
BIBLIOTECA NAZ.LE
110
E
17.18.
NAPOLI

TERENTIUS
IN ANTIQUO LIBRO VATICANAE
BIBLIOTHECAE

J. J. Philipp gest. Aug. sc.

P. TERENTII

CARTHAGINIENSIS AFRI

COMOEDIAE SEX

EX RECENSIONE

FRID. LINDENBROGII

CVM EIVSDEM

MSTORVM LECTIONIB. ET OBSERVATIONIBVS

ATQVE

AELII DONATI, EVGRAPHII ET CALPVRNII COMMENTARIIS INTEGRIS.

HIS ACCESSERVNT

BENTLEII ET FAERNI

LECTIONES AC CONIECTVRAE OMNES, SED IN COMPENDIVM REDACTAE

ITEM

WESTERHOVII IN SCHOLIASTAS LECTIONES AC CONIECTVRAE

QVIBVS ET SVAS ADSPERSIT

M. IO. CAR. ZEVNIVS.

ADIECTO INDICE IN DONATVM ET TERENTIVM LOCVPLETISSIMO

TOM. I.

CVM GRATIA ET PRIVILEGIO SERENISSIMI ELECTORIS SAXONIAE.

LIPSIAE

IMPENSIS G. THEOPHILI GEORGI

CIƆIƆCCLXXIV.

VIRO MAGNIFICO

SVMME VENERABILI

IOANNI AVGVSTO ERNESTI

THEOLOGIAE DOCTORI ET PROFESSORI ORDINARIO, EPISCOPATVS CITICENSIS CANONICO, CONSIST. LIPS. ASSESSORI, EPHORO STIPENDIATORVM ELECTORALIVM, VILLARVM ACADEMICARVM PRAEPOSITO, SOCIETATIS GOETTINGENSIS LITTERARIAE SODALI ETC.

VIRO MAGNIFICO

SVMME VENERABILI

IOANNI AVGVSTO ERNESTI

THEOLOGIAE DOCTORI ET PROFESSORI ORDINARIO, EPISCOPATVS CITICENSIS CANONICO, CONSIST. LIPS. ASSESSORI, EPHORO STIPENDIATORVM ELECTORALIVM, VILLARVM ACADEMICARVM PRAEPOSITO, SOCIETATIS GOETTINGENSIS LITTERARIAE SODALI ETC.

VIR MAGNIFICE
SVMME VENERABILIS
PATRONE AC PRAECEPTOR
OMNI PIETATE COLENDE

Non diu dubitaui et haesitaui, cui hanc Terentii editionem dedicarem. Etenim cum in TE, VIR MAGNIFICE, praeter multas alias easque summas animi ingeniique virtutes, quibus ornatum TE esse satis inter omnes constat, summam in scribendo elegantiam et perspicuitatem, exquisitam in iu-

dicando differendoque ſubtilitatem et acumen, atque in locis ſcriptorum corruptis emendandis et caſtigandis diligentiam cautionemque plane admirabilem, et TVA doctrina dignam, omnium conſenſu maximopere et veriſſime laudari meminiſſem: ſtatim decreui, iudicio ſubiicere TVO quicquid hic mea effectum ſit opera, adhibuerimne aut in notis Bentleii Faernique in compendium redigendis ſatis perſpicuitatis cum iuſta breuitate, aut in ſcholiis, quae interdum vel aliunde compilaſſem, vel ipſe addidiſſem, idoneam diligentiam, aut in locis Scholiaſtarum, quae corrupta et manca viderentur, reſtituendis, iuſtam cautionem et prudentiam; vt adeo quicquid TIBI, VIR DOCTISSIME, diſplicere intellexiſſem, in poſterum corrigeretur euitareturque, vel ſi quid forte TIBI probari audiuiſſem, TVA, VIR GRAVISSIME, auctoritate,

quae

quae apud omnes maxima eſt, ſatis defenderetur ac confirmaretur. Huc acceſſit alia cauſa, mea quidem ſententia haut leuis, quae me ad hoc inuitaret conſilium. Cum enim olim TVA, PRAECEPTOR FIDELISSIME, diſciplina eſſem vſus, et vſque poſthac prudentiſſimis TVIS conſiliis et patrocinio adiutus et ſubleuatus: animi grati eſſe (et hunc inprimis ſpectes velim) duxi, hunc TVAE inſtitutionis fructum, qui fere primus a me edi exiſtimandus eſt, offerendum eſſe TIBI, vt, ſi bonus eſſet, TVAE fidei acceptus referretur, aut, ſi immaturus, a TE caſtigaretur. Quod ſi vero et in poſterum TVA cura, PATRONE OPTIME, me dignum iudicaueris: profecto non fruſtra in litterarum curriculo alſiſſe ac ſudaſſe me exiſtimabo. Equidem, ſanctiſſime confirmo et polliceor, omnem curam ac diligentiam adhibebo, ne TVA

 diſci-

diſciplina et caeteris beneficiis indignus reperiar; atque ſi non re et palam gratum animum declarare potuero, certe precibus pro TVA, SENEX SVMME VENERABILIS, valetudine recta et ſenectute placida clam faciendis Deo me TVI ſtudioſiſſimum et Reipublicae amantiſſimum probare ſtudebo. Vale, et in litterarum bonarum ſalutem vale diutiſſime.

VIR MAGNIFICE

ATQVE

SVMME VENERABILIS

TIBI

addictiſſimus

Io. Car. Zeunius.

LECTORI ERVDITO

S. P. D.

IO. CAR. ZEVNIVS.

Quod in mercatoribus forte non valde reprehenditur, ſi laudant, quas cupiunt extrudere merces, aut etiam ab Editoribus librorum interdum recte fieri poteſt, vt libros ſuos commendent, et omni ratione hominum animos ad lectionem inuitent et alliciant; id ſane hic quam alieniſſimum et ineptiſſimum puto. Etenim quis quaeſo eſt ab omni humanitate ita remotus, vt ſibi Terentii laudari deſideret fabulas, quas pueri auide legunt, magnopere admirantur adulti, et ſenes ipſi non ſine magna animi laetitia relegunt? Igitur agamus potius, quod iure a nobis poſtulatur, vt, quam rationem in hac Editione curanda ſecuti ſimus, aperiamus. Cum Bibliopola mihi conſilium, quod dudum cepiſſet de *Lindenbrogii* Editione, quam adhuc optimam et vſui diſcentium accommodatiſſimam eſſe ex viris rerum peritis audiuiſſet, typis repetenda, mihi ſignificaſſet, petiiſſetque, vt exemplar a vitiis operarum purgarem, in ſuum quodque locum redigerem, et, ſi quid haberem, quod commode accedere poſſe exiſtimarem, adderem: occaſionem a me minime quaeſitam, ſed vltro oblatam Terentium, quem ſemper ſummo habueram in pretio, edendi et curandi dimittere nolui. Itaque exemplar, quod operis tradendum erat, Editionis Lindenbrogii, quae Francofurti anno ſuperioris ſeculi ter-

tio et vicesimo prodiit, cum inscitia et negligentia Correctorum, inprimis in Obseruationibus, satis corruptum et interdum etiam mutilum intellexissem: vbique omni diligentia, non sine magno taedio, cum Westerhouiana Editione, cuius vsum Cl. Clodius benignissime mihi concesserat, contuli, et inde omissa restitui; loca Auctorum vel laudaui, vel male laudata correxi; vitia typographica, quae inprimis in Graeca irrepserant, nec ab ipso Westerhouio sublata, emendaui; interpunctiones et distinctiones ita constituere studui, vt quaedam constantia, a Lindenbrogio aut eius Correctoribus neglecta, seruaretur; orthographiae denique rationem cum in singulis litteris, veluti *Set*, *aput*, *accersiui* etc. tum in compositionibus verborum, vbi Lindenbrogium aliosque fluctuasse videbam, stabiliorem, et rei naturae Graecaeque linguae analogiae conuenientiorem reddere sum conatus, adeo vt v. c. pro *inridere* reponerem *irridere* etc. sed saluis archaismis, quos profanis manibus attingere nefas putabam; atque omnino omnem curam diligentiamque adhibui, ne haec Editio conspurcaretur vitiis, quae per vulgares mercede et lucello fere paruo conductos Correctores, vbi fides quaedam, quae requiritur et diligentia, ne quid grauius dicam, admodum rara deprehenditur, interdum committuntur, et adeo virtus Editionum, quam primam iudico, tollitur. Hactenus de iis, quae fere omnia non nisi ad repetitionem Lindenbrogianae Editionis pertinent. Explicemus nunc deinceps, quae tanquam noua illi accesserunt. *Faërnum* quidem olim, et postea *Bentleium* cum intellexissem multam Terentiano textui emendando et lectionum

aucto-

auctoritate confirmando operam dediſſe; ab vſu huius Editionis critico, praeſertim cum multae Lindenbrogii notae eundem ſpectent, non alienum duxi, vbique vtriuſque viri ſententiam adiungere; ſed, ne liber magnitudine et ſcholiorum nube moleſtus lectoribus, et forte pretio emtoribus incommodus exiſteret, hoc temperamento ſum vſus, vt fere verbis meis, ad rem breuius, ſalua perſpicuitate, ſignificandam, vtriuſque viri ſententiam in compendium redigerem, et vni nomini tribuerem Bentleii; adeo vt copia locorum omiſſa, et verborum formularumque ambagibus detractis et crebris eiuſdem rei repetitionibus vitatis, nihil niſi ſententiae argumentorumque, ſiue a codicum auctoritate, ſiue metri legibus, ſiue loquendi vſu, et elegantia ſermonis ſumtorum, ſummam ſpectandam ſequendamque mihi eſſe exiſtimarem. Etſi igitur non negauerim, Bentleium cum alias tum in Terentio corrigendo interdum paulo audaciorem videri, adeo vt nonnunquam vix mihi temperarem, quin contradicere auderem: cum tamen ille et magna copia librorum ſcriptorum eorumque antiquiſſimorum, quibus Angliam in omni genere abundare dudum inter omnes conſtat, fuerit inſtructus, et ipſis Faërni lectionibus haut contemnendis mirifice adiutus, et praeterea ipſe ingenio acutiſſimo elegantiſſimoque ornatus, non ingratum Lectori docto me feciſſe ſpero, quod illas coniecturas et lectiones hic exhibuerim; praeſertim cum eam breuitatem vbique ſpectarem, qua ad ſummam rei cognoſcendam lectoribus non opus eſſet vniuerſas paginas, ſaepe cum magno taedio, perlegere,

et inde colligere, quid ſibi Auctor vellet. Satis de Bentleio. Dicendum eſt, quid acciderit *Donato*, qui ſane, ob antiquitatem et doctrinam, primum tenet inter Scholiaſtas locum. Verum ſane dolendum eſt, eius ſcholia, qualia quidem hodie extant, inprimis duplici laborare vitio, interpolationis et corruptionis. Illa enim eſſe interpolata acceſſione nonnullorum aliorum ſcholiorum, quod fatum quoque in Ariſtophanem ſcholiis euenit, ita clarum eſt, vt non niſi leui inſpectione ſit opus. Hoc vitium autem cum tolli ſine ſumma temeritate, aut inani diſputatione non poſſe videretur, a nobis intactum relictum eſt, nec attulimus notatiunculas ſuperuacuas, quas Weſterhouius interdum adiunxit. Verum alterum vitium, quantum in nobis fuit, inprimis poſt Actum primum Fabulae primae, (quoniam ab initio hoc conſilium nobis nondum erat captum) tollere ſumus conati. Igitur primum interſerui et ſigno ( ) a textu Scholiaſtae diſtinxi coniecturas et lectiones, quas Weſterhouius vel debet Abr. Wielingio Viro Conſultiſſimo, vel ipſe collegit non modo ex codice Sam. Hulſii Haganae Ciuitatis Viri Conſularis, codice Theod. Boendermakeri Canonici S. Martini apud Vltraiectinos, et codice edito Cardinalis Du Bois, (poſteriores nos compendii cauſa interdum diximus *Librum vtrumque*), ſed etiam ex Editionibus antiquiſſimis Venetis. Deinde ego ipſe locis corruptis, a Weſterhouio neglectis, manum admoui, eaque vel corrigere vel ſupplere ſum conatus; atque ne mea coniectura aliis forte inuitis obtruderetur, eam addita littera Z notaui. Poſt Donatum

tum et tempore et dignitate ſequitur *Eugraphius*, qui, quantum ex Gerberti, ſeu Syluestris, ad Airardum epiſtola colligitur, ſub finem ſeculi decimi, Othone III. imperante, vixit, homo pro ratione illorum temporum haut indoctus. Huius Commentarii in Terentium, qui apud Lindenbrogium admodum corrupti et mutili deprehenduntur, hic partim ex Editione Weſterhouii, qui duobus codicibus, ſed his ipſis corruptis et mutilatis, Bibliothecae Leidenſis eſt vſus, et veteres Editiones contulit, partim noſtris coniecturis qualibuſcunque aucti prodeunt. Cum Donati in Heautontimorumenon Scholia videantur periiſſe, in locum illorum *Calpurnii* Brixienſis, qui ſeculo quinto decimo Laurentii Vallae aetate vixiſſe videtur, ſubſtituimus Scholia, vt non modo vbique eſſet haut ingrata Fabularum aequalitas, ſed etiam quoniam illa lectu haut indigna exiſtimabamus, quae ſaepe ad ſimilitudinem Donatianorum quam proxime accedunt. In hoc Scholiaſte, fateor, vt breuitati conſuleretur, interdum loca aperte corrupta, et facillima emendatu tacite correxi, ductus vel Editionibus antiquis, vel legibus linguae et contexti. Quoniam *Diatribas* virorum eruditorum, quae et in Weſterhouiana Editione reperiuntur, intelligebamus Lectori haut iniucundas fore, et vſui huius libri accommodatiſſimas, hic quoque eas repetere placuit. Caeterum ſi quid praeterea adiiciendum viſum fuerit, ad Tomum alterum differendum eſſe cenſemus. Vale igitur, Lector Erudite, et ſi quid humani paſſi ſumus, ignoſce. Scripſi Lipſiae in Nundinis vernis CIƆIƆCCLXXIV.

PRAE-

PRAEFATIO LINDENBROGII.

PVB. TERENTIVM Afrum, Comoediae Latinae fcriptorem vndecunque elegantiffimum, atque ingenii feftiui, curatiore ftudio recenfitum bono publico exhibere vifum fuit. Quem enim pueri amauimus, eiufdem amoenitate ac Venere vel hac quoque aetate nos capi, non erubefcimus: a cuius lectione etiam ipfos Romani eloquii principes, eosque grauiffimos viros, non abhorruiffe conftat: quorum fane elogia fuo loco digeffimus, vt omnium oculis, qualenam aeftimium veterum doctiffimi quique de eo femper fecerint, velut in tabula exponeremus. Nam recentiorum encomia colligere, aut commendatitiam illius nouam confcribere, infuper habendum duximus; ne laudatum ab omnibus concelebrare fi vellemus, actam rem agere potius, quam noui aliquid dicere videremur. Quippe cuius ea gloria eft, vt nullius laudibus crefcere, nullius minui poffit. Ergo igitur id mihi in hac Editione potiffimum curae fuit, ne ad nitelam eius et fplendorem quod faceret, quicquam fcienter omitteretur. Non denegarunt nobis hac in re operam fuam amici noftri, viri litterati. Inprimis vero multum adiuti fumus fauore celeberrimi Iurifconfulti Franc. Pithoei Tricaffinenfis, qui duo nobis Terentii exemplaria fuppeditauit; alterum fratris B. M. alterum manu fua emendatum: adfcriptis interdum Menandri, Apollodori, aliorumque verfibus; quos Terentium exprimere voluiffe putamus. His acceffit Mf. codex qui in Bibliotheca Regis Galliae adferuatur: cuius ea vifa eft antiquitas, nec minor bonitas, vt vel folus fufficeret, cuius fidem fequeremur. in quo etiam Terentii imago, plane vt eam ex Vaticana Bibliotheca Fuluius Vrfinus V. C. edidit, antiqua manu depicta erat. Vfi fumus et aliis fcriptis libris, fed qui perparum profuerunt: nam et recentiores erant; et fi quid variarent, id leuidenfe admodum atque exigui momenti.

DONATI duo exemplaria habuimus, et illa Pithoeorum accurata diligentia ad Mff. codd. Antonii Contii et Iacobi Cuiacii Antecefforum Bituricenfium collata; quorum auxilio in hoc commentario plurimae lacunae fuppletae, aliaque infinita errata integritati fuae reftituta funt. Iuuerunt etiam nonnihil collectanea quaedam, quae in Bibliotheca Regia Parifienfi, et fchedae vett. Pet. Danielis Aureliani, viri humaniffimi. Sed nefcio

nescio qui veluti de compacto factum, vt Graeca fere omnia in omnibus libris adeo vitiose scripta, vt raro quid inde boni extricare licuerit, vel indagare, quod specie recti placeret. Itaque non nostro saltim, sed aliorum quoque iudicio, characteres vitiosos proponere voluimus, vt cuilibet pro captu ac lubidine emendandi caussa relinqueretur integra.

EVGRAPHIVM non vni debemus. Praeter pauca enim illa, quae huius Scholiastae Faernus vir diligentissimus olim in Italia prouulgauit, alia longe plura ex antiquissimo libro Ant. Loiselli I. C. nunc primum edita: et quae huic deerant, ex nobiliss. Franc. Oliuarii codice suppleta sunt. Caetera vero quae desiderantur, si tanti videbuntur, a felicioribus meliori seculo fors fuat an in lucem proferri poterunt: nam vt nos hic Italis plura praestitimus, sic alii diligentiam nostram si supplebunt, non inuidebimus. laus est publica. Extat quidem Parisiis in Bibliotheca Regia commentum in hunc Comicum, Eugraphii titulo insignitum: sed adeo ineptum, adeoque nugis plenum, vt vere quis ex Luciorum Schola detonsi cuiusdam tenebrionis dixerit blatteramentum. idcirco etiam eiusmodi affaniis Editionem hanc contaminare nobis religio fuit.

Postremo: Obseruationes quasdam adiecimus, breues illas, et nostro more modoque factas; magis vt de varietate lectionis et fide veri constaret, quam vt prolixe hic omnia explicarentur. Qnod rectius hercle vero facient magistri in ludo et vmbra, ne publice τὴν ἀκρισίαν ἐκθεατρίζειν necessum habeamus, aut cum insanientibus furere; qui nullum amplius librum prodire patiuntur, nisi ingentibus commentariis oneratum, ὡς ἂν ἄχθος εἶναι ἡμιόνων πολλῶν. Proinde, Lector, si probus es, laus nobis tribuenda est quod egimus, venia danda quod reliquimus. Feliciter.

ELOGIA VETERVM
DE PVB. TERENTIO.

Varro, Parmenone; Nonius in Poſcere.

In argumentis Caecilius poſcit palmam; in ethesin Terentius; in ſermonibus Plautus.

Cicero de optimo genere oratorum.

In re quod optimum ſit quaeritur: in hominibus dicitur, quod eſt. Itaque licet dicere, et Ennium ſummum Epicum Poetam, ſi cui ita videtur; et Pacuuium Tragicum; et Caecilium fortaſſe Comicum. Vnum vero eſt genus perfecti, a quo qui abſunt, genere differunt, vt ab Accio Terentius, ſed in eodem non ſunt pares.

Et infra.

Iidem et Andriam et Synephebos, nec minus Terentium et Caecilium, quam Menandrum legunt. Quod eſt igitur eorum in orationibus e Graeco conuerſis faſtidium, nullum cum ſit in verſibus.

Lib. VII. Epiſt. 3. ad Attic.

Secutus ſum, non dico Caecilium, Mane vt ex portu in Pireaeum, malus enim auctor latinitatis eſt, ſed Terentium, cuius fabellae, propter elegantiam ſermonis putabantur a C. Laelio ſcribi, Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Pireaeum.

In Laelio.

In Andria familiaris meus Terentius dixit.

Horatius lib. Epiſt. ad Auguſtum.

Dicitur Afrani toga conueniſſe Menandro;
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi,
Vincere Caecilius grauitate, Terentius arte;
Hos ediſcit, et hos arte ſtipata Theatro
Spectat Roma frequens.

Ouidius lib. II. Triſtium.

Nec liber indicium eſt animi; ſed honeſta voluntas
Plurima mulcendis auribus apta refert.
Accius eſſet atrox: conuiua Terentius eſſet;
Eſſent pugnaces qui fera bella canunt.

Vol-

Volcatius Sedigitus, apud A. Gell. lib. xv. cap. 24.

Multos incertos certare hanc rem vidimus,
Palmam Poetae comico cui deferant.
Eum, me iudice, errorem dissoluam tibi:
Vt contra si quis sentiat, nihil sentiat.
Caecilio palmam Statio do comico.
Plautus secundus facile exsuperat caeteros.
Dein Naeuius qui seruet, pretium tertiu'st.
Si erit, quod quarto, dabitur Licinio.
Post insequi Licinium facio Atilium.
In sexto sequitur hos loco Terentius.
Turpilius septimum, Trabea octauum obtinet.
Nono loco esse facile facio Luscium.
Decimum addo causa antiquitatis Ennium.

Velleius Paterculus, lib. I.

Dulcesque Latini leporis facetiae per Caecilium, Terentiumque, et Afranium suppari aetate nituerunt.

Fab. Quinctilian. lib. x. cap. I.

In Comoedia maxime claudicamus; licet Varro dicat, Musas Aelii Stolonis Plautino sermone locuturas fuisse, si Latine loqui vellent: licet Caecilium laudibus ferant: licet Terentii scripta ad Scipionem Africanum referantur: quae tamen sunt in hoc genere elegantissima, et plus adhuc habitura gratiae, si intra versus trimetros stetissent.

Idem Declamat. IX. siue Gladiator.

Terentium, quem inter caeteros captiuos, secundo Punico bello, Scipio Africanus vinculis exsoluerat, memoriae tradidere maiores, insigne receptae libertatis pileo testantem in triumpho ducis esse conspectum.

Plinius lib. I. Epist. 16.

Legit mihi nuper epistolas, quas vxoris esse dicebat, Plautum vel Terentium metro solutum legi credidi.

A. Gellius lib. VII. cap. 14.

Vera autem et propria huiusmodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse dicit, vbertatis Pacuuium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.

Idem lib. VII. cap. 21.

Neque magno interuallo postea Q. Ennius, et iuxta Caecilius et Terentius, ac subinde Pacuuius: et Pacuuio iam sene

ſene Accius, clariorque tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

Auſonius in protreptico ad Nepotem.

Tu quoque qui Latium lecto ſermone Terenti
Comis et adſtricto percurris pulpita ſocco,
Ad noua vix memorem diuerbia coge ſenectam.

Lactant. de falſa ſap. cap. 4.

Nemo poteſt de ſe recte iudicare, quod nobilis Poeta teſtatur, Ita enim comparatam eſſe hominum naturam, etc.

Hieron. in Chronico, Olymp. 155. ann. 3.

P. Terentius Carthaginienſis Comoediarum ſcriptor ob ingenium et formam libertate donatus, in Arcadia moritur: qui primam Andriam antequam Aedilibus, Caecilio multum ſe miranti legit.

Idem: de optimo genere interpretandi.

Terentius Menandrum, Plautus et Caecilius veteres comicos, interpretati ſunt: numquid haerent in verbis? ac non decorem magis et elegantiam in tranſlatione conſeruant, quam veritatem interpretationis.

Idem ad Suniam et Fretellam.

Hanc eſſe regulam boni interpretis, vt idioma alterius linguae, ſuae linguae exprimat proprietate: quodquidem et Tullium in Protagora Platonis, et in Oeconomico Xenophontis, et in Demoſthenis contra Aeſchinem oratione feciſſe conuincimus, et Plautum, Terentium, Caeciliumque, eruditiſſimos viros in Graecis Comoediis transferendis.

Idem ad Paulinum.

Habet vnumquodque propoſitum principes ſuos. Romani duces imitentur Camillos, Fabricios, Regulos, Scipiones: Philoſophi proponant ſibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Ariſtotelem: Poetae aemulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.

Paulus Oroſius lib. IV. cap. 19.

Scipio iam tunc cognomento Africanus, triumphans vrbem ingreſſus eſt, quem Terentius, qui poſtea Comicus, ex nobilibus Carthaginienſium captiuis pileatus, quod indultae ſibi libertatis inſigne fuit, triumphantem poſt currum ſecutus eſt.

Liuius

Liuius lib. xxx. non Comicum hunc intelligit, sed ad Terentium Culleonem senatorem Rom. refert, qui pileo capiti imposito secutus est Scipionem triumphantem. certe de alterutro Quinctiliani etiam locus ex declam. ix. intelligendus est.

Sidonius Apollinar. Carm. xx.

Quid vos eloquii canam Latini,
Arpinas, Patauine, Mantuane,
Et te Comica qui doces Terenti,
Et te, tempore qui satus seuero,
Graios, Plaute, sales lepore transis.

Rufinus Grammaticus Antiochensis.

Agnouit metrum seruatque Terentius artem;
Nam prologos trimetro didicit componere versu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Seruius in illud lib. I. Aeneid. talibus incusat.

Sciendum est Tarentium, propter solam proprietatem, omnibus Comicis esse praepositum; quibus est, quantum ad caetera spectat, inferior.

Fl. Sosipater Charisius lib. II.

Ἤθη, vt ait Varro de Latino sermone lib. v. nulli alii seruare conuenit quam Titinnio et Terentio. πάθη vero Trabea, inquit, et Attilius, et Caecilius facile mouerant.

Isidor. Origin. lib. I. cap. 39.

Fabulas Poetae quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturas rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa fictas, vt eas quas vulgo dicunt, vel quas Plautus et Terentius composuerunt.

Ex antiquo Cod. Ms. in Bibliotheca Regis Gall.

Natus in excelsis tectis Carthaginis altae
Romanis ducibus bellica praeda fui.
Descripsi mores hominum, iuuenumque, senumque,
Qualiter et serui decipiant dominos:
Quid meretrix, quid leno dolis confingat auarus;
Haec quicunque legit, sic, puto, cautus erit.

DE AELIO DONATO.

Hieronym. in Chronico Olymp. 284.

Victorinus Rhetor et Donatus Grammaticus Praeceptor meus, Romae insignes habentur: e quibus Victorinus etiam statuam in foro Traiano meruit.

Idem Apolog. aduers. Rufinum.

Puto quod puer legeris Aspri in Virgilium et Sallustium commentarios: Vulcatii in orationes Ciceronis: Victorini in Dialogos eius, et in Terentii Comoedias Praeceptoris mei Donati, aeque in Virgilium, et aliorum in alios; Plautum, Lucretium, Flaccum, Persium, atque Lucanum. Argue interpretationes eorum, quare non vnam explanationem secuti sint, et in eadem re quod vel sibi, vel aliis videatur enumerent.

Hieronym. in Eccles. cap. 1.

Comicus ait: Nihil est dictum, quod non sit dictum prius: vnde et Praeceptor meus Donatus, cum ipsum versiculum exponeret, Pereant, inquit, qui ante nos nostra dixerunt.

DE EVGRAPHIO.

Gerbertus quondam scholasticus ad Airardum Epist. VII.

Petitionibus tuis annuimus: nostra vt exsequaris negotia, velut propria, monemus. Plinius emendetur, Eugraphius recipiatur.

Gerbertus hic postea P P. factus, Syluester dictus fuit, vixitque sub Othone III. Imp. circa A. C. DCCCCXCVIII. Vid. Fascicul. tempor. Onuphrius Panuin. in chron. Eccles. et alii.

PVB.

PVB. TERENTII AFRI CARTHAGINIENSIS VITA,

1) Auctore Aelio Donato V. C.

Publius Terentius Afer, Carthagine natus, seruiuit Romae Terentio Lucano Senatori; a quo ob ingenium et formam, non institutus modo liberaliter, sed et mature manumissus est. Quidam captum esse existimant; quod fieri nullo modo potuisse, Fenestella docet: quum inter finem secundi belli Punici, et initium tertii natus sit, et mortuus: nec si a Numidis aut Getulis captus sit, ad ducem Romanum peruenire potuisset, nullo commercio inter Italicos et Afros, nisi post deletam Carthaginem, coepto. Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano, et C. Laelio: quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur. Quod et ipsum Fenestella arguit, contendens vtroque maiorem natu fuisse. Quamuis et Cornelius Nepos aequales omnes fuisse tradat, et Porcius suspicionem de consuetudine per haec faciat:

2) *Dum lasciuiam nobilium et fucosas laudes petit:*
Dum Africani 3) *voce diuina inhiat auidis auribus:*
Dum ad Furium se coenitare et Laelium, pulchrum putat:
Dum se amari ab hisce credit, crebro in Albanum 4) *rapi*
5) *Ob florem aetatis suae: ipsus sublatis rebus ad summam*
Inopiam redactus est.
Itaque e conspectu omnium abiit in Graeciam, in terram vltimam.
Mortuus est in Stymphalo, Arcadiae oppido: nihil Publius

 Scipio

1) Alii hanc vitam tribuunt Suetonio Tranquillo. Caeterum quas hic additas vides, Lector beneuole, notulas Tan. Fabri, excerpsimus ex Edit. Westerhouii. Z.

2) *Lasciuia* hic significat lusus liberiores, iocos, conuiuia, et alia, quae tenuioribus hominibus sunt denegata; sed summis viris, qui eleganti ingenio sint praediti, et concessa sunt, et bene succedunt. *Fab.*

3) Alii legunt *vocem diuinam*, quod praeferendum esse videtur. Z.

4) *Rapi* est rheda aut equo vehi. Sic Horat. Serm. I, 5. *Quatuor hinc rapimur viginti et millia rhedis.* Fab.

5) Hunc et sequentem versum Westerh. duce Fabro, in vnum contractum edidit sic: *Ob florem aetatis suae: ad summam inopiam redactus est.* Z.

Scipio profuit, nihil ei Laelius, nihil Furius;
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam;
Saltem vt esset, quo referret obitum domini seruulus.

Scripsit Comoedias sex: ex quibus primam Andriam cum aedilibus daret, iussus ante 6) Caerio recitare. Ad coenantem cum venisset, dictus est, initium quidem fabulae, quod erat contemtiore vestitu, subsellio iuxta lectulum residens legisse: post paucos vero versus inuitatus, vt accumberet, coenasse vna; deinde caetera percurrisse, non sine magna Caerii admiratione. Et hanc autem, et quinque reliquas aequaliter populo probauit; quamuis Volcatius de enumeratione omnium ita scribat, *Sumetur Hecyra sexta ex his fabula.*

Eunuchus quidem bis die acta est; meruitque pretium, quantum nulla antea cuiusquam Comoedia, id est, octo millia nummum; propterea summa quoque 7) titulo adscribitur. Nam Adelphorum principium Varro etiam praefert principio Menandri. Non obscura fama est, adiutum Terentium in scriptis a Laelio et Scipione, quibuscum familiariter vixit. Eandem ipse auxit. Nunquam enim, nisi leuiter, se tutari conatur, vt in Prologo Adelphorum:

Nam quod isti dicunt maleuoli, homines nobiles
Hunc adiutare, assidueque vna scribere:
Quod illi maledictum vehemens existimant,
Eam laudem hic ducit maximam: cum illis placet,
Qui vobis vniuersis, et populo placent:
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore vsus est sine superbia.

Videtur autem se leuius defendisse, quia sciebat Laelio et Scipioni non ingratam esse hanc opinionem; quae tamen magis et vsque ad posteriora tempora valuit.

Q. Memmius in oratione pro se ait: *Pub. Africanus, qui a Terentio personam mutuatus, quae domi luserat ipse, nomine illius in Scenam detulit.* Nepos auctore certo comperisse se ait, C. Laelium quondam in Puteolano 8) Kal. Martiis admonitum ab vxore, temporius vt discumberet, petiisse ab ea ne interpellaretur: serius tandem ingressum triclinium dixisse, non saepe in

6) Westerhouius recte edidit *Caecilio*, vt paulo post *Caecilii.* Z.

7) *Titulus*, h. l. Didascaliam significat. Ergo, vt hodie editur, mutila est. *Fab.*

8) *Kalendis Martiis*] Quia hoc die regnum matronarum erat. *Fab.*

in ſcribendo magis ſucceſſiſſe ſibi. deinde rogatum vt ſcripta illa proferret, pronunciaſſe verſus qui ſunt in Heautontimorumeno,

Satis pol proterue me Syri promiſſa huc induxerunt.

Santra Terentium exiſtimat, ſi modo in ſcribendo adiutoribus indiguerit, non tam Scipione et Laelio vti potuiſſe, qui tunc adoleſcentuli fuere: quam C. Sulpitio Gallo homine docto 9), et qui conſularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum: vel Q. Fabio Labeone, et M. Popilio, conſulari vtroque, ac Poeta. Ideo ipſum non iuuenes deſignaſſe, qui ſe adiuuiſſe dicerentur: ſed viros, quorum operam, et in bello, et in otio, et in negotio populus ſit expertus. Poſt editas Comoedias nondum quintum atque trigeſimum egreſſus annum, cauſa euitandae opinionis, quia videbatur aliena pro ſuis edere: ſeu percipiendi Graecorum inſtituta moreſque, quos perinde exprimeret in ſcriptis, egreſſus vrbem eſt, neque amplius rediit. De morte eius Volcatius tradit;

Sed vt Afer ſex populo dedit Comoedias,
Iter hinc in Aſiam fecit. 10) *nauim cum ſemel*
Conſcendit, viſus nunquam eſt. ſic vita vacat.

11) Q. Coſconius redeuntem a Graecia periiſſe in mari dicit cum centum et octo fabulis, conuerſis a Menandro. Caeteri 12) mortuum eſſe in Arcadiae Stymphalo, ſiue Leucadia tradunt, Cn. Cornelio Dolabella, M. Fuluio Nobiliore Coſſ. morbo implicitum acri, dolore ac taedio 13) amiſſarum ſarcinarum, quas in naui praemiſerat, ac ſimul fabularum quas nouas fecerat. Fuiſſe dicitur mediocri ſtatura, gracili corpore, colore fuſco. Reliquit filiam, quae poſt Equiti Romano nupſit. Item hortulos xx. iugerum, via Appia ad Martis villam: quo magis miror, Porcium ſcribere, — *nihil Publius*

9) *Et qui conſularibus*] Mſ. R. *Cuius conſularibus.* L. Muretus coniicit *Conſualibus ludis:* ſed Faber vult legi *Cerealibus.* Z.

10) *Nauim cum ſemel*] Mſ. Danielis. *Nauim vt ſemel.* L.

11) *Qu. Coſconius*] Ita ex Mſſ. edidimus, vulg. hactenus fuit *Conſentius.* Coſconium laudat Varro de Ling. Lat. lib. V. L.

12) *Mortuum eſſe in Arcadiae*] Alii *in Arcadia Stymphali ſinu.* Auſonius ad Vrſulum de ſenario numero: *Protulit in Scenam quot dramata fabellarum, Arcadiae medio qui iacet in gremio.* L.

13) *Amiſſarum ſarcinarum*] Nil verius hac lectione, quam omnes ſcripti codd. praeferunt, excepto vno in quo *fabularum* erat. Vulgo hactenus legitur *ſatyrarum*; ſed id ne titiuilitii quidem. L.

Scipio profuit, nihil ei Laelius, nihil Furius;
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam:
Saltem vt esset, quo referret obitum domini seruulus.

Hunc Afranius quidem omnibus comicis praefert, scribens in Compitalibus, *Terentio non similem dices quempiam.*

Volcatius autem non solum Naeuio, et Plauto, et Caecilio 14), sed Licinio quoque postponit. Cicero 15) in Limone hactenus laudat:

Tu quoque, qui solus lecto sermone Terenti,
Conuersum expressumque Latina voce Menandrum
16) *In medio populi sedatis vocibus effers;*
17) *Quicquid come loquens, ac omnia dulcia dicens.*

Item C. CAESAR.

Tu quoque tu in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, et merito, puri sermonis amator,
Lenibus atque vtinam scriptis adiuncta foret vis
Comica, vt aequato virtus polleret honore
Cum Graecis, neque in hac 18) *despectus parte iaceres!*
Vnum hoc maceror, et doleo tibi deesse, Terenti.

Haec Suetonius Tranquillus. Nam duos Terentios Poetas fuisse scribit Metius, quorum alter Fregellanus fuerit Terentius Libo, alter libertinus Terentius Afer patria, de quo nunc loquimur. Scipionis fabulas edidisse Terentium, Valgius in Actaeone ait.

Hae quae vocantur fabulae 19), *cuiae sunt?*
Non has, qui iura populis 20), *end' ibus dabat* *
Honore summo affectus fecit fabulas.

Duae ab Apollodoro translatae esse dicuntur comico, Phormio et Hecyra: quatuor reliquae a Menandro. ex quibus magno successu et pretio stetit Eunuchus fabula: Hecyra saepe exclusa, vix acta est.

DE

14) *Sed Licinio*] Mf. *sed Liuio.* L.

15) Puto hunc Ciceronis librum nihil continuisse, nisi Epigrammata in viros claros, quocunque in genere praestantiae sibi nomen parassent. *Fab.*

16) *In medio populi*] Mf. Dan. *In medium nobis sedatis*, etc. L.

17) *Quicquid come*] Mf. *Quiddam come.* al. *Quicquod.* L.

18 *Despectus parte*] Mf. Dan. *despecta parte.* L.

19) *Cuiae sunt*] Sic libr. Dan. al. *cuius sunt?* L.

20) *Populis end' ibus dabat*] Ita Mff. Danielis. vulg. *petentibus dabat*, al. *recensentibus.* L.

1) DE TRAGOEDIA ET COMOEDIA.

INITIVM Tragoediae et Comoediae a rebus diuinis est inchoatum: quibus pro fructibus vota soluentes operabantur antiqui. Nam incensis iam altaribus, et admoto hirco, id genus carminis, quod sacer chorus reddebat Libero patri, Tragoedia dicebatur, vel ἀπὸ τῦ τράγυ 2) καὶ τῆς ᾠδῆς, hoc est, ab hirco, hoste vinearum, et a cantilena. Eius ipsius rei apud Virgilium plena fit mentio. Vel quod hirco donabatur eius carminis Poeta: vel quod vter eius musti plenus solemne praemium cantoribus fuerat; vel quod ora sua fecibus perlinebant scenici, ante vsum personarum, ab Aeschylo repertum. Feces enim 3) dicuntur Graece τρύγες. Et his quidem caussis Tragoediae nomen est inuentum. At vero nondum coactis in vrbem Atheniensibus, cum 4) Apollini Nomio, vel ΑΓΥΑΘῷ * id est pastorum

1) Quae hic de Tragoedia et Comoedia referuntur, ea non vt alii ex Cornuto vel Aspro desumta, sed ex Euanthii commentario in Terentium selecta esse arbitror. Eiusceque rei euidentissimum argumentum est, quod sub huius eruditissimi Grammatici nomine (quem iisdem cum Donato temporibus, hoc est Olymp. 285. regnante Constantio Fil. Constantini, C P. floruisse notat Hieronym.) haec verba afferat Rufinus Antiochensis Grammat. lib. de metris Terentianis: *Concinna argumento, consuetudine congrua, vtilis sententiis, grata salibus, apta metro.* Et postea sic; *Veteres etsi vsi ipsi quoque metris* etc. Quae ipsissima in hisce prolegomenis nunc leguntur. L.

2) Καὶ τῆς ᾠδῆς] Hoc ex Mss. additum. L.

3) DICVNTVR GRACE ΤΡΥΓΕΣ] Athen. lib. 2. Ἀπὸ μέθη, καὶ ἡ τῆς κωμωδίας, καὶ ἡ τῆς τραγωδίας ἕυρεσις ἐν Ικαρίῳ τῆς Αττικῆς ἑυρέθη, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς τρύγης καιρὸν, ἀφ' ὖ δὴ καὶ τρυγωδία τὸ πρῶτον ἐκλήθη ἡ κωμωδία. Vid. Etymolog. Magnum in τραγωδία. L.

4) APOLLINI NOMIO VEL ΑΓΥΑΘῷ] Haec est scriptura priscorum codd. quae refingenda videtur hoc modo: *Apollini Nomio vel Agyieo.* De Apolline Nomio Seru. 4. Georgicor. ad illa verba, *auditque vocatus Apollo.* Ἀγυιὰς autem Elei appellarunt, teste Pausania in Eliacis, τὺς ὑπ' Αθηναίων καλυμένυς τενωπύς. Et hinc Apollo Agyieus, de quo fuse Graeci. Horat. Carm. lib. 4. Od. 6. *Lenis Agyieus* et ibi Prophyr. Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 9. Postea sic legitur in Mss. *pastorum vicinarum Deo.* vbi in editis est, *vicinorumque praesidi Deo.* L.

ſtorum vicinorumque praeſidi Deo, conſtructis aris in honorem diuinae rei circum Atticae vicos, villas, pagos, et compita 5) feſtum carmen ſolenniter cantarent: orta eſt Comoedia ἀπὸ τῶν κωμῶν καὶ τῆς ᾠδῆς compoſito nomine, vel ἀπὸ τοῦ κωμάζειν καὶ ᾄδειν, quod eſt, comeſſatum ire cantantes. quod a Poetis ſolenni die, vel amatorie laſciuientibus choris comicis non abſurdum eſt. Itaque vt rerum, ita etiam temporum ipſorum coepto ordine Tragoedia primo prolata eſſe cognoſcitur. Nam vt ab incultis et feris moribus paulatim peruentum eſt ad manſuetudinem, vrbeſque ſunt conditae, et vita mitior atque otioſior proceſſit: ita res tragicae longe ante comicas inuentae. Quamuis autem retro priſca voluentibus reperiatur Theſpis Tragoediae primus inuentor: et Comoediae veteris pater Eupolis cum Cratino, Ariſtophaneque eſſe dicatur. Homerus tamen, qui fere omnis Poeticae largiſſimus fons eſt, etiam his carminibus exempla praebuit, et velut quadam ſuorum operum lege praeſcripſit: qui Iliadem inſtar Tragoediae, Odyſſeam ad imaginem Comoediae feciſſe monſtratur. Nam poſt illius tale tantumque documentum, ab ingenioſiſſimis imitatoribus et digeſta ſunt in ordinem, et diuiſa ea, quae etiam tum temere ſcribebantur adhuc impolita, atque in ipſis rudimentis haudquaquam, vt poſtea facta ſunt, decora atque laeuia. At nos ea, quae proprie de Tragoedia dicenda ſunt, titulo propoſiti operis inſtantes, in alia tempora differamus: et de his fabulis iam loquamur, quas Terentius imitatus eſt. Poſtquam demonſtrandae originis cauſa de vtriuſque generis initio diximus: quod neceſſe eſt iam dicemus.

COMOEDIA fere vetus, vt ipſa quoque olim Tragoedia, ſimplex carmen (quemadmodum iam diximus) fuit: quod chorus circa aras fumantes nunc ſpatiatus, nunc conſiſtens, nunc reuoluens gyros, cum tibicine concinebat. Sed primo vna perſona ſubſtituta eſt cantoribus, quae reſpondens alternis choro, locupletauit variauitque rem muſicam. tum altera, tum tertia, et ad poſtremum creſcente numero, per auctores diuerſos, perſonae, pallae, cothurni, ſocci, et caeteri ornatus atque inſignia ſcenicorum reperta: et ad hoc vnicuique ſuus habitus: et ad vltimum qui primarum partium, qui ſecundarum, et tertiarum, qui quartarum atque quinctarum actores eſſent,

5) *Feſtum carmen*] In Mſ. Dan. *Feſtiuum carmen ſollemniter cantaretur; ἀπὸ τῶν κωμῶν καὶ τῆς ᾠδῆς Comoedia vocitata eſt, vt opinor a pagis et cantilena compoſito nomine, vel ἀπὸ τοῦ κωμάζειν* etc: L.

essent, distributa et diuisa quinquepartito tota est fabula. quae tamen in ipsis ortus sui velut quibusdam incunabilis, et vix dum incipiens, 6) *κωμῳδία ἐτεώνιος καὶ ἀρχαία* dicta est: *ἀρχαία* idcirco, quia est de nobis parum cognitis vitiis: 7) *ἐτεώνιος* autem, quia inest in ea velut historica fides verae narrationis, et denominatio omnium, de quibus libere describebatur. Etenim per priscos Poetas, non vt nunc, penitus ficta argumenta: sed res gestae a ciuibus palam cum eorum saepe, qui gesserant, nomine decantabantur. Ideo ipsa suo tempore moribus multum profuit ciuitatis: cum vnusquisque caueret, culpa ne spectaculo caeteris esset, et domestico probro. Sed cum Poetae abuti licentius stilo, et 8) passim laedere ex libidine coepissent plures bonos, ne quisquam in alterum carmen infame proponeret, lege lata siluere. Et hinc deinde aliud genus fabulae, id est Satyra sumsit exordium: quae a Satyris, quos illotos semper ac petulantes deos scimus esse, vocitata est. etsi aliunde nomen traxisse praue putant alii. Haec, quae Satyra dicitur, eiusmodi fuit, vt in ea quamuis duro et veluti agresti ioco, de vitiis ciuium tamen sine vllo proprii nominis titulo carmen esset. Quod item genus Comoediae multis obsuit Poetis, cum in suspicionem potentibus ciuibus venissent, illorum facta descripsisse in peius, ac deformasse genus stilo carminis. quod primo Lucilius nouo conscripsit modo, vt Poesin inde faceret, id est, vnius carminis plures libros. Hoc igitur, quo supra diximus modo, coacti omittere Satyram, aliud genus carminis *τὴν νέαν κωμῳδίαν*, hoc est, nouam Comoediam reperere Poetae; quae argumento communi magis, et generaliter ad omnes homines, qui mediocribus fortunis agunt, pertineret: et minus amaritudinis spectatoribus, et eadem opera multum delectationis afferret: concinna argumento, consuetudine congrua, vtilis sententiis, grata salibus, apta metro. Vt igitur superiores illae suis quaeque celebrantur auctoribus: ita haec *νέα κωμῳδία* cum multorum antea, tum praecipue Menandri, Teren-

6) *Κωμῳδία ἐτεώνυμος καὶ ἀρχαία*] MSS. *ἀρχαία κωμῳδία* et EPONOMATOS. L.

7) *Ἐτεώνυμος autem*] MSS. EPONOMATOS *autem*. L.

8) *Passim laedere ex libidine*] Veteris Comoediae scommata et maledicta eleganter indicat Artemidor. lib. I. cap. 58 *τὸ δὲ κωμῳδῶν ἀκούειν, ἢ κωμικὰ ἔχειν ἀναπλάσματα, ἢ βιβλία, τὰ μὲν τῆς παλαιᾶς κωμῳδίας σκώμματα, καὶ ταραχὰς, καὶ στάσεις, καὶ αἰσχρολογίας σημαίνει. τὰ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς κωμῳδίας, τὰ μὲν ἄλλα ἴσα τῇ τραγῳδίᾳ σημαίνει, τὰ δὲ τέλη χρηστὰ καὶ ἀγαθὰ ὑπαγορεύει· τοιαῦτα γὰρ αἱ ὑποθέσεις τῶν δραμάτων.* Vid. Schol. Aristoph. L.

Terentiique eſt. de qua cum multa dicenda ſint, ſat erit tamen velut admonendi lectoris cauſa, quod de arte Comica veterum chartis continetur, exponere. Comoedia vetus vt ab initio chorus fuit, paulatimque perſonarum numero in quinque actus proceſſit: ita paulatim velut attrito atque extenuato choro ad nouam Comoediam ſic peruenit, vt in ea non modo non inducatur chorus, ſed ne locus quidem vllus iam relinquatur choro. Nam poſtquam otioſo tempore faſtidioſior ſpectator effectus, tunc cum ad cantores ab actoribus fabula tranſibat, conſurgere et abire coepiſſet: admonuit Poetas primo quidem choros praetermittere, locum eis relinquentes: vt Menander fecit, hac de cauſa, non vt alii exiſtimant, alia. Poſtremo ne locum quidem reliquerunt: quod Latini fecerunt Comici, vnde apud illos dirimere actus quinquepartitos difficile eſt. Tum etiam Graeci prologos non habent more noſtrorum, quos Latini habent. Deinde θεὸς ἀπὸ μηχανῆς, id eſt, Deos argumentis narrandis machinatos, caeteri Latini inſtar Graecorum habent: Terentius non habet. Ad hoc προτατικὰ πρόσωπα, id eſt, perſonas extra argumentum arceſſitas, non facile caeteri habent: quibus Terentius ſaepe vtitur, vt per harum inductiones facile pateat argumentum. Veteres, etſi ipſi quoque in metris negligentius egerunt iambici verſus, duntaxat in ſecundo et quarto loco: tamen a Terentio vincuntur reſolutione huius metri, quantum poteſt, comminuti ad imaginem proſae orationis. Tum perſonarum leges circa habitum, aetatem, officium, partes agendi, nemo diligentius Terentio cuſtodiuit. Quinetiam ſolus auſus eſt cum in fictis argumentis fidem veritatis aſſequeretur, etiam contra praeſcripta Comica meretrices interdum non malas introducere: quibus tamen, cur bonae ſint, et voluptas per ipſum et cauſa non deſit. Haec cum artificioſiſſima Terentius fecerit: tum illud eſt admirandum, quod et morem retinuit, vt Comoediam ſcriberet: et temperauit affectum, ne in Tragoediam tranſiliret. quod cum aliis rebus minime obtentum et a Plauto, et ab Afranio, et Accio, et multis fere magnis Comicis inuenimus. Illud quoque inter Terentianas virtutes mirabile, quod eius fabulae eo ſunt temperamento, vt neque extumeſcant ad tragicam celſitudinem, neque abiiciantur ad mimicam vilitatem. Adde quod nihil abſtruſum ab eo ponitur: aut quod ab hiſtoricis requirendum ſit, quod ſaepius Plautus facit, et eo eſt obſcurior in pluribus locis. Adde quod argumenti ac ſtili ita attente memor eſt, vt nuſquam 9) non cauerit, aut curauerit ea, quae obeſſe

9) *Non cauerit, aut curauerit*] Mſ. Dan. *non aut cauerit, aut curauerit.* L.

esse potuerunt: tum quod media primis atque postremis ita nexuit, vt nihil additum alteri, sed aptum ex se totum, et vno corpore videatur esse compositum. Illud quoque mirabile in eo primo, quod non ita miscet personas quatuor, vt obscura sit earum distinctio. Et item quod nihil ad populum facit actorem, velut ex Tragoedia loqui: quod vitium Plauti frequentissimum est. Illud etiam inter caetera eius laude dignum videtur, quod locupletiora argumenta ex duplicibus negotiis delegerit ad scribendum. Nam excepta Hecyra, in qua vnius Pamphili amor est, caeterae quinque binos adolescentulos habent. Illud vero tenendum est, post νέαν κωμῳδίαν Latinos multa fabularum genera protulisse: vt Togatas, a Scenicis atque argumentis Latinis: Praetextatas, ab dignitate personarum, et Latina historia: Attelanas, a ciuitate Campaniae, vbi actitatae sunt plurimae: Rhyntonicas, ab actoris nomine: Tabernarias, ab humilitate argumenti et stili: Mimos, ab diuturna imitatione vilium rerum et leuium personarum. Inter Tragoediam autem et Comoediam cum multa, tum in primis hoc distat: quod in Comoedia mediocres fortunae hominum, parui impetus periculaque, laetique sunt exitus actionum. At in Tragoedia, omnia contraria, ingentes personae, magni timores, exitus funesti habentur. Et illic turbulenta prima, tranquilla vltima. In Tragoedia contrario ordine res aguntur. Tum quod in Tragoedia, fugienda vita; in Comoedia, capessenda exprimitur. Postremo, quod omnis Comoedia de fictis est argumentis: Tragoedia saepe ab historica fide petitur. Latinae fabulae primo a Liuio Andronico scriptae sunt, adeo vt ad has res etiam tum recentes idem et Poeta et actor fabularum suarum fuisset. Comoediae autem motoriae sunt, aut statariae, aut mistae. Motoriae, turbulentae: statariae, quietiores: mistae, ex vtroque actu consistentes. Comoedia per quatuor partes diuiditur, Prologum, Protasin, Epitasin, Catastrophem. Prologus est velut praefatio quaedam fabulae: in quo solo licet, praeter argumentum aliquid ad populum, vel ex Poetae, vel ex ipsius fabulae, vel ex actoris commodo, loqui. Protasis primus est actus, initiumque dramatis. Epitasis incrementum processusque turbarum: ac totius, vt ita dixerim, motus erroris. Catastrophe conuersio rerum est ad iucundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorum.

10) *Comoedia* est fabula diuersa instituta continens, affectu-

10) *Comoedia est fabula*] In MSS. sic est *De Comoedia. Comoedia est f.* Adeo vt quae sequuntur, non Euanthii amplius, sed alterius auctoris esse videantur. L. Westerhouius nomine *Fragmenti Donati* edidit. satis audacter. Z.

fectuumque ciuilium ac priuatorum: quibus difcitur quid fit in vita vtile, quid contra euitandum. 11) Hanc Graeci fic definiere, *κωμωδία ἐστὶν ἰδιωτικῶν, καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἀκίνδυνος περιοχή*. Comoediam effe Cicero ait, *imitationem vitae, fpeculum confuetudinis, imaginem veritatis.* Comoediae autem a more antiquo dictae: quia in vicis huiufmodi carmina initio agebantur, apud Graecos: vt in Italia Compitalitiis ludicris, admifto pronunciationis modulo, quo, dum actus commutantur, 12) populus detinebatur. Aut *ἀπὸ τῶν κωμῶν*, hoc eft, ab actu vitae hominum, qui in vicis habitabant, ob mediocritatem fortunarum: non in aulis regiis, vt funt perfonae Tragicae. Comoedia vero, quia poema fub imitatione vitae atque morum fimilitudine compofitum eft, in geftu et pronunciatione confiftit. Comoediam apud Graecos dubium eft quis inuenerit primus: apud Latinos certum eft. Comoediam et Tragoediam Togatam primo Liuius Andronicus reperit: aitque, *Comoediam effe quotidianae vitae fpeculum:* nec iniuria. Nam vt intenti fpeculo veritatis lineamenta facile per imagines colligimus: ita lectione Comoediae imitationem vitae, confuetudinifque non aegerrime animaduertimus. Huius autem originis ratio ab exteris ciuitatibus, moribufque peruenit. Athenienfes namque Atticam cuftodientes elegantiam, cum vellent male viuentes notare, in vicos et compita ex omnibus locis laeti, alacrefque veniebant: ibique cum nominibus fingulorum vitam publicabant: vnde nomen compofitum, vt Comoedia vocaretur. Haec autem carmina in pratis primum mollibus agebantur. Nec deerant praemia, quibus ad fcribendum doctorum prouocarentur ingenia: fed et actoribus munera offerebantur, quo libentius iucundo vocis flexu ad dulcedinem commendationis vterentur. Caper namque pro donis his dabatur, quia viribus noxium animal habebatur: a quo etiam Tragoediae nomen exortum eft. Nonnulli autem ex amurca olei fece, quae eft humor aquatilis, Tragoediam dici vocarique maluerunt. Qui ludi cum per artifices in honorem Liberi patris agerentur, etiam ipfi Comoediarum Tragoediarumque fcriptores huius dei, velut patris numen colere venerarique coeperunt. Cuius rei probabilis ratio extitit. Ita enim carmina inchoata proferebantur, vt per ea laudes eius, et

facta

11) *Hanc Graeci fic definiere*] Diomed. Gram. lib. 3. vbi eadem definito habetur, *καὶ πολιτικῶν* non addit. L.

12) *Populus detinebatur*] MS. *Populus attinebatur*, vt et inf. L.

facta gloriosa celebrari, proferrique constaret: tum paulatim fama huius artis increbuit. Thespis autem primus haec scripta in omnium notitiam protulit. Postea Aeschylus secutus exemplum, publicauit. de quibus ita Horatius in arte Poetica loquitur;

Ignotum tragicae genus inuenisse camoenae
Dicitur, et plaustris vexisse poemata Thespis,
Quae canerent, agerentque peruncti fecibus ora.
Posthunc personae, pallaeque repertor honestae
Aeschylus, et modicis instrauit pulpita tignis:
Et docuit magnumque loqui, nitique cothurno.
Successit vetus his Comoedia non sine multa
Laude: sed in vitium libertas excidit, et vim
Dignam lege regi. lex est accepta: chorusque
Turpiter obticuit sublato iure nocendi.
Nil intentatum nostri liquere Poetae:
Nec minimum meruere decus, vestigia Graeca
Ausi deserere, et celebrare domestica facta,
Vel qui praetextas, vel qui docuere togatas.

Fabula generale nomen est, eius duae primae partes sunt, Tragoedia et Comoedia. Si Latina argumentatio sit, praetexata dicitur. Comoedia autem multas species habet. Aut enim palliata est, aut togata, aut tabernaria, aut attellana, aut mimus, aut rhintonica, aut planipedia. Planipedia autem dicta, ob humilitatem argumenti eius, ac vilitatem actorum, qui non cothurno aut socco vtuntur in Scena, aut pulpito, sed plano pede: vel ideo quod non ea negotia continet, quae personarum in turribus, aut in coenaculis habitantium sunt, sed in plano et humili loco. Personati primi egisse dicuntur Comoediam Cincius et Faliscus: Tragoediam 13) Minutius et Prothonius. Omnium autem Comoediarum scripta ex quatuor rebus omnino sumuntur; nomine, loco, facto, euentu. Nomine, vt Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus. Loco, vt Andria, Leucadia, Brundusina. Facto, vt Eunuchus, Asinaria, Captiui. Euentu, Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Comoediarum formae sunt tres, Palliatae, Graecum habitum ferentes: quas nonnulli tabernarias vocant. Togatae iuxta formam personarum habitum togarum desiderantes. Attellanae, salibus et iocis compositae, quae in se non habent nisi vetustam elegantiam. Comoedia autem diuiditur in quatuor partes, Prologum, Protasin, Epitasin, Catastrophen. Pro-

13) *Minutius et Prothonius*] Ms. *Minutius et Prothimus.* L.

Prologus eſt prima dictio, a Graecis 14) dicta πρόλογος, id eſt, antecedens veram ſabulae compoſitionem elocutio. Eius ſpecies quatuor ſunt. συςατικὸς, commendatitius: quo fabula vel Poeta commendatur. 15) ἀναφορικὸς, relatiuus: quo aut aduerſario maledicta, aut gratiae populo referuntur. 16) ὑποθετικὸς, argumentatiuus: fabulae argumentum exponens. μικτὸς, miſtus; omnia haec in ſe continens. Inter Prologum et Prologium quidam hoc intereſſe voluerunt: quia Prologus eſt velut Praefatio quaedam fabulae, in quo ſolo ſcilicet praeter argumentum, aliquid ad populum vel ex Poeta, vel ex ipſius fabulae, vel actoris commodo loquitur. Prologium autem eſt, cum tantum de argumento dicitur. Protaſis eſt primus actus initiumque dramatis, quo pars argumenti explicatur, pars reticetur ad populi exſpectationem tenendam. Epitaſis eſt incrementum proceſſuſque turbarum, ac totius vt ita dixerim nodus erroris. Cataſtrophe eſt conuerſio rerum ad iocundos exitus, patefacta cunctis cognitione geſtorum. In plerisque fabulis ipſarum nomina priora ponebantur, quam Poetarum: in nonnullis Poetarum, quam fabularum. Cuius moris diuerſitatem antiquitas probat. Nam cum primum aliqui fabulas ederent, ipſarum nomina pronunciabantur ante, quam Poetae pronunciarentur; ne aliqua inuidia a ſcribendo deterreri poſſent. Cum autem per editionem multarum Poetae iam eſſet auctoritas acquiſita, rurſus priora Poetarum nomina proferebantur: vt per ipſorum vocabula fabulis attentio acquireretur.

Actas diuerſis ludis manifeſtum eſt inſcribi. Nam ludorum quatuor ſunt ſpecies, quos Curules Aediles munere publico curant: Megalenſes, magnis Diis conſecrati, quos Graeci 17) μεγαλεσίους appellant: Funebres, ad retinendum populum inſtituti, dum pompa funeri decreta in honorem patricii viri plene inſtruitur: Plebei, qui pro ſalute plebis eduntur: Apollinares, Apollini conſecrati. In Scena duae arae poni ſole-

14) *Dicta πρόλογος*] Mſ. *Dicta* πρῶτος λόγος. L.

15) Ἀναφορικὸς] Mſ. ἐπιτιμητικὸς. L.

16) Ὑποθετικὸς] Mſ. δραματικὸς. Quae mox ſequuntur, ex collectaneis Regii exemplaris immutata ſunt. L.

17) *Μεγαλεσίους appellant*] Mſ. MeΠΟΥϹΙΟΥϹ. Videtur legendum (vt et in Pith. lib. emendatum erat) μεγάλυς σιὸς. Vult Megalenſes ludos nomen inueniſſe ἀπὸ τῶν μεγάλων σιῶν. hoc eſt, dis magnis. Nam Doribus, vt et Plato et Ariſtoteles teſtantur, σιὸς eſt Deus. L.

ſolebant, dextra Liberi, ſiniſtra eius dei, cui ludi fiebant: vnde Terentius in Andria ait, *Ex ara hac ſume verbenas.*

Hinc Vlyſſem palliatum ſemper inducunt: ſiue quod aliquando inſaniam ſimulauit: quo tempore tectum ſe eſſe voluit, ne agnitus cogeretur in bella prodire; ſeu ob ſingularem ſapientiam, qua tectus munitusque plurimum ſociis profuit. Huius enim virtutis erat, animi ſemper decipientis ingenium. Nonnulli Ithacae incolas, ſicut Locros, palliatos fuiſſe commemorant. Achillis et Neoptolemi perſonae diademata habent; quamuis regalia ſceptra nunquam tenuerint: cuius argumenti probatio talis inducitur, quod nunquam cum reliqua Graeciae iuuentute ad gerenda cum Troianis bella, ſacramenta coniurationis inierunt, nec vnquam ſub Agamemnonis imperio fuerunt.

Comicis ſenibus 18) candidus veſtitus inducitur, quod is antiquiſſimus fuiſſe memoratur. Adoleſcentibus diſcolor attribuitur. Serui Comici amictu exiguo conteguntur, paupertatis antiquae gratia, vel quo expeditiores agant. Paraſiti cum intortis palliis veniunt. Laeto veſtitus candidus: aerumnoſo obſoletus: purpureus diuiti: pauperi phoeniceus datur: militi clamis purpurea: puellae habitus peregrinus inducitur. Leno pallio varii coloris vtitur. Meretrici ob auaritiam luteum datur. Syrmata dicta ſunt ab eo, quod trahuntur: quae res ab ſcenica luxuria inſtituta eſt. Eadem in luctuoſis perſonis incuriam ſui per negligentiam ſignificant. Aulaea quoque in Scena intexta ſternuntur, quod pictus ornatus erat, 19) ex Attalica Regia Romam vſque perlatus: pro quibus ſiparia aetas poſterior accepit. Eſt autem 20) mimicum velum, quod populo obſiſtit, dum fabularum actus commutantur. Diuerbia hiſtriones pronunciabant. Cantica vero temperabantur modis non a Poeta, ſed a perito artis muſicae factis. Neque enim omnia iiſdem modis in vno cantico agebantur, ſed ſaepe mutatis. Vt ſignificant qui tres numeros in Comoediis ponunt, qui tres continent mutatos modos cantici illius. Qui huiuſ-

18) *Candidus veſtitus*] De veſtitu Comico vid. Pollucem. L.

19) *Ex Attalica Regia*] Sil. Italicus lib. 14. — *quaeque Attalicis variata per artem Aulaeis ſcribuntur acu.* —

20) *Mimicum velum*] Haec vera eſt lectio. Apul. *Siparium mimicum dimoueto.* Quinctilian. lib. 6. cap. 4. *Cum eius accuſator in ſipario omnibus locis, aut nudum eum in neruo, aut ab amicis redemtum ex alea pinxiſſet.* Haec eadem vox reſtituenda eſt Seruio in Georg. Virgil. Vid. Feſt. et Iuuenal. Scholiaſt. ad Satyr. 8. et alii. L.

modi modos faciebant, nomen in principio fabulae et scriptoris et actoris superponebant. Huiusmodi adeo carmina ad tibias fiebant, vt his auditis, multi ex populo ante discerent, quam fabulam acturi scenici essent, quam omnino spectatoribus ipsis antecedens titulus pronunciaretur. Agebantur autem tibiis paribus aut imparibus, et dextris aut sinistris. Dextrae autem tibiae sua grauitate seriam Comoediae dictionem pronunciabant. Sinistrae et serranae acuminis leuitate iocum in Comoedia ostendebant. Vbi autem dextra et sinistra acta fabula inscribebatur, mistim ioci et grauitates denunciabantur.

PVB. TERENTII VITA

QVAM E CODICE MS. OXONIENSI DESCRIPSIT ABR. GRONOVIVS.

Comicus genere quidem exstitit Afer, ciuis vero Carthaginiensis: Scipione autem remeante victore Carthagine ad vrbem Romam post interfectionem Hannibalis, iste qui cum aliis multis Carthaginiensibus comprehensus fuerat, ante currum Scipionis ligatis retro manibus minatus est, vt captiuus, sed currum illius pileatus prosequutus est in vrbem, quod erat in signum libertatis. Nam quicunque captiuorum a victore libertate potiretur, pileum in capite habens currum illius prosequebatur; vt enim a Scipione agnitus est liberali ingenio, sapientia florere, in tanto honore, tanta gratia apud eum habitus est, praesertim cum liberis genitoribus ortus esset, vt ei eandem libertatem concederet, atque inter domesticos suos praecipuam familiaritatem ei donaret. Romae autem dum moraretur, et videret frequenter populum in theatrum ad spectaculum conuenire; ea ratione atque intentione exorsus est Comoediam scribere, vt populo recitationem fabularum suarum conferret, sibique eum conciliaret: sed quum coepissent Fabulae eius recitari, longe aliter visum est, quam sperasset, quia multos aemulos propter hoc contra se excitauit, qui eius dicta reprehendebant. Scripsit autem nitidissimo stilo sex Fabulas, ex vnaquaque vnum librum determinans; quas licet multi negent, mentiuntur, teste Prisciano, qui de Metris Terentianis loquitur, et insuper in libro Grammaticae saepe dicit, cuius genere metri constat exemplum, quod ponit; nec non etiam teste Ruphino in eo libro, quem de Metris scripsit: ipse quoque nihilominus in Prologis se Poetam vocat. Omnes quidem

quidem eius libri permaxime iambico metro constant, licet non vniformi. Prologi vero omnium librorum ternario iambico catalectio compositi sunt, sex pedibus pro tribus computatis. Nam diuersa sunt genera iambici metri. Est enim monometrum, quod constat duobus iambis: est dimetrum, quod quatuor: est trimetrum, quod sex: est tetrametrum, quod octo: est pentametrum, sed raro inuenitur: in quibus ista lex obseruatur, vt semper duo iambi pro vno pede computentur, ob celeritatem temporis, quam occupant, teste Horatio in libro Poeticae. Imitatur autem Naeuium, Plautum, Ennium, veteres Comicos, praecipueque Menandrum, qui longe ante ipsum duas Fabulas descripsit, in quas transtulit quaedam ex Perinthia illius, quae conuenere tam in sensu, quam in stilo: idcircoque grauiter reprehendebatur ab aemulis. At tamen notandum, inter omnes Comicos istum Terentium ab hoc principalitatem possidere, quum proprietatem verborum prae omnibus obseruauit. Illud etiam animaduertendum, has Fabulas non ab ipso recitatas esse in Senatu (Scena Z.), sed a Calliopio clarissimo Viro, satisque erudito, cui ipse praecipue adhaerebat, cuiusque ope sustentabatur, et auctoritate audiebatur. Modulator autem harum Fabularum fuit Flaccus, quotiescunque enim recitabantur, erat modulator, et alii, qui gestu corporis eosdem affectus agebant. Comoedia enim ita constat, vt non res gestas more historiarum narret, sed ex colloquutione personarum res gesta comprehendatur, quasi inter eos tunc agatur. Hoc quoque notandum, quia non absque re imagines Terentianae turgido et inflato ore pinguntur. Facundia enim et affluens eloquentia Comicorum per hoc innuitur, quia fastuosi loquuntur, vt Horatius,

Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Nomina autem Fabularum, siue Librorum huius Comici sunt ista: Andria, Eunuchus, Heautontimorumenos, Adelphoe, Hecyra, Phormio.

PVB. TERENTII VITA

DE DICTIS D. F. PETRARCHAE

QVAE EST IN EDITIONE MEDIOLANENSI ANNI MCCCCLXXVI.

De Terentii vita in antiquis libris multa reperiuntur; plura etiam in modernis, scripta per varios Scholasticos rerum ignaros: eoque veris falsa miscentur. Illud primum rei totius fundamentum. Multi ponunt Carthaginiensem patria fuisse

Terentium. Quod haud dubie verum eſt, ſicut epitaphium eius clare indicat. Quamuis hoc ipſum quidam negent, vt inferius patebit. Caeterum et qui hoc dicunt, vero huic falſum illud implicant. Dicunt enim Scipione Romam reuertente euerſa Carthagine, interfecto Annibale, hunc Terentium inter caeteros captiuos ſolutum et pileatum inceſſiſſe poſt triumphalem Scipionis currum. Quae res multipliciter a veritate ſemota eſt. Nam in primis Scipio Carthaginem quidem vicit, et tributariam fecit, non euertit tamen ipſam Carthaginem; ſed nepos eius adoptiuus, Africanus minor. Annibalem praeterea bello vicit, fugauitque, ſed nequaquam interfecit. Nempe qui victus in Aſiam profugit, et ſub Antiocho rege Syriae militans conſilio atque opera ſua et regis potentia nouum cum Romanis bellum denuo geſſit. Quae hiſtoria omnibus, qui in talibus ingenium exercent, planiſſime nota eſt. Deinde Scipionis triumphantis currum non hic Terentius pileatus proſecutus eſt, ſed alter huius nominis, Romanus ciuis: et vt Valerius Maximus teſtatur, praetoria familia ortus, et inter paucos Senatorii ordinis ſplendidus. Qui etiam poſt id tempus, tunc ſcilicet quum Scipionis frater accuſatus eſt Romae, praeturam geſſit. Hic ergo triumphantis currum Scipionis proſecutus eſt, pileo capiti impoſito, quod donatae libertatis ſignum erat. Quatuor millia ſiquidem Romanorum ciuium, qui bello Punico capti erant et in ſeruitutem redacti, victor Scipio liberatos in patriam reduxit. Inter quos fuit hic Terentius, de quo dixi, et tam memor beneficii accepti, tamque ſingulariter ante omnes gratus, vt per omnem vitam liberatorem ſuum Scipionem omni obſequio ac patrociniis debita veneratione coluerit. Triumphi autem die poſt eum pileatus inceſſit, hoc eſt liberti habitu: quaſi per illius Viri virtutem ſe libertati redditum populo Romano pileo teſtante denuncians. Quae omnia apud Titum Liuium celeberrimum Hiſtoricum nota ſunt. Sed minus miror Scholaſticos hoc errore deceptos, cum Paulus Oroſius hoc ſcripſerit: de quo admodum mirarer, niſi quod interdum magna quidem ingenia et in multis occupata et inter difficultates erecta equorum inſtar propter incautam ſecuritatem in plano ceſpitant. Identitas nominis, ni fallor, errorem fecit, quod ſcilicet vterque Terentius. Sed circumſpectus homo non vidit, quod ſe oculis ingerebat, in primis diuerſitatem cognominum, quae ad diſcretionem nominum ſunt inuenta, quod ſcilicet ille Terentius Culeo, hic Terentius Afer, vt tituli huius operis indicant; ille Romanus, iſte Carthaginienſis: ille e ſeruitute in libertatem, iſte autem contra e libertate

in

in seruitutem ductus; ille Senator, hic Poeta; ille iam senior eo, hic puer eo tempore, quo a Romanis Ducibus captus est: in qua captiuitate ob elegantiam morum ad magnorum venit amicitias; vtque ait Eusebius libro de Temporibus, ob ingenium et formam libertate donatus est. Inter tot diuersitates fallere vna non debuisset identitas. Hic sane Terentius a principio iuuentutis suae fertur a Terentio quodam Lucano emtus, a quo et nomen ipsum fortasse potuit accipere, aliter antea dictus apud suos. De hoc tamen praeter coniecturam habeo nihil. Id quod constat, litteras Latinas Romae didicit, ad Poeticam pronus, et praecipue Comoediam; quo in genere facile, vt mihi videtur, omnes ante se vicit. Nam sequentes etiam a scribendo deterruit, nec fere, quem nouerim, Comoediae scriptor clarus post Terentium fuit. Scripsit Comoedias forsan plures; sed quae habentur in manibus, sex sunt, quae per ordinem hoc volumine continentur: quamuis ipse ordo non in omnibus voluminibus vnus sit. Vtcunque vero sint aliae, vbique prima omnium est Andria: quam Comoediam priusquam Aedilibus venderet, vt Eusebius idem ait, Caecilio multum se miranti legit. De materia Comoediarum loqui prolixum est: de expositione prolixius. Sed cuiusque materiam in argumento eius perbreuiter comprehensam Lector inueniet; expositionem studio et ingenio molietur. Genus Poematis carmen iambicum, sed varium. Iambi enim materiae Comicae apti sunt. In Comoediis quidem nusquam Auctor loquitur, sed introductae personae: quem morem hic ad Prologos transferre nititur; quibus scribendis aemulorum inuidia causam dedit. Respondendum enim erat, ne forte procacitas gloriam mereretur, infamiamque modestia. Horum vero stimulis ac vocibus agitatus fertur Athenas petiisse, vt Graecorum penitus ingenia moresque pernosceret: et cum multis in Latinam linguam translatis, post aliquod tempus voti compos Romam remearet cum sarcinulis et Comoediis, quas ibi scripserat, in nauim impositis, ipse terrestri itinere Patras perrexisse: vnde breui transitu in Italiam nauigaret. Vbi exspectatae nauis audito naufragio, quae circa Sinum Illyricum periclitata erat, tantae iacturae dolore permotus Stimphalim in Arcadiam decessisse: ibique defunctus ac sepultus publice fuisse. Periisse eum in Arcadia, ipso eodem teste Eusebio notum est. Et inprimis quidem quatuor Comoediis, scilicet Andria, Eunucho, Heautontimorumeno, Adelphis, Menandrum Comicorum principem Graecorum imitatus creditur; quod et rubricae vetustissimorum codicum innuunt. Quin par-

tem fcripturae, quia plus confufionis, quam lucis habere vifa eft, fciens omifi. Innuunt et Prologi quidam in reliquis duabus Apollodorum Corinthium. Vendidiffe eum Eunuchum fuam, fama eft, viginti millibus nummum: quod pretium ante eum nullus acceperat. Ad fummum, fuo genere poetandi tantus Vir fuit, vt Hieronymus inter quatuor Poetarum, duos fcilicet Graecorum, et totidem Latinorum duces quartum hunc nominare non dubitet, hoc ordine, Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium: quam fibi excellentiam non ftili attribuit altitudo, qua a multis non dubie et Menander apud fuos vincitur, et Terentius apud noftros, et quae in Comoediis non modo non neceffaria, fed plerumque etiam vitiofa eft. Quid ergo humanorum morum exacta notitia et ordo narrationis ab ipfo Cicerone laudatur, et ftili iucunditas ac gratia? Sed fuper omnia, vt quibufdam placet, fola proprietas haec facit, vt enim primo Aeneidis commento ait Seruius, fciendum eft, Terentium propter folam proprietatem omnibus Comicis effe praelatum: quibus eft, quantum fpectat ad caetera, inferior. Quod vltimum omnibus, quos legere potui, Commentatoribus excuffis, Seruii falua pace non approbo. Haec vel ad notitiam habendam, vel ad errorem declinandum, breuiter de Terentio dicta funto.

DANIELIS HEINSII

AD HORATII DE PLAVTO ET TERENTIO IVDICIVM.

Differtatio.

At noftri proaui Plautinos et numeros et
Laudauere fales; nimium patienter vtrumque,
Ne dicam ftulte, mirati: fi modo ego et vos
Scimus inurbanum lepido feponere dicto,
Legitimumque fonum digitis callemus et aure.

Durum equidem iudicium, et quod non nemo hac aetate de leporum omnium parente, fummo Critico ac maximo Poeta excidiffe nollet: cuius tamen vernae melius de Plauto iudicabant, quam qui nunc familiam in litteris tueri hac aetate creduntur. qui nec feculi, quo vixit, et quo, cum Poefis, tam Latina lingua, ad fupremum culmen ac faftigium euecta fuit, ignorare potuit iudicium; vir tantus, et quod rei caput arbitror,

tror, principibus, qui inter ſe quotidie de iis iudicabant, intime familiaris ac amicus. Auguſto autem, optimo ingeniorum iudici tam gratus atque acceptus, vt non raro lepidiſſimus homuncio ab eo diceretur, et quem, ſi antiquitati habenda hic fides, etiam habere ab epiſtolis optauit. Qui cum contra tanti Terentii fecerit Fabellas, vt et integras ex iis ῥήσεις deſcripſerit, et vbique accommodet, ſoli denique artem tribuat; hominis αὐθάδυς potius quam eruditi eſſet, ita diſſentire a tanto Viro, vt ne cauſam prius cognoſcendam crederet. Quare videamus ſaltem, quid afferri pro vtroque poſſit. Ne vel Flacci iudicium in poſterum, vt ſolent, aut Terentium ſecure nimium damnare quidam pergant in Comoedia. Omnia autem pro Horatii iudicio, qui Plautum ſic amamus, vt e manibus rariſſime putemus deponendum, dicentur potius quam noſtro. Ac de numeris quidem nonnulla Donatus. qua etiam in parte haut parum veteribus nonnullis placuit Terentius. Rufino quidem Grammatico, cum inquit:

Agnouit metrum, ſeruatque Terentius artem:
Nam prologos trimetro didicit componere verſu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Quamquam certe Fabius, non ſtetiſſe intra trimetros deplorat. De quo forte alias dicturi ſumus. Ad alterum priuſquam veniamus, quaedam praemittenda erunt. Cum eaedem Comoediae propemodum ſint partes ac Tragoediae, finis quoque ex parte idem, ex parte diuerſus, multa eſſe vtrique communia neceſſe eſt. Delectare enim ac docere eſt Comoediae: neque minus Comici διδάσκαλοι et κωμῳδιδάσκαλοι, quam Tragici, a Graecis dicuntur. Nec mouere riſum ſane conſtituit Comoediam, ſed plebis aucupium eſt et abuſus, Nam ridiculum, vt recte Ariſtoteles, *vitium eſt et foeditas, doloris expers; quae partem in homine aliquam corrumpit abſque morbo*. Sicut foeda et detorta facies, ſi nullo cum dolore hoc fiat, riſum mouet. Vnde ipſum quoque riſum, omnes fere antiquiſſimi Philoſophi indignum ſapiente iudicarunt. Adeo vt Plato, tanquam ſacrilegum, traducere non dubitet Homerum, qui ridentes introduxit Deos: quod in homine non τῆς κατὰ λόγον, verum τῆς κατ' αἴσθησιν, quemadmodum Philoſophi loquuntur, διαθέσεως ſit ſignum; a qua longe abeſt Deus: αὐτὴ ἡ ὐσία λόγυ, καὶ αὐτόνυς. Vnde Theſpis:

Ὁρᾷς ὅτι Ζεὺς τῷδε πρωτεύει θεῶν,
Οὐ ψεῦδος, οὐδὲ κόμπον, οὐ μωρὸν γέλων
Ἀσκῶν, τὸ δ' ἡδὺ μῦνος ὐκ ἐπίϛαται.

Quare diuinitus ab Aristotele dictum est, partem turpitudinis esse, id quod est ridiculum. Diserte enim ait, ὅτι τὸ γελοῖον, μόριον τοῦ αἰσχροῦ ἐστιν. Ita quae vel in verbis auctorum vel sensibus, vel in sermone hominum et factis, aut detorta sunt aut deprauata, animos plebeios vehementer mouent, et hoc ipso risum vt plurimum excutiunt. Ideoque inusitata dicta et obscoena, optimorum cauillationes, singulorum contumelias, sententias peruersas, ideoque inexspectatas, aliaque id genus (qualis imitatio dictorum vel factorum, et inprimis improborum) risum maxime in Comoedia, quam Veterem dicebant, expressisse constat. Quod intelligunt, qui genium ridiculi intelligunt atque indolem. Cuius segetem largissimam vel vnus Aristophanes suppeditat. Qui non modo Plautum, sed quoscunque hac in parte superauit, omnesque τοῦ γελοίου modos ac figuras lepidissime expressit. Denique vt acetum, nisi vinum sit corruptum, bonum nunquam erit; ita quae sincera sunt et vera, risum nunquam excitabunt. Apposite Quinctilianus, vbi de Ridiculo: *Et hercule omnis salse dicendi ratio in eo est, vt aliter quam est rectum verumque dicatur.* Quare et compositus ad risum sermo, ab oratione recta, quam πολιτικὴν magistri vocant, quam longissime abeat necesse est, cuius propriae virtutes, ἡ σαφήνεια, ἡ ἐπιείκεια, ἡ ἀλήθεια, *perspicuitas, aequitas, simplicitas, veritas,* ponuntur. Qua in parte supra admirationem omnium Menander apud Graecos, Terentius Romanis fuerit necesse est: qui vt viris sapientibus ac eruditis voluptatem potius afferrent, quam quacunque ratione risum extorquerent, duplici iucunditate vtilitatem (imitatione vitae scilicet humanae, et inimitabili lepore) condierunt. Metu enim Macedonicae potentiae, licentia Antiquae, vt obseruant Critici, defecit. Cuius locum occupauit Noua. Cuius et formam nondum penitus vidisse absolutam, sed iam concepisse animo, putatur Aristoteles. Eius vero vnicum propositum, humanos nosse atque imitari mores. Quo et D. Hieron. Epistola ad Furiam, de viduitate seruanda respicit, cum inquit: *Nec mirum, hoc figulum sensisse de vasculo, quod ipse fabricatus est, cum etiam Comicus, cuius finis est humanos mores nosse atque describere, dixerit:* SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENVS. Omnis autem imitatio, vt postea dicemus pluribus, natura placet et delectat. Hoc enim proprium est hominis, vt recte Aristoteles, qui et μιμητικώτατος τῶν ζώων, merito ab eo dicitur. Ioci vero, si petantur vndique, molesti ac frigidi, aut theatrales fiunt, si a vita sint alieni: qui vt plebi forte, ita doctis placere ac sapientibus non possunt. Constantis

ftantis enim viri ac fapientis animus, laxari vult, non folui. Illam autem conftitutionem, καὶ τὴν, vt cum Stoicis hic loquar, ἐν ταυτῷ τῦ ἤθυς μονὴν, rifus foluit. Quem praeclare τῆς περιχαρείας ὑπερέκχυσιν τῆς ψυχικῆς antiqui vocant. Ideoque et Socratici, quorum libri penuarium leporum omnium fuerunt, ac facetiarum, quod e Xenophonte et Platone etiam hoc tempore apparet, χαριεντίζεσθαι, non γελωτοποιεῖν, folent. Ac ne ipfi quidem Siculi, ad feftiuitatem nati, et qui primi omnium Comoediae putantur inuentores, alium illius finem, quam τὸ χρήσιμον, id eft, vtilitatem pofuerunt. De Epicharmo Theocritus:

Πολλὰ γὰρ ποττὰν ζωὰν τοῖς παισὶν εἶπε χρήσιμα,
Μεγάλα χάρις αὐτῷ.

Id quia fecus in Comoedia Antiqua, ftatim defecit; in qua omnia, a veritate et confuetudine aliena, hoc eft, vere γελοῖα, et ad rifum erant comparata. Quis non ridet, cum exemplum vitae, pater omnium virtutum, ipfa innocentia, probitas, ac virtus, Socrates ridetur? Cum in corbe feftiuiffime philofophatur? cum, quot pedes pulex faliat, fubtiliter ac geometrice metitur? Pleraque enim falfa de fententiis opinionibufque veterum Philofophorum, et ad rifum facta aut excogitata funt, quae praecipue hunc excitare folent. Ideo nec omnes Plauti, tantam materiam ridendi, quantam vnaquaeuis ex Ariftophanicis fuppeditat. Alteri enim omnia, alteri pauca per leges licebant. Caeterum, vt modo dicebamus, quicquid maxime ab agendi confuetudine aut dicendi alienum eft, rifum maxime mouere folet. In fententiis, qualis illa Comici Nebulis,

Καὶ τοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ᾤμην διὰ κοσκίνυ ὑρεῖν.

In verbis, vt cum furaciffimus feruus, κλεπτίστατος a domino vocatur, qui laudare taciturnitatem in eodem videtur:

Ἀλλ' οὔ σε κρύψω· τῶν ἐμῶν γὰρ οἰκετῶν
Πιστότατον ἡγῦμαί σε καὶ κλεπτίστατον.

Quod ipfum aliquando caftigatius Nero extulit, qui de tali feruo, *Nulli apud fe plus fidei habere* dicebat: *nihil enim ei neque inclufum neque fignatum effe. Vox enim* κλεπτίστατος, tantum abeft, vt fermoni conuenire poffit, ὥστε ὐδὲ αὐτῦ τὴν διάλυσιν (dicerent fubtiles harum rerum iudices) πολιτικὴν εἶναι, hoc eft, vt ne quidem voce alia, quae eam exprimat, confuetudini aut vfui accommodari poffit. Itaque corrumpit vocem, plane vt faciem, qui fic mouere rifum cogitat: qualia prope infinita Ariftophanis. Exemplo fint diminutiua, quae tam diligenter tertio Rhetoricorum in illius Babyloniis Rex Criticorum Ariftoteles notauit: χρυσιδάριον, λοιδορημάτιον, ἱματιδάριον, καὶ νοσημάτιον.

μάτιον. Quod et in sermone eius passim et in sensibus obserues, quos non raro risus causa effert corruptissimos; saepe tamen cum illudit aliis. Quare voces, phrases, sensus, etiam structuram, Nouae, vt imitari cuiuis tutum est, ita Antiquam si quis imitari velit, maximo delectu ac iudicio est opus: quod si quisquam, recte Aristoteles notauit. Atque haec causa, cur, vt multo perfectior vtiliorque, ita minus ridicula, sit Noua, in qua omnes, vt iam absoluta, acquiescunt. Cum antiqui Comici, iis pariter quae dicunt, et dicendi ratione, vrbanitatem, quia nihil aliud spectarunt, quam ridiculum, plerisque in locis, imprudenter excedant: ideoque et vitium plerumque, quod βωμολοχίαν dixit Aristoteles, incurrant. Qui vir magnus Ethicorum quarto, vbi de vrbanitate agit, quae in primis locum in his habet, eosdem et vrbanos et honestos vocari ait: εὐτράπελος enim, quasi εὔτροπος, dici. Sicut autem de corporibus ex motu, ita ex vrbanitate iudicari de animo: vtrum nempe honestus sit, an turpis. Qui de corporibus locus, cum obscurus nobis videretur, neque quicquam in recentibus scriptoribus, qui interpretati eum sunt, praesidii ad manum esset, ad Andronicum Rhodium, cuius Paraphrasin in illos libros plane admirandam, primi et edidimus, et in Latinum conuertimus sermonem, vt saepe alias, confugimus. Qui hoc modo: Ἡ δὲ μεσότης, εὐτραπελία, καὶ οἱ ἔχοντες, εὐτράπελοι, οἷον εὔτροποι· καὶ γὰρ τοῦ ἤθους δοκοῦσι τοιαῦται κινήσεις, οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ παίζοντες ἐμμελῶς, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε. ὥσπερ γὰρ αἱ κινήσεις τὰ σώματα χαρακτηρίζουσιν· οἷον πῦρ μὲν ἡ εἰς τὸ ἄνω κίνησις καὶ πᾶν κοῦφον· βαρὺ δὲ ἡ εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως· οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω καὶ φαινομένων τοῦ ἀνθρώπου κινήσεων, αἱ ἕξεις τῆς ψυχῆς φαίνονται καὶ τὰ ἤθη. Quod est ex interpretatione nostra: *Medium vero, εὐτραπελία, id est, vrbanitas, quique in eo excellunt, εὐτράπελοι, quasi εὔτροποι, hoc est, bene morati, dicuntur. Etenim potissimum a moribus videntur esse hi motus. Hi autem sunt, qui concinne, et quemadmodum, et cum oportet, iocantur. Sicut enim corpora distinguunt sui motus, vt, exempli gratia, ignem et quicquid leue est, motus qui in altum fertur, graue contra, motus qui ad medium, eodemque modo in aliis; ita ex iis qui extra sunt, et qui in oculos incurrunt hominum motibus, habitus quoque apparent animae et mores.* Quia autem risus iis, vt plurimum, qui minus sunt honesti, quales homines plebei sunt aut scurrae, gratus esse solet; hinc fit, inquit idem Aristoteles, vt qui scurriles sunt, vrbani etiam dicantur. Addit autem, quod spectare huc propius videtur: *Discrimen vero ex Antiqua Comoedia apparet et Noua. Nam in illa id quod obscoe-*

obſcoenum, in hac autem, quod ſuſpicionem tantum eius mouet, riſum quoque exprimit; quae non parum differunt ad venuſtatem. Idem de cauillis quoque addit et conuiciis. Quibus abſtinuiſſe Plautum conſtat, cum obſcoenitate nemini concedat. Huius autem in vtroque ex Ariſtotelis iudicio diſcrimen videamus. Byrrhia apud Terentium Andria:

Ego illam vidi virginem: forma bona
Memini videre. Quo aequior ſum Pamphilo,
Si ſe illam in ſomnis, quam illum, amplecti maluit.

Vides in his, non obſcoenitatem, ſed ſuſpicionem rei parum verecundae, καὶ ὑπόνοιαν, quae tam eſt honeſta, vt a quauis virgine id, vrbanitate ſalua, dici poſſit. Quid enim ſuauius, quam *in ſomnis amplecti*? Et quidem ſi de viro et formoſa coniuge dicatur! Non enim dicit βινεῖν, quod Ariſtophanes dixiſſet, nec quae in re tali Plautus vſurpare ſolet, qui nec honeſte ea dicit, et obſcoene circumloquitur. Nam qualia ſunt iſta Caſina!

OL. *Vbi locus ſumtus porro eſt, continuo ſtricto gladio. atat! papae! papae!* CL. *Quid id papae?*
OL. *Flagitium ob erat maximum. gladium ne haberet metui: id quaerere occepi.*
Dum Gladium ne habeat quaero, arripio capulum.

Nam caetera in quibus plane loquitur, praeſertim cum de Venere ἀῤῥήτῳ agit, ea vero ne commemorare quidem malo. Puto autem ſatis eſſe manifeſtum, etiam cum circumloquitur quae parum ſunt honeſta, ne honeſte quidem, et cum honeſtarum aurium faſtidio, id fieri. Vides ergo paſſim Veteris imaginem, etiam, de quo mox paullo poſt, dicacitate ac maledicentia. Quae Athenis partim leges, partim metus, partim ipſa emendauit ratio: cum tamen ſola riſum feliciſſime mouerent. Nouae autem rex princepſque Menander fuit: cuius expreſſa imago ac effigies Terentius. Quem cum vterque accepiſſet, Ariſtophanis virtutes hac mercede expreſſit Plautus, vt nec omnes poſſet (quod et linguae diuerſitas, et Romanorum leges, et tempora, ac Rerumpublicarum ratio vetabat, ſublata iam maledicendi libertate, quae praecipua, quod nemo neſcit, τοῦ γελοίου pars eſt,) et quaecunque in Ariſtophane Plutarchus a communi conſuetudine loquendi abhorrere notat, retineret. Nam et κατὰ τὸν λεκτικόν, vt Critici loquuntur, καὶ τὸν τῆς διανοίας τρόπον θυμελικὸς eſt, et theatralis, non πολιτικὸς, neque τῷ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἰδέᾳ διαπρέπει· neque pauciora addidit, in quibus dum ridiculus videri vult, frigidus ac odioſus fit, quod non noſtrum, ſed Horatii iudicium eſt, et Donati:

quos

quos vtrosque emunctae naris, vtrosque Criticorum primos suo tempore fuisse, constat. Sed et in dicteriis, de quo iam dicebamus, ita Veterem Comoediam amauit Plautus, vt ad eam saepe flectat, et quod proprium in illa erat, ἐπωνύμως, et expresso nomine, aut circumscribendo, non tam vitam hominum, quam hominem perstringat. Vt in illo:

Etiam Epidicum, quam ego Fabulam aeque ac me ipsum amo,
Nullam aeque inuitus specto, si eam agit Pellio.

Sed et crudelissime infelicem Naeuium Milite excepit:

Nam os columnatum Poetae inesse audiui barbaro,
Cui bini custodes semper totis horis accubant.

Videtur audire κώδιον Κρατίνυ, et quae reliqua in Veteri Comoedia occurrunt, ὅση κόνις. Nam ad Aristophanis τὸ εὔθικτον frustra saue aspirauit. Quis enim risu uon emoritur, cum vinositatem Cratini excepit Ireue?

Ει. Τί δὲ Κρατῖνος ὁ σοφός ἐςιν; Τρ. Ἀπέθανεν,
ὅθ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον. Ει. Τί παθών; Τρ. Ὅ, τι,
Ὡρακιάσας (ὐ γὰρ ἐξηνέσχετο)
Ἰδὼν πίθον καταγνύμενον οἴνυ πλέων.

Id est: P. *Sapiens autem Cratinus quid agit?* TR. *Obiit,*
Cum Lacones huc irruerent. P. *Quo morbo?* TR. *Quo?*
Misere pallere coepit (ferre enim hoc non potuit)
Frangi cum videret vino plenum dolium.

Alter enim vitium Cratini ridet: alter Naeuii miseriam. Ridiculum autem a miseria prudenter Aristoteles seiungit. Risus enim cum atroci alicuius malo aut calamitate si coniunctus sit, immanis fit ac barbarus. Illa autem plane extra Nouae legem Comoediae:

Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium;
Qui mendacem et gloriosum, apud Cloacinae sacrum.

Et quae deinde sequuntur. Quod profecto est a pulpito ad plaustrum redire. Legat caetera qui volet. Sed haec, ὡς ἐν προθεωρίας μέρει, obiter sint dicta. Nunc ingenii exercendi causa ac iudicii ad singula eamus, et vtrumque paullo quam plerique accuratius inspiciamus. Primum in Comoedia Tragoediaque est Dispositio. Neque dubitandum, quin cum Aristoteles de Dispositione disputat Tragoediae, etiam Comoediae ex iis conuenire pleraque existimauerit, nisi quod, vt Tragicus disponit, ita Comicus quoque inuenit. Alter enim accipit ab aliis: alter ipse sibi dat quod disponendum est; nisi si ab alio desumat argumentum, certe apud Graecos. Nam Latini Fabulas Graecorum, Dispositione aliquantulum plerumque immu-

immutata et perſonis, expreſſerunt. Vt cum e Menandri Eunucho ſuam paucis immutatis Terentius expreſſit. Ea ratione, vt Dauus Parmeno, Chryſis Thais, Chaereſtratus hic eſſet Phaedria. Plautus in Tragico-comico Amphitryone, more Tragicorum Fabulam accepit et diſpoſuit: ſed et nomina retinuit ex parte, quod non ſolet in Comoedia: ex parte, fecit. Vnde raro inueniſſe argumentum Tragicus Poeta dicitur, (quod aut e relatione aliorum aut e ſcriptis, vt plerique ex Homero aut Cyclo Epico, petebant) contra autem Comici. Ariſtoteles, τὸ δὲ μύθȣς ποιεῖν, Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις ἦρξαν. Ita eam vocem, non vt quidam, hic accipio. Μῦθος enim, vt vbique fere Ariſtoteli, non drama eſt, ſed ea actio, e qua drama conſtituitur, ἡ πρᾶξις, ἡ τῆς πραγματείας σύστασις· quomodo et accipit, cum dixit, μῦθος δ' ἐςὶν εἷς, ȣ̓χ ὥσπερ τινες οἴονται, ἐὰν περὶ ἕνα ᾖ. Et ipſe, πολυμύθȣς eos vocat, qui vel varias, vel quae tempore eodem, ab alio, non vno, et eodem geſtae ſunt, coniungunt. Ideoque Fabulam eligere, et electam recte ac ordine diſponere, vt prima virtus, ita primum maximumque opus eſt. In Amphitryone maneamus. Nam vt argumentum hoc accepit, ita ipſe ex animi ſententia diſpoſuit. Quare potuit, vt voluit, ligare Fabulam ac ſoluere. In ea igitur diuina δέσις: mira enim ratione impeditur Fabula et intricatur actio. At tranſitio, quae non eſt Tragica ſed Comica (μετάβασιν vocauit Ariſtoteles) pars quae opponitur τῇ δέσει (quam et λύσιν ſeu ſolutionem vocant) ex ſententia ſuccedere non potuit. Quare impeditus et oblitus ſui, ire cogitur ad Deum; hoc eſt: ἀπὸ μηχανῆς finire: quod eſt vltimum refugium Poetae, cum τὴν δέσιν hoc eſt, nodum, quem ligauit ipſe, ſoluere non poteſt, et rem parum prouide tractauit. Nam caeterae, quae ibi adhibentur machinae, ad ſcenae et choragii ornatum, καὶ τὴν ὄψιν, vt Philoſophus de iis loqui ſolet, referuntur. Quale eſt brontium, et ceraunoſcopium, quorum altero ad tonitru, hoc ad fulmen exprimendum, in Amphitryone opus fuit. Finem vero quae a machina, lubentius in Tragico quam Comico excuſat Ariſtoteles; quia argumento Tragicus aſtringitur, quod accipit. Quamquam ne huic quidem eam fecit gratiam, cum inquit: Φανερὸν ȣ̓ν, ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτȣ̃ δεῖ τȣ̃ μύθȣ συμβαίνειν, καὶ μή, ὥσπερ ἐν τῇ Μηδείᾳ, ἀπὸ μηχανῆς, καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ περὶ τὸν ἀπόπλȣν. Id eſt, *Manifeſtum ergo eſt, etiam exitum Fabulae, e Fabula ipſa peti debere, non a machina, vt in Medea, aut quemadmodum in Iliade, in iis, quae circa reditum Graecorum ſunt.* Medeam autem, non Euripedeam, ſed alterius intelligit Poetae. Idem et Horatius, e Pariano, credo, Neopto-

Neoptolemo, a quo pleraque praecepta sua in hoc scripto hausit, fugiendum monet:

Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus
Inciderit.

Vbi *nodus* est ἡ δέσις, quae interdum ope humana solui non potest. Qui quidem, nisi praeter Poetae voluntatem aut ex argumenti eueniat necessitate, non a Deo, quod cuiusuis etiam imperitissimi est hominis, verum a Poeta solui debet. Rursus sicut pictor primo ambitum delineat, deinde singula absoluit, ita sapiens Poeta actionem suam circumscribit. Primum, vt sit tota: hoc est, vt principium, vt finem habeat et medium: quae in minimis quoque esse possunt. Minima autem sensum vix admittunt: magna nimium disperguut. Sic formicam vix videmus: in conspectu elephanti visus vix colligitur. Quare Comoediae Tragoediaeque magnitudo, et periodus, vt cum Philosopho hoc dicam, e natura vtriusque et ratione peti debent. Et, mutatione prima, hoc est, cum infelicitate ad felicitatem in Comoedia, contra autem in Tragoedia mutari potest actio: ita vt ex argumento nihil, quod ad rem spectet, praemitti sit necesse. Summus Aristoteli ambitus vnius Solis est: potest esse aliquot horarum. Qua in parte admirandus Sophocles Terentiusque. Plautus vero nouem menses vno dramate complexus est. Vt vix maior ampliorque Homericae Iliados, quam Amphitryonis sit periodus. Alcumena autem concipit et parit. Quod si fieret vbique, nullo episodio iam opus esset: ideoque nec ars esset, scribere Comoediam. Praeterquam quod sit monstri instar, et cum ratione ac natura pugnet, vt quae simul et concipiat et pariat. Qualia nonnulla in scriptore hoc summus Criticorum Caesar Scaliger notauit. Atque haec vitauerant Poetae Graeci, quorum scripta hic tantopere commendat Flaccus: Technici Graecorum, quomodo vitanda essent ac cauenda, saepe inculcarunt suis. Plautus susque deque habuit, vt in Captiuis. Quam incuriam Poeta cum videret, continere se non potuit, quin exclamaret:

vos exemplaria Graeca
Nocturna versate manu, versate diurna.

Contra negligentiam suorum et incuriam grauissime taxaret. Quidni enim qui hoc tum agebat, quod ante eum Aristoteles: qui vbique Euripidem et alios in illis reprehendit: nam de Comicis quae scripsit, hodie non exstant. Porro simul ac Poeta Actionem habet, locum quoque vt actioni det, necesse est, quia sine loco fieri nil potest. Hic autem locus σκηνὴ δράματος a Criticis vocatur, cuius finem transilire nefas. Nemo enim

tempore

tempore eodem, quod a Plauto recte dicitur, alibi atque alibi versari poteſt: niſi aliquid monſtroſum fiat in Comoedia. Idem tamen, cum Curculionis ſcenam Epidauri poſuiſſet, Romam tranſit in eadem, et in Romanorum mores, ſcenae ſuae iam oblitus, libere inuehitur; et quidem, vt antiqui Comici, tributim, ita vt et ſingula deſcribat loca Act. tv, Scena *Aedepol.* Iam τὰ ἄλογα in Fabulis quam multa? ita voco, quae nihil veriſimile habent. Tale eſt, Soſiclem Menaechmum, qui veniret e Sicilia, ſurreptum item qui in Illyria iam habitaret, habitu, eodem tempore, ita ſimili fuiſſe, vt dignoſci a ſpectatoribus non poſſent; cum nihil ſimile haberent iſtae gentes. Quod vitium, ne a chorago quidem emendari poteſt. Nam Mercurius Amphitryone et Iupiter, Dii ſunt: quibus omnia concedi, etiam hic, ſolent. Quare incurrere τὸ ἄλογον non poſſunt. Vbi enim Dii agunt, ceſſat ratio. Quiduis enim poſſe eos, nemo eſt, qui non intelligat. In Terentio, cui ſoli Artem Flaccus noſter aſſignauit, nihil tale. Omnia cum iudicio, cum ratione, circumſpecte, ex arte, et cum cura. Nam et Fabulae inſignem fere cum agnitione mutationem habent: quae inter τὰς μὴ ἁπλᾶς ſiue πεπλεγμένας eſſe perfectiſſimas neceſſe eſt. Qualis et in reliqua vbique Diſpoſitione eſt. Quod ad Dictionem autem, quis negabit, quaedam eſſe in Plauto, quae nec locum extra ſcenam, neque vſum niſi inter hiſtriones habent? Vnde ſolo et exiguo theatri ambitu circumſcribuntur. Nam et ἀγωνιστικὸν in foro, neque minus γραφικὸν, ſiue vſitatum in ſcribendo characterem, longe excedunt: quo vbique Noua, et iam emendata, reſpicit Comoedia. Quare Varro cum ſermonis laudem illi tribuit, idem quod vbique in ſcriptis, quanti faceret antiquitatem, profitetur: vt qui τὰ ἀπηρχαιωμένα, quae in Plauto partim aeuum quo haec ſcripſit, partim quae pleriſque placet, ipſa deſita excuſat antiquitas, commendat. Vnde et ipſe qui ſic iudicauit, vt nimium antiquitatis in ſcribendo ſtudioſus, neque ſatis aeui ſui memor, Varro ab antiquis Criticis notatur. Qui cum ſentiant ſic, iudicentque; nobis qui ab illis merito pendemus, equidem tacendum reor. Auctor de cauſis eloquentiae corruptae: *Neminem nominabo; genus hominum ſignaſſe contentus: ſed vobis vtique verſantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, et Lucretium pro Virgilio legant, quibus eloquentia tui Aufidii Baſſi, aut Seruilii Nouiani ex comparatione Siſennae aut Varronis, ſordet.* Quod ex vocibus antiquis patet, quas ex libris eius Critici legerunt, cum non pauca alia ex ſcriptis eius peti poſſint. Ideoque Cicero, qui de aetatis ſuae et ſermone et venuſtate maxima cum cura

 iudi-

iudicabat, laudem hanc Terentio ceſſiſſe merito pronunciat. Sic enim ad Atticum: *Secutus ſum, non dico Caecilium; Mane vt ex portu in Piraeeum: malus enim Latinitatis auctor eſt: ſed Terentium, cuius Fabellae propter elegantiam ſermonis, putabantur a Laelio ſcribi:*

Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piraeeum.

Et Seruius proprietate caeteris propoſitum hunc notat. Idem de ſententiis, quas διανοίας vocant, iudicari poteſt. Omnes enim fere Plauti et θυμελικαὶ ſunt, et ab vſu alienae, quales paſſim habet. Inprimis cum philoſophatur καὶ γνωμοτυποῖ. Vt ecce:

Inſanum eſt malum, in hoſpitium diuorti ad Cupidinem.

Vere ſcenicum et illud:

Et poſtremo, niſi me auſcultas, atque hoc, vt dico, facis,
Tute pone te latebis facile, ne inueniat te honor.

Et quis illud extra Scenam vſurpare auſit?

Benefacta benefactis aliis pertegito, ne perpluant.

Quare nunquam effugient quin ſint inepti, qui haec et alia id genus, ad ſerium dicendi genus transferunt. Conſequuntur enim, quod non vident, vt inuiti riſum moueant; quod non pauci hodie in ſcriptis maximo molimine a lectore impetrant. Sequitur τὸ ἦθος, quod, vt docet Ariſtoteles, in oratione, vniuſcuiuſque inſtitutum indicat et voluntatem. Quod in ſingulis repraeſentare, niſi viri aut prudentis aut Philoſophi, nullius eſt. Nam quemadmodum e ſingulis experientia, ita nemo ſingulorum mores ſine hac exprimit. Quare omnium accuratiſſime et optime, quid ſit facere vt ſit ἠθικὴ oratio, Philoſophus oſtendit. Quod vel ſolum tanti eſt, vt nihil minus nonnulli, qui ad Rhetoricarum ſuarum leges magnorum quoque et ſublimium ingeniorum orationes exigere audent, hac in parte videant: in qua, ad ipſius quoque antiquitatis ſtuporem, Afer iſte regnat. Recte ergo Varro: *In argumentis Caecilius poſcit palmam, in ethesin Terentius.* Significat enim, Caecilium εὑρητικὸν, aut potius εὐοικονόμητον fuiſſe: quemadmodum ἀνοικονόμητος nonnunquam prae reliquis videtur Plautus, cui ſermonis idem aſſignauit laudem. Quod, ſi quicquam ſapimus, Terentium eſt Plauto praeferre. Vt cum eum, qui excellit in maiori, magis quam qui in minori, dicimus excellere. Neque cauſa fuit alia, quare, quod obſeruant veteres, idem Varro, etiam Menandro, in quibuſdam praetulerit Terentium, exempli cauſa, Adelphorum initio. Neque immerito. Mirifice enim, cum alibi, tum ibi regnat τὸ ἦθος. Idem Varro, cum Tragoediae, Comoediae ac Satyrae effingat formas, quid de

de nostro iudicet, diserte expressit. Vbertatem enim tribuit Tragoediae, quam dat Pacuuio: gracilitatem Satyrae, quam tribuit Lucilio: mediocritatem vero Comoediae, quam dat Terentio Vt si quis vberrimo sermonis genere heroicum definiat Poetam: et hoc tribuat Virgilio. Aulus Gellius lib. VI. cap. 13. *Vera autem et propria huiusmodi formarum exempla, in lingua Latina, M. Varro esse dicit, vbertatis Pacuuium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.* Quae est de Comoediae, quemadmodum in scholis loquimur, essentia. Cum Plautus saepe Tragico, nonnunquam quoque serio, vtatur. Quamquam ibi sane sermo, vt priore loco a Varrone accipitur. Sermo enim et τὸ ἦθος differunt, vt homo prudentissimus, et femina quae pure loquitur; qualis dicitur Gracchorum mater. Vnumquemque enim recte exprimere, et humanam optime delineare vitam, summus atque extremus viri atque auctoris maximi conatus est. Recte Grammatici ad Sophoclem: ἔτι δὲ τοῦτο μέγιστον ἐν ποιητικῇ, δηλοῦν ἦθος. *Est autem illud maximum in Poetice, exprimere ethos.* Debebat addidisse, *in Dramatica praesertim.* Et Horatius tam multis, vitam Tragoediae τὸ ἦθος esse docuit. Aristoteles vero, etiam in Tragoedia, post Actionem (quam Fabulam plerumque vocat) quae essentiae pars prima, partem essentiae secundam constituit τὸ ἦθος. Mirum est autem, locum Varronis a nemine intellectum. Qui cum palmam in argumentis Caecilio concedit, principem Comoediae haud dubio Caecilium constituit. Quare? Pars Tragoediae praecipua est Argumentum. Aristoteles modo μῦθον, modo τῶν πραγμάτων σύνθεσιν vocare solet. Qui et multis probat, eum qui hac parte excellit, etiamsi caeteris destituatur, Dramaticum Poetam dici posse. Pars secunda est τὸ ἦθος, quod cum Terentio assignet Varro, locum illi proximum concedit. Quod non potest ignorare, qui antiquos Criticos, inprimis autem Aristotelem, cum cura legit ac intelligit. Sermonis enim laus, quam Plauto tribui ab eo volunt, tantum abest vt cum reliquis conferri possit, vt postremo loco, et post τὴν διάνοιαν, ponatur. Quare ex sententia Varronis, qui hic Aristotelem expressit, primus est Caecilius, secundus est Terentius: quos deinde Plautus sequitur. Quod debebat cogitasse Siren aeui nostri Iustus Lipsius: qui profecto locum summi Romanorum Critici non penetrauit. Τὸ ἦθος autem Plauto Horatius abiudicat, cum inquit:

aspice Plautus
Quo pacto partes tutetur amantis ephebi.

Et videtur Charinum habuisse in animo, qui Mercatore τὸ μανικὸν καὶ τὸ ἐρωτικὸν confundit ἦθος, hoc est, ita amat, vt Menaechmus furit. Furere autem prae amore, Comoediae non ἦθος, sed Tragoediae est πάθος: vt ex Phaedria aliisque patet. Quare? quia πάθος aliquod immane exspectatur. Quod Tragoediam constituit, vt μετάβασις conueniat furenti. Sed haec triuiales non intelligunt: qui summum Virum Aristotelem tam facile contemnunt, quam nos et iudicia illorum et magistros merito contemnimus, quibus persuasum est, omnem veram eruditionem ex hoc vno fonte limpidissimo petendam. Charinus autem Plauti, ad frigiditatem vsque calet, quam non potuit vitare. Qualia sunt ista, Scena *Diuum atque hominum: iam Cyprum veni*, &c.

Item,

Porro proficiscor quaesitum. nunc perueni Chalcidem.
Video ibi hospitem Zacyntho. Dico quid eo aduenerim:
Rogito quis eam vexerit, quis habeat si ibi inaudiuerit.
Hospes respondit, Zacyntho ficus fieri non malas.

Vides hominem tam tristem, vt festiuus esse quaerat. At diuinus hac in parte, duos amatores in Eunucho, suo more, Phaedriam et Chaeream, diuinitus vtrumque, ἠθοποιεῖ. Quare cum Poetae omnes, quorum imitatione constat institutum ac consilium, pictorum instar, teste Criticorum Rege ac Principe, aut similes, aut (quod non raro euenit, vel imperite καὶ ἐξ ἀσθενείας vel captandi risus causa) nunc peiores quam sunt exprimant, nunc meliores; seruos peiores Plautus, vt plurimum; Terentius hos semper similes, non meliores; meretrices vero partim similes, partim meliores aliquando introducit. Similes, vt Thaidem; meliores, vt Bacchidem. Parasitos semper deteriores et voraciores Plautus, nunquam meliores. Vt et Dossennus, qui hos solos propemodum curabat, in personis reliquis ἐκπίπτων. Phormio Terentianus plane est admirandus: vt et Gnatho. Plautini quia risum quaerunt, veritatem et sermone et sententiis amittunt. Tres virtutes enim sermo, quem non sine causa Ἠθικὸν dixerunt Graeci, nos Moratum dicimus, Aequitatem nempe, Veritatem et Simplicitatem postulat: quae τὸ ἐνδιάθετον, hoc est, id quod vnicuique est insitum, ob oculos proponit. Cum ridiculum, vt violentum, quia a natura alienum, quod recte de eo Aristoteles pronunciat, corruptum sit, et a corruptis causis, quod iam dixi, moueatur. Moratum quia simile est naturae, leniter delectat: quod aetatum singularum, hominum, ac nationum, totiusque vitae, simulacrum quoddam ac imaginem, in Scena repraesentat.

tat. Plane vt pictura quae a vero abit, et vel cubitalem nafum, vel diftortum os facete repraefentat, rifum mouet: fimilis delectat. Atque hoc eft, quod omnes tribuunt Menandro, quem Terentius expreffit. Vt Hermogenes: *Παρά τε αὐτῷ Μενάνδρῳ ἂν μυρία εὕροις τοιαῦτα καὶ γυναῖκας λεγούσας, καὶ νεανίσκους ἐρῶντας, καὶ μαγείρους, καὶ παρθένους θρυπτομένας, καί τινας ἄλλους· ὅλως τε διὰ τὸ ὑποπίπτειν τῷ ἠθικῷ λόγῳ καὶ τῶν ὁμοίων, ταῦτά γε πάντα ἢ τάγε πλεῖστα αὐτῶν, ὑποκεῖσθαι τῇ ἀφελείᾳ δεῖ.* Quemadmodum Hieronymus Menandrum et Terentium cum maximo iudicio coniungit. Ad Paulinum enim: *Poetae aemulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.* Audi orationem patris irati. Heaut. Act. v, Scena IV:

non, fi ex capite fis meo
Natus, itidem vt aiunt Mineruam effe ex Ioue, ea caufa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.

Et quae fequuntur. Audi mitis viri potius quam boni:

Aufculta, ne me obtundas de hac re faepius.
Tuum filium dedifti adoptandum mihi.
Is meus eft factus. Si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obfonat? Potat? Olet vnguenta? De meo.
Amat? Dabitur a me argentum, dum erit commodum:
Vbi non erit, fortaffe excludetur foras.
Fores effregit? Reftituentur. Difcidit
Veftem? Refarcietur. Eft Dis gratia
Et vnde haec fiant, et adhuc non molefta funt.

Et diuina illa:

credo hercle: nam ingenium non tuum
Liberale. Sed vereor ne indiligens nimium fies.
In qua ciuitate tandem arbitrare te viuere?

Et quae fine motu animi et fuauiffima voluptate legi non poffunt Hecyra:

odiofa haec eft aetas adolefcentulis:
E medio aequum excedere eft. Poftremo iam nos fabula
Sumus, Pamphile, fenex atque anus.

Et caetera: plufcula funt enim. Quis, cum illa Phormione legit, non vxorem honeftam adulteri agnofcit?

an quicquam hodie eft factum indignius?
Qui mihi, vbi ad vxores ventum eft, tum fiunt fenes.
Haeccine erant itiones crebrae et manfiones diutinae
Lemni? Haeccine erat quae noftros fructus minuebat calamitas?
Quid? ego aequo animo cupio mifera in hac re defungier.
Sed quid fperem? aetate porro minus peccaturum putem?

Iam tum erat senex, senectus si verecundos facit.
An mea forma atque aetas iam magis exspectanda est, Demipho?
Quid mihi nunc offers, quamobrem exspectem, aut sperem, porro non fore?

Et quandoquidem simplicitas, maxima moratae orationis virtus, si intendatur, suauitatem parit; nemo sine incredibili ac summa voluptate illud Bacchidis leget:

recte amasti, Pamphile,
Vxorem tuam. Nam nunquam ante hanc diem meis oculis eam, quod nossem, videram.
Perliberalis visa est.

Ideoque Fabulae Terentianae, doctiorem histrionem, quam reliquorum desiderabant. Semper enim quae morata est oratio, τῇ ὑποκρίσει fulcienda. Nam quae moribus affectibusque destituitur, teste Philosopho, est ἀνυπόκριτος. Neque vlla fere apud eum syllaba exstat, quae non animi aut affectus alicuius sit index. Iam vt ad lepores, sales, gratias, et venustates veniamus; certum est, fere omnes eas tolli a ridiculo, non secus quam in vita ab excessu morum virtus, ab excessu apparatus in Scena tollitur voluptas. Quare Menandro ac Terentio lepores tribuunt antiqui, sales Plauto Horatius concedit: quos nonnunquam inurbanos esse notat. Audi Paterculum: *dulcesque Latini leporis facetiae per Caecilium, Terentiumque et Afranium suppari aetate floruerunt.* Graeci χάριτας et χαριεντισμὸς vocant. Remissiores sunt enim, quam vt risum violenter moueant: circumspectiores, quam vt frigeant. Absurdum enim saepe causa est risus, aut inusitatum. Contra autem sermo, qui et vsitatus et moratus, quique leniter decorum seruat, sicut eo ipso fit venustus et delectat; ita quidam eminere ioci possunt. Qui quidem in hoc Afro, (nisi Laelio eos potius ac Scipioni tribuendos putes) e Menandro, si iudicium Horatii et antiquorum sequimur, ex eodem sale, e quo nata Venus est, depromti videntur. Ecce statim Andria, Act. v, Scena IV:

Dauo istuc dedam iam negoti. S. *Non potest.*
P. *Qui?* S. *Quia habet aliud magis ex sese et maius.* P. *Quidnam?* S. *Vinctus est.*
P. *Pater, non recte vinctus est.* S. *Haud ita iussi.*

Iam Gnathonem vide. Qui cum putidos Thrasonis mores Phaedriae ac Chaereae exposuisset, contra autem illi persuasisset, et iam gratias ineptus homo ac ridiculus haberet:

bene fecisti; gratiam habeo maximam.
Nunquam etiam fui vsquam, quin me omnes amarent plurimum.

Respondet ad vtrumque conuersus:

Dixin'

Dixin' ego in hac inesse vobis Atticam elegantiam?

Certe tota Scena tertia tertii Actus in Adelphis, in qua luditur a Syro Demea, diuina est. Qualia enim illa?

mihi quidem non placent,
Et clamo saepe: salsamenta haec, Stephanio,
Fac macerentur pulchre.

Plane enim praeter exspectationem omnia. Iam cum Vetus Comoedia, nihil aeque ac παρῳδίαν amet, quae plerumque et acerba est, et extra Scenam quaeritur, vrbanissimus Virorum rationem, qua ex actione ipsa parodiam lepidam sane et venustam peteret, inuenit. Nam cum Demea dixisset,

fit sedulo,
Nihil praetermitto, consuefacio: denique,
Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium
Iubeo: atque ex aliis sumere exemplum sibi.
Hoc facito.

Et quae sequuntur; Respondet Syrus.

Conseruis ad eundem istunc praecipio modum:
Hoc salsum'st, hoc adustum'st, hoc lautum'st parum.
Illud recte: iterum, sic memento. Sedulo
Moneo, quae possum, pro mea sapientia.
Postremo, tanquam in speculum, in patinas, Demea,
Inspicere iubeo: et moneo, quid facto vsus sit.

Ita sane et Plato et Xenophon, omnesque Socratici iocantur. Nunquam frigide, nunquam obscoene, nunquam inepte, nunquam putide. Videamus iam Plautina quaedam. Ac Plutarchus quidem illud tanquam frigidum ex Aristophanis Thesmophoriazusis de Euripidis matre adducit:

Ἄγρια γὰρ ἡμεῖς, ὦ γυναῖκες, δρῷ κακὰ,
Ἅτ' ἐν ἀγρίοισι λαχάνοις αὐτὸς τραφείς.

Cui illud, quamuis non in simili omnino genere, adiungas licet:

Nam mulier olitori nunquam supplicat, si qua est mala:
Domi habet hortum et condimenta ad omnes mores maleficos.

Rhetores θυμελικὸν, siue theatrale, vocarent. Ridiculum enim potius quam festiuum est: et vt sit festiuum, nemo, vere in his subactus, dixerit venustum esse: ab vsu enim quam longissime remotum est. Iam vero cum in verbis frigidum aut in rebus; de verbis Aristoteles, de rebus alii egerunt. Frigidum autem iam vocamus, non magniloquentiae vicinum illud vitium (quanquam illud quoque habere hic locum potest) quod discedere ab vrbanitate dicitur. Quod, vt nonnihil a dicendi hic magistris abeamus, modis fit pluribus. Vel in frigida translatione: vt cum dentes *calceati* dicuntur. Capt.

Cum calceatis dentibus veniam tamen.

Et cum victus *senteis esitare* et *scruposam viam commeare* dicitur. Quae sane frigent. Vel in minimis allusiunculis et longe petitis. Vt Poenulo:

MI. *Assum apud te eccum.* AG. *At ego elixus sis volo.*

Et quod illi placuit non semel:

magis calleo quam aprugnum callum calles,

Item,

callum aprugnum aeque callere non sinam,

Et,

Quanta sumini absumedo, quanta callo calamitas!

Et Curcul.

facite ventum vt gaudeam.

PH. *Maxime.* CV. *Quid facitis? quaeso.* PH. *Ventum.*
CV. *Nolo equidem mihi*
Fieri ventulum. PH. *Quid igitur vis?* CV. *Esse, vt ventum gaudeam.*

Quas cum Grammatici Latini, qui citius coelum digito, vt ita loquar, expugnassent, quam vt minimam Horatii Oden expressissent, Morologias in Plauto dixerint; nondum video, quare Horatio, vt summo maximoque Poetae, ita Critico incomparabili, quem acutum doctumque Virum ipse D. Hieronymus ad Pammachium vocauit, idem non licuerit. Eius sane generis sunt, quae in Aristophane accusat, quaeque triuialia potius, quam vt Viris eruditis, etiam in Scena placere aut debeant, aut possint, accuratus censor Plutarchus iudicauit. *Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀπαίδευτος καὶ ἰδιώτης οἷς ἐκεῖνος λέγει ἁλίσκεται· ὁ δὲ πεπαιδευμένος δυσχερανεῖ. Λέγω δὲ τὰ ἀντίθετα, καὶ ὁμοόπτωτα, καὶ παρονομασίας. Τούτοις γὰρ ὁ μὲν μετὰ τοῦ προσήκοντος λόγου καὶ ὀλιγάκις χρῆται, ἐπιμελείας αὐτὰ ἀξιῶν· ὁ δὲ πολλάκις, καὶ οὐκ εὐκαίρως, καὶ ψυχρῶς.* Et adducit exemplum: vt cum, *τοὺς ταμίας*, *λαμίας* vocat. Nam quae ille de Menandro, ad Terentium fere omnia referri possunt; in quo nihil putidum est aut ineptum. Quamquam multa quae notauit, potius Antiqui Comici virtutes, quam illius de quo ibi iudicauit, vitia censenda sunt. Princeps enim inter illos fuit, et ad leges eas plane se composuit. Quod de Plauto nemo dicet. Et est frigidum, quod longe ab eo abest, quod aut esse aut posse fieri putatur. Quale est, *pugno frangere elephanto brachium, boriola in coelum peruenire.* Et est frigidum, cum ita a familiari sermone oratio recedit, vt ad vsum amplius transferri nequeat. Tale est illud ibidem:

Si ante lucem ire occipias a meo primo nomine,
Concubium sit noctis, priusquam ad postremum perueneris.

Crescit

Crescit tamen frigidum, cum addit alter:

Opus face est et viatico ad tuum nomen, vt tu praedicas.

Quae si pedem vnum extra Scenam feras; protinus putiscent: neque ad vsum applicari poterunt. Qualia nec Scipio nec Laelius, flos nobilitatis, vel in Scena approbassent. Plutarchus certe, extra liberalium theatra ac doctorum, libere relegat. Ridiculi enim ac inepti sunt, qui plebeis tantum scribi Comoediam existimant; cum non minus eruditis scribatur. Quod et Flaccus sciuit; qui non sine causa:

Creditur, ex medio quia res arcessit, habere
Sudoris minimum; sed habet Comoedia tanto
Plus oneris, quanto veniae minus.

Deinde autem Plauti et Dossenni vtitur exemplo, quos securos de iudiciis doctorum ait. Et haec ad diuinum, vt iam dixi, ac subactum in his Principem, cuius nec iudicium nec caeterorum ignorare ea tempestate potuit. Et cuius iudicium vereri debuisset, nisi idem aliorum fuisset. Iam illa Epicharmi imitatio, vt festiuissima, ita, si sit frequens, frigore non caret. Quae fit, cum vel falsa opponuntur, aut subiectum idem est cum praedicato. Vt cum Epicharmus dixit:

Τόκα μὲν ἐν τήνοις ἐγὼ ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις.

Tunc inter illos ego eram, tunc apud illos.

Bis enim idem dicit; quae est fraus in verbis praeter exspectationem. Idem autem est cum praedicato subiectum: vt in illis Curcul. Act. v, Scena IV:

Quoi homini Dii sunt propitii, ei non esse iratos puto.

Sticho:

E malis multis, malum quod minimum est, id minimum est malum.

Captiuis:

Hos quos videtis stare captiuos duos,
Hi stant, non sedent.

Quae iam docti collegerunt. Vnde et istam summi Critici censuram meruit:

Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi
Dicitur.

Quanquam sane alibi non inuenuste iis vsus est. Quae Menander tamen, et imago eius, de quo nunc agitur, Terentius, tanquam cum periculo coniuncta, serio fugerunt. Haec pro Viro maximo Horatio; neque aduersus Plautum dicta sunt, quem amamus, suspicimus, diligimus, ac veneramur; verum, vt iudicium sic acuamus; simul vt acuti isti, quod videntur sibi, ita facetissimum scriptorem ament, legant, tractent at-

que edifcant (quod et recte et ordine ab iis fieri fatemur: neque enim fatis commendari poteft) vt nec plane et vbique veteribus probaffe fe meminerint: et, quod hic praecipue fpectamus, de Horatio eiufque crifi, minus libere loquantur: Terentii autem miram, ac prope ineffabilem amoenitatem, elegantiam, iudicium ac venuftatem, intelligere paulatim difcant. Cuius incredibiles lepores, vt Iofephus Scaliger dicebat olim, vix centefimus eruditorum quifque videt. Ne cum illo fimul et Afranium, antiquum Comicum, condemnent, cuius veriffimum atque abfolutum extat iudicium:

Terentio non fimilem dices quempiam.

Nobis Eruditi ignofcent, quod haec fufius, fi cogitent praefertim, munus veri Critici effe ac Cenforis, non literulam eiicere alibi, aut innocentem fyllabam damnare, vocem tollere alibi aut emendare, fed fincere de auctoribus ac rebus iudicare: quod et folidae et abfolutae eruditionis eft. Quo, ni fallor, omnes afpiramus. Neque vlla in re magis antiquitas praeiuit nobis. De Auctoribus autem Comicis, vter melius iudicare potuerit; ifne qui aetate illa vixit, qua ad fummum culmen Poefis peruenit, qui Poeta fummus, fummus Criticus, familiariter cum Caefare Augufto ac Maecenate vixit, eorumque atque aliorum quotidie de his iudicia audiuit; an qui hodie harum rerum plane imperiti iudicant; ipfi viderint.

PETITVS
DE ORDINE COMOEDIARVM
PVB. TERENTII.

Omnia non funt plana atque liquida. Primam omnium ANDRIAM effe, liquet ex *Donato*, Praefatione in Andriam. *Haec prima acta eft Ludis Megalenfibus*, etc. *Suetonius Tranquillus* in vita Terentii: *Scripfit Comoedias fex, ex quibus primam Andriam, cum Aedilibus daret.* Quod et teftantur hi verfus in *Andriae Prologo:*

Fauete, adefte aequo animo, et rem cognofcite,
Vt pernofcatis, ecquid fpei fit reliquum:
Pofthac quas faciet de integro Comoedias,
Spectandae, an exigendae fint vobis prius.

Editam teftantur cum Didafcaliae, tum Suetonius, M. Marcello, Cn. Sulpitio Coff. hoc eft, Anno ab Vrbe condita DLXXXVIII.

HE-

HECYRA semel atque iterum exacta, tertio stetit; vnde factum, vt quo loco edita primum sit a Terentio, non ex vero proditum sit a *Donato*, Praefatione in hanc Comoediam: *Facaque et edita quinto loco, Cn. Octauio et T. Manlio Coss.* Atqui si facta editaque est Cn. Octauio, T. Manlio Coss. non igitur quinto loco: nam Cn. Octauius et T. Manlius Consules fuerunt Anno ab V. C. DLXXXIX. Ergo facta est post Andriam, quam edidit Terentius anno proxime praecedenti; proinde Hecyra secunda est, ordine Fabularum, quas fecit Terentius.

Tertia fuit HEAVTONTIMORVMENOS, vt constat ex Didascaliis, quae in fronte illius leguntur, in haec verba: *Acta tertia M. Iuuentio, et M. Sempronio Coss.* Qui Consules fuerunt Anno ab V. C. DXCI.

Sequitur quarta PHORMIO, de qua *Didascaliae: Facta est IV. C. Fannio, M. Valerio Coss.* Quod etiam testatur *Donatus*, Praefatione in hanc Fabulam: *Edita est quarto loco M. Valerio et C. Fannio Coss.* Post Phormionem quinta est edita EVNVCHVS, iisdem Coss. iisdem Aedilibus; habes id ex *Didascaliis*, et *Donati* Praefatione in hanc Fabulam: Anno nimirum ab V. C. DXCIII.

Bis eodem die producta in Scenam, tertium denique acta: pretium octo millibus sestertium numeratum est Poetae.

ADELPHOE sexta est Comedia a Terentio facta, eaque edita est Lucio Anicio, M. Cornelio Coss. hoc est, Anno ab V. C. DXCIV *Ludis* funebribus L. Aemilii Pauli, vt habes in Didascaliis. Iisdem Ludis funebribus relata est Hecyra, sed non placuit, vt est in *Didascaliis.* Prius tamen in Scenam producta est Hecyra, quam Adelphoe, vt colligo ex *Donato*, qui dicit: *Factam et editam Quinto loco.* Male, vt audiuimus; nisi perinde habueris primam illius editionem, Cn. Octauio, T. Manlio Coss. quasi omnino edita non esset, cum neque spectata, neque acta tunc sit; neque tum male dices *Quinto loco*, cum producta est his Ludis funebribus Aemilii Pauli ante Adelphoe. Quare audiendus non est *Donatus*, qui eam *secundo loco actam dicit, etiam tum rudi nomine Poetae; itaque sic pronunciatum* ADELPHOE TERENTII, *non* TERENTII ADELPHOE. *Quod adhuc de Fabulae magis nomine Poeta; quam de Poetae nomine Fabula commendaretur.* Quae futilis argumentatio est: nam nulla Fabularum Terentii pronunciata est TERENTII, exempli gratia, PHORMIO, HEAVTONTIMORVMENOS, antequam tertium edoceretur Eunuchus. Idque obseruat *Donatus* Praefatione in Eunuchum, tertium editam fuisse post Adelphorum editionem.

L. VI

L. VICTORIS FAVSTI
DE COMOEDIA
LIBELLVS.

Sim breuis vsque licet veterum de more libellus,
Meque suum quisquam nequeat asserere:
Nec triuiis volgata feram, decerptaue passim,
Nec proinde elata fronte superbus eam:
Attamen egregium nihil vndique, et vndique tersum est.
Nam quod miraris, ridet id alter opus.

Editurus ego libellum de triplici Comoediarum sectione, Triuisanorum decus, Andrea, tibi, quanquam praetextato, munus dicare decreui. Non equidem admiratione bonorum corporis aut fortunae, qua merito Venetiis et in adeo excellenti familia veneraremur: sed quoniam ingenio te singulari adolescentem multis iampridem indiciis ipse cognoueram. Etenim vere, quod de se iactabat Hermogenes, aetatem virtutibus, haud indole praeuenisti. Quocirca nemini videatur alienum, si quod ab ingenio proficiscitur, ingenio praestanti adolescentulo nuncupatur. Caeterum arbitror me meis, quotquot potuerunt intendi, viribus consecuturum, ne amplius quid nouum aut vetus, quidue medium, et cur in Comoedia dicatur, vllus ignoret. Quod hactenus vel omissum a Latinis, vel abolitum vetustate secula nostra desiderarunt. Multa quidem egregie Donatus, multa Diomedes, et adeo bonis auspiciis protulerunt, vt ea Grammatici passim in sua transscribant: sed tamen huc illa parum videntur, immo nihil pertinere. Quaedam igitur a Graecis auctoribus et Latinis haudquaquam naminatim pertractata, verum obiter differta collegimus: quaedam ipsi collatis inter se multis elicienda, ac breuiter curauimus annotanda, quae tibi pauca paruus ego deuoui, perinde atque suam Virgilianus ille Micondianae Venationem. Fatemur enim et eorum quae nos minime praeterierint, subticuisse complura. Iam itaque nostram hactenus obligatam fidem absoluamus. Comoediae nomen a Daemone Como religiose admodum arbitramur esse deductum, quoniam et comessari de nomine dictum Philostratus affirmat, cuius scilicet numinis dexteritate quaelibet hominibus fausta comessatio daretur. Quid autem sit comessari, Philostratus imagine Comi facilius tibi, quam ego possim, demonstrabit, vbi fingit eum fer-

feruescente mero supinum dormitare, facieque prae nimio potu scintillante, rhonchos ab imo pectore stertere deducentem. Vtriusque vero sexus homines, id quod ipse desiderat, gregatim vestibus permutatis, plausuque concinno, quo maxime possunt genio indulgere. Quod ipsum in hac vrbe saepius vidisti, quum mimariae (vt aiunt) saltationes hybernis noctibus debacchantur, quae teste Polluce κόρδακες appellari consuerunt. Noli igitur eos audire, qui comessari dictum putant ab esu, quoniam s simplici necessario scriberetur, nec secus eruditi veterum codices haberent. Nam Graecum illud κωμάζω, quemadmodum z litterae natura desiderat, duplici ss Latine quidem annotatur, sicuti φιλιππίζω, philippisso est. Ita κωμῳδία quasi κωμαζῳδία, videlicet comessantium hominum cantilena. Quae Graecorum et Donati sententia maxime placet; quum praesertim doctissimus quisque fateatur in Dionysiacis comessationibus id genus poematis a veteribus fuisse celebratum. Ii vero mihi nullo pacto blandiri possunt, qui nomen hoc ἀπὸ τῶν κωμῶν deriuare contendunt, quoniam Athenienses (apud quos natam fere, et auctam esse Comoediam nemo ambigit) δήμους vocarunt, quae ab aliis κῶμαι fuissent appellatae. Enimuero illud vnum mihi negotium facit, ne scilicet Comum ἀπὸ τῶν κωμῶν Graecia dixerit: quemadmodum Romani Fornacaliam seruatis ab incendio coluere fornacibus: et Robigum, siue Rubiginem, atque alios complures, a quibus praeessent rebus appellauere. Vtcunque tamen sese res habeat, περὶ τὸ κωμάζειν appellari Comoediam affirmo: quoniam etsi περὶ τὰς κώμας dicatur ὁ κῶμος, tamen ab eo τὸ κωμάζειν, vnde κωμῳδία quasi κωμαζόντων ᾠδὴ nominatur. Verum ex ipso iam nomine patuit quaenam definitio possit Comoediae conuenire, poema scilicet demulcendis hominum mentibus, excutiendisque potissimum cachinnis accommodatum. Hoc innuit Virgilius, et illi Graecorum, qui Θάλειαν Musam Comicis praesidere cecinerunt. Quae scilicet festiuis pullulans iocis, ad risum vsque delectet. Hoc etiam Aristoteles comprobauit, inquiens, quod in turpitudine ridiculum est, Comoediam imitari. Quandoquidem illud inprimis Poetae rebus, et verbis efficere conabantur: ipsa quidem re bifariam, videlicet vel opinione sua, vel alterius persuasione deceptas fingendo personas: deinde magna nomina, vel Deos mortalium postremis componendo, sicuti Plautus in Amphitryone Mercurium simulat agere Sosiam: vel contra, quemadmodum in Ranis Aristophanis Fabula Xanthias vile mancipium Herculem agit. Verborum autem modis septem Comici risus excitabant: vel scilicet plura significans verbum vsurpantes,

tes, quod Grammatici dicunt ὁμωνυμίαν: vel plura significationis eiusdem, quod vocant συνωνυμίαν: vel proprium aliquod ludentes nomen ea quidem ratione, qua nos interdum oratorem dicimus aratorem, quod illi nuncupant παρωνυμίαν, vel eadem saepius non inuenuste repetendo, quod appellant ἀδολεσχίαν: cuiusmodi est illud Ennianum ab Aulo Gellio citatum, vbi verbum hoc *frustra* et *frustrari*, decies eodem loco inculcatur: vel aspernandi studio diminutiua formantes: vel aliquam haud absurde literam mutantes. Denique per non tritas dicendi figuras elegantiam alicuius, aut rude ingenium exprimentes, theatrum omne risu diffundebant. Verum haec vniuersa nihili nonnunquam erant, nisi vocem histriones singulis adhibuissent accommodatam: quandoquidem omnis oblectatio Comoediae propemodum in actione consistit. Hactenus autem quae diximus, bono omine procedant: ne (licet huic libello de perplexis adeo quaestionibus propositum non sit disputare) nimis multa esse videantur.

Si funditus Latinae Comoediae quaeras perspicere conditionem: inprimis eius originem par esse arbitror non ignorare: quippe cum ad nos e Graeco fonte deriuata per Latinos quasi traduces emanarit. In veterum itaque Fabulis quinque perhibent esse differentias, temporum scilicet, stili, materiae, numerorum, et apparatus. Nobis igitur tempora considerantibus, tria Comoediarum genera sese offerunt distinguenda. Primum enim est, quod vna cum Peloponnesiorum imperio, Susarione, vel Sannirione floruit inuentore. Alterum, quod ab impositis per Lacaedemonios Atheniensium ceruicibus, triginta quasi iugo tyrannis ad aetatem vsque Philippi Macedonis est propagatum, videlicet per annos circiter sexaginta. Tertium, quod ab Alexandri temporibus adeo faustum sumsit initium, vt etiam a Latinis in praesentia celebretur. Veruntamen ego Comoediam Graecum esse inuentum minime arbitror: neque (vt Thomas Magister, et eum secuti, videntur aestimare) ab agricolis ciuium iniurias conquerentibus esse deriuatam. Hoc nempe caussam asperitatis, et iurgiorum in Veteri Comoedia reddit: quam mox ipsi longe aliam esse docebimus: neque videtur quicquam, vt reor, ad Comoediae primordia pertinere: quoniam Orpheus, quem constat per centum amplius annos ante Troiani belli tempora vixisse, sub Laomedonte scilicet, ac Athenis Aegeo imperante, Bacchi mysteria ab Aegyptiis tralata suis Thracensibus indicauit Atqui Comoediae, quemadmodum idem asserit Thomas, veris tempore in Bacchanalibus agebantur. Vnde etiam apud Romanos

ara

ara Libero patri ſacra in dextro latere ſcenae, quemadmodum ait Donatus, vel orcheſtrae, vt Pollux, ſemper erigebatur, quod maximum eſt argumentum, a Bacchi myſteriis omne Fabularum genus eſſe depromtum. Id Horatius innuit, quum ſpectatorem et ſacris functum, et potum appellat. Par eſt igitur arbitrari, prima Comoediae ſemina per Orpheum ab Aegypto in Graeciam fuiſſe delata: vnde complura non Orpheus modo, verum et alii tranſtulerunt. Celebres enim erant et Phoeniciae literae nondum Graecis ſexdecim a Palamede Nauplii filio configuratis: ac plurimi ſtudia Poetices habebantur: proindeque ſapientes illi numeris omnia componebant: quae vna cum caeteris apud tum Aegyptios floruiſſe nemo bene doctus dubitarit. Non deſuerunt etiam, qui Fabularum initia Siculis adiudicarent, quemadmodum Ariſtoteles in Poeticis ait, quoniam Epicharmus Comicorum antiquiſſimus Poeta illinc eſſet oriundus. Syracuſanus enim reuera fuit, dupliceſque Graecorum litteras ζ ξ χ primus omnium excogitauit, ſicut in Iliados alpha Grammaticus Iohannes ſolerti vir ingenio mecum ſentit: vbi longas η et ω per Simonidem Poetam in inſula Chio natum ſcribit eſſe formatas, aſpiratarumque characteres θ φ χ Cadmo illi Mileſio teſtatur effictos: licet haec Plinius quinquageſimo ſexto libri ſeptimi capite longe aliter tradat: niſi ſit error in codicibus, aut Graeci ipſi non ſatis ſibi conſtent, quos ille potiſſimum fuerit ſecutus. Satius tamen arbitror haec elementa ſingula ſingulis inuentoribus addixiſſe. Ea igitur aegrotantium ſomnia praetermittas. Vnum hoc ſciens ab Aeſchylo, et qui eum ſecutus eſt, Cratino, Fabulas in ſuam formam eſſe tandem redactas. Siquidem ante deuictos Perſas ad Salamina, cuius victoriae Fabulam, quae nunc exſtat, Aeſchylus dedit, nullus in iis ordo poterat reperiri. Comoediarum itaque prima ſemina ad Aegyptios referamus, formulam earum et ordinem Cratini temporibus adſcribentes, Stili cum caeteris ſcripturis eadem eſſe differentia videtur, antiqua enim Comoedia grauis, et elata ſemper incedit, ac nonnunquam obſoletiora quaedam verba ſectatur: at contra recentior perſpicuum ſermonem affectat, vtpote quae nouis ac politioribus vtatur atticiſmis.

Materiae, quum tres eſſe nemo ambigat ſectiones, quaedam altius videntur nobis eſſe repetenda. Per Atticae vrbis incrementa potiſſimum vigente republica, quum ſcilicet omnia populi arbitrio regerentur, Poetae qui Fabulis operam dabant, ab inſectatione aliena ſtilum minime poterant continere: ſeu quoniam Attici ſuapte natura naſutiores eſſe dicuntur: ſiue po-

tius quod plebeii ſemper innato odio patricios proſequuntur. Etenim praepotenti morem populo gerentes, et iudices et praetores maledictis inſectari minime dubitabant: ac nihilo ſecius priuatos, ſi quis vel auarus, vel impurus eſſe videretur: maximeque dabatur laudi, ſi Poeta quiſpiam e Scena grauioribus, ac plene cenſoriis verbis id genus homines, veluti iaculis confeciſſet. Hoc namque multi domeſtico probro quaſi flagello quodam vexati, cum mores praeteritos mutare, tum vel eſſe frugi, vel ſaltem apparere cogebantur: ne denuo ſeſe male gerentes, male identidem audirent: cuius rei numeros omnes Cratinus dicitur impleuiſſe: quippe caeteris auſteritate praeſtans, acerbiſſima iurgia procaciter exſpuebat. Hac etiam in parte bonus ille Ariſtophanes non dormitauit. Eius enim Veſpae Fabula, quotquot erant Sycophantae, quos quidem ipſe vocat ἠπιάλους, fecit ab incepto deſiſtere, quo inter caetera facinore tantum placuit, vt oleagina, quae par eſt aureae coronae, donaretur. Deinde labefactis populi viribus, quum ſcilicet imperium ad paucos omnino recidiſſet, nulla Poetis amplius libere loquendi facultas concedebatur, ſed poenas dare potentioribus neceſſe erat, ſi quis vel minimum eſſet obloquutus. Idem enim Ariſtophanes, quemadmodum in Acharnenſibus Fabula de ſe ipſe meminit, quinque talentorum multam perpeſſus eſt, propterea quod Cleonis cuiuſdam ex Athenienſium optimatibus impotentiam et peculatum per Equites Fabulam detegere conaretur. Etenim illi adeo fuit infenſus, vt quoniam ab opifice perſonam Cleoni ſimilem habere non poſſet, ſibi multo caeteriſque id genus fucis concinnarit: hiſtrionibuſque prae nimio metu e Scena prodire non audentibus, Cleonis perſonam ſolus agere non dubitarit. Eupolis vero praeceps in mare datus eſt, eo quod potentiores aliquot in Baptis Fabula momordiſſet. Quum igitur haec animaduerterent Poetae, decreuerunt ſibi fore prorſus a maledictis illis temperandum. Itaque ſtili naſum ob imminens vitae diſcrimen alio conuerterunt, Poema ſcilicet Homeri, vel alterius in ludibrium ſaepe quidem iniurioſe vertentes: quorum maxime Cratinus Scenae populoque (vt aiunt) ſeruire contendit. Nouerat enim (arbitror) id quod in oratione de corona Demoſthenes aſſerit, eſſe natura comparatum, vt homines libenti animo calumnias aliorum audire videantur. Vlyſſes itaque plurali numero Fabulam dedit, quae totius Odyſſeae calumniaretur hiſtoriam. Ariſtophanes quoque poſtquam ſuo malo contra ſtimulum calces nihil valere didiciſſet, in alteram ſe formam quaſi Protheus conuertit, Aeolum ſcilicet Fabulam a Tragicis

Tragicis olim celebratam, in Comicam αἰολοσικωνα deridendo permutauit. Ille idem Ariſtophanes (mirum dictu) nouae etiam initium Comoediae dedit, quod velim eius egregia laude dictum arbitreris. Quippe quum vnus ipſe queat triplicis argumenti Poeta reperiri, ſiquidem et aliam, cui nomen eſt Cocalo, Fabulam commentus eſſe dicitur, in qua virginum compreſſiones, agnitaeque agitarentur affinitates. Demum Athenis Macedonum petulantia ſubiugatis, eas continuo Fabellas edere ſtuduerunt Poetae, quibus illorum impuritati ſatiſfactum eſſe videretur. Quandoquidem vel ex Athenaei monumentis facile poſſumus coniectare, quod gulae, ventriſque ſeruitio Macedones fuerint emancipati. Menander itaque ſuae tempeſtati morem geſturus, Comoediam ab Ariſtophanis Cocalo feliciter admodum eſt auſpicatus: cui ſic Ouidius alludit Amorum ſecundo, nobis obiter quaenam fuerint eius argumenta demonſtrans,

Dum fallax ſeruus, durus pater, improba lena
Vixerit et Meretrix blanda, Menandros erit.

Quod nos cum Graeco carmine ludentes in egregiam Terentii laudem vertiſſemus, tibi pulcherrimos condendi Iambos dediſſe anſam videmur. Caeterum fuit octo tantum annis iunior Alexandro, ſanguine nobilis et morum integritate praeclarus. Alexideque (vt arbitror) praeceptore iam adoleſcens dare Fabulas coepit, quae centum et octo numero coram doctiſſimis quibuſque ſteterunt, vel quinque ſupra centum, vt ceciniſſe Apollodorum Gellius ſcribit. Tandem Athenis in patria duos et quinquaginta natus annos obiit mortem, decimo ſcilicet ante bellum Macedonicum anno, quod Pyrrhus cum populo Romano geſſit acerrimum. Nec ſolae quidem hae Menandri Fabulae Macedonum lumbos (vt his vtar Perſii verbis) intrauere, ſed et aliae Diphili Sinopei centum Philemoniſque Syracuſani Menandrum aemulantis fere totidem acceſſerunt. Praetereo quas Apollodorus, Poſidippus et Philippides addiderunt, ac caeteri, quos Noua Comoedia celebrauit. Profecto mira fuit Ariſtophanis felicitas: cuius vna Cocalus e quinquaginta quatuor (tot enim vidiſſe ſe Thomas Magiſter ait) adeo multas diuerſorum Poetarum Fabulas procrearit, quae cum parente ſuo reliquiſque veterum pene omnibus ab vſu noſtro ſuffurante tempore exciderunt. Vtinam extarent vel dimidiatae, non adeo forſan in praeſentia Fabulas perſpiciendo caecutiremus: nec eſſet cur ego vos ſemicaecus ducere conarer. Sed acta ne agamus, vitium hoc et praeteritam calamitatem his quaſi frugibus, quotquot extant, Ariſtophanis Fabellis

compensantes. Duplex esse numerorum differentia videtur: quandoquidem veteres illi Comoediam variis distinguere versibus studuerunt, eo quod laudi maxime daretur, siqui nouum carminis genus adinuenissent. Vnde Phrynicus in Ionico minori catalecticon tetrametrum excogitauit, Pherecratesque sibi versum e spondeo, dactylo, et trochaeo pulcherrimum concinnauit: nec secus Eupolis tetrametrum ex trochaeis conglutinauit. Verum Aristophanes, vt in omnibus est ποιητικώτατος, in hoc etiam vlli cedere noluit. Iambicum enim hypercatalecticum monometrum, et brachycatalecticum trimetrum, est mira suauitate modulatus. Insuper ex anapaestis trimetrum acatalecticum, ex choriambis vero monometrum primus omnium temperauit, atque alia complura per Seruium, et illius interpretes Fabularum annotata, quae mortalibus adeo placuerunt, vt barbaros etiam Persarum animos potuerint demulcere. Etenim apud eos Aristophanem accepimus praesertim a rege celebratum. Contra vero Noua Comoedia Iambos, vt plurimum solet, vsurpat: quemadmodum a Stobaeo, Plutarcho, Gellio citata Menandri carmina demonstrant.

Binas apparatu differentias extitisse Grammatici tradiderunt, cum scilicet in personis, tum in ipsa serie, Comoediarumque contextu. Platonius enim auctor est veteris Comoediae Poetas e Scena solitos esse eos educere personatos, qui statim ex ipsa facie quos essent toto opere carpturi, spectatoribus indicarent: vt si forte quis non audire carmina cogeretur, de persona tamen, quisnam esset deridendus, agnosceret. Sed Comici recentiores ad excutiendos potissimum risus, histrionum facies configurarunt. De industria quidem monstrosos hominum vultus effingere conabantur, ne cuipiam forte fortuna Macedoni tunc praefecto similes esse viderentur: proindeque miser ille Poeta non secus ac si barbarum principem data opera subsannaret, publice multaretur: adeo nobilis illa Graecorum maiestas impuris obtemperabat. Quippe distorta corpora Menander (si Platonio credimus) planeque communem hominum excedentia naturam personis imitabatur, profecto sapienter, Quoniam, inquit ille, non solum malum, sed et mali vitanda est suspicio. Quod autem ad Fabulae pertinet contextum, Chorus in causa est cur inter se veteres nouique non quadrent: quandoquidem illi varia quaedam modulamina temperabant, quae Chorus singulis actibus intercinendo plebem sine taedio, quousque noui egrederentur histriones, detineret. Populus enim Atheniensis, quatenus rerum dominus habebatur, quotannis Aediles creabat, qui sumtus alendis pue-

rorum

rorum choris subministrarent. Caeterum Chorus quatuor et viginti viris, pueris ue aut feminis instruebatur, sicut Aristophanes in Auibus Fabula numerat. Si vero promiscue viri feminaeque ad explendum Chori numerum adhiberentur (quod fecisse dicitur primus omnium Tyrtaeus (mares dimidium excedebant. Si pueri, tum feminis illorum maior numerus erat. Sin autem viri tantum, iuuenes scilicet ac senes, identidem Poetae maiores tredecim, minoribus vndecim admiscebant, vtpote quorum de nomine Chorus appellaretur. Quilibet autem ex his Chorus in quatuor (vt aiunt) ζυγὰ diuidebatur, quorum singula sex continerent saltatores. Comicus inquam hoc pacto Chorus apparabatur. Nam sicut Aeschylus canit, quinque tantum et decem in Tragoedia constabat. Interdumque dimidiato numero (sicuti Pollux ait) Semichorum induci facile admodum est videre. Idem attamen scribit in Veteri Tragoedia, Chorum saltatores habuisse quinquaginta: verum quoniam Aeschylus totidem Eumenidas induxisset, quae totum prae multitudine theatrum consternassent, cohibente lege ad pauciores esse deuentum. Arbitror etiam in Comoedia cum Donato longe plures ab initio fuisse Cantores, quoniam (vt Aristoteles in naturali quadam sentit quaestione) multi facilius seruare numeros possunt. Quum igitur post Fabulae Prologum esset orchestram ingressurus, si rusticis constaret, a dextro latere solebat emitti: sin autem vrbanis, a sinistra parte prodibat, quadrataque forma consistens recedentes histriones obseruabat. Deinde conuersus ad spectatores, quorsumcumque septies theatrum intuebatur, totidemque cantilenas moderato gestu pronunciabat: quod omne παράβασις ab Aristophane pluribus in locis nuncupatur. Prima igitur cantilena statim ab histrionum discessu prolata, κορωνὶς communi nomine dicitur. Nam quicquid persona quapiam recedente cantatur, Grammatici Comicos exponentes κορωνίδα solent appellare. Κομμάτιον vero proprie dicitur, quatenus de choro amputata recisaque particula videtur: id a quibusdam εἴσθεσις χορῶ nominatur. Secunda, παράβασις, non secus ac tota saltatio dicitur: quoniam illinc, vbi constiterat chorus, populum versus incedit: siue ἀνάπαιστος, eo quod frequenter huiuscemodi cantus anapaestos vsurparet. Tertia πνῖγος, aut μακρὸν, cantilena scilicet (vt Pollux ait) vna spiritus contentione prolata, quae tria seiunguntur abinuicem, cum alterum alteri nullam habeat rationem. Quae vero sequuntur, inter se quadam sunt ratione coniuncta, videlicet τροφὴ vel ᾠδὴ, siue μέλος, ἐπίῤῥημα, ἀντίστροφος vel ἀντῳδὴ et ἀντεπίῤῥημα, quod loco septimo cantabatur. τροφὴ enim siue ἀν-

τίστροφος membris et carminum genere quadrat. Rursus ἐπίῤῥημα vndecunque ſibi conueniens ἀντεπίῤῥημα ſolet habere. Quoniam vtrobique fere ſemper chorus ex Iambis tetrametra ſexdecim motularetur, totum hoc ſimul χορικὸν appellatur, quando Comoediae partem volumus aſſignare; quatuor enim ſunt, videlicet πρόλογος, qui ad egreſſum vſque chori prorogatur: deinde χορικὸν: et quod interponitur choris, ἐπεισόδιον: poſtremo ἔξοδος, quae ſcilicet a choro in calce Comoediae pronunciatur, vt Pollux in quarto ſcriptum reliquit. Ea igitur παράβασις, auctore Demetrio Triclinio, quae nullas harum partes omittit, perfecta ſolet appellari: qualem Ariſtophanes in Equitibus Fabula concinnauit. Verum complures imperfecte pro arbitrio Poetarum inſeruntur: id quod idem in Nebulis Fabula fecit: vbi ſolum ἐπίῤῥημα, quod eſſet vitiis carpendis accommodatum, induxit, ac in Ranis quatuor illa tantum coniuncte repoſuit. Sed illud eſt animaduerſione dignum, quod ἐπίῤῥημα et στροφὴ ſiue μέλος, quando nullam ἀντεπιῤῥήματος, aut ἀντιστρόφου reditionem exſpectant, in fine ſemper habent παράγραφον, vt non eſſe κατάσχισιν, id eſt, obnoxie poſita videantur: quandoquidem haec linea tranſuerſa παράγραφος ſcilicet, tria illa, quae diximus, inter ſe diſcreta continuo claudit. Verum ſi futuram exſpectant reditionem, στροφὴ tum haec linea, cum non ſecus ac ἐπίῤῥημα, duabus aliis terminatur, quarum coeuntium angulus vergat introrſum: contra vero ἀντίστροφος lineis clauditur binis, quarum extrorſum vtrique anguli vergant, hinc inde finale membrum, carmen ſcilicet vltimum amplectentes. Verum ex iis duntaxat vno ſolet ἀντεπίῤῥημα concludi. Quae plane ſigna prout anguli ſeſe habent, vel futuram, vel praeteritam reditionem oſtendunt. Hoc Demetrius ille Triclinius ſcribens in Ariſtophanem excogitauit. Veruntamen inter cantus, Poetae nonnunquam perſonas educere ſolent, quarum diſſertatio σύστημα κατὰ περικοπὴν appellatur: interdum verſibus alternis contendentes aliquot proferunt hiſtriones, vel chorum etiam reſpondentem: quod Hephaeſtion videtur ἀλλοιόστροφον appellare. Verum has et alias conſulto praetermittendas eſſe arbitror quaeſtiones, quae mira Poetarum licentia gignuntur: conſtat enim illis nihil vnquam non audendum. Quocirca nobis de Choro certiora conſectatis, pro materia ſatis abundeque dictum eſſe videatur, quomodo praeſertim in Noua Comoedia Chorus nullum habeat, vel habere potuerit locum. Siquidem Athenis, quum omnia potentiores ad arbitrium ſuum reuocare coepiſſent, nulli amplius creabantur Aediles: perindeque ſumtibus ad alendos iuuenum choros inſtitutis populus abuti prohibe-

hibebatur: quod particulatim a Platonio legimns disputatnm. Id itaque animaduertentes Poetae, quemadmodnm lata lege de non carpendo nominatim, materia mutabatur, ita etiam Cantilenis abstinere penitus decreuerunt: quodque sapientes, quum tempori cedendum est, efficere solent, quae erat necessitas, in virtutem egregiam transtulere. Nam actus Fabulae sic agebant colligatos, vt per interualla, qnae quidem erant minima, saltem vnus histrio relinqueretur, aut frequentius complures alternis inter se versiculis differentes. Denique nihil vetusti chori proprium obseruabant: quemadmodum in Aristophanis Pluto Fabula tute iampridem vidisti. Id Horatius ita cecinit,

lex est accepta: chorusque
Turpiter obticuit, sublato iure nocendi.

Miror autem quasi monstrum conspicatus, illum cuius scripta sub Acronis nomine circumferuntur, vel si est ipse Acro, dixisse id lege cautum sub Augusto. Poterat mediusfidius perspexisse (modo Plautum aut Terentium legerit) an ante Augustum actae Fabulae quemquam momordissent. O quam egregie vetusta nouis, Latinaque Graecis non hic modo, verum et alii fortuna similes confuderunt. Quippe hoc Athenis decretum Patricii promulgauere vix anno vrbis Romae quadragesimo septimo supra ter centum, videlicet quum Tribuni Militares imperio Consulari crearentur.

Comoediam itaque tempus et materia, sicut diximus, in tria genera diuidunt, Antiquum scilicet, et Nouum, et Medium. Stilus vero, numeri, et apparatus duplici tantum sectione partiuntur: diuersa tamen ratione: quoniam stilns et numeri vetustiora duo simul componunt, quae ad Alexandrum vsque peruenere: sed apparatus medium illud annectit recentiori. Nam in vtroque (si Grammaticis credendum est) nulla Chori modulamenta reperiuntur.

Non autem esse arbitror alienum in praesentia quaedam particulariter considerare, quae profecto multa non erunt: quoniam facile videtur ex hactenus dictis fere omnes tum Graecas, tum Latinas metri Comoedias, si temporum praesertim vllam habere volueris rationem; quando scilicet in Scena floruerit vnusquisque Fabularum Poeta. Primam igitur Romae Fabulam dare Lucius Liuius occepit decimo supra quingentesimum Vrbis anno: qui quidem, Gellio teste, quinquagesimus secundus ab obitu Menandri numerabatur: vigesimo fere postea quam Romani primum Carthaginiensibus bellum indixissent: tunc enim pace composita, quae populo tanto opere expetebatur, id

genus oblectamenti relaxandi animi gratia receptum eſt. Deinde ſpatio nouem annorum interiecto, C. Naeuius data Fabula ſpectandi copiam fecit. Poſt eum Plautus, anno fere decimo quinto: ſubinde ſeriatim Q. Ennius, Caecilius et Terentius floruere: poſtea non multo Pacuuius, qui iam ſenex Accio ceſſit. Poſtremo Lucilius fuit, qui medium illud argumentum, lacerandi ſcilicet aliorum poemata, ſectabatur. Hunc enim Gellius in Accium, et Pacuuium magna laude ſtilum exercuiſſe teſtatur. Fabulas igitur iſti de Graeco petitas argumento, Latinis ſalibus condire ſtatuerunt: quemadmodum in Terentii, vel Plauti, quae circumferuntur, Fabulis eſt videre: Nouamque penitus Comoediam ſunt imitati, nullam Chori modulantes Cantilenam: ſed Actus (vt ait Porphyrio) tibiarum concentu dirimentes. Vbi operae pretium eſt animaduertere tibias Chori proprietatem aemulari. Nam (vt auctor eſt Donatus) quae Fabulae graues haberentur et ſeuerae, tibiis dextris agi conſueuerunt: quae vero iocis et vrbanae dictis vndique ſcaterent, continuo ſiniſtris. Pollux enim auctor eſt quinque olim in Scena ianuas extitiſſe; quarum media illius omnino domicilium eſſet, qui primas in Fabula partes haberet: altera, dextra ſcilicet, huic proxima, illius eſſe conſueuit, cui partes darentur ſecundae: tertia, ſiniſtra, vel maxime tenuis, aut nullius erat perſonae, vel deſolatum aliquod ſimulabat ſacellum. At reliquarum dextra eos emittere ſolebat, qui non ab vrbe, ſed aliunde proficiſcerentur: ſiniſtra vero contra, quotquot venirent, vrbanos producebat. Ab hac (vt arbitror) eius Fabulae chorus prodire conſueuit, quae ſalibus, iociſque referta eſſe videretur. Quippe, quod facete dicitur, ſolemus vrbanum appellare. Verum ab altera, ſi ruſticos Fabula contineret, quadam ſeuera, grauique ſimplicitate chorus emittebatur. Etenim eos potiſſimum ruſticos vocamus, qui ſemper obducto ſupercilio facetias auerſantur. Vnde Palamedes apud Philoſtratum ab Achille dicitur ἀγροικότερος, quoniam vt erat vndique ſeuerus, in deliciis etiam nihil haberet.

Caeterum, licet multa ſint genera Tibiarum, tamen duo Scenam potiſſimum frequentabant, videlicet Phrygiae: quarum nonnullae modo dextrae, modo ſiniſtrae ponebantur. Dextrae, quae foramen vnicum haberent: ſiniſtrae, quae duobus eſſent foraminibus diſtinctae. Quippe Seruius Varronem ſecutus, duas impares cauernas huiuſcemodi tibiis fuiſſe teſtatur, ac foramina totidem. Vnde Virgilius earum biforem cantum appellat, propterea quod graues et acutas emitterent pro tibicinis arbitrio voculationes. Alterae ſunt Serranae, ſic (arbitror)

bitror) appellatae, quoniam iis saltatores et proferre et referre pedem continuo iuberentur, non secus atque sectores, qui serra adacta partiri ligna conantur. Siquidem Pompeius ait serram id praelium dici quo frequenter acies et accedere et recedere soleret. Hae semper erant sinistrae, paresque, id est, aequales cauernis: proindeque parem concentum, acutum scilicet emittebant, quemadmodum Seruius haut perplexe scriptum reliquit. Veruntamen Diomedes tibias pares et impares videtur numero definire: quod equidem non video cur possit admitti: nam par et impar qualitate fere semper accipitur a Latinis. Exemplo sit hoc Ouidianum,

Par erat inferior versus.

Et illud Virgilianum

Formosum paribus nodis.

Ac illud

Impar congressus Achilli.

Sed quo tandem sum incuriose digressus? Egone vt magna nomina sugillarem? Minime, si meum mihi vitae institutum permanebit. Quocirca ne nobis aliquid Eupolidis infortunio simile contingat, perfecto iam operi paragraphum stilus obducat.

DE FABVLARVM, LVDORVM, THEATRORVM, SCENARVM, AC SCENICORVM ANTIQVA CONSVETVDINE, LIBELLVS;

EX OPTIMIS AVCTORIBVS COLLECTVS, AD COMICOS FACILIVS INTELLIGENDOS, PRAECIPVE CONSCRIPTVS IN GRATIAM STVDIOSAE IVVENTVTIS.

Nunquam existimandum est cuiquam posthac familiarem Plautum aut Terentium futurum; eorumque intimum artificium, orationis characterem, atque venustatem, aliaque id genus plura quemquam plane assequuturum, nisi Comicam omnem dignitatem, morem, et agendi consuetudinem, quae ab antiquis in Fabulis ac Ludis obseruari solebant, exacte teneat. Ita fiet, vt postea nihil praeter metrorum rationem, ac versuum mensuras desiderare possit: quas nimirum ex Terentiano, omnium Latinorum Grammaticorum cultissimo, et in hac re plurimum exercitato, desumere licebit. Hic itaque libet adolescentulis bonarum literarum studiosis breuiter proponere:

primum, vnde nata ſit Comoedia, quoque pacto ante Comoediarum vſum antiqui Poetae luſerint: deinde vero, quomodo Comoediae agi ac pronunciari ſolitae fuerint, vt quid *Ludi* ſint, quid *Theatra*, *Scenae*, *Actus*, *Perſonae*, et id genus caetera, facile intelligantur. Quod opus dum aggredimur, facilem atque attentum Lectorem eſſe cupimus, vt tandem intelligat, quid ſit Fabula, Tragoedia, Comoedia vetus, Satyra, et noua Comoedia.

Quid Fabula, Tragoedia, Satyra,
Comoedia vetus et noua.

Fabulae generale nomen eſt, Tragoediam, Satyram, et Comoediam in ſe complectens. Eſtque Fabula narratio quaedam conficta, et demiſſiore plerumque ſtilo ac verſibus conſcripta ad oblectationem auditorum. Vnde etiam *Poemata* inter Fabulas a nonnullis connumerantur: quapropter quibuſdam viſus eſt Homerus Iliadem inſtar Tragoediae, Odyſſeam ad imaginem Comoediae conſcripſiſſe.

Tragoedia autem Fabula eſt, qua antiqui reprehendebant, quod in rebus non ſolum priuatis ac ciuilibus, ſed maxime arduis et ad Principes attinentibus minus rectum videbatur. In ea ſcenici amurca, et olei faecibus (quas Graeci *τρύγας* vocant) perlinebant ora, ante vſum perſonarum: vnde Tragoediae nomen. Eius graue argumentum fuit, petitum ſaepe ab hiſtorica fide: dictio ſeuera, ſublimis, ſaepe tumida: tranquilla prima, exitus funeſti.

Poſt Tragoediam inuenta *Comoedia*, quae *Vetus* dicta eſt: in qua (vt in Tragoedia quoque) ſimplex carmen fuit: quod carmen chorus circa aras fumantes nunc ſpatiatus, nunc reuoluens gyros, cum tibicine concinebat: eratque primo vna perſona cantoribus ſubſtituta, quae reſpondens alternis choro, locupletabat variabatque rem muſicam. Chorus autem in Tragoedia, aut *Comoedia Vetere*, dicebatur multitudo coaeuorum iuuenum, aut minorum in ſacris, vel Scena, cantantium atque ſaltantium.

Fuit *Vetus Comoedia* Graecis *Archaea* dicta, quia eſſet de nobis parum cognitis vitiis: item etiam *Eteonymos*, quia ineſſet in ea velut hiſtorica fides verae narrationis, et nominatio omnium, de quibus ſcribebatur. Sed cum Poetae in Comoediis abuti licentius ſtilo, et paſſim laedere ex libidine coepiſſent plures bonos, lege lata, ne quiſquam in alterum infame carmen ſcriberet, tacuerunt.

Satyra exinde ſumſit exordium. Eſtque genus Fabulae, quae ex Satyris, quos illotos et petulantes Deos eſſe ſcimus, nomen

nomen sumsit. Fuit autem eiusmodi, vt in ea, quamuis duro et agresti ioco, tamen vitia hominum, sine vllo proprii nominis titulo, carperentur, atque per scirpos, et aenigmata, magnae res describerentur. Id vero genus Fabulae multis obfuit Poetis, quum in suspicionem potentibus ciuibus venissent, quod illorum facta descripsissent in peius, ac deformassent Fabulae genus stilo carminis.

Post exoletam Satyram inuentum est a Poetis aliud Fabulae genus, quae *Comoedia noua* dicta est. Ea erat Fabula, continens imaginem ciuilium ac priuatarum rerum: qua discebatur, quid esset in vita vtile, quid euitandum. Vnde ait Cicero, Comoediam esse imitationem vitae, speculum consuetudinis, imaginem veritatis.

Nomen habet *Comoedia*, vel a Como, Deo comessationis, vel ab eo quod primum Athenienses per vicos adhuc dispersi ex omnibus locis laeti alacresque conueniebant: ibique rudibus et incultis versibus potentiorum, aliorumque item hominum vitia nominatim perstringebant. Nomen autem compositum *ἀπὸ τῦ κωμάζειν καὶ ᾄδειν*. In summa, Comoedia est Poema sub imitatione vitae ac similitudine compositum, in gestu et pronunciatione consistens. In ea mediocres fortunae hominum, parui impetus, pericula quotidiana, turbulenta principia, laetique fuerunt exitus, et ficta argumenta. Caruit quoque choro noua Comoedia, contra quam Vetus, paulatimque personarum numero in quinque Actus processit: quod tunc quum ad cantores ab Actoribus transibat Fabula, consurgeret et abiret populus. In ea etiam personarum ornatus alius inuentus est, pallia, socci, et id genus caetera.

Post nouam Comoediam Latini multa Fabularum genera protulerunt, quae tamen Comoediae dicebantur. *Togatas* vocabant a scenicis indumentis, quae Romanam togam prae se ferebant, et ab argumentis Latinis; *Praetextatas* a dignitate et vestitu personarum, et Latina historia: *Atellanas* ab Atella Oscorum ciuitate, vbi inuentae dicuntur: eae salibus consperfae erant, ac iocis compositae, in se non habentes nisi venustam elegantiam: quales sunt Plautinae: *Rhyntonicae* Comoediae dictae ab auctoris nomine: *Tabernariae*, ab humilitate argumenti et stili; *Palliatae* ab habitu et argumento Graeco. *Mimi*, ab inuerecunda imitatione vilium rerum, et leuium personarum. *Planipedia* quoque Comoedia dicta, ob humilitatem argumenti, ac vilitatem Actorum, qui non cothurno, aut socco vtebantur in Scena, aut pulpito, sed plano pede: vel ideo, quod non ea negotia contineat, quae personarum

in turribus, aut in coenaculis habitantium ſunt, ſed in plano et humili loco.

Omnium autem Comoediarum ſcripta, quae Dramata Graeci vocabant, ex quatuor rebus omnino ſumuntur: Nomine, Loco, Facto, Euentu. Nomine, vt Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus. Loco, vt Andria, Leucadia, Brundufina. Facto, vt Eunuchus, Aſinaria, Captiui. Euentu, vt Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Diuiditur noua Comoedia in quatuor partes: *Prologum, Protaſin, Epitaſin, Cataſtrophen.*

Prologus eſt veluti praefatio quaedam Fabulae, in qua vel Poeta excuſatur, vel Fabula commendatur.

Protaſis eſt primus Actus Fabulae, in quo pars argumenti explicatur, pars reticetur, ad populi exſpectationem tenendam.

Epitaſis incrementum eſt, proceſſuſque turbarum, et inuolutio argumenti, cuius elegantia connectitur.

Cataſtrophe eſt explicatio Fabulae, per quam euentus eius explicatur, atque approbatur.

DE LVDORVM ANTIQVORVM GENERIBVS.

Verum vt omnis Comoediarum ratio facilius intelligatur, atque adeo ea, quae omnem Comoediarum actionem ſpectant: attendendum eſt primum, quando fierent, quo loco, et qua forma. Hoc autem tum demum Lector intelliget, cum pernouerit, quid fuerint apud antiquos Ludi, Theatra, Actus, Scenae, et huiuſmodi caetera.

Vetus itaque Comoedia, item etiam Tragoedia primum agi ſolebat a Graecis, in vicis et pratis mollibus, adſcriptis et propoſitis praemiis, quibus ad ſcribendum Poetarum prouocarentur ingenia: actoribus quoque munera offerebantur, caperque dono dabatur, vt libentius iucundo vocis flexu ad dulcedinum commentationes populum allicerent.

Agebantur Comoediae et Tragoediae apud vetuſtiſſimos in honorem Liberi Patris. In Italia primum actae ſunt Compitalitiis ludicris, admiſto pronunciationis modulo, quo, dum actus commutabantur, populus detineretur. *Compitalitii* autem ludi dicti, qui per compita fiebant; ſcenaeque ductiles in ploſtris ob id antiquis excogitatae. Poſtea vero factum, vt ludis publicis, et in Theatro agerentur Nouae Comoediae apud Romanos.

Ludos vocabant publica ſpectacula, quae tum in gratiam populi fieri ſolerent a ſenatu, et a Principibus inſtituti, vel ad fauorem populi conciliandum (vt nonnullos Caeſares feciſſe legimus) vel ad animorum relaxationem et oblectationem. Multo magis ad religionem inſtituti ſunt Ludi. Nam Diis poſt ſacrificia etiam Ludos publicos conſecrabant.

Ludi

Ludi igitur, et *Ludicra*, quae etiam *Certamina* vocarunt Latini, Graeci *Agonas*, multorum generum fuerunt: neque vero vno tantum spectaculo in publicis ludis detinebatur populus. Erant autem Ludi *Gymnici* et *Athletici*: *Ludi Circenses*: *Ludi Gladiatorii*: et *Ludi Scenici*, de quibus nunc singulatim est paucis differendum, partim ex Budaeo, nostrae Galliae lumine, partim ex Vitruuio, Luciano, et aliis antiquis auctoribus.

Gymnici et *Athletici* ludi in Palaestris ac Gymnasiis fiebant apud Graecos, quae loca fuerunt exercendis et corporis et animi viribus accommodata. Nam etiam in iis Palaestris aut Gymnasiis exedrae fuerunt, in quibus Philosophi Graeci sedentes disputabant. Sed et *Palaestrae* appellatio omnem Athleticam artem et exercitationem complectitur, decentiamque: qua status, motus, flexusque corporis, ac omnes omnino habitus venustatem quandam leporemque prae se ferunt: quam qui non didicerant, ii *Apalaestoi* ab antiquis dicti sunt. Eam vero artem qui exercebant, aut qui in palaestra exercebantur, vel decertabant praemiis, *Palaestritae* vel *Palaestrici* dicti sunt: Gymnicos Graeci etiam vocarunt, quod nudi Athletae exercerentur. Caeterum in palaestra *Gymnasii* (inquit Plautus) cursu, luctando, hasta, disco, pugilatu, saliendo se exercebant Athletae. Huiusmodi ludi in campo Martio apud Romanos fieri solebant.

Qui currebant in ludis Gymnicis, hoc est, cursu corpora exercebant, vel eo decertabant, Graecis *Dromi* appellantur, hoc est, cursores. Quorum alii *Stadiodromi* dicebantur, qui stadium percurrebant: alii *Diaulodromi*, a circumactu curriculi, id est, duplo curriculo, quod *Diaulon* vocabant: nam ii cursores quum ad metam peruenerant, flectentes, eo rursus recurrebant, vnde cursum inierant. Erant et *Dolichodromi*, qui sexies stadium curriculo obibant: nam *Dolichos* longissimus cursus dicebatur.

Lucta, Graecis *Pale*, vel in coeno, vel arena, vel puluere fiebat; vnde luctatores in Ludis Gymnicis, aut *Palaestra*, Graecis *Palaestae* appellati. Ii luctaturi, *Ceromate*, id est, oleo cerato perfundebantur: vnde qui eos vngebant, *Ceromatistae* dicti. *Puluere* quoque post vnctionem inspergebantur, vt corpora ceromate et sudore lubrica mutuas luctantium prehensiones admitterent: vnde natum prouerbium, *Citra pulueris tactum*, de iis, qui facile aliquid affecuti sunt, et citra sudorem, quod et *citra puluerem* dici potest. Eum puluerem Graeci *Aphen* dicebant. Inter luctatores quidam summis inter se manibus depugnabant, nullo complexu haerentes: eos *Acrochiristas* vocabant Graeci. Alii vicissim feriebant arrectaria concertatione, hoc est, arrecti, et puluere obsiti, alter alterum impetebant procursu calcitratuque:

que: calcibus enim, cubitis, vnguibus, non modo pugnis vtebantur, omnique impetendi prehendendique modo: *Pancratiastae* vocati, et *Pancration* huiusmodi certaminis genus, ex eo quod aduocatis omnibus corporis viribus, omniumque neruorum contentione transigeretur.

Qui Disco se exercebant Athletae, *Discoboli* Graecis appellabantur, hoc est, Discum in sublime iaculantes. Erant autem Discus lapis rotundus ac pertusus, inquit Ammonius.

Pugilatus quem Graeci *Pygmen* appellabant, caestibus exercebatur, quales a Virgilio lib. v. describuntur: in eo qui exercebantur, *Pugiles* Latinis, Graecis *Pyctae* dicti sunt: quod nomen ad gallinaceos pugnaces translatum est.

Saltationum in ludis Gymnicis multa genera fuerunt, quemadmodum docet Lucianus. Erat enim saltatio *Pyrrhichu*, a Pyrrho inuenta, a qua *Pyrrhicharii* et *Pyrrhichistae* dicti: quae eadem saltatio *Enoplia*, id est, armata dicebatur: quod armati saltarent. Erat saltatio *Cordax* obscoena, et comica: et alia saltatio satyrica, quae *Sicinnis* dicebatur. Fuit item *Emmelia* saltatio, pacata et honesta. Qui vero saltus pernicitate contendebant in Gymnasiis, *Haltici* a Graecis dicebantur, qui autem *Halmate*, id est saltu certabant, apud antiquos vtebantur *Halteribus*: sic enim vocabant plumbeas pilas, massulasue, quibus vtraque manu se librabant, vt certius assilirent. *Chironomia* quoque erat saltatio gesticulatrix, qualis est, quam Mauricam vocamus: vnde *Chironomi* huiusmodi gesticulatores dicti.

Circenses Ludi certamina erant curulia, quae in circo fiebant: qui locus erat ouata specie constructus, vndecunque spectaculis ornatus: e quibus innoxie Patres, Equitesque Romani prospectare solebant: cuiusmodi quemdam Flaminius Romae construxit: vnde circum Flaminium legimus, et circum Maximum, a Caesare dictatore exstructum, cuius vestigia adhuc hodie visuntur Romae, iuxta aedem D. Sebastiano sacram. Fuit autem longitudine stadiorum trium, latitudine vnius, cum aedificiis iugerum quaternum ad sedem ducentorum sexaginta millium hominum. Erant in eo *Metae* depositae, duarum aut trium pyramidum formam referentes. In eius summitate carceres erant, e quibus equi curribus iuncti, ad cursum emittebantur, et quum ad summum deuenissent, reuoluebantur, donec ad priorem metam peruenirent. A curribus, hoc est, bigis, trigis, et quadrigis, Curules ludi dicti. Vnde etiam dictos puto *Aediles Curules*, quod iis administrandis essent praefecti: erant enim omnium praestantissimi ludi. Nam in iis se exercebat, et magnis praemiis contendebat nobilissima Romano-

rum

rum iuuentus, aptiorque ad bellum reddebatur. Fiebant primum apud antiquos inter enſes et flumina, vt ab vtraque parte eſſet ignauiae praeſens periculum.

Agitatores dicti ſunt aurigae in curuli certamine et Ludis Circenſibus, quorum factiones erant a tunicarum coloribus: vt alii dicerentur Ruſſati, Albati, Praſini, Veneti; atque ita inſiſtentes curribus iuuenes, velocitate equorum, aut agitatorum arte trahebantur.

Erant et *Deſultores*, qui duos equos abſque ephippiis agitantes, ex altero in alterum ſubinde mira pernicitate deſiliebant: *Amphippoi* Graeci vocant. Hinc *Deſultoria leuitas* in prouerbium abiit: et equi deſultorii dicti, ad id certamen accommodati.

Celetes et *Celetizontes*, equites erant in certamine curuli non bigis aut quadrigis vtentes, ſed equo vno inſidentes: cuiuſmodi certamen hodie quoque nonnullis in locis celebratur.

Ludi Gladiatorii plerumque poſt ſcenicos fiebant. In iis decertabant gladiis, populumque celeri agitatione gladiorum oblectabant. Gladiatorum autem genera, Retiarii, Secutores, Mirmillones, Hoptomachi, Thraces: quorum exempla apud auctores crebra ſunt. Horum inſtitutores ac magiſtri *Laniſtae* vocabantur. Non enim ignari gladiatoriae artis prodibant in publicum ſpectaculum, ad praemia conſequenda. Itaque apud Laniſtas prius exercebantur in *Vmbratilibus pugnis*, quas *Sciamachias* Graeci vocarunt: quod huiuſmodi pugnae ſimulacra ſub tecto fieri ſolita erant, non vt vera pugna, in ſole et puluere. Huiuſmodi Laniſtae ſunt apud nos, qui gladiandi artem priuatim profitentur; qui docent omnes numeros impetendi, cedendique, vulnera inferendi, vitandique, aut vbi punctim, caeſimue feriendum. *Ludi* vero *Scenici*, qui et *Agones Muſici* et *Dionyſiaci* dicebantur, quaſi Libero Patri dicati, ad Comoediarum, Tragoediarum, aut Satyrarum recitationem pertinebant: item ad cantus et poemata: Scena ob id in Theatro compoſita atque exſtructa ea ratione, quam mox deſcribemus Qui ſe in his ludis exercebant, *Scenici* etiam dicebantur, et Dionyſiaci artifices. *Ludorum*, aut certaminum *Diis* conſecratorum, quatuor erant apud Graecos genera. Erant enim Nemea, Iſthmia, Pythia, et Olympia: quae omnium erant maxima ſpectacula. In his Ludis proponebantur victoribus magna praemia, quae qui cuſtodiebant, ludiſque praeerant, βραβευταὶ Graecis, Latinis *Deſignatores* appellabantur, quorum officium erat, multitudinem retinere, obambulare, et ſpectatores moderari virgarum terriculo. Vnde *Maſtigonomi*, et *Rhabduchi* etiam dicti, quod virgas geſtarent, vt in officio continerent ſpectatores. Muſicis quoque agonibus

nibus erant *Critae*, id est, iudices, a quibus *Critici*, id est, poematum iudices dicti sunt. *Ludorum*, qui Diis consecrabantur, apud Romanos quatuor erant species. Eos ludos Aediles curules munere publico quotannis curabant. *Megalenses*, siue magni ludi dicti, quod magnis Diis consecrati essent: quibus ludis quatuor actae sunt Terentii Comoediae: Andria, Eunuchus, Heautontimorumenos, Hecyra. *Funebres*, aut Funerales ludi, ad retinendum populum instituti sunt, dum pompa funeris, decreta in honorem patricii viri, plene ac publice instruebatur. His ludis acta est Comoedia Terentii Adelphi. *Plebeii*, siue Romani ludi pro salute plebis edebantur: quibus Ludis acta est Phormio. *Apollinares* ludi, Apollini consecrati, aut in honorem Apollinis instituti.

De Theatris et Amphitheatris antiquis.

Quo melius et commodius spectarentur Comoediae, Tragoediae, aut Ludi, siue ii Gladiatorii, siue etiam Scenici, vel alterius generis essent, instituta sunt ab antiquis, quae *Theatra* vocabantur, a commode videndo ac prospiciendo sic appellata. Nam ante Theatrorum vsum, scenae super *Plaustris* ductilibus exstruebantur, ac per compita ductae, populo praebebant oblectationem. Theatra autem erant aedificia, vel apparatus in populi gratiam instructi, ad hemicycli speciem, ad spectandos ludos: *Spectacula* Latine possumus dicere. Cum forum institutum fuerit, (inquit Vitruuius) tum Deorum immortalium diebus festis, ludorum spectationibus, eligendus est locus Theatro quam saluberrimus. Fuerunt autem Theatra duorum generum: alia lignea et pluribus tabellationibus exstructa, qualia ludis publicis quotannis fiebant Romae, atque ea perennia non fuerunt: alia sumtuosa et nobilia, ex solidis rebus, id est, ex structura caementorum, lapide aut marmore constituta, quale est quod construxit M. Scaurus in aedilitate sua, item etiam Pompeius, et alii permulti. Ita autem compositum fuit antiquis Theatrum, vt eo conueniens, et commode sedens turba, e longinquo facile spectare posset, concauo aequalique parietum circumiectu, vt vel leni sono dicta verba, ad alterum theatri caput facilius ferrentur. Postea vero excogitatum est Theatrum in rotundam formam exstructum, alio multo excellentius atque capacius, magisque sumtuosum: quod quia veluti ex duobus constaret theatris, rotundamque figuram, non iam amplius hemicyclum referret, ob id *Amphitheatrum* dictum est, quale est, quod hodie Romae videtur, aliquando ab Antonio Pio aedificatum, et a Gothis deuastatum (*Collisaeum* vulgus vocat) quod potissimum ad alia spectacula vulgo proponenda factum atque inuentum fuit: nam ad scenicos ludos

dos prospiciendos, magis idoneum erat Theatrum: ob quos praecipue inuentum fuisse credibile est. Vnde facile coniecerim, Terentium, quo tempore primum proposuit suam *Hecyram*, egisse in *Amphitheatro:* Scena per medium ipsius exstructa, et ad vnum tantum hemicyclum spectante: nam ab vtroque Amphitheatri semicirculo spectari non poterant Comoediae: quo factum, vt dum in aliud latus vacuum, alia spectacula confestim proponerentur, veluti pugiles, funambuli, et huiusmodi caetera: populus ante absolutam Comoediam illuc concurrerit, ad loca commodiora occupanda, quemadmodum ipse Poeta conqueritur, neque propter strepitum, et mulierum de loco pugnantium clamorem, absolui potuerit. Quod ne accideret in publicis Ludis, existimo potissimum monisse Caium Curionem, qui bello ciuili in Caesarianis partibus obiit, vt *Theatra duo lignea*, eaque amplissima excogitaret, in quibus etiam duae essent scenae, propter spectatorum commoditatem. Erant autem (quod mirum fuit) cardinum singulorum versatili suspensa libramento, inquit Plinius, e quibus vtriusque antemeridiano ludorum spectaculo edito inter se auersis (ne inuicem obstreperent scenae) et repente circumactis, vt contra starent; postremo iam die descendentibus tabulis, et omnibus inter se coeuntibus, faciebat Amphitheatrum, et gladiatorum spectacula edebat, ipsum magis auctoratum populum Romanum circumferens. Itaque vides, quemadmodum Scenici Ludi dum agerentur, auersis theatris agebantur, ne turba fieret: dum autem proponebantur, aut producebantur gladiatores, in Amphitheatri reducebantur formam, et in vnum duo theatra coibant. Sed et nouissimo die (ait idem) diuisis duabus per medium scenis, Athletas edidit Curio, raptisque repente e contrario pulpitis, eodem die, victores e gladiatoribus suis produxit. Vides quemadmodum *Pulpitum* etiam auferebatur, dum gladiatores prodirent; nam ipsam aream occupabat: hoc autem factum fuit, fessis turbatisque volubilium theatrorum cardinibus. Nam ante non erat opus eximere pulpitum, cum contra starent scenae, et locum praeberent circumactis theatris in amphitheatri formam, post ludos scenicos absolutos.

Theatri conformatio; eiusque partes.

Sed quo tandem artificio, quae industria aedificatum fuerit apud antiquos Theatrum prospiciendis scenicis ludis idoneum, paucis hic vobis proponere libet, ne quid earum rerum praetermisisse videamur, quae ad hunc sermonem pertinere iudicentur. Quod tamen non ita accipiendum erit, quasi ad vnguem expressum, sed partim coniectura et ratione natum, partim ex iis descriptum, quae tum in antiquis ruinis aliquando vidimus, tum

etiam

etiam ex auctoribus, qui de hac re ſcripſerunt, comprehendimus. Itaque primum intelligendum eſt (quemadmodum paulo ante docebamus) Theatrum fuiſſe in ſemicirculi figuram compoſitum, atque ita conformatum, vt aeque geſtus proſpicerent, ac voces audirent (ſine tumultu tamen) qui ad latera et in ſummis ſederent gradibus, atque ii, qui in imis iuxta Scenam. *Caueam* vocare videtur Plinius locum in Theatro, gradibus ac ſedibus conſtructum atque compoſitum, in quo ſederet populus. Cauea ipſa (inquit de Theatro Scauri) cepit hominum octoginta millia: cum Pompeii Theatri (ſic enim legendum eſt: nam; nunquam Pompeius Amphiteatrum edidit) toties multiplicata vrbe, tantoque maiore populo, ſufficiat large quadraginta millia ſedere. Niſi mauis Caueam accipere pro tota Theatri capacitate, vt etiam Scenam ipſam comprehendas, quod tamen minus probauerim. *Gradus* autem dicebantur in ipſa leniter pendente theatri forma, ſedes lapideae, in hemicyclum etiam exſtructae, e quibus commode proſpiciebat populus. Super his Gradibus (quos non amplius quindecim eſſe coniecimus) ſedebant ſpectatores, et ad eos vndecumque commeabant, nullo inter conſcendendum alteri noxam afferente. Illuc autem per Cuneos accedebant, qui tum in ima Theatri cauea, tum etiam ſupra ipſam, adeo ingenioſe conformati erant, vt ab iis per alios ſcalares gradus ad quemlibet gradum ſpectatorium facilis pateret adſcenſus. *Cunei* ſpectaculorum (inquit Vitruuius) in Theatro ita diuidantur, vti anguli trigonorum, qui currunt circum curuaturam circinationis, dirigant aſcenſus, ſcalaſque inter Cuneos ad primam praecinctionem. Supra autem alternis itineribus ſuperiores Cunei medii dirigantur. Cunei in imo dirigentes ſcalaria, erant numero ſeptem. Gradus ſpectaculorum, vti ſubſellia compoſita, erant non minus alti palmo pede, non plus pede et digitis ſex, latitudines eorum non plus pedes duos ſemis, non minus pedes duos conſtituebantur, vt per id ſpatium latius, ſeu per ambulacrum quoddam, nullo negotio, huc atque illuc, ad vacuas ſedes deerraret populus, abſque eorum incommodo, qui iam conſediſſent. Poſt tres quoque ſingulos gradus, qui quartus in ordinem ſuccedebat, duplo latior erat caeteris, ad leuiorem Theatri procliuitatem, et vt ſingulis ordinibus ſinguli tres gradus relinquerentur. Ac ne petulanti aut inſolenti populo proper ſedes quantumuis acceſſu faciles, praeberetur rixae cauſa, cautum erat ne quilibet in quibuſlibet ſederent gradibus: ſed in tribus primis, qui proximi eſſent Scenae pulpito, ampliſſimae et extremae dignitatis viri, in ſequentibus conſulares, in aliis patricii, ac deinceps plebeii in reliquis

reliquis gradibus federent. Itaque veteres Architecti, naturae veftigia perfecuti, indagationibus vocis fcandentes theatrorum perfecerunt gradiationes, et quaefiuerunt (inquit Vitruuius) per canonicam Mathematicorum, et Muficam rationem, vt quaecunque vox in Scena effet, clarior et fuauior ad fpectatorum perueniret aures, ac ne vox impediret, ita compofiti erant gradus, vt linea quum ad imum gradum et ad fummum extenta effet, omnia cacumina graduum angulofque tangeret. Atque vt vox Actorum fuauior et delicatior fpectatoribus videretur, antiqui Graecorum artifices, inter fedes theatri *Cellas* conftituerunt ratione Mufica, in quibus *Vafa aenea*, pro ratione magnitudinis theatri facta collocabantur, quae ita fabricata erant, vt quum tangerentur a voce, fonitum facerent inter fe. Eoque artificio collocata fuerunt, vt nullum parietem tangerent, circaque haberent locum vacuum, et fummo capite fpatium, ponebanturque et fufpenfa cernebantur ore decliui, vt in iis vox actorum ingreffa, harmoniam efficeret, et gratiam quandam afferret fpectatoribus, vtque intellectu facilior effet. Tale quiddam audio adhuc hodie extare in quibufdam templis antiquis, quae nunc quoque fuperfunt integra, apud noftrae tempeftatis Graecos. In quorum fornice inferiore, atque fuperiore varia funt foramina hinc inde confperfa, ac fibi veluti ex diametro ab vno ad aliud latus correfpondentia, in quibus vafa aenea impacta funt, quorum os (quod anguftius eft, quam ipfe venter) tantum exterius patet, non etiam prominet. In ea vafa, vox in templo canentium inclufa, incredibilem efficit harmoniam, fonofque diftinctiffimos, et admodum gratos, atque auditu faciles. Sed in theatris vafa refupina fufpendebantur. Tale quid autem Romae factum fuiffe fuis temporibus negat Vitruuius, fed in Italiae regionibus et in pluribus Graecorum ciuitatibus. Vnde Lucius Mummius diruto Corinthiorum theatro eius aenea vafa Romam deportauit. Multi etiam architecti, qui in oppidis non magnis theatra conftruxerunt, propter aeris inopiam, *fictilibus doliis* ita fonantibus electis, hac ratiocinatione compofitis, vfi funt. Quapropter Plinius ait, in theatris vocem optime currere in doliis inanibus. In ligneis autem theatris (ait Vitruuius) quae Romae paffim fiebant, non erat vafis aeneis opus, cum tabulationes haberent complures, quas fonare neceffe erat. *Aditus* permulti et fpatiofi difpofiti erant circa theatrum, nec coniuncti fuperiores inferioribus, fed ex omnibus locis perpetui et directi, fine inuerfuris: vti quum populus dimittebatur e fpectaculis, non comprimeretur, fed haberet ex omnibus locis exitus feparatos fine impeditione. Reliquum theatri artificium a gradu omnium fuperiore in altitudinem trium contignationum exporrectum erat,

f etiam

etiam in hemicyclum: atque ita exaedificatum, vt porticus efficeret: vndecunque patentes, et columnis hinc et inde ornatiores factas, in quas populus se reciperet, si quando propter imbres, aut coeli tempestatem minus commodam, ludi interpellarentur. Eam theatri partem. *Praecinctiones* videtur appellare Vitruuius: Plinius, *Parietem circumiectum.* Sed inferiores et imi theatri porticus duplices erant, me diaque spatia sub diuo inter porticus, viridibus adornabantur, quod (inquit Vitruuius) *Hypaethrae ambulationes* haberent magnam salubritatem. Replebantur quoque, auctore Plinio, flore croci syluestris, propter oculorum oblectationem, vt puto, magis quam ad odorem conciliandum. Quin etiam ne solis ardor aut etiam conspectus populum ab officio deturbaret: vtque salubribus spectatores conspicerent (nam porticus propter imbres tantum aedificatae fuerunt) excogitata sunt *Vela* toto *Theatro*, atque adeo ipsi theatri caueae supertensa, quae spectatoribus vmbram facerent: quod primus omnium inuenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in Theatro duxisse traditur Lentulus Spinther, Apollinarious ludis: mox (ait Plinius) Caesar Dictator, totum forum Romanum intexit. Nero Caesar velis, rudentibus superstratis et colore coeli stellati amphitheatrum contexit, vt solem defenderent. Ima theatri sedes vel potius id spatium quod ab ima sede theatri interiacebat pulpito, *Orchestra* dicebatur, quasi saltatorum, quod illic apud Graecos et apud Latinos antiquiores, saltantes histriones populo oblectationem afferrent, interea dum actus commutarentur. In eam etiam Thymelici, hoc est, Citharistae, Citharoedi, Tibicines suas praestabant actiones ipsis Graecis, atque id spatium comprehendebat apud antiquos, quod ceu centrum theatri ab imo gradu ad pulpitum vsque scenae vacuum relinquebatur. In theatrorum Orchestris (inquit Plinius) scobe aut arena superiecta vox deuoratur, et in rudi parietum circumiectu: quapropter existimo probe emundatum fuisse, si quando pugilum ludis arena conspersa videretur. Nouissime autem apud Romanos Orchestra Senatoribus dicata fuit, in qua honorificentiorum erant loca designata, propter commoditatem: vt inde, non solum verba et gestus, sed etiam pedum motiones, et vel minima quaeque conspicerent: proximus enim hic gradus erat pulpito scenae, de cuius compositione mox dicendum est.] *Positio, et Constructio Scenae in Theatro.*

Ante Theatrum, ceu frons quaedam ipsius, scena opposita fuit, pro re nata et agenda Comoedia aut Tragoedia exstructa: vno aut altero tantum die vsui futura: nisi fortasse ligneus apparatus in aliquot dies proferretur. Nam de scenis sumtuosis, et praeter consuetudinem supra modum luxuriantibus hic non intelligimus. In hunc autem modum disposita erat, quantum ego coniectura assequi

qui possum. *Scena* binis pluribusque contignationibus aut contabulationibus, si mauis, exstructa fuit: circa quas singula ambulacra, aut porticus columnis pluribus distinctae videbantur. Atque ea frons scenae appellata fuit. In cuiuslibet contignationis frontispicio, quod theatrum respiciebat, portae ingeniosissime depictae et exitus varii fuerunt, in quibus praesertim superiorum contignationum, Mimi, Mirmillones, et caeteri Ludii varios gestus ac gesticulationes edebant, vnde *Scenici* proprie dicti. *Chorus* etiam, mea sententia, in iis superioribus contignationibus referebatur, dum agerentur Tragoediae, nisi mauis, post scenam in loco destinato fuisse chorum, et cantores ac tibicines, qui locus *Odeum*, vt puto, ob id vocabatur a cantibus. Sed in iis quoque locis fiebant et nebularum icones, et Deorum descensus, et caetera id genus, ad magnas et sumtuosas Comoedias apta. Existimo tamen in humili Comoedia non fuisse tantum apparatum. Ima scenae contignatio prominentiores exerebat columnas, veluti porticus quasdam latiores sub quibus casulae et rustica domicilia in nouis Comoediis, variis scenae locis constructa erant, vrbes quoque, et loca remotissima referebantur in Tragoediis: e quibus prodibant actores, et illuc quoque se referebant ad tempus. In eadem scenae parte excitatum fuit, quod *Podium* appellabant (etsi Podium in columnis id significare soleat, quod vocant Petaste) circa secundae porticus medium prominebat, ne noceret actoribus. Breue quoque fuit, et paucorum capax, idque fere videbatur referre, quod in aedificiis nobilioribus circa secundam praecipue contignationem prominere videmus ad fenestras, *Perronem* vulgus vocat, post Pulpitum exertum videbatur. Opertum erat tentorio quodam insigni, et quod ipsum vndecunque ambiret, vt in eo secretius et magis abdite spectarent Principes, qui nonnunquam illuc se conferebant. Nam e Podio ludos ac Comoedias spectasse Neronem scribit Tranquillus. Dictum aiunt, quod in eo spectatores aut etiam tibicines pedibus innixi essent, non sederent: vel quod in eo nonnunquam pedibus gesticularentur histriones in actuum commutatione. *Pulpitum* in Scena, (Graeci λόγιον vocabant,) locus erat, in quem prodibant actores e casulis aut domunculis suis scenicis, ad recitandum, nostri vocant *Eschaffault*. Fuit exactissime situm ante frontem scenae, et loco ipsius medio, qui theatri centro responderet, semper ligneum fuit, atque exemtile, etiam si scena structili materia constructa fuisset. Eximebaturque in Athletarum et gladiatorum spectaculis, scena nihilominus integra manente. Paullo altius videbatur ima scenae porticu, in qua actorum domos constitutas esse dicebamus: ad idem leniter adscendebant actores pronunciaturi; haut aeque longum fuit atque ipsa scena, altum tantum erat pedes quinque, vt qui in Orchestra sederent, facilius pedum motiones et sin-

gulos agentium gestus perciperent. Id spatium quod vtrinque a Pulpito ad extremam Scenam vacuum relinquebatur, Graeci vocabant *Proscenium*, ne quis existimet fuisse scenae latera. *Periacta* vocarunt Graeci in scenis suis Turres, aut Machinas, trigonas habentes, vel triangulares, miro artificio constructas, in vno atque altero scenae latere positas, variis coloribus secundum angulos distinctas, versatiles: vt inter spectandum, dum animi ad histriones paullo attentiores essent, paulatim reuoluerentur, et modo rubrae, modo virides, aut alterius coloris apparerent: quae res non paruam oblectationem spectantibus afferebat. Hae, quum Fabularum mutationes erant futurae, seu Deorum aduentus cum tonitribus repentinis, versabantur, mutabantque speciem ornationis in frontes. Ex iis proiectitios ignes vibrabant, in iis fingebant tenitrua, pluuias, et quicquid in Tragoedia admiratione dignum fuit: sed hoc maxime in honorifico et sumtuoso Comoediarum aut Tragoediarum genere. Secundum περίακτα, nempe ad Scenae latera, itinera et *Versurae* procurrentes erant, quarum vna efficiebat, vt actores a foro, altera, vt peregre prodire, aut illuc regredi viderentur. In media Scena *Valuae regiae* conformatae erant, circa quas vtrimque fuerunt composita *Hospitalia* quae vocat Vitruuius, e quibus actores prodiisse puto. Omnium Scenarum, quas Romani in Theatro vnquam construxerunt, longe nobilissima fuit ea, quam *M. Scaurus* in aedilitate sua construxit. Eam triplicem fuisse refert Plinius, altitudine CCCLX columnarum. *Ima* pars Scenae marmoreos habuit parietes, non facile dixerim sectos an solidis glebis politos. *Media* fuit e vitro, inaudito etiam postea genere luxuriae. Summae tabulis inauratis columnae, imae duodequadragenum pedum. Signa cerea inter columnas fuerunt, tria millia numero. Sed et reliquus apparatus tantus Attalica veste, tabulis pictis, caeteroque choragio fuit, vt in Tusculanam villam reportatis quae superfluebant quotidiani vsus deliciis, incensa villa ab iratis seruis concremaretur ad sestertium millies. *Scenarum* autem (ait Vitruuius) genera sunt tria, vnum quod dicitur *Tragicum*, atque id omnium sumtuosissimum fuit: alterum *Comicum:* tertium *Satyricum*. Horum autem ornatus sunt inter se dissimiles, disparique ratione: *Tragicae* enim deformantur columnis, fastigiis et signis, reliquisque regalibus rebus. *Comicae* autem aedificiorum priuatorum et menianorum habent speciem, prospectusque fenestris dispositos, ad imitationem Communium aedificiorum. *Satyricae* vero ornantur arboribus, speluncis, montibus, reliquisque agrestibus rebus, in topiarii operis speciem deformatis. Post Scenam *Porticus* erant constructae, quo quum imbres repentini ludos interpellauerant, actores se recipiebant ex Pulpito, aut in quibus vestium commutationes, et personarum indumenta adseruabantur.

tur. Ipsam autem personarum repraesentationem in Scena, atque adeo compositionem Comoediae, Graeci *Drama* vocarunt. Sed et Scenam vocant Comici, quicquid duae aut tres personae sermonis integri et absoluti colloquuntur, illicque finit Scena, vbi aut aliqua persona introgreditur, aut alia ad forum, aut alibi ad vicinam currit. *Actus* autem plures scenas comprehendebat. Estque in Comoedia pars quodammodo absoluta et integra, nondum tamen rem omnem finiens: sed ita dimidiatam relinquens, vt respirent spectatores, et facilius commutetur, quicquid in reliquis Comoediae partibus superest: id autem *Actus commutare* dicebant. Interea Mimi dicteria et diuerbia referebant, recitabanturque nescio quae iucunda, quae populum alia oblectatione afficerent. In Comoedia vero plures erant huiusmodi Actus, secundum rei grauitatem, aut rationem. Comoediarum autem recitatio in Scena, *Actio* dicebatur: vnde etiam qui agebant et Fabulas pronunciabant, *Actores* dicti. Actio quoque ad orationis pronunciationem transfertur; vt etiam ipsa oratio Rhetoris vel scripta vel pronunciata Actio dicatur.

Scenicorum Actorum diuersitas.

In Scenam non solum Comoediarum aut Tragoediarum *Actores* (qui Tragoedi et Comoedi dicebantur) prodibant in spectaculum, sed etiam Mimi, Pantomimi, Archimimi, Ethologi, Ethopoei: omnes vno nomine *Hypocritae* (id est, alienae personae simulatores) dicti: et eorum actio, *Hypocrisis*, id est, alienae personae simulatio, Latinis *Histriones*, *Ludionesque*, aut etiam *Ludii* dicuntur. *Mimi* imitatores sunt gestuum, vocum, aut gressuum alicuius personae inter alias: cuius ridicula sit vox, aut aliud quidpiam. *Pantomimi* omnium personarum imitatores sunt effictoresque: vt et mulieres, et senes, et iuuenes, ac cuiuscumque aetatis personas confingant; etiam ita ex gestibus describunt, vt id quod aiunt videre videare. Huiusmodi sunt quos Itali *Buffones* vulgo vocant. *Archimimi* principes sunt histrionum, hoc est, inter histriones solertissimi et excellentissimi. *Ethologi* mimi, aut *Ethopoei*, morum sunt effictores, affectuumque cuiuscumque personae quam sustinent, aut quam agunt et referunt in Scena, vnde *Ethopoeia*, morum alienorum imitatio: et *Ethici* pictores ac statuarii dicti, qui suas imagines ita depingunt, aut caelant, vt sensibus expressis propemodum spirent. *Thymelici* inter scenicos actores sunt, hoc est, Citharoedi, Citharistae, Lyristae, Tibicines. *Citharoedi*, qui et fidicines dicuntur, citharae accinebant. *Citharistae*, citharam tantum pulsabant, non autem accinebant. Huiusmodi Thymelici per orchestram praestabant actiones suas. *Ludii* siue *Ludiones* (vt iam dictum est) ii erant qui Comoediam recitabant. In ea enim recitanda mirum fuit artificium. Nam cantica temperabantur mo-

dis, non a Poeta, ſed a perito artis muſicae factis: neque enim omnia iiſdem modis in vno cantico agebantur, ſed ſaepe mutatis: vt ſignificant, qui tres numeros in Comoediis ponunt, qui tres continent *Modos* cantici illius. Qui huiuſmodi modos faciebant, nomen in principio Fabulae et Scriptoris, et Actoris ſuperponebant. Huiuſmodi adeo carmina ad tibias fiebant, vt his auditis, multi ex populo ante diſcerent, quam Fabulam acturi ſcenici eſſent, quam omnino ſpectatoribus ipſis antecedens titulus pronunciaretur. Agebatur autem *Tibiis* paribus, aut imparibus; et dextris, aut ſiniſtris. *Dextrae* autem tibiae ſua grauitate ſeriam Comoediae dictionem pronunciabant. *Siniſtrae* et *Serranae* acuminis lenitate iocum in Comoedia oſtendebant. Vbi autem dextra, et ſiniſtra acta Fabula inſcribebatur, miſtim ioci et grauitates denunciabantur. *Mimi* aut Ludii, dum agebant, aſſumebant capiti perſonas, hoc eſt, confictas variarum perſonarum facies: vel reticulo denſo facies obuelabant, ne agnoſcerentur. Ita etiam inſtituti erant huiuſmodi Hiſtriones, aut Mimi, vt et corporis motus decentes facerent: denique etiam cantus ac prolationes ſecundum modos edocti erant, quae mirum in modum populum afficiebant. Hi ſimul coacti in quoque genere, aut cantantes, aut ſaltantes appellabantur *Chorus*: diuiſi in duas partes, *Semichoria*, In actione autem Comoediae, eorum aliqui primas partes, alii ſecundas tenere dicebantur, pro variis actuum rationibus: eorum enim alii Prologum dicebant, alii in nuncios, exploratores, cuſtodes, ſeruos, heroas, deos, ſenes, amatores, meretrices diuidebantur, perſonaſque in orcheſtra aſſumebant, pro ſua actione ac ludo.

Apparatus Scenae in Vicis et Theatris.

Apparabatur Scena apud antiquos Graecos in agris, verno tempore, cum aedificiis et habitationibus triplicibus, inſtructis culminibus, peripetaſmatis, tapetibus, linteiſque candidis. Additae poſtea ſonantes pelues, igneſque manibus excuſſi: cauernae quoque ſubterraneae ac putei confingebantur: figuris maris, tartari, fulminum, tonitruum, noctis, coeli, diei, regiarum, praetoriorum, ingentes aulae, fornices ad viarum ſimilitudinem. Apud Romanos *Aulaea* in Scena primum ſternebantur quum primum pictus ille ornatus ex Attalica regia Romam perlatus fuit, velabaturque ipſa Scena *Sipariis*, quae poſterior aetas pro auleis ſumſit, vt etiam ſiparia humi ſterneret. Erat praeterea velum minutum quod populo obſiſtebat in Scena, dum actus commutabantur. *In Vicis* ſi fiebat Scena, arboribus in ſe cubantibus ac reflexis componebatur: quaſi concamerata quaedam denſatio, vt ſubterpoſitos tegere poſſet, vnde ab inumbratione dicta. *In Theatro* autem (vt iam dictum eſt) fiebat Scena, camerato contextu, binis pluribuſque contignationibus exſtructa. Picta erat vndique, ſuas domunculas habuit, in quas

quas pro ratione actuum alternatim se conferebant actores. Duas Aras vtriusque habebat: dextram Liberi Patris; sinistram eius Dei, in cuius honorem ludi fiebant. Vnde illud: *Ex ara hinc sume verbenas.* Atque is demum erat scenae apparatus in Theatro.

De Histrionibus et Mimis scenicis.

Omnis Tragoediarum ac Comoediarum gratia, et Scenae decus, in *Histrionibus* consistebat. *Histriones* enim et *Mimi* in Scena Comoedias recensebant secundum suos modos et cantica. Nam cantica, vt paullo ante docebamus, temperabantur modis, non a Poeta, sed a perito Artis Musicae factis, mutabanturque modi in vno cantico. Fiebant huiusmodi carmina ad tibias: vt his auditis multi ex populo ante discerent, quam Fabulam acturi essent scenici. Vnde illud est Ciceronis: *Non intelligo* (inquit) *quid metuat, quum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Tibicines* appellabantur qui huiusmodi cantica ad tibiam fundebant, antequam ageretur Comoedia, vel inter ipsos actus. Vnde illud Plauti: *Tibicen vos interea hic delectabit.* Ludiones autem et histriones ad tibicinis modos saltabant, et nonnihil etiam diuerbiorum pronunciabant. Vnde Liuius: *Ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, aut indecoros motus more Thusco dabant.* Proprium enim ludiorum ac morionum erat motus decoros, ac gestus omnino decentes ostendere. Tibicinum autem erat decorum, modos, hoc est, mensuras in cantu obseruare, remissosque aut acutos, aut etiam graues facere pro arbitrio. In *Tragoedia* et *Satyra sexdecim* numero interueniebant *Moriones* et *Histriones;* in *Comoedia* etiam *quatuor* et *viginti.* Qui simul coacti in quolibet horum genere, vnamque rem agentes, vt iam dictum est, *Chorus* vocabantur: diuisi in duas partes, *Semichoria:* vbi autem gestus et cantus absoluerant suos, tum in partes plures diuidebantur: vt alii essent qui senes, alii qui amatores, mulierculas, seruos luderent, personisque ac vestium varietate induerentur, quemadmodum res exhibebat, ac moris erat apud eos.

Amictus et Personae Histrionum scenicorum.

Personati *Histriones* agebant Comoediam, neque agnoscebantur. Sed ita compositae ac conflatae erant personae, vt referrent id ipsum quod a mimo agebatur; liceretque sub ipsis vocem eius audire liberam. Nam quod nonnulli dicunt, Histriones tantum gestibus Comoediam egisse, non etiam viua prolatione, id minus mihi probandum esse videtur. Vestiebantur quoque Histriones pro ratione eorum, quos referebant, hoc est, vel seruorum, vel senum, vel alterius personae diuersis modis. *Senibus* Comicis candidus *vestitus* dabatur, qui etiam antiquissimus fuisse memoratur. *Adolescentes* discolori veste contegebantur. *Serui* Comici amictu vestiebantur exiguo, paupertatis antiquae gratia, vel quo expeditius

age-

agerent. *Parasiti* cum intortis palliis prodibant. *Milites* chlamyde purpurea vtebantur. *Puellae* habitus erat peregrinus. *Leno* pallio varii coloris vestiebatur. *Meretricibus* dabantur *syrmata*, hoc est, vestes expansae, et quae longius trahebantur: erant quoque plerumque lutei coloris, ob auaritiam. Syrmata etiam, seu pulla gestabant luctuosa funeralibus, quae incuriam sui per negligentiam significabant. Sed si quando variandum in Comoediis erat, vestitusque commutandus pro affectibus, quos ex Comoediae actibus significabant, laetis vestitus dabatur candidus: aerumnosis obsoletus: diuiti quoque purpureus: pauperi phoenicius. Tragici aut Tragoedi actores calceamentorum genere a Comoedis variabant, eoque discernebantur. Vtebantur enim Tragici in Theatro *Cothurnis*, quod tale genus erat calceamenti, vt dextro laeuoque pedi conueniret: caeterum altum et prominens, actoresque proceriores efficiens ac referens; varii coloris, et honestum atque elegans: vsque ad suram plerumque deuinctum, more Punico. Comici actores, aut Comoedi in scenis soccis vtebantur: quod calceamenti genus optime sub pallio conueniebat. Quemadmodum enim pauperum ac rusticorum vestimentum fuit Pallium, Ita etiam *Soccus* altum fuit calceamentum rusticis proprium, propter imbres et lutum, atque hybernas pruinas. Eo calceamenti genere vtebantur tam viri quam mulieres. Quinctilianus: *Comoedia in cothurnos non assurgit: nec contra Tragoedia socco ingreditur.* Tragoedia enim, quum graue et magnum argumentum, magnasque et ingentes personas prae se ferret, cothurnis vti debuit. Comoediam autem, quum esset humilis, et rusticos proponeret in Scena, palliis et soccis commodius erat ornari. Quod praeterea de his rebus dici posse quispiam iudicabit, id in aliud tempus exspectet necesse est: non enim hic omnia simul discutere nobis licuit, tum propter rei difficultatem, tum vero quia per negotia minus fuit commodum.

Compendia scripturae, quibus hic sumus vsi.

B. Bentleius.
C. Calpurnius.
D. Donatus.
E. Eugraphius.
L. Lindenbrogius.
W. Westerhouius.
Z. Zeunius.

P. TE-

TERENTII AFRI
COMOEDIAE N̄. VI.

ANDRIA. EVNVCHVS.
HEAVTONTIMORVMENOS.
ADELPHOE. HECYRA.
PHORMIO.
FELICITER CALLIOPIO

. . . .

Ita in MS. Regio.

C. SVLPITII APOLLIN.
PERIOCHA IN TERENT.
ANDRIAM.

SORORE M falso creditam meretriculae,
Genere Andriae, Glycerium vitiat Pamphilus:
Grauidaque facta, dat fidem, vxorem sibi
Fore hanc; nam aliam pater ei desponderat,
Gnatam Chremetis: atque vt amorem comperit,
Simulat futuras nuptias, cupiens suus
Quid haberet animi filius cognoscere.
Daui suasu non repugnat Pamphilus.
Sed ex Glycerio natum vt vidit puerulum
Chremes, recusat nuptias, generum abdicat.
Mox filiam Glycerium insperato agnitam,
Dat Pamphilo hanc, aliam Charino coniugem.

AELII DONATI, V. C. ORATORIS VRBIS ROMAE, PRAEFATIO IN ANDRIAM TERENTII.

Comoedia Andria, cum Palliata sit, de loco nomen accepit, et a Menandro prius, et nunc ab ipso Terentio: qui, cum de Chryside loqueretur, sic ait: *Hei vereor, ne quid Andria apportet mali.* et hoc commune vocabulum est et in Graeca, et in Latina lingua. Haec maiori ex parte motoria est, continetque actus amatorum adolescentium, et patrum piorum. Sunt ibi callidi serui, astutae ancillae, seueri senes, adolescentulae liberales. In hac primae partes senis Simonis sunt, secundae Daui, tertiae Chremetis, et deinceps reliquorum. Prologus in hac acer inducitur, et in aduersarios non mediocriter exasperatus, sed tamen id subtiliter, vt omnia lacessitus facere videatur, ac dicere. Hic protasis subtilis, epitasis tumultuosa, catastrophe pene tragica: et tamen repente ex his turbis in tranquillum peruenit. Haec prima acta est ludis Megalensibus, M. Fuluio, et M. Glabrione, aedilibus Curulibus. Egerunt L. Attilius Praenestinus, et L. Ambiuius Turpio. Modos fecit Flaccus, Claudii filius, tibiis paribus, dextris et sinistris. et est tota Graeca, edita M. Marcello, et Cn. Sulpitio Coss. pronunciataque est Andria Terentii, ob incognitum adhuc nomen Poetae, et minoris apud populum auctoritatis ac meriti. Diuerbiis authenticis lepide distincta est: et successu spectata prospero, hortamento Poetae fuit ad alias conscribendas. Initium autem προτατικὸν πρόσωπον, id est, aduentitiam personam recepit Sosiae, propter euoluendam argumenti obscuritatem. Persona autem protatica intelligitur, quae semel inducta in principio fabulae, in nullis deinceps fabulae partibus adhibetur. Adnotandum sane, puellarum liberalium nullam orationem in proscenio induci, in comoedia Palliata, praeter inuocationem Iunonis Lucinae: quae et ipsa quoque post scenam fieri solet. (At vero loquitur in Heautont. Antiphila, puella liberalis, in Plauti Curc. Planesium, et aliae alibi. Westerh.)

ARGVMENTVM.

CHREMES Atticus, pater Pasibulae et Philumenae, cum ex his duabus se Pasibulam perdidisse falso crederet, relictam Athenis, nec visam postea multo tempore, tanquam vnicam sibi putabat Philumenam, quam Charinus adolescens Atheniensis adamabat vnice, et sibi petebat vxorem. Sed pater eam Pamphilo

philo cuidam, Simonis filio, vltro desponderat: qui Pamphilus contra sororem Chrysidis, ac peregrinam tum creditam, Pasibulam supra dictam, alteram Chremetis filiam, sub nomine Glycerii, latenter sic amauit, vt ex ea filium suscepisset inscio patre. Qua re intellecta, commotus Simo pater Pamphili, dum per falsas nuptias tentat animum Pamphili, multis modis a Dauo ipse deluditur seruo; periculoque Charini et Pamphili motus error in fabula, vsque ad eum finem ductus est, dum Athenas veniens Andrius quidam Crito rem aperiat, et nodum fabulae soluat: per quem agnita Pasibula recipitur a parentibus, et traditur Pamphilo amanti: Philumena vero Charino despondetur, et traditur exoptanti. Perspecto argumento scire debemus hanc esse virtutem poëticam, vt a nouissimis argumenti rebus incipiens, initium fabulae et originem narratiue reddat spectatoribus, auctoremque praesentem sibi exhibeat, vbi finis est fabulae. Hunc enim orbem et circulum poëticae virtutis non modo secuti sunt tragici comicique auctores, sed Homerus etiam et Virgilius tenuerunt. Diuisionem actuum in Latinis fabulis internoscere difficile est. causam iamdudum demonstrauimus. Vnde autem, aut quomodo, quamuis aegre, tamen intelligi distinguique possint, est operae pretium dicere. Principio dicendum est, nullam personam egressam quinquies, vltra exire posse. Sed illa re plerumque decipimur, quod personam, cum tacuerit, egressam falso putamus: quae nihilominus in proscenio tacens loquendi tempus exspectat. Est igitur attente animaduertendum, vbi et quando scena vacua sit ab omnibus personis, vt in ea chorus, vel tibicen audiri possit: quod quum viderimus, ibi actum esse finitum debemus agnoscere. Confundit saepe lectorem id, quod persona in superiori scena desinens, et in proxima incipiens loqui, non intelligitur ingressa: quod ipsum experientes statim diiudicant de rerum ac temporum quantitate. potest enim fieri, vt et sit ingressa ac egressa, quam praue credimus de proscenio non recessisse. Posse autem quinto egredi personam, non et necesse esse dicimus, vt appareat vltra exire non posse; in Tragoedia et parcius exire, et solere pariter et licere. Primus actus in Andria narrationem Simonis apud Sosiam continet argumenti: quod populus hac occasione perdiscit mox, querelam apud se Daui de domino, et eiusdem cum domino verba: et rursus eiusdem serui deliberationem quid rerum gerat. Secundi actus haec sunt: Charini verba primo cum Byrrhia seruo, et post cum ipso Pamphilo de nuptiis Philumenae: Daui interuentus, et cum eo disputatio de nuptiis Pamphili: Pamphili sermo cum patre, dolo consentientis in nuptias: Byrrhiae verba: Daui callida oratio

 aduer-

aduerfum fenem. Tertio actui haec attribuuntur: Myfidis cum obftetrice colloquium, Dauo ac Simone audientibus: partus Glycerii fufpectus feni, et Daui apud eum fraudulenta fermocinatio: Simonis verba cum Chremete de nuptiis: Daui perturbatio ac Pamphili. Quartum actum per haec intelligimus: prima Charini verba funt indignantis, velut fidem fibi non feruatam a Pamphilo: tum Myfidis verba apud Pamphilum, eiufdemque queftus: Daui adminiftratio doli aduerfus Chremetem. In quinto actu: Simonis et Chremetis prope iurgium difputatio: tum detectio fallaciarum Daui: tum indignatio patris aduerfus filium: tum Critonis interuentus: et per eum cognitis rebus in tranquillum res acta, ducentibus vxores, quas concupiuerant, Pamphilo et Charino. Illud non commouere nos debet, quod in horum actuum diftinctione videntur de profcenio non difceffiffe perfonae quaedam; fed tenere debemus, ideo Terentium vicinitatis mentionem feciffe in principio, vt modico receptu et adeffe et abeffe perfonam intelligamus. Nihil ergo fecus factum eft ab antiquis, qui ad hunc modum Terentianas fabulas diuiferunt.

FABV-

FABVLAE INTERLOCVTORES.

BYRRHIA *seruus.*
CHARINVS *adolescens.*
CHREMES *senex.*
CRITO *hospes.*
DAVVS *seruus.*
DROMO *lorarius.*
GLYCERIVM *meretrix.*
LESBIA *obstetrix.*
MYSIS *ancilla.*
PAMPHILVS *adolescens.*
SIMO *senex.*
SOSIA *libertus.*

IDIOMATA PERSONARVM PRAECIPVARVM.

Simo, *pius in filium, sed natura vehementior.* Pamphilus, *pius in patrem, sed fideliter amans, et cordatus vt adolescens.* Dauus, *vafer, ac spei pertinacis.* Charinus, *simplex, ac nullius consilii.* Byrrhia, *Dauo dissimillimus, desperandi auctor.* Crito, *pauper, sed ob probitatem impatiens contumeliae.* Chremes, *pius in filiam, alioqui Simonis dissimillimus, ingenio sedato et placido, componens omnia.* Mysis, *callida et herae amans.*

RATIO NOMINVM.

Simo *dictus est a specie. Simi enim fere sunt iracundi.* Chremes, *παρὰ τὸ χρέμπτειν, quod senes tussi expurgent pectus.* Pamphilus *a fideli amore.* Charinus *a beneuolentia animi.* Sosias, *quod seruatus in bello.* Dauus *a patria, opinor et* Byrrhia, *sicut et* Mysis. *Nam Mysi, quemadmodum Phryges, seruile genus erat.* Glycerium *a voluptate.* Lesbia *a patria.* Crito, *quod controuersiam dirimat.* Dromo *a cursu.*

PVBLII TERENTII
CARTHAGINIENSIS AFRI
ANDRIA.

ACTA LVDIS MEGALENSIB. M. FVLVIO et M. GLABRIONE AEDILIB. CVRVLIB. EGERVNT L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATTILIVS PRAENESTINVS. MODOS FECIT FLACCVS CLAVDI FILIVS, TIBIIS PARIBVS DEXTRIS ET SINISTRIS. ET EST TOTA GRAECA. EDITA M. MARCELLO, CN. SVLPITIO COSS.

PRO-

Pub. Terentii Carthaginienſis] Aſſerere hunc titulum Terentio volui, quem in nonnullis exemplaribus ita conceptum reperi. Itaque ſic vocatur a Donato, et a quibuſcunque aliis vitam illius deſcriptam habemus. Fuit alius Terentius Libo, de quo in Prolegomenis: cuius fortean fragmenta ſunt, apud Varr. de LL. lib. v. *Gaudia ſua ſi omnes homines conferant vnum in locum, tamen mea exſuperet laetitia.* Et Gellium Noct. Attic. lib. XVIII. c. XI. *Pallium face vt ſplendeat.* At vero verba illa apud Feſtum in Summuſſi: *Quod potes ſile, cela, occulta, tege, tace, muſſa, mane:* potius Caecilii, quam Terentii eſſe puto. Ex Carthaginienſis vero huius ſex, quae reliquae ſunt, fabulis, quum primum in ſcenam producta eſſet Andria, pronunciata fuit *Andria Terentii*, vt et *Adelphoe:* quemadmodum docet Donatus. At in reliquis omnibus nomen auctoris praepoſitum: quod ſcire nos, ſuffecerit. Nam ita nunc quoque edi debere, futilis ratio eſſet. nec puto quemquam adeo inepte religioſum, vt in hoc me erraſſe dicat. L.

Tibiis paribus dextris] In quibuſdam vett. *Tibiis parilibus*, vt Mar. Victor in Geneſi cap. I. *Noctem intercifae parilem fecere tenebrae.* Quae vero tibiis paribus vel imparibus acta dicatur, explicat Diomedes lib. III. *Cuius rei indicia produnt nobis antiquae comoediae, in quibus inuenimus*, acta tibiis paribus *aut* imparibus, *aut* ſerranis. *Quando enim chorus canebat choricis tibiis, id eſt choraulicis, artifex concinebat; in canticis autem pithaulicis reſponſabat. Sed quod paribus tibiis aut imparibus invenimus ſcriptum, hoc ſignificat, quod, ſi quando monodio agebat, vnam tibiam inflabat, ſi quando ſynodio, vtramque.* Ex Donati ſen-

ſententia Comoediae agebantur, tibiis] aut paribus dextris et ſiniſtris, aut imparibus videlicet dextris Lydiis, ſiniſtris ſerranis. *Tibiae pares* erant, quae vno ſpiratu ſimul animabantur, vt clare nos docet Apuleius Floridor. I. *Primus Hyagnis in canendo manus diſcapedinauit, primus duas tibias vno ſpiritu animauit, primus leuis et dextris foraminibus, acuto ſinitu, graui bombo, concentum muſicum miſcuit.* *Impares* Feſtus dicit, numero foraminum diſcretas. De dexteris et ſiniſtris Varro lib. I. cap. II. de Re ruſt. *Dextera tibia alia quam ſiniſtra, ita vt tamen ſit quodammodo coniuncta, quod eſt altera eiuſdem carminis modorum inceutiua, altera ſucceutiua.* Et paulo poſt: *eſt inferior, vt tibia ſiniſtra a dextrae foraminibus.* At de Lydiis et Serranis variat Seruius a Donato. Eius haec verba Aeneid. lib. IX. *Biforem dat tibia cantum. Tibiae aut ſerranae dicuntur, quae ſunt pares, et aequales habent cauernas: aut Phrygiae, quae et impares ſunt, et inaequales habent cauernas. Ergo* Biforem, *diſſonum diſſimilemque. Non ſunt pari modulatione compoſitae vt cum ait Varro: Tibia Phrygia dextra vnum foramen habet ſiniſtra duo: quorum vnum acutum ſonum habet, alterum grauem.* Quod ſi Seruii ſententia vera eſt, corrigenda, quae ſcribit Donatus in prolegomenis et argumentis ad Adelphos et Phormion. At ſi huius praeponderat, illius vero inclinat, tum emendanda inſcriptio Adelph. et pro *ſerranis* legendum *imparibus Lydiis*. quamvis exemplaria omnia Terentii, quotquot vidi, repugnent. Lydiarum tibiarum plurimi veterum meminere: etiam Solinus, qui eaſdem quoque *Turarias* vocat cap. V. Atque ut hae comoediis adhibitae fuere, ſic Ioniae Tragoediis. Athenaeus Dipnoſ. lib. XIV. pag. 629. διόπερ ὐδὲ τὸ τῆς ἰαστὶ γένος ἁρμονίας, ὔτε ἀνθηρόν, ὔτε ἱλαρόν ἐστι, ἀλλὰ αὐστηρὸν καὶ σκληρὸν. ὄγκον δὲ ἔσχον ὐκ ἀγεννῆ, διόπερ καὶ τῇ τραγῳδίᾳ προσφιλὴς ἡ ἁρμονία. *Egerunt L. Ambiuius*] De Aeſopo Comoedo Cicero lib. VII. Epiſt. 101. ad famil. De Roſcio idem lib. IX. ad famil. Ep. 173. et pro Archia. Diomedes Grammat. lib. III. De vtroque Quinctilian. Inſtitut. lib. XI. cap. 3. *Roſcius citatior, Aeſopus grauior fuit: quod ille comoedias, hic tragoedias egit.* Horat. Epiſt. I. lib. 2. *clamant periiſſe pudorem Cuncti pene patres, ea cum reprehendere coner, Quae grauis Aeſopus, quae doctus Roſcius egit.* Symmach. lib. I. Epiſt. 25. *In comoediis ſummatem quidem gloriam ſcriptores tulerunt. Roſcio tamen, atque Ambiuio, caeteriſque actoribus fama non defuit.* Idem lib. X. Epiſt. 2. *Non idem bonos in pronunciandis fabulis P. Pollioni, qui Ambiuio fuit: neque par Aeſopo et Roſcio fama proceſſit. Tota Graeca*] Palliata ſcilicet. In his enim, etiamſi Latinae ſint, Graeca omnia ſeruantur. Aſcon. Paedian. in Diuinat. L.

PROLOGVS.

Poeta

Cum omnes poetae virtutem oratoriam semper versibus exsequantur, tum magis duo viri apud Latinos, Virgilius et Terentius. Ex quibus, vt suspitio nostra est, magis Terentii virtus ad rationem Rhetoricae artis accedit: cuius potentiam per singulas comoedias, vt possumus, explicabimus. Ac prima nobis ea sit, quae et pueris semper est tradita. Andria igitur prologum habet. *Poeta cum primum animum ad scribendum appulit*] Omnis prologus triplici inducitur caussa, vel vt argumentum fabulae possit exhibere, vel poetam populo commendare, vel vt a populo audientiam postulet: Sed his omnibus causis Terentius non ita vsus est. Habuit enim aduersarium, veterem poetam, Luscium Lauinium, cuius comoediae cum non placerent, semper maledictis aduersus comoedias Terentii pugnabat. Propter hunc igitur Terentius prologum semper inducit, vt eius maledictis respondeat. Quod si ita est, omnis prologus Terentii habet controuersiam. Andria igitur controuersiam tenet. Mos est vti ex Graeco in Latinum sermonem aliquid transferri liceat. Terentius comoediam Graecam Andriam cum transferret, adiunxit et Perinthiam, quae altera Graeca est comoedia. Fit ergo reus, quia non debuerat alteram comoediam contingere, in comoediae alterius translatione. Isthaec controuersiae qualitas, an iuste fecerit. cuius argumenta sic persequitur, vt per absolutam qualitatem habitus semper sit in disputatione tractatus. Is omnino, vt dixi, duplex est. Si feci, iuste feci: et feci, quia licuit per exemplum. Sed prius exordium sumitur, quod propositum ita est, vt poetam populo commendet. aliter enim beneuolentiam auditorum non potest comparare, nisi personae suae pudorem honestatemque declaret. Est igitur ad comparandam beneuolentiam sumtum principium. *Poeta cum primum animum*] Beneuolentia Rhetorica certe captatur ex nostra persona. Hoc supra positis verbis expositum est, cum docuit sibi pudorem propositum, et certam gloriam captaturum. Vnde a persona aduersarii, cum eius impudentia declaratur, hoc subiunxit: *Verum multo aliter euenire intelligit. Nam in prologis scribundis operam abutitur: non qui argumentum narret, sed qui maleuoli veteris poetae maledictis respondeat.* Huc vsque principium est habitum a nostra persona, et ab aduersariorum. sequitur propositio quaestionis: sed primo permissio. *Nunc quam rem vitio vortant*] Haec dicit quaestionem praemittens. proponit autem ita, vt cum argumento quaestionem soluat. Quaestionem

Poeta quum primum animum ad scribendum appulit,

A 5 Id

onem proponere videtur, *Menander fecit Andriam et Perinthiam, qui vtramuis etc.* quaestionem illam supra diximus esse, quia non debuerit ex duabus comoediis Graecis vnam Latinam scribere. Et huic respondit ita, quod liceat: ac primum vnam dicit: quamuis duae sint, quae inter se quoque quadam cognatione conueniant. Hoc enim dixit. *Menander fecit Andriam et Perinthiam; qui vtramuis recte nouerit, ambas nouerit: Non ita dissimili sunt argumento, et tamen dissimili oratione sunt factae ac stilo.* licet duae sint numero, in vnam tamen rationem conueniunt. Quod ita est: quae ex Perinthia in Andriam conuenerunt, ad Andriam iure translata sunt, vnde non videtur aliter fecisse, quam liceat. nam cum liceat ex vna comoedia Graeca vnam Latinam scribere, hic quodammodo ex Andria Graeca Andriam fecit Latinam: et quidem ex Perinthia tulit, quae in Andriam conuenirent. Igitur aduersarii id vituperare audent? Adiicit argumentum absolutae qualitatis, vti supra diximus, quia quae fecit, per exemplum fecit. *Qui cum hunc accusant, Naeuium, Plautum, etc.* Et quoniam semper exemplis laborandum est, nec tamen sumamus: quae aliquando reprehensa sunt, adiecit: *quorum expotat aemulari negligentiam potius, quam istorum obscuram diligentiam.* Subiungit postea Epilogorum virtutem, vt liberatus a culpa terrere incipiat aduersarios: et honeste ostendit, aduersarios multa peccare, sed illa se nolle maledicere. Concludit a precibus, vt beneuolentiam ab audientia populi petat. *Fauete.* simul pollicens quasi quiddam praemium de comoediis futuris, si fuerit libenter auditus. Hactenus controuersia tractata est. E.

1 *Poeta quum primum animum ad scribendum appulit*] Principium factum est a commendatione personae, quod prudens, quod honestus Terentius. Et honore maiore Poetam potius, quam Terentium dixit: vt illum hoc ipso, de quo laborat, nomine ornaret. *Poeta quum primum.* Omnis huius prologi intentio hoc agit, vt novo Poetae veniam paret, et veteri odium: et vt, quam maxime modestum, minimeque errantem Terentium probet. *Poeta quum primum animum ad scribendum appulit.* Sensus hic est: Proposuerat quidem Poeta noster, vt in prologis argumenta narraret: sed hoc imputat Lucio Lauinio aduersario, qui eum facere non permisit, quod proposuerat, maledictis suis ad respondendum eundem prouocans. *Appulit.* *Appellere* proprie dicitur, cum ex pelago aut freto quis ad litus accesserit

Id sibi negoti credidit solum dari,
Populo ut placerent, quas fecisset fabulas.
Verum aliter euenire multo intelligit.
Nam in prologis scribundis operam abutitur,

Non

accesserit. Virg. (Aen. III, 715.) *Hinc me digressum vestris deus appulit oris. Appulit.* In secunda lectione *Attulit* fuit: sed *Appulit* magis. Nam postea sic, *Animum ad vxorem appulit.* D.

Poeta cum primum animum] Sensus hic est; cum primo poeta comoediam scribere voluit, hoc tantummodo arbitratus est negotii sibi dari, vt placerent populo comoediae, quas fecisset. Ergo quod sequitur, *Verum aliter euenire multo*, ille sensus est, vt hoc solum sibi crederet propositum, vt comoediae suae placerent. Et illud, vt aduersario debeat respondere. Ergo *In prologis scribendis operam abutitur*, hoc est, valde vtitur opera prologorum. Non vt argumentum narret, quod prologorum est semper officium: sed vt semper maleuoli poetae maledictis respondeat. Adiecit *veteris poetae*, quo facilius hominem, ex vetustate notare posset, qui cum vetustate commendatus non sit, et notus per maledicta, inuidere videatur. E.

2 *Negoti*] Modo pro molestia et cura, non labore. D.

3 *Populo vt placerent*] *Vt* ne non significat: nec est modo coniunctio. *Fabulas.* Ad *Fecisset* retulit *Fabulas*, non ad *placerent.* et est figura syllepsis. *Fecisset.* Bene *fecisset*, non *scripsisset.* Vnde et Poetae ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, id est a faciendo dicti sunt. Sic Virg. (Ecl. III, 86.) *Pollio et ipse facit noua carmina.* D.

4 *Verum aliter multo intelligit*] Sic Virg. (Ae. VII, 44.) *Maior rerum mihi nascitur ordo.* Et, *Maius opus moueo.* Non enim hoc se elegisse dicit, sed quasi ex ordine ipso natum sibi esse. *Intelligit.* Quod credimus, plerumque falsum: quod intelligimus, certum est. *Aliter* autem contra significat. Virg. (Ae. II, 428.) *Diis aliter visum. Verum aliter multo intelligit.* Adeo nec praeparauerat, nec intenderat quenquam laedere, vt spe falsus, lacessitusque hoc faciat. D.

5 *Operam abutitur*] *Vtimur* fructibus rei, quae ab amantibus saluo vsu nobis subministratur: *Abutimur*, quando deperdimus et rem et fructum. Nam vsui est ager, domus: abusui vinum, oleum, et caetera huiusmodi. Cicero, *Non debet* (inquit) *ea mulier, cui vir bonorum suorum vsum fructum legauit, cellis vinariis et oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. vsus enim, non abusus legatus est, ea inter se sunt contraria.* Haec in Topicis. (cap. 3.) D.

Non qui argumentum narret, sed qui maleuoli
Veteris Poetae maledictis respondeat.
Nunc, quam rem vitio dent, quaeso, animum advortite.
Menander fecit Andriam et Perinthiam.
Qui vtramuis recte norit, ambas nouerit.

Non

6 *Argumentum narret*] Quod vere prologi est officium. *Qui*, pro *vt*: ergo non est modo pronomen. *Sed qui maleuoli veteris Poetae.* Primum a natura, *maleuoli*: deinde a tempore, vel ab inuidia, *veteris*: a signo aemulationis, *poetae*. *Vetus* plerumque refertur ad laudem: interdum ad vituperationem, vt hic, et alibi, *Vetus*, *veternosus*, *senex*. D.

7 *Veteris*] Pro cariosi et quasi rancidi posuit, atque ideo maleuoli: non criminibus, sed maledictis. Quid autem inter *maledictum* et *crimen* intersit, docet Cicero in Tusculanis. *Veteris*. Ratio inuidiae. *Poetae*. Caussa insectationis. *Maledictis*. Criminatio aduersarii. *Veteris poetae.* Quia senex Lucius edebat fabulas, adolescentulo tunc Terentio. Et eleganter, *maleuoli veteris maledictis:* commendatio Poetae a persona aduersarii. *Respondeat.* Excusatio respondentis, quod non obsistat, sed respondeat. D.

8 *Nunc quam rem vitio dent*] Nunc animaduertite: an nunc vitio dent. Et oratorie quasi multos facit, cum vnum supra dixerit. vt Virg.(Ae.XII,60.) *Desiste manum committere Teucris. Nunc quam rem vitio.* Propositio est. *Quam*, qualem. *Vitio dent.* Vituperent, culpent. *Vituperare*, est male vitio dare etiam bona. *Aduertite.* Legitur et *attendite*. vnde manifestum est, et *aduertite* et *attendite* non esse plenum, nisi addideris *animum*. D.

Quam rem vitio dent] Hoc est, quam rem culpent et accusent. E.

9 *Menander fecit Andriam*] Narratio est; et proprie *fecit*. scribit enim Terentius, qui verba adhibet tantum: facit Menander, qui etiam argumentum componit. Sed saepe ad laudem Terentii, *Fecit*, pro eo quod est transtulit. D.

10 *Vtramuis*] Prima scena Perinthiae pene iisdem verbis, quibus Andria, scripta est; caetera dissimilia sunt, exceptis duobus locis, altero ad versus XI, altero ad versus XX, qui in vtraque fabula positi sunt. *Qui norit vnam, ambas nouerit.* Omnem rem vno versu nouerit. *Vtramuis.* Deest *harum*. D.

Non ita dissimili sunt argumento, sed tamen
Dissimili oratione sunt factae, ac stilo.
Quae conuenere in Andriam, ex Perinthia
Fatetur transtulisse, atque vsum pro suis.

Id

11 *Non ita dissimili sunt*] Ordo, Ita non sunt. Ergo *ita* subdistinguendum. *Non ita dissimili sunt oratione. Ita* pro valde et caute: potuit enim dici, Quomodo ergo sunt duae dissimili oratione? *Ita.* ne Menandrum culpare videatur, *Ita* adiunxit, quod laudis est. *Sed tamen.* Discretio est a superioribus, et est ἀνακόλυθον. Non enim supra posuit *quidem.* D.

Non ita dissimili sunt] Vult simile esse argumentum duarum comoediarum, non tamen plurimum dissimile. Et ne Menandrum accusare videatur, qui pene ex uno argumento duas comoedias fecerit: adiunxit, quod ad eius laudem maxime pertinebat, *Dissimili oratione ac stilo.* E.

Pro *sed* requirit metrum elegantiaque *et.* B.

12 *Oratione ac stilo*] *Oratio* in sensu est: *stilus* in verbis. *Oratio* ad res refertur: *stilus* ad verba. *Stilus* non est in tempore, sed prolata oratione. *Oratio* autem est et in cogitatione, et in prolatu. Orationem in sententiis dicunt esse, stilum in verbis, argumentum in rebus. Ergo in poemate oratio est. D.

13 *Quae conuenere in Andriam*] Apparet non de industria, sed casu esse translata ea, quae ex Perinthia in Andriam eodem sensu, iisdemque verbis perscripta fuerunt. *Quae conuenere in Andriam.* Vnam ergo, non duas transtulit. *Quae conuenere in Andriam.* Quae apta et commoda fuerunt in Andriam Latinam, non Graecam, fatetur transtulisse. Sed quare se onerat Terentius, cum possit videri de vna transtulisse? Sic soluitur: Quia conscius sibi est, primam scenam de Perinthia esse translatam, vbi senex ita cum vxore loquitur, vt apud Terentium cum liberto: at in Andria Menandri, solus senex est. D.

Quae conuenere in Andriam] Multa enim conueniunt. Haec igitur Terentius in Andriam transtulit. E.

Post Perinthia pone *hic*, ne Menander, sed Terentius ipse intelligatur. B.

Id isti vituperant factum; atque in eo disputant,
Contaminari non decere fabulas.
Faciunt nae intelligendo, vt nihil intelligant.
Qui cum hunc accusant, Naeuium, Plautum, Ennium

Accu-

15 *Id isti vituperant factum*] *Isti*, ad reprehensionem sumitur personae: interdum rei reprehensionem significat: vt Virgilius, *Quid petis istis? Vituperant.* Vitium rei parant, *Disputant.* Immorantur, calumniantur, argumentantur. D.

16 *Contaminari*] Proprie *contaminare* est, manibus luto plenis aliquid attingere. et *contaminare*, attingere est, et polluere. Virgilius, *Linquere pollutum hospitium*, id est contaminatum. *Contaminari.* Tangi et relinqui polluta manu, ac per hoc velut foedari aut maculari: vt ipse ait: *Ne hoc gaudium contaminet vitam aegritudine aliqua. Contaminari non decere.* Id est, ex multis vnam non decere facere. D.

Contaminari non decere] Exemplar Bibliothecae Regis Galliar. *non debere.* L.

17 *Faciunt ne*] Ne quidam corripiunt, et cum interrogatione pronunciant, quidam producunt. quorum alii *ne* pro *nec* accipiunt, id est, non. alii *ne* pro valde, vt: *Ne ego homo sum infelix.* et Cicero. *Ne illi vehementer errant.* Et hoc melius: nam statim infert, *Qui cum hunc accusant, Naeuium, Plautum, Ennium accusant.* In singulis magna emphasis auctoritatis: sed ordo non est seruatus. Ennius namque ante Plautum fuit: sed quod est summae auctoritatis, Ennium vltimum dixit. *Ne.* Nimis, multum, plurimum. D.

Faciunt ne intelligendo] Hoc est, quasi plurimum intelligendo. E.

Faciunt ne intelligendo] Hieronym. Stridon. Epist. de optimo gen. interp. *Faciunt ne intelligendo, vt nihil intelligant: et dum alienam imperitiam volunt arguere, suam produnt.* Cael. Sedul. ad Macedon. de opere Pasc. *Si qui tamen istud obiiciant, faciunt nec intelligendo vt nihil intelligant.* Vid. Charis. Sosip. lib. 11. Diomed. lib. I. cap. 4. L.

Nae h. e. certe, profecto, cum repugnet sermoni ac sensui, mutandum est in *ne*, et cum interrogatione proferendum. B.

18 *Qui cum hunc*] Terentium, inquit, specialiter accusantes, nesciunt se bonis omnibus maledicere, quos ille imitatur: et argumentum est ab exemplo et auctoritate. D.

Accuſant: quos hic noſter auctores habet:
Quorum aemulari exoptat negligentiam
Potius, quam iſtorum obſcuram diligentiam.
Dehinc vt quieſcant, porro moneo, et deſinant
Maledicere, malefacta ne noſcant ſua.
Fauete, adeſte aequo animo, et rem cognoſcite,
Vt pernoſcatis, et quid ſpei ſit relliquum,

Poſt-

22 *Dehinc vt quieſcant*] Recte: nam *quieſcere* ille dicitur, qui eſt inſolens et inquietus. *Porro.* Porro in futurum dixit. *Moneo.* Terribiliter dixit. Cicero, *Moneo, praedico, ante denuncio.* Liberatus culpa etiam terret, alibi etiam criminaturus aduerſarios. D.

Vt quieſcant porro] Hieronym. de vita cleric. *Obſecro vt quieſcant et deſinant maledicere: non enim ut aduerſariis, ſed vt amicis ſcripſimus. Vt pernoſcatis*] MS. Reg. *Vt pernoſcatis, quid ſp.* V. C. *Vt et is pernoſcat quid* etc. L.

24 *Fauete*] Iam ad auditores conuertitur, a quibus fauorem captat. *Fauete.* Quaſi dicat, Hoc aduerſarii faciunt. Vos autem, quod in vobis eſt, fauete. Vos ergo fauorem facite. Et *Adeſte*, non vt abſentibus dicit, quippe qui corporibus praeſto erant: ſed, intenti eſtote, fauete, ſilete. Sic et Pontifices dicunt, *Fauete linguis*, fauete verbis. Vnde Virgilius. *Ore fauete omnes. Adeſte.* Animis ſcilicet auxilium praebete: vt aduocatus reo dicitur adeſſe. *Aequo animo.* Ab honeſto. *Et rem cognoſcite.* A iuſto. *Cognoſcite.* Pernoſcite. Sic dixit, *Cognoſcite vt pernoſcatis*, quemadmodum in Hecyra, *Orator ad vos venio ornatu prologi, Sinite exorator ſim. Vt pernoſcatis.*] Ab vtili. D.

25 *Relliquum*] Sunt qui pro *relliquorum* accipiant: vt ſit ſenſus: De hac fabula ſumite ſpecimen, vt ſciatis an caeterae vobis ſpectandae ſint. Non poſtmodum dictum alio prologo, *Alias cognoſtis eius, quaeſo, hanc noſcite. Reliquum.* Quaſi diceret, Poſtremum. ergo aduerbium eſt, id eſt τὸ λοιπόν. Sed ſiue hoc *relliquum* dicit, ſiue *relliquum* pro *relliquorum*, geminato *l* ſcribitur. D.

Eſt caſca ſcriptura *et quid* pro *ecquid*: ita tamen vt *etquid* pro vno verbo veniat, et *quid* ſit encliticum. Semel monuiſſe ſat erit. B.

Posthac quas faciet de integro comoedias,
Spectandae, an exigendae sint vobis prius.

ACTVS PRIMI SCENA PRIMA.

SIMO. SOSIA.

Vos isthaec intro auferte: abite. Sosia,

Ades

26 *De integro*] Vtrum denuo, an ex integris Graecis? *Quas faciet comoedias.* Syllepsis, vt supra. ad verbum enim *faciet* declinauit, non ad *spectandae sint*. D.

Quas faciet de integro] Hoc est, de integro cum vnam Graecam in vnam Latinam transtulerit. Nunc enim transtulit quasi duas. atque ex hoc videtur illud Terentius declarasse, quod fecerit, iure fecisse, et per exempla. Verumtamen iam non esse facturum, vt de duabus comoediis vnam comoediam faciat. E.

27 *Spectandae*] Proprie, vt fabulae, id est probandae. *Exigendae.* Excludendae. D.

Spectandae.] Hoc est probandae. *Exigendae.* Foras mittendae. E.

Spectandae an Exigendae] Graeco more hoc dictum videri potest, quippe Athenis certi censores fuere, qui de Comicis et Comoediis judicarunt. Notat hoc Zenobius ex Epicharmo in Adagio; ἐν πέντε κριτῶν γούνασι κεῖται. Vbi sic scribit. εἴρηται δὲ ἡ παροιμία παρόσον πέντε κριταὶ τοὺς κωμικοὺς ἔκρινον. Idem Suidas. Vid. Scholiast. Aristoph. in Aues. Et Hesych. in πέντε κριταί. Inde apud Iohan. Chrysost. orat. de Episcop. πρὸς τέρψιν ἀκούειν εἰθίσθησαν οἱ πολλοί, καθάπερ τραγῳδῶν, ἢ κιθαρῳδῶν καθήμενοι δικασταί. L.

1 In hac scena haec virtus est, vt argumenti narratione actio scenica videatur, vt sine fastidio longus sermo sit, ac senilis oratio. *Vos isthaec.* Haec scena pro argumenti narratione proponitur, in qua fundamenta fabulae iaciuntur: vt virtute Poetae, sine officio prologi, vel θεῶν ἀπὸ μηχανῆς, et periocham comoediae populus teneat, et res agi magis, quam narrari videatur. *Vos isthaec intro auferte: abite.* Molliter retenturus, et experturus Sosiam, imperat vt remaneat. addit etiam causam aliis abeundi, dicendo *Isthaec intro auferte*: ne suspicionem iniiciat, Sosiam communicandi secreti causa remansisse. Et bene, *Auferte*: *Auferimus* enim ea, quae cum fastidio cernimus: *Ferimus* ea, quae cum honore tractamus. Deinde quasi respicientes increpat, dicendo *Abite*. *Abite*, concita-

citatius legendum est: quia et respectantes properant, et discernit a Sosia. Sosiae persona protatica est. non enim vsque ad finem perseuerat: vt est Daui in Phormione, in Hecyra Philotidis et Syrae. D.

Prima scena huius comoediae caussam continet quasi deliberatiuam, vbi certum consilium exploratumque mandat seruo dominus. Ne tamen hoc iniustum consilium sit, quod ex deliberatione videtur inuentum, ex narrationis partibus colligitur quod iustum. Habet quidem finem haec scena, imperium atque mandatum, quod seruo detur. Sed ne imperii atque mandati iniustitia sit, causae est consilium sumtum; vbi similiter qualitas est, an iniustum consilium sit. Sed iam vt ad speciem veniamus: mandat seruo dominus, bene vt assimilet nuptias. Consilium autem id est, et nunc id operam do, per falsas nuptias vera obiurgandi causa sit, si deneget. Consilii ratio quaerenda est, quae supponitur sic. Filium credo amare meretricem. Haec ratio per coniecturam tractatur, an filius amet meretricem. Omnis igitur scena in hoc consumitur, vt argumentis coniecturalibus colligatur filium amare. Quare coniectura consilium suum probat, vt filium debeat obiurgare, si amat. Quo consilio probat et iustum declarat imperium, quo est seruo imperaturus, vt bene assimulet nuptias. Haec per singulorum capita versuum plenius aperientur. Primum ne quid turpe dominus aduersus filium seruo mandare videatur. Siquidem ille filius, hic seruus est. Non illa vulgaris abiecta persona serui est, neque in conditione viuit, neque in turpi officio seruitutis, sed cuius animus et integritas fuerit per officia completa liberalis. Hoc igitur tangit Simo cum laudat seruum Sosiam: et dicit opus esse non arte, sed his potius rebus, quas in eo semper agnouit, fide et taciturnitate. Nam fides est, vt compleat quae mandat. Taciturnitas autem necessaria videtur, vt caueat. Sed parua laus data seruo videtur, quem coëgit dominus imposita mandata seruare. Sed quoniam apud seruum bonum duntaxat potuit esse consideratio, quod dominus maior sibi, nescio quid, aduersus minorem dominum imperauerat. Cuius si non esset, imperium adolescentis aetatemque timere deberet; quia illi post senis mortem erat dominus futurus. Idcirco laborat senex. Primo in animum suum serui animos inclinare dicit. Ergo ex illo tempore, quo emtus seruus sit, se iusta et clementia sine duris laboribus imperasse. ***Ego enim te emi a paruulo***, inquit. Vere enim praestat, quia ei praestat qui meretur. Nam circa iuuenem inofficiosum imperare fortasse imperantis est metus. Et cum dixit ***a paruulo***, vtique beneficiorum suorum longum tempus ostendit; deditque ei continua-

Adesdum: paucis te volo. So. dictum puta:
Nempe vt curentur recte haec. Si. Imo aliud.
So. quid est,
Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius?
Si. Nihil istac opus est arte ad hanc rem, quam paro:
Sed iis, quas semper in te intellexi sitas,
Fide et taciturnitate. So. exspecto quid velis.

Si.

tinuationem praestandi. Hinc illud in Iugurthino(10): *Paruum ego te, Iugurtha, amisso patre, et sine spe, et sine opibus in meum regnum excepi.* Adiecit autem ad cumulum beneficiorum, non quod tantum bene seruierit, cum ei dominus clementiora quae fuerant, imperaret: sed quia ex seruo fecerit liberum. E.

2 *Adesdum*] *Ades*, imperatiuum est, *dum* παρέλκον: est enim productio, et adiectio syllabae: vt, *Ebodum ad me. Paucis te volo*] Deest *colloqui verbis*: et est figura ellipsis. *Dictum puta*] Ad hoc respondet, vt agi res videatur, quemadmodum supra diximus. D.

3 *Nempe vt curentur recte haec*] Diligenter coquantur. *Curatio*, proprie medicorum est, *cura*, reliquorum: sed coquina medicinae famulatrix (Ms. H. *adulatrix*) est. *Haec*] δεικτικῶς. *Nempe vt curentur*] Deest *vis*: vt sit, *nempe vis*. *Imo aliud*] Bene ἀντέθηκεν τὸ *Imo*: et deest *volo*. D.

4 *Mea ars*] *Ars* ἀπὸ τῆς ἀρετῆς dicta est per syncopam. ἀρετὴ autem virtus est. Virtutis vero quatuor generales sunt partes; Prudentia, Iustitia, Fortitudo, et Temperantia. (Ms. Hulst. pro *temperantia* legit *patientia*.) sed Prudentia in multis rebus descendit. *Efficere*] *Facere*, est in opere esse: sed *efficere*, perfectionem designat. D.

5 *Nihil istac opus est arte*] Mire ait, *arte opus* non est, sed *opus est artibus*. D.

6 *Sed his quas semper in te intellexi sitas*] Ipse hic significantissime ostendit, multas variasque artes esse, id est, ἀρετὰς, quae virtutes (Ms. Hulst. *virtutes vitae*) intelliguntur. *Sed his*] Zeugma a superiore, quod subauditur, artibus. *Sitas*] constitutas, positas. D.

7 *Fide et taciturnitate*] *Fides*, est commendatorum fida executio, vel obseruantia: *Taciturnitas* vero, obseruantiae genus, in silentio constituta, et in celando secreta. Quaerit

Si. Ego postquam te emi, a paruulo vt semper tibi
Apud me iusta et clemens fuerit seruitus,
Scis: feci, e seruo vt esses libertus mihi,

Propte-

autem taciturnitatem, ne prodat Pamphilo secretum, quod ei commendaturus est. Fidem, ad commenda: taciturnitatem, ad celanda mandata. *Exspecto*] *Exspecto*, desidero: vt Virgilius, (Aen. II, 283.) *Exspectate venis. Quid velis*] Deest, *scire*. (lege *dicere*, vel, *scire me*) nam si dixisset, *quod velis*, nihil desiderasset. D.

8 *Ego postquam*] Commendatio personae potius, quam serui: ne contra filium leui seruo aliquid committi indecore videatur. *Te emi a paruulo*] Tale est, *Paruulum ego te Iugurtha*. apud Sallust. (B. Iug. x.) *A paruulo*] Non enim a paruo, sed a paruulo. D.

9 *Iusta et clemens*] Ita dixit *iusta*: vt alibi, *Non necesse habeo omnia pro meo iure agere*. Quid enim non iustum domino in seruum? *Iusta*] In qua nihil iniquum iubetur: *Clemens*, in qua etiam de iusto multum remittitur. *Apud me iusta*] Id est, moderata, aequalis. cui contrarium ait Virgil. (Georg. I, 164.) *Et iniquo pondere rastri*. Et, (Georg. III, 347.) *Iniusto sub fasce viam dum carpit*. Nam qui *iustam*, debitam nunc dici putant, nihil afferunt ad iuuandam sententiam. *Clemens fuerit seruitus*] Libertatem imputaturus, clementem intulit seruitutem. *Seruitus*] Mire *seruitutem* pro dominatu posuit. Sic Sallustius, *Dein seruili imperio patres plebem*. (MS. Hulst. *Patres* C.) D.

10 *Scis*] hoc est, a paruulo scis. *Semper*] Continuationem significat *semper*. *Feci e seruo vt esses libertus mihi*] Dulcem libertatem fecit operatione et tractatione verborum, dicendo ex seruo libertum. non enim tantam haberet gratiam, si dixisset, *feci, libertus vt esses*, quam si dicat, *feci e seruo vt esses libertus*. ac si quis dicat, *feci vt esses sanus*: non tantam haberet gratiam, quam si dicat, *feci vt ex aegro sanus esses*. Et *mihi*, emphasin habet: quod mihi libertus factus sis, non filio. Aut ideo *mihi* additum est, quia libertus ad aliquid dicitur. (Verba inde ab *Aut ideo* a MS. Hulst. absunt. Lindenbr. tuetur *ad aliquid*. Malim, *ad aliquem*. Sensus enim esse videtur, libertum dici cum relatione ad Patronum: vt si dicas, Tiro libertus Ciceronis.) Et bene *mihi, non filio*: id est, ne

Propterea quod feruiebas liberaliter.
Quod habui fummum pretium, perfolui tibi.

So.

ne pertimefceret filium, cui nec liberti munus debeat. *E feruo*] Mire addit *e feruo*: vt vim beneficii exprimeret. *Scis, feci e feruo vt effes libertus mibi*] Hinc Virgil. (Aen. XII, 142.) *Nympha, decus fluuiorum, animo gratiffima noftro, Scis, vt te cunctis vnam, quaecunque Latinae Magnanimi Iouis ingratum afcendere cubile, Praetulerim, coelique libens in parte locarim.* D.

Feci ex feruo vt effes libertus mibi] Summum etenim pretium feruientibus videtur effe libertas. Et quoniam omnis libertus patrono debet feruitutem, ideo adiecit *mibi*, non Pamphilo, hoc eft, non filio. Vt ille non crederet, licet libertum, fe debere filio feruitutem. E.

11 *Liberaliter*] Bene: quia omne bonum libero aptum eft, malum feruo. Idem alibi, *Factum a vobis duriter, immifericorditerque: atque etiam fi eft, pater, dicendum magis aperte, illiberaliter.* Et bene admonuit, cur dederit beneficium, eadem et nunc officia quaefiturus. Nunc enim dicit artificiofe, quia fupra ait, *Nihil iftbac opus eft arte. Feruiebas*] Bene imperfecto tempore, non perfecto vfus eft: vt oftendat, eum potuiffe fibi etiam atque etiam feruire: quale eft illud Virg. (Aen. VI, 114.) *Atque omnes pelagique minas, coelique ferebat Inualidus.* — Vt oftendat eum, quamuis inualidus effet, tamen adhuc potuiffe laborem exercitiumque ferre. D.

Quod feruiebas liberaliter] Pulchre hoc videtur adiunctum, vt non propter alias caufas dominus dediffe videatur. Sed quia hanc femper habuerit in feruitutis conditione voluntatem, liberaliter omnia, quae iuffa fuerant, implere. E.

Seruiebas liberaliter] V. C. *feruibas.* L.

Scribe *feruibas*, vt metro confulatur. Nec a veterum fcriptura et pronunciatione abhorret. B.

12 *Summum pretium*] Libertatem dicit. *Perfolui tibi*] Quia *pretium* dixerat, *perfolui* dixit proprie. *Perfolui tibi.* Modefte pretium redditum dixit, non beneficium erogatum. (Lindenbr. inuenit, *Beneficiis prorogatum.* Mf. Hulft. *beneficium perrogatum.* Ed. Veneta 1490. *beneficium praerogatum.*) D.

Summum pretium perfolui tibi] *Summum pretium* dixit libertatem. Et ita debitorem iam fer-

So. In memoria habeo. Si. haud muto factum.
So. gaudeo.

Si

seruum ad domini officia fecit, sicut in seruo dominus quod habebat exsoluit. E.

Summum pretium]. Dio Prusaeus περὶ δυλείας. φασὶ τὴν ἐλευθερίαν μέγιστον τῶν ἀγαθῶν. Arrian. Epict. lib. III. cap. XXVI. ἀγαθῶν σοι δοκεῖ ἡ ἐλευθερία τὸ μέγιστον. Vlpian l. 1. ff. de bon. libert. *Grande beneficium, quod in libertos confertur, cum ex seruitute ad ciuitatem Romanam perducuntur.* Iustinian. Imp. Instit. Qui et quibus ex caus. *Inaestimabilis libertas.* L. 106. ff. de reg. iur. *Libertas pecunia lui non potest, nec reparari potest.* l. 9. 2. §. ff. De statu liber. L.

13 *In memoria habeo*] Hoc est, non sum ingratus. *In memoria habeo.* Plus dixit, *in memoria habeo*, quam si dixisset, *scio.* Nam quae scimus, possumus obliuisci: quae vero memoriae commendamus, nunquam amittimus. *Haud muto factum*] Vetuste: non me poenitet. Nam si quid poeniteret, *infectum velle* dicebant. an secundum ius, quod aduersus libertos ingratos est, vt in seruitutem reuocentur? sed hoc non conuenit senem dicere. Legitur et *multo*: hoc est, damno, reprehendo. quod si est, sic intelligeretur, non nollem factum. Nemo enim potest factum infectum reddere. Sed admirabiliter (*aduerbialiter* ex Ms. et Excerpt. Reg. citat Lindenbr. Alii, *admirabiliter*, vt saepe loquitur Donatus. Vtraque vox videtur corrupta) dixit: vt dicimus, *nollem factum*, nollem hunc exitum. Ergo *haud muto factum*, non poenitet me facti. D.

In memoria habeo] Recte seruatum a seruo, vt in memoria habere diceret; neque enim domino referre gratias potest, nisi sola officiorum restitutio in memoria perseueraret. *Haud muto*] Mihi videtur iuris rationem respicere. Ingratus enim libertus a patrono reuocari in seruitutem potest. *Gaudeo. si tibi quid feci*] Vehementer seruus se gaudere dixit, si ex factis suis domini reddiderit voluntatem; et simul duo tempora coniunxit, vt non solum fecisse, sed et facturum esse declararet. E.

Cum Palmerio sic distinguendum esse censeo: *Haud muto.* (h. e. me non poenitet.) So. *Factum gaudeo.* B.

Si tibi quid feci, aut facio, quod placet, Simo:
Et id gratum fuisse aduorsum te, habeo gratiam.
Sed mihi hoc molestum est: nam istaec commemoratio
Quasi exprobratio est immemoris beneficii.

Quin

14 *Si tibi quid feci, aut facio*] Et fecisse se, et adhuc facere ostendit, quamuis eum manumisisset. (Lego: *quamuis iam manumissus esset.*) *Gaudeo si tibi quid feci, aut facio quod placeat*] Felicitatis est, vt ea quae facta, et facienda sunt, grata sint. *Quid* pro aliquid. D.

15 *Aduersum te*] Apud te, et penes te. *Aduersum* sine dubio praepositio est. *Aduersus* participium potest esse, ab eo quod est *aduerto*, sicut alibi. Ergo *aduersum te* dixit, pro apud te. D.

Aduersum te] Apud te intelligendum. Quidam enim, quoniam supra dixerat *quod seruiebas liberaliter*, hoc intelligunt, vt libere quoque diceret quae sentiebat. Has propterea voces ex libertate prolatas, in conuicium aut iniuriam secundum rationem veritatis proferret. Quod si ita est, dicta sunt a seruo contra dominum: idcirco intelligunt *aduersum te*, contra te. Sed melior est interpretatio superior. Est vero huc usque figura *συναθροισμὸς*, quod est congregatio criminum vel beneficiorum ad commouendos animos. E.

Aduersum te] Priscian. lib. xiv. Non. Marcell. L.

16 *Istaec commemoratio*] Demosth. Ctesip. *τὸ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας ἀναμιμνίσκειν μικρῦ δεῖν ὅμοιόν ἐςι τῷ ὀνειδίζειν.* Cicero in Laelio: *Odiosum sane genus hominum officia exprobrantium, quae meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare qui contulit.* Ausonius Symmacho: *Me et parentem, et amicum, et si quid utroque carius est, cariorem fuisse sensisti. Sed abeamus ab his; ne isthaec commemoratio ad illam Sosiae formidinem videatur accedere.* Conferendus cum hoc loco Terentii, consimilis alius apud Sallust. in Oratione Miscipsae, et Corn. Tacit. lib. iv. L.

17 *Exprobratio*] *Exprobratio* est commemoratio beneficii cum enumeratione factorum. *Quasi exprobratio*] Recte ostendit se in memoria habere. Sunt qui ad beneficium referunt *Immemor*: vt, (Virg. Aen. 1, 4.) *Memorem Iunonis ob iram.* vt sit sensus: Isthaec com-

Quin tu vno verbo dic, quid eſt, quod me velis.
SI. Ita faciam. hoc primum in hac re praedico tibi;
Quas credis eſſe has, non ſunt verae nuptiae.
SO. Cur ſimulas igitur? SI. rem omnem a principio. audies;

Eo

commemoratio, quaſi eſt exprobratio immemoris beneficii: id eſt, cuius nemo meminerit. D.

Quaſi exprobratio eſt] Beneficiorum commemoratio cum oſtenditur, ingrati exprobatio dicitur. E.

Lege *immemori benefici.* Datiuum enim leges linguae poſtulant et contexti ratio. B.

18 *Quin tu vno verbo*] Vno verbo, vno ἀξιώματι, vna ſententia. Nam ἀξίωμα ſententia eſt, vel enunciatio, vno verbo nexam continens et perfectam intelligentiam. ἀξίωμα enim conſtat ex nomine et verbo. Sed hic, quod eſt ἀξίωμα? hoc eſt, *Has bene vt aſſimules nuptias.* ergo omnis virtus, aſſimulatio eſt. *Quin tu vno verbo.* Vna ſententia: vt in Adelphis: — *non meum illud verbum facio, quod tu, Mitio, Bene ac ſapienter dixti dudum: vitium commune omnium eſt, Quod nimium ad rem in ſenecta attenti ſumus.* Nam male intelligit, qui putat *aſſimules* verbum ſignificare. (Haec manifeſte loco mota ſunt, ſubiungenda eis, quae continuo ſequuntur.) D.

19 *Ita faciam*] Hoc eſt, vno verbo dicam. et quod verbum promittit, ibi dicit, *Nunc tuum officium eſt, has bene vt aſſimules nuptias.* D.

Primum in hac re praedico] Antequam narrationem incipiat ponere, ſummam primo proponit, quae talis eſt: *Quas credis eſſe has, non ſunt verae nuptiae.* Partitur hic ſenex, eaque partitio triplex eſt. *Eo pacto et gnati vitam, et conſilium meum cognoſces, et quid facere in hac te re velim.* Ergo ſecundum ſupra diuiſionem poſitam gnati vita cum exponitur, coniecturalia continet argumenta. Conſilium cum exponitur, per qualitatem dicitur. *Quid facere in hac te re velim.* Similiter qualitatis ratione conſiſtat. Vtraque autem qualitas negotialis eſt. Incipit primo nati vitam. E.

20 *Quas credis eſſe has*] Syllepſis. D.

21 *Cur ſimulas igitur?*] Virgil. (Ecl. 1, 27.) *quae tanta fuit Romam tibi cauſa videndi?* D.

Eo pacto et gnati vitam, et consilium meum
Cognosces, et quid facere in hac re te velim.
Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,

25 Li-

22 *Eo Pacto*] *Pacto*, modo. quoniam antecedit pactum, modus sequitur. Ergo ab eo quod praecedit, id quod sequitur, (Mſ. Hulst. *Ab eo, quod sequitur, id quod praecedit.*) dicit. *Et gnati vitam, et consilium meum cognosces: et quid facere in hac re*] Nam istae diuisiones sunt. *Gnati vitam:* quoniam dicturus est, *Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia.* *Consilium meum:* quia dicturus est, *Et nunc id operam do.* D.

23 *Et quid facere in hac re te velim*] quia dicturus est, *Nunc tuum est officium. Et gnati vitam, et consilium meum cognosces, et quid facere in hac re te velim*] Tripartita distributio. *Et gnati vitam*] Vitam filii in duas partes diuidit in narratione: in ante actam bonam, et praesentem malam. Et incipit mala ibi, *Interea mulier quaedam.* Et bene actae vitae narratio ad eam rem valet, vt ostendat, quam iustus dolor patri sit spe decepto. (Mſ. Hulst. *quam iuste doleat patri sic spe decepto.* Vtrum praeferatur, ciccum non interduim.) D.

24 *Nam is*] Necessario *is* positum pro nomine ἀναφορᾷ ad illud, *Gnati vitam*: nam si non posuisset hoc pronomen, Sosia erat intelligendus. *Nam is*] Pamphilus. *Postquam excessit ex ephebis*] Argumenta per coniecturas. *Ex ephebis*] *Ephebia* prima aetas adolescentiae est: adolescentia est extrema pueritiae. *Excessit ex.* Cum sufficeret vnum. D.

Nam is postquam excessit ex ephebis] *Excessit ex ephebis*: tempus puerilis aetatis excessit. Hic argumenta coniecturalia diligenter debemus aduertere, quod Pamphilus videtur amare meretricem. Argumentorum loci traduntur alii esse artificiales, alii inartificiales. Et inartificiales quidem ex auctoritate sumuntur, vel opinione: artificiales vero aut a personis, aut a negotiis. Cum autem omne argumentum rei dubiae faciat fidem, his vel nostram, vel aduersariorum causam confirmamus, vel infirmamus. Quorum loci sumuntur ante rem quidem vnde agitur, a persona, a causa, a tempore, a loco, a materia, a modo, a ratione. In re vnde agitur, a toto, a parte, a specie, a differentia, a proprio, a diffinitione, a nomine. Circa rem vnde agitur, a simili, a dissimili, a pari, a contrario, a maiore, a minore,

 a prae-

Liberius viuendi fuit poteſtas: nam antea
Qui ſcire poſſes, aut ingenium noſcere,
Dum aetas, metus, magiſter prohibebant? So.
ita eſt.
Si. Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli,
Vt

a praecedente, ab eo quod eſt ſimul, a conſequente. Poſt rem vero, ab euentu, a iudicatis. Qui loci ideo communes dicuntur, quia in omni genere cauſarum ex his argumenta duci poſſunt. Nam a perſonis conſideratur patria, nomen, genus, corporis habitudo, mores, vita, amicitia, aetas, inceſſus, vultus. Vel aliter a perſona nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudia, conſilia, facta, caſus et orationes. E.

Exceſſit ex ephebis] Gloſſ. ἔφηβος *pubis*. Xenoph. lib. α. ἐξελθεῖν ἐξ ἐφήβων. Plaut. Mercat. Prol. *Extemplo ex ephebis poſtquam exceſſerit*. Idem Pſeudol. *Edico omnibus, pubi praeſenti, in concione, omni populo*. Prudent. in Caſſian. — *Diſcenti ſemper ephebo*. L.

25 *Liberius*] *Liberius* non eſt comparatiuus gradus: non enim potuit libere ante viuere, dum aetas, metus, magiſter prohibebant. Ergo deeſt *aliquando*: vt ſit, aliquando liberius. *Liberius viuendi*] deeſt ei. D.

Illud *liberius* cum non minus ſententiae, quam metro officiat, muta in *libera*, poſito in verſu antecedente poſt Soſia, *ac*. Caeterum reliqua ſenis oratio, inde a verbis *nam*, ad *cobibebant* per parentheſin eſt intelligenda. B.

26 *Qui ſcire*] *Scimus* quod certum eſt: *Noſcimus* quae adhuc incerta deſideramus. (forte *conſideramus*.) Idem alibi, *Forma iu tenebris noſci non quita eſt*. D.

27 *Metus, Magiſter*] *Magiſter*, paedagogus. *Ita eſt*] Intercidit poeta, (lege, *Soſia*) ne ſolus Simo loqueretur. caeterum non erat reſpondendi locus neceſſarius. D.

Perſpicuitatis ratio et numerus metri poſtulant poſt Dum pronomen *eum*. Atque pro *prohibebant* vſus loquendi Terentianus poſcit *cobibebant*. B.

28 *Quod plerique omnes*] Haec adiectio dicitur, in primo poſita loco. adiectiones vero, aut in prima parte orationis, aut in vltima adiiciuntur. Hic ergo *plerique*, ex abundantia poſitum eſt: *omnes* vero, neceſſario additum eſt. Et alibi, *Caleſces plus ſatis*. In vltimo, ſicut, *Interea loci, interibi*. Atten-

Vt animum ad aliquod ſtudium adiungant, aut equos
Alere, aut canes ad venandum, aut ad philoſophos:
Ho-

tendenda eſt ſane locutio, *Quod plerique omnes*. Aut enim *quod* in *quae* vertendum eſt, vt ſit, Quae plerique omnes. Aut *quod* ad ſingula eorum ſtudiorum adiungendum erit, *Equos alere, canes ad venandum*. Aut certe erit figurata locutio, vt eſt illud: *Si quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis Quamplurimis, et minime multos laedere: In his poeta hic nomen profitetur ſuum.* Et alibi, *Aperite actutum oſtium. Plerique omnes faciunt*] ἀρχαϊσμὸς eſt. Nam errant, qui *plerique* παρέλκον intelligunt: aut qui ſubdiſtinguunt *plerique*, et ſic inferunt *omnes*. hoc enim pro vna parte orationis dixere veteres. Eodem modo Graeci πάμπολλα, et Latini *plus ſatis*. Naeuius in bello Punico, *Plerique omnes ſubiguntur ſub ſuum iudicium.* Figurate Terentius, παρέλκον τῷ ἀρχαισμῷ. *Quod plerique omnes faciunt*, pro, quae faciunt plerique adoleſcentuli. *Adoleſcentuli*] Bene diminutiue, vt propter aetatem facile ignoſcatur. D.

Plerique omnes] Apud antiquos iſta dictio ponebatur, vt *omnes* ſuperuacuum fieret, et ſuperior tantum ſermo propriam ſignificationem contineret. E.

Plerique omnes] Attica locutio: Priſcian. lib. 18. πλείονες δὴ πάντες τοῦτο λέγουσιν ἄνθρωποι. Vid. Seru. Aeneid I. pag. 181. A. Gell. Noct. Att. lib. VIII. cap. XII. L.

29 *Adiungant*] alligent, aptent, aut accommodent. D.

30 *Aut equos alere, aut canes ad venandum*] Si et equos ad venandum alunt, quomodo et canes? quod multi docti improbant: et dicunt ſeparata eſſe: et *ad venandum* extra orationem (Mſ. Hulſt. *extra rationem*) pro ad venatum: vt, (Aen. IV, 117.) *Venatum Aeneas, vnaque miſerrima Dido. Ad philoſophos*] Ellipſis pulchra et familiaris Terentio. Nam poſſumus ſubaudire, audiendos, ſiue ſectandos. *Ad philoſophos.* Vitium eſt: quia dixit, *ad aliquod ſtudium.* Aut ſi ad philoſophos: ſeparanda locutio eſt, ſic, vt animum adiungant ad philoſophos. D.

Ad philoſophos] Ad ſapientiam atque doctrinam. E.

Canes ad venandum] Horat. de arte. *Imberbis iuuenis tandem cuſtode remoto Gaudet equis, canibuſque.* Vbi hunc Terentii locum laudat Acro. Et quidem inſtituto veterum Athenienſium inter alias artes hiſce quoque ludicris ſeſe exer-

Horum ille nihil egregie praeter caetera
Studebat: et tamen omnia haec mediocriter.
Gaudebam. So. non iniuria: nam id arbitror

Appri-

cebant nobiliores iuuenes. Aristotel. Politicor. VIII. Aristoph. Pluto. Isocrates Areopag. τὺς δε` βίον ἱκανὸν κεκτημένυς, περὶ τε ἱππικὴν, καὶ τὰ γυμνάσια, καὶ τὰ κυνηγέσια, καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἠνάγκασαν διατρίβειν: ad venaturam autem ideo, vti ad belli munia redderentur aptiores. ὅτι ἀληθεστάτη δοκεῖ ἄυτη ἡ μελέτη τῶν πρὸς τὸν πόλεμον εἶναι, Xenoph. lib. I. de instit. Cyri: et Athenaeus dipnos. lib. I. pag. 24. καὶ ἐπὶ κυνηγεσία δὲ ἐξιᾶσιν οἱ νέοι πρὸς μελέτην τῶν πολεμικῶν κινδύνων, καὶ ἐπὶ θήρας παντόιας, ἀφ' ὧν ῥωμαλεώτεροι καὶ ὑγιεινότεροι διετέλουν. ὡς ὅτε πυργηδὸν σφέας ἀυτὺς ἀρτύνυσι, καὶ ἀντίον ἱστάμενοι ἀκοντίζυσι. Nam et venationem Martis quoddam simulacrum vocarunt veteres. Aristides oratione in Mineruam pag. 69. Θῆραι τοίνυν καὶ κυνηγεσία ἐςὶ μὲν ἀπόλλωνος καὶ ἀρτέμιδος παιδία, καθίσαται δὲ εἰς τὸ προσήκειν τῇ θεῷ, δι' ἓν μὲν, ὅτι τῆς πολεμικῆς μόριον τέχνης ἐςὶ, μᾶλλον δὲ εἰκών. et quae sequuntur. L.

31 *Horum ille nihil egregie*] Est ergo figuratiuum: quod esset rectum, Quae plerique omnes faciunt adolescentuli, horum ille nihil egregie praeter caetera studebat. *Egregie*] *Egregium* dicitur, quod ex grege eligitur. sed hic *egregie*, valde, nimis. non est ergo ad laudem positum. Haec, inquit, vt caetera similiter studebat. *Praeter caetera*] (Haec explicatione carent, quae haud dubie excidit. Reliqua ita legenda: MEDIOCRITER, Ergo non etc.) Mediocriter. ergo non extenuauit rem, sed ad laudem retulit. D.

Nihil egregie praeter caetera] Hoc est, omnia aequaliter. nihil amplius ante omnia. E.

Nihil egregie] Priscian. lib. VI. L.

33 *Gaudebam*] Non dixit *laudabam*, sed *gaudebam*. *Laudat* enim etiam alienus: *Gaudet* qui pater est. *Non iniuria*] Intempestiue Sosia respondet: sed prudentia tantae sententiae, compensauit importunitatem. D.

Non iniuria] Non sine causa, id est, iuste. Ius enim contrariam habet iniuriam. E.

Metri causa legi debet, ***nam id*** ego ***arbitror***. B.

Apprime in vita esse vtile, vt NE QVID NIMIS.

SI.

34 *Apprime*] Adiectio est confirmationis. Vt] Admirabiliter dixit. *Vt ne quid nimis*] Sententia non incongrua seruo, quia est perunlgata. et non refertur ad personam domini dicentis: et de quo dicitur. an magis quia Sosiae conuenit eiusmodi character in verbis? *Ne quid nimis*] Deest *agas*: vt sit, Ne quid nimis agas. D.

Vt ne quid nimis] Quidam arguunt Terentium, quod istam sententiam dixerit seruus, quam Sapientum summus ex septem protulisse dicitur. Quae quidem res non digna reprehensione. Nam primo omnium, in hominibus natura, id est sensus, aequalis est. Ita concipere et seruus potest cum virtutibus ingenium, quod omnibus sit aequale naturaliter attributum. Deinde fieri potest, vt ista sententia iam a Sapiente dicta percrebuerit, et omnium in ore versetur. Non enim Terentius, vel quilibet alius, hanc comprehendit. Vnde et seruus, non tamen vt callidus, auditam rem potuit in sermonibus collocare. E.

Apprime in vita] Glossar. ἐν πρώτοις *Adprime, inprimis*. Priscian. lib. III. et XV. *Ne quid nimis*. Aureum sane dictum et ab optimis quibusque auctoribus frequentissime vsurpatum: quod Aristoteles Rhetoric. 3. Bianti, nonnulli Pittaco, alii Thaleti, vel Soloni, aut etiam Pythagorae, teste Diogen. Laertio, attribuunt. Alphaeus Mitylenaeus Anthologiae, lib. I. c. 12. τὸ μηδὲν γὰρ ἄγαν ἄγαν με τέρπει. Euripides in Hippolyto: ὕτω τὸ λίαν γ' ἧσσον ἐπαινῶ τῦ μηδὲν ἄγαν. Pindarus apud Plutarchum: Σοφοὶ δὲ καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν ἔπος αἴνησαν περισσῶς. Menander: ἡ δὲ μεσότης ἐν πᾶσιν ἀσφαλέστερον. Idem: Τὸ μηδὲν εἰκῆ πανταχῦ ἐστὶ χρήσιμον. Plutarch. in Camillo: ἡ δὲ εὐλάβεια, καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν, ἄριστον. Dionys. Halicarnas. lib. VIII. pag. 529. ἔοικέ τε ἀληθὲς εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχάιων λεγόμενον φιλοσόφων, ὅτι μεσότητες εἰσιν, ἀλλ' ὐκ ἀκρότητες αἱ τῶν ἠθῶν ἀρεταί. Terentii locum laudat Ausonius in VII. Sophorum ludo: Ἄριστον μέτρον, *an sit optimus modus. Dic. annuisti. gratiam habeo: persequar Per ordinem. Poeta, dixe istboc loco Afer videtur vester, Vt ne quid nimis. Et noster quidam*, μηδὲν ἄγαν. Hieronymus Epistol. ad Demetriad. *Philosophorum quoque sententia est*, μεσότητας ἀρετὰς, ὑπερβολὰς κακίας εἶναι: *quod Latinus ita potest sermo resonare:*

Mo-

SI. Sic vita erat: facile omneis perferre ac pati,
Cum quibus erat cunque vna. iis sese dedere:
Eorum obsequi studiis: aduorsus nemini:

Nun-

Moderatas esse virtutes: excedentes modum atque mensuram, inter vitia deputari. Vnde et vnus de septem Sapientibus μηδὲν ἄγαν, id est, Ne quid nimis. Quod tam celebre factum est, vt comico quoque versu expressum sit. Idem Epitaph. ad Nepotian. Augustinus de vita beata; *Praeclarum est et non immerito dissamatur, hoc primum in vita esse vtile, vt ne quid nimis.* Alcuinus de arte Rhetorica; pag. 379. KAR. *Intelligo Comicum illud prouerbium, non solum in moribus, sed etiam in verbis esse necessarium.* ALC. *Quodnam?* KAR. *Ne quid nimis.* ALC. *Est et vere, et in omni re necessarium. quia quicquid modum excedit, in vitio est. ideo virtutes in medio sunt positae.* L.

35. *Facile omnes perferre*] Latens argumentatio est, qua filium ad meretricem commeasse errans pater, non ad corruptelam, sed ad obsequium amicorum crediderit. (Mſ. H. *duxerit.* Vett. edd. *quia filium ad meretricem commeasse narrat pater, non ad corruptelam filii, sed ad obsequium amicorum.*) *Perferre ac pati*] *Ferre*, est cum certo tempore: *Perferre*, finem exspectat effectus. Feruntur onera, et sustinentur supplicia. *Perferre* mediocriter stultos, odiososque. *Cum quibus erat cumque.* Figura τμῆσις. D.

Sic vita erat: facile omnis] Honeste pater narraturus vitam filii suspectam, docet praeterito tempore integritate viuendi obscuram tenuisse in suis moribus disciplinam. Ex quo ostendit sibi curam semper fuisse, vt filii vitam cognosceret. E.

Sententia adiuuanda est distinctione hac: *facile omnes perferre ac pati:* (sc. ignotos etiam) *cum quibus erat cunque vna, iis sese dedere;* (sodalibus.) B.

36 *Dedere*] Plus est *dedere*, quam *consentire*: quemadmodum in hostium potestatem hostes se dedunt. *Dedere* ergo, pertinacibus. *His sese dedere*] *Dedere* se et obsequi superioribus: non aduersari paribus, non se praeponere inferioribus. D.

37 *Eorum obsequi studiis*] Commodior scilicet. (Alii *commodiorum scilicet.* lege: *commodis eorum, scilicet.* Studia enim *commoda* interpretatur,) *eorum obsequi studiis.* Talem esse Pamphilum, adiuuat argumen-

Nunquam praeponens se illis: ita facillime
Sine inuidia laudem inuenias, et amicos pares.
So. Sapienter vitam instituit: namque hoc tempore
OBSEQVIVM AMICOS, veritas odium parit.

St.

mentum fabulae, simul et Charinum. D.

Verba *aduorsus - - illis* sunt interpolata putanda, ob tautologiam, quam efficiunt, et constructionem, quam turbant. B.

38 *Ita*] Deest faciens, volens, agens. V*t facillime sine inuidia*] Sallustius (B. Iug. 6.) *Et cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen carus esse*. D.

39 *Inuenias*] Secunda persona pro tertia: vt (Aen. IV, 401.) *Migrantis cernas*. D.

Sine inuidia] Priscian. lib. I. L.

40 *Nam hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit*] Improbatur a Sapientibus haec sententia. Nam obsequium assentator debet, veritatem amicus: sed in theatro dicitur, non in schola. D.

41 *Obsequium amicos*] Hic versus per improperium est; (Ita et R. Steph. edidit. sed nullo sensu. Lege: *perimproprius est*. Vnde adeo *sententia* παράδοξος dicitur. Sed idem legit ed. Argentinensis.) *Veritas odium parit*] Falsum est autem quod Cicero dixit, *obsequium* primum dixisse Terentium: (an id credidit Donatus propterea, quod Cicero de Amicit. cap. 24. *obsequium* dixit *verbum Terentianum*. Similiter putasse videtur Quinctilian. Institutt. VIII, 3. *Cicero*, inquit, *putat, a Terentio primum dictum esse obsequium*. Haud dubie vero Cicero *verbum Terentianum* propterea vocat, quod idem verbum ex sententia Terentiana ter repetebat.) cum et Plautus et Naeuius ante dixerint: et est sententia παράδοξος, et magis theatro apta, quam officio, de qua Tullius multa dixit. *Obsequium amicos*. Sententia probabilis magis, quam necessaria et honesta. D.

Hoc tempore obsequium] Et ex hac sententia intelligi datur, seruum bonum esse atque sapientem. Ita et in superioribus et Sapientis est concessa sententia. *Hoc tempore* autem quod dixit, mihi videtur ad omnia tempora spectandum. Nunquam enim non valet ista sententia. E.

Obsequium amicos] Cicero in Laelio: *Sed nescio quomodo verum est, quod in Andria fami-*

SI. Interea mulier quaedam abhinc triennium
Ex Andro commigrauit huc viciniae,

Ino-

familiaris meus Terentius dixit, Obsequium etc. Tertullian. Apolog. cap. XIV. *Plane olim, id est, semper, veritas odio est.* Lactant. diuin. instit. lib. V. c. IX. *Tanti et tam pertinacis odii, quam potissimum causam esse dicamus? Vtrumne veritas odium parit, vt ait Poeta, quasi diuino spiritu instinctus.* Idem lib. V. cap. XXI. *Veritas, vt est verissime dictum, odium parit.* Sulpit. Seuerus de vita B. Martini lib. III. *Quia scholasticus es, non immerito te versu Comici illius admonebo, Obsequium amicos, veritas odium parit.* Quinctilian. Instit. lib. VIII. cap. V. Hieron. aduers. Pelagian. lib. I. In Epistol. ad Galat. lib. 2. cap. IV. Augustin. Epist. XVIII. Cassiodor. de amicit. Ioh. Saresber. Epist. CLXXXVI. L.

42 *Interea*] *Interea* est, cum habet instantiam superiorum actorum. *Mulier quaedam*] Sic dixit, non quasi ignoraret nomen eius, paulo post Chrysidem nominaturus: sed ideo, vt gratam exspectationem faciat, simulque lectorem auidum nominis reddat. Vt Virgilius (Aen. II, 57.) paulo post nominaturus ait, *Ecce manus iuuenem interea post terga reuinctum. Interea mulier*] Hic digressio est. nam proposuit gnati vitam dicere. *Abhinc triennium*] Artificiose dixit *triennium*, cum posset plus minusue temporis ponere: vt sit verisimile, vnum annum fuisse pudicae, parcaeque vitae: sequentem, conditionis acceptae: tertium, mortis. Primo ergo anno ignorata est domus Chrysidis Pamphilo: secundo, Glycerio cognitus: tertio, nupsit Glycerium Pamphilo, et pariter inuenit parentes. D.

Interea mulier quaedam] Et haec interposita narratio demonstrandae personae caussa dicitur, quae ab oratoribus *digressio* nominatur: quoties a narrationis tenore in alia, narrandi necessitate, dilabimur. E.

43 *Huc viciniae*] *Vicina παρέλκει*, huc loci, vel huc locorum. Legitur et *huic viciniae*. D.

Huc viciniae] In Regio exemplari *Huic viciniae*: quam lectionem veteres agnoscunt, Charisius, Priscianus, alii. Desumtus autem hic locus ex Antiphane videtur: *ἐκ γειτόνων αὐτῷ κατοικούσης τινὸς ἰδὼν ἑταίρας εἰς ἔρωτ᾽ ἀφίκετο ἀστῆς, ἐρήμου δ᾽ ἐπιτρόπου καὶ συγγενῶν. ἦθος τι χρυσοῦν πρὸς ἀρετὴν κεκτημένης:* etc. L.

Nostri codd. omnes vitiose legunt *huic viciniae*. B.

Inopia, et cognatorum negligentia
Coacta, egregia forma, atque aetate integra.
So. Hei vercor, ne quid Andria apportet mali.
Si. Primum haec pudice vitam, parce, ac duriter

Age-

44 *Inopia, et cognatorum negligentia*] Laudatis Pamphili morib. qui mox ducet vxorem, superest vt futurae quoque matronae, id est Glycerio, probitatem debitam pro persona reddat: quae quia honesta nunquam esse poterit, si sic eam constet ante nuptias impudicam ductam esse, partim defendenda, partim laudanda est Chrysis, cum qua commorata est: quam quoniam necesse est meretricem fateri, in conditione turpissimi nominis multum sumitur excusatio voluntatis. *Et cognatorum*] Hic nos iam parat ad Critonis aduentum. D.

Inopia, et cognatorum] Quorum debuerat ope auxilioque fulciri. E.

45 *Egregia*] Id est eminenti, praestantique. *Atque aetate integra*] Integra est aetas, quae in flore consistit, cui neque addendum iam sit, neque quicquam adhuc sit imminutum. vt Virg. (Aen. IX, 255.) *integer aeui Ascanius*. Et contulit duo ad quaestum meretricium congrua. D.

Egregia forma atque aetate] Duo quae necessaria ad voluptatem fuerant, complexus est: vt et vultus et aetas placere potuisset. E.

46 *Hei vereor, ne quid Andria apportet mali*] *Andria* mire: audiuit enim excessisse ex ephebis Pamphilum, illatamque mentionem mulieris peregrinae, adolescentulae, pulchrae. *Ne quid Andria*] Eleganter, ex Andro. Andria, nomen ostendit et mulieris et fabulae. Et bene, *apportet*: quia *portare* ignotis est. D.

Ei vereor, ne quid Andria] Cautus seruus cum adolescentem sciret, timuit mulierem, et vultu et aetate laudabilem. E.

47 *Primum haec*] Defendit, vt diximus, vitam Chrysidis, vt potuerit apud eam recte morata esse Glycerium, quae ex argumento matrona erit. *Primum haec pudice*] Bene *haec* quidem, id est illa quae coacta est. *Duriter*] Contra rationem regulae: debuit enim dicere *dure*, ab eo quod est *durus*. Et tamen est differentia. Est enim *duriter*, sine sensu laboris: *dure* autem, crudeliter, illud, ad laborem: hoc, ad saeuitiam relatum est. Sed *dure* in alterum: *duriter* in nos aliquid facimus. D.

Parce ac duriter] Serui. Aeneid. vers. *exercet penso*. L.

Agebat, lana ac tela victum quaeritans.
Sed postquam amans accessit, pretium pollicens,
Vnus et item alter, ITA vt ingenium est omnium
Homi-

48 *Lana ac tela*] Subdistingue *tela:* finis enim est laboris. *Victum quaeritans*] vt Virgil. (Aen. VIII, 408.) — *cum femina primum, Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerua Impositum cinerem, et sopitos suscitat ignes.* Deinde finem laboris intulit, non cibum, sed victum. *Cibus* enim est, qui etiam delicatis praebetur. *Victus*, in paruis aridisque alimoniis est constitutus. Vnde Virgilius, (Aen. III, 648. *Victum infelicem, baccas lapidosaque corna Dant rami.* — Et post tantum laborem, *victum*, non cibum dixit, vt Virgilius, (Georg. II, 472.) *operum, paruoque, assueta iuuentus.* Et non *quaerens*, sed *quaeritans*, dixit. *Quaerit* enim, qui ad plenum et perpetuum reponit: *Quaeritat*, qui vix quotidie inquirendo victum inuenit. *Lana ac tela victum*] Artificiose, vt videatur pudice apud eam futura materfamilias educari posse, quam meretricem necessitas fecit. D.

49 *Sed postquam amans*] Amator fingere potest: Amans vere amat. D.

50 *Vnus et item alter*] Post vnum duo, ex quibus alter, vt sint tres; inquit enim post, *Nam hi tres tum simul amabant:* vt, *Alter ab vndecimo.* (Virg. Ecl. VIII, 39.) Ergo *alter*, non est secundus, sed tertius. *Vnus et item alter*] Id est plures: quaestus iam meretricius factus est. *Vt ingenium est omnium hominum*] Alia defensio Chrysidis: vt quae ante fecerat, ipsius sint; quae postea peccauerit, naturae hominum adscribantur. D.

Vnus et item alter] Hic arguto intellectu tres accipiuntur. Nam *vnus* vtique numerum suum ostendit: *alter* vero de duobus post vnum alter est. Ita si alter est, duo significat, et vnus praecessit. Quo interuentu soluitur, quod postea dictum est: *nam hi tres tum simul amabant.* Hoc et intelligi in Virg. (Ecl. VIII, 39.) volunt. *Alter ab vndecimo tum me iam acceperat annus.* Vndecim enim numerum suum habent. *Alter* vero, vt diximus, de duobus, hoc est, de duodecimo et tertio decimo. Vt ista copulatio, *Alter ab vndecimo*, tertium decimum annum significet, qui vicinus est pubertati, quo verisimile fieret, illum Veneri potuisse seruire. E.

Ingenium et omnium] Seneca in Epist. Iuuenal. Saty. XIV. *dociles imitandis. Turpibus et prauis omnes sumus* Vbi a Scholiaste hic Terentii locus notatur. L.

Hominum, a labore procliue ad libidinem,
Accepit conditionem, dein quaestum occipit.

Qui

51 *Procliue*] *Procliue* est porro inclinatum, vel pronum inclinatumque. D.

52 *Accepit conditionem*] Cum vno quaestus non est: cum altero non est: cum multis fit. *Conditionem*] *Conditio* est pactio, certam legem in se continens. D.

Accepit conditionem] Probauit scilicet quod offerebatur ab his. *Deinde quaestum occipit*] Deinde meretrix esse coepit. Cauta narratio. Docet se in omnibus filii factis semper adhibuisse curam et metum quam plurimum, ne in malos mores contubernio duceretur. Sumsisse et officium paene seruorum, vt interrogaret seruos contubernalium, et diu quaereret de filii moribus: nec prius requiesceret, quam disciplinam integram reperiret. Quibus iam rebus fidem facit ad futuram quaestionem; vt verisimile videatur esse, quod motus est in filium iuste, qui semper de moribus inquisitionem habuerit: nec aliquando integra omnia reperiri potuerit iratus, eo quod Pamphilus amaret. Pulchre post interrogationem, nihil aliud a seruis videtur esse responsum, nisi de aliis amatoribus. Ne tamen seruorum respondentium calliditas Pamphilum celare videretur, et ipse interrogabat, vti prudens seruus interrogatus de Pamphili nomine, facile actus eius possit exponere. Quamquam iam signum fuerat castitatis, inter amatores non (forte pro non legendum *tantum*) fuisse coenatum. E.

Quaestum occipit] *Quaestus* πόρος, πρόσοδος. Vnde *Quaestuaria*, quae rem corpore quaerit. Glossar. *Quaestuaria*, πρακτικὴ πόρνη. Sic enim locus ille legendus, qui ab aliis neglectus. Vlpian. l. 43. §. 7. ff. de rit. nupt. *Lenas eas dicimus, quae mulieres quaestuarias prostituunt.* et §. 9. *Corpora quaestuaria.* vt l. 4. §. 2. ff. De his qui not. infam. *Quaestuaria mancipia.* B. Irenaeus aduers. haeres. cap. v. *Hic Selenen quandam, quam ipse a Tyro ciuitate Phoenices quaestuariam cum redemisset, secum circumducebat.* Tertul. de Spectac. *Fabri aut quaestuariae filius.* Tertullian. de cultu femin. cap. XII. *Thamar illa, quia se expinxerat et ornauerat, idcirco Iudae suspicioni visa est quaestui sedere, adeo quia sub velamento latebat, habitus qualitate quaestuariam mentiente, et fecit vt quaestuaria, et voluit, et compellauit, et pactus est.* Plautus et-

Qui tum illam amabant, forte, ita vt fit, filium
Perduxere illuc, secum vt vna esset, meum.
Egomet continuo mecum; Certe captus est,
Habet. obseruabam mane illorum seruulos
Venienteis aut abeunteis: rogitabam, Heus puer,
Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? Nam
Andriae

Illi

etiam *Quaestuosam* dixit, In Milit. *Sit quaestuosa, quae alat corpus corpore.* L.

54 *Perduxere*] Inuitum isse Pamphilum his verbis significat. *Perducuntur* enim necessitate coacti. Hoc etiam verbum iudices pronunciare solent. Et hoc est quod supra ait, *His sese dedere, eorum obsequi studiis. Vt vna esset, meum*] Et producte legitur *esset*, vt cibum caperet. et correpte, vt alibi: *Essem vna quacum cupiebam, Antipho. Vna*] Simul, id est, vna cibum caperet. *Perduxerunt illuc secum*] Secum duxere, vt secum esset. D.

55 *Egomet continuo mecum*] Bene *mecum*: vt appareat nihil temere constitutum, vel prolatum foras; hoc ipsum satis quaesitum esse, quod statuit de falsis nuptiis, et infensus esset filio. *Egomet continuo mecum*] Deest voluebam, cogitabam, versabam. *Captus est*] Tenetur et irretitur: ex translatione ferarum, atque venatus. *Certe*] Sine dubio: pro certo captus est: ἰδιωτισμός. D.

Certe captus est] Serv. Aeneid. 12. *Hoc habet, haec melior.* L.

56 *Habet*] Id est, vulneratus est. *Habet* enim qui percussus est: et proprie de gladiatoribus dicitur: quia prius alii vident, quam ipsi sentiant, se percussos. *Habet*] Sic dicitur de eo, qui letaliter vulneratus est. Virgilius, (Aen. XII. 296.) *Hoc habet, haec melior magnis data victima diuis.* Ergo quid sequitur captum, nisi occidi? *Captus est*] Sallust. (Iug. I.) *Sin captus prauis cupidinibus. Obseruabam mane*] *Mane* aduerbialiter. *Obseruabam*] Deest tamen: hoc est, quamuis captus erat, et haec tamen obseruabam. D.

57 *Rogitabam*] Non *rogabam*, sed *rogitabam*: quia sedulo faciebat. D.

58 *Dic, sodes*] *Dic*, imperatiuum est: ideo temperauit iniuriam blandimento. *sodes*, est autem, si audes; vt *sis*, si vis: nam delirat qui σῶος ζῇς inter-

Illi id erat nomen. So. teneo. Si. Phaedrum, aut Cliniam
Dicebant, aut Niceratum; nam hi tres tum simul
Amabant. Eho, quid Pamphilus? Quid? symbolam
Dedit, coenauit. gaudebam. Item alio die
Quaerebam: comperiebam nihil ad Pamphilum

C 2 Quid-

interpretatur *sodes*. *Dic sodes*] exhortantis est vox, *Amabo*, *Rogo*. *Quis heri Chrysidem habuit? Nam Andriae illi id erat nomen*] Opportune nomen intulit Chrysidis. Et bene *illi*. quasi dicat, quam tu Andriam nominasti. *Nam Andriae illi id erat nomen*] Attico more, peregrinae mulieri a patria nomen imposuit. Et simul celebrat nomen Comoediae, dicendo, *Ex Andro commigrauit:* et nunc, *Nam Andriae illi id erat nomen*. D.

59 Ob metri rationem, et auctoritatem Cod. Regii lege, *Phaedrum aut Cliniam aut Niceratum dicebant*. B.

61 *Quid? Symbolam dedit*] (Ms. Hulst. interserit; *Non*, QVID SYMBOLAM DEDIT? sed) Subdistingue *Quid?* vt sit vox quaerentis, quid dicat de Pamphilo. *Symbolam dedit*] Mire; nulla pro Pamphilo negatio facti est posita: sed per puerilem simplicitatem omnia gesta narrata sunt, et quidem tacitum est, non celatum: sed vt non factum esse ita videatur. *Eho, quid Pamphilus?*] Primo sic egit, vt de Pamphilo quaerere videretur. ad vltimum adiecit nomen: ne quid reliqui faceret. *Coenauit*] Caetera in gestu sunt quaerentis, quid dicat de Pamphilo, nec inuenientis. D.

Quid? symbolam] Ita MS. quomodo et Plautus in Curcul. *Symbolarum collatores apud forum piscarium*. Eubulus: ὅτις δ' ἐπὶ δεῖπνον ἢ φίλον τιν' ἢ ξένον καλέσας, ἔπειτα συμβολὰς ἐπράξατο. etc. *Attinere*] V. C. *Attingere*. L.

62 *Item alio die*] *Item*, similiter. et vide, diligenter tempus adiectum, quasi non sufficeret vnus dies. D.

Item alio die quaerebam] Et hic perseuerat similiter senis diligentia, ne vnius diei iudicium circa disciplinam verum esse non possit. E.

63 *Comperiebam*] Vide si non verba patris sunt, et de rebus venereis circa filii mentionem agentis. *Nihil ad Pamphilum quidquam*] παρέλκον. nam abundat *quidquam*. nam, *nemo quisquam*, non dicitur. D.

Quidquam attinere. enimuero ſpectatum ſatis
Putabam, et magnum exemplum continentiae.
Nam qui cum ingeniis conflictatur eiuſmodi,
Neque commouetur animus in ea re tamen,
Scias poſſe habere iam ipſum ſuae vitae modum.
Cum id mihi placebat, tum vno ore omnes omnia
Bo-

64 *Spectatum*] Ad Pamphilum, non ad exemplum refertur: et *ſpectatum*, probatum. D.

65 *Et magnum exemplum continentiae*] ὑπερβολὴ laudis, Pamphilus exemplum continentiae. D.

66 *Nam qui cum*] *Qui*, animus ſcilicet, aut certe homo ſubaudiendum. D.

Nam qui cum ingeniis conflictatur eiuſmodi] Confirmat per ſententiam vitam filii, et integram diſciplinam. Negat eſſe melius eo ingenio, quod cum inter vitia verſatur, ſuam teneat firmitatem. E.

67 *Animus*] Deeſt *eius*. *Cum ingeniis*] *Ingenia* pro hominibus poſuit. *Conflictatur*] Id eſt, atteritur. *Conflictatio* eſt tactus corporum inuicem, et colliſio. *Neque commouetur*] Vtrum animus, an homo? vt ſubaudiamus *eius*. *Neque animus commouetur*] Vtrum deeſt *eius*? An ordo eſt, qui animus cum ingeniis conflictatur eiuſmodi, neque commouetur in ea re tamen: ἀνακόλουθον: eo quod non praemiſſo *licet*, vel *quanquam*, ſubiecit *tamen*. Salluſtius, (Fragmentum incerti libri) *Atque edita vndique, tribus tamen cum muris et magnis turribus*. D.

68 *Suae vitae modum*] Moderationem, regimen. D.

Lege ex cod. Academico, vt *iam* in ictu ſit: *Scias poſſe iam habere*. B.

69 *Cum id mihi*] *Cum*, id eſt, praeterquam quod. *Tum vno ore omnes*] *Omnes*, ne pater amore falli videretur. et ideo mox ait, *Beue diſſimulatum amorem, et celatum indicat*. D.

Cum id mihi placebat] Probat filii vitam non iudicio ſuo tantum, ne videatur hoc feciſſe amore: ſed et teſtimonio ciuium caeterorum. Quae quidem res ad futuram quaeſtionem argumenta ſuggerit maxima. Nam ſimiliter eius filius iudicio patris, et teſtimonio ciuium comprobatus eſt, quod nondum amare coeperit. E.

Bona dicere, et laudare fortunas meas,
Qui gnatum haberem tali ingenio praeditum.
Quid verbis opus est? hac fama impulsus Chremes,
Vltro ad me venit, vnicam gnatam suam
Cum dote summa filio vxorem vt daret.
Placuit; despondi. hic nuptiis dictus est dies.

70 *Laudare fortunas meas*] ἐμφατικώτερον *fortunas*, quam *fortunam*. et de more. vt, (Aen. I, 610.) *Qui te tanti talem genuere parentes.* Et, (Aen. III, 480.) *Vade, ait, o felix nati pietate.* Et Plautus, (Bacch. III, 3, 51.) *Fortunatus qui illum eduxit sibi.* D.

Laudare fortunas meas] Vbique fortunae attribuit, quod boni filii sunt. vt et Sallustius. (Catil. 25.) *Praeterea viro atque liberis satis fortunata.* E.

72 *Hac fama*] An vere laudatus sit, singula haec pro argumentis sunt: et excusatio est, non esse stultitia falsum, sed impulsum. *Impulsus*] Bene *impulsus*: vltro enim venire impulsus est, qui daret contra officium soceri. D.

Quid verbis opus] De moribus filii sui cum pronunciatum ciuibus diceret, magnum testimonium et Chremetis ponit, quod vltro venit, quod vnicam natam, quod cum dote summa filio promisit vxorem. Sequens enim videbatur, vt cum et ipse probatum filium sciret, optimam conditionem matrimonii non repudiaret. Ergo cum dicit, *placuit*, Chremeti conditionem optimam declarabat. E.

73 *Vnicam gnatam suam*] Abundat quidem *suam*: sed tamen asseuerantius est. *Vnicam gnatam*] Quid si taedio multorum filiorum? at (lege *multarum filiarum? ait.*) vnicam. D.

Chremes vltro ad me] Hunc locum Seruius explicat Aeneid. VII. vers. 32. L.

74 *Cum dote summa*] Quid si pauper est? at cum dote summa. D.

75 *Placuit*] Cum pronunciatione, *placuit*. *Placuit*] συντομία. adeo bona conditio fuit, vt quamuis vltro obiiceretur, tamen statim placeret. *Despondi*] Ex veteri more, quo spondebat etiam petitoris pater: vnde *sponsus* et *sponsa* dicitur. *Despondi*] proprie. nam de sponso dicitur, quia *spondet* puellae pater: *despondet*, adolescentis. *Hic dictus est Dies*] Vtrum constitutus? an dicatus? vt (Aen. VI, 138.) *Iunoni infernae dictus sacer.* D.

So. Quid obſtat, cur non verae fiant? Si. audies.
Fere in diebus paucis, quibus haec acta ſunt,
Chryſis vicina haec moritur. So. o factum bene!
Beaſti; metui a Chryſide. Si. ibi tum filius
Cum illis, qui amabant Chryſidem, vna aderat frequens;
Curabat vna funus, triſtis interim,

Non-

76 Omnes codd. noſtri habent, *Quid igitur obſtat.* Recte, ob metrum. Deinde verbum *verae*, vt plane ineptum, dele. B.

77 *Fere in diebus paucis*] Ita omnes libb. tamen Chariſius diuerſam lectionem affert, lib. II. in voce *Ferme.* L.

78 *Chryſis*] Commemorat nunc quae eſſet Chryſis. *Vicina haec*] Supra enim ait, *Ex Andro commigrauit huc viciniae. Vicina haec*] ἀνάμνησις. *O factum bene*] Animaduerte, vbique a Poeta ſic induci comicas mortes, vt cum ad neceſſitatem argumenti referantur, non ſint tamen tragicae. Nam aut meretrix ſumitur, aut ſenex, aut de duabus ſimul vxoribus vna vxor. Itaque huiuſmodi obitus, aut mediocri triſtitia excipitur, aut etiam gaudio. *O factum bene*] quaſi qui dixerit, *Vereor ne quid Andria apportet mali. Beaſti*] Artificioſe quidem *gaudium* ſubiecit, ne mors in comoedia, luctus in tragoedia perſonaret. D.

79 *Metui a Chryſide*] *Metuo illum* dico, qui mihi ipſe aliquid facturus eſt. *Timeo ab illo*, caius cauſa poſſum aliquid mali pati, etiam ſi ipſe nihil in me mali conſulat. *Metui a Chryſide*] ἀρχαϊσμός. D.

Beaſti] Beatum feciſti. E.

Tres codd. noſtri habent, *Beaſti; ei metui a Chryſide.* Hanc lectionem comprobat Donati liber, auctoritas Priſciani, et ſenſus elegantia. B.

80 *Vna aderat frequens*] Vt ſupra, *Cum quibus erat cumque vna, his ſeſe dedere. Aderat frequens*] Poſſumus enim adeſſe, et frequentes non eſſe, ſi praeſentes non adhaeremus his, quibus adſumus; et *frequens*, vt miles apud ſigna. D.

81 *Curabat vna funus*] *Funus* eſt pompa exequiarum, dictum a funalibus. Etenim nocte efferebantur, propter ſacrorum celebrationem diurnam. *Curabat vna funus*] Vt non potuerit in exequiis videre patrem. *Interim*] Deſcriptio eſt huius rei, quae ad narrationem pertinet ſuperiorem. D.

Nonnunquam conlacrumabat. placuit tum id mihi.
Sic cogitabam; Hic, paruae consuetudinis
Causa, mortem huius tam fert familiariter:
Quid, si ipse amasset? quid hic mihi faciet patri?
Haec ego putabam esse omnia humani ingeni,

82 *Nonnunquam conlacrumabat*] Illis enim magis causa flendi fuerat, qui, quam amabant, amiserant. hic amore propter suam Glycerium conlacrumabat, qui alienis lacrymis suas commodabat. D.

Nonnunquam conlacrumabat] Has lacrymas fundebat Pamphilus propter eam familiaritatem, quam habebat ex coniunctione eius mulieris, quae Chrysidi carissima fuerat. Sed quoniam Chrysis mortua, salua autem illa quam diligebat, ideo nonnunquam conlacrumabat, id est, cum aliorum lacrumis suas quoque miscebat. E.

83 *Sic cogitabam*] Ac si diceret, hoc cogitabam. sensum tantum cogitationis dicere debuit: sed quia *sic cogitabam* dixit, ipsum gestum cogitantis exponit, et dicitur μίμησις. *Hic paruae consuetudinis causa*] Hoc est, conuiuii tantum: et quia dixerat puer, hoc solum egisse Pamphilum, nihil aliud, *Symbolam dedit, coenauit.* D.

84 *Tam fert familiariter*] Id est, grauiter. Nam quae nobis sunt familiaria, grauia sunt animo nostro. *Familiariter*] quasi familiaris: an potius familiariter. D.

Huius mortem tam fert familiariter] Hoc est, sic dolet vt familiaris. L.

85 *Quid hic mihi faciet patri?*] *Mihi*, circa me. Et postquam *mihi* dixit, pondus intulit nominis, dicendo *patri*. *Quid hic mihi*] Vide quam venuste repetierit *hic*. D.

Quid hic mihi faciet patri] Cicero lib. IX. Epist. VII. ad Famil. L.

Lego, *quid mihi hic*. B.

86 *Haec ego putabam*] *Putare* est eius, qui simplicitate pectoris aberrauit. Cicero, (pro Ligar. 10.) *Non putauit, lapsus est. Haec ego putabam*] Cum adhuc nihil peccationis ostenderit, tamen dolor in futura prorumpit: vt, (Aen. II, 344.) *Et gener auxilium Priamo, Phrygibusque ferebat. Humani ingeni*] Circa Chrysidem. D.

Haec ego putabam esse omnia humani ingenii] Cum nondum argumentum aliquod officium malae ostenderat disciplinae, tamen dolor iam futura prorupit, cum esset admonitus falsa fuisse, quae ante credebat pietatis indicia. E.

Mansuetique animi officia. quid multis moror?
Egomet quoque eius causa in funus prodeo,
Nihil suspicans etiam mali. So. hem, quid est?
Si. scies.
Effertur: imus. Interea inter mulieres,
Quae ibi aderant, forte vnam adspicio adolescentulam,

For-

87 *Mansueti*] Circa amicos. *Egomet quoque*] Vt et ipse Pamphilus, aut etiam ego, quem minus crederes. D.

88 *Eius causa*] Eiusdem mansuetudinis et humanitatis, et eius Pamphili. *In funus prodeo*] *In funus*, in pompam exequiarum: quod a funalibus dictum est, id est vncis vel cuneis candelabrorum, quibus delibuti funes, et * in genu cerei fomites infiguntur. (lege, *Quod a funalibus dictum est aduncis, vel cuneis candelabrorum, quibus delibuti funes, et ingentes cerei fomites infiguntur.* D.

Egomet quoque eius causa] Vt, quoniam filium perspexeram praebere ei lacrymas, quam non diligebat, ego quoque officium obsequiumque praestarem. *In funus prodeo*] Hoc est, in obsequium funeris. E.

89 *Nihil suspicans etiam mali*] Bene suspendit auditorem. *Etiam*] Alia est suspensio audientis, et excusatio alia. *Etiam*] Adhuc. D.

Nihil suspicans etiam mali] Hic auditorem mali interpositione suspendit, qui mitiori narratione tenebatur. E.

Tres codd. legunt, *Hem, quid id est.* Recte, vt vitetur Trochaeus, qui hic minus placet. B.

90 *Effertur*] ἐκφέρεται. Graecum est. quod vitans Virgilius, ne diceret *effertur*, inquit, (Georg. II, 255.) *tum corpora luce carentum Exportant tectis, et tristia funera ducunt.* *Efferri* proprie dicuntur cadauera mortuorum: et *ire* proprie ad exequias. Virg. (Aen. XI, 24.) *Ite, ait, egregias animas, quae sanguine nobis Hanc patriam peperere.* — D.

91 *Vnam adspicio*] Ex consuetudine dicit *vnam*, vt dicimus, *Vnus est adolescens.* tolle *vnam*, et ita fiet, vt sensui nihil desit: sed consuetudo mirantis non erit expressa. *Vnam* ergo τῷ ἰδιωτισμῷ dixit: vel *vnam*, pro quadam. *Adolescentulam forma et vultu*] Et hic duo sunt, et aetas et forma, quibus addi-

Forma, So. bona fortasse. Si. et vultu, Sosia,
Adeo modesto, adeo venusto, vt nihil supra.
Quia tum mihi lamentari praeter caeteras

 95 Visa

additur pudor, quia meretrix non est. D.

Adspicio adolescentulam forma] Et hic similiter duo tetigit: aetatem, quod *adolescentulam* dicit: et vultum, quod *formam* posuit. E.

92 *Forma et vultu*] Forma immobilis est et naturalis: vultus, mouetur et fingitur. *Et vultu, Sosia, adeo modesto*] Quia formae laudatio cum meretrice commissa (forte *communis*) est, progreditur artifex Poeta ad laudanda ea, quae honestiora sunt, quam forma. *Et vultu Sosia*] Quid hic deest, vt eam nurum dignetur Simo, nisi sola cognitio? et formam probat in puella Pamphili pater, et matronalem modestiam miratur in vultu, et venustatem stupet. Nonne ergo iam cernimus hoc praestruxisse Terentium, vt cum Chremetis filiam esse cognouerit Simo, hanc potius eligat, quam Philumenam, nurum? quanquam ex sororis pulchritudine, et amore Charini, et Daui laudatione, id ipsum quoque probe monstrauerit nobis. *Vultu*] Haec laus adiuuat post cognitionem futuram nurum. D.

Et vultu Sosia] Quasi tertium, videtur adiecisse vultum. Namque forma naturalis facies: Vultus vero animi motus, faciei ad tempus aptatus. E.

Bona ad Simonis orationem referendum censeo {propterea, quod ratio non constat, cur Sosia, rei ignarus, de *bona* forma potius, quam de *mediocri* harioletur. Itaque *fortasse* absolute positum, est consentientis quidem, sed dubitanter et tepide. B.

93 *Adeo modesto, adeo venusto*] *Modestus*, ad probitatem vultus, et morum pertinet: *Venustus*, ad naturam corporis. Atque adeo sibi vultum fingere multi possunt: formam nemo. *Vt nihil supra*] ἔλλειψις Terentiana. nam non necesse est subiungere duos versus. (forte *duas voces*.) *Quia tum mihi*] Excusatio necessaria. D.

Adeo modesto] Discrepant exemplaria Prisciani lib. XIV. *Adeo modesta, adeo venusta*. L.

94 *Praeter caeteras*] Id est, plus quam caeterae. D.

Quia tum] V. C. *Quae tum*. L.

Nostri codd. summo consensu et Edd. priscae pro *Quia tum* legunt *Quae tum*. Vera lectio est *Quae cum*. Nam *tum quorsum pertineat*, *non video*. B.

Visa est; et quia erat forma praeter caeteras
Honesta et liberali: accedo ad pedisequas;
Quae sit, rogo. Sororem esse aiunt Chrysidis.
Percussit illico animum: at at! hoc illud est,
Hinc illae lacrumae; haec illast misericordia.
So. Quam timeo, quorsum evadas. Si. funus interim
Procedit: sequimur: ad sepulchrum venimus:

In

95 *Honesta ac liberali*] *Honesta*, ad formam: *Liberali*, ad vultum retulit. D.

98 *Percussit*] Hoc est, suspicio, vel aliquid tale. *At at*] Interiectio admirantis. *Hoc illud*] δεικτικὸν eius rei est, quam in animo conceperamus. Virgilius, *Hoc illud germana fuit*. D.

Percussit illico animum] cum formam vidissem, cum lacrymas perspexissem, cum Chrysidis sororem hanc cognouissem, sum nescio quid, inquit, continuo suspicatus. *Hoc illud est, hinc illae lacrymae*] Hinc illa sunt argumenta coniecturalia, quae supra diximus; verisimile esse filium amare meretricem, quod tam familiariter ad Chrysidem se applicarat, quod eius tam familiariter fleret interitum. Hoc est enim quod dixit, *Hinc illae lacrymae*. Sed quoniam adhuc parua suspicio est, adiecit argumenta. E.

Percussit illico] Ita Donatus et vett. omnes. Vulg. *Perculsit*. L.

99 *Hinc illae lacrymae*] *Hinc*, ex hac causa. D.

Pro *Hinc* lege *Haec*. Nam praeterquam quod tres codd. ita legunt, aliter versus sustentari nequit, nisi amplectaris archaismum *Haec* pro *Hae*. B.

100 *Quam timeo*] Non videtur adhuc Sosiae plenum amoris argumentum; adeo pendet ad ea quae dicturus est Simo. *Euadas*] Id est exeas, vel peruenias. *Funus procedit*] *Funus* a funalibus dictum est, vt supra notauimus; et est funus, pompa exequiarum. Et bene, *funus procedit*, *nos sequimur*, dixit, quasi post ipsam morituri: vnde *exequiae* dicuntur. *Funus interim procedit*] ἀσύνδετον. D.

101 *Ad sepulchrum*] *Sepulchrum* κατ' ἀντίφρασιν dicimus, quod sine re pulchra sit. an quod ibi sine pulsu sint, id est, mortui? an quod illic animae a viuis sepeliantur, id est separentur? Et sepulchrum dixit futurum, non quod iam esset. *Sepulchrum* enim a sepeliendo dictum. Virgilius proprie, (Aen. VI, 232.) *At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum imposuit*.

In

In ignem positast: fietur. Interea haec soror,
Quam dixi, ad flammam accessit imprudentius;
Satis cum periclo. Ibi tum exanimatus Pamphilus
Bene dissimulatum amorem et celatum indicat.
Accur-

In ignem posita est] ἔλλειψις. non enim est *quae.* Et mire. cum funus supra dixerit. *Fletur*] Hic paene impersonaliter, fletur ab omnibus. Extrema enim quaeque mortuorum omnes commouent ad lacrymas. D.

102 *Haec soror*] Id est, quam dixi esse sororem Chrysidis. D.

Interea haec soror quam dixi] Nullum maius potest argumentum reperiri, quam quod subiungit, Pamphilum necessitate compulsum, amoris sui flammam non potuisse celare, quoniam in materia coniecturae, accusantis haec argumenta sunt semper, a voluntate, a summo ad imum. His enim tribus partibus nititur accusator. Hic autem voluntatis est quaestio. Ergo probationes a summo ad imum suscipientur, quae continent dicta et facta; et quod a doctoribus adiungitur, pathos. Namque pathos est supra, quod fleuit. Facta sunt ista quae subiunguntur, quod accurrit; quod mediam mulierem complectitur. Deinde dicta sunt, quod dixit. E.

In ignem posita] Reg. cod *Imposita*. L.

Imposita est, codd. nostri plerique omnes habent. Recte et ex more Poetae, qui solet elidere vltimam syllabam, vt liquescat, et misceatur sequenti. B.

103 *Ad flammam*] Innuit affectum sororis, vnde omnes vinceret: caeteri enim flent, haec flammae se ingerit. Virg. (Ecl. v, 20.) *Extinctum Nymphae crudeli funere Daphnim, Atque deos, atque astra vocat crudelia mater.* D.

104 *Ibi tum exanimatus*] A voluntate, a facultate, a summo ad imum, vbi sunt dicta et facta, ibi est πάθος. et mire *ibi.* D.

105 *Bene dissimulatum*] *Bene*, multum. an quasi dolens, quod etiam negaturus sit Chremeti, dixit *bene*? *Indicat*] Omnia significanter. non ostendit, inquit, sed indicat: non accedit, sed accurrit: non vestem aut manus, sed mediam mulierem: non tenet, sed complectitur. et quia his tribus rebus inducitur in alicuius rei gestionem persona: affectu, facto, dicto. Affectus est quod ait, *Ibi tum exanimatus Pamphilus*. Factum, quod ait, *Accurrit, mediam mulierem complectitur.* Dictum, quod ait, *Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum? Indicat*] *Indicium* proprie est oris et linguae: factis ergo indicat. non enim dixit, *amo.* D.

Accurrit: mediam mulierem complectitur:
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?
Tum illa, vt consuetum facile amorem cerneres,
Reiecit se in eum flens quam familiariter.
So. Quid ais? Si. redeo inde iratus, atque aegre ferens.

Nec

106 *Accurrit*] Virgilius, (Aen. IV, 945.) *Interiora domus irrumpit limina, et altos Conscendit furibunda rogos.* D.

107 *Mea Glycerium*] *Mea*, quasi amator. *Glycerium*, quasi familiaris dixit. *Quid agis*] Quasi perturbatus. *Cur te is perditum*] Quasi consolaturus. D.

Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?] Ita omnia orator coniecturalia argumenta complexus est, quamquam accedit et illa pars, quod ipsa Glycerium *Reiecit se in eum flens quam familiariter.* Saepe etenim non solum nostris, sed nostrorum factis possumus accusari. vt cum de Verris animo quaereretur, an Ciceronem nollet esse accusatorem, quod Hortensius tantum laborabat, vt Ciceroni non daretur. Accusat quoque palam sic, Verris hanc esse voluntatem, ne Cicero accusator existeret. Verum haec de argumentis. Omnis autem coniectura proprium hoc habet. Nam argumenta cum caeteris videntur esse communia; haec et praeter argumenta habet a testibus probationem, haec etiam hic sunt, quippe cum dicat, *Venit ad me Chremes postridie clamitans se indignum facinus comperisse*; vtique *comperisse:* etiam ab aliis ista res dicta est, vt ipse hoc compererit. Vt testimonium quasi quaedam sit multitudo. E.

108 *Vt consuetum facile amorem cerneres*] Mire, non suspicaretur (*suspicareris*) dixit, sed *cerneres.* et est ordo, vt facile cerneres. sed *cerneres*, sicut supra, *Laudem inuenias et amicos pares.* D.

109 *Reiecit se in eum*] Obiicitur ei quod a Glycerio factum est: vt, Quis enim vnquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille atque illius amici, vt ne haec mihi delatio detur. D.

110 *Iratus atque aegre ferens*] *Iratus*, culpa. *aegre ferens*, quia praeter spem. D.

Redeo inde iratus atque aegre ferens] Bene indignationem

totam

Nec satis ad obiurgandum causae. diceret,
Quid feci? quid commerui, aut peccaui, pater?
Quae sese in ignem iniicere voluit, prohibui,
Seruaui. honesta oratio est. S O. recte putas.
Nam si illum obiurges, vitae qui auxilium tulit:
Quid

totam argumentis excitatam sibi esse commemorat. Veruntamen dicit, se equidem credidisse, sed filium accusare non potuisse. Propterea deriuatio causae esse potuit. Namque duae partes sunt, quae reum sunt solitae defendere. Deriuatio causae, quae Graece *μετάθεσις αἰτίας* dicitur. quam rem tractat senex, cum dicit ex persona filii, *Quid feci? quid commerui aut peccaui pater? quae sese in ignem proiicere voluit, prohibui, seruaui*] E.

111 *Nec satis*] . Mire expressit indulgentiam patris erga filium. Erat, inquit, causa: sed pro amaritudine obiurgationis non erat satis, hoc est, non idonea videbatur. *Nec satis ad obiurgandum*] Deest *habui*, vel *erat*. Virgilius, (Aen. II, 314.) *Nec sat rationis in armis*. et hic, *erat*, vel *habui*, deest ad sententiam. *Diceret*] Deest *enim*. *Quid feci*] Mire fiduciam praetulit argumento, quod est in sequenti versu. D.

112 *Quid feci, quid commerui aut peccaui*] αὔξησις a maioribus ad minora. Et *feci* quasi facinus dixit. *Facere* enim quis et homicidium dicitur. *Commerui*, minoris culpae est: *Peccaui*, multo minoris, vel leuioris. (Ms. Hulst. *Multo maioris vel grauioris*. Et paulo ante, *a minoribus ad maiora*.) D.

113 *Quae sese*] Illic, mea Glycerium: hic pronomen dixit. Mira dissimulatio, tanquam illam praeter periculum nesciat. D.

114 *Honesta oratio est. nam si illum obiurges, vitae qui auxilium tulit*] Purgationem filii sui et ipse confirmat per sententiam, vt iste videatur nunc irasci, qui aliquando alias admiserit causas; et est locus argumenti, qui dicitur a contrariis. E.

115 *Nam si illum*] Argumentum per ratiocinationem a contrario. vt si dicas, *Viro forti praemium debetur, si desertori poena constituta est. Tulit*] Pro attulit: sed multa significat: et alias pertulit. Virgil. (Aen. II, 407.) *Non tulit hanc speciem furiata mente Choroebus*. Alias sustulit: vt idem, (Ecl. IX, 51.) *Omnia fert aetas, animum quoque*, pro aufert. D.

Quid facias illi, qui dederit damnum aut malum?
SI. Venit Chremes poſtridie ad me, clamitans,
Indignum facinus; comperiſſe, Pamphilum
Pro vxore habere hanc peregrinam. ego illud ſedulo

116 *Illi*] Pro illo. *Dederit damnum, aut malum*] *Damnum*, rei eſt; *malum*, ipſius hominis. D.

Quid facias illi] τί ἂν ποιήσειας ἐκείνῳ, ὅς ἄρα δεδωκὼς ἢ ζημίαν, ἢ κακόν. Priſcian. lib. XVIII. L.

Ne ictus in vltima fiat, colloca ita, *dederit qui damnum*. B.

117 *Venit Chremes*] Argumentum ex coniectura, de teſtibus. Et mire ſupra, *Vltro venit ad me*. Ergo hic cauſa iuſti doloris oſtenditur, quia dolet etiam Chremes: nam potuit, non daturus filiam, non venire. *Poſtridie ad me clamitans*] Vt ſine dilatione ſciri poſſet. et *clamitans*, indignantis eſt: vt, *Clamant omnes*. D.

Venit Chremes poſtridie] Qui hoc facilius probatum omnibus doceat, continuo et Chremes venit: adiecit et *clamitans*, vt indignatione oſtenderetur, verum eſſe compertum. E.

118 *Indignum facinus*] Diſtinguendum, vt per ſe intelligatur indignum facinus, et ipſe doleat Pamphilum corrumpi. *Comperiſſe*] Ergo ab aliis: vt appareat verum (Mſ. H. *euerſum*) quod ait, *Tum vno ore omnes*. et, *Hac fama impulſus Chremes*. *Indignum facinus comperiſſe*] Deeſt *ſe*: incertaque diſtinctio. *Pamphilum*] Cum emphaſi dixit, id eſt, pudentem et bene moratum. Et nec amicam, ſed *Pro vxore*. Mire ergo, quaſi non hoc doleat quod amet, ſed quod pro vxore habeat. Et ſimul excuſatur filiam denegaturus ſocer. D.

Indignum facinus! comperiſſe ſe] Pulchre ex perſona ſoceri indignum facinus dictum eſt, vt et ipſe doleat Pamphilum eſſe corruptum, quippe cum ipſe venerit prior, vt filiam polliceretur. E.

119 *Hanc peregrinam*] *Hanc*, cum contemtu dictum eſt. et *peregrinam*, vt alibi, *Adeone eſt demens ex peregrina?* nam hoc nomine etiam meretrices nominabantur. *Ego illud ſedulo*] Quanto affectu pater factum, quod viderat, negabat. *Sedulo*] Quomodo *ſedulo*, ſi negabat? an *ſedulo*, vt Soſiae? id eſt ſimpliciter. *Sedulo*] Quia non ſemel negauit, vel ille inſtitit. D.

Pro

Negare factum: ille inſtat factum. denique
Ita tum diſcedo ab illo, vt qui ſe filiam
Neget daturum. So. non tu ibi gnatum? Si. ne haec quidem
Satis vehemens cauſa ad obiurgandum. So. qui, cedo?

Si.

Pro vxore habere hanc peregrinam] Magna iuſtitia ſoceri: ſi quidem non Pamphilum dolet amare alteram, ſed dolet pro vxore habere hanc peregrinam. Conſiderat enim perſonam ſoceri, merito vxorem dolet alteram. E.

120 *Factum*] Imperſonaliter. *Negare factum*] Officium patris, et ſimul per hoc expreſſio probationis. *Ille inſtat factum*] Plautus, (Merc. II, I, 18.) *Inſtare factum*; ſimilis eſt (lege, *inſtare factum Simia. Eſt* etc.) ἀρχαϊσμός. *Inſtare factum*] Vetuſte, id eſt, inſtat dicere factum eſſe. *Denique*] Quid denique? ad ſummam properat, et ad finem dictorum *denique*. id eſt poſtremo. D.

Ego illud ſedulo negare factum] Ne leniter crediḋiſſe videatur, et negaſſe dixit. *Ille inſtat factum*] Ita comprobata res eſt, perſeuerante ſoceri teſtimonio. E.

Inſtat factum] Gloſſar. *Inſtat* ὀχλεῖ. et *Inſtantia* Ἔνστασις. Scaeuola l. 34. ff. de pig. act. *Inſtantia Gaii Sei creditoris.* L.

121 *Diſcedo*] Proprie: non enim abeo, vnde *diſceſſio*. D.

Denique ita tum diſcedo ab illo] Iam apud ſocerum probatam rem dixit, quod filius amet. Si quidem ipſe qui promiſerat, hoc cognito, ſocer filiam negauit. E.

122 *Vt qui ſe neget*] Probauit, quod non volebat ſenex Soſiae: adhuc ſupereſt vt oſtendat, quod non ſit iraſcendum, quin iuſte iraſcatur. (Mſ. Hulſt. *Quod non ſit iracundus, qui iuſte iraſcitur*). *Non tu ibi gnatum*] ἀποσιώπησις, vel ellipſis. deeſt inuaſiſti, obiurgaſti, adortus es. D.

Non tu ibi gnatum] Deeſt, arguere aut accuſare debuiſti: et eſt ἔλλειψις, quae ſolet fieri aut nimia laetitia, aut nimia triſtitia. Hoc quidem magna procuratione perfectum eſt, vt iam ſeruus crediḋiſſe videatur, quod amat filius. At vero ſenex, vt iuſtitiam ſuae iracundiae doceat, et hanc cauſam non idoneam docet, qua filius accuſandus eſſe videatur: ſed iungit rationem. E.

123 *Ad obiurgandum*] Increpandum, inclamandum. D.

Si. Tute ipſe his rebus finem praeſcripſiſti, pater.
Prope adeſt, quum alieno more viuendum eſt mihi:
Sine nunc meo me viuere interea modo.
So. Quis igitur relictus eſt obiurgandi locus?
Si. Si propter amorem vxorem nolit ducere,
Ea primum ab illo animaduertenda iniuria eſt.

124 *Tu te his rebus*] Modo non addidit *diceret*. D.

Tute ipſe his rebus finem praeſcripſiſti, pater] Poteſt enim filius dicere, vxorem nunc ſum ducturus, tempus veniet cum aliena lege et alienis moribus viuam. Interim ſine, dum tempus eſt, meo me more viuere. Vnde ſeruus et hac re deiectus, obiurgandi interrogat cauſas. E.

125 *Prope adeſt*] Prope adſunt nuptiae: in proximo ſunt metae libertatis: et ideo auidius voluptaria ſub finem carpenda ſunt. *Quum alieno*] *Quum* pro quo; hoc enim ſignificat *quum*. D.

Prope adeſt] Priſcian. lib. XIV. L.

126 *Meo me viuere interea modo*] *Meo modo*, mea voluntate, meo arbitrio. D.

127 *Relictus eſt obiurgandi locus*] Mire *obiurgandi*: tanquam incenſus pater in filium videretur. nam ſupra commotus plus per ἀποσιώπησιν ſignificauerat. *Si propter*] Hoc erat ſecundum in diuiſione, *Et conſilium meum cognoſces*. *Si propter amorem*] Initium conſilii ſui demonſtrandi. D.

Quis igitur relictus eſt obiurgandi locus] Et bene *obiurgandi* dixit. nam de crimine iam conſtat, quod amat filius: ſed obiurgandi quaeritur locus. E.

In noſtris fere omnibus libris eſt, *Qui igitur*, quod eſt recipiendum. Cod. Vaticanus veterrimus, teſte ad Phaedrum Gudio, legebat *relicuus* h. e. *reliquus*. Sed recepta lectio eſt retinenda. B.

128 *Nolit*] Legitur et *nollet*. D.

Si propter amorem vxorem non vult ducere] Hoc eſt illud, quod ſecundum propoſuerat Simo: *et conſilium meum cognoſces*. Credit enim ad iracundiam hanc eſſe cauſam, non quod amet filius, nam id aetatis eſt et temporis, ſed vnde incipit cauſa peccati, ſi propter amorem nolit ducere vxorem. E.

Pro vulgari *nolit*, et Donati *nollet*, repone *nolet*. B.

129 *Ab illo animaduertenda iniuria*] Nota participium a paſſiuo. *Animaduertenda*, caſtiganda, vindicanda eſt. *Ab illo iniu-*

Et nunc id operam do, vt per falſas nuptias
Vera obiurgandi cauſa ſit, ſi deneget:
Simul ſceleratus Dauus ſi quid conſilii
Habet, vt conſumat nunc, cum nihil obſint doli:
Quem ego credo manibus pedibuſque obnixe omnia
Facturum; magis id adeo, mihi vt incommodet,

Quam

iniuria] quam facit, non quam patitur. *Ea primum animaduertenda iniuria*] Vt iam hoc ſit peccatum, quod recuſat nuptias, non quod peccat adoleſcens. Ideo ergo primum dixit, animaduertenda iniuria eſt, vindicanda, exequenda eſt. Et bene *ea ab illo* dixit *iniuria*; certiſſimam enim notat perſonam, quae debeat pro iniuriis poenas ſoluere. quod ſi dixiſſet, *iniuria eius*, ἀμφιβολίαν feciſſet, vtrum quam paſſus eſt ab alio, an quam ipſe aliis intulit. D.

130 *Et nunc id*] Hic reddit quod dixerat, *Conſilium meum cognoſces.* *Id*] id eſt, *propter id.* D.

Et nunc id operam do, vt per falſas] Hoc eſt conſilium, vt falſae nuptiae fingantur, quo et animus victus adoleſcentis circa amorem poſſit agnoſci; ſimulque et Daui ſerui, qui fauet plurimum Pamphilo, conſilia falſa nuptiarum vanitate fruſtrentur. E.

131 *Vera*] ἀντίθετον. quia *falſa* (*falſas*) dixit, intulit *vera.* D.

133 Faernus contra codd. quos et ipſe et ego vidimus, mauult tamen legi *obſunt* pro Coniunctiuo. Nec, quid interſit, video. B.

134 *Manibus pedibusque*] Prouerbiale, id eſt, omnibus membris (Mſ. Hulſt. *omnibus verbis*, forte leg. *omnibus neruis*). *Obnixe*] cum conatu, inſtanter contra conantem. D.

Sublato *que* poſt *pedibus*, vehementior et melior eſt oratio, vt infra IV, 1, 53. B.

135 *Magis id*] *Id*, propter id. *Incommodet*] noceat, incommodum afferat. *Mihi vt incommodet*] Non enim, inquit, prodeſt filio amare meretricem. (Lege: *Non enim illi prodeſt, filium amare meretricem.*) D.

Magis adeo mihi vt incommodet] Vt mihi magis, inquit, noceat, quam filio proſit. E.

Mihi vt incommodet] Naturale nimirum ſeruis hoc, odiſſe dominos, vt eſt apud Querol. ac damno eos mactare. adeo

D vt

Quam vt obſequatur gnato. So. quapropter? Si. rogas?

Mala mens, malus animus: quem quidem ego ſi ſenſero.

Sed quid opus eſt verbis? Sin eueniat, quod volo,

In Pamphilo vt nihil ſit morae; reſtat Chremes,

Qui mihi exorandus eſt; et ſpero confore.

Nunc

vt dictum antiquitus fuerit: *quot ſerui, tot hoſtes.* Feſtus, Seneca Epiſt. XLVII. et ex eo Macrob. Simplicius. Theophilus, Marcellinus in Hermogenem pag. 135. πονηροὶ τὸν τρόπον (de ſeruis loquitur) ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ἀκόλαστοι. οὐχ ἥκιστα, ὅτι τοῖς δεσπόταις ἀεὶ ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, κἂν χρηστοῖς δεσπόταις δουλεύωσιν. Hinc eſt quod ſcribit Vegetius Veterin. lib. I. *Neque enim de damno domini cogitant, quod eidem contingere gratulantur.* Et eleganter Ariſtides Sicula I. pag. 37. ὅλως δὲ τῇ δούλων φύσει χρωμένους. ἢ καθάπερ τῷ προσρήματι τοῖς δεσπόταις ἐναντία, οὕτω κἂν τοῖς βουλήμασιν. ἀντὶ γὰρ ὧν εὖ πάσχουσι, μισοῦσι, καὶ δίκην ἐθέλουσι λαμβάνειν, ὡς χάριν ἐκτίνειν εἰκὸς ἦν. αὕτη δὲ ἐστιν μὴ παντάπασιν ἔχειν εὐμενῶς τοῖς δεσπόταις. L.

136 *Quapropter*] Mire Soſia interrogat, quaſi nulla cauſa ſit fallendi dominum. D.

137 *Mala mens*] Voluntas eſt mens, etiam ratio. *Mala mens*] Argumentum a natura, et an aliquis ſine cauſa malus, an ab impulſione. *Mala mens*] Quia dixit, Magis vt laedat, quam vt proſit. *Quem quidem ego ſi ſenſero*] ἀποσιώπησις eſt grauiſſimam poenam oſtendentis. D.

Mala mens, malus animus] Quia occultum ſeruum videbat aliquid facere, vt alteri noceat, non vt proſit: idcirco hanc adiunxit cauſam, quod mala mens, malus animus, iſta ſemper fecerit. E.

138 *Sin eueniat quod volo*] Hic ſenſus eſt: quod volo veniet, illud ſcilicet, vt in Pamphilo nihil ſit morae. Hoc iam reſtat vt Chremes exorandus ſit. E.

140 *Exorandus*] Legitur et *expurgandus.* Si *expurgandus*; lege *cui*, non *qui*: quia *cui* per *q.* veteres ſcripſere. *Confore*] Ab eo quod eſt *confit*, id eſt, perficitur, futurum tempus infinitiui modi *confore* facit, id eſt, perfectum iri. Sic in Adelphis, *Verum quid ego dicam? hoc confit quod volo.* Con-

Nunc tuum eſt officium, has bene vt adſimules nuptias:
Perterrefacias Dauum: obſerues filium,
Quid agat, quid cum illo conſilii captet. So. ſat eſt:
Curabo; eamus iam nunc intro. Si. I prae; ſequar.

Confieri, id eſt, perfici. vnde *confectum negotium* dicitur, vel *confecta res*, quae ad plenum perficitur. Virgilius, (Aen. IV, 115.) — *nunc qua ratione quod instat Confieri poſſit, paucis, aduerte, docebo.* *Nunc tuum eſt officium*] Hoc ad illud tertium reſpicit, quod dixit: Et quid facere in hac re te velim: Has bene vt aſſimules nuptias: perterrefacias Dauum: hoc erat tertium de his, quae dicturum ſe promiſerat. D.

Spero confore] Apud Priſcianum lib. VIII. *Et id ſpero confore.* L.

141 *Aſſimules*] Hoc eſt vnum verbum *aſſimules*: quod dixit, *Quin tu vno verbo dic, quid eſt quod me velis.* *Perterrefacias*], Venuſte et poetice. D.

Nunc tuum eſt officium] Hoc eſt tertium quod in propoſitione poſuerat: *Et quid facere in hac re te velim.* vt bene ſcilicet aſſimulet nuptias, Dauum terreat, filium obſeruet, vel quid agat, vel quid conſilii habeat. E.

142 *Obſerues filium*] Obſeruatio in duabus reb. eſt, in obſequio, et ſpeculando. D.

Obſerues filium] Seruius Georg. IV. ad illa verba, *Medus Hydaſpes obſeruant.* L.

144 *Curabo*] Vt coquus: et ſupra ſic, *Nempe vt curentur recte haec.* *I prae*] Figura ἀναστροφή, quod nos *praei* dicimus. D.

Meliores e noſtris codd. habent *eamus nunc iam intro*, quod molliorem efficit verſum. Sed vulgare *ſequar* praefer lectioni cod. Victoriani, vbi eſt *ſequor*. Etenim Simo in ſcena aliquamdiu ſubſiſtit. B.

ACTVS PRIMI SCENA II.

SIMO. DAVVS.

NON dubium est, quin vxorem nolit filius:
Ita Dauum modo timere sensi, vbi nuptias
Futuras esse audiuit. sed ipse exit foras.
DAV. Mirabar, hoc si sic abiret: et heri semper lenitas

Ve-

1 Narratione iam habita, persona Sosiae non erat necessaria: ergo subsistit senex, per quem agenda sunt reliqua. *Non dubium*] Ad hoc certus inducitur Simo, vt magis perturbetur inopinata consensione Pamphili ad ducendam vxorem, et praeterea nihil agat cum Chremete de tradenda filia, confirmandisque nuptiis. D.

Non dubium est quin vxorem nolit filius] Remansit senex, et hic secum loquens habet coniecturalem statum. Nam quaestio est, an vxorem nolit filius. Confirmat autem quod nolit vxorem; et huius confirmationis argumentum hoc est quod dixit. E.

Non dubium] Priscian. lib. VIII. L.

2 *Ita modo Dauum timere sensi*] Non recessit de loco senex: *sensit* ergo ante, quam cum Sosia loqui coepisset. *Ita modo*] Argumentum quod supra, ab eo quod nostri faciunt. *Modo*] ante quam cum Sosia loqui coepisset Simo. Et *Dauus* non recte scribitur; *Dauos* scribendum: quod nulla litera vocalis geminata vnam syllabam facit. Sed quia ambiguitas vitanda est nominatiui singularis, et accusatiui pluralis: necessario pro hac regula, digamma vtimur, et scribimus, *DaFus*, *serFus*, *corFus*. (R. Stephanus, *Datus*, *Sertus*, *cortus*.) D.

Ita modo Dauum timere sensi] Dixi enim supra, quod non solum de factis nostris, ad coniecturam argumenta colligi possunt, verum et nostrorum. E.

4 *Mirabar hoc*] Hic locus est, in quo Dauus insinuatur spectatoribus multa gesturus. *Si sic*] *Sic*, pro leuiter et negligenter, quod Graeci οὕτως dicunt, significat autem οὕτως, *sic*: et est de his, quae adiuuanda gestu sunt: vt *tantillum puerum*: et, *Huius non faciam*. *Lenitas*] Clementia,

faci-

5 Verebar quorſum euaderet.
Qui poſtquam audierat non datum iri filio vxorem ſuo,
Nunquam cuiquam noſtrum verbum fecit, neque id aegre tulit.
SI. At nunc faciet: neque, vt opinor, ſine tuo magno malo.

D 3 DAV.

facilitas; cui contraria, aſperitas et difficultas. *Et heri ſemper lenitas*] An *ſemper lenitas?* vt ſit ὑφὲν. Lucretius, (1, 125.) *Semper florentis Homeri. Semper lenitas*] Ac per hoc ſimulata vſque nunc lenitas: nam nemo in diuerſis actibus ſemper lenis eſt: niſi forte fictus aſſimulator et callidus. *Semper lenitas*] Sine differentia eſt importuna lenitas. D.

Mirabar, hoc ſi ſic abiret] Haec ſcena mandatum tenet, quanquam mandati cauſa praecedit, quod amare dicitur filius. Manet illa coniectura, quae ſimiliter habet et argumenta, et probationes ſuas: poſtea mandati actio eſt, vt quod obſeruet Dauus per mandata cognoſcat. Egreditur namque non aſpiciens dominum, cuius oratio talis fingitur, vt quaedam temere dicta proferat: quod lenitatem domini latentem, ſuam et demonſtrat calliditatem; quod miratus ſit, verbum ſibi a domino non eſſe factum, hoc eſt, ſecum non locutum, neque aegre dominum tuliſſe, quod audiſſet non dari vxorem. E.

Si ſic abiret] Vt Seneca Epiſt. 111. *Hoc abierit. Heri ſemper lenitas*] Diomedes lib. 1. cap. IV. τὸ *ſemper* non habet. L.

5 *Quorſum euaderet*] Ad quam partem erumperet. Et *euadere*, eſt per quamcunque difficultatem ad aliquid peruenire. D.

7 *Verbum fecit*] Non dixit litigium, aut rixam, ſed *verbum*. Iſtae exiguitates, aſſeuerationes (Mſ. Hulſt. *Iſtae exiguitatis aſſeuerationes*) dicuntur; et cum pronunciatione, vt intelligatur: ne verbum quidem. *Neque id aegre tulit*] Hoc eſt *ſemper lenitas*. D.

8 *Faciet*] Subaudiendum *verbum*. et eſt *faciet* perſona tertia, pro prima. *Faciet*] Id eſt, iraſcetur, denunciabit, loquetur. *Sine tuo magno malo*] Id eſt, comminabitur tibi, et minas contemnes, vt ad poenas peruenias. D.

At nunc faciet] Hoc eſt, at nunc tecum loquetur. E.

DAV. Id voluit, nos sic nec opinanteis duci falso gaudio,
Speranteis iam, amoto metu, inter oscitantes opprimi;
Ne esset spatium cogitandi ad disturbandas nuptias.
Astute! SI. carnifex, quae loquitur? DAV. herus est, neque prouideram.

SI.

9 *Id voluit*] Aut absolute accipiendum *id*: aut *id*, quomodo *sic*, demonstratio est, vt magis gestu quam sensu intelligatur, vt supra diximus. *Nec opinantes*] ὑφὲν. *Duci*] *Ducere* est exspectatione longi temporis malum prolatare: Vel induci, vt ferae in retia. *Falso gaudio*] Velut ex ira, et vitae senis iracundia. D.

10 *Amoto metu*] Ista singula sunt. Et *amoto metu*, sic dixit, quasi metus sit corpus brutum, quod cum molimine mouetur. *Oscitantes*] *Oscitatio* est animi otium et securitas, dictum ab *ore ciendo*, id est, commouendo. *Oscitantes*, securi, id est, nihil prouidentes. D.

Lege *interea.* Nam *inter* repugnat melioribus codd. nocet metro, et turbat sensum propterea, quod praeter Dauum et Pamphilum non erant tum alii, qui oscitarent. B.

11 *Cogitandi ad disturbandas*] Miranda locutio: vt si dicas, *Cogitat ad dicendum.* *Astute*] Hoc et gestu, et vultu seruili, et cum agitatione capitis dixit. D.

Ne Trochaicus inter Iambicos veniat, corrige, *Vt ne esset spatium.* Sic Eunuch. V, 4, 20. B.

12 *Carnifex*] Aut excarnificans dominum, aut ipse dignus carnifice, vt caro fiat, id est, lanietur. Lucilius, *Carcer*, *vix carcere dignus.* *Neque Prouideram*] Prouidentia duplex est: aut enim animo, aut oculis prouidemus. *Hem*] Quasi correptio totius corporis. D.

Astute! carnifex, quae loquitur] Seru. Aeneid. XI. 704. *Dolos ingressus et astu.* L.

Prouideram h. e. porro videram, habent et Faerni libri omnes, et nostri, vno excepto, qui legit praeuideram. B.

SI. Daue. DAV. hem, quid eſt? SI. ehodum ad me. DAV. quid hic volt? SI. quid ais? DAV. qua de re? SI. rogas?

Meum gnatum rumor eſt amare. DAV. id populus curat, ſcilicet!

SI. Hoccine agis, an non? DAV. ego vero iſtuc. SI. ſed nunc ea me exquirere,

Iniqui

13 *Ehodum*] Nutus eſt, intentionem animaduerſionemque depoſcens eius, cum quo vult loqui. *Ehodum*] *Dum*, παρέλκον eſt hoc loco. *Quid hic volt*] More ſeruili, et vernili geſtu: ſic enim vocati a dominis ſerui vultuoſe agunt (Lego *aiunt*). *Qua de re*] Negantis vim habet haec interrogatio: Plus enim eſt *qua de re*, quam *nihil. Rogas*] Hoc cum interrogatione indignantis. D.

14 *Meum gnatum rumor eſt amare*] Mire apud ſeruum diſſimulat id, quod iam probauit. *Meum gnatum rumor eſt amare*] Grauiter, conſtanterque ſenex nondum ſe fatetur credere, nec verum ſcire: ne amittat vim vindicaturi, ſi reſcierit. *Id populus curat, ſcilicet*] Quia rumigeratio populi eſt. ſed hoc auerſus ab illo, contumaciter. ſic Virgil. (Aen. IV, 379.) *Scilicet is ſuperis labor eſt. Scilicet*, ſemper cum εἰρωνείᾳ ponitur. D.

Meum gnatum rumor eſt amare] Et haec omnis probatio eſt, an amet filius: ſed coniecturalis probatio a teſtibus. Vnum teſtimonii genus eſt rumor: hanc autem rumorem ex relatione Chremetis Simo tenet. quippe cum ſupra dixerit: *Poſtridie venit clamitans, indignum facinus, ſe comperiſſe. Id populus curat, ſcilicet*] Haec defenſio eſt contra rumorem: veriſimile non eſſe omnem populum de, neſcio cuius adoleſcentis, amore cogitare. E.

15 *Hoccine agis*] *Agis*, id eſt audis. Alibi ſic, *Hoc age, amabo.* Plautus, (Aſin. Prol. I.) *Vos hoc agite.* Pronuncians ſimul demonſtratiue. veluti aurem ſuam tangens. *Iſtuc*] Deeſt *ago*, vel *audio*. D.

Hoccine agis an non?] Obſcurus ſenſus, et tamen talis eſt: curae tibi eſt quod populus loquatur? denique hoc intelligit ſeruus, et reſpondit domino, ſibi curae eſſe, cum diceret; *Ego vero iſtuc. Sed nunc ea me*] Hanc defenſionem, quam ſupra collocarat, et nunc memorat quod amare adoleſcentem criminis non ſit, maxime ante nuptias, ideo adiecit:

 Nam

Iniqui patris eſt. Nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet:

Dum tempus ad eam rem tulit, ſini, animum vt expleret ſuum.

Nunc hic dies aliam vitam affert, alios mores poſtulat.

Dehinc

Nam quod ante haec fecit, nihil ad me attinet; dum tempus ad eam rem tulit, ſiui animum vt expleret] Deinde incipit mandata obliqua oratione proponere. E.

16 *Iniqui patris eſt*] Iniqui eſt, ſi nunc velim quaerere actus liberos adoleſcentis. *Nam quae antehac fecit*] Pro, *ante haec*, conſuetudine magis, quam ratione dicitur. *Nihil ad me*] Id agit, vt ſuperius conſilium ſe ſeruare oſtendat. D.

17 *Dum tempus ad eam rem tulit*] Deeſt *ſe*: vt ſit, Dum tempus ſe praebuit: quia ſupra dixit, *Tute his rebus finem praeſcripſiſti, pater. Ad eam rem tulit*] Abſolute, et deeſt *ſe*. *Sini, animum vt expleret ſuum*] Mira ratio cur ſiuerit, vt et hoc quod permiſit, ad bonam frugem permiſerit, non ad luxuriam, *Sini* autem diſtingue: eſt autem *ſini* modo, permiſi, ceſſaui. *Sini* antique. Aliter in Adelphis: *Non ſiuit egeſtas facere hoc nos*. D.

Sini animum] Ita Mſſ. quae lectio Diomedis auctoritate probari poteſt. lib. I. *Sino, ſini, ut Publius de vita ſua. Quod ſi me inuitum abire ſiniſſet. Item Scaurus: Praedium non ſini fieri. Melius tamen dicitur ſiui, ſicut Varro complexionum* VI. *Ad mortem non ſiui me producens*, et quae ſequuntur. L.

18 *Nunc hic dies aliam vitam affert*] Hoc eſt, recte, et ſeuere, et inexorabiliter denunciat. *Aliam vitam*] pro diuerſam et contrariam. ſic et Virgil. (Aen. II, 428.) *Dis aliter viſum eſt. Te oro, Daue*] Grauius illud fecit, nomen appellando. D.

Nunc hic dies] Vtitur hoc verſu Cicero lib. XII. Epiſt. XXV. ad Famil. Non abſimile prouerbium apud Zenob. Ἄλλος βίος, ἄλλη δίαιτα. L.

In lectione, *hic dies*, noſtri et Faerni conſentiunt codd. Sed numerus poſtulat, vt pro vulgari *affert*, cum Cicerone, Epiſt. Fam. XII, 25, legatur *defert*. B.

Dehinc postulo, siue aequum'st, te oro, Daue, vt redeat iam in viam.

DAV. Hoc quid sit? SI. omnes, qui amant, grauiter sibi dari vxorem ferunt.

DAV. Ita aiunt. SI. tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum,

Ipsum animum aegrotum ad deteriorem partem plerumque applicat.

DAV. Non hercle intelligo. SI. non? hem.

DAV. non: Dauus sum, non Oedipus.

SI.

19 *Vt redeat iam in viam*] *Iam* modo tarditatis est signum. et *in viam* dixit, quasi qui deuius sit, et errarit a recta via. *Vt redeat iam in viam*] Prouerbiale. *Siue aequum est*] ἐπανόρθωσις. D.

20 *Hoc quid sit*] ἔκλειψις. deest enim *quaeris*. (Si ita scripsit Donatus, videtur illa, *hoc quid sit?* Simoni tribuisse, aeque ac Dauo.) D.

21 *Ita aiunt*] Haec credunt et loquuntur vniuersi. et est trepida confessio, (Mſ. Hulst. Boend. et Lindenbr. *tepida consensio*) et quasi inuiti responsio. vt in Heautont. *Ita credo*: monente patre filium. *Tum si quis magistrum*] μεταφορικῶς. an quia et paedagogus est magister? vt Geta in Phormione, *Me filiis relinquunt quasi magistrum*. *Ad eam rem*] Id est, super eam rem; hoc est, super amorem. D.

Tum si quis etc.] *Magistrum* dicit monitorem. * (IMPROBVM) Hanc rem quia oblique dixerat, Dauus non intellexerat, itaque plane scire coepit. E.

22 *Animum aegrotum*] Pro *aegro*. Nam animus aeger, corpus aegrotum. D.

23 *Hem*] Interiectio est irascentis. *Dauus sum, non Oedipus*] Multiplex contumelia. potest enim senem quasi sphingem dixisse, id est, deformem monstrique similem. potest etiam inhumanum et ferum, vt sphinx. Potest etiam per Oedipum se vltorem promittere futurum, atque oppressorem sapientiae senis. *Dauus sum, non Oedipus*] Facete se negauit Oedipum, vt senem sphinga esse confirmet, non Oedipum. Imitationum duo sunt genera: quandam necessitas, quandam introducit voluntas. *Non Oedipus*] Si Latine pronuncies, genitiuus *Oedipi* faciet:

SI. Nempe ergo aperte vis, quae restant, me loqui? DAV. sane quidem.

SI. Si sensero hodie quicquam in his te nuptiis Fallaciae conari, quo fiant minus;
Aut velle in ea re ostendi, quam sis callidus:
Verberibus caesum te, Daue, in pistrinum dedam vsque ad necem,
Ea lege atque omine, vt, si te inde exemerim, ego pro te molam.

faciet: si Graece, *Oedipodis*. D.

Non? hem] In Ms. R. *τὸ hem* desideratur. L.

24 *Sane quidem*] *Sane*, valide: quia qui sanus, et validus est. *Si sensero*] Comminatio. et fit pronunciatio, (lege *sic pronunciatur*. *Sic* est in Ms. Hulst.) vt in singulis verbis ardeant minae. D.

25 *Hodie*] Non ad tempus non plenum, sed ad comminationem refertur. vt Virgilius, (Aen. II, 670.) *Nunquam omnes hodie moriemur inulti.* Et (in vtroque cod. diserte legitur *Sic*) *dies* pro nocte accipitur: vt hoc ipsum. *Nunquam omnes hodie moriemur inulti.* D.

Si sensero hodie quicquam in istis nuptiis] Deinde cum minis mandat et verberibus. E.

26 *Quo fiant minus*] *Quo minus*, hoc est, quo impeditius. D.

27 Vnus liber habet *ostendere*, caeteri cum Faernianis recte legunt *ostendi*. B.

28 *Verberibus caesum te in pistrinum Daue*] Vult in pronomine, et nomine exagitare comminatione seruum, ne quid relinquat (vterque cod. hic interserit *inultum*) iracundiae. *Dedam*] *Dare*, est quod repetas: *Dedere*, est ad perpetuum. *Damus* et amicis: *Dedimus*, tantum hostibus. D.

Te caesum, Daue, in pistrinum dedam] Et omnis admonitio est quae sequitur. E.

Verberibus caesum te in pistrinum] Lysias in Apolog. περὶ τῦ Ἐρατόσθ. φόνυ, pag. 93: Μαστιγωθεῖσαν εἰς μύλωνα ἐμπεσεῖν. L.

Nomen *Daue* cum hic totum in depressione latitet, numerosior efficitur oratio, si post *pistrinum* collocetur. B.

29 *Ea lege atque omine*] *Lege*, ad homines: *omine*, ad rem diuinam refertur, id (lege *et*) est firmamentum, per humana et diuina. *Omen* autem est, quicquid ore dicitur. *Ea lege atque omine*] Bene *lege* atque omi-

Quid? hoc intellextin? an nondum etiam ne hoc quidem? DAV. imo callide:

Ita aperte ipsam rem modo locutus, nihil circuitione vsus es.

SI. Vbiuis facilius passus sim, quam in hac re, me deludier.

DAV. Bona verba quaeso. SI. irrides? nihil me fallis. sed dico tibi,

Ne temere facias: neque tu haut dicas, tibi non praedictum. caue.

ACTVS

omine, quia leges auspiciis seruatis (Ms. Hulst. *seruatitiis*, quod et Lindenbrog. inuenit, quem vide) ferebantur. Ergo sic intellige, quasi dixerit, ea lege et conditione. Et antiqui auspicato omnia faciebant, quae rata esse vellent. D.

30 *An nondum etiam*] Quartum παρέλκον, quia abundat *etiam*. D.

31 *Ipsam rem*] Ipsam rem, id est, voluntatem suam, aut interminationem suam; hoc est, pistrinum et poenas seruiles. *Nihil circuitione*] *Nihil*, pro non. *Circuitione*, periphrasi. *Vsus es*] Legitur et *vsor es*. D.

Circuitione vsus est] Ms. *Circumitione*. L.

Lege *circum itione* ob fidem nonnullorum codd. qui habent *circumitione*, et inprimis ob vsum loquendi apud Plautum et Nostrum, qui semper dicunt circumire. B.

32 *Vbiuis facilius*] Admonitio. *Vbiuis facilius*] Cicero, *Non est in hac causa peccandi locus vllus.* D.

33 *Bona verba quaeso*] Hic in εἰρωνείᾳ est εὐφημισμός. quasi dicat, meliora loquere, rogo te. ergo cum admonitione, Bona verba, inquit, rogo. *Nihil me fallis*] Non te ignoro, non me decipis. Sic Menander: νῦν δὲ οὐδέν λέληθάς με ἄν. *Nihil me fallis*] Figura est ἑλληνισμός. a loco οὐδέν με λανθάνεις ἄν. *Fallis*] Lates, vt sit οὐδέν με λέληθας. *Nihil me fallis*] *Nihil*, pro etiam nunc. D.

Recte vett. nostri codd. *irrides* sine interrogatione ponunt. Illud autem *sed dico* cum in re tam graui nimis sit tepidum, reponendum censeo *edico* h. e. denuntio. B.

34 *Neque tu haut dicas tibi non praedictum*] Duae negatiuae faciunt vnam affirmatiuam: tres negatiuae pro vna negatiua accipiuntur: vt

ACTVS PRIMI SCENA III.

DAVVS.

ENIMVERO, Daue, nihil loci 'ſt ſegnitiae neque ſocordiae,

Quan-

vt hic, *Neque haut non.* Salluſtius, *Haut impigre, neque inultus occiditur.* Vera ergo lectio eſt: *Neque tu haut dicas;* quod plurimi, non intelligentes, *hoc dicas* legunt. *Neque haut tu dicas*] Vera lectio, *Neque haut dicas.* eſt enim quintum παρέλκον. Plautus in Bacchid. (hodie non comparent haec. Forte exciderunt ex Act. IV. Sc. 9, vbi fit mentio ſaepe oppidi iocularis.) *Neque haut ſubditiua gloria oppidum arbitror.* D.

Tu haut dicas] Mſ. R. et V. C. *hoc ſic dices.* L.

Pro *dicas* recte cod. Vaticanus, et tres meliores e noſtris legunt *dices.* Non enim edicit Simo, ne Dauus *dicat* ſibi non praedictum: ipſe Dauus iam praemonitus non hoc *dicet*, nec dicere audebit. Caeterum pro lectione Vaticani *hoc* lege *haut*, ita vt *neque haut* accipiatur negatiue. B.

1 *Enimuero, Daue*] Hic breuis et comica deliberatio eſt, magna exſpectatione populum rerum imminentium commotura, (Mſ. Boend. *magna exſpectatione plurimarum rerum imminentium commotiua.* Illa autem, *plurimarum rerum*, etiam ſunt in ed. Du. B.), metu et cura aeſtuantis Daui conſideratione propoſita. *Enimuero, Daue*] Omnis perſona aut ab altero commendatur, aut ſe ipſam populo commendat, aut et ab altero (Mſ. Hulſt. addit *commendatur*) et a ſe ipſa; vt hic Daui, et per Simonem ſupra deſcripta eſt, vbi dicit, *Mala mens, malus animus:* et hic per ſe, dum hoc geſtu ac ſermone agit ac diſputat ſecum. *Enimuero, Daue*] *Enimuero* ſignificationem habet nimium permoti atque irritati animi. Cicero, (Verr. 1, 26. *Hic tum alius ex alia parte: Enimuero ferendum hoc non eſt: vocetur mulier.* *Segnitiae*] Ad agendum. *Socordiae*] Ad conſiderandum. D.

Haec ſcena deliberatiuae vim tenet. Nam teretrur a domino ſeniore Dauus; deliberat cui obtemperet; an adoleſcentis animo, an imperio ſenis ſatisfaciat. Habet igitur deliberatiuae exordium, in qua exhortatio eſt: *Enimuero, Daue, nihil loci eſt ſegnitiae*] *Segnitia* poſi-

Quantum intellexi modo ſenis ſententiam de nuptiis:
Quae ſi non aſtu prouidentur, me aut herum peſſumdabunt.
Nec, quid agam, certum 'ſt: Pamphilumne adiutem, an auſcultem ſeni.
Si illum relinquo, eius vitae timeo: ſin opitulor, huius minas;

Cui

poſitum eſt, vt ea quae inuenta ſunt, non praetereantur; *Socordia* vero, vt ea quae ſunt neceſſaria, corde inueniantur. quae ipſa exhortatio a periculis incitatur. illis ſcilicet, *Quae ſi non aſtu prouidentur, me aut herum peſſumdabunt*] *Herum* autem dixit Pamphilum. E.

2 *Quantum modo*] *Quantum*, pro in quantum. D.

3 *Quae ſi non aſtu*] Exhortatio a periculo. *Prouidentur*] Prouiſio rerum duas ſignificationes habet. *Prouidemus* enim nobis tam bonum, quam malum. Malum, ſicut ſi quis eminus veniens telum prouiderit atque ſic cauerit. Ergo hic *prouidentur*, cauentur, vitantur. Et nuptias velut vndam nauigio imminentem fecit. quod ſi quis vndam ex aduerſo venientem prora non exceperit, demerſus vndis in peſſum abit (Lego *peſſum abit*, ſine *in*). eſt ergo metaphora. *Me aut herum*] *Herum* hic, herilem filium. D.

Herum peſſumdabunt] Gloſſar. καταβυθίζω, *Demergo, Peſſumdo. Terentius Andria: Me aut herum peſſumdabunt.* L.

4 *Pamphilumne adiutem, an auſcultem ſeni*] Semper deliberatiua verba habent quendam ſonum, per quem exitus rei demonſtratur: vt hic oſtendit, ſe Pamphilum magis adiuturum, quam verbis ſenis obtemperaturum. D.

Nec quid agam certum eſt] Hinc incipit deliberatiua, cuius partes ſunt duae: *Pamphilumne adiutem, an auſcultem ſeni.* Deinde partium tractatus: *Si illum relinquo, eius vitae timeo*] *Eius vitae*, hoc dicit, ne periclitetur. Scit enim amorem Pamphili ex alia parte. *Sin opitulor, huius minas*] Senis videlicet: et adiecit neceſſitatem. E.

5 *Si illum relinquo*] Partium tractatus, quae ſupra ſunt, Pamphilumne adiutem, an auſcultem ſeni. *Vitae eius timeo*] Vt alibi, *Syre, tibi timui male.*

Sin

Cui verba dare difficile eſt. primum iam de amore hoc comperit:

Me infenſus ſeruat, ne quam faciam nuptiis fallaciam.

Si

Sin opitulor] Opem ferre dicitur in malis rebus, et iis qui de ſalute dubii ſunt: vt, *Fer opem, ſerua me, obſecro. Opitulor* et *opitulatio* dicta ab opem tollendo, hoc eſt, ferendo. *Huius minas*] Subauditur, *timeo*. D.

6 *Cui verba dare*] *Verba dare*, fallacia eſt: et illud (Mſ. Hulſt. *ad illud*) ſpectat, *Nihil me fallis. Difficile eſt*] Non dicit, impoſſibile eſt. Ergo oſtendit partem ſe ſequi, quae pro Pamphilo eſt. *Primum iam*] Primo, inquit, iam infenſus eſt ſenex. deinde a Pamphilo grauida eſt Glycerium. *Primum iam*] ὑφέν. eſt enim ἀναστροφή, pro iam primum. *De amore hoc*] *Hoc amore*, ſic, quaſi cum taedio et reprehenſione eius amoris loquatur. *Me infenſus*] Scilicet de amore filii, ſenex me ſeruat, et re vera timendus eſt. *Seruat*] φυλάττει. D.

Cui verba dare difficile eſt] Hic tractata eſt qualitas vtriuſque partis. Sed incidit coniectura, an falli ſenex poſſit. Hinc argumenta colliguntur, quod non poteſt: ideo, quia comperit iam de amore, quod infenſus me ſeruat, ne fallaciam ad nuptias faciam. Deinde ad qualitatem. quoniam etſi nihil ipſe fecerit fraudis ac doli, dominus circa ſeruum magnam habeat poteſtatem, vt ex nulla cauſa inferat poenas. Appoſuit etiam maiorem difficultatem, quod doceat, ſenem falli iam non poſſe, quod grauida eſt de Pamphilo iſta mulier: quod ita ſe inuicem diligunt, vt partus tollatur: quod etiam iam iſta fabula fingatur, vt ciuis eſſe doceatur. quibus rebus iam amica iſta ad nomen accedit vxoris. Quod ſi ita eſt, falli non poteſt ſenex. Atqui hac deliberatiua vtriuſque partis vnum tantummodo videtur inueniſſe Dauus, vt Pamphilo cuncta narraret. Hoc ſolum et non ſine periculo ſuo facit, ſi indicauerit patris filio voluptatem, vt conueniat Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat. E.

7 *Ne quam faciam*] Hoc ad illud ſpectat, *Tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem improbum*. D.

Faciam nuptiis] Ita liber Regius. alii, *in nuptiis*. L.

Lectio

Si senserit, perii: aut si lubitum fuerit, caussam ceperit:
Quo iure, quaque iniuria praecipitem me in pistrinum dabit.
Ad haec mala hoc mihi accidit etiam: haec Andria,
Siue ista vxor, siue amica est, grauida e Pamphilo est.
Audireque eorum est operae pretium audaciam:
Nam inceptio 'st amentium, haut amantium.

Quic-

Lectio, *faciam* IN *nuptiis*, quae in duobus nostris codd. et editionibus antiquis plerisque reperitur, placet, quod conuenit loco 1, 2, 25, et tollit ingratum homoeoteleuton, *faciam, fallaciam.* B.

8 Vt sensus constet, in verbo *ceperit* est finis antecedentis intelligendus. Igitur *perii* habet vim interiectionis; et pro *aut si* repone *aut quam.* B.

9 *Quo iure, quaque iniuria*] Prouerbiale hoc est: qualia sunt, *fas et nefas*, *nolis velis.* D.

Etsi omnes codd. et libri consentiunt in lectione vulgari: sensus tamen postulat, vt *Quo* mutes in *Qua*, et *quaque* in *qua me*, et deleas *me* post praecipitem. B.

10 *Ad haec*] In ipsa re maior est difficultas, quia grauida est Glycerium. D.

11 *Siue ista vxor*] Et hoc cum quodam taedio et indignatione stomachi interrumpit. D.

Ne syllaba in versu abundet, pro primo *Siue* lege *Si*; vt apud Plautum, Curc. 1, 1, 4. B.

12 *Operae pretium audaciam*] Dicitur de mirificis et laudabilibus. Nam et ea quae magna sunt, etiam si mala, tamen miramur: quia libenter audiamus. et hoc pretium est operae, id est, audiendi. *Et audaciam*] proprie dixit: vt in Eunucho, *Audaciam meretricum specta.* D.

13 *Nam inceptio est amentium, haut amantium*] Amabant veteres de proximo similia dicere: vt Cicero, (Verr. VI, 27.) *Minus carum putauit fore de armario, quam quod de sacrario fuisset ablatum.* Et quidem si in verbis sunt, παρόμοιον dicitur: in nominibus, παρονομασία. D.

Ince-

Quicquid peperisset, decreuerunt tollere.
Et fingunt quandam inter se nunc fallaciam,
Ciuem Atticam esse hanc. fuit olim quidam senex,
Mercator: nauem is fregit apud Andrum insulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc eiectam Chrysidis Patrem

Inceptio est amentium] Iul. Rufin. Rhet. in Paronomasia. L.

14 *Quicquid peperisset*] Maiorem reprehensionem sonat, quicquid peperisset. Paritur enim aut masculus, aut femina: et solet iustior esse causa tollendi, si marem vxor pepererit. sed nimii amoris est, non exspectare quid tollas. *Decreuerunt*] *Decernere* est de magnis rebus certam proferre sententiam. vnde etiam *Senatus decretum*. D.

Decreuerunt tollere] Hoc ex ritu antiquo intelligendum, quo infans statim atque in lucem editus, humi deponebatur. Idque voluit Soranus Ephesius cap. XVII. *Quare infans, dum tangit terram, vocem dat? eo quod insuetam tangit terram, et tenuis spiritus a luce concutitur*. Eo pertinet Statii illud Syluar. I, 2, 109. *tellure cadentem Excepi gremioque foui.* Et Sueton. de Nerone cap. VI. *Natus . . tantum quod exoriente sole, paene vt radiis prius, quam terra contingeretur*. In quam rem multa ab aliis notata. L.

15 *Et fingunt*] Argumenti partem narrat: et non credit futura (verbum *futura* omisit Mſ. Boend.) esse quae dicit, vt supersit locus errori. Et *fallaciam* et *quandam*, ne verisimilis sit ipsa fallacia totius contemtionis et vilitatis. (Verba obscura et corrupta Ed. Veneta 1490. *totius contentionis et vilitatis*. Nihilo melius. Veneta altera 1512. *contentionis et vtilitatis*, tantundem expedit. Malim: *totius commentae orationis vilitate*.) D.

16 *Fuit olim*] Modo totius summae argumentum populo narratur: sed vt restet aliquid ad errorem, abrogatur fides. A διηγηματικῷ ad μιμητικὸν transit. D.

Post *olim* pone *hinc*, h. e. Athenis, ne ictus sit in syllaba posteriore, et vt sensui medearis. B.

18 *Is obiit mortem*] Plene dixit, quod nos *obiit* tantum. Virgil. (Aen. x, 641.) *Morte obita quales fama est volitare figuras*. *Recepisse orbam, paruam*] *Paruam* propterea adiecit, vt fiat verisimile, non posse eam facile suos agnoscere. D.

Patrem recepiſſe orbam, paruam. fabulae!
Mihi quidem hercle non ſit veriſimile; atque ipſis commentum placet.
Sed Myſis ab ea egreditur. at ego hinc me ad forum, vt
Conueniam Pamphilum, ne de hac re pater inprudentem opprimat.

ACTVS PRIMI SCENA IV.

MYSIS.

Avdivi, Archillis, iamdudum; Leſbiam adduci iubes.

Sane

19 *Fabulae*] redit ad narrationem. D.

20 *Atque ipſis*] *Atque* pro tamen. vt ſit, tamen ipſis commentum placet; quod comminiſcuntur, probant. D.

Atque ipſis commentum] Quidam libri ſcripti: *atqui ipſis*, ſed editam lectionem retinet Donatus. L.

Tolle illud *hercle*, quod et verſum et ſententiam onerat. Atque pro *Mihi* repone *Mi*, et pro *atque* vſus antecedentis particulae *quidem* requirit *at*. B.

21 *Sed Myſis*] παρασκευὴ alterius ſcenae. *Myſis*] Semper autem nomina comicorum ſeruorum aut a nationibus ſunt indita, vt Myſis, Syrus; aut ex accidentibus, vt Leſbia velut ebrioſa, a Leſbo inſula, quae eſt ferax ſuauiſſimi candidiſſimique vini; aut a moribus et vernilitate, vt Pſeudolus; aut ex negotio, vt Chryſalus; aut ex qualitate corporis, vt Thylacus (verba *aut Chylacus*, quae in Mſ. H. adduntur, non ſunt ab Auctore. Significat ventrioſum et vinarium); aut ex ſpecie formae, vt Pinacium. *Ego hinc*] Nihil adhuc Dauus inuenit, conſilii, niſi vt quaerat Pamphilum, moneatque. *Ego hinc me ad forum*] Vultuoſe hoc pronunciatur: vt deſit, pergam, aut ducam me. D.

1 *Audiui, Archillis*] Haec ſunt inuentionis poeticae, vt ad οἰκονομίαν facetiae aliquid addant. Nam οἰκονομία eſt, vt arceſſatur obſtetrix, et conueniatur Pamphilus; facetia ſcribentis in his verbis eſt, quod

Sane pol illa temulenta est mulier et temeraria,
Nec satis digna, cui committas primo partu mulierem:

Tamen

Archillis compotricem potissimum adduci iubet. *Audiui Archillis*] Frequenter hoc modo Terentius compendium facit, vt egrediens loquatur persona de eo, quod est gestura: et simul doceat, quid ab altera gestum sit. *Audiui, Archillis, iamdudum*; *Lesbiam adduci iubes*] Vtrum *iamdudum audiui*, an *iamdudum iubes*, incerta distinctio est. Et sunt qui *iamdudum*, iam primum intelligant: vt, *Iamdudum sumite poenas*. (Virg. Aen. II, 103.). D.

Haec scena mandatum tenet. Mittitur namque ancilla Mysis, vt obstetricem arcessat. Paraturque habitus, vt Pamphilus terrentis patris orationem, qua adigere eum conatur ad nuptias, possit audire. E.

Etsi in omnibus codd. et Faernianis et nostris legitur *Archilis*: tamen ob analogiam Thestylis, Phidylis, Erotylis, hic quoque rescribe *Archylis*. Atque pro praeterito sensus postulat *Audio*, vt infra Hec. III, 2, 1. B.

2. *Sane pol*] *Sane*, multum; alias, pro valide. Namque validus est, qui multum rerum necessariarum habet ad salutem. *Temulenta*] Producit primam syllabam *te*. *Temulenta*] Vinolenta, hoc est ebriosa, quia *temetum* vinum dicitur. vnde *abstemius*, sobrius. Dictum autem *temetum* ab eo quia tentet mentem. (Sic vero tementum erat dicendum. Caeterum Ms. Boend. habet, *quia tenet mentem*). *Temulenta*, vino: *Temeraria*, natura. D.

Temulenta] Ebriosa. *Temetum* enim antiqui vinum dicebant. *Temulenta et temeraria*] Duo posuit, vnum ad vitium accedens, aliud ad naturam. Nam temerarium naturae malum est, cui accedit, quod vino saepius obruatur. E.

3 *Nec satis digna, cui committas*] Bene in conclusione illa specialiter probauit, dicendo non idoneam, cui committatur primus partus mulieris. Sed mire signateque dixit *committas*. Etenim committimus magna, et quae salutem in dubio habent. *Nec satis digna*] Duas res, nec parientem, nec primo partu. Figura δύο δι᾽ ἑνός; vt Virgil. (Aen. III, 42.) *Non me tibi Troia Externum tulit*. Et (Aen. IX, 448.) *Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum Accolet*. D.

Tamen eam adducam. Importunitatem spectate aniculae;
Quia compotrix eius est. Di, date facultatem, obsecro,
Huic pariundi, atque illi in aliis potius peccandi locum.
Sed quidnam Pamphilum exanimatum video? vereor quid fiet.
Opperiar, vt sciam, num quidnam haec turba tristitiae afferat.

E 2 ACTVS

4 *Tamen eam adducam*] Redit ad illud, quod coacta (Ms. Boend. *Reddit ad illud, quia vi coacta est*). *Importunitatem*] Importunitas neque loci, neque temporis habet commoditatem. *Aniculae*] Archillis scilicet. D.

Contextus iubet illud *adducam* mutari in *adduci*? vt sit repetitio antecedentis *Lesbiam adduci iubes*, cum indignatione. B.

5 *Quia compotrix*] In vultu remansit oratio. Deest enim per figuram ἔλλειψιν, ideo illam vult arcessiri. D.

6 *In aliis*] Vtrum in aliis mulieribus, an in aliis rebus? D.

7 *Exanimatum*] *Exanimatus*, est perturbatus. Virg. (Aen. V, 805.) *Exanimata sequens impingeret agmina muris. Exanimus* mortuus. Idem, (Aen. XI, 30.) *Corpus vbi exanimum positum Pallantis Acestes* (pro hoc versu est in Ms. Boend. ille Virg. Aen. I, 488. *Exanimumque auro corpus vendebat Achilles*). *Vereor quid fiet*] *Quid*, ob quid, propter quid sit exanimatus. Aut aliter: *quid fiet*, id est, quid sit negotii. Sed quidam putant *quid* pro quare: vt, (Aen. I, 522.) *Quid veniant*. Aut deest, *potest*: vt sit, quid esse potest. D.

8 *Num quidnam*] Comicum est et Terentianum *Num quidnam*: quum, exemtis *num* et *nam*, sufficere ad interrogationem potuisset *quid*. D.

Pro *nunc*, *quidnam* Donatus et vnus cod. legit *num quidnam*, recte. Deinde cum nondum turbam Mysis vidisset vllam; caetera restitue ita, *haec turbae tristitia*. B.

ACTVS PRIMI SCENA V.

PAMPHILVS. MYSIS.

Hoccine'st humanum factum aut inceptum? hoccine'st officium patris?

My.

1 *Hoccine est*] Hic inducitur adolescentis animus circa nuptias: vt ex magnitudine eius ingens gaudium comparetur in fine fabulae, cognita Glycerio; et simul id agitur, vt magis magisque per Mysidem Pamphilus excitetur ad resistendum patri nuptias indicenti. *Hoccine est*] Ab iracundia et dolore coepit. *Iracundia* descendit ex iniuria: *dolor* ex miseria. *Hoccine est humanum factum*] Quasi deliberatio est: in qua duae partes sunt: vna patris, altera amicae, pro suasore Mysis est. Principium ab inuectione: in qua primo vt hominem accusat, deinde vt patrem. *Hoccine est*] Hoc est dilatare orationem, ne diceret quod fecit; et est peruersa *ἄυξησις*, a maioribus descendens ad minora, per amplificationem accusationis. *Factum aut inceptum*] In aliis, *factu aut inceptu*, fuit. *Hoccine est officium*] *Officium* ab efficiendo, ab eo quod quaeritur, quid efficere in eo vnumquemque conueniat, pro conditione personae. D.

Hoccine est humanum factum aut inceptum] Haec scena deliberationem habet, quae talis est. Adolescens amans, qui promisit se eam ducturum vxorem, a patre cogitur vt alteram ducat: deliberat quid faciat. Hic omnis deliberatiuae partes sunt, et ab ipso, qui deliberat, percurruntur. Verum quoniam optima deliberatio est, cui alius persuasor accedit: idcirco Mysis ancilla praesens inuenitur, vt eius aspectu facile in vnam partem memoria dominae eius, et sui amoris, possit incumbere; quippe cum hic ex vna parte pater sit, cuius imperium filius debet implere: ex alia parte amor, qui vinculo sui animum adolescentis astringit. Saepissime autem exordium ab indignatione incipit. *Hoccine humanum factum aut inceptum*] Quam indignationem ita diuisit, vt accusaret primo homines, deinde patrem. Postea iungit propositionem ipsam iniuriae. E.

Ob lectionem a Donato indicatam, et sensus elegantiam lege, *Hocine est factu humanum aut inceptu?* B.

MY. Quid illud est? PAM. proh deum atque hominum fidem! quid est, si non haec contumelia'st?

Vxorem decrerat dare sese mihi hodie: nonne oportuit

Praescisse me ante? nonne prius communicatum oportuit?

5 MY.

2 *Quid est, si non hoc*] Sic dicimus de his, quae necessario hoc sunt, quod dicimus. *Si non hoc*] Hoc cum stomacho dictum, quasi aliquo contradicente, non esse contumeliam. Cicero, (Verr. I, 10.) *Quid est quaeso, Metelle, iudicium corrumpere, si hoc non est?* D.

Illud *atque hominum* a codice primariae notae abest, nec in codd. aliis certum habet locum. Dele igitur, praesertim cum ita in versu 11, oriatur incrementum. Porro *hoc* habet cod. Collegii Corporis Xsti, et Donatus. Recte. B.

3 *Vxorem decrerat*] *Decernere*, est de magnis certam proferre sententiam. *Vxorem decrerat*] Propositio iniuriae. D.

Vxorem decreuerat se mihi dare hodie] In hoc adolescens collocat iniuriam, quod pater sibi nuptias repente mandauerit. Non quod nubere iniuria sit, quamquam esse videatur: verum intelligit, si ante mandasset pater, consilium se facile aduersum imperium patris inuenire potuisse. Ideo adiecit: *Nonne oportuit praescisse me?*] Tangitur et illud, an patrum imperiis obsequi filii debeant. Constat enim circa nuptias esse filiis liberam voluntatem; ideo seruata ratione pietatis, communicatum oportuit. Sed cum animaduertit patrem cogere, vt ipse ducat vxorem, credit et Chremetem mutasse sententiam. E.

Decrerat, auctore Faerno, habet liber Victorianus; alii fere omnes, et Donatus, *decreuerat*; paucissimi iique recentissimi, *decreuit*. Duo tantum ex nostris *decreuit*; alii magno numero *decrerat*. B.

4 *Nonne oportuit praescisse me ante*] *Oportuit*, scil. ad patrem refert. Nam nec sic consentirem ad nuptias, sed fac me velle, *Nonne oportuit praescisse me ante?*] Dolet autem se spacium non habuisse consilio. Et *ante* abundat, aut certe *prae*, cum sufficiat *scisse*. *Nonne prius consultum oportuit*] Quam de stomacho repetitum

MY. Miseram me! quod verbum audio?

PAM. Quid Chremes? qui denegarat se commissurum mihi

Gnatam suam vxorem; id mutauit, quia me immutatum videt.

Itane obstinate operam dat, vt me a Glycerio miserum abstrahat?

Quod

titum est *oportuit!* Et de more, *praescisse me ante. Praescisse* proprie ad eum refertur, hoc est, Pamphilum. *Communicatum*] Quod neque huius proprium est, neque illius. *Communicatum*] Quia nuptiarum non omnis potestas in patre est. D.

5 *Quod verbum*] *Verbum* pro ἀξίωμα more suo posuit, id est, vxorem dare quod ait. D.

6 *Quid Chremes?*] Transit a patre nunc, et ad socerum redit. τὸ *quid*, non ad Chremetem dicitur, sed ad illum transeuntis est, et non considerantis quid dicat. *Quid Chremes?*] Irascitur patri, quod cogat Chremetem, quod non neget vxorem. Noue dolet, non odio haberi, non repudiari. *Qui denegarat se commissurum*] Non latuerat Pamphilum, repudiasse (forte interserendum est *se*) Chremetem. Vnde et Dauus ait, *Qui posteaquam audierat, non datum iri filio vxorem suo. Commissurum*], Putauerat nuptias, et Chremetem mutare sententiam. (Edd. vett. *Parauerat nuptias.* R. Steph. primus, opinor, edidit *Putauerat* etc. Forte Donatus scripsit: *Putauerat veras nuptias: sed* etc). D.

7 *Id mutauit*] Noue dixit *id.* τὸ *id* enim ad *denegarat. Id mutauit, quoniam me immutatum*] παρόμοιον. Nam quoties verba sunt, παρόμοιον dicitur. quoties nomina, παρονομασία. D.

Immutatum videt] Id est, mutatum. Nam motus species sunt, commutatio et immutatio. Et est illud circa quantitatem, istud circa qualitatem. vt cum quis ex magno paruus fit, commutatus: si quis ex nigro albus, immutatus dicitur. E.

Quia me immutatum] al. *quoniam.* L.

Quia, pro vulgari *quoniam*, comprobatur auctoritate codd. Malim *mutauit* accipi absolute, vt supra, I, I, 13, et *id* mutari in *is*, vt oppositio venustior efficiatur. B.

8 *Itane obstinate*] *Obstinate facere* est aliquid in alterius

malum

Quod ſi fit, pereo funditus.
Adeon' hominem eſſe inuenuſtum aut infelicem quenquam, vt ego ſum?

Proh

malum cum conatu facere perſeueranter, et in alterius perniciem nimis niti. *Abſtrabat*?] Magna vi verbi et proprietate vſus eſt. vnde illud eſt, (Aen. II, 434.) *Iphitus et Pelias mecum diuellimur inde. Abſtrabat*] Magna indignatione vſus eſt: tanquam Chremes non tam filiae conſultum velit, quam laeſum Pamphilum. D.

Obſtinate] Perſeueranter, pertinaciter. *Vt me a Glycerio miſerum*] Nominata ea quam diligebat, continuo in calamitatem praeſentem dolore gemituque proſiluit. vt Virgil. (Aen. III, 311.) — *aut ſi lux alma receſſit, Hector vbi eſt?* Et, (Aen. III, 312.) — *dixit lacrymaſque refudit.* Ita nominata iam Glycerio, quaſi propoſitio rurſus alterius partis effecta eſt. Cumque duos ſenes, patrem et ſocerum, ſupra ad imperium poteſtatemque poſuiſſet; hic aduerſus tantam duorum propoſitionem, vnum amicae nomen repoſuit. Deinde rurſus reuertitur ad querelas. Intellexit enim ſe amori non poſſe obſiſtere; ideo ſubiungit: *Adeon hominem eſſe inuenuſtum aut infelicem*] Vt iterum ſit exclamatio, quod Chremetis affinitatem non poſſit euitare. Hic iam coniecturalis tractatus interponitur, cum Chremes veluti repudiatus ſaepe, non diſcedat, et cum rurſus promittat vxorem. E.

Pro *Itane* reſcribe Ita. Nam ſublata interrogatione, ſententia melius procedet. B.

10 *Adeon hominem*] Alia exclamatio eſt aduerſum ſocerum. Neminem putat eſſe in genere humano ita infelicem vt ſe: quod eſt commune omnium, qui in aliquo moerore conſiſtunt. Itaque non ſe, ſed conditionem humanam dolet: et queritur natum (Lege *non natum*. Edd. vett. *iraſcitur non natum* etc.) eſſe quenquam, qui poſſit eſſe tam miſer vt ipſe eſt: ac per hoc ſe (Mſ. Hulſt. et edd. Venett. *ac per hoc adeo ſe eſſe hominem infelicem*). *Adeon hominem*] Amatorie; amore nominato exiluit in gemitus. ſic Virgil. (Aen. III, 311. *aut ſi lux alma receſſit, Hector vbi eſt?* *Inuenuſtum aut infelicem*] *Inuenuſtus* eſt ſine venere, id eſt, ſine gratia, quem omnes reſpuant, repudientque pulchrae, et quem deformes appetant. *Inuenuſtum aut infelicem*] *Inuenuſtus*, cui diſplicens obiicitur:

Proh deum, atque hominum fidem!
Nullon' ego Chremetis pacto affinitatem effugere potero?
Quot modis contemtus, spretus? facta, transacta omnia. hem!
Repudiatus repetor. quamobrem? nisi si id est, quod suspicor:
Aliquid monstri alunt: ea quoniam nemini obtrudi potest,

Itur

tur: *Infelix*, cui placens negatur. *Aut infelicem quenquam vt ego sum*] Adeo se miserum dicit, quod sibi repudiare non licet; vt propter se doleat humanum genus, in quo sit aliquis tam miser. Virgil. (Ecl. IX, 17.) *Heu cadit in quenquam tantum scelus? Vt ego sum*] ἀνακόλουθον est *vt: quam* enim inferre debuit, non *vt*. D.

11 *Proh Deum*] Quam ferueat indignatione, hinc aspice, quod frequenter exclamat. *Proh Deum*] alia exclamatio est aduersus socerum. D.

Hic versus non post octauum est collocandus ob codd. nouitios; antiqui sunt audiendi. B.

12 *Effugere*] In totum fugere. D.

13 *Quot modis contemtus, spretus!*] Si Chremes spretus, intelligemus Pamphilum dicere, quod operam dederit, vt se repudiaret Chremes: vt supra dixit, *Mutauit, quia me immutatum videt. Quot modis contemtus*] Chremes an Pamphilus? *Facta, transacta omnia*] Prouerbiale est in id negotii, de quo nihil supersit ad agendum. *Facta* autem a Pamphilo: *transacta* etiam a Chremete. D.

Quot modis contemtus, spretus?] Melius de Pamphilo intelligimus, *contemtus* et *spretus*. Denique ipse adiungit; *Hem repudiatus repetor*. Deinde continuo coniecturae (addit) rationem; *Aliquid monstri alunt*] Hoc est, fortasse aliquid monstri inauditi nutriunt: quae res rapit auditorem ad diuersa. *Obtrudi*] impingi, opponi. E.

14 *Repudiatus repetor*] Quasi et haec iniuria sit, repudiare et repetere. Et tale est in Eunucho, *Exclusit, reuocat. Nisi si id est*] Coniecturale argumentum. D.

15 *Aliquid monstri alunt: ea*] Duplex contumelia, et *monstri* et *aliquid*. Minus enim esset, ali-

Itur ad me. MY. oratio haec me miseram exanimauit metu.

PAM. Nam quid ego nunc dicam de patre? ah Tantamne rem tam negligenter agere? praeteriens modo

Mihi

aliquod monstrum. Sic, *Quid hominis vxorem habes?* Et mutauit genus, dicendo *ea*: quoniam femina est. Sic in Eunucho, *Taces, monstrum hominis? non dicturus es? Aliquid monstri alunt: ea*] Dum *monstrum* dixerat, *ea* subiunxit, tanquam non verbis, sed sententiae seruiens. *Nemini obtrudi*] Mire *obtrudi*, quasi inuito. et totum cum iracundia. *Obtrudi*, infringi, impingi. D.

16 *Itur ad me*] Dotem amator non cogitat: et ad vilitatem trahit, quod vltro venit, et quod se repetit Chremes. *Itur ad me*] Quasi ad hostem. Plautus Pseudolo, (I, 5, 38.) *Itur ad me.* Et Virg. (Aen. IX, 423.) *— simul ense relicto Ibat in Euryalum propere. Oratio haec*] Etiam pauca verba veteres *orationem* dicebant. D.

17 *Nam quid ego*] Quasi dicat, quid ego de patre dicam, qui alienum accusauerim Chremetem? *Nam quid ego*] Redit ad patrem, in quo noue hoc accusat, negligenter eum agere, quod nolit fieri. (Mſ. Bo end. et ed. Du B. *Quod voluit fieri*). D.

Nam quid ego dicam de patre?] Rursus est officium de senibus mutuatus. Nam cum primo de patre, mox de socero dixisset, interposito Glycerii nomine, redit ad Chremetem. hinc de patre suggerit. Queritur autem de socero per coniecturam, quod filiam suam saepe polliceri cupiat repudiatam: de patre autem, quod segniter et negligenter de filii nuptiis cogitare videatur. Ita quod de patre supra generaliter dixerat, *nonne oportuit rescisse me ante*, nunc per speciem proponit. E.

Deleatur *nunc* cum codd. fide, tum metri causa. Nam *quid* sub ictu stare debet. B.

18 *Tantamne rem*] Summam voti ac nuptias. *Praeteriens modo*] Hic ostendit specialiter quid peccauerit. *Pater* (vett. edd. *pater* recte referunt ad Donati verba antecedentia) *praeteriens modo mihi apud forum*] Vndique conflatur accusatio: ex facto, quod praeteriens: ex tempore, quod modo: ex loco, quia in foro: ex modo et ex verbis, Vxor tibi ducenda est. D.

 Prae-

Mihi apud forum, Vxor tibi ducenda est, Pamphile, hodie, inquit, para;
Abi domum. Id mihi visus 'st dicere, abi cito, et suspende te.
Obstipui: censen' me verbum potuisse vllum proloqui?
Aut vllam causam, ineptam saltem, falsam, iniquam? obmutui.
Quod si ego rescissem id prius; quid facerem, si quis nunc me roget?

Ali-

Praeteriens modo mihi apud forum; vxor tibi ducenda est, Pamphile. Quid facerem] Modo autem tempus respirandi non habet * tunc (forte, habens tum) patris imperio et praesentia territus respondere non potuit. E.

Praeteriens modo] Priscian. lib. xv. L.

Omitte *ne*, post tantam, cum cod. regio, vt versus grauius sonet. B.

19 *Ducenda*] Mire *ducenda*. Semper hoc genus declinationis necessitatem ostendit. vt Virgil. (Aen. XI, 230.) *Et pacem Troiano ab rege petendum*. Sallust. *Agendum, atque obuiam eundum est*. D.

20 *Abi cito, et suspende te*] Ad *Hodie*, *Cito* retulit. ad *Vxor tibi ducenda est*, *Suspende te*. D.

21 *Obstipui*] al. *obstupui*. L.

Obstipui habent, auctore Faerno, Vaticanus, Decurtatus, alibi Bembinus, et apud Virgilium antiquissimus liber Romanus. B.

22 *Ineptam saltem, falsam*] Duo comparantur in defensionem, aut vera, aut ad tempus accommodata. *Ineptum* est, quod a quouis reprehendi potest. *Falsum*, quod etiam prudentem possit fallere. D.

Rotundiores fluunt numeri, fide cod. Petrensis, vbi *Aut* annectis antecedenti versui, et *saltem* ponis, ante *ineptam*. B.

23 *Quod si ego rescissem*] Si mecum communicasset prius. *Quid facerem?*] Ipse se reprehendit. *Quid facerem?*] ὑποφορά. D.

Quid facerem si aliquis me interroget?] Huic responsio datur: *Aliquid facerem vt hoc ne facerem*. E.

Sic:

Aliquid facerem, vt hoc ne facerem. ſed nunc quid primum exequar?
Tot me impediunt curae, quae meum animum diuorſe trahunt:
Amor, miſericordia huius, nuptiarum ſollicitatio:
Tum patris pudor, qui me tam leni paſſus eſt animo vſque adhuc,

Quae

Sic edidit Faernus conſentientibus codd. vetuſtis. At ne Arſes et Theſes ſe inconcinne habeant: repone, *Quod ſi ego ſciſſem id prius, quid facerem, ſi quis nunc me interroget.* B.

24 *Vt ne hoc facerem*] Tacerem. et nota, *facerem*, pro tacerem. *Sed nunc*] Deliberatio, et partes eius. D.

Sed quid nunc primum exequar?] Hic eſt propoſitio ipſius deliberatiuae per duas ſc. partes, an imperio obtemperet patris, an amori potius ſeruiat. E.

25 *Tot me impediunt curae*] Ab amoris parte haec ſunt argumenta: primum neceſſitas. Amor, inquit, deinde humanitas: miſericordia a parte patris, an imperio patris obtemperet. E.

26 *Amor, miſericordia*] Haec oratoria ſunt, cum vnum negotium in multas diſtrahimus partes. *Diuerſe trahunt*] Pro, in diuerſa trahunt. *Amor*] A neceſſario. *Miſericordia*] ἀπὸ τοῦ ἐλέου. (Mſ. Lindenbr. ἀπὸ τοῦ ὁσίου. In Mſ. Hulſt. deſideratur). *Miſericordia huius*] ἀμφιβολία *Nuptiarum ſollicitatio*] A perturbatione. Quibus colligit conſulere ſe non poſſe. *Sollicitudo* eſt, quae inhaeret mentibus. *Sollicitatio*, quae ab alio fit. D.

Nuptiarum, inquit, *ſollicitatio, tum patris pudor*] Hoc eſt, quod erubeſco ex patre; et adiecit non leues cauſas: primum quod pater, deinde quod bonus pater, obtemperare vtique deberet. Bonum autem ſic confirmat. *Qui me tam leni paſſus eſt animo vſque adhuc, quae meo cumque animo libitum eſt facere*] Hac parte inclinatam ſententiam declarauit: vnde rurſus oratio concluditur ob querelas. E.

27 *Tum patris pudor*] ἀμφιβολία. *Qui me tam*] Explanatio, in quo pudendum ſit ſibi apud patrem. Et ad illud ſpectat, *Tute his rebus finem praeſcripſiſti pater. Qui me tam leni paſſus eſt animo*] Atqui accuſa-

Quae meo cunque animo lubitum'st, facere: ein' ego vt aduorser? hei mihi!

Incertum'st, quid agam. My. misera timeo, hoc incertum quorsum accidat.

30 Sed

cusabat eum. Sed amator est. *Eine ego*] Pronomen hoc vim qualitatis habet et est, An tali, tam bono? D.

Leni passus est] V. C. *liberali*. L.

Ne totum illud *animo* in Thesi, plane contra artem, lateat; transfer *est* post *animo*. B.

28 *Egone vt aduorser*] Videtur inclinasse, vt secundum patris animum consistat (vterque cod. *consisteret*): sed amore ad incerta iterum deuoluitur. D.

Eine ergo aduerser miser] Sed non iam electio consilii est, vt hoc facere velle videatur, verum obsistente amore rursus ad incertam sententiam deuolutus est. *Incertum est*, inquit, *quid agam*] Optimo loco Mysis sese interponit, vt in parte aliqua adolescens vel praesentia Mysidis, vel commemoratione Glycerii possit inuerti. Denique intercedit, et vt vtiliter tristis eum interrogaret, exponit Glycerium aegram esse, duabus de causis; ex dolore et sollicitudine. Hic dolor a partu ponitur: hoc enim dixit, laborat ex dolore. Maxima enim adolescenti efficitur concitatio, si se propter amorem intelligat pati. Deinde adiecit sollicitudinem, cuius causam ponit, quod olim constitutae sunt nuptiae, et vereatur, ne illam deserat Pamphilus. His rebus perfecta persuasio est, vt amori adolescens potius debeat obtemperare. Denique concitatus iam vnam elegit partem et proponit: *Egone istuc conari queam*?] Hic rationes narrat, quibus non sit verisimile, quod amicam sit deserturus. Primum, ne illa misera decipiatur, quae omnem vitam ei credidit, quam ille dilexerit, et pro vxore semper habuerit. hoc ab vtili est. Sequitur ab honesto; quoniam pudice eius doctum et eductum ingenium non debet necessitate immutari. Huic rei quaestio opponitur, an hoc facere possit adolescens, cum in patris sit positus potestate. E.

29 *Quorsum accidat*] Ad quam rem, quo versus. D.

Omnes mei et Faerni codd. habent *incertum hoc*. recte. Deinde *quorsum* muta in *quorsus*, metri gratia. B.

Sed nunc peropus eſt, aut hunc cum ipſa, aut me aliquid de illa aduorſum hunc loqui.
Dum in dubio eſt animus, paulo momento huc vel illuc impellitur.
PAM. Quis hic loquitur? Myſis? ſalue. MY. o ſalue, Pamphile. PAM. quid agit? MY. rogas?
Laborat e dolore, atque ex hoc miſera ſollicita'ſt, diem

Quia

30 *Sed nunc peropus eſt*] Calliditati femineae et aſtutiae ſententia haec congruit. *Cum ipſa*] *Ipſa*, nunc domina mea. *Aduorſum hunc*] Apud hunc: vt alibi, *Et id gratum fuiſſe aduerſum te, habeo gratiam*. D.

Lege *peropu'ſt*. Noſtri codd. omnes hoc ordine, *aut aliquid de illa me*. Tolle *aliquid*, quod et incertae eſt ſedis, et repugnat ſenſui. B.

31 *Dum in dubio eſt animus*] Translatio haec eſt a mole alicuius ponderis, quae ante quam in loco ſederit, cum incerta pendet, facillime commouetur. D.

Dum in dubio eſt] V. C. *Cum in dubio*. L.

32 *Quis hic loquitur?*] Hoc ſecum. Deinde conuerſus, vt vidit, *Myſis ſalue*. *Salue*] Difficile eſt aliud inuenire verbum, quod ſic declinetur, *Salue et ſaluete*. quippe huius verbi per modos eſt rara declinatio. *Quis hic loquitur?*] Principium Terentianum in iungendis perſonis. *O ſalue*] O, interiectio optantis aduentum, aut repente perculſi. *Quid agit?*] Amatorie, et familiariter non addit quae. Virgilius, (Aen. IV, 479.) *Quae mihi reddat eum, vel eo me ſoluat, amantem*, *Rogas?*] Lenta quaedam et triſtis eſt reſponſio, et dolore plena. D.

33 *Laborat e dolore*] Duplicem laborem Glycerii eſſe dicit, vnum partitudinis, alterum curae et ſollicitudinis nuptiarum Pamphili. *Laborat e dolore*] Callide aggreditur iuuenem; nam vtraque (Mſ. H. et Lindenbr. *vtrumque*) propter illum perpetitur, et dolorem et ſollicitudinem. *Atque ex hoc*] Myſis, quae contra patrem ſuaſura eſt, incertum inueniens Pamphilum, facile ad ſe conuertit mentione dominae ſuae: et maxime quod addidit, cur illam aegram eſſe dicat. Quare ſtatim perfectum eſt,

quod

Quia olim in hunc ſunt conſtitutae nuptiae. tum autem hoc timet,
Ne deferas ſe. PAM. hem, egone iſtuc conari queam?
Ego propter me illam decipi miſeram ſinam?
Quae mihi ſuum animum, atque omnem vitam credidit?

Quam

quod volebat, vt dicat Pamphilus, *Egone iſtuc conari queam?* D.

Ex hoc miſera ſollicita eſt die, legit Weſterhou. Z.

34 *Conſtitutae*] Nec addit a patre: ſed inuidioſe, quaſi et a Pamphilo ſint conſtitutae. An timet in negotio? *In hunc diem*] Idem enim dies eſt, quo placuerant deſtinatae nuptiae, quamuis Chremes renunciauerat. et ſupra, *Hic nuptiis dictus eſt dies. Tum autem*] *Tum*, praeterea. *Sollicita eſt*] *Sollicitudo* rerum incertarum magis eſt. *Quod in hunc diem ſunt conſtitutae nuptiae*] Hic certior metus eſt, et grauior. D.

35 *Egone iſtuc conari*] Ideo ſic Pamphilus, quia illa inuidioſe non, Deſerere cogaris, dixit: ſed, deferas. *Egone iſtuc conari*] Non perficere, ſed conari velle aliquid ad ſcelus, effectio eſt, etiam ſi non poteſt fieri. Hic enim voluntas, non factum damnatur. vt Virgilius, (Aen. VI, 624.) *Auſi omnes immane nefas, auſoque potiti. Egone conari*] Leuius eſt conari, quam facere. D.

36 *Egone propter me*] Magna vis eſt in pronominibus, et diuerſa ſunt, et ſingula, et non praecipitantur, nec dicuntur vno ſpiritu: ſicut in Eunucho, *Egone illam, quae me, quae illum? Quae illum*, deeſt, amat: *quae me*, deeſt, non amat. *Egone*] Suadenter. ſubauditur, *vt fieri ſinam.* D.

Ego propter me] Mſ. *Egone propter.* L.

Omnes noſtri codd. *Egon' propter.* Recte; vt verſu praecedente *egone.* B.

37 *Quae mihi ſuum animum*] Ab eius beneficiis. *Suum animum*] Quantum ad amorem pertinet. *Atque omnem vitam*] Hoc eſt, vt maritum ſperaret. *Quae mihi ſuum animum, atque omnem vitam credidit*] Argumenta a conſequenti. Si eam deſerit, haec ſubiiciuntur. D.

Quam ego animo egregie caram pro vxore habuerim,
Bene et pudice eius doctum atque eductum, sinam,
Coactum egestate ingenium immutarier?
Non faciam. MY. haut vereor, si in te solo sit situm:
Sed vim vt queas ferre. PAM. adeon' me ignauum putas?

Ade-

38 *Quam ego animo egregie caram*] *Egregie*, praeter caeteras, id est, nimis. *Bene et pudice*] Hic illud soluitur, *Lana et tela victum quaeritans*: vt hoc praestruat, bene et pudice Glycerium esse educatam, *Lana et tela victum quaeritans*. Et non pertinet ad argumentum, nisi post vitam Glycerii intelligas. D.

39 *Bene et pudice*] Ab honesto. *Bene et pudice eius doctum*] Hanc sententiam quasi de exemplo probat. Nam bene educata est a Chryside, quae primo pudice vitam, parce, et duriter agebat. D.

40 *Coactum egestate*] Propterea quod Chrysis, inopia et cognatorum negligentia coacta. *Coactum egestate*] Non paupertate, sed egestate. cui contrarium, *Inopia, et cognatorum negligentia*. D.

41 *Haut vereor*] Acuit animum adolescentis contra patrem, cuius etiam nomen graue est. D.

Haut verear, inquit, *si in te solo sit situm*] Aduersus istam propositionem argumentum rursus supponitur, an fieri possit, quod coniecturale est, quod tali animo Pamphilus sit, vt neque inhumanus, neque ferus sit, nec amet, neque sine pudore sit. Quibus rebus per se nota omnia argumenta sunt, vt facile possit nosci adolescentem, et contra imperium patris, in amore fidem posse seruare. Suggerit illa, quo magis adolescentem incendat, meritam esse Glycerium, vt eius Pamphilus memoriam contineret. E.

Haut vereor] Ms. R. *Haut verear*. L.

Plerique ex nostris *verear*, et duo, *in te sit solo*, quam lectionem et ordinem praefero. B.

42 *Sed vim vt queas*] Hic, *vereor* subauditur. *vt*, pro *ne non* posuit: vt sit, Sed vereor ne non queas vim patris ferre. Et, ne non possis, non damnatio

Adeon' porro ingratum, aut inhumanum, aut ſerum?
Vt neque me conſuetudo, neque amor, neque pudor
Commoueat, neque commoneat, vt ſeruem fidem?
MY. Vnum hoc ſcio, hanc meritam eſſe, vt memor eſſes ſui.

PAM.

tio eſt, verum adoleſcentis prouocatio in contemtum patris. *Adeon' me ignauum*] A veriſimili. *Ignauum*] Quod aduerſum neceſſitatem proferendum fuit, id primum dixit, adeſſe ſibi virtutem. Quae ſequuntur, ad fidem pertinent. Ita pro tempore contemtum patris pro fortitudine habet. *Ignauum*] *Ignauus* eſt, qui vim non poteſt ferre, qui non eſt perſeuerans. D.

Numeri gratia repone, *Sed vt vim queas ferre. Adeone me ignauom putas?* B.

43 *Adeon' porro ingratum*] *Porro*, coniunctio eſt expletiua, alias aduerbium temporis. *Ignauum et ingratum*] αὔξησις eſt; inhumanum aut ferum poſt ſubiecta dixit. *Adeon' porro ingratum, aut inhumanum*] Mira omnis conuerſio. Non enim dixit, Adeon' me obſequentem patri exiſtimas, adeo gratum, adeo pium, adeo manſuetum? Ita amatoris per omnia ſeruat conditiones, vt oratorie hoc cogatur ſcelus eſſe, ſi pareret nunc patri. D.

Lege, *Adeone porro ingratum, inhumanum, ferum?* ne accentus in repetito *Adeon'* varietur; et Aſyndetorum celeritas a rei natura poſtulatur. B.

44 *Vt neque me conſuetudo*] Non ordinem reddit. ferum enim reddit ad *manſuetum*, quod etiam ferae manſueſcunt. *Neque amor*] Ad illud, *Inhumanum*. Amor namque vehementior eſt in homines. Virgilius, (Georg. III, 258.): *Quid iuuenis, magnum cui verſat in oſſibus ignem Durus amor?* *Pudor*] Ad *ingratum* retulit. *Vt neque me conſuetudo, neque amor*] ἀπόδοσις ad ſuperiora. *Conſuetudo*, aduerſus feritatem. *Amor*, aduerſus inhumanitatem. *Pudor*, aduerſus ingratum animum. D.

45 *Commoueat neque commoneat*] αὔξησις eſt ad maiora. *Vt ſeruem fidem*] Exquiſite: non dixit, vt contemnam patrem. D.

46 *Vnum hoc ſcio*] In eodem haeret, vt excitet iuuenem: neque audire ſe fingit quod dicit. *Vnum hoc ſcio*] Vide quam callida ſint, quae a Myſide ſubiiciuntur, ad irritandam promiſſio-

PAM. Memor essem? o Mysis, Mysis, etiam nunc mihi
Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis

De

missionem Pamphili. *Vnum hoc scio*] Subiicit illa quae ardentem incendant magis. Nam dixit ille omnia, quibus cogitur seruare fidem: sed de merito eius aut nihil dixit, aut parum. *Vnum hoc scio*] Quasi hoc dicat, Quid tu facturus sis equidem nescio, sed vnum scio, *Vt memor esses sui*] Inuidiose, quasi oblito: adeo commouetur hoc dicto Pamphilus. *Vt memor esses sui*] Bene praeterito: quoniam quae praeterita sunt, in recordatione magis lacrymabilia (Ms. Hulst. addit *et miserabilia*) sunt. vt Virgilius, (Aen. III, 678). — *Cui paruus Iulus, Cui pater, et coniux, quondam tua dicta, relinquor?* Idem alibi, (Aen. IX, 300.) *Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat.* D.

Vnum hoc scio, meritam esse vt memor esses sui] Adiecit rursus adolescens suae memoriae: siquidem dicit, in animo se haec Chrysidis morientis et commemorantis Glycerium scripta verba pertenere. In qua re allocutionis sunt praecepta et potestates: hoc est, quibus verbis potuit, vt Chrysis moriens ei commendaret Glycerium. Sed quoniam hoc profecit ad affectum, vt exinde profiteatur adolescens, se Glycerium non deserturum, singula excutienda sunt. Nam primum quo tempore locuta sit, non sine affectu est. *Moriens eum*, inquit: quae res habet maximam pietatem, cum postrema vox est: quod soli sumus, et quod semotis omnibus: plus enim fidei meae dedit, quando testem adhibere neglexit. Deinde sequitur ipsa oratio, quae magnum affectum tenet. E.

Hanc meritam] In regio cod. τὸ *hanc* desideratur. L.

Hanc abest a melioribus codd. nec ancillae de Domina loquenti conuenit. Deinde *esse* pone ante *meritam*, qui ordo est in Donati Msto. Oxoniensi, vt meritam clare possit audiri. B.

47 *O Mysis, Mysis*] Primum vocandi, alterum increpandi est. D.

48 *Etiam nunc scripta*] Id argumentum est, quam viuae memor sit, qui etiam mortuae verborum meminerit Chrysidis de Glycerio. D.

Vt ambiguitas Genitiui tollatur, *dicta* pone post *animo*. B.

De Glycerio. iam ferme moriens me vocat:
Accessi; vos semotae: nos soli: incipit,
Mi Pamphile, huius formam atque aetatem vides.
Nec clam te est, quam illi nunc vtraeque inutiles,

Et

49 *Iam ferme*] *Ferme* aduerbium est festinantis. *Moriens me vocat*] Ex tempore probauit locutam vera esse, non ficta et simulata. Nam qui sani sunt, ipsi (adde, *sibi spe*, Z.) longioris vitae adulantur. Virg. (Aen. x, 782.) *Et dulceis moriens reminiscitur Argos*. D. — 50 *Iam ferme moriens*] Affectus a tempore, quod postrema vox erat. *Accessi; vos semotae: nos soli*] Figurae propriae Terentianae, (lege *Terentio*), ἀσύνδετον καὶ ἔλλειψις. *Vos semotae*, deest *estis: nos soli*, deest *remansimus*. vt est illud, *Egone illam, quae illum, quae me? Vos semotae: nos soli*] Habuit fidem, quod soli fuimus, quod nemo testis. an timuit, ne hoc pater ante firmatum amorem cognosceret? *Incipit*] Deest *dicere*. Praeparatio, et quasi vestibulum orationis est. *Inceptio* dicitur orationis, quae longa taciturnitate, meditate grauiterque profertur. vt Virg. (Aen. x, 100.) *Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas, Infit*. D.

51 *Mi Pamphile*] μίμησις per προσωποποιΐαν. et principium a blandimento. *Mi Pamphile*] Vide redditam voci morientis densis interuallis interruptam orationem, vtpote lasso anhelitu interueniente. *Huius formam atque aetatem*] Amat compendium lassitudo. *Formam* enim dicendo pulchritudinem significat: *aetatem*, quod parua. *Huius formam atque aetatem*] Duplex causa commendationis, *forma* et *aetas*: vt supra, *Forte vnam aspicio adolescentulam, Forma*, etc. D.

Nam, mi Pamphile, inquit] Primo quod familiariter allocuta est, dicendo *mi*; deinde ipsa commendatio, quae duas ad misericordiam continet causas, formam atque aetatem: quam rem et Simo laudauerit dicendo supra, *Ibi aspicio vnam adolescentulam, forma &c.* Ex his enim rebus omnis causa pietatis est, et spes ad amorem. E.

52 *Vtraeque inutiles*] Legitur et *vtiles*. *Et ad pudicitiam*] Propter formam dixit. *Et ad rem tutandam*] Propter aetatem. ἀπόδοσις. D.

Illi nunc vtraeque inutiles] Sic ex Ms. R. editum, quod Priscianus in parte agnoscit, apud quem legimus lib. xiv.

Quam

Et ad pudicitiam, et ad rem tutandam fient.
Quod ego te per hanc dextram oro, et ingenium tuum,
Per tuam fidem, perque huius solitudinem

Quam illi nunc vtraeque res inutiles. L.

Codex Regius hoc ordine ponit, *Nec clam te est, quam illi vtraeque res nunc inutiles.* Repone *vtiles*, et versus est saluus. cf. infra IV, 5, 16. B.

Res nunc vtiles. W.

53 *Ad pudicitiam et ad rem tutandam*] Ad pudicitiam, forma: ad rem tutandam, aetas. Sed melius vtrumque ad pudicitiam. Nam neque forma, neque aetas pudicitiam poterit custodire: ad rem tutandam sola aetas sufficit. E.

Recte *rem* ante *tutandam* locum obtinet. B.

54 *Quod te per*] *Quod*, propter quod. vt, (Aen. II, 141.) *Quod te per superos.* Et est ordo, propter quod te oro. *Per hanc dextram*] Tenet eum, vt apparet. *Per hanc dextram*] Fidei et foederis membrum. Ad manum fit conuentio. *Et ingenium*] Legitur et *genium*. D.

Quod ego te] Omnis allocutio has diuisiones habet, quid velit et quid metuat. ita quod metuat supra positum est, *et aetate, et forma.* nunc quid velit. *Quod ego, inquit, nunc te per hanc dexteram oro.* Ipsum quod velit iungit cum precibus. Impetrabile enim fit, si quod volumus, in allocutione cum precibus collocemus. Vt, (Virg. Aen. IV, 314.) *Per has te lacrymas egomet dextramque tuam te; Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam Dulce meum* — Non potuit enim per partes impetrabile facere, quod rogabat. Hic autem vide, quod in iureiurando collocat primo dexteram, quam tenebat; quae semper fidei testis est. Nam inde etiam Tullius, *Per dexteram tuam te oro, non tam in praeliis et in bellis, quam in pace et fide firmiorem.* Et ingenium simul adiecit et fidem: tum etiam vt pietatem captet, solitudinem mulieris, et ipsum postremo desiderium. E.

Et ingenium tuum] al. *et genium tuum.* L.

Lege, *Quod te ego per dextram hanc oro, et per genium tuum.* Duo codd Palatini habent *Genium*, quod et sententia ipsa flagitat. Deinde *per* repetendum est ante Genium, vt aequalitas constet. B.

55 *Per huius solitudinem*] Legitur et *sollicitudinem*. D.

Te obtestor, ne abs te hanc segreges, neu deseras:

Si

56 *Obtestor*] *Obtestato* dicitur, quando eum adiuramus, quem rogamus. *Oramus* per eas res, propter quas rogamus. Virg. (Aen. x, 45.) — *per euersae, genitor, fumantia Troiae Excidia obtestor. Ne abs te hanc segreges, neu deseras*] Ad fidem, *ne segreges*, retulit: *ad solitudinem*, ne deseras: hoc est, ne aliam ducas, aut amare desinas, etiamsi aliam ducas. *Ne abs te hanc segreges*] Quasi ipsam manu tenens. *Hanc*, propter formam et aetatem. *Segreges*] Hoc verbum simplex fieri non potest. *Neu deseras*] postremo. *Te obtestor*] Sextum παρέλκον. dixit enim iam, *Quod ego te per hanc dextram oro*. D.

Ne abs te eam segreges, neu deseras. Sunt autem duo, *ne abs te segreges*, ne non eam ducas vxorem: *neu deseras*, neue non periclitantem defendas. Scit enim esse peregrinam secundum suspicionem suam. Adiungit meritum suum dicendo, *Si te in germani fratris dilexi locum*] Quomodo Virg. (Aen. IV, 315.) *si bene quid de te merui*. Iungit autem meritum puellae: *Siue haec te solum semper fecit maximi: seu tibi morigera fuit in rebus omnibus*] *Tibi fuit morigera*, id est, tuis moribus inseruiens. Et in merito puellae maximam vim declarauit, quod solum semper fecit maximi. Accepit a me beneficium, quod seruata sit, quod viuat, et tamen te solum maximi fecit. Potest etiam dici, quod solum amauerit in domo meretricis. Allocutionem efficaciter concludit per mandatum et monitum. *Te isti virum do*] Quod supra dictum, *abs te ne segreges*. *Amicum, tutorem, patrem*] Hoc supra dictum, *neu deseras*. Adiungit et ab vtili; *bona nostra haec tibi committo*] Post haec quo maior vis ad memoriam possit accrescere, vt mandatorum verba in animo fixa remanerent, illud adiecit, *Hanc mihi in manum dat, mors continuo eam occupat*] *Continuo* inquit, tanquam vsque ad mandati creditam sententiam vita suffecerit. Concludit deliberationis suae partem per electionem: *Accepi*, inquit, *acceptam seruabo*] Consentit continuo et Mysis, et ipse curam illius habendo, cum dixisset, *perge ad obstetricem*, monetque ne aliquid dicat dominae de nuptiis. quod pulchre est collocatum. Nam nonnihil ex hoc fidem dat amoris, cui et miseretur. Et vrbane, ne ei quam diligit ex aliquo nuncio aegritudo cumuletur, hoc posuit: *Atque audin'? verbum vnum caue de nuptiis: ne ad morbum hoc etiam*. E.

Si te in germani fratris dilexi loco,
Siue te haec ſolum ſemper fecit maximi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.
Te iſti virum do, amicum, tutorem, patrem.
Bona noſtra haec tibi permitto, et tuae mando fidei.
Hanc mihi in manum dat: mors continuo ipſam occupat.
Accepi: acceptam ſeruabo. MY. ita ſpero quidem.

57 *Si te in germani*] Sic tunc dicimus, quando praeſtitimus aliquid, et tamen nolumus exprobare. vt Virg. (Aen. IX, 406. *Si qua tuis vnquam pro me pater Hyrtacus aris Dona tulit.* -- Et alibi. (Aen. IV, 317). *Si bene quid de te merui.* -- *In germani fratris*] Non fratris ſolum, ſed etiam germani. D.

58 *Siue haec te ſolum*] Si aut te mihi praetulit, aut nullum alium nouerit amatorem in domo meretricis. D.

Siue haec te lege ex codd. nonnullis. *Te* enim, cum in ictu non ſit, non poteſt non elidi. B.

59 *Morigera*] Hoc quaſi amanti vtile fuit. Virg. (Aen. IV, 317.) *fuit aut tibi quicquam Dulce meum.* D.

60 *Te iſti virum do*] Haec, vt diximus, et ſingula ſunt, et non praecipitantur, nec dicuntur vno ſpiritu. *Te iſti virum do*] Apparet quod iunctis dextris haec dicebat. ideo et, *Per hanc dextram te oro. Amicum*] Poteſt enim et maritus eſſe, et non amicus. Sed affectu mariti retulit amicum. *Virum*] Ne ſegreges. *Amicum*] Ne deſeras. *Tutorem*] Quaſi orbae. *Patrem*] Quaſi paruae. *Patrem*] Ad illud quod ait, *Et ad pudicitiam.* D.

61 *Bona noſtra tibi haec permitto, et tuae mando fidei*] Concluſio per mandatum et obteſtationem efficax ſatis. *Bona noſtra*] Haec verba quaſi ſupellectilem ſuam oſtendentis ſunt. *Bona noſtra*] Hoc eſt, Ad rem tutandam. (lege: Ad hoc, *Et* ad rem tutandam). D.

Tibi permitto] al. *committo.* L.

62 *Hanc mihi in manum dat*] Confirmatae ſunt legitime nuptiae per in manum conuentionem. Et mire *hanc:* non, *huius manum. Mors continuo ipſam occupat*] Quo magis memorem eſſe oportet eorum, poſt quae illa nihil locuta eſt. D.

63 *Accepi*] Proprie, quaſi vxorem. *Acceptam ſeruabo*] Concluſit partem deliberationis ſuae per electionem. D.

PAM. Sed cur tu abis ab illa? MY. obſtetricem
arceſſo. PAM. propera.
Atque audin'? verbum vnum caue de nuptiis,
Ne ad morbum hoc etiam. MY. teneo.

ACTVS SECVNDI SCENA PRIMA.

CHARINVS. BYRRHIA. PAMPHILVS.

QVID ais, Byrrhia? daturne illa Pamphilo hodie
nuptum? BY. ſic eſt.

CH.

64 *Sed cur tu*] Corripit, quod abeat ab illa. *Cur*, non interrogantis, ſed corripientis eſt et increpantis, quod Glycerium deſerat *Obſtetricem*] Quae opem tulerit parienti, *obſtetrix* dicitur: vnde et parturientes, *Fer opem*, clamant. *Propera, atque audin?*] Et interrogatio quo eat, et reuocatio, ad argumentum magni amoris accedit. D.

Sed cur tu ab illa? Sic edidit Sandby. Z.

65 *Verbum vnum caue de nuptiis*] Deeſt *dicas*. figura ἔλλειψις. *De nuptiis*] Non quod hodie futuras neſcierit Glycerium, ſed quod illas hodie indixerit pater filio: cum ſupra et Pamphilo et Glycerio diſturbatae viderentur, Quia ſunt conſtitutae in hunc diem. *Caue*] Annotant quidam *caue* hic corripiendum eſſe. D.

Verba *Atque audin?* debent verſum antecedentem claudere. B.

66 *Ne ad morbum hoc etiam*] Iterum ἔλλειψις, deeſt enim, *accedat*. D.

1 In hoc colloquio altera pars oſtenditur fabulae. Siquidem Andria ex duorum adoleſcentium pa ιoribus (Mſſ. Hulſt. et Dan. et Boend. *periculis*) gaudiiſque componitur, cum fere ſolam Hecyram Terentius ex vnius comoedia adoleſcentis effecerit. Has perſonas Terentius addidit fabulae. Nam non ſunt apud Menandrum, ne τραγικώτερον (nec hoc, nec illud ἀποθέατον. quod e Mſ. laudat Lindenbrog. agnoſcit Mſ. Hulſt.) fieret, Philumenam ſpretam relinquere ſine ſponſo, Pamphilo aliam ducente. *Quid ais, Byrrhia? daturne illa*] Ex verbis Charini apparet Byrrhiam nunciaſſe nuptias futuras cum Pamphilo:

nec

CH. Qui ſcis? BY. apud forum modo de Dauo audiui. CH. vae miſero mihi!

Vt

nec adducitur tamen, vt ſtatim credat, et accommodet animum. Saepius ergo repetit interrogando. Et bene *illa*, velut amatorie de certa loqueretur perſona. Sic Virgilius, (Aen. IV, 421). — *ſolam nam perfidus ille Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus.* Ergo non Aeneas, ſed ille. Et item hic, non *Philumena*, ſed *illa* dixit. *Quid ais, Byrrhia?*] Miratur magis, quam interrogat, vel potius indignatur. *Sic eſt*] Hoc cum indignatione ſtomachi dixit. D.

Quid ais, Byrrhia? daturne illa bodie Pamphilo?] Charinus indignatur, quod ſibi nunciatum eſſet, Philumenam, quam diligebat, Pamphilo eſſe nupturam: vehementi dolore ſuccenſus, primo conqueritur, deinde deliberat, an Pamphilum conueniat, vt eam non ducat vxorem. Deliberatiuae formam in hac ſcena debemus animaduertere: ac primum, an verum ſit, quaerit. Ideo interrogat, quaſi verum audierit. Eſt et familiare timentibus, nolle audire quod inimicum ſit voluntati. Interrogat autem rem; *Quid ais, Byrrhia?* Deinde cum conſenſus eſt commodatus, ſic et perſonam quaerit, a quo audierit. E.

Hodie nuptum] In Mſ. R. *τὸ hodie* deeſt. L.

Etſi in omnibus codd. hic ordo verborum reperitur, *daturne illa hodie Pamphilo nuptum?* metri tamen gratia Faernus recte ita correxit. B.

2 *Qui ſcis?*] Non vult enim verum eſſe. *Qui*, quatenus, vnde hoc ſcis. *Apud forum modo de Dauo audiui*] *Apud forum*, de loco. De tempore, *modo*. De perſona, *de Dauo*. (ita verba collocauimus e Mſ. Hulſt. quem ordinem ſenſus exigit. Z.). Plurima dixit ad confirmandum Byrrhia, quando interrogatus eſt, a loco, a tempore, a perſona. *Vae miſero*] Tandem aliquando peruictus (Mſ. Boend. et ed. Du. B. *productus;* forte leg. *perductus*) eſt, vt crederet. *Vae*] interiectio in his rebus, quas execramur. D.

Qui ſcis] At vero nuncius compendium interrogationi faciens, et perſonam et locum dicit, vbi audierit. *Apud forum*, inquit, *modo de Dauo audiui*] Quare confirmatus in quaeſtione, continuo prorupit adoleſcens, qui dixit; *Vae miſero mihi*] Quod nunc certum periculum ſit, ante incertus fuiſſet inuentus (forte *euentus*): et ex diuerſis rebus fit argu-

 men-

Vt animus in spe atque in timore vsque antehac attentus fuit;

Ita,

mentum a pari. Post Byrrhiae adhibet consolationem. Quod genus orationis in materia oratoria raro versatur. Hic autem posita est, vt voluntas ab eo quod fieri non potest, consolatione suscepta, ad id quod fieri potest, conuertatur: quod vocatur dissuasio. At vero adolescens cupidus amoris sui voluntatem perterritam continet. *Nihil*, inquit, *aliud volo nisi Philumenam*. Sed seruus consolationem reddit, vt si fieri possit, adolescens aestus contrarii amoris excludat: et ipsum amorem loquendi dolore suspendit. Huic respondit sententiae naturaliter: quod omnes cum valemus, aliis dare consilium possumus: at si in aegritudine ipsi simus, de eo, de quo consilium dedimus, necesse est aliter sentiamus. Viso Pamphilo deliberat Charinus an adeat, et roget, vt nuptiis aliquot proferat dies, id est, protrahat; vt periculo iam certo spes aliqua dilatione pariatur. Ac deliberationem indicat seruo Byrrhiae, quid sibi videatur. At ille dissuadet ab inhonesto et inutili, spem * est cadere Pamphilum, si nihil impetraret, ille continuo sibi credat Charinum vxorem tollere. Hoc nam significauit. Quid ni? si nihil impetres: vt sit sensus, quod mihi videtur: *vt ille arbitretur paratum sibi moechum, si tu nihil impetres.* Alii distinguunt sic, vt simul dicant, non separatim, *Quid ni, nisi.* qui vere nullus est sensus. Potest tamen dici *Quid ni?* id est, certe. Et post, *si nihil impetres*, sc. restat, vt arbitretur tanquam ab eo impetraturus. (in MSS. lacunae signum nullum) * Vt defendat deliberatiuae vtitur partibus, id semper impetrationem esse docuimus, quae habet principium ad beneuolentiam conciliandam precibus. E.

Pro *modo de Dauo* recepimus lectionem Donati *modo e Dauo*, quam ipsi Faerno placere videmus. B.

3 *Vsque ante hac*] Id est, ante quam tua verba audirem. Et duas praepositiones posuit, vt dicitur: sed vna est tantum velut aduerbium, non iam praepositio. *Vsque antehac attentus fuit*] Nulla praepositio praepositioni adiungi separatim potest. *Vsque*, eiusmodi est, vt sine aliqua praepositione raro inueniatur. *Attentus fuit*] Vt *attentus audire* dicitur. D.

Spe atque timore] Seneca Epistol. v. *Spem metus sequitur: nec miror ista sic ire. Vtrum-*

Ita, postquam ademta spes est, lassus, cura confe-
ctus, stupet.

BY. Quaeso aedepol, Charine, quoniam non pot-
est fieri, quod velis,

Id velis, quod possit. CH. nihil volo aliud, nisi
Philumenam.

BY.

Vtrumque pendentis animi est, vtrumque futuri exspectatione solliciti. Eleganter Achil. Tatius lib. v. τὴν ψυχὴν εἶχον ἐπὶ τρυτάνης ἐλπίδος καὶ φόβυ. καὶ ἐφοβεῖτο μῦ τὸ ἐλπίζον, καὶ ἤλπιζον τὸ φοβύμενον. Virgil. Aeneid. I. *Spemque metumque inter dubii.* L.

4 *Lassus cura*] ex praeterita spe: nunc *Confectus*, id est, sic vulneratus, aut percussus, vt sanari non possit. *Lassus*] ademta attentione. *Cura confectus*] confirmato timore. *Stupet*] abiecta spe. D.

5 Obiurgantis est *Quaeso*, vel etiam rogantis. *Quoniam non potest*] Consolatio ad id, quod fieri non potest, suadens, *Id velis quod possit.* Prouerbiale. D.

Quod vis non potest, velis id] Augustin. de Ciuit. lib. XIV. cap. XV. et XXV. *Viuat vt vult, quoniam extorsit sibique imperauit non velle, quod non potest, atque hoc velle quod potest. Sicut ait Terentius. Quoniam non potest id fieri quod vis, id velis quod possis:* Idem de vita beata: *Etenim et illa eiusdem Comici sententia non minus vera est: Quoniam non potest id fieri quod vis; id velis &c.* L.

Pro *quoniam* Cod. Regius habet *quando*, sic laudat quoque locum Donatus ad Aen. v, 704. et sane melius conuenit sensui, vt infra IV, 5, 10. Caetera Faernus emendauit ita, *non potest id fieri, quod vis.* Recte. B.

6 *Nihil aliud*] Hoc magis gemitu amatorio, quam vt responderet Byrrhiae, dicit: quasi magis Philumenam velit, quam vitam et lucem. Idem alibi, *In eo me oblecto: solum est carum mibi.* Non enim dixit, Nullam volo aliam, quam Philumenam: sed nihil volo aliud: quod infinitum est. *Qui istum*] *Qui*, pro vt. D.

Nisi Philumenam] Augustinus de Ciuit. lib. XIV. cap. VIII. *Apud Terentium flagitiosus adolescens insana flagrans cupidine, Nibil volo aliud, inquit, nisi Philumenam. Quam voluntatem fuisse libidinem, responsio, quae ibi serui eius senioris inducitur, satis indicat; ait namque domino suo: Quanto satius te*

BY. Ah! quanto satius est, te id dare operam, qui istum amorem ex animo amoueas tuo,
Quam id loqui, quo magis lubido frustra incendatur tua.
CH. Facile omnes, quum valemus, recta consilia aegrotis damus!
Tu si hic sis, aliter sentias. BY. age, age, vt lubet. CH. sed Pamphilum
Video. omnia experiri certum'st, prius quam pereo. BY. quid hic agit?

CH,

id dare operam, quo istum amorem ex animo amoueas tuo, quam id loqui, quo magis libido frustra accendatur tua. L.

7 *Ex animo dimoueas*] Legitur, *ex corde eiicias.* D.

Tuo omnino subdititium est. Pro *animo amoueas* Donatus monet etiam legi *corde eiicias.* Quae lectio perplacet propterea, quod *eiicere* maius est quam *amouere*, et *corde* consuetudini auctoris magis conuenit; vid. Eun. II, 2, 16. Hec. III, 2, 12. Denique vt ex his duobus versibus vnus tantum efficiatur trochaicus acatalecticus; cum Faerno primam syllabam, By. *Ah* in finem praecedentis reiiciendam puto. B.

9 *Facile omnes cum valemus*] Menander: ῥᾷον παραινεῖν ἢ παθόντα καρτερεῖν. Philemo apud Stobaeum Serm. CCLXLIV. Τοὺς ἰατροὺς οἶδ' ἐγὼ ὑπὲρ ἐγκρατείας τοῖς νοσοῦσιν· ἐν σφόδρα πάντας λαλοῦντας. L.

Menander: ὑγιὴς νοσοῦντα ῥᾷστα πᾶς τις νουθετεῖ. W.

10 *Tu si hic scis*] Hoc gestu scenico melius commendatur. Nam haec magis spectatoribus, quam lectoribus scripta sunt. *Hic* ergo se ipsum ostendens, dicit. et est hic pronomen. *Sed Pamphilum*] *Sed*, inceptiuum, pro, atque eccum Pamphilum: vt Sallustius, (in Fragmentis), *Sed Metellus in vulnere.* Hoc non discretiuum: vt si dicas, sapiens, sed miser: hic enim discretiuum erit. *Sed Pamphilum video*] Haec per ἀποστροφὴν finguntur. *Age age vt lubet*] Aduersus haec non habuit, quid loqueretur. et est permissio reprobantis ea, quae consentit. D.

Hic sign. meo loco. Pro *sentias* sensus postulat *censeas.* cf. Adelph. v, 8, 5. B.

11 Idem alibi, *Omnia prius experire, quam armis, sapientem decet.*

CH. Ipsum hunc orabo: huic supplicabo: amorem huic narrabo meum.
Credo, impetrabo, vt aliquot saltem nuptiis prodat dies;
Interea fiet aliquid, spero. BY. id aliquid nihil est. CH. Byrrhia,
Quid tibi videtur? adeon' ad eum? BY. quidni? si nihil impetres,

Vt

decet. Virgilius, (Aen. IV, 415.) hanc quoque posuit sententiam, *Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.* D.

12 *Ipsum hunc*] Bene *ipsum*, quasi auctorem et principem. refertur etiam ad dignitatem. *Orabo: huic supplicabo*] *Oramus* quae bona sunt: *supplicamus* in aduersis magis, vel cum lacrymis. *Hunc orabo, huic supplicabo*] Prooemia sunt petitionis, quibus ostendit Poeta rationem, qua noua et improba res tamen petitur. *Amorem huic narrabo meum*] Non studium, aut voluntatem, sed amorem. Nec petam, sed *narrabo* dixit: totum magnifice. D.

13 *Vt aliquot saltem prodat dies*] *Saltem*, desperatis rebus solam petentes salutem, hoc verbo vtimur. *Prodat* vero, proferat, prolatet, differat. Lucilius in quinto, *An porro prodenda dies sit?* D.

14 *Interea fiet aliquid*] Tale est hoc, quale illud, *Interea aliquid accidet boni.* Sed nihil illum dixisse Poeta per seruum ostendit, dicendo; *Id aliquid nihil est. Fiet aliquid*] Vt supra, *Impetrabo.* D.

15 *Adeon' ad eum*] Consuetudine magis, quam ratione dicitur; vnum enim *ad* abundat. *Quidni, si nihil impetres*] Aut, *Quid, nisi nihil impetres. vt ie.* etc. In vtroque idem sensus est: sed superior per εἰρωνείαν, inferior per simplicem explanationem soluitur, Et si *quidni* legitur, subaudiendum, adeas: vt sit, Quid ni adeas? vt si nihil impetres, te arbitretur paratum moechum, si illam duxerit. *Si nihil impetres*] *Impetres* per ὑστερολογίαν dictum videtur, pro *petas*, quoniam petitionem saepe impetratio sequitur. D.

Vnus cod. e nostris habet *Quid nisi? vt nihil impetres;* duo, *Quid nisi? nihil vt impetres.* Emenda igitur *Quid ni? nihil vt impetres.* Igitur *vt* signif. *etsi, quamuis.* B.

Vt te arbitretur sibi paratum moechum, si illam duxerit?

CH. Abin' hinc in malam rem cum suspicione istac, scelus?

PAM. Charinum video. salue. CH. o salue, Pamphile,

Ad te aduenio, spem, salutem, auxilium, consilium expetens.

17 *Abin* recte legunt codd. praeter quatuor nostros, vbi est *Abi.* In Vaticano et Victoriano *n* abrasum est. Nullus vero nostrum habet *crucem.* Retine *rem.* B.

18 *Charinum video*] Non imperite Pamphilum priorem loqui fecit, sed vt fiduciam det Charino loquendi: quod et Virgilius, (Aen. 1, 325.) eleganter, *Heus, inquit, iuuenes monstrate, mearum Vidistis si quam hic errantem forte sororum.* Ad hoc prior incipit Pamphilus, vt ad confessionem Charino minus clausa prae pudore sit via. *D.*

Alia orationis vis et virtus erit, si post *O salue* maiorem feceris interpunctionem. Nam elata voce pronunciandum est *Pamphile.* B.

19 *Salutem, auxilium, consilium expetens*] Vt in petitionibus fieri solet, beneficium petens, vtitur partibus deliberatiuae. *Consilium expetens*] Eleganter: quoniam demens et improbum est quod petit, nouissimum posuit consilium: vt si non possit concedi, vel consilium expetat ad sanandam dementiam. Cicero, (pro Lig. x.) *Tu da salutem, qui spem dedisti.* D.

Ad te venio spem, auxilium, salutem expetens] Pamphilus propter amorem suum istud aliter accipit, et respodet, *neque consilii locum habeo, neque ad auxilium copias.* Interrogat tamen ille. quoniam pudoris fuerat dicere, *Vxorem tuam diligo*, prius interrogat an duceret vxorem: respondet Pamphilus quod in opinione est, non in eius voluntate. Adiungit Charinus ad impetrationem vitae suae periculum, *Si id facis, hodie postremum me vides*] Sed interrogatus a Pamphilo cur istud dixerit, pudore confunditur. Allegat seruum vt ipse dicat. Seruus vero callidus, ne minus impetrabile, sed certe contumeliosum esset si diceret, amat vxorem tuam,

spon-

PAM. Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam.

Sed

sponsam, inquit, *tuam amat.* hoc enim est, quod adhuc tibi vxor non sit. Vnde adulterii nulla suspicio est, quod illa sponsa est, hic amat tantum. Sed Pamphilus memor consilii sui et voluntatis, quaerit vtrum Charino aliqua consuetudo sit cum ea. Sed Charinus nesciens consilium, cur haec interrogauerit Pamphilus, simpliciter negat factum. Volebat autem Pamphilus causam simpliciter reperire, cur eam non duceret vxorem, quam nolebat. Quod vt ille intellexit, se ad preces vertit, et petit ex more postulantium, quo semper prima, quae maiora sunt, petimus: deinde ea quae volumus. Nam, vti supra dixit Charinus, nihil aliud a Pamphilo cupiens, nisi vt aliquot saltem nuptiis proferret dies. Hoc igitur cum desiderio sit, aliquid amplius primo postulat, sicut diximus. Quia moris est vt per partes primo, deinde quod volumus postulemus; vt si negatum fuerit, quod primo petitum sit, iam pudori sit a quo petitur denegare. Primo petit ne ducat, secundo si id non potest, *aut tibi nuptiae hae sunt cordi*, saltem aliquot proferat dies, dum proficiscatur aliquo. Hoc est quod fuerat petitum: similiter et Iuno ab Aeolo postulauit, primum quod magnum est. Virgil. (Aen. I, 73.) *Incute vim ventis, submersasque obrue puppes.* Ita secundo loco, quod volebat, petit: *Aut age diuersas, aut disiice corpora ponto.* Hoc namque desiderabat, Troiani ad Italiam ne venirent, ac propterea dispergerentur. Huic igitur petitioni respondet Pamphilus patienter, vt amici more, non quia petiuerit Charinus, sed quia ipse eam nolit ducere vxorem. E.

Auxilium pone post *consilium*. Nam vt spes minus est salute, ita consilium auxilio. Deinde commotius pronunciatur. Denique idem ordo est in responsione versus sequentis. B.

20 *Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam*] Apud amantem neque consilii facultas: apud inopem neque copia auxilii. His duobus ostendit etiam sese amatorem. Neque pol consilii locum habeo, quia amo: neque auxilii, quia sum miser. D.

Consilii locum neque auxilii] Plautus in Trucul. *Magisque adeo ei consiliarius hic amicus est, quam auxiliarius.* L.

Pro *consilii* lege *consili*. Nam veteres omnes in Substan-

Sed iſtuc quidnam'ſt? CH. hodie vxorem ducis?
PAM. aiunt. CH. Pamphile,
Si id facis, hodie poſtremum me vides. PAM. quid ita? CH. hei mihi!
Vereor dicere: huic dic quaeſo, Byrrhia. BY. ego dicam. PAM. quid eſt?
BY. Sponſam hic tuam amat. PAM. nae iſte haut mecum ſentit. ehodum dic mihi,
Num quidnam amplius tibi cum illa fuit, Charine? CH. ah, Pamphile,

Nihil.

ſtantiuis, exeuntibus in *ius* vel *ium*, ſemper Genitiuos, vt Vocatiuos, *i* ſimplici efferebant. Sub Auguſti ſeneſcentis demum aetate mutatio Genitiuorum, qualis hodie eſt, facta eſt. cf. Gell. XIII, 24. Deinde Codd. Petrenſis et Regius habent *neque ad auxiliandum copiam:* at Eugraphius, *neque ad auxilium copias.* Ego legendum eſſe cenſeo, *neque ad auxilium copiam.* B.

21 *Sed iſtuc quidnam eſt?*] Hoc ſi non adderet, locus confitendi amoris Charino nullus fuiſſet. *Hodie vxorem ducis?*] Vide miram interrogationem ante confeſſionem. *Aiunt*] De ea re dicimus, quam volumus eſſe falſam. D.

22 *Si id facis*] Nihil prius, quam ſe moriturum dixit, pudenda dicturus. Inde datum eſt (Lege, *inde natum*, aut, *inde factum eſt*), vt ille inſtantius quaereret cauſam. *Hodie poſtremum*] Plus dixit, quam ſi dixiſſet, *Morior hodie. Hodie poſtremum*] A neceſſario: quia viuere non poteſt. Et *poſtremum*, aduerbium eſt. D.

24 *Sponſam hic tuam*] Nulla cunctatione Byrrhia, ſed facete, παῤῥησίᾳ ſeruili paratiſſime narrat. *Sponſam hic tuam amat*] Callide et *ſponſam*, et *amat:* hoc eſt, nec adhuc vxor tua eſt, neque aliquid admiſit, quia amat tantum. *Nae iſte haut*] *Nae*, valde: vt et Cicero, Catil. II, 3.) *Nae illi vehementer errant.* Senſus hic eſt, Non id amat quod amo, nec id odio habet quod odi. Hoc eſt, valde iſte, inquit, non mecum ſentit: id amat quod ego odi. *Nae iſte haut mecum ſentit*] *Nae*, valde: aut vt quidam volunt, *o quam.* Lucilius in x, *Nae in arce bouem diſcerpſi magnifice*, inquit. D.

25 *Num quidnam amplius tibi cum illa fuit?*] Artificioſe per-

Nihil. PAM. quam vellem! CH. nunc te per amicitiam, et per amorem obſecro,
Principio vt ne ducas. PAM. dabo equidem operam. CH. ſed ſi id non potes:
Aut tibi nuptiae hae ſunt cordi. PAM. cordi? CH. ſaltem aliquot dies
Profer, dum proficiſcor aliquo, ne videam. PAM. audi nunc iam:

perſonam expreſſit Terentius, nuptias recuſantem: et ſimul *τὸ χρῆστον* virgini ſeruauit. D.

26 *Quam vellem*] Vtique vt eſſet cauſa recuſandae. (Mſ. Boend. et ed. Du B. *Vtique vitiata, vt eſſet cauſa recuſandae.* Vnde forte leg. *Vtique vitiatam, vt eſſet cauſa recuſandi*). *Per amicitiam*] Suam et Pamphili. *Et per amorem*] Suum tantum circa virginem. D.

Quam vellem] V. C. *Quantum vellem.* L.

27 *Vt ne ducas*] Sufficeret dixiſſe, *ne ducas.* *Dabo equidem operam*] Plus illi promiſit, quam ille popoſcit. *Dabo equidem operam*] Pronunciatione leuandum eſt. Plus enim dixit, *dabo operam*, quam ſi diceret, *non ducam.* *Non poteſt*] Deeſt *fieri*, et hoc ad patrem retulit. D.

Pro *potes*, quod non commodum efficit ſenſum, lege *poteſt*, h. e. poſſibile eſt. Poteſt habent quoque Editt. quaedam vett. et ipſe Donatus cum *fieri* deeſſe dicat, videtur ita legiſſe. B.

28 *Aut tibi nuptiae hae ſunt cordi*] Hoc ad Pamphilum pertinet. non enim vnum et idem eſt. Nam ſi idem eſſet: *nuptiae hae ſunt tibi cordi*, ſuperuacuum eſſet additum, *Cordi*] Animo: acute. *Saltem aliquot dies profer*] Primo quae maiora ſunt, petit: poſtremo quae ex his videntur minima: et hoc arte: vt, (Virg. Aen. 1, 69). *Incute vim ventis, ſubmerſaſque obrue puppes.* Et ad poſtremum, *Aut age diuerſas, et diſiice corpora ponto.* D.

Vt vitetur Homoeoteleuton, pro *hae* lege *haec*, vt alibi. B.

29 *Profer*] Prolata, produc, differ. *Aliquo ne videam*] *Aliquo* dixit, vt exilium eſſet incertum. *Audi nunc iam*] Correptio impatientis, qui non ſuſtineat audire de exilio. D.

Ego, Charine, neutiquam officium liberi esse hominis puto,
Cum is nihil promereat, postulare id gratiae apponi sibi.

Nuptias

30 *Ego, Charine*] Sententiae, quae ex pronominibus incipiunt, sera semper, sed vera promittunt. Virgilius, (Aen. XII, 27). *Me natam nulli veterum sociare procorum Fas erat. - Ego Charine, neutiquam officium*] Sensus hic est: Non puto, inquit, hominem liberum, qui cum nihil praestet, haberi gratiam sibi poscat. ergo cum tibi nihil praestem, nolo mihi gratias agas. Non enim tui caussa fugio, quod, prius quam me peteres, magis nolebam ducere, quam tu cupis. *Neutiquam*] Vna pars est orationis, pro nequaquam. Aut alio modo dicitur, cum is nihil promereat, id est praestet. vt Virg. (Aen. VI, 664). *Quique sui memores alios fecere merendo.* et, (Aen. IV, 334). — *nunquam, regina, negabo Promeritam.* E contrario laedit: *Quid commerui, aut peccaui, pater?* D.

Ego, Charine, neutiquam officium liberi hominis esse puto, cum is nihil mereatur &c.] Hic sensus maximam intentionem desiderat. *Mereatur* primum hic est instat: merendo enim praestatur. vnde Virgil. (Aen. IV, 333). — *Ego te, quae plurima fando Enumerare vales, nunquam, regina, negabo Promeritam* — Ergo hic erit sensus: Ego, Charine, non arbitror liberi hominis officium esse, vnde nihil praestet, sibi huius gratia debeatur. Ergo cum hoc tibi non praestem, nolo mihi debeas gratiam: quippe cum ego has nuptias velim fugere magis, quam tu adipisci. Quare vt coeperat Charinus gratias agit. Sed Pamphilus hortatur, vt et ipse Charinus et Byrrhia faciant, fingant aliquid, inueniant, efficiant, vt Charino detur: et ipse laborabit vt non ducat. Non enim sequebatur, vt, si Pamphilus eam non duceret, Charinus duceret. E.

Liberi esse hominis] Ita V. C. alii τὸ *hominis* non habent. Vid. Seru. Aeneid. 6. vers. *Quique sui memores.* L.

Homo liber non modo seruo opponitur, sed significat etiam eum, qui nobilitate et bona existimatione inter ciues suos censetur. Faernus apud B.

31 *Cum is nihil promereat*] *Mereri*, est aliquid mercedis pro labore sumere. Cum dicimus, *Nihil meretur*, hoc intelligitur, nihil mercedis dignus est

Nuptias effugere ego iſtas malo, quam tu adipiſcier.
CH. Reddidiſti animum. PAM. nunc ſi quid potes aut tu, aut hic Byrrhia,
Facite, fingite, inuenite, efficite, qui detur tibi:
Ego id agam, mihi qui ne detur. CH. ſat habeo,
PAM. Dauum optume

Video,

eſt accipere. *Cum is nihil promereat*] Laboret, vel mereatur, vel mercedis petere debeat. vt, *Quid meret Machaera?* Plautus in Pſeudolo, (IV, 7, 89.). *Id gratiae apponi ſibi*] Addi in gratiam ſuam, id eſt, ſibi gratiam merere. D.

Cum Iambicus hic inter tot Trochaicos non ſatis belle incedat: lege, *cum is nil mereat.* Sic quoque legiſſe videtur Donatus. B.

32 *Nuptias effugere*] Interpoſita diſtinctione, vultuoſe hoc dicitur, hoc eſt, cum geſtu. D.

33 *Reddidiſti animum*] Plus dici non potuit. *Aut tu, aut hic Byrrhia*] Hic δεικτικῶς quaſi efficaciorem oſtendit. ergo ad comparationem alterius refertur. D.

Reddidiſti male incipit a pede Cretico: corrige itaque *Redduxti*, praeſertim cum cod. Petrenſis habeat *Reddixti*, et vſus loquendi poſtulet. Nam *reddere animum* eſt in gratiam redire, quod alienum eſt ab hoc loco. Deinde *tu* ne elidatur, emenda *tute.* B.

34 *Facite, fingite, inuenite, efficite*] *Fit*, quod verum eſt. *Fingitur*, quod falſum eſt. *Inuenitur*, ne temere fiat. *Inuenite* ergo, agite dicit poſt cogitationem. *Efficite*] id eſt, in effectum perducite. Salluſtius (Catil. I.): *Nam et prius quam incipias, conſulto: et vbi conſulueris, mature facto opus eſt.* *Facite, fingite, inuenite*] Mire expreſſit Pamphili animum nuptias metuentis (Mſ. Boend. et ed. Du. B. *recuſantis*), cui quicquid dixerit, parum eſt. D.

35 *Ego id agam, mihi qui ne detur*] Non dixit, *ego non inſtabo vt ducam:* ſed quod eſt amplius. Et recte: vtriuſque opera opus. Non enim continuo ducet Charinus, ſi non duxerit Pamphilus. *Qui detur*] *Qui* pro quemadmodum. *Ne mihi*] Veteres frequenter *ne* pro *non* dicebant (Verba *Qui detur — dicebant*, abſunt a Mſ Hulſt. nec videntur eſſe Donati). *Sat habeo*] Sic antiqui

G pro

Video, cuius consilio fretus sum. CH. at tu hercle haut quicquam mihi;
Nisi ea, quae nihil opus sunt scire. fugin' hinc? BY. ego vero, ac lubens.

ACTVS SECVNDI SCENA II.

DAVVS. CHARINVS. PAMPHILVS.

Di boni, boni quid porto! sed vbi inueniam Pamphilum?

Vt

pro sufficit, *sat habeo* dicebant. an vel abundat? D.

Vt *mihi* sub ictum veniat; pone, *qui mihi ne detur*. B.

36 *At tu hercle*] (adde *haut quicquam*. Ita est recte in Ms. Hulst.) Deest, affers, dicis, nuncias. D.

37 *Nisi ea quae*] Hoc est, — *daturne illa hodie Pamphilo nuptum?* BY. *sic est.* CH. *qui scis?* BY. *apud forum modo de Dauo audiui.* Quod memor est Charinus, se non libenter audisse. *Fugin' hinc*] Comminantis est, et abigentis a se. *Ego vero, ac lubens*] Nemo lubenter fugit, nisi coactus necessitate. Hic etiam *lubens* dixit, quod est, lubenter. D.

Vnus è nostris, *opus est*. Certe alterutrum legendum est, aut *opus est scire*, aut opus sunt *sciri*. Posterius placet. B.

1 Haec scena consilium continet personarum, ad quas maxime pertinet argumentum. Et hic est locus, in quo, vt fieri solet, fortuna mixta rebus dispositis, magnas turbas dat. *Di boni, boni quid porto*] Non mirum quod insolentius Dauus exultat, qui, vt Simo dicebat, timidus fuit, vt ipse Dauus, etiam desperauit (lege, *tam timidus fuit et perturbatus, vt etiam desperauerit*) ex nuptiarum terrore, quas nunc falsas comperit. *Di boni, boni quid porto*] Ex proximo repetiuit bis: sed tamen alterum nominatiuo plurali, alterum genitiuo singulari dictum est. *Quid porto*] Non solum corpore, sed etiam animo portamus tam bona, quam mala. Sic alibi, *Ne quid Andria apportet mali.* D.

Di boni, boni quid porto] Haec scena coniecturalem statum tenet. Praeterea conqueritur, an Simo veras nuptias sit hodie facturus. Huius rei argu-

Vt metum, in quo nunc eſt, adimam, atque expleam animum gaudio.
CH. Laetus eſt, neſcio quid. PAM. nihil eſt: nondum haec reſciuit mala,
DAV. Quem ego nunc credo, ſi iam audierit ſibi paratas nuptias,
CH. Audin' tu illum? DAV. toto me oppido exanimatum quaerere.
Sed vbi quaeram? aut quo nunc primum intendam? CH. ceſſas alloqui?

argumenta Dauus ſeruus callida arte collegit, probaturus falſas eſſe nuptias. Haec multis locis exprimemus. Ac primum generaliter gaudium ſuum proteſtatur, Pamphilum quaerendo. *Vt metum, in quo nunc eſt, adimam, atque expleam animum gaudio*] Ordinem et rationem poſuit. Prius enim id, quod malum eſt, debet excludi, vt id quod bonum eſt, melius faciliuſque teneatur. E.

2 *Vt metum, in quo nunc eſt, adimam, atque expleam animum gaudio*] Ordine locutus eſt. Prius enim metum adimere, ſic demum gaudio perfundere. Hic ordo etiam in laude ſeruatur. D.

Vt metum in quo nunc] Seruius Aeneid. I. ad illum verſ. *Abolere Sichaeum.* L.

Ne *metum* in Theſi totum ſubſidat, ſed melius exaudiatur, pro *in quo*, repone *quo in.* B.

3 *Neſcio quid*] Deeſt *propter*: vt ſit, propter neſcio quid. *Quid*] aduerbiale.

Nihil eſt: nondum haec reſciuit mala] Nondum Pamphilus ſciebat Dauum ſcire, quod ſibi pararentur nuptiae. E.

4 *Quem ego nunc credo, ſi iam audierit ſibi paratas nuptias*] Hic intelligit Pamphilus Dauum ſcire, quod nuptiae praeparantur. E.

5 *Exanimatum*] Perterritum, perturbatum. D.

Toto me oppido exanimatum quaerere. Daue perii] Antequam aliquid audierit Pamphilus, indicat dolorem. Contra illi ſeruus, qui ſcit quid argumentis collegerit, reſpondet. E.

6 *Sed vbi quaeram?*] Nunc in omnes ſe partes verſat, quaerens quo dirigat curſum. D.

Aut quo nunc] Regius liber *τὸ aut* non habet. L.

Sex ex noſtris melioribus codd. non habent illud *aut.* B.

DAV. Abeo. CH. Daue: ades. resiste. DAV. quis homo'st, qui me? o Pamphile,
Te ipsum quaero: euge, Charine: ambo opportune. vos volo.
CH. Daue, perii. DAV. quin tu hoc audi. CH. interii. DAV. quid timeas scio,

7 *Habeo*] Videtur quasi constitisse, deinde quasi elegisse quo pergat. *Habeo* per *h* inueni. legitur et *abeo*: vti merito illi dicatur, *Resiste*. *Quis homo est qui me? o Pamphile*] Ante videt, quam compleat orationem. D.

Nostri codd. quamquam legunt *Abeo*: praefero tamen *Habeo*. B.

8 *Euge Charine*] *Euge*, modo pro interiectione positum est. *Opportune*] Deest, *adestis*: non, opportune vos volo. D.

Ambo opportune] Seruius Aeneid. XII. vers. *Sthenelumque dedit*. L.

9 *Daue, perii*] Proprium est dolentibus, praefestinare ad indicanda quae dolent. ἀπολώμεθα! Habet nonnullum affectum, quod addidit, *Daue*. *Quin tu*] *Quin*, modo pro imo; alias, cur non? D.

Hoc audi] Illic ad calamitatis vocem redit seruus; scire se eius sollicitudinem dicit. *Quid timeas scio*] Quoniam videtur seruum perseuerare, Charinus adolescens ad pollicendam spem domino Pamphilo, continuo ipse suam calamitatem confitetur: *Mea quidem certe hercle in dubio vita est*. Sed hic seruus repromittit, ac se dicit scire ipsius sollicitudinem. Pamphilus autem, tanquam nescio seruo et adhuc ignoranti, ingerit caussam calamitatis suae, cum dicit *Nuptiae mibi*. Sed eius orationem impleri non finit seruus, et continuo procedit dicens, *Et istuc scio*. Ille perseuerat dicens, *Hodie*. Cuius orationem intercepit seruus, et vtriusque sollicitudinem narrat, dicens, *Tu paues ne ducas illam*] Hoc vtique Pamphilo; Charino autem, *Tu autem vt ducas*. E.

Etsi verba, *Daue perii - - interii*, Donatus adscribit Charino: tamen ob consensum codd. et contexti rationem tribuenda sunt Pamphilo. Nam absurdum est non modo priores vel in amore vel metu partes Charino dare, sed et Dauum prius alienum quam herilem filium compellare. B.

PAM. Mea quidem hercle certe in dubio vita'ſt.
DAV. et quid tu, ſcio.
PAM. Nuptiae mihi. DAV. et ſi ſcio. PAM.
hodie. DAV. obtundis, tametſi intelligo.
Id paues, ne ducas tu illam: tu autem, vt ducas.
CH. rem tenes.
PAM. Iſtuc ipſum. DAV. atque iſtuc ipſum nihil pericli eſt: me vide.

PAM.

10 *Mea quidem hercle*] Videtur Charinus plus dixiſſe, *Perii*, quam Pamphilus, *Mea quidem hercle certe in dubio eſt vita*. Sed non eſt hoc; plus enim Pamphilus dixit. Nam qui viuit, non poteſt interiiſſe: is autem qui viuit, vitam poteſt in dubio habere. Ideo et iurauit *hercle*: et affirmans iusiurandum, *certe* addidit. Bene *certe:* quaſi illud *interii*, falſum ſit. Ita Pamphilus plus fecit periturum ſe eſſe dicendo, quam Charinus interiiſſe. *Et tu quid, ſcio*] Mira compendia, quae contrahit Poeta longitudine fabulae: nec tamen perdit affectus perſonarum. *Et tu quid*] Deeſt *timeas*. D.

Certe et *quid tu* Donatus habet,. tres libri, quos vidit Faernus, et meliores ex noſtris. Recte. B.

11 *Et id ſcio*] Ἐν ὑποκρίσει. tanquam dicat, nihil eſt. *Et id ſcio*] Legitur, *et*, *etſi ſcio*. *Hodie*] Tempus addidit, tanquam rem ſciens. *Obtundis*] Saepe repetendo dicere, *obtundere* eſt. translatio a fabris, qui ſaepe repetunt tundendo aliquid malleo, et idem obtundunt et hebetant. *Obtundis, tametſi*] Poteſt eſſe ἀναστροφή: ſed ſincerius eſt et melius ſubdiſtinguere. D.

Plerique libri Faerni habent *et ſi ſcio*, noſtri partim *et id ſcio*, partim *etſi ſcio*. Poſteriorem lectionem requirit ſententia. B.

12 *Id paues*] Deeſt *ob:* vt ſit *ob id*. hoc autem Pamphilo dicit. *Tu autem, vt ducas*] Pro, ne non, vt poſuit. Hoc, Charino. D.

Id paues] Mſ. R. *pcaues*. L.

13 *Atque iſtuc ipſum*] Ἐν ὑποκρίσει. Ille enim hoc idem dixerat cum exclamatione: quod quaſi vanum contemnit. *Me vide*] Vtrum laetus ſum? an, me ſpecta fidei datorem? vt dici ſolet, *me habe*, *me reſpice*. D.

Iſtuc ipſum nihil pericli eſt] Irridentis eſt ita oratio. quia

ſupra

PAM. Obſecro te, quam primum hoc me libera miſerum metu. DAV. hem!
Libero. vxorem tibi non dat iam Chremes. PAM. qui ſcis? DAV. ſcio.
Tuus pater modo me prehendit; ait, tibi vxorem dare ſeſe
Hodie:

ſupra dixerat Pamphilus *Iſtbuc ipſum*, repetit tanquam vanum dictum. *Nihil pericli*] Rogat vt metu liberet dominum ſeruus, et ſummam collocat. Primum hanc rem ſemper facere debet orator, vti ante partium, quae longo genere narrandi explicabuntur, ſumma primitus collocetur: et hoc maxime in initio, vt facilius res comprehendi poſſit. Eſt igitur ſumma: *Vxorem non dat Chremes filiam ſuam Pamphilo.* eius caſu videatur iſta argumenta collegiſſe; aut ex euentu narrat cauſam, quemadmodum ad indicia veritatis peruenerit. Tunc paret cauſſae, quemadmodum malum praedixit, et deinde quae conſequuntur. Quibus in verſibus declarat ſibi maximam ſollicitudinem fuiſſe, poſteaquam patrem cognouerit Pamphilo nuptias non parare. E.

Atque iſtuc ipſum] Priſcian. lib. 2. *Atque hoc ipſum.* L.

14 *Obſecro te, quam primum hoc me libera miſerum metu*] Cum precibus et tempus admiſcuit. Et bene *libera.* perfecta enim ſecuritas, *liberatio* nominatur. *Hem*] Ecce: demonſtratio eſt facti. D.

15 *Vxorem tibi non dat iam Chremes*] Oratorie a ſumma coepit: cuius partes multis dicentur. *Iam non dat*] Bene *iam.* Quod ſi non dixiſſet, intelligeret Pamphilus, vel poſtea Chremetem filiam eſſe daturum. Sed addito *iam*, plena ſecuritas eſt. *Iam* enim renunciatio eſt perpetuitatis. *Scio*] Praeparatio eſt auditoris ad eam narrationem, quae oſtendit argumenta falſarum nuptiarum. D.

Vnus cod. ex Regiis locat numeroſius ita, *tibi vxorem non dat iam Chremes.* Deinde *ſcio* eſt inutile. non enim reſpondet interrogationi, quae non eſt, *an ſciret*, ſed *quomodo ſciret.* Praefero igitur lect. variam *ſcies*, quae eſt in margine cod. Colleg. Corp. Chr. B.

16 *Me prehendit*] Pro *prendit.* Addita aſpiratione geminauit ſyllabam. Et *prehendit* dixit, quaſi vitantem ac fugientem.

Hodie: item alia multa, quae nunc non eſt narrandi locus.

Continuo ad te properans percurro ad forum, vt dicam tibi haec.

Vbi te non inuenio, ibi aſcendo in quendam excelſum locum.

G 4

entem.' *Ait tibi*] *Ait* proprie: quia contemnenda dicuntur. *Ait tibi vxorem dare ſe*] Coniecturam facit ex malis, quae praeceſſerunt. *Ait tibi vxorem dare ſe*] Dicit cur primo crediderit veras, dicturus ſubinde cur falſas. D.

Duo codd. rotundius et melius ponunt *me* ante *modo*. Omnes Faerni codd. habent *dare ſeſe;* vnus ex noſtris ponit *ſeſe dare;* alter primariae notae *ſeſe* non habet; quod cum in verſu redundet, lege *dari*, vt ſupra, 1, 2, 20. B.

17 *Item alia multa*] Bene diſtulit narrationem, ne, ſi audirent Charinus et Byrrhia, deſinant dolos ſtruere aduerſum vigilantiſſimum ſenem. *Item alia multa*] Commoda narratio a neceſſariis tantum. Minas autem ſenis praetermiſit, ne corrumperet bona, quae nunciabat. *Quae nunc non eſt narrandi locus*] Non vult dicere, quam minaciter ſecum egerit ſenex, quamque inſtet nuptiis, ne Charinum Byrrhiamque de ſpe deiiciat, quos vult ſecum adniti, ne vxorem Pamphilus ducat. *Quae nunc*] Argumentum eſt, quaerere potuiſſe eum qui ſit territus. Nam timor curam parit. *Narrandi locus*] Modo tempus, ſpatium. D.

18 *Properans percurro*] Vide quantum dixerit, *Properans*, et *percurro*, vt continuationem curſus oſtenderet. D.

19 *Vbi te non inuenio*] *Vbi*, modo non eſt aduerbium loci, ſed temporis, pro *poſtquam*. *Vbi te non inuenio, ibi*] A ſummo ad imum diuiſiones, quibus dicta et facta continentur: ſub quorum genere ſunt ſpecies nunc dictorum, nunc factorum, cum conſideratione rerum perſonarumque. D.

Ibi, quod a duobus noſtris abeſt, ego verſus gratia repono poſt quendam. Atque *aſcendo* muto in *eſcendo*, quod magis eſt e vet. conſuetudine, et reperitur in cod. vetere Guyeto viſo. B.

Circumſpicio; nuſquam. forte ibi huius video Byrrhiam;
Rogo: negat vidiſſe. mihi moleſtum. quid agam, cogito.
Redeunti interea ex ipſa re mihi incidit ſuſpicio: hem,
Paululum obſoni: ipſus triſtis: de improuiſo nuptiae:
Non cohaerent. PAM. quorſum nam iſtuc? DAV. ego me continuo ad Chremem.

Quum

20 *Nuſquam*] Deeſt, *vidi. Video Byrrhiam*] Deeſt *ſeruum*, et recte. dixerat enim, *Apud forum modo de Dauo audiui.* D.

Poſt *nuſquam* reponendum eſſe cenſeo *es*. Atque tres e noſtris recte collocant *ibi forte*. B.

21 *Rogo: negat vidiſſe*] Mira breuitas, et imitanda. D.

Quid agam, cogito] Incipiunt igitur argumenta, nuptiae ne ſint, ex hoc verſu: *Redeunti interea ex ipſa re incidit ſuſpicio.* Omnis coniectura a ſummo ad imum diuiſiones habet, quae diuiſio dicta et facta continet. Quanquam ſaepe et ex hoc coniectura colligi poſſit, quod non dictum nec factum ſit. Ergo hic vtrumque complexus eſt. Nam non fiunt nuptiae, quod paululum obſonatus eſt dominus, quod ipſe eſt triſtis. Deinde rurſus factis ſoceri volens argumenta colligere, quae diximus pertinere ad diuiſionem, quae a ſummo ad imum eſt, colligit ab his quae facta non ſunt. *Cum enim illo*, inquit, *veni: ſolitudo ante hoſtium.* Vtique frequentia eſſe debuit. Sed ne hoc parui temporis ſit, *Maneo*, inquit, *interea: nemo ingreſſus eſt.* Nulla matrona in aedibus fuit, nullus ornatus, tumultus nullus. Haec ab his ſunt, quae facta non ſunt, cum fieri denique debuerint. Quibus rebus certum eſt, nuptias non parari. E.

23 *Paululum obſoni*] Hinc eſt quod ait, *Nimium parce facere ſumtum. Ipſus triſtis: de improuiſo nuptiae*] Mire, et moraliter. Ex his enim, quae facta non ſunt, docet, quid feciſſe deberet. Et, *de improuiſo nuptiae*, pronunciandum. D.

24 *Ego me continuo*] Et bene *continuo* ad Chremem: vt ſi ab vtroque hoc fieret, eſſet

vera

Quum illoc aduenio: solitudo ante ostium. iam id gaudeo.
CH. Recte dicis. PAM. perge. DAV. maneo: interea introire neminem
Video, exire neminem: matronam nullam. in aedibus
Nihil ornati, nihil tumulti. accessi: intro aspexi. PAM. scio,
Magnum signum. DAV. num videntur conuenire haec nuptiis?

vera suspicio Daui (lege ope Ms. Hulst. *Et bene*, continuo; *ne, si ab vtroque hoc fieret, esset vera suspicio*). *Ego me continuo*] Deest, *duco*. Consuetudine dictum est, ἐλλειπτικῶς. *Egomet*] Vna pars orationis est. *Chremem*] *Chremem* et *Chremetem*, vt *Darem* et *Daretem*. D.

Ego me continuo] Sic vett. omnes; tamen Priscian. lib. VI. p. 62. *egomet continuo ad Chremem*. L.

25 *Solitudo ante ostium*] Signa ab his quae sunt, quae non esse deceret (Ms. Hulst. *decerent*). *Iam id gaudeo*] Quasi aduersum, et non consentientem Pamphilum, excitat ad gaudium laetitia sua. *Iam id gaudeo*] Sic Virgilius (Aen. I, 701), *Cum venit, aulaeis iam se regina superbis*. D.

Pro *illoc*, quod est Donati, omnes codd. quos vidit Faernus, et priscae editt. legunt *illo*. B.

26 *Recte dicis. perge*] Vultu enunciandum. Hoc dicit Pamphilus. *Maneo*] Ne, At parum temporis fuisti (Ms. H. et ed. Venet. 1490. *Ne temporis fieret dilatio*). *Interea*] Temporis longi significatio. *Introire neminem*] A non factis. D.

27 *Exire neminem*] Quid si intus erant? ideo ait, *exire neminem*. D.

Omnes quidem ita distinguunt, sed post *matronam nullam* interpunctionem tollendam censeo, et comma rescribendum post *aedibus*. B.

28 *Nihil ornati*] ἀρχαϊσμός. Sic Sallustius (in Fragmentis incertorum libb.), *Ergo Senati decreto seruiendum ne sit*. D.

Nihil ornati] Charisius lib. I. p. 15. L.

29 *Signum*] Proprie pro argumento. *Num videntur*] A consequentibus argumentum. *Non opinor*] Ille opinionem

 accom-

PAM. Non, opinor, Daue. DAV. opinor, narras? non recte accipis.
Certa res est. etiam puerum inde abiens conueni Chremis
Olera, et pisciculos minutos ferre obolo, in coenam seni.

CH.

accommodat tantum, hic multum tribuit coniecturis. D.

Scio magnum signum] Proprie *magnum signum* dicitur in factis et dictis. Ad quaestionem argumentum collectum. E.

Magnum signum] V. C. *Magnum signum est hoc.* L.

30 *Non opinor*] Quoniam argumenta sunt et coniecturae, *opinor* dixit. Nam contra opinionem, certa res est; quae autem opinamur, putamus: quae putamus, incerta sunt. *Opinor narras?*] Bene a prima ad secundam personam. D.

Non opinor, Daue] Coniecturam perspiciens *opinor* dixit, id Dauus quasi iam collecta sit veritas, indignatus negat dici debuisse *opinor;* adiecitque, *Non recte accipis*, quia certa res. Alia argumenta atque ab ipsa diuisione factorum atque dictorum, quod puerum inuenerit Chremetis, *Holera, pisciculos minutos ferentem ad coenam seni.* Ne forte aliquis puer ferret in coenam seni. Ita coniectura firmata est a factis, vel persona Simonis, vel persona Chremetis, quae, sicut diximus, in diuisione consistunt. E.

31 *Etiam puerum*] *Etiam* pro praeterea. *Chremi*] Sic *Chremi*, vt *Vlyssi* et *Achilli*. D.

Conueni Chremis] Probus in Catholicis, Priscian. lib. VI. p. 62. L.

Illud *conueni* alienum ab hoc loco est. Itaque repone *conspexi.* Deinde etsi Valerius Probus ait, apud Terentium Chremis et Chremetis in Genitiuo dici: auctoritati tamen Donati parendum putamus, adeo vt legamus *Chremi.* B.

32 *Olera et pisciculos minutos*] Sufficeret diminutiue *pisciculos* dixisse, quod sic, *minutos* dixit: et pretium, obolo esse emtos: quae est vltima nummorum significatio. Sunt enim genera minutorum piscium, quae magno veneant. Hic ergo etiam ex pretio vilissimos pisces significauit. Et, quid si minutos, sed omnibus? *Seni* dixit, vt obsonationis ostenderet causam. *Olera et pisci-*

CH. Liberatus ſum hodie, Daue, tua opera. DAV. ac nullus quidem.

CH.

piſciculos] Quod ſupra generaliter, *paululum obſoni*, hic ſpecialiter dixit. *In coenam ſeni*] Mire *ſeni*, cuius eſt maior cura domi. D.

Ferre obolo in coenam] Id eſt, exiguo pretio: idque ſic dictum, vt a Graecis ὀβόλου ἀγοράσαι. Antiphanes apud Athen. dipnoſ. lib. 7. pag. 309. ἥκω πολυτελῶς ἀγοράσας εἰς τοὺς γάμους λιβανωτὸν ὀβόλου τοῖς θεοῖς. Sic Plautus in Epidico p. 236. *nummo conducere*. Horat. Serm. 2. Saty. 5. *nummo addicere*. Scaeuola, *nummo tranſigere*. Cuius locum ſic reſtituo ex ſcriptis membranis l. 3. §. 2. ff. de tranſactionibus: *Debitor, cuius pignus creditor diſtraxit, cum Maeuio, qui ſe legitimum creditoris beredem eſſe iactabat, nummo tranſegit*. Hanc emendationem confirmat Ecloga Baſilicor. lib. 11. p. 134. ἐὰν ὁ λέγων ἑαυτὸν κληρόνομον, διαλυσάμενος λάβῃ χρήματα. L.

Ne, *obolo*, quod hic emphaſin habere debet, totum in Theſi lateat: ordinem muta ſic: *ferre in coenam obolo ſeni*. B.

Athenaeus ex Trophonio Menandri haec refert: A. Ξένου τὸ δεῖπνόν ἐστιν ὑποδοχῆς τινός. B. Ποδαποῦ; διαφέρει τῷ μαγείρῳ τοῦτο γάρ. Οἷον τὰ νησιωτικὰ ταυτὶ ξενύδρια Ἐν προσφάτοις ἰχθυδίοις τεθραμμένα, Καὶ παντοδαποῖς, τοῖς ἁλμίοις μὲν οὐ πάνυ Ἁλίσκετ', ἀλλ' οὕτως παρέργως ἅπτεται Et mox eodem loco: -- εἰ δέ τις τοὐναντίον Ἀρκαδικὸς ἔρχετ', ἤ τις ἀθάλασσος ξένος, Τοῖς ἐκ θαλάσσης λοπαδίοις ἁλίσκεται. Idem ex Menandri Epheſio: — ἐπ' ἀρίστῳ μὲν λαβὼν ὀψάριον. W.

33 *Nullus*] Pro, *non*: vt alibi, *Nullus dixeris*. D.

Ac nullus quidem] *Nullus*, pro non: vt ſit ſenſus, non quidem liberatus es. Cui ſubiungitur: *Quid ita? nempe huic illam prorſus non dat. ridiculum caput*] Intellexit Dauus ſtultitiam Charini, qui dixit; *nempe huic illam prorſus non dat*. Secundum quod ſupra diximus. Non enim neceſſe illum illam continuo ducere, ſi hanc non duxerit Pamphilus. Et a poſſibili dicere debuiſſe innotuit. E.

Ac nullus quidem] Priſcian. lib. 2. L.

Omnes codd. Faerni habent recte, *bodie Daue*, non *Daue bodie*, vti tres e noſtris: atque *ac*, non *at*, vt Putſchius edidit; nec *ab*, vti quidam perperam luſit. B.

CH. Quid ita? nempe huic prorsus illam non dat. DAV. ridiculum caput!

Quasi necesse sit, si huic non dat, te illam vxorem ducere:

Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis. CH. bene mones.

Ibo; etsi hercle saepe iam me spes frustrata est. Vale.

ACTVS SECVNDI SCENA III.

PAMPHILVS. DAVVS.

QVID igitur sibi volt pater? cur simulat? DAV. ego dicam tibi.

Si

34 *Quid ita?*] Vna pars orationis. *Ridiculum caput*] Pro toto homine. nemo enim ore contemto, ex aliis membris hominem velit significare. et est συνεκδοχὴ τρόπος. D.

35 *Quasi necesse sit, si huic non det, te illam vxorem ducere*] Ostendit ἐνθύμημα vitiosum hoc esse, in quo, altero sublato, non necessario alterum relinquatur. D.

36 *Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis*] Hoc laborat Dauus, quemadmodum Philumenam Charinus propriis laboribus promereatur vxorem. *Nisi vides, nisi senis amicos oras*] Artificiose Dauus Charinum excitat, vt, si fieri possit, adiuuetur negotium Pamphili, dum ille sibi prouidet. *Nisi vides*] Prouides. *Ambis*] Magnarum rerum desiderium et appetitus, *ambitio* dicitur. Confirmata re a factis et a personis, deliberatiua nascitur. D.

1 Haec scena deliberationem continet Daui et Pamphili. Et bene *igitur*. Si enim falsae sunt nuptiae, quid cogitat? stomachose etiam hoc dixit *sibi volt*. Virgilius (Aen. VI, 318.), *Quid vult concursus ad amnem?* D.

Quid igitur sibi vult pater? cur simulat?] Nunc quaeritur, cur falsae nuptiae fingantur a patre. Et hoc loco deliberatio est, in qua persuasio continetur. Deliberat namque an polliceatur patri Pamphilus, se

vxo-

Si id succenseat nunc, quia non dat tibi vxorem Chremes,
Ipsus sibi esse iniurius videatur; neque id iniuria;
Prius quam tuum, vt sese habeat, animum ad nuptias perspexerit.
Sed si tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet.
Tum illae turbae fient. PAM. quid vis patiar?
DAV. pater est, Pamphile.

Diffi-

vxorem esse ducturum. Persuasio, vt dixit, ex hoc colligitur: falsae sunt nuptiae, nullus metus est polliceri. Sed huic rei argumenta hinc suscipiuntur, quod caussam pater irascendi filio inuenire desiderat. Sed enim hanc suscipiat, si Chremes nolit dare filiam suam coniugem: si vero negauerit Pamphilus, illic culpae origo nascetur: tum malum et seditio maxima inter patrem et filium poterit generari. E.

Quid igitur?] In vett. codd. nulla hoc loco distinctio est a priori scena, vt neque in Reg. exemplari. L.

2 *Si id*] *Id*, ob id, propter id. D.

Complures Faerni libri habent *dat:* nostri omnes *det*, quod ad sententiam est rectius. B.

3 *Neque id iniuria*] Id est, vsque adeo iniustus sibi videbitur, vt se iniustitiae ipse condemnet. D.

Ipsus sibi iniurius] Gloss. *Iniurius* ἄδικος. Priscian. lib. 13. p. 154. L.

4 *Perspexerit*] *Perspicere* est ad plenum et perfectum videre. D.

5 *Ibi culpam in te*] V. C. *culpam omnem in te*. L.

6 *Tum illae turbae*] τὸ *Illae* ad terrorem retulit. *Quid vis patiar?*] Hoc est patiarne vxorem ducere? *Quid vis patiar?*] Sunt qui *quid vis*, pro, quicquid euenerit, intelligant: quia dixerat, *Adeon' me ignauum putas?* Alii pronunciant, vt sit sensus, Quid me vis facere? an vt hoc patiar, vxorem mihi dari? *Pater est, Pamphile*] Hoc vultuose pronunciandum est, et mire *pater* dixit: vt ipso nomine videatur habere auctoritatem, et veluti dormitantem et oblitum potestatis paternae, his tribus excitat; Pater est Pamphile, difficile est, haec sola est mulier. *Pater est*] A necessario argumentum. D.

Quid

Difficile est. tum haec sola'st mulier: dictum ac factum inuenerit
Aliquam causam, quamobrem eiiciat oppido. PAM. eiiciat? DAV. cito.
PAM. Cedo igitur, quid faciam, Daue? DAV. dic te ducturum. PAM. hem! DAV. quid est?

Quid vis patiar] Sensus hic est: Noli persuadere, quantum velit licet irascatur pater. Quaecunque per iracundiam fecerit, sustinebo: hoc est, quodcunque patiar. Hic iam persuasio est, vt polliceatur, quae efficitur a terroris parte. E.

7 *Difficile est*] Hoc est, resistere, contradicere, Pamphilo difficile, perniciosum Glycerio. *Difficile est*] ἀποσιώπησις cum vultu. Deest *resistere*. *Sola*] Sine auxilio, ac per hoc deserta. *Sola* autem, sine defensoribus propriis. et *sola* et *mulier* dixit. *Dictum ac factum*] Prouerbium celeritatis, id est, cito. *Inuenerit*] Pro inueniet. Coniunctiuo modo pro indicatiuo vsus est: et est honesta locutio. D.

Pater est, inquit, *Pamphile*. An fieri possit, vt imperium sentiat, adiecit, *difficile est*. Deinde ab vtili et honesto: *Tum haec sola est mulier*] Quae quidem res ad omnia proficit. Nam quae sola est, facile iniuriam pati potest. Denique hoc adiunxit: *Dictum ac factum*] Aliquam causam, vt supra diximus; quoniam actus hominis in his duobus consistit, vel dicto vel facto. Ideo complexio est: *Dictum ac factum, inuenerit aliquam causam quamobrem eiiciat oppido*] Tristis adolescens iniuria, quod (*iniuriae, quae*) fieri amicae possit, continuo consilium quaerit. E.

8 *Quamobrem eiiciat oppido*] Callide ad eius periculum se conuertit, cui plus amator timet, quam sibi. Ideo vincitur statim. Apparet autem Dauum male suadere: qui tum caueat Pamphilo, cum maxime formidat senem. *Oppido*] Ex ciuitate. *Eiiciat*] Miratur et stupet. *Cito*] Illo admirante, hic etiam confirmauit. addidit et tempus celeritatis. D.

Metri causa interserendum est *eam* et legendum *eam oppido eiiciat*. Dein vsus loquendi ante *cito* postulat *ac*, quod a praecedente syllaba absorptum est. B.

9 *Cedo*] Singularis tantum numeri est: caetera pluralis, vt

PAM. Egone dicam? DAV. cur non? PAM. nunquam faciam. DAV. ne nega.

PAM. Suadere noli. DAV. ex ea re quid fiat, vide.

PAM. Vt ab illa excludar, huc concludar. DAV. non ita est.

Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem:

Ducas

vt *Salue, saluete. Dic te ducturum*] Pronuncia, *dic:* quasi rem facilem, et nullius praeiudicii. *Dic te ducturum*] Hoc est, quod ab initio nitebatur. D.

Cedo igitur quid faciam, Daue?] Ipsa propositio persuasionis. *Dic te ducturum*] Repugnat contra Pamphilus. Persuasio sequitur continuo. Quid fieri habeat, (lege, debeat) si hoc fit, hoc est, si polliceatur se esse ducturum. E.

10 *Egone dicam?*] Τὸ *Ego*, ἔμφασιν habet: hoc est, vel quem non oporteat dicere, vel quem non conueniat fallere, atque mentiri. *Cur non?*] Non interrogat, sed facilitatem rei ostendit. *Nunquam*] Plus habet negationis, quam *non*. D.

11 *Ex ea re quid fiat vide*] ἀπὸ τῆς ἐμβάσεως. D.

12 *Vt ab illa excludar, hac concludar*] Mire hanc cum pronomine significat, dicens *ab illa*. Illi nec sexum seruauit, ne vxor esse videatur (lectionem corruptam sic restituo: *ab illa. Illinc. Huc. Nec sexum seruauit, ne vxor esse videatur*). Et ex ferarum translatione *concludar* dixit. vt alibi, *conclusam hic habeo vxorem saeuam. Vt ab illa excludar*] ἐν ὑποκρίσει: Nam aliud infert, atque intelligit Dauum dicere. D.

12 *Ab illa excludar, hac concludar*] Hic leui mutatione verbi fit figura paronomasia, vt a Glycerio excludatur, inquit, hic erit euentus: at ille contra, qui persuadebat, ostendit, quis euentus sit futurus, si polliceatur: et facile esse dicit. E.

13 *Nempe hoc sic esse*] Coniectura atque diuinatio, an hoc, an illud venturum sit. *Nempe hoc sic esse opinor*] Ab imitatione, μίμησις enim dicitur, deducitur. *Nempe hoc*] A possibili. D.

Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem: ducas hodie volo vxorem; tu, ducam, inquies] Vt ostendat rem in verbis esse, post nihil futurum sermonis, adiurgit: E.

Ducas volo hodie vxorem: tu, ducam, inquies.
Cedo, quid iurgabit tecum? hic reddes omnia,
Quae nunc sunt certa ei consilia, incerta vt fient,
Sine omni periclo. Nam hocce haut dubium est, quin Chremes
Tibi non det gnatam. nec tu ea causa minueris

Haec

15 *Cedo*] *Cedo* singulariter tantum: caetera pluraliter. *Cedo quid iurgabit?*] Ab vtili. *Hic reddes omnia*] *Hic* aduerbium loci non est, sed aduerbium temporis. Vt Virgilius (Aen. IX, 246.): *Hic annis grauis atque animi maturus Alethes. Reddes*] Facies, restitues. D.

Cedo quid iurgabit tecum?] Ipsum deinde ponit dicentem: *Hic reddes omnia, quae nunc certa sunt, consilia, incerta vt fient.* E.

16 *Incerta vt fient*] Hic est euentus. D.

17 *Sine omni periculo*] Hoc est, sine ducenda Philumena. D.

Ab vtili subiungitur: *Sine omni periculo*] Sed hoc tum demum consilium bonum est polliceri patri, si Chremes filiam suam Pamphilo nolit tradere vxorem. Nam si velit tentare adolescentis animos senex, et continuo ad Chremetem pergere et petere filiam, periculosum est. Ideo adiungit; fortasse posse aliqua mutari, vt Chremes quidem nunc nolit, tamen tradat aliquando. Aduersus istud igitur, *Ne consilium mutet Chremes*, nihil aliud consilii datur. E.

Nisi legas *periclo* pro *periculo*, et ex *omni* elidas *m*; versus est impeditus. Faernus apud B.

18 *Nec tu ea causa minueris*] Hoc est quod supra, *Id mutauit, quoniam me immutatum videt. Nec tu ea causa*] Quia promiseris te esse ducturum. D.

Nec tu ea causa minueris haec quae facis, is ne mutet suam sententiam] Hoc quidem obscure dictum est, sed est sensus: Vnde tu, sententiam suam ne mutet Chremes, haec quae facis, mutare noli, vt ad amicam vadas. Redit rursus ad consilium, *Patri dic velle*: et concludit euentum: *Cum velit tibi iure irasci, non queat.* Hic quaestio. Sed aliam pater poterit quaerere vxorem. Huic respondetur coniecturaliter. *Nam quod tu speras, propulsabo facile. His moribus dabit nemo*] *Speras*, id est, times,

ἀκυρο-

Haec quae facis, ne is mutet suam sententiam.
Patri dic velle: vt, cum velit, tibi iure irasci non queat.
Nam quod tu speres, propulsabo facile; Vxorem his moribus
Dabit nemo, inueniet inopem potius, quam te corrumpi sinat.
Sed si te aequo animo ferre accipiet, negligentem feceris.

Alia

ἀκυρολογία: et *propulsabo*, id est, repellam: vnde abiectio et depulsio criminis. Si perseueras in his moribus, nec Chremes nec alius dabit tibi filiam suam. Hic rursus incidit alia quaestio. Sed qualemcumque inueniet pater, ne det his moribus (*si* Z.) perseueres. E.

19 *Ne is*] Chremes scilicet. *Ne is mutet*] Ad consilium redit, et coniungit euentum. D.

20 *Patri dic velle: vt, cum velit*] Scilicet ne securus, quod non sit Chremes daturus filiam suam, parui faciat iram patris, et neget vxorem ducere, vtpote fretus, neminem alium sibi commissurum coniugem. D.

Patri dic velle] MS. *velle te.* L.

21 *Nam quod tu speres*] Sunt qui pro *speres*, *timeas* habeant: vt sit, Nam quod tu timeas, scilicet, aliam daturum, *Propulsabo*] Hoc est, causam inanem esse monstrabo, id est, ostendam nihilominus, te esse dicturum aliam vxorem, etiamsi hanc non duxeris. *Propulsabo*] Eleganter, pro eo quod est *repellam*. *Vxorem his moribus dabit nemo*] Ne alteram quaerat. *His moribus*] Deest aliquid. vt sit, his moribus agenti, aut his moribus praedito. D.

Pro vulgari *speras*, praeter Donatum, liber Vaticanus, quem Faernus inspexit, et ex nostris veterrimus, habent *speres*. Recte. B.

22 *Inueniet inopem*] ὑποφορὰ ἐφεκτικὸς (lege, ἐφεκτικῶς). Sed nec inopem quaerat. *Inueniet*] Sunt qui κατ' ἀνθυποφορὰν dici putent *Inueniet inopem*. D.

Inueniet inopem potius, quam te corrumpi sinat] Hoc ergo proponit quasi ex aduersa parte: et est collatio duorum malorum, quorum alterum eligitur. E.

23 *Negligentem feceris*] Hoc est, etiam in paratis nuptiis. D.

Alia otiosus quaeret. interea aliquid acciderit boni.
PAM. Itan' credis? DAV. haut dubium quidem'st. PAM. vide quo me inducas. DAV. quin taces?
PAM. Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse ex illa, cautio est:

Nam

24 *Aliam otiosus*] Ex otio, hoc est, securus. *Interea aliquid boni acciderit*] Scilicet ne quaerendo inueniat. *Interea aliquid*] Mortem patris adolescenti in delicto pro bono seruus ostentat. *Acciderit*] Et ad causam refertur: et certe quia mortem patris bonum denunciat. *Acciderit*] Nota *acciderit* etiam pro bono, et ab hoc, et apud veteres frequentatum. D.

Aliquid interea acciderit boni] Quoniam in rebus asperioribus, quae vitari non possunt, remedium est dilationis persuasio: talibus commotus adolescens vnam sollicitudinem, non iam ex amore, sed ex pietate supponit, quod metuat, ne natum sibi filium pater possit agnoscere. E.

Etsi omnes codd. quos ego et Faernus inspeximus, habent *Alia*: melius tamen videtur *Aliam*, sc. cum dote, non inopem. B.

Alia otiosus habet Sandby. Z.

25 *Haut dubium*] Plus intulit, quam est interrogatus. *Inducas*] In eadem translatione permansit, quia supra dixit, *Hac concludar*. Bona *οἰκονομία*, vt mox iuste Dauo succenseat Pamphilus. *Quin taces? dicam*] Cur non securus es? significat iam nunc *tacere*, securum esse, vt in Adelph. *Tace, egomet conueniam Pamphilum.* Et ideo ille, vt consentire dicenti *quin taces*? videretur, ait *dicam.* vt scias illum, non silentium, sed securitatem imperasse. *Quin taces*? Correptio est silentium praecipientis, de eo duntaxat, ne timeat de nuptiis. id est, esto securus. Nam tacere, securi est. D.

Vide quo me inducas] Est autem *inductio* oratio, quae rebus non dubiis captat assensionem eius, cum quo instituta est. E.

Bentl. cum West. tacite edidit *haut dubium id quidem'st.* Z.

26 *Puerum autem*] Videtur hoc illi contrarium esse, quod dixit, *Quicquid peperisset decreuerunt tollere.* Sic ergo soluitur: Quod ibi seruus cum stomacho dixit, hic tantum Pamphi-

Nam pollicitus sum suscepturum. DAV. o facinus audax! PAM. hanc fidem
Sibi, me obsecrauit, qui se sciret non deserturum, vt darem.
29 DAV. Curabitur. sed pater adest: caue, te esse tristem sentiat.

ACTVS SECVNDI SCENA IV.

SIMO. DAVVS. PAMPHILVS.

REVISO quid agant, aut quid captent consilii.

DAV.

philium verecunde locutum accipimus. *Puerum autem ne reciscat*] Aut diuinat, aut *puerum* pro quolibet sexu; sobolem, hoc est, foetum: vt, *Quicquid peperisset, decreuerunt tollere.* vt Graeci pueros παῖδας: Homerus (Il. ά. 255), Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες. et Horatius (Carm. I, Od. XII, 25), *Dicam et Alciden, puerosque Laedae. Cautio est*] Cautione opus est, hoc est, cauendum est. D.

Vulgo legunt *ab illa.* Sed praeferendum *ex illa*, quod Faernus in multis libris, praesertim antiquioribus inuenit, et ego in omnibus meis. B.

27 *Nam pollicitus sum*] *Promissio et pollicitatio* eandem vim habent: sed *pollicitatio* maioris affeuerationis est. *Hanc fidem*] Ordo est, vt hanc fidem sibi darem, me obsecrauit, qui se sciret non deserturum. D.

Hanc fidem sibi] Priscian. lib. 13. L.

28 Pro *deserturum* recte legit vetus Mureti cod. *desertum iri.* B.

29 *Curabitur*] Non *curabo*, sed impersonaliter, cum difficultate: quod quasi arduum esset, et graue ostendit. D.

Caue te esse tristem sentiat] Hoc verbum, id est, *caue*, significat *vide ne.* Et hoc interdum. E.

Te esse tristem] Seru. Georg. I. ad illum versum, *nequicquam spectat Olympo.* L.

I *Reuiso*] Haec Scena nodum iniicit erroris fabulae, et periculum comicum. Facit etiam executionem consiliorum. *Reuiso quid agant, aut quid*

DAV. Hic nunc non dubitat, quin te ductturum neges.
Venit meditatus alicunde ex ſolo loco:
Orationem ſperat inueniſſe ſe,
Qui differat te. proin tu fac, apud te vt ſies.

PAM.

quid captent conſilii] *Quid agant*, auribus opus eſt. πρὸς τὸ (lege e Mſ. Hulſt. *Quid agant.* πρὸς τὸ *quid agant*, auribus opus eſt) *quid captent conſilii*, prudentia et ſagacitate. et quod ſupra dixit, non poenituit idem repetere, *obſerues filium; quid agat, quid conſilii cum illo captet.* Quod enim prudenter dictum fuerit, non piget repetere. Actio tamen ex his tribus conſiſtit, cogitatione, dicendo, gerendo. *Reviſo*] Redeo, vt videam. *Quid agant*] Quid reſpondeant, quid dicant. D.

Reuiſo quid agant] Haec Scena euentum ſupra poſiti conſilii complectitur, vt temperet (*tetet.* Z.) filium pater, cui ex ſuaſione Daui filius promittit. E.

Pro *aut quid* numerus poſtulat et Terentii conſuetudo *quidue.* cf. Eun. II, 3, 12. it. infra IV, 4, 9. B.

2 *Hic nunc non dubitat*] Non dixit, ſenex, aut pater: ſed *Hic*, cum odio, quoniam animo aduerſo loquitur. D.

3 *Venit meditatus alicunde*] Terror obiurgaturi patris, hortatio eſt ad promittendum Pamphilo, quod iubetur. *Ex ſolo loco: orationem ſperat inueniſſe ſe*] *Solo*, deſerto, vbi meditari facilius poſſit. D.

Meditatus alicunde ex ſolo loco] *Meditatus* ἐσκεμμένος. Et bene *ſolo loco:* τῆς ψυχῆς γὰρ ἐρημούσης ἡ γνώμη τελειοῦται. In quam rem a Donato elegans Menandri verſus laudatur. Vid. Seru. ad Virgil. Aeneid. V. verſu *At procul in ſola.* et Aeneid. XI. verſ. *Solorum memoris.* L.

4 Et *orationem* dixit, quod quaſi ad plenum cogitari potuiſſet, quippe meditatus ex ſolo loco. Menander: εὑρετικὴν εἶναί φασι τὴν ἐρημίαν οἱ τὰς ὀφρῦς αἴροντες. D.

Orationem ſperat inueniſſe ſe, qui differat] Id eſt, increpet vel diſſipet te. Admonet rurſus adoleſcentem, quo facilius reſpondeat. E.

5 *Qua differat*] Diſturbet, et in diuerſum ferat. Virg. (Georg. III, 197.), *atque arida differt Nubila.* Et in Adelphis, *Miſeram me! differor doloribus*, hoc eſt, in diuerſum rapit, diſſipat (lege omnino, *in diuerſum rapior, diſſipor*).

Apud

PAM. Modo ut possim, Daue. DAV. crede, inquam, hoc mihi, Pamphile,
Nunquam hodie tecum commutaturum patrem
Vnum esse verbum, si te dices ducere.

 ACTVS

Apud te vt sies] Non, ne timeat, cauet Dauus: sed ne amore a consilio suo alienetur Pamphilus. *Apud te sies*] Praeparatus sis: cui contrarium est, *Non sum apud me*. D.

Fac vt apud te sis] Id est, consilium tibi traditum mente contineas; quo facto, apud te esse poteris. E.

Qua differat] Ms. *Qui differat*. L.

Libri Basilicanus et Decurtatus habent *Qui differat*, et ita quoque in Victoriano et Vaticano est emendatum, ait Faernus. Duo tantum e nostris *Qua*, caeteri *Qui*. B.

6 *Modo vt possim*] *Vt*, pro ne non. *Modo vt possim*] A possibili, Possim apud me esse. D.

Crede mihi] Quoniam Pamphilus veluti difficultatem posuerat dicendo, *vt possim:* respondit rursus ad euentum, quod pater verbum non commutaturus (alii, *commoturus*, male. Z.) sit, si se dixerit ducturum. E.

Modo vt possim] Ms. *Modo vt possim Daue*. L.

7 *Nunquam hodie*] Ab vtili euentu. *Nunquam*, plus asseuerationis habet, quam *non*. vt Virgilius (Aen. 11, 670.), *Nunquam omnes hodie moriemur inulti. Commutaturum patrem*] Iurgium habiturum; hoc est enim *verba mutare. Commutaturum verbum*] Altercaturum. Sic in Phormione, *Tria non commutabitis verba inter vos hodie*, hoc est, dabitis atque accipietis, id est, iurgabitis. Ego puto *commutare verba* hoc esse, pro bonis dictis mala ingerere: hoc est, iracundia in maledicta compelli. (Verba, *Ego puto — compelli*, non videntur esse Donati, et repugnant antecedentibus). D.

ACTVS SECVNDI SCENA V.

BYRRHIA. SIMO. DAVVS. PAMPHILVS.

HERVS me, relictis rebus, iussit Pamphilum
Hodie obseruare, vt, quid ageret de nuptiis,
Scirem. id propterea nunc hunc venientem sequor.

Ipsum

1 *Herus me relictis rebus*] Vide quam mire, quum omnes consulto consilio sibi agere videantur, tamen omnes rerum exitu inopinato ludificantur, et Simo, et Dauus, et Pamphilus, et Charinus, et ipse Byrrhia. *Herus me relictis*] Ad hoc venit Byrrhia, vt in errorem conciliet Charinum. Et in hac Scena quatuor personae sine implicatione intellectus loquuntur. *Herus me relictis rebus*] Imponitur manus rebus, cum perficitur id quod coeperis: vt Virgilius (Aen. VII, 573.), *Imponit regina manum*. Relinquuntur vero res, cum imperfectae relinquuntur. Item Virgilius (Georg. III, 519.), *Atque opere in medio defixa reliquit aratra*. *Relictis rebus*] Adeo praeposuit hoc negotii rebus omnibus. D.

Herus me relictis rebus] Haec Scena fortunae interponitur. Byrrhia seruus Charini, qui Philumenam vult ducere vxorem, quam quidem Pamphilus non vult, dum pater filio offert, interuenit, quo error facilius possit increscere. Aponitur eo tempore, quo Pamphilus ex suasione serui, falso quidem, non voluntate, promissurus est patri, se vxorem esse ducturum. E.

2 *Hodie obseruare*] Obseruatio duplex est, vel captionis, vel obsequii. D.

3 *Id propterea*] Necesse est aut alterum esse superuacuum, aut *Propterea* post accipiendum. D.

Pro *id* vnus e nostris habet *huc*, rectius. Sed totus versus est spurius. Nam Pamphilum, qui, ex quo Byrrhia fugere iussus est, nusquam pedem e Scena mouit, hic Byrrhia non dici potest sequi huc, h. e. in Scenam venientem. Interpolatio vero orta est ex antecedentibus, vbi vitiose omnibus in libris scriptum reperitur *obseruare*, *vt*, *quid* etc. Emenda sic, *obseruarem*, *quid ageret* etc. Ex *m* igitur natum est *vt*, quia *iussit* cum Infinitiuo est vsitatius. Sed cum Coniunct. apud nostrum quoque occurrit, Eun. IV, 4, 25. cf. And. I, 1, 142. B.

Ipsum adeo praesto video cum Dauo. hoc agam.

SI. Vtrumque adesse video. DAV. hem! serua.
SI. Pamphile.
DAV. Quasi de improuiso respice ad eum. PAM. ehem, pater.
DAV. Probe. SI. hodie vxorem ducas, vt dixi, volo.
BY. Nunc nostrae timeo parti, quid hic respondeat.
PAM. Neque istic, neque alibi vsquam tibi erit in me mora. BY. hem!

4 *Hoc agam*] In gestu est: nam est figura corporis, obseruantis quid agatur. D.

5 *Vtrumque*] Et Dauum, et Pamphilum. D.

6 *Quasi de improuiso respice*] Interest eius qui repente aspexerit: nam videbitur nihil dolose locuturus: vt (Aen. XII, 671.), *Magnam respexit ad vrbem. De improuiso*] scilicet, ne meditata intelligat eum habuisse consilia. D.

7 *Hodie vxorem ducas, vt dixi, volo*] *Nolo et volo*, nimis imperiosa et superba dictio est. vt alibi, *Pisces caeteros purga, Dromo, Congrum istum maximum in aqua finito ludere paulisper. vbi ego venero, exossabitur: Prius nolo.* D.

Hodie uxorem ducas] Supra enim Pamphilus ipse dixit, *Praeteriens modo mihi apud forum, vxor tibi hodie ducenda est, Pamphile.* Merito ergo nunc, vt dixi. E.

8 *Nunc nostrae timeo parti*] Hoc ex persona Byrrhiae intelligendum, propter timorem domini, quem habet. E.

Ordo verborum, *nostrae timeo parti* idem reperitur in omnibus codd. Faerni, et meis plerisque. B.

9 *Vsquam erit in me mora*] Recusantis est magis, quam non volentis (Boeclero assentior, qui legit, *Non recusantis est magis quam volentis*), consensio, ea segnis ac tepida, si penitus consideres. *Hem*] Perculsus hoc dicto Byrrhia, interiectione magis, quam verbo exclamauit. D.

Omnes fere nostri rotundius et metro conuenientius legunt, tibi erit vsquam. B.

DAV. Obmutuit. BY. quid dixit? SI. facis vt te decet,
Quum istuc, quod postulo, impetro cum gratia.
DAV. Sum verus? BY. herus, quantum audio, vxore excidit.
SI. I nunc iam intro, ne in mora, cum opus sit, sies.
PAM. Eo. BY. nullane in re esse homini cuiquam fidem!
Verum illud verbum'st, vulgo quod dici solet,
Omnes sibi malle melius esse, quam alteri.

Ego

10 *Quid dixit?*] Nota hic Byrrhiae personam quartam, sed non admixtam. D.

11 *Quum istuc, quod postulo, impetro*] Nimis consequenter (*obsequenter*) locutus est pater. Et *postulo*, pro iubeo: et *Impetro*, pro extorqueo. *Postulo*, iuste volo. Petimus enim precario, Poscimus imperiose, Postulamus iure. *Impetro*, pro cum impetrem. D.

12 *Sum verus?*] Id est veridicus: vt *falsus*, pro falsidicus. *Vxore excidit*] *Cadere spe* dicuntur, qui leuati animo, a summo ad inferiora labuntur. *Vxore*, hoc est, matrimonio ac nuptiis. *Vxore excidit*] Quod Graeci dicunt ἐξέπεσεν καὶ ἀπέτυχεν. D.

Sum verus] Id est, vera dico. Dauus hoc loquitur, quod secundum promissionem nullum verbum fecerit senex. E.

14 *Nullane in re esse homini cuiquam fidem?*] Non, in nullis terris, sed neque in terris, neque in persona. vt Virg. (Aen. IV, 373.), *Nusquam tuta fides.* cum in amore fracta esset ab eo (Aen. IV, 599.), *Quem subiisse humeris confectum aetate parentem audierat.* Alibi Terentius, *Cuius tu fidem in pecunia perspexeris, Verere ei verba credere? vbi quid mihi lucri est?* D.

Veteres quaedam Editt. *cuiquam hominum*: cod. Petrensis *cuique homini*, quod melius est, ne ictus in vltimam τοῦ *homini* perperam incidat. B.

15 *Illud verbum*] Id est, prouerbium et sententia. et sic veteres *verbum* pro sententia. D.

16 *Omnes sibi melius*] Sic alibi, *Proximus sum egomet mihi.* D.

Omnes

Ego illam vidi: virginem forma bona
Memini videre. quo aequior ſum Pamphilo,
Si ſe illam in ſomnis, quam illum, amplecti maluit.
Renunciabo, vt pro hoc malo mihi det malum.

Omnes ſibi malle] Saluian. Maſſil. ad Ecclеſ. Cathol. lib. 3. *Etiam vulgo dictum eſt, omnes ſibi melius velle, quam alteri. Nouum hoc monſtri* genus eſt, cuilibet quenquam velle conſulere, tantum ne ſibi.* Hegias apud Suidam: ἑκάστῳ γὰρ εἶναι τὴν ἔφεσιν τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς ἑαυτὸν μᾶλλον, ἢ πρὸς ἕτερον. Menander: φιλεῖ ἑαυτοῦ πλεῖον οὐδεὶς οὐδένα. L.

Plerique libri cum Editt. priſcis collocant verſum: *Omnes ſibi eſſe melius malle quam alteri.* Vaticanus et Baſilicanus ita, *Omnes ſibi malle melius eſſe &c.* Ego repono ſententiae gratia, *Omnes ſibi eſſe bene mauelle, quam alteri.* B.

17 *Ego illam vidi*] Hic corrigitur a Poeta, quod per iracundiam dixit Pamphilus, *Aliquid monſtri alunt. Forma bona*] Diſtinguitur. D.

Lege, *Ego, cum illam vidi, virginem forma bona Memini videre.* B.

18 *Memini videre*] Aut memor ſum vidiſſe; aut *memini videre*, hoc eſt, intelligo, ſcio; aut memini quod viderim. *Memini videre*, pro vidiſſe. Ennius, *Memini me tum fieri pauum.* (Mſ. Hulſt. et ed. Venet. *memini me quam fieri pauidum.* it. Mſ. Boend. et ed. Du. B. Sed H. Iunius Animad. III, II. tuetur *pauum.* cf. Perſ. Sat. VI, et Donat. ad Phorm. I, 2, 24.). Alibi ſic, *Memini videre*, non probare. (Ed. Venet. et vterque liber, Alibi: *Sic memini videre, noui probare*). *Quo aequior*] Hoc eſt, quare aequior Pamphilo, beneuolentior, non iratus, vel minus iniquus. D.

Memini videre] Hoc eſt, ſcio et intelligo quid videam. *Quo aequior ſum Pamphilo, ſi ſe illam in ſomnis*] Scio etenim videri quod ſit pulchra. Cognoſco et faueo Pamphilo, quod maluit illam ſe potius amplecti, quam alteram. E.

Memini videre] Seru. Georg. 4. ad verſ. *vidiſſe ſenem.* L.

19 *In ſomnis*] Per noctem. ait Virgilius (Georg. I, 208.), *Libra dies ſomnique pares vbi fecerit horas.* Plautus (Merc. II, I, I.), *Miris modis ludos faciunt hominibus, mirisque exemplis ſomnia in ſomnis.* Alii *inſomnis*, vigilans: ſed melius, per noctem. *Quam illum amplecti*] Dicit nunc quod vulgo dicitur, *cum illa manere, cum illa dormire.* D.

ACTVS SECVNDI SCENA VI.

DAVVS. SIMO.

HIC nunc me credit aliquam ſibi fallaciam
Portare, et ea me hic reſtitiſſe gratia.
SI. Quid Dauus narrat? DAV. aeque quicquam nunc quidem.

SI.

1 *Hic nunc me credit*] Haec Scena dolos continet vtriuſque perſonae, quibus vtraque capit, et capitur miro modo. *Hic nunc me credit aliquam ſibi fallaciam*] Dauus ita videtur loqui, vt nullus ſpectator audiat: ſed hoc ait (lege: *hoc agit*, h. e. id operam dat. Niſi locus, qui interpolatus eſſe videtur, ita eſt legendus: *Dauus ita loqui videtur, vt nolit audiri a ſene*), vt velit audiri a ſene. D.

Hic nunc me credit] Haec Scena dolos habet vtriuſque perſonae, ſenis et Daui. Namque ille inquirit, an filius aegre ferat, quod facturus eſt nuptias. Contra callide ſeruus reſpondet; non omnino negans, ne fidem perdat, ſed eſſe apud Pamphilum ſollicitudinem diem. Nam iam cognitum eſt, quod propterea * fuerat dimiſſet. (Mſ. alter: *Nam iam cognitionem qd poterit. id tum fuerat dimiſiſſe*: Alter: *Nam iam cognitionem qd praeteritum fuerat dimiſiſſe*). Et vt veriſimile faciat, quanto ſibi decori eſſe putauerit, quod amore meretricem dilexerit. Pamphilus cogitauit, et nimia temporis ratione compulſus, vult Glycerium vxorem. At Simo ſenex amici cogitatum metitur ex vultu, vt dicat pater filium aegre ferre, quod ſubtriſtis eſt viſus. Hic fiunt quaſi per coniecturam argumenta. Ille enim dicit, triſtem eſſe propter nuptias: hic ſupponit aliam cauſam. Et quandoquidem repentinum eſt, quod obiecit ſenex, diu quaerens Dauus multa promit. Ad poſtremum deriuationem cauſae hanc ponit, quod nimis parce pater faciat ſumtum, cum filio tradat vxorem. Addit cauſas, quod neminem ex amicis vocet ad coenam. Adiicit et ſeruus teſtimonium ſuum, quod vere parce ſenex praeparet coenam. E.

2 *Gratia*] *Gratia* veteres pro cauſa ponebant. D.

3 *Quid Dauus narrat?*] Videtur illi blandius locutus eſſe. *Aeque quicquam nunc quidem*] Bene

SI. Nihilne? hem! DAV. nihil prorſus. SI. atqui exſpectabam quidem.

DAV. Praeter ſpem euenit: ſentio: hoc male habet virum.

SI. Potin' es mihi verum dicere? DAV. nihil facilius.

SI. Num illi moleſtae quippiam hae ſunt nuptiae;
Propter huiuſce hoſpitae conſuetudinem?

DAV.

Bene *nunc quidem*: ſimiliter *nunc nihil*, vt paulo ante, cum dixit, *Id populus curat ſcilicet. Aeque quicquam nunc quidem*] Hoc eſt, nihil. D.

Etſi omnes codd. repugnant: legendam tamen puto, *Quid, Daue, narrat*, ſc. Pamphilus, qui ſuperiori Scena cum Dauo domum ibat. Igitur Dauus, quem Simo cum filio de nuptiis locutum aliquid putat, hic interrogatur. B.

4 *Hem*] interiectio eſt irati, aduerſum eum, qui neget ſe aliquid locutum eſſe. ſimul quid ſit *Aeque quicquam nunc quidem*, ſenex explicat, cum ait, *Nihil?* Et eſt ἐυφημισμὸς antiquorum, pro nihil. *Nihil prorſus*] Id eſt, neque prorſus. *Nihil prorſus* dicitur, in quo nulla eſt ambiguitas. et eſt confirmatio negantis. *Atqui exſpectabam quidem*] *Exſpectamus* tam bona, quam mala: *Speramus* bona. D.

Bentleius ſemper fere pro *nihil* et *mihi* edidit *nil, mi*. Semel monuiſſe ſat erit. Z.

5 *Praeter ſpem euenit*] *Praeter*, pro contra: vt, *Praeter aetatem tuam. Hoc male habet virum*] Εἰρωνικῶς *virum* dixit defeſſum ſenem. modo enim *virum* iocülariter dixit. *Virum*] Ad vituperationem cum ironia: ad laudem vero ſine ironia. D.

6 *Potin' es verum*] Integrum, *potiſne*, id eſt, potes. Vt Virgil. (Aen. III, 671.), *Nec potis Ionios fluctus aequare ſequendo*. Et deeſt illi *es*. Eſt enim nomen *potis*: et facit, *potis, potior, potiſſimus*. D.

Potin' es mihi verum dicere?] Menander: ἀεὶ κράτιστόν ἐστι τ' ἀληθῆ λέγειν. L.

Concinnitatis gratia ante *nihil* pone *ego?* vt Eun. I, 2, 21. B.

7 *Num illi moleſtae quippiam*] *Quippiam*, ſignificationem minimae rei habet. D.

Cod. vnus e Regiis habet *haec*. Vetuſte et vere. B.

8 *Propter hoſpitae huiuſce conſuetudinem*] Haec omnia pro-

DAV. Nihil hercle: aut, si adeo, bidui est, aut tridui
Haec sollicitudo: nosti: deinde desinet.
Etenim ipsus secum eam rem reputauit via.
SI. Laudo. DAV. dum licitum est ei, dumque aetas tulit,

Ama-

pronominibus bene mollita sunt: etenim atrocia sunt, si cum suis nominibus nuda ponantur. Et *huiusce hospitae*, non meretricis: et *consuetudinem*, non amorem dixit. ita omnia extenuat, vt Dauus audeat confiteri. D.

Etsi omnes codd. quos vidit Faernus, habent ordinem Donati: melior tamen est ordo: *Propter hospitae huiusce.* Caeterum antiquius est, *Hospitai*. B.

9 *Aut, si adeo, bidui est aut tridui*] Bene, *aut si adeo:* ne si omnino negaret, *cur igitur tristis est ille?* diceret. D.

10 *Sollicitudo*] Propter turbationem. *Nostin'?*] In significationem multorum, quae compendio facimus (malim *compendifacimus*), *Nostin'* dicimus. D.

Bentleius post *nosti* posuit signum interrogationis, quod non est opus. Z.

11 *Recta reputauit via*] *Reputauit*, retractauit: quia *putare*, purgare est. vnde et *arbores*, et *vites putare* dicimus. *Via*] Consilio, ratione. D.

Eam rem reputauit] V. C. *eam secum ipse rem recta reputauit via.* L.

Sic versum legit in cod. Vaticano Faernus, cui consentit vnus e nostris vetustissimus. Sed nos delemus *secum* tanquam alienum, et post *rem* reponimus *recta*, quod Faernus vidit in codd. et consuetudo Terentii et Plauti postulat. B.

12 *Laudo*] Senex inducitur, et credit. *Dum licitum est*] Deest, *per te*: hoc est, dum tu permisisti. Et mire hic vtitur verbis senis. Ipse enim supra dixit, *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum vt expleret suum. Dum licitum est illi*] Sic veteres et *placitum*, et *puditum* dicebant: quae nos, *placuit, puduit. Dumque aetas tulit*] Dum esset aetas immatura nuptiis. *Tulit*, duo significat: attulit, et abstulit; passus est, et pertulit. D.

Bentleius metri caussa scripsit *eii*. Z.

Amauit: tum id clam: cauit, ne vnquam infamiae
Ea res ſibi eſſet, vt virum fortem decet:
Nunc vxore opus eſt: animum ad vxorem appulit.
S I. Subtriſtis viſus eſt eſſe aliquantulum mihi.
D A V. Nihil propter hanc rem: ſed eſt, quod ſuccenſet tibi.

S I.

13 *Tum id clam*] Bene *clam*, quia nunc liquido apparet, Pamphilum voluntatem, propoſitumque mutaſſe. *Cauit, ne vnquam infamiae ea res ſibi eſſet*] Mire vtitur ſenis verbis. Ipſe enim dixerat, *Dum tempus ad eam rem tulit, ſini, animum vt expleret ſuum.* (Verba *Mire vtitur ſenis* etc. inſcite ex verſu 12. hic ſunt repetita). D.

15 *Nunc vxore opus eſt*] Quaſi denunciatio eſt quaedam neceſſitatis ſeni impoſitae. *Animum ad vxorem appulit*] Et bene *appulit*, quaſi ab iactatione fluctuum, et marini aeſtus. has enim tempeſtates habet amor. Et ſic dixit, *Ad vxorem animum appulit*, vt ſupra, *Animum ad ſcribendum appulit.* D.

16 *Subtriſtis viſus eſt*] *Sub*, temperamentum eſt plenae pronunciationis: vt, *ſubtriſtis*, *ſubridet*, non ad plenum triſtis aut ridet: vt confeſſionem eliceret. *Subtriſtis viſus eſt aliquantulum mihi*] Mire ſeruatum eſt in adoleſcente libero τὸ πρέπον, et in amatore τὸ πιθανόν. Nam et honeſto iuueni non congruebat verſipellis vultus: et in amatore abſurdum fuerat, ingenium celare triſtitiam. (Pro *ingenium* alii habent *ingenuum*. Lege vel *ingenuam*, vel *in amatore ingenuo abſurdum fuerat, celare triſtitiam*). Itaque nec ad plenum triſtis fuit, quia dixit *celanda res erat* (pro *celanda* Mſ. Hulſt. et ed. Venet. 1490. habet *occultanda*. Vtrumque videtur e margine irrepſiſſe. Haud dubie Donatus ſcripſit: *quia dixit*, SVBTRISTIS): nec gaudium fuerat, quia ingenium et amoris neceſſitas in triſtitiam retrahebat. D.

Pro *aliquantulum*, vt trochaeus euitetur, lego *aliquantillum*. B.

17 *Sed eſt, quod tibi ſuccenſeat*] Quod ille a ſummo ad imum oppoſuit (lege *propoſuit*), hic cauſae deriuationem oppoſuit. *Quod ſuccenſeat tibi*] *Succenſere*, potioris eſt. (Verba, *ſuccenſere potioris eſt*,

ab

SI. Quidnam'ſt? DAV. puerile'ſt. SI. quid eſt?
DAV. nihil. SI. quin dic, quid eſt?
DAV. Ait nimium parce facere ſumtum. SI. mene? DAV. te.
Vix, inquit, drachmis eſt obſonatus decem.
Num filio videtur vxorem dare?
Quem, inquit, ad coenam vocabo meorum aequalium

Potiſ-

abſunt a Mſ. Hulſt. Et ſane videtur pro *ſuccenſere* hic aliud verbum reponendum eſſe. Etenim nec Pamphilus patre erat potior, nec ſemper potiores ſuccenſent. Niſi *potioris eſt* neutro genere dictum accipias pro *maioris eſt*, h. e. in re maiore et potiore adhiberi ſolitum. Sic mox explicat ipſe Donatus. Placet Wielingio *Cenſere potioris eſt;* vel, *Sic cenſere potioris* eſt. Poſſe tamen putat illa, *Succenſere potioris eſt*, eſſe a Donato, illa, *Succenſere, in re graui et iuſta iraſci*, ab altero grammatico profecta. Neutrum autem ſatis accurate). *Succenſere*, in re graui et iuſta iraſci. D.

Dele *rem*, vt *hanc* referatur ad hoſpitam, Glycerium. Antiquiſſimi libri habent *ſuſcenſet*. B.

18 *Puerile eſt*] Apparet Dauum nunc quaerere quid reſpondeat: et ad quam cauſam deriuet auerſa ſuſpicione triſtitiam Pamphili, quam animaduertit ſenex. *Puerile eſt*] Vtrum magis ideo ſuſpendit, vt ſenex audire deſideret: an quia necdum commentus eſt cauſam, contra rependendam propoſitioni ſenis? (Poſteriorem rationem probabiliorem eſſe, et theatro magis conſentaneam, ait Dacieria. Z.). *Nihil eſt*] Videtur inuenire non poſſe. D.

Ante *nihil* repone *quid id eſt?* B.

19 *Ait nimium parce facere ſumtum*] Mire (Mſ. Hulſt. recte, *mirum*), ipſum dicere veluti *fecit* et *nimium*, et *parce*. *Nimium parce facere*] Pepercit, ne diceret ſordide. *Mene*] Perturbati indicium eſt, quia ſe ipſum pronomine oſtendit. D.

20 Duo codd. primarii legunt *eſt obſonatum*. Recte. cf. Plaut. Bacc. 1, 2, 35. B.

22 *Meorum aequalium potiſſimum*] *Aequalium* aetate, *potiſſimum* dignitate: etenim *potis, potior, potiſſimus* facit. D.

Potissimum nunc? et, quod dicendum hic siet,
Tu quoque perparce nimium. non laudo. S I. tace.
D A V. Commoui. S I. ego istaec, recte vt fiant, videro.
Quidnam hoc rei est? quid hic volt veterator sibi?

Nam

23 *Et quod dicendum hic siet*] Bene *hic*, vbi non sit adolescens. D.

24 *Tu quoque perparce*] Bene *quoque*, quasi dicat, cum ille peccet, quod pueriliter succenseat: tu quoque peccas, perparce nimium faciendo sumtum. *Tu quoque perparce nimium*] Et *perparce*, et *nimium*, cum sufficeret vnum. Et *nimium*, vituperatio est: vt, *Ne quid nimis. Non laudo*] Et quia *perparce*, et quia *nimium*. Nam parce agere, laudis: nimium, peccati. Et magna moderatione, *non laudo*, dixit potius, quam *vitupero*. D.

Tu quoque perparce] Prisc. lib. 15. L.

Lege *per parce nimium*, h. e. pernimium parce. Nam quod supra 19. *nimium parce* dixerat, id nunc amplificat. B.

25 *Commoui*] Ideo *commoui*, quia argumenta dixit seni, quibus proditur non esse veras nuptias. *Commoui*] Supra *sollicitaui* dixit, modo *commoui*. Et *commoui* dicit apud se, vt spectator audiat, non senex. D.

26 *Quidnam hoc est rei?*] Verba sunt secum cogitantis senis, aut de his quae nunc locutus est Dauus, aut de aduentu mulierum, quae in Scenam veniant. *Quidnam hoc est rei*] Pulsatus est senex argumento falsarum nuptiarum, *paululum obsonii:* tanquam se illuderet Dauus. *Quidnam hic volt veterator sibi?*] *Veterator* est vetus in astutia, et qui in omni re callidus est. Et hi duo versus ostendunt, pulsatum esse senem argumento falsarum nuptiarum: illo argumento, quod ait, *paululum obsonii*: tanquam se illuderet Dauus. Sunt ergo verba, vt diximus, secum cogitantis senis, aut de his quae nunc Dauus locutus est, aut de aduentu mulierum, quae in scenam veniunt modo. D.

Quidnam hoc est rei?] Secum cogitat senex orationem Daui, et promissionem filii. Non vera omnia suspicatur ex moribus serui, quem *veteratorem*

Nam si hic mali est quicquam, hem illic est huic rei caput.

ACTVS TERTII SCENA PRIMA.

MYSIS. SIMO. DAVVS. LESBIA. GLYCERIVM.

ITA POL quidem res est, vt dixti, Lesbia;

Fide-

rem appellat, hoc est, callidum et astutia vetusta roboratum. Concludit ergo: *si in hac re aliquid mali est, illic est huic rei caput.* Et illis inter se loquentibus, Simo vt agnoscat filium illam peregrinam amare, quo amplius incendatur ad nuptias, vt ei error omni ratione cumuletur, vel ex locutione mulieris, vel ex vocibus parturientis, credit in sua praesentia cuncta simulari. E.

Veterator] Mancipiorum vsualium duplex genus, nouitiorum et veteranorum. Ac plerumque nouitia mancipia intelliguntur, quae annum nondum seruierunt, et propterea rudia sunt ac simpliciora. Veterana autem, quae anno continuo in vrbe seruierunt, et idpropter astuta et callida. Marcianus l. 16. §. 3. ff. de Publicanis. Vlpianus l. 37. ff. de aedil. edict. Hinc itaque versuti, et multa arte exercitati, *Veteratores* dicti sunt. Glossar. *Veterator.* παλαιομάλαψ, παλιντρίψ, τρίβακος, ἀπατέων. Vid. Festus in Veterator. L.

Lege, *Quid hoc est reii.* B.

27 *Nam si hic est mali quicquam*] Si promissa non compleuerit Pamphilus. *Illic est huic rei caput*] *Caput* est origo et summa vniuscuiusque rei, vt Virgil. (Aen. XI, 361.), *O Latio caput horum et causa malorum.* D.

Illic est huic rei caput] Iterum Adelph. Act. 4. Sc. 2. *Sensit, quod ego, te esse huic rei caput.* Seruius Aeneid. XI. vers. *caput horum et causa malorum.* L.

Lege *mali'st*, ne *mali* totum in Thesi obscuretur. B.

1 *Ita pol quidem res est*] In hac Scena nouo modo cessante Dauo, fallitur Simo per nimiam sagacitatem suam. Simul in hac Scena id agit Poeta, vt ad nuptias faciendas magis accendatur Simo. Et quaedam industria, quaedam velut casu eueniunt: vt nunc suspicio senis. In multis enim οἰκονομία comi-

Fidelem haud ferme mulieri inuenias virum.
S I. Ab Andria'st ancilla haec. quid narras? D A V. ita'st.
M Y. Sed hic Pamphilus. S I. quid dicit? M Y. firmauit fidem. S I. hem!
D A V. Vtinam aut hic surdus, aut haec muta facta sit.

M Y.

comicorum poetarum ita se habet, vt casu putet spectator venisse, quod consilio scriptorum factum sit. *Ita pol quidem res est, vt dixti, Lesbia*] Ex hoc sermone, quem habent ingredientes, scenae apparet principium. Quod enim auditur, non quod incipitur, initium dicunt. *Ita pol quidem*] Productio est narratiua, ad explendum modo potius iusiurandum. *Vt dixti*] Et *dixti*, et *dixisti* legitur. D.

Duo tantum codd. habent *dixisti*. Quae vera est lectio. Nam concinnius *res* in Arsi hic ponitur, quam illic in Thesi. B.

2 *Fidelem haut ferme*] *Fidelem* maluit, quam *fidum* dicere. *fidum* enim honestius dixisset. *Ferme* pro facile posuit: et *ferme*, facilitatem significat, quia sunt aduerbia extenuationis. *Inuenias*] Secundam pro tertia persona posuit, pro *inueniat quis*, vel inuenire possit. vt Virgil. (Aen. IV, 401.), *Migrantes cernas, totaque ex vrbe ruentes*. D.

3 *Ab Andria est ancilla haec*] Simpliciter dixit *ab Andria est*, pro Andriae est: nam et vsu sic dicere solemus. Ergo *ab Andria est*, hoc est, Andriae fauet, Andriae est. vt cum dicimus, *Ab illo est*, hoc significamus, illi fauet, illi accommodat suffragium. D.

Ab Andria est?] Ex proprietate linguae agnouit illam. Secum igitur coniecturalibus argumentis cogitat, verisimile non esse suscipere velle liberos ex peregrina. Vnde confirmat mulierum calliditate fieri, vt nuptiae impediantur. E.

Verba ita distribuenda esse censeo, vt, *quid narras*, sint Daui non interrogantis, sed admirantis et quasi negantis, vel grauate concedentis, vt Phorm. V, 7, 42. sed *ita'st* sint Simonis, rem confirmantis. B.

4 *Sed hic*] Semper *Sed* contrariae sententiae significatio est. Et bene *hic*, vt ostendat de illo fuisse sermonem. *Hem*] Interiectio est accipientis verba, et admirantis. D.

5 *Vtinam aut hic surdus, aut haec muta facta sit*] Comice et facere.

MY. Nam quod peperisset, iussit tolli. SI. o Iupiter!
Quid ego audio? actum'st, siquidem haec vera praedicat.
LES. Bonum ingenium narras adolescentis. MY. optumum.
Sed sequere me intro, ne in mora illi sis. LES. sequor.
DAV. Quod remedium nunc huic malo inueniam? SI. quid hoc?
Adeone est demens? ex peregrina? iam scio, ah! Vix

facete. *Aut hic surdus*, qui audire non possit: *aut haec muta facta sit*, ne possit dicere. *Aut hic surdus, aut haec muta facti sit*] σύλληψις per genera. D.

6 *Iussit tolli*] Haec est fides: suscipi filios legitimos faciunt parentes. (Pro *parentes* habet Ms. Hulst. et ed. Veneta vtraque *partus*. Forte legendum: *Haec est fides, suscipi filios legitimos, quod faciunt parentes*. Sed postquam intellexi, in Ms. Boend. et ed. Du B. pro *parentes* esse *partus*, coniicio; legendum esse, *suscepti filii legitimos faciunt partus*). Et sublatio matris est: patris, tollere. · *Iupiter! quid ego audio?*] Bene rursum adducitur ad desperationem senex Mysidis verbis. D.

7 *Actum est*] In summa rerum desperatione ponitur, *Actum est, Ilicet, Periisti.* Haec res secundum ius ciuile dicitur: in quo cauetur, ne quis rem actam apud iudices repetat. Sic ipse in Phormione, *Actum, aiunt, ne agas.* D.

8 *Bonum ingenium*] *Ingenium*, naturam. D.

10 *Quid hoc?*] Secum senex ἐλλειπτικῶς: deest enim, *rei est*. D.

11 *Adeone est demens? ex peregrina*] Ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν, apta cogitanti. reliquum autem sic pronunciat, quasi reperto consilio. Et bene *adeo*: quia tam demens est, quod amat ex peregrina, id est ex meretrice. (Corrupta lectio est iam inde ab ed. R. Steph. Vetustiores et Ms. Hulst ita: *Et bene* ADEO, *quia* demens est quod amat. EX PEREGRINA, *id est, ex meretrice.* Lege: *Et bene* ADEO; *quia iam*

Vix tandem ſenſi ſtolidus. DAV. quid hic ſenſiſſe ait?
SI. Haec primum affertur iam mihi ab hoc fallacia;
Hanc ſimulant parere, quo Chremetem abſterreant.
GL. Iuno Lucina, fer opem; ſerua me, obſecro.

SI.

iam demens eſt, quod amat. Cui quidem dementiae accedit altera, ſcilicet quod EX PEREGRINA, *id eſt ex meretrice*, ſub. velit tollere partum. Haec coniectura confirmatur cod. Bo-end. vbi eſt haec diuiſio: EX PEREGRINA. *Id eſt, ex meretrice* vid. Phorm. II, 3, 68.). Mulieres enim peregrinae, inhoneſtae ac meretrices habebantur. Sic ipſe alibi, *Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.* Et ſeruus, *poteſt taceri hoc quidem*, hoc eſt, meretricem habuiſſe te matrem, veriſimile eſt. *Ex peregrina*] ἀποσιώπησις. deeſt enim, *vt filium ſuſcipiat?* aut aliquid tale. D.

12 *Vix tandem ſenſi ſtolidus*] Pulchro colore inducto, poeta oſtendit non minus falli ſuſpicioſum, quam qui ſtultus eſt. Huic enim veritas fallacia videtur, dum nimis eſt acutus ac perſpicax. Et hoc eſt, quod ab euentu fingit poeta. Non enim in Dauo eſt, ſic errare nunc ſenem. *Vix tandem ſenſi ſtolidus*] Quinque ſunt ſenſus, quorum duos, viſum et auditum, magis ſenſibiles habemus, quam pecora. Vnde Cicero, (Eadem verba ex incerto libro laudat Nizolius, nec fragmentis leguntur inſerta), *Non ſolum videam, ſed etiam audiam, planeque ſentiam*, quaſi ad tactum retulit, quo etiam pecora impelluntur ad ſenſum. Duabus ergo rebus ſcimus: aut ratiocinatione, aut ſenſu: quibus maxime praeſtamus caeteris animalibus. Ergo ſenex ſe non ſenſu, non ratiocinatione ſenſiſſe, ſed veluti calcaribus et ſtimulis punctum. D.

13 *Haec primum*] Satis ſe ſagacem ſenex oſtendit, quando principia ipſa inceptionesque comprehendit. *Haec primum*] Bene *primum:* quaſi ex multis, quas parauerat Dauus contra Chremetem. *Quo*] Quare. D.

14 *Hanc ſimulant parere*] Priſcian. lib. x. p. 124. L.

15 *Iuno Lucina, fer opem: ſerua me*] Iuno Lucina, Iunonis filia, Graece ἐιλείθυια (Hinc ἀνελείθυια dicitur ἄτοκος γυνή. cf. Lindenbr.), dicitur. Latine

 Iuno

SI. Hui, tam cito? ridiculum: postquam ante ostium

Me-

Iuno a iuuando dicta: Lucina ab eo quod in lucem producat. Et gemina vota sunt, vt et partus, et pariens seruetur. Nam *fer opem*, propter partum: *serua me*, propter parientem dicitur. *Iuno Lucina fer opem: serua me obsecro*] Nota, hoc versu totidem verbis vti omnes puerperas in Comoediis, nec alias induci loqui in proscenio: nam haec vox post scenam tollitur. *Fer opem*] Propter quod Lucina est. inde *obstetrix*, quod opem tulerit. *Serua me obsecro*] Hoc extra etiam hanc potestatem Iunoni attribuitur: quanquam illam Menander Dianam appellet, et hoc sentiat in Bucolicis Virgil. (Ecl. IV, 10.). D.

Iuno Lucina] Duas potestates habet Iuno: eadem namque pronuba est, hoc est, nubentibus praeest. Vt est (Aen. IV, 59.), *Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.* Eadem et Lucina, quod praeest parturientibus, et lucem nascentibus dat. Hanc quidam tamen potius Dianam esse dixerunt: nam ita Menander ipsam vocat, cum dicit Artemin. quanquam et Virgilius eandem Lucinam, Dianam voluit. vnde est (Virg. IV, 10.), *Casta faue, Lucina, tuus iam regnat Apollo.* E.

Iuno Lucina] In Regio exempl. vt et in aliis Mss. sic erat: *Intus, Iuno Lucina.* Sed τὸ *intus* ideo ab exscriptore additum est, vt intelligamus haec post scenam fieri. vt in Adelph. Act. 3. Scen. 4. *Miseram me, differor doloribus.* Nam et hic quoque vet. Cod. addit *intus.* Itaque huc pertinet versus Horatii in arte. — *nec tamen intus Digna geri, promes in scenam.* Quod frequenter in comoediis occurrit. Plautus in Asinaria, — *immo intus potius.* Casina, *quod futurum est intus, hic memorabimus.* Cistellar. *intus conficient negotium.* Persa, *I intro, amabo, ad coenam.* Terent. Andria, *intus despondebitur, intus transigetur.* et alibi non raro. Vid. Seru. Aeneid. VI. versu *exin bella viro.* et Iun. Philarg. Georg. 3. L.

16 *Hui, tam cito?*] *Tam cito*, vt facilitatem partus ostendat incredibilem. *Tam cito*, ad reprehensionem. *Ridiculum*] Ad irrisionem. et inspice, *ridiculum* aduerbium sit, an nomen; vt sit, *vide hominem ridiculum*, sed aduerbium est magis. D.

Me audiuit ſtare, approperat. non ſat commode
Diuiſa ſunt temporibus tibi, Daue, haec. DAV. mihin'?
SI. Num immemor es diſcipuli? DAV. ego, quid narres, neſcio.

I 3

17 *Non ſat commode diuiſa ſunt*] Confuſa ſunt tibi omnia, inquit: nec vnumquodque ſuo tempore geritur. qua re proderis. *Non ſat*] non ſatis. *Diuiſa ſunt*, digeſta et compoſita, et diſtributa. *temporibus*] id eſt, per tempora. D.

Non ſat commode diuiſa ſunt] Non bene, inquit, haec diuiſiſtis, nec bene temporibus tradidiſtis. Quaſi Daui conſilio iſta completa ſunt, vt cum ſenex ante hoſtium ſtaret, tunc continuo pareret puella. E.

18 *Mihin'?*] Adhuc Dauus non percipit, et bene. quaſi dicat, cum ille loquatur, illae agant. D.

19 *Num immemores diſcipuli?*] Diſcipuli Myſis, Leſbia, et Pamphilus, omnes per quos agitur fallacia. Bene ergo diſcipulos imperitos oſtendit, et magiſtrum Dauum. quia ſupra dixit, *Tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem improbum. Num immemor es diſcipuli?*] Alii hic Pamphilum ſignificari putant diſcipulum: quia Dauus magiſter. Nam nomina ad aliquid (intelligit Relata et Correlata Logicorum) ſunt, diſcipulus et magiſter. Et tunc *diſcipuli*, genitiuus eſt ſingularis caſus. Alii nominatiui pluralis putant: vt diſcipulos dixerit, omnes per quos agitur fallacia, ſecundum illud, *Tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem improbum. Num immemor es diſcipuli*] Deeſt, *nunc*. Et bene *diſcipuli:* quia ipſum magiſtrum ſupra fecit. *Ego, quid narres, neſcio*] Quaſi fabulam. *Ego, quid narres, neſcio*] Semper ita reſpondet Dauus ſeni, tanquam non intelligat, quid loquatur. D.

Num immemor es diſcipuli] Supra enim dixerat, *Si quis magiſtrum ceperit ad eam rem improbum.* Atque ita eſt ſenſus hic: Num quidnam tu es immemor diſcipuli tui, hoc eſt, Pamphili. Et eſt argumentum a maiore ad minus. E.

Lego cum Donato *immemores.* Altera lectio, quam poſuit Donatus et expreſſit Faernus, *immemor es diſcipuli*, ſc. Pamphili, plane inepta eſt. B. *Immemores* edidit Sandby. Z.

Si. Hiccine me si imparatum in veris nuptiis
Adortus esset, quos mihi ludos redderet?
Nunc huius periclo fit: ego in portu nauigo.

ACTVS TERTII SCENA II.

LESBIA. SIMO. DAVVS.

Adhvc, Archillis, quae adsolent, quaeque oportet

Signa

20 *Hiccine me si imparatum*] Redit ad illam sententiam, *Simul sceleratus Dauus, si quid consilii habet, vt consumat nunc, cum nihil obsint doli.* D.

21 *Adortus esset*] *Adortus* dicitur, qui ex insidiis repente inuadit. dictum ab eo, quod corpora aggredientium exsurgant subito atque increscant. *Adortus*] aggressus. Omnia haec ex translatione (*tranquillitate*, Mss. Boend. et ed. Du B.) maris dicta sunt μεταφορικῶς. (Corrupta lectio et mutila. Excidit haud dubie nota Donati ad illa: *ego in portu nauigo.* Cuius notae haec est lacinia). D.

Adortus esset] *Adorior*, id est aliquam rem incipio, facit praeteritum *adortus sum.* sin vero significat, loqui incipio, *adorsus sum.* Ponuntur tamen pro se inuicem. E.

Lege, *quos* me *ludos redderet?* vt Plautus saepe *ludos me facitis.* Sed *mibi ludos reddere*, ne latine quidem dici existimo. B.

22 *In portu nauigo*] Mea, inquit, consilia ita sunt, quemadmodum nauis in portu. E.

1 *Adbuc Archillis*] In hac scena specta, quam scite expressa sit consuetudo medici, vel medicae egredientis ex aegri domo. Nam veniens, de negotiis eius loquitur: abiens, de morbo. et haec sunt praeter οἰκονομίαν, quae dicuntur εὑρήματα. *Adbuc Archillis*] Sic veteres scribebant *adbuc*, quando incerti futurarum rerum, ex praesentibus firme nunciabant (Ms. Hulst. *firma intimabant.* Fortasse, *futura nunciabant*): quod est genus certissimae promissionis et cautae. *Adbuc Archillis, quae adsolent, quaeque oportet*] Medicina aut in ratione, aut in consuetudine, aut in exemplis. *Adsolent* ergo, consuetudinis est: *oportet*, rationis. D.

Ad-

Signa esse ad salutem, omnia huic esse video.
Nunc primum fac, istaec vt lauet: post deinde,

I 4 Quod

Adhuc, Archillis] Haec scena ad horrorem cumulandum videtur adiecta, vt Lesbia obstetrix domo egrederetur, et quae essent intus facienda, de via mandaret. Et quoniam in primo partu grauis semper dolor est, dicit puellam non debere esse sollicitam: quippe omnia signa, quae ad salutem esse possunt, integra permanere. E.

De orthographia *Archillis* v. supra 1, 4, 1. B.

2 *Signa ad salutem esse*] Deest haerentia, aut pertinentia. sic in Heautontimorumeno, *Atque haec sunt ad virtutem omnia.* Ergo absolute dixit, vt desit aliquid tale. vnde et nos dicimus, *Quid ad rem?* vel *Quid ad me?* D.

Signa esse ad salutem, Donatus, et omnes Faerni et mei habent libri. B.

3 *Nunc primum fac istaec vt lauet*] Imperitiae notantes Menandrum, aut Terentium, ipsi vltro imperiti inueniuntur: nam et ille λούσατε αὐτὴν dicens, a consuetudine non recessit. Cum lauisse, aut non lauisse dicimus, a parte totum significantes. Et Terentius propius ad significationem accessit, *istaec* dicendo, ne pudenda nominaret. Et sunt qui adhuc Archillis correptionem esse nimium sollicitae nutricis putent: quod ego non probo. *Fac istaec vt lauet*] *Istaec* quae ex puerperio sordebant. Quidam *istaec*, ipsam puerperam dicunt. sic enim et Menander λούσατε αὐτὴν ΤΤΙ-ΣΑ (τάχιστα legebat Is. Casaubonus. Alii ἥδιστα). sed imperitiae accusantur, quod non continuo solent post puerperium lauare, sed diebus omissis. D.

Nunc primum fac ista vt lauet] Ea quae peperit, medicinae ratione ad lauacrum compellitur, vt dolor desinat. Sed melior sensus est, *Nunc primum fac ista vt lauet*] Vt illa scilicet, quae immunda sunt sanguine parturientis, lauentur. Et puerum enim et puerperam, post partum statim aqua tepenti perfundi, placet physicis: puerumque genitali aluo profusum, si nimium frigus exceperit, vix ad vitam euadere. Cuius rei exempla sunt vitrea vasa, quae temperata mutatione fornacum frigus assuescunt: si statim refrixerint, franguntur. E.

Deleo *vt*, vt pes Creticus seruetur, aut si quis *vt* retinere malit; legat cum veterrimo cod. *fac ista vt.* B.

Quod iussi ei dare bibere, et quantum imperaui,
Date: mox ego huc reuertar.
Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo.

Deos

4 *Quod iussi ei dare bibere, et quantum imperaui, date*] Consuetudine magis, quam ratione dixit, pro, *Date ei potionem*. Lucilius in sexto: *Date bibere summo* (Lindenbr. mauult, *date bibere e summo*. Douza ad Lucil. v, 21. *date bibere ab summo*). Nam duo verba actiua, nullam habent significationem sine nomine, aut pronomine: vt si dicas, *Dic facere*. *Quod iussi ei dare bibere, et quantum imperaui, date*] Et qualitatem, et modum rei dixit. D.

Quod iussi dari] Vtique hoc ad dolores continendos datur. et hic nescio quid medicinae intelligitur. E.

Dare bibere] Rectius quod in Ms. *dari bibere*. vt G. Fannius apud Charis. lib. 1. *Domina eius vbi ad villam venerat, iubebat bibere dari*. L.

Lectio *dari bibere*, quam in Vaticano et Decurtato reperit Faernus, et ego in septem e nostris, haut dubie, vt Bacchiacorum modi et leges seruentur, est praeferenda. B.

5 *Mox ego huc*] Vide vt auctoritatem et iactantiam medicorum imitetur, dicendo, quod iussi. et non sufficiebat: sed etiam, *imperaui* dixit. simul haec, quae solent medici promittere frequenter, *Mox ego huc reuertar*. D.

Donatus, nonnulli codd. Faerni, et ex nostris meliores recte legunt *reuertor*. B.

6 *Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo*] Per Castorem et Pollucem ornatiua sunt iurandi, apta feminis. *Scitus*] elegans, pulcher, quem Graeci κόσμιον dicunt. Quod enim quis scit, hoc scitum et pulchrum. Et est διαίρεσις. Nam ordo est, *Perscitus ecastor*. vt in Hecyra, *Per pol quam paucos reperias meretricibus fideles euenire amatores*. vt sit, per quam paucos. Et, *natus est Pamphilo*: vt Virgilius (Aen. 1, 617.), *Quem Dardanio Anchisae Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad vndam*. *Scitus puer*] Satis obstetrici est adhuc incertum aeui, et, vt ita dicam, a matre sanguinolentum, non pulchrum, quod ipsum nimium videretur cito, dicere, sed scitum pronunciat. Ideo subblanditur, vt operae pretium maius accipiat. D.

Per aecastor] Iuratio est per Castorem. *Scitus puer*] Id est, elegans et admodum suauis: vel *perscitus*, id est, valde bonus. E.

Per-

Deos quaeso, vt sit superstes, quandoquidem ipse'st ingenio bono;
Cumque huic veritus est optumae adolescenti facere iniuriam.
S I. Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum? D A V. quidnam id est?
S I. Non imperabat coram, quid opus facto esset puerperae:

Per ecastor scitus] Priscian. lib. XIV. L.

Percastor scitus puer est natus Pamphilo, habent omnes fere codd. Terentii et aliqui Donati, quos consuluit Faernus: sed Vaticanus, et omnes praeter vnum nostri *Perecastor*. Lege, Per ecastor. Nam *per* pertinet ad *scitus*, h. e. valde scitus. B.

7 *Deos quaeso vt sit superstes*] *Superstes* nunc saluus. alias *superstites* sunt senes et anus: quia aetate multis superstites, iam delirant. Vnde et *superstitiosi*, qui deos timent nimis. quod signum est deliramenti. *Vt sit superstes*] *Superstes*, nunc saluus. *Quandoquidem ipse est*] *Quando* et *Cum* interdum sunt coniunctiones causales. et *quando* pro quoniam, et pro quia intelligimus. *Quandoquidem ipse*] Transit a puero ad ipsum Pamphilum. D.

Quando quidem ille est ingenio bono] Vt mereatur filius superstes esse. E.

8 Lege ex cod. Petrensi *Cumque huic est veritus*, metri causa. B.

9 *Vel hoc quis non credat?*] Εἰρωνεία est. *Vel*, modo est disiunctiua coniunctio, sed pro etiam posita. vt apud Virgil. (Aen. XI, 259.), *Vel Priamo miseranda manus*. Et (Ecl. VIII, 69.), *Carmina vel coelo possunt deducere lunam*. Et bene, *vel hoc*, subaudias, exceptis illis quae reprehendit supra. *Abs te esse natum*] Et *ortum* legitur, vt sit, instructum, commentum, et compositum D.

Nostri omnes et vett. Edd. *Qui te norit*. Recte. B.

10 *Non imperabat Coram*] *Coram*, ad certas personas refertur: *Palam* ad omnes. *Quid opus facto esset puerperae*] *Esset*, impersonatiue dicitur, *Opus facto esset*, (Lege, OPVS FACTO ESSET. *Impersonaliter dicitur*. Mox ἀπὸ κοινοῦ, PVERPERAE. *Datiuus casus est*), *Puerperae*] Datiuus casus est, vt sit, ipsi puerperae coram

Sed postquam egressa'st, illis quae sunt intus, clamat de via.

O Daue, itan' contemnor abs te? aut itane tandem idoneus

Tibi videor esse, quem tam aperte fallere incipias dolis?

Saltem accurate: vt metui videar certe, si resciuerim.

non imperabat, quid facto opus esset scil. Sic enim dicimus, *Quid vis tibi faciam? Puerperae*] Omnis quae peperit, *puerpera: πρωτοτόκος*, quae primum. Et non quod puerum, sed quod filium peperit, *puerpera* dicta est. Et apud veteres *puer puellus, puera puella*. D.

Non imperabat] Quod facto opus esset puerperae. Argumentum est quo doceat, ab Dauo ista vniuersa compleri. *Puerpera* autem dicitur, quae recens est partu: et a muliebris sexus parte nomen impositum est. Nam vtique et puellam et puerum pariens dicitur *puerpera*, quanquam et antiqui *puellam*, *pueram* saepe dixerunt. E.

11 *Illis quae sunt intus*] Argumentum ex eo quod non factum est, cum fieri potuerit: et ex eo quod factum est, cum fieri non oportuerit. *Clamat de via*] Mire *clamat*, quasi dicat, maluit clamare, quam sine labore intus imperare. D.

12 *Itane contemnor abs te?*] Hoc est, vsque adeone contemnor? valde contemnor? *Temnor* autem, Graecum est, id est *caedor* et *reiicior*, *τὸ τέμνομαι*. Nam veteres *temno* dicebant sine propositione. *Itane tandem idoneus*] Indignatio est ad aestimationem reuocantis eius dicta vel facta, a quo contemnitur quis. *Idoneus*] Aptus et ei rei natus. D.

13 *Aperte fallere*] *δύο δὲ ἑνός*, et fallere, et aperte. D.

Ex consensu codd. lege. *Tibi videor esse*: alioqui non staret octonarius. B.

14 *Saltem accurate*] Mire *saltem*: quod ponitur in desperatione rerum. primo enim fuerat hortatus Dauum, vt non conaretur fallere. *Saltem accurate*] *Ζεῦγμα* a superiore, *fallere incipias*. aut certe *σύλληψις* *fallere incipias*. *Certe si resciuerim*] Et vtrum pro cum resciuerim; an quia stultum me putas? D.

DAV. Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haut ego. SI. edixin' tibi?
Interminatus sum, ne faceres: num veritus? quid retulit?
Credon' tibi hoc, nunc peperisse hanc e Pamphilo?
DAV. Teneo, quid erret: et quid agam habeo. SI. quid taces?
DAV. Quid credas? quasi non tibi renunciata sint haec, sic fore.

SI.

Saltem accurate] Ita me, inquit, dolis debes fallere, vt in omnibus actibus videar a te timeri. Et est figura antisagoge, proposita superius epimore. *Certe si resciuerim*] Scilicet, puniam te: quod per iram dicere non potuerit. E.

15 *Certe hercle nunc hic se*] Hoc ita dicitur, vt audiat spectator, non vt Simo. *Edixin' tibi?*] Hic illud reddit, *Edico tibi ne temere facias*. D.

Edixin' tibi?] Abhinc est ἐπιτροχασμός. E.

Lege *edixi tibi*, sine interrogatione B.

16 *Interminatus sum*] Prominatus sum. Plautus in Aularia (III, 6, 22.), *praeterea tibicinam, quae mihi interbibere sola, si vino scateat, Corinthiensem fontem, et Pyrenaeum potest.* *Num veritus?*] *Veretur* liber, *metuit* seruus. et deest *es*: apta ellipsis irascenti. Alibi, *Non simultatem meam reuereri? Quid Retulit*] *Retulit*, profuit, vel interfuit: et producit *re* syllabam. et est sensus: Sic contemsisti, quasi tibi non comminatus sim. D.

Quid retulit] Hoc est, quid profuit me ante dixisse. supra enim: *Neue tu dicas tibi non praedictum, caue*. E.

Lege *veritu's*, h. e. veritus es. B.

17 Interpunge post *nunc*. B.

18 *Teneo quid erret*] Hoc dixit, non vt Simo, sed vt spectator audiat. hoc denique senex probat dicens Dauo, *Quid taces? Et quid ego agam, habeo*] Et quid respondeam scio. D.

Teneo quid erret] Intellexit Dauus mulierum consilium hoc senem suspicari, quod illae ad terrendas nuptias videantur ista simulare. Idcirco vult commendare consensum, quo domino suo error augeatur. E.

Aliorum *ego* ante *agam* est contra codd. B.

19 *Quid credas?*] Propter quid, aut propter quam rem,

aut

SI. Mihine quisquam? DAV. eho! an tute intellexti hoc assimulari? SI. irrideor.

DAV. Renunciatum'st: nam qui istaec tibi incidit suspicio?

SI. Qui? quia te noram. DAV. quasi tu dicas, factum id consilio meo.

SI. Certe enim scio. DAV. non satis me pernosti etiam, qualis sim, Simo.

SI. Egone te? DAV. sed si quid narrare occepi, continuo dari

---

aut quo modo, aut propter quid. *Quid credas?*] Repetit verbum eius quod ait, *Credon'?* quare adiuuandum pronunciatione est. *Quasi non tibi renunciata*] Nunciata: compositum pro simplici. D.

Lege *tibi fiet renunciatum, haec sic fore*, ob sententiam et v. 21. B.

20 *Mihin' quisquam?*] Fanet sibi senex in eo, quod se vult perspicaciorem videri. *Eho an tute*] *Eho* modo interiectio est admirantis, alias ad se vocantis, *Ebodum ad me.* D.

Aptius erit, si reponas, *Min' quicquam?* sc. renunciatum est? B.

21 *Nam qui*] *Qui*, vnde. D. *Incidit suspicio*] Ita Ms. et Priscian. lib. 15. al. *suspectio*. L.

Ne recipe *suspectio* pro *suspicio*, contra omnes codd. Nam versus est saluus, dummodo pro *istaec tibi* reponas *tibi istaec*. B.

22 *Quasi tu dicas*] *Dicas*, pro credas. Non enim dicimus, nisi quod credimus: ab eo quod sequitur, id quod praecedit: figura μετάληψις, a posterioribus ad priora. Idem alibi (Haec frustra in Terentio quaesieris. Nec de comoedia deperdita fas est suspicari. An ante haec verba exciderunt nomen et sententia alterius auctoris? Neque id satis audacter dixerim. Quae enim sequuntur, Terentiana sunt. Phorm. III, 2, 8.), *Audacter dicito.* Et alibi, *Foeneratum istud beneficium pulchre tibi dices*, id est credes, scies, senties. D.

23 *Etiam qualis*] *Etiam* pro adhuc. vt Virgilius (Aen. VI. 485.), *Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.* D.

Rotundius et verius sic: *non satis pernosti me etiam.* B.

24 *Egone te?*] Duobus istis pronominibus ostendit se senex

Tibi verba censes. SI. falso. DAV. itaque hercle nihil iam mutire audeo.
SI. Hoc ego scio vnum, neminem peperisse hic. DAV. intellexti?
Sed nihilo secius mox deferent puerum huc ante ostium.
Id ego iam nunc tibi renuncio, here, futurum, vt sis sciens.

Ne

nex scire omnia. *Sed si quid narrare occepi*] *Occepi* melius, quam *incepi*. dicitur ab occipio: est enim *occepi*, quasi caput rei instituti. D.

Metri et sententiae gratia lege *Ego non te?* Nam Dauus dixerat: NON *satis pernosti me*. Caeterum plane inutile est *tibi*, quod nostri codd. habent ante *narrare*. B.

25 *Falso*] Potest et εἰρωνικῶς *falso* pronunciari: potest et, falso loqueris, dici. vt Sallustius (Iug. 1.), *Falso queritur de natura sua humanum genus*. Et vocalitatis causa sic dixit, vt *sedulo*, *optato*, *certo*: quasi sedule, optate, certe. *Nihil iam mutire audeo*] Ennius, *Nec dico, nec facio*. Vnde et *mutos* dicimus. quod Graeci φθέγγεσθαι. D.

Illud *falso* quanquam omnes libri tribuunt Simoni: cum tamen persona hominis sit indignum, ipsi Dauo quoque adscribendum puto. cf. Heaut. II, 2, 27. Hec. V, 2, 11. B.

26 *Neminem peperisse hic*] *Neminem* dicendo, maiorem confirmationem fecit, non solum Glycerium non peperisse, sed etiam neminem. Et *hic* dicendo ostendit domum. Et est *neminem*, nullum hominem. Et nota in feminino genere etiam *neminem* positum. D.

Hoc ego scio] Priscian. lib. VI. L.

Bentleius *intellexti* sine interrogatione. Z.

27 *Mox deferent puerum*] Quasi dicat, *nobis*. D.

Nihilo secius] Pro, *nihilominus deferent huc puerum ante ostium*, quo facile et de praeterito Dauus admonuisse dominum declaret, et vt opinionem a se amoueat. E.

Ne *puerum* in Thesi absorbeatur, colloca *mox puerum huc deferent*. B.

28 *Id ego iam nunc tibi renuncio*] Fingit se prodere, quod ipse facturus est: vt non credat senex ab eo fieri, quod praedixerit fore. *Id ego iam nunc*

Ne tu hoc mihi posterius dicas, Daui factum consilio, aut dolis.

30 Prorsus a me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.

SI. Vnde id scis? DAV. audiui, et credo, SI. multa concurrunt simul,

Qui

nunc tibi renuncio, here, futurum] *Re* syllaba, apud veteres interdum abundat: vt modo *renuncio*, pro nuncio. et Cicero, *Renunciatur mihi. Renuncio*] Quasi secretum consilium: vt supra, *Renunciatum est.* D.

Ordo codd. et vett. Edd. melior est, *tibi, here, renuncio*, adde *esse*, vt III, 5, 16. B.

29 *Daui factum consilio aut dolis*] Commodius, et magis cum inuidia dixit, *Daui*, quam si *meo* dixisset: vt Virg. (Aen. XII, 11.), cum Turnus incusaretur, dixit, *Nulla mora in Turno.* D.

Tolle *mihi* versus gratia. B.

30 *Prorsus a me*] *Prorsus*, quasi porro versus: quod Graeci μακρὰν dicunt. *Prorsus a me*] Quidam *prorsus*, pro quare positum putant. Ego pro eo quod est omnino. Sunt qui coniunctionem velint esse. *Opinionem hanc tuam*] *Hanc tuam*, cum taedio dixit, hoc est nimis molestam, nimis suspicacem, nimis accusatricem. Sic dixit *hanc tuam*, vt ille de apibus (Virg. Georg. IV, 22.), *Vere suo.* Et (Aen. VI, 641.), *Solemque suum, sua sidera norunt.* Et in Adelphis, *Iam vero omitte, Demea, tuam istam iracundiam.* D.

31 *Audiui, et credo*] Locus communis, an famae credendum sit. Et bene subiunxit, *credo*: non enim audisse, statim credere est. *Multa concurrunt simul*] Restat enim, vt multis concurrentibus signis, vna coniectura conficiatur. D.

Audiui, inquit, conscius non sum, qui auditu ista cognoui. Sed incipit quaestio per locum communem, an a me credendum sit: adiungit argumenta ex pluribus rebus, Et *credo. multa*, inquit, *concurrunt.* Quia argumenta colligit ex factis praecedentibus, et dictis, quod grauidam se mulier esse dixerat. Colligit tamen easdem hoc esse facturas, vt puerum ante ostium ponant, siquidem obstetrix iam videtur esse arcessita. Obiicitur rursus Dauo, cur non hoc, cum expositionem argumentis collegisset, continuo non dixerit Pamphilo.

Et

Qui coniecturam hanc nunc facio. iam primum haec se e Pamphilo
Grauidam dixit esse: inuentum'st falsum. nunc, postquam videt
Nuptias domi apparari, missa'st ancilla illico
Obstetricem arcessitum ad eam, et puerum vt afferret simul.
DAV. Hoc nisi fit, puerum vt tu videas, nihil mouentur nuptiae:
SI. Quid ais? cum intellexeras,
Id consilii capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?

DAV.

Et hic similiter quasi reus efficitur negligentiae. At hoc coniecturaliter refutatur, et vtitur testimoniis, post fit argumentum a persona, quod ille est filius, ille seruus, vt de redhibendo fidem filio nihil restare autumet, nisi vt Chremetem oret. E.

Bentleius, Daceria, Sandby et alii verba, *multa concurrunt — mouentur nuptiae*, tribuunt Dauo. Recte. Nam quae hic dicuntur, Simoni non conueniunt, et a contextu abhorrent. Z.

32 *Iam primum haec se e Pamphilo grauidam dixit esse: inuentum est falsum*] Secundum quod credit senex. Et a summo ad imum, et ex factis, et ex dictis, et ex rebus atque personis sumit argumenta. D.

Iam primum haec] Mss. *Iam prius haec*. L.

34 *Postquam videt nuptias domi apparari*. Eleganter omisit, in cuius domo. *Missa est ancilla illico*] Quod Graeci dicunt αὐτόθεν ἐπέμφθη. Nam loci significatio est, etiam breuitatem temporis notans. D.

36 *Nihil mouentur nuptiae*] Non perturbantur nuptiae. *Mouentur*, differuntur. D.

Lege *Hoc ni' fit, tu puerum vt videas*. B.

37 *Quid ais? cum intellexeras id consilii capere*] Quaqua se verteret Dauus, obuium infestumque inuenit senem: et tamen ita versute it obuiam, vt etiam comprehensus elabatur. D.

Vt sit Dimeter Iambicus Acatalectus, lege, *Quid ais? vbi intellexeras*. B.

38 Cum Terentii aeuo et diu post *Consili* dicerent: lego hic *consilium*. Sic habent omnes nostri codd. praeter vnum. B.

DAV. Quis igitur eum ab illa abstraxit, nisi ego? nam omnes nos quidem
Scimus, quam misere hanc amarit. nunc sibi vxorem expetit.
Postremo id mihi da negoti: tu tamen has nuptias
Perge facere ita, vt facis: et id spero adiuturos deos.
SI. Imo abi intro: ibi me opperire, et, quod parato opus est, para.
Non impulit me, haec nunc omnino vt crederem.

39 *Quis igitur eum ab illa abstraxit?*] Non frigide intulit, dixisse se: sed cum magna asseueratione. et *abstraxit* proprie, vt supra, *Me a Glycerio miserum abstrahat?* et (Virg. Aen. II, 434.), *Diuellimur inde Iphitus et Pelias mecum. Quis igitur eum*] Hoc sic audiendum est (Ms. Hulst. et edd. vett. *Hoc subaudiendum est*), quasi dicat, *Dixi*. D.

40 *Misere hanc*] *Misere*, valde, nimis. *Nunc sibi vxorem expetit*] Oratorie, pro eo quod est, non recusat, *expetit*. D.

Colloca verba ita: *Scimus, hanc quam misere amarit.* vt Heaut. I, 2, 16. Adelph. IV, 5, 33. B.

41 *Id mihi da negotii*] De proiectione pueri pro foribus. *Id mihi da negotii*] Vt caueatur ab appositione pueri ante ostium. *Tu tamen idem*] *Idem* abundat. Apud veteres, *Tamen idem*, integrum fuit. vnde apud nos, *Tandem*, et *tamen* natum est. sic et *idem* et *eorundem* dictum. *Tu tamen idem*] *Tamen idem*, aut pro tamen positum est, aut pro tandem: vt sit, *Tu tandem has nuptias perge facere, ita vt facis*. D.

Lege, *Postremo id da mihi negoti*. vt Prol. v, 2. B.

42 Recentes Faerni codd. et vnus tantum e nostris habent *adiutores*. Male. B.

43 *Quod parato opus est*] Diserte et Latine dixit, *Quod parato opus est* D.

44 *Non impulit me, haec nunc omnino vt crederem*] *Non impulit*, non persuasit, non perfecit, vt crederem Glycerium peperisse. Et cum dicit *omnino*, ostendit quaedam se credidisse, in quibusdam iam (*tamen* vterque liber) esse circumuentum.

Atque haut ſcio, an, quae dixit, ſint vera omnia:
Sed parui pendo: illud mihi multo maximum'ſt,
Quod mihi pollicitus'ſt ipſus gnatus. nunc Chremem
Conueniam: orabo gnato vxorem: ſi impetro,
Quid alias malim, quam hodie has fieri nuptias?
Nam gnatus quod pollicitus'ſt, haut dubium'ſt mihi,
Si nolit, quin eum merito poſſim cogere.
Atque adeo in ipſo tempore eccum ipſum obuiam.

ACTVS

tum. Mire autem cautum capi inducit ſenem, vt crederet, quod Glycerium non peperiſſet. D.

45 *Quae dixit, ſint vera omnia*] Quae poſtea dixit Dauus. Et bene *omnia:* vt appareat ſenem multa credere vera eſſe, quae Dauus dixerit. D.

46 *Multo maximum*] *Multo* etiam comparatiuis (*Superlatiuis* Z.) antiqui adiunxerunt. D.

47 *Quod mihi pollicitus eſt*] *Pollicitatio*, multarum rerum promiſſio. D.

Pro *ipſus*, edidit Bentl. *ipſe*, Z.

48 *Gnato vxorem*] Subauditur, *vt det*. D.

Alia diſtinctio eſt in cod. vetuſto: *Conueniam: orabo: gnato vxorem ſi impetro*. Placet tamen Priſciani lectio, ID *ſi impetro*. B.

49 (*Quid*) *alias*] *Quid* pro cur: *alias*, alio tempore. D.

Quid alias malim?] Chariſius lib. 2. L.

Quid alias, h. e. cur alio tempore, repugnat ſenſui. Hoc enim non deliberandum eſt, ſed optandum. Rectiſſime legit Horatii Schol. Acron ad Serm. 1, 4, 63, *Quando alias* &c. B.

52 *In ipſo tempore*] In ipſa oportunitate, in ipſo articulo. *Eccum ipſum obuiam Chremetem*] (Recte Faernus, cui aſſentitur Bentleius, coniicit, a manu Donati eſſe *Chremem*. Nam alioqui ſequentia ſenſum commodum non habent. Z.). Continuo mutauit declinationem: vt, *Iubeo Chremetem*. D.

Pro *obuiam*, quod non modo ambiguum eſt, quia *ipſum* de Pamphilo accipi poteſt, ſed et a ſenſu alienum, quia Simo adhuc in ſcena ſtabat, necdum Chremem conuentum ierat, lege *Chremem*, quod nonnulli codd adiiciunt. B.

ACTVS TERTII SCENA III.

SIMO. CHREMES.

IVBEO Chremetem. CH. o! te ipsum quaerebam. SI. et ego te. CH. optato aduenis.

Ali-

1 *Iubeo Chremetem*] Haec congressio duorum senum ad tale periculum adigit fabulam, vt id non videatur consilio, sed euentu posse vitari: qui euentus est Critonis praesentia. Nam nunc ex falsis fient verae nuptiae. *Iubeo Chremetem*] Firme aliquid iubere, velle est. *Iubeo* ergo, volo. et deest, *saluere*: quod exprimitur ab alterius personae interuentu. vt Virgil. (Aen. v, 386), *Reddique viro promissa iubebant.* Et μεταληπτικῶς: quia qui dicit salue, iubet. Volumus enim animo: iubemus, verbis. *O te ipsum quaerebam*] Placabilis et lenis amicus per totam fabulam inducitur Chremes, vt cognitioni ad vltimum interesse possit. *Optato aduenis*] *Optato*, aduerbium est. vt Virgil. (Aen. x, 405.), *Ac velut optato ventis.* D.

Iubeo Chremetem] Haec scena petitionem habet: quippe Simo redit ad Chremetem, vt filiam suam det eius filio. Hic vtique qualitatis est et deliberatiuae forma: *Iubeo*, inquit, *Chremetem*, id est, volo. vt Virgil. (Aen. v, 386.) ? — *reddique viro promissa iubebant.* Conuenit et Chremes, certa ratione compulsus: oportuerat enim Chremetem de Pamphilo esse sollicitum, quippe qui prior venerat, vt ei polliceretur nuptias. Non ergo sine coniectura esse debuerat, qui operam, quid ad Pamphilum pertineret, vel argumentis vel rumore cognosceret. Sed etiam nunc, cum Simo nuptias praepararet, falsas quidem, veri rumor fuit; quo debuit Chremes compelli. Sed ipse praeuenit: *Aliquot me*, inquit, *adierunt.* Vnde pulcherrimum argumentum dedit, vt non iam rumor sit, sed pene veritas, quam ab ipso Simone auditam esse dicebat: *Hodie*, inquit, *filiam meam nubere tuo nato.* Et indignationis partes exequendo ait: *Viso tun', an illi insaniant.* Sed Simo petit audientiam: et principium deliberatiuae: *Ausculta*, inquit, *et quid egomet te velim, et tu quod quaeris scies.* Deinde incipit ipsa petitio; primo a precibus, *Per ego te deos oro et nostram amicitiam, Chreme.* Deinde ad ipsam petitionem; *vt nuptiae fuerant futu-*

Aliquot me adiere, ex te auditum qui aiebant, hodie filiam
Meam nubere tuo gnato: id viso, tun', an illi insaniant.

SI. Ausculta! paucis, et quid ego te velim, et tu quod quaeris, scies.

CH. Ausculto: loquere quid velis.

SI. Per te deos oro, et nostram amicitiam, Chreme,

futurae, fiant. Et pulcherrime insinuatione vsus est, quod in admirabili genere causae turpitudo auditori persua.. fuerat. Hic responsio datur ab vtili: *Si in rem est vtrique, fiant, arcessi iube.* Quam quidem rem in quaestionis loco positam dissimulat, et fieri posse dicit: *Irae sunt inter Glycerium.* Vt contulisse videatur, tametsi inutiles nuptiae sint, tamen occasio est vt vtiles esse possint. E.

2 *Aliquot me adiere*] *Aliquot*, hoc est, nec multi, nec pauci. *Adiere*, non accesserunt: quia aditus arduus difficilisque est. Ergo *adiere*, quasi importune, et interpellantes adierunt. Sic alibi, *Byrrhia quid tibi videtur? adeon' ad eum? Ex te auditum*] Vt est, *De Dauo modo audiui. Ex te auditum*] Ergo non rumor, sed veritas. *Id viso*] Ob id viso. deest *te:* vt *viso*, ad videndum venio. D.

Adiere edidit Faernus. Sed omnes, quos vidi, codd. et edd. habent *adierunt.* Recte; vt illud *steterunt que comae.* B.

3 *Tune, an illi insaniant*] Tu insanis, si dixisti: illi insaniunt, si non audita referunt. D.

4 *Paucis*] Et *paucis*, et *pauca* legitur. *Et quid ego te velim*] A docilitate. D.

Vt Iambus quaternarius staret, veteres Magistri *pauca* substituerunt pro *paucis*. Sed nostri codd. omnes habent *paucis*. Totus versus sic constituendus est: *Ausculta: paucis et quid te ego velim et quod tu quaeris scies.* B.

6 *Per ego te deos oro*] Ordo est, te per deos oro. vt Virg. (Aen. XII, 56.), *Per ego te has lacrymas. Et nostram amicitiam, Chremes*] Legitur et, *Chreme.* D.

Per te deos oro] Seru. Aeneid. XI, 537. L.

Quinque e nostris habent *Per* EGO *te deos.* repone *Per te ego deos.* B.

Quae incepta a paruis, cum aetate accreuit simul;
Perque vnicam gnatam tuam, et gnatum meum,
Cuius tibi potestas summa seruandi datur:
Vt me adiuues in hac re, atque ita, vt nuptiae
Fuerant futurae, fiant. CH. ah, ne me obsecra:
Quasi hoc te orando a me impetrare oporteat.
Alium esse censes nunc me, atque olim, cum dabam?

Si

7 *Quae incepta a paruis cum aetate accreuit simul*] Mire autem, *incepta a paruis cum aetate*, vt ostendat non nuper coitam amicitiam, sed antiquam. vt (Aen. III, 82.), *Veterem Anchisen agnouit amicum.* Idem alibi (Aen. XI, 537.), *neque enim nouus iste Dianae Venit amor. Accreuit*] vt supra, *Accurate. Ad* praepositione vtitur familiariter. *Accreuit*] Hinc Virgil. (Ecl. X, 54.), *Crescente illa, cresceris amores.* D.

8 *Et gnatum meum*] Ineptum est sic adiurare aliquem, *Per salutem filii mei, vt facias id quod te rogo.* Sed huic etiam subiungit: D.

9 *Cuius tibi potestas summa seruandi datur*] In tua est, inquit, potestate, et tuus est. Haec ergo *obtestatio* dicitur, cum per eas res adiuramus aliquem, de quibus agitur causa. Vt (Aen. II, 431.), *Iliaci cineres, et flamma extrema meorum.* Idem alibi (Aen. X, 45.), — *per euersae, genitor, fumantia Troiae Excidia, obtestor.* D.

10 *Vt me adiuues in hac re*] Atque (in Mſ. Boend. et ed. Du B. *Atque* refertur ad textum) ipsam petitionem. D.

Lege cum cod. Regio, *atque ita vti.* B.

11 *Vti nuptiae fuerant futurae, fiant*] Breuiter et Latine. Et hoc genus compositionis veteres non mutabant. *Ne me obsecra*] * τω ελληνιCμΟΝ Mh λιTANEK EMNMACOR * (Pithoeus et Lindenbr. legendum putant: τῷ ἑλληνισμῷ. μὴ λιτάνευε, μὴ μάχυ) Pro, ne obsecres. D.

12 *Quasi hoc te orando a me impetrare oporteat*] Haec plena vox est et caritatis et officii. Quod enim amicus ab amico petit, iustum esse debet: nec pro eo quod non est iustum, supplicare oportet. D.

13 *Alium esse censes nunc me atque olim, cum dabam?*] Non personae, sed rei conditio est com-

Si in rem eſt vtrique, vt fiant, arceſſi iube.
Sed ſi ex ea re plus mali'ſt quam commodi
Vtrique, id oro te, in commune vt conſulas:
Quaſi illa tua ſit, Pamphilique ego ſim pater.
S I. Imo ita volo, itaque poſtulo, vt fiat, Chreme:
Neque poſtulem abs te, niſi ipſa res moneat. C H. quid eſt?
S I. Irae ſunt inter Glycerium et gnatum. C H. audio.

S I.

commutata. *Olim, cum dabam.*] Nos dicimus, *cum darem*, Virg. (Aen. IV, 597.), *Tum decuit, cum ſceptra dabas. En dextra fideſque.* Et nota *olim* pro nuper. D.

14 *Si in rem eſt vtrique*] Τῷ δευτέρῳ συλλογισμῷ praue propoſuit, vt recte replicaret. Hic ſyllogiſmus negatiuus dicitur. Nam in ſecundo λήμματι negat quod prius dixit: Sed ſi ex ea re plus mali eſt, quam commodi. *Si in rem eſt vtrique*] Ab vtili argumentum. Vterque duobus conſtat. Bene *vtrique*, mihi et tibi: non, alteri vtile, alteri inutile. D.

Nonnulli libri cum Donato legunt *in re.* Sed placet lectio Eugraphii, *Si in rem eſt vtrique, fiant, arceſſi iube.* B.

Scribe *arceſſi*, ab antiquo *arcio.* v. Cellarii Orthogr. Z.

15 *Sed ſi ex ea re*] Id eſt, nuptiarum: mutauit numerum, ex plurali ſingularem, *Fiant*, et *Ex ea re.* D.

16 *In commune conſule*] Id eſt, ex aequali prouide. D.

Ne lege cum pleriſque codd. *id te oro*, ne ſuſpendatur ſynaloepha. Donatus legit *in commune conſule*, quod parum refert. B.

17 *Quaſi illa tua ſit, Pamphilique ego ſim pater*] Nota ſuauiſſimam varietatem; non dicit, quaſi tua ſit, et ille meus. D.

Cod. Academicus: *Pamphiloque;* neſcio an verius. B.

18 *Imo ita volo*] Quia vtile eſt, quia in rem eſt. *Itaque poſtulo*] *Itaque*, modo duae partes orationis ſunt: vt in Hecyra, *Itaque nos vna inter nos aetatem agere liceat.* D.

19 *Neque poſtulem*] Quia poſtulo praetulit. D.

Vt medearis verſui, lege cum codd. quibuſdam NI *ipſa.* B.

20 *Irae ſunt inter Glycerium et gnatum*] Hoc laeto vultu pronunciat Simo: et hoc a

SI. Ita magnae, vt ſperem poſſe auelli. CH. fabulae.

SI. Profecto ſic eſt. CH. ſic hercle, vt dicam tibi:

Amantium irae, amoris integratio'ſt.

SI. Hem! id te oro, vt ante eamus, dum tempus datur,

Dumque eius libido occluſa'ſt contumelis:

Prius quam harum ſcelera, et lacrumae confictae dolis,

Redu-

poſſibili eſt. loquitur enim apud eum, ex quo audiuerat, Pamphilum pro vxore habere hanc peregrinam. *Audio*] εἰρωνεία. *Mox fabulae*] Et hic paulo ſapientior inducitur, et minus obnoxius dolis. D.

Audio hic vt ſaepe alias eſt negantis et aſpernantis, vt mox, *Fabulae*. B.

22 *Profecto ſic eſt*] *Profecto*, confirmatio eſt. D.

23 *Amantium irae amoris integratio eſt*] Sententia γνωμική, in qua a ſpecie receditur, et in omnes aliquid dicitur: παροιμία eſt autem ſine auctore ſententia. *Integratio*] Inſtauratio. D.

Amantium irae] Hoc argumento vſus ex amore refutat ſuperiora, dicens: quod amantes per iram reconciliati, nunquam ſe deferunt, ſi ſe ante perfecte amarunt. A conſequenti quid fieri poſſit prouidens, procedere tentat, dicens: *Dum tempus eſt.* Et per χαρακτηρισμὸν, id eſt, informationem futurorum, quid conſequens ſit, dicit ab vtili. *Chreme* autem vocatiuus Graecus eſt. E.

Amantium irae] Plautus Amphitr. III, 2, 60. *Irae ſi quae forte eueniunt huiuſmodi, Inter eos rurſum ſi reuentum in gratiam eſt, Bis tanto amici ſunt inter ſe quam prius.* L.

Seruius et Acron habent *redintegratio*: Chariſius *reintegratio.* Noſtri codd. cum Donato, et antiquis Faerni libris *integratio.* Recte. Deinde venuſtius erit, ſi, deleto *eſt*, in fine verſus ponas *hem*, quod vulgo principium ſequentis occupat. B.

24 *Id te oro*] Deeſt *ob*, vt ſit *ob id.* vt Virgil. (Aen. II, 141.) *Quod te per ſuperos oro.* D.

26 *Prius quam harum*] Inuidioſus, *harum*, quum vna ſit. ſic

Reducunt animum aegrotum ad miſericordiam,
Vxorem demus. ſpero conſuetudine et
Coniugio liberali deuinctum, Chreme,
Dein facile ex illis ſeſe emerſurum malis.
CH. Tibi ita hoc videtur: at ego non poſſe arbitror,
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.
SI. Qui ſcis ergo iſtuc, niſi periclum feceris?
CH. At iſtuc periclum in filia fieri, graue eſt.

K 4 35

ſic in Eunucho, *Non perpeti meretricum contumelias.* D.

27 *Animum aegrotum ad miſericordiam*] Hoc vt ſupra, *Ipſum animum aegrotum ad deteriorem partem applicat.* D.

Alii *reducant*, ſed noſtri omnes, et quidam antiqui Faerni habent *reducunt*. Recte. B.

28 *Vxorem demus*] ἠθικῶς: vt in Heautontim. *Quo modo nimio periculo id demus adoleſcentulo.* D.

29 *Deuictum Chreme*] MS. R. *diuinctum Chremes.* L.

Alii *deuictum*, ſed antiqua et melior lectio *deuinctum*. B.

30 *Dein facile*] al. *dehinc*. L.

Alii *Dehinc*, ſed aliquot libri Faerni, in his Vaticanus, et noſtri, Riuiique vnus habent *Dein*. Recte. B.

32 *Neque illum hanc perpetuo*] ἀμφιβολίαν de induſtria poſuit, aut vtrumque ſignificat. D.

33 *Niſi periculum feceris?*] *Periculum*, tentamentum. Cicero, *Tute melius periculum feceris.* Idem Terentius, *Fac periculum in literis.* D.

Qui ſcis ergo num periculum] *Periculum* eſt tentamentum. vt Cicero (Caec. VIII, *Quando tu tui periculum feciſti.* Item ipſe in Eunucho: *Fac periculum in litteris.* Et eſt παλιλογία, quae fit, quando nomen repetitum vehementius ſignificat. vt, *At iſtuc periculum in filia.* Nam iſtud nomen per metonymiam adiectum eſt: quia in periculis multa tentamus. E.

Non procedat oratio, niſi pro *ſcis* repoſueris *ſcias*, quod ſaepe apud noſtrum et Plautum eſt monoſyllabon. B.

34 *At iſtuc periculum in filia fieri, graue eſt*] Memorabile dictum, et id quod merito in prouerbium ceſſerit. D.

SI. Nempe incommoditas denique huc omnis redit:
Si eueniat, quod Di prohibeant, discessio.
At si corrigitur, quot commoditates, vide.
Principio, amico filium restitueris:
Tibi generum firmum, et filiae inuenies virum.
CH. Quid istic? si ita istuc animum induxti esse vtile,
Nolo tibi vllum commodum in me claudier.
SI. Merito te semper maximi feci, Chreme.

CH.

36 *Quod di probibeant*] παρένθεσις per εὐφημισμόν. D.

Si eueniat discessio] Id est, si fiat diuortium. Nam, *Quod Di prohibeant*, parenthesis est. E.

37 *At si corrigatur*] Alter est syllogismus per contraria λήμματα, et ipse negatiuus. D.

Quot commoditates] His partibus vtilitatis et honestatis compulsus Chremes, qui negauerat filiam Pamphilo traditurum, et amicitiae ratione et conditione vtilitatis impulsus, promittit filiam. E.

Sic vetustiores: alii *corrigatur*, vel *corrigetur*. Si Coniunctiuus placet, muta *At si* in *Sin*. B.

38 *Principio, amico filium*] *Principio*, nec intulit, secundo. *Restitueris, et filiae inuenies virum*] Ergo ἀνακόλουθον duplex. *Amico filium*] Ab honesto, *Amico filium*. D.

39 Vetustiores nostri, *inuenias*. Recte; ob antecedens *restitueris*. B.

40 *Quid istic*] Concedentis, et veluti victi verbum: tanquam si diceret, *quid?* et abundat *istuc*. Vel potius, *quid istuc*, significat hominem de loco ac de sententia decedere. vt e contrario, *perstare* ac *resistere* dicitur, qui aliquid negat. *Si istuc animum induxti*] Legitur et *animum induxisti*. sed illud plenum est: hoc per μεταπλασμοῦ συγκοπήν diminuitur. D.

Faerni libri antiqui et nostri omnes recte habent *Quid istic?* pro *Quid istuc?* B.

41 Pro *in me claudier* sensus postulat *intercludier* cf. Eun. 1, 2, 84. B.

42 *Semper maximi feci*] Hoc est, plurimum dilexi, et maximum habui. E.

CH. Sed quid ais? SI. quid? CH. qui ſcis eos nunc diſcordare inter ſe?

SI. Ipſus mihi Dauos, qui intimu'ſt eorum conſiliis, dixit.

Et is mihi ſuadet, nuptias, quantum queam, vt maturem.

Num cenſes faceret, filium niſi ſciret eadem haec velle?

Tute adeo iam eius verba audies. heus, euocate huc Dauom.

Atque eccum: video ipſum foras exire.

ACTVS TERTII SCENA IV.

DAVVS. SIMO. CHREMES.

AD TE ibam. SI. quidnam eſt?

DAV.

43 *Diſcordare inter ſe*] Hoc eſt diſcordes eſſe. Hanc rem quum quaeſiſſet, vt veroſimile diceret, potius dixit hoc ſeſe a a Dauo audiſſe, qui eorum intimus videtur eſſe a conſiliis. Atque vt verum conſilium Chremeti poſſit oſtendere, et ipſum Dauum euocat foras. E.

44 *Ipſus mihi Dauus dixit*] Commendatio teſtis: vt, *In foro modo de Dauo audiui*. Ergo *ipſus*, quaſi qui maxime ſciat. D.

47 *Tute adeo*] Παρέλκεται *adeo* modo, et abundat, vt Virg. (Georg. 1, 24.), *Tuque adeo, quem mox quae ſint habitura deorum Concilia, incertum*. D.

Verſus gratia Faernus cum Rob. Stephano, auctoritate vnius cod. recte *verba* poſtpoſuit τῷ *audies*: niſi pro *euocate* malueris legere *vocate*. B.

48 *Atque eccum*] *Eccum*, quaſi ecce eum. Veteres dixerunt, *eccum, eccuius, ellum*; quod apertius ſignificat *ecce illum*, et obſcurius *ellum*. D.

Video ipſum] τὸ *ipſum* in Mſ. R. non eſt. L.

1 *Ad te ibam*] *Dauus* vt recte ſcribatur, *Dauos* ſcribendum eſt: quia nulla littera vocalis geminata, vnam facit ſyllabam.

DAV. Cur vxor non arcessitur? iam aduesperascit. SI. audin' tu illum?
Ego dudum nonnihil veritus sum, Daue, abs te, ne faceres idem,

Quod

labam. Sed quia ambiguitas vitanda est nominatiui singularis et accusatiui pluralis, necessario pro hac regula, digamma vtimur, *DaFus, ferFus, Fulgus corFus.* *Ad te ibam*] Locus est (Edd. vett. *Hic est locus.* Caeterum male huic loco παρακμὴν τῆς ἐπιτάσεως tribui a Donato, recte obseruauit Boeclerus), in quo iam ad discrimen (*discretionem.* ed. Du B.) mali perducta comoedia, in meliorem partem iam incipit inclinare. D.

Ad te ibam] Haec scena gratiarum actionem tenet, quod seruus consilia domini non fallat. Hic tantummodo qualitatis status est in omnibus gratiarum actionibus. Tunc et consilium suum de nuptiis quid fuerit confitetur: *Non fuerant nuptiae.* Nam antea dixerat, quo corrigeret illum: *Timui ne faceres quod vulgus seruorum solet.* Siquidem *vulgus* dixit per multitudinem. *Vt me deluderes propterea quod amat filius.* Vbi pulcherrime αἰτιολογίαν expressit. *Egon' istuc?* qua grauitate pronunciationis, vt in εἰρωνείᾳ fieri solet, ille se absoluit: vnde dominus ei iam credit. E.

2 Hic versus diu vexauit interpretes, iam ab Erasmi aetate. Sed tolle illud *tu illum,* et Iambicum Tetrametrum habebis, quales sex priores. Atque *audin'?* absolute positum est, vt supra 1, 5, 66. B.

Westerh. *vxor* omisit. Z.

3 *Ego dudum nonnihil veritus sum, Daue, abs te.* Semper grauis inceptio orationis, quae exordium sumit a pronomine *ego*: vt (Aen. IV, 333.), *Ego te quae plurima fando.* et, *Ego postquam te emi a paruulo. Ego dudum*] Aduerbia temporis, aut certa sunt, vt hodie, cras: aut incerta, vt dudum, nuper. Itaque incertis certum additur tempus: vt iam dudum, nunc nuper. *Nonnihil veritus sum, Daue, abs te*] Breuiter, pro, veritus ne quid abs te fieret. sicut supra, *Heu metui a Chryside.* Et Cicero (pro Mur. 1.), *Quod precatus sum a diis immortalibus,* pro eo quod est, quae a diis petii, precatus eos. D.

Ego dudum] Priscian. lib. 15. p. 141. L.

Ne *Daue* in Thesi pene sit mutum, loca post *abs te.* B.

Quod vulgus seruorum solet, dolis ut me deluderes:
Propterea quod amat filius. DAV. egon' istuc
facerem? SI. credidi:
Idque adeo metuens vos celaui, quod nunc dicam.
DAV. quid? SI. scies:
Nam propemodum habeo tibi iam fidem. DAV.
tandem cognosti qui siem.
SI. Non fuerant nuptiae futurae. DAV. quid?
non? SI. sed ea gratia
Simulaui, vos vt pertentarem. DAV. quid ais?
SI. sic res est. DAV. vide,
Nunquam istuc quiui ego intelligere. vah! con-
silium callidum.
SI. Hoc audi; vt hinc te introire iussi, opportune
hic sit mihi obuiam.

DAV.

4 *Quod volgus seruorum solet*] Totum cum extenuatione protulit, tanquam qui satisfactum voluerit Dauo, ob comprobatam fidem eius. D.

7 *Nam propemodum habeo iam tibi fidem*] Ridicula dilatio eius rei, quae iam dudum nota est auditori (Mſ. Boend. et ed. Du B. *Nota est audituro. Nam propemodum, i. admodum quandoque etiam significat. iam hoc est propemodum, cuius actus est admodum*). *Nam propemodum habeo iam*] Hoc est *prope modum*, cuius accusatiuus est a *modus*. D.

Illud *tibi*, quod versum adeo deformat, non est cum Faerno e quibusdam codd. euocandum. Caeterum cum *tandem* habeat ictum in secunda, lege cum interrogatione, *tandem cognosti qui siem?* B.

8 *Sed ea gratia*] *Gratia*, pro causa posuit, noue. D.

Sed ea gratia simulaui] Alii *sic malui* (*dissimulaui*). Siquidem *simulamus* ignota, *dissimulamus* nota. Et exponit caussam consilii sui; *vos vt pertentarem*. E.

9 *Sic est res*] Quod Graeci dicunt, οὕτως ἔχει. D.

10 *Numnam*] *Nam* παρέλκεται, vt in *quisnam*. D.

Vah] Interiectio est ex affectu admirantis vel indignantis. E.

Vt ictus sit in *ego*, pone cum vno cod. *istuc ego quiui*. B.

DAV. Hem! numnam periimus? SI. narro huic, quae tu dudum narrasti mihi.

DAV. Quidnam audio? SI. gnatam vt det oro, vixque id exoro. DAV. occidi.

SI. Hem! quid dixti? DAV. optume inquam factum! SI. nunc per hunc nulla'st mora.

CH. Domum modo ibo: vt apparentur, dicam: atque huc renuncio.

SI. Nunc te oro, Daue, quoniam solus mihi effecisti has nuptias.

DAV.

12 *Numnam perimus*] Tunc primum intelligit Dauus se malum dedisse consilium Pamphilo, vt patri polliceretur se vxorem esse ducturum. E.

Versus gratia illud *Hem* priori versui appone. B.

13 *Quidnam audio?*] Legitur et *audiam*. Menander enim sic ait, *τί δήποτ' ἀκούσω*. D.

Lege *audiam* in futuro ob sensum. Nam Simo dixerat, *narro* etc. metuit igitur Dauus, quid *auditurus sit*, nempe exoratum esse Chremem. cf. Donatus, ad h. l. B.

14 *Occidi. optime*] Bene vsus est *παρομοίῳ*, *occidi* et *optime*, vt similitudine falleret audientem. *Per hunc*] Chremetem scilicet. D.

Optime inquam factum] Quoniam audito consilio senis, seruus dixerat *occidi*, interrogatus a sene rursus quid dixisset, *optime*, inquit, *factum*. Nam ab vna littera vtrumque incipit verbum. Nunciatis igitur veris nuptiis, subiungitur adhortatio, vt perseueret filium Dauus corrigere, ne adhuc animus amore meretricis impeditus facile nuptias et patris imperium contemnat. E.

Hem, quod dixti] *τὸ hem*, in Mf. R. deest. L.

Lege *Quid dixisti*, vti vnus cod. primariae notae habet; atque *Hem* priori versui appone. B.

15 *Ibo: atque huc renuncio*] Varie, *ibo* et *renuncio*. D.

Illud *apparentur* sc. *nuptiae* est ineptum, quia in domo Simonis, non Chremis erant parandae nuptiae. Repone igitur *apparetur*, impersonaliter, vt Eun. III, 5, 35, et Adel. V, 7, 2. B.

16 *Nunc te oro, Daue*] *Te*, id est, per quem stat summa negotii. Et modo magis vere rogat

DAV. Ego vero solus. SI. corrigere mihi gnatum porro enitere.

DAV. Faciam hercle sedulo. SI. potes nunc, dum animus irritatus est.

DAV. Quiescas. SI. age igitur, vbi nunc est ipsus? DAV. mirum, ni domi est.

gat, quam tunc cum ait, *Dehinc postulo, siue aequum est, te oro Daue.* ibi enim iracundia latet, cum dixit, *siue aequum est.* *Effecisti has nuptias*] Non fecisti: est enim *efficere*, perficere faciendo. Et bene *has:* quarum causa laboro. D.

17 *Ego vero solus*] ΔΙΑΝΟΙΑ. Et hoc ad increpationem dicit, non ad confirmationem. *Solus*] Id est, cui non assentiebat Pamphilus. *Porro*] In futurum, deinceps: futuri temporis aduerbium: vel adhortantis: vt *Porro Quirites. Enitere*] Labora: quasi difficile sit, et conatu sit opus. D.

Ego vero solus] Hae interruptiones in Terentio saepius positae, ita sunt suspendendae, vt series orationis tenorem suum vsque ad vltimum seruet, sicut hic. E.

18 *Hercle sedulo*] Productiones sunt Comici stili, ad fucum orationis positae. *Potes nunc*] A possibili argumentum. *Dum animus irritatus est*] Quia dixerat, *Irae sunt inter Glycerium et gnatum. Irritatus est*, commotus, ira prouocatus: vt in Phormione, irritor. Ducitur autem verbum a canibus, qui restrictis dentibus hanc litteram R imitantur (*iterant*, Ed. Du B.). D.

Irritatus] Iniuriis prouocatus. E.

19 *Quiescas*] Id est, conquiesce: imperatiui modi, ne iniuriosum videretur. *Quiescas*] Pro quiesce. aut deest volo, aut facito. *Age igitur*] *Age*, dic: vt est, *Egi atque orani tecum:* aut aduerbium est hortandi. *Mirum ni domi est*] Existimationem intulit, incertum fugiens: et est compositum, quasi miror. *Mirum ni domi est*] Compositum est, quasi hoc est mirum, ni domi est. Caute seruus callidam interrogationem senis paratus excepit. Memor simulatae discordiae cum amica, fingit non se alibi eum esse suspicari, quam domi. D.

Mi-

20 SI. Ibo ad eum, atque eadem haec, quae tibi dixi, dicam itidem illi. DAV. nullus sum.
Quid causae est, quin hinc in pistrinum recta proficiscar via?
Nihil est preci loci relictum; iam perturbaui omnia:

Herum

Mirum ni domi] Ex hoc declarat non esse illum apud meretricem, ideo mirandum est, si non domi est. E.

20 *Dicam eadem illi*] In aliis *itidem* scriptum est: quod si est, pro item accipiamus. An ergo *idem* pro item? *Nullus sum*] Plus est *nullum esse*, quam *periisse*. Nam qui perit, vel corpus habet reliquum: qui vero nullus est, ita non est, ac si natus non sit. D.

Dicam itidem] Adsimiliter, et est aduerbium qualitatis. Remansit seruus cognito consilio domini, et secum loquitur, se iam esse periturum, quod euentus aliter ceciderit, quam ipse consilium non recta calliditate susceperit. Ita secum loquitur haec: et est oblocutio habens quid metuat, et quid velit. Nam quid metuat hoc est: Nihil est preci loci relictum, iam perturbaui omnia: nihil ergo causae est, quin in pistrinum recta proficiscar via. E.

Dicam eadem illi] Ms. R. *dicam idem illi.* L.

Vt *tibi* et *illi* sit in ictu, praeferenda est lectio vnius cod. *tibi*, *quae dixi*, *dicam itidem illi.* B.

21 *Hinc*] Id est, ex hoc loco. *Recta proficiscar via?*] Bene *recta*, vt corporis impulsionem lucrifaciam. aut *recta*, vt non eam ad precatorem, aut ad Pamphilum. Et bene *proficiscar*. *Proficisci* enim in rem aegram ac difficilem dicimus. Et *recta via*, plana dixit, non tantum recta. D.

22 *Nihil est preci loci relictum*] Subiungit ergo causas cur proficiscatur in pistrinum. *Nihil est preci*] Quod praedixit senex. *Iam perturbaui omnia*] Allocutio, in qua quid metuat, quid velit, manifestum est. D.

Preci] Antiqui declinabant *prex precis*: vnde remansit in vsu accusatiuus et ablatiuus in singularitate, *asturia*, *scelus*, *malum*, et reliqua alia, interiectiones sunt dolentis aut irascentis, quando ita ponuntur. E.

Herum fefelli: in nuptias conieci herilem filium:
Feci hodie vt fierent, insperante hoc, atque inuito
Pamphilo. hem
Astutias! quod si quiessem, nihil euenisset mali.
Sed eccum video ipsum: occidi.
Vtinam mihi esset aliquid hic, quo me nunc praecipitem darem.

ACTVS TERTII SCENA V.

PAMPHILVS. DAVVS.

VBI illic est scelus, qui me perdidit? DAV. perii.
PAM. atque hoc confiteor,

Iure

23 *Herum fefelli*] Haec enumeratio caussarum est, qua magnifice (*mirifice* Ms. Boend. et Ed. Du B.) exaggerauit errores suos. *Conieci*] Nec immisi, sed *conieci*: quod impetum et iniuriam significat. *Herilem filium*] τὸν τρόφιμον. D.

24 *Feci hodie*] Nec solum *feci*, verum etiam addidit tempus, *hodie*: vt ne diecula quidem eius sit, quod fecerat, mali. *Insperante hoc, atque inuito*] *Insperante* et *inuito*, duplex offensio. D.

25 *Hem astutias*] Bona εἰρωνεία. Pluraliter dixit *astutias*, quasi is, qui abundet astutiis, vt ei vna non sufficeret. D.

Hem astutias] Ms. R. *Hem astutia*. L.

27 *Vtinam mihi esset aliquid*] Non dixit gladium, aut laqueum: ne esset tragicum. Ergo expressit bene, dicens, *Quo me nunc praecipitem darem*. D.

1 *Vbi illic est scelus*] Haec scena, cuius perturbationis esse debeat, etiam supra poeta praestruxit, quum ad consentiendum Daui consilio tardum Pamphilum faceret. *Vbi illic est scelus*] Accusatio. *Vbi illic est scelus*] Nimium terribile est, saeuire ante quam videas eum, contra quem irasceris. *Vbi illic est scelus, qui me perdidit?*] Ad intellectum, non ad verba redegit (adde *genus* Z.), et est figura σύλληψις per genera. Virg. (Aen. 1, 216.), *Pars in frusta secant*. Sed hic figura est per numeros: nam quia scelus, scelestus intel-

Iure mihi obtigiſſe, quando quidem tam iners, tam nulli conſilii
Sum. ſeruon' fortunas meas me commiſiſſe futili?
Ergo pretium ob ſtultitiam fero: ſed inultum nunquam id auferet.

5 Dav.

intelligitur, modo *qui* ſubiunxit, non *quod*. D.

Vbi illic eſt ſcelus] Haec ſcena controuerſiam tenet talem: Dauus arbitratus falſas nuptias, conſilium dedit domino vt annueret patri. Vnde ille exorauit ſocerum, qui ſe promiſit filiam daturum. Fit reus Dauus, quod decepit dominum. Hic ſtatus eſt qualitatis venialis, in qua etſi de praeterito tempore videtur eſſe deceptus, docet nihilominus ſe ad futurum poſſe prouidere. Eſt igitur accuſatio haec: *Vbi illic eſt ſcelus, qui me perdidit*] Quamquam conqueſtio in principio collocata auget crimen, quod dicit, iure ſibi iſta obtigiſſe, quod ſerui conſilio vſus in periculo ſit, et non ſua ſibi ſententia ingenioque ſubuenerit. E.

Multi codd. addunt *hodie*, quod poſtea librarii, vt metro conſulerent, eiecerunt, et interpolarunt *perdidit*; quod ſi abeſt, fit apoſiopeſis, quae iracundo conuenit: vt illud, *Quos ego.* Deinde *perii* non eſt Daui, ſed ipſius Pamphili. Denique illud *Iure* appone huic ipſi verſui primo. Igitur lege, *Vbi illic eſt? ſcelus, qui me hodie, perii. atque hoc confiteor iure.* B.

2 *Tam iners*] Sine arte, id eſt, ſine ἀρετῇ. *Tam nulli conſilii*] Vna pars orationis eſt, *nulli conſilii*. nos, *nullius* et *ſolius*: recte autem veteres, *nullo nulli*, *ſolo ſoli* (lege ex Mſ. Hulſt. *Nullus nulli, ſolus ſoli*), declinabant. D.

Tam nulli conſilii] Chariſius lib. 11. p. 127. Priſcian. lib. 13. p. 151. L.

3 *Me commiſiſſe*] Non commendaſſe: ſed, *commiſiſſe*. *Committimus* enim quae cum magno periculo volumus eſſe ſeruata (vid. ad Phorm. v, 1, 19.). *Futili*] Leui. Nam a vaſe, quod *futile* dicitur, quod non deponunt miniſtri ſacrorum, quod eſt acuto fundo, et patulo ore, eoque inſtabile eſt. (Virg. (Aen. xi, 339.), *Conſiliis habitus non futilis auctor.* D.

Fortunas meas commiſiſſe futili?] Id eſt, leui et vano ſeruo. E.

4 *Ego pretium ob ſtultitiam fero*] Ergo pretium et praemium

DAV. Posthac incolumem sat scio fore me, nunc si hoc deuito malum.

PAM. Nam quid ego nunc dicam patri? negabon' velle me, modo

mium generaliter pro bene aut male facto redditur. sed discernitur ita. Nam pretium pro stultitia, est poenae pretium (*praemium* Mſ. Boend. et ed. Du B.) pro virtute, honor est et lucrum. *Pretium ob stultitiam*] Sic Plautus (Leguntur verba in Argumento Asinariae. Creduntur autem Argumenta Fabularum Plauti esse a Prisciano. Igitur cum Donatus duobus fere seculis Prisciano sit antiquior, vel noster locus est interpolatus, quod vero mihi non est verisimile, tam scitum locum inscito interpolatori venisse in mentem, vel aetate Donati Plautum ipsum creditum esse Argumentorum auctorem) locutus est, *Pretium ob Asinos:* pro, asinorum pretium. Virg. (Aen. IX, 232.), *Rem magnam, pretiumque morae fore.* Et alibi, (Aen. XII, 351.), *Illum Tydides alio pro talibus ausis Affecit pretio.* et est figura ἔκλειψις. vt apud Virg. (Aen. XI, 269.), *Inuidisse deos patriis vt redditus oris.* D.

Praemium ob stultitiam] Hoc est, meritum atque poenam. Virgil. (Aen. IX, 232.), — *Rem magnam, pretiumque morae.* Et (Aen. XII, 351.), *Illum Tydides alio pro talibus ausis Affecit pretio.* — *Inultum id nunquam*] Impune nunquam feret, id est, poenam sustinebit. E.

Pretium ob stultitiam] Seru. Aeneid. IX. vers. *Pretiumque morae*, et Aeneid. XII. vers. *Affecit pretio.* L.

Lege ex vett. Edd. et vno cod. Regio, *sed inultum id nunquam a me auferet.* B.

5 *Posthac incolumem sat scio fore me*] Sic dicere solemus in magno periculo positi: nunquam nos periclitaturos, si illud periculum potuerimus euadere. *Posthac*] Audacter se incolumem in futurum promittit fore, cum vita hominis tam variis multisque sit periculis conferta: Sed hoc dicit: Sic, inquit, periclitor; si hoc euasero, scio me non postea periclitaturum. Menander sic ἂν Θεὸς ΦΕΥΓΕΙ ΟΥΚ ΑΝΑΠΟΛΥΜΠΠΕ * (Is. Casaub. ita restituit: Ἐνθεν ἀποφεύγων, οὐκ ἂν ἀπολοίμην ποτέ), et est sensus, Tam difficile est hinc euadere, vt qui hinc euaserit, videatur immortalis futurus. D.

Posthac incolumem] Facile me intelligo, inquit, incolumem esse futuro tempore, si hoc malum, quod praesens est, euitauero. E.

6 *Dicam patri*] Bene *patri*, non Simoni: vt de auctoritate

Qui sum pollicitus, ducere? qua fiducia id facere audeam?
Nec, quid me nunc faciam, scio. DAV. nec quidem me: atque id ago sedulo.
Dicam aliquid iam inuenturum, vt huic malo aliquam producam moram.
PAM. Ohe. DAV. Visus sum. PAM. ehodum, bone vir, quid ais? viden' me consiliis tuis
Mise-

huius nominis summus terror exsurgat. *Modo qui sum pollicitus*] *Modo*, mire. etenim maiorem vim habent recentiora promissa. D.

Quid ego nunc dicam?] Pamphilus modo deliberationis quaerit quid faciat, an neget id, quod iam promiserat. Sed est forma non plenae deliberatiuae, et propterea diuisiones integras non habet. At postquam Dauum conspexit, continuo proponit quaestionem et crimen intendit. E.

7 *Modo qui sum pollicitus*] Oratorie melius *pollicitus* sum dixit, quam si *promisi* diceret. *Qua fiducia*] *Qua fiducia*, ad personam suam retulit. et *fiducia* modo impudentiam significat. D.

8 *Nec quid me nunc faciam, scio*]. Nos, *quid faciam*, veteres autem *me* addebant. Et nota *faciam*, cum ablatiuo casu. Ablatiuus casus, *me*. *Atque id ago sedulo*] Id quaero, hoc est, vt inueniam quid faciam. D.

Quid me nunc] Priscian. lib. XIII, p. 151. L.

Lege *nec quid me a. i.* Venustas a repetitione tota est. B. *Nec de me equidem.* SANDBY.

9 *Aliquam producam moram*] *Productem* legitur et *producam*. Significat autem differam, protendam, prolatem. D.

Dicam aliquid iam] Ms. R. *Dicam, aliquid me inuent.* L.

Pro *iam* habent *me* Vaticanus, Basilicanus, et duo e nostris veterrimi. Recte. B.

10 *Ehodum bone vir*] Grauis interrogatio, et minantis cum iracundia. Et hoc *εἰρωνεία* prosequitur, cum omne genus contumeliae leue in eum dicimus (lege e Ms. Hulst. *ducimus*), in quem ferimur iracundia. *Viden' me?*] Hoc est, numquid negare potes? D.

Ebo bone vir] *Bone* *ἀντίφρασις* est. Et est hic accusatio tota. At contra ille nec defendit se, nec purgat; sed spem tantummodo pollicetur. E.

Pro *ohe* scribe *oh*, atque *agis*, quod duo codd. habent, pro *ais*, vt *quid agis?* sit ipsa ironia, sicut *bone vir*. B.

Miserum impeditum esse? DAV. at iam expediam. PAM. expedies? DAV. certe, Pamphile.
PAM. Nempe vt modo. DAV. imo melius, spero. PAM. oh, tibi ego vt credam, furcifer?
Tu rem impeditam et perditam restituas? hem! quo fretus siem,
Qui me hodie ex tranquillissima re coniecisti in nuptias.
An non dixi hoc esse futurum? DAV. dixti. PAM. quid meritus? DAV. crucem.

Sed

11 *Impeditum esse?*] *Impeditus* est proprie, qui ita pedes habet illigatos, vt progredi non possit. Sed hic ad negotium retulit. *At iam expediam*] Non se defendit, sed emendaturum promittit. et bene ad impeditum, *expediam* retulit. duo promisit simul, et tempus cum celeritate, et effectum. D.

At iam expediam] Vbi est paronomasia. scilicet impeditum soluam. E.

12 *Imo melius spero*] Bene *melius* comparatiuo est vsus, quasi hoc bonum sit, illud melius. *Furcifer?*] *Furciferi* dicebantur, qui ob leue delictum cogebantur a dominis, ignominiae magis, quam supplicii causa, circa vicinos furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, et praedicare peccatum suum, simulque summonere caeteros, ne quid simile admittant. Itaque et Cicero (pro Deiot. IX.) de seruo, *Quid inde furcifer? quo progreditur?* D.

Furcifer] In seruos istud saepe conuicium dicitur: quod cum addicuntur poenae, furcam ex materia qualibet factam, ligatam collo sustinent. Vt Cicero (pro Deiot. 9), *Quid deinde furcifer, quo progreditur?* E.

13 *Tu impeditam et perditam restituas*] Multum progressus est, *impeditam* dicere (lege *dicens*): modo *perditam* dixit. Sensus hic est, Integram perdidisti, et perditam restituas? *Tu*] hoc est, qui integram expeditamque turbasti. *Quo fretus siem*] Est memor se ante dixisse, Dauum video, cuius consilio fretus sum. D.

Versus exigit *sim* pro *siem*. B.

15 *Hoc esse futurum*] Vt ab illa excludar, hac concludar.

et

Sed ſine paululum ad me redeam: iam aliquid diſpiciam. PAM. hei mihi!
Cum non habeo ſpatium, vt de te ſumam ſupplicium, vt volo?
Namque hoc tempus, praecauere mihi me, haut te vlciſci, ſinit.

ACTVS

et, vide quo me inducas. *Crucem*] Plena ſatisfactio eſt confeſſio peccati ſine recuſatione poenarum. Nam mitiores eos reddimus, quibus vultu (Lindenbr. recte *vltro*. Wielingius coniicit, veram lectionem eſſe; *quibus vltro poenam meritam pro delictis noſtris offerimus.*) operae pretium pro delictis noſtris offerimus. Virg. (Aen. XII, 931.), *Equidem merui, nec deprecor, inquit.* D.

An non dixi hoc?] Vbi ait, *vt ab illa excludar, hac concludar. Quid meritus? crucem*] Semper pietas commouetur iratis, ſi illi qui in crimine conſtituti ſunt, ſe poenam meritos eſſe fateantur. idcirco adiecit ſeruus, *crucem.* Et ab Athenienſibus haec lex fuerat conſtituta, vti damnatis poenae proponerentur, vt eligerent quam vellent: et ſi leuiorem eligerent, grauiore afficiebantur. E.

Quid meritus?] Seru. Aeneid. I, 519. L.

Scribendum eſt *meritu's*, vt *es* cum *meritus* coaleſcat. B.

16 *Ad me vt redeam*] *Redire ad ſe* dicitur, qui animum recipit, et ſedem mentis. Virg. (Georg. IV, 443.), *Victus redit ad ſe.* et hic de corpore dixit. Ad ſe autem redit, qui amens eſſe deſiſtit. *Diſpiciam*] *Diſpicere* eſt diſquirere conſilium: *Deſpicere* deorſum aſpicere. D.

17 *Cur non habeo ſpatium*] οἰκονομία. D.

Vnus e noſtris recentior CVR *non habeo.* Retineri poteſt vulgare *Cum.* B.

18 *Namque hoc tempus praecauere*] Sic Virgil. (Aen. I, 139.), *Sed motos praeſtat componere fluctus.* et eſt σύλληψις: illud enim cogit, hoc finit. D.

Namque hoc tempus] In periculis poſito prior eſt cura proſpiciendi, quam vindicandi. Vnde etiam Neptunus, cum mare cerneret eſſe turbatum, (Aen. I, 139.), — *ſed motos praeſtat componere fluctus: Poſt mihi non ſimili poena commiſſa luetis.* E.

Sinit cum turbet ſenſum, audacter repone *monet.* B.

ACTVS QVARTI SCENA PRIMA.

CHARINVS. PAMPHILVS. DAVVS.

HOCCIN' EST credibile, aut memorabile,

1 *Hoccine credibile est?*] Elegans perturbatio, in qua inter se Simo, Pamphilus, Dauus, Charinus, Byrrhia, Chremes, omnes omnibus redduntur offensi. *Hoccine credibile est?*] Et incredibile est, inquit, et nefandum. E contrario enim ab interrogatione quadam incipiunt, qui nimis irascuntur. vt et illud, *Hoccine humanum factum?* Et totum hoc in pronunciatione est. hoc enim genus interrogationis vim negandi exprimit. *Hoccine credibile est?*] A generalitate incipit, vt Cicero (Verr. II, 22.), *Quam facile serpat iniuria et peccandi consuetudo, quam non facile reprimatur, videte iudices.* D.

Hoccin' est credibile?] Haec scena accusationem tenet, quod Pamphilus non seruauerit, fidem: quippe qui dixerat, se non esse vxorem ducturum eam, quam amabat Charinus. Sed huic accusationi respondet Pamphilus, se potius esse deceptum, neque quod fecerit, hoc fecisse propria voluntate; vt venialis status sit. Accusatio igitur generaliter coepit, quod multi homines mali de incommodis alterius gaudeant. Accusatoris semper est, generalitate proposita ad speciem crimen adiungere. Vt est illud: *Nihil enim est, vitae res poscere eum, qui non possit suae reddere.* Deinde subiungitur de Caecilio: *Hic ego, Caecili, de te non dicam.* Ita et hic subiungitur species de Pamphilo, quod ipse malo alterius videatur gaudere. Et est sensus: Numquid credi potest, quod sit alicui tanta malitia insita, vt non compatiatur alterius miseriis, sed potius gaudeat: et nunquam se felicem credat, nisi sit cui comparatus insultet (*nisi sibi compararit, cui ins.* Z.). Et definit qui sit inuidus. De quo Martialis (I, 41, 2.): *Omnibus inuideas, inuide, nemo tibi.* F.

Hoccin' est credibile?] Prisc. lib. XII. L.

Vt versus constet totus e Dactylis, legi debet *Hoccine credibile, aut memorabile,* quae lectio reperitur in Cod. Academico Prisciani 900 annorum. B.

Tanta vecordia innata cuiquam vt fiet,
Vt malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius sua comparent vt commoda? ah!
Idne est verum? imo id est genus hominum pessimum,

In

2 *Cuiquam vt fiet*] Singulari et plurali numero respondet. *Cuiquam vt fiet, vt malis gaudeant*] Cum dixisset *cuiquam*, intulit numerum pluralem. vt alibi, *Si quisquam est, qui placere se studeat bonis Quamplurimis, et minime multos laedere: In his Poeta hic nomen profitetur suum.* D.

3 *Vt malis gaudeant*] Legitur et *gaudeat*. D.

Malis gaudeant] Mſ. R. *gaudeat. Ex incommodis alterius*] Cicero 3. De officiis, *Detrahere igitur alteri aliquid, et hominem hominis incommodo suum commodum augere, magis est contra naturam, quam mors.* L.

Donatus, Vaticanus liber, Basilicanus, et vnus e nostris habent recte *gaudeant, comparent.* Alii *gaudeat, comparet.* B.

Menander apud Stobaeum: Ταῖς ἀτυχίαις μήποτ' ἐπίχαιρε τῶν πέλας. W.

4 *Atque ex incommodis alterius, sua comparent vt commoda?*] Hoc est, non intelligunt commoda sua, nisi ex alterius incommodis ea aestimauerint. *Ex incommodis alterius*] Et hic *gaudeant*, subauditur. *Sua comparent*] Hoc est, acquirant, vel aestiment (*metiantur* adiectum habet ed. West. Z.). D.

Sua comparent] Mſ. R. *vt comparet comm.* L.

5 *Idne est verum? imo id genus*] Alii sic, Verum est, hoc genus hominum e (pro *e*, West. edidit *hominem*. Non male. Z.) se probauit esse, cum malus sit: et (*sed* Z.) sic contra hoc, Imo non hominem, sed pessimum hominem se probauit. *Idne est verum? imo id genus*] Parum accusauerat, dicens, Idne est verum hominum genus? et ideo addidit, Imo id genus hominum est pessimum. vt hoc facere, non hominis modo sit, sed pessimi hominis. D.

Pessimum hominum genus] Sensus est: Hominum genus semper intelligitur pessimum, qui semper fraudibus viuunt. At ne quasi contra opinionem omnium istam sententiam videatur dixisse, quod dixerat, *verum hominum genus*, intelligens malos homines, adiecit deinde pessimum hominum genus. E.

In denegando modo quis pudor paululum adest.
Post, vbi tempus est promissa iam perfici,
Tum coacti, necessario se aperiunt, et timent;
Et tamen res cogit denegare.
Ibi tum eorum impudentissima oratio est;
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi?
Heus, Proximus sum egomet mihi. Attamen, vbi
fides?

Si

6 *In denegando modo*] *Modo*, pro tantummodo. *Quis pudor paululum adest*] Adest pudor, ne denegent: non adest, vt et praestent. D.

Cod. Petrensis recte legit *paulum adest*, vt Creticus fiat. Atque *In* appone superiori versui. B.

7 *Post vbi tempus*] Deest *est*: vt sit, *tempus est*. D.

Antiqui libri, cum quibus Donatus concordat, omittunt *est*. B.

8 *Necessario se aperiunt*] Mire ait *necessario*, quia natura sunt tales: necessitas autem in natura est constituta, *Aperiunt*] Mire, *aperiunt*: quoniam tunc cum promittebant, mali erant: sed latebat malitia intra pectoris altitudinem (vterque cod. *in pectoris altitudine*). D.

Bentleius illud *et timent* sequenti praeposuit versui. Z.

9 *Et timent, et tamen res cogit denegare*] Bis numero subauditur *denegare*. Et melius *timent*, quam si diceret, *pudet eos*. Nam timor est etiam malorum: pudor, tantum bonorum. *Res*] Malitia scilicet, tanquam mali sint ad rem, quam praestare non possunt. D.

Res cogit] Ms. R. *premit:* vt et in aliis vett. L.

Faernus in cod. Victoriano pro *cogit* inuenit *premit:* quod recepit Bentleius, consentientibus suis. Z.

11 *Quis tu es? quis mihi es?*] *Quis tu es*, ad dignitatem refertur: *quis mihi es*, ad necessitudinem, id est, frater, aut cognatus? Et haec verba mollia sunt dictu, sed animo aspera. *Cur meam tibi?*] ἔλλειψις. D.

Post *tu* pone *homo*, et post *cur* desiderat versus *ego*. B.

12 *Heus, proximus sum*] *Heus* significatio est modo nominis, ad intentionem considerationemque reuocandi. *Proximus sum egomet mihi*] Id est, carior mihimet ipsi sum, quam quisquam alienus. *Proximus*] Carus, beneuolus. et hoc est quod ait supra, *Quo aequior sum Pamphilo, si se illam in somnis, quam illum amplecti maluit*. Inde *proximi* et *propin*-

Si roges, nihil pudet. hic, vbi opus eſt,
Non verentur: illic, vbi nihil opus eſt, ibi verentur.
Sed quid agam? adeamne ad eum, et cum eo iniuriam hanc expoſtulem?

Inge-

qui dicuntur, qui nobis cari eſſe debent. D.

Proximus ſum egomet] Hoc eſt, mihi potius debeo conſulere, cum maior vtilitas nobis noſtra eſt, quam aliena. *Vbi fides eſt*] Ac ſi interroges, vbi ſunt quae promiſſa ſunt, hoc eſt, vbi fides maneat. E.

Heus pertinet ad finem antecedentis. B.

13 *Si roges*] Abundat, *ſi roges:* ſed ἠθικῶς additum eſt. *Nihil pudet*] *Pudor* eſt mali facti: *verecundia* recti et honeſti. Ergo mire poſuit. *Hic vbi opus eſt*] Saluo pudore. *Hic*] Vbi promiſerant. D.

Nihil pudet hic vbi opus, illuc vbi opus eſt, ibi non verentur] *Hic vbi opus eſt:* hoc eſt, cum iam debeant complere promiſſa * (Mſ. alter: *Complere promiſſa. Vbi enim opus quo ipſa promiſſio eſt.* Alter multa omittit). E.

Nihil pudet hic] Plaut. Epidico II, I, I. *Plerique homines, quos, cum nihil refert, pudet: vbi pudendum eſt, Ibi eos deſerit pudor, quum vſus eſt vt pudeat.* L.

Scribe *pudent*, quod eſt antiquum. Conſtitue verſum ſic, *Si roges, nil pudent hic, vbi opuſt: illic vbi.* B.

14 *Illic, vbi nihil opus eſt, ibi*] *Illic* et *ibi*, aptum iraſcenti repetitionis genus. *Illic*] Legitur et *illi*. *Vbi nihil opus eſt*] Vbi nondum promiſerunt, ibi verentur; quod ait ſupra, *In denegando modo quis pudor eſt paulum.* D.

Non verentur illic] In Mſ. R. τὰ *non verentur*, non erant: quae neque in Eugraphio. L.

Illud *non verentur*, quod in perantiquo noſtro, in Regio apud Lindenbrogium, et apud Eugraphium abeſt, dele, adeo vt verſus efficiatur hic: *Nil opuſt, ibi verentur.* B.

15 *Adeamne ad eum*] Hic locus deliberationis eſt: an adeat ad Pamphilum. et vnum *ad* abundat, et moraliter verba Charini ſunt poſita. *Iniuriam*] Pro, de iniuria. *Expoſtulem*] *Expoſtulatio* eſt aduerſus eum, quem incuſamus. nam *expoſtulare*, eſt querelam apud eum ipſum deponere (Excidit, *et.* Z.) de eo ipſo qui fecit iniuriam: *Poſtulare* autem, querelam dicere de altero apud alterum. D.

Et cum eo iniuriam] Cum eo

Ingeram mala multa? atque aliquis dicat, Nihil promoueris.

Multum. molestus certe ei fuero; atque animo morem gessero.

PAM. Charine, et me et te imprudens, nisi quid Di respiciunt, perdidi.

CH.

eo conquerar de hac iniuria: hoc enim significat *expostulatio*, cum iniuria ei afficitur cum aliquo quaestio * E.

16 *Ingeram mala multa*] Quasi tela, ita se dicit ingesturum mala. *Atque aliquis dicat, nihil promoueris*] Hoc dicit, Et si existat aliquis qui mihi dicat, Quid profeceris? respondebo, Multum. D.

Nihil promoueris] (Mss. alter: *Atque aliquis dicat: nihil promoueris*): Haec quasi per interrogationem ponuntur. Cum sit enim hoc consilium Charini, vt accusationem ingerat in Pamphilum, proponit sibi in irritum accusationem eventuram. Itaque quasi aliquis dicat, frustra accusaturum esse Pamphilum. *Si quis ergo est qui dicat, nihil promoueris*: tanquam responsio subiungitur verbum illud quod sequitur, *Multum*: hoc est, multum promouero, dum meam compleam voluntatem. E.

Ingeram mala multa] Plaut. Pseudol. Act. I, 2, 125. *Ingere mala multa*. Ps. *Iam ego te differam dictis meis*. L.

17 *Multum*] Non subiunxit, quomodo multum? sed illud faciam. *Multum*] Subauditur, *promoueo*. *Molestus certe ei fuero*] Transitum fecit dicendo, *Molestus certe ei fuero*. hoc est, si nihil aliud promouero, certe ei molestus fuero. *Atque animo morem gessero*] Erit fructus iracundiae ex vindicta. Et per iracundiam atque turbationem non inuenit, quod sit multum: aliud ergo inuenit, molestus certe ei fuero. D.

Ne temere Trochaicos duo Iambicus excipiat, mutetur *Multum* in *Nil*? vt Eun. IV, 2, 10. B.

18 *Charine, et me, et te*] Mire et artificiose fecit, Pamphilum priorem alloqui, ad perfringendam iracundiam Charini. alioquin si prior vociferari potuisset, tragica exclamatione vsus fuisset. *Imprudens*] Defensio ab imprudentia. etenim nisi bonae esset conscientiae, nunquam diceret *te perdidi*, purgaturus. D.

Charine, et me, et te] Hic incipit defensio, et simul status venialis per imprudentiam. At Charinus perseuerat in accusatione,

CH. Itane, imprudens? tandem inuenta'ſt cauſa. ſoluiſti fidem.

PAM. Quid tandem? CH. etiam nunc me ducere iſtis dictis poſtulas.

PAM. Quid iſtuc eſt? CH. poſtquam me amare dixi, complacita'ſt tibi.

Heu me miſerum! qui tuum animum ex animo ſpectaui meo.

PAM. Falſus es. CH. nonne tibi ſatis eſſe hoc viſum ſolidum'ſt gaudium,

Niſi

tione, per palilogiam, repetendo *imprudentium*. Cumque Pamphilus fidem apud amicum perdidiſſet, qui ſe et a dictis et a factis nimis inſipienter egiſſe in antecedentibus reprehendit, adhibet teſtem Dauum, cuius conſilio iſta fecit. E.

Di reſpiciunt] Ex formula in notis vett. DEVS RESPICE NOS. Plaut. Bacchidibus IV, 3, 24. *Tace modo, Deus reſpiciet nos aliquis.* L.

19 *Itane imprudens?*] *Imprudens*, diſtingue. et attende hoc illum repetere, quod indignatur magis, quaſi audierit imprudens, et non audierit reliqua. *Itane imprudens*] Quia articulus omnis defenſionis per conceſſiuam qualitatem hoc dicto eſt conſtitutus: idcirco hoc ipſum Charinus per infirmationem repetit, hoc cupiens eripere Pamphilo, quo ille maxime nititur. D.

20 *Ducere iſtis dictis*] *Ducere* hic, vt Graecis ἄγειν. Lucian. in dialog. Iouis et Iunon. καὶ ἄγει σὲ καὶ φέρει, τῆς ῥινὸς, φασὶν, ἕλκων. Idem in dialogo Hermotimi et Philopſeuſt. Cui ſimile eſt illud Nicetae: οὐχ ὥσπερ ἀπὸ ῥινὸς, ἀλλ' ἐκ τῶν ὤτων εἷλκε τὸν αὐτοκράτορα. L.

Codd. recentes, auctore Faerno, habent *ſeducere*, antiqui vero, *ducere*, ſc. *falſa ſpe*, quod placet. Caeterum verſus gratia lego, *Quid ita tandem? etiam me dictis ducere iſtis poſtulas?* B.

22 *Qui tuum animum*] Legitur et *cum*. D.

23 *Falſus es*] Modo participium eſt, id eſt falleris: ſi Pamphilum dicit (forte leg. *Sic Pamphilus id dicit*). Si vero coniungitur, pro *fallax* accipitur (legerim, *Si vero* ES *iungitur, pro falſidicus accipitur*). *Hoc ſolidum*] *Solidum*, plenum, idoneum, integrum. D.

Ne

Nisi me lactasses amantem, et falsa spe produceres?
Habeas. PAM. habeam? ah! nescis, quantis in malis verser miser,
Quantasque hic suis consiliis mihi confecit sollicitudines,
Meus carnifex. CH. quid istuc tam mirum'st, de te si exemplum capit?

PAM.

Ne sit versus impeditus et inconcinnus, sublata interrogatione, lege — *non satis tibi esse boc solidum visum'st gaudium.* B.

24 *Nisi me lactasses*] Produxisses, oblectasses, induxisses. quae significatio frustrationem ostendit. *Lactare*, est inducere in aliquam voluptatem, *a lactando*, vnde et *oblectare* dicitur. D.

25 *Habeas*] Permissio animi irati. *Habeam*] Vt supra, *Aut si tibi hae nuptiae sunt cordi.* P. *cordi*! *Quantis in malis verser miser, quantasque hic suis consiliis mihi confecit sollicitudines*] Εἰρωνεία, vt supra, *Cuius consilio fretus sum.* Et cum *verser* protulerit, *conficiat* debuit inferre. est ergo ἀνακόλουθον. aut (recte Ms. Hulst. omittit *aut*. Certe enim non diuersum quid narrat, sed ἀνακολούθου exemplum laudat) vt illud, *Principio, amico filium restitues, tibi generum firmum, et filiae inuenies virum.* D.

Habeas] Σύγχυσις (συγχώρησις Z.) est, quae fit, quando concedimus mala importune desiderantibus: vt est etiam illud, *Habeat, valeat, viuat cum illa.* E.

26 *Confecit*] Legitur et *conflauit*. *Sollicitudines*] Perturbationes. D.

Libri omnes legunt *confecit*. B.

27 *Meus carnifex*] Id est, in me carnifex, qui me torserit. vt alibi, *Deo irato meo*: hoc est, in me irato deo. *Si de te exemplum capit?*] Vtrum, si te imitatur: an, si de te exigit poenas? vt ipse alibi, *Vterque exempla in te edent.* sed melius, te imitatur, accipimus. D.

Quid istuc tam mirum] Ista, inquit, stultitia, et malis moribus viuis, vt iuste de te poenas captet seruus, hoc est, *exemplum capit*: ponitur enim hoc ex poena atque supplicio: vt ipse Terentius alio loco dicit, *Vterque in te exemplum edent.* E.

Tolle *est*, quod idem Eugraphius nescit. B.

PAM. Haut istuc dicas, si cognoris vel me, vel amorem meum.
CH. Scio. cum patre altercasti dudum: et is nunc propterea tibi
Succenset: nec te quiuit hodie cogere, illam vt duceres.
PAM. Imo etiam, quo tu minus scis aerumnas meas:
Hae nuptiae non apparabantur mihi,
Nec postulabat nunc quisquam vxorem dare.
CH. Scio: tu coactus tua voluntate es. PAM. mane:

28 *Haut istuc dicas, si cognoris*] Nosti enim: sed *si cognoris*, non ita dicas. D.

29 *Cum patre altercasti*] Ab iis quae facta sunt, ad ea quae facta non sunt. *Cum patre altercasti*] Legitur et *altercatus es*. non enim *alterco* dicimus. D.

Altercasti] Contendisti, diutissime disputasti. E.

Altercasti dudum] Priscian. lib. 8. L.

30 *Nec te quiuit hodie cogere*] Hoc argumentum attulit ex iis, quae non sunt facta, cum fieri debuerint. D.

Succenset] Irascitur. E.

31 *Imo etiam*] Propterea (lege *Praeterea*) et amplius. *Imo etiam*] Deest, *audi*. *Quo tu minus scis aerumnas meas: hae nuptiae non apparabantur mihi*] *Quo*, id est quod, et deest, *audi*, vel *accipe*: vt sit, quod, vel quoniam minus scis. Vel *quo*, id est, ex quo, aut qua re. Aut certe erit sensus, cum huiusmodi tamen subauditione, Imo etiam quo tu minus scis aerumnas meas, eo magis audi. Aut, Imo etiam hae nuptiae non parabantur mihi, quo ipso minus tu scis aerumnas meas: id est, falsae nuptiae erant: quae res te fallit magis, irascique mihi cogit merito (Lege *immerito*). D.

Aerumnas meas] Miserias et labores. E.

32 *Hae nuptiae*] Legitur et *haec nuptiae*. sic enim veteres dixerunt. *Non apparabantur*] *Apparari* cum datiuo casu semper cladem et perniciem significat. vt Virgil. (Aen. II, 132.), *Mibi sacra parari*. D.

Haec apud Donatum, recte, more veterum. B.

34 *Coactus tua voluntate*] Haec est accusatio. ille enim excu-

Nondum scis. CH. scio equidem illam ducturum esse te.
PAM. Cur me enicas? hoc audi: nunquam destitit
Instare, vt dicerem me esse ducturum patri;
Suadere, orare, vsque adeo donec perpulit.
CH. Quis homo istuc? PAM. Dauos. CH. Dauos? PAM. interturbat. CH. quamobrem? PAM. nescio.

excusat per imprudentiam: hic arguit voluntatem. hoc ergo dixit, Eo grauius, quo nullo cogente peccasti. D.

Coactus tua voluntate] Quia est necessitas naturalis, est etiam necessitas cum voluntate, est et sine voluntate. Sed postposita naturali, de duabus reliquis hic agitur. Ait enim, quia non pater te coegit, sed tu coactus tua voluntate. E.

35 Cod. Palatinus f. Romanus apud G. Fabricium *Nondum etiam scis.* Recte. Illud *illam* versus quoque respuit. B.

36 *Cur me enecas?*] Excrucias. D.

Cur me enecas?] Cur his dictis crucias. E.

37 *Instare, suadere, orare*] Quia dixit, *instare, suadere, orare*, non plus dicere posset, quando nihil potest esse (Ms. Hulst. *Quare nihil potest esse.* Vnde suspicor legendum, *Quartum nihil potest esse.* Dicit *quartum*, quia tria praecesserunt, *instare, suadere, orare.* Ed. Venet. 1490. legit *quarto*; similiter Ms. Boend. et ed. Du B. Wielingius tuetur *quando*, quod hic valeat, *quia*). D.

Cum versus hic iusto sit longior, alii *me* eiiciunt, ego deleo *esse*. B.

38 *Donec perpulit*] Id est, persuasit. E.

39 *Dauus?*] *Dauus*, cum admiratione pronunciandum. *Interturbat*] Deerat et hic, vt Dauus diceret: sed plus intulit, *interturbat*. Et *inter*, modo non mediocriter significat (Ms. Hulst. *Et* INTER *modo non pro mediocri significatione est.* Varie autem haec eduntur. Sed si verum est, quod Faernus existimat, τὸ *interturbat* ex annotatione irrepsisse, possit etiam haec animaduersio non esse a Donato, ita sibi parum constat): est enim adauctiua particula. vt *interfectus, interemtus.* Modo *post* vt (Virg. Aen. VII, 30.): — *hunc inter fluuio Tyberinus amoeno Verticibus rapidis, et multa flauus arena In mare prorumpit.* — *Nescio*] Quia irascitur Dauo, dixit *Nescio*: alioquin scit. D.

Nisi mihi deos satis scio fuisse iratos, qui ei auscultauerim.
CH. Factum hoc est, Daue? DAV. factum. CH. hem! quid ais, scelus?
At tibi Di dignum factis exitium duint.
Eho, dic mihi, si omnes hunc coniectum in nuptias
Inimici vellent: quod, nisi hoc, consilium darent?
DAV. Deceptus sum, at non defetigatus. CH. scio.

Dele *interturbat* tanquam glossema. B.

40 *Nisi mihi deos satis scio fuisse iratos*] Deest, *quia*: vt sit, *nisi quia*. D.

Satis scio] elegantius abest, et *ei* abundat. B.

41 *Factum est hoc*] Non, quod non credat, interrogat: sed quod increpet. D.

Qui auscultauerim] Qui consensum huius persuasionibus commodauerim. E.

Libb. antiquiores omnes, *Factum est hoc*, et mox pro *factum*, Petrensis *factum est*. Vtrumque recte. B.

42 *At tibi di*] *At*, principium increpationi aptum. vt Virg. (Aen. II, 535.), *At tibi pro scelere*. Et Horatius (Epod. V, I.), *At o deorum quisquis in coelo regis Terras, et humanum genus*. D.

At tibi] MSS. *Vt tibi Di*. L.

43 *Eho, dic mihi*] *Eho*, interiectio est intentionem audientis exposcens. *Dic mihi*] Semper τὸ *dic mihi*, iniuriosum est. vt Virgil. (Ecl. III, I.), *Dic mihi, Damoeta, cuium pecus?* D.

44 *Quod, nisi hoc consilium, darent?*] Cum odio *hoc* pronunciandum est. ideo *coniectum* dixit. D.

Eho dic mihi] Stultum admodum, Daue, et contrarium domino dedisti consilium: namque si inimici Pamphilum vellent vxorem ducere, non aliud consilium darent, quam quod tu dedisti: vti cum videres eum alterius amore retineri, cogeres tamen vt promitteret patri vxorem esse ducturum. E.

Inimici eius vellent] Ita ex MS. editum. tamen in Reg. exempl. et aliis τὸ *eius* non habetur. L.

Ne versus duriter incedat, pro *quod, nisi* lege *quidni*. B.

45 *Deceptus sum*] Concessio. *Scio*] τὸ *Scio*, non ad deceptionem, sed ad defatigationem reddit. ergo cum εἰρωνείᾳ sonandum. D.

Defetigatus] MSS. *Delassatus*. L.

DAV. Hac non ſucceſſit, alia aggrediemur via.
Niſi id putas, quia primo proceſſit parum,
Non poſſe iam ad ſalutem conuerti hoc malum.
PAM. Imo etiam. Nam ſatis credo, ſi aduigilaueris,
Ex vnis geminas mihi conficies nuptias.
DAV. Ego, Pamphile, hoc tibi pro ſeruitio debeo,
Conari manibus, pedibus, noctesque et dies,
Capitis periclum adire, dum proſim tibi.

Tuum'ſt,

Deceptus ſum] Cum non habeat purgationem ſeruus, confitetur de peccato: tamen promittit aliquid ſpei, vt periculum poſſit euadere. E.

46 *Hac non ſucceſſit*] Deeſt, *quod conabamur*: et proprie de bono ſic dicitur. *Alia aggrediemur via*] Vel *adoriemur*, id eſt enitemur. *Adoriri* proprie dicitur repente ex inſidiis aliquem inuadere. D.

Codd. ſuperſtites omnes, *aggrediemur*. B.

Hac non ſucceſſit] *Succedere* dicitur, cum bene aliquid prouenit. E.

47 Lege, *Niſi ſi id putas*. B.

Niſi id putas] Niſi credis, inquit, exinde iam ne (forte, *me*) bonum conſilium repeririri (*reperire*) non poſſe, quia primum contrarius decepit euentus. E.

48 Lege numeroſe magis, *Non iam ad ſalutem poſſe* etc. B.

Menander in Conizomenis apud Stobaeum: Ὥστε μηδεὶς πρὸς Θεῶν. Πράττων κακῶς λίαν ἀθυμήσῃ ποτέ. Ἴσως γὰρ ἀγαθοῦ τοῦτο πρόφασις γίνεται. W.

49 *Credo ſi aduigilaueris*] Colligit Pamphius conſilia Daui ad hoc proficere poſſe, vt mala duplicata geminentur. et eſt σαρκασμὸς. E.

51 *Hoc tibi pro ſeruitio debeo*] Μεταληπτικῶς vel μετωνυμικῶς *ſeruitium* pro ſeruitute poſuit: vt (Virg. Aen. III, 327.), *Seruitio enixe tulimus*. D.

Pro ſeruitio debeo] Vt corpus quod in ſeruitio eſt, debeat ſeruientis officium: animus vero nunquam a ſeruo quaeri debeat: ita conſilium quod dedi parum ſi prouenit, debes ignoſcere. Hoc cum dominus audiſſet, petit vt ſibi praeterita fortuna reſtituatur. E.

52 *Conari manibus, pedibus, noctesque et dies*] Ad id intulit, quod ait ſupra, *Quem ego credo manibus, pedibuſque obnixe omnia facturum*. Et accuſatiuo caſu ſine intermiſſione ſignificat, *Noctes et dies*. *Manibus, pedibus*, ὑπερβολικῶς. D.

Tuum'ſt, ſiquid praeter ſpem euenit, mihi ignoſcere.
Parum ſuccedit quod ago? at facio ſedulo.
Vel meliùs tute reperi: me miſſum face.
PAM. Cupio. reſtitue, quem a me accepiſti, locum.
DAV. Faciam. PAM. at iam hoc opus eſt. DAV.
hem! ſt, mane: concrepuit a Glycerio oſtium.

PAM.

54 *Praeter ſpem euenit*] *Euenit*, productum magis: quia hoc perpetuo non vult Pamphilo accidere. Ergo *euénit*, non autem *éuenit* media correpta. D.

Metri ratio *éuenit*, non *euénit*, efflagitat. B.

Menander in Δεισιδαίμονι, apud Stobaeum: ὀυ δεῖ γὰρ ἀδικεῖν οἰκέτας· ἄλλως τε καὶ ὅταν ᾖ πονηρῶς, ἀλλὰ μετ' ἐυνοίας τινὸς Πταίσωσιν· ἀισχρὸν τῦτο γὰρ πέλεται πάνυ. W.

55 *Parum ſuccedit quod ago*] Si noſtrum eſt, officia praebere: at noſtrum non eſt, fortunam poſſe praeſtare. Et bene *ſuccedit*, vt, quod agimus, oſtendat ſucceſſus eſſe fortunae. *Parum ſuccedit quod ago*] Vtilis ſententia pro ſapiente contra fortunam. *Sedulo*] Id eſt, ex animo, et ſine dolo. *Me miſſum face*] Id eſt, noli vti opera mea. D.

Victorianus et alii antiqui codd. *ſuccedit*, recte, non *ſucceſſit*. B.

56 Omnes Faerni et noſtri, *tute*, recte; plerique etiam addunt *aliud*, male. B.

57 *Reſtitue, in quem me accepiſti locum*] Senſus hic eſt, Omnia mihi integra et ſalua redde, qualia tibi tradidi conſulturo (Mſ. Hulſt. *conſulto*. Forte *conſulturus;* vt notetur ipſe Pamphilus), vel quum nihil promiſiſſem patri. D.

Reſtitue quem a me accepiſti locum] Quoniam ſeruus dixerat: ſi conſilium meum bonum non eſt, *tute aliud reperi*: Dominus dicit ſe vtile ſibi eſſe reperturum, ſi modo in eo loco ſit, vbi fuit ante quam promiſiſſet patri. Tunc enim tuta erant omnia, neque quadam neceſſitate tenebatur, vt vxorem duceret. Nunc autem quia coactus à ſeruo eſt, non poterit iam negare, quod pollicitus eſt. E.

Recentiores *in quem*, ſed vetuſtiores recte omittunt *in*. B.

58 *Hem*: *ſed mane*] Hoc quaſi incipientis demonſtrantiſque, aliquid noui ſe inueniſſe. D.

Crepuit a Glycerio oſtium] Cur totiens in antiquorum fabulis haec verba legantur, *fores crepuere*, vel *pulſabo fores*, Plutarchus nos docet in Publicola: κόπτυσι καὶ ψοφοῦσι τὰς ἑαυτῶν θύρας ἔσωθεν, οἱ προϊέναι μέλλοντες,

PAM. Nihil ad te. DAV. quaero. PAM. hem! nuncine demum? DAV. at iam hoc tibi inuentum dabo.

ACTVS

μέλλοντες, ὅπως αἴσθησις ἔξω γένοιτο τοῖς παρερχομένοις, ἢ προεστῶσι, καὶ μὴ καταλαμβάνοιντο προϊούσαις ταῖς κλεισὶν εἰς τὸν στενωπόν. Optime Helladius in excerptis apud Photium, Biblioth. pag. 875. ὅτι, φησί, τούτου χάριν κόπτουσι παρὰ τοῖς κωμικοῖς οἱ ἐξιόντες τὰς θύρας, διότι οὐχ', ὡς παρ' ἡμῖν νυνὶ, τὸ παλαιὸν ἀνεῴγνυντο αἱ θύραι, ἀλλ' ἐναντίῳ τρόπῳ. ἔξωθεν γὰρ αὐτὰς ἀνατρέποντες, ἔνδοθεν ἐξήεσαν. πρότερον δὲ τῇ χειρὶ ψόφον ἐποίουν κρούοντες, ἐπὶ τὸ γνῶναι τοὺς ἐπὶ τῶν θυρῶν, καὶ φυλάξασθαι μὴ πληγεὶς ἐστὼς λάθῃ, τῶν θυρῶν ὠθουμένων ἄφνω. Videlicet domus ita aedificatae fuere, in publicum vt aperirentur: ſed publicae tantum vel nobilium. Conieсturam ſic facere licet ex Ariſt. cum de Hippia ſcribit οἰκονομικῶν lib. 2. cap. 2. Ιππίας ὁ ἀθηναῖος τὰ ὑπερέχοντα τῶν ὑπερῴων εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς, καὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς, καὶ τὰ προφράγματα, καὶ τὰς θύρας τὰς ἀνεῳγμένας ἔξω, ἐπώλησεν. Nam hic differitatis cauſa, τὰς ἔξω ἀνεῳγμένας opponit ταῖς ἔσω. Plutarchus in commune de omnibus id ſcribit: τὰς δὲ ἑλληνικὰς (θύρας) πρότερον οὕτως ἔχειν ἁπάσας λέγουσιν etc. ſed comoediis cum rem probare vult, comicum hoc plane teſtimonium: niſi quod lenonum ſiue meretricum aedes hoc modo legantur apertae, quia et ipſae quaſi publicae. Falluntur vero qui pulſandi fores, et ſtrependi diſcrimen confundunt. quod nobis dilucide explicat Scholiaſt. Ariſtophan. in Nubib. οὐχὶ κόπτω τὴν θύραν.] παρατηρητέον ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἔξωθεν κρουόντων, κόπτειν λέγουσιν. ἐπὶ δὲ τῶν ἔσω, ἐψόφηκε τὴν θύραν ἐξιών. Ergo κόπτουσι ſiue pulſant ianuam intraturi, ψοφοῦσι ſiue ſtrepunt qui exituri. Vid. Scholiaſt. Euripid. in Oreſtem p. 129. Phot. in Biblioth. p. 875. Thom. Magiſtrum in κόπτει τὴν θύραν L.

Omnes codd. *hem ſed.* Igitur ne *ſed* elegans pereat, et verſui conſulatur, ſublatis *hem* et *mane*, ſubſtituimus *hinc.* Omnes fores, quae in fabulis memorantur, intra Scenam erant, et eam verſus aperiebantur. Lege igitur, *ſed concrepuit hinc*, etc. B.

59 *Nihil ad te*] Haec enim ad cogitantem nihil pertinere oportuit. *Nuncine demum?*] Pro denique. *At iam hoc tibi inuentum dabo*] Conſilium ſcilicet, quo in priſtinum locum reſtituaris. D.

Nihil ad te] Hic diu inquirentem ſeruum, et vana ſibi colligen-

ACTVS QVARTI SCENA SECVNDA.
MYSIS. PAMPHILVS. CHARINVS. DAVVS.

IAM, vbi vbi erit, inuentum tibi curabo, et mecum adductum
Tuum Pamphilum: tu modo, anime mi, noli te macerare.
PAM. Mysis, quid est? MY. hem, Pamphile, optume te mihi offers. PAM. Quid est?
MY.

ligentem castigat adolescens. *Inuentum dabo*] Hoc quod quaeris iam inueniam, et consilio tibi eum locum restituam, quem antea tenebas. E.

Cod. insignis, *hem nuncne demum*. Recte. B.

1 *Iam, vbi vbi erit*] In scena hac, instauratio est adhortationis Pamphili per Mysidem. Opus est enim exhortari rursus adolescentem, ne sub patris oppressione frangatur. *Iam, vbi vbi erit*] Opportune rursus, aestuante Pamphilo, amicae mentio obiicitur per Mysidem, ne succumbat ad nuptias patri, quamuis promiserit patri se ducturum coniugem. aduersus quam difficultatem, quia ipsius persona non sufficit, id agit, vt ad Glycerium modo adducat Pamphilum: cuius affectum excitat, non ex eo solum, quod eum puella vocat: sed etiam, quod desiderat eum videre. *Vbi vbi erit*] *Vbi vbi*, in prima parte vim suam tenet, in posteriore productionem: et est quemadmodum *vt vt, qua qua, vnde vnde:* pro vbicunque, vtcunque, quacunque, vndecunque. *Iam, vbi vbi erit, inuentum tibi curabo.* Non solum se adducturam promisit, sed et tempus addidit. Et bene *tibi*, quasi amanti. D.

Iam, vbi vbi] Oportune in hac scena incerto adolescenti et anxio plane quod agat, interponitur Mysis ancilla, cuius aspectu et commemoratione facile animus in amorem inclinatus incubat (forte, *incumbat* Z.), quemadmodum et supra diximus. E.

2 *Anime mi*] Mollis oratio et feminea, multis implicata blandimentis. Ait enim, *Tu modo, anime mi. Mi*, pro (forte, *παρὰ τὸ.* Z.) *meus*. D.

Anime mi] Comicum nomen blandientis. E.

Colloca *modo tu*, et versus saluus erit. B.

3 Pone *P. Mysis.* M. QVIS *est? ehem, Pamphile,* OPPORTVNE *te mihi offers.* Deletis

MY. Orare iuſſit, ſi ſe ames, hera, iam vt ad ſeſe venias:
Videre ait te cupere. PAM. vah! perii: hoc malum integraſcit.
Siccine me, atque illam opera tua nunc miſeros ſollicitarier.
Nam idcirco arceſſor, nuptias quod mihi apparari ſenſit.
CH. Quibus quidem quam facile potuerat quieſci, ſi hic quieſſet?

DAV.

tis vltimis, *quid eſt*? Nam *quis* habet vnus cod. cf ſupra II, 2, 7. *ehem* monoſyllabon praefer τῷ *hem*, quod eſt indignantis vel conturbati: *opportune*, vt Adel. III, 2, 24, quod ſaepe permutatur cum *optume*, ob ſimilitudinem, *optune* et *optume*. Denique *Quid eſt*, a Correctoribus ortum eſt ad verſum ſupplendum, poſtquam vitioſe legerunt *optume*. B.

4 *Orare iuſſit*] παρέλλειψις. cum praetermittentes quaedam nihilominus dicimus. Nam praetermiſſo nomine Glycerii ait, *Orare iuſſit*, quia ſuperfluum eſſet, ſi nominaret eam. E.

Orare iuſſit] Priſcian libb. 2. et 6. L.

5 *Hoc malum*] Amor meus, aut Glycerii ſollicitudo, quam neſcire oportuit nuptias. *Integraſcit*] *Integratur*, quod ad integrum redit, quod repetitur, quod inſtauratur. Virgil. (Georg. IV, 514.) *ramoque ſedens miſerabile carmen Integrat*. D.

Videre ait te cupere] Hoc per affectus neceſſitatem. Hoc vtique Myſis egit, vti adoleſcens amore rurſus incitatus exiſteret. *Integraſcit*] Renouatur. E.

Hoc malum integraſcit] Ariſtophan. in Veſpis, prope finem: ταυτὶ καὶ δὴ χωρεῖ τὸ κακόν. L.

6 *Sollicitarier*] Perturbari. D.

Lege, vt verſus poſtulat, *ſollicitari*. B.

7 *Quod mihi apparari*] *Apparari*, ad horrorem et timorem refertur: et datiuo caſus ſubiunctum, cladem et perniciem ſignificat. vt Virgilius, (Aen. II, 132.) *Mihi ſacra parari*. D.

8 *Potuerat quieſci*] Charini perſona iſtud dicit, quam facile quieſci potuerat, in nuptiis, ſi Dauus non tale domino tradiſſet conſilium, vt ducturum ſe promitteret? E.

DAV. Age, si hic non insanit satis sua sponte, instiga. MY. atque edepol
Ea res est; propterea que nunc misera in moerore est. PAM. Mysis,
Per omnes tibi adiuro deos, nunquam eam me deserturum:

Non,

Antiqui codd. pro *poterat* recte *potuerat*, versu ipso postulante. B.

9 *Age, si hic non insanit satis*] Hic excitus (Ms. Hulst. et R. Steph. habent ita. Sed edd. vett. *Hic exitus*. Ed. Paris. 1552. totam hanc notam omisit. Vtraque vero lectio mendo laborat. Malim: HIC, *cerritus. Comprimit Charinum*. Certe quidem *cerritus* pro *insano* adhibetur. Nisi *excitus* sit iratus.) comprimit Charinum, ne fomenta iracundiae Pamphilo praebeat. Aut, si poenitet te, quantum hic sua sponte insanit. *Si hic non insanit satis*] εἰρωνεία est, aut laus ad mitigandum (*irritandum*. Ms. Boend. et ed. Du B.) Pamphilum. D.

Age si hic non insanit] Si dominus meus, inquit, sua sponte non irascitur, tu, Charine, impelle et coge. *Aedepol ea res*] Mysis respondet ad id, quod Pamphilus fuerat suspicatus; quod Glycerium idcirco se aduocet, quod nuptias futuras esse audiuit. *Ea*, inquit, *res est*. Haec causa est miserae ad dolorem (*quae miserae adfert dolorem*. Z.). E.

Translata esse videntur e Menandri Perinthia; in qua sunt haec: ὅτις παραλαβὼν δεσπότην ἀπράγμονα, Καὶ κυφὸν ἐξαπατᾷ θεράπων, οὐκ οἶδ' ὅτι Αὐτὸς μεγαλεῖον ἐστι διαπεπραγμένος, Ἀπαβελτερώσας τὸν τὸ πρόσθ' ἀβέλτερον. W.

10 *Ea res est*] Id est, nuptias apparari sensit. *Mysis*] Asseueratio est, si a nomine eius incipias, cum quo loqueris. D.

11 *Per omnes tibi adiuro deos*] *Ad*, auctiua (*adauctiua* recte est in Ms. Boend.) particula est: *vt*, *admirabiliter*, valde mirabiliter: *adiuro*] Et hoc superest, amissa fide vt adiurandum sit. D.

Per omnes tibi adiuro] Sic semper hi, apud quos iam periit fides, cum argumenta deficiunt, per iusiurandum sibi in probationem succurrunt: vt est Sinon apud Troianos, qui cum sibi ex captiuitate parum credi intelligeret, iusiurandum adhibuit (Virg. Aen. II, 154.): *Vos, aeterni ignes, et non violabile*

Non, si capiundos mihi sciam esse inimicos omnes homines.

Hanc mihi expetiui, contigit: conueniunt mores. valeant,

Qui inter nos discidium volunt. hanc, nisi mors, mihi adimet nemo.

CH. Resipisco. PAM. non Apollinis magis verum, atque hoc, responsum est.

. Si

labile vestrum Testor numen, ait. E.

Dele *tibi*, vt redundans. B.

12 *Omnes homines*] Mira verecundia: *omnes homines* maluit dicere, vt in his quoque parentes significaret, quam aperte dicere patrem, cuius metu promisit nuptias. et est contra illud, *Sed vim vt queas ferre. Omnes homines*] Ita dixit de vno, hoc est patre, *omnes homines*: vt idem alibi, *O coelum, o terra, o maria Neptuni.* Nunquid et coelum Neptuni est? non vtique: sed omnia haec maria voluit esse. vt Virg. (Ecl. VIII, 58.) *Omnia vel medium fiant mare.* D.

Non si capiundos] Hoc ex generalitate conclusit. E.

13 *Contigit*] Quod vix euenit, *contigisse* dicitur. *Conueniunt mores*] Recte: et id quod matrimonium firmat. *Valeant*] Hoc est, abeant, recedant: quia et discedentibus et mortuis, *vale* dicitur. vt Virg. (Aen. XI, 97.) *salue aeternum mihi, maxime Palla, Aeternumque vale.* vel potius τῷ ἐυφημισμῷ, cum male optaturus esset, considerato patre παραδόξως locutus est: et non dixit, quod intenderat, pereant. Et attende quam moderate pluraliter dixerit, cum significaret patrem. *Valeant*] Renunciationis et imprecationis est verbum. D.

Valeant] ἀκυρολογία, id est, pereant. E.

Valeant qui inter nos] Seru. Aeneid. XI, 97. L.

14 *Hanc nisi mors, mihi adimet nemo*] Etsi valeant, hanc, nisi mors, nemo adimet. Concessio hic est, hoc enim per concessionem dicitur. *Hanc, nisi mors, mihi adimet nemo*] Perseuerat, ne dicat, pater: pro, Non adimet pater. D.

Qui inter nos dissidium] Id est, diuortium. E.

Recte Faernus pro *dissidium* ponit *discidium*, consentientibus nostris vetustis libris. Nam venit a *discindere*, vt *excidium* ab *excindere*. B.

15 *Resipisco*] Spiritum reuocat sensus (lego: *spiritum* reuo-

Si poterit fieri, vt ne pater per me stetisse credat,
Quo minus hae fierent nuptiae, volo: sed si id non poterit,
Id faciam, in procliui quod est, per me stetisse vt credat.
Quis videor? CH. miser aeque atque ego. PAM. consilium quaero. CH. fortis.

reuocat sensim). *Magis verum*] Aut *magis verum*, aut *verius* dicimus. D.

Non Apollinis] παραβολή: siquidem est rerum genere dissimilium. E.

Pro *resipisco*, cod. C. C. *respiro*. Vtrumque recte. Caeterum hoc verbum ipsi Mysidi tribue. B.

16 *Vt ne pater*] *Vt ne*, pro ne non. *Per me stetisse*] *Stetisse*, hoc est, factum esse. vt Virgil. (Aen. VIII, 191.) — *desertaque montis Stat domus*. Aliter, plenum est; vt idem, (Ecl. VII, 53.) *Stant et iuniperi, et castaneae hirsutae*. Aliter horret; vt (Aen. VI, 300.) *Stant lumina flamma*. Et Lucilius, *Stat sentibus fundus*. *Per me stetisse*] Hoc est, per me factum esse, ne fierent nuptiae. D.

19 *Miser aeque, atque ego*] Bene, *atque ego*: quia hic amore vexatur. Et intulit παράδοξον (lege, ἀπροσδόκητον. Nihil enim minus παράδοξον, quam binos amatores pariter esse miseros. W. Inepte plane corrigitur hoc, quod idem valet. Z.). Nam volebat Pamphilus sibi dici, et fortis (τὸ et sensum turbat. Id vult Donatus, Pamphilum, vbi rogasset, *Quis videor*? exspectasse, vt Charinus diceret, *Fortis*. Mihi aliter videtur. Illa enim, *Quis videor*? dolentis potius sunt, quam laudari volentis. W. Pro *dici* leg. *videri*. Z.): quod illi tamen mox dicetur. Hic igitur aliter respondet, atque interrogat Pamphilus, ideo quod videat impossibile esse, palam resistere parenti. D.

Quis videor? *miser*] Quoniam secundum consilium, quod Pamphilus posuit, tale est, vt dixerit patrem se non timere, si intellexerit quod ipse fecit, ne nuptiae fierent. Idcirco et quaesiuit ipse qualis futurus esset ex hoc consilio, et responsum est ei, *miser aeque atque ego*. E.

Aeque, atque ego] Postremae duae voces in Ms. non erant. L.

Consilium quaero dicit Dauus: lege *fortis*; haec Charinus non Pamphilo, sed Dauo dicit: sequentia *Scio quid conere*, emenda *si quid conere*, et tribue ipsi Charino. Nam nondum potest iratus Pamph. blande loqui cum Dauo. B.

PAM. Scio quid conere. DAV. hoc ego tibi profecto effectum reddam.

PAM. Iam hoc opus eſt. DAV. quin iam habeo. CH. quid eſt? DAV. huic, non tibi, habeo, ne erres.

CH. Sat habeo. PAM. quid facies? cedo. DAV. dies mihi hic vt ſit ſatis vereor

Ad agendum; ne vacuum eſſe me nunc ad narrandum credas. Pro-

20 *Scio quid conere*] Senſus eſt, Scio quidem quid coneris: ſed an efficere poſſis, neſcio. *Scio quid conere*] Si Pamphili eſt perſona, cum εἰρωνείᾳ dicitur: ſi Charini, ſimplex laudatio eſt. ſed ſi Pamphili eſt, hoc ſignificat quod ſupra, *Ex vnis geminas mihi conficies nuptias.* Sed non eſſe perſonam Pamphili, ex ſubiectis oſtenditur. (Atqui non eſſe perſonam Charini, ex reſponſo Daui patet, *Hoc ego tibi profecto effectum reddam*, quod ſane Pamphilo dictum, vt illa, *huic*, *non tibi habeo*, dicuntur Charino). D.

Hoc ego tibi] Quia ſpem habere poſſe cognoſcitur, quod ipſius opera futurum ſit, nuptiae ne fiant: ideo dixit, *conſilium quaero*. E.

21 *Huic, non tibi habeo, ne erres*] Deterret etiam nunc Charinum, vt et ipſe adiuuet Dauum, ne Pamphilo nubat Philumena. Et eodem ſenſu vtitur Dauus aduerſum Charinum, quo ſupra: quaſi neceſſe ſit, ſi huic non dat, te illam vxorem ducere. *Huic, non tibi habeo, ne erres*] Velut etiam pro ſe Charinus ſentiat, hoc dicit (Lege et diſtinque: *Velut etiam pro ſe Charinus ſentiat hoc dici*): vel vt ſolent ſerui contumaciores aduerſum amicum domini, quia nuper a Charino accuſatus eſt: vel quia, et quid dicat non habet, et videt tacendum non eſſe. D.

Non tibi habeo, ne erres] In Mſ. τὸ habeo deeſt. L.

22 *Sat habeo*] Quia dilatio facta eſt. *Vt ſit ſatis*] *Vt* pro ne non. D.

Dies hic mibi] Dauus ſeruus cum conſilium quaereret, vt proferat, ipſe ſibi reperit argumenta, vt dicat diem ſibi vix poſſe ſufficere, vt compleat de narratione conſilium. *Vereor* autem eſt, timeo: et tali verbo iunctum pro *ne* accipitur. E.

Colloca e libris Faerni *Dies mi hic vt ſatis ſit.* Metri cauſa. B.

23 *Ne vacuum eſſe me*] *Ne*, pro nedum. aut aduerbium eſt

Proinde hinc vos amolimini: nam mihi impedimento eſtis.

PAM. Ego hanc viſam. DAV. quid tu? quo hinc te agis? CH. verum vis dicam? DAV. imo etiam:

Narrationis incipit mihi initium. CH. quid me fiet? DAV.

prohibentis: vt ſit *ne non.* Salluſt. (in Fragm.) ſecundo libro, *Ne illa tauro paria ſint,* pro nedum. D.

24 *Proinde hinc vos amolimini*] *Amoliri* dicuntur ea, quae cum magna difficultate et molimine ſummouentur, et tolluntur e medio. ſic dixit quaſi odioſo et moleſto (lege, *odioſis et moleſtis*, vti mox, *impedientibus*). *Diſcedere* dicitur, qui facile abit e medio: *Amolitur,* qui vix recedit. *Proinde hinc vos amolimini*] Moleſtum impedimentum ex rei magnitudine iacentis in medio, et ideo impedientibus ſe dixit, *Amolimini hinc*, non abite. *Proinde hinc vos amolimini?*] Spe iniecta, etiam domino imperat ſeruus callidus. *Nam mihi impedimento eſtis*] Vtrum hoc vere dicit, an fingit, qui adhuc conſilium non inuenit, quod narrare poſſit? D.

Amolimini] Diſcedite. Nam *molior* eſt conor vel excogito: vnde *amolior* et *demolior*. *Molo* vero, eſt molam verto. E.

25 *Hanc*] Glycerium ſcilicet. et cum miſeratione puellae, *hanc.* *Quo hinc te agis?*] Vt tarditatem diſcedentis oſtendat. *Agere ſe* enim et tardi et triſtes dicuntur. ſic Virgil. (Aen. v, 271.): *Amiſſis remis atque ordine debilis vno, Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.* Idem alibi (Aen. VI, 337.) *Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat.* *Quo hinc te agis?*] Admonitio diſcedentis, vt ſolet. Nam a quo diſcedere deſideramus, admonemus eum vbi vadat, vel quo eat. Id facere per interrogationem, admonet Dauus Charinum, vt ipſe abſcedat Charinus, qui nunc vltimus remanet. *Verum vis dicam*] Pro initio ſedulae narrationis hoc ſumimus. Ac ſic reſpondet Charinus, tanquam qui intelligat, non dicere (ſenſus poſtulat vel *dici*, vel *ſcire*, vel *diſcere.* Ed. Du B. *dici.* Mſ. Boend. *dici ſibi.* quae vera lectio videtur) velle Dauum quo eat: ſed id agere, vt abſcedat. D.

26 *Narrationis incipit mihi initium*] Narrationis ſcilicet, quo eat. quia, *Verum vis dicam*, velut prooemium narraturi eſt. *Quid me fiet?*] Quid igitur, inquit, quid de me fiet?

ab

DAV. Eho tu impudens, non ſatis habes, quod tibi dieculam addo,

Quantum huic promoueo nuptias? CH. Daue, attamen. DAV. quid ergo?

CH.

ab eo hoc, quaſi a iocante, pronunciandum eſt. Nam ſic illi imprudens reſpondet, *Quid me fiet?* de Philumena ducenda. D.

Narrationis incipit] Dauus volens (Mſ. alter: *Dauus ſeruus domino diſcedente cum animaduerteret Charinum etiamnunc ſtantem, volens eum depellere.* Mox lacunae ſignum nullum. Alter, vt edidit Lindenbr. niſi quod omittit illa: *ſed tantum impedimentum. a. i. d.*) Charinum depellere, quo celerius quae eſſent agenda compleret, aſtute interrogauit, cum omnes irent, *quid tu? quo hinc te agis?* non enim vere audire voluerat, ſed tantum impedimentum ad interrogationem diſcederet * At ille tanquam interrogari ſe credens, coeperat neſcio quid narrare, cum dixit: *Verum vis dicam?* Vnde iratus vehementer Dauus, quod ſibi neſcio quid narrare vellet, cum hoc aſtute dictum fuerat, vt diſcederet. *Immo narrationis mihi incipit initium.* Cum iam enim diſceſſionem tuam complere debueris, neſcio quid narrare coepiſti. E.

27 *Eho tu impudens*] Proprie Charino dixit *impudens*, quaſi inſolita et multa poſcenti. quippe qui et ſponſam alienam petere auſus ſit: et non ſatis habeat, per Dauum ſibi moram praeſtitam Pamphili nuptiarum. *Quod tibi dieculam addo*] *Dieculam*, horam. et eſt ὑποκόρισμα. *Dieculam*, hoc eſt tempuſculum: et ſumitur ab eo, quod eſt *haec dies*. *Diecula*, mora, et quaſi parua dies. et *dieculam*, in qua ſcilicet ambias, quantum poteris, ad ducendam Philumenam. Vult enim ſe Dauus adiuuari per Charinum et Byrrhiam. D.

Tu impudens non ſatis] Scit Dauus quid petierit Charinus a Pamphilo, et idcirco impudentem appellat, quod amplius petat quam ante deſiderauit, *Saltim aliquot dies profer, dum proficiſcar aliquo ne videam.* Veruntamen ſtat Charinus conſilium expetens, non tantum vt differat nuptias, ſed vt ipſe ducat vxorem. Hinc ſequuntur interruptiones quam plurimae. E.

Non ſatis habes] Priſcian. lib. v. *Eho impudens, non ſat habes. Dieculam addo*] Chariſius libro I. *Quid ſi tibi addo dieculam.* L.

28 *Promoueo*] Differo. *Promoueo nuptias*] Memoriter Dauus.

CH. Vt ducam. DAV. ridiculum. CH. huc face
ad me vt venias, si quid poteris.
DAV. Quid veniam? nihil habeo. CH. attamen,
si quid. DAV. age, veniam. CH. si quid,
Domi ero. DAV. tu, Mysis, dum exeo, parumper opperire me hic.
MY. Quapropter? DAV. ita facto est opus. MY.
matura. DAV. iam, inquam, hic adero.

ACTVS QVARTI SCENA III.

MYSIS. DAVVS.

NIHILNE esse proprium cuiquam? Di vostram
fidem!

Sum-

uus. scit enim illum his verbis petisse, *Saltem aliquot dies profer, dum proficiscar aliquo, ne videam.* Cuius rei oblitus Charinus, etiam vt ducat vxorem, petit. D.

29 *Ridiculum*] Deest, *hominem*. D.

Duo e nostris vetustissimi, *ad me venias*, omisso *vt;* concinnius. B.

30 *Age veniam*] Vix concedentis, vix consentientis est, *Age veniam*. D.

31 *Dum exeo*] A Glycerio scilicet. D.

Deleto *me*, metri leges saluae erunt. B.

1 *Nihilne esse proprium cuiquam?*] Haec scena administrationem doli habet, quo fit vt deterreatur Chremes, filiam suam Pamphilo dare. Et vide non minimas partes in hac comoedia Mysidi attribui, hoc est, personae femineae: siue haec personatis viris agitur, vt apud veteres: siue per mulierem, vt nunc videmus. *Nihil ne*] *Ne*, aduerbium percunctantis. *Nihilne esse proprium cuiquam?*] Omne quod habemus, aut mutuum est, aut proprium. Ergo *proprium*, perpetuum. vt Virg. (Aen. VI, 872.) *Propria haec si dona fuissent.* Ergo nihil nobis proprium esse potest. quod enim non fuit, nec esse. quidem potest; aut quod eripi potest, non est nostrum: nisi illa quae eripi non possunt, vt sapientia, iustitia, prudentia: quae fortuna neque dare, neque eripere cui-
quam

Summum bonum esse herae putaui hunc Pamphilum,

Amicum, amatorem, virum in quouis loco

Para-

quam potest. Et simul hoc ipsum et a re, et a persona hic ostendit. A re, *Nihilne esse proprium?* A persona, *Cuiquam*. *Proprium*] perpetuum, non temporale ac (*aut*, Ms. Boend. et ed. Du B.) mutuum. *Di vostram fidem*] Admirantis aduerbium cum exclamatione. *Fidem* dixit opem et auxilium: vt, *Tyrrhenamque fidem* (Aen. x, 71.). D.

Nihilne esse] Haec scena compositionem doli habet, quem Dauus domino futurum esse praedixerat: scilicet a mulieribus puerum ante ostium collocandum, quo viso Chremes Pamphilo filiam suam non daret. Ac primo conqueritur Mysis, quod Pamphilus, qui promiserat se ducturum Glycerium, iam incertam habeat voluntatem. *Proprium* dixit perpetuum et fixum, vt Virgilius, (Aen. iv, 126.) — *propriamque dicabo*. Et (Aen. iii, 85.) — *da propriam, Tymbraee, domum*. E.

Quae nunc vna est scena, in vulgatis diuisa erat: sed quicquid huius factum, vett. codd. fide factum, quos hic secuti sumus auctores: quamuis Donatus priorem editionem agnoscere videatur. *Nihilne esse proprium*] Menander: βέβαιον οὐδὲν ἐν βίῳ δοκεῖ πέλειν. Diphilus: βέβαιον οὐδὲν ἐστιν, ἐν θνητῷ βίῳ. Quod imitatur Lucilius apud Nonium: *Nihil esse in vita proprium mortali datum*. L.

2 *Summum bonum esse*] Mire, pro pleno (Corrige, *proprio*. Z.). Et neutro extulit, *summum bonum*. D.

Summum bonum] Hoc est, summum et bonum amicum et amatorem. E.

Quinque codd. cum Edd. vett. *putabam*. Non male. Verum ne pes tertius vno verbo *herae* constet, repone *deputabam*, vt Hec. iv, 1, 9. B.

3 *Amicum, amatorem, virum*] *Amicus*, animi est: *Amator* vero, corporis. non enim continuo amor est, qui bene vult. vt, Dido amauit quidem Aeneam: sed non et amica fuit, quae ait (Aen. iv, 600.), *Non potui auulsum diuellere corpus, et vndis Spargere*. Et item Catullus (lxx, 8.) *Cogit amare magis, sed bene velle minus*. et est hic officium et blandimentum, *amatorem et virum*, et dixit ad discretionem, vt per ea quae enumerat, maritum ostenderet. *In quovis loco paratum*] *Paratum* dixit ad omnes affectus, quicunque de proximo esse possunt, et maxima

Paratum: verum ex eo nunc misera quem capit
Dolorem? facile hic plus mali est, quam illic boni.
Sed Dauus exit. mi homo, quid istuc obsecro'st?
Quo portas puerum? DAV. Mysis, nunc opus est tua
Mihi

me ad Homericam sententiam respexit, (Il. Z, 429.), Ἕκτορ, ἀτὰρ σύ μοι ἐσσὶ πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ, ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης. D.

Virum in quouis loco] τὸ *virum* in Mſ. deest. L.

Pro *amatorem*, quod et minus est quam *amicum*, et contra fabulae argumentum, ne Glycerium meretrix videatur, lege *tutorem*. cf. supra 1, 5, 6. B.

4 *Verum ex eo*] Id est, Pamphilo. *Nunc misera quem capit dolorem?*] Cum admiratione pronunciat *quem*, et cum exclamatione quadam. D.

Ex eo nunc misera] Ἀντονομασία est, quod dixit *hera* et *misera* ab animo et extrinsecus. Vbi est argumentum a minore ad maius. vnde sequitur: *Facile hic plus mali est, quam illic boni*, scilicet in relinquendo, quam in amando. *Laborem* vero pro dolore; sicut *periculum* pro tentamento. E.

Misera quem capit dolorem] al. *Laborem quem capit.* L.

5 *Dolorem*] *Dolorem* (Westerh. hic vbique edidit *Laborem.* Z.) distinxit probe: et post intulit separatim quod sequitur, *Facile hic plus mali est*, in dolore et metu scilicet amittendi, quam in voluntate retinendi. *Facile hic plus mali est, quam illic boni*] *Facile*, aduerbium confirmantis est, id est liquido et manifesto. Veteres dicebant *facile*, pro certo. Vt Cicero, *Illius ciuitatis facile princeps. Facile hic plus mali est*] *Plus mali*, in dolore et metu, vt diximus. *Quam illic boni*] In summo bono. Dicit enim, ex bonis quae bona existimamus, plus nos mali capere, cum aut amissuros nos credimus, aut amittimus, quam boni, cum habemus. *Quam illic boni*] Id est, in amico, amatore, et viro. D.

Plures codd. Faerni et nostri iique antiqui pro *Dolorem* habent *Laborem*, cf. Eugraphius. B.

6 *Mi homo, quid istuc obsecro est?*] Ex Mysidis verbis, quid Dauus faciat, demonstratur. *Quid istud obsecro est?*] Inuolutum puerum portabat Dauus: et ideo dicit mulier, *Quid istuc obsecro est?* Tum ille euoluit puerum, et profert. quem postquam expediuit, tum illa dixit, *Quo portas puerum?* D.

7 *Mysis, nunc opus est*] Haec scena actuosa est. magis enim

Mihi ad hanc rem expromta memoria atque aſtutia.
My. Quidnam incepturus? Dav. accipe a me
hunc ocius,
Atque ante noſtram ianuam appone. My. obſecro,
Humine? Dav. ex ara hinc ſume verbenas tibi,

Atque

enim in geſtu, quam in oratione eſt conſtituta. *Myſis, nunc opus eſt*] Properantis et impenſe agentis Daui verba monſtrantur. D.

8 *Expromta*] In medium prolata. *Memoria atque aſtutia*] *Memoria*, vt praecepta Daui retineat. *Aſtutia*, ad agendum ſtrenue quae imperet. *Memoria*] Simpliciter magis, vt memor ſit Daui praeceptorum. Et *memoria*, modo pro intelligentia. vt Virg. (Aen. II, 244.) *Inſtamus tamen immemores*. D.

Expromta malitia] Id eſt, manifeſta calliditate opus eſt et aſtutia. E.

Expromta memoria] V. C. *malitia*. L.

Pro *memoria* Vaticanus liber, Baſilicanus, et aliqui alii, quos inſpexit Faernus, it. Eugraphius legunt *malitia*, recte, h. e. calliditas, vafrities. In quibusdam corrupte legitur *militia*. B.

11 *Ex ara hinc ſume verbenas tibi*] *Ex ara*, ſcilicet Apollinis (vid. infra Lindenbr. Caeterum pro δήλιον Mſ. Bobend. et ed. Du B. legit *Caſſion.*), quem δήλιον Menander vocat, aut quod Apollini comoedia dicata eſt: in cuius honorem aram conſtituebant, comoediam celebrantes. Apollini ergo comoedia, Libero patri tragoedia. *Sume verbenas tibi*] *Verbenae* quaſi *herbenae*, redimicula ſunt ararum. *Tibi*] τὸ *tibi*, quaſi geſtum quendam et motum ſtomachantis habet: vt alibi, *Quid vis tibi*? Et, *tibi ſume*, dixit: non, *tibi ſubſterne*. *Ex ara ſume verbenas*] *Verbenae* ſunt omnes herbae frondeſque feſtae ad aras coronandas: vel omnes herbae frondeſque ex aliquo loco puro decerptae. *Verbenae* autem dictae, quaſi *berbenae*. ſic Menander * ΚΟΔΕξΙΑC CΤΜΤΡΡΤΝΑC ΧΧΗCΔΙCΤΡΙΝΡ * (Io. Clericus reſtituere locum corruptum ita eſt conatus: σκολύψασα σὺ μυῤῥίνας τῇδε ἔκτεινε, h. e. *euulſos myrteos ramos hac extende*. Propius ad veſtigia vetera, opinor, ἀπὸ δ' ἑστίας σύ μυῤῥίνας, ἐὰν ἔχῃς, διατεῖνε. Phileleuterus Lipſienſis poſtquam Clericum exagitauit, ita locum reſtituere Menandri tentauit: ἀπὸ δεξιᾶς σοι μυῤῥίνης κλάδης λάβε. Philargyrius Cantabrigienſis Clerici agens cauſam

Atque eas fubfterne. MY. quamobrem id tute non facis?
DAV. Quia fi forte opus fit ad herum iurandum mihi
Non appofuiffe, vt liquido poffim. MY. intelligo:
Noua nunc religio in te iftaec inceffit, cedo?

DAV.

fam haec reponit: ἀπὸ δ' ἐστίας, σὺ Μυῤῥίνα, σχῆς δυσγενεῖ. At vero nifi hic *arae* et *verbenarum* fiat mentio, verba Menandri funt aliena. Si Μυῤῥίνα feceris nomen proprium, pereunt herbae facrae. Verbi δυσγενεῖ nulla hic reperiuntur veftigia. Atque κλάδους λάβε licet fenarium iuuent, nullam Menandri praeferunt auctoritatem). D.

Ex ara hinc] Romanis omnibus mos eft in atrio, hoc eft in veftibulo, habere Veftam, quippe cum inde *veftibulum* nominarint, cui facrificium quotidie facerent. Illic ei fuerat collocata ara; idcirco dictum eft, *Ex ara fume hinc verbenas tibi.* E.

12 *Quamobrem id tute non facis?*] *Tute* tunc dicitur, cum pronomen ad eam reuocatur perfonam, a qua fumitur: vt verbi gratia, cum dicimus, *Tu lege:* ille nobis refpondeat, *Cur tute non legis?* D.

Ob numeros meliores *id* pone poft *tute.* B.

13 *Quia, fi forte opus fit ad herum iurandum mihi*] Sic locutus eft, vt explicari atque intelligi non poffit. aut enim deeft *ius,* vt fit *iurandum* pro *iusiurandum:* aut, vt vulgo dicitur, *iuramentum.* Et, *opus eft illam rem:* non, *opus eft illa re.* D.

Iurandum mihi] Mf. R. *Iusiurandum mihi.* L.

Iurandum eft vox nihili. Omnes, quos vidi codd. habent *iusiurandum,* praeter vnum Academicum, vbi eft *iureiurando.* Nos vt verfui medeamur, legendum cenfemus *iurato,* quod eodem dicitur modo, quo infra *transcurfo,* Hec. III, 4, 17. B.

14 *Vt liquido poffim*] *Liquido,* pure et manifefte. Nam quae funt pura et defaecata, liquida funt. D.

Vt liquido poffim] Vt pure, inquit, et manifefte poffim iusiurandum adhibere, me puerum non expofuiffe. E.

15 *Noua nunc religio*] Bene; iusiurandum metuere feruum, monftri fimile eft. *Noua religio*] In fetuo, et (*eft.* Z.) fubita. *Noua nunc religio*] Seruum nolle mentiri, noua religio eft. *Cedo*] Porrigentis eft manum. *Porro intelligas*] *Porro,* modo aduerbium eft ordinis: alias temporis. D.

Noua nunc religio] Subito, inquit,

DAV. Moue ocius te, vt, quid agam, porro intelligas.
Pro Iupiter! MY. quid est? DAV. sponsae pater interuenit.
Repudio quod consilium primum intenderam.
MY. Nescio quid narres. DAV. ego quoque hinc ab dextera
Venire me assimulabo: tu, vt subseruias
Orationi, vtcunque opus sit, verbis, vide.
MY. Ego, quid agas, nihil intelligo. sed, si quid est,
Quod mea opera opus sit vobis, aut tu plus vides,

inquit, religiosus effectus es. et est σαρκασμός. E.

Noua nunc religio] Gloss. Lat. *Religiones*, *superstitiones*. B. Augustinus lib I. cap. 3. de ordine, *Nihilne mihi*, *inquit*, *vel tu qui compulisti*, *ad ista respondes? Cui ego: Noua nunc religio istbaec in te incessit. cedo? inquam* &c. L.

Dele *in*, quod repugnat vsui incessere. B.

17 *Sponsae pater interuenit*] Mire, non dixit, *Chremes*: ne, quum dixisset, quis Chremes? rursus hic responderet, sponsae pater. Et non temere hoc facit Poeta: nam promiserat se rediturum domum. Chremes, *Domum modo ibo: vt apparentur, dicam: atque huc renuncio.* D.

Quid est recte habent omnes codd. B.

18 *Quod primum intenderam*] Verbum a venatoribus translatum, qui retia intendunt ad feras captandas. Quia ergo parat Chremem et Simonem fallere, *intenderam* dixit. Vel a sagittis atque arcu. D.

19 *Nescio quid narres*] Bene *narres*. *Narrare* enim aliena, et quae nobis non sunt necessaria, dicimus. *Ego quoque*] Bene ait *quoque*; quia et Chremes veniebat. D.

20 *Tu vt subseruias*] Recte, *vt subseruias*, dixit. non enim tantum loquitur Mysis, quantum Dauus. D.

21 *Orationi, vtcumque opus sit verbis*] Tuis verbis orationi meae. plura enim loquetur Dauus, inde *orationi* dixit. illa subsequetur, ideo *verbis*. *Vide*] Cauta esto, intellige, specta. D.

Opus in Thesi totum occultatur. Lege, *opu'st*. B.

23 *Aut tu plus vides*] Si sapis, intelligis. D.

Manebo, ne quod voſtrum remorer commodum.

ACTVS QVARTI SCENA IV.

CHREMES. MYSIS. DAVVS.

REVERTOR, poſtquam, quae opus fuere ad nuptias
Gnatae, paraui, vt iubeam arceſſi. ſed quid hoc?
Puer hercle'ſt. mulier, tun' appoſuiſti hunc? MY. vbi illic eſt?
CH. Non mihi reſpondes? MY. nuſquam eſt. vae miſerae mihi! Re-

Pro *aut* lege cum Guyeto *vt*, h. e. quia. Etenim dubium non eſt, Myſide Dauum eſſe longe callidiorem. B.

24 *Remorer commodum*] *Remorer*, retardem, retineam. *Remorari* a remora piſce minutiſſimo, qui naues retinet: nam Graece *ἐχενηΐς* vocatur. D.

1 *Reuertor*] Adeſt nunc ipſe Chremes, cuius cauſa ſcena fraudibus inſtructa eſt, ne promiſſas compleat nuptias. *Vt iubeam arceſſi*] Recte *iubeam*: quia ſumma poteſtas nuptiarum in patre puellae eſt. D.

Reuertor poſtquam] Haec ſcena dolum complet, et habet ſubtilem cauſam et orationem, in qua aliud dicit, aliud intelligi vult. Quippe Dauus in hoc toto conſilio conſtitutus eſt, vti prodat Chremeti, quod Pamphilus ita Glycerium diligit, vt eam pro vxore habeat. Siquidem ex ea ſuſceperit filium. Qua re cognita, a nuptiis Chremes poſſit abſcedere. E.

2 *Sed quid hoc?*] Non interrogantis, ſed mirantis et non intelligentis eſt. et apparet eum non oculis prius, quam corporis offenſu puerum ſenſiſſe latentem. D.

3 *Puer hercle eſt*] Ornatiua particula eſt *Hercle*. *Mulier*] Magis quam Myſis. *Vbi illic eſt?*] Dauum quaerit, qui nunc abſceſſit, vt et ipſe de foro venire videatur. D.

Vbi illic eſt?] Cum vidiſſet Chremetem venire, diſceſſit prope, repentinum ſimulaturus aduentum. Ideo nunc interrogata mulier quaerit vbi ſit. E.

Tun' appoſuiſti] Mſ. *Tun poſuiſti*. L.

Ne verſus ſit iuſto longior, aut dele *hunc*, aut ſcribe *tu*, vt edd. vett. habent. B.

4 *Non mihi reſpondes?*] Bene, *non reſpondes*. Se enim memor

Reliquit me homo, atque abiit. Dav. Di voſtram fidem!
Quid turbae eſt apud forum? quid illic hominum litigant?
Tum annona cara'ſt. quid dicam aliud? neſcio.
My. Cur tu, obſecro, hic me ſolam? Dav. quae eſt haec fabula?
Eho, Myſis, puer hic vnde eſt? quisue huc attulit?
My. Satin' ſanus es, qui me id rogites? Dav. quem ego igitur rogem?

Qui

memor eſt vetitam quidquam dicere, niſi ſubſeruiat orationi Daui. D.

5 *Reliquit homo me*] Mire *hominem*, non *Dauum* dixit: vt, etiam ſi audiat Chremes, incertam perſonam hominis audiat, non Dauum. *Di voſtram fidem*] Aduerbium admirantis cum exclamatione. D.

Di voſtram fidem] Quaſi nunc Dauus veniat, aliam orationem fingit, de multitudine populi apud forum litigantis, quod cara annona ſit; et iucunde ſubiungit, *Quid dicam aliud neſcio.* Haec enim repentina vox ſuſcepta eſt, qui aduentus ſimularetur. E.

6 *Quid turbae eſt apud forum?*] Haec verba ſunt venientis de foro. *Quid illic hominum litigant?*] Legitur et *litigat*. D.

Ne verſus vltra menſuram excurrat, placet Guyeti ratio, *Quid turbae apud forum'ſt.* B.

7 *Tum annona cara eſt*] Comminiſcentis eſt potius, quam alicui referentis. *Quid dicam aliud?*] Hoc poſt ſpectatores. D.

8 *Cur tu obſecro hic me ſolam?*] Ἀποσιώπησις tertia. *Fabula*] Fabulam ſe dicit audire, qui rei principium, rationemque ignorat. D.

Plures et meliores codd. concinnius, HEM, *quae haec eſt fabula?* B.

9 *Eho*] *Eho* interiectio eſt, vel principium (Dele *principium*, quod ex antecedentibus hic temere eſt repetitum. Z.) animaduerſionem in ſe poſcentis, aut repente cernentis. D.

Au Myſis puer hic] Diſſimulat omnia, vt et Chremetem non videre videatur. *Au*, interiectio eſt iraſcentis. E.

10 *Satin ſanus es*] In Mſ. R. τὸ *es*, deſideratur. L.

Quamuis contra omnes codd. repone tamen *Satin ſánu's, mé qui id rógites? Quém igitúr rogem?* Vel ictus, ipſi ſaus hoc probant. B.

N

Qui hic neminem alium videam? CH. miror, vnde sit.
DAV. Dicturan' es quod rogo? MY. au. DAV. concede ad dexteram.
MY. Deliras: non tute ipse? DAV. verbum si mihi
Vnum, praeterquam quod te rogo, faxis, caue.

11 *Hic neminem alium video*] Callide affirmat non sibi visum Chremem, cum et praeuiderit venientem, et praesentem videat. *Miror vnde sit*] *Miror* veteres cum *vnde*, pro nescio ponebant. Nam admiratio ab ignorantia descendit. Plautus, (Aul. Prol. 1.) *Ne quis miretur qui sim, paucis eloquar.* D.

Omnes Faerni et nostri libri habent *videam*, non *video*. B.

12 *Au*] Interiectio consternatae mulieris. *Concede ad dexteram*] Et bene *dexteram*. sinistra enim venit Chremes: et non vult proximum ei Chremetem, sed iuxta. Supra enim dixit, *Ego quoque hinc ab dextera venire me assimulabo.* D.

Concede ad dexteram] Id est, transi. Leui hoc voce pronunciandum est. E.

Au. concede] Priscian. lib. XV. L.

Lege *Dictura es.* B.

13 *Deliras, non tute ipse?*] Deest, eum mihi dedisti. Sed et supra, et nunc interturbat Dauus: ne mulier totum dicat. *Non tute ipse?*] submissa voce. *Verbum si mihi vnum*] Accommodate comminatur Dauus: pene enim Mysis vniuersa narrabat, D.

Deliras] Ideo haec Mysidis praecisa oratio est, quia iam coeperat indicare, quod ipse Dauus puerum attulisset. Pro quo statim Dauus interposuit orationem, comminans, *Verbum si mihi vnum, praeterquam quod te rogo faxis, caue*] *Si* pro siquidem: *Caue* autem, pro vide ne. Et quia illa sensit indignationem, ait, *Maledicis.* E.

Dele *si*, quod est contra leges linguae, et transfer e versu sequenti *vnum* in locum illius. B.

14 *Praeterquam quod te rogo*] Hoc est sensim, et vt senex sentiat, pronunciari potest. (Verba corrupta. R. Steph. aliquanto melius: *Hoc et sensim, et vt senex sentiat, pronunciari potest.* Mſ. Hulst. et edd. Venet. vett. *Hoc, vt et senex sentiat, pronunciari potest.* Haut dubie scripsit Donatus: *Hoc sensim, et ne senex sentiat, pronunciari patet.* Mſ. Boend.

My. Male dicis. Dav. vnde'st? dic clare. My. a nobis. Dav. ha ha he.
Mirum vero, impudenter mulier si facit meretrix.
Ch. Ab Andria est ancilla haec, quantum intelligo.

Boend. et ed. Du B. *Hoc vt senex sentiat, pronunciari potest*). *Faxis caue?*] Gestu comminantis est et vultu: vt suspenderet comminationem, deinde inferret gestum. Ordo, *Caue faxis.* D.

Lege cum libris nostris *Praeterea quam*, h. e. praeterquam, vt *posteaquam*. B.

15 *Male dicis*] Cum contemtu loqueris, conuicium facis. Apparet ergo *Male dicis* lentius esse dictum, quum subiungit, *Dic clare.* *Male dicis*] Noue *Male dicis* pro comminatione posuit, quum pro conuicio soleat poni. Nisi forte, quia contumeliae genus est comminatio. Quidam putant esse vnam personam, Daui scilicet, dictum superius Mysidis, non satis manifestum Chremi, in maledicti similitudinem deriuantis. *Unde est dic clare*] Hic expressius dixit. D.

Vnde est dic clare] Vt senex possit audire. *A nobis*] Obscura responsio. et metuit Dauus, ne (pro *ne* leg. aut, *vt*, aut, *ne non* Z.) senex sciat, vnde sit illa mulier, quae dixit *a nobis*. Idcirco ipse cum indignatione ridens, qua manifestior fieret, adiecit: *Mirum si impudenter mulier facit meretrix.* Argumentum est a causa ductum, per ironiam, vt indicaret hanc esse meretricis. Id quod continuo Chremes agnouit, et subiecit, *Ab Andria est ancilla haec quantum intelligo*, hoc est, a Glycerio, quae Andria est. E.

Vt sensus et versus sit saluus, lege, *Quin dicis, vndest, clare?* My. *a nobis.* D. *attatae.* Nam non modo ridendi locus hic non est, sed codd. quoque habent, *ahahe*. Legimus igitur *attate*, quod est admirantis et conterriti. B.

16 *A vobis*] Quia *a vobis* parum intelligebatur, hic addit morem meretricis, vt vel sic intelligat senex (Hoc scholium omne non ad *a vobis*, sed ad, *Mirum vero*, pertinet. Z.). *Mirum vero*] Saepe ad εἰρωνείαν refertur. *Impudenter mulier si facit*] (adde *meretrix*. Nam hoc quoque nomen explicat) Bono ordine locutus est. primo enim, caussa impudentiae natura est: deinde conditio. D.

Ne versus sit longior, *meretrix* praepone sequenti. B.

17 *Ab Andria est ancilla haec*] Effecit quod volebat Dauus. Nam intellexit Chremes, ex qua sit Pamphilo natus puer. D.

Dele *ancilla*, quae poterat e vestitu cognosci. B.

DAV. Adeon' videmur vobis esse idonei,
In quibus sic illudatis? CH. veni in tempore.
DAV. Propera adeo puerum tollere hinc ab ianua.
Mane; caue quoquam ex istoc excessis loco.
MY. Di te eradicent: ita me miseram territas.
DAV. Tibi ego dico, an non? MY. quid vis?
DAV. at etiam rogas?
Cedo, cuium puerum hic apposuisti? dic mihi.

18 *Adeone videmur vobis esse idonei*] *Idoneus* est aptus ad omnia, et bona, et mala. *Adeon'*] Adeone, an adeone ad eum? (verba *adeone ad eum?* sunt absurda, nec Donato digna. Vnde absunt a Mf. Hulst. et plerisque edd. vett. nisi legas: *adeon'*] Adone, an adeo; *ne* enim est *an*). D.

Adeon' videmur vobis?] Fingit Dauus iracundiam et accusationem, noua sane locutione, *in quibus sic illudatis*. E.

19 *In quibus sic illudatis?*] Et *illudo in te*, septimo casu: et *illudo te*, accusatiuo dicimus. sed in primo superuacuum est (Sensus postulat: *Sed* IN *in primo superuacuum est*): vt sit, quibus illudatis. *Veni in tempore*] Cum prouisus sit, interuenisse putat. *Veni in tempore*] Opportune. nos sine praepositione dicimus, *tempore* et *tempori*. D.

20 *Propera adeo puerum tollere*] Hic versus clare dicitur: sequens, ne senex audiat, presse. D.

Propera adeo puerum] Imperat, vti ab ianua puer, qui ibi positus, auferatur. Veruntamen post, submissa voce, ne Chremes audiat, imperat Mysidi, vt maneat, nec e loco recedat. Nondum enim fuerant Chremeti cuncta patefacta. Quia puerum esse ante aedes a meretrice positum, solum fuerat indicatum, necdum, quod is puer Pamphili filius esset. E.

21 *Caue quoquam ex istoc excessis loco*] Necessario Dauus retinet Mysidem. nondum enim omnia audiuit Chremes, nondum comperit vnde sit mulier, et puer de quo susceptus sit. *Excessis*, pro excedas: vt *faxis*, pro facias. D.

23 *At etiam rogas?*] Rursum iurgium repetit, et turbulentam orationem. D.

Venustius edd. vett. *Tibi dico ego annon?*

24 *Cedo*] *Cedo* idem significat quod dic, et da mihi. Ergo repetitionem significat, non superuacuam orationem. et est dictum cum quadam fiducia,

et

My. Tu nescis? Dav. mitte id, quod scio: dic, quod rogo.
My. Vestri. Dav. cuius? nostri? My. Pamphili. Dav. hem! quid? Pamphili?
My. Eho, annon est? Ch. recte ego semper fugi has nuptias.
Dav. O facinus animaduertendum! My. quid clamitas?
Dav. Quemne ego heri vidi ad vos afferrri vesperi?

et contemtu eius, cum quo sermo est, interrogantis aliquid. D.

Denique praeparat illam rursus interrogationem, *Cuius vero puerum hic apposuisti, dic mihi. Mitte id quod scio*] Quia obscuro responderat interrogata Mysis, cuius puer esset *tu nescis:* vt facilius Chremes audiret, respondet Dauus, *Omitte quod scio: quod rogo dic.* E.

25 *Mitte id quod scio*] Hoc lentius et summisse. D.

Denique cogit ad apertiorem expositionem. Nam cum illa dixisset *vestri*, et nunc interrogat, cuius, *nostri?* vt ad nomen proprium veniretur, quod illa continuo dixit: *Pamphili?* Post iratus Dauus quasi et nomen repetit, vt duplicatio vocis Chremeti plenius rem indicaret. E.

26 *Hem! quid? Pamphili?*] Apparet mulierem *vestri* et *Pamphili* lentius pronunciasse quam Dauus vellet: et ideo nunc repetisse nomen *nostri* et *Pamphili. Hem! quid? Pamphili?*] Duas res operatur Dauus simul, et vt ignarissimum se ostendat, et vt Pamphilus nominetur. Et argute repetit nomen Pamphili: quasi per indignationem, vt soceri auribus adolescentis nomen inculcet. metuit enim, ne non audiat velut senex. D.

27 *Recte ego semper fugi has nuptias*] Et hic efficit quod voluit Dauus, vt Pamphili Chremes puerum esse cognoscat, et recuset generum. *Has*] Id est, huiusmodi. D.

Quomodo *semper* fugit, qui I, 1, 73 vltro ad Simonem venit? repone igitur *nempe*. Deinde *has* pone ante *fugi*, auctoritate vnius codicis. B.

28 *O facinus animaduertendum*] ἀποσιώπησις quarta. *Quid clamitas?*] Clamauit enim Dauus, vt puerum (lege, *vtpote verum* Z.) audiret Chremes. D.

29 *Quemne ego heri vidi ad vos afferri vesperi?*] Vult negando irritare mulierem ad confirmanda quae vult. D.

MY. O hominem audacem! DAV. verum, vidi Cantharam

Suffar-

Ego heri vidi ad vos] Aſtute et callide Dauus mendacium eſſe dicit, quod puer a meretrice ſit ſuppoſitus. E.

Afferri veſperi] Priſcian. lib. XV. L.

30 *O hominem audacem*] Exclamatio Myſidis teſtimonium veritatis eſt. *Verum vidi Cantharam ſuffarcinatam*] Vide infirmum argumentum prius, *vidi puerum afferri*, dixit: poſt, non puerum, ſed *Cantharam ſuffarcinatam*. *Canthara*, nomen eſt anus. Et hoc dicit, vt leuiter redarguat Myſidem, non vt vincatur. hoc enim vidiſſe ſe innuit, *Cantharam ſuffarcinatam*, non, puerum portantem. *Suffarcinatam*] Proprium eſt anibus ſuffarcinatas eſſe. vt Perſius (IV, 21.), *pannucia Baucis*. Et Plautus (Pſeud. II, 2, 64.) *Doliarem, claudam, craſſam*. D.

Cantharam ſuffarcinatam] *Suffarcinari* dicitur, quaſi farcina aliqua fulciri. Siquidem *farcio farſi, et farcinor fartus*: vnde *ſuffarcinor* facit. Et *cantharam ſuffarcinatam* dixit, quaſi corbem ſupponendo puero repletum. E.

Cantharam ſuffarcin[illegible]m] More ſiue lege potius Athenis receptum fuit, cum quid natum, quod natum nollent, vt morti id darent, vel alienae miſericordiae exponerent. Ariſtotel. lib. VII. Polit. cap. XVI. περὶ δὲ ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γιγνομένων, ἔςω νόμος, μηδὲν πεπηρωμένων τρέφειν. Iſtae expoſitiones ἐν χύτραις fiebant, vnde χυτρίζειν: et obſtetrices, quae hoc munus obibant, ἐγχυτρίςριαι dictae. Etymolog. magnum: Ariſtophan. Scholiaſt. in Ranis. Vel etiam in corbibus vel vannis exponebantur infantes, vt Eugraphius obſeruauit: nam et quos tollere volebant, in illis ponebant. Scholiaſt. Callimach. Hymn. in Iouem: ἐν λίκνοις τὸ παλαιὸν κατεκοίμιζον τὰ βρέφη, πλῦτον καὶ καρπὺς οἰωνιζόμενοι. Hinc ergo interpretatio huius loci petenda eſt. Caeterum vt impium hoc conſilium tanti philoſophi, inhumanaque ſapientis populi lex: ſic meliore iure Thebani vſi; apud quos capitale erat, partum expoſuiſſe. Aelian. Variar. lib. II, cap. VII. Νόμος Θηβαϊκὸς, ὅτι ὐκ ἔξεςιν ἀνδρὶ Θηβαίῳ ἐκθεῖναι παιδίον, ὐδὲ εἰς ἐρημίαν αὐτὸ ῥίψαι, θάνατον αὐτῦ καταψηφισάμενος etc. Vt et apud Romanos L. 4. ff. de agnoſcend. lib. L. 2. et final. C. de infantib. exponend. Vnde non minus grauiter quam diſerte in eos, qui ſecius faciunt, inuehitur Philo Iudaeus lib. I. περὶ τῶν ἐν εἴδει νόμων, qui locus

dignus

Suffarcinatam. MY. Dis pol habeo gratias,
Cum in pariundo aliquot affuerunt liberae.
DAV. Nae illa illum haut nouit, cuius causa haec incipit.
Chremes, si positum puerum ante aedes viderit,

dignus vt cum his conferatur. *Suffarcinatam*] Plaut. Curcul. II, 3, 9. *Qui incedunt suffarcinati cum libris, cum sportulis.* L.

Recte a Westerh. repudiatur ratio P. Nannii, qui in Miscell. Lib. I, legendum putat *canthar um suffarcinatum*, et intelligit χύτραν, h. e. vas fictile, quo Athenienses in exponendis pueris sint vsi. Nam primum repugnant omnes codices. Deinde commodum efficit sensum vulgaris lectio, qua significatur *suffarta onere*, quod sub axillis gestatur et veste tegitur. Cf. locus Plauti ante laudatus. Z.

31 Duo e nostris *gratiam*, recte, cf. Eun. I, 2. Hec. III, 2, 11. B.

32 *Cum in pariundo aliquot affuerunt liberae*] Indicium secuta confirmatio est, quam expressit Daui refutatio. Superest etiam vt et concludatur effectus doli, negante Chremete se daturum filiam: quod subinde efficit Dauus dolo. *Aliquot liberae*] Nec paucae, nec multae. *Liberae*] Testimonia libera contra seruum. Et hoc proprium Terentii est. Nam de Romano more hoc dixit. D.

In parturiendo aliquot adfuerunt.] Sic enim confirmatur partus, cum liberae praesentes sunt, quae possint dicere testimonium. E.

Aliquot adfuerunt liberae] Vt hic, sic et in l. 2. §. 10. de ventr. inspic. l. 3. §. 5. ff. de Carbonian. edicto muliebre testimonium sufficit, quoniam virorum propter pudorem non admittitur. Vid. Synops. Attaliat. xv. Harmenopul. lib. I. Tit. 6. §. 14. et 52. 53. Vbi Scholiast. Graecus: ἐπὶ μέντοιγε τοκετῷ, αἱ τὸν τῆς σεμνότητος τρόπον φυλάττουσαι, δύνανται μαρτυρεῖν. Nam quae integrae famae non est, aut palam corpore quaestum facit feceritue, non admittitur. l. 3. §. 5. ff. de testib. L.

33 *Nae illa illum*] *Nae*, valde. Cic. (Cat. II, 3.), Nae illi vehementer errant. *Nae illa illum*] Chremetem scilicet. D.

Ne illa] Pro valde illa. vel *illa ne*, id est, nunquid illa? per soloecismum, immutato ordine. E.

34 *Chremes, si positum puerum*] ἐν ὑποκρίσει. Et est μι-

Suam gnatam non dabit: tanto hercle magis dabit.
CH. Non hercle faciet. DAV. nunc adeo, vt tu ſis ſciens,
Niſi puerum tollis, iam ego hunc in mediam viam
Prouoluam, teque ibidem peruoluam in luto.
MY. Tu pol, homo, non es ſobrius. DAV. fallacia
Alia aliam trudit. iam ſuſurrari audio,
Ciuem Atticam eſſe hanc. CH. Eho! DAV. coactus legibus

Eam

μησις: tranſit enim a mixto ad imitatiuum characterem. *Chremes, ſi poſitum puerum*] μίμησις, quando aliqua verba ſic pronunciamus, vt vana videantur. D.

Lege *appoſitum.* B.

36 *Non hercle faciet*] Bene enim de ſe tertiam perſonam fecit, vt ſupra, *At nunc faciet.* *Vt tu ſis ſciens*] Eloquenter; ſic enim veteres pro *ſcias* dixere. D.

Nunc adeo vt tu ſis ſciens] Quoniam omnia quae indicanda fuerant, patefacta ſunt Chremeti, vere imperat et minatur, vt puerum ab aedibus auferat. Sed haec omnis oratio ſuperior illud egit, vt ad diſturbandas nuptias Pamphili pater doceretur, et amor commendaretur tantummodo; non tamen, vt omnino Chremes ſe crederet expulſum. E.

37 *In mediam viam prouoluam*] Bene *in mediam viam:* quia ante fores poſitus iacebat. D.

38 *Teque ibidem peruoluam in luto*] De proximo παρόμοιον repetit. Et quando nomina ſunt, παρονομασία; quando verba, παρόμοιον (*dicitur*, recte addit Weſt. *Z.*). *Peruoluam*] Id eſt, porro voluam. Et dolo quidem minatur, quod facturus non eſt: verum ſedulo id agit, vt iam puer tollatur e medio: ſimul eum ſeruat Chremeti, vt ipſe recuſet generum, non vt a quoquam paſſus videatur iniuriam. D.

39 *Tu pol homo non es ſobrius*] *Sobrius*, eſt ſanae mentis, quaſi *ſebrius*, hoc eſt, ab ebrio ſeparatus, ſecretus, ſeparatus ab iis qui diſcernuntur (Mſ. Hulſt. et edd. vett. Venetae melius: *hoc eſt, ab ebrio ſeparatus. vt* ſecretus, *ab iis, quae diſcernuntur*). D.

40 *Fallacia alia aliam trudit*] Prouerbium, cui ſubiacet, *memorem mendacem eſſe oportere.* D.

41 *Ciuem atticam eſſe hanc*] Tranſit ad imitationem. *Eho*] Interiectio eſt conturbatae mulieris. D.

Eam vxorem ducet. My. au! obſecro, an non ciuis eſt?
Ch. Iocularium in malum inſciens pene incidi.
Dav. Quis hic loquitur? o Chreme, per tempus aduenis:
Auſculta. Ch. audiui iam omnia. Dav. ah, ne tu omnia.
Ch. Audiui, inquam, a principio. Dav. audiſtin' obſecro?
Hem ſcelera! hanc iam oportet in cruciatum hinc abripi.
Hic eſt ille: non te credas Dauom ludere.

My.

42 Omnes noſtri libri *eho obſecro*, recte. B.

43 *Iocularium in malum*] E contrario pro graui, et moleſto, ac nimio. *Iocularium* igitur κατ' ἀντίφρασιν. D.

Iocularium in malum] Vt in Phormion. *Iocularis audacia.* Gloſſar. *Iocularis* γελοιώδης. Cicero de Fato: Amm. Marcel. lib. xx. *Ioculares caſus.* L.

44 *Quis hic loquitur? o Chreme, per tempus aduenis*] Principium loquendi Dauus Chremeti dat, perfecturus quae ipſe conatus eſt. *Per tempus aduenis*] Idem eſt, *per tempus*, quod in tempore, aut certe *per tempus*, tempeſtiue. *O Chreme, per tempus aduenis*] Aſtute, quaſi eum nunc primum viderit. D.

45 *Ah, ne tu omnia*] Aut *ne* (verba corrupta: lege, *Aut*, ANNE *pro* AN *legitur*, *aut*, AH, NE TV OMNIA) pro non legitur. aut *ne tu omnia*, vt *ne* producatur, et accipiatur pro non. *Tu omnia*] Audiſti, ſubauditur. D.

An ne tu omnia] Mſ. R. *an haec tu omnia.* L.

In omnibus noſtris deeſt *iam*, male. Caeterum plures et meliores, *an haec tu omnia.* Lego, *anne haec tu omnia?* B.

46 *Audiſtin' obſecro? hem*] Exſultans Dauus infert, et inculcat frequenter repetendo, *Audiſtin' obſecro? hem*] Difficile credendo, affirmat ſe non ſciuiſſe praeſentem Chremetem, vt hac confirmatione nihil illum de ſe faciat ſuſpicari. D.

47 *In cruciatum*] Non in in crucem, ſed cruciatum. D.

Hem apponi debet ſuperiori. B.

48 *Hic ille eſt*] Cum ἐμφάσει, quaſi vir magnus. ſed hoc,

M Y. Me miseram! nihil pol falsi dixi, mi senex.
C H. Noui rem omnem. est Simo intus? D AV. est.
M Y. Ne me attingas, scelefte: si pol Glycerio non omnia haec.
D AV. Eho, inepta, nescis quid sit actum? M Y. quid sciam?
D AV. Hic socer est. alio pacto haut poterat fieri,
Vt sciret haec, quae volumus. M Y. praediceres.
D AV. Paulum interesse censes, ex animo omnia,

Vt

Chremetem ostendens, dicit cum εἰρωνείᾳ. *Non te credas Dauum ludere*] Virg. (Aen. x, 581.) *Non Diomedis equos, non currus cernis Achillis.* D.

Plerique nostri habent, *Hic est ille.* B.

49 *Mi senex*] Bene *senex*, quia quasi alienior est, et ignotus Mysidi. *Mi*, suppalpatio muliebris. D.

50 Ne inter Senarios male Dimeter et Tetrameter locum occupent, dudum Guyetus et alii versum effecerunt vnum: *Noui omnem rem. est Simo intus? D. est. M. ne me attigas.* Plautinum est *attigas*. Epid. v, 2, 58. Hinc intelligitur, Dauum Mysidi osculum obtulisse. B.

51 *Ne me attingas*] Quaedam ostenduntur aperte in comoediis: quaedam ex aliis personis intelliguntur. *Si pol Glycerio non omnia haec*] ἀποσιώπησις tertia, quod alienae personae interuentu reticeatur. Fiunt autem ἀποσιωπήσεις, id est, reticentiae, tribus modis. Aut enim tacet per se ipsum, et ad alium transit: et est prima. aut tacet, nec vltra aliquid dicet: et est secunda. aut alterius interuentu personae silet: et est tertia. D.

Ne me attingas] Turpilius apud Nonium, in Attingas. L.

52 *Nescis quid sit actum*] *Nescis*, plerumque dicitur ei, non quem volumus redarguere imperitiae aut ignorantiae, sed quem facere volumus vt velit libenter audire. D.

Pauci codd. habent *quid sciam*? Caeteri nostri, et Faerni omnes, *qui sciam?* B.

54 Faernus e codd. suis legit *volumus*: nos *voluimus*, fide codicis 900 annorum. B.

55 *Paulum interesse*] Noue, pro multum. Et est ταπείνωσις σχῆμα. *Ex animo omnia, vt fert natura, facias*] Figura ἐπεξήγησις. Nam quid est *ex animo*, nisi, vt fert natura? Et

haec

Vt fert natura, facias, an de induſtria?

ACTVS QVARTI SCENA V.

CRITO. MYSIS. DAVVS.

IN HAC habitaſſe platea dictum eſt Chryſidem:

Quae

haec ſententia a Terentio ἐρωτηματικῶς prolata eſt, quam Menander ἐπιδεικτικῶς poſuit. D.

Paulum ſi cum Donato per *multum* explicas, ſenſus loci quidem patitur, ſed repugnat vſus loquendi. Legendum eſſe cenſemus *Hilum*, quod eſt Lucret. III, 881. B.

56 *Vt fert natura*] Hoc eſt, naturalis et ingenita actio. *An de induſtria?*] Id eſt, ſcientia et prouidentia. ea enim quae diſcimus et ſcimus, operatione genita et induſtria quadam ſcimus (lege: *ope rationis, et induſtria quadam ſcimus*). vt Virg. (Georg. II, 204.) *Et cui putre ſolum, namque hoc imitamur arando.* D.

I *In hac habitaſſe platea*] In hoc loco perſona ad cataſtrophen machinata, nunc loquitur. Nam hic Crito nihil argumento debet, niſi abſolutionem erroris eius. Simul ex verbis ſuis, quam grauis, quam modeſtus, quamque iuſtus ſit, oſtendit. *In hac habitaſſe*] Non *habitare*: ſed quia mortua eſt, *habitaſſe* dicit. *Platea*] Graeci πλατεῖαν dixerunt, quam nos *plateam* dicimus. Secundum formam eiuſmodi, Μηδεῖαν et *Medeam*, σπονδεῖον et *ſpondeum* ſcribimus. D.

In hac habitaſſe] Haec ſcena percontationem tenet, vbi Chryſis habitet. Habet tamen deliberatiuae formam. Nam Crito ſobrinus eſt Chryſidis, qua mortua, ad eum lege hereditas pertinebat. Deliberat ergo, an ad eandem hereditatem aſpiret, maxime cum ſciat, Glycerium, ſororis loco, habitam eſſe: eamque eſſe iam adoleſcentulam. Haec igitur deliberatiua in eo, quod audierit mortuam Chryſidem, puellam vero et nunc necdum parentes ſuos hic cognouiſſe, quam conſtat eſſe Atticam ciuem. Continuo tractat articulos honeſti et vtilis, dicendo: *Haut auſpicato huc me appuli.* Hoc eſt, non recte neque bono omine huc veni. Siquidem quae ſoror dicta eſt Chryſidis, et nunc parentes ſuos non reperit: vnde non poſſum petere hereditatem. Nam ab vtili ſatis pro ipſo eſt, cum dicit, *Nunc me hoſpitem lites ſequi.*

Huc

Quae sese inhoneste optauit parare hic diuitias
Potius, quam in patria honeste pauper viuere.
Eius morte ea ad me lege redierunt bona.
Sed quos perconter, video. saluete. My. obsecro

Quem

Huc accedit quod iam illi est defensor aliquis vel amicus, vel maritus, contra quem peregrinum hominem litigare videtur esse difficile. Conclusit ab honesto: *ipsam* praeterea *despoliare non licet*} (*libet*). Boni viri personam merito sustinet et honesti hominis. Sed quoniam meretricis affinis est, ne aliquid criminis in se redundet, in eo quod sibi iuncta est sanguine, accusat illam, quod *inhoneste optauit parare* (*parere*) *hic diuitias*. E.

2 *Quae se inhoneste optauit*] *Optare*, est vnum de duobus eligere. Virg. (Aen. I, 425.) *Pars optare locum tecto. Parare hic diuitias potius*] Animo heredis dixit *parare diuitias*. D.

Vt *pauper* sequentis versus possit casum nominatiuum obtinere, sequor lectionem cod. vbi pro *sese parare* reperitur *sibi parere*. Praesertim cum omnes Faerni habeant *parere*. B.

3 *Quam in patria*] Primum dolet Crito, quod meretrix fuit Chrysis. secundo progressus, queritur quod mortua est. Et nota quod tria dixit Crito, contemsisse Chrysidem patriam, honestatem, et paupertatem. Τὸ πρέπον etiam seruatum est graui viro, quum illum sobrinae pudet. Simul hic ostenditur eius generis fuisse Chrysidem, vt quae probe viuere potuerit, nisi, vt ait, necessitas cogeret. *Quam in patria honeste*] ἀντίθετον primum. *In patria honeste pauper viuere*] His verbis a Poeta iam honestus inducitur Crito, et dignus cui credi oporteat. *Pauper viuere*] Ad illud reddidit, *Sed inopia, et cognatorum negligentia coacta*. D.

Honeste pauper viuere] Ita plerique MSS. et Priscian. lib. v. p. 41. tamen in MS. R. *viueret*, erat. L.

Ordo *honeste in patria* et efficit suauiores numeros, et comprobatur meis et Faerni libris, sed recentioribus. Deinde lego cum codd. duobus Bodleianis *viueret*, cf. infra Adel. I, 2, 28. B.

Menander: Πενίαν τ' ἄλυπον μᾶλλον, ἢ πλοῦτον πικρόν. W.

4 *Ea ad me lege redierunt bona*] Hic ius tractauit dicendo *Redierunt*: quia in familiam redeunt, si non est heres de proximo, aut ex testamento. D.

5 *Perconter*] Interrogatio est, cui necessario respondetur, aut *etiam*, aut *non*. Percontatio, cui nihil horum. Vt si quis dicat: Vbi habitabat Chrysis,

Quem video? eſtne hic Crito, ſobrinus Chryſidis?
Is eſt. CR. o Myſis, ſalue. MY. ſaluos ſis, Crito.
CR. Itane Chryſis? hem! MY. nos quidem pol miſeras perdidit.
CR. Quid vos? quo pacto hic? ſatin recte? MY. noſne? ſic
Vt quimus, aiunt; quando, vt volumus, non licet.

CR.

ſis, dicatur, Ecce hic. *Percontatio*, vt ſi quis dicat, Cur adulterium commiſiſti (lege: *Vt ſi quis dicat, Vbi habitat Chryſis? dicatur, Ecce hic, percontatio eſt. Aut ſi quis dicat, Cur adulterium commiſiſti?* ſub. ſimiliter *percontatio erit*)? Simul etiam modeſte et mature, et de ſe nihil interrogaturus, coepit a blandimentis. D.

Sed quos perconter?] *Percontatio* namque eſt apud Dialecticos inquiſitio, cui reſpondetur aliter, quam eſt illa reſponſio: vbi aut *eſt* ponimus, aut *non*. Haec enim interrogatio dicitur: Vidiſti hominem? neceſſario reſpondemus, aut vidi, aut non. At vero percontatio eſt: Vbi habitat Chryſis? huic reſponderi non poteſt aut Eſt, aut Non; ſed Hic, Illic. E.

6 *Eſtne hic Crito ſobrinus Chryſidis?* *Sobrini* ſunt conſobrinorum filii: nam ſic dicit Menander. verum vt alii putant, de ſororibus nati, vt ſint *ſobrini*, quaſi ſororini. D.

7 *Saluus ſis Crito*] *Saluus*, aſſeueratio ſalutantis eſt, non quaſi reſponſio. D.

8 *Itane Chryſis? hem*] Non nunc interrogat, ſed commiſeratur: et ita ſequebatur vt diceret, periit. ſed magis gemitus (lege, *gemitu*) ſignificat, quod minus dixerat. *Nos quidem pol miſeras perdidit*] Hic intelligitur, ſupra ſubaudiendum, periit. Nam pro *periit*, haec repoſuit *perdidit*. D.

Itan' Chryſis?] Breuiter interrogationem de Chryſidis morte effecit cum dolore: et recte et ordine requiſiuit, an Glycerium cognouerit ſuum patrem. Nam honeſte peteret hereditatem, ſi illa iam ciuis cognita videatur. E.

Lege, *nos pol quidem*, vt III, I, I. B.

9 *Quid vos? quo pacto hic?*] Progreſſio loquentis ad interrogandum. Id eſt puto, inquit, quod illa periit: vos autem quo modo? *Quo pacto hic?*] Significatio eſt peregrinantis. D.

Ratio verſus exigit, vt *ſatine* legatur. B.

10 *Noſne? ſic vt quimus, aiunt, quando vt volumus, non licet*] Et ad praeſentis, et ad prae-

CR. Quid Glycerium? iam hic suos parentes repperit?

MY. Vtinam! CR. an nondum etiam? haut auspicato huc me appuli.

Nam pol, si id scissem, nunquam huc tetulissem pedem.

Semper enim dicta est eius haec atque habita est soror.

praeteritae vitae excusationem pertinet ista responsio, qua purgatur voluntas Chrysidis in quaestu meretricio. Caecilius in Plocio, *Viuas vt possis, quando nequis vt velis.* D.

Vt quimus aiunt] Apud Zenobium: ζῶμεν γὰρ, οὐχ ὡς θέλομεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα. Horat. Carm. lib. 1. od. 24. *Leuius fit patientia, Quicquid corrigere est nefas.* Vbi vet. Scholiast. hunc Terentii locum laudat. L.

11 *Quid Glycerium? iam hic suos*] Conuenit hereditatem petenti, conuenit iudici (*indici*. Cod. Boend. et ed. Du B.) futuro, de pluribus indagare. Ergo recte et ordine quaesiuit, Quid Chrysis? quid vos? quid Glycerium? D.

12 *Vtinam*] Nouo genere exoptationem pro negatione intulit. *Haut auspicato huc me appuli*] Id est, inauspicatus, quod non esset auspicatus. Et vsitatum veteribus sic dicere, si quid aliquando aliter euenisset, quam vellent. D.

Vnus e nostris bonae notae, *attuli* pro *appuli*. Recte. vt Plaut. Amph. III, 4, 6. B.

13 *Nunquam huc tetulissem pedem*]. Virg. (Aen. II, 657.) *Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto Sperasti?* Et Georg. I, 11,), *Ferre simul Faunique pedem, Dryadesque puellae.* Sed Critici adnotant, alienius esse a charactere comico, *tetulissem pedem*. D.

Nunquam tetulissem pedem] Id est, nunquam venissem. et *tetulissem* dixit per prothesin. est enim *ferre*, ire et proficisci. vt Virgil. (Aen. II, 657.) *Me ne efferre pedem, genitor.* E.

Tetulissem pedem] Ita Diomedes lib I. ac MSS. L.

14 *Semper enim eius dicta est haec, atque habita est soror*] Aut veris credendum est, aut etiam falsis, quae tamen inueterauerint. Hinc Cicero, *Ita habeantur, itaque dicantur. Habita* ergo plus est, quam *credita*. *Semper eius*] A possibili et vtili. D.

Semper eius dicta est haec] Quo magis difficile esse ostendat

Quae illius fuerunt, possidet. nunc me hospitem
Lites sequi, quam hic mihi sit facile atque vtile,
Aliorum exempla commonent. simul arbitror,
Iam aliquem esse amicum et defensorem ei. nam fere
Grandiuscula iam profecta'st illinc. clamitent,
Me sycophantam hereditates persequi,

Men-

dat hereditatem petere, adiecit, quod haec *soror et dicta est ei habita:* vnde iure in hereditate Chrysidi succederet. E.

Dicta est eius haec] Variant hic scripti codices: *eius dicta esse haec*. sed melius quod in Ms. R. *Semper enim dicta eius haec, atque habita est soror*. L.

Vaticanus et Basilicanus sic: *Semper enim dicta est esse haec, atque habita est soror.* Reliqui omnes Faerni, *Semper* EIVS etc. Lege, *Semper* EI *dicta est esse haec atque &c.* Sensus est grauior per asyndeta, sublato *enim*. cf. Heaut. II, 3, 29. B.

15 *Nunc me hospitem lites sequi*] Mire dicit *me*, (lege e Ms. Hulst. *Et* ME *et* HOSPITEM *et* LITES SEQVI, *mire dicit et cum ἐμφάσει.* ME, *id est, senem et remotum a litibus*), cum ἐμφάσει, id est senem et remotum a litibus. *Hospitem*, id est, peregrinum. *Lites sequi*, id est, pauperem. totum per ἔμφασιν (Verba *lites sequi — emphasin* forte ita sunt sananda: LITES SEQVI, *id est, hereditatem persequi*). D.

16 *Quam hic mihi sit facile atque vtile*] Id est difficile et inutile. et est comicum. D.

Facile atque vtile] Hic et an fieri possit tractabat, et an expediat: quod vtique deliberatiuae e partibus dicitur. E.

Pro *hic* lego *id*, ob fidem quatuor codd. antiquorum, et ob sensum. Nam cum *aliorum exempla* dicat, non solas Athenas vult intelligi, sed quamuis ciuitatem. B.

18 *Defensorem ei*] V. C. *eius*. L.

Concinnius erit, si cum quatuor codd. et editione vet. colloces: *Iam esse aliquem* etc. B.

19 *Grandiuscula iam*] Ad partem aetatis refertur grandis, id est, grandis natu est. Maior autem generaliter, et ad summam aetatis refertur, et ad comparationem aetatis pariter (Ms. Hulst. *pariliter*. sed Ms. Boend. et ed. Du B. *pertinet, et comparatiue, et similitudinarie*) positum est. D.

Grandiuscula] Argumentum est ab aetate. E.

Profecta'st illinc] Ms. R. *profecta'st illinc clam: clamitent*, etc. L.

20 *Sycophantam*] Hoc est, quum in me conueniunt lites (forte, *quum in me conueniant*

lites

Mendicum. tum, ipſam deſpoliare non licet,

My. Optume hoſpes, pol, Crito, antiquum obtines.

Cr. Duc me ad eam: quando huc veni, vt videam. **My.** maxume,

Dav. Sequar hos: nolo me in tempore hoc videat ſenex.

ACTVS

lites. Reſpicit verſum 15). *Sycophantam*] Bene, *ſycophantam*: quia bonam cauſam habet, nihil aliud timens quam conuicia. Et *ſycophantam* ſubdiſtingue: et ſic inſer ſequentia. D.

Codd. omnes, *hereditatem*, ſc. hanc Chryſidis. Melius. Caeterum cum Donato poſt *ſycophantam* interpungendum puto. B.

21 *Tum ipſam deſpoliare non licet*] (forte a manu Donati eſt, *lubet* Z.) Ab honeſto. et bene, quia nihil ſuum habet, niſi Chryſidis. D.

Codd. duo perantiqui, et totidem apud Riuium habent *lubet*: quod perſona Critonis eſt dignius. B.

Mendicum et Sycophantam idem valere, patet e Menandri Γεωργῷ ap. Stob. Tit. 96. Εὐκαταφρόνητόν ἐςι, Γοργία, πένης, Κἂν πάνυ λέγῃ δίκαια, τῦτο γὰρ λέγειν Ἕνεκα μόνȣ νομίζεσθ' ὗτος τῦ λαβεῖν, Καὶ Συκοφάντης εὐθὺς ὁ τὸ τριβώνιον Ἔχων καλεῖται, κἂν ἀδικȣ́μενος τύχῃ. W.

22 *Antiquum obtines*] *Antiquum* abſolute dixit, vt *aequum* aut *bonum*, quod antiqui ſolebant: aut certe per ἔλλειψιν, id eſt, morem et ingenium. D.

Perpol, antiquum obtines] Scilicet morem; id eſt, ſine dubio ſic loqueris, quemadmodum antiquorum hominum mores ſunt. *Pol* autem, iuratio eſt per Pollucem, quomodo, *Hercle, Aecaſtor*. E.

Duo e noſtris, *O optume*. Recte. B.

23 *Duc me ad eam, quando huc veni, vt videam*] Vel hoc inquit, vt videam. cur autem vt videam? quia timet. Et eſt ordo, *Duc me ad eam, vt videam, quando huc veni*. D.

24 *Videat ſenex*] Bene *ſenex*. Simo enim cum Chremete eſt. Propter hoc videri non vult, ne eius vtatur apud ſocerum teſtimonio, rem eſſe Pamphilo aduerſus Glycerium: et rurſus nuptiae confirmentur. D.

ACTVS QVINTI SCENA PRIMA.

CHREMES. SIMO.

Satis iam, ſatis, Simo, ſpectata erga te amicitia'ſt mea:
Satis pericli coepi adire: orandi iam finem face.
Dum ſtudeo obſequi tibi, pene illuſi vitam filiae.
Si. Imo enim nunc quam maxime abs te poſtulo, atque oro, Chreme,

Vt

1 *Satis iam, ſatis Simo*] Haec Scena officiorum diſceptationem continet, patrum inter ſe de officio amicorum, et paterna pietate tractantium. *Satis iam, ſatis*] Haec veluti quaedam controuerſia eſt: namque iniuriarum reus fit Simo. Contradicitur per coniecturam, falſum eſſe quod intendit · cum Pamphilus neque amet, neque ex eo natus ſit filius. et adhibetur deriuatio cauſae, qua dicitur meretricem iſta omnia eſſe molitam, ad diſturbandas nuptias. *Satis iam, ſatis*] Bene, negaturus filiam, purgat prius officium ſuum de fide promiſſi (*promiſſa* Mſ. Boend. et ed. Du B.): et vltro accuſat ipſum. *Spectata*] Probata. vt Virgil. (Aen. VIII, 151.) ait, *Rebus ſpectata iuuentus.* D.

Satis iam, ſatis] Chremes Simonem reum iniuriarum facit, quod eo vſque perſuaſione duxerit animum eius, vt ad periculum deueniret: quippe qui coegerit ſe filiam dare ei adoleſcentulo, qui non ſolum amicam haberet, verum et peregrinam neſcio quam pro vxore retineret, et ex ea filium ſuſcepiſſet. Huic reſponſio fit et ſtatus coniecturalis, falſo iſtud eſſe, neque adoleſcentem habere illam pro vxore, neque t lem illum eſſe filium: ſed meretricem ad diſturbandas nuptias iſta cogitaſſe. *Spectata iam ſatis amicitia*] Probata, inquit olim eſt amicitia mea, iam deſiſte amplius calamitatis imponere, vſque ad periculum, cuſtodita familiaritate, perueni. E.

2 Lege cum codd. noſtris et edd. vett. *incepi*, quod plus eſt quam coepi, et ſuauior fit verſus per eliſionem. B.

3 *Dum ſtudeo obſequi tibi*] Haec omnis accuſatio eſt. Dum obſequor, inquit, tibi, iam et filia mea periclitari coepit. E.

Dum ſtudeo] C. V. *ſtudui.* L.

4 *Imo enim nunc quam maxime abs te poſtulo*] Renunciare affinitati Chremetem, aut

Vt beneficium verbis initum dudum, nunc re comprobes.
CH. Vide, quam iniquus sis prae studio, dum id efficias quod cupis.
Neque modum benignitatis, neque, quid me ores, cogitas.
Nam si cogites, remittas iam me onerare iniuriis,
SI. Quibus? CH. ah! rogitas? perpulisti me, vt homini adolescentulo,

parum adhuc intelligit Simo, aut subtiliter dissimulat, vt ad fidem promissi (*promissam*, Mf. Boend. et ed. Du B.) hominem compellat. *Imo enim*] *Enim* *παρέλκον* est figura. D.

Immo enim nunc maxime] Generalem enim supra positam accusationem parum intellexerat Simo: et idcirco se conuertit ad preces, vt hic Chremes potius in promissionibus perseueret, et quod verbis ante dixerat, ipsa compleat veritate. E.

Donatus et Eugraphius, auctore Faerno, recte legunt *cum maxime*. B.

5 *Initum*] Coeptum, ab ineundo: vnde et *initia* quoque dicta. D.

6 *Quod cupis*] Quod velis. Legitur et, *quod iubes*. D.

Vide, quam iniquus sis] Supra generaliter Chremes accusauerat, nunc descendit ad speciem: *Vide quam iniquus sis prae studio, dum id facias quod velis, neque modum benignitatis, neque, quid me ores, cogitas*. Cupiditatis, inquit, studio, et ardore nimio voluntatis, non animaduertis benignitatis modum: vel, quod postulas, diligenter intelligis ac cogitas. E.

Prae studio] Priscian. lib. XV. L.

Interpunge sic, *Vide quam iniquus sis prae studio: dum id efficias quod cupis, Neque modum* etc. B.

7 *Neque modum benignitatis, neque quid me ores, cogitas*] Id est, non cogitas, aut quantum de benignitate amoris exigendum, aut praesumendum sit: aut quam sit impossibile, quod petis. D.

8 *Remittas iam*] *Remittas*, pro mittas. D.

Onerare iniuriis] Plaut. Pseud. Scen. Pseudole non audis: *Assiste altrinsecus, atque onera hunc maledictis*. L.

9 *Perpulisti me, vt homini adolescentulo*] Haec est tota accusatio. *Homini adolescentulo*] Sic Sallustius (B. Iug. 12.), *Occultans se tugurio mulieris ancillae*. D.

Per-

In alio occupato amore, abhorrenti ab re vxoria,
Filiam darem in seditionem, atque incertas nuptias;
Eius labore, atque eius dolore, gnato vt medicarer tuo.
Impetrasti: incepi, dum res tetulit. nunc non fert; feras.

Perpulisti me] Hic est omnis aperta illa accusatio, quae summam continet omnium factorum: et est συνθυασμὸς, qui fit, cum bona malis conferimus. *Adolescentulo*] Cui lubrica aetas varium dat ingenium. E.

Lege cum nostris *at rogitas*? vt Hec. IV, I, II: et, *homini vt*. B.

10 *In alio occupato amore*] Qui amet alteram. *Abhorrenti ab re vxoria*] Qui vxorem nolit ducere. E.

11 *Filiam darem*] Inuidiose; non, promitterem, inquit, sed darem, quantum in te est. D.

Filiam vt darem] Huic adolescenti amanti, inuito vxorem vt darem coegisti filiam: cum futurae seditiones essent, cum incertae nuptiae. quippe ille amore meretricis quotidie seditiones faceret, et neque certas nuptias perimpleret. Exsequitur deinde, quanta calamitas filiae esse potuisset, si adolescenti amanti illa traderetur. Verum haec quoniam sciens ante promiserat Simoni, leuia sunt. Haec est omnis accusasatio, quod iam idem adolescens ex meretrice suscepit filium. Vnde omnino fieri non potest, vt ei filiam suam Chremes tradat vxorem. E.

Cum plerisque Faerni lege versus causa, IN *incertas*. B.

13 *Dum res tetulit*] Compositum pro simplici est *tetulit*. et altius quam decet comicum characterem, dictum videtur (videtur aliter legisse Donatus. Certe quidem in Mf. Hulst. est *detulit*. Si vero *tetulit* legit, qui compositum vocat? qui porro *altius quam decet comicum characterem*? quod et monuit supra ad IV, 5, 13. Plautus certe Amph. II, 2, 84. *Mi vir, et manum prehendi, et osculum tetuli tibi*. Et alibi saepe). D.

Impetrasti, incepi] Vt darem filiam amanti filio tuo *impetrasti*, et, *coepi*, dum res passa est. *Nunc non fert. feras*] Quidam sic distinguunt, vt dicant; *nunc non fert*, scilicet res ipsa iam non sustinet: ex persona Simonis. subiungitur *feras*, quasi dicat, sustineas. Cui respondet, quod iam omnino ferri non potest, quod illa ciuis dicatur, quod filius natus. E.

Illam hinc ciuem esse aiunt: puer est natus: nos missos face.
SI. Per ego te deos oro, vt ne illis animum inducas credere,
Quibus id maxime vtile'st, illum esse quam deterrimum.
Nuptiarum gratia haec sunt ficta atque incepta omnia.
Vbi ea causa, quamobrem haec faciunt, erit ademta his: desinent.
CH. Erras. cum Dauo egomet vidi iurgantem ancillam. SI. scio.

15 *Per ego te deos oro*] Defensio per coniecturam. et est ordo, *Per deos oro te ego*. D.

Per ego te deos oro] Hic incipit defensio secundum coniecturalia argumenta, vt falso esse doceat ea, quae ad accusandum sunt collocata: *Vt ne illis animum inducas credere*. Facit autem argumentum a persona, quippe cum meretrix sit. Deinde a causa: quod illis vtile est, Pamphilum *esse quam deterrimum*, et per ἐπιτροχασμὸν exsequitur, cur id fiat. E.

16 *Quibus id maxime vtile est*] Argumentum a persona. *Quibus id maxime vtile est*] A causa ratiocinatiua. D.

17 *Haec sunt ficta, atque inuenta*] Quae causa si auferatur, cum duxerit Pamphilus vxorem, dimittet haec omnia, et a proposito desistet. E.

Tres codd. habent *facta* pro *ficta*. Recte. Nam sequitur statim *faciunt*, non *fingunt*. B.

18 *Vbi ea causa, quamobrem haec faciunt*] Ἀνακόλουθον. Nam non intulit, *ob quam causam*: cum supra dixerit *ea causa*, sed quasi dixerit, *Vbi ea res*, intulit, quamobrem haec faciunt. *Vbi ea causa, quamobrem haec faciunt*] Aut *rem* abundat, aut *causa*. D.

19 *Erras*] Iam hic probatio est, vera esse illa, quae Simo dixerat falsa, quod viderit Dauum iurgantem cum ancilla. Et ne simulatio esset, adiecit, *vero* se *voltu* vidisse. Et ne vultus ad veritatem fuerit compositus, adiecit: *Cum, ibi me adesse, neuter dum praesenserat*. Cum, inquit, neque Dauus, neque Mysis sciret me esse praesentem. E.

Lege numerosius, *vidi ancillam iurgantem*. B.

CH. At vero voltu; cum, ibi me adesse, neuter tum praesenserat.
SI. Credo: et id facturas, Dauos dudum praedixit mihi:
Et nescio quid tibi sum oblitus hodie, ac volui, dicere.

ACTVS QVINTI SCENA II.

DAVVS. CHREMES. SIMO. DROMO.

ANIMO nunc iam otioso esse impero. CH. hem Dauom tibi.

SI.

20 *Vero voltu*] Quasi dixerit Simo, *simulabat ancilla. Cum, ibi me adesse, neuter tum praesenserat*] Credit (Edd. Venett. *Creditur.* Mſ. Hulſt. *Queritur.* Lego audacter: *Quaeritur: Quid si visus a Myside erat. Tamen ignorabatur esse Chremes.* Nisi τὸ credit e seq. versu irrepsisse, et delendum statuas, quod suspicatur Wielingius. Sed superiorem nostram coniecturam comprobat Mſ. Boend. vbi interrogationis nota est addita). aut etsi visus a Myside erat, tamen ignorabatur esse Chremes, donec diceret Dauus, *Hic ille est. non te credas Dauum ludere. Cum ibi me adesse*] *Tum* deest, vt sit integrum, *Tum, cum.* D.

Tolle *At*, quod obest versui. Lolgius legit *neuter dum*, h. e. *neuter adhuc.* Sed omnes codd. *tum*, quod plane idem valet. B.

21 *Dauus dudum praedixit mihi*] Hic ostenditur quod vidit callidus Dauus, vt praediceret futurum seni id, quod ipse erat facturus. D.

Credo] Redit rursus vt neget vera, quae erant dolo ficta. E.

Pro *facturas*, quod alienum est, repone *futurum.* cf. supra III, 2, 27. B.

22 *Nescio quid*] Deest *Propter:* vt sit, Propter nescio quid, aut *nescio* pro (*cur*, Z.) quare: vt sit aduerbiale. *Ac volui*] *Ac*, pro contra quam. D.

Lege, *Et nescio* QVI, i. e. quomodo. Pro *ac*, quod Donatus male retulisse videtur ad *oblitus*, repone *vt*, et refer ad *dicere.* cf. supra IV, 5, 10. Phorm. V, 1, 32. B.

1 *Animo iam nunc otioso esse impero*] Haec scena principium indicii, et iracundiam senis continet: atque in ea vehementer exprimitur consuetudo patris ac domini offensi, et in-

SI. Vnde egreditur? DAV. meo praesidio atque hospitis. SI. quid illud mali est?

DAV. Ego commodiorem hominem, aduentum, tempus, non vidi, SI. scelus,

Quemnam hic laudat? DAV. Omnis res est iam in vado. SI. cesso alloqui?

5 DAV.

dignantis. *Animo iam nunc otioso*] Exsultans egreditur Dauus, nuncians prona esse omnia ad securitatem. Et *otioso*, securo: quia negotium, sollicitudo est. *Impero*] pro volo. an vt statim fiat (Forte leg. NVNC IAM. *Vt statim fiat t. i. q. i.* Z.), tanquam illud quod imperatur? Et *impero*, superbe dixit. summum enim indicium securitatis est superbia. D.

Animo nunc iam] Dauus egrediens de domo Glycerii, gaudet quod laeta sint omnia suo praesidio, et eius hospitis Critonis, qui aduenit: cuius indicio scit illam ciuem esse Atheniensem. Verum haec Scena tantummodo iram continet domini commoti; quod Dauus, de domo Glycerii exiens, continuo in pistrinum mittitur. Hoc enim ei futurum ante promiserat, cum dixit, *in pistrinum, Daue, te dedam ad necem; si sensero quicquam in hisce nuptiis fallaciae conari.* E.

2 *Vnde egreditur*] Hic non interrogat: sed cum admiratione, vel magis cum indignatione dicit. *Meo praesidio atque hospitis*] Id est, Animo iam nunc otioso esse impero. *Atque hospitis*] scilicet Critonis. D.

3 *Ego commodiorem hominem*] Hic Dauus admiratur, quod in ipso articulo periculi superuenerit Crito. *Ego commodiorem hominem, aduentum, tempus non vidi*] Potest enim et commodus esse quis, et alieno tempore superuenire potest, et commodum in homine est. sed et opportunus malum etiam aduentum habere potest. Nam (ante hoc verbum legitur in vtroque cod. *potest et* commodum *esse in homine, sed opportunum malum et aduentum habere potest*) *commodum*, in homine est: *aduentus*, in facto eius: *tempus* in opportunitate facti. *Commodiorem hominem, aduentum, tempus*] σύλληψις. D.

Aduentum tempus] Pro, ad tempus ventum, id est, venisse. et singula sunt pronuncianda. E.

Aduentum tempus] Mſ. R. *aduentum ad tempus.* L.

4 *Scelus, quemnam hic laudat?*] Non est *hic* soloecismus: ad sensum enim, non ad verba respe-

DAV. Herus est: quid agam? SI. o, salue, bone vir! DAV. ehem Simo! o noster Chreme!
Omnia apparata iam sunt intus. SI. curasti probe.
DAV. Vbi voles, arcesse. SI. bene sane: id enim vero hinc nunc abest.
Etiam tu hoc respondes? quid istic tibi negotii'st?
DAV. mihin'?

SI.

respexit. etenim propter sensus, verba sunt: non propter verba sensus. *Omnis res est iam in vado*] *In vado*, in securitate. Nam vt in profundo periculum est: ita in vado securitas est. Prouerbiale, *In vado*, in tuto. D.

Res in vado] Hoc est, in tuto sunt iam vniuersa. *Vada* enim sunt loca humilia * (in Ms. lacuna nulla, inquit West. Sed mihi videtur excidisse, *maris*, seu, *fluuii*. Z.). E.

5 *Quid agam?*] Plus est dicere, *quid agam?* quam cogitare de fuga. *Salue bone vir*] *εἰρωνεία* maior est, quam increpatio. Quum enim omne genus criminis aliquis superauerit (Melius Ms. Hulst. *spreuerit*): tunc exclusi (lege *elusi*), *εἰρωνείᾳ* laudamus. *Hem*] Interiectio perturbati est. *O noster Chreme*] *Noster* dicendo, latenter significat Glycerium filiam Chremetis esse inuentam. D.

6 *Omnia apparata iam sunt intus*] Quia infecta sunt de paratis. *Curasti probe*] *Probe*, memoriter vt solet. supra enim dixerat senex, *Imo abi intro; ibi me opperire: et quod parato opus est, para*. D.

Omnia iam parata] Dissimulat seruus domino viso, et dicit ad nuptias cuncta disposita esse. E.

Iam sunt intus] Ms. R. *τὸ iam* deest. L.

7 *Vbi voles, arcesse*] *Vbi*, pro quando. non est enim loci, sed temporis aduerbium. *Bene sane*] Valide: quia qui sanus est, idem et validus. *Adest*] Pro *deest*. D.

Bene sane, id enimuero] Recte, inquit, dicis: hoc enim solum iam deest, vt ipsa puella debeat euocari. E.

Id enimuero] Ms. R. *Is enimuero*. L.

Tres ex nostris, IS *enimuero*. Male. Faernus et vnus cod. e nostris HIC *nunc*. Frustra. B.

8 *Etiam tu hoc respondes*] Deest, *an non*. (Ob *annon* haud dubie legit A. *respondes*. Sed ex sequenti explicatione *τῦ etiam* auctorem legisse *responde*, patet. Quae repugnantia interpolationem indicare videtur. Z.) *Etiam*

SI. Ita. DAV. Mihine? SI. tibi ergo. DAV. modo introii. SI. quaſi ego, quam dudum, rogem.
DAV. Cum tuo gnato vna. SI. anne eſt intus Pamphilus? crucior miſer.
Eho, non tu dixti eſſe inter eos inimicitias, carnufex?
DAV. Sunt. SI. cur igitur hic eſt? CH. quid illum cenſes? cum illa litigat.

DAV.

tu hoc reſpondes?] *Etiam*, aut hortatio eſt aut coniunctio. Et vide quanta dixerit, et *quid*, et *iſtic*, et *tibi*. D.

Quid iſtic tibi?] Interrogatus Dauus quare domum Glycerii intraſſet, non cur, ſed quando reſpondet. E.

Lege *reſponde*, ob auctoritatem omnium codd. noſtrorum, praeter vnum. et Seruii ad Aen. XI, 373. vbi ait *etiam* eſſe hortantis aduerbium. B.

9 *Mihine?*] Quando non ſumus parati ad reſpondendum, ducendo tempus eludimus. *Mihine?*] Apparet ita turbari Dauum modo conſilio Poetae, vt omnes amittat fallacias: et oppreſſus prodat Pamphilum dum malum cominus perhorreſcit; totumque hoc ex argumento eſt. Vult enim iam Poeta cataſtrophen fieri. *Modo introii*] Hoc ſignum, perturbatum induci ob conſcientiam Dauum. D.

Modo introii] Ideo Simo adiecit: *quaſi ego, quam dudum, rogem*] Quaſi ego interrogem, quam dudum ſis ingreſſus. E.

Quam dudum, rogem] V.C. *quam dudum id rogem*. L.

Codex C. C. C *introiui*. Apud noſtrum *introire* cum ſemper in medio Synaloepham faciat tanquam bina fuerint verba: verſum totum, vbi *Ita* ſuperiori appoſueris, reſtitue ſic: *Mihi? Tibi ergo. Modo ego introiui.* etc. B.

10 *Cum tuo gnato vna*] Serui excuſatio, filii accuſatio eſt. et hoc quaſi a perturbato dicitur ſeruo: ſed conſilio Poetae ad exitum feſtinantis et reſolutionem fabulae. *Anne eſt intus Pamphilus?*] Cauſa irae vehementior (*vehementioris* Z.) inuenta eſt. D.

Cum duo nato vna] Conturbatus ſeruus, quoniam ſe defendere non potuit, a domino conſtringitur. E.

12 *Sunt*] Nulla ratione dicit, *ſunt*: ſed ne nihil reſpondeat. Nam turbatus eſt. vtpote oppreſſus. *Quid illum cenſes?*] Deeſt, *propter*: vt ſit,

pro-

DAV. Immo vero indignum, Chremes, iam facinus faxo ex me audias.
Neſcio quis ſenex modo venit. ellum, cönfidens, catus:

O 5

propter quid illum eſſe cenſes? *Cum illa litigat*] Chremeti conuenit hic ſermo: hic enim irridet: qui et ſupra dixit, *Amantium irae, amoris integratio eſt.* Et ſic hoc dicit, vt alibi, *Credo, vt fit, miſera prae amore excluſit hunc foras. Cum illa litigat*] Irridet Simonem Chremes, quia dixerat, *Irae ſunt inter Glycerium et gnatum.* D.

13 *Imo vero indignum, Chreme*] Bene ad eum loquitur, qui eſt a nuptiis deterrendus: vel qui non interturbet orationem ſuam: vel quem etiam ſibi precatorem deſtinet. Ita loquitur quaſi haec ſit cauſa, cur ſit Pamphilus ingreſſus: quod quaſi ei lis intendatur a Critone hoſpite ducendae vxoris, quam (*quum* Z.) ciuem Atticam vitiauerit. (Argutiae mihi videntur. Dauus hic, vt Simonis animum, ioco Chremetis ridentis commotum leniret, quaſi refellere conatus eſt ſententiam Chremetis. Dicit enim, *Immo vero*, h. e. illud non eſt, ſed Z.) D.

Lege *Chreme* cum vno ex noſtris; et cum quatuor *audies.* ob vſum τοῦ *faxo* apud Terentium. B.

14 *Neſcio quis ſenex modo venit*] Bene, *neſcio quis.* etenim ſi notus eſſet, videretur gratificari, id eſt, gratioſus eſſe teſtis et minus verus. *Ellum*] Veteres quod nos *illum* dicimus, vel *ellum*, vel *ollum* dicebant. quamuis *ellum*, quidam *ecce illum*, velint intelligi: tanquam pro ipſo domum (Mſ. Hulſt. *pro ipſa domo*, h. e. ante ipſam domum) Glycerii oſtendat Dauus, dicens, *Ellum*, quaſi *en illum.* eſt enim, vt alii volunt, pronomen: vt (*at* Z.) alii, aduerbium demonſtrantis: nam pronomen huiuſmodi veteres ſic proferebant, *ille, ellus, ollus.* Sed, vt diximus, aduerbium compoſitum ex pronomine videri poteſt: vt ſit, *en*, vel *ecce illum. Confidens*] *Confidentem* hic pro conſtanti, non mala ſignificatione, poſuit. *Catus*] Callidus, doctus, ardens: παρὰ τὸ καίειν, vnde *Cato* dictus: ingeniorum etenim igneus vigor eſſe videtur (Mſ. H. *ingeniorum etenim ingenuus vigor eſt.* Et refert illud *videtur* at ſequentia, *eſſe quantiuis pretii.* Hoc recte, illud minus). D.

In antiquo Decurtato Faerni, et vno e noſtris eſt, *Neſcio qui.* Recte. B.

Cum faciem videas, videtur esse quantiuis pretii.
Tristis seueritas inest in voltu, atque in verbis fides.
SI. Quidnam apportas? DAV. nihil equidem, nisi quod illum audiui dicere.
SI. Quid ait tandem? DAV. Glycerium se scire ciuem esse Atticam.
SI. Hem, Dromo, Dromo. DR. quid est? SI. Dromo. DAV. audi. SI. verbum si addideris. Dromo.
DAV. Audi obsecro. DR. quid vis? SI. sublimem hunc intro rape, quantum potes.

DR.

15 *Quantiuis pretii*] Ad magnitudinem refertur *quantiuis*, non ad paruitatem pretii (Mſ. Hulst. *ad grauitatem*, PRETII, omisso *non*). Et totum oratorie. scite enim locutus est. Sed interest inter *quamuis* et *quantiuis*. Nam alterum contemtionis, alterum laudis. D.

Videtur esse] Mſ. *Videtur quantiuis p.* est autem Plautina imitatio, in Pseudol. 1, 2, 9. *At faciem cum aspicias eorum, haut mali videntur, opera fallunt.* L.

16 *Tristis*] Ad laudem interdum sumitur, non ad amaritudinem, *tristis*. Cicero (Act. 1. in Verr. 10.), *Iudex tristis et integer*. D.

Tristis seueritas] Thrasea apud Tacit. Seru. Georg. 3. ad vers. 37. — *amnemque seuerum.* et Aeneid. x, 612. *tua tristia dicta*. L.

18 *Glycerium se scire ciuem esse Atticam*] Bene: constanter et ea quae locutus est, *scire* se dixit. D.

19 *Dromo*, *Dromo*] Commotus ira et dolore nihil dixit, nisi quod lorarium repetendo saepius vocat. *Verbum si addideris*] Bene, qui omnia, praesente socero, contra nuptias loquitur. D.

Hem appone antecedenti. B.

20 *Audi obsecro*] Plerumque a verberandis, vel mora (R. Steph. quia sensum nullum putabat in vulgari lectione, post *verberandis*, interseruit *vel indulgentia loquitur*. Id autem velle videtur Donatus: quia Dauus supplicii metu dixerit, *audi, obsecro*, sperasse, se mora impetraturum indulgentiam, quod nempe vel indulgentia, vel mora loquatur a verberandis. Idem igitur Donato est loqui ab aliquo, quod,

stare

DR. Quem? SI. Dauom. DAV. quamobrem? SI. quia lubet. rape, inquam. DAV. quid feci? SI. rape.
DAV. Si quicquam inuenies me mentitum, occidito. SI. nihil audio.
Ego iam te commotum reddam. DAV. tamen etſi hoc verum eſt. SI. tamen
Cura aſſeruandum vinctum; atque audin'? quadrupedem conſtringito.

ſtare ab aliquo. Niſi pro *loquitur*, legendum ſit, ſeu *rogatur*, ſeu *quaeritur*, ſeu potius *captatur*). *Sublimem*] Id eſt in ſublime, per altum. *Quantum potes*] Hoc eſt, celerrime: quia ſegniores ſe oſtendunt ſerui ad puniendos collibertos (lege *conſeruos*), ſcilicet mora veniam captantes indignantium Dominorum. D.

21 *Quia lubet*] Hoc ſenſu et ſupra dictum eſt: *Aut ſi libitum fuerit, cauſam ceperit, quo iure, quaque iniuria. Quia lubet*] Dauo dicit. *Rape, inquam*] Hoc Dromoni. D.

22 *Si quicquam mentitum inuenies, occidito*] Hic plus dixit. Vbi enim *verbera* ſupra dixit: nunc *occidito* (Atqui Dauus in tota fabula id non dixit. Igitur memoria lapſus Donatus videtur, niſi animo obuerſatae ſunt Simonis minae, ſupra 1, 2, 28.). D.

23 *Commotum*] Citum, celerem (Donato indignam explicationem hanc cenſet Daceria, cum *commotum reddere* hic ſit, *commouere*, διακινεῖν, ſeu *verberibus caedere*. Z.). D.

Tametſi hoc verum. S. Tamen] in vett. libb. *tametſi hoc verum eſt. S. audin'? quadrupedem*. L.

Poſt *tamen* in fine eſt diſtinguendum, vt ad Daui interrogationem referatur. B.

24 *Quadrupedem*] Vtrum ligaturae genus ſic dicitur, *quadrupes*? an quadrupedem, vt feram? an quadrupedem, id eſt cum pedibus et manibus? an quadrupedem, pro ceruo ac fugitiuo poſuit? Sic Virgil. (Aen. VII, 500.) *Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit. Conſtringito*] Mire, ne quid fiat tragicum in comoedia, vſque ad vincula ira progreditur: nec quicquam tentat vlterius (Vterque liber legit: *nec quicquam tentat, ne quoquam tendat vlterius*). D.

[*Quadrupedem conſtringito*] Hoc eſt, ita eum (et nodis), et vinculis colligato, vt quadrupedem

Age nunc iam; ego pol hodie, ſi viuo, tibi
Oſtendam, herum quid ſit pericli fallere;
Et illi, patrem. CH. ah, ne ſaeui tantopere. SI. o Chreme,
Pietatem gnati! nonne te miſeret mei?
Tantum laborem capere ob talem filium?
Age Pamphile, exi Pamphile, ecquid te pudet?

ACTVS QVINTI SCENA III.

PAMPHILVS. SIMO. CHREMES.

QVIS me volt? perii, pater eſt. SI. quid ais, omnium? CH. ah,

Rem

dem (facias) cum eius manus retrouerteus compedum ligaturis efficias, quaſi quadrupedem. Quidam hoc aliter: quaſi dominus iracundiam ſuam deriuauerit, et leni voce dixerit, vt non ipſum, ſed iumentum aliquod alliget. Et confirmant ex eo, quod conquerenti Pamphilo, non recte Dauum vinctum, reſpondit Simo: *haut ita iuſſi*, ſed ſuperior ſenſus eſt melior. E.

25 *Si viuo*] Qui certa minari volunt, incertam faciunt vitam ſuam. D.

26 *Herum quid ſit pericli fallere*] Herum et patrem cum ingenti pronunciatione dixit. Et alibi, *Nam qui mentiri, aut fallere inſuerit patrem, aut Audebit, tanto magis audebit caeteros*. D.

Lege commodiore ordine, *Oſtendam, quid herum ſit* etc. B.

27 *Ne ſaeui tantopere*] *Ne*, imperatiuo magis quam coniunctiuo adiungitur. vt Virg. (Aen. VI, 544.) *Ne ſaeui, magna Sacerdos*. D.

Ah ne ſaeui] Priſcian. libr. VII. Plaut. Bacchid. III, 2, 4. *Leniter qui ſaeuiunt, ſapiunt magis*. Seruius in Aeneid. VI, 544. — *ne ſaeui, magna Sacerdos*. L.

28 *Pietatem gnati*] ἔλλειψις. deeſt enim *vides*, aut quid tale. Et eſt εἰρωνεία, pro impietate. Et vide inuidiam, quaſi parricidam accuſantis. non enim pudorem dixit, ſed pietatem, D.

29 *Tantum laborem capere*] σύλληψις. aſſumendum eſt enim extrinſecus *me* (Weſterhouius addita habet, ſed neſcio vnde; *Labor, pro moleſtia* Z.). D.

1 *Quis me volt? perii*] Hic accuſatio eſt: quae ſoluitur defen-

Rem potius ipſam dic, ac mitte male loqui.

Si. Quaſi quicquam in hunc iam grauius dici poſſiet.

Ain' tandem? ciuis Glycerium'ſt? **Pam.** ita praedicant.

Si. Ita praedicant? o ingentem confidentiam!

Num

fenſione, in eo quod ad amorem pertinet, per conceſſionem; in eo quod ad Critonis perſonam, per coniecturam. *Quid ais omnium?*] Ἀποσιώπησις tertia: et eſt ad deformationem perſonae. Et eſt irato familiaris ἀποσιώπησις, quum, pro dignitate peccati, non inueniat conuicium. *Quid ais*] Non interrogantis, ſed inuehentis; et eſt ἔλλειψις, multa ſignificans, in eo quod ait, *omnium*. D.

Quis me volt?] Haec Scena venialem ſtatum habet. Accuſatur enim (excidit, *filius* Z.) a dictis, a factis, ab habitu faciei: quod peregrinam meretricem velit vxorem ducere. Sed purgat ſe, vt neceſſitate compelli poſſit. Nam inferit, vt noſcatur, quod Crito dicat ſe ſcire, ciuem eſſe Atticam Glycerium. *Quid ais, omnium?*] Iracundiae familiare hoc eſſe, ſaepe dictum. Hic interceſſit Chremes et dixit: *Rem potius ipſam dicito*, omiſſis maledictis. Tantum filio crimen intentat (forte, *intenta*, deleto puncto poſt maledictis). Accuſatio incipit: *Num cogitat quod dicat? num facti pudet?* Deinde defenſio a precibus: *Me miſerum!* Tota rurſus accuſatio ſupponitur factis praeteritis, quod diu amauerit meretricem: a praeſentibus, quod iam vxor ſit, quod ſuſceptus filius. Deinde concluditur accuſatio per σύγχυσιν (lege, συγχώρησιν Z.); *Imo valeat; habeat; viuat cum illa.* E.

3 *Quaſi quicquam in hunc iam grauius dici poſſiet*] Quam quod fecit, quam quod peccauit. D.

4 *Ain' tandem?*] Quaerit Probus, *ain'* quae pars orationis ſit: et an vna ſit. Eſt autem *ain'* quaſi *aiſne*. Et mire, quaſi ipſe dicat, quod Dauus dixerit. Ergo *ain'*, percontatiuum verbum eſt. *Tandem*] Pro tamen. *Praedicant*] Artificioſe pro *dicunt* poſuit, adeo in hac re vehementer commotus ſenex hoc ipſum repetit, *Ita praedicant*, per iracundiam. Et, *ita*, eſt ἐν ἤθει, vt repetantur verba, in quibus arguitur impudentia. D.

5 *O ingentem confidentiam!*] Et *confidentia* modo pro audacia eſt cum improbitate. vt in Phor-

Num cogitat quid dicat? num facti piget?
Num eius color pudoris ſignum vſquam indicat?
Adeon' impotenti eſſe animo, vt praeter ciuium
Morem atque legem, et ſui voluntatem patris,
Tamen hanc habere ſtudeat cum ſummo probro?

PAM.

Phormione, *Homo confidens.* Aliter hic (Excidit *quam*, ſeu, *ac* Z.) ſupra *confidens*, pro conſtanti et graui. Ergo confidentia interdum in bona ſignificatione, interdum in mala ponitur: ſed fiducia ſemper in bona. D.

6 *Num cogitat quid dicat? num facti piget?*] Amens eſt qui neſciat quid dicat: amentior, quem non poeniteat facti ſui. *Num cogitat quid dicat:*] Quia iniuriarum ſe alligat. *Num facti piget?*] Quia dicit *praedicant*, non *dicunt*. Et, vt ſolent iraſcentes, auertit orationem a ſecunda ad tertiam perſonam: ab ea, cum qua loquebatur, ad aliam. D.

7 *Num eius color pudoris ſignum vſquam indicat?*] *Signum*, eſt parua quaedam ſignificatio, indicans totius rei qualitatem. *Num eius color pudoris ſignum vſquam indicat?*] paterno animo dicit. Namque patribus velle erubeſcere filios, pudenteſque eſſe, familiare eſt: cui contrarium eſt, *Erubuit, ſalua res eſt.* Hoc ergo dicit: Nec timet, inquit, nec enim (Mſ. Boend. cum edit. Du B. habet *eum*) poenitet, nec pudet. D.

Color pudoris ſignum] Alexand. Aphrodiſ. problemat. lib. I. Διὰ τὶ αἰδούμενοι ἐρυθριῶσι. Ariſtophan. in Equitib. ὡς δὲ πρὸς πᾶν ἀναιδεύεται κοὐ μεθίστησι τοῦ χρώματος τοῦ παρεστηκότος. L.

Faernus legit, VIDE *num eius* etc. et omnes vbique codd. Ego legendum puto, *Numnam eius* etc. ne verſui quid deſit. B.

8 *Impotenti*] Nimis potenti. vel certe debili et deuicto. D.

Ne fugiendum ſit cum Faerno ad Synizeſin, ad Pyrrichium efficiendum, pro *Adeon'* lege *Adeo*. B.

9 *Ciuium morem atque legem, et ſui voluntatem patris*] Tria contemta ſunt, mos, lex, imperium patris. *Praeter ciuium morem*] *Praeter*, contra nunc ſignificat. D.

10 *Tamen*] Quum non dixerit *quamuis*, ſubiecit *tamen:* et figura eſt ἀνακόλουθον. D.

Cum ſummo probro?] In Mſ. R. ſic legitur: *Tamen habere cupiat cum ſummo probro.* L.

Pro *ſtudeat* in Edit. Sandbyenſi legitur *cupiat;* quod ſane Simoni irato aptius videtur. Z.

PAM. Me miserum! SI. hem! modone id demum sensti, Pamphile?
Olim istuc, olim, cum ita animum induxti tuum,
Quod cuperes, aliquo pacto efficiundum tibi;
Eodem die istuc verbum vere in te accidit,
Sed quid ego? cur me excrucio? cur me macero?
Cur meam senectutem huius sollicito amentia?
An vt pro huius peccatis ego supplicium sufferam?
Imo habeat, valeat, viuat cum illa. PAM. mi pater.

SI.

11 *Me miserum*] Initium defensionis et deploratio calamitatis et miseriae: quia in Amorem culpam remouet a voluntate sua, quum pater, quod amat filius, vitium mentis dicat esse, non impulsum Dei. (Mſ. Hulst. *Vitio mentis dicat quasi esse impulsum.* Vereor, vt ex mente Donati, cui Amor Deus est. Vid. infra vers. 25.) *Modone id demum sensti, Pamphile?*] Comprobatione ostendit eum esse miserum. *Demum* autem, signum est tarditatis. Et *sentire* dicitur, qui vix colligit se, vixque animaduertit: vt alibi, *Vix tandem sensi stolidus.* D.

12 *Olim istuc olim*] Obiurgatio est, quod dictum est *olim.* Confirmationem autem per repetitionem ostendit. Vt Virgil. (Aen. 11, 602.) — *diuum inclementia, diuum, Has euertit opes.* D.

13 *Aliquo pacto*] Quoquo modo. D.

14 *Accidit*] euenit, fuit. D.

15 *Sed quid ego?*] Proprium est parentibus indignatione velut abiicere curam filiorum, quum destomachati fuerint. *Sed quid ego?*] ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν. D.

Cod. Academicus: *Sed quid ego me autem? cur excrucio?* etc. Recte, dummodo deleueris *cur.* B.

16 *Sollicito*] Sollicitam reddo, id est, contristo et perturbo. *Cur meam senectutem*] Non *me*, sed meam senectutem: quod plus est, et miserabilius dicit. D.

18 *Imo habeat, valeat*] Non irascitur vt pater, sed dissimulat vt alienus: quia vehementer dolet. Et *habeat*, subauditur *illam.* *Mi pater*] *Mi*, meus. Et principium factum a conciliatione personae. D.

Mi pater] Ex nomine beneuolentiam comparat. Deinde petitur audientia. Post subiungitur narratio, in qua est venialis status: *Ego me amare hanc confiteor.* E.

S i. Quid mi pater? quasi tu huius indigeas patris.
Domus, vxor, liberi inuenti, inuito patre.
Adducti, qui illam ciuem hinc dicant: viceris.
P a m. Pater, licetne pauca? S i. quid dices mihi?
C h. Tamen, Simo, audi. S i. ego audiam? quid ego audiam,
Chreme? C h. at tandem dicat fine. S i. age, dicat: fino.
P a m. Ego me amare hanc fateor; si id peccare'st, fateor id quoque.

Tibi,

19 *Quasi tu huius indigeas patris*] *Huius*, ostendens se dixit. vt Virg. (Aen. IX, 205) *Est hic, est animus lucis contemtor.* D.

20 *Domus, vxor, liberi inuenti*] Mira grauitate sensus elatus est. nec de Menandro, sed proprium Terentii. Et *liberi inuenti* dicit, quum vnus esset: sed inuidiosius *liberi*. Et *inuenti:* non *geniti*, secundum illud, *Hoc ego scio, neminem peperisse hic. Domus* addidit, non lupanar. Et oratorie de vno pluraliter loquimur. D.

Domus, vxor, liberi] Haec ergo causarum vna est, cur filii familias sine consensu paterno matrimonium contrahere nequeant: ne videlicet inuito patri suus heres agnoscatur. Instit. Tit. de nupt. l. 35. ff. de rit. nupt. l. 12. Cod. eod. Quapropter in emancipatis haec sollemnitas non obseruatur. l. 25. ff. eod. L.

21 *Viceris*] Verbum est eius, qui vix sibi extorquet, vt abiiciat curam. Et proprium patribus, ac familiare iratis. D.

22 *Pater, licetne pauca?*] Titubans et balbutiens oratio pudore et conscientia. D.

23 *Tamen, Simo*] Mſ. R. *Tandem, Simo.* L.

Faerni liber Bembinus, et Basilicanus, *Tamen, Simo, audi.* Recte. Sed lege EGON' *audiam?* B.

24 *Age dicat: sino*] Hoc totum non ex animo permittentis, sed cum stomacho patientis est. D.

Pro *at tandem*, quod tres codd. vetustiores habent, ne duplici ictu sit inuenustum, lege *at tamen* vt supra IV, 2, 28. B.

25 *Ego me amare hanc, fateor*] ἀμφιβολία τῆς ἐρωμένης. *Hanc fateor*] Et bene *hanc* dicit, non *Glycerium*, cuius nomine offenditur senex: nec *peregrinam*, ignominiam scilicet vitans. *Si id peccare est, fateor id quoque*] Noli, inquit, me accusare quia (*quod* Z.) amo.

aman-

Tibi, pater, me dedo. quiduis oneris impone, impera.
Vis me vxorem ducere? hanc vis amittere? vt potero, feram.
Hoc modo te obsecro, vt ne credas a me allegatum hunc senem.
Sine me expurgem, atque illum huc coram adducam. SI. adducas! PAM. sine, pater.
CH. Aequum postulat; da veniam. PAM. sine te hoc exorem. SI. sino.

Quid-

amantem enim nemo accusat, vt febricitantem nemo accusare potest cur febricitet. Sed amare, inquit, si putas esse peccatum, fateor etiam me hoc peccasse. Mire igitur et subdefendit (forte, *subdole defendit* Z.) culpam: et assensus irato est. *Si id peccare est*] *Peccare* dicit: quia amor deus est, non voluntas. *Fateor id quoque*] Peccare me scilicet. D.

Quamquam incidit veluti diffinitiuus status. *Id peccatum est*. Quaeritur enim, an amor crimen sit? Petit veniam sic: *Tibi me, pater, dedo*. E.

26 *Tibi pater me dedo*] Bene *dedo*, quasi hostilia et contraria volenti. Nam deditio in hoste fieri solet. *Quiduis oneris impone: impera*] Exsecutus est translationem oneris, dicendo *impone, vt potero, feram*. D.

27 *Vis me vxorem ducere? Hanc vis amittere?*] Et (*Ex eo* Z.) quod vnum est, duo fecit: vt ostendat se non posse ferre. *Vt potero, feram*] Obsequium sine voluntate ostendit: et multum valet sub Chremetis praesentia haec confessio, ad recusandas nuptias. D.

Exponuntur duae partes: vna ex voluntate, altera citra voluntatem: *Vis me vxorem hanc ducere? vis amittere?* Concluditur cum affectu, *vt potero, feram*. Hic enim ostendit, se nihil aliud velle, nisi vt eam vxorem ducat. Insinuatur et illud, quod supra diximus, vt, Crito quod nunciat, audiatur. E.

Faernus recte *mittere* pro *amittere*, et metri et sensus caussa. Nam *amittitur* vxor iam domum ducta; *mittitur*, quae nondum ducta est. B.

28 *Vt ne*] Pro, vt non. *Allegatum*] Adhibitum. *Hunc senem*] Critonem scilicet. Et non Critonem, sed senem dicit: vt de hac appellatione pondus adiiceret testimonio. D.

30 *Aequum postulat. da veniam*] Artificiose interponit loquentem Chremetem: quem

Quiduis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chreme.

CH. Pro peccato magno paululum supplicii satis est patri.

ACTVS QVINTI SCENA IV.

CRITO. CHREMES. SIMO. PAMPHILVS.

MITTE orare. vna harum quaeuis causa me, vt faciam, monet:

Vel

volens vsque ad cognitionem filiae suae retinere, non facit irasci Pamphilo ob contemtum filiae suae, et post hoc abire de medio. *Da veniam*] Concede, indulge. *Sine te hoc exorem*] Id est, vt me purgem, non (Pro *non* Mſ. Hulst. habet *hunc*: rectius: vtrumque enim rogauerat Pamphilus) adducam. D.

31 *Ab hoc me falli comperiar*] O paterna pietas! ipse accusator est, et redargui se cupit. D.

Quid vis cupio, ne ab hoc me falli comperiar, Chreme] Pati omnia volo, dummodo non cognoscar, ab hoc me falli. E.

32 *Paulum supplicii*] *Supplicium* dicit ipsam accusationem. D.

Paululum supplicii] Aduerbia frequenter fiunt nomina . . accipiuntur (*et casui adiunguntur* Z.). vt *paululum* et *satis.* Horatius (1,2, 1.) *Iam satis nimis misit pater.* Et est diffinitio a causa, id est, a filio, cui semper indulgere conuenit. (Haec tota nota abest a Mſ. vtroque). E.

Etsi libri antiqui habent *paululum*: versus tamen exigit, vt cum recentioribus quibusdam libris sequamur *paulum.* B.

1 *Mitte orare*] Hic in Scenam progreditur Crito: in cuius verbis non modo quod ipse promittit, sed etiam quod et Pamphilus dixerit, demonstratur. Et hic omnis error aperietur fabulae. *Mitte orare. vna harum quaeuis causa*] Pamphilo dicit. et dicendo *vna harum*, ostendit multas esse causas: etiam pares magnitudine esse, dicendo *quaeuis.* D.

Mitte orare] (Initium huius Scena in Mſ. altero lacerum: in altero eaedem lacunae, quae in editis). Haec Scena cognitionem habet puellae, quod ciuis Atheniensium sit, vt omnis error iu comoedia solui possit. Senes igitur duo sunt, Chre-

Vel tu, vel quod verum eſt, vel quod ipſi cupio Glycerio.

CH. Andrium ego Critonem video? certe is eſt. CR. ſaluos ſis, Chreme.

CH. Quid tu Athenas inſolens? CR. euenit. ſed hicine'ſt Simo?

Chremes et Simo . . . . etiam Pamphilus et Crito egreditur, ... Pamphilo vt diceret Athenienſem ciuem . . . . dicit autem iuſtum eſſe ac propterea . . . . ride eo quod verum eſt, et quid meretur . . . . iam Glycerium digna ſit. Ita ſe. . . . . pelli vt iſtuc faciat vnde . . . . rogari (Forte ſic locus eſt reſtituendus: Senes igitur duo ſunt, Chremes et Simo, *quorum intereſt nodum ſolui. Red*it iam Pamphilus, et Crito egreditur *vna*, *qui oratus eſt* Pamphilo, vt diceret Athenienſem ciuem *eſſe Glycerium*. *Hic* dicit autem iuſtum eſſe, ac propterea, *vt faciat*, *ſe mone*ri de eo, quod verum *ſit*, et *quod mereatur eius virtus*, *et quod dudum* iam Glycerium digna ſit. Ita ſe *vna harum quauis cauſa im*pelli, vt iſtuc faciat; vnde *opus non eſſe ab illo* rogari Z.). E.

3 *Andrium ego*, *Critonem video*?] Bonum initium agnituri filiam. Itaque compendii cauſa, non laborat de agnitione perſonae Critonis, vt ab eo facile doceri poſſit. *Saluus ſis Crito*] Ne laboret ad perſuadendum: miro compendio Poetae, iam Crito notus eſt Chremi. D.

Lege *is certe eſt*. B.

4 *Quid tu Athenas inſolens*?] *Inſolens*, inſolitus, inſuetus. Cicero (pro Deiot. 2.), *Moueor etiam loci inſolentia*. Salluſtius (in Fragmentis), *Inſolens vera accipiendi*. *Inſolens* et arrogans intelligitur. Qui praeter legem agit humanam et naturalem, *inſolens* dicitur. Cicero (pro Marcello 3), *In victoria*, *quae natura inſolens et ſuperba eſt*. *Euenit*] Pudet fateri propter hereditatem veniſſe. Et vide ipſum eſſe, qui dixerit ſupra, *Clamitent me ſycophantam*, *hereditatem perſequi*. D.

Athenas inſolens] Id eſt, non ſolitus venire Athenas. Vnde Cicero (pro R. Deiot. 2.): *Moueret et loci inſolentia*. Alioquin *inſolens*, ſuperbus dicitur. E.

Quid tu Athenas inſolens? Cr. *euenit*] Priſcian. lib. XV. pag. 168. L.

CH. Hic. SI. men' quaeris? eho, tu Glycerium hinc ciuem esse ais?
CR. Tu negas? SI. itane huc paratus aduenis? CR. qua de re? SI. rogas?
Tune impune haec facias? tune hic homines adolescentulos,
Imperitos rerum, eductos libere, in fraudem illicis?
Sollicitando et pollicitando eorum animos lactans? CR. sanusne es?

5 Vt metro consulatur, amplector lectionem duorum codd. meliorum, qui pro *men' quaeris?* habent, *Simo, men' quaeris?* tribuuntque Critoni. B.

In edit. Saudby. est *Hic est.* Z.

6 *Paratus aduenis?*] Hoc est, subornatus, et compositus dolo (Mſ. Hulst. forte *rectius, compositor doli*: nisi id voluit interpres, illud *paratus* valere et ab aliis subornatum, et vltro compositum ad fraudem). D.

Pro *qua de re* duo codd. habent *qua re.* Recte. Nam ita trochaicus stare potest. B.

7 *Tune impune hoc facias?*] Mire. acriter Critonem aggressus (Mſ. Boend. *Nunc acriter Critonem aggressus*), dilatauit incusationem, et generale (lege vel *grauem*, vel *grauiter.* Nam haec est illa δεινότης) fecit virtute oratoria, quae δεινότης dicitur. *Tune hic*] Id est Athenis, vbi delicta vindicantur. D.

Tun' homines] Hoc versu antitheton est, id est, compositum ex contrariis. E.

Antiqui libri pro *hoc* legunt recte *haec*: quod inuidiosius esse iudicat Faernus. B.

8 *In fraudem illicis?*] Illigas. vnde Virgil. (Ecl. VIII, 73.) *Terna tibi haec primum triplici circumdata filo Licia circumdo. Licia* enim dicta sunt, quasi ligia. D.

Imperitos rerum] Hoc est, in rebus imperitos tuis dolis in persuasionem deducis. E.

9 *Eorum animos lactans?*] Hinc etiam *oblectatio* dicitur. *Lactans*] Quasi teneros animos. *Lactare*, est dulcedine aliqua tenere, ad persuasionem inducere (*ac persuasione inducere.* Wieling.): vnde et *delectare* et *oblectare* dicimus. D.

Eorum animos lactas?] Eorum ingenia fallis et decipis: hoc est enim *lactare*, quasi confuso nutrimento decipere. Vel *iactas*, per hypallagen, id est, in iactationem et superbiam mittis. E.

Pro *lactans* lego *lactas*, atque distinguo ita: *in fraudem illicis Sollicitando, et pollicitando e. a. lactas?* Postea ne essent litterae superuacuae, edidi, *sanun es?* B.

SI. Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?
PAM. Perii. metuo vt fubftet hofpes. CH. fi, Simo, hunc noris fatis,
Non ita arbitrere: bonus eft hic vir. SI. hic vir fit bonus?
Itane adtemperate venit hodie in ipfis nuptiis,
Vt veniret antehac nunquam? eft vero huic credendum, Chreme?
PAM. Ni metuam patrem, habeo pro illa re, illum quod moneam probe.

10 *Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?*] Vide oratorie agi, vt grauius Critonem accufet Simo, nunc defendit filium, quem dudum increpauerat. *Ac meretricios amores*] Peius lenocinio crimen ingeffit: non amicam facere de meretrice, fed coniugem. *Nuptiis conglutinas*] Hoc grauius eft lenocinio. D.

Meretricios amores] Efficis vt meretrices fiant vxores. E.

11 *Metuo vt fubftet hofpes*] *Vt*, ne non. Lucilius, *Tuum vt memoriam retineas.* Et bene *hofpes* ait, non *homo*, vel *Crito.* eft enim (*in* Z.) ipfo nomine caufa diffidentiae. D.

Metuo, vt fubftet hofpes] Vereor, inquit, Pamphilus, ne patris fermone hofpes Crito territus, non poffit refiftere fortiter. E.

12 *Non ita arbitrere*] Id eft, non arbitreris. *Bonus hic vir eft*] Cum pondere et diftinctione inferendum. *Hic vir fit bonus*] Hic, per εἰρωνείαν nec virum, nec bonum effe dixit. *Hic vir fit bonus*] Mire poeta, cum oportuerit Critonem inimiciorem Chremi effe quam Simoni, fic rem inducit, vt notior ei fit contra quem maxime venerat, atque ab eo deferdatur, magis vt res progredi ad cataftrophen poffit. D.

13 *In ipfis nuptiis*] In ipfo articulo nuptiarum. D.

Itane adtemperate] Mf. R. *Ita adtemp.* L.

Plures codd. *euenit*, vt ante 4, quod hic Simo iratus repetit. Caeterum diftingue fic: *Itane a. euenit, b. i. i. nuptiis. Vt veniret, a. n.? e. v. h. c. C.* vltima effer, fine interrogatione, per ironiam. B.

14 *Vt veniret antehac nunquam?*] Plerumque cafus imitatur induftriam: et hoc faepe fit, vt etiam fedulo facta, fint fufpecta. D.

SI. Sycophanta, CR. hem! CH. ſic, Crito, eſt hic: mitte. CR. videat, qui ſiet.
Si mihi pergit, quae volt, dicere: ea, quae non volt, audiet.
Ego iſtaec moueo, aut curo? non tu tuum malum aequo animo feres?

Nam,

16 *Sycophanta*] Hoc eſt, quod minime voluit ſibi dici Crito. Nam ita loquutus eſt ſupra, *Clamitent me ſycophantam, hereditates perſequi. Hem*] Principium iracundiae. audiuit enim quod maxime vitabat: nam vt ſupra, *Clamitent me ſycophantam. Sic, Crito, eſt hic: mitte*] Hic Chremes traducit illum ab iracundia, dicendo *ſic eum eſſe.* Menander: οὗτος αὐτος ἐστὶν * (οὕτως αὐτός ἐστιν, ed. Weſterh. Forte pro ἐστιν leg. πέφυκε. Z.). Et recte: quia naturae ignoſcitur, voluntati non item. D.

Sycophanta] Calumniator. Hoc verbum eſt ab his, qui apud Athenienſ. accuſabant eos, qui cum ficu frumenta extra ciuitatem ferebant. E.

17 *Si mihi pergit, quae volt, dicere*] Grauiter et mature. D.

Si mihi pergit] Alexis: τοῦ κακῶς λέγειν γὰρ ἀρχὴ γίγνεται. ἂν δὲ εἴπῃς ἅπαξ, εὐθὺς ἀντήκουσας ἤδη, λοιδορεῖσθαι λείπεται. L.

Pro *pergit* codd. et edd. vett. recte habent *perget*, vt *audiet.* B.

18 *Ego iſtaec moueo, aut curo?*] Eſt enim ſycophantae perturbare rem bonam, et curare malam. Hoc igitur dicit cum ὑποκρίσει, Ego haec turbo, aut cogito quemadmodum tu dicis, Simo? *Non tu tuum malum aequo animo feres?*] Non filium, ſed amorem in filium (Mſ. Hulſt. et ed. Venet. 1490. melius, *amorem filii*) ſignificat. An quia iratus eſt? Et quaeritur, an conueniant haec verba Pamphilo veniente (Mſ. H. *Pamphilo venienti:* Ed. Venet. *pro Pamphilo veniente.* Haut dubie legendum: *Pamphilo praeſente.* Neque enim veniebat Pamphilus, ſed praeſens adſtabat. Niſi *Pamphilo* vel *pro Pamphilo veniente*, notet, Pamphilo aduocati inſtar aduenienti). Imo enim conueniunt: nam quanto magis diſſimulat fauorem, tanto plus acquirit fidei ad ea quae loquitur. D.

Moueo et curo?] Hoc eſt, iſta facile contemno. *Tuum malum aequo*] Calamitatem tuam, Simo, et quodcunque tibi accidit, aequo animo ferre debes, neque alteri maledicere. E.

Ego iſthaec moueo] Mſſ. *metuo*, al. *moneo.* L.

Nam, ego quae dico, vera an falsa audieris, iam sciri potest.
Atticus quidam olim, naui fracta, apud Andrum eiectus est,
Et istaec vna parua virgo. tum ille egens, forte applicat
Primum ad Chrysidis patrem se. SI. fabulam inceptat. CH. sine.
CR. Itane vero obturbat? CH. perge. CR. tum is mihi cognatus fuit,
Qui eum recepit. ibi ego audiui ex illo, sese esse Atticum.

19 *Iam sciri potest*] Addidit et temporis celeritatem. et magna maturitate dixit. D.

Liber Bembinus et Collegii C. C. cod. recte legunt *audierim* sc. ex Phania. cf. v. 28. B.

20 *Atticus quidam olim*] Haec pars argumenti est: quae et supra iam dicta. D.

Atticus quidam fuit] Narratio incipit ad cognitionem. E.

Olim naui fracta] Priscian. lib. IIX. L.

Liber Bembinus recte legit *ad Andrum*. B.

21 *Forte applicat*] *Applicat*, proprie de naufrago in litus eiecto atque egenti. D.

22 *Primum ad Chrysidis patrem*] Quid est, *primum?* an quia postea mortuus est? *Fabulam inceptat*] Aut ad comoediam retulit *fabulam:* quia *fabula* comoedia: et quia argumentum quasi fabulae narratur. aut certe ad irrisionem narrationis dicit. etenim *olim* fabulae proprium, vt Horatius (Serm. II, 6, 70.) — *olim Rusticus vrbanum murem mus paupere fertur Accepisse cauo, veterem vetus hospes amicum.* D.

23 *Itane vero obturbat?*] Si subdistinguit (*subdistinguis* Z.), *interstrepit* accipe: si non distinguit (*distinguis* Z.), *euertit* intelligas. *Itane vero obturbat?*] Potest, *itane vero,* subdistingui: et sic cum comminatione inferri, *obturbat.* D.

Ita vero obturbat?] Ita scilicet interloquitur? E.

Pro *tum*, quod prorsus ineptum est, corrige *tu*, et refer ad *perge*. B.

24 *Ibi ego audiui ex illo*] Magna confirmatio veritatis est. D.

Menander in τῷ πωλεμένῳ. apud Athenaeum VI: — —

Is ibi mortuus eſt. CH. eius nomen? CR. nomen tam cito tibi? Phania.
CH. Hem, perii. CR. verum hercle opinor fuiſſe Phaniam; hoc certo ſcio,
Rhamnuſium ſe aiebat eſſe. CH. o Iupiter! CR. eadem haec, Chreme,
Multi alii in Andro tum audiuere. CH. vtinam id ſit, quod ſpero. eho, dic mihi,

Quid

Τάλας; Ἕστηκας ἔτι πρὸς ταῖς θύραις, τὸ φορτίον θεὶς. σιτόκουρον, ἄθλιον εἰς τὴν οἰκίαν εἰλήφαμεν. W.

25 *Nomen tam cito tibi?*] Non negantis eſt, ſed difficile ſe dicturum oſtendit. *Phania*] Hoc ita dicit Crito, vt nemo audiret: ſcilicet adhuc dubitans, an ipſe ſit. D.

Fallitur Donatus, qui putat illud *Phania* ſummiſſe dictum a Critone. Nam Chremem audiuiſſe, patet ex proxime ſequentibus. Nos pro *tibi*, quod in codd. quibusdam perantiquis abeſt, reponimus PAM. Nam olim iam fuiſſe, qui illud *Phania* tribuerent Pamphilo, patet ex Donato. B.

26 *Hem*] Sunt qui putent Simonem dicere, iraſcentem filio, Critonem ſubmonenti. *Perii*] Hoc Pamphilus poſt iracundiam patris. An Chremis eſt dolentis, vel ad eius mentionem, vel quod in filiam pene peccarat? *Verum hercle opinor*] Hoc adhuc cunctanter eſt dictum: et ideo indiget confirmatione. D.

Hem appone ſuperiori, vt ſemper. B.

27 *Rhamnuſium ſe*] Piraeus et Rhamnus, et caetera huiuſcemodi maritima Atticae oppida intelligenda ſunt. *Rhamnus*, pagus Atticae eſt. D.

Rhamnuſium ſe aiebat] Locus eſt prope Athenas. E.

Lege *Rhamnuſium ſeſe aibat eſſe*. B.

28 *Multi alii in Andro*] Hoc *teſtimonium caecum* dicitur. Teſtimoniorum enim modus duplex eſt: *manifeſtus* et *caecus*. *Manifeſtus* eſt, qui certos teſtes et praeſentes habet. *Caecus*, in quo multitudinem, aut ciuitatem dicimus ſcire: vt Cicero, (pro Leg. Man. 11.), *Teſtis eſt tota Sicilia.* quod tamen audientem conſternat. Eſt etiam in caeco iusiurandum, tabulae, abſenteſque perſonae. D.

Alii in Andro] Ne parum ſibi fides haberetur, alios id cognouiſſe aſſerit. *Vtinam id ſit*] Chremes poſteaquam audiuit nomen fratris ſui, qui Phania fuit, ſuſpicatus eam puellam

Quid eam tum? suamne esse aiebat? CR. non
CH. Cuiam igitur? CR. fratris filiam.
CH. Certe mea est. CR. quid ais? SI. quid tu
ais? PAM. arrige aures Pamphile.
SI. Qui credis? CH. Phania ille, frater meus fu-
it. SI. noram, et scio.
CH. Is hinc bellum fugiens, meque in Asiam per-
sequens, proficiscitur.
Tum illam relinquere hic est veritus; postilla nunc
primum audio,

P 5 Quid

ellam, quae cum illo nauigauerat, filiam suam, ideo dicit: *Vtinam hoc sit*, inquit, *quod spero*. Et interrogat an ille Phania filiam suam diceret. Quod cum audisset, confirmauit dicendo, *certe mea est*. E.

Dele *tum*, quod abest a cod. Petrensi, nihil confert sententiae, et metro repugnat. B.

29 *Cuiam igitur?*] Vetuste, *cuiam*. quod omnibus generibus et casibus seruit. D.

Lege *aibat* ob metrum. B.

30 *Arrige auris, Pamphile*] Translatio a pecudibus, quibus verbis intendit, accipiendam esse vocem (An, *arripiendam*? W. At haut dubie leg. *quibus aures intenduntur ad accipiendam vocem*. Z.). *Arrige auris, Pamphile*] Hoc Simo videtur dicere. Vt alii putant, ipse sibi Pamphilus. D.

Arrige aures] Κακέμφατον est. Significat tamen, intende auditum: votiua enim sunt quae nunciantur. E.

Arrige auris] Plautus Rudent. v, 2, 61. *Suo mihi hic sermone arrexit auris*. huius locutionis illud Sallust. apud Diomed. *arrexit animos militum*. L.

31 *Noram, et scio*] *Noram* Phaniam, *scio* fratrem fuisse. Ergo et ad personam, et ad rem retulit. D.

Ille, frater meus] Implet quod errorem fecerat, vt doceat filiam suam. E.

32 *Meque in Asiam persequens, proficiscitur*] Bene in Asiam, vbi bellum non erat, sed in Graecia. Et *persequens* dicit, perseuerationem sequentis ostendens. *Persequitur* enim qui non desinit sequi. Virgilius (Aen. IX, 217.), *Quae te sola, puer, multis e matribus, ausa Persequitur*. D.

33 Lege hoc ordine: *Tum illam hic relinquere veritus est*. B.

Quid illo sit factum. PAM. vix sum apud me, ita animus commotu'st metu,
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.
SI. Nae istam multimodis tuam inueniri gaudeo.
PAM. credo, pater.

CH.

34 *Vix sum apud me*] Hoc est argumentum, sapientibus laetitiam vehementem in bonis moderandam: cum vnusquisque gaudens ita perturbetur, vt apud seipsum iam non sit. *Vix sum apud me*] *Non sum apud me*, magis consuetudine quam ratione dicitur. Aut forte sic dicit, quasi abierit animus, et rursus redierit. *Ita animus commotus est metu*] Duo carnifices futurarum rerum sunt, spes et metus. Dolor enim et gaudium, praesentium rerum sunt. Virg. (Aen. VI, 733.) *Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque: nec auras Respiciunt.* Sed dolorem hic in laetitia non posuit, et mire ordinem seruauit. sic enim se haec inuicem sequuntur. Et ἀσυνδέτως distinguendum est, *spe, gaudio*, vt separatim inferantur. D.

Commotus metu] Metum de praeterito intelligimus, qui tamen adhuc manet. Denique ordine fecit. Nam post metum spes collocata est, quae boni imminentis est semper. Deinde adiecit confirmatum bonum quod dixit, *gaudio*. ipsumque totum supposuit: *Mirando hoc tanto, tam repentino bono.* E.

35 *Mirando*] *Mirando*, dum miror. Et est participium. D.

36 *Nae istam multis modis tuam*] Non, *multis modis inueniri gaudeo*: sed, *tuam inueniri*. Alii, *multis modis tuam inueniri gaudeo*: non, *inueniri gaudeo*. Hic iam redit in gratiam Simo cum filio: nisi forte patrem socerum appellat. vt Turnus apud Virgilium (Aen. XII, 50.), *Et nos tela pater, ferrumque haud debile dextra Spargimus* (vt sensus constet, verba *nisi forte — Spargimus*, transponenda sunt post verba quae mox sequuntur, *quamuis Pamphilus respondeat*). Sed quomodo infra dicit, *Quid restat pater?* an *restat* ideo, quia haec iam maior pars reconciliationis est? *Nae istam*] *Nae*, nimis. Cicero (Catil. II, 3.), *Nae isti vehementer errant.* Sallustius (B. Cat. 52.), *Nae ista nobis mansuetudo et misericordia.* *Gaudeo*] *gaudemus* nostris: *gratulamur* alienis. Vt Sallustius, *Et ei voce magna vehementer gratulabantur.* *Credo, pater*] Incertum vtrum, cui gratulatur, Simo sit, quamuis Pamphilus

CH. At mihi vnus ſcrupulus etiam reſtat, qui me male habet. PAM. dignus es,
Cum tua religione, odium. Nodum in ſcirpo quaeris. CH. quid iſtuc'ſt?

CH.

philus reſpondeat. poteſt enim Chremes et pater videri. *Credo pater*] Sic reſponderi ſolet dicenti, *gaudeo*. D.

Nae iſtam multimodis] *Nae*, id eſt, valde. vt, *Faciunt, nae intelligendo, vt nihil intelligant*. E.

Nae iſtam multimodis] V. C. *Sane iſtam multis modis*. L.

Pro *tuam inueniri*, cum non Chremeti, ſed Pamphilo dicantur, repone *ciuem inuentam*. vt Eun. v, 5, 10. v, 9, 6. B.

37 *At mihi vnus ſcrupulus etiam reſtat*] *At*, diſcretiuum eſt ſuperiorum dictorum. *Scrupulus* a ſcrupo lapide dictus, lapillus minimus. Nam nimis moleſtae ſunt pedibus ſcrupuloſae viae. vt Virg. (Aen. VI, 238.) *Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris*. *Etiam*] Pro adhuc. D.

Scrupulus etiam] Sollicitudo et quaſi quiddam quod animum compungat. *Scrupuli* dicuntur lapilli admodum leues et parui. Vnde *ſcrupeam ſpeluncam* Virgil. (Aen. VI, 237.) dixit, hoc eſt, lapillis aſperam. Ponitur ergo *ſcrupulus* pro dubietate, per metaphoram. *Dignus cum illa tua*] σαρκασμός. E.

Dignus cum tua religione odio] Ita Nonius Marcell. al. *odium*. Plaut. Trucul. II, 1, 1. *Haba, hercle quieuit, quia introiuit, odium*. L.

38 *Dignus*] *es cum tua religione odium*] Aut accuſatiuus pro ablatiuo caſu eſt poſitus, pro odio. aut ſeparatim *odium* legendum eſt, vt ſit, dignus qui male habearis. *Nodum in ſcirpo quaeris*] *Scirpus*, paluſtris res et leuiſſima. Lucilius in primo, *Nodum in ſcirpo inſane facere vulgus*. Eſt autem *ſcirpus* ſine nodo, et leuis iunci ſpecies. Alibi ipſe, *Reddunt curatura iunceas*. Plautus (Aul. IV, 1. 9.) *Scirpea inducitur ratis*. D.

Nodum in ſcirpo] *Scirpum* dicimus herbae genus, vt eſt iuncus, qui omni leui corpore, longitudinem ſuam aequali parte cuſtodit. vt dixit in Eunuch. *Reddunt curatura iunceas*. Ergo hoc dixit: Rem, quae omnino eſſe non poteſt, nimia ſollicitudine et cura inquiris. E.

Nodum in ſcirpo] Iſidor. Orig. 17. cap. 9. *Qui inimicus eſt, etiam in ſcirpo nodum quaerit*. Ennodius Epiſc. Ticin. libell. Apol. pag. 350. *Nunquam bene nodus in ſcirpo quaeritur*. Vid. Feſtum in *ſcirpus*. L.

Odium habet, praeter Donatum, liber Bembinus, Vatic. et noſter veterrimus. B.

CH. Nomen non conuenit. CR. fuit hercle huic aliud paruae. CH. quod, Crito?
Numquid meministi? CR. id quaero. PAM. egone huius memoriam patiar meae
Voluptati obstare, cum ego possim in hac re medicari mihi?
Non patiar: heus, Chreme, quod quaeris, Pasibula'st. CR. ipsa'st. CH. ea'st.
PAM. Ex ipsa millies audiui. SI. omnes nos gaudere hoc, Chreme,
Te credo, credere, CH. ita me Di ament, credo. PAM. quid restat, pater?
SI. Iamdudum res reduxit me ipsa in gratiam. PAM. o lepidum patrem!

De

40 *Id quaero*] Rursus Crito obliuiosus est, vtpote alienarum rerum. D.

Egone huius memoriam] Pamphilus scit nunc quod quaeritur. Nam ab ipsa Glycerio frequenter audiuit, quali nomine vocaretur. Idcirco ait, non pati se Critonis memoriam voluptati suae obstare. cum sibi ipse auxilium ferre possit, nomen suggerendo, quod audierat. E.

41 *Voluptati obstare*] Nunc laetitiae et gaudio. D.

Pro *ego* tres codd. cum edd. vett. recte habent *égomet*. B.

42 *Heus, Chreme*] *Heus* dicendum erat, quia Chremes Critonem intuebatur. D.

Scribe simpliciter metri caussa, *Pasibúla*. Caeterum *ipsa'st* dicit Chremes, et *ea'st*, Crito. B.

43 *Ex ipsa audiui millies*] Duas res ostendit Pamphilus, et quod verum sit quod ex ipsa saepe audierit: et quod sit Glycerium. *Omnes nos gaudere hoc, Chreme*] Aut *hoc* correpte, aut *hoc* producte: vt sit, hac re gaudere. Et *gaudere*, nostris est, vt supra adnotauimus: alienis vero, *gratulari*. Sallustius, *Et ei voce magna vehementer gratulabantur*. Plus est ergo gaudere, quam laetari. D.

Nos gaudere] Prisc. VII. L.

44 *Quid restat, pater?*] Hoc est, ne irascaris. D.

Quid restat, pater?] Illud significat vt eam ducat vxorem, et sibi hoc permittat pater. E.

45 *O lepidum patrem*] In

quo

De vxore, ita vt possedi, nihil mutat Chremes. CH. causa optuma'st:
Nisi quid pater ait aliud. PAM. nempe. SI. id scilicet. CH. dos, Pamphile, est
Decem talenta. PAM. accipio. CH. propero ad filiam. eho mecum, Crito:

Nam

quo leporis est plurimum, *lepidus* dicitur. Nam *lepos* est venustas. D.

46 *Nil mutat Chremes*] Vt neque conditionem nouam ferat, et omnia quae eius fuerunt, habeat. E.

47 *Nempe scilicet*] *Nempe*, et *Scilicet*, dicentes, manu vel vultu dotem significant. quod mox intelligit Chremes. Alii *ἀπὸ τοῦ scilicet*, Chremetis personam faciunt (Dacieria contendit *nempe* et *scilicet* habere vim assentiendi et comprobandi, et haec simul a filio et parente pronunciari. Z.). *Dos, Pamphile, est*] id est, Pamphilo pro vxore dabuntur decem talenta. D.

Nisi quid pater] (Hic intelligi vult Chremes, nihil se de bonis Glycerii ablaturum, sed quaerere ne amplius quid velit *). Nempe hoc verbo indicat (dotem, et quasi manu *) . . . vestis tangatur, ita intelligi debet, vt dotem expetere videatur. Ideo adiecit scilicet, postquam (*plusquam*, lege) intellexit * Nam antiquitus dos dabatur a patre puellae. Est q . . (autem *) dos quo se coniuges . . . an (sine *an* et signo lacunae posuit Westerhouius) more antiquo . . (coemunt *) qua coemtione materfamilias dicitur *. E.

Dos est decem talenta] Allusit ad hunc locum Sidon. Apollin. lib. II. Ep. XI. *Namque vt familiae superiori per filiam saltem, quamquam honestissimam iungeretur, contra rigorem ciuici moris, splendidam vt ferunt, dotem Chremes noster Pamphilo suo dixerat.* L.

Lege *Nisi si quid*, et *id* tribue ipsi Pamphilo loquenti *nempe.* B

48 *Accipio*] Ille nisi dixisset, *accipio*, dos non esset. datio enim ab acceptione confirmatur: nec potest videri datum id, quod non sit acceptum. *Eho*] *Eho* hic admiratio est intentionis (lege, *admonitio est attentionis.* sed Wieling. emendat; EHO *hic aduocationis est interiectio*), ad id quod dicturi sumus. D.

(*Decem Talenta*] Talentum est magnum pondus, cuiuslibet metalli *.) E.

Cod. Academ. *propere.* Male. B.

Nam illam me credo haut nosse. SI. cur non illam huc transferri iubes?
PAM. Recte admones. Dauo ego istuc dedam iam negoti. SI. non potest.
PAM. Qui? SI. quia habet aliud magis ex sese, et maius. PAM. quidnam? SI. vinctus est.
PAM. Pater, non recte vinctus'st. SI. haut ita iussi. PAM. iube solui, obsecro.
SI. Age fiat. PAM. at matura. SI. eo intro.
PAM. o faustum et felicem hunc diem!

ACTVS

50 ***Dedam iam***] Addidit et temporis celeritatem. D.

Omnes libri, vetusti imprimis, post *Dauo* habent *ego.* B.

51 *Qui?*] Quamobrem. D.

Qui?] V. C. vt et Regium exempl. *Qui non potest?* L.

52 *Non recte vinctus est*] Id est, non iuste. Sed hic ad caussam retulit *Non recte:* senex vero, ad rem retulit. *Haut ita iussi*] Quia quadrupedem stringi iusserat, quasi recte ac diligenter. Et hoc ipsum non vacat. Nam iam iòculariter loqui, et minus irascentis est, et placabilis animi. *Haut ita iussi*] Eleganter lusit ad ἀμφιβολίαν, et simul ostendit, quam propitius sit Pamphilo pater, et quam facile veniam Dauo impetrare possit ab eo: quippe qui iam etiam iocetur. Pamphilus autem dixerat non iuste: ille sic respondit, quasi dixerit, non diligenter vinctus est. Et *haut ita iussi*, sic enim praeceperat, *Quadrupedem constringito*). Non male coniicit Bentleius ex hac explicatione patere, Donatum, pro *haut*, legisse, *at.* Z.) D.

Non recte vinctus] Probatum est Dauum non esse mentitum: qui nescio quem dixerat venisse, qui sciret Glycerium ciuem esse Atticam. Ideo dixit Dauum non recte vinctum, quia non falsa nunciauerit. *Haut ita iussi*] Hoc est, non vehementer ligari iussi. E.

Pro *haut*, quod alienum est, recte cod. Acad. habet *at.* Iocatur enim Senex ex ambiguo verbi *recte:* iussi nempe, vt recte vinciretur. B.

53 *Mature* T. Faber recte reposuit. Deinde *hunc* abest in Bembino et aliis; et ex consuetudine loquendi abesse posse, recte vidit Faernus. B.

ACTVS QVINTI SCENA V.

CHARINVS. PAMPHILVS.

PROVISÒ quid agat Pamphilus: atque eccum. PAM. aliquis forsan me putet
Non putare hoc verum: at mihi nunc sic esse hoc verum lubet.
Ego Deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror,

Quod

1 *Prouiso quid agat Pamphilus*] Haec Scena alterum generum Chremeti comparat: ne aut Charinus tristis recedat, aut non prouisum videatur Philumenae. *Prouiso quid agat*] Hoc colloquium post (pro *post* lege *per.* cf. Donatus ad v, 6, 5, et 8.) compendium fabulae inducitur: vt vna narratione etiam negotium Charini transigi possit. *Prouiso quid agat*] Dupliciter res ab oculis spectatorum mouentur: aut enim futura promittuntur, aut facta narrantur. *Prouiso*, duo significat: et prouideo et procedo. D.

Prouiso quid agat] Haec Scena Charini aduentum tenet, vt et ipsi laetitia generari possit ex cognitione. Si enim Pamphilo Glycerium datur, dari potest ipsi Philumena quam diligebat, quae Pamphilo offerebatur. *Aliquis forsitan*] Laetitiae plenus Pamphilus, forsitan, inquit, putet alius me hoc, quod mihi contigit, verum non credere. At vero sic esse, ego hoc vero credo et gaudeo, *vt deorum vitam propterea credam sempiternam, quod eorum voluptates propriae sunt.* Ergo quemadmodum intelligo, hoc verum *vt immortalitas parata sit, si nulla gaudio aegritudo intercesserit.* E.

Forsan me putet] Mſ. R. et V. C. *forsitan.* L.

2 *At mihi nunc sic esse hoc verum lubet*] Sic delicate pronunciandum est, et separatim distinguendum. *At mihi nunc sic esse hoc verum lubet*] Sensus hic est, alii putent, vt volunt: ego autem verum esse confirmo, quod mihi lubet verum credere. D.

Nunc sic esse] τὸ *sic* in Mſ. deest. L.

Illud *lubet* cum alienum efficiat sensum, muta in *liquet*, h. e. constat, certum est. Cod. Academicus habet *licet.* B.

3 *Ego deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror*] Omne

Quod voluptates eorum propriae ſunt. Nam mihi immortalitas
Parta'ſt, ſi nulla aegritudo huic gaudio interceſſerit.
Sed quem ego mihi potiſſimum optem nunc, cui haec narrem, dari?
CH. Quid illud gaudi eſt? PAM. Dauom video.
nemo'ſt, quem mallem, omnium.

Nam

Omne quod habemus aut mutuum eſt, aut proprium. *Mutuum* eſt quicquid ad tempus habemus, nec poſtmodum noſtrum futurum eſt, vt vxor, domus, villa, ſerui, et caetera in hunc modum: *Proprium*, vt virtus animi, et bonum ſempiternum, quod proprie de diis dicitur: non enim aliunde venerunt, ſed apud ſe ipſos ſunt ſemper. Et Epicurum ſecutus hoc dixit: Proprie ergo de diis *ſempiternum* dicitur. Nam inter *ſempiternum* et *perpetuum* hoc intereſt: quod *ſempiternum* ad deos, *perpetuum* proprie ad homines pertinet. *Ego deorum vitam propterea*] Hanc ſententiam totam Menandri de Eunucho tranſtulit. et hoc eſt quod dicitur, *Contaminari non decere fabulas. Ego deorum vitam*] Non dixit, quod ſcit (*ſit* Z.): ſed quod verum putet. Et eſt δόγμα ἐπικούρειον, quod a caeteris philoſophis repudiatur, de otio deorum ac perenni voluptate. D.

Deorum vitam] Apollodorus: οὐ τοῦτο τὸ ζῆν ἐστί τὸ καλούμενον θεῶν ἀληθῶς βίον. in Heautont. *Deorum vitam apti.* L.

Lege metri gratia *ea propter*; ſic laudat locum Seruius. B.

4 *Propriae ſunt*] Perpetuae, ſempiternae, quae non ſunt accommodatae ad tempus, ac mutuae. ſic et ſupra, *Nihilne eſſe proprium cuiquam*? D.

5 *Si nulla aegritudo huic gaudio*] Scilicet ſecundum ſupra dictam ſententiam, Si propria, inquit, haec fuerit voluptas, deus ſum. D.

Parta eſt] V. C. *Parata eſt.* L.

6 *Sed quem ego*] Adoleſcentum iſte affectus eſt, velle indicare gaudium. Vnde in Eunucho Chaerea: *Sed neminemne curioſum interuenire nunc mihi*? E.

Faerni libri habent, *Sed quem ego mihi potiſſimum exoptem nunc*, etc. niſi quod Bembinus legit *optem*. Sed, ne verſus laboret, pono cum duobus codd. *cui nunc*. B.

7 *Quid illud gaudi eſt?*] In aliis, Daui perſona infertur. D.

Nam hunc ſcio mea ſolide ſolum gauiſurum gaudia.

ACTVS QVINTI SCENA VI.

DAVVS. PAMPHILVS. CHARINVS.

PAMPHILVS vbinam hic eſt? PAM. Daue. DAV. quis homo'ſt? PAM. ego ſum. DAV. o Pamphile.

PAM. Neſcis quid mihi obtigerit. DAV. certe: ſed quid mihi obtigerit, ſcio.

PAM. Et quidem ego. DAV. more hominum euenit, vt, quod ſim nactus mali,

Prius

8 *Nam hunc ſcio mea ſolide ſolum gauiſurum gaudia*] Ἀρχαϊσμός. *Solide ſolum*] Figura παρόμοιον. D.

1 *Pamphilus vbinam hic eſt?*] In hoc Actu mira arte ea quae reſtant de Comoedia breuiter explicantur, et deſignantur duarum ſororum (vulgo *duorum ſociorum*. Legerim *duorum procorum*) binae nuptiae. *Pamphilus vbinam hic eſt? P. Daue. D. Quisnam homo eſt?*] In affectu gaudentis Pamphili, et Daui gratulatione cognitionem rerum Charino praebuit: cuius perſona parce vtitur poſt (*propter* Z.) compendium. D.

Eandem lectionem ipſe Faernus expreſſit. Sed duo codd. *vbinam eſt:* et cod. Acad. *ego ſum Pamphilus*. Recte. Nam illa exclamatio, cum nil aliud addatur, prorſus inepta putanda eſt. B.

2 *Sed quid mihi obtigerit, ſcio*] *Scio*, id eſt, perſenſi. D.

Neſcis quid mihi obtigerit] Quo gaudium melius nunciet, primo generaliter interrogationem proponit. *Neſcis*, inquit, *quid obtigerit*. Sed Dauus, qui vinctus fuerat, aliquid accepit, ac reſpondet: *Certe neſcio quidem quid obtigerit, ſed quid mihi obtigerit ſcio*: quod in piſtrinum miſſus, et vinctus eſt. E.

3 *More hominum*] *Hominum* abundat. *More hominum euenit, vt id quod ſim nactus mali*] Quia fama mali celerior, quam boni: id eſt, vt facilius mala, quam bona nuncientur. Ad hoc ergo dixit, quod ille prior ſcierit quod eſſet vinctus, quam ipſe cognitam Glycerium cognoſceret. D.

Et quidem ego] Quod tu paſſus ſis, Daue, ſcio. *More homi-*

Prius resciscceres tu, quam ego illud, quod tibi euenit boni.
PAM. Mea Glycerium suos parentes repperit. DAV. factum bene! CH. hem!
PAM. Pater amicus summus nobis. DAV. quis? PAM. Chremes. DAV. narras probe.
PAM. Nec mora vlla est, quin eam vxorem ducam. CH. num ille somniat
Ea, quae vigilans voluit? PAM. tum de puero, Daue? DAV. ah, desine.
Solus est, quem diligant Di. CH. saluus sum, si haec vera sunt.

hominum] Famam malorum celerem nuncium omnes dixerunt: idcirco *hominum more hoc contigit, vt, mali quid ego passus essem, prius scires, quam ego, quid tibi contigisset.* E.

Post *sim* interfere *ego.* B.

4 Omnes codd. praeter cod. Palat. quidem habent *illud*, sed male: vt ex oppositione constat. Atque pro *quod tibi* repone *tibi quod.* B.

5 *Mea Glycerium suos parentes reperit*] Haec ita narrantur Dauo, vt eadem opera etiam Charinus audiat. D.

6 *Pater amicus summus*] Haec omnia, vt diximus, propter Charinum dicuntur, vt audiat. *Amicus summus*] Deest *eius.* D.

7 *Num ille somniat ea, quae vigilans voluit?*] Hinc Virgil. (Ecl. VIII, 108.) *Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?* D.

Somniat ea] Argumentum a repugnantibus. Nam vigilare repugnat somniare, sicut nigrum pallido. Charinus ergo non credit ista omnia contigisse, quae Pamphilus narrat. E.

Quin eam vxorem] Mſ. R. *Quin iam.* L.

Duo veterrimi habent *quin* IAM *vxorem.* Recte, vt Adel. IV, 5, 66. B.

8 *Desine*] Compendium attulit. D.

9 Duo libri cum edd. vett. recte habent *Solus es*, quia hoc non tam infanti conuenit, quam patri. Atque pro *diligant* lege cum Faerno *diligunt.* vt et in gr. prouerbio: ὃν οἱ θεοὶ φιλῶσιν, ἀποθνήσκει νέος. B.

Colloquar. PAM. quis homo'st? o Charine, in tempore ipso mihi aduenis.
CH. Bene factum. PAM. audistin'? CH. omnia: age, me in tuis secundis respice.
Tuus est nunc Chremes: facturum, quae voles, scio esse omnia.

Q 2 PAM.

10 *Colloquar*] Mſ. R. *Adibo et colloquar*. L.

Deleatur illud *o* ante *Charine*, tanquam inutile. B.

11 *Bene factum*] A gratulatione coepit. *Omnia*] Compendium. *Age, me in tuis secundis rebus respice*] Haec sunt quae absolute dicuntur: et est commonitio. Sunt enim qui felicitate elati, ne respicere quidem velint amicos. Et *respicere*, est proprie retro aspicere. Id est, quem praecedis felicitate, non obliuiscaris. D.

Age, me in tuis secundis] Exhortatur Charinus Pamphilum, vt auxilium sibi praebeat. *In secundis*, inquit, *rebus tuis respice me*, habes in potestatem (*potestate* Z.) Chremetem, omnia potest facere ille, quae tu voles. Post hunc versus sequuntur continentes illam sententiam, quemadmodum itum est ad Chremetem, quemadmodum exoratus Charino promiserit filiam. Sed hos tollendos versus esse persuadet, quod sequitur: *Memini. atque adeo longum est exspectare, dum exeat.* Si enim acta sunt ista omnia in publico, quomodo dici potest, maxime cum sequatur, *Ne exspectetis, ne exeant huc: intus despondebitur: Intus transigetur, si quid est quod restat.* Ergo cum legerimus primum, *Tuus nunc Chremes: facturum, quae voles, scio esse omnia*, continuo debemus subiungere, *Atque adeo longum illum exspectare, dum huc exeat.* Ita enim integritas fiet sensus, sublatis versibus,* qui intus gesta retinebant. Quod vero sequitur *ω. Plaudite*, verba sunt Calliopii eius recitatoris, qui cum fabulam terminasset, eleuabat aulaeum Scenae, et alloquebatur populum, *Vos valete, vos plaudite*, siue, fauete. E.

Me in tuis secundis respice] Sophocles Oedip. Colon. Εὐδαίμονες γένοισθαι, κἆτ' ἐυπραξίᾳ Μέμνησθαί μυ. L.

Pro *bem audistin'?*] repone simpliciter *audisti?* B.

12 *Tuus est nunc Chremes*] Lucilius in secundo, (Mſ. Hulst. et Lindenbr. *in septimo*). *Nunc praetor tuus est, meus si discesserit horno Gentilis.* D.

PAM. Memini: atque adeo longum'st, nos illum exspectare, dum exeat.
Sequere hac me intus ad Glycerium nunc. tu, Daue, abi domum:
Propera, arcesse, hinc qui auferant eam. quid stas? quid cessas? DAV. eo.
Ne exspectetis, dum exeant huc: intus desponde-bitur:

Intus

13 *Atque adeo longum est nos illum exspectare*] Quia et andacter et artificiose binos amores duorum adolescentium, et binas nuptias in vna fabula machinatus est: et id extra praescriptum Menandri, cuius Comoediam transferebat: idcirco aliud in proscenio, aliud post scenam retulit: ne vel iusto longior fieret, vel in eandem propter rerum similitudinem cogerentur. D.

14 *Sequere hac me intus: ad Glycerium*] Iam post scenam itur: quia vlterius in proscenio nihil agitur. *Tu Daue abi Domum*] Hi versus, vsque ad illum, *Gnatam tibi meam Philumenam vxorem*, negantur Terentii esse: adeo vt in pluribus exemplaribus bonis non inferantur (Ms. Hulst. *ferantur*. rectius; nisi malis, *inueniantur*. Wielingius mauult, *inferantur*. Citat hos versus septemdecim, quos Donatus et Eugraphius recte spurios iudicant, Guyetus e quibusdam codd. quos vidit. In decem codd. quibus sum vsus, eos non inueni. Vt autem lector non ignoret, quid iste auctor de Charini somniauerit nuptiis, ex Guyeto versus istos infra adscribere lubet). D.

Abi domum: propera] Ms. R. *abi domum propere*. Vt Heautont. Act. 2. Scen. 2. *Abi obuiam propere*. et *traduce huc ad nos propere*. Hecyr. Act. 5. Scen. 3. 10. *propere curre ad Pamphilum*. L.

Bembinus cod. *ad Glycerium;* Donatus apud Faernum, *apud Glycerium*. Nostri omnes, *nunc est*, quod versus ipse postulat. Lege et distingue: *Sequere hac me. intus apud Gl. nunc est*. B.

15 Meliores et plures libb. *Propere arcesse*. B.

16 *Ne exspectetis*] Mire dicit, latenter se laudans: quo verbo auidum adhuc audiendi populum, adeoque cupidum et intentum ostendit, vt finem Comoediae euenisse non senserit. D.

Intus transfigetur, si quid est, quod restet. Ω. Plaudite.

CALLIOPIVS RECENSVI.

17 *Intus transfigetur, si quid est quod restet*] Artificiose poeta hereditatis iustam petitionem ex Critonis persona praetermisit, quae ei, Glycerio cognita, iure tribuebatur: ne vel paruo rei Critonis tractatu, aut defraudatione Glycerii infuscaretur finis fabulae, ad laetum exitum spectans. *Si quid est quod restet*] Quia narratione dignum non est, quod Charinus rogat. D.

Ω. *Plaudite*] Haec nota in omnibus vett. codd. vt et in Regio exemplari habetur. L.

Alii aliter de *plaudite* et nota ω, quae praeposita est, sentiunt. Ego ex Horat. Art. Poet. 154, *Cantorem* puto significari, cuius, vbi Actores omnes e Scena exierunt, fuit, depositis ex ore tibiis illis dextris et sinistris, *plaudite* sonare. Igitur huius Cantoris nota in libris olim fuit CA. quae postea vel ex ignoratione, vel compendii causa in formam ei similem ω degenerauit. B.

Calliopius] In quibusdam libb. *Calliopus*. De Calliopio quaedam Eugraphius. Sed ne amplius nugemur, criticum eum fuisse, mea quidem fert opinio, qui hasce fabulas ad prisca exemplaria correxit. Sic Vettius Agerius Basilius Horatium recensuit, vt testantur vetusti codd. in quibus ita scriptum: *Vettius Agerius Basilius Mauortius* V. C. et INL. ex commen. Dom. Exconf. ord. legi et vt potui emendaui: Nicomachus Dexter et Victorianus V. V. C. C. Titum Liuium: Iulius Celsus Constantinus V. C. et Flauius Licerius Firminus Lupicinus Ephemerin Iulii Caesaris: Flaccus Theodorus Memorialis sacri scrinii epistolarum, et adiutor viri magni Quaestoris Sacri palatii Priscianum: Securus Melior Felix Asper Com. consist. rhetor vrb. R. Martianum Capellam. vti haec nomina in vetustissimis scriptis codicibus adnotantur. Sic Apuleii Milesiarum libros et Apologeticum Crispus Sallustius quidam legit, emendauit, et recognouit: ita enim in antiquissimis codicibus legitur, qui Florentiae in bibliotheca Magni Ducis Hetruriae asseruantur. Ad horum ergo exemplum Calliopius nomen quoque suum, siue verum fictumue hoc sit, fabulis a se recensitis adscripsit. L.

AELII DONATI V. C. ORATORIS VRBIS ROMAE COMMENT. IN TERENTI ANDRIAM EXPLICIT.

Mſ. Hulſt. ita: *Donati in Andriam Commentum explicit feliciter*. In aliis aliter. Caeterum multis exemplis confirmatur, quod ſcribit Hieronymus ad Marcellam, Epiſt. 138: *Scire debemus, apud Ebraeos in fine librorum vnum e tribus ſolere ſubnecti, vt aut* Amen *ſcribant, aut* Sela *aut* Salom, *quod exprimit pacem, vnde et* Salomon, *pacificus dicitur: vt ſolemus nos completis opuſculis, ad diſtinctionem rei alterius ſequentis, medium interponere* Explicit, *aut* Feliciter, *aut aliquid iſtius modi.* Vt autem de aliis taceam, eſt in fine vnius cod. Lugduno-Batavi, *P. Terentii Afri Comoedia Phormio Calliopio bono Scholaſtico explicit feliciter.* Alius additum habet: *Calliopius recenſui. P. Terentii Afri Comoedia Phormionis explicit. Amen.* Alius habet: *Finito Libro ſit laus et gloria Chriſto*. Mſ. Bodl. praeter *Explicit* nihil ſubiungit, idque ter; ſub finem Eunuchi, Adelphorum et Hecyrae. De cuius vocis origine Euer. Otto in Diatr. de Papiniano cap. XII, 6. *Locutio*, inquit, *deſumta eſt a vetuſto voluminum euoluendorum more: quae demtis loris, vncisque relaxatis* explicabantur, *adeoque lectoribus ad finem vſque patebant.* Martial. XI, 108.

> Explicitum nobis vſque ad ſua cornua librum,
> Et quaſi perlectum, Septiciane, refers.

Inde profecta antiquorum conſuetudo, vt completo libro vocem Explicitus, *dein poſterioribus ſeculis curtius* Explicit *ſubiicerent, ſtatimque ſcriptionem continuarent.* W.

APPENDIX SPVRIA.

P. Te exſpectabam. eſt de tua re, quod agere ego tecum volo.

Dedi operam, ne me eſſe oblitum dicas tuae gnatae alterae.

Tibi me opinor reperiſſe dignum te atque illa virum.

CHAR. Daue, ah perii. de meo amore ac vita nunc ſors tollitur. CHR.

Chr. Non noua iſtaec mihi conditio eſt, ſi voluiſſem, Pamphile.

Ch. Occidi, Daue, perii! Chr. Sed id quamobrem non volui, eloquar.

Non idcirco, quod eum affinem mihi nollem. P. Hem, tace.

Chr. Sed amicitia noſtra, quae eſt a patribus noſtris tradita,

Non aliquam partem ſtudii adductam tradi liberis,

Nunc cum copia atque fortuna vtrique vt obſequeretur, dedit, detur. P. bene

Factum: abi, atque age gratias homini. Cha. Salues, Chremes amicorum

Meorum omnium mihi cariſſime, quod mihi commodum eſt, gaudio,

Quam id, quod a te expeto, me reperiſſe, vt habitus antehac fui

Tibi animum, quo adeumque applicaris ſtudium exinde vt erit,

Tute exiſtimaueris id ita eſſe facere ex me coniecturam ex me licet.

Alienus abs te tamen quis tu eſſes, noueras, ita res eſt. Chr. Gnatam tibi meam

Philumenam vxorem, et dotis ſex talenta ſpondeo.

FRIDERICI LINDENBROGI

OBSERVATIONES IN AELII DONATI. V. C. COMMENT. IN ANDRIAM.

Commentarium hunc, qui Aelio Donato, oratori vrbis Romae adſcribitur, ſic quidem illius eſſe cenſeo, vt integriorem multo eum olim extitiſſe, mea quidem opinio ſit: qualem autem nunc habeamus, collectanea potius ſiue excerpta dicenda eſſe, quam ipſiſſimum Donati opus. Id quod arguere videntur frequentes aſteriſci; et quod totiens eadem repetantur, nonnulla etiam parum dilucide explicentur. Quin etiam Hieronymus Comment. in Eccleſ. cap. I. atteſtatur, Donatum praeceptorem ſuum, cum verſiculum illum, *Nihil eſt dictum, quod non ſit dictum prius,* interpretaretur, *pereat,* dixiſſe, *qui ante nos noſtra dixerunt.* Quae ſane verba in hiſce commentariis nunc minime leguntur. Dein, quae ex Probo et aliis hic afferuntur, quis negaret ea collectoris potius ſtudio, quam Donati iudicio inſerta eſſe. Praeter hunc enim et alios plures certum eſt in Terentium commentaria edidiſſe: Euanthium puta, Aruntium Celſum, Flauium Caprum, Helenium Acronem, Aſprum, Probum, Nigidium, et ſi vera lectio, Adeſionem. De Euanthio Rufinus Grammaticus de metris Terentianis: *Euanthius in commentario Terentii de fabula, hoc eſt, de comoedia; ſic dicit.* Reliquos Chariſius Soſipater, et Donatus ipſe in hiſce commentariis laudant. At quicquid ſit, contenti ſimus hoc Catone, qui ex tantorum naufragio ſolus periculum qualiter qualiter euaſit.

Aelii Donati] Ita expreſſim libb. Pithaeor. et P. Danielis, quos hic auctores ſequor. Quamuis in Commentariis Virgilianis, quae et illa Donato attribuuntur; et quidem ab antiquis, CL. TIBERIVS vocetur. Etiam in vetuſtiſſimo Mſ. Cod. quem Florentiae in Bibliotheca Ducis Hetruriae vidi, Donatus nomen Africanum eſt. B. Auguſtin. Epiſt. 163. *Quamquam enim Donati nomen Afrum eſſe ſoleat, non tamen repugnaret a vero, vt vel partium illarum aliquis vocaretur nomine Afro.* Inde Donatus Proconſul Africae, ad quem ſcribit Auguſtin. Epiſt. 127; et Donatus iſte Carthagini-

ginienſis, qui poſtea ſectae ſuae nomen dedit; et Donatus Bagaienſis, et alii, qui hic minime ſunt recenſendi.

IN ARGVMENTVM ANDRIAE.

Haec prima acta] Vet. cod. Petr. Danielis: *Haec prima facta eſt, acta ludis.*

M. Fuluio et] al. *M. Fuluio aedile, et M. Glabrione. Q. Minucio Valerio curulibus.*

Diuerbiis authenticis] Sic quidem omnes ſcripti libri; ſed non dubito quin vera ſit emendatio haec: *Diuerbiis aut canticis.* Tertullian. de Spectacul. *Si ſcenicae doctrinae delectant, ſatis nobis literarum eſt, ſatis verſuum eſt, ſatis ſententiarum, ſatis etiam canticorum.* Vitruuius de architect. lib. 5. praefat. *Comici interponentes e choro canticum, diuiſerunt ſpacia fabularum, ita partes cubica ratione facientes, inter capedinibus leuant actorum pronunciationes.* Vid. Tit. Liuium Decad. 1. lib. 7. Diomed. lib. 3. et prolegom.

Poſt ſcenam fieri] Vid. quae notaui ad Andr. Act. III, Sc. I.

Sibi exhibeat] Excerpta Mſ. R. *ſibi exhibiturus.*

Hunc enim orbem] Ita Mſ. R. al. *ordinem.*

Poeticae virtutis] al. *poeticae artis et virtutis.*

IN PROLOGVM.

1 *Minimeque errantem*] Mſ. R. Dan. *minimeque errati.*

Lucio Lanuino] Dan. *Luſcio Lauiuino.* al. *Luſcio Lanuino.* Hieronym. Quaeſt. Hebraic. *Qui in principiis librorum debebam ſequuturi operis argumenta proponere, cogor reſpondere maledictis: Terentii quippiam ſuſtinens, qui comoediarum prologos in defenſionem ſui ſcenis dabat. Vrgebat enim eum Luſcius Lauinius noſtro Luſcio ſimilis, et quaſi publici aerarii furem poetam criminabatur.* Vid. Sarisber. Policrat.

5 *Quae ab amantibus ſaluo*] Vitioſus hic locus. liber Daniel. *quae amantibus ſaluo.* Excerpta Reg. *quae a manentibus.*

7 *Quaſi rancidi*] Mſ. *rancioli.*

8 *An nunc vitio*] Mſ. *non nunc vitio dent?*

12 *Prolata oratione*] Mſ. *in probata oratione.*

In poemate] Excerpta Reg. et Dan. *Et poema.*

22 *Nam quieſcere illi*] Rectius puto quod in Mſ. R. et Dan. *Nam* QVIESCE *illi dicitur. Ante denuntio*] Mſ. Dan. *praedico, admoneo.*

ACT. I. SC. I.

1 *Properanter diſcernit*] Mſſ. *properat et diſcernit.*

2 *Figura ellipſis*] Excerpta Reg. *figura ſyllepſis.*

3 *Medicinae famulatrix*] Mſ. *adulatrix.*

4 *Generales ſunt partes*] Mſ. R. *ſpecies.*

Et temperantia] Mſ. R. *Patientia.* Hieronym. ad Pammach.

mach. *Quatuor virtutes scribunt Stoici ita sibi inuicem nexas, et mutuo cohaerentes, vt qui vnam non habuerit, omnibus careat: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam.* Vid. Martian. Capell. de nupt. Philol. lib. 2. pag. 33.

Perfectionem designat] R. *desiderat.*

9 *Moderata; aequalis*] R. *moderata qualitas.*

Patres plebem] Ita Mss. al. P. C. locus est lib. 1. Histor. cap. 2.

10 *Ad aliquid dicitur*] Ita Excerpta Reg. al. *ad aliquem.*

12 *Beneficium erogatum*] R. *beneficiis prorogatum.*

13 *Secundum ius*] l. 6. §. 1. ff. de alend. et agnosc. lib. l. 5. ff. de iur. patronat. l. 2. C. de libert. et eor. lib. Legum Burgund. Tit. 40. de manumiss. Ambros. de Iacob et beata vita.

Admirabiliter] Mss. et excerpta Reg. *aduerbialiter.*

22 *Quod praecedit*] Reg. excerpta: *quod sequitur, id quod praecedit.*

Incipit mala ibi] Ms. *I. m. ab.*

28 *Plerique παρέλκον*] A. Gell. lib. 8. cap. 12.

Omnes subiguntur] al. *subiungunt.*

34 *Vt ne quid nimis*] Conuenit cum hoc loco quod Seruius notat in Virgil. Aeneid. x. vers. 861. *Phoebe, diu. Terentius seruis dat plerumque sententias prudentissimas. quidem, sed quae per naturam se offerunt cunctis, vt* NE QVID NIMIS.

41 *Obsequium primum*] Quinct. lib. 8. c. 3.

43 *Huc loci vel huc locorum*] Reg. excerpta. *vt huic locorum.*

45 *Neque addendum iam sit*] Aristot. ad Nicomach. lib. 2. cap. 6.

48 *Victus, in paruis arduisque*] Plaut. Capt. Act. 1, 2, 85. — *Asper meus victus sane est.* Ibidem Act. III, 1, 37.

Redibo huc ad senem, ad coenam asperam.

52 *Conditio est pactio*] Vt Plaut. Capt. 1, 2, 78.

Quasi fundum vendens meis me addicam legibus.

56 *Habet, qui letaliter*] Ita Prudent. in Psychomach. Virgil. et alii. (Ad illustrandum locum Terentii et sententiam Donati confirmandam valet locus Anacreontis XLV, 13, vbi ἔλαβεν βέλεμνον Ἄρης, non significat *Mars telum manu apprehendit*, quae est vulgaris opinio, sed satis inepta; sed *telo vulneratus est.* Z).

Mane aduerb.] Ms. *Vtrum Pamphilum an aduerbialiter.*

58 *Vt sis, si vis. nam delirat,* etc.] Haec est lectio vett. codd. Apparet autem fuisse tam acute fatuos nonnullos qui hariolarentur, *Sodes* Graecam esse vocem, ἀντὶ τοῦ ζῶος ζῇς, *ita viuas*, quae est vsitata obtestandi formula, ad verbum: *Ita saluus atque incolumis viuas.*

Peregrinae mulieri] Mss. *peregrinis meretricibus.*

61 *Et quidem*] Mſ. *Et quod tacitum.*

80 *Frequens vt miles*] A. Gell. libr. 16. cap. 4.

81 *Noctu efferebantur propter celebration.*] Seruius ad Virgil. Aeneid. XI. verſu 143. *Funereas rapuere faces.*

82 *Alienis lacrumis ſuas commodabat*] Hoc non protriti ſermonis eſt. Zeno Veronenſis Epiſcopus, Serm. de continentia: *Cui magis lacrumas commodabis? mortuone, an morienti?* Et quouis pacto contendere auſim, ſic Petron. Arbitrum c. 3. ſcripſiſſe: *Adſidebat aegrae fidiſſima ancilla, ſimulque et lacrumas commodabat lugenti, et quotiens defecerat, poſitum in monumento lumen renouabat.* vbi vulgo legitur *commendabat lugenti*, male.

88 *Funes et * in genu*] Ita in Mſ. Pith. at in P. Daniel. *Funes et ingenium cerei f.* aeque corrupte. Sed vitioſam ſcripturam exprimere malui, quam ex ingenio parum feliciter quid ſubſtituere. Nam quod in vulg. legitur: *delibuti funes et cerei fomites*, dubito an pro vero accipiendum ſit. De hiſce autem funalibus Seru. XI. 143. Aeneid. *Funera alii a funalibus candelis, ſebo et cera circumdatis dicta, quod his praelucentibus noctu efferrentur mortui.* Iſidorus Orig. libb. XX. cap. 10. *Funalia ſunt quae intra ceram ſunt, dicta a funibus, quos ante vſum papyri cera circumdatos habuere maiores, vnde et funera dicuntur. Funalia autem Graecis ſcolaces dicuntur, quod ſint ſcolicae, hoc eſt, intortae. Hos Romani funes et funalia nominabant*, etc. Vid. Seru. Aeneid. I, 727. *Flammis funalia vincunt.* Vbi etiam de papyro additur. vti et apud Pont. Paulin. in natali Felicis: *Limina ceratis adorentur odora papyris.* Ennodius Episc. in benedict. cerei: *ceram pauit nectareis partubus foeta virginitas, papyrum ad alimenta ignium lympha transmiſit, lumen adhibetur e coelo.* Antipater Epigramm. lib. VI.

Λαμπάδα κηροχίτωνα κρόνῳ τυφῆρα λύχνον,
Σχοίνῳ καὶ λεπτῷ σφιγγόμενον πακύρῳ.

92 *Forma immobilis*] Iſidor. libr. different.

100 *Poſt ipſam morituri*] Referri huc commode poteſt, quod Seruius notat Aeneid. III, 60. *magna ſupremum voce ciemus. Hoc loco dicimus more ſolemni, id eſt, tertio Vale; nos te ordine, quo natura permiſerit, cuncti ſequemur.* Plane vt in vet. inſcript. Hiſpan.

VALE. ET. SALVE. ANIMA.
Ↄ. OPPIANAE. FELICIS.
NOS. EO. ORD. QVO. NATVRA.
PERMISERIT. TE. SEQVEMVR.

101 *Sepulcbrum κατ' ἀντίφρασιν dicimus*] Ita Mſ. alii, *Vt diximus*, quod tamen iam non dixerat: itaque mutila haec eſſe

esse commentaria, vel hinc etiam colligere licet.

115 *Per ratiocinationem*] Ita Mſ. Alii, *Per rationem.*

118 *Appareat verum*] Mſ. *euerſum.*

134 *Omnibus membris*] Mſ. R. Pith. Dan. *omnibus verbis.* fortaſſis an fuit *neruis*?

136 *Nulla cauſa*] Mſ. *vlla cauſa.*

ACT. I. SC. 2.

1 *Narratione iam habita*] Mſ. *narratione peracta.*

2 *DaFus, SerFus*] Vid. Quinctil. libr. 1. cap. 4. de litteris.

4 *Florentis Homeri*] Haec vera eſt lectio in lib. Dan. Alii codices male, *Florentis honoris.* Locus Lucretii extat lib. 1, 125.

11 *Miranda locutio*] Reg. excerpt. *Imitanda locutio.*

13 *Vultuoſe agunt*] Excerpt. R. *Inuidioſe agunt.*

15 *Spectat. pronuncians*] Ni tardius ad manus meas perueniſſet Mſ. cod. Danielis, ſic ex eo edi debuiſſet: *Vos hoc agite, ſpectatores, nunc iam. Pronuncians* etc. quae vera eſt lectio. Locus Plauti extat Prolog. Aſinar.

21 *Trepida confeſſio*] Mſ. *tepida conſenſio.*

29 *Auſpiciis ſeruatis*] Reg. excerpt. et Dan. *Auſpiciis ſeruatitiis.* de hoc autem ritu, quo leges auſpicato rogabantur, vid. Ciceron. Philipp. V.

34 *Vnam affirmatiuam*] Mſſ. *confeſſiuam.*

ACT. I. SC. 3.

1 *Metu et cura aeſtuantis*] Ita excerpta Reg. quibuscum in parte conſentiunt Mſſ. reliqui.

13 *Παρόμοιον dicitur*] Reg. *Paromonea.* Dan. ΠΑΡΩΝΟΜΑΣΙΑΙ.

21 *Nomina comicorum ſeruor.*] Bene de his ſeruorum nominib. Helladius in biblioth. Photii. cuius locum integre adſcribam: ὅτι δὲ κωμικοὶ τοὺς οἰκέτας τὸ μὲν πλέον ἀπὸ τοῦ γένους ἐκάλουν, οἷον Σῦρον, Καρίωνα, Μίδαν, Γέταν, καὶ ὅμοια. ἐκάλουν δὲ τὰ ἐξ ἐπιθέτων, ὡς ἀπὸ τοῦ χρώματος μὲν Πυῤῥίαν καὶ Ξανθίαν: ἀπὸ τοῦ τρόπου δὲ Παρμένονα, καὶ Πιστὸν, καὶ Δρόμωνα; ἐκάλουν δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ ὠνήσαντο τὸν οἰκέτην, ἐξ οὗ καὶ τοὺς Νουμενίας ὠνόμαζον. Vid. Ariſtophan. in Ranis, et quae notat Donat. ad Act. 1. Scen. 1. verſ. 1. Adelph. Illud porro antiquitus obſeruabatur, vt comica nomina duarum ſyllabarum, tragica vero plurium eſſent. Athenaeus id docet, lib. XIV, c. 1. φιλόγελως δὲ ἦν καὶ Δημήτριος ὁ πολιορκητὴς, ὥς φησι Φύλαρχος ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἱστοριῶν, ὅς γε τὴν Λυσιμάχου ἀρχὴν κωμικῆς σκηνῆς οὐδὲν διαφέρειν ἔλεγεν. ἐξιέναι γὰρ ἀπ' αὐτῆς πάντας δισυλλάβους. De tragicis ibidem mox additur.

In comoedia frequentiſſimus Dauus. Philoſtrat. lib. 1. Icon. χρῆται γὰρ αὐτῇ (ἀλώπεκι) ὁ Αἴσωπος διακόνῳ τῶν πλείστων ὑποθέσεων, ὥσπερ ἡ κωμῳδία τῷ Δάῳ.

Horat.

Horat. de arte, 114. *Intererit multum, Dauus loquatur, an heros.* Ex eodem libro 237.

Vt nihil intersit, Dauusne loquatur, et audax
Pythias, emuncto lucrata Simone talentum.

Dio Chrysostom. πρὸς Ἀλέξανδρ. Lucian. περὶ ὀρχήσεως. At minus recte a patria Dauum dici autumo: verius vero a Glossario scriptum, *Dauus* ἄφρων, ἄπειρος. indeque interpretandum illud, *Dauus sum, non Oedipus.* Sic Getae nomen non raro frequentabatur. Arrian. in Epict. lib. III, cap. 26. πρῶτον μὲν ἐξελήλυθε νυκτὸς, ὅτε οὐ Γέτας οὐ τολμᾷ ἐξελθεῖν. Cael. Sedulius in opere Pasch. *Siue clamoribus cothurnatae tragoediae, seu ridiculi Getae comica foeditate.* Quod Caracallae temporibus adeo odiosum fuit, vt si quis illud vel scripsisset, vel verbotenus protulisset, statim is de vita periclitaretur. ὅθεν οὐδὲ ἐν ταῖς κωμῳδίαις οἱ ποιηταὶ ἔτι ἐχρῶντο. Xiphilinus in Caracalla. De Phormione Cicero pro Cecinna 10, et ex eo Quinct. libr. VI, cap. 4. *Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minus niger, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio.* Aus. Ep. 22. *Canus, comosus, hispidus, trux, attubus, Terentianus Phormio.* Parmenonem et Syrum, praeter Terentium, Plautus inducit Bacchidibus IV, 4, 7. *Non mihi isti placent Parmenones, Syri, qui duas aut tres minas Auferunt heris.* Parmeno παραμένων, τουτέστι παραμένων. Dio Chrysost. Rhodiac. p. 219. ἀνδράποδον μὲν τις ὠνούμενος, εἴ ποτε ἀπέδρα σκόπει, καὶ εἰ μὴ παρέμενεν τῷ πρώτῳ δεσπότῃ. Igitur Parmeno, qui non fugitiuus: neque de quo dici potest illud Horat. l. 2. Ep. 2. v. 14. — *semel hic cessauit, et, vt fit, In scalis latuit* — Vbi sic Porphyr. *Iam nunc verba sunt quibus mango vtitur, vt monstret cessatorem esse quem vendidit, hoc est, fugitiuum.* Atque haec vera nominis ratio.

Vt Thylacus] Sic ex Reg. excerptis restituimus, cum antea corrupte legeretur *Chylacus.* Est autem hic *Thylacus*, vt in Pandecte *Saccus.* l. 44. de manum. testam. *Saccus seruus meus, et Eutychia, et Hirena ancillae meae.* Quo quidem nomine ventriosi et vinarii potissimum vocabantur. Antiphanes vetus Comicus apud Athen. Dipn. l. XII, c. 13. — τοῦτον οὖν δι' οἰνοφλυγίαν καὶ πάχος τοῦ σώματος Ἀσκὸν καλοῦσι πάντες οἱ ἐπιχώριοι. Vt et Alexis quodam in loco testatur: cuius verba in notis ad Theophrast. notauit vir doctissimus Isaac. Casaubonus.

ACT. I. SC. 4.

2 *Abstemius, sobrius*] Quinct. I, 7. Aul. Gell. X, 23. Ouid. Metam. XV, 322. *Clitorio quicunque sitim de fonte leuarit, Vina fugit, gaudetque, meris abstemius, vndis.*

ACT. I. SC. 5.

2 *Cum stomacho dictum*] Ms. *cum stom.* δεικτικόν.

15 *Infringi, impingi*] Ms. *Infligi, impingi.*

18 *Conflatur excusatio*] Ms. *accusatio.*

26 Ἀπὸ τοῦ αἰσίου] Mſ. ἀπὸ τοῦ δείου.

33 *Nam vtraque*] Mſ. *nam vtrumque*.

35 *Voluntas non factum damnatur*] Punitur videlicet voluntas in grauioribus delictis. l. 1. ff. ad Leg. Iul. Maieſt. l. 1. ff. ad. L. Corn. de ſicar. l. 1. π. De leg. Pomp. de Parricid. l. 16. §. 8. ff. de poenis. l. 1. init. ff. de extraord. At quod l. 18. ff. de poenis habetur, *cogitationis poenam nemo patitur*, id de leuioribus culpis intelligendum eſt. vt recte in Synopſi Attaliat. Tit. 78. pag. 69. ὑπὲρ ψιλῆς ἐννοίας οὐδεὶς ὑφίσταται ποινήν.

60 *Iunctis dextris*] Mſ. *iungens dextras*.

62 *In manum conuention.*] Cicero et Boetius in Topicis.

ACT. II. SC. I.

1 *Pauoribus, gaudiisque*] Dan. Mſ. *periculis gaudiisque*.

Ne τραγικώτερον *fieret*] Mſ. *Ne* ΑΘΟΘΕΑΤΟΝ. Quae vox ſi proba ſatis eſſet, non male iſti loco aptari poſſet, pro re quam inuiti ſpectant ſpectatores; vel aliena a theatro, id eſt, contra artem et legem ſcenicam. Sed non facile in animum induco, eſſe id verbi δόκιμον. Itaque vulgatam lectionem retinere ſatius eſt.

ACT. II. SC. 5.

18 *Tum fieri pauum*] Haec veriſſima lectio eſt, quam Mſſ. debemus. antea nimis quam inepte, *tum fieri pauidum*. Tertull. de anima cap. 33. *Pauum ſe meminit Homerus, Ennio ſomniante: ſed poetis nec vigilantibus credam, et ſi pulcherrimus pauus, et quo velit colore cultiſſimus*, etc. Cornutus in Perſium; Hor. l. II, Ep. I. et ibid. Acro.

ACT. II. SC. 6.

1 *Nullus ſpectator*] Mſ. *ſpectator non ſenex*. et poſt. *hoc agis*, non *ait*.

ACT. III. SC. I.

1 *Peregrinae, inboneſtae*] Vide quae notat Iſ. Caſaubonus ad Theophr. Charact.

12 *Praeſtamus caeteris animalib.*] Salluſtianum eſt.

15 *Iuno Lucina*] Reſtitui hic locus in melius poteſt ex ſcripto cod. Daniel. hoc modo: *Iuno Lucina Iunonis filia, Graece* εἰλήθυια, *Latini nixos dicunt. Iuno a iuuando dicta; Lucina ab eo*, etc. Phornut. δοκεῖ δὲ καὶ πλείσοις ἡ αὐτὴ εἶναι καὶ εἰλήθυια, ἀπαύσως εἰλημμένη καὶ θῆσα περὶ τὴν γῆν, ἣν ἔυχονται ἐλθεῖν αὐταῖς ἠπίαν καὶ λυσίζωνον αἱ ὠδίνουσαι. De *Nixis* Nonius in voce ENIXAE. et Feſtus: *Nixi dii appellantur tria ſigna in Capitolio ante cellam Mineruae genibus nixa, velut praeſidentes parturientium nixibus.* Vt in illo verſu. Ouid. l. IX. Metam. 294. *Lucinam Nixoſque pares clamore vocabam.* Et *nixus* ſunt ὠδῖνες. Virg. IV, 199. Georgicor. Et Rufinus in expoſitione Symboli: *Apes neſcire coniugia, nec foetus nixibus edere omnibus palam eſt.* Gloſſ. Philox. *Nixae*, ὠδῖνες.

ACT. III. SC. 2.

1 *Firme nunciabant*] Mſ. *firme intimabant*.

3 Λύσατε αὐτὴν YTISA*] Haec eſt ſcriptura Mſſ. codd. Palam vero legi debet vel ἤδιτα, vel, quod Iſ. Caſaubono placebat, τάχισ

τάχιςα, vel quid tale. In verſu Lucilii, *Date bibere ſummo*, diuiſim legendum cenſeo: *Date biber e ſummo. Biber* τὸ πίνειν, vt notauit Chariſ. l. 1. Dein, *e ſummo*; vt Plautus Aſinar. v, 2, 41. *Da, puere, ab ſummo.* Confer. vero cum hoc loco Donati Quinctilian. lib. 9. et Seru. ad illud Virgil. Aen. 1, 319. *comam diffundere ventis.*

4 *Duo verba actiua*] Mſ. *duo verba iniuncta.*

6 *A matre ſanguinolentum*] Iuuenal. Satyr. VII, 196. *Et adhuc a matre rubentem.* Mar. Vict. in Geneſ. III, 547. *Iuſſus pueros a matre recentes.* De Sanguinolentis in Rubr. cod. De infantibus expoſit. et l. 1. Cod. Theod. eod. tit. l. 2. C. De patrib. qui filios ſuos diſtrax. Lactant. lib. VI, 20.

11 *Fieri potuerit*] Mſ. *oportuerit.*

25 *Nec dico, nec facio*] Sine dubio legend. *Nec dico, nec facio mu. Vide et mutire dicimus,* etc. vid. Chariſ. lib. 2.

ACT. III. SC. 3.

11 Τω ελημιCμON] Vitioſam ſcripturam reliquimus, vt cuiuis emendandi liberum eſſet arbitrium. Non multum autem a vero abeſſe cenſeo, ſi legatur τῷ ἑλληνισμῷ. Μὴ λιτάνευε, μὴ μάχυ. Vt etiam Pithoeus ſuo codici adſcripſerat.

ACT. III. SC. 4.

13 Τὶ δήποτ' ἀκύσω] Mſ. ΠΡΟΤΟΝΚΥΜΕ.

ACT. III. SC. 5.

5 ἌΝ ΘΕΟϹ ΦΕΥΓΕΙ. etc.] In Dan. lib. ſic erat: ΑΝΘΕΟϹΦΕΤΗΘΚΑΝΑ ΠΟΛΕΙΜΤΤΕ. aeque corrupte: tamen Iſaaco Caſaubono ſic legendum videbatur, ἔνθεν ἀποφεύγων, ὐκ ἄν ἀπολοίμην ποτέ. vel, ἐντεῦθεν φεύγων, etc.

15 *Quibus vultu*] Nihil hic variant ſcripti codd. rectius tamen opinor eſſe: *quibus vltro operae pretium.*

ACT. IV. SC. 2.

23 *Ne illa tauro paria ſint*] al. *parita.* Sed alterum minus vitioſum; quod intelligi de Phalaridis tauro poteſt. Senec. Controuerſ. 8. libr. 5. *Siciliae dicitur fuiſſe dominus, qui incluſos aeneis tauris homines ſubiectis vrebat ignibus, vt mugitum ederent.* Tertul. de Pall. *Incluſus in Phalaridis tauro hanc vocem emittat* Iuuenal. VIII, 82. — *admoto dictet periuria tauro.* Lactant. III, 26. *Iam cruces, et ignes, et Phalaridis taurum contemnet.*

ACT. IV. SC. 3.

1 *Fortuna neque dare, neque*] Salluſtianum hoc eſt.

11 *Ex ara Apollinis*, etc] Suid. ἐςι δὲ μετὰ τὴν ὀρχήςραν βωμὸς τῦ Διονύσυ, ὃς καλεῖται Θυμέλη, παρὰ τὸ θύειν. Iſid. Orig. lib. XVIII, cap. 47. *Pulpitum quod thymele vocatur.* Iuſtinian. Nouel. 5. — *et thymeles delectatione.* Vidd. Plutarch. Quaeſt. Rom. Sueton. in Calig. cap. 54. Vitruu. Architect. v, 6.

Libero patri tragoedia] Olympiodorus non ſolum tragoediae ſed etiam comoediae praeſidem facit Dionyſum. Eius haec verba ſunt in Platonis Phaedone: ἔφορος γὰρ πάσης βακχείας (Dionyſus ſcil. nam de

illo

illo hic fermo) διὸ ὡ μόνων κωμικῶν ἔφορός ἐστιν, ὡς περὶ ἡδονὰς καταγινομένων, ἀλλὰ καὶ τραγικῶν, περὶ λύπας καὶ θανάτους καταγινομένων, ὡς τὸ εἰκός. Huius opinionis et alii videntur esse.

Herbenae ridimicula] Horat. Carm. IV, II, 6. — *ara castis*
Vincta verbenis, auet immolato
Spargier agno.

Verbenae sunt omnes herbae frondesq.] Seruius in Aeneid. lib. XII, 120. *Abusiue verbenas vocamus omnes frondes sacratas, vt est laurus, oliua, vel myrtus. Terentius: Ex ara sume hinc verbenas: Nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit.* Vera Seruium dicere, corruptus apud Donatum Menandri locus indicat.

ACT. IV. SC. 4.

15 *Contumeliae genus est*] Vlpian. l. 15. §. 3. ff. de iniur. et fam.

40 *Memorem mendacem*] Apul. Apologet. *Saepe audiui non de nihilo dici: Mendacem memorem esse oportere.* Hieronym. aduers. Rufin. *Interim in te dum aliud agis, crimen fortissimum prodidisti, et oblitus es veteris prouerbii, Mendaces memores esse debere.* Optat. Mileuit. lib. 2. pag. 23. *Vulgo dicitur: Memoriam custodem habere oportet mendacem.* Inde Quinctilian. *Mendacia plerumque confutari solent inconstantia sermonis.*

ACT. IV. SC. 5.

4 *In familiam redeunt*] Institutt. Iustin. lib. 3. Tit. II.

15 *Totum per ἔμφασιν*] ἐμφάσεως.

19 *Pariter positum est*] MS. *pariliter.*

ACT. V. SC. 3.

4 *Et an vna*] MS. *Et an vnde sit.*

5 *Sed fiducia*] *Sed fidentia.*

25 τῆς ἱερωμένης] al. τῆς ἱερωμένης.

ACT. V. SC. 4.

18 *Amorem in filium*] MS. *filio.*

28 *Caecum testimonium*] Graecis ἐκμαρτυρία. Val. Harpocration. ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων: vt Donatus, *in caeco absentes personae.* Aristid. πρὸς Πλάτωνα. pag. 116. οἶμαι γὰρ ἡμῖν ὥσπερ ἀπόντος ἐκμαρτυρίαν εἶναι. Ita Latini inter *testes* et *testimonia* distinguunt In rescripto D. Hadriani ad Iunium Rufinum. l. 3. §. 3. π. de testib. Hoc autem probationis genus Graeci πίστιν ἄτεχνον vocant. Mar. Victorin. in Ciceron. Rhetor. 2. pag. 199.

48 *Nec potest videri datum*] l. 69. ff. de reg. iur. l. 19. §. 2. ff. de donat.

ACT. V. SC. 6.

1 *Duarum sororum*] V. C. *duorum sociorum.*

12 *Lucilius in secundo*] MS. *in septimo.*

C. SVL-

C. SVLPITII APOLLIN. PERIOCHA IN TERENT. EVNVCHVM.

Sororem falſo dictitatam Thaidis,
Id ipſum ignorans, miles aduexit Thraſo,
Ipſique donat. erat haec ciuis Attica.
Eidem Eunuchum, quem emerat, tradi iubet
Thaidis amator Phaedria, ac rus ipſe abit,
Thraſoni oratus biduum concederet.
Ephebus frater Phaedriae, puellulam
Cum deperiret, dono miſſam Thaidi,
Ornatu Eunuchi induitur: ſuadet Parmeno:
Introiit: vitiat virginem. ſed Atticus
Ciuis repertus frater eius collocat
Vitiatam ephebo; Phaedriam exorat Thraſo.

AELII DONATI V. C. ORATORIS VRBIS ROMAE PRAEFATIO IN EVNVCHVM TERENTII.

Haec maſculini generis nomine nuncupata fabula eſt, EVNVCHVS: et eſt Palliata Menandri vetus: quam ille auctor de facto adoleſcentis, qui ſe pro Eunucho deduci ad meretricem paſſus eſt, nominauit. Itaque ex magna parte motoria eſt. Atque in hac Comoedia qui perſonam Parmenonis actor ſuſtinet, primas habet partes. Secundae ſunt Chaereae. Tertiae ad Phaedriam ſpectant. Huius Prologus ſane eſt concitatior. Nam et obiicit crimina aduerſantibus: et comminatur in poſterum: et accuſatorie narrat iniuriam Terentio factam: et ad vltimum tumultuoſe, et cum magna inuidia defendit Poetam. Haec et πρότασιν et ἐπίτασιν, et καταστροφὴν ita aequales

habet,

habet, vt nusquam dicas longitudine operis Terentium delassatum dormitasse. Actus sane implicatiores sunt in ea, et qui non facile a parum doctis distingui possint: ideo quia tenendi spectatoris causa vult Poeta noster omnes quinque actus velut vnum fieri, ne respiret quodammodo: atque distincta alicubi continuatione succedentium rerum, ante aulaea sublata fastidiosus spectator exsurgat. Acta plane est Ludis Megalensibus, L. Posthumio, L. Cornelio Aedilibus curulibus: etiam tunc personatis L. Numidio Posthumio, L. Ambiuio Turpione: item modulante Flacco Claudio tibiis dextra et sinistra ob iocularia, multa permixta grauitate. Et acta est tanto successu ac plausu atque suffragio, vt rursus esset vendita, et ageretur iterum pro noua: proque ea pretium, quod nulli ante ipsam fabulam contigit, octo millibus sestertium numerarent Poetae. Prouerbia (Legendum arbitror, *diuerbia*. Vid. supra ad argument. Andr. pag. 249. L.) multa saepe pronunciata, et cantica saepe mutatis modis exhibita sunt. Προτατικὸν πρόσωπον nusquam habet: sed suis tantum personis vtitur. In hac Terentius delectat facetiis, prodest exemplis, et vitia hominum paulo mordacius, quam in caeteris, carpit. Exempla autem morum hic tria praecipua proponuntur, vrbani scilicet, parasiti, et militaris. Haec edita tertium est: et pronunciata, TERENTII EVNVCHVS: quippe iam adulta commendatione Poetae, ac meritis ingenii notioribus populo. Facta autem ex duabus Graecis vna est Latina. Nam ex EVNVCHO et COLACE, MENANDRI fabulis, haec Eunuchus Terentiana scripta est, non sine crimine, quod multa in hanc translata sint ex multis Poetis Latinis. quod totum, per Prologum purgat atque defendit.

ARGVMENTVM.

RAPTA quaedam ex Attica virgo nobilis, atque abducta est Rhodum; ibique matri Thaidis meretricis ab amico dono data est, et educata velut soror, vna cum filia Thaide. Sed Thais, relicta matre, Rhodo cum amatore quodam Athenas se contulit: ab eoque heres instituta mortuo, mox a milite Thrasone diligebatur nimis. Qui cum Athenis profectus matrem Thaidis mortuam Rhodi comperisset, et eam virginem, quam diximus, ab heredibus mortuae animaduertisset venum esse propositam: quamuis ignarus rerum omnium, emit tamen, et dono amatae Thaidi vexit Athenas. Verum postquam adueniens riualem Phaedriam apud amicam reperit, quem per eius absentiam sibi meretrix conciliarat: affirmauit, se non ante daturum promissam virginem, quam Thais foras aemulum pepulisset.

Illa

Illa igitur, etsi amaret Phaedriam, cupiditate tamen recuperandae virginis et ciuis Atticae, et quam a paruula vt sororem dilexerat, excludit Phaedriam. Hinc ille primo irascitur: post accepta facti ratione, a Thaide lenitur: et in bidui spatium sponte concedens militi, rus proficiscitur: statimque ne ab aemulo muneribus superaretur, Eunuchum et puellam Parmenoni iubet abiens ad Thaidem deducere. Verum Chaerea frater Phaedriae tunc ephebus, visa in via virgine, inflammatur amore eius; atque eo euasit vehementi ardore, vt pro Eunucho ipse deducetur ad Thaidem. Hac occasione vitiata virgo, et mox ciuis et nobilis cognita, datur vxor Chaereae. Phaedria vero et miles riuales, ambo concordes per parasitum redditi, communi amica sine certamine potiuntur. In *primo* actu Phaedria exclusus a Thaide, et secum primo, et mox cum Parmenone conqueritur fortunas suas: et ad postremum coram accusat Thaidem. Rursus permulcetur ab eadem, et voluntate digrediens, rus sese concessurum in spatium bidui esse promittit. *Secundus* actus, profectionem Phaedriae continet, delegantis seruo deductionem Eunuchi et puellae ad Thaidem; tum parasitum loquentem, per quem virgo a milite dono amicae missa est; tum interuentum Chaereae amantis virginem, eiusdemque cum Parmenone consilium de eadem potienda per fallaciam: quia pro Eunucho ipse supponitur Thaidi. *Tertius* actus characterem exprimit militis et parasiti per ridiculum colloquium: tum inuitationem ad coenam Thaidis: tum oblationem velut Eunuchi Chaereae et puellae ex Aethiopia per Parmenonem factam: tum verba Chremetis ad Thaidem venientis, perductique ad militem: Antiphonis Chaereaeque colloquium de vitiata per dolum virgine. In *quarto* actu Dorias nunciat iurgium inter militem et Thaidem: tum reditum habet ex villa Phaedriae, et querelam Pythiae de vitiata virgine apud Phaedriam: et eundem stupentem quod audiebat: errorem ebrii Chremetis: et verba petulantia Thaidis aduersum militem, et militis aduersum Thaidem: parata praelia, ridiculeque deposita. *Quintus* actus haec continet, querelam Thaidis de vitiata virgine, primo cum Pythia, postea cum ipso Chaerea: tum interuentum Chremetis atque nutricis: tum perturbationem Parmenonis per dolum Pythiae; atque eius indicio per senem, qui rure tunc aduenerat, confirmatas nuptias: et ad vltimum reditum in gratiam militis cum Phaedria et Chaerea.

FABVLAE INTERLOCVTORES.

ANTIPHO *adolescens.*
CHAEREA *adolescens.*
CHREMES *adolescens rusticus.*
DORIAS *ancilla.*
DORVS *eunuchus.*
GNATHO *parasitus.*
LACHES *senex.*
PARMENO *seruus.*
PHAEDRIA *adolescens.*
PYTHIAS *ancilla.*
SANGA *lixa.*
SOPHRONA *nutrix.*
THAIS *meretrix.*
THRASO *miles.*

IDIOMATA PERSONARVM.

Antipho, *quod obuius appareat.* Chaerea, *a gaudio: ephebus ad quiduis audax, incogitans, et impotenter amans.* Chremes, *adolescens ruri educatus, eoque ciuilium blanditiarum insolens, et artium imperitus.* Dorias, *ab hasta, quod in bello capta sit.* Dorus, *quod dono mittatur Thaidi.* Gnatho, *a mandibula, vt edax. Fingitur assentator et callidus.* Laches, *a sortiendo siue ab intendendo actionem iniuriarum, pius in filios et vehementi ingenio.* Parmeno, *quod sedulo adsit domino suo, callidus et osor meretricum.* Phaedria, *ab hilaritate morum, cordatus adolescens, et cum morbo suo pugnans.* Pythias, *ob calliditatem, aut quod omnia percontetur.* Sanga, *a σάττω, hoc est, a componendis sarcinis dictus videtur. Fingitur liber ac domini contemtor, quales fere coqui.* Sophrona, *a temperantia et morum frugalitate.* Thais, *a pauone videtur dicta, addita aspiratione. Inducitur cordata et ciuilis, et inter meretrices probis moribus.* Thraso, *a confidentia. Fingitur stolidus et arrogans.*

P. TE-

P. TERENTII EVNVCHVS.

ACTA LVDIS MEGALENSIB. L. POSTVMIO ALBINO L. CORNELIO MERVLA AEDILIB. CVRVLIB. EGERE L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATTILIVS PRAENESTINVS, TIBIIS DVABVS DEXTRIS. GRAECA MENANDRV ACTA II. MODOS FECIT FLACCVS CLAVDI M. VALERIO, C. FANNIO COSS.

PROLOGVS.

Si quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis

Quam

Modos fecit] Vett. fere omnes et Mſ. R. *Modulauit.* Poſtea, *Flac. Claudi tibiis duabus dextris* etc. Et ſane alieniore loco in vulg. libb. poſita videntur. L.

Caio Fannio] Sic melioris notae exemplaria: in quibuſdam tamen Mſſ. erat, *G. Mummio Fannio.* L.

1 *Si quiſquam eſt, qui placere,* etc.] Attendenda Poetae copia, quod in tot prologis de eadem cauſa iiſdem fere ſententiis, variis verbis vtitur. D.

Si quiſquam eſt] Hic prologus habet controuerſias: vnam ex accuſatoris perſona, aliam ex defenſoris. Nam et Terentius obiicit crimen, et obiectum purgat. In eo, quod obiicit, talis eſt controuerſia: Comoedias dedit aduerſarius, in his vnam, qua priori loco cauſam dicit, a quo petitur, non ille qui petit. Hoc ita quod (forte, *itaque*) crimen ſtultitiae eſt et imprudentiae. Ita ſtatus eſt qualitas. Alia controuerſia eſt, qua obiicitur Terentio, quae talis eſt: Graecam Commoediam in Latinam transferre licet (videtur excidiſſe: *ſed Latinam in Latinam transferre non licet.* Z.). Eunuchum Terentius dedit comoediam, paraſiti et militis. Quod Plautus in ſua comoedia habuerit, nunc Terentius in Eunucho poſuit. Reus eſt quod contra legem fecerit. Hic ſtatus primo qualitas abſoluta ex iuris ratione, deinde qualitas venialis per ignorantiam. Nunc iam ſingulas, vt propoſuimus, explicemus. *Si quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis*] Controuerſiae principium ſemper eſt ad beneuolentiam captandam auditorum, aut a noſtra perſona, aut ab audito-

Quam plurimis, et minime multos laedere:
In his poeta hic nomen profitetur suum.
Tum si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimauit esse: sic existimet,
Responsum, non dictum esse, quia laesit prius,

Qui

ditorum, aut a iudicum, aut a rebus ipsis. Hic nunc vtrumque complectitur, et a nostra persona, et ab auditorum. A nostra sic: *si est aliquis, qui placere se studeat bonis, et minime multos laedere, in his poeta nomen profitetur suum.* Ab aduersariorum: *tum si quis est, qui dictum in se inclementius existimauit esse, sic existimet. Bonis quam plurimis*] Quidam intelligunt, *quam plurimis bonis.* Nos intelligamus extrinsecus *plurimos*, nihil aliud posuisse nisi malos: boni enim admodum pauci sunt: ita quod dixit in numero, *plurimis*, qualitatem potius declarauit. E.

Nisi pro *studeat* legeris *studeant*, verba *in bis* inepta videntur. cf. And. IV, I, 3. vnde intelligitur, ipsum Donatum hic sic legisse. B.

2 *Bonis quam plurimis*] Commendat personam. *Et minime multos laedere*] Ἀντίθετον πρῶτον. D.

Et minime multos laedere] Duo praecepta posuit, *placere bonis, nec multos laedere*: haec et hic tenuit in causis iudiciisque publicis. ita sit versatus, vt defenderit multos, laeserit neminem. E.

3 *In his poeta hic nomen profitetur suum*] Cum dixisset *quisquam*, intulit *in his.* Et, (lege, *vt*) alibi, *Cuius mos maxime est consimilis vestrum, hi se ad vos applicant.* D.

4 *Tum si quis*] Bene *si quis:* cum L. Lauinium significet, ne vel ipsum a se laesum fateretur. Et *Tum*, praeterea: vt (Virg. Ecl. VI, 61.), *Tum canit Hesperidum. Inclementius*] Pro *inclementer.* vt (Aen. VI, 304.), *Iam senior, sed cruda deo, viridisque senectus.* D.

Inclementius] Id est, iniustius, acerbius. E.

Dictum in se inclementius] Sic Plautus passim *Inclementer loqui.* Graeci μὴ δικαίως λέγειν. Dio Prusaeus περὶ βασιλείας. Plautus in Bachid. *Ne recte.* L.

5 *Existimet*] Pro *existimauit* (Bentleius corrigit *existimarit*; sed Westerh. *existimabit* Z.). D.

Plures e nostris habent *existimauit;* vnus *existimabit.* Et sane sensus postulat futurum; lege *existimarit*, ob versum I. B.

6 *Responsum, non dictum esse*] Deest *ei*, vt in Phormione, *Si quis quid reddit, magna habenda*

Qui bene vertendo, et easdem scribendo male,
Ex Graecis bonis Latinas fecit non bonas:
Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit.

benda est gratia. *Non dictum esse*] Superius *dictum*, participium est: inferius, nomen. A quo etiam *dicaces* dicuntur, qui iocosis salibus maledicunt. *Responsum, non dictum esse*] Figura πλοκή. Nam *dictum* modo bis numero positum, supra nomen significat, infra participium. vt in Heautont. (v, 1, 3.) *In quem quiduis harum rerum conuenit, quae sunt dicta in stultum.* D.

Responsum, non dictum esse, quia laesit prior] Ne videatur (*videretur* Z.) Terentius improbam continuo maledici subisse personam, quod prior laederet, dixit, respondisse potius, non maledixisse: hoc enim est quod positum est, *non dictum.* *Dictum* enim Cicero de Oratore maledictum ponit, hoc est, maledicere, *dicta dicere* (Omittendum censeo *maledicere.* Forte enim respexit locum Cic. de Orat. II, 60. *Ne, quotiescunque potuerit* dictum *dici, necesse habeamus* dicere). Sequitur controuersia ipsa, et criminatio a parte accusatoris; *Qui bene vertendo et easdem describendo male*] Bene vertit de Graeco in Latinum; male scribit, male verba componit. E.

Nostri libri habent *prius,* sed *prior,* quod in Bembino, Vaticano et apud Eugraphium reperitur, Faerno recte probatur. B.

7 *Qui bene vertendo*] *Bene,* pro valde. *Et vertendo,* in linguam Latinam transferendo. Plautus, *Vertit barbare* (lege, *Plautus: Plautus vortit barbare.* Trin. Prol. 19.). Aut *vertendo,* corrumpendo. D.

Bene vertere est fideliter vertere, verbum verbo reddere e Graeco; id ipsum vero, ob vtriusque sermonis diuersitatem est *male scribere Latine.* Talem anxie fidum interpretem egerat Lauinius Luscius. B.

8 *Ex Graecis bonis*] Hieron. in lib. Didymi de S. S: *Iuxta Comici sententiam, ex Graecis bonis Latina vidi non bona.* L.

Illud *Ex* priori appone versui. B.

9 *Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit*] τὸ αὐτὸ (Erasmus restituit, ἐμφατικῶς) apparet pronunciatum, quasi hoc ipso admonuerit spectatorem, quam turpiter et imperite haec fabula scripta sit. Et bene, *nunc nuper:* vt ex vicinitate facti ostendat nihil esse dicendum, quam displicuerit haec comoedia L. Lauinii: propterea quod res recens sit, et omnes meminerint. *Phasma* autem nomen est fabulae Menandri: in qua

10 Atque a Thesauro scripsit, causam dicere
Prius,

nouerca superducta adolescenti, virginem, quam ex vicino quodam conceperat, furtim eductam, cum haberet in latebris apud vicinum proximum, hoc modo secum habebat assidue nullo conscio: parietem, qui medius inter domum mariti ac vicini fuerat, ita perfodit, vt in ipso transitu sacrum locum esse simularet. Cumque transitum intenderet (*obtenderet* Z.) sertis ac fronde feliti, rem diuinam saepe faciens, euocabat ad se virginem. Quod cum animaduertisset adolescens, primum aspectu pulchrae virginis, velut numinis visu perculsus, exhorruit: vnde *Phasma* est nomen fabulae. deinde paulatim re cognita, exarsit in amorem puellae: ita vt remedium tantae cupiditatis, nisi ex nuptiis, non reperiretur. Ita ex commodo matris ac virginis, et ex voto amatoris, consensuque patris, nuptiarum celebratione finem accipit fabula. Vtrum ergo hoc dicat, quod, totam fabulam transferendo, laeserit L. Lauinius: an hoc tantum, de quo reprehendat (Mſ. Hulſt. Boend et ed. Venet. 1490. *ac non hoc, de quo tantum reprehendat.* Forte locum corruptum sic restitueris: *an hoc tantum dicat, non quo reprehendat, sed his signis velit ostendere, quam dicat vitiose* etc.). sed his signis velit ostendere, quem dicat vitiose thesaurum composuisse: vt in thesauro sit culpa, non in phasmate? *Nunc nuper dedit*] *Nuper*, ex illis verbis est, quae veteres propter ambiguitatem cum adiectione proferebant. Nam nisi adderet *nunc*: hoc *nuper*, olim, pridem, et iam significasset. *Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit*] (verba sequentia non sunt Donati) Hanc fabulam totam damnat, vt apparet, silentio: Thesaurum vero, non totum, sed ex vno loco. (In Donati Mſto reperi additum, *Item, id est, similiter.* B.) D.

Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit] Aliter *fana.* nomen fabulae *Fana* est. Et bene addidit *nunc nuper*, vt crimen istud, quod obiicit, non longi temporis, sed vt recens memoria videatur peccati esse. E.

Ne totus versus instar arenae sine calce sit, lege, *Item vt* etc. h. e. *similiter ac.* B.

10 *Atque in Thensauro scripsit causam dicere*] *Thensaurum* Latini veteres secundum Graecos, sine *n* litera proferebant. *Atque in Thensauro scripsit causam dicere*] Arguit Terentius quod Luscius contra consuetudinem litigantium, defensionem ante accusationem induxerit;

xerit; huiusmodi enim est Luscii argumentum: Adolescens, qui rem familiarem ad nequitiam prodegerat, seruum mittit ad patris monumentum, quod senex sibi viuus magnis opibus apparauerat, vt id aperiret, illaturus epulas, quas pater post annum decimum cauerat sibi inferri. sed eum agrum, in quo monumentum erat, senex quidam auarus ab adolescente emerat. Seruus ad aperiendum monumentum auxilio vsus senis, thesaurum cum epistola ibidem reperit. Senex thesaurum tanquam a se per tumultum hostilem illic defossum retinet, et sibi vindicat. Adolescens iudicem capit: apud quem prior senex, qui aurum retinet, causam suam sic agit: *Athenienses, bellum cum Rhodiensibus Quod fuerit, quid ego hic praedicem?* (Haec verba notata, esse duo versus ipsius Luscii, primus deprehendit Bentleius. Z.) et caetera, quae contra naturam iurisque consuetudinem posita argumenta notat Terentius: quod ille ordo potior erat, vt adolescens prior proponeret causam, qui petitor inducitur. D.

Scripsit, causam dicere] In Comoedia sua hoc argumentum est: Quidam agrum vendidit: illic habuit patrium monimentum, in quo thesauros emtor inuenit: comperit emtor (venditor Z.): in iudicium venitur. Vtique ex ratione et ex consuetudine prior loqui debet ille, qui petit. Petitor autem hic venditor est: vt secundo loco respondeat, a quo petitur, hoc est, emtor. At contra Luscius Lanuinus fecit, vt prior loqueretur, vnde petitur, quam ille, qui petit. Ergo propositio criminis collocata est: incipit enim eius causae quaestio. Ac primo praescriptionis est status, potestque dicere Luscius Lanuinus, reprehendi non possum. Placuit in hac comoedia hanc praescriptionem solui sic: *Ne frustretur ipse se, aut sic cogitet: Defunctus iam sum, nihil est quod dicat mihi.* Sed hanc praescriptionem donat, et admonet, ne peccet; quam rem subtili accusatione composuit. Ex hoc enim plus accusatur: siquidem de praeteritis se donare promittit crimen, et monet quasi iterum peccaturum. Simul et alia multa crimina se donare dicit; nunc nolle, et nihilominus postea nolle (lege, *velle*) maledicere, si tum laedat inimicus: quibus rebus et personam suam commendat, et aduersarium ad confirmandam impudentiam iniecit. E.

Atque a Thensauro] Ita plurimi vett. in Regio tamen exemplari, *atque a thesauro*. Sed *Thensaurus, Formonsus*, aliaque similia olim dicebant, vt in Pandecte Florentino, Cod. Theodos. Schol. Iuuen. et alibi legitur. *Thesaurum* Menander scripserat et Philemo: eamque Plautus vertit, vt ipse inquit, *Trinummum* vocans. L.

Prius, vnde petitur, aurum quare sit suum,
Quam ille qui petit, vnde is sit thesaurus sibi,
Aut vnde in patrium monumentum peruenerit.
Dehinc,

Vulgo legunt, *in thesauro.* Dacieria dicit, valde errare, qui *Thesaurum* nomen Comoediae, a Phantasmate diuersae putent, cum sit locus eiusdem fabulae, vbi de thesauro reperto agatur. *In* igitur hic significare *ob*, vti in Prologo Andr. 15. *in eo disputant.* Z.

11 *Prius, vnde petitur aurum*] *Vnde*, a quo. Virg. (Aen. I, 6.) *Genus vnde Latinum.* Nam possessorem fecit priorem agere, quam petitorem: quod abhorret a consuetudine et iuris et litium. D.

12 *Quam ille qui petit*] Deest *dicat.* *Qui petit*] Id est, petitor. *Quam ille qui petit*] Esset recta locutio si diceret, *quam petitorem:* aut *quam illum qui petit.* Sed *quam ille*, maluit: vt subaudiamus *causam dicat*, per ζεῦγμα a superiore figuratum. D.

Liber Bemb. Vaticanus, Donatus, et tres e nostris *ille*, multi *illi*, vnus *illum.* Nos recepimus *illic* e tribus codd. Riuii, Fabricii et Lindenbrogii. B.

13 *In patrium monumentum*] Mos prisci seculi, thesauros in monumentis sepelire: cuius exemplum nobis exhibet historia Cyri, quam affatim descripsit Arrianus περὶ Ἀλεξάνδρου ἀναβάσεως lib. VI. In illius monumento inuenta fuerunt, vt pauca e plurimis referam, καὶ στρεπτοὶ, καὶ ἀκινάκαι, καὶ ἐνώτια, χρυσοῦ τε καὶ λίθων κολλητά. Quin etiam ex iis, quae Hyrcanus atque Herodes e monumento Dauidis abstulerunt, abunde apparet, quantis cum diuitiis is sepultus fuerit. Iosephus enim Antiquit. lib. XVI. cap. II. enumerat: ἀργυρίου τρισχίλια τάλαντα, κόσμον δὲ χρυσοῦ καὶ κειμηλίων πολύν. Romanis vero legibus interdictum est, ne pecunia sepeliatur. l. 4. §. 6. ff. ad L. Iul. pecul. Neue etiam aurum vel ornamenta cum corporibus condantur. l. 14. §. 5. ff. de religios. Et in fragmentis XII. Tabb. Quod tamen a simplicioribus fieri, Vlpianus d. l. notat. Hinc apud Scaeuolam Iurisconsult. in l. fin. ff. de auro, arg. *In testamento matronae cuiusdam ita cautum fuerat: Funerari me arbitrio viri mei volo, et inferri mihi quaecunque sepulturae meae causa feram, ex ornamentis lineas duas ex margaritis, et viriolas ex Smaragdis.* Vid. l. 113. §. 5. de leg. I. Dein, iuris quaestio olim fuit, thesaurus inuentus cuius esset? Apud Philostratum lib. 2. Apollonii sententia obtinuit, vt totus cederet inuentori, ἐκράτησεν ἡ τοῦ Ἀπολ-

Dehinc, ne frustretur ipse se, aut sic cogitet;
Defunctus iam sum, nihil est quod dicat mihi.
Is ne erret, moneo, et desinat lacessere.
Habeo alia multa, quae nunc condonabitur;

Quae

Ἀπολλωνίου γνώμη, καὶ ἀπῆλθεν ὁ χρηστὸς, ὡς παρὰ τῶν θεῶν ταῦτα ἔχων. quasi Dei munus, vt loquitur Tryphonianus l. 63. §. 1, ff. de acquir. et omit. poss. l. 2, C. Theod. de Thesaur. Liban. Sophista declam. XI, pag. 379. θησαύρῳ τις περιπέπτωκε, θεοῦ τὸ δῶρον ἀντικρὺς. At iure ciuili aliter sancitum: Institut. Tit. de diuis. rer. l. 63. ff. de acquir. et omit. possess. Eratque siue lege siue consuetudine receptum, vt quicunque thesaurum inuenisset, in suo aut in alieno, Imperatori eius indicium vt faceret; vt videmus apud Corn. Tacitum vltimo Annal. vbi Caesellius Bassus Neroni expromit, repertum in agro suo specum altitudine immensa, quo magna vis auri contineretur. Et Philostrat. in vita Attici, cuius haec ad Neruam Imp. verba referuntur: Θησαυρὸν, ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ τῆς ἐμαυτοῦ οἰκίας εὕρηκα. τί οὖν περὶ αὐτοῦ κελεύεις; quem locum Zonaras in Nerua transscripsit, et Photius in biblioth. Sed id postea mandatu D. Hadriani immutatum. Spartian. in Hadrian. et Instit. d. loc. Quamuis Callistratus l. 3. §. 10. ff. de iur. fisc. diuis fratribus hoc tribuat, quorum constitutionibus, quod tunc dubii, nunc certi atque explorati iuris est. Vid. Nouell. Leon. LI. L.

14 *Dehinc*] Si loquatur. *Ne frustretur ipse se*] παρὰ προσδοκίαν dicitur: sed post addit, *Aut sic cogitet*] Si taceat. D.

Ne frustretur ipse] Ms. R. *Frustret*, in aliis *fraudet*. L.

15 *Defunctus iam sum*] Σχῆμα διανοίας, ἠθοποιΐα, id est, omni labore liberatus sum, auctoritate iam confirmata et inuiolabili. *Defunctus iam sum*] Id est, iam egi fabulas meas: aut iam destiti periclitari in edendis comoediis: aut certe, iam edidi quam tu reprehendis fabulam. *Defunctus iam sum: nihil est quod dicat mihi*] Non sit, inquit, de suis vitiis securus propter vetustatem, nihilominus enim a me reprehendetur. D.

16 *Is ne erret, moneo*] Σχῆμα, ἐπιείκεια. D.

Desinat lacessere] Ms. R. *Cesset lacessere*. L.

17 *Quae nunc condonabitur*] Sic in Phormione, *Argentum quod habes, condonamus te.* Nam et *dono*, ablatiuo casui iungebant veteres: *condono* vero accusatiuo. D.

Egregie cod. C. C. collocat *nunc quae*. B.

Quae proferentur poſt, ſi perget laedere
Ita, vt facere inſtituit. Quam nunc acturi ſumus

19 *Nunc quam acturi ſumus*] Obliqua narratio facti eſt, ſecundum caſum accuſatiuum. D. *Ita, vt facere inſtituit*] Omni enim genere laborare debemus, vt aduerſarios aut in odium, aut in contemtionem, aut in inuidiam ducamus. Ita enim in odium adduxit, quod dixit, *ſi perget laedere*, *ita vt facere inſtituit*; in contemtionem, quod dixit, *eſſe tali ingenio, vt ignorauerit qui prior loqui in actione deberet.* Subiungit deinde alteram controuerſiam: *Quam nunc acturi ſumus Menandri Eunuchum, poſtquam aediles emerunt*] Hic a narratione incipit, quia ſupra exordium collocatum. Ergo haec tota narratio vſque ad propoſitionem criminis et quaeſtionis, quae incipit ex hoc verſu; *Exclamat, furem, non poetam, fabulam dediſſe, et nihil dediſſe verborum*] Pulchre primo generaliter propoſuit illam ex aduerſarii perſona: ita enim oportet, vt ſpecies ſic ſubiiciatur, quae qualitatis eſt, vt diximus ſupra, de Latino in Latinum transferri non licere. Haec quaeſtio ſic proponitur: *Colacem eſſe Naeuii et Plauti veterem fabulam: paraſiti perſonam inde ablatam et militis*] *Perſonam* autem hic intelligo non nomina, quod poſtea declarabo. Subiungit reſponſionem, primo quaſi quodam ſtatu finitiuo, quae ſic iungit: *Si id eſt peccatum, peccatum hoc eſt*] An hoc peccatum ſit verum donat (Haec videntur orta eſſe ex ſcriptura *v. Donat.* h. e. Vide Donatum). hoc ad qualitatem ipſam deſcendit venialem, quam ſic proponit: *peccatum imprudentia eſt Poetae.* Venia enim tribus modis fit, vi, caſu, ignorantia. Cum autem *imprudentia* vel vna de tribus fuerit, coniectura erit, nec aliquid animus faciet. Adiunxit ergo Terentius: *Non quod furtum facere ſtuduerit.* Haec tantum verba repromiſſionem argumentorum tenent, non veritatem. Ergo adiungit: *Id ita eſſe, vos iam iudicare poteritis.* Quoniam diximus illa lege, ex Graeco in Latinum transferre liceat. Hoc namque dico, quod *Colax Menandri eſt.* In ea eſt fabula de paraſito Colace et glorioſo milite. *Paraſitus* autem *Colax*, id eſt, adulator: hoc enim ſignificat et *miles glorioſus*, apud Latinos, quod *Colax* apud Graecos. Sicut igitur ſupra diximus, inde eſt ablata perſona paraſiti et militis. Ergo hae perſonae in Menandri comoedia ſunt: quod concludit. Eas ſe perſonas non negat tranſtuliſſe in Eunuchum ſuam ex Grae-

Menandri Eunuchum, postquam Aediles emerunt,
Perfecit, sibi vt inspiciundi esset copia.
Magistratus cum ibi adesset, occepta'st agi.
Exclamat, furem, non Poetam, fabulam

De-

Graeca. Ergo iam non contra legem fecit, quod ex Graeca transtulit, quoniam et Latinae comoediae sunt. Redit ad venialem statum, vt nescisse se dicat; *Sed eas fabulas factas prius Latinas scisse se, vero id pernegat*] Sic iungitur qualitas absoluta de iuris ratione, quod licitum est ex necessitate rerum, vt nota similitudo personas singulas referuet. Hoc est enim quod dicit: *Quod si personis iisdem aliis non licet vti*] Haec enim semper necessitate naturali sunt apta et inligata personis. Ita fit vt quicumque personam aliquam collocat, eius debeat mores exprimere: quam rem concludit: *Denique nullum dictum est, quod non dictum sit*] Sed hic res intelligamus, non verba; haec quae dicunt Graeci πράγματα, naturaliter sunt omnibus semper aequalia. At *dicta*, verba sunt. Sed haec controuersia est. Sequitur iam ratio prologi, quam in Andriam praecepi, vt audientiam a populo petat, concludens simul cum veniali statu prologum: *Quare aequum est, vos cognoscere atque ignoscere*] Vt hic est absoluta qualitas per exempla, cum tacita sit: deinde sic audientia petitur: *Et cum silentio animaduertite, vt pernoscatis, quid sibi velit*] Hic iam comoediae ipsius res potestatemque noscimus. E.

20 *Postquam aediles emerunt*] Mire; cum ordo melior videretur, si sic diceret: Postquam aediles emerunt, quam nunc acturi sumus, perfecit sibi vt inspiciundi esset copia. *Emerunt* autem, mediam corripe. vt (Virg. Ecl. IV, 61), *Matri longa decem tulerunt fastidia menses*. D.

Aediles emerunt] Diomed. lib. I. L.

21 *Perfecit*] Mire, quasi difficile et illicitum. D.

22 Magistratus hic cum sint Aediles, recte tres codd. vett. *adessent*. B.

23 *Exclamat, furem, non poetam*] Mire reprehendit ante vitium, quam de causa maledicti dicat. *Exclamat, furem, non poetam*] Adhuc nulla reprehensio est: si quidem licet transferre de Graeco in Latinum. D.

Est Lusci iocus in Terentium, paulo obscurior. *Fabulam dare* est ipsum quodam modo verba dare, seu fallere: et *verba tamen*

Dedisse, et nihil dedisse verborum tamen:
Colacem esse Naeui et Plauti veterem fabulam:
Parasiti personam inde ablatam, et militis.
Si id est peccatum, peccatum imprudentia'st
Poetae; non quo furtum facere studuerit.
Id ita esse, vos iam iudicare poteritis.
Colax Menandri est: in ea est parasitus Colax,
Et miles gloriosus: eas se non negat
Personas transtulisse in Eunuchum suam

Ex

tamen non dedisse nempe Luscio, quo minus deprehenderet furtum factum ex Colace Plauti. B.

24 *Et nihil dedisse verborum tamen*] Aut, neminem fefellisse: aut, nihil apposuisse de suo. *Et nihil dedisse verborum tamen*] Aut neminem fefellisse: *dare* enim *verba*, decipere est; quia qui rem exspectat, et nihil praeter verba inuenit, deceptus est. vnde alibi, *Verba istaec sunt*. Et e contrario, *Rem cum videas, censeas*. Aut aliter: nihil addidisse de stilo suo Terentium. D.

25 Naeuii Colax nusquam memoratur. Deinde Luscius ita non accusat Terentium, sed excusat, quia ipse Plautus personam parasiti et militis a Naeuio sit furatus. Forte pro *Naeui et*, legi debet *nempe*. B.

26 *Parasiti personam inde ablatam*] Et hoc mire: non versus (Immo quam maxime cum persona Parasiti et Militis in integros eorum loquentium versus. Si aliter accipias, ridicula erit calumnia, ne dicam, pudenda Vnde haec nota vix Donato digna) obiicit, sed per personam esse translatam. quid stultius, aut calumniosius dici potest? D.

27 *Peccatum imprudentia est*] Id est, ignorantia: vt, *imprudens harum rerum* (sunt verba Terentii Eun. 1, 2, 56.). non enim stultitia. *Si id est peccatum, peccatum imprudentia est Poetae*] Primo negat peccatum, deinde concedit et purgat. *Imprudentia*] Ignorantia, non imperitia. *Si id est peccatum* πλοκή. Nam *peccatum* superius, nomen est: et sequens, participium. Et primo negat peccatum. deinde si peccatum est, purgat id ipsum veniali qualitate ab imprudentiae partibus. D.

28 Pro *qui* antiquissimi libb. recte *quo*. B.

31 Lege *eas se* HIC *non negat*. B.

32 *In Eunuchum suam*] Ad fabu-

Ex Graeca. ſed eas fabulas factas prius
Latinas, ſciſſe ſeſe, id vero pernegat.
Quod ſi perſonis iisdem vti aliis non licet:
Qui magis licet currentes ſeruos ſcribere,
Bonas matronas facere, meretrices malas,
Paraſitum edacem, glorioſum militem,
Puerum ſupponi, falli per ſeruum ſenem,
Amare, odiſſe, ſuſpicari? denique
Nullum eſt iam dictum, quod non dictum ſit prius.

Quare

fabulam, non ad hominem retulit. vt Virg. (Aen. v, 122.) *Centauro inuebitur magna*. D.

33 Per *eas fabulas* intelligit Menandri Colacem et Eunuchum. B.

34 Metri gratia recte habent *ſeſe* omnes noſtri codd. et Faerni, praeter Bembinum, vbi *ſe*, deleto altero *ſe*, reperitur. B.

36 *Currentes ſeruos*] Mſ. R. *diſcurrentes*. L.

Placet vulgaris lectio prae Bembiniana, vbi eſt *currentem ſeruum*. Nam ſequitur *Matronas*. B.

Menander Ἐφεσίῳ: Ἐγὼ μὲν ἤδη μοι δοκῶ, νὴ τὺς θεὺς, Ἐν τοῖς κύκλοις ἐμαυτὸν ἐνδεδυκότα ὁρᾷν κύκλῳ τρέχοντα καὶ πωλύμενον. W.

37 *Bonas matronas*] Vt Nauſiſtratam. *Meretrices malas*] Vt Thaidem atque Bacchidem. Sic eſt in Heautont. *Scortari crebro nolunt, nolunt crebro conuiuarier*. Et artificioſe oſtendit omnem materiam Comicorum. D.

Meretrices malas] Plaut. Captiu. Prol. 57. *Hic neque periurus leno eſt, nec meretrix mala, Neque miles glorioſus*. Marius Victorin. in Cicer. Rhetor. lib. I. *Terentius meretrices malas, auaros lenones, triſtes ſenes, edaces paraſitos eſſe commemorauit*. L.

38 *Paraſitum*] Vt Gnathonem. *Glorioſum militem*] Vt Thraſonem. *Glorioſum militem*] Facere ſubauditur. D.

39 *Falli per ſeruum ſenem*] Vt Demeam et Simonem. D.

40 *Amare, odiſſe, ſuſpicari?*] Mire a perſonis ad geſta cum varietate tranſitum fecit. Omne enim quod in orationem venit, vel perſona, vel factum eſt. *Odiſſe*] Quia *odere*, non eſt latinum (Mſ. Boend. et ed. Du B. addunt, *in infinitiuo modo*). D.

41 *Nullum eſt iam dictum, quod non dictum ſit*] Σχῆμα λόγȣ, πλοκή. Nam *dictum*, bis poſitum, vt ſuperius *peccatum*, diuerſa ſignificat. D.

Nul-

Quare aequum eſt vos cognoſcere, atque ignoſcere,
Quae veteres factitarunt, ſi faciunt noui.
Date operam, et cum ſilentio animaduertite,
Vt pernoſcatis, quid ſibi Eunuchus velit.

ACTVS PRIMI SCENA PRIMA.

PHAEDRIA. PARMENO.

QVID igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,
Cum

Nullum eſt iam dictum quod] Hunc locum Terentii laudat Hieronym. in Eccleſiaſt. cap. 1. ad illa verba: *Quid eſt, quod fuit? ipſum quod erit. Huic quid ſimile ſententiae et Comicus ait: Nihil eſt dictum, quod non ſit dictum prius. Vnde praeceptor meus Donatus, cum ipſum verſiculum exponeret; Pereant, inquit, qui ante nos noſtra dixerunt* etc. L.

Credo a Poeta eſſe, *dictum quod non ſit prius*, vt ſupra v. 27. B.

42 *Vos cognoſcere, atque ignoſcere*] Σχῆμα λόγυ, παρόμοιον. D.

43 *Quae veteres factitarunt ſi faciunt noui*] Et varie dixit, *factitarunt* et *faciunt*, et cum magna defenſione Terentii, ſemel facientis id, quod ſaepe veteres. D.

44 *Animaduertite*] (Donatus apud Terentium legit haut dubie ANIMVM ADVERTITE. Z.) Nos ἐλλειπτικῶς dicimus *aduertite*, quod veteres plene, *animum aduertite*. D.

Cum ſilentio animaduertite] Mſ. R. *animum attendite*. L.

Bembinus, Baſilicanus Faerni, et tres e noſtris pro *animaduertite* recte legunt *animum attendite*. B.

45 *Quid ſibi Eunuchus velit*] Ἀρχαϊσμὸς *velit ſibi*. vt alibi, *Nam proh deum atque hominum fidem, quid vis tibi, aut quid quaeris?* D.

1 *Quid igitur faciam?*] In hac προτάσει exemplum proponitur, quam non ſuae poteſtatis ſit, qui amat: (Excidit *et*, ſ. *ac* Z.) quam ſapiat, qui non amat, neque aliter affectus eſt (Forte, *neque amore meretricum captus eſt*. Niſi malis, iſta verba a Sciolo quodam Stoicae ſectae addicto eſſe interpolata. Z.). *Quid igitur faciam?*] διαλογισμὸς, σχῆμα διανοίας. Apparet et multa tacitum cogitaſſe adoleſcentem, et tandem in haec verba prorupiſſe. *Igitur*,

pro

Cum arceſſor vltro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?

Exclu-

pro deinde: vt Plautus in Amphitryone (I, 1, 54.) *Sin aliter ſient animati, neque dent quae petat, Seſe igitur ſumma vi, viriſque eorum oppidum expugnaſſere. Quid igitur faciam?*] Menander, εἶτα τί ποιήσω; Sic Virgil. (Aen. IV, 534.) *Heu quid agam?* Et eſt διαλογισμὸς perditae mentis, poſt multam fruſtra cogitationem. *Non eam, ne nunc quidem*] Hoc videtur non eſſe contrarium: ſed eſt. Nam dubitat vtrum meretricis ſatisfactionem exſpectet: an illam omnino non quaerat. *Non eam, ne nunc quidem*] *Non eam*, Probus diſtinguit. Iungunt qui ſecundum Menandri exemplum legunt. D.

Quid igitur faciam?] Prima Scena deliberatiuam integram tenet, quae talis eſt: deliberat adoleſcens, an expulſus a meretrice, cui munera miſſurus eſt, rurſus rogatus vt redeat, reuertatur. Haec igitur deliberatiua duas partes in propoſitione deliberantis continet (excidit *et* Z.), ex vtraque parte argumenta. Sed ea hic ſeruus accedet (*Sed eo*, ſeu, *et huc ſeruus accedit*) Z.), vt poſſit partem alteram perſuadere. Deliberatiua vtique ab honeſto eſt, et ab vtili; et ab eo, an fieri poſſit, et an neceſſe ſit, ſemper diuiditur. Haec igitur an ſeruata ſint, conſiderare debemus. Ac propoſitio eſt primo, *Quid igitur faciam?* quae communis eſt ad vtramque partem. Deinde incipit vna pars, *Non eam?* Adiecit cauſam cur ire debeat, *Ne nunc quidem, cum vltro arceſſor?* Deinde alterius partis eſt propoſitio, *An potius ita me comparem?* Ab honeſto diuiſio ponitur, *non perpeti meretricum contumelias?* E.

Quid igitur faciam?] Cicer. III, 29. de Nat. deor. Quinctilian. lib. II. cap. vlt. Horatius Satyr. lib. II. Ecl. 3, 259. — *amator Excluſus qui diſtat? agit vbi ſecum, eat, an non, Quo rediturus erat non arceſſitus: et haeret Inuiſis foribus; nec nunc, cum me vocet vltro, Accedam? an potius mediter finire dolores? Excluſit, reuocat.* et quae ſequuntur. Perſius Saty. V, 172. *Quidnam igitur faciam? ne nunc, cum arceſſat, et vltro Supplicet, accedam?* L.

2 *Comparem*] Conſtituam: vt, *Quam inique comparatum eſt.* D.

3 *Non perpeti meretricum contumelias?*] Sic in Andria, *Priuſquam harum ſcelera et lacrumae confictae dolis.* Cum vni ſit iratus, de omnibus queritur. D.

S *Non*

Exclusit: reuocat: redeam? non, si me obsecret.
PAR. Si quidem hercle possis, nihil prius, neque fortius:
Verum si incipies, neque pertendes nauiter:

Atque,

Non perpeti] Aeneid. 2. ad vers. 155. *vestrum testor numen.* L.

4 *Exclusit, reuocat*] Vtrumque iniuriam fecit ex verbo, dicendo *Exclusit* potius, quam *non admisit.* et *reuocat* potius, quam *petit vt redeam*, quod erat moderatius. *Redeam? non, si me obsecret*] Vides ergo superiorem partem dubitationis in eo fuisse, vt rogatus rediret (lege: *An rogatus rediret.* Et mox, *An ne rogatus quidem*): inferiorem, vt ne rogatus quidem. *Non, si me obsecret*] Bene de ea, quae, totum proterue agens, *exclusit* et *reuocat*: non, petat, nec, roget, nec, oret, sed, *obsecret*, inquit: quod horum omnium in maiorem partem est vltimum. D.

Exclusit: reuocat] Rursus diuisio illa in alteram partem, ex diuisione illa, an fieri possit, vt amator contemnat quam diligit. E.

5 *Si quidem hercle possis*] (videtur Donatus etiam haec verba tribuere Phaedriae) διαλογισμὸς quasi ad alterum: vt (Virg. Aen. IV, 541.) — *nescis heu, perdita, necdum Laomedonteae sentis periuria gentis.* *Nihil prius, neque fortius*] Deest, *est.* vt (Aen. I, 3.), *Multum ille et terris iactatus et alto.* Et *prius* modo ad laudem, non ad ordinem pertinet: vt Sallustius (Iug. 41), *Quae prima mortales ducunt.* Et ipse in Heautont. *Et suauia quae essent, prima habere.* D.

Si quidem hercle possis, nihil prius, neque fortius] Et quasi asserit fieri non posse. Deinde adiungit ab honesto, quod *vltro ad eam veniat.* Atque hic adiungit et ab inutili, quod confessus fuerit. Consideratis partibus adolescens concludit ad ipsam rursus deliberationem, *Proin tu, dum est tempus.* Hic iam persuasio accidit, quoniam cogitatio superior ex vtraque parte concepta, ad integrum aequali cogitationum ratione prorupit. E.

Secundum Donatum Phaedria haec secum loquitur. Hinc Faernus inductus esse videtur, vt, contra omnes, quos viderim codd. Phaedriae tribueret omnia vsque ad v. 12. Male. Etenim ab hoc versu 5. vsque ad 25, esse *perpetuam* Parmenonis *consulentis* orationem recte olim vidit Muretus. B.

6 *Nauiter*] A naui ductum, a qua in alto nullum diuersorium est. D.

Neque pertendes] Charis. lib.

II.

Atque, vbi pati non poteris, cum nemo expetet,
Infecta pace, vltro ad eam venies, indicans
Te amare, et ferre non posse: actum'st. illicet.
Peristi. eludet, vbi te victum senserit.
PH. Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita.
PAR. Here, quae res in se neque consilium, neque modum

Habet

11. *Neque pol tendes naniter.* L.

Nostri, *perficies*, sed Charisius p. 185, Seruius ad Aen. I, 41, atque in Bembino et aliis Faerni antiquis codd. antiquius et melius, *pertendes*. B.

8 *Infecta pace*] Ἔμφασις per μεταφοράν. *Indicans te amare*] Non verbis indicans (lege omnino: *Re, non verbis indicans.* Etenim re excidit vel ob syllabam praecedentem, vel vetus scripturae compendium, AMARE, h. e. *amare re*). vt alibi, *Ibi tum exanimatus Pamphilus Bene dissimulatum amorem, et celatum indicat.* D.

9 *Actum est: ilicet: peristi*] De iure translatum. *Actum est*, ad *Vltro ad eam venies*, relatum est: *Ilicet*, ad *Indicans te amare: Peristi*, ad *Ferre non posse. Ilicet*] Semper in fine transactae rei ponitur. *Peristi*, ὑπερβολή. *Ilicet*] De iudicio. D.

Actum'st ilicet!] Charis. lib. II. L.

10 *Peristi*] De supplicio. *Eludet*] *Eludere* proprie gladiatorum est, cum vicerint. Cicero (Catil. I, I.), *Quam diu etiam furor iste tuus eludet? Eludere* (lege *Et eludere.* Syllaba praecedens *et* absorpsit), est finem ludo imponere. D.

11 *Proin tu*] Vt *exin* et *exinde*, sic *proin* et *proinde* dicitur. D.

Lege *etiam atque etiam* HOC *cogita.* B.

12 *Here, quae res, &c.*] Concessum est in palliata Poetis comicis seruos dominis sapientiores fingere: quod idem in togata non ferre (Lindenbr. *fere:* melius. sed optime Ms. Boend. edd. Du B. et Veneta *facere.* Nam ex Fre, quod significat *facere*, ortum est partim *fere*, partim *ferre*) licet. D.

Here, quae res] Persuadet Parmeno, vt reuertatur ad meretricem, ab eo quod fieri non possit, vt non reuertatur. Respondet autem, se iniuriam passum. Verum quaestioni opponit illud, quod semper amantium ista sit consuetudo. Ergo

Habet vllum, eam consilio regere non potes.
In amore haec omnia insunt vitia: iniuriae,
Suspiciones, inimicitiae, induciae,
Bellum, pax rursum. incerta haec si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,

Quam

go primo, an possit repugnare, proponit. *Quae res*, inquit. Aduersus iniuriam, quam passus est, opponitur consuetudo, vbi sic assumitur: *Haec omnia vitia sunt*; *iniuria*, *suspiciones*. Et post ita concludit: *Incerta igitur haec*] Sensus est hic; si ea, quae in amore semper varia contigerunt, ac propterea videntur incerta, tu volueris ratione corrigere, vt certa perficias, tale erit, inquit, vt *si operam des*, *vt cum ratione insanias*. Subiungit deinde orationem irascentis amatoris exclusi; in qua exprimitur ira, quae nunquam verba (forte, *verbis*) complet, quod cogitat mens. Ita posuit, *Egone illam?* scil. puniam. *quae illum?* sc. amat, et me exclusit. sic enim iram exprimimus. Haec igitur molesta iungit. Tu vero ea vitia noli cumulare, ne sollicitudo geminetur. E.

Neque consilium, *neque modum*] Cicero IV. Tuscul. *qui modum vitae quaerit.* Seneca Controu. *Facilius in amore finem impetres*, *quam modum.* Tacitus Annal. 13. *In amore et ira*, *iurgia*, *preces*, *exprobratio*, *satisfactio.* Sed vnus omnium elegantissime expressit hunc locum Horat. lib. II Satyr. 3. L.

13 *Eam consilio regere non potes*] Nunc domino seruus est sapientior: quia nec amator, nec amans (*animo aegrotus* Z.). Vt idem in Andria, *Facile omnes cum valemus*, *recta consilia aaegrotis damus.* D.

Lege *eam* REM c. r. n. p. Vetuste. Ita ex laxo densior fit versus et solidior. B.

E Menandri Consobrinis: — φύσει γὰρ ἐς' ἔρως τῶ νυθετῶντος κωφὸν, ἅμα δ' ὐ ῥάδιον Νεότητα νικᾶν ἐςι, καὶ θεὸν λόγῳ. W.

14 *In amore haec omnia insunt vitia*] Duae praepositiones, *in amore insunt.* D.

15 *Induciae*] *Induciae*, sunt pax in paucos dies, vel quod in diem dentur, vel quod in dies otium praebeant. D.

16 *Pax rursum*] Bene, vt consolaretur, vltimam partem (*pacem* postulat sensus) posuit. *Haec si tu postules*] Id est, si velis, vel coneris. D.

17 *Nihilo plus agas*] Id est, nihil agas. D.

Certa est] Accusatiuus plur. cf. Horatius Sermon. II, 3, 270. B.

Quam ſi des operam, vt cum ratione inſanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas,
Egone illam? quae illum? quae me? quae non? ſine modo,
Mori me malim: ſentiet qui vir ſiem.
Haec verba, vna mehercle falſa lacrymula,
Quam, oculos terendo, miſera vix vi expreſſerit,

19 *Et quod nunc*] Pro, *quae*: vt ſit conſequens, *haec verba.* ſic in Andria, *Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli, Horum ille nihil egregie.* D.

20 *Egone illam? quae illum? quae me?* Familiaris ἔλλειψις iraſcentibus; nam ſingula ſic complentur, *Egone illam* NON VLCISCAR? *quae illum* RECEPIT? *quae* EXCLVSIT *me? quae non* ADMISIT? Etenim (excidit, *nec*, aut muta in *Nec enim* Z.) neceſſe habet, nec poteſt complere orationem, qui et ſecum loquitur, et dolore vexatur. Nam amat ἀποσιώπησιν nimia indignatio. vt Virg. (Aen. I, 135.), *Quos ego. ſed motos praeſtat componere fluctus.* D.

Egone illam] Chariſ. libr. II. L.

22 *Haec verba*] *Verba* ἐμφατικῶς dixit, quae ſcilicet nihil effectura ſint. *Me hercle vna falſa lacrymula, quam oculos terendo miſere, vix vi expreſſerit*] Expreſſio ad αὔξησιν ducens. et non *vera*, ſed *falſa*: et non *lacryma*, ſed *lacrymula*: et non *vltro flens*, ſed *oculos terendo*: et non *facile*, ſed *vi*: et non, *exſtillauerit*, ſed *expreſſerit.* ſic Virg. (Aen. II, 196.) *Captique dolis lacrymiſque coactis.* D.

Falſa lacrymula] Verum nimirum, quod ait Publ. Syrus in Mimis: *Didicere flere feminae in mendacium.* Vid. Ouid. Petron. et Scholiaſt. Iuuenal. Satyr. XIII, 133. *Vexare oculos humore coacto.* Seru. Aeneid. II. verſ. 196. *Lacrimiſque coactis.* Vbi hic Terentii locus laudatur. L.

Et verſui et ſententiae gratificaberis, ſi ante *vna* interſeras *ea*, h. e. Thais. B.

23 *Quam oculos terendo miſere, vix vi expreſſerit*] Totum ſenſum verbis ſignificantibus protulit: vt (Virg. Ecl. III, 27.), *Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen.* et (Aen. IV, 95: *Vnde dolo diuum ſi femina victa duorum eſt.* D.

Etſi Seruius ad Aen. II, 196, et Chariſ. p. 184. habent *miſere*, h. e. male: legendum tamen eſt *miſera.* B.

Restinguet: et te vltro accusabit: et dabis ei
Vltro supplicium. PH. o indignum facinus! nunc ego
Et illam scelestam esse, et me miserum sentio:
Et taedet: et amore ardeo: et prudens, sciens,
Viuus, vidensque pereo: nec, quid agam, scio.
PAR. Quid agas? nisi vt te redimas captum quam queas

24 Pro *accusabis* in libris Faerni et nostris recte legitur *accusabit*. Caeterum *ei* ponendum puto ante *supplicium* sequentis. *Ultro* Faernus explicat per *insuper*. B.

25 *Nunc ego et illam*] *Nunc*, id est, fero. vt Virg. (Ecl. VIII, 43.) *Nunc scio quid sit amor.* Et (Aen. IV, 376): — *nunc augur Apollo*, *Nunc Lyciae sortes*. D.

O indignum facinus!] Ex his quae amori accidunt, et se et illam esse aliter asserit: *se miserum, illam scelestam* dicens. Cui seruus persuadet, vt *se ab ea redimat, quam minimo queat pretio.* Quam etiam Bacchidem longius supra translatione definit quid sit, scilicet *calamitas nostri fundi*, id est, miseria, per ὑπαλλαγὴν, quod miseros facit. Et quoniam serui persuasio parum profecerat circa adolescentis dolentis animum, quod erat exclusus; optima ratione subiungitur Scena, in qua meretrix ipsa est, cuius praesentia, et oratio, et vultus persuadere possint, vt amator iniuriam ignoscat. E.

27 *Et prudens, sciens*] *Prudens* est, qui intelligentia sua aliquid sentit. *Sciens*, qui alicuius indicio rem cognoscit. Ergo *prudens*, per sese: *sciens*, per alios. D.

28 *Viuus, vidensque pereo*] Mire et noue, *viuus pereo:* et propterea sic dixit, vt intelligamus *occidor:* et *viuus*, quasi sapiens et sentiens. *Viuus, vidensque pereo*] Bene addidit *videns*; nam *viuus* perit, qui etiam dormiens opprimitur: *videns* autem, qui vigilans vim patitur et perit. Nam *videre*, pro vigilare posuit. vt etiam Virgilius (Ecl. VI, 21.), quum de silentio dicit, — *iamque videnti Sanguineis frontem moris et tempora pingit.* Ergo *viuus*, non mortuus: *videns*, non dormiens. D.

29 *Captum*] Sallustius (B. I, 1.), *Sin captus prauis cupidinibus.* *Quam queas minimo?*] Perseuerauit in translatione, quam iamdudum sumsit a bello (Respicit versus 8. 10. 14. 15. 16.). D.

Minimo: ſi nequeas paululo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. PH. itane ſuades? PAR. ſi ſapis;
Neque, praeterquam quas ipſe amor moleſtias
Habet, addas: et illas, quas habet, recte feras.
Sed ecca ipſa egreditur, noſtri fundi calamitas.
Nam quod nos capere oportet; haec intercipit.

ACTVS PRIMI SCENA II.

THAIS. PHAEDRIA. PARMENO.

MISERAM me! vereor ne illud grauius Phaedria

Tulerit,

31 *Si ſapis*] Id eſt, ſi ſapias ad inferiora iungendum eſt: nam aliter non intelligitur. D.

32 Haec leui immutatione ex Eunucho Menandri ſunt expreſſa; Μὴ θεομάχει, μηδὲ προσάγου τῷ πράγματι χειμῶνας ἑτέρους, τοὺς ἀναγκαίους φέρε. W.

34 *Noſtri fundi calamitas*] Proprie *calamitatem* ruſtici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc eſt, culmum ac ſegetem. D.

Lege cum omnibus codd. *Sed ecca ipſa egreditur*, ita vt *ec* corripiatur. Vulgaris igitur lectio *Sed ipſa egreditur* non eſt neceſſaria. B.

35 *Intercipit*] Proprie, quaſi totum capit (imo *intercipi* proprie dicitur, quod capitur ante quam ad locum deſtinatum peruenerit. Sic litterae intercipi dicuntur). Plautus in Aulularia (III, 6, 22.), *Quae mihi interbibere ſola ſi vino ſcateat, Corinthienſem fontem et Pyrenaeum poteſt.* D.

1 *Miſeram me, &c. neue aliorſum*] *Aliorſum*, in aliam partem: vt *ſeorſum, retrorſum* dicitur. D.

Miſeram me!] In hac Scena primo controuerſia eſt: dein deliberatiua. Controuerſia talis eſt: Adoleſcens amator miſſurus munera fuerat, quae eadem meretrix poſtulauerat, et multa alia. cui alter amator promiſerat quandam virginem, quae aliquando eius meretricis ſoror dicebatur. Sed aberrauerat, a praedonibus rapta et venundata. Hunc, inquam, amator alius cum promiſiſſet, meretrix adoleſcentem amatorem a ſe excluſit. Rea fit iniuriarum. Haec controuerſia venialem ſtatum continet: confitetur enim ſe feciſſe

Tulerit, neue aliorſum, atque ego feci, acceperit,
Quod heri intromiſſus non eſt. PH. totus, Parmeno,
Tremo, horreoque, poſtquam aſpexi hanc. PAR. bono animo es:
Accede ad ignem hunc, iam caleſces plus ſatis.
TH.

ciſſe iniuriam. Verum dicit neceſſitate, quod velit eam puellam a milite recipere, quae ſibi ſoror antea fuerat. Et quoniam ſemper venialis ſtatus ſub qualibet purgatione coniecturam tractat, an hoc animo fecerit ſiue neceſſitate, ſiue alia qualibet cauſa. Hic erit tractata etiam coniectura ſimiliter, quam quidem rem breuiter percurrit ipſe dicens: *Non, quo quendam plus diligam, eo feci: ſed ita erat res, faciendum fuit.* Haec controuerſia accuſationem habet et defenſionem. Sed defenſio perſeuerat vſque ad deliberatiuam orationem. Nam petitura eſt meretrix aliquot dies, et pollicetur haberi deinceps ſe a Phaedria adoleſcente ſuo amatore. Omnis autem petitio deliberatiuam tenet. Ergo ſecundum ordinem ad ſingula reuertamur. Egreditur meretrix primo: ex hoc declarat, ſe quod fecerit, neceſſario feciſſe, dicens, *Vereor ne illud grauius Phaedria tulerit, neue aliorſum, atque ego feci, acceperit*] Duo poſuit, ne factum meum aliter acceperit Phaedria, quam a me factum eſt. Propoſitionem iniuriae tenuauit, non quod quaſi minus eſt ab excluſo (corrige ſic: *tenuauit eo, quod quaſi minus eſt excluſo*, ſeu *ab aedibus excluſione* Z.). Non enim dixit, quod excluſus eſt, ſed *quod intromiſſus non eſt.* E.

3 *Quod heri intromiſſus non eſt*] Haec leuius, vt de facto ſuo loquens. At Phaedria, *Excluſit, reuocat,* inquit, *redeam? non, ſi me obſecret.* D.

4 *Tremo horreoque*] Ex amore nimio. Nimius ignis effectum frigoris reddit: et ex frigore nimio effectus ignis exiſtit: ſecundum illud quod Phyſici aiunt. hinc, et Virg. (Georg. 1, 93.) *Aut Boreae penetrabile frigus adurat. Tremo horreoque, poſtquam aſpexi hanc*] Natura magni caloris etiam horrorem incutit, vt nimiae febres. D.

Tremo, horreoque] Chariſ. lib. 2. L.

5 *Accede ad ignem hunc*] Potius (*Aptius.* Mſ. Boend. et ed. Du B.) *ignem* meretricem accipimus, quam aram Apollinis: vel quia amator vritur, vt

TH. Quis hic loquitur? hem, tun' hic eras, mi Phaedria?
Quid hic ftabas? cur non recta introibas? PAR. caeterum
De exclufione verbum nullum. TH. quid taces? PH.

vt Virgil. (Ecl. III, 66.) *At mihi fefe offert vltro meus ignis Amyntas:* vel quia auida et auara eft, vt ignis alimentorum. *Iam calefces plus fatis*] Noue, fed intelligitur *quam*, id eft, plus aequo. vt alibi, *Quam ne quid in illum iratus plus fatis faxit pater. Iam calefces plus fatis*] Noue: fed intelligitur, *plus quam fatis.* Hoc quidam putant; at mihi de his videtur effe, quae a veteribus geminabantur: vt, *plerique omnes*, hoc eft, omnes: et, *pleraque omnia*, id eft, omnia. fic et, *plus fatis*, pro fatis. D.

Accede ad ignem] Quidam intelligunt, *ad ignem*, ad amorem, hoc eft, ad ipfam meretricem. Sed melius eft illud, quod quidem Menander aperte dixit, Meretrices iuxta domum fuam vel in atrio folitas habere aram Veneris vulgariae, cui quotidie facrificarent. Vt hoc fit, *accede ad ignem*, hoc eft ad aram. vt iocatus feruus fit Parmeno dicens; *iam calefces plus fatis.* E.

Accede ad ignem] Apul. Milef. 2. *Quam procul a meo foculo difcede. Nam fi te vel modice meus igniculus afflauerit, vreris intime. Plus fatis*] Quinctilian. IX, 3. Prifcian. lib. XV. L.

οὐδὲν οὕτως τὰ σώματα θερμαίνει, ὥσπερ πῦρ καὶ γυνή. Artemidor. II, 8. W.

6 *Quis hic loquitur?*] Non imperite intelligunt, qui exiftimant meretricem etiam hoc fimulare, quod non prouiderit Phaedriam. Nam et perfonae, et dictis eius caeteris hoc conuenit: et tunc erunt gratiora omnia, quae fupra dixit. D.

Tun' hic eras?] Optimum principium fumfit meretrix. Cum rea ipfa fit facti, adolefcentem coepit arguere, quod non ingreffus eft. E.

7 *Cur non recta introibas?*] Quafi parum fuerit *introibas:* fatis mire additum *recta.* D.

Caeterum de exclufione] Hoc feruus dicit, quod meretrix callide loquitur. Dicit tantum de iniuria; vnde (forte, *idinde* Z.) intelligi licet, quod hic *exclufionem* pofuit; quia feruus accufatoris animo dicit ad illa fupra, *quod intromiffus non eft.* E.

8 *De exclufione verbum nullum*] Plus admirationis eft, nec accu-

PH. Sane, quia vero hae mihi patent ſemper fores:
Aut quia ſum apud te primus. TH. miſſa iſtaec face.
PH. Quid, miſſa? o Thais, Thais, vtinam eſſet mihi

Pars

accuſationi, nec ſatisfactioni locum reliquiſſe meretricem, callide diſſimulata iniuria. *Quid taces?*] Et hoc callide, quaſi innocens ne ſuſpicetur quidem, quid (*quod* Mſ. Boend.) ſuccenſeat adoleſcens. D.

9 *Sane quia vero ſemper, &c.*] Tolle *ſane* et *vero*, et pronunciandi adiumenta vultumque dicentis: et in verbis non negatio, ſed confeſſio eſſe credatur (Locum ſcabrum ope Mſ. H. et edd. vett. ita reſtituendum puto: *Tolle* SANE. *Et* VERO *ad pronunciandi adiumentum, vultumque dicentis illatum eſt: vt in verbis non negatio, ſed confeſſio eſſe credatur*). Nam *vero*, ironiae conuenit. vt Virgil. (Aen, IV, 93.) *Egregiam vero laudem et ſpolia ampla refertis.* D.

Sane quia hae] Accuſatio hic ſumit exordium; quod quanto (forte *magno* Z.) temperamento dictum eſt: quod non ſemper fores meretricis amatori pateant: quod riualis ſibi praeponatur. Hoc enim dixit: *quia ſum apud te primus.* Et cum meretrix diſſimularet totum impetum, rurſus adoleſcens accuſationes effudit. E.

10 *Aut quia ſum apud te primus*] Duo dixit quae doleat: et quia clauſae fores, et quia poſterior habetur, praelato milite. *Aut quia ſum apud te primus*] Subauditur, *Non recta introiui. Miſſa iſtaec face*] Alia diſſimulatio, et durior poſt admonitionem. Sed bene intelligit, qui hoc a meretrice ridente molliter, et oſculum porrigente dici accipit. D.

11 *Quid miſſa?*] Magna virtus Poetae eſt, non ſententias ſolum de conſuetudine ac de medio tollere, et ponere in comoedia: verum etiam verba quaedam ex communi ſermone; quale eſt quod ait nunc, *Quid miſſa?* D.

O Thais, Thais] Iteratio nominis accuſantis oſtendit iracundiam. *Vtinam eſſet mihi*] Senſus hic eſt: Vtinam et tu amatoris et partem mecum amoris habuiſſes. Si enim hoc fuiſſet, poſſet contingere, vt in hac iniuria aut tibi doleret, vt mihi dolet: aut mihi non doleret, vt tibi non dolet. Hoc enim dixit: *Ego iſtuc abs te factum*] Hoc eſt, factum tuum contemnerem. E.

Pars aequa amoris tecum, ac pariter fieret,
Vt aut hoc tibi doleret itidem, vt mihi dolet;
Aut ego iſtuc abs te factum nihili penderem.
TH. Ne crucia te, obſecro, anime mi, Phaedria.

Non

12 *Vtinam eſſet mihi pars aequa amoris tecum*] Vel amandi, vel non amandi ſcilicet (*Amandi et non amandi* habet ed. Argentina. Vtrumque vero, quod memorat, fieri optat Phaedria, cuius geminum *aut* non facit dilemma, ſed copulat. Eſto igitur ſenſus alterius verſus: vt ego iſtuc factum abs te aequo animo ferrem, ſi ſcirem, illud itidem dolere tibi, vt mihi dolet). *Ac pariter fieret*] *Pariter*, ſimiliter. Salluſtius (in Fragmentis), *Cui niſi pariter obuiam iretur.* D.

Pars aequa amoris] Io. Sarisber. Polycr. IIX. cap. 5. L.

Εἰ μὲν ἐπ' ἀμφοτέροισιν Ἔρως ἶσα τόξα τιταίνεις, Εἶ θεός· εἰ δὲ ῥέπεις πρὸς μέρος, οὐ θεὸς εἶ. Anthol. VII, 139. W.

13 *Vt aut hoc tibi doleret itidem, vt mihi dolet*] Si ambo amaremus. D.

14 Cod. Academicus, *vili penderem*. B.

15 *Ne crucia te, obſecro, anime mi*] *Mi*, vocatiuus eſt, ab eo quod eſt *meus*. Vide quam familiariter hoc idem repetit blandimentum. Vult enim Terentius velut peculiare verbum hoc eſſe Thaidis. ideo totiens dictum eſt, *Tune hic eras, mi Phaedriae? Ne crucia te, obſecro, anime mi, Phaedria. Ne crucia te*] Haec niſi amplectens adoleſcentem mulier dixerit, videbitur *ne crucia*, ſine affectu dicere. Sed ſic dicet, *ne crucia te*, eo geſtu, quaſi in eo etiam ipſa crucietur: nam ideo ſubiecit, *anime mi*, hoc eſt, animus meus. D.

Ne crucia te, obſecro] Incipit defenſio, quae optimum principium tenuit, vt iraſcentis primum animus temperaretur. Deinde conſilio generaliter ſubiungit argumentum meretrix, ſed coniecturale: quod non hoc animo fecerit, quo alium apud ſe videatur habere potiorem. Hoc enim dixit: *Non pol quo quemquam plus amem, aut plus diligam, eo feci.* Similiter ſubiungit generale aliud argumentum, ſtatus venialis ex neceſſitate: *Sed ita erat res.* Poſt meretrix conturbata oratione ſerui; petit audientiam, vt plenior origo narretur. Non tantum excluſionem ipſius narrare debet, ſed et cauſam. Poſt principia petit audientiam: qua conceſſa, narratio incipit. E.

Lege, *anime mi, mi Phaedria.* B.

Non pol, quo quemquam plus amem, aut plus diligam,
Eo feci: sed ita erat res: faciundum fuit.
PAR. Credo, vt fit, misera prae amore exclusti hunc foras.
TH. Siccine ais, Parmeno? age. sed, huc qua gratia
Te arcessi iussi, ausculta. PH. fiat. TH. dic mihi
Hoc primum, potin' est hic tacere? PAR. egone? optume.

Verum

16 *Non pol quo quemquam plus amem*] Hoc totum nimis blande, et cum contractione (*contrectatione* Z.) adolescentis dicit meretrix. D.

17 *Faciundum fuit*] Legendum, faciendum, scribendum, totum hoc semper necessitati adiungitur. Virgilius (Aen. XI, 230.), *Aut pacem Troiano ab rege petendum.* Et alibi (Aen. VIII, 441.), *Arma acri facienda viro.* D.

18 *Credo, vt fit, misera prae amore exclusit hunc foras*] Oratorie ac facete additum, *misera*. Et cum illa a deriuatione causae argumentetur, mire a Parmenone correpta est, verisimile non esse, vt quis, quem amet, eundem possit excludere. *Exclusit hunc foras*] παρὰ προσδοκίαν intulit intuens puellam, et ei ostendens Phaedriam: vt ostendat quam falsa et repugnantia loquatur meretrix. D.

Antiqui libri Faerni habent *exclusit*, etiam mei, praeter duo, qui cum Faerni Donato et recentibus libris legunt *exclusisti*. Ego cum Faerno legendum arbitror, *exclusti*. B.

E Menandri Prologo Thaidis haec laudat Plutarchus, de audiendis Poetis: Ἐμοὶ μὲν οὖν ἄειδε τοιαύτην, θεὰ Θρασεῖαν, ὡραίαν δὲ καὶ πιθανὴν ἅμα, Ἀδικοῦσαν, ἀποκλείουσαν, αἰτοῦσαν πυκνὰ, Μηδενὸς ὁρῶσαν, προσποιουμένην δ' ἀεί. W.

19 *Age*] Corripientis est modo *age*, non hortantis aduerbium. D.

Age sed huc] In MS. alterius lectionis vestigia extant, *age sis huc* etc. quod verius arbitror. L.

Faerni libb. antiqui quinque, et omnes fere nostri habent *agis*. B.

20 *Te arcessi iussi*] Hoc est, quod supra ait, *Non eam, ne nunc quidem, cum arcessor vltro? Dic mihi*] Meretricia calliditate commendat, quae dictura est. D.

21 *Egone? optume*] Bene, non exspectauit seruus, vt pro se dominus responderet Thaidi. D.

Verum heus tu, hac lege tibi meam astringo fidem:
Quae vera audiui, taceo, et contineo optume;
Sin falsum, aut vanum, aut fictum'st, continuo palam'st.
Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo.
Proin'

22 *Verum heus tu*] Astute seruus reponit Thaidi vicem. Nam illa vt magnum voluit exspectari, quod dictura est (*erat* Z.), iste vt falsum contemnit. *Meam astringo fidem*] Fidem promitto: quia *vincula fidei* dicuntur. D.

23 *Quae vera audiui, taceo*] Mire vicem Parmeno reddidit meretrici. Nam vt seruum difficile est tacere commissa: ita meretricem rarum est vera dicere. *Quae vera audiui*] Figura παρασκευή. *Contineo optume*] Proprie a metaphora vasorum transtulit verba. D.

24 *Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est*] *Falsum* est, quod tegitur id quod factum est. *Vanum*, quod fieri non potest. *Fictum*, quod non est factum, et (*sed* Z.) fieri potuit. Vel *falsum*, est fictum mendacium simile veritati. *Vanum*, nec possibile nec verisimile. *Fictum*, totum sine vero, sed verisimile. *Falsum* loqui, mendacis est: *Fictum*, callidi: *Vanum*, stulti. *Falsum* loqui, culpae est: *Fictum*, virtutis: *Vanum*, vecordiae. *Falsis* decipimur: *Fictis* delectamur: *Vana* contemnimus. D.

Continuo palam] Priscian. lib. XIV. L.

Pro *vanum* cod. Acad. *varium*, Regius *vacuum*. Verum cum non videam, qua ratione illa tria *falsum, vanum, fictum*, satis distingui possint; ego legendum puto, *Sin falsum* AVDIERIM AC *fictum, continuo p.* B.

25 *Plenus rimarum sum*] Vilis atque abiecta translatio, et apta ad meretricem loquenti (Quin ἀλληγορεῖ seruus, qui modo dicerat eadem metaphora *contineo optime*. In quibus sane nihil est, quod ad meretricem spectet): translata autem est ab aquario vase fictili. *Hac atque illac perfluo*] Contra, *Contineo optume*. D.

Plenus rimarum] Paschasius P. P. ad Placidium: *Illo vt vtar Comici, quia plenus rimarum, veritatem sciens silere noluit.* Vid. Scholiast. Horat. lib. II. Satyr. 6. L.

Sensus postulat *perpluo*. Nam liquor in vase quidem *perfluit*, sed vas ipsum siue domus *perpluit*. Quinct. Inst. VI, 3, Plaut. Trin. II, 2, 41. Most. I, 2, 30. B.

Proin' tu, taceri si vis, vera dicito.'

TH. Samia mihi mater fuit: ea habitabat Rhodi.

PAR.

26 *Proin', taceri si vis, vera dicito*] Vtrum te taceri, aut tuum dictum? an impersonaliter, et infinito modo? D.

27 *Samia mihi mater fuit*] Puduit dicere Thaidem, *Meretrix mihi mater fuit;* quod tamen significauit, dicendo aliunde ciuem alibi habitasse. Nam ideo meretrices, *peregrinae* dictae sunt in comoediis; vt in Andria, *Adeone est demens? ex peregrina?* D.

Samia mihi mater] Breuitas semper in narratione seruanda est, et in dictione aperta verba. Ita hic et nomen, et affectum, et locum posuimus (forte, *posuit primum* Z.) habitationis: narrat matri suae datam puellam dono, a quodam mercatore, ab Atheniensi ciuitate sublatam. At se ignorare dicit, vtrumne ipsa ciuis Atheniensium fuisset:(excidit, *an* Z.) tantum de ciuitate sublata sit. Adiecit illud, quod *nomen matris et patris dicebat.* Ipsum hoc proficit ad causam eius rei, quam petitura est. Scimus enim in narratione rationem futuris quaestionibus collocari. Quoniam ergo dictura est: concedi sibi debere aliquot dies, vt puellam recipiat, et hanc adiungit causam, vt suis parentibus reddat. *Volo enim*, inquit, *amicos sic parare beneficio meo.* Ideo praemisit matris nomen et patris, vt verisimile sit, posse hinc parentes sciri, si nomina iam tenentur. Denique adiecit et alia signa: sibi cognitam (forte, *cognita*) esse: quia *mercator ex praedonibus, vnde emerat, se vidisse dixerit, abreptam esse e Sunio.* Sunio (lege *Sunium*) autem intelligit locum prope Athenas, iuxta mare collocatum. Redit rursus ad affectum, quod dicit, sibi carissimam esse puellam, cum mater sic eam educauerit, vt opinione populi filia (*soror* Z.) diceretur. Inde narrat discessum suum. Excitat enim, quod cum hospite Athenas venerit, quae sibi haec omnia, quae habebat meretrix, dereliquit (deleto τῷ *Meretrix*, leg. *quae haberet, dereliquerit* Z.). Quam rem quidem illa non sine causa videtur adiecisse: sed vt ostenderet, quanta semper mercede dilecta sit, vt adolescens intelligat (*intelligeret* Z.), non se maximum munus dedisse, cum videat, tantum donari meretrici. Hoc quidem seruus negat factum, dicens et dominum multa donasse. E.

Samia mihi mater] Sidon. Apollin. lib. II. Epist. I. L.

PAR. Poteſt taceri hoc. TH. ibi tum matri paruolam
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc abreptam. PAR. ciuemne? TH. arbitror;
Certum non ſcimus: matris nomen et patris
Dicebat ipſa: patriam et ſigna caetera
Neque ſciebat, neque per aetatem etiam potuerat.
Mercator hoc addebat, e praedonibus,
Vnde emerat, ſe audiſſe, abreptam e Sunio.
Mater vbi accepit, coepit ſtudioſe omnia

Do-

28 *Poteſt taceri hoc*] Id eſt, veriſimile eſt. Nec hoc ad laudem proficit, ſed ad dedecus meretricis. *Poteſt taceri hoc*] *Hoc*, peregrinam naſci meretricem; et ideo poteſt verum videri. D.

29 *Puellam dono quidam*] Aetas et ſexus amoris cauſa ſunt, cur eam Thais puellam diligat. *Puellam dono quidam mercator dedit*] Propter hoc oſtendit meretricem fuiſſe matrem: et dono ideo accipere puellam potuiſſe. D.

30 *Ex Attica hinc abreptam*] Quia Athenis eſt conſtituta ſcena. *Arbitror*] Bene *arbitror*, et nihil certi. Quando (lege, *Quomodo*) enim auſurus eſſet Parmeno adornare Chaeream ad vitiandum hanc virginem, ſi praeſciſſet ciuem eſſe? D.

31 *Matris nomen et patris dicebat ipſa*] Quae infantis memoriae proxima ſunt. Nam quid prius aetas illa, quam patrem matremque cognoſcit? D.

32 *Et ſigna caetera neque ſciebat*] Id eſt, domum patris, regionemque eius (in Mſ. Bosend. et ed. Du B. eſt, *domum, patriam, regionem*). D.

33 *Neque per aetatem etiam potuerat*] Hoc ideo addidit, ne eſſet minus elegans, quae neſciret. D.

Verſus cauſa corrige, *ſcibat*, et, ne *potuerat* peccet tempore, lege *potis erat*. B.

34 *Hoc addebat*] Ad matris ſcilicet nomen et patris, quod puella dicebat. D.

35 *Vnde*] Id eſt, a quibus: vt Virg. (Aen. I, 6.) *Genus vnde Latinum*. Et (praecedit in edd. antt. *Quomodo*: E DAVO AVDIVI), *Cauſam dicere prius, vnde petitur aurum*. *E Sunio*] *Sunium*, promontorium eſt Athenienſium, et in eo forum rerum venalium, ἐμπόριον. D.

36 *Mater vbi accepit*] Haec figura in narrationibus βάσις dicitur, cum omnia pedetentim

Docere, educare, ita vt ſi eſſet filia.
Sororem plerique eſſe credebant meam.
Ego cum illo, quocum tum vno rem habebam, hoſpite,
Abii huc: qui mihi reliquit haec, quae habeo, omnia.
PAR. Vtrumque hoc falſum eſt: effluet. TH. qui iſtuc? PAR. quia
Neque tu vno eras contenta, neque ſolus dedit.

Nam

tim dicuntur inſinuandi gratia. vt nunc, *Matri mercator dono dedit. Mater vbi accepit.* Et ſimul conuenit mulieri loquenti huiuſcemodi mora. *Mater vbi accepit*] *Accepit*, ſimpliciter; aut (*an* habent edd. vett.) audiuit ingenuam: vt *Capiendi et c. a. t.* (Mſ. H. *capiendi, et c. a. t. o*, ſed pro *o* edd. Venetae habent *b*. Citatio eſt verborum incerti auctoris, ſeu potius verba otioſa). Sed melius prius. *Coepit ſtudioſe omnia docere*] Mire: nam non docuit, ſed *coepit docere*. Τῷ μελήματι. Et vide quam ſatis muliebriter. D.

37 *Ita vt ſi eſſet filia*] Ergo velut ſoror habenda eſt Thaidi, et ideo ſequitur, *Sororem plerique eſſe credebant meam.* Et oratorie cumulat dignitatem et amorem puellae, vt eius comparatione leniatur iniuria facta Phaedriae. D.

Etſi omnes codd. habent *educare:* corrige tamen cum edd. melioribus EDVCERE, *ita* VTI. B.

39 *Ego cum illo, quo cum vno tunc rem habebam, hoſpite*] Totum dixit et quod hoſpitem, et quod rem habebat. Et bene *tunc*, et non *nunc*. Nam nunc, cum duobus. *Quo cum vno tunc rem habebam*] Id eſt, conſuetudinem, amorem. *Hoſpite*] Id eſt, Attico. D.

Ne toties illud *o* aurem vulneret, pro *quo cum* repone *qui cum*, B.

40 *Abii huc*] Rhodo Athenas ſcilicet. *Qui mihi reliquit haec, quae habeo, omnia*] Hoc ideo, ne tantundem obſequii exigat Phaedria. Ideo contra Parmeno. D.

41 *Vtrumque hoc falſum eſt: effluet*] Ipſe exponit *hoc vtrumque* quid dicat. et contradicendum eſt, quia praeſens amator grauatur hoc dicto. D.

42 *Neque tu vno eras contenta*] Quippe quae admiſeris militem. *Neque ſolus dedit*] Quippe quia non omnia tua illius fuere mortui (Leg. haut dubie, *militis*. Z.). D.

Nam hic quoque bonam magnamque partem ad
te attulit.
TH. Ita'ſt: ſed ſine me peruenire, quo volo.
Interea miles, qui me amare occeperat,
In Cariam eſt profectus: te interea loci
Cogno-

43 *Nam hic quoque*] Δεικτικῶς. non Phaedria, ſed *hic* dixit, tangens illum, et quaſi inuito illo hoc (*huic* Z.) exprobrat. *Bonam magnamque partem ad te attulit*] Haec dicuntur ἰσοδυναμοῦντα: vt, *Abs te petere et poſcere.* An potius *bonam* ſpecie, *magnam* quantitate? et nunc diſcretiue dictum eſt: nam alias *bonam* pro magna et multa accipimus. D.

44 *Ita eſt*] Non erat negandum, quod dixit Parmeno meretrici ſatisfacere cupienti, et non tacenti culpam in conſcientia eſſe. D.

Contendit mulier ad narrationem, rediens dicit, profectum militem amatorem adoleſcentis Phaedriae notitiam, ſed hunc (forte, *ad ſe nunc.* W. At haut dubie locus reſtituendas eſt ita: *poſt profectum militem, amatorem, in adoleſcentis Phaedriae notitiam ſe demum perueniſſe.* Z.) perueniſſe. Qua in re commendat animum, cum dicit: *Tute ſcis, poſt illa quam intimum habeam te; et mea conſilia vt tibi credam omnia.* Pergit igitur narrationis partes vniuerſas complere, quod, mortua matre, frater materna bona inuaſerit, virginem venumderit, et ſpecioſam et peritam artis, quod fidibus ſciret. Deinde quod eam ille amator ſuus emerit miles, quod venerit, et iraſcatur, quod meretrix coeperit alium amatorem habere. Hic intelligendum acriter illud eſt, quod ſupra dixit miles, te amatorem (forte, *militem amatorem*). E.

46 *Te interea loci cognoui*] Oratorie priorem amatorem facit militem, quam Phaedriam. Nam poſterius dicit hunc cognitum per abſentiam militis. Ergo cum militi Phaedria riualis ſuperductus ſit, conſequens eſt, vt miles queri debuerit, non Phaedria: et propterea nihil peccatum, ſi ordine ſeruato miles antepoſitus fuerit amatori poſtmodum cognito. et hoc ſine puella (*puellae*, Mſ. H.), et munerum cauſa, multum pro milite contra Phaedriam valet. Sed vide meretricem, quia rem dixit perurentem, quot et qualia blandimenta ſubiicit, dicendo. *Tute ſcis poſt illa, quam intimum habeam te*, et caetera. D.

Interea loci te cognoui] Vt ideo miles puellam tanto pretio

Cognoui tute ſcis, poſt illa quam intumum
Habeam te, et mea conſilia vt tibi credam omnia.
PH. Ne hoc quidem tacebit Parmeno. PAR. o
dubiumne id eſt?
TH. Hoc agite, amabo. mater mea illic mortua'ſt
Nuper: eius frater aliquantum ad rem eſt auidior.
Is, vbi hanc forma vidit honeſta virginem,

Et

tio emerit, quod ſciret ſe tantum amari a meretrice; quippe cum eam ſic reliquiſſet, cum adhuc haberet nullum amatorem. Ergo conſequenter hodie iraſci miles, poſteaquam inuenit meretricem cum hoc amatore. Hoc ergo adiungit: *Fingit cauſas, ne det, ſedulo.* Et hoc temperate oſtendit, hoc militem velle, vt praeponatur alteri amatori. Quare acceptaſſe pollicetur munus, miles quod comparauerat donaturus (Mſ. alter lacunam agnoſcit nullam, alter: *Quare conceſſiſſe pollicetur munus miles, quod comparauerat donaturum*). E.

Interea loci cognoui] Chariſ. lib. 2. L.

47 *Cognoui*] Proprie *cognoui. Tute ſcis poſt illa, &c.*] Ἐπιπλοκὴ figura: nam hoc ad narrationem non pertinet. D.

48 *Et mea conſilia vt tibi credam omnia*] Ex praeſenti actu ſumſit argumentum, quod eum nunc tanquam conſultorem adhibuerit. Et bene *Credam*, ſecundum illud, *Potin' eſt hic tacere?* D.

49 *Ne hoc quidem*] Id eſt, hoc quoque falſum eſt. *Dubiumne id eſt?*] Me non taciturum ſcilicet. D.

Metri cauſa mihi placet Vaticani lectio, *Neque hoc tacebit Parmeno.* B.

50 *Hoc agite*] Pro aduerbio corripientis eſt poſitum: aut certe pro adhortatione audientiae praebendae. Sic Plautus (Aſin. Prol. 1.), *Hoc agite, ſultis, ſpectatores.* Et conuenit velut nutu audientiam ſignificantis, et geſtu hoc ipſum adiuuari. *Hoc agite*, id eſt, illud deſinite, et hoc attendite. D.

51 *Nuper*] Vt adhuc amor flagrare videatur, addidit *nuper*. *Aliquantulum ad rem eſt auidior*] Vultu accommodato ad reprehenſionem pronunciandum eſt. *Ad rem auidior*] Proprie *auidior*. Et *rem* pecuniam modo dicit. D.

52 *Is hanc vbi forma*] Ex aliena perſona vult oſtendere praeter affectum, quanti ſibi aeſtimanda ſit: et quanto munere miles Phaedriae meruerat (lege, *meruerit*) anteponi. D.

Senſus et verſus poſtulant, *Is, vbi eſſe hanc forma videt honeſta virginem.* B.

Et fidibus ſcire, pretium ſperans, illico
Producit, vendit. forte fortuna affuit
Hic meus amicus: emit eam dono mihi,
Imprudens harum rerum ignaruſque omnium.
Is venit: poſtquam ſenſit me tecum quoque
Rem habere, fingit cauſas, ne det, ſedulo:
Ait, ſi fidem habeat, ſe iri praepoſitum tibi

53 *Et fidibus ſcire*] Vetuſta ἔλλειψις. *Pretium ſperans*] Deeſt *magnum*. vt (Virg. Georg. III, 184.), *et ſtabulo frenos audire ſonantes*. D.

54 *Producit: vendit*] Proprie. Nam *produci* res venales dicuntur. *Producit: vendit*] Haec celeritas vendibilem indicat mercem. *Forte fortuna*] Id eſt, bona fortuna. D.

55 *Hic meus amicus*] Quia locus eſt meritorum, non iam *miles*, ſed *meus amicus*. Vide enim quid ſequatur. *Emit*, inquit, *eam dono mihi, imprudens harum rerum*. Hic oſtenditur quam auidus id faceret, ſi rem penitus noſſet. ſimul etiam oſtenditur, quanta ſecreta dicat Phaedriae: vtpote quae riualis neſciat. D.

56 *Imprudens harum rerum, ignaruſque omnium*] *Prudentia*, naturalis eſt: *gnaritas*, extrinſecus venit. *Imprudens*, per ſe, *Ignarus*, per alios; hoc eſt, qui nec ſuſpicatus ſit, neque ex aliquo audierit. D.

57 *Poſtquam ſenſit me tecum quoque rem habere*] (excidit *ſenſit*) Non dictum, ſed quaſi celatum. *Senſit me tecum quoque rem habere*] Magno pondere dixit, *tecum quoque:* tanquam iraſcendi iuſta magis ſit cauſa militi, quam Phaedriae. Nam *ſenſit*, et *tecum*, et *quoque*, hoc ſignificat. *Rem habere*] Sic dixit, vt honeſte res impura dicatur. D.

58 *Ne det, ſedulo*] *Sedulo*, ſine dolo, hoc eſt, impenſe. D.

59 *Ait*] Semper *ait* dicimus, quum vel inuiſa nobis et audientibus, vel vana dicta narramus alicuius. *Si fidem habeat*] Hoc eſt, ſi faciam aliqua, vnde credat ſe tibi praeponi. *Si fidem habeat*] Si credere rogatur, id eſt, ſi credat: vnde *fideiuſſor* dicitur, hoc eſt, auctor credendi. *Se iri praepoſitum tibi apud me*] ἀναστροφὴ in verbo, *praepoſitum iri*, ac neceſſaria implicatio in his, quae dura dictu ſunt. D.

Si fidem habeat, ſe iri praepoſitum tibi] Hoc eſt, ſi accipiat fidem, me praepoſuiſſe (*praepoſuiſſe ſe* Z.) tibi. E.

Apud me, ac non id metuat, ne, vbi acceperim,
Sese relinquam: velle se illam mihi dare:
Verum id vereri, sed, ego quantum suspicor,
Ad virginem animum adiecit. PH. etiamne amplius?
TH. Nihil: nam quaesiui. nunc ego eam, mi Phaedria,
Multae sunt causae, quamobrem cupiam abducere.
Pri-

60 *Apud me, ac non id metuat*] Duo sunt, si fidem habeat, et si non metuat. Quid autem non metuat? *Ne, vbi acceperim, sese relinquam*] Hic iam causas petitionis ostendit. Hoc autem petitura est meretrix, vt paucos interim dies, quousque puella dono detur, miles apud meretricem in amore praeponatur. E.

Alii legunt *vbi* EAM *acceperim*. B.

62 *Sed ego quantum suspicor*] Alta et acuta inuentio. Scit meretrix hoc solo amatores inimicos esse, quod idem diligunt. Magnifice igitur, vt riualis odium deliniret (*decliner*, Mſ. Boend. hanc lectionem leges linguae postulant), vult persuadere Phaedriae, non se amari, sed virginem. D.

Finita narratione concludit a suspicione, nescio quem exitum narrantis, quod idem miles, iam amisso amore meretricis, nunc virginem diligat. Hoc enim dixit. E.

63 *Ad virginem animum adiecit*] Cur hoc inferat? vt vel laedendi militis causa, Phaedria patiatur eum, quam amet, et nolit virginem dono dare (Varia haec leguntur. Sensus videtur esse hic: *eum* [militem] *dono dare virginem, quam amet, et* [dare] *nolit*. Nisi si fortasse *nolit* ἀντὶ τοῦ *colat*. Aut, *Ei, quam amet et colat, virginem dono dari*). *Etiamne amplius?*] Mundat Terentius, vt solet, res huiusmodi per ἔλλειψιν suam. D.

64 *Nihil? nam quaesiui. nunc ego eam, mi Phaedria*] Optime purgauit Terentius, quod mox liberalibus nuptiis fuerat obfuturum, si vitiatam virginem duceret Chaerea. Necessario ergo defenditur, tanquam quae honeste nuptura est. D.

65 *Multae sunt causae*] Non indiligenter considerauerunt hanc meretricis orationem, qui illam instar controuersiae retulerunt. Nam et principium est, *Me miseram, vereor ne illud grauius Phaedria tulerit*. Et narratio, *Samia mihi mater fuit*. Et partitio cum confirmatio-

Primum, quod soror est dicta: praeterea, vt suis
Restituam ac reddam. sola sum: habeo hic neminem,

T 3 Neque

matione: vt, *Nunc ego eam, mi Phaedria, multae sunt caussae, quamobrem cupio abducere. primum quod soror est dicta*, et caetera. Reprehensio quoque, *Egone id timeo?* et, *Egone non ex animo misera dico?* Et conclusio per conquestionem: vt, *Quam ioco rem voluisti a me tandem, quin perfeceris? Ego impetrare neque hoc abs te, biduum saltem vt concedas solum. Quamobrem cupio abducere*] Etiam hoc verbo gratificatur Phaedriae: non enim *accipere*, vt ab amico remunerante: sed *abducere*, vt ab stulto, et experte. D.

Petit rursus Phaedriam, vt paucos dies sibi commodet, quibus prior apud se miles esse possit. Dicit caussas, *quod soror dicta est, quod velit parare amicos beneficio suo*. Sed post haec iratus adolescens redit ad accusationem vehementer, quo eam declarare possit ingratam: enumerans quae beneficia sua, vel quae praestiterit, vel quae parauerit. Quibus accusationibus meretrix victa, quo facilius adolescenti persuadere possit, quod antea postulauerat, dicit se ei ad omnem voluptatem commodare consensum, ne eum aliquo offendat. Quare victus adolescens omnia se, meretrix quae vellet, facturum esse promittit: et monet, vt memoriam sui nominis teneat, * quicquid insciderit (Barbare scriptum, pro, *inciderit*): et ita secum loquitur (Restituo: *Ita Thais secum loquitur*), quod vehementer diligat Phaedriam, neque aliquid callide fecerit, sed cuncta ratione complerit. E.

Donatus et recentes libri *cupio*, sed meliores nostri et Faerni recte habent *cupiam*. B.

67 *Vt suis restituam, ac reddam*] *Restituimur* (*restituimus* Ms. Boend. et ed. Du B.) iis, quibus nos volumus: *Reddimur* (*reddimus*, ibid.) iis, qui nos volunt. Ergo restituimus volentem (*volentes*, ibid.), reddimus volentibus. Sed in hac vtrumque est. *Sola sum: habeo hic neminem*] *Sola sum*, ad familiarium refertur absentiam. *Habeo hic neminem*, ad alienorum amicitiam. Potest enim sola domi esse, habere tamen aliquem foris. Et, *Habeo hic neminem*, plus sonat, quam, *Neminem hic habeo*. Et, *Sola sum*, ab iis quos natura conciliat per se. *Habeo neminem*, eorum qui voluntate iunguntur. D.

Neque amicum, neque cognatum. quamobrem, Phaedria,
Cupio aliquos parere amicos beneficio meo,
Id, amabo, adiuta me, quo id fiat facilius.
Sine illum priores partes hosce aliquot dies
Apud me habere. nihil respondes? PH. pessuma,
Egon' quicquam cum istis factis tibi respondeam?

PAR.

68 *Neque amicus*] Bene hoc apud amatorem: quia est aliud *amator*, aliud *amicus*. *Amator*, qui ad tempus, *Amicus*, qui perpetuo amat. An quia in patris potestate est Phaedria? *Quamobrem, Phaedria*] In necessariis (forte leg. *in rebus seriis*. Mſ. Boend. et edd. vett. *Ne in necessariis inopem videretur innecessariis interponi non licet audientis nomen*) interponi nomen licet audientis. D.

Cum statim versu proximo occurrat *amicos*, hic pro *amicum* legendum esse censeo *notum*, vt Phorm. I, 2, 48. B.

69 *Cupio aliquos parare amicos beneficio meo*] Hic ostendit specialiter, cuiusmodi amicos quaerat, ne Phaedriam contemnere videatur. *Parare amicos beneficio meo*] Quia parantur et suo (*alieno*, edd. Venett.) sed minus diligunt. D.

Donatus et omnes codd. habent *parare*, sed, ne versus impediatur, amplectendum est Bembini cod. *parere*. Caeterum *beneficio meo* spondei et dactyli spatium metiuntur. B.

70 *Id amabo adiuta me, quo id fiat facilius*] Παρέλκον. bis *id* posuit. *Adiuta me*] Mira coactio, pro patere excludi, *adiuta me*, dixit. D.

71 *Sine illum*] Blande *sine illum*, tanquam in manu eius sit iniuriam non pati, et excludi militem. Non enim dixit *fer*, aut *patere*, sed, *sine*. *Priores partes hosce aliquot dies*] Honeste circumloquitur et oratorie, ne dicat, Abi foras, atque excludi te patere. D.

72 *Nihil respondes?*] Iam silentium accusat, quia scit nihil responsurum contrarium (Leg. *nihil respondentem contrariari*, siue, *contrarium esse* Z.). Et satis blande, *Nihil respondes* dixit: tanquam qui debeas amoris vicem (Omnino leg. *Et satis blande*, MIHI, *dixit, tanquam cui debeas a. v.* Etsi integer Senarius τὸ MIHI videtur respuere: Donatum tamen ita legisse certum est. Idem *mihi* exhibent Mſſ. Mark. quatuor Pall. et edd. vett). D.

73 *Ego quicquam*] Facete exprimitur illud, *Amantium irae amoris integratio est*. D.

Par. Eu noster! laudo: tandem perdoluit: vir es.
Ph. Haut ego nesciebam, quorsum tu ires? paruola
Hinc est abrepta: eduxit mater pro sua:
Soror dicta'st: cupio abducere, vt reddam suis:
Nempe omnia haec nunc verba huc redeunt denique:
Ego excludor, ille recipitur. qua gratia?
Nisi illum plus amas, quam me: et istam nunc times,
Quae aduecta'st, ne illum talem praeripiat tibi.

T 4 Th.

74 *Tandem perdoluit*] Nimis doluit, id est, persensit dolorem. Et *tandem*, quasi qui nimis patiens fuit. *Tandem perdoluit: vir es*] Eleganter variauit personam secundam, et tertiam. *Vir es*] Non puer, sed iam vir, qui meretricem contemnis. D.

Bembinus liber et alii antiqui non *heu* sed *eu* sine respiratione habent. B.

75 *Paruula hinc est abrepta: eduxit mater pro sua*] Vide μίμησιν cum odio inductam, et deprauatam pronunciatione: ita vt et ὁμοιοτέλευτα non vitarentur de industria: *Paruula hinc est abrepta, eduxit mater pro sua, soror est dicta*. D.

Haud ego nesciebam] Quinctilian. lib. IX. cap. 2. *At ego nesciebam*. L.

Tres antiquissimi codd. Faerni *Aut ego*, alii eiusdem, *Haut ego*. Sed melius tres nostri cum edd. vett. *At ego*, quod ipsum expressit Quinct. Inst. IX, 2. Caeterum lege *nesciebam*. B.

77 Ne lege *Soror est dicta*, sed, *Soror dicta est*. B.

78 *Haec nunc verba*] Id est, falsa dicta. *Huc redeunt*] Vt excludar. D.

80 *Nisi illum plus amas, quam me*] Repudiatis causis, quas illa attulerat, per deriuationem causae: hic aliud dicit esse cur repellatur. *Et istam nunc times, quae aduecta est*] Adeo, inquit, amas militem, vt etiam inuideas, si quam amauerit. D.

Versum satis inconcinnum adiuuant codd. nonnulli, qui habent, *Nisi* SI *illum*, Caetera, vt *me* sit in ictu, colloca, *plus quam me amas*. B.

81 *Talem praeripiat tibi*] Εἰρωνεία stomachantis amatoris. D.

TH. Egon' id timeo? PH. quid te ergo aliud sollicitat? cedo,
Num solus ille dona dat? nuncubi meam
Benignitatem sensisti in te claudier?
85 Nonne, vbi mihi dixti cupere te ex Aethiopia
Ancillulam, relictis rebus omnibus,

Quae-

82 *Quid te ergo aliud sollicitat?*] Quid est, inquit, si hoc non est? D.

Ne versus syllaba sit hypermeter, repone *Ego* sine *ne*. B.

83 *Num solus ille dona dat?*] Iam quasi quaestiones tractantur: sed ille munus aduexit. *Nuncubi meam benignitatem*] Possunt enim dona dari, sed exigua, aut minus liberaliter: et ideo mentionem benignitatis adiecit. *Nuncubi meam benignitatem*] Sed ille benignus est. *Nuncubi*, numquid alicubi. Aut si, *nunc vbi*, legimus (Haud dubie scripserat Donatus, NVNC VBI, *numquid alicubi*. Postea vero seu Asper, seu Cornutus, seu quicunque alius interpres legens NON VBI, quod in quibusdam libris reperitur, ipse addidit verba *Aut si — qua in re*), erit aduerbium temporis: vt sit vbi, quo in loco, qua in re. *Nuncubi meam benignitatem*] Intelligit se et dona obtulisse, et id benigne saepe fecisse. Nam plerumque ingrata dona sunt, in quibus benignitas non apparet: quae aut in quantitate rerum est, aut in facilitate praestantis. D.

Nuncubi, quod est in pluribus codd. nusquam alibi, opinor, inuenitur, et versus ipse repudiat. Bembinus et alii, *num vbi*. Lege *num tibi*. Deinde in versu seq. pro *in te claudier* lege *intercludier*. Cf. Andr. III, 3, 41. B.

84 *Claudier?*] *Claudi*, aut claudicare. Sallustius (in Fragmentis), *Neque enim ignorantia claudit res*. et, *Nihil socordia claudebat*. D.

In te claudier] Mf. R. et vett. codd. *interclaudier*. L.

85 *Nonne vbi mihi dixti cupere te*] Plus dixit, *vbi dixti cupere te*: quam si diceret, fecisti vt emerem. Plus est enim id praestitisse, quod qui (*quae*, edd. Venett.) acceperit, non ausus fuerit postulare. *Cupere te*] Vult rem parui (*quantiuis*, postulat sensus) pretii, ex illius cupiditate et suo labore perpendi. *Ex Aethiopia*] Non Aethiopissam: sed honestius *ex Aethiopia*. D.

86 *Relictis rebus omnibus, quaesiui*] Haec iam omnia in beneficiis considerari solent. D.

Quaesiui? porro Eunuchum dixti velle te,
Quia solae vtuntur his reginae; repperi.

T 5 Heri

87 *Quaesiui?*] Vide quemadmodum exhibeat, atque aerumnas sibi difficilium munerum dicat imposuisse meretricem (Edd. vett. ita: *Vide, vt exhibeat, aerumnas sibi difficilium munerum imposuisse meretricem*). *Ex Aethiopia ancillulam*, inquit, *dixti te cupere.* Quid ego feci in re coeli, et solis, ac pene orbis alterius? *quaesiui.* non enim in promtu erat. Deinde, non *petisti*: sed *dixisti*: nec velle te, sed cupere: non nigram, sed ex Aethiopia: nec dedi, sed relictis rebus omnibus quaesiui. Quid hic non exquisitum? quid non ita expressum, vt nihil addi possit? *Eunuchum porro velle*] Eunuchos a Persis institutos putant ex captiuis. A Babyloniis enim Hellanicus auctor est id habuisse. *Eunuchum porro dixti velle [te]* Vide quemadmodum, vt maius faciat quod praestitit, non semel imputat duo mancipia: sed primo *puellam*, deinde *Eunuchum*. *Eunuchum*] Εὐνοῦχος εἴρηται, ὡς εὐνὴν ἔχων, τοῦτ' ἐστὶ, φυλάττων OCOCEIN ΓΥΝΕΝ KEKANΔΡOC.* (Wielingius opinatur, scripsisse interpretem: ὁ σώζων εὐνὴν γυναικῶν, καὶ ἀνδρὸς. En meam symbolam: ὅσα ἐν εὐνῇ γυνῆς τε καὶ ἀνδρὸς. W. Forte, ὅσα ἐστι κοινὰ γυναικὸς τε καὶ ἀνδρὸς. Siue, ὅπως μὴ ἄλλου ἡ γυνὴ κοινώνησε ἀνδρὸς. Z.). *Porro*] Deinde, vel postea, vel multo post. D.

88 *Quia solae vtuntur his reginae*] Illam, quia ex Aethiopia. hunc, quia solae his reginae vtuntur. Quid tale Thaidi riualis dedit? *Quia solae vtuntur his reginae*] Varie Eunuchum dixit, et intulit *His.* vt, *Si quisquam est, qui placere se studeat bonis Quam plurimis, et minime multos laedere: In his Poeta hic nomen profitetur suum. Reginae*] Id est diuites. sed ἐμφατικώτερον est. *Quia solae vtuntur his reginae*] Nota, quum Eunuchum in singulari numero praeposuerit, *his* subiunxisse. sed *his* non ad Eunuchum retulit, sed ad delicias, aut quid tale: quia solae vtuntur huiusmodi deliciis seruitiisque reginae. Et oratorie hic subdidit, quod in ancillula praetermisit. quia nulla Aethiopissa honesta dici potuit. *Et reginas* modo diuites dicit. vt in Phormione, *Regem me esse oportuit. Reperi*] Plus est quam *emi.* Et vide quam propriis et amplissimis verbis vsus est. quia et ancillam ex Aethiopia, et Eunuchum, quo solae vtuntur reginae. illam quaesiui, et hunc repperi: neutrum enim horum facile (forte, *frustra* Z.) positum erat. D.

Heri minas viginti pro ambobus dedi.
Tamen contemtus abs te, haec habui in memoria,
Ob haec facta abs te spernor. TH. quid istic, Phaedria?
Quamquam illam cupio abducere, atque hac re arbitror

Id

89 *Heri minas decem* (scripsit Donatus vel *viginti*, vel, quod verosimilius videtur, *triginta*. Nam paulo post *viginti* minis solum Eunuchum emtum esse ait Z.) *pro ambobus dedi*] Recentiora beneficia, grauiora aduersum ingratos sunt. Ergo a tempore inducitur exprobratio. *Pro ambobus dedi*] Melius amborum pretium dixit, quam vt separatim diceret, quanto emerit ancillulam nigram: de qua mox dicetur, *Hic sunt tres minae*. Nam constat Eunuchum solum emtum esse minis viginti; vt ipse Parmeno confitebitur seni. D.

Magis magnificum sonat, quod cod. C. C. habet, *Heri minas pro ambobus viginti dedi*. Atque auctor solet *viginti* illud ponere in sede quinta. B.

90 *Tamen contemtus abs te*] Et hoc seruatur in beneficiis. Nam maiora sunt, cessantibus meritis eorum, quibus praestantur. D.

91 *Ob haec facta abs te spernor*] Sic Virg. (Aen. IV, 217.) — *nos munera templis Quippe tuis ferimus, famamque fouemus inanem*. Et, *Vel quas tulit*, cum interrogatione aut cum increpatione proferri potest. *Ob haec facta abs te spernor*] Hic duplex est pronunciatio: vel per inuidiosam prolationem (lege ex ed. Venet. et Argent. *exprobrationem*), vel per interrogationem. Et melius hoc modo, quam interrogatiue profertur: hic enim est multo grauior illo. *Quid istic?*] Hoc aduerbium consentire incipientis est. et est ἔλλειψις: deest enim *remoramur*, aut quid tale. D.

92 *Cupio abducere*] *Abducere* dixit, tanquam ab stulto: nec per verum meritum, sed per fraudem. Cicero (Verr. III, 34.), *Per vim atque dolum abducta ab Rhodio tibicine*. *Atque hac re arbitror*] Non dicit qua, hoc est, ex te (Edd. Venett. *Non dicit, quia hoc est ex te*. Videtur legendum: *Non dicit qua, quia hoc est ex re*. Nempe non erat *ex re* Thaidis, speciatim dicere coram exulcerato Phaedria, *qua re* id quod cupiebat fieri posset maxime, sc. Phaedria excludendo, Thrasone admittendo. Nisi legas:

HAC

Id fieri posse maxume: verumtamen,
Potius quam te inimicum habeam, faciam vt iusseris.
PH. Vtinam istuc verbum ex animo ac vere diceres,
Potius quam te inimicum habeam. si istuc crederem
Sincere dici, quiduis possem perpeti.
PAR. Labascit, victus vno verbo, quam cito!
TH.

HAC RE. *Non dicit qua hoc est ex re)*. Veruntamen scit meretrix, contentione quaedam negari (Lege: VERVM TAMEN] *Scit meretrix concessione quaedam leuari.* Quam lectionem, opinor, firmant sequentia). Ergo fingit se vinci, vt adolescentem molliat: et ipsa cedit, vt et ille remittat pertinaciam. D.

93 Suauius sonat, *Id posse fieri*, vt infra IV, 7, 9. B.

94 *Potius quam te inimicum habeam, faciam vt iusseris*] Hoc totum loquitur, tanquam magis ipsa amet Phaedriam, quam ab illo ametur. *Te inimicum habeam*] Huic contrarium est, *Vt te amicum habeam. Faciam vt iusseris*] Nec voluntate, nec vultu consentientis hoc meretrix agit (lege, *ait*. Nec enim agit, nec actura est, sed se facturam ait): sed callide tentat omnia. Nam quia persistendo non perficit quod exspectabat, docet Phaedriam etiam ipsum negligentius negare quod poscitur. et adeo hoc subtile est, vt statim impetrauerit. Peruulgatum est enim, Quod summa vi defenderis, quum extorqueretur, hoc idem postmodum remitte remittenti. D.

95 *Vtinam istuc verbum*] Et *istuc verbum*, pro tota sententia. *Verbum* pro dicto. Sed proprie ἀξίωμα, id est, sententia vel enunciatio, quae vno ligatur et astringitur verbo, *verbum* a veteribus dicebatur. *Ex animo, ac vere diceres*] Certe: quia est qui ex animo dicat, fallat tamen. D.

96 *Potius quam te inimicum habeam*] Tantum in animum Phaedriae hoc descendit, vt etiam repetat, quod amica dixerat adulando. D.

97 *Sincere dici, quiduis possem perpeti*] *Sincerum*, purum, fine fuco, et simplex: vt mel sine cera. Bene ergo vt mel, blandimentum meretricis dulce fatetur, sed negat esse sincerum. D.

Sincere dici] Charis. lib. I. et 2. L.

98 *Labascit*] Omnia inchoatiua trisyllaba fere media producta enunciantur. *Victus vno verbo. quam cito?*] *Quam cito* ait, qui illum falsa lacrymula vinci crediderat posse. Plus factum est: vno victus est verba,

TH. Ego non ex animo misera dico? quam ioco
Rem voluisti a me tandem, quin perfeceris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum
Saltem vt concedas solum. PH. siquidem biduum:
Verum ne fiant isti viginti dies.

TH.

bo, et cito. *Victus vno verbo*] *Vtinam istuc verbum.* Et *vno verbo*, vt diximus, sic accipe: vt verbum dictum intelligas, quod verbo complectitur (Edd. Venett. *amplectitur.* Sensus constabit, si iunctim legas, *quod verbo complectitur completae* etc.), et completae sententiae pronunciationem, quod ἀξίωμα nominabatur. D.

Labascit] Diomed. lib. I. L. Melius, opinor, sic: *Labascit, victu'st, vno verbo, quam cito.* B.

99 *Ego non ex animo misera dico?*] Quod sensit multum valuisse, hoc Thais inculcat animo amici sui. Et *ego*, vide quanta significet. Conuenit hoc pronomen blande multa exprobranti: vt Virgil. (Aen. IV, 314.) *Mene fugis?* D.

100 *Quam ioco rem voluisti*] Contra illud refertur, quod ait Phaedria, *Nonne vbi mihi dixti cupere te ex Aethiopia ancillulam, relictis rebus omnibus, quaesiui?* Sed hoc vehementius et disertius, *Quam ioco rem voluisti.* Non munus, inquit, sed quod plus est, *rem*; et non serio, sed *ioco*, a facilitate praestantis. Et *voluisti*, non etiam dixisti. Mirandum obsequium, ex voto animi pendens. Non exspectat imperium: ne voluptati mora sit, dum iubetur. Tum illud, quod ait, *perfeceris*: nonne pondus hoc verbi et potentiam Phaedriae circa amicam, et illius obsequium vehemens, et rerum difficultatem quae extortae sint, monstrat, atque omnem obterit querelam Phaedriae? D.

101 *Ego impetrare nequeo hoc abs te*] Tu et ioco, et non petisti, cum perfeceris tamen. at ego hoc impetrare non possum. D.

102 *Saltem vt concedas solum*] Argute additum *saltem* et *solum.* Et bene, *concedas*, vt voluntatis sit: sic enim dixit supra, *Sine illum priores partes hosce aliquot dies apud me obtinere* (Ex memoria laudauit versum 71. lege, *habere*). D.

103 *Verum ne fiant isti viginti dies*] Facete biduum decuplauit: et simul quia ex eadem ratione sunt viginti, ex qua duo; et ex qua viginti, ducenti, duo millia, et sic deinceps. D.

TH. Profecto non plus biduum, aut. PH. aut? nihil moror.
TH. Non fiet: hoc modo fine te exorem. PH. fcilicet,
Faciundum'ft quod vis. TH. merito amo te. PH. bene facis.
Rus ibo: ibi hoc me macerabo biduum:
Ita facere certum'ft: mos gerundu'ft Thaidi.
Tu, Parmeno, huc fac illi adducantur. PAR. maxume.
PH. In hoc biduum, Thais, vale. TH. mi Phaedria,

Et

104 *Profecto non plus biduum, aut*] Ἀποσιώπησις fecunda. D.

105 *Hoc, modo fine te exorem*] Noue nunc, non *de te exorem*: fed *te exorem*. *Hoc* abfolute. D.

106 *Faciundum eft quod vis*] Non *quod oportet*, fed *quod vis* dicendo, multum addidit obfequio fuo. *Merito amo te*] Bene amoris mentionem ad auferendam fufpicionem contemtus Phaedriae fecit. *Bene facis*] In confuetudinem venit: *Bene facis*, et *bene fecifti*, non iudicantis effe, fed gratias agentis. D.

Verba *bene facis* ipfi Thaidi effe tribuenda, praeter cod. G. Fabricii, duo e noftris veterrimi confirmant. B.

107 *Rus ibo*] Et hoc amatorium eft, odiffe vrbem fine amica. Nec dixit, *Ibi ero*: fed, *Ibi hoc me macerabo biduum*] Pronunciandum eft *biduum*, ac fi dixiffet biennio. D.

108 *Ita facere certum eft*] Ex his apparet verbis, quam fibi amator hoc aegre imperet. *Mos gerundus eft Thaidi*] Cum pronunciatione et geftu: vt oftendat, quae vis amoris fit, vt Thaidi mos geratur. D.

109 *Huc fac illi adducantur*] Eunuchus et ancilla figurate *Illi*: fed praeualet genus mafculinum. *Adducantur*, pro adducito eos. Et bene adiectum eft, ne dilatis ob retentionem muneribus (Lego: *aut retentis muneribus*), non procederet actus fabulae. et fimul quia abfentia Phaedriae opus eft, dum per Chaeream ludificatur meretrix. D.

110 *In hoc biduum Thais vale*] Nunc *vale* abfceffum fignificat, non falutationem: nam

Et tu. numquid vis aliud? PH. egone quid velim?
Cum milite isto praesens, absens vt sies:
Dies noctesque me ames: me desideres:
Me somnies: me exspectes: de me cogites:
Me speres: me te oblectes: mecum tota sis:

Meus

nam si mera salutatio est, biduo solum amicam valere optat. Sed praescribere conatur, quanto tempore absuturus sit: et simul ostendit, quam inuitus abscedat. ***In hoc biduum Thaïs vale***] Accusatiuo vtens casu expressit amatoris impatientiam: ***Biduum*** dicens, praescripsit de tempore. Et ***vale***, maiorem vim habet ex dolore discedentis, quam obsequio salutantis. D.

111 ***Et tu. numquid vis aliud?***] ***Vale*** subaudiendum salutatorium. Et subintelligendum est post osculum dici, ***Numquid vis aliud?*** quasi recte factum. D.

112 ***Cum milite isto***] ***Isto*** bene additum, quasi odioso, vt alibi, ***Iam vero mitte, Demea, tuam istam iracundiam.*** Et Virg. (Aen. IX, 94.) ***Aut quid petis istis?*** Haec enim pronomina spernentis sunt, odiumque monstrantis. ***Praesens, absens***] κακόζηλον. D.

113 ***Me desideres***] Αὔξησις; quia plus est amore desiderium. D.

Mutato ordine, numeri meliores fiunt, *Noctes diesque*, vt V, 9, 49. Andr. IV, 1, 53. B.

114 ***Me somnies, me exspectes***] Ἐπαναφορά prima. Cum amare et desiderare sit voluntatis atque etiamnum obsequii (***voluntatis, atque animi et obsequii.*** Mſ. Boend. et ed. Du Du B.): ***somniare***, satis amatorie dictum est. D.

115 ***Me speres?***] Cum, ***me exspectes***, iam dixerit: quid sibi vult iterum ***me speres***? Inter spem et exspectationem hoc interest: quia ***exspectatio***, certorum est: ***spes*** vero, incertorum. Et ***exspectatio***, propinquarum rerum: ***Spes***, longinquarum. Et ***exspectatio***, destinat tempus: ***Spes***, non destinat. An, ***me speres idem facere***? id est, de te cogitare: vt sit ***speres***, credas: vt statim in subditis inuenies. ***Nam eius fratrem spero iam propemodum reperisse.*** ***Me te oblectes***] Septimus casus ***me***. ***Mecum tota sis***] Toto animo. Nam illam nunc animum vult esse, non (***nunc***, malim. In edd. vett. ***dixit esse***) corpus. et simul quod ipse ab eius corpore patitur: id vult militi eius mente contingere, tanquam penitus excluso ab amica. D.

Meus fac sis postremo animus, quando ego sum
tuus.

TH. Me miseram! forsitan hic mihi paruam habeat fidem,
Atque ex aliarum ingeniis nunc me iudicet.
Ego pol, quae mihi sum conscia, hoc certo scio,
Neque me finxisse falsi quicquam, neque meo
Cordi esse quemquam cariorem hoc Phaedria.
Et quicquid huius feci, causa virginis
Feci: nam me eius spero fratrem propemodum

Iam

116 *Quando ego sum tuus*] Animus scilicet. D.

117 *Me miseram! forsitan hic mihi*] Recte Thais nunc partem argumenti exsequitur tacitam (Cum non probabile sit, Phaedriam et Parm. restitisse in Scena: pro *tacitam* forte Don. scripsit, *quam tacuit ante* Z.) apud Phaedriam, propter praesentiam serui: quem Poeta vult ita nescire, vt audeat ad vitiandam virginem subornare Chaeream. D.

Lege *forsan paruam hic habeat mihi fidem*. B.

118 *Atque ex aliarum ingeniis nunc me iudicet*] Hic Terentius ostendit virtutis suae hoc esse, vt peruulgatas personas noue inducat: et tamen a consuetudine non recedat: vt puta, meretricem bonam cum facit, capiat tamen et delectet animum spectatoris. D.

120 *Neque me finxisse falsi quicquam*] Aut, *dixisse*, debuit dicere: aut abundat *falsi:* aut ideo quia et vanum aliquid fingi potuit, vt supra, *Si vanum, aut falsum, aut fictum est*. D.

121 *Esse quemquam cariorem*] Melius, *quemquam*, quam si dixisset, *militem quemquam cariorem*. *Quemquam cariorem*] Quasi meretrix, non carum alterum, sed cariorem negat. D.

122 *Et quicquid huius feci*] *Huius* absolute; aut per ἔλλειψιν, vt desit *rei*. In Hecyra, *Ne quid sit huius oro*. In Heautontimorumeno, *Nibil me istius facturum patri*. Virgil. (Aen. IX, 94.) — *aut quid petis istis? Quicquid huius*] *Rei* subaudiendum est, quod eum exclusi foras. D.

123 *Spero propemodum*] Noue *spero*, pro credo vel confido. *Propemodum* ideo, quia hominem quidem nouit, sed fratrem esse virginis nondum probauit. D.

Iam repperisse, adolescentem adeo nobilem:
Et is hodie venturum ad me constituit domum.
Concedam hinc intro, atque exspectabo, dum venit.

ACTVS SECVNDI SCENA PRIMA.

PHAEDRIA. PARMENO.

FAC, ita vt iussi, deducantur isti. PAR. faciam. PH. at diligenter.
PAR. Fiet. PH. at mature. PAR. fiet. PH. satin' hoc mandatum'st tibi? PAR. Ah!
Rogitare? quasi difficile sit.

Vtinam

124 *Adeo nobilem*] *Adeo*, pro nimis positum est, aut pro expletiua particula. D.

Adeo nobilem] Seru. Aeneid. IV. ad illum vers. 96. *Nec me adeo fallit.* L.

125 Tres codd. cum edd. vett. habent *Et is* SE *hodie* etc. vt Hec. I, 2, 120. B.

126 *Atque exspectabo dum venit*] Futurum actum promittere voluit: non quo aliquis gestus sit exspectantis (Scriptura corrupta, cui a libris nullis quicquam medelae. Legendum opinor: *Venturum actutum promittere noluit: neque aliquis gestus est exspectantis*). D.

1 *Fac ita vt iussi*] Iam amatorium multiloquium et vaniloquium continet ista actio: nam et repetit quod iam dictum est: et id facit magis et odiose nimis (lege: *et id facete magis, et odiose minus*). D.

Fac ita vt iussi] Haec Scena tenet prima parte mandata serui, ducantur ad meretricem illa dona, quae ante comparauit. E.

Fac ita vt iussi] Diomed. lib. I. cap. 4. L.

2 *Satin' hoc mandatum*] Aperte, inquit, dicta sunt ista tibi. E.

3 *Ah, rogitare? quasi difficile sit*] Deest *vis*, vel *pergis:* vt sit, rogitare pergis? Vel *te*, si ipsum respicit: vel *hunc*, si aduersus (imo *auersus*, a Phaedria scilicet ad spectatores. Idem vidit Lindenbr.) hoc dicit: vt sit, Ah, rogitare te? aut, rogitare hunc? Et distinctione interposita, inferendum vultuose, quasi difficile sit id quod mandat (Malim, *mandas*, vel, *mandatur*). Ita et ineptiam nimiam circa hoc solliciti amatoris expressit; et ostendit

nihil

Vtinam tam aliquid inuenire facile possis, Phaedria,
Quam hoc peribit. PH. ego quoque vna pereo, quod mihi est carius.
Ne istuc tam iniquo patiare animo. PAR. minime: quin effectum dabo.
Sed numquid aliud imperas?
PH. Munus nostrum ornato verbis, quod poteris: et istum aemulum,

Quod

nihil esse facilius, quam deducere ad meretricem munera: cum contrà illud sit difficillimum, poscenti aliquid non dare. *Rogitare?*] Subauditur *te.* Vt sit, *mirum est te rogitare; quasi sit difficile complere quod iubes.* D.

Rogitare? quasi] Sensus: quasi si quid me fugit, sic interrogas. *Difficile sit. vtinam aliquid*] Sensus: tam facile vtinam lucri aliquid inuenias, quam facile istud amittas. E.

In edit. Sandby. et Dacier. versum vnum constituunt haec: *Ah, rogitare? quasi difficile siet. vtinam.* Z.

4 *Aliquid inuenire facile possis*] *Inuenire*, acquirere. Sic in Heautont. *Non quaeris patri quomodo obsequare: et, vt serues quod labore inuenerit.* Nam ideo a praecedenti etiam *quaestus* dicitur. D.

5 *Quam hoc peribit*] Deest *facile:* vt sit, *Facile hoc peribit. Quod mihi est carius*] Pro, qui mihi sum carior. Sed *ego* dixit absolute, occurrens huic pronomini *quod* (*Qui*, edd. vett. Mſ. Boend. et ed. Du B.). D.

6 *Quin effectum dabo*] *Quin* pro imo. vt in Heautont. *Quin nolo mentiare.* D.

Faernus hunc et tres seqq. versus sic quoque ordinauit, haut dubie e libris suis. Caeterum vt sit trochaicus tetrameter, pro *effectum* corrige *factum.* B.

7 *Sed numquid aliud imperas?*] In his seruus nihil vult, nisi coactus facere, propter maiorem dominum. sic et alibi, *Iubesne?* inquit responderet ei Chaerea (R. Steph. *respondere Chaerea.* Lege et distingue: IVBESNE? inquit. *Respondet ei Chaerea.* Vel cum Mſ. Hulst. et ed. Du B. *Respondente Chaerea.* W. At si ante *responderet* interseris *vt*, omnia salua habebis Z.), *Cogo atque impero* D.

Aemulum, quod poteris] Mandat adolescens seruo, vt munus suum verbis ornet, et militem meretricis ab amore discludat. E.

8 *Munus nostrum ornato verbis*] Ἠθικῶς, non dixit *meum*, quasi et Parmenonis sit. *Et*

Quod poteris, ab ea pellito.
PAR. Memini, tametsi nullus moneas. PH. ego rus ibo, atque ibi manebo.
PAR. Censeo. PH. sed heus tu. PAR. quid vis? PH. censen' posse me obfirmare
Et perpeti, ne redeam interea? PAR. te ne? non hercle arbitror.
Nam aut iam reuertere, aut mox noctu te adigent horsum insomnia.

PH.

istum] Id est, molestum et odiosum: nam hoc significat *istum*. D.

Munus nostrum ornato] Charis. lib. 2. L.

9 *Ab ea pellito*] *Ab ea*, ab eius animo. et non, *pelli facito:* sed, *pellito*. D.

Illud *Au*, quod in codd. et edd. vett. versum 10. orditur, mutatum in *ab* apponatur nostro. B.

10 *Tametsi nullus moneas*] Properat seruus carpere vaniloquium domini. Et *nullus*, pro non. sic in Hecyra, *Nullus dixeris*. Plautus in Trinummo (III, 1, 5.), *Nullus credas*. *Ego rus ibo*] Et hoc iam dictum est: sed ostendit, quam moleste id incipiat Phaedria. D.

Nullus moneas] Hoc est, etsi non moneas; quod alio in loco ait: *nullus dixeris*; *alias vti possim causa hac integra*. E.

Memini, tametsi] Ms. *Au! memini*. L.

11 *Censen' posse me obfirmare, et perpeti*] Arbitraris: vt *Censores*, qui morum alienorum habent summum arbitrium. Et ideo hunc putant non censere, quia ipse desiderat fieri. *Posse obfirmare, et perpeti*] Verba sunt desperantis: non firmare, sed obfirmare: non pati, sed perpeti. D.

Censeo est ironice negantis se censere, vt audio, et similia. B.

12 *Te ne?*] *Te* quod ait, hanc vim habet, vt significet perditum amore Phaedriam esse. D.

Et appone priori. B.

13 *Nam aut iam reuertere*] Modo *iam*, pro statim. *Te adigent horsum*] Hoc est, ad vrbem agent. *Insomnia*] Vigiliae. Legitur et *adiget*, vt sit *insomnia* numeri singularis. D.

Vnus cod. Faerni, et Donatus recte *adiget*. Nam *insomnia* in gen. fem. vsi sunt Ennius, Pacuuius, Caecilius, Sallustius, Suetonius, Gellius. B.

PH. Opus faciam, vt defatiger vſque, ingratiis vt dormiam.

PAR. Vigilabis laſſus: hoc plus facies: PH. ah, nihil dicis, Parmeno.

Eiicunda hercle haec eſt mollities animi: nimis me indulgeo.

Tandem non ego illa caream, ſi ſit opus, vel totum triduum? PAR. hui!

Vniuorſum triduum? vide quid agas. PH. ſtat ſententia.

14 *Vt defatiger vſque*] Ordo eſt, vſque vt defatiger. *Ingratiis vt dormiam*] Id eſt, etiam inuitus et coactus. Nam *ingratiis*, non vltro ſignificat. quia vltronea grata ſunt: ingrata, quae ab inimicis (lege, *inuitis*) fiunt, ac recuſantibus. D.

Opus faciam, vt defatiger] Alexand. Aphrod. lib. 2. Problem. Διὰ τί ὁ κόπος ποιεῖ ὕπνον &c. L.

Antiqui libri recte habent *defatiger*. Pro vulgari illo *ingratis*, et Donati, Bembinique *ingratis*, corrige *ingratiis*. B.

16 *Nimis me indulgeo*] *Me* ſic veteres, quod nos *mihi* dicimus. Alibi, *Te indulgebant, tibi dabant*. D.

Nimis me indulgeo] Mſ. R. *nimis mihi*. L.

Melior ordo eſt in cod. Regio aliquo, *eſt haec*. B.

17 *Tandem non ego illa caream, ſi ſit opus, vel totum triduum?*] Sic coepit tanquam aliquid foret dicturus magnificum: non autem eſt παρὰ προσδοκίαν, ſed vere amator magnum hoc putat. *Vel totum triduum?*] Magna profeſſio virtutis, cum biduo ſit opus, triduo poſſe durare. Et *totum triduum*, dicit *vniuerſum triduum* (excidit *ſeruus* Z.) εἰρωνικῶς: quaſi ſit triduum in multo numero. D.

Ego illa eſt anapaeſtus. B.

18 *Vide quid agas*] Sic dicitur magna aggredientibus. *Stat ſententia*] Et vultu et geſtu magis ſpectabile quod dixit *ſtat ſententia*: vel maxime eo, quod tanto ſonitu haec de ſe promittat Phaedria continuo rediturus, vel potius non acceſſurus ad villam. Tantum autem aberit, quantum temporis opus eſt ad vitiandam virginem. D.

PAR. Di boni! quid hoc morbi eſt? adeon' homines immutarier
Ex amore, vt non cognoſcas eundem eſſe? hoc nemo fuit
Minus ineptus, magis ſeuerus quiſquam, nec magis continens.
Sed quis hic eſt, qui huc pergit? attat! hic quidem eſt paraſitus Gnatho
Militis: ducit ſecum vna virginem dono huic. papae!
Facie honeſta: mirum, ni ego me turpiter hodie hic dabo

19 *Quid hoc morbi eſt?*] Excuſatio amoris, quando non culpa, ſed morbus eſt. *Adeon' homines immutarier ex amore, vt non cognoſcas eundem eſſe?*] More ſuo a plurali numero ad ſingularem ſe conuertit. D.

Di boni quid hoc?] Seruus confirmatus dat conſilium domino, vt rus pergat, quia meretrici antea promiſit. Secum colloquitur, conquerens fortunas domini: quae eſt allocutio ſola continens dolorem. Generaliter tractat tamen, cum non tam de domino, quam de amore conqueritur. E.

20 *Vt non cognoſcas eundem eſſe?*] Non ſolent ſtulti induci adoleſcentes: et ideo ad amorem retulit ſtultitiam Phaedriae. D.

21 *Minus ineptus, magis ſeuerus*] Niſi enim hoc eſſet, quid eſſet quod illum mulier praeferret militi? aut quid relinqueretur proprium perſonae militis, ſi et hic ſtolidus eſt (*eſſet*)? *Magis ſeuerus quiſquam, nec magis continens*] Animaduerte vt amet Terentius *magis* addere poſitiuo, potius quam comparatiuum facere. Nam neque *ſeuerior*, neque *continentior*, tam valuit (edd. vett. recte, *voluit*) dicere, quam *magis ſeuerus*, et *magis continens*. D.

Minus ineptus, magis ſeuerus] Priſcian. lib. III. L.

22 *Hic quidem eſt paraſitus Gnatho*] Haec apud Menandrum in Eunucho non ſunt, vt ipſe profeſſus eſt, paraſiti perſona et militis (cum lauder verba Prologi, legi debet: *Paraſiti perſonam inde ablatam et militis*): ſed de Colace tranſlatae ſunt. D.

Non *quidem* in vnam ſyllabam contrahitur, qui eſt error Faerni, ſed *hic* corripitur. B.

24 *Facie honeſta*] Οἰκονομία, qua oſtenditur amaturus Chaerea:

Cum meo decrepito hoc Eunucho. haec ſuperat ipſam Thaidem.

ACTVS SECVNDI SCENA II.

GNATHO. PARMENO.

Di immortales! homini homo quid praeſtat! ſtulto intelligens

Quid

rea: ſiquidem hanc Parmeno ipſe miratur. *Facie honeſta*] Sic Virg. (Aen. I, 591.) *Et laetos oculis afflarat honores.* Et mox idem: *Ita me Di ament, honeſtus. Ni ego me turpiter hodie hic dabo*] *Ni dabo*, pro dedero. Virg. (Aen. v, 542.) *Quamvis ſolus auem coelo deiecit ab alto.* D.

Mirum, ni ego] Mirum eſt, inquit, ni turpiter ego hic accipiar. E.

25 *Cum meo decrepito hoc Eunucho*] Facete *meo* ad paraſitum retulit, cum pulchro munere venientem. Et praeparatio eſt ad ducendum Chaeream potius, quam deformem Eunuchum. *Decrepito hoc Eunucho*] *Decrepiti* ſunt dicti, quorum crepitu et plangore familiae fuerant iam conclamata funera (vid. Donat. ad Adelph. II, 3, 11.). *Haec ſuperat ipſam Thaidem*] Hoc ſic accipias, non vituperari Thaidem, ſed tanquam ὑπερβολικῶς dici. Ideo addidit *ipſam*, quaſi nimiae pulchritudinis. Et bene *ipſam*, propter quam datur. D.

Cum decrepito Eunucho] *Decrepiti* dicuntur magis ſenes; ſiquidem longa ſenectute vix loqui poſſunt, et tantummodo fractis vocibus loquuntur, ac ſunt quaſi quaedam crepitacula. E.

Haec ſuperat ipſam] Priſcian. lib. xv. *Papae! haec ſuperat ipſam.* L.

1 *Di immortales homini homo quid praeſtat*] In hac Scena non ſtans, ſed quaſi ambulans perſona inducitur. Conſtitit tamen aliquantulum, intuens ſpectatores, dum ſecum loquitur. Exprimit autem paraſitum, et ſub eius verbis corruptos mores in aſſentationem oſtendit; prorſus vt honeſtae quoque perſonae in huiuſmodi culpa inuentae ſint. vt alibi, *Obſequium amicos, veritas odium parit. Di immortales*] Hoc iam mire, et pro ſeculi ac temporum reprehenſione ſatyrice Terentius, quod apud eum

Quid intereſt! hoc adeo ex hac re venit in mentem mihi.
Conueni hodie adueniens quendam mei loci hinc atque ordinis,
Hominem haut impurum, itidem patria qui abligurierat bona.
Vi-

ſtultum vocat ſimplicem paraſitus, et (*ſe* interſerunt edd. vett.) *intelligentem* malum. *Di immortales*] Admirantis exclamatio eſt, cum paraſiti geſticulatione. *Di immortales homini homo quid praeſtat?*] Morata narratio a ſententia incipi ſolet, quae dicitur προμύθιον. *Homini homo quid praeſtat?*] Alii diſtingunt, *Quid praeſtat ſtulto intelligens?* Alii, *Stulto intelligens quid intereſt?* quia ſic veteres loquebantur. D.

Di immortales!] Haec Scena exſultationem continet, in qua nihilominus paraſitus loquitur, cuius de moribus et perſona . . . . (Mſ. alter lacunam non habet. Alter: addit, *collocauit*. W. Forte leg. *cuius de moribus et perſona ſupra, quam nouam hic collocauit ex Menandro, apud quem dicitur* c. Z.) cum dixit colax, id eſt, adulator. Nam cum paraſitorum perſonae antea his moribus eſſent, vti plagis atque verberibus riſum dominis concitarent, hic nouo more artem exerceri monſtratur; vt omnia omnibus conſentiendo, hoc genus artis exerceat. Ita enim dixit, hanc nouam perſonam de Graeco eſſe translatam. Ergo hic mores exprimit ſuos. Et fit comparatio; per qualitatem, quae melior ars in paraſito eſſe videatur: vtrum illa quae plagis ac verberibus vitam turpiter continebat (lege, *contineat* Z.), an haec quae aſſentando et arridendo ipſa potius habere videatur in poteſtate dominos. *Homini homo quid praeſtat*] Senſus eſt: homini ſtulto homo non (Weſterh. omittit *non* Z.) intelligens quid praeſtat, id eſt, praecellit. Hoc ad Salluſtianum (Catil. 1.) accedit: *Omnis homines, qui ſeſe ſtudent praeſtare caeteris animalibus.* E.

Homo homini] Symmach. lib. IV. Epiſt. 56. Antiphanes: Ἀνδρὸς διαφέρει τοῦτ' ἀνήρ. L.

2 *Quid intereſt?*] Hoc admirantis eſt, et ideo ſic pronunciandum. D.

3 *Conueni hominem*] *Conueniſſe*, non vidiſſe tantum, ſed etiam collocutum fuiſſe ſignificat. *Mei loci atque ordinis*] *Loci*, ingenium: *ordinis*, pauperem. Illud natalium, hoc fortunae eſt. D.

Mei loci atque ordinis] *Mei loci* pauperem dicit, *ordinis* paraſitum. E.

4 *Hominem haut impurum*]
Non

5 Video sentum, squalidum, aegrum, pannis annisque obsitum.

Quid

Non dixit prodigum: quia hoc ipsum probat: sed non auarum, non improbum. Et sic laudamus eos, in quibus nihil est quod magnopere efferamus. *Itidem patria qui abligurierat bona*] Hoc ioculari vultu dicitur. Et eleganter ex persona parasiti non culpatur quod comederit bona. *Abligurierat*] Suauibus escis consumserat. Nam ἀπὸ τοῦ λιγυροῦ est *ligurire*. et λιγυρὸν Graeci suaue appellant. D.

Haut impurum] Non malum. *Impuros* enim crudeles ac saeuos appellant; vnde et *spurcos* dicebant saeuissimos. vt Tullius in Gallia * (Ms. neuter lacunam habet. Alter, *In Galia.* quomodo legi in aliis, prior supra scriptum habet) *aqua spurce dictum commemorarent, in libera ciuitate. Patria abligurierat*] *Abligurire* est, leuiter cibos suspensis quodammodo digitis tangere. Vt idem Terentius dixit de meretricibus: *quae foris cum coenant, liguriunt.* Ita adiecta praepositione, *abligurire*, plurimum consumere significat. E.

Abligurierat bona] Glossar. *Abligurio* καταλιχνεύω. Et *obliguritores* Iul. Firmic. lib. v. cap. 5. L.

5 *Video sentum*] Quam bene *Video*, postquam dixit *conueni.* et tempus mutauit et verbum. *Sentum*] Horridum. *Sentum*] Ad horrorem retulit. *Squalidum*] Ad sordes. *Aegrum*] Ad maciem. *Pannis annisque obsitum*] Ad vestitum et ad tristitiam. Sed *pannis et annis*, μωρολογίαι parasitorum sunt. *Pannis annisque obsitum*] Vel parasitica vernilitate καθ' ὁμοιοτέλευτον dictum: vel quia Homerus (Od. τ', 360.) dixit, ἄψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσι; et est miseriae senium deditum. Vnde huic magis tristitia grauitasque displicuit, aliena semper ab omnibus parasitis. *Annisque obsitum*] Bene addidit *annis*: quia vt quisque miserior est, ita senior videtur. *Obsitum*] Vt sentum dixit obsitum. μεταφορὰ ab agro. D.

Video sentum] Miserorum expressio his modis semper impletur, vultu, habitu corporis, atque vestitu. Ita vestitus est, quod dixit, *sentum et pannis obsitum.* Corporis habitus est, *squalidum annisque obsitum.* Vultus, *aegrum.* Sic Virg. (Aen. III, 593.) *Respicimus, dira illuuies immissaque barba, Consertum tegmen spinis.* — Et supra (Aen. III, 591.), *memoran-*

Quid ſtuc, inquam, ornati eſt? Quoniam miſer, quod habui, perdidi. hem!
Quo redactus ſum! omnes noti me atque amici deſerunt.
Hic ego illum contemſi prae me. Quid homo, inquam, ignauiſſime?

Itan'

randaque cultu, Procedit. Pannis annisque obſitum] Obtectum intelligimus *obſitum*, vnde intellectus verbi ipſius efficitur: *pannis obſitum, et annis obſitum*. E.

Video ſentum] Apul. Florid. I. *Vultu feriuo trux, hiſpidus, illutibarbus, ſpinis et pilis obſitus*. Vid. Seruium lib. III. Aeneid. ad illum verſ. 594. *Conſertum tegmen ſpinis. Annis panniſque*] Hieronym. Epiſt. ad Euſtoch. *Anus quaedam annis panniſque obſita procucurrit*. Iul. Firmic. lib. IV. *pannis obſitos et pauperes*. Lib. V. cap. IX. *Erunt pauperes, deſpecti, veſtibus et pannis obſiti*. Ammian. Marcellin. lib. XV. *fruſtis ſquallere pannorum*. et alibi apud alios. L.

6 *Quid iſtuc ornati inquam?*] Scire nos conuenit, cum recto caſu profertur interrogatio, non eſſe contumelioſum: vt ſi dicas, *Quis hic homo eſt?* Si autem in obliquo, contemtum ſignificari. vt, *Quid hoc eſt hominis? quid mulieris? quid ornatus? Quid iſtuc ornati, inquam?*] *Ornatus*, τῶν μέσων eſt, ad dedecus (*decus* recte habet Mſ. Boend.) et ad turpitudinem. Vel ſimpliciter hoc accipe, vel εἰρωνικῶς. Et *ornati*, vt *ſenati*, antiquus genitiuus. *Quod habui, perdidi*] Non dixit, id quod erat comedi, aut conſumſi. D.

Quid iſtuc ornati?] Ornamenta et in malis dicimus, non ſolum in pulchris et melioribus. Cum ſupra de deterioribus dixerit, ſubiecit: *Quid*, inquam, *ornati eſt?* ipſe ſimiliter paulo poſt, cum Eunuchum mutata veſte veſtitum videret indecore: vt, *ita iam adornabat fugam*. Alibi: *ornatus eſſes ex tuis virtutibus*. E.

Pro *hem* in cod. C. C. ſingularis notae reperitur *en*, vt Virg. Ecl. I, 72. *En quo diſcordia ciues produxit miſeros!* B.

7 *Hem, quo redactus ſum?*] Vel habitum ſuum, vel corpus oſtendens hoc dicit. Nec quicquam hic, niſi ex media conſuetudine collocatum eſt. *Omnes noti me, atque amici deſerunt*] Sententioſe atque mordaciter in mores. D.

8 *Hic ego illum contemſi prae me*] Hoc eſt illud, *Homo homini*

mini

Itan' parasti te, vt spes nulla relliqua in te esset tibi?
Simul consilium cum re amisti? viden' me ex eodem ortum loco?
Qui color, nitor, vestitus? quae habitudo est corporis?

Omnia

mini quid praestat? stulto intelligens? D.

Hic ego illum contemsi] Hoc est, me considerans, illum miserum dixi. E.

Hic ego illum] Priscian. lib. XIV. et XV. L.

9 *Itane te parasti*] Quam obiurganter? tanquam in illo sit, quod miser est. Et alibi, *Nam nemo illorum quisquam, scito, ad te venit, Quin ita paret se, abs te vt blanditiis suis, Quam minimo pretio, suam voluptatem expleat.* Et hoc proprie verbum ad exprimendam inhumanitatem et ignauiam factum est. *Vt spes nulla reliqua in te siet tibi?*] Sententiose, ad illud quod et Virgilius (Aen. XI, 309.) ait, *Ponite; spes sibi quisque. Vt spes nulla reliqua in te siet tibi?*] Bene, quasi qui rem a fortuna acceperit. D.

Esset probatur a Faerno, quod non modo sit in cod. Bemb. sed et habeat sensum elegantiorem. Ego probo *sit*, cum sermo sit de praesenti tempore. *Siet*, quod, tribus exceptis, nostri habent, nihili facio, quia id ipsum pronunciandum erit *sit*. B.

10 *Simul consilium cum re amisti?*] Virg. (Aen. II, 79.) — *nec si miserum fortuna Sinonem Finxit: vanum etiam, mendacemque improba finget.* Et Sallustius (Iug. I.), *Neque fortuna eget: quippe quae probitatem, industriam, aliasque bonas artes neque dare, neque eripere cuiquam potest.* Ergo haec interrogatio, increpantis est: nec desiderat responsionem. Nam *consilium* in bonis animi: *res* in potestate fortunae. *Ex eodem ortum loco?*] Ex eadem fortuna. D.

Ex eodem ortum loco?] Scilicet, quia supra dixit: *quendam mei loci atque ordinis.* E.

11 *Qui color, nitor, vestitus, quae habitudo est corporis?*] Hoc contra illud, *Video sentum, squalidum, aegrum, pannis annisque obsitum. Color* ergo ad *sentum: Nitor* ad *squalidum: Vestitus* ad *pannis annisque obsitum: Habitudo* corporis, ad *aegrum* refertur. *Quae habitudo est corporis?*] Plautus in Epidico (I, 1, 8.), *Corpulentior hercle, atque habitior.* D.

Qui color] Hoc est quod supra positum, *video aegrum. Nitor, vestitus*] Quod supra dixerat, *sentum. Quae habitudo*] Id est, annis obsitum, cum contra Virgilius dixisset (Aen. III, 590.). — *macie confecta su-*

Omnia habeo, neque quicquam habeo: nihil cum est, nihil desit tamen.
At ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati

Possum

prema. Hic interrogatus ille nescio qui, cur tali habitu et miseria esset ornatus, docet illam quae in parasitis antea fuerat * ideo (In neutro Ms. lacuna est. W. Forte sensus loci restitui potest ita: *docet vitam, quae in p. a f. et ideo subiicit* Z.) subiecit: *At ego infelix, neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.* Itaque vtrumque quod in disciplina fuerat, breui responsione concludit, quod et *ridiculus* antea fuerit et *verberatus.* At contra Colax parasitus, quod nunc melius artis genus parasitorum esse videatur, idque dicit a se primum institutum. propterea quod est hominum genus, qui omnium rerum sibi vindicant principatum, quos, sectando et consensum his commodando, facile in amorem tuum possis inducere. Exinde natum dicit parasitorum hoc genus, vt colaces sint. E.

Distingue et lege sic: *Qui color, qui nitor vestitus.* Parasiti enim, vt statim agnoscerentur, in scenam prodibant ἐσθῆτι μελαίνῃ ἢ φαιᾷ, veste atra vel pulla. v. Poll. IV, 18. Igitur *color* et *nitor* ad vestitum pertinent. Gnatho suum vestitum nitidum opponit pallio sordido et obsoleto popularis. *Habitudo* est corpulentia. cf. infra II, 3, 23. B.

12 *Omnia habeo*] Ad *quod habui, perdidi. Neque quicquam habeo*] Ad *mei loci atque ordinis hominem. Omnia habeo*, ad industriam retulit. *Neque quicquam habeo*, ad fortunae culpam. Et item denuo, fortunae crimen, *Cum nihil est*, ad suam laudem, *Nihil desit tamen. Omnia habeo, neque quicquam habeo*] Alterum horum neutrumue potest cuiuis accidere: vtrumque nulli. *Nihil cum est, nihil desit tamen*] Figura ὀξύμωρον. Vt apud Virg. (Aen. XI, 695.) *Sequiturque sequentem.* Et Cicero (Catil. I, 8.), *Cum tacent, clamant.* D.

Omnia habeo, neque quicquam] Libanius Declam. XI. in Parasito: ἐπλούτουν οὐδὲν κεκτημένος, ἐτρύφων οὐδὲν ἀναλίσκων. *Nihil desit*] Priscian. lib. V. L.

13 *At ego infelix*] Iam transit ἀπὸ τοῦ μιμητικοῦ πρὸς τὸ πρακτικόν. *At ego infelix neque ridiculus*] Vehementer inuectus est in tempora et mores Poeta, sub hac persona: in qua hominem ita inducit poenitere probitatis suae, vt se infelicem,

non

Possum. Quid? tu his rebus credis fieri? tota erras via.

Olim isti fuit generi quondam quaestus apud seclum prius.

Hoc nouum est aucupium: ego adeo hanc primus inueni viam.

Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt;

Nec sunt: hos consector: hisce ego non paro me vt rideant;

Sed

non honestum dicat. Et non, *nolo:* sed *non possum.* D.

Neque ridiculus] Gloss. Latinae. *Scur, qui res ridiculas dicit et facit. Scurra, parasitus, bucellarius.* Plaut. in Captiuis III, I, 10. *Miser homo est.* Nicolaus apud Stobaeum Serm. LXIV. δεῖ σκοπτόμενον ἐφ' ἑαυτῷ γελᾶν. Liban. Declam. XI. in parasito: ἐπιτήδειος δὲ σκώμματα εἰπεῖν καὶ ᾆσαι μέλος, καὶ ὀρχήσασθαι ὡς ὀλίγοι, καὶ μιμήσασθαι, καὶ τοιῦτος ὢν ἔσχον ἃ ἐβυλόμην. Vid. Athen. dipnos. lib. VI. *Neque plagas pati*] Axionicus apud Athen. dipnos. lib. VI. c. 9. πληγὰς ὑπομένων κονδυλίων καὶ τρυβλίων ὀστῶν τε. Nicolaus apud Stobaeum Serm. LXIV. γνάθον ἀκάματον, εὐθὺς δυναμένην πληγὰς φέρειν. Plaut. Captiuis I, I, 20. — *Qui colaphos perpeti Potis parasitus, frangique aulas in caput.* Vid. Sidon. Apollin. Epist. 13. lib. III. L.

14 *Quid? tu his rebus credis fieri?*] Dum quis ridetur, aut vapulat. *Tota erras via*] παρόμοιον per μεταφοράν. D.

15 *Apud seclum prius*] Scilicet cum essent tempora meliora. D.

16 *Hoc nouum est aucupium*] Vide quid intersit, cum illud *quaestum* dicat, hoc *aucupium:* illud de sapientibus, hoc de stultis. *Inueni viam*] Adeo nouum est aucupium. D.

17 *Est genus hominum*] Quia multi sunt huiusmodi, non dixit, *homines sunt*, sed, *est genus hominum.* D.

Qui se primos omnium] Omnium rerum primos: in omnibus primos. E.

18 *Hisce ego non paro me vt rideant*] Quia ille dixerat, *Ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.* D.

Sed his vltro arrideo, et eorum ingenia admiror simul.

Quicquid dicunt, laudo: id rursum si negant, laudo id quoque.

Negat quis, nego: ait, aio. postremo, imperaui egomet mihi,

Omnia

19 *Sed his vltro arrideo*] Quid est, *his arrideo*? aut veluti pareo, id est, obsequor: aut veluti dictis delector. Atque *arrideo*, non sicut in parasitis fieri solet, vt his arrideatur a regibus, quum potius ipsi dictis, factisque rideant alienis, hic esse intelligendum, etiam res ipsa indicat ex contrario. Nam quod ait supra, *His ego non paro me vt rideant*, hoc e contrario ostendit, quod subiiciatur ex dictis, *Sed his vltro arrideo*] *Vltro*, versa vice, an prior? an etiam insuper, hoc est vltra? *Admiror simul*] Plus intulit, quam si *laudo* dixisset. D.

Pro *his* repone *eis*, versus gratia. B.

20 *Quicquid dicunt*] Non, *quod dicunt*: sed, *quicquid dicunt*, id est, bene vel male. ne vel (*veluti* Z.) si interclusa fuisset assentatio, se impediat, quod contrarium laudauerit. *Id rursum si negant, laudo id quoque*] Praeclare Terentius, quod a Satyrico de aliis diceretur, id hic de se dicentem inducit, facetius multo, quam si aliter fecisset: scilicet *καθαπτόμενος* mores temporum iam tum vitiatos per assentationem, quod fere in plerisque fabulis monstrat. Vt etiam in Andria: *Nam hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit.* Et in Adelphis: — *quod te isti facilem et festiuum putant, Id non fieri ex vera vita: neque adeo ex aequo et bono: Sed ex assentando, indulgendo, et largiendo.* D.

Quicquid dicunt laudo] Eupolis apud Athen. dipnosoph. — *ἐπειδὰν Κατίδω τιν᾽ ἄνδρ᾽ ἠλίθιον, πλουτοῦντα, δ᾽ εὐθὺς περὶ τοῦτον εἰμί. Κᾄν τι τύχῃ λέγων ὁ πλούταξ, πάνυ τοῦτ᾽ ἐπαινῶ καὶ καταπλήττομαι, Δοκῶν τοῖσι λόγοισι χαίρειν.* Inde apud Quinctilian. declam. 296. *Quid enim est parasitus? Comes vitiorum, turpissimi cuiusque facti laudator.* Vid. Ioh. Sarisberiens. Polycrat. lib. III. cap. 4. lib. IIX. cap. 3. L.

21 *Negat quis? nego*] Bene sic dixit: *negat* et *ait* contraria sunt. Vt Plautus in Rudente (v, II, 44.) *Vel tu ais, vel tu negas.* D.

Negat quis? nego] Cicero de Amicitia. *Quid potest esse tam flexibile, tam deuium, quam ani-*

Omnia aſſentari. is quaeſtus nunc eſt multo vberrimus.

Par. Scitum hercle hominem! hic homines prorſum ex ſtultis inſanos facit.

Gn. Dum haec loquimur, interea loci ad macellum vbi aduenimus;

animus eius, qui ad alterius non modo ſenſum ac voluntatem, ſed etiam vultum atque nutum conuertitur? Negat quis? nego. ait? aio. poſtremo imperaui egomet mihi omnia aſſentari, vt ait idem Terentius, ſed ille ſub Gnathonis perſona. Vid. Caſſiodor. de amicit. cap. 14. L.

22 *Is quaeſtus nunc eſt multo vberrimus*] Quam ille apud ſeculum prius fuerat. Et vide, quemadmodum illiberalem vitam honeſtiore nomine primo *aucupium*, poſt etiam *quaeſtum* nominauerit. ΡΟΠΟΚΑΡΗϹ * hic inducens. (Edd. Venett. non habent vocem Graecam. Forte legi debet: ΡΥΠΑΡΟΝ ΚΕΡΔΟϹ *ſic inducens.* Sane enim illiberalem vitam honeſtiore nomine tegens *ſordidum quaeſtum* inducit, h. e. tegit, obliterat). D.

His quaeſtus nunc eſt] Et concludit, hanc paraſitorum ſectam omnibus eſſe potiorem. E.

Is quaeſtus nunc eſt multo vberrimus] Menander: ὁ βίος μάλιστα τοῖς πονηροῖς ἥδεται. Πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων· Δεύτερος ὁ συκοφάντης, ὁ κακοήθης τρίτος. L.

Menander, citante G. Fabricio, ita: Πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων. W.

23 *Scitum hercle hominem*] Mire Terentius longae orationi interloquia quaedam adhibet, vt faſtidium prolixitatis euitet; velut nunc Parmeno procul audiens Gnathonem, haec loquitur. D.

Scitum hercle hominem] *Scitum* inquit, id eſt elegantem; εἰρωνεία. Quod autem dixit, hunc facile ex *ſtultis* reddere *inſanos*, certa ratione concludit, quod ſemper inſanos faciat praua laudatio. Vt Salluſt. E.

24 *Interea loci*] Duae partes orationis cum coniunctae vnam fecerint, mutant accentum. D.

Interea loci vbi ad macellum] Significat iam *interea loci*, nihil aliud tenere niſi interim: vt *loci* adiectio ſit, nihil ſignificans. E.

In Bembino, et, teſte Riuio, in aliis codd. eſt *aduentamus* Sed vera lectio eſt *aduenimus* praeſentis temporis. Nam non modo conſenſu codd. ſed et conſuetudine Terentii comprobatur. B.

Concurrunt laeti mi obuiam cupedinarii omnes:
Cetarii, lanii, coqui, fartores, piſcatores,

Qui-

25 *Concurrunt laeti mi obuiam*] Et multos, et properos vno verbo oſtendit, et ex aduerſo ad ſe feſtinantes. *Cupedinarii*] Varro humanarum rerum: *Numerius Equitius Cupes*, inquit, *et Romanius Macellus*, *ſingulari latrocinio multa loca habuerunt infeſta. His in exilium actis publicata ſunt bona, et aedes, vbi habitabant, dirutae: eque ea pecunia ſcalae deum penatium aedificatae ſunt. Vbi habitabant, locus vbi venirent, ea quae veſcendi cauſa in vrbem erant allata. Itaque ab altero Macellum, ab altero forum Cupedinis appellatum eſt. Cupedinarii*] Omnes qui eſculenta et poculenta vendunt, a rebus Cupedinis ob alimentum *cupedinarii* appellantur. Et ipſe ſubiecit, qui accipiendi ſunt (lege *ſint* ex cod. Boend. et ed. Du B.) cupedinarii. D.

Cupedinarii omnes] *Cupedinarii* ſunt qui cupiditatibus populi ſeruiunt, quos omnes enumerat. E.

Libri quidem hic *cuppedinarii* habent; ſed cum a *cuppedis* originem habeat, analogiae lege ſcribe *cuppediarii*. B.

26 *Lanii*] Qui laniant pecora: vnde et *laniſtae* dicti, qui laniendis praeſunt gladiatoribus. Sic et *Macellum* a mactandis pecoribus dictum. *Piſcatores*] Qui recentem piſcem praebent. *Fartores*] Qui inſitia et farcimina faciunt (Feſto *Fartores* etiam dicuntur *Nomenclatores*, quod clam velut infarcirent nomina ſalutatorum in aurem candidati). *Cetarii*] Qui cete, id eſt magnos piſces venditant, et bolonas (h. e. vniuerſos retis iactus ſimul vendunt. βόλος iactus) exercent. *Cetarii, Lanii, Coqui, Fartores*] ἁμάρτημα comicum: in palliata Romanas res loquitur (Negat Dacieria haec poſteriora verba eſſe Donati, qui non videatur ignoraſſe hoc genus hominum Athenis aeque ac Romae fuiſſe. Id quod non ſolum patere ex Ariſtophane, ſed et ex Plauto, qui in Trin. II, 4, 6, eosdem commemoret cupedinarios Z.). D.

Cetarii ſunt, qui ſalſamenta vendunt: nam *Cetariae* dicuntur bolonae. *Cete* genere neutro piſces ſunt, qui ad ſalſamenta proficiunt. *Lanii*, *coqui*, *fartores*, *piſcatores*, *aucupes*] *Aucupes* ſunt cupedinarii omnes. *Fartores* dicimus qui farciunt, vt in meliorem ſagena (leg. *ſaginam*) pingueſcant. E.

Nonnulli verſui addunt *aucupes*; quod vero cum nec Donatus, nec Bembinus cod. nec Cicero de Offic. I. habeat, delendum eſt verſui inutile. B.

Quibus, et re salua, et perdita, profueram, et prosum saepe:
Salutant; ad coenam vocant: aduentum gratulantur.
Ille vbi miser famelicus videt me tanto honore,

27 *Quibus et re salua*] Cum de meo impenderem. *Et perdita profueram*] Cum de alieno nanciscor et expendo (Liber vterque habet *manticinor et impendo*. Illud, quod etiam in edd. Venett. reperitur, videtur signif. *clam argento emungere, suppilare;* a *mantica*. cf. Plaut. Capt. IV, 2, 116. Eaedem edd. ipsum habent *impendo*). *Saepe*] Expletiuae significationis est. D.

Quibus et re salua, et perdita] Supra dixerat hic parasitus de alio, *itidem patria qui abliguri-erat bona*. Vnde et se bona quoque patria consumsisse. Ergo sensus hic est: Quibus cupedinariis et de meo patrimonio demens ad victum necessaria profueram, et de alieno cum aliis obsonaram. Hoc enim dixit: *quibus et re salua*, cum integrum patrimonium haberem, cum de meo emerem: et *perdita*, cum consumto patrimonio de aliena re mercarer. E.

28 *Ad coenam vocant*] Vtrum ad emendam coenam? an ad conuiuium? *Aduentum gratulantur*] Accusatiuum casum pro datiuo, pro *aduentui gratulantur*. Et *aduentus* proprie exspectatorum, necessariorumque dicitur. D.

Salutant, ad coenam vocant] Quidam intelligunt *ad coenam vocant*, inuitant. Solet enim aduenientibus coena promitti. Plautus in multis comoediis: — *aduenienti quid tibi coenae dabitur*? Sed melior sensus est, *Ad coenam vocant*, hoc est, ad emenda quae in coena sunt necessaria. Hoc est verisimile, quod qui aliquid vendat, lucrum potius velit ab eo, quam ad se venire, aut quiddam per obsequium velle. E.

29 *Ille vbi miser famelicus videt me*] Hic ostendit, quae res coegerit ad discendum: et simul vide secundum vulgi opinionem loqui parasitum, *miserum* et *famelicum*, hominem honestis moribus praeditum. *Ille vbi miser famelicus videt me*] Vide vt sententiose demonstret malos ex bonis contagione fieri, exemplis in prauum praeualentibus. Videt, mihi hoc prodesse, et discere optat, quod negabat se posse. *In tanto honore*] Quia concurrunt, salutant. *Famelicus* a fame et edendo dictus est, quasi famedicus. D.

Me

30 Et tam facile victum quaerere: ibi homo coepit me obsecrare,
Vt sibi liceret discere id de me. sectari iussi,
Si potis est, tanquam philosophorum habent disciplinae ex ipsis

Voca-

Me tanto honore] Al. *me esse in tantum honorem*. L.

Bembinus habet *videt mihi esse tantum honorem*. Sed caeteri Faerni et nostri libri cum edd. vett. recte sic: *videt me esse tanto honore*. B.

30 *Tam facile victum quaerere*] Quia ad coenam vocant. *Ibi*] Pro tunc. *Homo*] Mire addidit *homo*. aut additum superuacue *homo*. Vt, *Donat habere viro, decus et tutamen in armis* (Aen. v, 262.). D.

Facile victum quaerere] Hic vere quasi quidam intellectus superior ille explicatur, quod dixit *ad coenam vocant*; vt inde intellexerit ille nescio qui, facile quaerat victum (Lego: *quam facile quaerat victum*). Quamquam et, si ad coenam emendam intelligat, nihilominus poterit cognoscere, facile sibi parasitos victum quaerere. E.

Et appone superiori. B.

31 *Vt sibi liceret discere*] Quasi disciplinam, aut artem. Tantum auctoritatis criminum felicitas sumsit! *Discere id de me*] Magis, *de illo*, et *de me*, veteres dicebant: quam vt nos dicimus, *a me*, aut, *ab illo*. *Sectari iussi*] Proprie. nam et *sectae* philosophorum ab eo dictae sunt. D.

32 *Ex ipsis*] Philosophis scilicet. *Ex ipsis vocabula*] Vt Pythagorica, Platonica (sc. *disciplina*: nisi malis cum Wielingio corrigere, *Pythagorici*, *Platonici*). Hoc igitur non est consequens ad illud, quod vult dicere: nisi forte *disciplinam* pro discipulis posuerit. D.

Tanquam philosophorum] Nomina disciplinae apud Philosophos saepe ab auditoribus (forte, *auctoribus*) videntur imposita, vt a Platone Platonici, ab Epicuro Epicurei. Ita hic parasitus exsultans, nouamque disciplinam parasitorum cum adulatione complens, dicit suum nomen imponi, quod ipse eam primus inuenerit; si quis se parasitus huic nationi et actui voluerit applicare, vt Gnathonicus esse dicatur. E.

Lectio Bembini *disciplinam* est inepta. Sed duo Regii habent *discipuli*. Bene. Nam ita viri viris opponuntur, discipulis parasiti. B.

Vocabula, parasiti item vt Gnathonici vocentur.

PAR. Viden' otium, et cibus quid faciat alienus?

GN. sed ego cesso

Ad Thaidem hanc deducere, et rogitare ad coenam vt veniat?

Sed Parmenonem ante ostium Thaidis tristem video,

Riua-

13 *Parasiti item vt Gnathonici vocentur*] Non hoc intulit, quod coeperat dicere: nisi forte *disciplinam* pro discipulis accipimus. D.

Nec *ita* cum Bembino, nec *itidem* cum aliis codd. sed *item* versus exigit. Faernus apud B.

34 *Viden' otium et cibus quid faciat alienus?*] Rursus Parmeno et facetias dicit, et distinguit longiloquium parasiti. *Quid faciat*] Legitur et, *quid facit*: vt sit figura per modos, pro, *quid faciat*. D.

Viden', otium, et cibus] Duo ad detrectationem posuit. *Otium*, cum neque animus, neque corpus excitus curationem humanitatemue cognoscit. Verum istud parum est, adiecit; *Cibus alienus*, vt et deuinctus sit iam nulla cogitatione. E.

Viden', otium, et cibus] Dionysius P. P. Epistol. ad Seuerum: *Vos otiosi vultis comedere alienum cibum, videte ne in vos illud conueniat: Vide quid faciat otium et alienus cibus.* In Ms. R. ἀντὶ τȣ̃ *faciat*, *facit* erat: vt et postea *rogare*, pro *rogitare*. L.

Recte *facit* habent libri plerique, vt et versus ratio exposcit. B.

35 *Hunc deducere*] Proprie. Nam *ducitur* quis ad supplicium: *Deducitur* ad laetitiam (Aut haec a Donato non sunt, aut ea sunt spuria, quae notantur infra II, 3, 85. *Abducimur, vnde volumus; ducimur, quo volumus.* Et sane promiscue vsurpantur *ducendi*, *abducendi et deducendi* verba. Sic supra II, 1, 23. et mox versu 51.). *Et rogitare ad coenam*] Vide parasitum magis optare ad coenam Thaidem vocari, quam munus capere. D.

Omnes codd. Faerni et nostri habent *rogare*. B.

36 *Thaidis*] Legitur et *Thais*. D.

Versui claudicanti alii aliter mederi conantur. Pro *Thaidis* Faernus vult *Thaeidis*; Muretus, *meretricis*; alius, *mulieris*; alii, satis imperite, post Thaidis inserciunt *ego*. Ego pro *Thaidis* reponendum puto *opperiri*. B.

Riualis seruum. salua res est. nimirum homines frigent.
Nebulonem hunc certum'st ludere. PAR. hice hoc munere arbitrantur
Suam Thaidem esse. GN. plurima salute Parmenonem
Summum suum impertit Gnatho, quid agitur? PAR. statur. GN. video.

Num-

37 *Salua res est*] Quia et ante ostium et tristem video, *salua res est*. Nec hoc valet ad laetitiam, quod Parmeno est, sed quod riualis seruus. *Salua res est*] Prouerbialiter. D.

Riualis seruum] *Riuales* dicuntur qui vnam amant, vel meretricem, vel amicam. quod quasi vno riuo amoris vtantur. *Salua res est*] Hic sensus est: Integra nobis sunt omnia, siquidem aduersarii ante ostium stantes, propterea frigide aguit. E.

Post *nimirum* versus gratia repono *hice*. B.

38 *Nebulonem*] Vel furem, quia nebulas obiiciat: vel mollem, vt nebulam: vel inanem et vanum, vt nebula est. *Hice*] Pro *hi*, vetuste. Virg. (Ecl. III, 102.) *His certe neque amor causa est; vix ossibus haerent:* quia *hisce* debebat dicere. *Hice hoc munere arbitrantur*] Non immerito Gnathonem deridet Parmeno, qui penitus nouerit meretricis consilium. D.

Nebulonem] Vel vanum, vt nebula est: neque enim aliquod corpus vel vlla soliditas: vel *nebulonem* furem. quoniam nebula semper vtuntur. Homerus (Il. γ', 11.), κλέπτῃ δέ τε νυκτὸς ἀμείνω. *Hicce hoc munere*] *Hicce* nominatiuus pluralis; quo hi credunt exinde suam Thaidem esse, quod tale munus adducit. E.

Hice hoc munere] Priscian. lib. XII. L.

Etsi alii malunt legi *hisce*, adeo vt *s*, auctore Prisciano, euphoniae causa sit insertum; ego tamen malo sequi analogiam et cum tribus codd. legere *hice*. B.

40 *Summum suum*] Ἔλλειψις. *Summum suum impartit Gnatho*] Haec tota locutio parasiticae elegantiae, et simul εἰρωνείας plena est. Nam et plurimam dicit ei salutem, quem ne exiguam quidem velit continere (leg. *retinere*, f. *consequi re*. Z.): et summum dicit eum, qui nec leuis amicus sit sibi: et *Parmenonem Gnatho*, non *ego te*. *Summum suum*] Quam venuste,

quod

Numquidnam, quod nolis, vides? PAR. te. GN.
credo. at numquid aliud?
PAR. Qui dum? GN. quia tristis es. PAR. nihil equidem. GN. ne sis: sed quid videtur
Hoc tibi mancipium? PAR. non malum hercle.
GN. vro hominem. PAR. vt falsus animi est!
GN.

quod summum amicum non resalutet Parmeno. *Quid agitur?*] Pro blandimento, non pro interrogatione nunc ponitur, vt, O *noster*, *quid fit? quid agitur?* *Quid agitur? statur*] Pro, *quid agis? sto.* Et facete: nam stat, cui ingredi non licet (Lego: *statur, cum ingredi non libet.* Cuius lectionis vestigia sunt in edd. vett. Atque quia ex mente Donati facete dixit Parmeno, *statur*, ea vox explicanda erat, et ratio, cur facete dictum videretur, addenda. Et quidni liceret Parmenoni ingredi, iusso dona deducere ad Thaidem). D.

Impertit] Participem facit. E.

Summum suum impertit] Priscian. lib. IIX. L.

41 *At numquid aliud?*] Cum iurgio hic de illo respondit; et ideo repetit dictum Gnatho. D.

Num quidnam hic, quod nolis?] Hoc dicit Parmenoni obiiciens virginem in aspectum. quod cum videre se Parmeno frequenter dissimulasset, etiam frequenter obiectum parasitus interrogare maluit. *Sed quid videtur tibi hoc mancipium?* vt tam pulchra virgo mancipium diceretur. Deinde nunciat irridens seruum, hoc munus Thaidi mitti: quod quidem ille cognoscit; idcirco dicit, quod dominus suus intelligatur exclusus. E.

Nostri omnes, praeter vnum, ante *quod* habent *hic*, vti sensus postulat. B.

42 *Qui dum?*] Interrogat interrogantem, ne ipse respondeat. *Nihil equidem*] Dicens *nihil*, mutauit vultum Parmeno in laetitiam, Ideo illi facete Gnatho agenti hoc ipsum, *ne sis*, dixit: vt probaret tristem fuisse. *Nihil equidem*] Pro *non:* vt infra, *Nihil dixit vt sequerer se* (lege, *sequerere sese.* Verba Pythiae ad Chremetem: IV, 5, 9.). D.

Versus postulat *tristi's*, et, *nil quidem.* B.

43 *Hoc tibi mancipium?*] Ταπείνωσις. *mancipium* dicit puellam, aut virginem. *Non malum hercle*] Inimica laudatio. *Vro hominem*] Sibi hoc gestu et vultu parasitico dicit. et pro eo quod est, dolere cogo (Edd. Venett. et MS. Boend. *Et vro* pro

GN. Quam hoc munus gratum Thaidi arbitrare esse? PAR. hoc nunc dicis,

45 Eiectos hinc nos: Omnium rerum, heus, vicissitudo est.

GN. Sex ego te totos, Parmeno, hos menses quietum reddam:

Ne sursum, deorsum cursites, neue vsque ad lucem vigiles. Ecquid

pro *eo*, *quod est*, *dolore angor*. Lege *ango*, et habebis scripturam Donati: nisi malis cum Fr. Iureto, cuius emendationem laudat Barthius ad Stat. Theb. 11, 300. legere *coquo*). *Vt falsus animi est?*] Similiter et Parmeno secum gestu seruili. et *animi* pro animo, ἀντίπτωσις veterum, qui, *ingens es virium*, et *diues es opum*, amabant dicere. *Vt falsus animi est?*] Ex hoc falsus animi est, quod putat, huiusmodi munere capi posse Thaidem. D.

Omnes codd. *animo*. Illud *animi* Donato debetur. Tres egregii recte legunt *es*. B.

44 *Quam hoc munus gratum Thaidi?*] Mire insultat Gnatho. Quanto enim magis munus gratum fuerit, tanto erit riualis exclusior. D.

Omnes nostri *dices*. Minus recte. B.

45 *Omnium rerum heus vicissitudo est*] Vide locum in quo erumpere dolor Parmenonis potuit, nisi commissa seruaret, et celaret Thaidis consilium. D.

Omnium rerum, heus, vicissitudo]. Vbique seruis Terentius vehementes grauesque sententias applicauit, vt in Andria Sosia dixit: *Vt ne quid nimis*. Est enim astutum seruorum genus, et satis ad intelligendum mente versutum. Sensus est: nihil in proprio statu perpetuo permanere, sed verso ordine in diuersas vices cuncta mutari. E.

46 *Sex ego te totos*, &c.] Quid est *totos*? an diebus et noctibus? vtpote amatoris seruum: ac per hoc sine vlla cessatione et intermissione (Forte ita: *an de diebus et n? v. a. s. qui percurrebat huc illuc sine v. c. et i.* Z.). *Hos menses*] *Hos*, qui nunc aguntur, id est, hoc tempore. *Quietum reddam*] Facete; quasi hoc ipse fecerit. et hoc est quod ait, *Plurima salute Parmenonem summum suum impartit Gnatho:* tanquam amico consulat. D.

Sex ego te totos] Familiare Terentio *sex menses* dicere: est enim dimidia anni pars; vnde non paululum tempus sic alibi, *Ac non prius sex mensibus olfecissem?* E.

47 *Ne sursum, deorsum cursites*] Quod est laboris. *Neue vsque ad lucem vigiles*] Quod est exitii. D.

Ecquid beo te? PAR. me? papae! GN. sic so-
leo amicos. PAR. laudo.
GN. Detineo te: fortasse tu profectus alio fueras.
PAR. Nusquam. GN. tum tu igitur paululum
da mihi operae; fac vt admittar
Ad illam. PAR. age modo, nunc tibi patent fo-
res hae, quia istam ducis.
GN. Num quem euocari hinc vis foras? PAR.
sine biduum hoc praetereat.

48 *Sic soleo amicos*] Hoc εἰρωνικῶς. D.

Ecquid beo te?] Hoc est, beatum te reddo. E.

49 *Detineo te*] Valde teneo. *Fortasse tu profectus alio fueras*] Vult exprimere confessionem, quod ad Thaidem venerit, sed intrare non possit. D.

Profectus alio fueras] In multis scriptis libris additur, *si te non detinuissem*. Sed illud emblema est manus sinistrae. L.

50 *Paulum da mihi operae*] Hoc quasi supplicantis vultu ad irrisionem dicitur. *Paulum da mihi operae*] Proprie sic dicitur, *adiuua me*. Sic in Adelphis, *Haec opera vt data sit*. D.

Tum tu igitur paululum] Pulchra parasiti illusio, vt cum ipse adducat munus, nunciari ab aduersario seruo velit. Cum (Lego: *Quam*) enim stultum est, cum aduersarius aduersarium nunciat dona esse missurum. E.

51 *Nunc tibi patent fores hae*] Ex eo quantum licere oportuit ostendit, * quam misere nihil illi liceat Parmenoni (In edd. vett. sine lacunae signo, *nihil ille liceat*. Legerim: *Ex eo, quantum licere oporteat, at quam misero sibi nihil liceat, ostendit Parmeno*). *Quia istam ducis*] Hoc quasi ad Gnathonem: sed lente, ac sub lingua murmurat. D.

Metro vt consulas, lege, *patet foris haec*. B.

52 *Num quem euocari hinc vis foras?*] Quia ipse intrare non potest. *Sine, biduum hoc praetereat*] Et hoc lentius. Nam si aliter pronunciaueris, secreta produntur. D.

Nunc quem euocari] Et haec arte tractata sunt. Nam cum parasitus domum fuisset ingressus, Parmenoni dicit, an aliquem sibi velit *euocari*, tanquam ipse ingrediendi iam non habeat potestatem. *Sine, biduum hoc*] Scit enim dominum affuturum; et ita eum meretrici absentiam promisisse. E.

Qui mihi nunc vno digitulo fores aperis fortunatus,
Nae tu iſtas, faxo, calcibus ſaepe inſultabis fruſtra.
GN. Etiam nunc hic ſtas, Parmeno? eho! numnam hic relictus cuſtos,
Ne quis forte internuncius clam a milite ad iſtam curſet?
PAR. Facete dictum. mira vero, militi quae placeant.

Sed

53 *Qui mihi*] *Mihi* τῷ ἀττικισμῷ dictum eſt. *Fortunatus*] Vt ipſe videris tibi. D.

Lege hic quoque in ſing. num. *forem*, et verſu ſequente pro *iſtas* repone *iſtanc*. B.

54 *Nae tu*] *Nae* valde. *Nae tu iſtas, faxo, calcibus*] Mira eloquentia, in qua vtraque ὑπερβολὴ expreſſiſſima eſt. Nam neque *vno digitulo* minus aliquid dici poteſt: neque *calcibus ſaepe inſultabis*, aut amplius, aut ingentius. *Inſultabis fores*] Salluſtius (in Fragmentis), *Multos tamen ab adoleſcentia bonos inſultauit*. D.

Calcibus ſaepe] Fruſtra in fores exſultabis calcibus, hoc eſt, inſilies. E.

55 *Numnam*] Hic *nam* abundat: vt *quidnam*. *Relictus cuſtos*] Bene *relictus*: quaſi ab excluſo. D.

Etiam nunc hic] Per ſilentium intelligimus paraſitum iam ingreſſum eſſe ad meretricem, et dona tradidiſſe, non ingredi Parmenonem, et nunc ſtare ante oſtium. E.

Lege *Etiamne tu hic ſtas*, vti habet vnus cod. cum edd. vett. ſed omiſſo *ne*. B.

56 *Ne quis forte internuncius*] Proprie, *internuncius*. *Ne quis forte internuncius*] Ex his verbis datur intelligi, paraſitum e domo meretricia egredi. *Ne quis forte internuncius clam a milite ad iſtam curſitet?*] Et hoc facete: quaſi ipſe ſibi Thaidem totam vindicauerit, quod miles facit. D.

Male codd. *curſitet*, verſu poſtulante *cur, ſed*. B.

57 *Facete dictum*] Εἰρωνικῶς, quia inficete. *Mira vero militi quae placeant*] *Mira*, pro mirum. Virg. (Aen. 1, 669.) *Nota tibi*. Et eſt εἰρωνεία. Quid mirum eſt, inquit, facete loqui eum, qui militi placeat? Poteſt tamen et pluraliter intelligi. D.

Facete dictum] Suaue, iucunde. E.

Militi quae placeant] Seru. Aeneid. 1. verſ. 669. *Nota tibi et noſtro*. L.

Sed video herilem filium minorem huc aduenire.
Miror, quid ex Piraeo abierit: nam ibi cuſtos publice eſt nunc.
Non temere eſt; et properans venit: neſcio quid circumſpectat.

ACTVS SECVNDI SCENA III.

CHAEREA. PARMENO.

OCCIDI.

Neque

58 *Sed video herilem filium*] Non poteſt Terentius τρόφιμον proprie dicere: ideo *herilem filium* dicit. D.

Sed video] Mſ. *Sed video-on.* L.

59 *Miror quid ex Piraeo abierit*] Hic cauſa oſtenditur, cur poteſt ignotus eſſe vicinis, et pro Eunucho fingi. *Miror*] Pro neſcio. *Miror quid ex Piraeo abierit*] Vt ex Piraeo diſcederet, ſymbola amicorum: vt huc perueniret, omiſſo negotio, aſpectus virginis fecit. *Nam ibi cuſtos publice*] Aduerſus praedonum incurſus illic excubabat iuuentus Attica. *Piraeum*, vt *Sunium*, eſt maritima et acceſſu littoris pars clementior. *Publice eſt nunc*] *Nunc* ambigua diſtinctione poſitum eſt. D.

59 *Ex Piraeo*] Locus eſt mari vicinus iuxta Athenas, aptus ad voluptatem. Denique commemorat poſtea adoleſcens, illic ſibi conuiuium praeparaſſe. Quibus Chaerea eſt . . . . . praepoſitus coenam contubernalibus praeparet (Mſ. vterque: *Quibus Chaerea praepoſitus coenam contubernalibus praeparat.* W. Eugraphius hic recenſere voluit cauſas, cur aduentus Chaereae Parmenoni mirabilis ſit viſus; nempe loci *amoenitatem*, conuiuii *apparatum et cuſtodiam* publicam. Z.) Ideo adiecit, *nam ibi cuſtos publice eſt nunc.* E.

60 *Non temere eſt*] Vt Virg. (Aen. IX, 375.) *Haut temere eſt viſum. Et properans venit*] Mire locuturum ante formauit, vt geſtus verba praecedant, verba habitum conſequantur. D.

Non temere] Non paſſim, non ſine cauſa. E.

1 *Occidi*] In hac Scena nouus amor adhuc Ephebi, et conſilium potiundae virginis demonſtratur: tanta virtute Poetae comici, vt hoc commentum non quaeſitum eſſe, ſed

 occur-

Neque virgo est vsquam: neque ego, qui illam e conspectu amisi meo.
Vbi quaeram? vbi inuestigem? quem perconter? quam insistam viam?

Incer-

occurrisse sua sponte videatur. *Occidi: neque virgo est vsquam*] Non habuit quid dicere debeat aliud, properans et circumspiciens, nisi *occidi*. *Occidi*] Produc mediam syllabam verbi huius, et contrarium significat. D.

Occidi] Haec Scena prima parte quaestionem tenet, quod impeditus sit, cum virginem sequeretur, in cuius amorem inciderat, quo minus eam deduceret, et, vbi habitaret, agnosceret. Post cognitionem fit agnitio, vbi maneat, seruo indicante. Efficitur deliberatio, an ad eam pro Eunucho ire debeat. Illae diuisiones plenae sunt suasoriis verbis, ab vtili, ab honesto, ab eo quod fieri potest: quas, vt aequum est, suo loco per ordinem tractabimus. Nunc ad conquestionem reuertamur. E.

2 *Neque ego, qui illam e conspectu amisi meo*] Amatorie, dum illam non inuenit, et se perdidit. D.

3 *Vbi quaeram?*] Hoc circumspectantis est. *Vbi inuestigem?*] Plus intulit. *Quem perconter?*] Hoc tertium plus intulit. Nam vbi nec vestigia reperiuntur, superest interrogatio. *Quam insistam viam?*] Si nec, qui interrogetur, apparet. *Quam insistam viam?*] Et, *qua via*, legitur. D.

Vbi quaeram] *Quaerere* est, alicubi rem repositam persequi, inuestigare, suspicione aliquid, vbi lateat, inquirere. D.

Quem perconter?] Quem interrogem? Inter percontationem et interrogationem hoc interest, quod percontatio responsionem habet, non aut * (In Mf. neutro est lacuna. Lego: *non autem*) ex scientia confirmante, vel ex narratione. cum dicimus vbi habitat, hic enim hoc nescire se dicit responsurus * est in via (Ita Mf. vterque, sed sine lacuna), vel aliquid tale. Interrogatio vero est cui respondetur; velut, fecisti quod iusseram? cui necessario de duobus superioribus afficitur ab eo qui interrogatus est. Responsio ergo hic est: *Quem perconter?*] Vides vtique quia de habitatione futura fuerat interrogatio. Ita et in Andria, cum Crito quaereret, vbi habitaret, et Chrysis dixisset (Legendum omnino: *vbi habitasset Chrysis, et dixisset*. Vid. Andr. IV, 5, 5.), *quos perconter, video*. E.

Ne

Incertus ſum: vna haec ſpes eſt, vbi vbi eſt, diu celari non poteſt,

5 O faciem pulchram! deleo omnes dehinc ex animo mulieres.

Taedet quotidianarum harum formarum. **PAR.** ecce autem alterum.

Neſcio quid de amore loquitur. o infortunatum ſenem!

Hic vero eſt, qui ſi occeperit, ludum iocumque dicet

Fuiſſe

Ne illud *am*, ter repetitum, ingratum pariat ſonum, lege cum Donat. duobus codd. et edd. vett. *qua-via.* Caeterum tolle illas interrogationes, *incertus ſum, vbi quaeram*, etc. B.

4 *Vbi vbi eſt, diu celari non poteſt*] Ob nimiam ſcilicet formae gratiam. D.

5 *O faciem pulchram?*] *Faciem* modo non partem corporis dicit, ſed totam ſpeciem, quae apparet et cernitur: Virgil. (Aen. v, 767.). — *quibus aſpera quondam Viſa maris facies.* Deleo *omnes dehinc ex animo mulieres*] πρὸς τὸ πιθανὸν argumentatus eſt, vt oſtenderet hunc grandem iam ephebum, etiam amoris expertem non fuiſſe. Sic et alibi, *Cum me ipſum noris, quam elegans formarum ſpectator ſiem, In hac commotus ſum.* D.

6 *Quotidianarum*] Hoc eſt, leuium et vſitatarum: eſt quippe huic contrarium, *Noua figura oris. papae! Ecce autem alterum*] Sic dicimus, cum propter alterum de altero venit in mentem. D.

Taedet quotidianarum] Iam, inquit, me poenitet videre mulieres quotidianas et aſſueta forma. E.

7 *Neſcio quid de amore loquitur*] Vt iamdudum Phaedria loquebatur. *O infortunam ſenem!*] Hoc dictum praeſtruxit ad exitum fabulae ac Cataſtrophen. Nam perturbatus ad Thaidem ingreditur (forte, *ingredietur.* Nam ſequitur mox, *firmabuntur*, et *ducet*) hic ſenex, per fallaciam Pythiae, et indicium Parmenonis: atque ita firmabuntur nuptiae virginis, quam ducet Chaerea. D.

8 *Hic vero eſt*] Vtrum ſenex, an Chaerea (Indigna haec ſunt Donato. Nam manifeſte de Chaerea eſt ſermo)? ſed ſenex potius. *Hic vero eſt*] *Senex qui.* ſcilicet Chaerea. D.

Hic vero eſt] Senſus eſt: *Hic adoleſcens ſi amare coeperit, fratrem eius Phaedriam dices ludum et iocum fuiſſe*, hoc eſt, non amaſ-

Fuisse illum alterum, praeut huius rabies quae dabit.

10 CH. Vt illum di, deaeque senium perdant, qui me hodie remoratus est:

Meque

amasse: ita enim hic insaniuit in amore. E.

Ne ad hiatum, qui videtur, tollendum, cum aliis verba *sat scio*, contra libros, interpolanda putemus; duo dimetros et vnum trimetrum statuo ita: *Hic vero est, qui si occeperit, Ludum iocumque dicas fuisse illum alterum, Praeut huius rabies quae dabit.* Pro *dicet*, aut *dices*, quod in codd. reperitur, leges linguae postulant *dicas*. B.

9 *Praeut huius rabies quae dabit*] *Prae* (lege, Prae, *et comparationem significat.* Mox: *prae illis, vt illa sunt*), ex comparatione significat. Ergo proprie: et est integra locutio. et ordo est, Praeut illa sunt, quae huius rabies dabit. Et bene *dabit*, quasi de re violenta. Vt (Aen. XII, 453.), — *dabit ille ruinam Arboribus. Praeut huius rabies quae dabit*] Hic ex parte characteris inscius quidem est personae Chaereae, quem motibus coniicit seruus ardentiorem in amorem fieri posse, simulac coeperit. *Praeut huius rabies quae dabit*] Et hic ostenditur, iampridem motum in res Venereas Chaeream. Et magna Poetae cura est, ne incredibile videatur, adolescentulum, qui pro Eunucho deduci potuerit, tam expedite virginem vitiasse. Quocirca artifex summus, quod aetati non potest, naturae attribuit Chaereae: vt calidior ingenio, et ante annos amator, non libidinem in sese, sed quandam rabiem designauerit in Venereos appetitus. D.

Praeut huius rabies] Prisc. lib. XIV. L.

10 *Vt illum*] Pro vtinam. *Di deaeque senium perdant*] Plus dixit *senium*, quam *senem*. Nec mireris, post *senium*, *qui* additum: ideo quia declinationem ad intellectum retulit. vt alibi, *In Eunuchum suam*, Et *senex*, ad aetatem refertur: *Senium*, ad conuicium. sic Lucilius ait, *At quidem te senium, atque insulse sophista* (Dousa legit, *At te Di senium*, subaudiens *perdant*. Sed Franciscus filius: *At Di te perdant, senium atque insulse Poeta*). *Remoratus est*] A remora pisciculo, qui et ἐχενηΐς vocatur, *remoratio* et *remoratus* dicitur. D.

Vt illum di deaeque] Hic incipit conquestio. E.

Senium perdant] V. C. *Senem omnes perdant.* L.

Senem habent omnes nostri. *Dii deae omnes* cod. Acad. et

qui

Meque adeo, qui restiterim: tum autem, qui illum flocci fecerim.
Sed eccum Parmenonem. salue. PAR. quid tu es tristis? quidue es alacris?
Vnde is? CH. egone? nescio hercule, neque vnde eam, neque quorsum eam.
Ita prorsum oblitus sum mei.

qui hodie me, Regius. Repone, *Vt illum Di, Deae omnes senium perdant, qui hodie me remoratus sit.* B.

11 *Tum autem, qui illum floccifecerim*] *Tum autem* pro, *et.* Duas vult enim causas esse, cur seipsum di perdant: vnam, quod restiterit: alteram, quod senem perueritus diu remanserit a persequenda virgine. Et nota *floccifecerim*, et contemnere et non contemnere significare: vt nunc, *Qui illum floccifecerim*, deest *vel:* vt sit, vel floccifecerim. D.

12 *Quid tu es tristis? quidue es alacris?*] Prouerbiale est, in hominem perturbatum et incerti vultus. Aut laetus es. Nam *alacris*, L litera pro D posita, non tristis, id est ἄδακρυς intelligitur. *Quidue es alacris?*] Et *alacer* et *alacris* dicitur: vt habes apud Virg. (Aen. v, 380.) *Ergo alacris, cunctosque putans excedere pugna. Quidue es alacris?*] *Alacritas* est mutatio quaedam vultus gestientis in spem aliquam. D.

Quid tu es tristis?] Dicitur cum quodam gaudio idem *tristis.* Nam ex hoc quod vidisse se pulchram virginem dicit, quadam laetitia contractus est; quod eandem tamen ex aspectu perdidit, tristis es. vt debes non solum in fine, verum et in principio significare. E.

Quidue es alacris?] Charis. lib. I. Priscian. lib. III. L.

13 *Vnde is?*] Modo *ad quid venis* significat: sed *eo*, de loco ad locum veteres dicebant: quod mox in subiectis probabitur. *Quorsum eam*] Bene: quia proxime dixerat, *vbi quaeram? vbi inuestigem? quem perconter? quam insistam viam? incertus sum. Quorsum eam*] Hinc, vt diximus, manifestum est, *ire* et aduentum significare. D.

Vnde is?] Vnde aduenis? E.

Pro *hercule* lege *hercle*, cuius vltima corripitur. B.

14 *Ita prorsum oblitus sum mei*] Huic contrarium, *dum memor ipse mei* (Aen. IV, 336.). Ergo *oblitus mei*, insanus. *Ita prorsum sum oblitus mei*] *Prorsum,*

PAR. Qui, quaeso? CH. amo. PAR. hem! CH. nunc, Parmeno, te ostendes, qui vir sies.
Scis te mihi saepe pollicitum esse; Chaerea, aliquid inueni
Modo quod ames: in ea re vtilitatem ego faciam vt cognoscas meam:
Cum in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.

PAR.

sum, recta, id est, omnino: nam *prorsum* est porro versum, id est, ante versum. hinc et *prorsa oratio*, quam non inflexit cantilena. D.

15 *Hem*] Si cum *h*, Parmeno: si leniter, Chaerea (Promiscue autem in libb. vett. scriptum reperias *hem* et *em*. Quamquam veteres, Festo auctore, *em* etiam pro *eum* dixerunt; non tamen Donatus videtur id voluisse. Placet igitur ratio Wielingii, qui emendauit; *Si* EN *legitur*). *Ostendes qui vir sies:* Non, *si vir sies*, sed, *qui vir sies:* quod est ἐμφατικώτερον. Si quaesisset quidem, qui vir sies, an debeat praestare, qui virum se sic monstraturus est? Et *vir* modo, non ad sexum, nec ad aetatem dicitur, sed ad laudem. *Qui vir sies*] In veteribus inuenitur. D.

Pro *ostendes* versus gratia lege vel *ostende sis*, vel, quod melius videtur, *ostenderis*. B.

16 *Saepe pollicitum esse*] *Pollicitum*, quod promittentem vltro significat, dixit. et *saepe pollicitum se*, an necesse sit praestare eum, qui promiserit (lego: SAEPE POLLICITVM ESSE, *vt necesse sit praestare ea, quae promiserit*. Ed. Arg. SAEPE. *Necesse est eum praestare, qui promisit: magis necessarium, qui* saepe *promisit*). *Chaerea aliquid inueni*] Induxit μίμησιν pragmatice, more suo, non contentus dicere quid (Alii, *qui;* editt. vett. Ms. Bo-end. et ed. Du B. *quod*) pollicitus sit tantum, sed quo modo etiam, et quibus verbis. D.

17 *Modo quod ames*] Tantummodo. quasi haec mora sit promissis complendis. *In ea re, vtilitatem ego faciam vt cognoscas meam*] An possit, qui posse se affirmauit? plus est probasse quod promiserit, quam ostendere quod possit. D.

Lege cum Donato MSto, vett. edd. et tribus nostris codd. *vtilitatem in ea re faciam vt cognoscas meam*. Sublato tantum illo *ego*, quod abundat. B.

18 *Cum in cellulam*] Sic dicit anus * quae et acceperit beneficium (Edd. vett. non habent

PAR. Age, inepte. CH. hoc hercle factum'st. fac sis nunc promissa appareant:
Siue adeo digna res est, vbi tu neruos intendas tuos.

Haut

bent lacunae signum. Mſ. H. *Sic an is qui* etc. Forte, *Sic dicit, annuens ei, qui acceperat beneficium.* Quam lectionem adiuuare videntur libb. vett. CVM IN CELLVLAM AD TE). *Patris penum omne*] Ipsum penum: non ex eo aliquid, ὑπερβολικῶς. Et hoc *penu*, et hic *penus*, et haec *penus* veteres dixerunt. Ergo et *omnem* et *omne* legitur. *Congerebam clanculum*] λάθρα ἢ κρύφα. D.

Cum in cellulam] Hoc in loco persuadet seruo, vt auxilium sibi et consilium accommodet; et repetit gratiam, quam dicit se ante praestitisse. Vt in Andria: *Si te in germani fratris dilexi loco, seu tibi morigera fui in rebus omnibus. In cellulam ad te patris penum*] Apte, se ante beneficium praestitisse, quod conueniret personae, dixit, cum seruulis de cellula patris omnem penum sit solitus transferre. *Penum* autem intelligimus omne quicquid ad victum est. Quidam enim tantummodo pulmentaria hoc sermone significata voluerunt. Vt Virgil. (Aen. I, 708.) — — *quibus ordine longo Cura penum struere, et flammis adolere penates.* E.

Cum in cellulam] Hieronym. aduerſ. Rufin. lib. I. L.

Tres tantum e nostris habent *omne* pro *omnem*. Male. B.

19 *Age, inepte!*] Qui dubites de promissis: an (*aut* Z.) qui exprobres te multa esse largitum? *Hoc hercle factum est*] Inueni quod amem. hoc, quod dicebas, inquit, morae esse (*de amore esse*, Liber vterque. W. Lege, *Hoc, quod dicebas*, inueni modo quod ames, *iam factum est; amo* Z.), iam factum est; amo. *Promissa appareant*] Vtilitatem vt cognoscam tuam. D.

Age, inepte!] *Ineptum* prorsus est, quod non aptum est, ideo *age inepte*. E.

Pro *fac sis* liber Bembinus Faerni, et vnus e nostris habet admodum inepte *faxis*. B.

20 *Siue adeo digna res est*] Si persona Parmenonis est, *siue* abundat: et pro expletiua coniunctione modo est. In quibusdam omnino non legitur. *Adeo* autem abundat, aut *nimis* significat, vel *satis*. Si Chaerea dicit, hic ordo et sensus est: Fac si vis nunc, siue adeo digna res est, vbi tu neruos intendas tuos, vt promissa appareant.

Haut ſimilis virgo'ſt virginum noſtrarum, quas matres ſtudent
Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore, vt graciles ſient;

Si

reant; vt ſit *ſis*, ſi vis: et addatur *vt*, quod deeſt. Fac vt promiſſa appareant (Lege: *quod deeſt et in illo*, fac ſis nunc promiſſa appareant. Z.). *Vbi tu neruos intendas tuos*] Vtrum obſcene hoc, vt ſeruus? an μεταφορικῶς, vbi laborare ac periclitari debeas? Sed melius legunt, qui hoc totum ad perſonam applicant Chaereae; et melius, quam qui Parmenonem hoc putant loqui, *Siue adeo digna res eſt, vbi neruos intendas tuos.* D.

Siue adeo digna] Senſus eſt: ſi talis res eſt haec, vbi omnes tuas cogitationes poſſis intendere, et plurimum laborare. Denique *digna res eſt*, vbi laborandum ſit. Continuo ſubiungit: *Haut ſimilis virgo eſt, quas matres ſtudent demiſſis humeris eſſe*] Non cibo in tota aliqua pinguedine ſubleuatis. E.

Codd. noſtri male hunc verſum tribuunt Parmenoni. B.

21 *Haut ſimilis virgo eſt virginum noſtrarum*] Ciuium ſcilicet, id eſt, terrae ac patriae noſtrae. vt Virg. (Georg. II, 89.) *Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris.* Et Salluſtius, *Noſtri foeda fuga*, etc. *Quas matres ſtudent*] Hoc verbo oſtendit cultum induſtriae, non pulchritudinem naturalem. D.

22 *Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore*] Antiqui enim Graeci etiam virginibus ſuis praebebant palaeſtram, ad componenda corpora. Vel *demiſſis humeris eſſe*, liquide et molliter deductis, neque extantibus, alae in modum (*athletico modo.* Mſ. H.). *Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore*] Non accipiendum eſt quaſi hoc dicat, Ad hoc illas ſtudent matres demiſſis humeris eſſe, et vincto pectore, vt graciles ſient: quaſi haec duo propter vnum illud fiant. ſed varie tria dixit, ne diceret * aut ſtudent illas demiſſis humeris, et vinctum pectus, vt graciles ſient (Verba, *ne diceret — ſient*, abſunt ab ed. Argent. Et parum ſani habent). *Vincto pectore*] Caſtigato ac tenui, et velut vincto. Deeſt ergo *velut. Vt graciles ſient*] A ſingulari *gracilis* (Quis id neſcit. Cum vero Donatus notare ſoleat, quae rarius occurrunt; crediderim, eum legiſſe GRACILAE, et ſcripſiſſe, *A ſingulari* GRACILA *venit* etc. Conjecturam firmant teſtimonia Probi et Non.

Si qua est habitior paulo, pugilem esse aiunt; deducunt cibum.

Tametsi bona est natura, reddunt curatura iunceas.

Non. Marcelli) venit haec declinatio. D.

Vincto pectore] Macie ita deductae, vt vinctae esse videantur. *Graciles fiunt*] Legitur et *gracilae*, vt declinauerit Terentius *haec gracila*. E.

Vincto pectore] Vet. cod. *Vincto corpore*. Hieronymus de vitanda suspicione: *Papillae fasciolis comprimuntur, et crispanti cingulo angustius pectus arctatur.* Inde apud Festum: *Cingulos appellabant homines, qui in his locis, vbi cingi solet, satis sunt tenues. Vt graciles fient*] Ita Ausonius quoque: sed Probus Gramm. *Vt gracilae fient*. L.

Donatus, inquit Faernus, legit *gracilae*, dicens a singulari *gracila* venire hanc declinationem. Nos legendum esse censemus *gracilae*, quia Val. Probus p. 1466. ait, Terentium noue dixisse in sing. *haec gracila*. B.

23 *Si qua habitior paulo*] Vnde et *habitudo* dicitur: vt, *Quae habitudo est corporis?* nam *habilior*, aptior intelligitur. vt (Aen. I. 318.), *Namque humeris de more habilem suspenderat arcum.* Ergo *habitior* legendum est. *Pugilem esse aiunt*] Laus in virginem (Imo vituperium, ex sententia matrum). *Deducunt cibum*] Mire vituperauit formam, quam accurauerit fames. Et proprie *deducunt*. D.

Si qua est habitior paulo] Si est aliqua corpulentior. *Deducunt cibum*] Minus cibi dant. E.

Habitior] Plaut. Epidico I, I, 8. *Corpulentior videre atque habitior*. L.

24 *Tametsi bona est natura*] *Bona*, id est plena, magna, et pinguis. *Reddunt*] Exhibent, perficiunt. *Curatura*] *Cura*, mentis est: *Curatio*, medicinae: *Curatura*, diligentiae. *Iunceas*] Tenues et pallidas. D.

Reddunt curatura iunceas] Per hanc operam ita instituendi et ita cibos dandi, reddunt virgines iunco similes, quod herbae genus est ita in longitudinem aequali modo porrectum, vt nulla per corpus appareat vel nodo affecta pinguedo. E.

Tametsi bona] MSS. *Tamen etsi*. *Iunceas*] Ausonius Epist. 4. — *plana sic iunceus aluo.* Prudentius in Eulalia, 131. — *carnifices gemini Iuncea pectora dilacerant.* Cassiod. lib. VII. Var. XV. *Columnarum iunceam proceritatem.* Inde et

Itaque ergo amantur. PAR. quid tua istaec? CH.
noua figura oris. PAR. papae!
CH. Color verus, corpus solidum, et succi plenum.
PAR. anni? CH. anni? sedecim.

PAR.

et *Eiuncidum* ἐκλεκτωθὲν. Glossar. et Varro de re rust. lib. I. cap. 31. Terentii locum imitari voluit Luitprandus Histor. lib. VI. cap. 6. *Testes sunt non solum iuncearum formarum curatura, sed et quotidianarum formarum mulieres.* L.

Lindenbrogii codd. et vnus e nostris vett. *Tamenetsi.* Vt igitur *bona* sub ictu collocetur, repone *est* post *natura.* B.

25 *Itaque ergo amantur*] Itaque, inquit, nemo illas amat. εἰρωνεία est, aut (*haut* Z.) vere amantur: vt eo magis haec amanda sit, quae naturae beneficio, non factis comtibus, aut industria est pulchra. *Itaque ergo amantur*] Atque ita fit, vt amentur: non naturae merito, sed industria. *Quid tua istaec?*] Recte: sic enim ipse dicet, *At nihil ad nostram hanc.* *Quid tua istaec?*] Deest, *qualis est, dic.* *Noua figura oris*] Laudis genus est, *noua*: quia dixerat, *Taedet quotidianarum harum formarum.* *Papae!*] Interiectio mira subito accipientis. D.

Noua figura oris] Et in Andria diximus formam esse laudandam. Ibi, *Video adolescentulam forma, &c.* E.

26 *Color verus*] Quia non de cura est ac de fuco, id est, naturalis, non fucatus. *Corpus solidum*] Quia non vitiatum. *Corpus solidum*] Plenum et forte, id est non flaccidum. *Succi plenum*] Quia nemo deduxit cibum. Nam succus est humor in corpore, quo abundant bene valentes. Virg. (Ecl. III, 6.) *Et succus pecori, et lac subducitur agnis.* *Succus* proprie, quasi *sugus*, quem sibi ex alimentis membra sugunt, vt se repleant. *Succi plenum*] Succus est interior pinguedo membrorum. *Anni sedecim*] Vide quemadmodum aetatem virginis maturae Poeta ex occasione demonstrauerit. D.

Color verus] Et hoc quoque ad pulchritudinem proficit, vt apud Virgil. (Aen. I, 594.) — *lumenque iuuentae Purpureum*, in quo et anni declarati sunt, quod *iuuentae*: ita et hic anni indicati sunt plurimi, id est, *flos ipse.* E.

Corpus solidum et succi plenum] Ouidius Metamorph. III, 397. de Echo: — *Et in aera succus Corporis omnis abit.* In Priapaeis: *Quae succo caret, vtque patris pumex.* Hilar. in vita

PAR. Flos ipse. CH. hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario
Fac tradas: mea nihil refert, dum potiar modo.

PAR.

vita Honorati: *speciosa facies, et prius succi plena fit plena gratuitatis.* Apuleius Apolog. I. *Facies eius decora et succi palaestrici plena.* Sic enim locus ille ex vetustiss. codicibus legendus. *Succum* eleganter vocant hac in re Latini, quem Graeci *τὴν ὑγρότητα*; nec minus scite Arnob. *liquoris feminei laxitatem.* Et Martial. *Et placido fulget viuus in ore liquor.* Hunc totum vero Terentii locum optime expressit Ausonius epistola ad Hesperium: *Si qua tibi in his versiculis videbuntur, nam vereor vt multa sint, fucatius concinnata quam verius, et plus coloris quam succi habere, ipse sciens fluere permisi; venustula vt essent magis, quam forticula: instar virginum, quas matres student demissis humeris esse, vincto pectore, vt graciles sient. nosti caetera.* Hieronym. Epistola ad Paulum Concordiensem: *Dentes candidi, vox sonora, corpus solidum et succi plenum.* L.

Ex *color* elide *r*, vt in prima sede fit anapaestus, quod maxime in primo pede fieri notissimum est. B.

27 *Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario*] Haec tria sunt, quibus non rite res agitur, vel vi, vel clam, vel precario: sine pretii mentione: vel quia virgo, non meretrix: vel quia nulla ephebo spes est fallendi senis *Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario fac tradas*] Secundum ius locutus est: nam his tribus mala fide aliquid possidetur: vi, clam, precario. *Vi.* quia virgo. *clam,* quia custoditur. *precario,* quia pretium non habet Chaerea. D.

Vel vi, vel clam] Petitio a maioribus ad inferiora descendit, sicut semper diximus in petitione esse faciendum. E.

Clam, vel vi, vel precario] Vid. Cicero in Topicis. Iustin. Instit. de interdict. L.

Verba *Flos ipse* cum nec versus admittat, nec sensus probet, delenda puto Nam de sola formae commendatione nusquam flos dicitur. De aetate vero non potest, quia et Chaerea ipse, et multae aliae puellae Athenis huius erant aetatis B.

28 *Mea nihil refert, dum potiar modo*] Non hoc personae attribuendum est, sed affectui. Non enim, quia Chaerea est, sed quia amator, de se cupit facere (*temere eum cupit facere* Z.) quemadmodum potiatur. D.

PAR. Quid? virgo cuia'ſt? CH. neſcio hercle. PAR. vnde'ſt? CH. tantundem. PAR. vbi habitat?
CH. Ne id quidem. PAR. vbi vidiſti? CH. in via. PAR. qua ratione amiſti?
CH. Id equidem adueniens mecum ſtomachabar modo:
Nec quenquam eſſe ego hominem arbitror, cui magis bonae

Feli-

Dum potiar] Quaelibet cauſa ſit, dummodo ad hoc perueniam, vt poſſim potiri. E.

29 *Quid virgo, cuia eſt?*] Vtrum ſerua, an filia? D.

Quid virgo, cuia?] Hic iam quaeritur an fieri poſſit a facultate, quam rem interrogatus adoleſcens redit ad conqueſtionem, quod ſic eam de conſpectu impeditus amiſerit. E.

30 *Ne id quidem*] Pulchra varietas, *Neſcio*, *Tantundem*, *ne id quidem*. *Qua ratione amiſti?*] Figura συγκοπὴ, pro *amiſiſti*. *Qua ratione amiſti?*] Si non remanſiſſet Chaerea, ſed conſecutus virginem, vidiſſet, quo deducta eſſet prius, quam Parmenonem conueniret: non ita procederet fabula, vt nunc procedit. Irruiſſet enim in cognitionem meretricis importune Chaerea, nec pro Eunucho adduceretur vlterius. D.

Ratio verſus, ait Faernus, qui eſt Iambicus tetrameter catalecticus, exigit *amiſiſti*, vti eſt in Bembino et aliis omnibus. Nobis vero videtur olim fuiſſe ILLAM *amiſti*. B.

31 *Id equidem*] Deeſt *ob*, aut *propter*: vt ſit, *ob id*, aut *propter id*. *Mecum ſtomachabar*] Bene *mecum*: quia acriorem dolorem ſuſtinet, qui ipſe ſibi iraſci cogitur. *Mecum* ergo, pro *apud me*, vel *mihi*. D.

32 *Hominem eſſe arbitror*] Deeſt, *quam me* (lege, *tanquam me*; aut, *praeterquam me* Z.). *Cui magis bonae felicitates*] *Bonae*, magnae. Noue autem dixit, magnas felicitates ſibi aduerſari, eo quod virginem tantae pulchritudinis ex oculis amiſerit. Nam vidiſſe eam, felicitatis indicat: ſed amiſiſſe, aduerſae felicitatis. Et quod *bonae* dixit, vel magnae, vel nimiae intelliguntur, vel ἐπίθετον eſt proprium et perpetuum felicitatum. *Felicitates*] *Felicitas* aduerſa eſt, cum ex proſperitate, quod laedat, naſcitur. *Bonae felicitates*] ἔμφασις eſt, eo quod *felicitates* plurali-

Felicitates omnes aduersae fient.
PAR. Quid hoc est sceleris? CH. perii. PAR. quid factum'st? CH. rogas?
Patris cognatum, atque aequalem, Archidemidem
Nouistin'? PAR. quid ni? CH. is, dum sequor hanc, fit mihi obuiam.

raliter posuit. Ἐπίθετα autem de tribus caussis nominibus adduntur: discretionis, proprietatis, ornatus. Discretionis: vt (Aen. III, 6.) *Phrygiae molimur montibus Idae.* Proprietatis: vt (Aen. VII, 667.) *Terribili impexum seta et dentibus atris.* Ornatus: vt (Aen. I, 618.) *Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad vndam.* D.

Vt in vtrumque verbum, in *hominem* et *quenquam* cadat accentus, pone, *Neque quénquam ego hóminem esse arbitror.* B.

33 Cum *bonae felicitates aduersae* sibi repugnent: legi debet *auersae*, h. e. quae me fugiunt, nunquam ad me veniunt. Sic dicuntur saepe *Dii auersi.* B.

34 *Quid hoc est sceleris?*] Propter hoc quod patior, inquit. Nunc enim scelus dicit a sene commissum (Videtur Donatus illa, *Quid hoc est sceleris?* tribuisse Chaereae, et ad ea notasse: *propter quod hoc patior, inquit. Non enim,* etc.). D.

Verba, *Quid hoc est sceleris,* ipsi Chaereae sunt tribuenda. Nam Parmeno, qui totam hanc feruidi adolescentis orationem tepidus et lentus audiit, non debet repente ab illo more deflectere. Deinde Donatus, quamquam *scelus*, quod hic est infortunium, male interpretatur: tamen recte tribuit haec verba, vti nos, Chaereae. Sic *Scelus* occurrit Plaut. Capt. III, 5, 104. B.

35 *Archidemidem nostin'?*] Hoc sic pronunciandum est, vt appareat ex ipso nomine statim, odiosum nescio quem occurrisse, ac permolestum. D.

36 *Quid ni?*] Correptio est ab se manifesta inquirentis. est enim sensus, Quid nisi, aut cur non nouerim? est enim *quid ni*, aut quid nisi, aut cur non: quia veteres *ni* pro *ne* ponebant, et *ne* pro *non*. Vt Plautus (Menaech. I, 2, I.), *Ni stulta sis*, pro ne. Et *ne vult*, pro non vult. D.

Partim ob codd. partim ob versum recte Faernus legit: *Nostine? P. quidni? C. is, dum hánc sequor, fit mi óbuiam.* B.

PAR. Incommode hercle. CH. imo enimuero infeliciter:

Nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno.

Illum, liquet mihi deierare, his mensibus

Sex, septem, prorsum non vidisse proximis,

Nisi

37 *Imo enimuero infeliciter*] Bene hoc interponit, quod incredibile est, tardiorem futurum amatorem incessu virginis (Edd. vett. *quod incredibile est* παράδοξον, *tardiorem amorem fuisse in incessu virginis*). D.

Imo enim vero] Recte adolescens reprehendit seruum dicentem, *incommode*. Incommodum est enim, cum nos nobis causa sumus, vt aliquid damni sentiamus. At vero hic parum feliciter gesta res est, vel infeliciter potius, cum ex euentu et ex fortuna quidam occurreret senex, vt impedimento esset. Et certe mihi videtur idcirco mutasse genus calamitatis, vt infelicitatem potius quam incommodum diceret. quod incommodum iam malum est quod euenerit: infelicitas vero id malum est, quod peruersa fortuna contingit: quod tamen consilio et virtute corrigi et sustineri potest. E.

38 *Nam incommoda alia sunt dicenda*] Quae minora sunt scilicet, aut similia. D.

39 *Illum liquet mihi deierare*] Liquidum est constans, et manifestum, et certum. Et sic *liquet*, pro liquidum est: vt *claudit*, pro claudum est. Vt apud Sallustium (in Fragm.), *Nihil socordia claudebat.* Et est *liquet* verbum iuris, quo vtebantur iudices, quum AMPLIVS pronunciabant, obscuritate commoti causae magis, quam negotii simplicitate (forte, *implicitate*, h. e. implicatione). *Deierare*, valde iurare: vt *demiror*, et *deamo te, Syre*, si *de* producte legeris; si correpte, deos iurare intelligitur. D.

Liquet mihi deierare] Manifeste, inquit, possum iurare. *Liquet* enim, hoc est, clarum et manifestum est. Vt Cicero Cluentio (28 et 38.). *Quidam sibi iudices non liquere dixerunt. Deierare* est sancte iurare. E.

40 *Prorsum non vidisse proximis*] Quia non vidisse dixit *proximis*, praeteritis intelligimus. Proxima enim nobis aut praeterita, aut futura sunt: nam praesentia ea sunt, in quibus nunc sumus. D.

Lege *prorsus*, quod non modo quinque codd. cum edd. vett. et Prisc. p. 1200. habent, sed et concinnius est, quia praeced. vox *m* terminatur. B.

Nisi nunc, cum minime vellem, minimeque opus fuit.
Eho! nonne hoc monstri simile'st? quid ais? PAR. maxume.
CH. Continuo accurrit ad me, quam longe quidem,
Incuruus, tremulus, labiis demissis, gemens:

41 *Nisi nunc quum minime vellem*] Quia semper nolui, ideo nunc minime, vtpote adolescens senem. *Minimeque opus fuit*] Saepe enim nolumus tantum, nunc etiam opus non est. D.

43 *Quam longe quidem*] Bene *longe* dixit: quia *a longe* non potuit dicere: an subauditur *erat*, vt sit, *quam longe erat*? D.

Accurrit ad me] Hic in omnibus exprimenda est tarditas, quod impedimentum non parui temporis possit ostendere. Nam licet *accurrit* dixerit, tamen certum est istam properationem in senem (*sene*) fuisse tardissimam. Deinde adiecit et locum, quod dixit: *quam longe quidem*. Isti corporis qualitatem subiungit *tremens*, deinde *labris dimissis*. Haec iam ad impedimenta loquendi videntur apposita, et quod dixit *tremens:* scimus enim retortis ad hiatum labris, sed praeminentioribus, minus facile sonus exprimi. Adiecit tamen *gemens*, quod tardius in gemitu naturae * (*natura* Z.) senectutis expresso sono aliquid locutura prorumpat. Deinde congeminat quasi reuocationem et salutationem, *Heus, Heus, inquit*] Ostenditur tarditas, simulque istud declaratur, quod vere vox ista ab eo coeperit sono, qui et vocem et gemitum declararet. E.

44 *Incuruus, tremulus, labiis demissis, gemens*] Vt omnia ostendat in contrarium sibi versa esse, etiam cursum attribuit seni (Hoc scholion explicat tantum verba, *Continuo accurrit*, quae exciderunt. Z.). *Labra*, sunt superiora: *labia*, inferiora. *Labra* asinorum (*simorum* legendum putat Bynkershoekius. Flaccus, teste Charisio, ita distinguit: modica esse *Labra*, *Labia* immodica, et inde *Labeones* dici) proprie dicuntur. *Gemens* autem, ob continuam tussim. Sic Lucillius: *Ante fores autem, et triclini limina quidam Perditus Tiresia tussi grandaeuus gemebat.* *Incuruus*, valde curuus. Sic Virg. (Aen. XII, 1.) *Turnus vt infractos aduerso Marte Latinos Defecisse videt.* — *Infractos* enim valde fractos significat. Nam *in* praepositio nunc auget, nunc minu-

Heus, heus, tibi dico, Chaerea, inquit. restiti:
Scin' quid ego te volebam? dic. cras est mihi
Iudi-

minuit dictionem. Recte etiam deformitatem describit senis, qui praeter (*propter* Z.) aetatem, post pulchram virginem, foedior videbatur. Et quam importune omnia? pro puella, senex occurrit: pro virgine, incuruus, tremulus: pro pulchra, labiis demissis, gemens: et cum amator sit, inaniter adolescenti ipse iudicium loquitur: dum festinandum sit, remoratur. *Labiis demissis*] Maiora labra, vnde *labeones*. Alii *labia* inferiora, et *labra* superiora. D.

45 *Heus, heus, tibi dico Chaerea*] *Tibi dico Chaerea*, non adderet, nisi videret Chaeream dissimulantem praeterire. *Inquit*] Aliter *inquit* pronunciandum est hoc est, concitate. Nam senis verba aliter proferenda sunt. D.

Tibi dico] Et hic quam stulte, vt, cum iam reuocauerit, adiiceret *tibi dico.* sed inde subiunxit, cum vtique paratus esset adolescens ad audiendum, *Scin' quid ego te volebam?* Quam enim stultum est, vt cum ante debeat dicere, veluti interroget ac dicat, *Scis quid ego te volebam?* Ita coactus est adolescens respondere vt diceret *Dic* Inter vices vocum magna tarditas declaratur. Contra respondet ille, *Cras est mihi iudicium.* Et hoc stultum est, quod ait; quod cras fuerat futurum, pridie nunciauit. Deinde tarda narratio est, quod dicit. *Est mihi iudicium.* Denique dolor adolescentis et hac narratione exprimitur, quod dicit, *Quid tum?* Atque ille verba pene non necessaria adiecit, cum respondet, *Vt diligenter nuncies patri, aduocatus mane mibi esse vt meminerit.* Denique istac sic expressa et hoc intelligi datur cum adiunxit, *Dum haec dicit, abiit hora.* Atque iniecit, *rogo numquid velit.* Quod quidem fortasse verisimile videatur esse, eum qui properaret tacente eo qui retinebat, amplius interrogare voluisse. Verum hoc ad festinantem magis pertinet. Cui (*Qui*) enim dixit, *Rogo ne* (*num*) *quid velit*, metuebat, ne forte discedentem rursus senex reuocaret. Denique cum ille respondisset, *recte*; tunc dicit adolescens *abeo.* *Cum huc respicio ad virginem.* Post locutionem diu habitam *respicio*, inquit, ad eam quam sequebar virginem. E.

46 *Scin' quid ego te volebam?*] Hic ostenditur odiosa tarditas senis, apud festinantem Chaeream. Nam non dicit, sed promittit se dicturum. *Cras est mibi iudicium*] Huic morae

Iudicium. quid tum? vt diligenter nuncies
Patri, aduocatus mane mihi esse vt meminerit.
Dum haec dicit, abiit hora: rogo, num quid velit?
Recte, inquit. abeo. cum huc respicio ad virginem,
Illa sese interea commodum huc aduorterat
In hanc nostram plateam. PAR. mirum, ni hanc dicit, modo
Huic quae data'st dono. CH. huc cum aduenio, nulla erat.
PAR. Comites secuti scilicet sunt virginem?

morae etiam illud additum, quod, quum debeat dicere quid velit, prius dicit quod non est necessarium, quare velit. D.

47 *Vt diligenter nuncies*] *Diligenter* nihil tam abundanter, nihil tam moraliter (h. e. *ad moram faciendam apte* Z.) dici potuit. D.

48 *Esse vt meminerit*] Non *vt sit:* sed, *vt esse meminerit.* O prolixitas! D.

49 *Dum haec dicit*] Dat tempus verbis: quae non potuit, quamuis imitaretur, exprimere. *Rogo numquid velit?*] Hoc est, significo me abire. Nam abituri, ne id dure facerent, *Numquid vis* dicebant his, quibuscum constitissent. *Quid* est ergo. *Rogo numquid velit?*] Hoc est, dico quod abeuntes solent. D.

Dum haec dicit] Ms. R. et V.C. *Dum haec loquitur.* L.

Recte Nostri omnes, praeter vnum satis recentem, habent *loquitur*, pro vulgari *dicit*. Vt supra II, 2, 24. B.

50 *Recte inquit*] Pro eo quod est nihil: et moraliter, τῷ ἀττικισμῷ. *Cum huc respicio ad virginem, illa sese, &c.*] In hanc partem scilicet, qua meretrix habitabat. D.

51 *Interea commodum*] Tantum quod, vel ipso eodemque tempore. *Interea commodum*] Vna. Et hoc significat: vt si dicas, Eodem tempore quo hoc agebatur. Nam *interea*, nunc coniunctio accipienda est: non, vt alias, pro aduerbio ponitur. D.

52 *In hanc nostram plateam*] Recte, quia vicina est illis Thais, ad quam deducitur. D.

Mirum, ni hanc dicit] Hic cognitio efficitur eius, quae quaerebatur. E.

53 *Nulla erat*] Etenim ingressa iam fuerat. D.

Dono totum in Thesi occultatur. Repone, *Huic quaé data dóno'st.* B.

54 *Comites secuti scilicet sunt virginem*] Interrogatiue

55 CH. Verum: parasitus cum ancilla. PAR. ipsa'st: ilicet.
Desine: iam conclamatum'st. CH. alias res agis.
PAR. Istuc ago quidem. CH. nostin' quae sit? dic mihi:

Aut

quidem: sed sic, vt scire videatur id quod quaerit: sed ad hoc quaerere (*quaerit* Z.), vt, quod scit, confirmet. D.

Comites secuti] Interrogat signa, quo facilius quam suspicatur, eam virginem esse cognoscat. E.

Non interrogat hic versus, vti Donatus opinatur, sed coniectat; quia Chaerea respondet, *Verum*. B.

55 *Verum parasitus*] *Verum*, modo inceptiua est, non relatiua particula. vt in Andria, *Verum vidi Cantharam suffarcinatam*. D.

Ipsa est, ilicet] Quoties causa ab oratoribus finiebatur, et a iudice sententia ferri habuerat (*desierat*. Nisi cum Westerh. malis, *ferenda lata erat* Z.), semper conclamabatur *ilicet*, hoc est, ire licet. Signum ergo finis et cognitionis plenae. E.

56 *Iam conclamatum est*] Transactum ac finitum. vt conclamata corpora nihil reliqui iam habent ad vitae officia. *Conclamatum est*] Manifestum significat, ipsam idem * (*eandem*) esse, vel pulchram esse. quia et ipse dixerat (lege, *vel puellam esse, de qua ipse dixerat*, vid. supra II, I, 25. Nisi mauis, *pulchram esse, quia de ipsa dixerat*. Vel, *quia et ipse dixerat*): *Haec superat ipsam Thaidem*. vt in conclamatis funeribus nulla dilatio est doloris et luctus, vnde Lucanus ait (II, 23): — *corpora nondum Conclamata iacent*. Aut *conclamatum*, satis deploratum, satisque vociferatum est: quia dixerat, *O infortunatum senem! si et hic amare coeperit*. Tanquam dicat, Iam occisum patrem tandem scimus, iamque deflemus. *Alias res agis*] Recte, quia dixit ille, *Iam conclamatum est*. *Alias res agis*] Aut non attendis ad id quod dico, significat, vt nulla sit in eo attentio. Nam hinc natum est, *Agite amabo*. Aut nugatorias res agis, hoc est, iocaris: quasi dicat, vanas res agis. D.

Conclamatum] Seruius Aeneid. VI, 218. *Pars calidos latices*. L.

57 *Istuc*] Illud scilicet, *Desine, conclamatum est*. E.

Bene Cod. C. C. C. legit, *Istuc ago equidem. C. nostin' quaeso dic mihi, aut Vidistin'?* Nam *quaeso* locum habet in interrogatione, et Parmeno respondet absolute, *vidi, noui*. B.

Aut vidiſtin'? PAR. vidi, noui, ſcio, quo abdu-
cta ſit.
CH. Eho, Parmeno mi, noſtin'? PAR. noui.
CH. et ſcis, vbi ſiet?
PAR. Huc deducta'ſt ad meretricem Thaidem:
ei dono data'ſt.
CH. Quis is eſt tam potens cum tanto munere
hoc? PAR. miles Thraſo,
Phaedriae riualis. CH. duras fratris partes prae-
dicas.

58 *Scio, quo abducta ſit*] Plus dixit, quam interrogabatur: credo, taedio interrogantis. nam properat, vt dicturus eſt (Edd. Ven. *at ducturus* eſt. Lege: *et iturus eſt*. Vid. Donat. ad verſ. 60.), ad deducendum Eunuchum ad Thaidem cum ancilla ex Aethiopia. *Scio quo abducta ſit*] Secunda ἀποσιώπησις. D.

59 *Eho, Parmeno mi, noſtin'? et ſcis vbi ſiet?*] Amatorie ſatis repetuntur, quae ſemel dicta ſuffecerant. D.

Syllaba vltra metrum redundat: niſi *Parmeno* dactylum feceris, quod vero non licet. Igitur, ſublato illo *Noui*, et totum verſum tribue Chaereae. Vti eſt apud Donatum. B.

60 *Huc deducta eſt ad meretricem*] Et hoc confundit ſemel, (*ſimul* Z.) quum aceruatim dicit, velut odio interrogantis ſaepius et feſtinatione ad mandata Phaedriae peragenda. D.

62 *Phaedriae riualis*] Cum pronunciatione addendum, quo magis doleat Phaedriae riualis. (Forte leg. *Hic molliori pronunciatione eſt vtendum*, quod malum dolebat Phaed. riu. Z.). *Duras fratris partes praedicas*] Scilicet contra aemulum et diuitem et largiſſimum. Et *partes duras*, μεταφορικῶς ab actoribus ſcenicis. D.

Duras fratris partes] Si enim eum riualem habet frater, cum ipſe ſit pauper. Et bene huius comparatione lapſus eſt ſermo ad id, quod neceſſarium fieri poſſit ad conſilium (forte, *fieri debebat ad conſilium*, *vt* Z.), reſponderet ſeruus, *Immo enim ſi ſcias quod donum huic dono contra comparet*. Indicat enim Eunuchum mitti: ex quo conſilium naſcitur, vt ipſe pro Eunucho ad meretricem pergat. E.

PAR. Immo enim, ſi ſcias, quod donum huic dono contra comparet:
Tum magis id dicas. CH. quodnam, quaeſo hercle? PAR. Eunuchum. CH. illumne, obſecro,
Inhoneſtum hominem, quem mercatus eſt here, ſenem, mulierem?

PAR.

63 *Comparet*] Hic iam oſtenditur miles illuſtrior, per riualis dona, quam per ſua. Et eſt qualitas comparatiua. *Comparet* pro emat, aut comparandum putet. D.

Immo enim recte codd. praeter duo, qui *enim* omittunt, habent, et vett. edd. Deinde repone *donum dono huic c. c.* quod, vt *omnia omnes* et ſimilia, ad Terentianas Veneres pertinet. B.

64 *Tum magis id dicas*] Duras partes fratris eſſe. *Quodnam quaeſo hercle?*] Curioſitatem addidit (Mſ. Boend. adiectum habet *ita*. Poſtea eſt lacuna. Et ſane vulgaris lectio incommodum efficit ſenſum), παρελκόντων *Quaeſo* et *Hercle.* Et vide quam molliter, et ſine intellectu ſpectatoris ad argumenti ſpectati ordinem Poeta perueniat; vt de Eunucho facta mentione conſilium naſcatur ſupponendi Chaereae. *Eunuchum*] Mire Terentius primo ſimpliciter Eunucho nomen poſuit, huic quoque detracturus (Quid haec ſibi velint, non video. Wielingius putat, ſubaudiri oportere, *nomen Chaereae, vbi ad Thaidem ducturus eſt.* W. Aut leg. *huic omnem moram detracturus.* Z.). D.

Faernus *id* delet, quia ſedem certam in libris non habeat, et verſui incommodet. Ego vero malo *Tum* deleri, vt *Magis* ſit in ictu. B.

65 *Inhoneſtum*] Foedum: vt (*et* Z.) contra, *facie honeſta.* vt apud Virgil. (Aen. I, 591.) *Et laetos oculis afflarat honores. Hominem*] Opportune *hominem* dixit, tanquam incerti ſexus. *Senem mulierem?*] Non communi genere dixit *ſenem?* quippe qui alibi (Hec. IV, 3, 15.) ſeparauerit, dicendo, *ſenex atque anus:* ſed ſubdiſtinguendum eſt, vt ſit duplex vituperatio: vna ab aetate, quod ait *ſenem:* altera a membrorum mollitie, quod ait *mulierem.* D.

Inhoneſtum hominem] Quod contra eſt, vt ipſe dixit, *facies honeſta ac liberalis. Senem mulierem*] Singula ſunt, vt aetatis indicium ſit, quod *ſenex; mulier*, quod ſexus amare videatur alienus. E.

Ob codd. legendum puto *heri.* Deinde *ſenem mulierem*

cum

PAR. Iſtunc ipſum. CH. homo quatietur certe cum dono foras.
Sed iſtam Thaidem non ſciui nobis vicinam. PAR. haut diu'ſt.
CH. Perii, nunquamne etiam me illam vidiſſe? ehodum dic mihi,
Eſtne, vt fertur, forma? PAR. ſane. CH. at nihil ad noſtram hanc. PAR. alia res.

cum Donato non diſtinguendum cenſeo, quia *ſenex* apud Catullum et Tibullum quoque de muliere dicitur. Sic etiam occurrit *mulier meretrix*. B.

66 *Quatietur certe cum dono foras*] Mire *cum dono*: tanquam illi repulſae cauſa donum futurum ſit. Tum deinde non reiicietur, ſed *quatietur*. Vide quam contumelioſius dictum ſit, *quatietur foras*: vel verberibus impellitur foras, non expulſione, ſed detruſione: vel ſic dixit, *foras quatietur*, vt deſit *verſum*: vt ſit, foras verſum verberabitur: vt verberetur et fugetur foras. Nam et peruulgatae conſuetudinis dictum eſt, *Feri canem foras*: hoc eſt, feriendo canem foras eiice (Sic apud Anacr. XXXIII, 19. ἔρωτας ἐκβοῆσαι eſt, clamando eiicere foras. Z.). D.

67 *Sed iſtam Thaidem non ſciui nobis vicinam*] Quomodo n. pro Ennucho veniet, ſi aut nouit, aut notus eſt? Et ſi mulierem adoleſcens ne nouit quidem, ipſe multo maxime neſcietur. *Sed iſtam Thaidem non ſciui nobis vicinam*] οἰκονομία contra illud, quod meretrix vicina erat. *Haus diu eſt*] Vicina ſcilicet. Et eſt cauſa, an (forte, *vt* W. *cur* Z.) veriſimile ſit neſcire potuiſſe vicinam. Et nota apud Terentium vicinas poni ſaepius adoleſcentibus meretrices, vt haec ſit prima amoris illecebra. D.

68 *Nunquamne etiam me illam vidiſſe?*] Artificioſe inculcat Poeta τὸ πιθανόν. D.

69 *Eſtne, vt refertur, forma?*] Hoc propter (*probat* Z.) illud, quod ſupra diximus. Sed nimio lepore Terentiano iam illud agitur. Nam hic oſtenditur, veriſimile eſſe pro Eunucho creditum apud vicinam meretricem Chaeream, qui adeo ignotus ſit mulieri, vt nec ipſe eam nouerit: quod erat facilius et promtius. Et additur color (*Eſt igitur cauſa* Z.), quod et illa non diu vicina eſt, et quod adoleſcens plurimum in Piraeo commoratus eſt. *Nihil ad noſtram hanc*] Moraliter *noſtram* dixit, pro meam. *Alia*

res

70 CH. Obsecro hercle, Parmeno, fac vt potiar. PAR. faciam sedulo, ac
Dabo operam, adiuuabo. numquid me aliud? CH. quo nunc is? PAR. domum,
Vt mancipia haec, ita vt iussit frater, ducam ad Thaidem.
CH. O fortunatum istum Eunuchum, qui quidem in hanc detur domum!

PAR.

res est] Non potuit melius suam vtrique gratiam reseruare. Nam et illa, et haec amantur. D.

70 *Faciam sedulo*] Mire in promissis posterioribus difficultas rei ostenditur: quum primo *faciam* dixerit. D.

Obsecro hercle] Res redit ad preces, quam quidem se effecturum seruus pollicetur, et fingit se discessurum, sed tenetur a domino: et dum laudantur fortunae Eunuchi, quod ad eam iturus est domum, vbi virgo pulcherrima est, sic subit ratio, vt ipse debeat pergere. quam rem prouidus seruus agnouit. E.

Ac dele, vt per asyndeta fortius incedat oratio. B.

71 *Numquid me aliud vis?*] Hoc dicere abeuntes solent. Et bene, *Numquid me aliud vis?* quia festinat. Et simul quia hinc noscitur (*nascitur*, edidit Westerhofius tacite Z.). dolus fallendae meretricis. D.

Leg. *adiutabo*, quia Noster sic solet, et Spondeus in hac sede Trochaeo est melior. B.

72 *Vt mancipia haec, ita vt iussit frater, deducam ad Thaidem*] Vide Terentium (videtur scriptum fuisse: *Vide T. artificium*, h. e. *Terentii artificium*), vt non quaesita esse haec fallacia, sed ipsa se obtulisse videatur. D.

Ducam, non *deducam*, probatur a versu et codd. B.

73 *O fortunatum istum Eunuchum*] *Istum*, saepe annotauimus, aut ad contemtum, aut ad odium referri. vt Virgilius (Aen. IX, 94.), *Aut quid petis istis?* et (Aen. XII, 808.), *Ista quidem quia nota mihi tua magna voluntas Iuppiter.* *Qui quidem in hanc detur domum*] Quid facilius, quam imitari velle, quod laudes? nec quisquam, nisi qui cupit, eligitur pro Eunucho, qui Eunuchum putat esse beatum. Vide, quam molli descensu ad hoc consilium peruenitur. Res enim hoc suggerit potius, quam Parmeno: ideo quia, seruum hoc suadere Chaereae, nimis temerarium fuit. D.

PAR. Quid ita? CH. rogitas? ſumma forma ſemper conſeruam domi
Videbit: colloquetur: aderit vna in vnis aedibus:
Cibum nonnunquam capiet cum ea: interdum propter dormiet.
PAR. Quid? ſi nunc tute fortunatus fias? CH. qua re, Parmeno?

Re-

74 *Quid ita*?] Potuit intelligere ſtatim ſeruus; ſed ad hoc interrogat, vt doceatur ſpectator (Potius, quia haec eſt conſuetudo popularis ſermonis. Z.). D.

Dum videbit, colloquetur] Achill. Tatius Amor. libr. I. *αὐτήν σοι δέδωκε τὴν ἐρωμένην ἡ Τύχη, καὶ φέρουσα ἔνδον ἵδρυσεν.* et paulo poſt: *σὺ δὲ βλέπεις ἀεὶ, καὶ ἀκούεις ἀεὶ, καὶ συνδειπνεῖς, καὶ συμπίνεις.* Et Catullus Lesbiae amicae ita adblanditur: *Ille mi par eſſe Deo videtur, Qui ſedens aduerſus identidem te Spectat, et audit Dulce ridentem.* L.

75 *Videbit: colloquetur: aderit vna, &c*] Amatorie nimis, quinque lineas amoris exſecutus eſt: adeoque diligenter, vt etiam ordinem cuſtodierit. *Videbit: colloquetur: aderit vna in vnis aedibus*] Mire amator non ſimul effudit hoc bonum, ſed particulatim digeſſit: vt maior voluptas futura eſſe noſcatur. *Videbit: colloquetur: aderit, &c.*] Iſtae enim ſunt amoris lineae: etſi eas non omnes eſt perſecutus. D.

Antholog. VII, 135. *Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε· τρισόλβιος ὅστις ἀκούει· Ἡμίθεος δ' ὁ φιλῶν· ἀθάνατος δ' ὁ συνών.* W.

77 *Quid ſi nunc tute fortunatus fias?*] Sic videtur Parmeno dicere, potius vt iocetur, quam vt fieri credat poſſe. D.

Quid ſi nunc tute fortunatus fias?] An fieri poſſit vt dixit (Verba, *An — dixit*, ſunt aliena, et forte ex ſequentibus huc retracta Z.) deliberatiuae praecepta percurrit a facultate: *Capias tu illius veſtem, pro illo te ducam, te illum eſſe dicam.* Deinde ab vtili: *tu illius fruerere commodis, quibus tu illum dicebas modo;* et reliqua. Deinde an fieri poſſit: *quandoquidem illarum neque te quiſquam nouit, neque ſcit qui ſies. Praeterea forma atque aetas ipſa eſt, facile vt pro Eunucho probes.* Hoc quidem ioco dicebat ſeruus; ſed rem inuentam pulchre cogit fieri adoleſcens. Cumque diu repugnaret ad terrendum eum, *periculum futurum eſt*, ait, *ne in domo meretricia tanquam adulter teneatur.*

Hic

Responde. PAR. capias tu illius vestem. CH. vestem? quid tum postea?

PAR. Pro illo te ducam. CH. audio. PAR. te esse illum dicam. CH. intelligo.

PAR. Tu illis fruare commodis, quibus tu illum dicebas modo:

Cibum vna capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias:

Quandoquidem illarum neque te quisquam nouit, neque scit qui sies.

Prae-

Hic ille respondet: *adulterum in domo meretricis esse non posse*, per statum finitiuum. E.

78 *Capias tu illius vestem*] Non semel ostenditur, quod futurum sit (Lege: *Non simul ostenditur, quid f. s.* Sic enim ad vers. 75. *Non* simul *effudit hoc bonum*): quia particulatim potest etiam quod turpe est, tamen mitti ad persuasionem. Simul in gestum respicitur. Ergo non dixit, ibis pro Eunucho: sed primo, *Capias illius vestem:* tum deinde, hoc ipsum non aspernante domino, pergit seruus ad caetera, quae audaciora sunt. *Vestem?*] Quam libenter audiat, repetitio dictorum per interrogationem ostendit. D.

79 *Audio*] Id est, libenter hoc admitto, et consentio. Vt in Phormione, *Audio et fateor*, et contra. *Non audio*. *Intelligo*] *Audio* et *intelligo* vim modo non vsitatam exprimunt, scilicet consentientis immodicum affectum. D.

Omnes codd. nostri, praeter duo, habent *deducam*, quod ipse versus comprobat. B.

80 In verbis, *quibus tu illum*, *Tu* recte abest in cod. Patrensi. B.

81 *Cibum vna capias*] Bene seruus interturbauit supra dictas amandi lineas, et ordinem voluptatum: quippe qui amare non nouerit. *Cibum vna capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias*] Etsi satis erat superior versus, tamen incentiua sunt amoris, etiam sigillatim haec enumerata, quae vna sententia superior versus ostenderat. D.

82 *Quandoquidem illarum quisquam*] Pro, *ex illis*. *Quisquam*] Quia *quaequam* dicere, absurdum est. *Illarum quisquam*] *Quisquam*, multis exemplis probatur etiam feminino genere veteres protulisse: ita

vt

Praeterea forma, et aetas ipsa'st, facile vt pro Eunucho probes.
CH. Dixti pulchre: nunquam vidi melius consilium dari.
Age, eamus intro: nunc iam orna me; abduc, duc, quantum potes.
PAR. Quid agis? iocabar equidem. CH. garris.
PAR. perii, quid ego egi miser?
Quo trudis? perculeris iam tu me. tibi equidem dico, mane.

CH.

vt in numeris et generibus haec pronomina infinita sint. *Neque scit qui sies*] Hoc est, quod supra callide Poeta praestruxit. D.

Neque scit] V. C. *sciet*. L.

83 *Forma, aetas ipsa est*] Deest, *in te*. *Facile vt pro Eunucho probes*] Formam scilicet et aetatem. *Formam*, quia pulcher es: *aetatem*, quia ephebus. *Facile vt pro Eunucho probes*] *Probes*, fingas, atque persuadeas: vt in consuetudine dicimus, *Homo sacrilegus pro innocente se probauit.* Et Cicero, *Hoc tu his probabis?* Itaque deest *te*, quod subaudiamus. vt sit, *pro Eunucho te probes*. *Probes*] Vt (Aen. IV, 401.), *Migrantes cernas*. Aut *probes*, persuadeas. Et simul honeste, non dixit, quod erat rectum, vt Eunuchum probes, sed pro Eunucho: ne esset contumeliosum in Chaeream. D.

In cod. C. C. reperitur *aetas ipsa es*. Hinc emendandum puto, *aetate ipsa es*; vt And. I, I, 95. *Erat forma honesta et liberali*. B.

85 *Nunc iam orna me*] Hortatiue (Forte leg. *ornatiue* Z.) *orna* dixit: non despolia, aut exue me. *Abduc*] Abducimur vnde volumus: Ducimur quo volumus (Vid. supra ad II, 2, 35.). *Quantum potes*] Deest, *cito* (Lege: *Id est*, *cito*: vel, *deest tantum*). D.

Quantum potes] V. C. *potest*. L.

Lege et distingue, *Age eamus intro nunc iam: orna me, abduc, duc, quantum potest*. Vett. enim codd. Fabricii, Bembinus et Noster passim habent *potest*. B.

86 *Quid agis?*] Callide seruus non vult se auctorem videri tanti facinoris. D.

87 *Quo trudis?*] Comici semper ea ostendunt fieri ab altero verbis alterius personae, quae ostendi per se ipsa non pote-

CH. Eamus. PAR. Pergin'? CH. certum'st.
PAR. vide ne nimium calidum hoc sit modo.
CH. Non est profecto: sine. PAR. at enim i-
staec in me cudetur faba: CH. ah!
PAR. Flagitium facimus. CH. an id flagitium'st,
si in domum meretriciam

Dedu-

poterant: vt nunc manu agere Chaeream (interfere, *Parmenonem*) Parmenone ipso dicente cognoscimus. *Quo trudis?*] Praebet se vi cogendum domino, quem compulit dictis. *Perculeris iam tu me*] Peruerteris. vnde prouerbium, *Bene plaustrum perculit. Tibi equidem dico, mane*] Sigillatim ista pronuncianda sunt: ex quibus intelligatur, non cessare Chaeream, quin adhuc impellat et trudat. D.

88 *Pergin'?*] Quasi vero ioco dixerit, non serio. *Ne nimium calidum*] Periculosum. Sed melius *callidum* legitur. *Nimium*] Aduerbiale: quia *nimium* propria vox est. D.

Callidum plerique codd. habent. Sed *calidum* et versus et sensus postulant. B.

89 *At enim istaec in me cudetur faba*] Id est, in me hoc malum recidet, in me haec vindicabitur culpa: vt laborat solum, in quo cuditur, id est batuitur faba. quum siliquis exuitur tunsa (*inter tunsa*, Ms. Boend.) fustibus: vt in areis more rusticorum fit. Vel quod quidam male coactam fabam, et quae non maduerit, sed dura permanserit, supra caput coqui, velut ipsi fabae irati saxo comminuunt, tum vniuersum malum, et omnis dolor ad coquum peruenit. Simile et alibi a pulmento prouerbium est, *Tute hoc intristi, tibi hoc est exedendum; accingere.* D.

In me cudetur faba] Ex prouerbio. Nam dicunt quendam auarum rusticum, cum fabam coxisset, et cum socio inuaderet, partem sibi depoposcisse, vt cum socio inuaderet in eodem vasculo: et aquam adiecisse parti suae, quae corrupta et alteram quoque corrupit: vnde communis faba corrupta, et in eum qui hoc fecerat tota conuersa est. Igitur prouerbium, vt qui malefacit, in eum recidat quod fecit. E.

90 *Flagitium facimus*] *Flagitium* more militari dicitur, res flagitatione, hoc est, increpatione digna. Nam *flagitatio* a strepitu dicitur: vnde *flamma* (*flagella*, additum habet edit. Westerh. Z.), et *flagitare*, id est, personare intelligimus dici. Nam haec omnia sine sonitu crepituque non sunt.

An

Deducar, et illis crucibus, quae nos, noſtramque adoleſcentiam
Habent deſpicatam, et quae nos ſemper omnibus cruciant modis,
Nunc referam gratiam; atque eas itidem fallam, vt ab illis fallimur?
An potius haec patri aequum eſt fieri, vt a me ludatur dolis?

An id flagitium eſt?] An liceat? an deceat? Et prius, quia licet. *An id flagitium eſt?*] Terentius laudat argumentum huius fabulae: in quo exemplum promitur (*promittitur*, Mſ. Boend.), quod proſit parentibus, obſit meretricibus: et ſimul deliberationibus tractans id faciendum (Ed. Du B. *tractans id faciendum, vt ad domum meretriciam deducatur*. Alii, *ad faciendum*). *Si in domum meretriciam deducar*] Hoc tale eſt; nulla lex prohibeat, et defendatur vt licitum (Ed. Du B. *vt defendatur quod licitum eſt*). D.

91 *Et illis crucibus*] Hoc iam ad illud pertinet, vt oſtendatur decere; et primo a perſona eius fit (Vterque liber, *eius, cui fit*). D.

Nos noſtramque adoleſcentiam] Quaſi incertam, et ad ſe quadam diuiſione pendentem; quale eſt illud (Virg. Ge. I, 292.), — *ferroque faces inſpicat acuto*. E.

92 *Habens deſpicatam*] Contemtam atque deſpectam. Et ita eſt ἐπένθεσις et μεταπλασμός. Vel certe alterius verbi declinatio, ab eo quod eſt *deſpicor*, vt *conſpicor*. Salluſtius (B. Iug. 49.), *Quum interea Metellus monte digrediens cum exercitu conſpicatur, primo dubius, quidnam inſolita facies oſtenderet*. D.

Deſpectam habet Bembinus. Sed ego legendum eſſe cenſeo *deſpicatu*, vetuſte, pro *deſpicatui*. Sic Heautont. II, 3, 116. *neglectu* eſt pro *neglectui*. Atque *habere deſpicatui* reperitur Plaut. Menaech. IV, 3, 19. B.

93 *Nunc referam gratiam*] Non eas, inquit, laceſſam: ſed quod iuſtum eſt, vicem reddam: quaſi ipſe in aliis laeſus ſit. *Vt ab illis fallimur?*] Non dixit, *alii falluntur*. D.

94 *An potius haec pati, aequum eſt fieri?*] Illic viciſſitudo extat in *Pati dolos*. *Vt a me ludatur dolis*] σύλληψις: ſubauditur *pati* (*Patri* ſcripſiſſe Donatum putat Faernus. Sed forte, *Pater* Z.). D.

95 Quod, qui rescierint, culpent: illud merito factum omnes putent.

PAR. Quid istic? si certum'st facere, facias. verum ne post conferas

Culpam in me. CH. non faciam. PAR. iubesne? CH. iubeo, cogo, atque impero.

Nunquam defugiam auctoritatem: sequere. PAR. Di vortant bene.

ACTVS

An potius haec patri?] Melius est, inquit, in domum meretriciam (*si*, Z.) deducar (*vt*, Z.) referam gratiam, quam patrem fallam. E.

Nostri omnes, *An potius haec pati?* Sed vnus vet. a manu prima habet *patri*. Ego, cum verbum *haec* intelligi non possit, quia *in domum meretr. deduci, crucibus illis gratiam referre,* non possunt *fieri patri;* legendum puto, *An potius par atque aequum est, pater vt a me.* B.

95 *Quod qui rescierint*] Ex consequentibus argumentum: nam illud factum vituperatio sequitur, hoc approbatio. *Illud merito factum omnes putent*] Bene, non *iudicent:* quia et hoc ipsum non satis probum est, vel meretricem fallere. D.

96 *Quid istic?*] Aduerbium est aegre concedentis. *Facias*] Pro facito. *Verum, ne post conferas*] Si *ne* prohibentis est, nihil deest: si percontantis, vt sit *ne forte*, deest timeo. *Verum, ne post conferas culpam in me*] In hoc negotio non auctor vult interesse, sed seruus. *Verum*] Deest, *vide*. D.

97 *Cogo atque impero*] Euidenter ostendit, plus esse *imperare*, quam *iubere*. *Nunquam*] Pro non. *Vt, nunquam omnes hodie moriemur inulti*. D.

Iubeo, cogo, atque impero] Cum necessitate sunt. E.

Iubeo, cogo] Ms. R. *Iubeo, imo cogo*. L.

Omnes nostri cum vett. edd. habent *Iubeo immo cogo*. Igitur aut legi debet, *Iuben?* CH. *Iubeo? Immo cogo* &c. aut, quod melius, retinenda est Lindenbrogii lectio. B.

98 *Nunquam defugiam auctoritatem*] Non, inquit, recusabo facere, dum tu tamen auctor sis facti. D.

Verbum *sequere* Bentleius Parmenoni, qui loquitur *Di vortant bene*, tribuit. Quod praeferendum videtur, ne verba postrema simpliciter, et ambigue sint posita. Caeterum verba, *nunquam defugiam auctoritatem*, significant, *nullo tempore negabo, me tibi auctorem huius rei extitisse*. Z.

ACTVS TERTII SCENA PRIMA.

THRASO. GNATHO. PARMENO.

MAGNAS vero agere gratias Thais mihi?
GN. Ingentes. TH. ain' tu? laeta'st? GN. non tam ipso quidem
Dono, quam abs te datum esse: id vero serio
Triumphat. PAR. huc prouiso, vt, vbi tempus fiet,
Deducam. sed eccum militem. TH. est istuc datum
Pro-

1 *Magnas vero agere gratias*] Hic sermo sic prodit, vt post scenam inchoatus esse videatur. Continet autem assentationem parasiticam, et stultitiam gloriosi militis. *Agere*] Plus sonat infinitus modus finito. D.

Magnas vero] Haec Scena gloriosi militis tenet iactationem exsultationis, quae narratio breuissime agitur: primo cum nunciatum fuisset, meretricem libenter missa dona sumsisse, parum credidit, nisi iterum diceretur. Itaque interrogat: *Magnas vero agere gratias?* E.

2 *Ingentis*] Vide quantum adiiciat parasitus. Ille, *magnas* dixit, hic respondit, *ingenteis*: ille, *laeta est*, hic, *triumphat*. D.

Ingentes] Hic persona Colacis parasiti custoditur. Nam cum ille dixisset *magnas:* hic adiecit, *ingentes*. Ita cum ipse quaesisset, *laeta est?* adiecit parasitus, *non tam ipso quidem vero dono, quam abs te quod datum est, serio triumphat*. E.

3 *Quam abs te datum esse*] Maioris est gratiae, tantum potuisse amorem militis, vt meretrix minus laetaretur ob lucrum. *Id vero serio*] *Id*, ob id: vt, *Id, amabo, adiuta me*. Alias παρέλκεται, id est, productionis locus est (Si hanc vulgarem lectionem retines; verba *id — est*, a recentiori manu sunt inserta. At edd. Venett. plane aliam exhibent lectionem, SERIO. *Alias παρέλκον, at nunc productionis locus est*). D.

4 *Triumphat*] Vt (*Nunc*, liber vterque) militaribus dictis tangit militem parasitus. *Huc prouiso*] Tertia persona venit in scenam: sed separatim loquitur et secum. D.

5 *Sed eccum militem*] Iniuriose *militem*. Honorifice proprio nomine dicitur: vt in subiectis, *Audire vocem visa sum*

Profecto, vt grata mihi sint, quae facio, omnia.
GN. Aduorti hercle animum. TH. vel rex semper maximas
Mihi agebat, quicquid feceram: aliis non item.
GN. Labore alieno magnam partam gloriam
Verbis saepe in se transmouet, qui habet salem,

Quod

modo militis. Est istuc datum] Fato decretoque concessum: vt (Aen. VII, 313.), *Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis.* D.

Est istuc datum] Haec oratio gloriosi est militis, nimiam sibi gloriam vindicantis: quippe cum dicat sibi fato, vel quadam natura esse concessum, vti cuncta, quae faciat, grata sint omnibus. E.

6 *Vt grata mihi sint, quae facio, omnia*] Gratae nobis sunt aut res, aut personae: sed nunc res dicit. *Quae facio, omnia*] ἔλλειψις vel σύλληψις. D.

Grata mihi sint quae] Cicero apud Ammian. Marcell. lib. XXVII. *Cum nihil ad gratiam faceret, omnia tamen grata viderentur, quae faciebat.* L.

Grata mihi, h. e. gratiam hominum mihi concilient. Z.

7 *Aduorti hercle animum*] Approbat dictum et hoc, *Ait, aio. Vel rex semper maximas mihi agebat*] Quam intempestiue miles ad Regem transitum fecit, cum de meretrice agatur. *Vel rex*] Vt in Hecyra, *Vel hic Pamphilus iurabat quoties Bacchidi, quam sancte. Vel rex semper maximas*] Subauditur *gratias:* ab eo quod supra dixit, *Magnas vero agere gratias Thais mihi.* D.

Vel rex mihi] *Vel*, et significat. Vt (Virg. Ecl. VIII, 69.), *Carmina vel coelo possunt deducere Lunam.* Est sensus: Et rex mihi maximas agebat gratias, et quaecunque feceram. E.

Daceria negat, intelligi Regem aliquem Persarum propterea, quod in hac ipsa fabula Pyrrhi, qui recentiori aetate vixerit, fiat mentio. Igitur hic esse intelligendum Seleucum, Regem Asiae. Z.

8 *Aliis non item*, pulchre adiecit, ne natura regis talis esse videretur, vt maximas gratias omnibus ageret. E.

9 *Partam gloriam*] Id est, quae paritur. vt, *Vectus equo spumante Saces* (Aen. XII, 651.). D.

Labore alieno] Sensus: ex alieno labore gloriam praeparatam solo sermone in se transferre potest, quicunque instructus est corde. E.

10 *Verbis in se saepe transmouet, qui habet salem*] Mire adulator hoc attribuit militi,

quod

Quod in te eſt. TH. habes. GN. rex te ergo in oculis. TH. ſcilicet.

GN. Geſtire. TH. vero; credere omnem exercitum,

Con-

quod minime habet, vel *verba*, vel *ſalem*. *Qui habet ſalem*] *Sal* neutraliter, condimentum eſt: maſculini, ſapientia (Feſtus, qui laudat hunc Ter. locum, *maſculini generis eſt*, inquit, *non neutri, nec ab hoc accuſatiuo nominatiuus eſſe poteſt, hoc ſale*. Maſculino tamen gen. etiam pro *condimento* vſurpatur. Scripſit autem Donatus *maſculine*, non *maſculini*). D.

Qui habet ſalem] Priſcian. lib. v. L.

Ob verſum, et ob ſequens *quod* lege *ſal;* praeſertim cum Priſcianus p. 664. teſtetur, inueniri quoſdam vetuſtiſſimos libros, qui etiam neutro genere *Sal* protulerint. B.

11 *Quod in te eſt*] Quod tu habes. *Habes*] Intelligis. Quod enim tenemus corpore, habemus animo: quodque item animo habemus, intelligimus. *Habes*] Pro intelligis. Sic dicitur *accipe*, et *da*, *Habes* etiam, id eſt, dicis. vt Salluſtius (in Fragm.): *Tarteſſum Hiſpaniae ciuitatem, quam nunc Tyrii mutato nomine Gadirum habent. Rex te ergo in oculis. ſcilicet. geſtire. verum*] Vide inconditam properationem laudari ſe cupientis; adeo vt non ſinat verba impleri, quin praefeſtinet *ſcilicet* et *verum* dicere. D.

Quod in te eſt] Acro in Horat. Epod. Od. 11. L.

12 *Credere omnem exercitum*] Magis ridebis, ſi conſideres militem motum eſſe. qui * (Alii pro *motum* legunt *notum*. Et quia ſenſum abſolutum non videbant in his verbis, lacunae notam adiecerunt, quae nulla apparet in libb. vett. Mihi Donatus nihil addidiſſe videtur, ſed rem dictu turpem ſuppreſſiſſe, quam et Gnatho mox tangit verſu 15. Cum vero in quibuſdam impreſſis ſit *motum*, et mox ſequatur, *ſub obtentu militis*, Wielingius coniicit legendum, *militum morem*. De quo ſupra ad 11, 3, 90.) *Credere omnem exercitum, conſilia*] Sub obtentu militis, ea ſtultitia, deſcripſit breuiter comitem regium, acceptumque imperatori (Forte ſic: *Sub obtentu militis eius, aliorum ſtultitiam deſcripſit breuiter per com. reg. acceptumque imperatorem* Z.). Nam qui nunc (*quicunque* Z.) credit exercitum, credit et conſilia: Virgil. (Aen. IX, 278.): *Nulla meis ſine te* quae-

Consilia. GN. mirum. TH. tum sicubi eum satietas
Hominum, aut negoti si quando odium ceperat:
Requiescere vbi volebat, quasi: nostin? GN. scio:
Quasi vbi illam exspueret miseriam ex animo. TH. tenes.
Tum me conuiuam solum abducebat sibi. GN. hui!

Regem

quaeretur gloria rebus, Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum, Verborumque fides. — D.

Faernus ait, omnes codd. habere *gestire*, i. e. gaudere ex conuictu tuo. Verum cum cod. Bembi, et duo ex nostris vett. habeant *gestare*, non est quod quis de hac lectione dubitet. Deinde pro *vero*, quod Faernus auctoritate Bembini probat, nostri omnes habent recte, *verum:* vt supra II, 3, 35. B.

13 *Consilia*] Αὔξησις. Plus enim est consilia, quam totus exercitus. *Mirum*] Melius per εἰρωνείαν pronunciamus *mirum;* quasi dicat, Quis non crederet tali viro? sed potest etiam simpliciter pro admirantis gestu accipi. D.

14 *Vbi satietas hominum, aut negoti si quando odium ceperat*] Reipub. princeps duas res patitur, homines et negotia, id est, personas et res hominum. *Satietas hominum, aut negoti si quando odium ceperat*] Proprie reddidit et decenter, *hominum satietas, negotii odium.* Non enim par erat, Reipub. principem hominum odio laborare. D.

15 *Requiescere vbi volebat*] Bono verbo vsus est. Nam *cessat* desidiosus, *requiescit* defessus. *Quasi; nostin*] Grate expressit stulti infantiam militis (*Grauiter e. s. insaniam m.* Wielingius legi vult), qui ante vult intelligi quod sentit, quam ipse dicat. Et proprie hoc morale est stolidi, siue ruditer loquentis. *Quasi; nostin*] ἀποσιώπησις, pro *habes hoc?* hoc est, quod supra, *Intelligis?* D.

16 *Quasi vbi illam exspueret miseriam*] *Vbi* pro quando, et in his, et supra, *Exspueret*] *Exspuere* est cum fastidio aliquid reiicere et expellere. Nam *exspuere*, est extra pus mittere, id est, foras. Nam *pus* est omnis humor corpori onerosus. D.

Exspueret miseriam] Vt posset curam et sollicitudinem ex animo remouere. E.

17 *Tum me conuiuam solum abducebat sibi*] Hoc supererat, vt, qui esset minister magnarum

rerum,

Regem elegantem narras. TH. imo sic homo'st
Perpaucorum hominum. GN. imo nullorum arbitror,
Si tecum viuit. TH. inuidere omnes mihi:
Mordere clanculum: ego non flocci pendere:
Illi inuidere misere. verum vnus tamen

Im-

rerum, id est, consiliarius, voluptatum quoque regis particeps esset. Et vide quo significatu dicatur, *Me*, et *Conuiuam*, et *Solum*, et *Abducebat:* nam non vocabat. Et *Sibi*, quasi non propter me, sed, vt sibi bene esset. *Tum me conuiuam*] Id est, quum satietas hominum esset, cum odisset negotia. *Conuiuam solum abducebat*] Vt (Aen. IV, 421.), — *solam nam perfidus ille Te colere*. Significat autem, saepiuscule factum. D.

18 *Regem elegantem narras*] Qui eligere sciat, aut qui ipse sit eligendus. D.

Sic homo est perpaucorum] Talis est, inquit, vt cum paucis esse velit. Denique hoc intellexit et Parmeno cum dixit: Immo nullorum arbitror, si tecum viuit. E.

Versus gratia lege et distingue, *immo sic homo'st: Perpaucorum hominum'st*. Sic simpliciter ponitur Horat. Serm. I, 9, 44. *Maecenas quomodo tecum, Hinc repetit, paucorum hominum, et mentis bene sanae?* B.

19 *Perpaucorum hominum*] Aut qui paucis vtitur: aut qui de paucis est: aut qui paucis placet: hoc est, bonis et sapientibus, qui fere pauci sunt. *Imo nullorum arbitror, si tecum viuit*] Hoc auersus, ne miles audiat. Potest tamen et aliter intelligi, maxime cum milite (Ne verba langueant, lege, *illo milite*. Hinc *notum* militem ad vers. 12. dixit). D.

Perpaucorum hominum] πάνυ παυρῶν ἀνθρώπων. Charis. lib. II. L.

20 *Inuidere omnes mihi*] Plus potest, ad significandum, infinitum tempus, quam finitum. D.

21 *Ego non flocci pendere*] Quod morderent clanculum, vel quod inuiderent. D.

Ego flocci pendere] Contemnere ac nullius momenti ducere. E.

Ego non flocci] Ms. R. *non* omittit. L.

22 *Illi inuidere misere*] *Miser* enim est, cui animae miseria inest. *Verum vnus*] Proprie *vnus*. Nam *vnus* ex multis dicitur. Et mire est facta nullius ponderis repetitio, ad inertiam loquentis exprimendam. Nam postquam dixit,

Impenſe, elephantis quem Indicis praefecerat:
Is vbi moleſtus magis eſt, quaeſo, inquam, Strato,
Eone es ferox, quia habes imperium in belluas?
GN. Pulchre mehercle dictum et ſapienter: papae!

Iugu-

Inuidere omnes mibi: repetit, *Illi inuidere miſere.* Quin et *impenſe* et *miſere* idem ſignificant: et mox tamen ſine vllo actu addidit, *Verum vnus tamen impenſe.* Aut plus eſt *miſere*, quam *impenſe* (Senſus poſtulat, *Aut plus eſt impenſe, quam miſere*). D.

23 *Elepbantis quem Indicis praefecerat*] Et hoc ſtulte: cum hoc ad dignitatem ſumit, et ſic pronunciat, vt magna eſſe praefectura videatur haec ipſa. Et hoc a ſtolido milite ſic profertur, tanquam magnum hominem velit eſſe, qui ſibi inuideret. Et *Indicis* πρὸς ἀντιδιαστολὴν Maurorum, qui et mitiores (*maiores*; lib. vterque) ſunt. D

Elephantis quem] Quem praepoſuerat elephantis, qui ſunt ex India. E.

Elephantis quem Indicis] Elephantorum praeſtantiſſimorum Indici: Achill. Tatius lib. IV, ἀλλ' ἐστὶν, ὡς εἰπεῖν, ἐλέφας Αἰγύπτιος. καὶ γὰρ δεύτερος φαίνεται εἰς ἀλκὴν ἐλέφαντος Ἰνδοῦ. Philoſtrat. de vita Apollon. II. ὅσον δὲ ἵππου Νισαίου μείζων ὁ Λιβυκὸς ἐλέφας, τοσοῦτον τῶν ἐκ Λιβύης οἱ Ἰνδοὶ μείζους. Vid. quae notat Donat. et Seruius Georg. I. ad verſum 57. *India mittit ebur.* vbi hic Terentii locus laudatur. L.

24 *Is vbi moleſtus magis eſt*] More ſuo *Magis* addidit, ne diceret moleſtior. *Quaeſo, inquam, Strato*] *Strato*, nomen accommodatum militiae. D.

25 *Eone es ferox*] Cauſale eſt, *ideone* ſignificans. *Quia habes imperium in belluas?*] Mire extulit, *Imperium in belluas.* Sic Virgil. (Aeu. I, 140.) — — *illa ſe iactet in aula Aeolus, et clauſo ventorum carcere regnet.* D.

Eone es ferox] Ariſtot. Politicor. I, 5. ἀεὶ βελτίων ἡ ἀρχὴ, ἡ τῶν βελτιόνων ἀρχομένων: οἷον ἀνθρώπου ἢ θηρίου. L.

26 *Pulchre mehercle dictum*] Immodica laudatione vertit (Scripſerat Donatus: PVLCHRE MEHERCLE DICTVM, ET SAPIENTER. PAPAE! *immodica laudatione euertit.* Nam niſi illa adiiciantur, immodica laus dicenda non eſt. Tum *e* in *euertit* videtur abſorptum per compendium ſcribendi, LAVDATIONE, cuius vocis poſterior littera valet geminum E.), etiamſi quid

face-

Iugularas hominem. quid ille? TH. mutus ilico.
GN. Quidni esset? PAR. Di vestram fidem! hominem perditum
Miserumque, et illum sacrilegum. TH. quid illud, Gnatho,
Quo pacto Rhodium tetigerim in conuiuio,
Nunquam tibi dixi? GN. nunquam: sed narra, obsecro.
Plus milies audiui. TH. vna in conuiuio

Erat

facete dictum est. Sufficeret enim *pulchre*, quod est *sapienter*. D.

27 *Iugularas hominem*] Pulchre tangit militem, *Iugularas* dicendo, non, *occideras*: quasi gladio, non verbo vsus sit. *Mutus ilico*] Tam hoc stultum est, quam si diceret, statim nihil. Recte autem diceret, *Ex illo mutus fuit*. Tale est et illud, *Tacere festinat*. D.

28 *Quidni esset*] Hoc est, vt posset esse, iugularas. *Hominem perditum*] Deest, *o*: vt sit, o hominem! sed sic melius sonat: maioris enim stuporis est, hoc modo pronunciatum. *Hominem perditum miserumque et sacrilegum*] Vide quantum addiderit, qui non hominem simpliciter, sed *perditum*, et *miserum illum*: nec malum, sed *sacrilegum* dixerit. D.

Quidni esset?] Dubium non est, quin mutus exifteret. E.

29 *Miserumque et illum sacrilegum*] *Miserum* dixit militem: *sacrilegum*, parasitum, quia is laudabat militem. *Mehercule*] Quod vtique falso iurauit. E.

30 *Tetigerim*] Luserim, fatigauerim. Nam *Tangere*, cum multa, tum etiam hoc significat. D.

Rhodium tetigerim] Hoc est, quemadmodum per iocum male tractauerim atque pulsauerim. E.

Rhodum tetigerim] Turpilius: *Quia te talento argenti tetigi*. Plaut. Pseud. IV, 8, 1. *Bene ego illum tetigi*. L.

31 *Nunquam, sed narra, obsecro*] Callide parasitus intelligit ad hoc se interrogatum, vt audire postulet. D.

Nunquam tibi recte habent omnes Faerni et nostri libri, praeter tres, qui habent *Numquid tibi*. B.

32 *Plus millies iam audiui*] ὑπερβολή. aut superfutura * vt aequatur: aut subiacet, vt tantum non millies conuenit stultum eundem et immemorem esse, qua et intelligentia est

Z 9 (Locus

Erat hic, quem dico, Rhodius adolescentulus:
Forte habui scortum: coepit ad id alludere,
Et me irridere. Quid ais, inquam, homo impudens?
Lepus tute es, et pulpamentum quaeris. GN. ha, ha, he.

TH.

(Locus corruptus forte sic est corrigendus: ὑπερβολῇ *haut superflua vtitur, vt sensus sit, tantum non millies. Et conuenit stultum eundem et immemorem esse, cui intelligentia non est.* Certe postrema illa: *cui int. n. e.* leguntur in Venetis et Argentina, quae nullum lacunae signum habent). D.

Omnes nostri codd. et edd. vett. habent, *Plus milies iam audiui.* Nec adeo cum Faerno illud *iam* ob Donatum et Bembinum cod. eiiciendum est. B.

34 *Forte habui scortum*] Vide quemadmodum miles, dum multa ad dictum suum peruenire fateatur, interim quam contemtus sit atque derisus (Restituo audacter: *Dum vult ad dictum suum peruenire, fateatur interim, quam contemtus sit atque derisus*). Abdomen in corpore feminarum, patiens iniuriae coitus, *scortum* dicitur: ideo quia *scorta* sunt dura coria. A parte ergo sui meretrices *scorta* dicuntur: vel ἀπὸ τοῦ σκαίρειν, quod Graece palpitare intelligitur: quod illae faciunt saltando assidue: vel potius crissando, vt Lucretius (Dousa legendum putat, *Lucilius*, cuius verba sunt Lib. XI: *Crissabit, vt si frumentum clunibu' vannat.* Scriptum forte fuerat, L. vel *Luc.*) ait, ob eam causam, vt concinniorem Venerem exhibeant viris, aut sibi abigant conceptum, quod in vuluam feminae, in ipso coitu non se mouentis, incidit. D.

Coepit ad id ludere] Ad id scortum ludere. E.

35 Cum *alludere* sit adblandiri, osculari, manum in scorti sinum inserere, ad euitandam tautologiam pro *irridere* legi debet *irritare.* Deinde leg. *Quid agis, homini inquam, impudens?* Nam *agis* comprobatur recentiorum codd. fide, et serie orationis, quia miles facta, non verba castigat. Atque *homini* habet cod. Bembi. B.

36 *Lepus tute es, et pulpamentum quaeris?*] *Lepus* pro infamia multa ponitur (Ms. H. *ob multa.* Malim: *Lepus pro infami ob multa ponitur*): vel quod magis a posteriori parte, hoc est, armis, pulpamentum de se praebeat, cum in conuiuio carpitur appositus. vt Ho-

ratius

TH. Quid eſt? GN. facete, lepide, laute, nihil ſupra.

Tuumne, obſecro te, hoc dictum erat? vetus credidi.

TH.

ratius ait, *Foecundi leporis ſapiens ſectabitur armos*: vel quod venantur illum, et perſectantur canes, quos pro amatoribus ἀλληγορικῶς intelligimus: vt ipſe Terentius ait, *Certam videre fugere, ſectari canes*: vel quod illum ſic fugiant omnes, conſtituat vt hunc libido effeminata (Forte leg. *vel quod, ſi illum liguriunt homines, concipiatur tunc libido effeminata*): vel quod a phyſicis dicatur incerti ſexus, ac eſſe modo mas, modo femina. *Lepus tute es, et pulpamentum quaeris*] Quod in te habes, hoc quaeris in altero. Et eſt τρόπος ἀλληγορία. *Ha ha he*] Paraſitus hic interiectionem riſus addidit: quo magis nunc primum hoc audiſſe credatur D.

Lepus tute es] Hic eſt ſenſus; cum tute ipſe praeda ſis, praedam quaeris. Quidam intelligunt, *Lepus tute es*, quod natura leporis talis eſt, vt inceſto ſexu viuat. Iterum ergo hic quaſi tactus adoleſcens. E.

Lepus tute es, et pulpamentum] Liuii Andronici hoc dictum, vt Fl. Vopiſcus auctor eſt in Numeriano: *Ipſi denique Comici plerumque ſic milites inducunt, vt eos faciant vetera dicta vſurpare. Nam et, Lepus tute es, et pulpamentum quaeris, Liuii Andronici dictum eſt: multaque alia, quae Plautus Caeciliusque poſuerunt.* L.

Ne accentus inuenuſte cadant, pro *pulpamentum* repone *pulmentum*; aut, *pulpamen*; aut *Lepus tute, pulpamentum* etc. Caeterum verſum per interrogationem profer. B.

37 *Quid eſt?*] Haec interrogatio geſtum vultumque continet cuiuſdam alacris et certi, quod laudandus ſit. *Facete*] *Facetus* eſt, qui facit verbis quod vult. *Lepide*] *Lepidus*, qui politus eſt, vt λεπὶς, id eſt, lamina. *Laute*] *Lautus*, qui mundus et ſplendidus eſt. D.

38 *Tuum obſecrone hoc dictum erat?*] Et dicta, et prouerbia, et adagiones, quod rem agant, facetis hominibus aſcribuntur: et hoc laudis genus eſt, ad potiores referre, quod alter probatur dixiſſe. *Vetus credidi*] Quia omnia vetera, magna ſunt. D.

Placet vett. edd. lectio, *Tuum obſecro ne hoc dictum erat?* h. e. per Tmeſin, pro *Tuumne obſecro*. Sic Eun. IV, 4, 53. Adel. III, 4, 19. Plaut. Truc. II, 7, 42. B.

TH. Audieras? GN. saepe; et fertur in primis. TH. meum'st.

GN. Dolet dictum imprudenti adolescenti, et libero.

PAR. At te Dii perdant. GN. quid ille, quaeso? TH. perditus.

Risu omnes, qui aderant, emoriri: denique

Metu-

39 *Saepe*] Non ex ipso: nam esset contrarium superiori. *Meum est*] Non sensu tantummodo, sed verbis quoque ipsis agreste est, quod nunc dicit, *Meum est*. D.

Et fertur in primis] V. C. *effertur in primis*. L.

40 *Dolet dictum imprudenti adolescenti et libero*] Deest *mihi*, vt sit, *Dolet mihi*. Et *dictum*, participium est, id est, quod dixisti. Addidit enim parasitus, quo grauius sit dictum, commiserationem eius in quem dictum est, vtpote imprudentem adolescentem et liberum. Scit enim homines stultos, malos videri velle. Et vide parasitum in iisdem versari, cum ait supra, *Iugularas*, hic, *Dolet dictum*. *Imprudenti*] Scilicet qui minime crederet, tali se percuti posse conuicio: aut cum tali viro sibi rem futuram. Et sic laudat militem, vt miseratione iam dignus sit adolescens. Tam festiue ° vt etiam misereri inimicorum vacet (Edd. vett. *Eum nec non infestat*. Locus corruptus forte ita restitui potest: LIBERO. *Tam non incessit, vt etiam misereri inimicorum vacet*. Quin enim τὸ *libero* non minus quam *imprudenti* interpretatus sit, dubium non est. Tum poterat videri Gnatho incessere Rhodium illum adolescentulum, vocando *liberum*, i. e. procacem: id vero tantum abesse ait Donatus, vt etiam misereatur). D.

Imprudens hic in laude ponitur, vt And. v, 4, 8. Gnathonis verba sunt, ex intimo adulatoriae artis penu petita. B.

41 *At te Dii perdant*] Noue Parmeno, non ipsi, sed de ipso loquitur, non audiente eo: εἰρωνικῶς. Parmeno hic male facit (Lege, *male dicit*, vel *male dicens*. Nisi verba illa εἰρωνικῶς. *P. b. m. f.* loco suo mota statuas. Certe quidem optime adduntur Notae Donati ad III, 2, 10.): *At te Dii perdant*, inquit. D.

42 *Risu omnes, qui aderant, emoriri*] Disciplina est Comicis, vt stultas sententias, ita etiam vitiosa verba, adscribere ridiculis imperitisque personis.

Vt

Metuebant omnes iam me. Gn. non iniuria.
Th. Sed heus tu, purgon' ego me de istac Thaidi,
Quod eam me amare suspicata'st? Gn. nihil minus.
Imo auge magis suspicionem. Th. cur? Gn. rogas?
Scin, si quando illa mentionem Phaedriae
Facit, aut si laudat, te vt male vrat? Th. sentio.

Gn.

Vt Plautus (Mil. 1, 1, 74.), *Latronibus ego denumerem stipendium*, inquit ex persona militis. Itaque hic *Emoriri* dixit. At vero Atticus adolescens in Heautont. *Emori cupio*. Vide igitur, poetam, pro loco actempore scire quid dicat. D.

Emoriri] Comice tantum dicitur; nam (*non* Z.) *emori* facit. E.

43 *Metuebant omnes iam me*] Ne cui dicerem, *Lepus tute es, et pulpamentum quaeris*. Aut, *Eone es ferox, quia habes imperium in belluas? Non iniuria*] Hoc sic pronuncia, quemadmodum illud supra, *Quidni esset*. D.

Verba, *non iniuria*, ambigua putat Daceria: militem enim illa accepisse de laude, cum tamen Gnatho dixerit de stultis hominibus, qui metuendi sint omnibus. Z.

44 *Purgon' ego me de istac Thaidi?*] Οἰκονομία ad litem futuram inter militem et Thaidem. D.

Heus tu, purgon'] Hic quasi consilium petitur, an purget sese miles apud Thaidem, quod Thais credit, militem iam virginem amare. Sicuti etiam ipsa supra dixit: *Sed ego quantum suspicor, ad virginem animum adiecit*. Dat autem consilium parasitus, vt magis augeat suspicionem: et huius argumentum profert, quod prosit: *vt si quando illa mentionem Phaedriae fecerit, miles contra Pamphilam nominet*. Et sic inuicem iniuriae Thaidis parem gratiam referat. hoc enim dixit, *Par pro pari referto, quod eam mordeat*. E.

45 *Quod eam me amare suspicatur*] Quia (*Hinc* Z.) apparet, illam militi quoque κατὰ τὸ σεσιωπωμένον ostendisse, quod dixit Phaedriae. D.

46 *Imo auge magis suspicionem*] Haec erit causa reiiciendi militis. D.

Non *suspicatur*, quae est nonnullarum edd. lectio, sed *suspicata'st* omnes Faerni codd, et nostri plerique recte habent. B.

47 *Scin'*] Monentis est dicere *scin'*, vel *scito*. *Si quando illa mentionem*] *Si quando* et prima syllaba acui potest, et media: tamen variat sententiam. D.

GN. Id vt ne fiat, haec res sola'st remedio:
Vbi nominabit Phaedriam, tu Pamphilam
Continuo: si quando illa dicet, Phaedriam
Intromittamus commissatum: tu Pamphilam
Cantatum prouocemus. si laudabit haec
Illius formam: tu huius contra. denique
Par pro pari referto, quod eam mordeat.

TH.

49 *Id vt ne fiat*] Modo *Ne*, non, significat. *Haec res sola est remedio*] Si te suspicetur amare Pamphilam. D.

50 *Vbi nominabit*] Et locum et tempus significat *Vbi*. D.

Vbi nominabit] Cicero lib. I. Ep. 9. ad Familiar. L.

51 *Tu Pamphilam continuo*] Hic magna οἰκονομία est, qua Terentius praeparat, quemadmodum iurgium inter Thaidem militemque, et Gnathonem, per duas partes serpat fabulae. Et bene *continuo*: vt intelligat meretrix, non tam Pamphilam amari, quam sibi vicem dari. D.

52 *Pamphilam cantatum prouocemus*] Eleganter, quia ille foris est, haec intus: *illum intromittamus, hanc prouocemus.* Haec est in verbis Poetae germana proprietas. D.

Commissatio est, inquit Faernus, *proprie conuiuium meretricum et adolescentulorum.* Illud *tu*, cum et vltra metrum excurrat, et a vett. edd. absit, delendum puto. B.

53 Lege, *Cantum*, *tu*, *prouocemus*. Nam in hac re proprium est *canere*, non *cantare*. Sic Cic. Tusc. I, 2. Epaminondas fidibus praeclare *cecinisse* dicitur. B.

54 *Tu huius contra*] Hic *contra* vicem significat. D.

55 *Quod eam mordeat*] *Quod* par. aut absolute *Quod*, quae res. D.

Par pro pari referto] Prouerbium vulgi ore satis tritum, et quod interpretationem non requirit: cuius tamen occasione Siculum adagium annotabo, cuius ignoratione non leues in veteribus libris errores subnati. Quod igitur Latini *Par pari*, hoc Siculi Μοῖτον ἀντὶ μοίτου dicunt: et μοῖτον illis *mutuum* est. Varrro de L. L. lib. IV. pag. 42. *Si datur, quod reddatur, mutuum; quod Siculi μοῖτον. Ita scribit Sophron μοῖτον ἀνατίθημον.* Omnino legendum: *Sophron*, μοῖτον ἀντὶ μοίτου. Siculam vocem etiam Hesychius agnoscit, sed pariter ac Varro mendosus: Μοιτοὶ, ἔντοιμοι, παροιμία Σικελοῖς. ἡ γὰρ χάρις μοιτὸν ὀινόχαριν.

TH. Si quidem me amaret, tum istuc prodesset, Gnatho.

GN. Quando illud, quod tu das, exspectat atque amat:

Iam

ειν. Quae verba sic restituenda: μοῖτοι ἀντὶ μοίτων, παροιμία Σικελοῖς, ἡ γὰρ χάρις μοῖτος. Μοῖτον, οἰνόχαριν. Aliter haec Scaliger ad Varron. lib. IV. emendare tentat, sed meo iudicio, irrito conatu. Itaque Lucianus in Imaginibus pag. 562. Μῦθον ἀντὶ μύθυ ἀμείψαι, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, φασὶν, ἢ καὶ λῷον. *Sermonem pensabis ipsa mensura, quod aiunt, aut etiam cumulatius:* dubio procul Μοῖτον ἀντὶ μοίτυ ἀμείψαι, id est, *Par pari referre*, et quae sequuntur, scripsit. L.

Particulam *pro*, cum a quatuor codd. absit, et locus sine illa a Seruio ad Aen. I, 265. et Cicerone, laudetur, delemus, et ad versum fulciendum illius loco *tu* reponimus. B.

56 *Si quidem me amaret: tum istuc prodesset, Gnatho*] His versiculis personam militis et Gnathonis continentibus, οἰκονομία inducitur, quod verisimile sit, facile militem ferre posse, anteponi sibi Phaedriam, qui se semper intellexerit non amari. Nam si hoc tollas, aut excludendus est Phaedria, aut ex dolore militis in hac fabula sit exitus tragicus. Et hoc miles, vt sapiens, locutus est. Ergo meminisse conuenit, ridiculas personas non omnino stultas et excordes induci a Poetis comicis. Nam nulla delectatio est, vbi omnino, qui deluditur, nihil sapit. Stultitia autem est in his quatuor modis: aut non venire in mentem, quod oportet: aut si venerit, non tenere: aut bonum consilium amittere: aut malum admittere. Vide ergo, vt hoc quod commode miles viderat, non tenuerit, totumque amiserit. Hoc autem idcirco interposuit Poeta, vt ostenderet, quid veneni haberet assentatio: per quam non modo errantes decipiuntur, ac praecipites eunt: verum etiam sapientes interdum, sanique euertuntur. D.

Siquidem me amaret] Bona quaestio, contemsisse (qua contemni se Z.) doleat. Non, inquit, diligit. Hic respondet parasitus, probans quia diligit, ex his argumentis, *quando illud quod dat miles, meretrix spectat atque amat. Ergo vtile est consilium quod tibi dedi.* E.

57 *Quando illud, quod tu das, exspectat*] Hac sententia tollitur militi (Putabam *τὸ tollitur* valere, aufertur, eripitur. Sed sollicitat lectionem Wielingius, et substituit vel, *Haec sen-*

Iam dudum te amat: iam dudum illi facile fit,
Quod doleat: metuit ſemper, quem ipſa nunc capit
Frùctum, ne quando iratus tu alio conferas.

TH. Bene dixti: ac mihi iſtuc non in mentem venerat.

GN. Ridiculum; non enim cogitaras: caeterum
Idem hoc tute melius quanto inueniſſes, Thraſo!

ACTVS TERTII SCENA II.

THAIS. THRASO. PARMENO. GNATHO. PYTHIAS.

AVDIRE vocem viſa ſum modo militis:

Atque

ſententia tollitur militi, h. e. fertur; vel, *Hac ſententia tollitur miles*, h. e. laudatur, vel intumeſcit), quod recte ſenſerat: nec perſuadetur tamen, quod ametur ab amica. D.

58 *Iam dudum amat te*] Vel nimium et valde, vel iampridem. D.

Iam tutum te amat] Seruius Aeneid. IV. ad illum verſum 1, *Iam dudum ſaucia cura*. L.

59 *Quod doleat*] Hoc ad illud refertur, quod ſupra dixit, *Par pro pari referto, quod eam mordeat*. D.

Etſi noſtri codd. *metuet* habent, vulgare tamen retinendum eſſe cenſeo. B.

60 *Ne quando iratus tu alio conferas*] Et hic locum pro perſona poſuit: vt ne diceret, *ad aliam*. D.

61 *At mihi iſtuc non in mentem venerat*] Sic pronunciandum eſt, quaſi militi monſtri ſimile videatur, ſapiens dictum alii prius veniſſe in mentem, quam ſibi. D.

62 *Ridiculum*] Vel hominem, vel dictum ſignificamus. D.

Ridicule: non enim cogitaras] Paraſitus tametſi bonum conſilium inuenerit, tamen, quoniam Colax eſt, dicit, ipſum militem ſi cogitaſſet, melius inuenire potuiſſe. E.

Verbum *Ridiculum* ipſi Thraſoni, magnifice de ingenio ſuo ſentienti, tribuendum Daceria putat. Z.

63 *Caeterum hoc tute melius quanto inueniſſes, Thraſo!*] Scilicet, ſi cogitaſſes. D.

Si *Idem* eſt, quomodo *melius* dici poteſt? Igitur repono, *Idem hoc aut melius tute inueniſſes, Thraſo*. Cf. And. IV, 1, 57. et Phorm. I, 4, 50. B.

1 *Audire vocem viſa ſum modo militis*] Hic inducitur multiplex

Atque eccum. salue, mi Thraso. THR. o Thais mea,

Meum suauium, quid agitur? ecquid nos amas

De

tiplex concursus dissimilium personarum, et tamen virtute et consilio Poetae discretarum, vt confusio nulla sit facta sermonis: simul etiam pro se cuique accommodata mire repraesentatur oratio. *Audire vocem visa sum modo, militis*] Omnes sensus *visa* dicuntur, ab eo quod est certissimum oculorum (Wieling. putat leg. *qui est certissimus, oculorum*, sc. sensus, Cic. de Orat. III, 41. *Facilius ad ea, quae* visa, *quam ad illa, quae audita sunt, mentis oculi feruntur*). Ergo *visa sum*, sensi. vt Virgilius (Aen. VI, 257.) — — *visaeque canes vlulare per vmbram, Aduentante Dea*. D.

Audire vocem] Haec Scena sublationem munerum tenet, quippe Parmeno oblaturus Aethiopissam et Eunuchum, quos, vt oportet, secundum praeceptum domini laudauit. Igitur demonstratiuum genus causae, vbi laus erit. Sed quoniam praesens est miles et eius parasitus, erit et vituperatio. quae omnia ex oratoriae artis partibus tractabuntur. Quippe cum omnis laus vel vituperatio homines taxat, diuidatur ex animi bonis vel malis. Haec omnia exsequentur suo loco. Ac primum miles meretricem conuenit, et ab ea petit vt dicat, quemadmodum donum susceperit. *Audire vocem visa sum*] Pulchre factum vt meretrix intus posita, *vocem militis audire* se dixerit. Est enim consuetudo hominum, vt ob recens munus omnia officia et obsequia praebeamus. Superba illa meretrix et in amatores suos, quae et Phaedriam paulo ante excluserat domo venientem, nunc post munus acceptum egreditur, et *audire* se *vocem militis* dicit. E.

2 *Salue, mi Thraso*] Quia secum, *militis*: quia apud illum, *Thraso* (Lectio satis proba. Edd. tamen vett. *Quasi nomen* MILITIS *apud illum non honestum sit*, THRASO. Caeterum cf. Donat. ad Adelph. II, 2, 3.). Est quaedam actio, cuius nomen honestum est; sicut orator, philosophus: est quaedam, cuius nomen offensum est, vt miles, lanarius. D.

Thais mea] Priscian. lib. XIII. L.

3 *Meum suauium*] Tria sunt osculandi genera, *osculum* scilicet, *basium*, et *suauium*. *Oscula* officiorum sunt: *Basia*, pudicorum affectuum: *Suauia*, libidinum vel amorum. *Meum suauium*] Cum oscularetur, dixit. *Quid agitur?*] Et hoc blandimenti genus est post oscu-

De fidicina iſtac? Par. quam venuſte! quod dedit
Principium aduenieus! Tha. plurimum merito tuo.
Gn. Eamus ergo ad coenam: quid ſtas? Par. hem alterum;

Ex

oſculum; ſed duri eſt et agreſtis: infert (*Inferre* Donato valet *ſubiungere.* Sic Andr. v, 6, 14.) enim, *Ecquid nos amas?* Et *Ecquid*, aliquantulumne ſignificat: et ideo illa *plurimum* recitat. Cicero in Catilinam (1, 8.), *Quid eſt*, Catilina? *ecquid attendis? ecquid animaduertis horum ſilentium?* D.

4 *De fidicina iſtac?*] *De*, propter: vt ſit, propter fidicinam. Et vide non puellam, ſed *fidicinam*, quaſi ab amatore dictam, et eo amatore, qui quaſi memor ſit artis, qua delectatur: et quia puella ſit aemula meretricis; nam meretricum eſt fidicinam eſſe. *Quam venuſte! quod dedit principium aduenieus!*] Bene reprehendit Parmeno. Nam in beneficiis debet obliuiſci qui dedit, et meminiſſe qui accepit. Et eſt grauis εἰρωνεία, *Quam venuſte!* D.

Fidicina iſthac?] Quae fidibus ſcit, hoc eſt, citharam nouit. E.

5 *Plurimum merito tuo*] Facete meretrix amorem ſuum non ad auaritiam retulit, ſed ad officium. Et cum de fidicina, inquit, te amem (*tum*, vterque cod.) praecipue merito tuo. Alii ſic reſpondere intelligunt, vt ipſa de fidicina gratias agat. Nam cum ille dixerit, *Ecquid nos amas?* illa reſpondit, *Plurimum.* Quod autem *de fidicina hac* dixit ille, ſubiecit haec, *Merito tuo*, id eſt, quoniam mereris, dando eam. Sed melius eſt, vt praeter munus *Meritum* dixerit: quamquam multi *munus meritum* intelligant: vt eſt illud Virgilii (Aen. vi, 664.): *Quique ſui memores alios fecere merendo:* id eſt, gratos ſibi reddidere munerando. D.

Plurimum merito] Aſtuta meretrix, ne muneris gratia diceret ſe amare militem, reſpondit, amo te, ſed, *merito tuo.* E.

6 *Eamus ergo ad coenam*] Decuit paraſitum de coena etiam importune admonere, cum quadam ἐμφάσει velut magnae rei. *Hem alterum*] Bene *alterum*, quia duo ſunt. *Hem alterum*] Si hic reprehendatur miles, *alterum dictum:* ſi paraſitus, *alterum hominem.* Vult enim Parmeno et paraſito eſſe verſutior, et debet eſſe (Edd. Venet. *qui et debet eſſe*), cum peioris conditionis ſit. *Hem alte-*

Ex homine hunc natum dicas. THA. vbi vis, non moror.
PAR. Adibo, atque assimulabo, quasi nunc exeam.
Ituran', Thais, quopiam es? THA. ehem! Parmeno,
Bene fecisti: hodie itura? PAR. quo? THA. quid? hunc non vides?

PAR.

alterum] *Alterum*, non respe-ctiue, sed absolute; ac si dixis-set, aliud dictum, vel alterum stultum. D.

7 *Ex homine hunc natum di-cas*] Recte reprehendit Parme-no duos, quorum vnus benefi-cium Thaidi exprobrat, alter pro beneficio coenam ostendit, tanquam ad eam currendum sit: nam hoc significat, *Quid stas*? quasi sit causa properan-di. *Vbi vis, non moror*] Ad *Eamus ad coenam*, *Vbi vis* retu-lit (*ad*, recte insertum est in e-dit. Westerh. Z.): *Quid stas*? *Non moror*. D.

Vbi vis, non moror?] *Non moror*, non impedimento sum. E.

Si, *ex homine hunc natum di-cas*, sine interrogatione accipis; sensus est, vtrumque stultitia esse parem. Sin cum interro-gatione: eandem habent vim, quam illa apud Nostrum, *Non-ne hoc monstri simile est*? *Mon-strum hominis! Quod istucnam monstrum est*? Sed admodum ingeniosa est Bentleii conie-ctura, *Abdomini hunc natum di-cas*. Nam parasitus ante dixe-rat, *Eamus ad coenam: quid stas*? Deinde eadem phrasis occurrit Cic. in Pis. 17. *Ille gurges atque heluo: natus ab-domini suo, non laudi et glo-riae*. Z.

8 *Quasi nunc exeam*] Mire, *Nunc exeam*, quippe qui iam-dudum procul steterit (Vterque liber addit, *ibi videlicet*). D.

9 *Iturane, Thais, quopiam es*?] Vt experiatur Thaidis a-nimum, fingit nescire quo eat. *Hem! Parmeno*] Vide depre-hensam meretricem velle blan-dimentis satisfacere Parmeno-ni. D.

Ituran' Thais?] Interrogat Parmeno, an aliquo itura sit. E.

10 *Bene fecisti*] Quid bene fecit Parmeno? An quasi per-turbata haec loquitur, etiam de nihilo blandiens, vtpote meretrix et faceta? An quod illuserit conuicio? *Hodie*] Dul-citer additum *bodie*, quasi cum exceptione: quo se significat, non perpetuo obsecuturam mi-liti: et vt quae (*Sed ut quo-que*; aut, *sed id quod* C.) pro-

 mile-

PAR. Video, et me taedet. vbi vis, dona adsunt tibi
A Phaedria. THR. quid stamus? cur non imus hinc?
PAR. Quaeso hercle vt liceat, pace quod fiat tua,
Dare huic quae volumus, conuenire et colloqui.

miserit, biduum tantum absuturum Phaedriam. *Quid? hunc non vides?*] Si dixerit (forte, *dicat*) *militem*, laedit praesentem: si *amicum*, laedit Parmenonem. Mire igitur pronomen inuenit. D.

Bene fecisti] Mſ. R. *Bene pol fecisti.* L.

Lectionem codd. et edd. *Bene pol fecisti* versus non admittit, nisi quoque legas *fecsti:* quod est durum. B.

11 *Video, et me taedet*] Opportune Parmeno fatetur odium militis, vt retundat ab eo (Lege vel, *repellat ab eo;* vel, *retundat adeo* Z.) amorem Thaidis. *Vbi vis, dona adsunt tibi a Phaedria*] Nil potuit exitiosius militi contingere, quam vt continuo riualis mitteret munus, et posterior, et coram ipso. *Dona adsunt tibi a Phaedria*] Cum illa sub pronomine celauerit nomen militis, ex arte Parmeno pronunciauit *a Phaedria.* D.

12 *Quid stamus?*] *Quid stamus,* ad moram refertur. *Quid stamus?*] His verbis miles insulsus dolere se indicat. *Cur non imus hinc?*] Vbi seruus riualis est Parmeno. D.

Quid stamus?] Miles, posteaquam riualis seruum videt afferre dona, properat vt discedat meretrix, ne cogatur ea accipere. E.

13 *Pace quod fiat tua*] *Pace*, aut gratia, aut voluntate: et deest *cum.* Et sic locutus est, quasi bellum his verbis omnibus indixerit. *Pace quod fiat tua, dare huic quae volumus, conuenire et colloqui*] Proprie: quia *pax, datio, deditio, conuentio, colloquium,* militiae verba sunt: et inuidiose sic ait, quasi per eum non accipere liceat Thaidem. Et sic pronunciandum, vt subaudiatur *vel:* vt sit, vel dare, vel conuenire. Et colloqui: vt inter hostes solet. Sallustius (vterque locus in Fragm.): *Quae pacta in conuentione non praestitissent,* Et alibi, *Cuius ad verba voluntate, colloquio militibus promisso, corruptio facta paucorum, et exercitus Syllae datus est.* D.

Quaeso hercle vt liceat] Bene tanquam cum milite, *pace quod fiat tua.* E.

14 *Dare huic quae volumus*] Haec singula cum inuidia pronuncianda sunt. *Conuenire et*

collo-

THR. Perpulchra credo dona, haut nostris similia.
PAR. Res indicabit. heus iubete istos foras
Exire, quos iussi, ocius. procede tu huc.
Ex Aethiopia est vsque haec. THR. hic sunt tres minae.

GN.

colloqui] Sic pronunciandum est, vt quasi dicat, liceat per te, miles, quod etiam inter hostes, et in bello licet. D.

15 *Perpulchra credo dona*] Εἰρωνεία de fiducia pulchrae virginis. *Nostris similia*] Et *his similia*, et *horum similia*, dicimus. D.

Perpulchra credo] Vituperationis exordium sumitur: generale tamen, et a corporeis bonis vel malis, quippe sua dona per comparatiuam qualitatem ab donis corporis collaudauit. Hoc scilicet donis detrahens riualis sui. E.

Perpulchra credo dona] Priscian. libr. XIV. *Perpulchra credo munera*. L.

Recte Faernus pro *haut* edidit *aut*. Nam ironia debet continuari. B.

16 *Res indicabit*] Scit Eunuchi nomen posse contemni: et ideo videri vult potius, quam sperari munera sua, id est, Chaeream. *Iubes te istos foras exire, quos iussi ocius*] Cum fiducia et alto vultu pronunciat: et festinat, ne occupet miles prius abire, quam videat. Et est ordo, *ocius exire*. D.

17 *Procede tu huc*] Bene *procede* dixit, non *accede*, aut *veni*: vt appareat dignitas in incessu. Et callide ab inferiore incipit munere, hoc est, a puella, ad Chaeream venturus, simul vt a vero mancipio incipiens, ad falsum sine suspicione transiret. D.

18 *Ex Aethiopia est vsque haec*] Quod Thais cupiebat. Nam supra, *Nonne vbi dixti cupere te ex Aethiopia ancillulam*. *Vsque* additum, vt longinquitas monstraretur. Et hoc est quod facit (Edd. vett. addunt *supra*. Wielingio placet, *Huc est quod facit*. Lego, *Et hoc est*, *quod Phaedria ait supra*. Nam ex *Ph. ait* natum est *facit*): *Munus nostrum ornato verbis*, *quod poteris*. *Ex Aethiopia est vsque*] Hic ostendit quid sit ex Aethiopia, addendo *vsque*: vt ex longinquitate dignitas muneris ponderetur. Et quid erit iam criminis in colore, quando ipse dicere gloriatur vnde sit? Et mire ab inferiore coepit, vt αὔξησιν doni faceret in Chaerea: et turpi praecedente lenocinium (*Et turpem praecedentem*, *more lenonum* Z.) comparat secuturo pulchro. *Vsque*

 modo

GN. Vix. PAR. vbi tu es, Dore? accede huc. hem Eunuchum tibi.
Quam liberali facie, quam aetate integra!

THA.

modo aduerbium de loco eſt: vt, *Siculo proſpexit ab vſque Pachinno* (Aen. VII, 289.). *Hic ſunt tres minae*] Callide munus ad pretium reuocauit, vt ad auaritiam conuerteret meretricem; ne officio donantis et gratia leniretur. Et ideo non dixit, *tribus minis valet*, ſed, *hic ſunt tres minae*: quaſi iam vendenda ſit. D.

Ex Aethiopia] Hic quoniam ſupra aduerſarius dixerat, *perpulchra dona, haut noſtris ſimilia*, quam Aegyptus produxerat, a corporis bonis laudare non potuit, laudauit extrinſecus, ſcilicet ex loco et caeteris partibus: vt ex longinquitate regionis gratiam muneri praepararet. *Hic ſunt tres minae*] Hic vituperatio rurſus extrinſecus facta eſt ab opinione, ab exiſtimatione, a proprii (*pretii*, vterque Mſ.) qualitate. Vbi totum donum * callide a Parmenone factum (in Mſſ. lacunam repperit nullam Weſterh. Vt laboranti loco medearis, pro *factum*, lege, *exhibitum*, ſeu, *ornatum* Z.): vti primum (forte, *nimirum* Z.) ea quae in corpore non placebat, primo promitteretur: poſt Eunuchus, qui vtique erat pulcherrimus, quia adoleſcens Chaerea. Hic omnis laus a corpore, quod dixit, *Eunuchum tibi*! *quam liberali facie, quam aetate integra*! Haec quidem aetas naturalis eſt: et Eunuchus equidem naturae datur. Sed haec omnia perſonae ſunt attributa. E.

Ex Aethiopia eſt] Seruius Aeneid. I, 647. *Iliacis erepta ruinis*. Iunius Phylarg. IV, 293. Georg. *vſque coloratis*. L.

19 *Vix*] Aut *difficile* ſignificat, aut *non*; vt ſit, *nec hoc*. Lucilius: *Carcer vix carcere dignus*] *Vbi tu es, Dore*? Tanquam quaerat eum, vt nomen indicet: quo audito magis diſſimulet Chaeream. *Accede huc*] Vultu eo dicitur, quo debuit dicere, et dicto aemulorum laeſus, et confidentia deſtitutus, velut in eo duntaxat conſpectu Chaereae confidens. *Hem Eunuchum tibi*] Mire: poſtquam dixit, — *Eunuchum porro dixti velle te*, *Quia ſolae vtuntur his reginae; repperi* (Leg. ex vett. veſtigiis: *Mire*, *poſtquam* EVNVCHVM *dixit*, TIBI *intulit*, *q. d.* *Eunuchum dixti velle te*, *Eunuchum tibi repperi*). D.

20 *Quam liberali facie*?] Non narratiue laudat, ſed per interrogationem, quae maior fiducia eſt. *Quam aetate integra*?] Id eſt, qua florent puberes; vt Virgilius (Aen. IX, 255.): *atque integer aeui Aſcanius*. D.

THA. Ita me Di ament, honeſtus eſt. PAR. quid tu ais, Gnatho?

Numquid habes, quod contemnas? quid tu autem, Thraſo?

Tacent: ſatis laudant. fac periculum in literis,

Fac

21 *Ita me Di ament*] Iurauit ideo, vt non amore Phaedriae, ſed veritate cogi ad laudandum videatur (*videretur* Z.) coram milite. *Honeſtus*] Pulcher. Virgilius (Aen. 1, 591.), *Et laetos oculis afflarat honores. Honeſtus*] Hic ſubdidit, quod in ancilla praetermiſit, quia Aethiopiſſa honeſta dici non potuit. D.

Quid tu ais, Gnatho?] Hic exſultat (*inſultat*, vterque Mſ.) Parmeno, quoniam pulcherrimum donum a meretrice iam probatum eſt. Et concludit ex eo, quod non audeat (*audeant* Z.) vituperare: et conticeſcant potius, quam (*quod* Z.) ſatis laudent. E.

22 *Numquid habes*] *Habes* pro inueniſti. *Quod contemnas?*] Plus eſt *contemnas*, quam vituperes, et deeſt, *in hoc*: vt ſit, *numquid habes, quod in hoc contemnas?* D.

23 *Tacent: ſatis laudant*] Taciturnitas confeſſionis genus eſt, praeſertim contra aduerſarii interrogationem. Ideo tacere hoc, vel quaſi laudis argumentum eſt: quia ſupra tacere vituperauit: ideo et ipſe ſic ait, *Quid tu ais, Gnatho? numquid habes, quod contemnas? Tacent: ſatis laudant*] Et, *Quid tu Thraſo*? quia ſupra contemſerat puellam. *Fac periculum in litteris, fac in palaeſtra, in muſicis*] Si totum ſingulariter diceret, eſſet ὁμοιοτέλευτον, *Litera, palaeſtra, muſica*. D.

Adiecit ab animi bonis laudem, *Fac periculum*, inquit, *in litteris, fac in palaeſtra, in muſicis; quae liberum ſcire aequum eſt adoleſcentem ſollertem dabo*] Artes et diſciplinas animi bona nos tradimus, et liberos adoleſcentes aequum eſt iſta cognoſcere. Sunt autem *litterae*, *palaeſtra*, *muſica*, et praecipua duo *palaeſtra* et *muſica*, alia corporis, alia animi ſcientia. De quibus et Plato de Republica loquitur, dicitque omnes ciues in adoleſcentia his artibus operam debere tradere, vt omnia . . . more adoleſcenti * robur ad virtutis indolem ſuſcitetur (Mſ. alter: *vt omnia onere aduleſcenti Robur ad virtutis indolem ſuſcitet*. Alter: *vt oma bonore adoleſcenti Robur ad virtutis indolem*

 dolem

Fac in palaeſtra, in muſicis: quae liberum
Scire aequum eſt adoleſcentem, ſollertem dabo.

THR. Ego illum Eunuchum, ſi opus ſit, vel ſobrius.

PAR.

dolem ſuſcitetur. W. Forte, *vt omnium honore* [τιμῇ] *a. r. a. v. i. ſuſcitetur*. Z.). Et hoc igitur contra militem eſt. Nam his rebus dicit Plato milites et viros fortes poſſe exiſtere meliores. Vnde Achilles ab Homero inducitur, vir fortiſſimus ac arte doctiſſimus, vt reliqui, qui in palaeſtra plurimum valent. Idcirco adiecit, *quae liberum ſcire aequum eſt adoleſcentem, ſollertem dabo*, id eſt, peritiſſimum exhibebo. E.

Stobaeus: e Menandro Tit. 77. – Θυγάτηρ ἐπίγαμος κᾂν ὅλως μηδὲν λαλῇ, Διὰ τῦ σιωπᾷν πλεῖστα περὶ ἀυτῆς λέγει. W.

24 *Quae liberum ſcire aequum eſt*] Quondam liberi pueri his artibus erudiebantur. Et eſt figura ἔλλειψις: deeſt enim, *His* (Quae de ellipſi *his*, ſeu potius, *in his*, dicuntur, pertinent ad ſequens *ſollertem dabo* Z.). D.

In muſicis] Lucian. in amoribus, κᾂν εἰς μυσικῦ δέοι φοιτᾷν, ἐυμελὴς λύρα et quae ſequuntur. *Quae liberum ſcire*] Lucian. in amoribus τὸ σῶμα ταῖς ἐλευθερίοις ἀσκήσεσιν ἐκπονεῖ. quin imo vid. totus locus; nam huc commode facit. L.

25 *Sollertem*] Id eſt, diſertum. Vtrum haec *ſollertem*, vt Horatius, *Docte ſermones vtriuſque linguae* (Carm. III, 8, 5.). An aſſumendum eſt *His* extrinſecus? *Sollertem*] Deeſt, *His*. *Solers*, quaſi totus ex arte conſiſtens, vt ὅλος ἀρετῇ, quod Latinis verbis, quaſi *ſolus in arte* ſit. Huic *iners* contrarium. Nam *ſolers*, quaſi ὅλος ἀρετῇ dictus. ὅλον *ſolum*. vt ἕξ *ſex*, et ὗς *ſus* dicimus. D.

26 *Ego illum Eunuchum, ſi ſiet opus, vel ſobrius*] Hoc vt militare eſt, ita importunum praeſente Thaide: extra quam miles, ſi ſaperet, nihil amatorie contemplari debuit. Sed et hoc accedit ad eius odium: praeterquam quod iam in ſuſpicione eſt amicae ſuae, quod fidicinam magis diligat; et hoc mire, quod nemo prior Eunuchum eſſe Chaeream, quam miles, credidit: adeo ſtultus etiam nomine ipſo appellauit. Sed ſtatim ſtulte miles, primo quidem conuicium ipſi Eunucho facit: in quo poteſt iam laedere amicam. Deinde atteſtatur hoc dicto pulchritudinem huius muneris. Quid igitur proficit? Satis autem ioculare eſt, ſi cogites Chaeream eſſe, qui haec de ſe audiat, et

tacere

PAR. Atque haec qui misit, non sibi soli postulat
Te viuere, et sua causa excludi caeteros.
Neque pugnas narrat, neque cicatrices suas
Ostentat; neque tibi obstat, quod quidam facit:
Verum vbi molestum non erit, vbi tu voles,

tacere cogatur. *Vel sobrius*] Honesta ἔλλειψις, propter mulieris praesentiam. vt Virgilius (Ecl. III, 8.), *Nouimus et qui te.* Et ipse in Heautont. *Qui se vidente amicam patiatur suam.* Hoc tamen miles coactus a Parmenone dicit, quia reprehensus est tacuisse. D.

Ego illum Eunuchum] Pulcherrimum Eunuchum quoniam negare non potest miles, detractionem repperit, quod in Eunucho ad turpitudinem libidinis pulchritudo verti potest. Et quoniam sine Cerere et Libero friget Venus, dixit, *hunc iam sobrium Eunuchum, si opus sit.* intelligitur autem quod consequatur. E.

Pro, *sit*, cum Faerno lege *siet*, quod poscit versus. B.

27 *Atque haec qui misit*] Id est, tanta munera; hoc enim *haec* significat. *Non sibi soli postulat*] Hoc est, *Istum aemulum, quod potes, ab ipsa pellito.* D.

Atque haec qui misit] Memor est mandatorum. Nam quoniam dominus dixerat, *munus nostrum ornato verbis, quod poteris*, hoc supra factum est. Et quia adiecerat dominus, *et istum aemulum, quod poteris, ab ea pellito*: nunc hoc exsequitur, cum dicit, *dominus meus neque pugnas narrat, neque cicatrices ostentat suas.* E.

28 *Sua causa excludi caeteros*] Nihil potuit dici inuidiosius. Non enim dixit *Phaedriam*, sed *caeteros*, quasi futuri amatores fuissent, nisi metueretur exemplum Phaedriae. D.

29 *Neque pugnas narrat*] Descriptio militis, tantum excepto nomine. *Neque cicatrices*] Insigne foeditatis. Nam apud meretricem quid aliud cicatrices valent? Nam cicatrices etsi semper gloriosae sint, non tamen etiam apud meretrices, quibus post pretium forma placet; vt Sallustius quoque fatetur, *Haec sunt virtutis insignia: dehonestamento tamen esse corpori, maxime laetabatur.* D.

30 *Neque tibi obstat*] Qui a te repellat amatores tuos. *Quod quidam facit*] Quidam *recte.* Nam et figuratum et aptum sententiae est, et contemtum indicat hoc verbum. D.

31 *Vbi molestum non erit*] Ad superiora retulit, quod nunc dicit: scilicet ad, *Non sibi soli postulat te viuere, et sua causa excludi caeteros; neque pugnas*

Vbi tempus tibi erit, ſat habet, ſi tum recipitur.
THR. Apparet ſeruum hunc eſſe domini pauperis
Miſeriquc. GN. nam hercle nemo poſſet, ſat ſcio,
Qui haberet, qui pararet alium, hunc perpeti.
PAR. Tace tu, quem ego eſſe infra infimos omnis puto
Homi-

narrat, etc. *Vbi moleſtum non erit, vbi tu voles*, ad *Neque tibi obſtat*: *Vbi tempus tibi erit*. Et mire occupat animum meretricis, cum illam huius impulſu inducit facere, quicquid dure fecit excludendo Phaedriam. Hic igitur qui ſcit praecepta de beneficiis aeſtimandis, intelligit oratorie in vtramque partem dicta omnia. *Verum vbi moleſtum*] Vtrum tibi moleſtum, an aliis? ſed aliis, quia illaturus eſt (Adde, *vbi tu voles*. Z.). D.

32 *Vbi tempus tibi erit*] Non amatori. Et *vbi tu voles*: non vt nunc in milite pateris. *Vbi tempus tibi erit, ſat habet, ſi tum recipitur*] His dictis et militem repulit ab animo meretricis, et commendauit adoleſcentem, et perfecit ne iniuria videatur apud Thaidem, quod ſponte ſuſceperit Phaedriam. D.

33 *Apparet ſeruum hunc eſſe domini pauperis*] Triſtiores enim ſunt ſerui pauperum, et ob hoc ipſum nequiores. et hoc melius erat: quamuis illud aliter paraſitns exponat. *Domini pauperis miſerique*] Bene additum *miſeri*: quia non continuo pauper etiam miſer eſt. D.

34 *Nam hercle nemo poſſet*] Secundum illud, *Ait, aio*, approbat paraſitus quod miles dixit. Et eſt ordo, *Nam hercle ſatis ſcio, nemo poſſet hunc perpeti, qui haberet, qui pararet alium ſeruum*. *Nam hercle nemo poſſet*] Aliam cauſam ſubtiliorem aſſignat paraſitus, quam quam dixerat miles. D.

Hercle nemo poſſet] Iſtum enim ſeruum, quod malus ſit, nemo poſſet, inquit, perpeti, ſi haberet tantum vnde alium compararet: vt oſtendatur dominus pauper. Haec propter malitiam, qui neque nudare ſe poſſet, vt alius compararetur. E.

Illud *nam* refertur ad id, quod eleganter omiſſum eſt, ſc. *Recte*. Z.

35 *Qui haberet, qui pararet*] Prius *Qui*, pronomen: ſequens aduerbium eſt. D.

36 *Quem ego eſſe puto infra omnis infimos homines*] Multum dixit, *infra infimos omnis homines*. Nam hac ſententia vult, illum hominem ſeruis etiam eſſe peiorem: quia et ſeruus, homo; vt in Phormione, *Seruum hominem cauſam orare leges non ſinunt*. D.

Infra

Homines: nam qui huic animum assentari induxeris,
E flamma petere te cibum posse arbitror.
THR. Iamne imus? THA. hos prius introducam, et, quae volo,
Simul imperabo: post continuo exeo.
THR. Ego hinc abeo, tu istanc opperire. PAR. haut conuenit
Vna ire cum amica imperatorem in via.

THR.

Infra omnes infimos] Prisc. lib. XIV. Plaut. Stich. III, 2, 37. *infimatum infimus*. L.

Vt *infra* sub ictum veniat, cum Donato leg. *infra esse*. B.

37 *Qui huic animum assentari induxeris*] Proprie: nam *animus inducitur* aduersum obiectas difficultates. D.

Versus gratia cum duobus codd. et edd. vett. lege, *huic assentari animum induxeris*. B.

38 *E flamma te petere cibum posse arbitror*] Vnde sine damno aut malo nihil potest auferri. *E flamma*] Hoc intelligit, non ex foco, sed ex medio igni, vel incendio flammae. Nam antiquum verbum est, *Petere cibum e flamma*. mordetque vtrumque simul: vt nescias quem peius vituperauerit, huiusne famem, an illius immanitatem, vel voraginem. Et simul vide conuicium redditum, vnde coniectum est; id est, de paupertate et egestate. D.

E flamma cibum] Homerus apud Sueton. in Tiberio. cap. XXI. Lucilius apud Nonium Marc. in MORDICVS. *Mordicus petere aurum ex flamma expediat, e coeno cibum*. L.

39 *Iamne imus*?] Odium Parmenonis, et stomachum militis ista indicat festinatio; et, *Iam*, increpatio morae est.

40 *Post huc continuo exeo*] Legitur et *postea*, vt sit *post* pro *postea* ΑΠΟΚΩΠΗΝ * (Sensus postulat, vt legatur, ἀποκοπὴ τοῦ *ea*) quomodo pro postremo *post*. D.

Cum in *Continuo* non possit non fieri synaloepha, pro *post* cum codd. lego *postea*. B.

41 *Ego hinc abeo*] Consequens erat vt offenderetur miles, tam diligenter riualis munus suscipiente meretrice. D.

Haut conuenit] Ms. R. *non conuenit*. L.

42 *Vna ire cum amica, imperatorem in via*] Vide προπαρασκευὴν futurae litis inter Thaidem et militem. *Cum amica*] Mirifice *amicam* dixit, non meretricem. *Imperatorem in via*] Congrue in militem: quasi ipse

THR. Quid tibi ego multa dicam? domini similis es.

GN. Ha, ha, he. THR. quid rides? GN. istuc quod dixti modo:

Et illud de Rhodio dictum cum in mentem venit.
Sed Thais exit. THR. abi prae, curre, vt sint domi
Parata. GN. fiat. THA. diligenter, Pythias,

Fac

ipse sit, sub quo est (Adde, *Thais* Z.). et hic seruat Parmeno, quod sibi mandatum est, *Et istum aemulum, quod poteris, ab ea pellito.* Et bene mutat nomina, hinc ad honorem, hinc ad inuidiam. Hanc, non *meretricem*, sed *amicam* dixit: hunc, non *militem*, sed *imperatorem*. D.

43 *Quid tibi ego multa dicam?*] Non habuit aliud miles stultus, et redit ad illa quae supra dixit, *Domini pauperis miserique. Domini similis es*] Ineptus iocus, in quo seruus, iniuriae vice, domino comparatur. D.

Similis, cum nihil vituperii contineat, mutandum est in *Simia*. Nam praeterquam quod ita turpitudo faciei exprimitur, vsus loquendi quoque comprobat: πιθηκίζειν enim est *imitari* et *adulari*. Cf. Plin. Epist. I, 5. et Plaut. Most. IV, 2, 4. B.

44 *Quid rides?*] Et hoc eo vultu dicitur, quasi sibi conscius sit miles facete dicti conuicii. Nam non quod nesciat causam risus, eo interrogat *quid riserit*, sed ideo, vt denuo laudetur. D.

Istuc quod dixti] Colax parasitus suum vbique implet officium. Nam cum leuiter locutus miles fuisset, qui dixerat Parmenoni, *Domini similis es*, continuo risum sibi commouet ex commemoratione illius dicti, quod *Rhodium adolescentulum* miles dixerat, sese ridere coepisse. E.

45 *Et illud de Rhodio dictum*] Hoc est illud, *Eorum ingenia admiror simul.* Et huic, vt apparet, fit amicior: ideo facilius ab amica, quam a parasito separabitur. D.

Illud *cum*, quod ab nostris abest, pone post *mentem*. B.

46 *Abi prae, curre, vt sint domi parata omnia*] Non dixit *quae* (Forte, *atque* Z.): quia intelligitur. *Domi vt sint parata omnia*] Ἔλλειψις ἠθική, in qua plus vultu significatur, quam verbis. D.

Pro *curre* Palmerius egregie correxit *cura*. Cf. Adel. II, 1, 13. B.

47 *Fiat*] Faciam, vel *fiet*, diceret seruus: liber vero, *fiat*: tanquam et ipse iubeat sibi. D.

Fac cures, si Chremes huc forte aduenerit,
Vt ores, primum vt maneat: si id non commodum'st,
Vt redeat: si id non poterit, ad me adducito.
PY. Ita faciam. THA. quid? quid aliud volui dicere?
Ehem, curate istam diligenter virginem:
Domi adsitis, facite. THR. eamus. THA. vos me sequimini.

ACTVS

48 *Si Chremes huc forte ad me venerit*] Οἰκονομία ad litem futuram, et exitum fabulae. Et hoc non audit miles; nam si audiret, nimis irasceretur. D.

Si Chremes huc] Hic est Chremes frater puellae, quae a milite Thaidi donata est: hunc fratrem esse eiusdem et meretricis suspicatur. Hanc caussam (Corrige, *meretrix suspicatur. Hanc ob caussam* Z.) mandat ancillae, vt si venerit, maneat. Et vide, quemadmodum, quae mandat, tria praecepta sunt, quae scilicet secundum gradus petitionis ad minora descendunt. Primo enim, quod maius est, petimus: hoc dixit, *vt maneat:* deinde quod minus est, *si commodum non est, vt redeat.* Tertio quod vltimum ex necessitate, *si id non poterit, ad me deducito.* quae tria seruabit ancilla. E.

Melius duo codd. cum edd. vett. et Donato collocant, *Si forte huc Chremes aduenerit.* B.

49 Inuerso ordine pone *redeat*, pro *maneat:* atque *maneat* pro *redeat.* Hunc ordinem Pythias ipsa in Scena seq. approbat. B.

50 *Ad me adducito*] Modo vbi sum (Corrige, AD ME *vbi sum* Z.) significat. D.

51 *Quid? quid aliud volui dicere?*] Pro, *quid aliud?* hinc est illud Ciceronis (Verr. IV, 3.), *Quem, quemnam? recte admones, Polycletum esse dicebant.* D.

Quid? quid aliud] Expressit morem domo proficiscentium. Vt (excidit, *si* Z.) in properatione mandare aliquid cupiamus, et in obliuionem veniat, post memoria repetatur. E.

52 *Curate istam diligenter virginem*] Haec res est, quae faciet virginem claudi, in lectulo collocari, et obdormire. *Curate istam diligenter virginem*] Ridiculum, quum contra euenturum sit. D.

53 *Vos me sequimini*] κωφὰ πρόσωπα sunt puellae, quae sequuntur. D.

Domi adsitis] Ms. R. *Domi vt assitis.* L.

Pro *adsitis* consuetudo Terentiana postulat *vt sitis.* B.

ACTVS TERTII SCENA III.

CHREMES. PYTHIAS.

PROFECTO quanto magis magisque cogito,
Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum:
Ita

1 *Profecto quanto magis magisque cogito*] Haec persona apud Menandrum adolescentis rustici est, et in consequens (*inconueniens*, Ed. Argent.) oratio est. Sed conceditur secum loquentibus multa transcendere, quae taciti intelligunt: est enim integrum hoc modo, *Profecto quanto magis magisque cogito*, *nimirum intelligo vel inuenio*, *quod dabit haec Thais mihi magnum malum*. Potest autem *nimirum* et pro confirmatione accipi; vt sit *nimirum*, sine dubio, pro certo. D.

Profecto quanto] Haec Scena suspicionem habet adolescentis, quod sibi meretrix insidias praeparet, quo facilius se ad amorem possit adducere; vnde sic ad coniecturam argumenta sumuntur: ac primo ipsa summa est: *Profecto quanto magis magisque cogito*, *nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum*. Deinde incipiunt argumenta a dictis, *quod me arcessiri iussit*. deinde a factis, *quod cum venissem*, *causam*, *vt ibi manerem repperit*. Rursus a dictis, quod ait, *rem diuinam fecisse se*, *et rem seriam velle agere*. A factis, quod *ipsa accumbere mecum*, *mihi sese dare*, *sermonem quaerere*. Deinde a dictis, quod quaesiuit, *quam pridem mihi mater et pater mortui essent*. *Rus Sunii ecquod nunc mihi sit*. Haec a summo ad imum argumenta dicuntur, quorum quidem causae denudatio manifesta est. Nam haec omnia fecit meretrix, non vt adolescentem in amorem possit inducere, sed vt de puella quod quaerit, agnoscat. haec omnia ex deriuatione causae. Explicabimus singula: namque quaesiuit, *rus Sunii ecquod?* quia supra in narratione dictum est, *abreptam puellam e Sunio*. Quaesitum est *quam longe a mari?* propterea quod puella a praedonibus rapta est: deinde reliqua, quae consequuntur, aperto hanc indicant causam, de puella scilicet quod adiecit, *Ecqua inde parua perisset soror? ecquis cum ea vna? quid habuisset, cum periit?* E.

2 *Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum*] Solue *nimirum*; et fac, non est mirum: et

Ita me video ab ea aſtute labefactarier.
Iam tum cum primum iuſſit me ad ſe arceſſier:
Roget quis, quid tibi cum illa? ne noram quidem.
Vbi veni, cauſam, vt ibi manerem, repperit:
Ait, rem diuinam feciſſe, et rem ſeriam
Velle agere mecum. Iam tum erat ſuſpicio,
Dolo malo haec fieri omnia. ipſa accumbere

et ſtatim conſequens erit per ἀσύνδετον tota ſententia, quaſi dixerit, non eſt mirum: et ſubdiſtinctione interpoſita mox intulerit, *dabit haec Thais mihi magnum malum.* Nam *Ni*, ne ſignificat: et *Ne*, non. Ni pro ne: Virg. (Aen. III, 685.) — — *laeti diſcrimine paruo Ni teneant.* *Ne* pro non: Plautus (Epid. IV, 2, 16.) *Ne vult* inquit, pro non vult. *Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum*] His verbis intelligitur, ſe ſentire paulatim labi in amorem meretricis, quamuis inuitum, et adhuc retinentem mentem. D.

Dabit haec T. mihi magnum malum] Menand. κακόν τί μοι μέγα δώσει. L.

3 Quinque modis ordo horum verborum in codd. variatur; ſed ſenſui aurium maxime conuenit, et plurium auctoritate comprobatur hic: *Ita me ab ea aſtute video labef:* B.

5 *Roget quis, quid tibi cum illa?*] Prius intulit, quam interrogauit. D

Roget quis] Si quis interroget, quid mihi cum meretrice ſit: reſpondebo, *ne noram quidem.* E.

Roget quis] Mſ. R. *Si roget quis.* L.

Omnes codd. praeter vnum, recte habent *cum ea.* Eſt Anapaeſtus, abſque ſynaloepha. B.

6 *Vt ibi manerem*] *Manerem* modo, non dormirem, ſed remanerem ſignificat. D.

7 *Et rem ſeriam velle agere mecum*] Scilicet, quae non poſſet nunc agi, cum operetur. An rem ſeriam magis agendam tunc putabat, cum rem diuinam feciſſet? D.

Rem diuinam feciſſe] Hoc eſt, ſacrificium feciſſe. E.

Rem diuinam feciſſe] Mſ. R. *feciſſe ſe.* L.

8 *Rem ſeriam velle agere*] Et cum rem neceſſariam et grauem mecum loqui fingeret, vbi oratio deficit, et, quod agat, non haberet, *huc euaſit*] eouſque conſcendit et exiuit. Vt (Aen. II, 458.), *Euado ſummi faſtigia culminis.* E.

Verſus poſtulat hunc ordinem, *Iam erat tum ſuſp.* B.

9 *Dolo malo haec fieri omnia*] *Dolus* a laedendo dictus,

Mecum; mihi ſeſe dare; ſermonem quaerere.
Vbi friget, huc euaſit: quam pridem pater
Mihi et mater mortui eſſent. dico, iam diu.
Rus Sunii ecquid haberem, et quam longe a mari?
Credo ei placere hoc: ſperat ſe a me auellere.
Poſtremo, ecqua inde parua periiſſet ſoror:

Ecquis

ctus, id eſt, a dolando, id eſt, minuendo. Nam et δόλος Graece laeſio dicitur; et *dolones*, tela quaedam bellica: et *dolare* fabri, lignum eſt aſcia caedere (Edd. Venet. et Mſ. Boend. *ſcindere*. Et pro *lignum* Arg. legit *lignarii*. W. Lege, *Dolare Fabris eſt lignum* etc. Z.). Quod autem addidit *malo*: aut ἀρχαϊσμὸς eſt, quia ſic in duodecim tabulis a veteribus ſcriptum eſt: aut ἐπίθετον *doli* eſt perpetuum: aut diaſtole eſt, quia eſt et *bonus*, quo a medentibus falli aegros, non tameo decipi, Lucretius Poeta teſtatur (IV, 11.). *Accumbere mecum*] *Mecum*, penes me ſignificat. D.

10 *Mihi ſeſe dare*] Non poteſt magis ſignificari profuſa petulantia. *Sermonem quaerere*] *Sermonem quaerimus*, quando non ſolum quod dicamus quaerimus, verum etiam quomodo alter nobis reſpondeat et obloquatur: puta cum, deficientibus ſermocinandi cauſis, *quota ſit hora*? et, *ſatis recte quis valuerit*? percontamur. D.

11 *Huc euaſit*] Tanquam impudenter contenderit ad hanc inquiſitionem. *Quam pridem pater mihi et mater mortui eſſent*] Hoc propter aetatem puellae inquiſitum eſt. D.

12 *Iamdiu*] Iam olim. D.

13 *Et quam longe a mari?*] Hoc ideo meretrix inquiſiuit, vt ſciret, vtrum rapina praedonibus fuiſſet, quippe ad mediterraneum locum qui acceſſus eſſe potuit piratis? Sed tamen non abhorret a ſuſpicione huius meretricis, quod et ſcire vellet, cuius pretii fundum habeat Chremes: hoc eſt, quam amoenum, vel quam maritimum. D.

Etſi Faerni omnes vett. codd. habent, *et quod haberem:* noſtri tamen recte *habeam*, quia et rus et dominus adhuc ſuperſunt. Deinde *Sunio* lege: non enim oppidum, ſed regionem hic notat. Lege igitur, *Rus Sunio ecquod habeam*. B.

14 *Sperat ſe a me auellere*] Bono vſus eſt verbo *auellere*, tanquam a pertinaciter retinente. D.

Sperat ſe a me] V. C. *Sperat ſe poſtea a me*. L.

Ecquis cum ea vna? quid habuiſſet, cum perit?
Ecquis eam poſſet noſcere? Haec cur quaeritet?
Niſi ſit illa forte, quae olim periit paruula,
Soror, hanc ſe intendit eſſe, vt eſt audacia.
Verum ea ſi viuit, annos nata'ſt ſedecim:
Non maior: Thais, quam ego ſum, maiuſcula'ſt.
Miſit porro orare, vt venirem, ſerio.
Aut dicat quod volt, aut moleſta ne ſiet:

Non

16 *Quid habuiſſet, cum perit*] *Cum*, pro quando: aut cum periret. D.

Lege, vt caetera, *Ecquid habuiſſet*. B.

17 *Haec cur quaeritet*?] In geſtu ac vultu id quod reſtat oſtenditur. Nam deeſt, *neſcio*. D.

18 Liber Bemb. et noſtri fere omnes recte habent, *Niſi ſi illa forte*. B.

19 *Hanc ſe intendit eſſe*] Proprie *intendere* eſt crimen in aduerſarium iacere. D.

Eam ſeſe intendit eſſe, vt eſt fallacia] Hanc ſeſe mihi obiicit, et intendit, et probare cupit, vt eſt audacia. E.

Lectio Eugraphii, *Eam ſeſe intendit*, eſt praeferenda. Certe enim *Soror* putide hic repetitur. B.

20 *Annos nata'ſt ſedecim*] Certos adoleſcens dixit annos ſororis ſuae: quod et nuper adoleſcens Phaedriae indicauerat, cum dixit, *anni ſedecim ſunt*. Et ita vt nos diximus, optimus ſenſus eſt, quod *annos nata ſedecim* ſit, *non maior*: poſt inferatur: *Thais, quam ego ſum, maiuſcula eſt*. E.

21 *Maiuſcula eſt*] Diminutiue dixit, vt oſtenderet vtramque eſſe primaeuam (Si id credidit Donatus, et ſororem Chremetis, et Thaidem eſſe maiorem natu ipſo Chremete, videtur errare. Lege igitur, *vtcunque eſſe primaeuam*. MſC. H. corrupte, *vtraque eſſe primae*). D.

Maiuſcula eſt] Priſcian. lib. III. L.

Priſc. p. 609. *eſt paruo maior quam ego*. B.

22 *Miſit porro orare*] *Porro*, pro poſtea. *Vt venirem ſerio*] Vtrum, vt venirem ſerio, an orare ſerio? D.

23 *Aut dicat quid volt*] Pro *quid velit*. In Hecyra, *Ac vide, quam immerito aegritudo haec oritur mihi abs te, Soſtrata*. *Aut moleſta ne ſiet*] *Aut* hic moraliter; nam cui hoc imperat? aut cum quo hoc agit? D.

Quatuor codd. cum edd.

Non hercle veniam tertio. Heus, heus. Py. Ecquis hic?

Ch. Ego sum Chremes. Py. o capitulum lepidissimum!

Ch. Dico ego mihi insidias fieri. Py. Thais maximo

Te orabat opere, vt cras redires. Ch. rus eo.

Py. Fac amabo. Ch. non possum, inquam. Py. at tu apud nos hic mane,

Dum

vett. recte, *Quid volt.* vt And. II, 6, 18. Nam *Quod* locum habet, vbi praecedit *Quid.* vt And. I, 1, 18. *Dic quid est quod me velis.* B.

24 *Heus heus, hic quis est?*] Haec separatim pronuncianda sunt. Nam apparet, inter haec verba pulsatam ianuam personare. D.

Ecquis hic] Ms. R. *Ecquis hic est.* L.

Verba *Ecquis hic?* ipsi Chremeti sunt tribuenda, ob Donati auctoritatem, et vsum Plauti, Amphit. IV, 1, 12. et Bacc. IV, 1, 10. *Heus ecquis hic est? ecquis hoc aperit ostium?* B.

25 *Ego sum Chremes*] Vide quantum distet, ac varia sit huius rusticitas, *Ego sum Chremes*, a faceta meretricis disciplina, *O capitulum lepidissimum*] Nam rusticum esse, statim magis apparebit, vbi dixerit, *Rus eo* (Locus ne lacuna laboret, adde; et, *Dico ego mihi insidias fieri.* *O Capitulum lepidissimum*] ὑποκορίσματα σὺν ποππυσμῷ), et ὑποκορίσματα σὺν ΠΟΝΙCΜΩ. D.

O Capitulum] Impetratura primum praebet obsequium, deinde mandata exsequitur tria illa, quae supra dixit (*dixi* Z.). Nam primum, *Thais maximo te orabat opere, vt cras redires.* At cum hoc nollet, offerre (*offert* Z.) aliud: *at tu apud nos hic mane.* quod vtique ordinem bene vertit (Forte legi debet, *seruat*, aut, *tenet* Z.). Post infert, *si istuc satis certum est, te amabo, vt illac transeas, vbi illa est.* E.

26 *Dico ego mihi insidias fieri*] Blandimentum rusticus insidias putat. D.

Insidias fieri] Menandri dictum forsan in mente habuit: Τότε τὰς γυναῖκας δεδιέναι μάλιστα δεῖ, ὅταν περιπλάττωσι τοῖς χρηστοῖς λόγοις. L.

27 *Rus eo*] Pro potiore negotio rus posuit. Et maior negatio est, quam si diceret, *Non huc venio.* D.

28 *Non possum, inquam*] Plus est, quam *nolo.* D.

Dum redeat ipſa. Ch. nihil minus. Py. cur, mi
Chremes?

Ch. Malam rem hinc ibis? Py. ſi iſtuc ita certum'ſt tibi,

Amabo, vt illuc tranſeas, vbi illa'ſt. Ch. eo.

Py. Abi, Dorias, cito hunc deduce ad militem.

ACTVS TERTII SCENA IV.

ANTIPHO.

Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piraeo,

In

29 *Dum redeas ipſa*] *Ipſa*, vel domina, vel ipſa de qua agitur. *Nihil minus*] Deeſt *faciam*. D.

30 *Malam rem hinc ibis?*] Hoc aduerbialiter dixit: quemadmodum dicimus, *Domum ibis*. Et apparet illum manu tactum eſſe, qui ſic iraſcitur, quia dixit Pythias, *Cur, mi Chremes?* quaſi dicat, Cur meus ſic indignatus eſt adoleſcens? nam ab eo quod eſt *meus*, vocatiuus *mi* facit. D.

Contra verſum, Bembinus cod. et Donatus Faerni habet *abis*. B.

31 *Amabo, vt illuc tranſeas, vbi illa eſt*] Vide non eſſe otioſum, quod omnia praetenta ſunt potius, quam res importuna fieret, vt ad Militis domum Chremes deduceretur. Neque enim hoc conueniebat perſonae Bacchiali (*Baccbanali*, edd. vett.): quoniam aut infacetum, et praeter vſum, aut importunum: ideo hoc ipſum Doriae praecepit. *Vt illuc tranſeas vbi illa eſt*] Vt breuem viam demonſtraret, non *eas*, ſed *tranſeas*, dixit. *Amabo*] Interiectio eſt amantis: ſic verbum ſonat. D.

32 *Deduce ad militem*] MS. R. *Deduc ad militem*. L.

Recte noſtri libb. omnes cum edd. vett. *deduc*, vt alibi, *abduc*. B.

1 *Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piraeo*] In hoc prologuio inſinuatio perſonae eius eſt, cui narraturus eſt Chaerea, quae a ſe poſt Scenam facta ſunt. Fit autem hoc populi cauſa, vt ſpectator auribus accipiat, quod ſubiicere oculis Poeta non potuit. *Heri aliquot adoleſcentuli*] Bene inuenta perſona eſt, cui narret

 Chae-

In hunc diem vt de *ſymbolis* eſſemus. Chaerc-
am ei rei
Praefecimus: dati annuli: locus, tempus conſti-
tutum'ſt.

. Prae-

Chaerea, ne vnus diu loquatur: vt apud Menandrum. *Coimus*] Coimus, conſenſimus, ac pepigimus: ne ſit ſoloeciſmus. *In Piraeo*] Pro in Piraeum. D.

Heri aliquot]. Hic adoleſcens vnus ex illis eſt, qui in Piraeo conuiuium ſibi praeparant. Cui praeparando praepoſitus Chaerea, qui in amorem pro Eunucho nunc ſuppoſitus, ad meretricis domum deductus eſt. Quaerit igitur hic adoleſcens conuiuii praepoſitum. E.

Coimus Piraeo] Ideo nempe in Piraeo, vt rectius, quae ad conuiuium neceſſaria, praeſtinarentur: quandoquidem rerum ibi venalium magnus prouentus, ac velut δεῖγμα. Schol. Ariſtoph. in Equitib. Plaut. Bacchid. II, 3, 1. *Ibo in Piraeum, viſam ecqua aduenerit In portum ex Epheſo nauis mercatoria.* Idem in Moſtellar. I, 1, 63. *Ego ire in Piraeum volo, In veſperum parare piſcatum mihi.* L.

Recte tres codd. habent *coiimus*, vt III, 5, 45. *Iit*, *lauit. rediit.* Etſi Cic. ad Attic. VII, 3, legitur *Piraeum*: lectio tamen hic, *Piraeo*, conſenſu omnium codd. et contexto comprobatur. Adoleſcentuli enim non ex vrbe *in Piraeum*, ſed *in Piraeo*, vbi cuſtodes erant publice, *coierunt, conuenerunt, conſenſerunt, pepigerunt.* B.

2 *Vt de ſymbolis eſſemus*] Plautus in Menaechmis (III, 2, 20.), *Minore nunquam fui diſpendio.* Sed melius *Eſſemus*, producta e litera.

De ſymbolis] De collationibus. *Vt eſſemus*] Hoc eſt, cibum ſumeremus. E.

De ſymbolis eſſemus] Vt Graeci ἀπὸ συμβολῆς δειπνεῖν. Euſtat. in Homer. Vid. Zonar. in Canon. LV. Laodic. p. 359. L.

3 *Praefecimus*] Id eſt συμποσίαρχον fecimus. *Dati annuli*] Nihil interim de ſcorto. Apparet enim ephebos eſſe. D.

Dati annuli] In ſponſionibus annuli olim dati. Plinius lib. XXXIII. cap. I. *ad ſponſiones etiamnunc annulo proſiliente. l.* 17. §. 5. ff. de praeſcr. verb. l. II. §. 6. ff. de act. emt. et vend. l. 5. §. 15. ff. de inſtit. action. Sic Athenis Atticis, qui iudicio ſe prouocabant, annulos inuicem deponebant. Demoſth. πρὸς Πανταίνετου: παρακαλῶμαί σε ταυτί, δέχομαι. φέρε τὸν δακτύλιον: λάβε. τίς δ' ἐγγυητής; L.

Praeteriit tempus: quo in loco dictum'st, parati nihil est.

Homo ipse nusquam'st: neque scio quid dicam, aut quid coniectem.

Nunc mihi hoc negoti caeteri dedere, vt illum quaeram:

Idque adeo visam, si domi'st. Quisnam hinc a Thaide exit?

Is est, an non est? ipsus est. quid hoc hominis? qui hic ornatus est?

4 *Praeteriit tempus*] Quia tempus constitutum est. *Quo in loco*] Quia locus constitutus est. D.

5 *Homo ipse*] Quia Chaeream ei rei praefecimus. D.

Quid coniectem] Quid suspicer. E.

6 *Caeteri dedere*] *Caeteri*, exceptis me atque illo. D.

7 *Quisnam hinc a Thaide*] Causa sciscitandi est admiratio de habitu commutato, et vix agnitus Chaerea. D.

Quisnam hinc] Quoniam supra dixerat Chaerea, *nescini Thaidem nobis vicinam*. Pergens e vicina domo meretricis exeuntem Chaeream videt, in habitu Eunuchi: idcirco dicit, *Quisnam hinc exit*? E.

Idque adeo visam] Mf. R. *Ibo ad eum*, *visam*, *Quisnam hinc*] Mf. R. *Sed quis nam*. L.

Pro *Idque adeo* nostri omnes cum edd. vett. habent *Ibo ad eum*. Male. Verum legendum censeo cum codd. et edd. vett. *Sed quisnam a Thaide exit*? deleto *Hinc*, quod versus respuit, et a cod. quodam abest. Cf. And. IV, 1, 59. Heaut. I, 1, 122. B.

8 *Is est, an non est? ipsus est*] Vide an potuerit meretricem ignotam hoc habitu atque ornatu fallere, qui ab Antiphone vix agnoscitur. *Quid hoc hominis!*] Vide an longam narrationem possit audire, qui nondum amico narrat (*cui nondum amicus narrat*, corrigit Wielingius), et iam affectus pendet. *Quid hoc hominis!*] Quod a Thaide ephebus exit. *Qui hic ornatus est*?] Quia Eunuchi veste indutus est. D.

Aliquot e nostris, *Quid hoc ornati'st?* Recte. vt supra III, 2, 6. ad quem locum vide Donatum. B.

Quid illud mali eſt? nequeo ſatis mirari, neque coniicere.

Niſi quicquid eſt, procul hinc lubet prius, quid ſit, ſciſcitari.

ACTVS TERTII SCENA V.

CHAEREA. ANTIPHO.

NVMQVIS hic eſt? nemo eſt. numquis hinc me ſequitur? nemo homo'ſt.

Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium? pro Iupiter!

Nunc

9 *Quid illud mali eſt?*] Quod timidus egreditur. D.

10 *Quid ſit, ſciſcitari*] *Sciſcitari*, eſt occulta magis et ſecretiora rimari, ac velle cognoſcere. vt, *Suſpenſi Eurypylum ſcitatum oracula Phoebi Mittimus* (Aen. II, 114.). D.

Sciſcitari] Priſc. lib. IIX. L.

1 *Numquis hic eſt? nemo eſt*] In hac Scena, verba geſtum vultumque indicant exeuntis: cui obuia perſona obiicitur, ſub cuius occaſione ſpectatoribus geſta narrabuntur. *Numquis hic eſt? nemo eſt. Numquis hinc me ſequitur?*] Duo metuit, ne quis obuius comprehenſor occurrat, et ne quis ſui perſecutor exiſtat. *Nemo homo eſt*] Quamuis per *nemo*, homo intelligatur: tamen addidit *homo*, vt veteres ſolent, τῷ ἀρχαϊσμῷ. D.

Numquis hic eſt?] Haec Scena allocutionem tenet exſultantis et laetantis, quam breui tempore amoris voluptatem compleuerit. *Numquis hic eſt?*] Ita inquirere videtur adoleſcens, non tanquam metuat, ne aliquis ſuperueniat, aut vt poſſit euadere; quam rem (*ſed aliam ob rem*, *quam.* ſeu, *quam ob rem, conſ.* Z.) conſequenti verſu ſignificat, quippe cum dixit: *Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium?* Sed quod ſequitur, repugnat, *Sed neminem hic curioſum interuenire nunc mihi, qui me ſequatur; quoquo eam, interrogando obtundat.* E.

2 *Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium*] *Erumpere*, quaſi actiuum verbum poſuit, pro neutrali: vt ſit, *Licetne mihi erumpere hoc gaudium?* Aut *erumpere* quaſi exire. *Mibi*, pro a me. *Erumpere*] Vtrumne erum-

Nunc eſt profecto, interfici cum perpeti me poſſum,
Ne hoc gaudium contaminet vita aegritudine aliqua.
5 Sed neminemne curioſum interuenire nunc mihi,

erumpere, pro emittere poſuit? An *erumpere* pro exclamare? vt, *erumpere vocem* dicitur, qui exclamat. Nam, *Pro Iupiter*, dicturus eſt. D.

Repono, *Iamne rumpere hoc mihi licet? pro ſupreme Iuppiter!* Nam *rumpere* legit Nonius, qui explicat, *retentum proferre, diu tacita dicere.* Sic Virgilius, *Rumpere ſilentia*, *voces*, *quaeſtus*. Atque, *mihi licet*, habet Bemb. cod. C. C. et alter ex Meadianis. Recte. Nam ita *mibi* eſt in Arſi. Deinde *gaudium*, cum idem nomen paulo poſt occurrat, tanquam gloſſema eſt eiiciendum, et reſtituendum *ſupreme.* vt Adel. 11, 1, 42. et apud Plautum aliquoties. B.

3 *Nunc eſt profecto*] Ordo et ſenſus hic eſt, *Nunc eſt profecto tempus, cum perpeti me poſſum interfici.* Hoc autem cur ipſe dixerit, ſtatim ſubiicit cauſam. *Cum perpeti me poſſum*] Animaduertendum eſt, quod, ſi *cum* coniuncte legeris, *quando* ſignificat: ſi ſeparatim, *dum* ſignificat. *Nunc eſt profecto*] Figurate, ac coniuncte lege ſine diſiunctione. D.

Nunc eſt profecto] Modo eſt, inquit, omne tempus, *cum pati me poſſum necari.* Ideo ſcilicet, *ne gaudium meum aliqua turpitudine vita contaminet.* E.

Daceria et alii interferunt *tempus* poſt *profecto*. Sed haut dubie eſt gloſſema. Z.

4 *Contaminet vita aegritudine aliqua*] Mire vitae crimen (Lege *diſcrimen*) oſtendit: velut ipſa ſit campus, poſſeſſicque fortunae inſtabilis variorum. D.

5 *Sed neminem curioſum, &c.*] Apparatus ad intentionem futurae narrationis dicitur (In vtroque cod. et edd. Venet. *dicit.* Forte, *ducitur*, aut, *ducit*). D.

Sed neminem hic curioſum] Ad aetatem adoleſcentiae et animos eorum, qui in re venerea amoris ſui effectum, cum tenuerunt * pertinet hoc, quod volunt indicare ſemper (Vt oratio * conſtet, deleatur *cum*, quod haut dubie ex praecedenti ſyllaba ortum eſt: praeſertim cum in neutro cod. lacunae vllum deprehenderit veſtigium Weſterhouius. Z.). Nam integrum et honeſtum gaudium magis ſilentio creſcit. Vt hoc apud Terentium eſt, *Sed vt tacita mecum gaudeam.* Apud Virgilium (Aen. 1, 506.), *Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.* E.

Qui me sequatur: quoquo eam, rogitando obtundat, enecet:
Quid gestiam*, aut quid laetus sim, quo pergam, vnde emergam, vbi siem
Vestitum hunc nactus, quid mihi quaeram, sanus sim, anne insaniam?
AN. Adibo, atque ab eo gratiam hanc, quam video velle, inibo.

6 *Qui me sequatur*] Id cupit gaudens, quod tristibus molestum est. Nam contra Menedemus grauatur narrare quae dolet. *Obtundat*] Odiose instet ac repetat, molestus et odiosus sit. *Enecet*]. ἐυφωνότερον quam *enicet*. D.

* Illud *Quoquo eam* ex cod. Bemb. est, et Eugraphio. Nostri minus recte, *Quique iam*. Caeterum verba *Quoquo eam* ad praecedentia sunt referenda. Si enim ad *rogitando* refers, efficitur tautologia; quia sequitur Quo pergam. B.

7 *Quid gestiam*] Deest *quaerens:* vt sit, rogitando obtundat et enecet, quaerens quid gestiam. *Gestire*, est motu corporis monstrare quid sentias. Constat autem, a pecudibus ad homines esse translatum. *Quid gestiam*] *Gestire* proprie est, sensum corporis gestu indicare: quod magis brutorum est animalium. Virgilius, *Et studio incassum videas gestire lauandi* (Georg. I, 387.). *Aut quid laetus sim*] Propter quid. *Vnde emergam*] Proprie dixit *Emergam*, vt ex lustris atque inhonestis locis, vtpote meretricis domo. Cicero, *At ne tu quidem emersisti, lutulente Caesoni, ex miserrimis naturae tuae sordibus* (in Pison. 12.). D.

8 *Vestitum hunc nactus*] Bene *Nactus* dixit: vt qui non sumeret, nisi suasisset haec occasio. D.

9 *Adibo, atque ab eo gratiam, &c.*] Sensus et ordo hic est, Adibo, atque ab eo gratiam hanc inibo. *Gratiam inire*, est dare beneficium, ac per hoc alicuius inire gratiam, id est, amicitiam. Sed haec est elocutio, *Gratiam ab eo inibo*, pro, eius gratiam merebor. Nam *ab eo*, amat Terentius pro *eius* ponere: vt in Andria, *Haec primum animaduertenda ab eo iniuria est*, id est, eius iniuria. *Inire* autem *gratiam* est mereri gratiam. Plautus *Inias tamen solidam et grandem gratiam* (Curc. III, 35.). D.

Chaerea, quid est, quod sic gestis? quid sibi hic vestitus quaerit?
Quid est, quod laetus sis? quid tibi vis? satine sanus? quid me aspectas?
Quid taces? CH. o festus dies hominis! amice, salue.
Nemo'st hominum, quem ego nunc magis cuperem videre, quam te.

AN.

10 *Quid est, quod sic gestis?*] Facete repetit verba eius interrogationis, vt sciat se iampridem esse praesentem. *Quidue sibi hic vestitus quaerit?*] Facete et figurate dictum est. Sic et alibi, *Vt pernoscatis quid sibi Eunuchus velit.* D.

Chaerea, quid est] Ea omnia, quae adolescentem velle cognouerat, interrogata sunt. et tanquam non cito respondentem, rursus: *Quid me aspectas? Quid taces? O festus dies hominis!* Quid est, *Festus dies hominis?* E.

Quod sibi] V. C. *Aut quid sibi.* L.

11 *Quid est, quod laetus sis?*] Vide aliud esse *gestire*, aliud *laetum esse*. *Quid tibi vis?*] πρὸς τὸ Quid mihi velim. *Satine sanus?*] πρὸς τὸ Sanus sim, an insaniam? *Quid me aspectas? quid taces?*] His duabus interrogatiunculis descripsit vultum dicturi. D.

Lege, *Laetus es*, quia praecedit *Gestis*. Deinde scribe *Sanu's*. B.

12 *O festus dies hominis! amice! salue*] Decet a salutatione incipere luculente dictorum. Illud (*Illum* Z.) autem verisimile est, et percussum re noua, et audiendi cupidum, immemorem extitisse salutandi. *O festus dies!*] Vtrum quia causa est festi ac laeti diei? an quia ipse tantus sit, quantus festus dies? *O festus dies hominis!*] Pro, *homo festi diei.* Sic dicitur etiam *scelus homo.* Ennius, *O pietas animi!* D.

Lege *Quid dices?* C. *o festus dies! o meus amicus! salue.* Nam vulgare *Taces* efficit versum claudicantem; atque ipse Donatus videtur legisse *Dices.* Deinde *Festus dies hominis*, cum, quid sit, plane intelligi nequeat, *hominis* mutandum est in *o meus.* Sic *meus festus dies* occurrit Plaut. Cas. I, 1, 49. et est blandientis dictum. B.

13 *Quem ego magis nunc*] Bene additum *Magis*; vt his amicis se antepositum intelligat;

AN. Narra istuc, quaeso, quid siet. CH. imo ego te obsecro hercle vt audias.

15 Nostin' hanc, quam amat frater? AN. noui, nempe, opinor, Thaidem.

CH.

gat: quos cum optet videre Chaerea, tamen eum magis; adeo vt aliis amicis antepositum neminem cupiat. D.

Nemo'st hominum] Mſ. R. *Nemo'st omnium*. L.

Versus gratia colloca, *Nemo omnium'st, q. e. n. m. videre cuperem, q. t.* Certe *omnium* probatur a Donato, et septem codd. nostris, et sensu. Nam Chaerea non tam *hominibus* vniuersim suam rem cupit exponere, quam *omnibus* sc. amicis et notis. B.

14 *Imo ego te obsecro hercle vt audias*] Bonum compendium, ne multa diceret ad commendandum, vt solet, narrationem futuram. *Imo te obsecro hercle vt audias*] Bene contulit verba, vt ex his appareat, quid agere velit. Ille dixit *Quaeso*, hic *Obsecro*. D.

Obsecro hercle vt me] Expressit morem laetantium, vt dixi, maxime eorum, qui rem venêream compleuerunt. Ipsi enim magis cupiunt indicare. E.

Quid sit recte vett. edd. et cod. vnus e nostris. B.

15 *Nostin' hanc, quam amat frater?*] Quaeritur an verisimile sit Antiphoni notam esse Thaidem, quam frater ipse nescierit. Sed intelligere debemus, modo notitiam non vultus, sed famae positam esse: quam famam potuit ex Phaedria et Antipho scire. At vero aliam notitiam negauerat Chaerea sibi fuisse cum Thaide, hoc est, visus, vultus, oris, et corporis. *Noui, nempe, opinor, Thaidem*] Verisimile est haec scire Antiphonem, qui adeo sit familiaris Chaereae. Et est ordo hic, Noui, nempe opinor, Thaidem. *Opinor Thaidem*] Optime et ab illo tacitum, et ab hoc nomen ablatum (*oblatum*, recte habent cod. vterque et edd. vett.) est; vt appareat quam nouerit, et quam possit assequi quae dicentur. D.

Nostin' hanc] Hinc est narratio, cum exordium a meretrice cepit: Virginem ei missam dono, dicit: simul et laudat, et de amore confitetur: indicat etiam, quod frater meretrici dare praeparasset Eunuchum: quod consilium serui, quia ipse pro Eunucho ad meretricem deductus sit. Et, ne stultum videretur, adiecit causas, quas et supra posuerat: *vt viderem*, inquit, *audirem, essem vna, cum qua cupiebam*. E.

Lege, *Nostine hanc*. Nam *Nostin* secundum corripit. B.

CH. Istam ipsam. AN. sic commemineram. CH. quaedam hodie est ei dono data
Virgo: quid ego eius tibi nunc faciem praedicem, aut laudem, Antipho:
Cum ipsum me noris, quam elegans formarum spectator siem?
In hac commotus sum. AN. ain' tu? CH. primam dices, scio, si videris.
Quid multa verba? amare coepi. forte fortuna domi
Erat quidam Eunuchus, quem mercatus fuerat frater Thaidi:

Neque

16 Melior numerus efficitur, si cum codd. nostris, et edd. vett. collocas, *Hodie quaedam*. B.

17 *Quid ego eius tibi*] Ordo hic esse debet, *Quid ego eius tibi nunc faciem praedicem, aut laudem, Antipho? in hac commotus sum: cum me ipsum noris, quam elegans formarum spectator siem*, vt sit sensus, *in hac commotus sum*: ille scilicet, qui, vt scis, formas solet eligere, ac fastidire pro merito. *Faciem praedicem, aut laudem*] *Praedicamus*, vt res sunt: *Laudamus* extollendo. Vel *praedicamus* voce: *Laudamus* argumentis. D.

Ne *Quid* in Thesi latitet, ponatur, *Eius quid ego*. B.

18 *Quam elegans formarum spectator siem?*] Elegans spectator est, qui fit cunctantis et fastidiosi iudicii: cui non quid placet facile. *Spectator*] Probator: vt pecuniae *spectatores* dicuntur. D.

Omnes nostri cum edd. vett. *Cum me ipsum noris*. Sed Auctor scripsit *Ipse*. B.

19 *In hac commotus sum*] Non est consequens: esset autem, si diceretur, *In hac commotum me scias*. Erit ergo ordo, et sensus qui supra. *Primam dices, scio*] O fiduciam elegantiae, et de alienis oculis iudicare. D.

20 *Quid multa verba? amare coepi*] Ordine egit. Nam prius est, commoueri, inde amare. Et bene non ante dicit, quid aggressus fuerit, nisi amoris mentione praelata: quo cogente nihil est infectum cupientibus. D.

21 Ob codd. et morem Terentii colloca *mercatus frater fuerat*. B.

Neque is deductus etiam dum ad eam. submonuit me Parmeno
Ibi seruus, quod ego arripui. AN. quid id est? CH. tacitus citius audies;
Vt vestem cum eo mutem, et pro illo iubeam me illoc deducier.
AN. Pro Eunuchon'? CH. sic est. AN. quid ex ea re tandem vt caperes commodi?
CH. Rogas? viderem, audirem, essem vna, quacum cupiebam, Antipho.
Num parua causa, aut parua ratio'st? traditus sum mulieri.

Illa

22 *Submonuit*] Leuiter monuit; et recte, quia *arripui* dicturus est. Et totum optime: nam vt non erat boni adolescentis, hanc technam reperire: sic ab illo repertam, fuit plane veri amatoris arripere. D.

Etsi *etiam dum* in cod. Bemb. reperitur: cum tamen in re praesenti dici soleat, praeferendum puto *etiam tum*, quod in re praeterita dicitur. B.

23 *Tacitus, citius audies*] In oratione solemus corripere extra ordinem percontantes. Et bene celeritatem promisit, qua facile tenetur auditor. Et mire, tanquam sola interrogatio morae sit. D.

Tacitus, citius] V. C. *Tacitus sis, citus.* L.

24 *Et pro illo iubeam me illuc ducier*] *Iubeam* amico dixit, tanquam inter honesta sit, quod vile (*vtile* ed. Westerh. sed cur, nescio Z.) sit. Et turpe factum plerumque perseuerante impudentia releuatur. D.

Cum eo mutem] Ms. R. *Cum illo mutem.* L.

Omnes codd. nostri, et edd. vett. *Cum illo:* recte. Deinde pro *deducier* versus postulat *ducier.* B.

25 *Quidnam ex ea re tandem*] Transit a reprehensione facti ad causam ipsius facti. D.

A vett. edd. et nouem codd. abest *vt:* ergo olim sedem habuit post *quid.* B.

26 Lege, *quicum.* Cf. Adel. IV, 7, 33. Phorm. V, 1, 32. B.

27 *Num parua causa, aut parua ratio est?*] Sic illata interrogatio est, quasi ad hanc annuere, et vultu consentire Antipho sit coactus. D.

Traditus sum mulieri] Persequitur, quemadmodum ad esse-

Illa ilico, vbi me accepit, laeta vero ad se abducit
domum:
Commendat virginem. AN. cui? tibine? CH.
mihi. AN. satis tuto tamen.
CH. Edicit, ne vir quisquam ad eam adeat: et
mihi, ne abscedam, imperat:
In interiore parte vt maneam solus cum sola. annuo,
Terram intuens modeste. AN. miser! CH. ego,
inquit, ad coenam hinc eo.

Abdu-

effectum suae cupiditatis peruenerit. E.

Lege cum Palmerio, *praua ratio'st.* B.

28 *Laeta vero ad se abducit domum: commendat virginem*] Omnia mire, quod *laeta*, quod *abducit*, quod *domum*, quod *commendat virginem.* Specta singula, et mirare (*Specta singularem et miram*, vterque lib. et edd. Venet.) virtutem Poetae. Hic enim commendandus est locus, erroris initium continens apud Thaidem conuicium (R. Steph. ante *conuicium* lacunae signum expressit. Fortasse leg. *et occasionem vitii.* Certe Donatus ad vers. 33. quasi iam mentione facta de occasione vitii, dicit: *quae sub vitii huius occasione* n. e. Nisi cum Wielingio ponas *et*, ante *apud*). D.

29 *Tibine?*] Non interrogat, sed miratur. *Satis tuto tamen*] Quid hic facit *tamen*? Vtrum hoc, etsi meretrix, tamen satis tuto agit? An, etsi Chaerea, satis tuto tamen: quia nullus accedet alius? D.

Satis tuto tamen] In amicos (*inimice*, Z.) dictum. E.

30 *Edicit*] *Edicimus*, iubemus, vel iure dicimus. *Edicta* enim Imperatoris sunt (Ita legendum censeo: *Edicimus, cum iubemus vel iura dicimus. Edicta enim Praetoris sunt*). *Et mihi ne abscedam, imperat*] Certe nullus vir accedit. D.

31 *Maneam solus*] Remaneam, perseueremque in loco, ac per hoc sim miser, vtpote dono datus, et seruiens meretrici. Et est εἰρωνεία. D.

32 *Ego, inquit, ad coenam hinc eo*] Μίμησις ad imprudentiam mulieris exprimendam, quae hoc die erit secura de custode Eunucho. D.

Terram intuens] Pudoris hoc signum et verecundiae. Alexandr. Trallian. lib. 1. Problem.

Abducit secum ancillas: paucae, quae circum illam essent, manent,
Nouitiae, puellae. continuo haec adornant, vt lauet.
Adhortor, properent. dum apparatur, virgo in conclaui sedet,
Suspectans tabulam quandam pictam, vbi inerat pictura haec: Iouem

Quo

blem. Achill. Tatius lib. IIX. καὶ ἡ Λευκίππη δὲ τὰ πολλὰ εἰς γῆν ἔβλεπεν etc. L.

33 *Abducit secum ancillas*] Memoriter: nam dixerat abiens, *Vos me sequimeni. Paucae, quae circa illam essent*] Relictae nonnullae, vt lauari possit ea virgo, quae sub vitii (*officii*, Wieling.) huius occasione nuptura est. Hoc enim totum sic inducit Poeta, vt non abhorreat a legitimis nuptiis, in ea praesertim, quae vxor futura est. *Manent*] Pro remanent, ἀφαίρεσις. D.

Abducit secum ancillas] Quod ipsa meretrix descendit (*descenderit* Z.) ad coenam, quod paucae circa virginem remanent; eaedem nouitiae puellae, ita vt et morem propter nouitatem nesciant, et propter aetatem nihil valeant suspicari. E.

34 *Nouitiae puellae*] Αὔξησις *nouitiae*, et *puellae*. *Continuo haec adornant, vt lauet*] *Haec* pluraliter, pro *hae*. vt in Phormione, *Haec illae erant itiones*. *Adornant* autem, ex medio significatu, pro apparant. D.

Haec adornant, vt lauet] Vid. Iunius Philarg. Georg. III, 305. L.

35 *Dum apparatur, virgo in conclaui sedet*] Impersonaliter dixit. Et *dum apparatur*, pro *dum apparetur*; et *sedet*, pro *sedebat*. *Virgo in conclaui sedet*] *Conclaue* est separatior locus in interioribus tectis: vel quod intra eum loca multa et cubicula clausa sint adhaerentia triclinio. D.

Virgo in conclaui] *Conclaue* dicimus locum, quem * (excidit forte, *ostia*) multa patefaciunt. E.

36 *Suspectans tabulam quandam pictam*] Bene: accedit repente pictura ad hortamenta aggrediendae virginis: ideo quia non ad hoc venerat Chaerea, vt continuo vitiaret puellam, sed vt videret, audiret, essetque vna; cum nihil amplius cogitaret, ausus incitatusque, dum picturam cerneret. *Iouem quo pacto*] Mira inuentio,

qua

Quo pacto Danae misisse aiunt quondam in gremium imbrem aureum.
Egomet quoque id spectare coepi. et quia consimilem luserat,

Iam

qua haec pictura domui tribuitur meretricis, aduersus omnium pudicitiam amorum (Lege, *morum*. Vitium ortum est ex scripturae compendio, *pudicitiaM orum*), contra parsimoniam, contra dignitatem, contra pudicitiam. D.

Iouem quo pacto Danae] Haec pictura, inquit, erat in tabula, quomodo Iupiter Danae imbrem aureum misit, sed in gremium. E.

Suspectans tabulam] Augustin. Hipp. Epist. 202. *Reuera Terentianus ille adolescens, qui spectans tabulam pictam in pariete, vbi pictura inerat de adulterio regis Deorum, libidinem, qua rapiebatur, stimulis etiam tantae auctoritatis accendit: nullo modo in illud flagitium concupiscendo laberetur, vel perpetrando immergeretur, si Catonem maluisset imitari, quam Iouem.* Idem Terentii hunc locum in eandem rem laudat Confession. lib. I. c. 16. et de Ciuit. Dei lib. II. c. 7. L.

37 *Misisse aiunt*] Bene *Aiunt*: et quia fabula est, et quia tam turpis Ioui, quam apta meretrici. *Quo pacto Danae misisse aiunt quondam in gremium imbrem aureum*] Quae aptior pictura domui meretricis ad amatorum illecebras, quam haec, quae exemplum continet puellae, et amoris puellae, et amoris ad Iouem pertinentis: et amoris non gratuiti, nec parui proposita (*paruo propositi*, liber vterque et edd. vett. Bene: nisi malis, *parui pretii*, vel, *paruo pretio*), sed auro in gremium fluente venalis. Tum quod in gremium Danae etiam ipse Iuppiter, vt splendidus imber illabitur: nonne videtur meretrix dicere adolescentulis, illam corporis partem auctore Ioue velut inauratam fuisse? *Imbrem aureum*] Non rorem vel pluuiam, sed *imbrem* addiderat.o auaritiam meretricis! D.

Quo pacto Danae misisse] Ita omnes scripti ac vulgati libri: nec aliter ab Augustino adducitur hic locus, lib. VII. c. 2 de ciuit. Dei. Fabula nemini veterum Mythistoricorum praetermissa. Vid. Zenob. in prouerb. Λίθος χυνῆς. Georg. Cedren. p. 17. L.

38 *Egomet quoque id spectare coepi*] Moris est ad id oculos vertere, quod videmus: et eum, quem aspicimus, intueri. D.

Quia consimilem luserat] Quia, inquit, Iupiter et ipse pro-

Iam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi,
Deum sese in hominem conuertisse, atque in alienas tegulas
Venisse clanculum per impluuium, fucum factum mulieri.

At

propter amoris flammas conuersus in imbrem aureum sese commutauerat ad fraudem, et *similem lusum luserat*, vt ego pro Eunucho ad virginem veneram. E.

Luserat iam olim] Nequiore significatu hic τὸ *ludere* sumitur, vt et in illo, *ede, bibe, lude* etc. Sic Graeci παίζειν: Arrian. lib. I. Alexand. ἀναβάσεως: τὸ παῖζε ῥᾳδιουργότερον ἐγγεγράφθαι ἔφασαν τῷ Ἀσσυρίῳ ὀνόματι. L.

39 *Iam olim ille ludum*] Bene, non scelus, sed *ludum* dixit. *Impendio*] Id est, magis magisque luserat. et *luserat ludum*, vt (Aen. XII, 680.) *Hunc oro sine me furere ante furorem.* Figura ἀρχαϊσμός. D.

Impendio magis] Amplius ex hac re, quod Iupiter fecerat, mihi gaudebat animus. E.

40 *Deum sese in hominem conuertisse*] Philosophice nunc Terentius demonstrauit, quam cladem moribus hominum, et ciuitatibus afferant figmenta Poetarum, cum exempla scelerum afferant peccaturis. *Deum sese in hominem conuertisse*] Vtrum quia Iupiter humana forma aurum infundens pictus erat in tabulis, non (Lege ex edd. vett. *an*) pro Ioue aurum? An *in hominem*, id est, hominis audaciam atque flagitia? *Atque per alienas tegulas*] Hic apparet, Iouem separatim, separatim aurum fuisse pictum. *In alienas tegulas*] Satis comico charactere locutus est, et presso stilo. D.

Deum sese in hominem conuertisse] Vtique intelligimus Iouem venisse humana figura. Deinde *per impluuium, per alienas tegulas clanculum descendisse, fucum factum mulieri*, fraudem scilicet; sunt enim cum fraude, quae fuco videntur infecta. E.

Atque in alienas] Ms. R. *Et in alienas.* L.

Cum Iupiter in ipso coelo fingatur alias forma esse humana, et in aurum se conuertisse: pro *hominem* lege vel *aurum*, vel *metallum*, vel cum Horat. Carm. III, 16. *pretium.* Deinde pro *atque in alienas*, nostri melius, *et per alienas.* B.

41 *Venisse clanculum per impluuium*] Haec omnia non vt difficilia factu, sed vt humilia,

et

At quem Deum? qui templa coeli summa sonitu concutit.

Ego homuncio hoc non facerem? ego illud vero ita feci, ac lubens.

Dum

et Ioue indigna proferuntur, vt merito sequatur, *Ego homuncio hoc non facerem*, quod non solum non Ioui, sed ne homini quidem, nisi furi, aptum erat? *Fucum factum mulieri*] Id est, *vt fucum faceret*, hoc est, insidias et fraudem. *Fucum*, astutam fraudem: et *mulieri*, pro, *feminae*. D.

Fucum factum] Sic vett. et Acro ad Horat. lib. II. Sat. 2. Placidus Lactant. tamen in Stat. legit *Furtum factum*: quod pro vero nolim probare: licet nihil frequentius, quam *furtum* amoris gaudia illicita vocare. Petron. c. 100. *Ergo amor furtum potius, quam praemium erit*? Statius in Achill. I, 640. — *densa noctis gauisus in vmbra Tempestiua suis torpere silentia furtis*. L.

Lege, *Venisse clanculum: per pluuiam fucum* etc. Nam cum Impluuium sit locus intra aedes cauus, a solo ad coelum vsque patulus, vt lucem admittat, et aqua de tecto collecta illuc impluat: Iupiter si per illud decidisset, non proprior Danaae cubiculo fuisset, quam si foris in via esset. Sed ex nostra emendatione Imber aureus per tegulas in virginis cubiculum perfluxit. B.

42 *Qui templa coeli summa sonitu concutit*] Ab auctoritate personae, vt fit in exemplis. *Sonitu concutit*] Παρῳδία de Ennio. *Templa coeli*] Sententia tragica: sed de industria, non errore. D.

Etsi hic nihil mutandum censeo, praesertim cum Lucretius VI, 386. eodem modo de Iouis potentia loquatur: tamen elegantius esset *nutu*, quam *sonitu*, quia maiorem indicaret potentiam: vti Homerus finxit, Ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ᾽ ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων, — — μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν ὄλυμπον. B.

Menander in τῷ Ἥρωι apud Stob. Δέσποιν᾽ Ἔρωτος ὐδὲν ἰσχύει πλέον. Οὐδ᾽ αὐτὸς ὁ κρατῶν ἐν ὐρανῷ Θεῶν Ζεὺς, ἀλλ᾽ ἐκείνῳ πάντ᾽ ἀναγκασθεὶς ποιεῖ. W.

43 *Ego homuncio hoc non facerem?*] Oratorie: vt Iouem extulit, ita detraxit sibi: vtputa, Ille est deus, et magnus: ego non homo, sed homuncio. D.

Ego homuncio hoc non facerem?] Elegans locus Aristophan. in Nubib. 1075. Μοιχὸς γὰρ ἢν τύχῃς ἁλὺς, τάδε ἀντερεῖς πρὸς αὐτὸν, Ὡς ὐδὲν ἠδίκηκας: εἶτ᾽ εἰς τὸν Δί᾽ ἐπανενεγκεῖν: Κἀκεῖνος ὡς ἥττων ἔρωτός ἐςι, καὶ γυναικῶν. Καί τοι σὺ θνητὸς ὢν,

 Θεῦ

Dum haec mecum reputo, arcessitur lauatum interea virgo:
It, lauit, redit. deinde eam in lectum illae collocarunt.

Sto

θεοῦ πῶς μεῖζον ἂν δύναιο; Atque hoc est quod Dionys. Halicarn. II, 20. scribit, Deos Graecorum malis hominibus occasionem saepe praebere turpiter nequiterque faciendi. Eius verba prudentiae non minus, quam elegantiae plena haec sunt: ὁ πολὺς καὶ ἀφιλοσόφητος ὄχλος ἐπὶ τὰ χείρω λαμβάνειν φιλεῖ τοὺς περὶ αὐτῶν [θεῶν] λόγους· καὶ πάσχειν δυοῖν θάτερον, ἢ καταφρονεῖν τῶν θεῶν, ὡς ἐν πολλῇ κακοδαιμονίᾳ κυλινδουμένων, ἢ τῶν αἰσχίστων τε καὶ παρανομωτάτων οὐδενὸς ἀπέχεσθαι, θεοῖς αὐτὰ προσκείμενα ὁρῶν. Ion. apud Euripid. — — οὐκ ἔτι ἀνθρώπους κακῶς Λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ Μιμούμεθ᾽ ἀλλὰ τοὺς διδάσκοντας τάδε. Vnde Seneca de breuit. vitae cap. XVI. *Quid aliud est vitia nostra incendere, quam auctores illis inscribere deos, et dare morbo, exemplo diuinitatis, excusatam licentiam?* Videndus idem de beata vita, cap. 26. L.

Legendum censeo, *Ego homuncio hoc non fecerim? ego vero illud fecerim ac lubens.* Nam *feci* non modo ineptum est, quia nihil tum fecerat, sed et versum efficit claudum. Igitur Faber legi vult, *Ita faciam;* alius, *Ita fecerim.* Sed *ita* recte abest a cod. Petrensi, quia non est, ad quod referatur. B.

44 *Dum haec mecum reputo, arcessitur lauatum*] Seruauit ordinem nuptiarum: et proprio verbo, quasi de nuptura dixit, *Arcessitur.* Vt alibi, *Quam mox virginem arcessant?* Nam ipse illam est habiturus vxorem. *Dum haec mecum reputo*] Hic ostendit, non sibi primum haec nunc in mentem venisse, sed tunc etiam cogitata, cum esset in domo meretricis. D.

Dum haec mecum reputo] De Iouis facto cogito. E.

Arcessitur lauatum] Priscian. lib. IX. L.

45 *It, lauit, redit*] Συντομία, qua solet, vtitur. *Deinde illam in lecto illae collocant*] Vide an aliquid deest legitimis nuptiis: nam et ipsum verbum *collocant* proprium est, et adscribitur pronubis. D.

It, lauit, redit] Apta narrationi oratio est, vbi facta multa breuiter explicantur. Sicuti ipse in Phormione quaedam breuiter explicat. E.

It, lauit] Ms. R. *Iit, lauit.* L.

Lege cum nostris codd. *Iit, lauit, rediit.* B.

Sto exspectans, si quid mihi imperent. venit vna, heus tu, inquit, Dore,
Cape hoc flabellum, ventulum huic sic facito, dum lauamus:
Vbi nos lauerimus, si voles, lauato. accipio tristis.
A N. Tum equidem istuc os tuum impudens videre nimium vellem:
Qui esset status, flabellum tenere te asinum tantum.
CH.

46 *Sto exspectans, si quid mihi imperent*] Ἐνέργεια. Non enim dixit *stabam*. *Exspectans*] desiderans. Et mire omne tempus exsecutus est salua veritate, in qua Virgilius negligens inuenitur: cum post occisum Mezentium, non facta noctis mentione, statim intulit, *Oceanum interea surgens aurora reliquit* (Aen. XI, I.). D.

47 *Cape hoc flabellum*] Praeclare non sensum, sed verba ipsa per μίμησιν induxit, per quam puellaris error exprimitur. *Cape hoc flabellum, et ventulum huic sic facito*] Quam particulatim, cum qua diligentia et δεικτικῶς iubet, quasi notitio et imperito? *Ventulum huic sic facito, dum lauamur*] Demonstratiuum, et gestu explicandum. D.

Retine *Et* ante *ventulum*, quod est in nostris codd. et edd. vett. ne bis in *lum* verba contigua exeant. Deinde recte Faernus legit *lauamur*, ob Donat Bemb. et Victor. B.

48 *Vbi nos lauerimus*] Vide vsum verbi tam cito variatum, *Dum lauamur*: et, *Vbi lauerimus*. *Si voles, lauato*] Quasi satisfacientis est (Wieling. vult legi, *Quasi satisfacientes*. Potest tamen retineri vulgaris lectio, si pro *relinquant* substituas *relinquat*, quod est in edd. Venet.), cum solum illum relinquant cum virgine. *Accipio tristis*] Id est, tristi similis: vt (Aen. II, 67.), *Namque vt conspectu in medio turbatus inermis Constitit*. *Accipio tristis*] Bene *Tristis*, tanquam aliud magis vellet, hoc est, lauare, aut ludere: metuit enim ne, quod cupit, prodatur gaudio. D.

49 *Os tuum impudens*] Licet iocanti et amico conuicium (*officium* male edidit Westerh. Z.) iocunde facere. D.

50 *Quis esset status*] *Statura* corpori adscribitur: *Status* ad habitum refertur. Ergo *status* est σχῆμα: *Statura*, longitudo corporis. *Te asinum tantum*] Quia hoc ministerium delicatorum seruorum est. D.

CH. Vix elocuta'st hoc, foras simul omnes proruunt se;
Abeunt lauatum; perstrepunt; ita vt fit, domini vbi absunt.
Interea somnus virginem opprimit: ego limis specto,
Sic

Flabellum tenere te] Vehementer, inquit, vellem te videre, tantum asinum flabellum tenentem. *Qui esset status*] Hoc est, quae forma, qui habitus in te erat, cum flabellum tantus asinus contineres. Hic turpiter quidam legunt potius quam tantum, vt sit asinum tantum (ope alterius Ms. restituo: TENTVM, *potius quam* TANTVM, *vt sit*, ASINVM TENTVM): quod in Scena esse dictum; ob indignitatem, Terentianae comoediae minime conueniebat. E.

Nisi legas *flabellulum*, versus stare non potest. B.

51 *Omnes proruunt se*] Verbo neutrali quasi actiuo vsus est. D.

Omnes proruunt se] Se foras simul proferunt. E.

52 *Vbi absunt*] *Vbi*, et temporis et loci potest esse. *Interea somnus virginem opprimit*] Vtpote compressam somno, et oblectatam flabello, atque ab Eunucho nihil metuentem. *Ego limis specto*] *Limis*, si nominatiuus singularis est, *transversus* significat; si septimus pluralis, deest *oculis*. Nam *limis*, est transuersus: vnde *limen* dicitur quoque, quod ingredientibus exeuntibusque transuersum est. Quum igitur dissimulant homines se videre quod vident, et non recta facie, sed transuersa intuentur, *limis* dicuntur *aspicere*. *Limis specto*] Cum *limi* dicantur obliqui generaliter: hoc tamen proprie de oculis dicitur. D.

53 *Ego limis specto*] Quidam intelligunt *limis*, obliquis, quod limen cum ambulamus, itineri nostro obliquum est. Alii intelligunt *limis oculis*, paululum tortis. Alii *limis*, coniunctis ad flabellum: vt Plautus dixit (Poen. 1, 2, 79.) *Nunquam cum ea limaui caput*, id est, coniunxi. E.

Limis specto sic] Limi oculi proprie amatorum. Quinctilian. lib. XI. cap. 3. *Quadam voluptate suffusi, aut limi, et, vt sic dicam, Venerei.* Vetus Poeta: *Non laudo os: namque est vaniloquum et fatuum. Non oculos; etenim sunt lusci oculi atque patrantes.* Adamant. lib. I. cap. vlt. ἔνιοι δὲ τὰ μέσα τῶν βλεφάρων καθέλκουσι, τὰ δὲ ἑκατέρωθεν ἀνασπῶσι, καὶ ἅμα ἰλλώπτουσιν, οὓς καὶ αὐτοὺς μοιχικοὺς λέγων, οὐκ ἂν ἁμάρτῃς. Apuleius
Miles.

Sic per flabellum clanculum: ſimul alia circumſpecto,
Satin' explorata ſint. video eſſe: peſſulum oſtio obdo.
A N. Quid tum? C H. quid? quid tum? fatue.
A N. fateor. C H. an ego occaſionem
Mihi oſtentatam, tantam, tam breuem, tam optatam, tam inſperatam,

Mileſ. 2. de Photide. *Ad me conuerſa limis et morſicantibus oculis.* Hinc Varro apud Nonium in voce STRABONES: *Multi enim qui limina intrarunt integris oculis, ſtrabones ſunt facti; habet quiddam ἑλκυστικὸν prouincialis formoſula vxor.* Et Venus ipſa ſtraba fingitur, in diſſertatione Hadriani et Secundi Philoſophi, ſiue Epicteti: *Quare Venus ſtraba eſt?* Ep. *Quia prauus eſt amor.* L.

Contra verſum et probatos libros nonnulli edunt *aſpecto*, pro *ſpecto*. B.

54 *Sic per flabellum clanculum*] *Sic* δεικτικὸν eſt, et neceſſario additum. Nam et *limis* et per *flabellum*, ſine demonſtratione parum intelligitur. D.

55 *Peſſulum oſtio obdo*] Scilicet vt amoueret, arceretque auxilium virginis. D.

Peſſulum oſtio obdo] Id eſt, obduco. E.

56 *Quid tum fatue?*] Quid enim praeter vitium ſupereſt, vbi amator eſt adoleſcens, et virgo dormiens et incluſa? Grate explicata narratio eſt, quam audientis curioſitas finit, et cuius in extrema parte maior attentio eſt. *Fateor*] Me fatuum, qui hoc quaeſierim, ſubauditur. D.

Quid tum? fatue] Seruius Aeneid. lib. IV. ad verſ. 166. L.

Natura repetitionis poſtulat hunc ordinem: *Quid tum?* C. *quid tum? quid, fatue?* B.

57 *An ego occaſionem mihi oſtentatam, tantam, tam breuem, tam optatam, tam inſperatam, amitterem?*] Vide quanta dixerit: non voluntatem, ſed *occaſionem*: non animaduerſam, ſed *oſtentatam*: non hanc, ſed *tantam*: non anguſtam, ſed *breuem*: non appetitam, ſed *optatam*: non repentinam, ſed *inſperatam*. Et bene *inſperatam*: aliud enim ſibi promiſerat, vt ſupra diximus, non quod pictura occaſioque perſuaſit. D.

Cum Faerno legendum eſt *Mi oſtentam, tantam* etc. Nam *oſtentam* verſus exigit, et idem occurrit Phorm. v, 4, 7. et Seruius ad Georg. I, 248. ait, ab Oſtendor veteres participium formaſſe Oſtentus, non Oſtenſus. B.

Amitterem? tum pol ego is essem vere, qui simulabar.

AN. Sane hercle vt dicis. Sed interim de symbolis quid actum'st?

CH. Paratum'st. AN. frugi es: vbi? domin'? CH. immo apud libertum Discum.

AN. Perlonge'st: sed tanto ocius properemus. muta vestem.

CH. Vbi mutem? perii; nam domo exulo nunc: metuo fratrem,

Ne

58 *Tum pol ego is essem*] Eunuchus scilicet. D.

Tum pol ego is] Si enim occasionem istam praetermitterem, vere Eunuchus essem, quem me esse fingebam. Postea adolescens hortatur, vt pergat propter id, quod sibi mandatum est: deinde vt vestem mutet; et hanc mutationem in domo patris metuit, vel propter fratrem, vel propter ipsum patrem. Exiit vt ad amici domum pergat; illic mutet; illic consilium capiat, rursus ad meretricem quemadmodum reuertatur. E.

Cum Faerno et libro Bemb. leg. *is essem vero:* vt in Heaut. *mihi illaec vero ad rastros res redit.* Tum pro *simulabar* lego *adsimulabar.* Nam et codd. nostrorum auctoritate, et vsu Terentii Plautique comprobatur. B.

59 *Sane hercle vt dicis*] Deest, *ita est. Sed interim de symbolis quid actum est*] Bene memor est personae, quam induxit Poeta, per hanc interrogationem. *Sed interim de symbolis*] παροιμιῶδες, ἀλλὰ περὶ τοῦ χοιριδίου. D.

60 *Frugi es*] Vtilis et necessarius, vt fruges humano generi. *Frugi* est ergo, in quo est aliquid quo fruamur, id est, vtamur. *Discum*] Nomen est proprium *Discum.* D.

61 *Sed tanto ocius properemus*] *Properemus* dixit pro ambulemus. *Muta vestem*] Haec οἰκονομία est ad id, quod in domum Thaidis rediturus est Chaerea. D.

Bentleius verba, *Sed tanto ocius properemus*, Chaereae tribuit, caetera Antiphoni. Non male. Nam et Antiphonis querela, et Chaereae alacritas, illam rationem confirmare videtur. Z.

62 *Vbi mutem?*] Vultu ostendit, quod subaudiatur *nescio.* *Nam domo exulo*] Deest *Prope,* aut

Ne intus sit: porro autem, pater ne rure redierit iam.

AN. Eamus ad me: ibi proximum'st, vbi mutes. CH. recte dicis.

Eamus: et de istac simul, quo pacto porro possim Potiri, consilium volo capere vna tecum. AN. fiat.

ACTVS QVARTI SCENA I.

DORIAS.

ITA me Di bene ament, quantum ego illum vidi, nonnihil timeo misera,

Ne

aut *Veluti:* vt sit, Prope iam exulo. *Exulo* duobus modis dicitur: et de loco in quo exul est, et de loco ex quo eiectus est. *Nunc metuo fratrem*] Caussas ostendit, cur domo penitus veluti exulet. D.

Domo, quod emphasin hic habet, ne in Thesi prematur, repono, *Nam éxulo domó nunc.* B.

63 *Pater ne rure redierit*] Praeparatur iam interuentus senis: et est ζεῦγμα ad superiora. Nam et hic *metuo* est subaudiendum. D.

Cum antea dixerit *Fratrem*, hic legendum esse arbitror, *Porro autem patrem, ne* &c. B.

64 *Ibi proximum est*] Hoc est, domus mea. *Recte dicis. eamus*] Ipsa verba quodammodo festinationem sonant. D.

65 *Quo pacto porro*] *Porro*, postea, deinceps. D.

1 *Ita me Di bene ament*] Ex persona quaesita est, quae terribilem credat militem: et eo magis (*vt eo magis*, Mf. H.) in experiendo vanus ac ridiculus esse possit. *Ita me Di bene ament*] Hoc loco quid post scenam gestum sit, hoc est, in conuiuio militis, ancilla demonstrat: vt iam quae in proscenio agantur, ex his possimus agnoscere. D.

Ita me Di ament] Haec Scena allocutionem ancillae tenet, quae coniecturali statu argumenta colligit, militem cum meretrice litem parare. Ita prior propositio est, quod timere se dicit, ne ipse insanus hodie turbas faciat cum Thaide. Deinde incipit narratio: *Nam postquam iste aduenit Chremes adolescens, frater virginis.* Deinde in narratione argumenta praeiaciuntur, quae veniant ad

 quae-

Ne quam ille hodie insanus turbam faciat, aut vim Thaidi.
Nam postquam iste aduenit Chremes adolescens, frater virginis,
Militem rogat, vt illum admitti iubeat, ille continuo irasci:
Neque negare audere. Thais porro instare, vt hominem inuitet.

Id

quaestionem; ideo adiecit, *continuo irasci.* Deinde expurgat Thaidem: *Id faciebat*, inquit, *retinendi illius causa, quia illa, quae cupiebat, de sorore eius indicare, ad eam rem tempus non erat.* Concludit quaestionem: *Miles vero putare sibi adductum ante oculos aemulum.* Et quoniam in coniectura facta vel dicta sunt, ex quibus suspicio colligitur, facta sic ponit: *Voluit facere contra huic aegre.* Deinde dicit; *Heus*, inquit, *puer, Pamphilam arcesse, vt delectet hic nos.* Memor est miles praeceptorum parasiti, cum dixisset, *Purgon' me de isthac Thaidi, quod eam me amare suspicatur?* respondet militi: *Imo auge magis suspicionem; si laudabit haec illius formam, tu huius contra.* Concluditur: Quod negat meretrix, ipse perseuerat. *Inde ad iurgium*, inquit, hoc est, ad litem. E.

Particulam, *bene*, eiiciendam puto, quia a tribus nostris codd. abest et edd. vett. itemque a Bemb. et plerisque Faerni libris Terentii et Donati. B.

2 *Ne quam ille hodie insanus*] *Illum*, et *Ille insanus*, sic effertur, vt omnibus (*omnino* Z.) insuauis miles esse noscatur. D.

3 *Nam postquam iste aduenit*] Instanter (i. e. pluribus verbis. Nisi malis legere, *incidenter*) admonet, qui scilicet sit Chremes. D.

Nomen, *Chremes*, exulet, quod a codd. quibusdam abest, et sententia non requirit. Tum pro *aduenit* versus postulat *aduenerat.* B.

4 *Militem rogat*] Et hoc quasi de odioso (*Et hic quoque satis odiose* Z.) *Militem* dixit, non *Thrasonem. Continuo irasci*] Vt riuali. D.

5 *Neque negare audere*] Vt amicae poscenti. *Instare, vt hominem inuitet*] Vide impudentiam meretricis. Primum petit vt iubeat eum admitti: postea vt inuitet, quod est maius. D.

Id faciebat retinendi illius causa: quia illa, quae cupiebat
De sorore eius indicare, ad eam rem tempus non erat.
Inuitat tristis: mansit. ibi illa cum illo sermonem occipit:
Miles vero sibi putare adductum ante oculos aemulum,

6 *Id faciebat retinendi illius causa*] Admonet spectatorem, ne existimet alteri riuali iniuriam fieri Phaedriae. Et simul est hic (Ms. Boend. et ed. Du B. *Et simul est hic relictus locus*) προκατασκευὴ virginis agnoscendae. D.

8 *Inuitat tristis*] *Tristis*, inuitus, non libenter. Vt e contrario Virg. (Aen. v, 236.) *Vobis laetus ego hunc candentem in littore taurum Constituam ante aras, voti reus.* Et, *Accipio tristis*, eodem modo. *Mansit ibi*] Adolescens scilicet. Et *Mansit*, pro remoratus est, id est accubuit; nec recessit, *mansit* significat. Simile est, *Mansit*, passus est. Sic *Chremes mansit*, immoratus est, conuiua necessitate discessit, accipiendus est (Forte leg. *Simul et* MANSIT, *passus est se retineri.* MANSIT, *i. e. moratus est, nec statim discessit conuiua accipiendus.* Sed Wieling. coniicit, *Immoratus est conuiuio, nec statim discessit.* Sed Ms. H. et edd. Venet. omittunt). *Sermonem occipit*] *Sermonem*, colloquium dicit. D.

Sermonem occipit] V. C. *incipit.* L.

Omnes libri nostri et Faerni habent *incipit*, praeter Bembinum, Donatum, editt. vett. et codicem vnum e nostris, vbi est *occipit*. Vtrumque probe, nec hilum interest. At pro *Inuitat tristis*, leg. *Inuitatu'st*, non modo versus, sed et sententiae gratia. Nam durum est in *Inuitat* intelligere *Thraso*, et in *mansit* statim *Chremes*. B.

9 *Adductum aemulum*] Plus dixit *Adductum*, quam *Admissum*: et simul quia videbat furibundum Chremem, et (edd. Venet. recte omittunt *et*) totum crimen reuocat ad Thaidem. Et haec est causa, cur a milite in eius domo nullam rixam patiatur Chremes. D.

Putare muta in *putans*, quia sequitur *voluit*, nisi malis, quod non est opus, corrigere *voluisse*. B.

Voluit facere contra huic aegre. heus, inquit, puer, Pamphilam
Arcesse, vt delectet hic nos. illa exclamat, minime gentium:
In conuiuium illam? miles tendere inde ad iurgium.
Interea aurum sibi clam mulier demit: dat mihi vt auferam.

Hoc

10 *Huic aegre*] Huic Thaidi, non Adducto. *Heus, inquit, puer*] Hic ostenditur, quod supra apparatum est. *Pamphilam arcesse*] Non prouoca, sed *arcesse*: quia non est aptum militi (Lege, *quia non est apud militem*. Forte scriptum erat: *quia non est aput mil.*). D.

Versus gratia Bentleius legi vult, *Heus, inquit, puer, i, Pamphilam*. Non male. Nam *i* imitatur Gr. ἴθι cum seq. imperatiuo; vt Plat. Phaed. 65. ἀλλ' ἴθι, πείθου. et alibi. Z.

11 *Vt delectet hic nos*] Quasi dicat, quod haec non facit. Sed *delectare* fidicinae est: quia supra de illa dixerat, *Et fidibus scire*. Et bene *hic*, quasi insuauiter nunc tractemur. *Illa exclamat*] Non respondet inquit; sed exclamat. *Minime gentium*] Hoc magis mirum, *minime gentium*, quam *nusquam gentium*. D.

Hic versus syllabam vltimam sequenti versui commodat a vocali incipienti; vt illi apud Virgilium versus, *Decoquit humorem; Viuaque sulphura: Arbutus horrida*. B.

12 *In conuiuium illam?*] (Forte Donatus legit *Tun' in conuiuium illam?* quae lectio in libris Ter. quibusdam est: adeo vt ad *Tun'* pertineat sequens Z.) ἐμφατικῶς. vt (Virg. Ecl. III, 25.), *Cantando tu illum? Illam?*] Deest, arcessas: et est figura ἀποσιώπησις. *Miles tendere*] Proprie dixit *tendere*, quod significat pertinacem contentionem. Virgilius, *Vasto certamine tendunt* (Aen. XII, 553.). *Inde ad iurgium*] Subauditur, *ventum est*. D.

In conuiuium illam?] Apud Graecos enim mulier honesta in conuiuium non adhibebatur, nisi propinquorum. Corn. in Praef. Hinc Philodamus apud Cic. Verr. I, 26. negauit, moris esse Graecorum, vt in conuiuio virorum accumberent mulieres, sc. honestae. Z.

13 *Interea aurum sibi clam mulier demit*] Ne aurum pro virgine, quod (*quam* legendum

putat

Hoc eſt ſigni, vbi primum poterit, ſe illinc ſubducet, ſcio.

ACTVS QVARTI SCENA II.
PHAEDRIA.

Dvm rus eo, coepi egomet mecum inter vias,
Ita vt ſit, vbi quid in animo eſt moleſtiae,
Aliam rem ex alia cogitare, et ea omnia in
Peio-

putat Wieling. Sed forte leg. *Ne aurum per iurgium, quod renuebat, amitteret*) retinebat, amitteret: vel *aurum* demit, vt eſſet ad fugam expeditior, vel ad rixam. Et opportune *mulierem* dixit, non *Thaidem;* vt oſtenderet malitiam ſexus (Scholion de muliere Donato indignum. Z.). D.

14 *Hoc eſt ſigni, vbi primum poterit*] Ad quam rem *ſigni?* Vtrum hoc eſt ſigni, *Quamobrem metuam, ne quam ille hodie inſanus turbam faciat, aut vim Thaidi?* an hoc eſt ſigni, *Vnde ſcio quod vbi primum poterit, ſe illinc ſubducet?* Erit igitur ſubaudiendum ſic, *vnde* et *quod:* vt ſit, Vnde ſcio, quod vbi primum poterit. D.

Daceria duabus de cauſis opinatur Thaidem ſibi aurum demſiſſe; primum ne forte miles auferret: deinde quod meretricibus in publicum auro ornatis prodire non licitum fuerit. Z.

1 *Dum rus eo, coepi egomet*] Hic nunc cauſa narratur, cur ſtatim in vrbem redeat Phaedria, qui diſceſſerat abſuturus biduum, ad tollendum iurgium militis, et (*ſed* eſt in vtroque cod. et edd. Venet.) importune redit. *Dum rus eo*] Iam tempus eſt reuocandi in ſcenam Phaedriam, poſtquam acta ſunt omnia, quae illius abſentiam deſiderabant. *Coepi egomet mecum*] Ordo, Coepi aliam rem ex alia re cogitare. *Inter vias*] Figurate et noue *inter vias*. D.

Dum rus eo] Haec Scena quaeſtionem habet adoleſcentis, quod nimio amore multa officia non integra mente compleuerit. E.

Dum rus eo] Seruius ad VII. Virgil. verſ. 30. L.

3 *Et ea omnia in peiorem partem*] Vtrum ſubaudiatur, *cogitare?* an, *ibant*, aut *vergebant*, aut quid tale? *Dum haec puto*] Id eſt, exiſtimo. vt Virgilius,

Peiorem partem. quid opus est verbis? dum haec puto,
Praeterii imprudens villam. longe iam abieram,
Cum sensi. redeo rursum, male vero me habens.
Vbi ad ipsum veni diuerticulum, constiti.
Occepi mecum cogitare: Hem! biduum hic
Manendum'st soli sine illa? quid tum postea?
Nihil est? quid? nihil? si non tangendi copia est,
Eho, ne videndi quidem erit? si illud non licet,

Saltem

lius, *Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam* (Aen. VI, 332.). Et est ἀφαίρεσις pro *reputo*. *Putamus* enim instantia: *Reputamus* praeterita. D.

Magis ex Terentii est consuetudine, si sic refingis: *et ea omnia Peiorem in partem.* B.

4 *Dum baec puto*] Ms. R. *reputo.* L.

6 Melius ex Regiis vnus, *Male me vero habens.* B.

7 *Vbi ad ipsum veni diuerticulum*] *Diuerticulum* est, vbi iter de via flectitur. Et proprie *diuerticula* dicuntur in via domicilia, ad quae de itinere diuertendum sit. *Constiti*] Plus est nunc scientem stetisse, quam praeteriisse nescientem. D.

Ad ipsum veni diuerticulum] Ad ipsum locum, ex quo diuerti ad villam deberet. E.

Ad ipsum veni diuerticulum] Glossarium. vet. *καταγώγιον, diuersorium, diuerticulum.* L.

Tres vett. libri Faerni recte habent *deuerticulum.* Tum versus fit suauior, si cum cod. Regio legimus *venio*, vt prius *redeo*. B.

8 *Hem! biduum hic manendum est*] *Hem* interiectio laborantis animi. *Biduum* sic pronuncia, vt longum nimiumque tempus. Tum deinde *hic*, tanquam in loco solo atque tristi. D.

9 *Soli sine illa*? Aut sine alio oblectamento? *Sine illa?*] Satis amatorie. *Sine illa?*] Iam causa est, cum (*cur* est apud Westerh. Z.) biduum grauetur loco tristi, cur solatium conquirendum. Sunt autem qui idem putent *soli* esse, et *sine illa:* vt *sine illa* ἐξήγησις eius sit, quod dixerat, *Soli.* D.

10 *Nihil est*: *quid? nihil?*] Amantium disputationes intermiscent quaedam consilia sanae mentis, quae tamen statim resurgentis amoris saeuitia deuincuntur. D.

11 *Eho*, *ne videndi quidem erit?*] *Eho*, ridicule additum: tanquam omnino non secum loquatur, sed cum altero. *Si illud*

Saltem hoc licebit: certe extrema linea
Amare haut nihil eſt. villam praetereo ſciens.
Sed quid hoc, quod timida ſubito egreditur Pythias?

ACTVS

illud non licet, ſaltem hoc licebit] Bene bis dictum *licet*, *licebit:* quaſi de re magna loquatur. Totum ergo amaterie. D.

12 *Certe extremea linea*] Et hoc recte: quia quinque lineae perfectae ſunt ad amorem: prima, viſus; ſecunda, loqui; tertia, tactus; quarta, oſculari; quinta, coitus. An ſic dixit *extrema linea*, quemadmodum dicitur *longis lineis quid fieri?* id eſt, de longinquo. D.

Extrema linea] Quinque lineae eſſe dicuntur amoris: videre, accedere, colloqui, oſculari, concumbere. Veluti enim poſtremam diximus rem atque vſum, prior ſit poſtrema illa, quam nos collocauimus: videre ſcilicet. Ergo ita concludit: *Si non tangendi eſt copia, nec videndi quippe erit?* E.

Extrema linea] Chariſ. lib. II. L.

Extrema linea amare eſſe ſolo puellae, quam amas, aſpectu frui, cum ex hoc loco patet, tum ex Lutatio ad Stat. Theb. III, 283, vbi eſt: *puellam extrema amoris linea diligens, ſatis animo ſolo faciebat aſpectu.* Vnde vero haec metaphora ſit ducta, non ſatis conuenit. Forte ad popularem rationem propius accedunt, qui de linea alba in circo, ſeu calce, originem ducunt. Z.

13 *Amare, haut nihil eſt*] *Amare* modo frui amore dicit. Plautus in Bacchidibus, *Prius hic adero, quam te amare deſinam* (I, 2, 67.). Et, *Sine te amem. Villam praetereo ſciens*] Sciens quidem, ſed non minus amator, quam prius. D.

14 *Sed quid hoc, quod timida ſubito egreditur Pythias?*] Ex his verbis perſona in ſcenam veniens, et locutura deſcribitur. Et, *Timida*, modo aegra, turbata, commota. Plautus, *Manum ex mari, timide.* Et hic ipſe, *Vxorem*, inquit, *Philumenam pauitare, neſcio quid, dixerunt.* Timidum aliud naturale, aliud euentu eſt: vt (Virg. Ecl. VI, 20.), *Addit ſe ſociam, timidiſque ſuperuenit Aegle.* D.

ACTVS QVARTI SCENA III.

PYTHIAS. PHAEDRIA. DORIAS.

VBI ego illum scelerosum, misera, atque impium inueniam? aut vbi quaeram?

Hoccine tam audax facinus facere esse ausum? PH. perii! hoc quid sit vereor.

PY. Quin etiam insuper scelus, postquam ludificatus est virginem,

Vestem

1 *Vbi ego illum*] In hac Scena operae pretium delectationis est (*delectatio est, quae oritur* Z.) spectatoribus ex querela ancillae Thaidis, atque errore Phaedriae. *Vbi ego illum*] Hoc initio ostenditur, tanquam persequentem fugientem, progressam esse personam. *Scelerosum*] *Scelerosus* est multorum: *Scelestus* vel vnius. *Scelerosus* proprie auctor est sceleris: *Sceleratus*, in quo scelus sit constitutum vel commissum. *Scelerosum atque impium*] *Scelerosum* in Thaidem, *Impium* in virginem. D.

Vbi ego illum] Haec Scena controuersiam tenet talem: Munera meretrici amator misit, in his Eunuchum: qui commendatam virginem scissa veste laniauit, et fugit. Reus est iniuriarum, qui dona misit. Hic primo qualitas: deinde coniectura, an hoc animo miserit, vt iniuriam faceret. Rursus alia coniectura, an Eunuchus vitiauerit virginem, vel vitiare potuerit. Haec per versus suos plenius explicabimus. Primo propositio fit summae, per conquestionem: *Hoccine*, inquit, *tam audax facinus, facere esse ausum*? Deinde quasi testimonii genus adiicit: *Quin etiam insuper scelus, postquam ludificatus est virginem, vestem omnem miserae discidit*. E.

Hic et subsequens versus trochaicus est, tetrameter acatalecticus. B.

2 *Audax facinus facere*] *Facinus facere*, figura ἀρχαϊσμός. *Hoc quid sit vereor*] Pro duobus vnum dixit, scilicet *vereor*, pro, et nescio et vereor. D.

Perii cum libris fere omnibus et edd. vett. Pythiae tribuendum est. Vid. And. III, 5, 1. B.

3 *Quinetiam insuper*] Accusatio facti. *Scelus*] αὔξησις. Plus enim est *scelus*, quam *scelestus*. Vt Lucilius, *Carcer*, vix

Veſtem omnem miſere diſcidit: tum ipſam capillo conſcidit.

5 Ph. Hem! Py. qui nunc ſi detur mihi;

Vt ego vnguibus facile illi in oculos inuolem veneſico!

Ph.

vix carcere dignus. Poſtquam ludificatus eſt virginem] Argumentum ab his quae ſunt poſt negotium (*proſcenium* Z.) geſta. Et mire, *Poſtquam ludificatus eſt, Diſcidit* dixit: cum ille videlicet, dum virgo reluctatur, hoc fecerit. Et mire expreſſit vitium illatum virgini ab eo quidem, qui vitiare iam poſſet: ſed tamen eiuſmodi adoleſcentulo, cuius propter teneras adhuc vires ad explendam venerem, longiore noxa (lege, vel *mora*, vel *rixa*, vel *lucta*) aduerſus virginem vtendum fuit. Nam ideo praeter occaſionem familiae diſcedentis, tempus, locus, et caetera attributa negotio, etiam ſomnus virginem opprimens, adiuuat Chaeream. Et mire *Ludificatus* potius, quam, complexus eſt, aut tale aliquid, quod amorem indicaret. D.

Ludificatus eſt] Per ludum et iocum irriſit. E.

Ludificatus eſt virginem] Priſcian. lib. IIX. L.

4 *Veſtem omnem miſere diſcidit*] Adeo vt non amore fecerit, ſed iniuria. Et vide, vt ex his appareat, multum virginem reluctatam eſſe. *Tum ipſam capillo conſcidit*] Multo melius, quam ſi diceret, *Capillum illi conſcidit*. D.

Bentleius edidit, *miſerae;* quod minus placet: quia *Ipſa* in membro ſequente opponitur *Veſti omni*. Vid. cl. Erneſti ad ll. ά, 4, vbi diſputatur de vi pronominis αὐτός. Z.

6 *Vti ego vnguibus facile illi in oculos inuolem*] Nonne credis Pythiam id comminari, quod a virgine minus factum ſit? quod, quia puella, non potuit. *Vnguibus*] Quibus armatur hic ſexus. *In oculos*] Quaſi amatori. *Veneſico*] Mutanti homines (Boeclerus recte acumen hoc Grammaticale ineptias vocat. Melius Eugraphius), et ex virginibus mulieres facienti. An *veneſico* amatori? quia amor venenum occultum eſt. vt Virg. (Aen. I, 688.) *Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno*. Et (Aen. I, 749.), *Longumque bibebat amorem*. D.

Vt ego vnguibus facile] In eius oculos vnguibus meis inuolem. *Veneſico*] Scelerato, malo. E.

Ph. Nescio quid profecto absente nobis turbatum'st domi.
Adibo. Quid istuc? quid festinas? aut quem quaeris, Pythias?
Py. Ehem, Phaedria, ego quem quaeram? i hinc, quo dignus, cum donis tuis
Tam lepidis. Ph. quid istuc est rei?
Py. Rogas me? Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit!

Vir-

7 *Absente nobis turbatum est domi*] Aut subdistinguendum est, et subaudiendum *me*; aut ἀρχαϊσμὸς figura est, *absente nobis*, pro nobis absentibus. Pomponius, *Sine ergo istuc, praesente amicis inter coenam.* Varro in Marcellum, *Id praesente legatis omnibus, exercitu, pronunciat. Absente nobis*] Cum sic dicit, pro praepositione ponit *Absente:* ac si diceret, Coram(*clam*: nisi malis hoc scholium referre ad locum Pomponii Z.) amicis. D.

Profecto absente nobis] Me absente. E.

8 *Quid festinas?*] Properas, turbaris, et trepidas? Sallustius, *Festinantibus in summa inopia patribus.* D.

9 *Egon' quem quaeram?*] Deest *rogas.* D.

Ehem, Phaedria] Hinc incipit accusatio. Deinde narratio: *Cum donis tuis.* Simul propositio: *Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit! virginem, quam herae miles dono dederat, vitiavit.* E.

Alii libri habent, *abi hinc*; alii, *ii hinc.* Sed Bembinus et Vatic. *in' hinc*; h. e. *isne hinc?* Recte. B.

10 Alii perperam, *inlepidis*. B.

11 *Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit*] Aut ἀντίπτωσις, vt (Aen. 1, 573.), *Vrbem quam statuo, vestra est;* aut *quem* cum interrogatione pronunciandum, vt sit, *qualem. Eunuchum quem dedisti*] Quidam volunt *quem* distinguere, quasi dicat *qualem:* sed nesciunt, hac figura multum veteres vsos esse. *Eunuchum* enim ad *dedisti* verbum retulit. Nunc ergo addit propter aliud ἀξίωμα assumendum extrinsecus, is Eunuchus. Nam quoties vno nomine, aut pronomine diuersae declinationis enunciationes comprehenduntur, necesse est, quod alteri accommodatum fuerit, ab altero discrepare. *Quem dedisti, quas turbas*] Et *quem* et *quas* sic accipe, quasi dixerit, *qualem* Eunuchum, et *quales* turbas. D.

Quas

Virginem, quam herae dono dederat miles, vitiauit. PH. quid ais?

PY. Perii! PH. temulenta es. PY. vtinam fic fint, qui mihi male volunt!

DO. Au obfecro, mea Pythias, quid iftuc nam monftri fuit?

Quas turbas dedit] Id eft, quantas feditiones fecit! Deinde negatio: *Temulenta es*, inquit, quae ftuto * obices (Locus, quem Wefterh. vt defperatum deferuit, fanandus fic: *Atque ftatim obiectiones* Z.) adiungit. E.

Cod. Petrenfis *Rogasne?* Repone *Rógan?* vt cum duobus feqq. Trochaicus fit, et acrior fiat increpatio, celeritate ipfa. B.

12 *Quid ais*] Hoc admirantis eft magis, quam interrogantis. D.

Etfi in Bemb. et Bafil. eft *Dono dederat*; tamen fonus ipfe commendat ordinem, *Dederat dono*. B.

13 *Temulenta es*] Ebria, a *temeto*, quo nomine antiqui graue vinum appellabant, eo quod tentaret mentem, id eft, labefactaret. Virg. — *tenuifque Lageos Tentatura pedes olim, vincturaque linguam* (Ge. II, 93.). *Vtinam fic fint, qui mihi male volunt*] Bene. non ebriam effe, in maledictum vertit: quafi vero temulentam effe, felicitatis fit. An (*Ac* Z.) non negat fe effe ebriam, fed non vino, verum malo ebriam vult intelligi? (Edd. Venet. *Bene fe non ebriam effe in maledictum verbum probat: quafi vero temulenta effe infelicitatis fit procul dubio: quia non negat, fe effe ebriam: fed non vino, verum malo ebriam vult intelligi.* Wielingius coniicit, *Bene. Nam ebriam e. i. m. v. q. v. non temulentam effe*, f. f.). D.

Ordo melior hic: *Mibi qui male volunt*. B.

14 *Mea Pythias*] *Mea*, et *mea tu*, et *amabo*, et alia huiufcemodi, mulieribus apta funt blandimenta. *Quid iftu nam monftri fuit?*] Quippe *monftrum* eft omne contra naturam. Si igitur Eunuchus eft, et vitiauit virginem, contra rerum naturam factum eft, et recte monftrum eft. Et ordo eft, Quid iftucnam monftri fuit? (*Quidnam iftuc monftri fuit.* Edd. Ven. recte). D.

Bembinus, Bafilic. et duo ex noftris vett. recte, *quod iftuc nam monftrum fuit?* Caeteri, *quid monftri*. B.

PH. Insanis: qui istuc facere Eunuchus potuit? PY. ego illum nescio
Quid fuerit: hoc, quod fecit, res ipsa indicat.
Virgo ipsa lacrumat; neque, cum rogites, quid sit, audet dicere.
Ille autem bonus vir nusquam apparet: etiam hoc misera suspicor,
Aliquid domo abeuntem abstulisse. PH. nequeo mirari satis,

15 *Qui istuc facere Eunuchus potuit?*] *Istuc facere*, honestius apud puellam, quam si *Vitiare* dixisset: et potest videri aliquid nutu significare. *Ego illum nescio qui fuerit*] σύλληψις. Bene vitauit Eunuchi nomen, vt vitiasse virginem,; obtinere possit. D.

Insanis; qui istuc facere potuit Eunuchus?] Hic iam quaestiones sunt et argumentum a defensore, an verisimile sit Eunuchum adulterium facere potuisse. Sumsit argumentum ergo a persona; sed contra argumentum personae accusatur: *Ego illum nescio qui fuit; hoc, quod fecit, res ipsa indicat.* Deinde supponit de summo ad imum: *Virgo ipsa lacrumat, neque, cum rogites quid sit, audet dicere.* Deinde a testimonio: *ille autem bonus vir nusquam apparet.* E.

Vulgo in versu seq. *Qui fuerit.* Ego vt versus sit Dimeter Iambicus, repono, *Ego illum nescio: hoc Quod fecit, res ipsa indicat.* B.

17 *Virgo ipsa lacrumat*] Nunc ostendit quid fecerit, et ostendit argumentis. *Neque, cum rogites, quid sit, audet dicere*] Quid? si verberata esset? sed non puderet queri. Haec autem iniuria apud virginem non habet nomen. D.

18 *Bonus vir*] Εἰρωνικῶς. Non enim iam Eunuchus. *Bonus vir*] Bene *vir:* quia hoc illum esse contendit. *Nusquam apparet*] Nescias vtrum fuga eius queratur an culpa (Lege c. Wieling. *N. v. fugam e. q. a. culpam*). Sed constat, haec argumenta esse, quod ipse virginem vitiauerit. *Etiam hoc misera suspicor*] Bene *etiam*: quia et hoc suspicatur, virginem vitiatam. D.

19 *Neque mirari satis*] Bene hic omnes suspiciones ad Eunuchum, quem nouit, reuocat: nescit Chaeream siquidem (*sic quidem Z.*) hunc esse. Et mira locutio, pro eo quod est, *nescio.* D.

Quo ille abire ignauos possit longius; nisi si domum
Forte ad nos rediit. PY. vise amabo, num sit. PH. iam faxo scies.
DO. Perii! obsecro, tam infandum facinus, mea tu, ne audiui quidem.
PY. At pol ego amatores mulierum esse audieram eos maximos:
Sed nihil potesse. verum miserae non in mentem venerat:

20 Lege versus causa, *Quo hinc ille abire.* B.

21 *Vise, amabo, num sit*] *Domi* subaudiendum est; aut, *Num sit quod dicis.* D.

Vise amabo] Interponitur comica dictione. *Num*] *Ne* hic significat. E.

Redierit, quod quidam habent, corrumpit versum. B.

22 *Tum infandum facinus*] Hoc est, tam infandum facinus non solum gestum non vidi, sed ne audiui quidem. E.

Ne audiui quidem] V. C. *audisti.* L.

23 *At pol ego amatores*] Hic non credunt virginem esse vitiatam; sed Eunuchum incitatum ad vitiandam virginem, vt ei vellet facere, quod non posset implere. Ideo ait, *Eunuchos audieram maximos esse amatores, tametsi nihil possent.* E.

Amatores mulierum esse] Inde Hieronym. ad Demetriad. de Eunuchis, *Truncatorum corporum violentam pudicitiam*, dixit. Et Pet. Chrysolog. Serm. LVI, *inuitam castitatem.* Bene autem hanc salacitatem Eunuchorum describit Arnob. aduers. gent. lib. v. *Quasi vero affecti corporalibus his damnis fiant languidioris audaciae, et non quotidie videamus eos, qui sibi demessuerint has partes, maioris petulantiae fieri, atque omnibus postpositis pudoris et verecundiae frenis, in obscoenam prorumpere vilitatem flagitiorum confessione vulgata.* L.

Hic ordo, qui et in Bemb. est, habet duo vitia; quod *Mulierum* secundam acuit, quod *Audieram* tertiam. Repone ex edd. vett. et nostris codd. omnibus, *At pol ego amatores audieram mulierum esse eos m.* B.

24 *Sed nihil posse*] Vt voluntatis rei sint, non etiam facti. *Verum miserae non in mentem venerat*] Non, *nihil posse eos*, sed, *amatores esse maximos.* Ad partem enim sententiae pertinet quod dicit, *Non in mentem venerat:* non ad totum quod audiuisset dudum (forte, *quod audiuisse se dicit*). Etiam nisi penitus negatiue

25 Nam illum aliquo conclusissem, neque illi commisissem virginem.

ACTVS

tiue consideraueris, controuersia inerit: Si enim nihil posse audieras, quid est quod in mentem non venerit vt vitares? vtrum igitur amatores mulierum esse maximos audieras? quod ipsum vitandum fuit. Neque enim hoc satis est ad pudicitiam, stuprum vitasse, cum impudica fieri vel solo osculo possit, quam omnino integram et illibatam velis. An *Verum*, non erit coniunctio, sed nomen? vt illud quasi falsum audierit: hoc autem, quod verum inuentum est, non ipsa suspicata sit. Nam *in mentem venire*, non reminisci tantum, sed etiam cogitare significat. Sic Cicero (pro Rosc. Amer. 21.), *In mentem tibi non venit, causam publicam sustinere*, id est, non cogitas, non suspicaris. *Verum miserae*] Si *verum* pro coniunctione accipimus, subaudiendum erit, *amatores mulierum eos esse maximos. In mentem non venerat*] Non, quod audieram: sed, quod hic fecit. An non aliud in mentem venerat? non, scilicet facturum fuisse quod fecit. *Non in mentem venerat*] Aut, non erat cogitatum: aut, non eram recordata. D.

Sed nihil posse] Alexand. Aphrod. Problem. libi I. de Eunuchis: ὅιτινες φαντάζονται μὲν τὴν χρῆσιν, οὐκ ἐνεργοῦσι δὲ τὴν ἐπιθυμίαν. Aristaenet. libr. I. Epist. 21. καθάπερ εὐνοῦχος τὰ ἐρωτικὰ περιεργαζόμενος καὶ λιχνεύων. Ecclesiast. cap. 30. *Quasi spado complectens virginem et suspirans.* Vnde apud Sopatrum in Hermogen. quaeritur pag. 93. 223. Eunuchus si cum muliere rem habeat, adulteriumne committat: πῶς γὰρ ἂν εὐνοῦχος μοιχεύσειεν, ὁ μὴ χρῆσθαι δυνάμενος, μηδὲ τὸ γένος ἀμφίβολον τῇ συνουσίᾳ ποιῶν. Sed voluntatis reos esse, non etiam facti, Donati sententia est: Μηδὲν διαφέρει πρὸς τὸ εἶναι αὐτὸν μοιχὸν, εἴτε δυνατὸς χρήσασθαι, εἴτε μή. τὴν γὰρ προαίρεσιν ἐξετάζειν δεῖ. Augustini Episc. locus huc pertinet lib. VI. contra Iulian. Pelag. cap. 5. *Vt concupiscere viuentis sentientisque naturae est, ita vt non desit concupiscentia, quam spadonum quoque castitas frenat, minus quidem laboriosa: quia vbi materiam, de qua operetur, non inuenit, minus aduersus eam libido consurgit. Est tamen pudiceque comprimitur, ne concumbendi quamuis irritus ipse conatus in eam turpidinem veniat, propter quam Calligonum Valentiniani iunioris Eunuchum gladio nouimus vltore punitum, meretricis confessione conuictum.* L.

Nostri omnes, *Potesse*. B.

25 *Nam illum aliquo conclusissem*] Mire *Conclusissem* dixit,

ACTVS QVARTI SCENA IV.

PHAEDRIA. DORVS. PYTHIAS. DORIAS.

Exi foras, sceleste: at etiam restitas,
Fugitiue? prodi, male conciliate. Do. obsecro.
Ph. oh!
Illud vide, os vt sibi distorsit carnufex!
Quid huc reditio'st? quid vestis mutatio?

Quid

xit, vt saeuam feram. Sic alibi: *Conclusam hic habeo vxorem saeuam. Neque illi commisissem virginem*] Si vel amatorem tantum meminissem. D.

1 *Exi foras*, *sceleste*] Iucundus error, in quo non (Sensus postulat, *Non tantum non*) dubitet Phaedria, ipsum esse qui quaeritur: verum insuper sic aggreditur, tanquam sit ipse. *Sceleste!*] Quale est scelestum appellari, qui nihil sciat. *Restitas?*] Necessario restitat, qui miratur se protrahi. D.

Exi foras] Haec Scena adhuc superioris controuersiae vim tenet: quippe hoc confirmat, quod vitiata virgo est. quod vtique diximus esse coniecturae, vt ex hoc concluderet, quod Phaedria iniuriam amicae fecerit, cui talia miserit dono. Cognoscit Chaeream fratrem Phaedriae (*Phaedria* Z.) pro Eunucho ad meretricem mutata veste venisse, et sic vitiasse virginem. E.

2 *Fugitiue*] Et scelestum et fugitiuum increpat, in hunc crimen transferens Chaereae. *Male conciliate*] Oportune adolescens hic exprobrat munus magno emtum. *Male*, magno significat, vt Plautus in Amphitryone 1, 1, 132.), *Haec nox scita est exercendo scorto conducto male.* Ergo *Male conciliate*, magno emte significat. Nam omnis conuentio, *conciliatio* nominatur. *Conciliatum* ergo, magno emtum. D.

Male conciliate] Male emte. Nam *concilium* nundinas dicimus. E.

3 *Os vt sibi distorsit*] Et hic memor adolescens insinuandi muneris, dicit illum sibi os distorsisse, qui natura sit pulcher. *Os* autem dicimus illi *distorquere*, quem, natura pulchrum, deturpamus. D.

Lege ex vno codd. *Illuc vide*. Cf. Adel. 11, 2, 20. B.

4 *Quid huc reditio est?*] Eleganter ei reditio obiicitur, qui reuera loco se non mouerit. *Quid vestis mutatio est?*] Sic veteres. Plautus in Trinummo (111, 2, 83.), *Quid tibi* inter-

5 Quid narras? paululum si cessassem, Pythias,
Domi non offendissem: ita iam ornarat fugam.
PY. Habesne hominem, amabo? PH. quidni habeam? PY. factum bene!
DO. Istuc pol vero bene. PY. vbi est? PH. rogitas? non vides?

PY.

interpellatio, aut in consilium huc accessio est? Caecilius ἀεκαζομένῃ, *Quid tibi aucupatio est argumentum, aut de meo amore verbificatio est patri? Quid vestis mutatio est*?] Nam liberi vestem habebat, vtpote Chaereae: serui vero atque Eunuchi deposuerat. D.

Lege, *Quid huc tibi reditio'st? vestis quid mutatio'st*? Nam *tibi* et in Donato Faerni et Bembino libro est. Dein *mutatio est* extat in Bemb. B.

5 *Paulum si cessassem, Pythia*] Familiare est iratis, auertere se ad aliam personam ab ea, in quam commoueantur (Exempla vide And. v, 3, 5, Phorm. v, 8, 22.). D.

Paulum edidit Bentleius, et alii. Z.

6 *Ita iam ornarat (adornarat* Z.) *fugam*] Vt supra, *Adornant, vt lauet*. D.

Domi non offendissem] Domi non inuenissem. *Ita iam adornarat*] Veste mutata se ad fugam praepararat. Vt supra diximus, ornamenta ponit ad vtramque partem, et ad diuitias, et ad miseriam. Quomodo parasito dictum, *quid istuc ornati est*? E.

Ornarat fugam] V. C. *adornabat*. L.

Vulgo *ornabat*; alii *adornabat*, Bemb. *ornarat*. Sed Basilic. et nostri plerique recte, *adornarat*; vt, *ita*, sit in Arsi, et *Domi* corripiatur. B.

7 *Habesne hominem, amabo?*] Haec omnia Pythias, cernens Eunuchum, loquitur. Id enim erit iucundum, vt quaerat illum quem videt. *Quid ni habeam?*] *Quid ni*, quid nisi? hoc est, cur non habeam? D.

Ex metri ratione lege, *Haben'*. Dein cum codd. nostris et edd. vett. *O factum bene*! vt eliquescat vltima in *Habeam*. B.

8 *Vbi est?*] Dorum contemplata dicit, *Vbi est*? quia non ipsum, sed alterum nouit. *Rogitas? non vides?*] Stomachatur vterque errans mirifice: illa, quod Eunuchum credidit, Chaeream videns: hic, quod Eunucho obiecit, quod commisit Chaerea. D.

PY. Videam? obſecro, quem? PH. hunc ſcilicet. PY. quis hic eſt homo?
PH. Qui ad vos deductus hodie'ſt. PY. hunc oculis ſuis
Noſtrarum nunquam quiſquam vidit, Phaedria.
PH. Non vidit? PY. an tu hunc credidiſti eſſe, obſecro,
Ad nos deductum? PH. nam quem? alium habui neminem. PY. au!
Nec comparandus hic quidem ad illum'ſt: ille erat
Honeſta facie et liberali. PH. ita viſus eſt
Dudum,

9 *Hunc ſcilicet*] Hoc iam, tangens Eunuchum, dicit Phaedria. D.

10 *Hunc oculis ſuis noſtrarum nunquam quiſquam vidit*] Ἀρχαϊσμὸς eſt figura, pro *noſtrum*. vel *noſtrarum*, id eſt, quae familiae noſtrae ſunt: vt parum ſit, non vidiſſe Thaidem, niſi addatur, ne familiarium quidem vllam eſſe, quae hunc viderit. D.

11 *Quiſquam*] Antiqua locutio eſt. D.

Apud Priſcian. 960. abeſt, *nunquam*. At Cledonius pag. 1907. *Nemo*, inquit, *feminino genere lectum eſt apud Terentium; vt, Illum nemo noſtrarum quiſquam vidit*. Sed hodie codd. omnes, *nunquam quiſquam*. Vtrumuis probe. B.

12 *Non vidit?*] Totidem, iiſdemque verbis repetit. Et interrogatio ſtuporem admirantis oſtendit, et iam veluti conſentientis. D.

13 *Namque alium habui neminem*] Bene ad illud quod ait, *An tu hunc:* quaſi ex multis. D.

Au! ne comparandus] Priſc. lib. 15. L.

Namque pro vulgari *Nam quem?* praeter Bembinum, etiam ex noſtris veterrimus recte habet. B.

14 *Au! ne comparandus hic quidem eſt*] *Au*, interiectio eſt conturbatae feminae, nec conſtantis ſibi. D.

Ne comparandus is] Sic diſtinguendum, vt ſit ſenſus, *ad illum, qui ad nos venit, hic Eunuchus ne comparandus quidem*. E.

Nec pro *ne*, auctoritate Bembini male edidit Faernus. Nam praeterquam quod *ne quidem* centies apud alios occurrit, etiam noſtri omnes habent *ne*. B.

15 *Ille erat honeſta facie et libe-*

Dudum, quia varia veste exornatus fuit:
Nunc tibi videtur foedus, quia illam non habet.
PY. Tace obsecro; quasi vero paulum intersiet.
Ad nos deductus hodie adolescentulus,
Quem tu videre vero velles, Phaedria.

Hic

liberali] Τῷ ἰδιωτισμῷ *erat*, quasi de mortuo, aut qui non est, scilicet Thaidi (*non est in domo Thaidis*. Lib. vterque), quia fugit. *Honesta facie et liberali*] Commode descriptus est Chaerea. D.

16 *Varia veste exornatus*] Eunuchi veste vtebantur versicolore, vt multis coloribus texta fulgerent. E.

17 *Nunc eo tibi videtur foedus*] Facete, *foedus videtur*. Non est enim. D.

Lege, *Nunc eo videtur foedus*. Nam *eo tibi* codd fere omnes. Sed duo vett. *tibi* non habent. Deinde non soli Pythiadi, sed cuique alii foedus videbatur. B.

18 *Tace obsecro*] Apte dictum est *Tace*, femineo stomacho, quasi impudenter assistenti formae improbae, et argumenta inaniter pertinaciterque inuocanti. *Tace obsecro*] De consuetudine dictum est *Tace*. et bene additur *Obsecro*, ne *Tace* ipsum videatur iniuria. D.

Quasi vero paululum] Vestis adiectio aliquid formae adiicit vel detrahit, non tamen nouam efficit. E.

19 *Hodie est* edidit Bentl. Z.

20 *Quem tu vero videre velles, Phaedria*] Commota aduersus Phaedriam, cogitur eum laudare, cui irata est: et ideo totum callide. *Quem tu vero videre*] Facete, quasi nec hunc, nec ipsum qui misit, conspectum velit. *Quem tu*] *Quem*, talem. Et breuiter eius forma laudata est: cum prolixius illius sit describenda deformitas. *Quem tu vero videre*] *Vero*, pulchre. Pulcher enim est, cuius forma nec odium, nec conuicium commeruit. Lucilius in Satyra Athymnidis * *ex facie florem delegeris* (Varie haec leguntur: Mſ. H. *Athymidi facti*. Ed. Ven. 1490: *Lucil. in Saty. Athinidi facci ex f. f. t delegeris* Ed. altera 1512: *Luci. in Satii. Attinidi Sacri ex facie delegeris*. Douza ex incerto Satyrarum libro vers. 128. ex Mſ. Rod. Snellii laudat: *Ex facie florem delegens*. Mſ. Boend. *Athimudi facci*. Forte scripsit Lucilius, *Ac thymini succi ex facie florem delegeris*). *Quem tu videre*] Quare *tu*? an quia iste iam non velit videre, iratus scilicet ob vitiatam virginem? an *tu*, quasi spectator elegans formarum, et qui amator sis Thaidis? D.

Hic eſt vietus, vetus, veternoſus, ſenex,
Colore muſtellino. PH. hem, quae haec eſt fabula?

Eo

21 *Hic eſt vetus, vietus, veternoſus, ſenex*] Sic hoc totum pronunciandum, quaſi iraſcatur huic, propter quem laudauerit Chaeream. *Vietus*] Mollis, flaccidusque, et flexibilis corpore. vnde et *vimina*, et *vimenta*, et *vites*, et *vietores* dicuntur; et *viere*, religare dicitur: quia *vietis* virgis magis religare poſſumus quidlibet. Lucretius (III, 384.) *araneae* dixit *vietam veſtem*, id eſt, putri mollitia praeditam. *Vetus*] Ad vituperationem modo, non ad laudem ponitur: vt, *Veteris poetae maledictis reſpondeat*. *Vetus* eſt, cuius diminutiuum eſt *vetulus*. *Veternoſus*] Morbo vetere confectus, id eſt, veterno: quales ſunt qui hydropem patiuntur. Et recte. Nam ſaepe Eunuchi in ſenecta veternoſi fiunt, et cito hoc laborant morbo. *Senex*] Ex morbo aegritudineque rugoſus. *Senex*] Vtrum (adde, *vere*) ſenex? an quia ita videtur ob deformitatem? D.

Vietus, vetus, veternoſus] Vietus ac turpitudine (Weſterh. *ac* mutat in *a*. Sed leg. *Veterno at turpitudine* Z.) oppreſſus. Vt Virg. (Ge. I, 124.) *Nec torpere graui paſſus ſua regna veterno*. E.

Vietus, vetus] Vid. Feſt. et Porph. ad Hor. Oden XII. L.

22 *Colore muſtellino*] Errauit Terentius, non intelligens Menandricum illud, αὐτόσε ἐστὶν γαλεώτης γέρων (R. Steph. edidit: γαλεώτης ἐστὶ τὸ χρῶμα. Sed pro αὐτόσε lege αὐτὸς δὲ. Z.). Ait autem *Stellionem*, animal quod lacertae non diſſimile eſt, maculoſo corio: namque ad id genus coloris facies exprimitur Eunuchorum corporis; (*corporis* dele, aut muta in *corpore* Z.), quia plerique lentiginoſi ſunt. Hinc ergo errauit ideo, quia γαλῆ *Muſtela* dicitur, γαλεώτης *Stellio*. ὡς παρ' Ἀριστοφάνει ἐν νεφέλαις. ἤσθην γαλεώτῃ καταχέσαντι Σωκράτους (Verſ. 174.). Ego Adeſionem ſequor, qui recte intellexit, Terentium ſcientem, *muſtelino colore* Eunuchum dixiſſe coloratum, velut ſubliuido: quia vere Eunuchi aut ex candidiſſimis lentiginoſi fiunt, vt ex Gallis, et huiuſmodi Occidentalibus: aut ex fuſcis ſubliuidi, vt ex Armeniis, et aliis Orientalibus. D.

Colore muſtelino] Nigro ſcilicet, qui color eſt in muſtelis, ſupra domorum tecta currentibus. E.

Quae haec eſt] In Mſ. R. *eſt* deſideratur. L.

Terentium nego ſcripſiſſe Mu-

Eo redigis me, vt, quid egerim, egomet neſciam.
Eho tu! emin' ego te? Do. emiſti. Py. iube, mihi denuo
Reſpondeat. Ph. roga. Py. veniſtin' hodie ad nos? negat.
At ille alter venit, annos natus ſedecim,
Quem ſecum adduxit Parmeno. Ph. agedum, hoc mihi expedi

Pri-

Muſtelino colore, quia vt equo, aut cani non vnus eſt color, ita nec muſtelae, quae fere in dorſo et lateribus eſt rutila, raro ſubfulua, in gutture ſemper candida, et interdum tota candida reperitur. Menander igitur, cum, auctore Donato, Eunuchum hunc γαλεώτην Stellionem, vocauit, ſignificauit, eum fuiſſe facie maculoſa, lentiginoſa. Quapropter Terentius ſcripſit *Colore ſtellionino*, quia ſtellioni talis eſt color. Ouid. Met. V, 460. *aptumque colori Nomen habet, variis ſtellatus corpora guttis*. Caeterum vt a leone formatur *leoninus*, a pauone, *pauoninus*, ita a ſtellione *ſtellioninus*. B.

23 *Vt, quid egerim, egomet neſciam*] Pro, non meminerim, vel, non agnoſcam. D.

Egomet neſciam] Mſ. R. *ego neſciam*. L.

Lege, *Eo rediges me, vt, quid emerim egomet, neſciam?* Nam *rediges* habet Bemb. et *emerim*, Donatus. Cic. ad Att. I, 19. *Metellus eſt Conſul ſane bonus, et nos admodum diligit: ille alter ita nihil eſt, vt plane quid emerit neſciat*. B.

24 *Eho tu! emin' ego te?*] Miro ſtomacho, quod ipſe fecit, id ex alio conatur audire: et donec haec audiat, an hoc fecerit, dubitat. *Sine, mihi denuo reſpondeat*] Hoc eſt, quod in Rhetoricis Cicero ait, *Contra firmam argumentationem, aliam aeque firmam aut firmiorem opponimus*. Haec eſt autem aeque firma. *Denuo* autem ad *reſpondeat* pertinet, non ad *iube*. *Denuo reſpondeat*] *Iube vero, mihi denuo reſpondeat*, intelligendum eſt. D.

25 *Roga*] Mire vtriuſque fiducia confertur, et apud vtrumque eſt veritas, cum vterque fallatur. D.

Lege, verſus gratia, cum tribus codd. *veniſti*. B.

26 *At ille alter venit*] Bene inſtat, quaſi ex parte iam obtinuerit Pythias. D.

Melior numerus eſt in tribus codd. *natus annos ſed*. B.

27 *Agedum, hoc mihi expedi*] Haec Plautina ſunt, cum in iiſ-

Primum: istam, quam habes, vnde habes vestem? taces?
Monstrum hominis! non dicturu's? Do. venit Chaerea.
Ph. Fraterne? Do. ita. Ph. quando? Do. hodie. Ph. quam dudum? Do. modo.
Ph. Quicum? Do. cum Parmenone. Ph. norasne eum prius?
Do. Non, nec, quis esset, vnquam audieram dicier.

Ph.

iisdem longa sit disputatio: sed mire a Terentio proferuntur ad eius exemplum; et quod est plus, carent Plautinis nugis. *Agedum*] *Dum*, παρέλκον est, et adiuuat ex animo loquentem. D.

Cognoscitur deinde quod hic Eunuchus non venerit ad meretricis domum, ideo efficitur interrogatio a domino, *Agedum hoc nunc mihi expedi, primum istam, quam habes, vnde habes vestem*] Quam rem interrogatus narrat Eunuchus, venisse Chaeream, suam accepisse vestem, hanc quam habet sibi dedisse; deinde cum Parmenone continuo egressum foras. Quare confirmata accusantis conclusio efficitur, *Iam satis credis sobriam esse me, et nihil mentitam tibi?*] *Sobriam*, quia supra illi adolescens dixerat, *Temulenta es*. Adiungit enim terminationis summam, *Iam satis certum est, virginem vitiatam esse*. E.

28 *Taces?*] Et recte tacet: quia metuit Chaeream. D.

29 *Monstrum hominis!*] Bene Eunucho dictum est *Monstrum hominis:* hoc est, nec mas, nec femina existens. Sic et supra, *senem mulierem* dixit. D.

30 *Modo*] Nota *modo* aperte pro praeterito tempore dictum esse, id est, iamdudum. Nam qui vitiauerat virginem, non *modo*, sed *longe ante* vestem mutauit cum Eunucho Phaedria. D.

Fraterne ita] Priscian. lib. xv. L.

Lege, *Meus fráterne?* ne, *ita*, in Thesi lateat, et, *quando*, sit sine synaloepha. B.

31 *Quicum?*] Praepositio, *cum*, his dictionibus supponitur, *quicum, nobiscum, vobiscum*. Caeteris vero, ita vt ipsum nomen praescribit, praeponitur: vt, *Cum amicis, cum exercitu, cum aduocatis*. D.

32 Pro binis vnum versum habent Bemb. Basilic. et noster Academicus: D. *Non.* Ph. *vnde igitur fratrem meum esse sci-*

P H. Vnde igitur fratrem meum eſſe ſciebas? D o. Parmeno
Dicebat eum eſſe: is dedit mihi hanc. P H. occidi.
D o. Meam ipſe induit: poſt vna ambo abierunt foras.
P y. Iam ſatis credis ſobriam eſſe me, et nihil mentitam tibi?
Iam ſatis certum'ſt, virginem vitiatam eſſe? P H. age nunc, bellua,

Credis

ſcibas? D. *Parmeno*. Recte, dummodo, verſus cauſa, cum cod. C. C. eieceris *igitur*. B.

33 *Vnde igitur fratrem meum eſſe ſciebas?*] Vtpote nouitius: et eum qui ex Piraeo raro diſceſſerit: et longo interuallo εἰς τὸ ἄστυ venerit. Et haec ſunt obliquae interrogationes, quibus vti oratores videmus, cum deriuare teſtimonium nituntur. Et ideo ſic ait Phaedria, vt fruſtretur omnia, quae confeſſus eſt Dorus. Vult enim fratri eſſe conſultum. D.

34 *Parmeno dicebat eum eſſe*] Prope infirmatum teſtimonium eſt. Quod enim ſic ait, *Parmeno dicebat eum eſſe*, falſum eſſe poteſt. Et mire ſic ait: vt, *Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat* (Aen. III, 183.). Sic autem dicimus, quando non ſemel, quod factum fuerit, ſed saepius demonſtramus. D.

Omnes libri, excepto Bembino, habent *veſtem*. Lege igitur, *is mi hanc dedit veſtem*. B.

36 *Iam ſatis credis me eſſe ſobriam*] Quia ſupra dixit, *Temulenta es*: et quaſi grauem iniuriam hoc dicto paſſa ſit, memoriter dictum retulit. vt, *En ego victa ſitu* (Aen. VII, 452.). et, *Pulſus ego?* (Aen. XI, 392.). D.

37 *Iam ſatis certum eſt virginem vitiatam eſſe?*] Ordine ait, quum primum de ſe, tum de aduerſario loquitur. D.

Hic concluſionibus nihilominus pugnat adoleſcens, dicens Eunucho non eſſe credendum: *Age nunc belua*] Illa rarius (forte *apertius* Z.), quae accuſabat a perſona, rem ad facta deducit. Conuictus adoleſcens, etiam cum tacito interrogaſſet Eunuchum, ne vereatur iniuriam feciſſe meretrici, monet vt, quod dixerat, neget. E.

Credis huic quod dicat? Py. quid isti credam? res ipsa indicat.
Ph. Concede istuc paululum: audin'? etiam nunc paululum. sat est.
Dic dum hoc rursum: Chaerea tuam vestem detraxit tibi?
Do. Factum. Ph. et ea'st indutus? Do. factum. Ph. et pro te huc deductus'st? Do. ita.
Ph. Iuppiter magne! o scelestum atque audacem hominem! Py. vae mihi!
Etiam nunc non credis, indignis nos esse irrisas modis?
Ph. Mirum, ni tu credas quod iste dicat. quid agam nescio.

38 *Credas huic quod dicat?*] A personae qualitate derogat fidem. Nam quid credendum est seruo Eunucho fugitiuo? *Quid isti credam? res ipsa indicat*] Hic a persona, quae conuincebatur, oratorie ad factum se retulit. D.

39 *Concede istuc paululum*] Ad se versum dicit *istuc* (forte, *Ad se verso dicit istuc*, W. Aut, *Ad seruum auersus* etc. seu, *Adeo auersus* etc. Z.), vt longe sit a Pythia. Eunucho enim dicit Phaedria. D.

Ne versui syllaba superfit, lege, *etiam nunc paulum*. B.

41 Lego cum nostris, vno excepto, omnibus, et cum edd. vett. *Et eam est indutus*. Nempe hoc interest: *Indutus est eam*, perinde est ac ipse se ea induit; at, *indutus est ea*, perinde ac alius eum veste induit tanquam mancum aut mortuum. B.

42 *O scelestum, atque audacem hominem*] Chaeream scilicet vel Parmenonem. Sed sic pronunciandum est, vt putet ancilla de Eunucho dici, hoc ipso quod praesto est (Edd. Venett. *de Eunucho dici hoc ipsum, qui p. e.*). Ideo illa infert, *Vae mihi! etiam nunc non credis, indignis nos esse irrisas modis? Vae mihi!*] Hoc totum, *Vae mihi*, quidam a Pythia, vsque ad *irrisas modis*, dici existimant. D.

43 In duobus nostris deest, *nunc*, in vno, *non*. Repone versus causa, *Etiam nunc credes indignis*. B.

44 *Mirum, ni tu credas, quod*

Heus! negato rurſum: poſſumne ego hodie ex te
exſculpere
Verum? vidiſtin' fratrem Chaeream? DO. non.
PH. non poteſt ſine
Malo fateri, video: ſequere hac: modo ait, modo
negat.
Ora me. DO. obſecro te vero, Phaedria. PH. in'
intro nunc iam? DO. oi, ei.

PH.

quod iſte dicat] Vtrum an ſerua, quod ſeruus? an ſtulta, quod ſtultus? an femina, quod Eunuchus? *Mirum ni tu*] Clare dicit. Quidam preſſius putant. D.

Lege ex duobus noſtris, et vno Fabricii, *Mirum ni tu credis;* quia noſter cum Indicatiuo ſemper. vt, *mirum ni domi eſt: mirum ni dabo* etc. B.

45 *Heus! tu negato rurſum*] *Rurſum*, non ad negationem pertinet, ſed ad interrogationem: vt ſit, rurſus interrogatus. *Rurſus*, retro, id eſt, contrario: ac per hoc contrarium ſuperioribus dicito. D.

Poſſumne bodie ex te] (adde, *exſculpere* Z.) Hoc eſt, producere et formare: quemadmodum formas reddunt illi, qui exſculpunt gemmas. E.

Lege, *Heús negato rúrſus. poſſumne hódie ego ex te exſcúlpere.* B.

46 *Non poteſt ſine malo fateri, video*] Ampliatio et dilatio quaeſtionis argumento eſt, nihil conſtitiſſe. Adde, quod poenam minatur, non tanquam iam incerto, ſed falſo teſti. Deinde ipſum, *fateri*, conſideremus quale ſit. Non eſt teſtis fateri, ſed rei. Hic igitur, vt in illum culpam transferat vniuerſam, *fateri* dixit, non *indicare:* vt ipſe reus, non alieni facti teſtis eſſe dicatur. *Non poteſt ſine malo*] Quaſi nec haec fuerit, nec illa confeſſio, in quibus nulla (*vlla* Z.) veritas ſit. D.

In Bemb. et noſtris plerisque recte eſt, *vidiſtine*, et dictio, *ſine*, ſequenti verſui adſcribitur, vt ſint trochaici, vt caeteri. B.

47 *Sequere hac*] Quaſi ad tormenta. *Modo ait, modo negat*] Teſtis aut ab aduerſario conuincitur falſitatis: aut a ſe ipſo, ſi vitiauerit dicta. Ergo, priora quia non potuere conuinci, ab inconſtantia teſtis praeſidium defenſionis inquiſitum eſt. D.

Modo ait, modo negat] Priſcian. lib. xv. L.

48 *Ora me*] Hoc lentius: vt ſit cauſa non ſaeuiendi. *Ob-*

ſecro

PH. Alio pacto honeste quo modo hinc abeam nescio:

Actum'st siquidem. tu me hic etiam, nebulo, ludificabere?

PY. Parmenonis tam scio esse hanc technam, quam me viuere.

DO.

secro te vero, Phaedria] Bene *vero*. Nam quia ille dixerat, vt simularet preces: hic annexus (*anxius* Z.) *vero* addidit, ostendens serio se rogare, et ex animo: non, vt ille iubebat, dolo. *I intro*] Terribiliter, dummodo eum summoueat. *Intro*] Vtrum *intro* domum ad Phaedriam? an ad Thaidem? sed non oportet ad Thaidem intelligi, ne celandarum rerum index teneatur. *Oi, ei*] Bene, *oi, ei*, σχετλιασμὸν rusticum posuit, vtpote et serui et nouitii. Et est deploratio ab eis (forte, *Atticis*, seu, *a miseris*, quia σχέτλιος primo miserum significat. W. Forte pro *eis* leg. ἰού, seu, οἴμοι, s. *eiulatu* Z.) sic dicta. D.

Faernus probat lectionem Bembini, *in*, h. e. isne, *intro nunc iam?* Nos vero legimus, *i intro*. D. *eoi ei*. Nam, *nunc iam*, ab omnibus caeteris libris abest: et, *eoi ei*, reperitur in cod. Acad. notae optimae. B.

49 *Alio pacto honeste*] Contra officium fuit, mentiri docuisse seruum, et affuisse mendacio liberalem adolescentulum. Sed vide quemadmodum defendatur, dum se mentiri coactum dicit, dum consulit honestati. Hanc autem causam longae sermocinationis ad hoc induxit artifex Poeta, vt apud omnes iam certum sit, a Chaerea vitiatam virginem, ne vllo errore impediantur vlterius nuptiae, vel finis fabulae differatur. *Alio pacto honeste*] *Nullo alio* scilicet, nisi per hanc fallaciam. D.

Alio pacto honeste] Quoniam, inquit, constat de iniuria, nullo pacto me hinc liberare possum, nisi dum neganti Eunucho vehementer irascor. Haec autem secum loquitur. E.

50 *Actum est siquidem*] Hoc rursus clare. Et sic dicit tanquam adhuc iratus Eunucho suo. D.

Actum est, si tu etiam me hic nebulo ludificabere] Actum est, inquit, si etiam me tu illudis, *Nebulo*, hoc est, fraudator et pessimus. E.

51 *Quam me viuere*] Deest *magis*: vt sit, *Magis scio, quam me viuere*. D.

Hanc technam] Hanc fraudem. E.

Do. Sic est. Py. inueniam pol hodie, parem vbi referam gratiam.

Sed nunc quid faciendum censes, Dorias? Do. de istac rogas

Virgine? Py. ita; vtrum taceamne, an praedicem? Do. tu pol, si sapis,

52 *Inueniam hodie pol*] Haec est προοικονομία ad futurum exitum fabulae. Nam dum se vlciscitur Pythias, fit indicium patri Chaereae, et confirmantur nuptiae. D.

53 *Sed nunc quid*] Hic secum ancilla deliberat, an indicandum sit Dominae, virginem esse vitiatam. Quod breui argumento percurritur. Primum sic positum est, *Taceam an vero dicam?* Suadet autem vt taceat, ab vtili, *Tu pol si sapis, quod scias nescis, neque de Eunucho, neque de vitio virginis.* E.

Censes, Dorias?] V. C. *suades, Dorias?* L.

Censes reperitur in edd. vett. et vno ex nostris: in caeteris, *suades*. Vtrumque probe. B.

54 *Vtrum taceamne, an praedicem?*] Tertium παρέλκον: abundat enim aut *vtrum*, aut *ne*: aut certe hoc fit, vt sit figura τμῆσις. *Tu pol, si sapis, quod scis nescis*] Non possumus nescire quod scimus. Sed ita, vt, *Concordia discors*. et Virgilius (Aen. XI, 695.), *Sequiturque sequentem*. *Tu pol, si sapis, quod scis, nescis*] Videamus, cur nolit Poeta de vitio virginis continuo scire Thaidem: vtrum, ne improuiso malo vehementius commoueatur, ac doleat: an, vt ex eiusdem virginis habitu, vultuque ista cognoscat? quod est actuosius: an, quod proximum vero est, vt illam et Thais, et frater, ignorantes vitiatam, animosius aduersus militem defendant, repetitum eam venientem, cum tanto strepitu ac minis? Nam quo ore praeterea diceret Thais Chremeti, de sororis pudore sollicito, *Educta est ita, vti teque illaque dignum est*, si sciret, eam virginem non esse? D.

Si, *praedicem*, retines, laborat versus, qui trochaicus est; sin cum Vaticano legis, *praedicam*, repugnat sententia. Igitur muta ordinem, *vtrum praedicemne an taceam*? Praesertim cum in deliberando consilium melius posterius fere ponatur: vt Heaut. III, 2, 38. B.

Quod ſcis, neſcis, neque de Eunucho, neque de vitio virginis:
Hac re et te omni turba euolues, et illi gratum feceris.
Id modo dic, abiſſe Dorum. Py. ita faciam. Do. ſed videon' Chremem?
Thais iam aderit. Py. quid ita? Do. quia, cum inde abeo, iam tum inceperat
Turba inter eos. Py. aufer aurum hoc: ego ſcibo ex hoc, quid fiet.

ACTVS

55 *Quod ſcis, neſcis*] Vnde in Heauront. *Neſcias quod ſcis, ſi ſapis.* Et hoc eſt quod κακόζηλον dicitur. *Quod ſcis, neſcis*] Prouerbiale eſt, et multum apud Dialecticos tractatum: vt, *Facio, et non facio:* et, *Amicus ſum, et non ſum:* et, *Audio, et non audio*, et caetera huiuſmodi. *De Eunucho*] Quid fuerit. *De Eunucho*] Quod Chaerea ſit, non Eunuchus. *De vitio virginis*] Quod iam mulier facta ſit. D.

Quod ſcis, neſcis] V. C. *Quod ſcias.* Sic in Heautont. IV, 4, 26. *Tu neſcis id, quod ſcis.* Plautus in Milite II, 6, 88. *Nae tu hercle, ſi te Dii ament, linguam comprimes Poſthac: etiam illud, quod ſcies, neſciueris, Ne videris, quod videris.* Io. Sarisber. Epiſt. 186. *Comicum illud fere in omnium volueretur animis, Quod ſcio, neſcio.* L.

56 *Hac re te omni turba euolues*] Cauſa quaeſita, cur ante iurgium cum milite Thais neſciat vitiatam virginem. *Et illi gratum feceris*] Cui, niſi virgini? cuius crimen, vt ſupra, ſilentio texeris, praeſertim tacentis iniuriam ſuam, et ſic dolentis amiſſam virginitatem, vt nec conſeſſionem ſuae calamitatis ſubire poſſit (Daceria recte, *illi*, retulit ad Thaidem. Etenim ſerua potius Heram curare videtur, quam alienam. Z.). D.

57 *Id modo dic*] *Id* pro *hoc*, ſubiunctiuum pro praepoſitiuo. D.

58 *Thais iam aderit*] Bene dixit, *Aderit.* huic enim aderit Thais. *Quia cum inde abeo*] Aliam cauſam ex alia ſuppoſuit: quaſi diceret, *Video cauſam.* D.

59 *Tu fer aurum*] Mſ. R. et V. C. *Tu aufer aurum.* L.

ACTVS QVARTI SCENA V.

CHREMES. PYTHIAS.

ATAT! data hercle verba mihi sunt: vicit vinum
quod bibi.
Ac dum accubabam, quam videbar mihi esse pulchre sobrius!
Postquam surrexi, neque pes, neque mens satis suum officium facit.
PY. Chremes! CH. quis est? ehem Pythias:
vah! quanto nunc formosior

Vi-

1 *Atat! data hercle verba mihi sunt*] Hic semigrauis inducitur vino Chremes priorum memor, titubans in praesentibus, vt fere adpoti solent. *Atat!*] Interiectio est paulatim percepti atque intellecti mali. *Data verba*] Fraus facta. *Data hercle verba*] A milite, an a meretrice, cuius iampridem dolum malum in omni re suspicatus est? an magis a vino, quasi captioso aliquo, data verba sunt? quia bibere dulce est: ebrium fieri, turpissimum. adeo his quae sequuntur, quasi subtilem fraudem ebrietatis inducit. Plautus de vino (Pseud. V, 1, 6.), *Pedes captat primo, luctator dolosus.* Virgil. de vua (Ge. II, 94.), *Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.* D.

Atat! data] Haec Scena adolescentis narrationem habet, quod sit illusus. E.

2 *Ac dum accubabam*] Hic verba data sunt. *Quam videbar mihi esse pulchre sobrius!*] Nihil elegantius. Non dixit, videbar mihi tunc esse sobrius: sed, vt hoc ipsum iam erroris esset ac vinolentiae accumulatio, *Videbar*, inquit, *mihi nimium sobrius. Pulchre*] Fortiter ac nimis. D.

3 *Neque pes*] Ad incessum. *Neque mens*] Ad facta ac dicta. *Satis suum officium facit*] Bene: non enim, omnino non facit, nam hoc insani est: sed, non satis facit, quod est ebrietatis. D.

Neque mens, neque pes] Impedita omnia sunt vino, vt membra se ad actus suos explicare non possint. *Verbum hercle hoc*] Hoc prouerbium in aetate sempiternum. E.

Apud Menandrum in Ἀῤῥηφόροις, auctore Athenaeo, ebrius ita: Ἀνίσταμαι γοῦν τέσσαρας κεφαλὰς ἔχων. W.

4 *Quis est? ehem Pythias*] Gna-

Videre mihi, quam dudum! Py. certe tu quidem pol multo hilarior.

Ch. Verbum hercle hoc verum eſt, ſine Cerere et Libero friget Venus. Sed

γνωμικῶς et ſatis miro exemplo, mutatam credit, poſtquam ipſe mutatus eſt. *Quanto nunc formoſior videre mihi, quam dudum!*] Hoc multum Academicos iuuat, qui aiunt: Prouthabiti fuerimus atque affecti, ita nobis aliud atque aliud videri: et ideo nihil certi comprehendi poſſe. D.

Cod. plerique, *Chreme*. B.

5 *Certe tu quidem pol*] Et *Certe* et *Pol*, haec dixit, vt appareret hanc vere loqui, quae ſobria eſt: illum vero ex vino falli. Et honorifice, atque vt ſobria, non dixit temulentior, aut laſciuior, ſed *alacrior*. D.

Pol multo hilarior] Ita omnes libri ſcripti: Donatus tamen, *alacrior*, legiſſe videtur. L.

Certo habet Bemb. Sed omnes noſtri, *certe:* quod rectum eſt. B.

6 *Verbum hercle hoc*] *Verbum*, prouerbium. vt idem in Andria, *Verbum illud verum eſt, vulgo quod dici ſolet. Sine Cerere et Libero friget Venus*] Hoc ſi ad ſententiam reuoces, non conueniet ebrio: ſi ad petulantiam, quam * ſic ante dictum eſt (*perquam ad rem apte dictum eſt. Z.*). Nam et improbior factus eſt. Et quum tropice locutus ſit, tamen ordinem naturalem ſeruauit: nam primum cibus, deinde potus, poſtremo libido Venerea. *Friget* autem, quia omnis eiuſmodi voluptas in calore ſanguinis conſtituta eſt, qui his rebus alitur. Et *Friget* proprie, non, adhaeret. Translatum enim hoc prouerbium a picatione vaſorum, quae frigida, (*frigidam*, vterque lib. Caeterum hanc interpretationem recte Eraſmus in Adag. dicit frigidam) picem non tenent: quum alia multa (*multo*, edd. Venet.) meliora ſint ad vſum frigida, vt ferrum, argentum, aurum, et caetera huiuſmodi. Nam ſic alibi, *Vbi friget, huc euaſit.* Et vide tres μετωνυμίας, Cererem, Liberum, Venerem. D.

Sine Cerere et Libero] Cicero de Natur. deor. II, 23, *Fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum; ex quo illud Terentii*, ſine Cerere et Libero friget Venus. Minutius in Octauio. 21. *Comicus ſermo eſt*, Venerem ſine Libero et Cerere frigere. Hieron. Epiſt. ad Furiam: *Etiam Comicus, cuius finis eſt, humanos mores noſſe atque deſcribere, dixerit:* Sine Cerere et Libero friget Venus. Theo in Arat. καὶ ὀρθῶς Διόνυσος καὶ Ἀφροδίτη λέγονται μετ' ἀλλήλων εἶναι etc. Euripid. οἴνου δὲ

Sed Thais multo ante venit? Py. an abiit iam a milite?

Ch. Iamdudum: aetatem. lites fnnt inter eos factae maxumae.

Py. Nihil dixit, vt sequerere sese? Ch. Nihil, nisi abiens mihi innuit.

μηκέτ' ὄντος, ὐκ ἔςὶν Κύπρις. Achaeus apud Athenaeum lib. VI, 20. Ἐν τῇ κενῇ γὰρ γαςρὶ τῶν καλῶν ἔρως Ὀυκ ἔςι· πεινῶσι γὰρ ἡ Κύπρις πικρά. Achilles Tatius Amor. lib. 2. Οἶνος γὰρ ἔρωτος τροφή. Pulchre Apuleius Milesſ. lib. 2. *Veneris hortator et armiger Liber aduenit vltro; vinum illud sorbeamus hodie omne, quod nobis restinguat pudoris ignauiam, et alacrem vigorem incutiat: hac enim sitarchia nauigium Veneris indiget sola.* Vid. Fulgent. Mythol. lib. 2. Seru. Aeneid. I. L.

Omnes nostri habent, *est*, vt Andr. II, 5, 15. *Verum illud verbum est.* Sed optimi libri Faerni, *erit*; quo verbo antiqui etiam praesentia et praeterita significabant. Igitur, *erit*, retinendum putamus. B.

7 *Sed Thais multo ante venit?*] Interrogatiue pronunciandum hoc. Et scias de his interrogationibus hanc ipsam esse, in quibus ita quaerimus, vt, qui interrogantur, responsuri nobis se (*quid responsuri nobis sint* Z.) nescire videantur. D.

An abiit?] V. C. *anne abiit?* L.

Lege, *Sed Thais multo me anteuenit?* P. *anne abiit* etc. Nam, *anne abiit*, codd. plerique. *Abiit* hic est disyllabon. B.

8 *Iamdudum, aetatem*] Quia, *iam dudum*, infinitae morae est: addit *aetatem*, vt ostendat multum abiisse temporis, vt factum est. *Iamdudum, aetatem*] Pro longinquo tempore; Lucilius, *Vt multos mensesque diesque: Non tamen aetatem. Aetatem*] Diu, longinquoque tempore ac prolixo, vt est aetas. Nam sic dicimus de die et *dieculam*, aliquantulam moram. D.

Ex omnibus codd. colloca, *lites factae sunt inter eos m.* B.

9 *Nihil dixit tum, vt sequerere sese?*] *Nihil*, pro non. Virgilius (Aen. v, 751.): *Deponunt animos nil magnae laudis egentes. Nihil, nisi abiens mihi innuit*] Apparet quasi iratam discessisse Thaidem a milite, et tamen sic iratam, vt illi ira consilium non ademerit. *Innuit*, inquit, *quum abiret*. D.

Abiens mihi innuit] Inter signa, quibus meretrices suis se ama-

PY. Eho nonne id sat erat? CH. at nesciebam id dicere illam, nisi quia
Correxit miles, quod intellexi minus: nam me extrusit foras.

Sed

amatoribus approbare nituntur, oculorum hi nutus, quos νεύματα δόλια Cyrillus vocat, maxime obseruantur. Naeuius apud Isidor. Origin. lib. 1. c. 25. *Alium tenet, alii adnictat, alibi manus Est occupata.* Id propter non neglexit Plautinus Diabolus, dum amicae leges praescribit, in Asinaria IV, 1, 39. *Neque illa vlli homini nutet, nictet, annuat.* Sic amatorium erat, os alicui ad suauiandum formare. Apuleius in Milef. vel in conuiuio extrema parte potionis communicare: siue, vt ait Sophocles in Aiace, ὁμιλεῖν βαθεῖαν τέρψιν κυλίκων. apud Plaut. et Petr. Arbitr. Vnde apud Fortunatianum, *Meretrix ex tribus amatoribus alium osculata est, alii residuum poculi dedit, alium coronauit. Contendunt quem magis diligat.* Quod ipsum Photius ex Iamblichi ἐρωτικοῖς refert Biblioth. p. 133. καὶ ἔρις τριῶν ἐραστῶν γίνεται . . * . . ὅτι τῷ μὲν ἡ Μεσοποταμία τὴν φιάλην, ἐξ ἧς ἔπινεν, ἔδωκε· τῷ δὲ τὸν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐξ ἀνθέων ἀφελομένη στέφανον περιέθηκε· τὸν δὲ ἐφίλησε. De coronis similiter cauit adolescens in Asinaria IV, 1, 58. *Tum si coronas, serta, vnguenta iusserit Ancillam ferre suam Veneri aut Cupidini, Tuus seruus seruet, Venerine eas det, an viro.* Haec ergo sub Veneris signo militantium velut παρασυνθήματα Chremes, vt simplex ac rusticus, minime se intellexisse fatetur, ideo a Stratonico στρατιωτικῶς etiam tractatur. L.

Lege, *Nil dixit, tu vt sequerere sese?* Nam, *tu*, et in Bemb. duobus aliis vett. reperitur, et suam hic habet emphasin. Vulgo legitur, *tum*. B.

10 *Eho nonne id sat erat?*] Adeo simplex hic inducitur adolescens, vt a Pythia reprehendi possit. Nam quid opus fuit dicere, si innuit? (*nil nisi innuit* Z.). *At nesciebam id dicere illam*] *Dicere* pro velle, vel significare. Sic alibi, *Quasi tu dicas id factum consilio meo* (Sic φημὶ Graecis dicitur. Z.). *Nisi quia correxit miles, quod intellexi minus*] Hoc videtur facetius et sapientius, quam dici ab ebrio, rustico, et adolescente debuisset. Hoc vitium tunc fit, quum Poetae ingenium suum in personas conferunt. D.

11 *Quod intellexi minus*] Verisimile, hunc tantum extru-

Sed eccam ipſam: miror vbi ego huic anteuerterim.

ACTVS QVARTI SCENA VI.

THAIS. CHREMES. PYTHIAS.

CREDO equidem illum iam adfuturum eſſe, vt illam a me eripiat: ſine veniat!

Atqui ſi illam digito attigerit vno, oculi illico effodientur.

Vſque

ſum fuiſſe, non etiam vapulaſſe: quia miles Thaidi magis, quam huic iraſcitur. D.

12 *Miror, vbi ego huic anteuerterim*] Id eſt, hanc praeceſſerim. *Vbi*, in qua parte viae. D.

Vbi anteuerterim] Vbi ergo iam (lege, *ego eam*) anteceſſerim. E.

Sed eccam ipſam] Mſ. R. *Sed eccam ipſam video. Vbi ego huic*] V. C. *Vbi ego hinc.* L.

1 *Credo equidem illum iam adfuturum eſſe, vt illam a me eripiat*] Vides vt ex ipſis appareat verbis, quam concita (*concitata.* Edd. vett.) et recens a litigio veniat Thais. Itaque nec nominat militem, nec virginem: ſed pronomine vtrumque ſignificat, quaſi in medio conſtituta negotio. *Adfuturum eſſe*] Id eſt, aduenturum: vt (Ae. x,143.) *Aſſuit et Mneſtheus. Sine vt veniat*] Quaſi dicat, ſine * (Forte leg. *ſine, nil eſt.* Aut, *ſine, rideo minas illius.* Aut, vt Wieling. coniicit, *minis terreor nullis*) nullis; et comminantis eſt: vt, *Sine modo.* D.

Credo equidem] Haec Scena repetit puellae accuſationem, quod noluerit meretrix pacta ſeruare. Verum anteponitur adoleſcens, qui aduerſus militem poſſit obſiſtere, ne conturbata (forte, *conturbatus* Z.), cum ſuam puellam duxerit (corrige, *repetierit*, ſc. miles. vide Noſtrum Sc. ſeq. 1. Z.) cedat, ſed hanc audacter ſuam ſororem eſſe dicat. E.

Dele, *eſſe*, cum vett. edd. Nam ita, *illam*, in Arſi habebis; alioquin in Theſi. B.

2 *Atque ſi illam digito attigerit vno*] Moris comminantium eſt, ad exiguum reuocare commiſſa, quae ſe vlturos praedicent. *Oculi illico effodientur*] Et femineae minae ſunt, et in libidinoſos quam maxime: nam hunc ſuſpicatur amato-

Vſque adeo ego illius ferre poſſum ineptias, et magnifica verba,
Verba dum ſint: verum enim ſi ad rem conferentur, vapulabit.
CH. Thais, ego iam dudum hic adſum. TH. o mi Chremes, te ipſum exſpectabam.
Scin' tu, turbam hanc propter te eſſe factam? et adeo ad te attinere hanc

maiorem eſſe virginis. Sic et alibi, *Vt ego vnguibus facile illi in oculos inuolem venefico.* In oculos autem maxime ſaeuire feminas, et tragoediae fere omnes, et comoediae proteſtantur. D.

Lege, *'Atqui ſ. i. d. a. oculi illi illico effodientur.* Nam, *vno*, non eſt opus, et, *illi*, abſorptum erat a vicinis litteris, et poſtea ad verſum ſuſtentandum *vno* addiderunt. B.

3 *Vſque adeo ego illius ferre poſſum ineptias, et magnifica verba*] Non dixit, Vſque adeo illum poſſum amare: ſed, quam inſuauis iam diu ſit, oſtendit, dicendo, *Ferre poſſum.* Et cito oſtendit, quae ſit amicitia militis. *Ineptias*, inquit, et *magnifica verba.* D.

Eiice illud *ego;* quod verſui obeſt, et a Donato abeſt in edd. vett. B.

4 *Verba dum ſint*] Hoc eſt, quae vim non admiſceant rerum. *Verum enim ſi ad rem conferentur, vapulabis*] Si diſceſſerit a verbis, et rem experiri coeperit, vapulabit. Et bona locutio: vt ſi dicas, Verba ad rem contulit, hoc eſt, agere, quod dicebat, aggreſſus eſt. D.

Illud, *enim*, quod verſum grauat, recte abeſt a Donati Mſto et in edd. vett. B.

5 *Te ipſum exſpectabam*] MſC. R. *Te ipſum expecto.* L.

In omnibus noſtris codd. eſt, *exſpecto;* pro quo legendum puto, *expeto.* Nam alibi ſaepe illa duo verba a librariis ſunt permutata. Dein Thais, quae ante et poſt in Tetrametris plenis debacchatur, in hoc verſu, viſo Chremete, vbi deferuet paulum ira, Catalectico vtitur. Denique ſenſus ipſe poſtulat, *expeto.* Quomodo enim *exſpectat*, qui ipſe quaeritat? Et quomodo Thais Chremen hic exſpectabat, quem apud Thraſonem ipſa diſcedens reliquerat? B.

6 *Turbam hanc*] Turbationem. E.

Omnem rem? CH. ad me? qui? quasi istuc. TH. quia, dum tibi sororem studeo
Reddere et restituere, haec atque huiusmodi sum multa passa.
CH. Vbi ea est? TH. domi apud me. CH. hem! quid est?
TH. Educta ita, vti teque illaque dignum'st. CH. quid ais? TH. id quod res est:
Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa quicquam abs te pretii.

7 *Ad me? qui? quasi istuc*] Et rusticus, et timidus, et pudens commotus est meretriculae dicto. D.

7 Pro, *qui? quasi istuc*, Cod. Reg. Chartaceus, de optimo quodam transcriptus, et a manu secunda Academicus recte habet, *qui quaeso istuc?* B.

8 *Haec atque huiusmodi sum multa passa*] Mulier facunda meretrix, haec imputat (*inculcat repetendo* Z.) adolescenti quae vidit, et alia quibus (addunt, *non*, codd. vett.) interfuit. *Reddere et restituere*] Proprie *redditur* cupientibus, vt domino seruus: *Restituitur* cupiens, vt patriae ciuis: *Redditur* et *restituitur*, cupiens cupientibus, vt parenti filius. Ergo in hac vtrumque est, et reddi et restitui. D.

Haec atque huiusmodi] Commendat hic munus, cum maximas se iniurias passam dicit. E.

9 *Hem!*] Extimuit adolescens, cum sororem suam in domo meretricis esse audiuit: cui rei statim occurrit Thais. D.

Vt hic sit Trochaicus, qui succedat Tetrametris plenis, vt semper, pronuncia sic: *'Vbi e-a'st? Dómi apud me. Hém. Quid est?* B.

10 *Educta*] Subauditur *est*. *Vti teque illaque dignum est*] Bene purgauit, quod ex fastu meretricio exspectabatur (ope codd. vett. restituo, *Quod ex astu meretricio spectatur*): non inquit, vt me dignum est, apud me est. *Quid ais?*] Recte: quia mirum, apud meretricem liberaliter educatam. D.

Quid ais?] Vehementer miratus adolescens, quod (*quum* Z.) apud meretricem educta sit soror, quemadmodum dictum, *ita vti teque illaque dignum est*. E.

11 *Hanc tibi dono do*] Melius dixit (Westerh. inseruit *quam*. male Z.), *Dono*: vt donum

CH. Et habetur, et refertur, Thais, a me, ita vti merita es, gratia.

TH. At enim caue, ne prius, quam hanc a me accipias, amittas, Chreme.

Nam haec ea'ſt, quam miles a me vi nunc ereptum venit.

Abi tu, ciſtellam, Pythias, domo effer cum monumentis.

CH.

num placidius videatur et praeſtantius. *Neque repeto pro illa abs te quicquam pretii*] Ex eo quod potuit iure facere, beneficium demonſtrauit, oratorie dicens ſerio non (*rem ſe* Z.) eſſe facturam. D.

12 *Et habetur et refertur a me Thais*] Qui habet apud ſe gratiam, nondum retulit. *Retulit*, qui deſtitit habere. Multum ergo hic dixit, et *habetur gratia* et *refertur*. Quem ſenſum tranſtulit Salluſtius in bellum Iugurthinum (c. 110.), *Arma, pecuniam, ſume, vtere: et quoad vixeris, nunquam redditam tibi gratiam putaris* (*imputaris* Edd. Ven.) *ſemper apud me integra erit*. D.

Faernus recte ex Bemb. et aliis libris vett. et ſenſu vult legi, *referetur*. Nam *referre gratiam* in praeſentia non poterat, ſed pollicetur ſe relaturum. B.

13 *Ne prius, quam hanc a me accipias, amittas, Chreme*] Hoc in comoedia licet more vulgi dicere. Caeterum non poteſt amitti, quod nondum acceptum ſit. An quia iam dudum ſumtum ſit? (Verba *An — ſit*, Guido Iuuenalis omiſit, forte, quod aliunde aſſuta viderentur). D.

14 *Nam haec ea eſt, quam miles a me vi nunc ereptum venit*] Non ad deterrendum, ſed ad praeparandum animum adoleſcentis haec dicit, quem audacem putat, aliter ac res ipſa eſt. Nam mox Thais mutabit orationem, et dicet, *Quicum res tibi eſt, peregrinus eſt: Minus potens quam tu, minus notus, amicorum hic habens minus*. D.

15 *Cum monumentis*] *Monumenta* ſunt, quae Graeci dicunt γνωρίσματα καὶ σπάργανα (vtraque Veneta, λείψανα σπάργανα). D.

Abi tu, ciſtellam] Soliti fuerant ſemper, quos exponebant, aliquid dare monumentorum pueris, vt ex his monumentis fieret poſtero tempore cognitio. Haec igitur monumenta petit, vti de ciſtella deferantur: quo facilius Chremes in-

CH. Viden' tu illum, Thais? PY. vbi fita'ſt?
TH. in riſco. odioſa ceſſas?

CH.

ter locutus (*inſtructus* coniicit Weſt. Sed melius, *intrepidus*, f. *interlocuturus* Z.) fit, quod militem venire videat. illa (*ancilla*) intercedit, tamen, interrogans vbi ciſtella. E.

Cum Monumentis] Infantes antiquitus, cum alienae miſericordiae exponebantur, moris erat ἐπισήμοις quibuſdam donis muneratos, relinquere: quae Graeci γνωρίσματα, Latini Crepundia vel monumenta vocant. Plaut. Rudent. IV, 4. Velut Apul. in Apol. *Crepundia ſacrorum* dixit, quae ibidem *monumenta*, *ſigna*, et *memoracula ſacrorum* vocat. Idcirco vero dabantur, vt eſſent ſigna, quibus meliori tempore agnoſcerentur. quod nemini ignotum eſſe poteſt, qui antiquorum fabulas legit, et Heliodorum, Longum, Parthenium, Phleg. Trallianum, Neronis Troica apud Seruium Aeneid. v. Sic Fauſtulus, vt monumentum aliquod exhiberet agnitionis Remi et Romuli, τὸ γνώρισμα τῆς ἐκθέσεως τῶν βρεφῶν τὴν σκάφην ἀναλαβὼν ἐδίωκεν εἰς τὴν πόλιν. Dionyſ. Halicar. libr. I. p. 69. At vero non ſic tantum cum munuſculis, immo etiam inuſti in cute notis ſaepiſſime abiiciebantur, agnitionis indicium praebituris. velut de Oedipo legimus apud Mythologos, et Trogi Iuſtinum libr. 64, 4. de Habiſd. *Tunc et lineamentorum ſimilitudine, et notis corporis, quae inuſtae paruulo fuerant, nepos agnitus.* Quod ideo monendum puto, quia ab omnibus, qui hac de re ſcripſerunt, id neglectum video. Caeterum quibuscum pueri ludunt, crepundia, Graecis σπάργανα ſunt: vt etiam in Actis Concilii Chalcedon. καὶ ἡ μὲν νηπιότης τοῦ βρέφους διὰ τὴν τῶν σπαργάνων εὐτέλειαν ἐπιγινώσκεται; eaque perinde ac nunc quoque, e collo pueris pendere ſolebant. Plaut. Milite v, 6. *Faciam quaſi puero e collo pendeant crepundia.* Adhelmus de Virginitate: *Crepundia collo gemmiferis lunulis pendentia.* L.

16 *Viden' tu illum, Thais?*] Longe videre, timoris eſt indicium. *Vbi ſita eſt?*] Trepidantes perſonas immiſcuit. *In riſco*] Ciſta pelle contecta: nomen Phrygium. D.

In riſco] *Riſcum* ciſtellae genus de vimine factum, et tectum corio, intelligimus. E.

In riſco] Gloſſar. Λάρναξ, *Arca*, *Riſcus*. Gloſſae Lat. *Scrinium*, *riſcus*. L.

C H. Militem ſecum ad te quantas copias adducere!
Atat! T H. num formidoloſus, obſecro, es, mi homo? C H. apageſis,
Ego formidoloſus? nemo'ſt hominum, qui viuat, minus.
T H. Atque ita opus'ſt. C H. hau! metuo, qualem tu me eſſe hominem exiſtumes.
T H. Imo hoc cogitato; quicum res tibi eſt, peregrinus eſt.
Minus potens quam tu, minus notus, minus amicorum hic habens.
C H. Scio iſtuc. Sed tu quod cauere poſſis, ſtultum admittere'ſt.

Malo

17 *Quantas copias*] Proprie dixit *Copias:* nam ſic dicuntur legiones in vnum collectae. Conuenit tamen rudi et ruſtico adoleſcenti, ſex homines *copias* dicere: Militem ſcilicet, Paraſitum, Donacem, Syriſcum, Simalionem, Sangam. D.

18 *Num formidoloſus obſecro-es, mi homo?*] *Formidoloſus*, et terribilis, et timidus intelligitur. *Apageſis*] Plautus in Trinummo, *Apage amor* (II, I, 25.). D.

Apageſis] Hoc eſt, timidus ego? diſcede, non ſum. E.

19 *Egon'* omnes Faerni codd. et noſtri, vno excepto. B.

20 *Atque ita opus eſt*] Vt minus formidoloſus ſis. *Metuo, qualem tu me eſſe hominem exiſtumes*] Videtur ebrius factus hic Chremes iam etiam diſplicere nolle mulieri. Nam idcirco fatetur, ſe timere malam opinionem Thaidis de ſe. Et, *metuo qualem tu me exiſtimes*, noue dixit, pro, *Metuo ne ignara ſis*. D.

Omnes noſtri, *hau*, vel, *au*. Sed Faerni fere omnes, *ah*. Recte. B.

21 *Peregrinus eſt, minus potens quam tu*] Quam * poſt quam tamen ipſa non eloquitur, quid efficiatur: ex eo quod ait, *Peregrinus eſt, minus potens quam tu:* bene ſic dixit (locum ita ordino; *Poſt* QVAM TV *ipſa non eloquitur, quid efficiatur ex eo quod ait:* PEREGRINVS EST; MINVS POTENS QVAM TV. *Tamen bene ſic dixit*): quia tardum fuit dicere, *Ille impotens, tu potens*, et caetera. D.

23 *Sed tu, quod cauere poſſis, &c.*] Oſtendere vult Teren-

Malo ego nos prospicere, quam hunc vlcisci, accepta iniuria.

Tu abi, atque obsera ostium intus, dum ego hinc transcurro ad forum.

Volo ego adesse hic aduocatos nobis in turba hac. TH. mane.

CH.

rentius, plures sententias ad timiditatem congruere, quam ad audaciam. Nam et mox dicturus est, *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.* Quia ex prouidentia timor, ex audacia temeritas prouenit. *Admittere est*] Fieri sinere. Et melius dixit, quam *Pati*: hoc generale est. Nam nunc *admittere*, pati fieri significat. D.

Tu quod cauere possis] Menander apud Stobaeum: Εὐήθειά μοι φαίνεται δηλουμένη, Τὸ νοεῖν μὲν ὅσα δεῖ, μὴ φυλάττεσθαι δ' ἃ δεῖ. Augustin. de vita beata: *Verissima est illa sententia: Nam tu quod vitare possis, stultum admittere est.* L.

Σωφρονέστερον δ' οἶμαι τοῦ μετὰ τὸ παθεῖν ἐγκαλεῖν τὸ πρὶν παθεῖν φυλάξασθαι τὸ μὴ παθεῖν. Menander apud Stob. W. Plato, νήπιον παθόντα γνῶναι. Z.

24 *Malo ego, nos prospicere*] Prouidere ne fiat: id est, prospicere et cauere ab eo quod praecedit, id quod sequitur. *Accepta iniuria*] Hic causa ostenditur, cur illud malit. D.

25 *Ostium obsera intus*] Pauidi consilium nihil aliud continet post (*quam* Z.) claustra et fugam. Nam *sera* est claustrum ianuae. *Transcurro ad forum*] *Transcurro* dixit, non, *Curro*: vt proximitatem fori ostenderet. D.

Obsera ostium] *Serare* est claudere. Ita compositum *obserare*. contrarium est vero, *reserare*, quod est aperire. E.

Transcurro ad forum] In foro nimirum causidici obambulabant, exspectantes cui aduocationem linguaeque venale seruitium venderent. De hisce forensibus Cerberis Ammian. Marcell. lib. xxx. *Videre est per eos omnes tractus violenta et capacissima genera hominum, per fora omnia volitantium*&c. Iustinian. Const. de nouo Cod. fac. et alibi passim. Atque inde etiam ἀγοραῖοι vocantur, licet Oecumenius παρὰ τὸ ἀγορεύειν, ὅ ἐστι δημηγορεῖν, eos dictos velit. In Act. Apostolor. cap. κθ. pag. 87. L.

26 *Volo ego*] Quasi minus timeat: *cupio* non inquit, sed *volo*. *In turba hac*] Vide timidum *turbam* appellare, quam mulier non timet. D.

Nobis in turba hac] Ms. R. *aduocatos nobis*. T. *mane, mane*. L.

Ch. Melius est. Th. mane. Ch. omitte, iam adero. Th. nihil opus est istis, Chreme:
Hoc modo dic, sororem illam tuam esse, et te paruam virginem
Amisisse; nunc cognosse. signa ostende. Py. adsunt. Th. cape.
Si vim faciet, in ius ducito hominem: intellextin'? Ch. probe.
Th. Fac animo haec vt praesenti dicas. Ch. faciam. Th. attolle pallium.

Perii!

27 *Melius est*] Fugae (*Fugiendi*, libb. vett.) occasionem hic cupit dari. *Mane*] Hoc, gestu iam adiuuatur. *Omitte, iam adero*] Ex huius (forte, *hisce*) verbis apparet, etiam manu comprehensum esse adolescentem. *Omitte, iam istic adero*] Quia causam probari non videt, celeritatem redeundi pollicetur. *Nihil opus est istis*] *Istis*, vtrum aduocatis, an istis omnibus quae dixisti? (Dubium non est, quin sit sermo de aduocatis). Virgilius, *Aut quid petis istis?* (Aen. IX, 94). D.

28 *Hoc dic modo, sororem illam tuam esse*] Ordine est exsecutus: primo vtrum personam habeat, *Dic sororem*, inquit, *illam tuam esse*. Vtrum negotium habeat, *Et te paruam virginem amisisse*. Cur hodie agat, *Nunc cognosse*. Et vnde probet, *Signa ostende*. Haec omnia sic pronuncianda sunt, vt et iusta et factu facilia demonstrentur. D.

Nostri collocant, *Sororem esse illam tuam*. Recte. Nam, *illám tuam esse*, male acuit vltimam. B.

30 *Si vim facies, in ius ducito hominem*] Et recte: quia violento ciuiliter resisti solet. D.

In ius ducito] Ad forum in iudicium. E.

31 *Fac animo haec vt praesenti dicas*] Haec non dicerentur a Thaide, nisi in illius vultu pauor nimius appareret. *Faciam*] Adiuuandum pronunciatione: *Faciam* enim, timide dictum est. *Attolle pallium*] His verbis Chremetis (*Chremes*, legunt edd. Ven. Sed lege, *Thais*. Nam pro Th. librarii legerunt Ch. Hactenus *West*. Sed forte Donatus scr. *Chremes*; et verba, *attolle pallium*, tribuit ipsi Chremeti Z.) demonstrauit, nimium liberaliter (forte *illiberaliter*) pauidi

Perii! huic ipsi est opus patrono, quem defensorem paro.

ACTVS QVARTI SCENA VII.

THRASO. GNATHO. SANGA. CHREMES. THAIS.

HANCINE ego vt contumeliam tam insignem in me accipiam, Gnatho?

Mori

pauidi adolescentuli animum. *Attolle pallium*] Vel quia simplex est, vel quia ebrius, pallium trahit Chremes (vel quia ante detractum erat a Thaide retinente, vel vt ad fugam aut pugnam esset expeditior, si verba sunt Chremetis. Z.) D.

Attolle pallium] Quoniam comoedia Athenienses personas habet, idcirco *pallium* dixit. Sunt enim comoediae quae *togatae* dicuntur, quae personas Romanas habent. E.

Lege cum edd. vett. *Fac animo haec praesenti vt dicas.* B.

32 *Perii! huic ipsi est opus patrono*, &c.] Haec meretricis querela, rudem adolescentulum magis et honeste natum, quam culpandum esse demonstrat. D.

Ipsi est opus patrono] Hic, inquit, qui mihi defensor paratur, ita timet, vt ei potius patronus adhibendus sit. E.

1 *Hancine ego contumeliam*] Hic rursus inepti vanitas militis demonstratur, ad amicam tanquam ad hostilem exercitum pergentis irritato animo, concitato cursu, inclinata (*Vndanti*, Edd. Ven. Mſ. Boend. et ed. Du B. Recte. Nam ita notatur militis corpus succussantis, et ridicule fastuosi, et truculenti ingressus. De eiusmodi quoque milite Plaut. Epid. III, 3, 54. *Sed hic quis est, quem huc aduenientem conspicor, Suam qui* vndantem chlamydem *quassando facit*?) chlamyde, trepidi et quatientis caput. Et haec verba pro hortatu imperatoris accipienda sunt: quandoquidem omnia de exercitu transferuntur. *Contumeliam* vero proprie, et vt miles (Contumeliam. *Proprie, non vt miles, sed vt nequam.* (Edd. Venet. Mſ. B. et ed. Du B. Recte). Sallustius, *Ne qua contumelia* etc. *Contumeliam tam insignem in me accipiam, Gnatho?*] Apparet Gnathonem et dehortatorem esse certaminis, et ad pocula militem prouocare: maxime cum videat persuasisse ista consilia, vt hoc certamen moueretur. *Tam insi-*

Mori me satius est. Simalio, Donax, Syrisce, sequimini.

Pri-

insignem] *Insignem*, vt miles dixit, quia *insignia* armorum sunt. D.

Hancine ego] Repetiturus, vt diximus, puellam, aduenit miles extemplo; sic enim supra etiam Thais ipsa dixerat: *velle se illam mihi dare, verum id vereri, ne vbi acceperim, sese relinquam.* Et alio loco; *fidem habeat, se iri praepositum tibi apud me.* Nunc vero cum de Chaerea (*Phaedria* Z.) pactum sit vt praeponatur ille, et hodie introduxerit Chremetem, quem miles suspicatur amatorem, dicit contra pactum esse hoc factum: vnde istum credit repetiturum esse, quod dono dedit. Et vide militis gloriosi stultitiam, quasi aciem et praelium ante disponit. et eo (*ei* Z.) consensum commodat parasitus, quem Colacem in hac comoedia intelleximus. E.

Particula, *vt*, inprimis cum adiuncta particula, *ne*, seruit interrogantibus ad indignationem exprimendam; vt, And. I, 5, 28. *Eine ego vt aduorser?* h. e. plane indignum est ei aduersari. Horat. Sat. II, 5, 16. *Vt ne tegam Spurco Damae latus?* Homerus ad hanc rem significandam, fere vtitur illo νεμεσσητόν. Cf. Drakenb. ad Liu. IV, 2. Z.

2 *Mori me satius est*] Ridicula praesumtio: tanquam aduersus meretricem iurgia nunquam Thraso sumere ausus esset, nisi morte proposita. Ergo velut mortis contemtu opus est ad tale praelium. *Mori me satius est*] Tanquam aliter miles aduersus mulierem audere non posset, vel quia nihil (Lege ἀπὸ κοινοῦ, MORI ME SATIVS EST. Vel quia miles), vel quia amator. *Mori me satius est*] Quasi ille sibi dicat vel molestum esse certamen, vel amicam non esse laedendam. *Simalio*] Et (*Et* abest ab edd. Ven.) hoc concitate pronunciandum est. *Sequimini*] Huiusmodi militia per tumultum repente suscipitur, et dicitur *Euocatio:* vbi dux alloquitur ciues, *Qui rem publicam saluam vultis, me sequimini.* Vnde Virgilius sic ait (Aen. VII, 693.), — *desuetaque bello Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.* (Aen. VII, 614.) *Ipse vocat pugnas; sequitur tum caetera pubes.* D.

Simalio, Donax] Mſ. R. et vett. libb. *Dorax:* vt et in scriptis exemplaribus Priscian. libr. VII. pag. 766. L.

Bentleius edidit, *satiu'st.* Z. Menander apud Stobaeum simile quid dicit: Ἁπλῶν γάρ ἦν, τὸν μὴ δυνάμενον ζῆν καλῶς, ἀποθανεῖν. W.

Primum aedeis expugnabo. GN. recte. THR. virginem eripiam. GN. probe.
THR. Male mulctabo ipsam. GN. pulchre. THR. in medium huc agmen cum vecti, Donax:
Tu,

3 *Primum aedes expugnabo*] Debet hic esse vociferatio vana ad hoc, et verbum militis cum quodam motu ingenti, et per immanes minas, sine vlla vi rerum. Vanaque comminatio est, velle aedes expugnare, cum foris sit meretrix (Locum ope codd. ita restituo: *Debet hic esse vociferatio vana, ad hoc, vt verbo miles cum quodam motu ingenti, et per immanes minas, sine vlla vi rerum, vanaque comminatione velle videatur aedes expugnare, cum foris sit meretrix*). D.

Recte, probe, pulchre] Vid. Io. Sarisberiens. Polycrat. lib. VI. cap. 30. L.

4 *Male mulctabo ipsam*] Vide ordinem belli. Primo expugnatio moenium; tum recuperatio captarum rerum; demum poena praedonum. *Pulchre*] Postquam non obtinuit, quod volebat Gnatho, assentatur ad omnia. Vide autem manifestam irrisionem ex ipso genere laudandi. Nam quid est in *aedium expugnatione* recti? quid in *virginis ereptione* probitatis? quid in *male mulctanda muliere* pulchritudinis? Sed hoc est, quod ait supra de se ipso parasitus, *Quicquid dicunt, laudo*. *In medium huc agmen cum vecti, Donax*] Mire composita ad contemtum nomina legionariorum sunt. Nam *Donax* ab arundine, veluti sit inanis et fragilis, nomen fortitus est (Pollux IV, 9. Καὶ Δόνακα δέ τινα ὑπολύριον οἱ κωμικοὶ ὠνόμαζον, ὡς πάλαι ἀντὶ κεράτων ὑποτιθέμενον ταῖς λύραις). *In medium huc*] Ridicule satis. Armaturas leues non putat aduersus Thaidem idoneas: et ideo agmen (Donacem) cum vecti vult venire in medium (adde, *agmen*). An ideo cum vecti, quia ad expugnationem venitur aedium? D.

In medium huc agmen cum vecte. manipulus furum] *Manipuli* dicuntur in legione, certi et collecti milites; quemadmodum turma est, ita et manipulus. Et hic miles manipulum se habere dicit furum. E.

Recte a Bentleio est editum, *mulcabo*. Nam *mulctare*, quod saepe a librariis pro *mulcare* positum esse ostendit Taubmann. ad Plaut. Most. IV, 2, 23. et Burmann. ad Phaed. I, 3, 9. de poena primum pecuniaria, deinde alia adhibetur; sed *mulcare* est verberare, nimis mulcere, acerbe commitigare,

vt

Tu, Simalio, in finiſtrum cornu: tu, Syriſce, in dexterum.

Cedo alios: vbi centurio'ſt Sanga, et manipulus furum? SA. eccum adeſt.

THR. Quid, ignaue, peniculon' pugnare, qui iſtuc huc portes, cogitas?

SA.

vt Omphale Herculem commitigauit Sandalio, aut, vt graculus ſuperbus *male mulcatus* eſt a pauonibus. Phaed. l. I. Z.

5 *Simalio*] A ſimio, vel a ſimia deriuatum eſt, ob foeditatem oris vel naſi. *Syriſce*] Iam diminutiuum eſt a Syro. *Tu Simalio in ſiniſtrum cornu: tu Syriſce in dexterum*] Hic agmen inſtruitur. Facetum autem eſt, cum a rebus magnis res ridiculae deriuantur. D.

6 *Cedo alios*] Non *reliquos* dixit, ſed *alios*, quaſi multi ſint. *Sanga*] Nec ſangarius, ſaltem vt nomen eſſet? *Manipulus furum?*] *Manipulus* proprie eſt militis. Cum Romani et Latini ſub vno Centurione bellum aggreſſuri deputabantur, ſibi ſertum vel coronam ex manipulo herbae vel huiuſmodi conficiebant, quem pro ſigno ſequebantur. Merito ergo centurionem videns, *manipulum* deſiderauit: hoc eſt, coquum videns, conuiuas deſiderat: qui apparauerat, quotiens locus affuit, id eſt, conuiuium eſt conſtitutum (Mſ. B. *vel quotiens conuiuium eſt inſtitutum.* Aut leg. *Quotiens et locus dictus, et tempus conuiuio conſtitutum affuit*). Alii *manipulum furum*, coci diſcipulos dici putant. *Eccum adeſt*] Pro ſe ac pro diſcipulis Sanga. D.

7 *Quid? ignaue*] Apparet, coquum ad repentinum ſtrepitum ſic exiſſe, vt ad artem ſuam fuerat expeditus. D.

Quid, ignaue, peniculon'?] Intelligimus Sangam coquum cum peniculo egreſſum, ac propterea militem interrogare cum (*cur*) peniculum portet. Sed quoniam et familiae, et domini mores nouit, perite reſpondit: *Egone? imperatoris virtutem noueram et vim militum.* E.

Peniculo ne pugnare] Gloſſar. *Peniculum* σπογγίον, σπογγάριον: quo quidem ad vulnera ſiue abſtergenda, ſiue obliganda vti ſolere, ex Medicorum libris ſatis notum. Apuleius Meleſ. I. *Quod vulnus, qua maxime patebat, ſpongia affulciens.* Auſon. Idyll. IX. *Impingas ſpongiam.* Et apud Plautum Menech. I, I, I. paraſitus *Peniculum* ſe vocari dicit, *quod menſam, quando edit, detergeat.* Arrian. Epict.

 lib.

SA. Egone? imperatoris virtutem noueram, et vim militum,

Sine ſanguine hoc fieri non poſſe, qui abſtergerem vulnera.

THR. Vbi alii? SA. qui, malum, alii? ſolus Sannio ſeruat domum.

THR.

lib. VII. cap. 26. ἆρον τὰς τραπέζας, σπόγγισον. Vlpian. l. 12. §. 22. ff. de inſtr. er inſtrum. *Perticae, quibus araneae detergantur: item ſpongiae, quibus columnae, pauimenta, podia extergantur.* Hic ergo primus vſus ſpongiarum. Dein, certa quadam arte coactis, καρδιοφύλακος loco illis vtebantur. Ariſtophanes Ranis: οἶσε μοὶ πρὸς τὴν καρδίαν σπογγιάν. Ridicularia ſunt quae ſequuntur, et nimia vt hic perſcribantur. Quae vero ex Liuio, Tertulliano, Ariſtaeneto, aliis addi poſſent, iam pro compertis habentur. L.

Omnes codd. noſtri, *iſtunc huc*, praeter Petrenſem, vbi recte, *iſtum huc*. Feſtus enim; *Peniculi, ſpongiae longae propter ſimilitudinem caudarum appellatae.* B.

8 Eg*one*?] Haec cauſa eſt. *Imperatoris virtutem noueram, et vim militum*] Hoc plus habebit ſalis, ſi ſic intellectum fuerit, vt Sanga vno eodemque tempore et quaerat quid dicat, ſimulque reſpondeat, *Hoc noueram, ſine ſanguine fieri non poſſe*, ſcilicet: ἀπροσδοκήτως. Quid igitur, ſi hoc ſciebat? D.

9 *Qui abſtergerem vulnera?*] Quaſi hoc fuerit auxilii genus. Quid hoc eſt? vnde vulnera? quorum vulnera? vtrum vtriuſque partis? An, quod magis ridiculum eſt, ſuorum? D.

Abſtergerem vulnera] Priſcian. lib. IX. L.

Noſtri omnes cum edd. vett. et Priſciano, longe numeroſius, *Sine ſanguine hoc non poſſe fieri*. In Bemb. et Victor. eſt, *volnera*. Caeterum octonarius ſtat producta penultima in *abſtergerem*. B.

10 *Qui malum*] *Malum*, per παρένθεσιν ſuauiter infertur. Plautus in Epidico, *Quae, malum, haec imprudentia eſt?* Et non interponitur *malum*, niſi oculis conuerſis ad eum, qui id, quod reprehendimus, dixerit. *Malum* nunc interiectio eſt. *Solus Sannio ſeruat domum*] Haec figura παρόμοιον dicitur. *Solus Sannio ſeruat domum*] Vt (Aen. III, 183.), *Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.* *Seruat domum*] Pro remanet vt obſeruet. Nam *ſeruat domum*, rectum erat: non, *ſeruat domi*, ſi *cuſtodit* intelligeretur. Vel *Seruat*, pro ſedet: ab eo quod ſequi-

THR. Tu hosce instrue: hic ego ero post principia: inde omnibus signum dabo.

GN. Illuc est sapere! vt hosce instruxit, ipsus sibi cauit loco.

THR. Idem hoc iam Pyrrhus factitauit. CH. viden' tu, Thais, quam hic rem agit?

Nimi-

sequitur, id quod praecedit. Nam non seruat, nisi qui prius in eo loco sederit. D.

Solus Sannio seruat domi] Aut absolute dictum *seruat domi:* aut, *seruat ea, quae domi sunt.* E.

Solus Sannio seruat] Ammian. Marcell. lib. XIV. *Ne Sannione quidem, vt ait Comicus, domi relicto.* L.

Bentl. edidit, *domi.* Recte. Nam sic *seruare*, h. e. obseruare diligenter, et custodire, occurrit Plaut. Most. II, 2, 21. *Natus nemo in aedibus seruat.* et alibi. Z.

11 *Post principia*] Magnifice ad risum commouendum: nam dicere debuit, *post vos.* Et hunc locum sibi optimum elegit, vt timidus. *Post principia*] Militare dictum est. Et ambigunt multi, an in extremo agmine sit hic locus, an in medio. *Inde omnibus signum dabo*] Tanquam non omnibus dari possit, si aliunde detur. D.

Ego post principia] *Principia* dicuntur acies et frons prima exercitus. Ita *post principia*, est postrema aciei pars. Denique intelligens parasitus, prudentem appellat militem, quod sibi in periculoso loco cauerit. E.

Dele, *hic*, cum cod. Petrensi: quod frustra versum onerat et impedit. B.

12 *Ipsus sibi cauit loco*] An *Loco* simpliciter, quia post principia? an *Loco*, in loco, opportune et εὐκαίρως? Terentius in Adelphis, *Pecuniam in loco negligere, interdum maximum est lucrum.* An pro *de loco*? D.

13 *Idem hoc iam Pyrrhus factitauit*] Irridet quidem Poeta: veruntamen ostendit officium imperatoris hoc esse, ne se in periculum proiiciat. Sic Sallustius, *Et in praeliis actu promtus.* Et hoc totum, quasi in Palliata: sed concessum poetis fuit. Pyrrhus autem peritissimus stratagematon fuit: primusque, quemadmodum ea disciplina per calculos in tabula traderetur, ostendit. D.

Verba, *Idem hoc iam P. f.* plerique libri tribuunt Gnathoni; quod non est opus. B. Temere Daceria vult legi, *factitat.* Nam etiamsi Menander, cuius temporibus vixit Pyrrhus, vsus sit fortassis tempore

Nimirum consilium illud rectum'st de occludendis aedibus.

15 THA. Sane, quod tibi nunc vir videatur esse, hic nebulo magnus est;

Ne metuas. THR. quid videtur? GN. fundam tibi nunc nimis vellem dari, Vt

pore praesenti: Terentius tamen et potuit, et debuit praeterito vti tempore. Z.

14 *Nimirum consilium illud rectum est*] Illud *rectum est*, et noua locutio, et superiori similis, *Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum* (excidit, NIMIRVM RECTVM EST Z.): pro, sine dubio rectum est. D.

15 *Sane, quod tibi nunc vir videatur esse, hic nebulo magnus est: ne metuas*] Figurata locutio, et praeterea ὑπέρβατον intermixtum. Nam hic ordo est, *Sane hic nebulo est, ne metuas*. An hic erit ordo et sensus, vt sit dictum, *Ne metuas: sane qui tibi vir videtur esse, hic nebulo magnus est*. Et recte: nam obterretur adolescens et aetate militis, quod iam vir est: et magnitudine, quod magnus corpore: quae vtraque in illo vana esse, meretrix, vt experta, denunciat. *Nebulo* autem, vel inanis, vel vanus, aut mollis, vt est nebula, dicitur (Forte excidit, SANE, ad quod sequens pertineat Scholion. Z.). Et hoc εἰρωνικῶς dictum est. Meretrix, frustra metuentem corripiens Chremetem, *Sane*, inquit, *quod tibi nunc vir videatur esse*. et deest, *non est;* vt sit, non est quod tibi nunc vir videatur esse: hic nebulo magnus est. Sic et alibi, *Si in platea hac te offendero post vnquam, nihil quod dicas mihi, Alium quaerebam: iter hac habui: peristi*. Vt sit, Non est, quod dicas mihi. D.

Quod tibi nunc vir videatur esse hic, nebulo magnus] Glossarii auctor hunc locum in mente habuit: qui sic interpretatur: Μάταιος, *inanis, cassus, vanus, nebulo*. Terentius Eunucho: *Sane quod tibi nunc vir videatur esse, hic nebulo magnus est*. L.

Vt perspicuitati et linguae legibus consulatur, leg. cum edd. vett. et Donato Msto, et sex nostris codd. *Sane, qui t. n. v. videtur* etc. B.

16 *Quid videtur?*] Non diceret miles, si staret in sententia: sed iam videtur timore mutatus. *Quid videtur?*] Dubitandi (Edd. vett. *Dubitandum*. Ms. H. *Dubitantis*. Malim, *Dubitant, a quo dictum sit*) est quod dictum sit, *Quid videtur?* Ego sane hoc militem puto dicere, quem pausatim

Vt tu illos procul hinc ex occulto caederes: facerent fugam.

THR. Sed eccam Thaidem ipsam video. GN. quam mox irruimus? THR. mane:

 Omnia

tim a violentis atque acribus principiis ad terrorem desidiamque perducit timor. Nam primo ipse praecedit, vtpote qui dicat, *Sequimini.* Dum denique propius deuentum est, *post principia* refert pedem. Post iam nihil ipse audet, sed quaerit consilium parasiti. Denique, vbi cominus res gerenda est, dixit *Mane*, et continet irruentes. Ad postremum diffisus, nescit quid agat: ad parasitum spectans, *Quid agimus?* inquit. *Fundam tibi nunc*] Mire parasitus hoc ait: vel quia militem nolle videt, vel quia (*non* inseruit Westerh. Forte leg. *Vel quia militem nolle impugnare videt, vel quia eum audet ab impugnando auocare* Z.) audet impugnare, consilium formidolosum et aptum metuenti dedit, subtiliter tamen: nam *funda* pugnaut, qui cominus non possunt: et *ex occulto*, qui non audent palam. Sed honesta causa, non, quia timeas, inquit, sed *vt fugiant*: tanquam nisi hostes fugerint, non sit tutum accedere. *Fundam tibi*] Non dixit hastam, aut lanceam: sed sagittam, *fundam*, quae nimirum longe iactatur (*Sed satis mire*, fundam, *qua nimirum lapis longe iactatur* Z.); vt ex hoc interuallo pauorem ostenderet non audentis accedere. Et mire *tibi*: tanquam ipse parasitus nec hoc audeat. Sunt autem qui putent haec a Thaide ad Chremetem dici; sed male. Non enim conueniunt ista meretricis dictis superioribus: nisi quia mouet me, quod *ex occulto* dicit: quasi constet ei iamdudum videri militem, et ipsum non vidisse, cum qua pugnaturus sit. D.

17 *Vt tu illos*] Meretricem scilicet cum suis, vt alibi, *Nos prius introducant* (Lege, *Hos prius introducam.* Eun. III, 2, 39.). *Vt caederes*] Pro, caedendo cogeres vt facerent fugam. *Facerent fugam*] Deest rursus *vt*, sic, *Vt facerent fugam*, vel ἀσυνδέτως illatum est. *Facerent fugam*] Desiderat coniunctionem *enim*: vt sit, *Facerent enim fugam.* D.

18 *Sed eccam Thaidem ipsam*] *Eccam* et *ipsam*, figura ἔμφασις: quasi *eccam* principem belli: et *ipsam*, contra quam pugnaturus est. *Quam mox irruimus*] Hoc parasitus irridens militem dixit. Et *irruere* proprie dicuntur, qui cum furore praelium ineunt. D.

Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet.
Qui ſcis, an quae iubeam, ſine vi faciat? GN. Di veſtram fidem,
Quanti eſt ſapere! nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.

THR.

19 *Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet*] Animaduerte quantam vim habeant ad delectandum in Comoediis ſeuerae ſententiae, cum a ridiculis perſonis proferuntur: quale eſt apud Plautum (Mil. I, I, 68.), vbi miles ſuam formam admirans, ait, *Nimia eſt miſeria nimis pulchrum eſſe hominem. Quam armis*] ἀνακόλουθον: pro, *quam arma.* Aut ἔλλειψις eſt, ſi ſubaudiamus *agere.* Et mire non dixit *Me*, ſed *Sapientem.* quod magis ridiculum eſt. D.

Omnia prius] V. C. *Omnia prorſus.* Simile vero dictum Dionyſii in Eclog. Legat. II. pag. 295. μὴ πρότερον ἄρξαι τῶν ἔργων, πρὶν ἢ πειρασθῆναι τῶν λόγων. Menelaus apud Libanium Sophiſt. p. 196. πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾷν ἀνθρωπινώτερον ἐδήπουθεν. L.

Vt verſui et ſenſui conſulatur, pro *armis*, repone, *arma.* Certe cod. Acad. egregius 900 annorum habet, *armas ſapientem.* B.

20 *An quae iubeam*] Et mire non *velim*, ſed *iubeam* dixit. *Iubeam* pro *velim*: vt, *Iubeo Chremetem. Di veſtram fidem*] Bona ἀναλόγια: qui leuiora laudauerat, hic exclamare iam debet. Et hoc eſt quod ſupra ait, *Id rurſum ſi negant, laudo id quoque.* Nam negat rurſum male (*militi* Z.) pugnandum eſſe, qui ſuperius retineri non poterat, quin in praelium vel moriturus irrueret. D.

21 *Di veſtram fidem, quanti eſt ſapere? nunquam accedo quin abs te abeam doctior*] Mire egit perſonam admirantis, per trinam ἀποστροφήν. Ad deos, vt, *Dii veſtram fidem:* ad ſeipſum, *Quanti eſt ſapere*: ad militem, *Nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.* Et ridicule paraſitus, *Nunquam accedo ad te*, dixit, qui nunquam recedit. *Quin abs te abeam doctior*] Nimis impudens aſſentatio, ſe fieri doctiorem ex militis ſapientia. D.

Nunquam accedo, quin abs te abeam doctior] Symm. lib. IX. Ep. 79. *Quod ait noſter Comicus*, Nunquam te adeo, quin abs te doctior abeam, *id ego de epiſtolis tuis iure memorauerim, quae multis ſalibus, nonnunquam ſententiarum, plerumque verſuum farciuntur.* L.

THR. Thais, primum hoc mihi responde; cum tibi do illam virginem,
Dixtin' hos mihi dies soli dare te? THA. quid tum postea?
THR. Rogitas? quae mihi ante oculos coram amatorem adduxti tuum;
THA. Quid cum illo agas? THR. et cum eo clam te subduxti mihi?

22 *Thais, primum hoc mihi responde*] Omissa contentione repetendae virginis. Non enim iam puellam, sed pactum exigit, vt amator. *Cum tibi do*] Pro, *cum tibi darem*. D.

Thais, primum mihi] Hic propositio est pactorum: vnde arguit, quod sibi non sint pacta seruata. Deinde proponit, quemadmodum seruata non sint: *quae mihi ante oculos coram amatorem adduxti tuum. qui cum illo agas*. Scit amatorem suum non esse, et ideo omnia militi permittit, vt nullum (*tumultum*) faciat, quem credit amatorem. E.

Thais, primum hoc mihi] Vid. Io. Sarisber. Polycr. l. IIX. c. 3. L.

23 *Quid tum postea?*] Aut, *dixi*, respondendum erat: aut, *Non dixi*. Sed vide contumaciam meretricis, in contemtionem personae militis, interrogantem interrogare maluit, quam per inductionem capi (Vid. Donat. ad II, 2, 42.). D.

Versus gratia lego, *Dixtin' hosce mihi dies* etc. vt, *dies*, sicut passim, sit monosyllabon. B.

24 *Rogitas?*] Contentionis genus interrogatiuae. *Quae mihi ante oculos coram*] Vtrum (*Idem vtrumque* Z.) significat inepti militis dictum? An, *Ante oculos*, minus est quam *Coram*? *Ante oculos coram*] Potest *ante oculos*, et longe tamen (*de longo tempore* Z.) intelligi: *coram* proximitatem significat. D.

25 *Quid cum illo agas?*] Omnino meretrix non putat illum idoneum, cui reddenda sit ratio, cuique se purget: adeo apud (*nunc* Z.) illam amicitiae eius pertaesum est. Nam errant qui dicunt, eam se velle militi reconciliari. *Et cum eo clam subduxti te mihi*] Inuidiose, *Et cum eo:* nam vt supra legimus, exclusit Chremem. *Subduxti te mihi?*] Furtim subtraxisti mihi. Virgil. (Aen. VI, 524.) — *Et fidum capiti subduxerat ensem*. D.

Trochaicus postulat lectionem vett. codd. *illoc*. Caeterum totus versus ipsi quoque tribui debet Thrasoni. B.

THA. Lubuit. THR. Pamphilam ergo huc redde, nisi vi mauis eripi.
CH. Tibi illam reddat? aut tu illam tangas? omnium! GN. ah, quid ais? tace.
THR. Quid tu tibi vis? ego non tangam meam? CH. tuam autem, furcifer?
GN. Caue sis: nescis cui nunc maledicas viro. CH. non tu hinc abis?

26 *Lubuit*] Superbum est, et meretricium verbum. Sic de Chelidone Cicero (Verr. I. 52.) ait, *Libenter ait se facturam.* *Huc redde*] Idioma est, pro contumelia (*per contumeliam*) reposcentis. sic et in Hecyra, *Renumeret dotem huc: eat.* *Nisi vi mauis eripi*] Vtrum *nisi* pro non, et si: vt sit, *Si tibi illam mauis eripi.* D.

Pamphilam ergo huc] Quoniam meretrix dixit *libuit*, ideo Pamphilam nunc repetit. E.

Meliores codd. habent, *Nisi si vi mauis:* quorum alterutrum cum sit inutile, eiicio, *vi*, quod in Thesi locum non habere potest. Vt taceam, in ipso *Eripi*, praesentibus militibus, *Vim* satis intelligi. B.

27 *Tibi illam reddat?*] Se primum interponit Chremes, vt adolescentulus potuit iam fracto milite. *Aut tu illam tangas? omnium*] Ait vtrumque Chremes. Nam quia dixit, *Nisi si tibi mauis eripi*, ait, *Tu illam tangas?* et addidit *Omnium.* Et est ἀποσιώπησις secunda. Sic autem loqui solent plus gestu, quam verbis conciti. *Tibi eam reddat? aut tu eam tangas, omnium?*] Magna vis in pronominibus et significatio est. vt *Cantando tu illum?* (Virg. Ecl. III, 25.). D.

Tu illam tangas?] Tandem excitatus Chremes intercedit, et furentis more verba non exprimit, quippe cum intercedat parasitus, iam intelligens futurum iurgium, quod dicit, *Ha! quis ais? tace.* E.

Lege, *aut tu eam tangas?* et pro *ais*, repone, *agis.* Nam omnes nostri, praeter vnum, habent *eam*, quod versus probat. Deinde, *agis*, firmatur plerisque nostris libris. B.

28 *Quid tu tibi vis?*] Recte. cum Thaide enim loquebatur, non cum hoc. *Ego non tangam meam?*] Bene addidit *Meam.* Hinc enim probatur iniuste dictum, *Tu illam tangas? Tuam autem? furcifer!*] Incongrue, vt imperitus adolescens, liberum seruilibus conuiciis exagitat. D.

Verba, *Quid tu tibi vis?* male codd. assignant Chremeti. B.

29 *Caue sis, nescis cui maledicas*

Scin' tu, vt tibi res se habeat? si quicquam hodie hic turbae coeperis,
Faciam vt huius loci, dieique, meique semper memineris.

GN. Miseret tui me, qui hunc tantum hominem facias inimicum tibi.

CH. Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis. GN. ain' vero, canis?

dicas nunc viro] Animaduerte, parasitum neque tacere omnino, ne defuisse patrono videatur; neque in aliena causa rixam in se transferre. *Caue sis*] Quia imperatiua sunt contumeliosa, addebant veteres, *sis*: quod significat *si vis*. D.

Bentl. edidit, *Nescis cui maledicas nunc viro*. Z.

30 *Non tu hinc abis? scin' tu, vt tibi res se habeat?*] Hoc parasito, illud militi Chremes. *Scin' tu*] Non parasito, sed militi dicit. D.

Scin' tu, vt tibi res?] Vis, inquit, scire, quemadmodum res istae sint? Si aliquid hodie hic turbaueris aut litis feceris, perficiam vt verberibus diei locique huius, et mei semper memineris. E.

31 *Faciam vt huius loci, dieique, meique semper memineris*] Moris est magnas esse minas hominum meticulosorum. Specta ergo quam acriter timidus comminetur. *Huius loci, dieique, meique*] *Loci*, in quo laesus. *Diei*, quo caesus. *Mei*, a quo caesus. D.

32 *Miseret tui me*] Hic parasitus nunc quasi monitor Chremeti respondet. *Qui hunc tantum hominem inimicum facias tibi*] Ne nunc quidem parasitus a militis assentatione discedit. D.

Miseret tui me] Parasitus quantum potest, refregit audaciam Chremetis, et misereri se dicit, quod talem inimicum militem faciat, cum (*cui* Z.) repugnare non possit. E.

33 *Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis*] Rusticius dixit, *Caput tuum diminuam*, quam si diceret, *Diminuam tibi caput*. *Ain' vero, canis?*] Hoc verbo impudentibus inimicis conuicium fieri solet. Nam militare dictum est in hostem, *canis*: et apud Homerum (Il. ά, 159.) pro graui contumelia in aduersarium dicitur, velut in illo loco, τὸ μὲν ἀρνύμενοι Μενελάῳ εἶπε, κυνῶπα. D.

Siccine agis? THR. quis tu homo es? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi eſt?
CH. Scibis: principio eam eſſe dico liberam. THR. hem! CH. ciuem Atticam. THR. hui!
CH. Meam ſororem. THR. os durum! CH. miles, nunc adeo edico tibi,

Ne

34 *Quis tu homo es? quid tibi vis?*] Ἐπιτροχασμὸς (περιπλοκασμὸς, edd. Venet.) figura eſt, vbi multa terribiliter interrogantur: vt (Aen. IX, 376.), *State viri, quae cauſa viae? quiue eſtis in armis? Quoue tenetis iter?* D.

Siccine agis? Mſ. R. *Sic agis?* L.

35 *Scibis*] Non obſequenter, ſed figurate dicitur ab irato. *Scibis*] Et *ſcies*, et *ſcibis* dicitur poſt productionem (*pro productione*, edd. Venet.) tertiae coniugationis. *Principio eam eſſe dico liberam*] Quo tollitur, *Tuam videri. Principio*] In tria diuiſit officium defenſionis ſuae: in aſſertoris, *Principio eam eſſe dico liberam*: in cognitoris, *Ciuem Atticam:* in fratris, *Meam ſororem.* Et bonus eſt ordo, *Libera, ciuis, nobilis. Ciuem Atticam*] Quo etiam negotium poteſt ei fieri, qui ſe pro domino geſſit in ciuem. *Hui*] *Hui, hem*, et caetera huiuſmodi generis, ſannae ſunt aduerſus eos, quibus iraſcimur. D.

Eam dico eſſe liberam] Hic iam reſpondetur militi repetenti puellam, et primum opponitur *libertas*, deinde quod *ciuis* eſt, tertio quod nobiliſſimi adoleſcentis *ſoror:* poſtremo edicitur militi, *ne vim faciat* in Thaidem. E.

36 *Meam ſororem*] Quo conſtat, praeſto eſſe defenſionem puellae. *Os durum*] Quaſi ex omnibus hoc ſit impudentius, quod et ſororem ſuam dicat. *Os durum*] Os impudens: vt contra, *mollis frontis* dicuntur, qui ſunt reuerentes. *Nunc adeo edico tibi*] Vt ſuperbe, quaſi militi. Nam *edictum*, Praetoris dicitur et Imperatoris. *Miles, nunc adeo tibi*] *Miles*, contumelioſe dixit. De iis enim eſt officiis, quae ſuo nomine contumelioſa cenſentur. ſicut in Adelphis', *Delibera hoc, dum ego redeo, leno.* D.

Os durum, Daceria intelligit de oſſe, vt ſit exclamatio vehementer dolentis, quae grauitate ſuperet priores, *hem* et *hui*. At vſus loquendi repugnat; nec vſquam aliter, niſi de impudentia, occurrit. Sic apud Ciceronem *ore duriſſimo* dicitur eſſe, qui plane impudens reperitur. Et Ouid. Metam. V, 451. *Duri puer oris et audax.* Z.

Ne vim facias vllam in illam. Thais, ego eo ad Sophronam
Nutricem, vt eam adducam, et signa ostendam haec. THR. tun' me prohibeas,
Meam ne tangam? CH. prohibeo, inquam. GN. audin' tu? hic furti se alligat.
Satis hoc tibi est. THR. idem hoc tu ais, Thais? THA. quaere qui respondeat.

THR.

37 *Ne vim facias vllam in illam*] Seruauit praecepta meretricis: adeo vt meminerit, *Si vim faciet, in ius ducito hominem. Ego eo ad Sophronam*] Hoc lentius a Thaide Chremeti (Melius in Mſ. B. et edd. Venet. *ad Thaidem Chremes*). D.

39 *Probibeo, inquam*] Non satis exercitate adolescens totidem verbis dictum repetit militis. *Audin' tu? hic furti te alligat*] Gnatho occasionem finiendi litigii iamdudum quaerit, ob desiderium mensae et cibi: et ideo quasi de iure consilium suggerit, hunc reum militis esse posse, qui paratus est alienam rem suam dicere, et id in iure profiteri, hoc est, apud Praetorem. Ergo *furti te alligat*, i. e. reum te efficit fraudis. Nam μεταληπτικῶς *furtum* pro omni fraude et dolo accipimus et iniuria. *Alligat*] Astringit, illaqueat, et obnoxium facit. Omne igitur quod fraude fit, furtum est. Sic Virgilius (Aen. XI, 515.), *Furta pro belli*, id est, insidias. et (Georg. IV, 346.) *Dulcia furta*, id est, adulteria. Omne malum factum (Aen. VI, 568.), *Quae quis apud superos furto laetatus inani, Distulit in seram commissa piacula mortem. Furtum* duobus modis dicitur: vno, cum omne maleficium generaliter significatur: altero, cum res surrepta demonstratur. Nunc ergo *furtum*, maleficium est. D.

Audin' tu? hic furti se alligat] Dum hoc proponitur, furti tibi crimen intenditur. E.

Omnes Faerni libri antiqui, et tres ex nostris vett. habent in futuro, *prohibebo*: caeteri *prohibeo*. Vtrumuis probe. B.

40 *Satis hoc est tibi?*] Ad repetendam scilicet virginem, sumendamque iniuriae vindictam. *Idem hoc tu ais*] Id est, hoc quod Chremes, et tanquam Chremes. Et ipsam circumuenturus interrogat, quod illa intelligens malitiose ait, *Quaere qui respondeat*. satis contumeliose: illud enim quaeritur,

quod

THR. Quid nunc agimus? GN. quin redeamus: iam haec tibi aderit ſupplicans

Vltro. THR. credin'? GN. imo certe. noui ingenium mulierum:

Nolunt, vbi velis: vbi nolis, cupiunt vltro. THR. bene putas.

GN. Iam dimitto exercitum? THR. vbi vis. GN. Sanga, vt fortis decet

quod difficile reperitur. Ergo non modo indignus es, inquit, cui ego reſpondeam: ſed vix inuenies, qui te dignum reſponſo iudicet. *Quaere qui reſpondeat*] Et contemſit interrogantem: et indixit inimicitias profeſſione iracundiae, cum dixit indignum militem. D.

Per interrogationem, et deleto *hoc*, vt trochaicus conſtet, legendum puto, *Satis tibi eſt?* Sed Faernus probat Donati lectionem et rationem. B.

41 *Quid nunc agimus?*] Vide vt euanuerit actio militis. Primo dixit, *Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet*: poſt, *Idem hoc tu ais, Thais?* et poſtremo, *Quid nunc agimus?* Et, *Quid nunc agimus?* conſilium quaerentis eſt. *Quid nunc agimus?*] Languidi atque defeſſi eſt. *Quid nunc agimus?*] Vbi eſt illud quod ait, *Primum aedes expugnabo*, et caetera. Sed vani impetus hunc exitum ſemper accipiunt. *Quin redeamus*] *Quin*, modo imo. Non, abeamus inquit, ſed *redeamus*: vt irritos conatus vno verbo oſtenderet. D.

Pro *redeamus*, leg. *redimus*. Nam ſic legitur in cod. Acad. a manu prima. Et, *quin*, ſi ſententiam inchoat; ſemper apud noſtrum, Indicatiuo iungitur, vt, *Quin taces? Quin accipis? Quin abeo.* B.

42 *Credin'?*] Ex parte conſentit, qui ſic interrogat. *Credin'?*] *Credere*, dubitantis eſt: *Certum eſſe*, fidentis. D.

43 *Vbi nolis, cupiunt vltro*] Plus intulit ſpei, non reuocando verbum quod exſpectabatur, hoc eſt, *volunt*: ſed *cupiunt*. Ergo variauit: non enim intulit, *Volunt vltro*. *Bene putas*] Hoc eſt, recte putas, ſapis, vel intelligis. Virgilius (VI, 332.), *Multa putans, ſortemque animo miſeratus iniquam*. Vel coniicis. Vel *putas*, diſputas. Vel *putas*, cogitas. D.

Nolunt, vbi velis] Acro ad Horat. lib. II. Od. 12. L.

44 *Iam dimitto exercitum?*] *Dimitti exercitus* dicitur, vel pace

Milites, domi, focique fac viciſſim vt memineris.
S A. Iamdudum animus eſt in patinis. G N. frugi es. T H R. vos me hac ſequimini.

ACTVS

pace facta, vel vexatis hoſtibus. Ridicula ergo magnificentia verborum eſt, cum ſint facta deformia. D.

Vt fortes decet milites] Quoniam pro labore ſatis (Forte, *pro tempore laboris ſatis* Z.) exactum eſt, viciſſim id agit, vt procuret milites. E.

45 ***Sanga, vti fortes decet milites, domi focique fac viciſſim vt memineris***] Vt mire in coquum, qui focum curat in domo (*domi*, edd. Venet.) quia milites hi (*vix*) fortiter pugnant, qui ſunt memores domorum. Vide ergo quam vtrumque comicum. Ad ineundum praelium, reſque bellicas Donax primus eſt: ad res domeſticas Sanga, qui coquus (In vtroque libro eſt: *Dorax enim primus eſt ad res domeſticas. Sanga vero coquus, qui viciſſim domi focique miniſterium ſatagebat*). *Domi focique*] *Domi* et *Foci*, genitiui ſunt. Caecilius, *Decora domi*. Plautus (Trin. IV, 1, 22.), *Quanquam domi cupio, opperiar tamen*. D.

Foci et domi] Ad cibos ſcilicet praeparandos. E.

Domi focique] Priſcian. lib. VI. L.

Non male ait Daceria, verbum, *memineris*, eſſe ipſum militare, quo Dux hortatus ſit ad fortiter pugnandum. Vt apud Homerum, μνήσασθε δὲ θέριδος ἀλκῆς. Z.

46 ***Iamdudum animus eſt in patinis***] Hic aperuit cauſam Poeta, cur et inuitus Gnatho iret ad litem, et libens domum redeat. *Frugi es*] Vtilis et neceſſarius: a frugibus, quae quod his fruamur, dictae ſunt. Inde *fructus* et *frumentum*. *Frui* autem eſt veſci, a frumine, quae eſt ſumma pars gulae: a qua re, etiam his, quae nec cibo nec poculo ſunt, *frui* dicimur, καταχρηστικῶς: vtpote rebus venereis, et delectatione odoris, viſus, auditus, et caeteris. D.

Animus eſt in patinis] Alexis apud Athen. Dipnoſ. lib. I. ὁ νῦς γάρ ἐςι τῆς τραπέζης πλησίον. L.

Omnes noſtri, praeter tres, Sangae tribuunt verba, *Vos me h. ſ.* Male, opinor: nam et Thraſo exit, et par eſt, eum praecedere. B.

ACTVS QVINTI SCENA I.

THAIS. PYTHIAS.

PERGIN', scelesta, mecum perplexe loqui?
Scio; nescio; abiit; audiui; ego non affui.
Non tu istuc mihi dictura aperte es, quicquid est?
Virgo conscissa veste lacrumans obticet;
Eunuchus abiit: quamobrem? quid factum'st? taces?

PY.

1 *Pergin' scelesta mecum perplexe loqui?*] Nunc demum virgo vitiata esse cognoscitur a Thaide, oportune; postquam magnopere et defensa est, et retenta. Nam statim consequentur nuptiae eius et Chaereae, qui illam vitiauit. *Perplexe loqui?*] Ideo *Perplexe*, quia statuerat crimen virginis celare. D.

Pergin'] Et haec coniecturali modo accusat. quippe conqueritur, an virgo vitiata sit: denique argumenta colligit: *Virgo conscissa veste lacrumans obticet.* Satis plenum est. Nam si iniuria fuerat, facile loqueretur: nunc vero tacet, quae est pudoris amissio. E.

Perplexe loqui] Glossar. *Perplexe* σπυδαίως, περιπλεγμένως, σκολιῶς. Plautus Sticho. I, 2, 18. *Vtrum ego perplexim lacessam oratione.* Et in Asinaria IV, I, 47. *Perplexabile verbum.* it. Pers. IV, 6, 26. *Cortortiplicata oratio.* Glossar. *Tortiloquium* συνεστραμμένη ὁμιλία. L.

2 *Scio; nescio; abiit; audiui*] Mire ex dictis omnibus pauca decerpit; et ostendit quid perplexe dixerit: et stomachum saeuientis expressit. *Scio*] Flere puellam. *Nescio*] Vitiatam. *Abiit*] Eunuchus. *Audiui*] Domi hoc admissum. *Ego non affui*] Cum haec fierent. Acriter iratorum est, ea repetere, quae proxime dixerint, quibus irascuntur. vt (Aen. VII, 452.), *En ego victa situ, verique effoeta senectus.* D.

3 *Non tu istuc, &c.*] *Non*, est hic interrogatio. D.

4 *Virgo conscissa veste lacrumans obticet*] Haec omnia rixam esse (*fuisse*, vel, *rixatam esse*, vel, *vitiatam esse*) significant. *Virgo obticet*] *Tacemus* consilia: vt (Aen. II, 94.), *Nec tacui demens.* *Reticemus* dolores: vt, *Ne verere, ne retice.* *Obticemus* quorum nos pudet: vt in Phormione, *Heu quidnam obtices?* D.

5 *Eunuchus abiit*] Non *Chaerea*, sed *Eunuchus*: non *fugit*, sed

PY. Quid tibi ego dicam misera? illum Eunuchum negant
Fuisse. TH. quis fuit igitur? PY. iste Chaerea.
TH. Qui Chaerea? PY. iste ephebus frater Phaedriae.
TH. Quid ais, venefica? PY. atqui certo comperi.
TH. Quid is obsecro ad nos? quamobrem adductus est? PY. nescio;
Nisi amasse credo Pamphilam. TH. hem! misera occidi;
Infelix, si quidem tu istaec vera praedicas.
Num id lacrumat virgo? PY. id opinor. TH. quid ais, sacrilega?

Istuc-

sed *abiit* dixit. *Quamobrem? quid factum est? taces?*] Haec ἀσύνδετα instantis dominae vultum habitumque demonstrant. D.

7 *Quis fuit igitur?*] Haec cunctatiue (*minatiue.* ex codd. vett.) pronuncianda sunt: aut quia inuita indicat, aut dubitat de nomine ignoti: aut trepidat per timorem: aut, vt non videatur affuisse, cum fuerit actum: aut quia non libenter dicat eius nomen, cui irascitur. Sed ego agnosco ancillarum consuetudinem, quae obliuiosae sunt. D.

8 *Iste Ephebus*] *Ephebus* nomen ad aetatem retulit, non ad facinus commissum. *Ephebus*] Cito ostendit, cur iste Eunuchus creditur. D.

9 *Quid ais, venefica?*] Redit rursum ad iracundiam. aptum conuicium et comicum in ancillas, *venefica, lupa, vipera*, et *sacrilega*, et caetera (an *excetra?* Certe Plautus hoc conuicio vtitur Pseud. 1, 2, 82.). D.

10 *Quid is obsecro ad nos?*] Non rogantis est *obsecro*, sed dolentis. D.

Corrige, *Quid is obsecro ad me, aut quamobrem adductu'st?* etc. Nam, *me*, postulatur a sensu, quia Thais aedium domina est sola. Tum, *aut*, reperitur in omnibus nostris codd. praeter vnum, vbi, vt in Bembino, abest. Denique versus causa, *adductu'st*, vti habet ipse Bemb. B.

11 *Nisi amasse credo Pamphilam*] Deest *quod*: vt sit, *nisi quod*. D.

13 *Num id lacrumat virgo?*] Vt supra, *Id vero serio triumphat*:

Iſtucine interminata ſum hinc abiens tibi?
PY. Quid facerem? ita vt tu iuſti, ſoli credita'ſt.
TH. Sceleſta, lupo ouem commiſiſti. diſpudet,
Sic mihi data eſſe verba. quid illic hominis eſt?

PY.

phat: pro, ob id. *Id opinor*] Callide Pythias *Opinor* dixit, cum ſciat. *Quid ais, ſacrilega?*] αὔξησις. Nam primo *ſceleſta*, deinde *venefica*, poſtremo *ſacrilega*. D.

Quid ais, ſacrilega? iſtuccine?] Quaſi intendat crimen, quod neque cuſtodierit virginem. At illa praecepto ſe paruiſſe reſpondet: *Quid facerem? ita vti iuſti, ſoli credita'ſt.* E.

14 *Iſtucine interminata ſum*] Satis moraliter, *Iſtucine interminata ſum*: pro, *Num iſtuc tibi comminata ſum? Iſtucine interminata ſum, hinc abiens tibi?*] Apparet haec poſt Scenam eſſe mandata. Nam ſupra non meminit (Cur non? Vide III, 2, 52.): ſed dixerat tantum, *Hos prius introducam: et quae volo ſimul imperabo: poſtea continuo exeo.* D.

15 *Ita vt tu iuſti, ſoli credita eſt*] Dixerat enim prius Chaerea, *Edicit ne vir quiſquam ad eam adeat, et mihi, ne abſcedam, imperat.* *Iuſti*] συγκοπὴ καὶ μεταπλασμὸς, pro *iuſſiſti*. D.

Vt tu iuſti] Mſ. R. *iuſſiſti*. L.

16 *Sceleſta, ouem lupo commiſiſti*] Bene dilatum tot occaſionibus prouerbium, perſonae Thaidis aſſcriptum eſt; continet enim femineam reuerentiam et meretricium ſenſum, reditque rurſus ad minora conuicia: quia videt ſe eſſe conuictam. Et eſt prouerbium, *Ouem lupo commiſiſti.* D.

Ouem lupo commiſiſti] Praedam, inquit, praedatori dediſti. *Diſpudet*] Valde ego hic et vehementer erubeſco. E.

Sceleſta] Iſidorus Different. pag. 771. *Lupo ouem*] Herodot. lib. IV. τοιγαρῶν ἔφη αὐτὸν καταλείψειν ὄϊν ἐν λύκοισι. Plaut. Pſeudolo I, 2, 8. *Mauelis lupos apud oues linquere, quam hos domi cuſtodes.* L.

Omnes quidem libri, Nonius, et Acron ad Horat. Carm. I, 3, habent *commiſiſti*. Sed vt verſus ſit ſaluus; leg. *commiſi*. Nimirum Thais commiſit iubendo, vt Pythias parendo. Hinc ſequitur *mihi*, non, *tibi*. Atque ſe *Sceleſtam* ipſa dicit, vt Heaut. V, 2, 17. Syrus: *Sceleſtus quantas turbas conciui inſciens.* Deinde colloca, *Ouém lupó*; vt ſit vtrumque in Arſi, et in pronunciatione fiat mora. B.

17 *Sic mihi data eſſe verba*] Videtur plura fuiſſe dictura, niſi ſuperueniſſet Chaerea.

Quid

PY. Hera mea, tace; tace obſecro, ſaluae ſumus:
Habemus hominem ipſum. TH. vbi is eſt? PY. hem ad ſiniſtram,
Videſne? TH. video. PY. comprehendi iube, quantum poteſt.
TH. Quid illo faciemus, ſtulta? PY. quid facias, rogas?
Vide amabo, ſi non, quum aſpicias, os impudens

Vide-

Quid hominis illic eſt?] Per genitiuum caſum iniurioſe dicitur: per nominatiuum, honorifice. *Quid hominis illic eſt?*] Non continuo agnoſcit hunc hominem meretrix. Quia etſi adhuc Eunuchi veſte indutus eſt, attameu exuit ſpadonis inceſſum: vultum, habitumque mutauit: et praeter veſtem, totus in Chaeream rediit. D.

Sic mihi data eſſe verba] Sic me eſſe deceptam. *Quid illic hominis eſt?*] Hic intelligitur, reuerti Chaeream, adhuc Eunuchi veſte indutum, ſicuti poſt cognoſcitur, et ideo miraculum fit: *Hera mea, tace obſecro, ſaluae ſumus.* E.

Recte Faernus pro *illic* probat *illuc* ob fidem cod. Bemb. et Victor. B.

18 *Hera mea tace; tace obſecro*] Blande ac puellariter arridet. *Tace*] Non ſilentium indicentis eſt, ſed ſecuram facientis: vt, *Tace, egomet conueniam ipſum.* D.

19 *Habemus hominem*] Mire *hominem* dixit, vt reum. D. Verſus gratia leg. *Siniſteram.* B.

20 *Iube comprehendi*] Pro *comprehende. Iubere* enim *velle* ſignificat. *Quantum poteſt*] Deeſt (*Hoc eſt* Z.) *cito.* D

Cum omnibus fere noſtris lego, *Viden?* B.

21 *Quid illo faciemus, ſtulta?*] Subauditur *comprehenſo. Quid facias, rogas?*] Moraliter expreſſit puellae (Forte, *Poeta* Z.) ſtupentis verba, et non habentis quid reſpondeat ad ea, quae dicta ſunt. D.

Illo, praeter Donat. et Bemb. habet vnus veterrimus, et Priſcianus p. 1101. Caeteri, *Illi;* neſcio an rectius. Nam Scen. ſeq. 10. occurrit, *faciet mibi.* B.

22 *Vide amabo! ſi non, cum aſpicias, os impudens videtur*] Mire ab eo quod reſpondere coeperat, ad aliud tranſit, mirata confidentiam Chaereae. Non, eſt impudens, inquit; non eſt, niſi ſimilis impudenti. Sic alibi, *Seueritas ineſt in vultu, atque in verbis fides.* D.

Vide amabo! ſi non, cum aſpicias, os impudens] *Amabo*

Videtur. non eſt? tum quae eius confidentia'ſt!

ACTVS QVINTI SCENA II.
CHAEREA. THAIS. PYTHIAS.

APVD Antiphonem vterque, mater et pater,
Quaſi dedita opera, domi erant, vt nullo modo
Introire poſſem, quin viderent me: interim
Dum ante oſtium ſto, notus mihi quidam obuiam
5 Ve-

dixit, quod ſemper inter Poetas nulla ſignificatione eſt. Senſus autem talis: vide impudentiam, vide aſpectum, quemadmodum incedit. *Os* ergo *impudens* videtur, *cum aſpicias venire*. Et quaſi aliquid meretrix dixerit, ita ſubiungit, *Non eſt?* quaſi, negas eſſe, quod dico? Et, hoc vt confirmet, adiungit, *Cur igitur tanta confidentia fretus incedit?* E.

23 Faerni libri omnia tribuunt Pythiae, ſed plurimi noſtri verba, *Non eſt*, Thaidi. Hanc rationem ſequendam puto, ſed deleto, *eſt*, vt intelligatur, *videtur*. Nam ſupra Thais *honeſtum* dixerat. B.

1 *Apud Antiphonem vterque*] Rediens in viciniam ſuam, cauſam reddit Chaerea, cur non mutauerit veſtem. Oportuit autem, et de neceſſitate argumenti fuit, Chaeream non mutaſſe veſtem: vt cum meretrix virginem a Chaerea vitiatam audiret, et eum cum turpi habitu incedentem intueretur, eum reum vitiatae virginis putaret. *Apud Antiphonem* dixit, pro in domo eius. *Vterque, mater et pater*] Non, vterque pater, et vtraque mater, ſed *vterque parens:* quia (*qui eſt* Z.) pater et mater. D.

Apud Antiphonem] Haec Scena iniuriarum actionem tenet. reum facit Chaeream meretrix iniuriae. at ille ſe veniali ſtatu purgat dicens, ſe, quod fecerit, amore feciſſe. At primo quidem loquitur, cur non mutata veſte nunc venerit. E.

2 *Quaſi dedita opera domi erant*] Non tam mirum, ſi domi erant: ſed illud magis mirum, quod in ea domus parte, qua in aedes introeundum erat adoleſcentulo. D.

3 *Vt nullo modo introire poſſem*] Superius cauſa continetur, cur non mutauerit veſtem: inferius autem, cur huc redierit. *Quin viderent me*] *Quin* modo, pro quo minus. D.

4 *Dum ante oſtium ſto*] Antipho-

Venit: vbi vidi, egomed in pedes, quantum queo,
In angiportum quoddam desertum: inde item
In aliud, inde in aliud: ita miserrimus
Fui fugitando, ne quis me cognosceret.
Sed estne haec Thais, quam video? ipsa'st: haereo,
Quid faciam? quid mea autem? quid faciet mihi?
TH. Adeamus. bone vir Dore, salue: dic mihi,
Aufu-

tiphonis scilicet. *Notus mihi quidam obuiam venit*] An notus, qui me posset agnoscere? an qui me nouerit, id est, amicus? D.

5 *Quantum queo*] Deest (*Id est* Z.) *velociter*. D.

Omnes libri vett. vitiose, *Egomet*, pro, *Ego me*. Nec magis probanda est Lolgii lectio Plautina, *Egomed*. Nam hiatus hic est nullus. B.

6 *In angiportum*] Vide illum non vitasse sub vna clausula bis *in* dicere, *in pedes*, *in angiportum*. *Angiportum* dicebant vicum non peruium, viam publicam (*Angiportus ergo est via publica*, edd. Ven. cum Mſ. H. Sed forte, *Angiportum dicebant vicum peruium, vel viam non publicam*). *In angiportum quoddam desertum*] Deest, fugiens. D.

In angiportum quoddam] *Angiportum* dicimus et angustum et tortuosum * (In neutro Msto lacuna. Forte exciderunt verba; *Quasi anguiportum*). Nam anguis modo flectitur. E.

7 *Ita miserrimus fui fugitando*] Id est, fatigatus, lassus, et languidus sum, dum fugio. Et honesta locutio est: vt, *Miser amando*, *miser currendo*. D.

8 *Ne quis me cognosceret*] Nota improprie dictum, pro *Agnosceret*. D.

9 *Sed estne haec Thais, quam video?*] Iampridem ipse visus, nunc primum videt. *Haereo*] Incertus remaneo atque defigor. Primus metus adimit consilium: sed recognitio (*recogitatio*) reddit confidentiam. D.

10 *Quid mea autem?*] Colligit se rursus ad impudentiam Chaerea. Et vide, si non eadem est audacia in Chaerea, quae in suscipiendo facinore fuit. Et ἐλλειπτικῶς, *quid mea autem? Quid faciet mihi?*] Opportune se confirmauit, quia si extimuisset et fugisset, nihil nuptiae promouerentur. D.

11 *Bone vir, Dore*] Hoc totum figurate dixit, vt meretrix, et subtiliter. Nam scit Chaeream esse quem alloquitur, non Eunuchum. Et hic magna oc-

Aufugistin'? CH. Hera, factum. TH. satin' id
tibi placet?
CH. Non. TH. credin' te impune habiturum?
CH. vnam hanc noxiam
Omitte: si aliam admisero vnquam, occidito.
TH. Num meam saeuitiam veritus? CH. non.
TH. quid igitur?
CH. Hanc metui, ne me criminaretur tibi.

TH.

casio datur meretrici adeundi adolescentis, qui habitum non mutauit: et adhuc quasi Eunuchus et seruus est. *Bone vir, Dore, salue*] Maior obiurgatio est, per hanc dissimulationem Thaidis aduersus Chaeream, quam si illum id, quod est, appellet. D.

Bone vir, Dore] Fingit adhuc meretrix illum Eunuchum esse: vti (*vt in* Z.) sic salutatum facilius tanquam subiectum et sibi deditum inuehi possit. E.

12 *Hera, factum*] Non potuit subtilius respondere Chaerea, quam accommodare se interroganti. *Satin' id tibi placet?*] Hoc potest et non figurate dici, sed aperte. D.

13 *Vnam hanc noxiam mitte*] Trisyllabo nomine *Noxiam* dixit, quasi noxam. Alibi aliter (Heaut. II, 3, 57.), *Dominum* dixit *extra noxam*. D.

Lectio, *impune abiturum*, a melioribus libris repudiatur. B.

14 *Si aliam admisero vnquam, occidito*] Verba seruorum, quibus nihil horribile est post praesentes plagas. Et non *Caedito*, sed *Occidito*: et non *alias* dixit (excidit, *sed aliam*), quasi illa Chaereae dixerit, *at hic irrisor est vt fugitiuus* (*Adhuc irrisor es* Ms. H. et Venet. Sed Wieling. putat, verba *Quasi — fugitiuus*, reiicienda ad finem versus 21.). D.

Si aliam admisero] Cicero pro Q. Ligario 10. *Ignoscite, iudices, errauit, lapsus est, non putauit; si vnquam posthac. ad parentem sic agi solet* &c. L.

Pro, *Omitte*, in plerisque nostris et Faerni libris est, *Amitte*. Recte. B.

15 *Num meam saeuitiam veritus es?*] Vt fugeres. D.

Versus causa leg. *Num meám saeuitiam véritu's? CH. non. TH. non? quíd igitur?* Hoc pacto responsum Chaereae in ictu exauditur. B.

16 *Hanc metui, ne me criminaretur tibi*] Perfecte imitatus est verba fugitiuorum, quae apud dominos faciunt comprehensi. D.

Hanc

TH. Quid feceras? CH. paululum quiddam. TH. eho paululum, impudens?
An paulum hoc esse tibi videtur, virginem
Vitiare ciuem? CH. conseruam esse credidi.
PY. Conseruam? vix me contineo, quin inuolem in
Capillum: monstrum; etiam vltro derisum aduenit.
TH. Abin hinc, insana? PY. quid ita vero abeam?

Hanc metui, ne] Hanc, inquit, Pythiam timui, ne me reum apud te faceret. E.

17 *Eho! paululum, impudens?*] *An paululum hoc esse tibi videtur, virginem vitiare ciuem?* Hic iam intelligimus, quod non Eunuchum credat esse, cum quo loquitur meretrix. Verum adhuc latet, quis iste sit. Ita quamuis ille conuictus est de vitiata virgine, adhuc tanquam seruus proponit vt dicat, *conseruam esse credidi.* E.

Ex Bemb. vno nostrum, et ratione versus pro *paululum* leg. *paulum.* Et pro *quiddam* corrige, *quid*; vt *Paulum* acuat vltimam; veluti Gr. μικρόν τι. B.

19 *Vitiare ciuem?*] Bene intulit *Ciuem:* quod plus est, quam *virginem vitiare.* αὔξησις gradatim facta. *Conseruam esse credidi*] Locus erat vt diceret, *Seruam esse credidi*, sed admirabiliter *Conseruam* dixit. Et hoc ipsum miserabiliter pronunciandum est: tanquam miserabiliter crediderit conseruam esse, quae ciuis erat, atque eam quasi conseruam vitiare debuerit. D.

Ne, *Conseruam*, in repetitione variet accentum; deleto, *esse*, corrige, *meâm conseruam crédidi.* B.

20 *Conseruam!*] Oportune stomachabatur Pythias, facta mentione conseruae. *Vix me contineo, quin inuolem in capillum*] Minae istae proprie feminarum sunt, et in se, et in alios vnguibus saeuientium: vt (Aen. IV, 673.), *Vnguibus ora soror foedans, et pectora pugnis.* Sed *inuolem*, ab auibus tractum est: vt apud Virgilium (Aen. III, 233.), *Praedam pedibus circumuolat vncis.* Ergo hoc gestu, et dicto, et corporis motu, est adiuuandum. D.

21 *Inuolem in capillum*] Apparet more veterum intonsum esse. *Etiam vltro derisum aduenit*] Mire nunc addidit accusationem, quod non saltem fugeret. D.

22 Bentl. cum Faerno legit et distinguit: *Quid ita? vero debeam.* Z.

Credo isti quicquam furcifero, si id fecerim:
Praesertim cum se seruum fateatur tuum.
TH. Missa haec faciamus. non te dignum, Chaerea,
Fecisti. nam si ego digna hac contumelia

Sum

23 *Debeam, credo, isti quicquam furcifero*] Subauditur *vero*, aut εἰρωνικῶς pronunciandum est (Leg. QVID ITA VERO? Abeam, subauditur. VERO autem εἰρ. etc.). Sane debere dicimur poenas pro iniuria ei, cui iniuriam fecerimus: quas se non debituram Chaereae vt furcifero dicit Pythias, si illi caedem intulerit in seruili habitu constituo. *Si id fecerim*] Si inuolauerim in capillum eius. D.

24 *Praesertim cum se seruum*] Nihil est, inquit, quod metuam, si iniuste, aut per iniuriam aliquid fecero, *maxime cum hic seruum tuum fateatur se esse.* E.

25 *Missa haec faciamus*] Haec scilicet iocularia et futilia. *Non te dignum, Chaerea, fecisti*] Artificiose meretrix ab eo quod licuit, ad id quod oportuit, transit: nec tractat quid sit legitimum (*licitum*), sed quid honestum. Itaque totam illam partem facti accusandi omittit, et ab accidentibus (*succedentibus*, edd. Ven.) personae adolescentis obiurgat. Scit enim, vno verbo obstari posse, *Licuit mihi*, in domo meretricia scilicet: ne videatur irrationabilis, audacia illa ingenui a Poeta inducta est. *Non te dignum*] *Dignum*, pro digne. aut deest *facinus:* vt sit, *non te dignum facinus fecisti*. Mira accusatio mixta laudi et blandimento. D.

Missa haec faciamus] Hic iam meretrix, sublata simulatione, accusat adolescentem iniuriarum, dicens, quod non dignum factum adeo fecerit, etsi digna pati potuerit ipsa. Exprimit deinde quid incommodi sibi euenerit ex vitiata virgine, quod non possit suis illam, vti decreuerat, reddere, et maximum beneficium et perpetuam gratiam collocare. E.

26 *Nam si ego digna hac contumelia sum*] Deest, *et*, vt sit ordo: *Nam etsi maxime.* Et bene additum est *Maxime*, vt appareat, quod etsi digna pati sit meretrix, non tamen maxime digna pati Thais est (Leg. *Quod, etsi maxime digna pati sit, vt meretrix, non tamen pati digna a tali*). D.

Si ego digna hac] Hieronym. aduers. Rufin. *Nonne etiamsi ille dignus esset contumeliis, tu facere non deberes?* L.

Sum maxume, at tu indignus qui faceres tamen.
Neque aedepol, quid nunc consilii capiam, scio
De virgine istac: ita conturbasti mihi
Rationes omnes: vt eam non possim suis,
Ita vt aequom fuerat, atque vt studui, tradere:
Vt solidum parerem hoc mihi beneficium, Chaerea.
CH. At nunc dehinc spero aeternam inter nos gratiam
Fore, Thais: saepe ex huiusmodi re quapiam, et

27 *At tu indignus qui faceres tamen*] Recte dixit. Quatuor enim sunt modi in huiusmodi rebus: ita vt aut vterque indignus sit: aut alter dignus, alter indignus: aut contra. D.

28 *Neque aedepol, quid nunc consilii capiam scio de virgine istac*] Intelligit Thais amari virginem ab hoc: et ideo sic ait, vt conciliet nuptias. Nam satis signi est, quod Eunuchi habitum propter hanc sumsit. Et vide quemadmodum ad captionem nuptiarum res eant: quod tamen dicere non audet Thais: sed ostendit (*Transeat; vt, quod dicere non audet Thais, ostendat* etc. edd. Venet.) adolescenti coniecturis, quem tentat, sciens amantem virginem: et viam ostendit petendae sibi vxoris. D.

30 Pro *non*, repone *ne*, ob auctoritatem sex codd. vett. B.

31 Pro *atque* leg. *itaque*. Nam, *ita itaque*, saepius. And. III, 3, 18. B.

32 *Hoc mihi beneficium, Chaerea*] Blande nomen repetitum est, Chaerea. D.

33 *At nunc dehinc spero*] Nunc iam Chaerea vera veris aequiparans, recedit a iocularibus. D.

At nunc dehinc] Defensionem adolescens sub promissione inchoat: dicit enim *aeternam ex hac re futuram gratiam.* Hoc enim intelligi vult, quod illam sit ducturus vxorem. Denique adiecit: *Saepe ex huiusmodi re quapiam, et malo principio magna familiaritas conflata est.* Frequenter, inquit, ex tali re aliqua et initio non bono, ad familiaritatem maximam concordiamque peruentum est. *Huiusmodi re quapiam*] Comico loquendi stilo *quapiam*, aliquam intelligimus. E.

34 *Saepe ex huiusmodi re*] Hoc est, turbulenta. *Quapiam*] Quacunque, vel aliqua. D.

Malo principio magna familiaritas
Conflata'st. quid si hoc quispiam voluit Deus?
TH. Equidem pol in eam partem accipioque, et volo.
CH. Imo ita quaeso. vnum hoc scito: contumeliae
Non me fecisse causa, sed amoris. TH. scio.
Et pol propterea magis nunc ignosco tibi.
Non adeo inhumano ingenio sum, Chaerea,

Neque

35 Etsi sex codd. habent, *Ex malo*, tamen leg. *Malo ex.* quia apud Terent. liquescunt saepe vocales vltimae, praesertim cum eaedem geminantur. B.

36 *Quid si hoc quispiam voluit Deus?*] Pleraque repentinis impulsionibus nata, mirisque prouentibus, deo adscribi solent: vt (Aen. II, 632.), *Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostes Expedior.* Et (Aen. III, 715.), *Hinc me digressum vestris deus appulit oris.* Et Sallustius, *Vt tanta repente mutatio non sine deo videretur. Quid si hoc quispiam voluit Deus?*] Vult Amorem intelligi deum. D.

Quid si hoc quispiam voluit Deus?] Libanius progymnasm. contra homicid. pag. 41. κάλλους τις ἡττηθεὶς ἀδικεῖ μὲν, ἀλλ' ἔχει παραίτησιν· ἐβιάσθη γὰρ ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ πρὸς τὸν Ἔρωτα δυναστείαν ἀνταίρειν οὐκ εὔπορον. Plautus Aulul. IV, 10, 7. *Deus mihi impulsor fuit, is me ad illam illexit.* L.

37 *Equidem pol in eam partem accipioque et volo*] Vt aeterna inter vos sit gratia, et ex malo principio compleatur magna familiaritas. *Et volo*] Euenire subauditur: et est σύλληψις tertia. D.

Equidem pol in eam] Intelligit meretrix quid sibi ab adolescente dictum sit, et ideo adiecit, hoc quidem accipio ex dictis tuis, quod vehementer desidero. E.

38 *Imo ita quaeso*] Vtrum meretricem, an deos quaeso? vtrumque enim accipi potest. *Vnum hoc scito*] Vnde hoc sciat Thais, inepte quaeritur, quum ipsa res clamet, nunquam hanc conditionem subiturum Chaeream, vt pro Eunucho etiam seruo, se fingeret sine amoris impulsu. D.

Vnum hoc scito] Hic illa defensio, quam venialem supra diximus. E.

40 *Nunc ignosco tibi*] Quod culpa non sit hominis, sed amoris. D.

41 *Non adeo inhumano ingenio sum Chaerea*] Hoc est, immitis non sum, quantum putas (*Tam im. n. s. quam tu p.*): vt,

Neque ita imperita, vt quid amor valeat, nesciam.
CH. Te quoque iam, Thais, ita me Di bene ament, amo.
PY. Tum pol tibi ab istoc, hera, cauendum intelligo.
CH. Non ausim. PY. nihil tibi quicquam credo, TH. desinas.
CH. Nunc ego te in hac re mihi oro vt adiutrix sies;
Ego me tuae commendo et committo fidei;

Gg 5 Te

vt, *Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni* (Aen. 1, 567.). D.

Non adeo inhumano] Quoniam meretrices ab amatoribus suis quasi quasdam exigant poenas, ideo se purgat, vt, dicat, non tam inhumano ingenio se esse, vt, amor quid sit, ignoret. E.

Cum plerique codd. habeant, *Sum ingenio*, reponendum censeo, *N. a. i. ego sum ing.* B.

42 *Neque tam imperita*] Id est, non experta. *Vt quid amor valeat, nesciam*] Non *inhumana*, quia homo; non *imperita*, quia meretrix. Et *neque tam imperita* inquit: quasi dicat, Neque tam pudica sum, vt, quid amor valeat, nesciam. D.

43 *Te quoque iam, Thais*] Bene *quoque:* non enim iam hanc ita amat, vt negligat illam: sed hanc illius causa. D.

44 *Pol tibi ab istoc, hera, cauendum*] Facete. tanquam qui soleat capillum et vestem eius conscindere, quam amauerit. D.

Tres codd. vett. recte habent, *Tum pol ab istoc tibi, hera, cau.* etc. B.

45 *Non ausim*] Pro, *non audebo:* et est verbum huius temporis tantum. *Non ausim*] Vtrum propter aetatem? an propter fratrem suum Phaedriam potius? *Nihil tibi quicquam*] παρέλκον quartum. aut *nihil*, pro *non*. *Desinas*] Pro eo quod est, *desine*. aut deest *fac:* vt sit, *fac desinas*. D.

Non ausim] Quoniam Pythias dixerat, timendum esse dominae Chaereám, hoc est, ne quam vim pateretur, respondit ille, non audeo. scit enim fratris amicam esse. E.

47 *Ego me tuae commendo et committo fidei*] Satis amatorie, vt appareat nunc maxime captum Chaeream, ac mancipatum virgini. *Commendamus* nos cognitis: *Committimus* ignotis. Ergo αὔξησις est maioris officii, fideique circa Thaidem. D.

Te mihi patronam capio, Thais; te obsecro;
Emoriar, si non hanc vxorem duxero.
TH. Tamen si pater. CH. quid? ah volet, certo scio:
Ciuis modo haec sit. TH. paululum opperirier
Si vis: iam frater ipse hic aderit virginis:
Nutricem arcessitum iit, quae illam aluit paruolam:
In cognoscendo tute ipse aderis, Chaerea.
CH. Ego vero maneo. TH. vin' interea, dum is venit,

Domi

48 *Te mihi patronam capio*] *Te* adiectum, vim habet, et ex animo supplicantis habitum adolescentis ostendit. D.

In quibusdam libris Donati est *cupio;* sed cum *capio* in omnibus Terentii codd. reperiatur, id retinendum censemus. B.

49 *Emoriar, si non hanc vxorem duxero*] Vide amatorem adolescentulum, cui in ipso flore nihil dulcius vita est, ipsam despicere, si sibi vxor non datur. D.

50 *Tamen si pater*] ἔλλειψις, aut ἀποσιώπησις secunda. *Quid? ah volet, certo scio*] *Quid?* deest *dicat.* Sed ista omnia ad confirmationem valent. D.

Tamen si pater] Pendens haec oratio sensum plenum habet: tamen si voluerit pater. Sed continuo cum hoc intellexisset adolescens, respondit, *quid? volet, scio; ciuis modo haec siet.* Apud Athenas (*Athenienses* Z.) dedecoris maximi erat, non ciuem ducere vxorem. Vnde et in Andria Simo ita loquitur: *Adeon' est demens? ex peregrina?* E.

Distingue ita: *Tamen si pater quid.* CH. *ah volet, c. s.* vt And. v, 4, 47. *Patér* vltimam acuit, ob sequens Encliticon *Quid.* B.

51 *Ciuis modo haec sit*] Mire hic in votum conuersum est, quod timere potuit, non ducturus vxorem. D.

Paululum opperirier] Exspectare. E.

52 *Paululum opperirier si vis, iam frater ipse hic aderit virginis*] Adeo cito probari potest. D.

55 *Ego vero maneo*] Modo *vero* consentientis est aduerbium, alias confirmantis, alias coniunctio, alias particula ironiam iuuans: vt (Aen. IV, 93.), *Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis Tuque puerque tuus.* D.

Alii

Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium?
C H. Immo percupio. P Y. quam tu rem actura, obsecro, es?
T H. Nam quid ita? P Y. rogitas? hunc tu in aedis cogitas
Recipere posthac? T H. cur non? P Y. crede hoc meae fidei,
Dabit hic aliquam pugnam denuó. T H. au, tace obsecro. P Y.

Alii libri cum habeant, *dum is venit*, alii, *dum venit is;* nos cum Faerno sequimur lectionem Bemb. vbi, *is*, plane abest. Caeterum *visne* melius putamus, quam *vin*. B.

56 *Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium?*] Non ignara illecebrarum meretrix, non solum Chaeream retinet: verum etiam vocat, vbi virgo est. Et satis callide interrogat an velit: quasi nesciat velle. D.

57 *Immo percupio*] Amatorie, non *Volo*: sed *Percupio*. D.

Immo percupio] Cupit adolescens vt ingredi velit domum, quoniam illic ea puella est, quam videre desiderat. Sed hoc intellexit Pythias et propugnat dicens, *Quam tu rem actura, obsecro, es?* E.

58 *Hunc tu in aedes*] Pronomen in his plus valet, quam accusatio (*appellatio* Z.). *Hunc tu in aedes cogitas?*] Mire: cum illa iam velit, *Cogitas* dixit, volens vt recogitet. *In aedes cogitas recipere posthac?*] Per ancillae verba vult ostendere (Forte, *Poeta ostendit* Z.), quam sit tractandorum adolescentium perita meretrix. D.

59 *Posthac?*] Post hoc factum, post hanc audaciam. *Crede hoc meae fidei*] Puellariter dixit, *Meae fidei*. D.

60 *Dabit hic aliquam pugnam denuo*] Pro stupro: vt (Aen. XI, 736.), *At non in Venerem segnes, nocturnaque bella.* Vt, *Vereturque bella et ingens facinus.* Vt Lucilius, *Vicimus, o socii, et magnam pugnauimu' pugnam.* *Dabit*] Autem proprie pro inducet: vt (Aen. XII, 453.) *magnam dabit ille ruinam.* *Au, tace obsecro*] *Au* interiectio est perturbate mulieris: vt apud Graecos ἰώ. D.

Dabit hic aliquam pugnam] Proprium verbum est, et familiare ad exprimendum semper, (*celere* Z.) cum aliquid fieri dicitur. Vt (Virg. Ge. III, 265.), *imbelles dant praelia cerui.* et hic, *dabit aliquam pugnam.* E.

Dabit hic aliquam pugnam] Plaut. Bacchid. II, 3, 39. L.

Bentl. collocat ita: *Dabit hic pugnam aliquam* etc. **Z.**

PY. Parum perſpexiſſe eius videre audaciam.
CH. Non faciam, Pythias. PY. non pol credo, Chaerea,
Niſi ſi commiſſum non erit. CH. quin, Pythias,
Tu me ſeruato. PY. neque pol ſeruandum tibi
Quicquam dare auſim, neque te ſeruare: apage te.
TH. Adeſt optume ipſe frater. CH. perii hercle; obſecro,
Abeamus intro, Thais: nolo me in via
Cum hac veſte videat. TH. quamobrem tandem? an quia pudet?

CH.

61 *Parum perſpexiſſe eius videre audaciam*] *Parum* εἰρωνεία eſt. Et non *Senſiſſe*, ſed *Perſpexiſſe* dixit: vt iam non ſit experienda illius audacia, quae ſit perfecte cognita. D.

Lege, *Parum perſpexe eius mihi v. a.* Sic enim Plaut. Mil. 1, 6, 72. vbi eſt, *deſpexe*, et ita *reſpexis* aliquoties occurrit. B.

62 *Non faciam, Pythias*] Bene et moraliter appoſitum, *Pythias*. D.

Non pol credo] Verbis talibus fidem non habeo, neque, quod dicit, fieri credo, niſi fuerit factum. E.

63 *Non pol credo, Chaerea, niſi ſi commiſſum non erit*] Ioculariter, vt ille, *Pythias* dicit: ita haec *Chaerea*. *Quin, Pythias*] Iterum nomen vultuoſe eſt additum. *Quin*, pro imo. D.

64 *Neque pol ſeruandum tibi quicquam dare auſim*] Totum garrule et geſticuloſe, vt puellam cum adoleſcentulo fabulari videas. D.

66 *Adeſt optume ipſe frater*] *Optume*, oportune. Et non eſt additum, cuius frater: vtpote in re manifeſta. D.

Perii hercle] Ex (*Et* Z.) hoc exprimitur quod ſupra dixit, *Immo percupio*. Viſo enim Chremete noto et nobili viro, vehementer erubeſcit, quod cum Eunuchi veſte ſit. E.

67 *Nolo me in via cum hac veſte videat*] Subtiliter adoleſcens, quia nihil profecerat dicendo, *Percupio*, inuenit cauſam, qua tandem ingredi poſſit. D.

68 *Quamobrem tandem?*] Pro *tamen*. Interrogatio haec increpationem continet impudentiſſimi facti. *An quia pudet?*] Haec interrogatio irriſionis plena eſt in eum, quem nihil pudet. D.

CH. Id ipsum. PY. id ipsum? virgo vero. TH. i prae, sequor.

Tu istic mane, vt Chremem introducas, Pythias.

ACTVS QVINTI SCENA III.

PYTHIAS. CHREMES. SOPHRONA.

QVID? quid venire in mentem nunc possit mihi?

Quid

69 *Id ipsum?*] Hoc veluti molesto (forte, *moesto*) vultu dicitur: adeo vt imitetur dictum, vultumque eius Pythias. *Virgo vero!*] *Vero* εἰρωνικῶς: nam εἰρωνεία est, vt (Aen. IV, 93.), *Egregiam vero laudem. Virgo*] Quasi qui minime pudicitiae statum ac verecundiae virginalis veneretur. *I prae, sequor*] Manifestum est, cur meretrix docta capiendorum iuuenum, praeire velit Chaeream, et in consequendo ipsa sit tardior. Vult enim liberum sine arbitris cum puella esse colloquium, et licitum amorem. Nisi forte putamus Terentium haec sine causa fecisse, qui sit (*fuit*, vterque cod.) artificiosissimus Poeta. Nam neque ipsa ingreditur cum Chaerea, neque ingredi simul permittitPhaedriam (*Pythiam*, recte in edd.vett.). D.

Id ipsum? virgo] Quidam intelligunt, confusus es quasi virgo: erubescis ex veste, et confusionem pateris, quam virgo patiatur, quam vitiasti. Et rursus est quasi admonitio, vt et pudori non sit, quod ista veste indutus est; siquidem vitiauit virginem. *I prae, sequor*] Antecede, ego te sequar. E.

Pro, *sequar*, leg. *sequor*, ob codd. et quod Thais vna cum Chaerea egreditur e Scena. B.

70 *Tu istic mane, vt Chremem introducas*] Relicta est Pythias ob multas causas: et in primis, vt possit per eam delusus Parmeno pauore suo senem compellere, ingredi ad meretricem, et praesentem fieri ad confirmandas nuptias. D.

1 *Quid? quid venire in mentem*] In hoc loco cogitantis disputatio est apud seipsam Pythiae, quatenus Parmenonem dolo possit vlcisci. D.

Quid? quid venire] Haec Scena consilium quaerentis ancillae tenet, quemadmodum se possit vlcisci. Deinde admonitionem, vt Chremes cum nutrice ingrediatur. E.

Quidnam? qui referam illi ſacrilego gratiam,
Qui hunc ſuppoſuit nobis? CH. moue vero ocius
Te, nutrix. SO. moueo. CH. video, ſed nihil promoues.
PY. Iamne oſtendiſti ſigna nutrici? CH. omnia.
PY. Amabo, quid ait? cognoſcitne? CH. ac memoriter.

PY.

2 *Quidnam?*] Sic Cicero (Verr. IV, 3.), *Sed earum rerum artificem, quem? quemnam? recte admones, Polycletum eſſe dicebant. Qui referam*] *Qui*, quomodo, vel vt. D.

Omnes fere codd. collocant, *referam ſacrilego illi.* B.

3 *Qui hunc ſuppoſuit nobis?*] Proprie *ſuppoſuit.* Nam vt *ſubduci* dicuntur, quae nolumus amittere, ita *ſupponi* quae non deſideramus. Sic Plautus (Caſin. Grex verſu 7.), *Ei pro ſcorto ſupponetur hircus vnctus nautea. Moue vero ocius te, nutrix*] *Vero*, pro interiectione poſuit ſtomachantis. D.

Qui hunc ſuppoſuit] Frequentes huiuſmodi ſuppoſitiones ab antiquis introducuntur: ſed frequentiores in Comoediis, quam Tragoediis. Vlpianus ad illum Demoſthenis locum *κατὰ Μειδίου.* Τὰς ἀποῤῥήτους ὥσπερ ἐν τραγῳδίᾳ, τὰς τούτου γονάς] πλείους, inquit, εἰσὶν ἐν ταῖς κωμῳδίαις ὑποβολιμαῖοι, ἤπερ ἐν ταῖς τραγῳδίαις. Itaque ſic in Plauti Truculento meretrix alienos dolores ſibi ſuppoſuerat, Stratophanem militem dolis vt ductaret. In Capteiuis. Cateru. 2. — *neque vlla amatio, nec pueri ſuppoſitio. Moue vero ocius*] Sic κινεῖν apud Theocrit. Idyll. XV, verſ. 29. — κινεῦ δὴ, φέρε θᾶσσον ὕδωρ. L.

Lege, *ſuppoſiuit*, verſus gratia. Plautus ſaepe, *expoſiuit, depoſiuit.* B.

4 *Video, ſed nihil promoues*] Hinc eſt illud Virgilianum (Aen. IV, 641.), *Illa gradum celerans ſtudio properabat anili.* Scilicet non re celerat, ſed ſtudio. *Promoues*] Proficis. D.

Nihil promoues] Expreſſit tardos gradus ancillae ambulantis. Motum, inquit, corporis video, ſed itineris nulla progreſſio eſt. E.

Te, nutrix] Mſ. R. *moue vero ocyus, Genetrix.* L.

6 *Amabo, quid ait? cognoſcitne?*] Exhibitum ſpectatori eſt, quid poſt Scenam geratur, id eſt, agnitio puellae. *Ac memoriter*] Plus intulit quam interrogabatur: nam magna ſunt ſigna, in quibus anilis memoria non errat. *Ac memoriter*]

Py. Bene aedepol narras: nam illi faueo virgini.
Ite intro: iamdudum hera vos exſpectat domi.
Virum bonum eccum Parmenonem incedere
Video. vide vt otioſus it, ſi Dis placet!
Spero me habere, qui hunc meo excruciem modo.
Ibo intro, de cognitione vt certum ſciam:
Poſt exibo, atque hunc perterrebo ſacrilegum.

ACTVS

ter] Reſponſionis breuitas attulit compendium perquirenti, ne plura interrogaret. D.

7 *Nam illi faueo virgini*] Quaſi dicat, illi faueo, non Chaereae. et ſimul cauſa eſt, cur illum vlciſci cupiat: quia ſcilicet multum illi fauet. D.

9 *Virum bonum*] Εἰρωνεία. *Eccum Parmenonem incedere video*] Res odio dignior, nouitate ſcilicet inceſſus. D.

10 *Vide vt otioſus it*] Inuidet illi ſecuritatem, quem ſollicitum redditura eſt: non enim vlla alia erit vindicta poſt, praeter iſtam. *Vide vt otioſus it*] Vultu dicit, et geſtu eum eſſe ſecurum. Et mire Poeta laetum deſcribit, vt repente oſtendat eſſe commotum. *Si Dis placet!*] Proprium eſt exclamantis propter indignitatem alicuius rei. D.

Vide vt otioſus] Attende, inquit, vt ſecurus Parmeno ambulat, et otioſus. E.

11 *Spero me habere*] Pro *habituram*. aut *ſpero* pro *credo*, more ſuo. *Meo modo*] Id eſt, vt volo. D.

Spero me habere] Credo iam me repperiſſe conſilium, quemadmodum iſtum tormentis afficiam, et cruciem pro mea voluntate. E.

Vt *meo* in ictu acuatur, ſequor ordinem, *qui húnc excruciem meó modo*, qui reperitur in cod. vet. Priſciani pag. 1143. B.

12 *Ibo intro, de cognitione vt certum ſciam*] Eleganter, defatigare Parmenonem non neceſſarium putat, ſed ex occaſione. Nam poſt eum (*Nam prius*, ed. Argent.) dicit ſe ire intro: exitura autem, vt ipſum in timorem coniiciat. D.

Ibo intro] Pergam intro, vt cognoſcam an puella cognoſcatur. E.

De cognitione] Cognitiones ſiue agnitiones crebrae in Comoediis: quod Placid. Lactantius obſeruauit in Stat. Theb. libr. v, 718. *Mire*, inquit, *Comoediae contigit agnitio filiorum*. Vidend. Ariſtoteles περὶ ποιητικῆς. L.

13 Cum Faerno reponendum puto, *Poſt exeo*, vt ſupra III, 2. *Simul imperabo. poſtea continuo exeo*. B.

ACTVS QVINTI SCENA IV.

PARMENO. PYTHIAS.

REVISO, quidnam Chaerea hic rerum gerat.
Quod si astu rem tractauit, Di vostram fidem!
Quantum, et quam veram laudem capiet Parmeno!
Nam vt mittam, quod ei amorem difficillimum, et
Carissimum ab meretrice auara: virginem

Quam

1 *Reuiso quidnam Chaerea, &c.*] *Astu*, pro *astute*, modo aduerbium est; alias nomen: vt, *An in Astu venit?* D.

Reuiso, quidnam] Haec Scena allocutionem tenet serui gloriantis, quod consilio tantum beneficium dederit, vti amorem ei difficillimum explicauerit. cuius partes enumerat, quod *eum confecit sine molestia, sine sumtu, sine dispendio.* Illud maxime prouidisse gloriatur, *vt adolescens meretricum ingenia moresque cognosceret, vt, cum cognouisset, semper odisset.* E.

2 *Di vostram fidem*] Modo non inuocantis est, sed admirantis; et est figura ἐπιμονὴ per ἐκφώνησιν facta. D.

Quod si astu] Seruius in Virgil. Aeneid. XII, 694. L.

4 *Nam vt omittam, quod et amorem difficillimum et carissimum*] Quum dicere deberet, *quod ei amorem et difficillimum et carissimum confeci:* primo quasi oblitus dicti superioris, transit ad virginem: deinde addit caussam ex abundanti. Quod si dixisset, *amorem confeci*: posset intelligi *confeci*, expediui, perfeci. At vero *virginem confeci*, quid intelligemus, nisi hoc vnum, quod insultat Parmeno confectam virginem: quasi dicat superatam atque deuictam? Nam proprie hoc verbum conuenit gladiatoribus iis, qui grauissimis vulneribus occubuerunt. Sic Cicero in Catilinam (II, II.) *Gladiatori illi confecto et saucio.* Conuenit ergo seruilibus verbis, et velut iocose verniliterque iactanti, rem confectam esse in puella virgine, et non exhibere Chaereae damnum vel negotium. D.

Pro *omittam* recte Bemb. et duo vett. e nostris habent *mittam.* B.

5 *Ab meretrice auara: virginem quam amabat*] Ἀποσιώπησις secunda. *Difficillimum*, quia virginem quam amabat: *Carissimum*, quia a meretrice auara

Quam amabat, eam confeci ſine moleſtia,
Sine ſumtu, ſine diſpendio. tum hoc alterum,
Id vero'ſt quod ego mihi puto palmarium,
Me reperiſſe, quo modo adoleſcentulus
Meretricum ingenia et mores poſſet noſcere:
Mature vt quum cognorit, perpetuo oderit.
Quae dum foris ſunt, nihil videtur mundius,
Nec magis compoſitum quicquam, nec magis elegans:
Quae, cum amatore ſuo quum coenant, liguriunt.

auara (Leg. Difficillimum, *quia a meret. auara.* Cariſſimum, *quia virginem quam amabat*). D.

Hunc et ſeq. verſum emenda ita: *Cariſſimum, a meretrice auara virginem Quo amabat, eum confeci* etc. Nam ita habes, quod Donatus de verbo, *confeci*, poſtulauit. Deinde Eugraphius quoque legit *eum*. B.

8 *Id vero eſt*] *Vero*, niſi ornatiuum eſſet, nihil ſignificaret (cur non? nam ſignif. *haut dubie, nimirum*, et omnino habet vim affirmandi. Z.) *Palmarium*] Palma dignum. D.

Puto eſſe palmarium] Hoc eſt, quod ego arbitror mihi eſſe glorioſum, ibi palmam debere ſumi. E.

Puto palmarium] Gloſſar. *Palmarium* ἀξιονικόν. Priſcian. lib. 2. L.

10 *Meretricum ingenia*] Optime, non *meretricis* dixit, ſed potius *meretricum*. D.

11 *Mature*] Cito et ante tempus. *Vt cum cognorit*] Suauiter non, *Nouerit*, ſed *Cognorit*, dixit: quod eſt plenae perſpicaciae. *Mature vt cum cognorit*] Bene addidit *Mature*. Fere enim cito cognouiſſe obfuit: ſed id ad illecebram fuit quod * cognitus eſt cito (Forte, *Fere enim ſero cogn. obfuit; quippe id ad ill. fuit, quod nimis cognitum eſt ſero.* Z.). D.

12 *Quae dum foris ſunt*] Apud amantes ſcilicet. *Nihil videtur mundius*] Bene *Videtur*: non enim ſunt. D.

13 *Nec magis compoſitum quicquam*] Bona varietas. Nam haec omnia per *magis* aduerbium profert: nec omnia per comparatiuum gradum. *Nec magis elegans*] More ſuo, ne diceret compoſitius aut elegantius: vt ſupra, *Hoc nemo fuit minus ineptus, magis ſeuerus.* D.

14 *Quae cum amatore ſuo quum coenant*] Vnum *Cum*,

Harum videre illuuiem, ſordes, inopiam,
Quam inhoneſtae ſolae ſint domi, atque auidae cibi:
Quo pacto ex iure heſterno panem atrum vorent.

Noſſe

praepoſitio eſt: alterum coniunctio. et dicitur haec figura λειπτότης. *Liguriunt*] ἀπὸ τῦ λιγυροῦ, quod ſecundum Graecos ſuaue intelligitur. *Ligurire* dicitur, qui eleganter et more ſenum multo faſtidio ſuauiora quaeque deguſtat. D.

Ligurriunt] Vt ſupra dixi, leuiter cibos tangunt. cui contrarium *abligurrire*, quod ſignificat abſumere. E.

Cum amatore ſuo quum coenant, liguriunt] V: C. *Cum amatores ſuos vocant, lig.* quae lectio non mala. *Liguriunt*, λιγνεύυσι. Et *Ligurius*, *guloſus*, *catillo* λίχνος. Gloſſ. L.

Illud *ſuo*, recte Faernus eiecit. Sed verſum totum eſſe ſpurium multis de cauſis exiſtimo. Primum enim *Ligurrire* ſemper ſecundam producit, nec poteſt, qui eſt error Donati, proficiſci a gr. λιγυρὸν, quod de ſuauitate ſoni tantum dicitur, nunquam de ſapore. Deinde *ligurrire* ſignificat, edacem eſſe, cibi auidum; quod vero a ſenſu huius loci abhorret. Tum *coenant* hic acuit vltimam, ſatis inuenuſte. Adde, quod *Amatore ſuo*, ſtulte ſit dictum pro *Amatoribus ſuis:* illud enim de vna dicitur, non de pluribus. B.

Meretricis foris coenantis mores egregie expreſſit Lucianus in loco, quem dudum laudauit Daceria, in Dial. Crobylae et Corinnae: Ἦν δέ ποτε καὶ ἀπέλθῃ ἐπὶ δεῖπνον λαβῦσα μίσθωμα, ὔτε μεθύσκεται, καταγέλαστον γὰρ, καὶ μισῦσιν οἱ ἄνδρες τὰς τοιαύτας, ὔτε ὑπερεμφορεῖται τῦ ὄψυ ἀπειροκάλως, ἀλλὰ προσάπτεται μὲν ἄκροις τοῖς δακτύλοις, σιωπῇ δὲ τὰς ἐνθέσεις ὐκ ἐπ' ἀμφοτέρας παραβύεται τὰς γνάθυς· πίνει δὲ ἠρέμα, ὐ χανδὸν, ἀλλ' ἀναπαυομένη. Cf. Heaut. III, I, 48. Z.

15 *Harum videre ingluuiem*] Ordo erat, *Harum videre ingluuiem, ſordes, inopiam, quam inhoneſtae ſolae ſint domi:* id eſt, cum ſolae ſint, vt inhoneſtae, atque auidae cibi: quae quum foris ſunt, coenant ſcilicet. D.

Pro, *ingluuiem*, i. e. cibi auiditatem, legi debere *illuuiem*, ſeu, *inluuiem*, et codd. bonorum auctoritas, et ſenſus ratio ſuadet. Nam non modo *illuuies* et *mundities* ſibi ſolent opponi, ſed et cum ſequatur *auidae cibi*, ad vitandam tautologiam, praeferendum eſt *illuuies*. B.

17 *Quo pacto ex iure*] *Ex* pro *cum* poſitum eſt, aut deeſt *madidum*, aut *maceratum*, aut *emollitum*. Nam apparet et ſordidum eſſe, et quaſi atrum durumque panem, qui ex iure heſter-

Noſſe omnia haec, ſalus eſt adoleſcentulis.

Py. Ego pol te pro iſtis dictis et factis, ſcelus,
Vlciſcar: vt ne impune in nos illuſeris.
Proh fidem deum! facinus foedum. o infelicem adoleſcentulum!

O ſce-

heſterno ſit comedendus. Cui contrarium Salluſtius (Iug. 44.) poſuit, de deliciis militum loquens, *Panes enim in dies mercari*, inquit. *Ex iure heſterno panem atrum vorent*] Hoc eſt, vt quidam volunt, ex antiquitate mucidum: quaſi dicat, panem mucidum heſterno iure accipientes deglutiunt. D.

Quo pacto ex iure] Expreſſit meretricum ſordes. Si quidem praeter caetera et *ius* dixit *heſternum*, (quod ſignificat aquam pinguem) quod ab amatore tulerunt; aut domi fuerit ac remanſerit, quod foris coenauerint. E.

18 Lege, *ſaluti eſt*, vti ſuauitas ſoni, et linguae ratio poſtulat. B.

19 *Ego pol te pro iſtis dictis et factis, ſcelus, vlciſcar*] Miro artificio Poetae, et ab initio non placatur Pythias, nec in gratiam redit Chaereae. Et inſuper nunc mire a Parmenone irritatur magis: vt per eam Parmeno terreatur, et per Parmenonem ingredi ad Thaidem cogatur ſenex: et demum per ſenem nuptiae confirmentur. Haec ergo artificibus et eruditis, caetera ſpectatoribus Poeta exhibet. D.

20 *Ne impune in nos*] Ne ſine poena nobis iniuriam feceris. E.

Dele, *in*, cum duobus codd. Sic enim *illudere* occurrit Heaut. IV, 4, 19. et Phorm. V, 8, 22. B.

21 *Proh fidem deum*] Vim magnam oſtendit, deorum implorans fidem: quaſi in hoc negotio nihil poſſit (*proſit*, cod. vterque) humanum conſilium. *Proh fidem deum*] Simulata perturbatione ſui, Parmenonem terret Pythias. *Proh fidem deum*] Haec ſingula pronuncianda ſunt pauido et attonito vultu. *Foedum*] Crudele. Salluſtius (Catil. 15.), *Foedi oculi*. *O infelicem adoleſcentulum*] Plus eſt, miſeriam adoleſcentis dicere (*Plus eſt, miſereri iam adoleſcentis*, Mſ. H. Si quid mutandum eſt, lege, *P. e. de miſeria* etc. Z.) Pythiam, quam iraſci ei. D.

Pro deum fidem!] Dum progreditur Pythias, fingit adoleſcentem Chaeream intus captum, et pro moecho deprehenſum, quo facilius Parmeno terreatur. E.

Omnes libri, excepto Bembino, collocant, *Proh deum fi-*

O ſceleſtum Parmenonem! qui iſtum huc adduxit, PAR. quid eſt?
PY. Miſeret me: itaque vt ne viderem, miſera huc effugi foras.
Quae futura exempla dicunt in eum indigna? PAR. o Iuppiter,
Quae illaec turba'ſt? numnam ego perii? adibo. quid iſtuc, Pythias?
Quid ais? in quem exempla fient? PY. rogitas, audaciſſime?
Perdidiſti iſtum, quem adduxti pro Eunucho adoleſcentulum,

Dum

dem. recte. Seruius ad Aen. II, 502 ſic laudat; *Proh deum atque hominum fidem.* B.

Ab hoc verſu nouam exorſa eſt ſcenam Daceria. Z.

22 *O ſceleſtum Parmenonem*] Vt verba ſunt, periit profecto miſer adoleſcens, quum in eodem peccato iraſcitur Parmenoni Pythias, non Chaereae. D.

23 *Miſeret me*] Haec omnia quaſi ſecum loquitur: et fingit ſe neſcire, quod aſſiſtat Parmeno. D.

24 *Quae futura exempla dicunt in eum indigna?*] Graues poenae, quae poſſunt caeteris documento eſſe, *exempla* dicuntur. *In eum indigna?*] Modo per *indigna*, foeda, crudeliaque ſignificat. Vt Virg. (VI, 162.) — *atque illi Miſenum in littore ſicco, Vt venere, vident indigna morte peremtum.* D.

Exempla] *Exemplum* dicit grauem poenam, ſcilicet quae caeteris eſſe poſſit ad exemplum: nam alias dicit, *vterque in te exempla edent.* E.

25 *Quae illic turba eſt?*] Quae loquitur: aut quam oſtentat ex vultu ac dictis (*An, quam loquitur? an, quam oſtentat ex vultu?* Mſ. H.), ſed apparet, vultum (*ex vultu*, Mſ. B.) Pythiae turbam dicere. vt in Andria, *Sed quid Pamphilum exanimatum video? Vereor quid ſiet: operiar, vt ſciam nunc, quidnam haec turba triſtitiae adferat.* D.

26 *Rogitas, audaciſſime?*] Totum hoc terribile eſt in geſtu ac vultu Pythiae, et nimis vſitatum et femineum. D.

27 *Perdidiſti iſtum, quem adduxti, &c.*] Artificioſe non accuſat, quid peccauerit aduerſus Thaidem, quaſi ex poena adoleſcentis plus doleat, quam iraſcatur Parmenoni. D.

Dum ſtudes dare verba nobis. PAR. quid ita? aut quid factum'ſt? cedo.

PY. Dicam: virginem iſtam, Thaidi quae hodie dono data'ſt,

Scis eam hinc ciuem eſſe, et fratrem eius eſſe apprime nobilem?

PAR. Neſcio. PY. atqui ſic inuenta'ſt: eam iſte vitiauit miſer.

Ille vbi reſciuit factum frater violentiſſimus.

PAR. Quidnam fecit? PY. colligauit primum eum miſeris modis. PAR. hem!

Colli-

28 *Dum ſtudes dare verba nobis*] Bene, *Studes dare*: neque enim dediſti. *Quid ita*?] Deeſt *dicis*: vt ſit, *Quid ita dicis*? D.

29 Collocatio, *hodie quae*, codicibus probatur, et gratiorem efficit verſum. B.

30 *Scis eam hinc ciuem eſſe*] *Eam* abundat: quemadmodum ſupra, *Quam amabat virginem, eam confeci ſine moleſtia. Et eius fratrem apprime nobilem*?] Haec ad terrorem et gratiam aucta ſunt. Nam primo *virginem* poſuit, poſt *ciuem*, ad vltimum *nobilis ſororem*. D.

Scis iſtam ciuem] Vt vitiatori crimen increſcat, dicit *virginem eſſe ciuem*, et eius fratrem *adoleſcentem nobilem*, qui facile poſſit conſurgere. Praeterea dixit eſſe *violentiſſimum*. E.

Verſus gratia repone, *Scis eam ciuem hinc eſſe*? Atque pro, *eius*, ſenſus poſcit, *eii*, quia Parmenoni, qui ne ipſam puellam quidem, quae eſſet, ſciret, frater eius notus eſſe non potuit. B.

31 *Neſcio*] Perturbatus Parmeno nec negare potuit, nec conſentire voluit, ſed quaſi defenſionis loco dixit, *neſcio*. *Atqui ſic inuenta eſt*] Facile eſt vt credat, qui dicit *neſcio*. Ergo Pythias non laborat, vt ſuadeat ciuem eſſe. *Atqui ſic inuenta eſt*] Magnum horrorem incutit audienti, non accuſando, ſed miſerando Chaeream. D.

32 *Frater violentiſſimus*] Hoc inventum eſt, quod daretur ad nobilem(*quo declararetur* Adeo nobilem. Vide. ſupra I, 2, 124). D.

Omnes codd. praeter Bemb. et vnum e Regiis, *Ille vbi id reſciuit*. B.

33 *Colligauit primum eum*] Mira tarditas, ad torquendum Parmenonem: ſimul etiam re-

Colligauit? PY. atque equidem orante, vt ne id faceret, Thaide.

PAR. Quid ais? PY. nunc minatur porro ſeſe id, quod moechis ſolet:

Quod ego nunquam vidi fieri, neque velim. PAR. qua audacia

Tantum facinus audet? PY. quid ita tantum? PAR. annon tibi hoc maximum eſt?

Quis homo pro moecho vnquam vidit in domo meretricia

Prae-

liſtus ad ſuccurrendum locus. D.

Illud *hem* a codd. vett. recte abeſt. B.

34 *Atque equidem orante, vt ne id faceret, Thaide!*] Adeo violentiſſimus. Et recte hoc additum, ne ſperet auxilium a Thaide. D.

Lege verſus et ſenſus cauſa, *et quidem*. Nam, *equidem*, in priſcis ſcriptoribus ſemper eſt primae perſonae. B.

35 *Nunc minatur*] *Minatur* vt ſuccurri poſſit ei, qui non ſit paſſus. *Minatur porro ſeſe*] Deeſt *facturum*. *Quod moechis ſolet*] Deeſt *fieri*. D.

Id quod moechis ſolet] Hinc intelligimus quaedam in moechos eſſe ſupplicia, vel ſpadari, vel aliud quidlibet ad crudelitatem ſiue turpitudinem. Haec Pythias reticet. E.

Quod moechis ſolet] Puta abdomen adimere. Plautus Mit. Scen. vlt. Horat. lib. 2. Sat, 2, 45. *Teſtes caudamque ſalacem Demeteret ferro*. Qua poena affici poſtea κτηνοβάται ſoliti. Matt. Blaſtares Hieromonach. ὁ μέντοι πολιτικὸς νόμος, οἱ ἀλογευόμενοι, φησὶ, ἤτοι κτηνοβάται καυλοκοπείσθωσαν. Soliti etiam moechi παρατίλλεσθαι. Scholiaſt. Ariſtoph. in Plutum. Horat. lib. 1. Saty. 2, 132. *Diſcincta tunica fugiendum eſt, ac pede nudo; Ne nummi pereant, aut pyga, aut denique fama*. Vid. obſeruationes Catullian. L.

37 *Quid ita tantum?*] Nimis (*Minus*, edd. vett.) callide Pythias hunc dicit violentum: et tamen iniuſtum, audacemque dici non patitur, ſed defendit, vt magis terreat Parmenonem. D.

38 *Quis homo pro moecho vnquam*] Cauſa finalis (*ſit talis*), virginem ciuem apud meretricem vitiauit: mercedem offert: petitur ad ſupplicium. D.

Quis

Praehendi quemquam? PY. neſcio. PAR. anne hoc neſciatis? Pythias:

Quis homo pro moecho] Et ſupra iſto conſilio vſi ſunt, vt impunitatis ſpem ſibi in domo meretricis pollicerentur; ita et nunc arguit Parmeno, quod *pro moecho in domo deprehenſus ſit meretricia adoleſcens.* E.

Pro moecho vnquam vidit] Ergo cum eiuſmodi lupis impune erat voluptatem capere. Vid. Auguſtin. de Ciuit. Dei XIV, 17. Lactantius diuin. inſtit. VI, 23. *Ne quis eſſet, qui poenarum metu abſtineret alieno, lupanaria quoque conſtituit, et pudorem infelicium mulierum publicauit.* Afterins Epiſc. Amaſeae Homil. *An liceat homini dimittere vxorem*, pag. 73. *οἱ τοῖς τοῦ βίου τούτου νομοθέταις προσέχοντες, ἀνεύθυνον καταλείπουσι τῆς πορνείας τοῖς ἀνδράσι τὴν ἐξουσίαν.* Hieronym. in Epitaphio Fabiolae: *Aliae ſunt leges Caeſarum, aliae Chriſti: aliud Papinianus, aliud Paulus noſter praecipit. Apud illos viris impudicitiae frena laxantur, et, ſolo ſtupro atque adulterio condemnato, paſſim per lupanaria atque ancillulas libido permittitur.* Elegans hac de re locus Zenonis Epiſc. Veron. Homil. de Pudicitia: *Lubrici mariti humanarum legum iniqua impunitate decepti, iuſtitiam veram nec ex ſua ipſa voluntate noſcentes, quod pati nolunt, libenter efficiunt; qui profanae libidinis deteſtabili furto diſtracti, turpibus tam non contenti latibulis, aliquotiens, proh nefas! ſub ipſis obtutibus matronarum veſana congreſſione deſudant.* Hinc apud Quinctilian. VII, 4. quaeritur, an deprehenſus in lupanari cum alterius vxore adulter ſit: quia non de appellatione, ſed de vi facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Inter haec autem ſcorta, cauponae quoque mulieres, miniſtraeque earum numerantur: L. fin. C. Si mancip. ita ven. et ſane meretrices inter inſtrumenta cauponae referuntur. l. 49. §. 9. ff. de ritu nuptiar. ideoque ab iſtis feminis pudicitiae ratio non requiritur, quas vitae vilitas dignas legum obſeruatione non credidit. Imp. Conſtant. l. 29. C. ad L. Iul. de adult. Vlpian. l. 13. §. 2. ff. eod. Eclog. Baſil. lib. LX. Tit. 37. L.

Ne, *pró*, acuatur, et, *Moecho*, in Theſi deprimatur, repone, *Quis homo vnquam pro moécho vidit* etc. B.

39 *Neſcio*] Quam aſtute dixit *Neſcio*: ne laborans ad contradicendum, amitteret fidem ſupplicis (*ſimplicis*, Mſ. B.) perſonae, ac vera dicentis. Vult enim magis nuncii officio fungi, quam perſuadentis. D.

Dico, edico vobis, noſtrum eſſe illum herilem filium. PY. hem,
    Obſecro, an is eſt? PAR. ne quam in illum Thais vim fieri ſinat.
    Atque adeo autem cur non egomet intro eo? PY. vide, Parmeno,
    Quid agas, ne neque illi proſis, et tu pereas. nam hoc putant,
    Quicquid factum'ſt, ex te eſſe ortum. PAR. quid igitur faciam miſer?

Pro *Prehendi*, quod in probatis reperitur libris, verſus gratia cum Faerno repono, *Prendi*. Deinde legendum eſt, *at ne hoc neſc.* B.

40 *Dico, edico vobis*] Αὔξησις, vt ſupra, *Vbi quaeram, vbi inueſtigem?* *Dico*] Tibi, Pythias. *Edico*] Omnibus tuis. Ergo ad vniuerſos vtrumque refertur, et *Dico* et *edico*. D.

Dico, edico] Vti iracundiam vel meretrix, vel quilibet alius temperare poſſit, maluit (*mauult* Z.), qui ille adoleſcens ſit, confiteri, ne propter nobilitatem in eum aliquid conſtituatur. E.

41 *Obſecro, an is eſt?*] Inſultantis. vt in Phormione (v, 7, 52.), *Hicine eras?* Nam ſciebat eum eſſe. *Ne quam in illum Thais vim fieri ſinat*] Quam bene prouidet Pythias! (Forte, quantum ex litteris q. e. o. n. n. ſ. i. t. quae in quibuſdam libris ſunt, coniicere licet, addenda ſunt haec: *Quae equidem omnia narrat, ne ſeruus irrumpat ad Thaidem.* Z.). D.

Ne quam in eum Thais] Bene adiecit *Thais*, quae eius fratrem habet amatorem. E.

42 *Atque adeo autem cur non egomet intro eo*] Pythias, *Vide, Parmeno, quid agas, ne neque illi proſis, et tu pereas.* Totum hoc ad id addidit, vt ſenex intromittatur ad confirmandas nuptias: ſed Poeta hoc agit, perſonae neſciunt. D.

Cur non ego] Credit iam ſe non (*nunc*) poſſe ſuccurrere. Verum quoniam Pythias mentitur, metuit ne ingreſſus Parmeno aliud inueniat, ideo obſiſtit et prohibet ne ingredi vellet, quod illi potius iraſcuntur, quod credunt ipſius conſilio cuncta perfecta. E.

44 Noſtri fere omnes, *a te eſſe*. Recte: vt And. III, 2, 9. et II, 1, 35. B.

45 Quidue incipiam? ecce autem video rure redeuntem ſenem:
Dicam huic, an non? dicam hercle: etſi mihi magnum malum
Scio paratum: ſed neceſſe eſt: huic vt ſubueniat. Py. ſapis.
Ego abeo intro: tu iſti narra omnem rem ordine, vt factum ſiet.

Hh 5 ACTVS

45 *Quidue incipiam?*] *Facimus* mediocria, *Incipimus* ingentia. *Ecce autem video rure redeuntem ſenem*] Choragii eſt adminiſtratio, vt opportune in proſcenium (Leg. *Choragi ſit artificio, vt opportune in proſc. veniat ſenex*). D.

Ecce autem video] Supponit deliberatiuae ſpeciem, vtrum indicet domino an non; vt oportuit, celeri conſultatione, quid faciendum eſſet, elegit, dicens: *neceſſitatem eſſe dicendi.* Ita et honeſtum, et vtile ſemper vincitur, ſi modo neceſſitas ſit, ob quam aliter quam cogitur, fieri non poteſt. E.

46 *Dicam huic; an non?*] Hoc non eſſet veriſimile, niſi dubitaſſet. Quid enim ad Chaeream pertinet, dubitat. (Leg. DICAM H. A. N. DICAM HERCLE. *Hoc non eſſet veriſimile, niſi dubitaſſet. Quod ad Chaeream pertinet, non dubitat: quod ad ſe ipſum pertinet, dubitat*). D.

Ne verſus, qui, vt caeteri, tetrameter eſſe debet, toto pede ſit breuior, leg. *Dicam huic, annon dicam? dicam hercle: etſi* etc. B.

47 *Scio paratum: ſed neceſſe eſt*] Haec cauſa dubitandi fuit: quod hinc Parmenonis, illinc adoleſcentis periculum cernitur. *Sed neceſſe eſt*] *Dicere*, ſubaudiendum eſt: vt ſit, *Sed neceſſe eſt dicere*, et ἀσυνδέτως inferendum eſt quod ſequitur. Deeſt enim *propterea*, vel quid tale. *Sapis*] *Sapis* dicit, non videns quid futurum ſit: ſed tantum deriſiſſe contenta. D.

48 *Vt factum ſiet*] Mſ. R. *ſit*. L.

Pro *Omnem rem*, cum vno cod. Faernus recte legit, *Omne*. Nam ita et verſui et ſenſui conſulitur. B.

ACTVS QVINTI SCENA V.

LACHES. PARMENO.

Ex meo propinquo rure hoc capio commodi:
Neque agri, neque vrbis odium me vnquam percipit.
Vbi satias coepit fieri, commuto locum.

Sed

1 *Ex meo propinquo rure hoc capio commodi*] Annotandum, quod huius senis nomen apud Terentium non est: apud Menandrum Simon dicitur. *Ex meo propinquo rure hoc capio commodi*] Firmatur (*formatur* Z.) status trepidantis senis, vt appareat, quam inopinato malo amens fieri possit: quod ipsum superius et in Parmenone seruatum est. Imparatis enim mentibus mala maiora sunt. Ergo nunc tam otiosus incedit senex, vt neque mores increpet, nec quicquam suspicetur mali, sed agat (*aiat* Z.) gratias proximae villae: cuius beneficio non scit, quid in vrbe agerent filii. Et nunc adest, vbi opus est Poetae. Et vide hanc caussam fuisse, cur non ad villam diuerterit. Omnes. villas comicas surburbanas esse (Ordo debet esse hic: *Et vide, omnes villas c. s. esse, et hanc caussam fuisse, cur* etc.), commoditatem ipsam nunc explicat et ostendit. D.

Ex meo propinquo] Haec Scena narrationem continet, quemadmodum filius eius (*Senis* Z.) in domo meretricis pro Eunucho captus: simul cum defensione et adolescentis qui captus est, et ipsius qui narrat, ne videatur ipse suis ad periculum consiliis dominum impulisse. *Ex meo propinquo*] Ex solo et vicino agro. E.

Ex meo propinquo rure] Charis. libr. 1. L.

2 *Neque agri, neque vrbis*] Tragicus apparatus. Delicias memorat, qui pericula cogniturus est. *Odium me vnquam percipit*] Fastidium ex abundantia est (Hoc Scholio *Satias* explicatur. Z.). D.

3 *Vbi satias coepit fieri*] Suffecerant ad hanc sententiam duo superiores ii versus: sed ἐνέργεια est senilis eloquii, faceti et garruli simul. *Commuto locum*] Mira breuitate duas res explicuit simul. *Vbi satietas est*, deest *Nam:* vt sit, *Nam vbi satietas coepit fieri.* Et *coepit*, pro *coeperit*. *Satietas*, odium: ab eo quod praecedit, id quod sequitur. D.

Sed eſtne ille noſter Parmeno? et certe ipſus eſt.
Quem praeſtolare, Parmeno, hic ante oſtium?

PAR. Quis homo eſt? ehem, ſaluum te aduenire, here, gaudeo.

LA. Quem praeſtolare? **PAR.** perii: lingua haeret metu.

LA. Hem! quid eſt, quid trepidas? ſatine ſalue? dic mihi.

PAR.

4 *Sed eſtne ille noſter Parmeno? et certe ipſus eſt*] Et dubitauit, et firmauit poſtea: vtpote ſenex, viſu iam languido, atque oculis aetate defeſſis. D.

Eſtne ille noſter Parmeno] In Mſ. R. *eſt* omittitur. L.

5 *Quem praeſtolare, Parmeno, hic ante oſtium?*] Noue (*Antique*. Nam apud Plautum idem occurrit Z.): non, *Cui praeſtolare:* ſed, *Quem* dixit. Aliter Tullius in Catilinam (1, 9.) *Qui tibi ad forum Aurelium praeſtolarentur. Praeſtolari*, eſt praeſto eſſe et apparere, hoc eſt, obſequi. D.

Quem praeſtolare] Notandum quod hic per accuſatiuum protulit, *quem praeſtolare*. At vero Cicero per datiuum (Catil. 1, 9.): *Qui tibi ad forum Aurelium praeſtolentur armati?* E.

Quem praeſtolare] Priſcian. lib. IIX. L.

6 *Quis homo eſt?*] Quare, *Quis homo*, quum prouiderit venientem: vtrum non vult videri prouidiſſe, ne quid fallaciae paraſſe videatur? Sic et in Andria, *Quaſi de improuiſo reſpice ad eum*. Vel quia perturbatur exanimatus, qui dum quid apud Thaidem geratur, auſcultat, non videt ſenem propius accedere, quem longe viderat? An vero idcirco hoc fingit, quia quod parabat dicere de Chaerea, poſtquam cominus ventum eſt, non audet loqui? D.

Aduenifſe recte habent omnes noſtri, vno excepto. Deinde dele, *Here*, quod a tribus probatis abeſt, praeſertim cum idem nomen paulo poſt occurrat. B.

7 *Lingua haeret metu*] Virgilius (Aen. II, 774.), *Et vox faucibus haeſit*. D.

8 *Quid eſt, quod trepidas?*] Inſtandum eſt ſeni ad audienda, quae de facili nunquam fateretur Parmeno. *Satiſne ſalue?*] *Salue*, integre, recte, commode. Plautus in Trinummo (v, 2, 53.), *Beneuolens tuus atque amicu'ſt*. LE. *ſatin' ſalue? Satiſne ſalue?*] Nunc aduerbium eſt: producta eſt e litera.

PAR. Here, primum te arbitrari, quod res est, velim:
Quicquid huius factum'st, culpa non factum'st mea.
LA. Quid? PAR. recte sane interrogasti: oportuit
Rem praenarrasse me. Emit quendam Phaedria
Eunu-

litera. Sallustius, *Inde ortus sermo, percontantibus vtrimque, satin' salue (saluae* sc. res) *quam grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis agerentur* (augerentur). D.

Appone *Hem* versui priori: et in sequenti lege, *Quid est, quod tu trepidas?* Nam, *tu*, habent nostri plerique. B.

9 *Here, primum te arbitrari, quod res est, velim*] Quod ante narrationem confirmatio inducitur, contra morem et praecepta est: sed merito, quia perturbatus est, licet simul * vt non possit dicere (*quia pert. est ita, licet simulet, vt* etc.). D.

Primum te arbitrari] Antequam crimen vel admissum aliquod facinus narraret, prius voluit, quod factum esset a se remouere. *Ne me*, inquit, *spectes*, hoc est, ne de me esse credas. Sed hoc stulte factum, nisi crimen vel facinus dixisset, purgare non debuit personam suam. Ideo senex interrogat *quid factum sit*. Et Parmeno, *Recte*, inquit, *oportuit rem praenarrasse me*. Hoc est, crimen, quod est admissum, prius oportuit dicere, et sic adhiberi in omnibus purgationem. E.

Plerique codd. *id quod res est*: vt supra IV, 6, 10. B.

10 *Quicquid huius factum est*] Absolute vt supra, *Et quicquid huius feci, causa virginis feci.* Aut deest *rei:* vt sit, *huius rei.* Stomachose. D.

11 *Quid?*] *Quid*, interrogat. quis enim ante, crimen, quam obiiciatur, aut proponatur, neget. *Recte sane*] Docte Terentius ipse se reprehendit. Nam ordine factum non est prae timore et conscientia. D.

12 *Emit quendam Phaedria Eunuchum*] Vide narrationem a necessariis et vrgentibus coeptam, non in se continere, nisi quod rei conditio cogit fateri. *Emit*, inquit, *quendam Eunuchum, quem dono huic daret*] Non dixit, Cui dono daret; aliter ab amoris mentione coepisset. Deinde τὸ *quendam* ἐξουθενισμὸν significat, et εὐτέλειαν ἀνδρός. D.

Emit quendam Phaedria Eunuchum] Cum Aethiopissam etiam, tamen de Eunucho tantum narrat, quia ipse pertinet ad causam, et ne dominum in muneribus onerare videatur. E.

Eunuchum, quem dono huic daret. LA. cui? PAR. Thaidi.
LA. Emit? perii hercle! quanti? PAR. viginti minis.
LA. Actum'st. PAR. tum quandam fidicinam amat hic Chaerea.
LA. Hem, quid? amat? an scit iam ille quid meretrix fiet?

An

13 *Huic*] *Huic* more suo dixit potius, quam *meretrici*. Quinetiam interrogatus, *Thaidi* potius dicturus est, quam vt nomen dicat, quo offenditur senex. *Eunuchi* autem solius mentio necessaria est; quia dicturus est, *pro Eunucho deductum Chaeream*. D.

15 *Actum est*] Desperantis verbum. *Tum quandam fidicinam amat hic Chaerea*] Mire et necessario variauit: ille *Emit*, vt Eunuchum mittat ad Thaidem: hic *Amat*, vt deduci se pro Eunucho velit. *Quandam fidicinam*] Extenuatio criminis est: non (excidit, *dicens*, Z.) quod virginem, quod ciuem vitiauerit. D.

Pro *Hic*, repone *Hinc*, h. e. eadem Thaidis domo. Sic occurrit, *amat a meretrice*, *a lenone*. Vide ad v, 4, 5. B.

16 *Hem, quid? amat?*] Haec singula pronuncianda sunt, vt stuporem nimiae indignationis ostendant. *An scit iam ille quid meretrix fiet?*] Quia fidicina, meretrix est. D.

Hem? quid? amat? an scit iam] Licet breuiter supra Parmeno vtrumque narrauerit, vel ipsum emisse * (Etsi Westerhouius negat, se in MSS. lacunam inuenisse: nomen tamen, *Phaedriam*, excidisse videtur Z.) meretrici, vel Chaeream amare coepisse; tamen vtriusque calamitatis sensus (Lege *sensu*, vel *sensu perturbatus* Z.), senex grauiter indignatus conqueritur; *scit iam ille, quid meretrix*? Sed ita non adolescenti crimen instituit, quod vir sit; sed quod *scit*, *quid meretrix fiet*. An quia (*Aut cuiusdam iam* Z.) quodam astu et calliditate, mala haec mihi ingeminata sunt, vt *aliud malum ex alio* nasceretur. Aliud enim malum computat Eunuchum; aliud, quod minor filius coeperit amare meretricem. E.

Ne, *amat*, quod in repetitione acui debet, in Thesi lateat, illud *Hem* appone priori versui. Deinde colloca, *an iam scit ille* etc. B.

An in Astu venit? aliud ex alio malum!

PAR. Here, ne me spectes: me impulsore haec non facit.

LA. Omitte de te dicere: ego te, furcifer,

Si viuo. sed istuc quicquid est, primum expedi.

PAR. Is pro illo Eunucho ad Thaidem deductus est.

LA. Pro Eunuchon'? PAR. sic est. hunc pro moecho postea

Com-

17 *An in Astu venit*] *In Astu*, in vrbem de Piraeo. Sic Athenienses vocabant vrbem suam: vnde ipsi incolae ἀστοὶ vocantur. *Aliud ex alio malum*] Hoc separatim dixit senex, fixis in Parmenonem oculis. D.

An in Astu venit?] Asconius Pedian. in II. Verr. Priscian. lib. XV. Acro ad XIV. Epist. Horat. Stephan. de Vrbib. ἐλέγετο δὲ κατ' ἐξοχὴν πόλις (Alexandria) καὶ πολῖται ἐξ αὐτῆς· ὡς ἄστυ αἱ Ἀθῆναι, καὶ ἀστοὶ, καὶ ἀστικοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς καὶ ἐπὶ Ῥώμης λέγεται ὕρψ. L.

18 *Me impulsore haec non facit*] Ipsum accusat conscientia: non enim quod leuius est, dixit, *me sciente:* quum (*sed quo* Z.) plus inferat, *me impulsore*. D.

Here, ne me spectes] Narratio causae redit ad defensionem suam, quam supra dimiserat. E.

19 *Ego te, furcifer, si viuo*] Modo omnis saeuitia comica aut in comminatione est, aut in apparatu verborum. D.

20 *Si viuo!*] ἀποσιώπησις, *te vlciscar;* quia necessario sequitur. *Sed istuc quicquid est*] Inuenta causa, cur supplicia differantur, donec vxorem ducat Chaerea, et ipse purget Parmenonem: secundum argumenta, quae sibi ipse prospexit, iussu coactuque fecisse, et imperio herilis filii sui, Chaereae scilicet. D.

21 *Ad Thaidem deductus est*] Vnde ductor ipse sceleratus (*Bene, ductor ipse siletur*. Edd. vett. recte). D.

Pro vulgari illo, *Thaidem hanc*, lege, *Thaidem huc;* vt supra II, 3, 60. Namque et hic et illic Parmeno ante Thaidis stat ostium. B.

22 *Pro Eunuchon'*] Non interrogat, sed exhorrescit. *Hunc pro moecho postea*] Bene studuit Terentius *pro* bis numero dicere: et *pro* Eunucho, et *pro* moecho. *Pro moecho* autem quasi excusans dixit. Nam vere in virginem Atticam, non *pro moecho*, sed moechus est. *Hunc pro moecho postea*] Bene vtrum-

Comprehendere intus, ět constrinxere. LA. occidi!
PAR. Audaciam meretricum specta. LA. numquid est
Aliud mali damniue, quod non dixeris,
Reliquom? PAR. tantum est. LA. cesso huc introrumpere?

PAR.

vtrumque *pro:* quia neque Eunuchus est, qui vitiauit virginem: neque moechus, qui in domo meretricia. Et specta quam oratorie transtulerit mentionem vitiatae virginis. *Pro moecho,* inquit, vt culpam Chaereae sub meretricis accusatione celaret. *Hunc pro moecho*] Bene totum *pro*: quia neque Eunuchus, qui ephebus: neque adulter, qui amator. D.

Hunc pro moecho] Bene ita *pro moecho* dixit, quia in domo meretricis moechi crimen nullum est. E.

23 *Comprehendere intus, et constrinxere*] Quo dicto vim ingentem inferri significat Chaereae. *Comprehendere*, significat strictim (Lege, *strictum,* ob codd. et edd. vett.) aliquem in facinore deprehensum. D.

Et constrinxerunt] Hoc est, vinculis alligarunt. E.

24 *Audaciam meretricum specta*] Maior ἔμφασις accusationis est per pluralem numerum, quam singularem. Sic alibi: — *an potius ita me comparem, Non perpeti meretricum contumelias? Audaciam meretricum*] Oratorie auertit iram senis a se, et a Chaerea: atque deriuat in meretricem. D.

Audaciam meretricum] Iam seruus meretrices accusare coeperat, et audaces dicere, vt exinde a crimine suo per accusationem (Excidit *aliorum* Z.) auocet dominum. E.

25 *Numquid est aliud mali, damniue?*] Bene interrogat: quia omnia inuitus seruus dicere videbatur. Et cum damnum, malum sit, de proximo collatum discernitur: et *damnum* ad emtionem Eunuchi, *malum* ad comprehensum pertinet et constrictum Chaeream. D.

Num quid est aliud mali damniue] *Mali* pertinet ad hoc, quod Chaereas pro moecho intus est deprehensus et ligatus: *Damni* ad illud, quod est a Phaedria emtus Eunuchus. E.

26 *Cesso huc introrumpere?*] In tantam formidinem coniectus est senex, vt non miremur, quod tam cito nuptias firmet ephebi et virginis: et (*vt* Z.) quamuis non honeste, tamen quia ex (*est in* Z.) ingenti metu, vel indigno matrimonio filii vitam pacisci velit. D.

Vt versus stet, lege *Reliqüom,* vt quadrisyllabon. B.

PAR. Non dubium est, quin mihi magnum ex
hac re sit malum: •
Nisi quia necesse fuit hoc facere. id gaudeo,
Propter me hisce aliquid esse euenturum mali:
Nam iam diu aliquam causam quaerebat senex,
Quamobrem insigne aliquid faceret iis: nunc repperit.

ACTVS QVINTI SCENA VI.

PYTHIAS. PARMENO.

NVNQVAM aedepol quicquam iam diu, quod magis vellem euenire,

Mihi

27 *Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum*] Suaue est, nescire personas, quid agat Poeta. Ita non (Lege, *Nam non:* aut, *Annon sit*, deleto puncto Z.) periclitaturus Parmeno. D.

28 *Nisi quia necesse fuit*] *Necesse*, est nomen. Nam *necessus*, *necessis*, et *necessitas*, et *necessum*, lectum est. *Id gaudeo*] Scilicet, vt succurratur Chaereae periclitanti. D.

In Bemb. est, *necessus*. Praefero equidem, *necessum*, quod saepenumero apud Plautum occurrit. B.

29 *Propter me*] Plus dixit, quam si *per me* diceret. *Hisce aliquid*] Meretricibus, non adolescentibus. Et item pluraliter suo more: vt, *Audaciam meretricum specta*. Et, *Non perpeti meretricum contumelias*. D.

30 *Nam iam diu aliquam causam quaerebat senex*] Nota *causam*, pro occasione. D.

31 *Quamobrem insigne aliquid faceret*] Manifestius hoc Menander explicat, iampridem infestum meretrici senem, post corruptum ab ea Phaedriam: nunc demum se inuenta occasione vindicaturum. *Quamobrem*] Quamuis dixisset *causam*, intulit *quamobrem*. *Insigne aliquid*] Magnum et nobile facinus. *Faceret*] ἰδιωτικῶς dixit. D.

Cum ordo verborum in alio cod. alius sit, et, *aliquid mali insigne*, satis latine dici nequeat; repone, *Quamobrem aliquid aegre fac*: vt supra IV, 1, 10. et Plaut. Cas. III, 4, 17. vbi *aegre facere alicui* occurrit. B.

1 *Nunquam aedepol quicquam iam diu*] Pythias egreditur

Mihi euenit, quam quod modo ſenex intro ad nos venit errans.
Mihi ſolae ridiculo fuit, quae, quid timeret, ſciebam.
PAR. Quid hoc autem eſt? PY. nunc id prodeo, vt conueniam Parmenonem.
Sed vbi obſecro eſt? PAR. me quaerit haec? PY. atque ecçum video: adibo.
PAR. Quid eſt, inepta? quid tibi vis? quid rides? pergin'? PY. perii,

Defeſſa

ditur veluti irriſura Parmenonem, vt ipſa putat. Egredi autem a Poeta cogitur, vt doceat populum, quid intus egerit ſenex. Ergo perſona cachinnans inducitur, quaerens Parmenonem: aſpectuque eius, ob nimium riſum, vix loqui poſſe (*poteſt*). *Nunquam aedepol quicquam*] Rarum eſt euenire quod velis: et quod maxime velis, id rarum magis. D.

Nunquam aedepol] Haec Scena continet inſultationem, quod cum ingreſſus eſſet ſenex in domum Thaidis, quaſi timidus et ſollicitus de filii poena, inuenerit eum indutum veſte Eunuchi, quod ſe Pythias per dolum feciſſe laudat, vt Parmeno deciperetur, ac metu territus domino indicaret, quod celare debuerat. Pulchre autem factum, quod metu quodam compulſus ſenex ingreſſus eſt in domum meretricis, vt filio ſubueniret; et ſic, dum illic Chremes eſt, frater quoque vitiatae virginis adeſt, et Chaereae promiſſio ad nuptias completur. E.

2 *Intro ad nos venit errans*] Non greſſu errans, nec via: ſed animo et opinione. D.

3 *Mihi ſolae ridiculo fuit*] *Soli* regulariter dicitur: *ſolae* non recte, ſed antique. vt alibi, *Hoc ipſa in itinere alterae dum narrat, forte audiui* D.

Etſi *ſolae* olim dictum eſt: non tamen vnquam *ſolo* in maſcul. pro *ſoli*. Caeterum *ſcibam* placet, pro *ſciebam*. B.

4 *Quid hoc autem eſt?*] Ridentem miratur Parmeno. *Nunc id prodeo*] Propter id. D.

5 In vett. libris Faerni et noſtris verba, *me quaerit haec*, affirmatiue leguntur. B.

6 *Quid rides? pergin'?*] Ex huius verbis oſtendit (*oſtenditur*) quam multum rideat petulans puella. *Perii*] Proprie hic (*hoc*) verbum eſt aptum, quaſi ſit laſſa ridendo. D.

Ne claudicet verſus, lege, *quid tibi eſt*; vt Creticus efficiatur. B.

Defeſſa iam ſum miſera te ridendo. PAR. quid ita? PY. rogitas?
Nunquam pol hominem ſtultiorem vidi, nec videbo: ah,
Non poſſum ſatis narrare, quos ludos praebueris intus:
At etiam primo callidum et diſertum credidi hominem.
Quid? ilicone credere ea, quae dixi, oportuit te?
An poenitebat flagitii, tè auctore quod feciſſet

Ado-

8 *Nunquam aedepol hominem ſtultiorem vidi*] Poſtquam *rogas* dixerat, quaſi narratura videbatur: et (*ſed*) redit ad inſultationem. D.

9 *Quos ludos praebueris intus*] Ex errore et metu nimio ſenis, credentis conſtrictum filium ſe offenſurum in domo meretricis. D.

Non poſſum ſatis narrare] Mſ. R. *Non pote ſatis narrari.* L.

Lege, ordine paulum immutato, *Non p. ſ. n. quos praebueris ludos intus.* B.

10 *At etiam primo callidum ac diſertum credidi hominem*] Haec omnia ſic in Scena pronunciata ſunt, vt riſu interrumpi verba puellae viderentur. Maioriſque inſultationis eſt, ſi is qui fatigat alterum (adde e codd. *riſu*), dicat ſe ante de illo multo aliter ſenſiſſe. D.

Callidum ac, codd. et edd. vett. B.

11 *Ilicone credere*] Non ideo hoc dicit, quod perſonae ſuae fidem deroget: ſed quod res incredibilis fuerit, quam illi perſuaſerit; aut certe ſi credendum fuerit, non ſtatim, neque exanimata, neque facta rei cognitione. *Ilicone credere*] Obiurgatio de tempore. D.

Quid? illicone] Accuſat Parmenonem ſtultitiae, primum quod credit ea, quae ſibi ab ancilla, et ab amata (*amara* W. *alienata*, ſeu *acerbata*, ſeu, quod exquiſitius eſt, *animata* Z.) dicerentur. Deinde quod ea, quae celare debuerat, indicauerit domino. E.

Quidam, *Quid?* tribuunt Parmenoni, ſed contra codd. vett. B.

12 *An poenitebat flagitii*] Illud quod ſupra, a ſtulto: hoc quod nunc dicit, a malo fieri potuit. Illud, ab imprudente: hoc quod peius eſt, a ſciente. *An poenitebat flagitii*]

Par-

Adolescens, ni miserum insuper etiam patri indicares?

Nam quid illi credis animi tum fuisse, vbi vestem vidit Illam esse eum indutum pater? quid est? iam scis te periisse.

PAR. Hem, quid dixti, pessuma? an mentita es? etiam rides?

Itan'

Paruum videbatur. Ipse alibi (Heaut. I, 1, 20.), *Quantum hic operae fiat, poenitet.* Plautus in Truculento, *Poenitetne te, quod ancillas iam?* (Locus integer Plauti II, 6, 52. est: *Poenitetne te? quot ancillae sunt iam?*) Nimis erumpere * (*Nisi nimirum erumperes* Z.). D.

An poenitebat] An, inquit, te poenitebat eius flagitii, quod factum esset ab adolescente * indicare patri et prodere (*ab adolescente, ni miserum insuper etiam indicares patri, et proderes* Z.), quo eius facinus publicaretur? E.

13 *Ni miserum insuper etiam patri indicares?*] Duo obiicit: vnum, quod male consuluerit; alterum, quod male prodiderit consilia sua. Et bene *Indicares.* Nam *indicium* dicitur eius, qui vna peccauerit (Donato conuenit Asconius in diuin. cap. II. *Index est*, inquit, *qui facinoris, cuius ipse est conscius, latebras indicat, impunitate proposita*). *Ni miserum insuper etiam patri indicares?*] Ad inuidiam Parmenonis, miserum dicit adolescentem. eo modo quo Iuno accusans Venerem, ait (Aen. x, 89.) — *an miseros qui Troas Achiuis Obiecit?* Sic enim agimus, quum ab his, qui falso rei sunt, in auctores culpam sceleris remouemus. D.

14 *Nam quid illi*] Adolescenti scilicet. D.

Quid illi credis animi] Qualem, inquit, credis adolescenti fuisse animum eo tempore, quo se visum vidit a patre, quod Eunuchi veste esset indutus? E.

Ne versus iuguletur, repone, *Nam quid illi credis tum animi.* B

15 *Quid est? iam scis te periisse*] Hoc non stupentibus, ac culpam patientibus dicitur (*Hoc obstupentibus ac culpam fatentibus*, recte legit Guido Iuuen.). D.

Lege *Quid? iam scis.* vt v. II. *Quid? illicone.* B.

16 *Hem, quid dixti pessuma?*] Nunc demum intelligit Parmeno, se esse delusum. *Etiam rides?*] Apparet eam ex

Itan' lepidum tibi visum est, scelus, nos irridere?
PY. nimium.
PAR. Siquidem istuc impune habueris. PY. verum! PAR. reddam hercle. PY. credo.
Sed in diem istuc, Parmeno, est fortasse, quod minitare.
Tu iam pendebis, qui stultum adolescentulum nobilitas

Fla.

huius stomacho vehementius cachinnare. D.

Vt versus stet, aut *Hem* appone priori versui, aut cum Faerno, ex quibusdam libris, lege, *dixisti.* B.

17 *Nos irridere?*] *Nos* superbius dixit, quam si diceret *Me.* D.

Nos irridere, scelus] *Tu scelus*, hoc est, sceleratus. sic enim res ipsa ponitur pro persona. Vt Sallustius in Iugurthino (*In Catil.* 14.), *Ad hoc facinorum circum se, tanquam stipatorum, catervas habebat.* E.

18 *Siquidem istud impune habueris*] Subauditur, *Tum nimium* (Forte, *Tuum Nimium*, aut, *Tuum nimirum.* Nam videtur pro *nimium* Donatus legisse *nimirum*, quod etiamnum in libris quibusdam Terentii esse fertur. Z.). *Verum?*] Irridentis interrogatio. D.

19 *Sed in diem istuc*] In longam dilationem. vnde *dilatio* est dicta, diei prolatio. D.

In diem isthuc] Videlicet, quod mihi minitaris supplicium, adhuc imminet et impendet: at tu iam punieris. E.

Faerni libri vett. et nostri plerique, *minare.* B.

20 *Tu iam pendebis*] *Iam*, nimiam velocitatem significat. D.

Qui stultum adolescentem nobilitas] Hoc est, peccatis notum omnibus reddis: eundem indicas. E.

Vt numeris et sententiae consulas, repone hunc et seq. ita: *Tu iám pendebis, stúlte, qui adulescéntulum nobílitas Flagítiis, et patri indícas: vtérque exempla in te édent.* Nam cur Chaeream vocet stultum, nulla subest ratio, quem intus ipsa nouerat rem bene gerere. Tum duo codd. *Et eundem patri indicas:* vnde vox aduena domesticam expulit. Deinde nisi *Patri* retineas, *vterque* est alienum. Denique omnes codd. et edd. vett. *Exempla in te.* B.

Flagitiis, et eundem indicas: vterque in te exempla edent.

PAR. Nullus ſum. **PY.** hic pro illo munere tibi honos eſt habitus: abeo.

PAR. Egomet meo indicio miſer, quaſi ſorex, hodie perii.

21 *Nobilitas flagitiis, et eundem indicas*] Duas res ſignificat ſimul: et cogis flagitia facere, et facientem indicas. *Vterque in te exempla edent*] Noua ac mira tormenta, quae pro exemplis narrentur; aut quae documenta ſint caeteris, ne delinquant, *exempla* dicuntur. Et *edent*, et *edet* legitur. Si *edent*, figuratum eſt: ſi *edet*, recte. Et plus eſt *Edet*, quam *dabit*. D.

Vterque exempla in te edent] Adoleſcens qui nobilitatus eſt flagitiis, et pater cui hoc eſt indicatum. E.

22 *Nullus ſum*] Hoc ſecum Parmeno. *Hic pro illo munere tibi bonos eſt habitus: abeo*] *εἰρωνικῶς* et *μεταφορικῶς*, *pro munere*. Et honos rumigerulis (*Munerigerulis*, recte coniicit Bentl. vt apud Plaut. Pſeud. I, 2, 48. *Honos babetur, cum ei qui munus dat, tum et ei qui portat* Z.) haberi ſolet. D.

23 *Egomet meo indicio miſer, quaſi ſorex, hodie perii*] Proprium ſoricum eſt, vel ſtridere clarius quam mures, vel ſtrepere magis, quum obrodunt friuola: ad quam vocem multi ſe intendentes, quamuis per tenebras noctis, transfigunt eos. Plautus (Bacch. IV, 8, 46.), *Confoſſiorem te faciam ſoricina naeuia*. *Egomet meo indicio*] Prouerbium in eos, qui ipſi ſe produnt. quia ſorex non facile caperetur, niſi emitteret vocem noctu. *Quaſi ſorex hodie perii*] Quia latere potuit, nec occidi, ſi taceret. D.

Meo indicio miſer] Auſonius Symmacho: *Latebas inter nugas meas libellus ignobilis; vtinamque latuiſſet, neque indicio ſuo tanquam ſorex periret*. Hieronym. aduerſ. Pelagian. *Suo quaſi mus prodetur indicio, ampliora in vero certamine vulnera ſuſcepturus*. Auguſtinus Epiſc. de Ordine I, 3. *Egomet meo indicio quaſi ſorex* (inquit) *non dictum eſt commodius apud Terentium, quam nunc dici a me de me poteſt. Sed ſane illud vltimum fortaſſe in contrarium vertetur. Quod enim ait* HODIE PERII, *ego hodie forte inueniar*. L.

ACTVS QVINTI SCENA VII.

GNATHO. THRASO.

QVID nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus? quid inceptas, Thraso?

THR. Egone? vt Thaidi me dedam, et faciam quod iubeat. GN. quid est?

THR.

1 *Quid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus?*] Reminiscere hunc esse, qui supra militi dixerat de Thaide, *Iamdudum te amat.* et rursus, *Iam tibi haec aderit supplicans vltro.* Et hinc videbis, quos exitus habeat assentatio. Nam idem militi auctor est summae desperationis. Et animaduerte, quod semper a mensa Gnatho inuitus abstrahatur: nam et supra, quum ad litem venitur, ex verbis Thrasonis manifestum est, et Gnathonem inuitum sequi, vbi dicit, *Hancine ego vt contumeliam tantam? tam insignem in me accipiam, Gnatho? Mori me satius est.* Et bene, *Qua spe*, et *Quo consilio:* tanquam omnia expertus, et nec muneribus gratus, nec terroribus metuendus. *Quid nunc? qua spe*] Parasitus intelligit (Pro, *Qua spe Paras.* etc. leg. *Non quasi minus parasitus intelligat* Z.) quid agat miles: sed ad hoc inducitur interrogare (Forte, *interrogans* Z.) ipsum militem, vt populus audiat, quo consilio veniat ad Thaidem. *Quid nunc? qua spe*] Summa desperatio est apud militem reconciliandae amicae, ad hoc (*adeo* Z.) vt aequo animo ferat admitti Phaedriam, dum ipse quoque recipiatur. Nam non in fine fabulae contristandus est. *Quid inceptas, Thraso?*] *Incipere*, magnorum facinorum est, et audaciae. D.

Quid nunc?] Inducitur in hac Scena miles Thraso ad Thaidem reuerti velle vt recipiatur, quoniam se intelligit exclusum esse. Eius autem posterior vis est, quamquam hoc dissuadet parasitus. Sed quoniam colax est, dat consensum. E.

Pro *inceptas*, Bentl. edidit *coeptas*. Z.

2 *Vt Thaidi me dedam*] Post indictionem belli, et instructionem pugnae quid sequatur, nisi deditio superatorum? *Et faciam quod iubeat*] Proprie: nam in deditione victores iubent, victi obsequuntur. D.

Pro, *est*? malim *ais*? nam est admirantis: *ais* monosyllabon, vt passim. B.

THR. Qui minus, quam Hercules seruiuit Omphale? GN. exemplum placet!
Vtinam tibi commitigari videam sandalio caput!
Sed

3 *Qui minus, quam Hercules seruiuit Omphale?*] Hic Terentius exprimit consuetudinem, in qua ignauis rationes criminum, et exempla suppeditant: nam sic et supra de Pyrrho. Omphale Lydiae regina fuit, quae Herculem sibi seruientem etiam ad lanificium compulit: quum ipsa (*ipsi*, sc. Herculi corrigit Barthius ad Stat.) calathum, et colum, cultusque femineos, sagittis (*cum sagittis* codd.) et claua, leonisque tegmine mutasset. *Hercules seruiuit Omphale?*] Subauditur; *et ego seruiam Thaidi?* D.

Qui minus, quam Hercules] Omphalen dicitur Hercules amasse vehementer, ita vt indutus muliebri habitu, opera quoque feminea faceret, et habitum suum amicae eidem daret. Ergo miles, quoniam seruiturum se esse meretrici dicere volebat, ne turpe videretur quod miles esset, et vir meretrici se subiiceret, exemplum ab Hercule suscepit. Ita enim gloriosi faciunt vt peccent, et peccandi tamen se habere profiteantur exempla. E.

Hercules seruiuit Omphale] Quinctilian. lib. 3. c. 10. *Quaedam vero etiam in defensionis speciem cadent, vt, si in laude Herculis permutatum cum regina Lydiae habitum, et imperata, vt traditur, pensa orator excuset.* Vid. Apollodorus de Diis, et reliqui Mythologi. L.

4 *Vtinam tibi commitigari videam sandalio caput*] *Commitigari*, est tundendo deprimi atque deponi. *Sandalio caput*] Plus dixit *Caput*, quam si aliam partem corporis diceret verberari. Et mire, calceamento caput verberari. D.

Commitigari videam sandalio caput] *Sandalium* genus calceamenti est. Vtinam tibi comminui et percuti videam caput, vt vere seruire videaris. Hoc quidem paululum summissiore voce parasitus dixit. E.

Commitigari videam sandalio] Lucian. in dialogo de histor. scribenda: παιόμενον ὑπὸ τῆς Ὀμφάλης τῷ σανδάλῳ. Locum Terentii imitatus est Augustin. Episc. contra Iulian. Pelagian. III, 5. *Timetis, ne capita vestra sandaliis mulierum commitigentur.* Σάνδαλον *gulla* est: vt in illo dicto, *Gallam subigo*: et σανδάλιον *gallicula.* in vett. glossis. Sic interpretatur Rufinus Iosephum Antiq. IV, 8. ὑπολύσασα δ' αὐτὸν ἡ γυνὴ τ' ἀδελφοῦ τὰ σάνδαλα, καὶ πτύσασα αὐτῷ εἰς τὸ πρόσωπον: *soluens vxor fratris galliculas illius viri, et exspuens in faciem.* Qui

Sed fores crepuere ab ea. THR. Perii! quid hoc autem'ſt mali?
Hunc ego nunquam videram: et iam hic quidnam properans proſiliit?

ACTVS QVINTI SCENA VIII.

CHAEREA. PARMENO. PHAEDRIA. GNATHO. THRASO.

O POPVLARES, ecquis me viuit hodie fortunatior?

Nemo

locus facit, vt alius eiuſd. auctoris reſtituatur, v, 11. hactenus ſic legitur: ἐκέλευσε τῇ γυναικὶ ὑπολύσαι αὐτὸν προσελθοῦσαν κατὰ τὸν νόμον, καὶ τύπτειν εἰς τὸ πρόσωπον. ſed ſcribendum, καὶ πτύειν εἰς τὸ πρ. in facili eſt agnoſcere: neque aliter Rufinus L.

5 *Perii, quid hoc autem eſt mali?*] Eunuchi habitu Chaerea, ſed virili confidentia proſilit, et militem velut noui riualis terret aſpectu. D.

Omnes libri *crepuerunt*. Ita verſus, qui trochaicus eſt, conſtat, eliſo ex *quid*, *d*. B.

6 *Hunc ego nunquam videram*] Ideo Chaeream miratur. D.

Interpunge poſt *etiam*: h. e. adhuc: vt infra v, 8, 62. Reliqua lege, Quidnam hic properans próſilit? Pro *Hic* alii malunt *Hinc*, alii, *Huc*. Male. Nam *hic* eſt pronomen. B.

1 *O populares! ecquis me viuit hodie fortunatior?*] Hic perſona Chaereae eſt feruens gaudio, vt adoleſcentuli eſt in proſperis rebus. *O populares*] Non mirum, ſi inſane exſultat nuptiis, qui iamdudum ob id ſolum, quod vitiauerat virginem, laetabatur. D.

O populares] Exſultationem haec Scena habet, quod Chaerea conſilium complere potuerit ſuum: eſt ergo hic allocutio gaudentis. Laudat ergo Parmenonem, ſe, atque fortunam. Parmenonem, quod conſilium dederit; (excidit *ſe*) quod aggreſſus eſt; fortunam, quae cuncta compleuit. Mox ea quae iſtic acta ſunt narrat, et ſibi eſſe ſponſam, et illam cognitam ciuem: et meretricem tantum fratris eſſe Phaedriae, et militem excluſum. Idcirco Parmeno adiecit, *Fratris igitur Thais tota'ſt?* Hoc cum

miles

Nemo hercle quiſquam: nam in me plane Di poteſtatem ſuam
Omnem oſtendere; cui tam ſubito tot contigerint commoda.
PAR. Quid hic laetus eſt? CH. o Parmeno mi, o mearum voluptatum omnium
Inuentor, inceptor, perfector: ſcin' me in quibus ſim gaudiis?
Scis Pamphilam meam inuentam ciuem? PAR. audiui. CH. ſcis ſponſam mihi?
PAR. Bene, ita me Di ament, factum. GN. audin' tu illum quid ait? CH. tum autem Phaedriae

miles audiſſet, vehementer in amoris flammas incenſus deliberat, quid facere debeat. Sumit conſilium, vt hos roget. Ac primum allocutio. Rurſus interponitur Phaedria, qui exſultationem gaudii ſui exprimit, et de ſuis facultatibus gaudet: gratias agit patri, quod feſtiue et iocunde interueniens cuncta compleuerit. E.

Lege cum codd. noſtris, *me hodie viuit fors* B.

2 *Nemo hercle quiſquam*] Et interrogauit, et reſpondit ſibi. *Nemo hercle quiſquam*] Παρέλκον tertium. D.

3 *Cui tam ſubito tot contigerint commoda*] *Tam* qualitatis, *Tot* quantitatis eſt. D.

4 *Quid hic laetus eſt?*] Inuenta perſona eſt, ad quam geſta haec narret Chaerea, vt populus et miles inſtruatur, quid intus geſtum ſit. D.

5 *Inuentor, inceptor*] *Inuenire*, ſapientis eſt: *incipere*, audacis: *perficere*, conſtantis. Ergo plena laudatio eſt; et conſtat, hoc Chaeream laudatiue dicere. Nam in ſubditis ſolum conſilium attributurus eſt Parmenoni. *Scin' me in quibus ſim gaudiis?* σύλληψις. Et nota, *Scin' me:* quum ſufficeret *ſcin'*. Ergo *me* abundat: et eſt figura ἀρχαϊσμός. D.

6 *Scis Pamphilam meam*] Amatorie dixit *meam*: vel potius ſponſam meam, vel quam amo. *Inuentam*] Cognitam. *Ciuem*] Deeſt *eſſe*. *Scis ſponſam mihi?*] Deeſt et *eſſe*. et eſt *ſponſa* nunc participium. D.

7 *Audin' tu illum, quid ait?*] Hoc vultu mutato et turbato dicitur. D.

Lege ex codd. omnibus Faerni et noſtris, *audin' tu hic quid ait?* B.

Meo fratri gaudeo amorem esse omnem in tranquillo: vna'st domus.

Thais patri se commendauit in clientelam et fidem: Nobis dedit se. PAR. fratris igitur Thais tota'st? CH. scilicet.

PAR. Iam hoc aliud est quod gaudeamus: miles pellitur foras.

CH. Tu, frater vbi vbi est, fac quam primum haec audiat. PAR. visam domum.

TH. Numquid, Gnatho, dubitas, quin ego nunc perpetuo perierim?

GN.

8 *Amorem esse omnem in tranquillo*] Bene, *in tranquillo*, quia mari et tempestatibus amicae mobilitas et instabilitas comparatur. Sic Horat. (Carm. 1, 5, 5.) *Simplex munditiis? heu quoties fidem Mutatosque deos flebit: et aspera Nigris aequora ventis Emirabitur insolens, Qui te fruitur credulus aurea*, &c. *Vna est domus*] Post Pamphilae nuptias. D.

Faerni libri et nostri comprobant hunc ordinem, *esse amorem omnem*. B.

9 *Thais patri se commendauit*] Hoc est quod profuit Phaedriae. *In clientelam et fidem*] *Clientelam*, vt ametur: *in fidem*, vt defendatur. D.

Primum nostri codd. omnes, praeter vnum, habent, *Thais se patri:* recte; vt vel ipso accentu personae dignitas intelligatur. Deinde interpunge, *commendauit: in clientelam et fidem Nobis. d.* s. B.

10 *Fratris igitur Thais tota est?*] Bene *Tota:* vt ne ex parte quidem sit militis. D.

11 *Miles pellitur foras*] Sunt gaudia ex nostris bonis: sunt gaudia ex aliorum malis, hostium aut inimicorum. Ergo vtrumque genus gaudiorum complexus est. D.

Miles pellitur foras] Ms. R. *pelletur*. L.

Pelletur omnes codd. praeter quatuor, habent; satis concinne, et ad sensum numerosque apte. B.

12 *Visam domum*] Bene domi quaeritur amator exclusus: nam neque ruri, neque in foro est. D.

13 *Perpetuo perierim*] Quia illud *periisse* supra, temporale videbatur. *Quin ego nunc perpetuo perierim*] Hic iam militi neque seruiendi amicae, vt apparet, praebetur locus. D.

Solus Bembinus post *Gnatho* recte habet *tu*. B.

GN. Sine dubio, opinor. CH. quid commemorem primum? aut laudem maxume?
Illumne qui mihi dedit consilium, vt facerem: an me, qui ausus sim
Incipere? an fortunam collaudem, quae gubernatrix fuit;
Quae tot res, tantas, tam oportune in vnum conclusit diem?
An mei patris festiuitatem et facilitatem? o Iuppiter,

Serua

14 *Sine dubio opinor*] Quia non quis dicitur perpetuo periisse. Quid enim opus hac exceptione est, quando nemo ita perit, vt temporaliter pereat, et postea fiat non perditus? Correxit parasitus stulti dictum militis: non illum *perpetuo*, sed *sine dubio* periisse (adde, *se*) *opinari* respondens. Non est enim contrarium *Opinor se periisse sine dubio*, pro certo periisse. Confirmatur periisse miles, vt post tanta munera ex desperato supplex, ex supplice patiens riualis existat. *Quid commemorem primum*?] Διαπόρησις oratoria familiaris laudantibus. Cicero, *Vnde igitur potius incipiam*? Hoc autem fit, vbi omnia et magna videntur et paria. D.

15 *Illumne*, *qui mihi dedit consilium*] Attribuuntur personis consilia, facta, casus, et orationes. Ergo hic laudatur consilium Parmenonis, factum Chaereae, casus fortunae, id est, euentus, oratio senis. *Illum*, *qui mihi dedit consilium*] Tria sunt in vita hominum, consilia, facta, successus. Consilium, animi est: Factum, corporis: Successus, fortunae. *Illum*] Parmenonem scilicet. D.

Ne versus hiet, repone, *qui id ausus sum*. Certe *sum*, quod habet vnus cod. requiritur ab Indicatiuis *dedit*, *fuit*. B.

17 *Quae tot res*] Bene, *Tot res*: quasi dicat, Eunuchum pro quo duceretur, commendationem virginis, absentiam meretricis, occasionem vitii inferendi, patris interuentum in nuptias. D.

18 *An mei patris festiuitatem*?] Etiam patri laus impartienda est: nam non erat transeundum *Festiuitatem*, qua et festiuus amatori non obstitit, quod ignouit vt facilis: vnde *festiuitas* in dictis, *facilitas* vero in animo et factis. *Festiuitatem*] Laetitiam: vt, *Festiuus dies est*. D.

Serua, obsecro, haec nobis bona. PH. Di vestram
fidem! incredibilia
Parmeno modo quae narrauit. sed vbi est frater?
CH. praesto adest.
PH. Gaudeo. CH. satis credo. nihil est Thaide
hac tua, frater, dignius
Quod ametur: ita nostrae est omni fautrix familiae.
PH. Mihi illam laudas? THR. perii! quanto minus spei est, tanto magis amo.

Obse-

19 *Di vestram fidem*] Cito interuenit Phaedria, vtpote qui domi erat. D.

Di vostram fidem!] Ingressus Parmeno Phaedriae narrauit vniuersa, quae dixerat frater: ita cum fratrem continuo vidisset, nihil aliud dixit, quam gaudium et laetitiam se habere. Nam ostendit, se cuncta a Parmenone cognouisse. E.

Faerni codd. et nostri, *haec bona nobis.* B.

A verbis Phaedriae Scenam decimam orditur Daceria. Z.

20 *Quae narrauit*] Nimius affectus in vtramque partem defectus orationis amat: est ergo ἔλλειψις: deest enim *Gaudeo* (Leg. *audio.* et illud *gaudeo* refer ad sequens Scholion). D.

21 *Satis credo*] Sic dici nota agentibus (*aientibus*) solet. Recte igitur huic dicitur, cui fiunt nuptiae, *gaudeo*: et ille sic respondet, vt amicis gratulantibus decet, *Satis credo*. *Credo*] autem ideo, quia multi se fingunt gratulari, quum inuideant: gaudere, quum doleant. D.

Nihil est Thaide hac tua, frater, dignius, quod ametur] Melius nihil quod amari possit. E.

Consensu codd. repone, *hac, frater, tua.* Tum vt omnes Trochaici fiant, *dignius* praepone sequenti. B.

22 Bemb. et vnus e nostris habent *omnis*: minus recte. Tum colloca, *omni est:* atque auctoritate codd. et edd. et sensus fini appone, PH. *hui.* B.

23 *Mihi illam laudas?*] Scilicet amatori eius. Et *mihi* pronunciatione iuuandum est. *Perii! quanto minus spei est, tanto magis amo*] Hic vero est ardor insanissimus: vt Virg. (Ecl. II, I.) *Formosum pastor Corydon ardebat Alexin, Delicias domini.* Et profecto sic est, Sapientes spe (forte, *ratione*) maxime ad amorem coguntur: stulti forma tantum. D.

Mihi Thaidem illam laudas?] Vtique cum scias me amatorem,

Obſecro, Gnatho, in te ſpes eſt. GN. quid vis faciam? THR. perfice hoc
Precibus, pretio, vt haeream in parte aliqua tandem apud Thaidem.
GN. Difficile eſt. THR. ſi quid collibuit, noui te. hoc ſi effeceris,

Quod-

rem, quodammodo ſuperuacuum eſt, mihi illam quod laudas. *Perii! quanto minus ſpei*] Amorem etiam (*et minus* Z.) concitari manifeſtum eſt, et rurſus, vt hic Terentius dixit, deſperatione incendi. verum illa deſperationis quadam ſpe ducatur * quod peruenire poſſit amor, minus incenditur. Denique hoc (*Primum enim illa deſperatione, qua nulla plane ſpe ducatur eius, ad quod peruenire poſſit, amor minus inceditur. Denique hic* Z) miles, quoniam recipi ſe in partem ſperat, idcirco *quanto minus ſpei eſt*, inquit, *tanto magis amo.* E.

24 *Obſecro, Gnatho, in te ſpes eſt*] Mire, quaſi deſperatis omnibus auxiliis, abiecta nimis ſupplicatio inducitur. Nam et, *obſecro*, et, *Gnatho*, id ſignificant, et, *in te ſpes eſt. Quid vis faciam?*] Non eſt hoc interrogantis, ſed oſtendentis, non eſſe quid faciat. D.

Perfice hoc precibus] Hic perſuadet Parmenoni (*Paraſito* Z.), vt, quocunque pacto hoc compleatur, ad meretricem poſſit admitti. E.

25 *Precibus, pretio*] Nihil militi ſupereſt praeter precem, vt victo: et pretium, vt diuiti. Nihil aliud optat, quam ſic res eant, vt perſona Thaidis conueniri poſſit. *Precibus, pretio*] Ἀσύνδετα, velut afflicta et laſſa (Forte, *ab afflicto et laſſo*) pronuncianda ſunt. *Pretio*] Varie: quia alibi dixit, *precario. Vt haeream*] Τὸ *haeream* vltimum genus beneficii eſt. *In parte aliqua*] Non enim *Parte* dixit, vt aequa (*ſed*, aliqua, *vt non aequa* Z.) intelligatur. *Tandem*] Et deſperantis eſt, et difficulter credentis. *Tandem*, non eſt aduerbium temporis: ſed nunc *Saltem* ſignificat. D.

26 *Difficile eſt*] Vultu et pronunciatione (excidit forte, *ſine* Z.) aſſeueratione firmandum eſt. *Si quid collibuit*] Ἔλλειψις: pro, Si quid collibitum eſt, efficis. *Noui te*] Deeſt *Perficis.* Sed vbique plura geſtu ſignificat miles, vtpote infantiſſimus. D.

Si quid conlibuit, noui te] Εἰρωνεία eſt: quicquid conlibitum eſt. E.

Repone *Conlibitum'ſt.* Nam in Bemb. et Donati cod. et edd. vett. eſt *collibitum.* B.

Quoduis donum et praemium a me optato: id optatum feres.

GN. Itane? THR. ſic erit. GN. ſi efficio hoc, poſtulo vt mihi tua domus,

Te

27 *Quodvis donum, et praemium a me optato*] *Donum*, praemium eſt: et *munus*, praemium. Sed *donum*, praemium diis datur: *munus*, praemium hominibus. Nam ſeparatim, donum deorum eſt: praemium virorum eſt fortium: munus hominum. Et donum munuſque, tam ante factum, quam poſt factum datur: praemium non niſi poſt factum eſt. Donum, voluntarium: praemium, debetur. Alii ergo ἀσυνδέτως pronunciant, primo *donum*, et ſic *praemium*, quaſi vnam partem orationis. *Quoduis donum et praemium*] *Donum*, vt a largo homine: *praemium*, vt a praeclaro facinore. *Quoduis donum, et praemium a me optato, id optatum feres*] Donum optato, ob quod praemium accipias. *Praemium a me optato*] Totum militariter. Nam et *optio* dicitur, et *optari* a militibus; vt alibi (excidit locus, et nomen auctoris), *Vir fortis optet quod volet praemium*. D.

Quoduis donum, praemium] Noui te. ſi hoc effeceris, quod vis donum praemio donaſſe (*donari* Z.), hoc, inquam, a me poſcito: id cum optaueris, accipies. Atque vltra merita ſunt *dona; praemium* vero eſt, quod quaſi ob meritum datur. Proprium enim verbum eſt, vt: optet praemium vir fortis, quod volet. E.

Bentleius, *et*, omiſit. Z.

Menander: Εὔξαι τὶ βούλει, πάντα σοὶ γενήσεται. W.

28 *Si hoc efficio, poſtulo vt mihi tua domus te praeſente abſente pateat*] Prouerbiale eſt *Praeſente abſente*, vt, *ſurſum deorſum, vltro citro*, et caetera huiuſmodi: *fanda nefanda, iuſta iniuſta, digna indigna, velit nolit*. D.

Si efficio hoc, poſtulo] Varia diſtinctio: quidam enim ſic dicunt, ſic diſtingunt (*eſſe diſtinguendum* Z.): *Si efficio hoc*, vt poſtea ſubiungant, *Poſtulo vt mihi tua domus te praeſente, abſente, pateat.* Paraſitus nil aliud deſiderat praemii loco, niſi vt ſibi cibus ſuppeditari poſſit: et ſiue praeſens miles, ſiue abſens ſit, nunquam vocatus, ſemper tamen ad coenam veniat. E.

Multi codd. *vt tua mihi domus*, concinnius, vt *Mihi* ſit in Arſi. B.

Te praesente absente, pateat: inuocato vt sit locus
Semper. THR. do fidem futurum. GN. accingar. PH. quem hic ego audio?
O Thraso. THR. saluete. PH. tu fortasse quae
facta hic sint nescis?
THR. Scio. PH. cur ergo in his ego te conspicor regionibus?
THR. Vobis fretus. PH. scin' quam fretus? miles, edico tibi,

Si

29 *Inuocato vt sit locus semper*] *Inuocato*, non vocato significat. *In* etenim auget et minuit dictionem. *Inuocato*] Male intelligitur precibus vocato, quum sit *αὐτομάτῳ*, id est, etiam non inuitando, quin vltro venire debeat suam domum. D.

Inuocato vt sit locus) Plaut. in Capt. 1, 1, 2. *Inuocatus semper adesse soleo in conuiuio.* L.

30 *Do fidem*] Iuro, confirmo, spondeo. *Accingar*] Non quia facile est, quod negauit supra, sed suis votis parasitus adductus est ad coenandum (*conandum*): ideo et *Accingar* dixit: sic enim dicimus in magnis rebus suscipiendis. vt (Aen. II, 235.), *Accingunt omnes operi.* D.

Do fidem futurum] Iam fidem promitto, spondeo. E.

Omnibus Faerni et nostris libris comprobatur ordo, *quem ego hic audio*? Recte. Nam *Quem*, in principio Anapaesti est in ictu. B.

31 *Saluete*] Supplex sine gratia et sine timore (*honore*), modo inimicus et infestus. *Tu fortasse, quae facta hic sint, nescis?*] Hoc totum superbe ac minaciter inquit adolescens. D.

Faernus hunc et sequentem versum ex auctoritate codd. et consensu restituit ita: *O Thraso. T. saluete. P. tu fortasse quae facta hic sient Nescis. T. scio. P. cur te ergo in his ego consp.* etc. B.

32 *Scio*] Compendium Poetae: ne rursus eadem dicerentur. *Conspicor*] Commune verbum est *conspicor*, D.

Cur ergo in his] Ms. R. et V. C. *Cur te ergo in his ego conspicio reg.* L.

33 *Vobis fretus*] Et hoc stulte: quis enim et riualibus et inimicis fretum se esse dicat? Deinde ἀνακόλουθον, et vitiosa responsio est: nisi enim addideris *Sum*, erit soloecismus conueniens loquenti, impolito homini et militi. *Scin' quam fretus?*] Est ab * ea subaudiendum

Si te in platea offendero hac poſt vnquam, quod dicas mihi,
Alium quaerebam: iter hac habui: periiſti. GN. eia, haut ſic decet.
PH. Dictum'ſt. GN. non cognoſco voſtrum tam ſuperbum. PH. ſic erit.

GN.

dum eſt (*Eſſe debeas, ſubaudiendum eſt*). *Miles edico tibi*] Hoc contumelioſe, et proprie vt militi: *Miles*, inquit, *edico tibi*. D.

Scin' quam fretus?] Etſi praeſumis, inquit, de nobis, praedico, vt ſcias iſtam nos habere ſententiam: quod, ſi te in hac platea aliquando inuenerimus, ita accipieris, vt nunquam tibi ſubuenire poſſit iſta defenſio, quod alium quaerebas, aut iter quod hac te habere dicas. E.

Fortaſſe leg. *Vobis fretum. Scin' quam fretum?* Niſi cum Donato ſoloeciſmum ſtatuas. B.

34 *Si te in platea offendero hac*] Hoc eſt, Si vel caſu inuenero. Et in *platea*, inquit, non circa meretricis fores. *Nihil quod dicas*] *Nihil*, pro non: vt ſit, non eſt quod dicas mihi: id eſt, nihil eſt quod dicas, pro, vt dicas mihi. vt ſit, *quod*, pro *vt*: (excidit, *aut Quod* Z.) pro quid dicas mihi. Certum eſt autem, ſic veteres locutos eſſe. D.

35 *Alium quaerebam*] Aut *Alium* pro *Quendam* poſuit: vt ſit, *quendam quaerebam*, id eſt, aliquem. aut *alium*, hoc eſt, non quem tu putas: hoc eſt, alium, non Thaidem. Sed ſi *aliam* diceret, neque commode, neque ἐμφαίνως (forte εὐφαίνως, aut εὐφυῶς Z.) loqueretur; praeualet enim maſculinum genus. *Periſti*] Ordo eſt, poſtquam in platea hac te offendero, periſti. *Eia*] Interdum hortantis eſt; ergo nunc *eia*, correctionem ſignificat. D.

36 *Non cognoſco veſtrum tam ſuperbum*] Locutio annotanda: mire laudauit, vt perſuadere potuiſſet. *Veſtrum tam ſuperbum*] Non, *veſtrum ſuperbum*. *Veſtrum ſuperbum*] Abſolute: vt, *Pol, Crito, antiquum obtines*. Ergo ſubaudiamus vel *ingenium*, vel *animum*, vel *morem*, vel *inſtitutum*. D.

Non cognoſco veſtrum] Hoc quod reſpondiſti, eſt *ſuperbum*. Nam *veſtrum* eſſe non cognoſco, nec credo. E.

Non cognoſco veſtrum tam ſup. h. e. non ſolebatis eſſe tam ſuperbi; hoc tam ſuperbum, non veſtrum eſt, non veſtri moris. Vt Plaut. Trin. II, 4, 44. *Haut noſco tuum* etc. B.

GN. Prius audite paucis: quod quum dixero, si placuerit,

Facitote. PH. audiamus. GN. tu concede paululum istuc, Thraso.

Principio ego vos credere ambos hoc mihi vehementer velim,

37 *Prius audite paucis*] Mira insinuatione agit: qui non, vt consentiant, sed vt audiant, paucis petit. Et bene *Prius*, quasi non obstet, quo minus faciant quod velint. Tum deinde quo attentiores existant, addidit *paucis;* deinde, *si placuerit*. facilius enim flectitur, cum quo non pugnamus, vt consentiat. *Prius audite*] Fiduciam ostentat persuasoriam rem dicturi. D.

Prius audite paucis] Hoc deliberatiuae species est. Deliberat Phaedria an riualem in partem meretricis recipiat. Est ergo principium ab . . . . (*ita* W. Forte, *a concessione summum* Z.) collocatum, cum dixit, *si placuerit, facitote*. E.

38 *Audiamus*] Bene: non *Faciamus*, sed *Audiamus* dixit: nam prima oratoris impetratio in mala causa est, audiri meruisse. *Tu concede paululum istuc, Thraso*] Thraso hoc in bonam partem accepit; et ideo paret. putat enim vel turpe esse, si humiliter precetur suo nomine, seque audiente, parasitus: vel incongruum sibi, si in os praesens a Gnathone laudetur. *Istuc, Thraso*] Non ad se vocat: sed locum ostendit, quo abeat atque concedat. D.

Lege, *Paulum istuc*. B.

39 *Principio, ego vos*] Videt neque se odio haberi, neque (*Videt non adeo se odio haberi, sed* Z.) offendi animos audientum in militis nomine. Hoc ergo oratorie: pro eo homine in quo offenditur, eum in quo non offenditur, posuit. D.

Principio ego vos ambos &c.] In hoc principio rursus Gnatho, quoniam scit odio, sum (*odiose hunc* Z.) militem interponi, se vtilitatis causa id facere confitetur. Verum ne sibi consulere intelligatur tantum, cum vtique alienus sit qui (*quod vtique alienum est, si quis* Z.) cupiat persuadere, adiecit, *Verum si id vobis prodest, vos non facere inscitia'st*. Exemplum deinde apponit ipsius sententiae, per propositionem, *Militem ego riualem recipiendum censeo*] Primum hoc deliberatiuum est, vt qui suadet, aliquam sententiam dicat: quem-

Me huius quicquid facio, id facere maxume causa mea.
Verum si idem vobis prodest, vos non facere inscitia'st.
PH. Quid est? GN. militem ego riualem recipiendum censeo. PH. hem,

Reci-

admodum in Philippicis; *Quare ita censeo.* E.

Vehementer velim] Msf. R. et vett. libb. *vehementer volo.* L.

Pro *velim* codd. habent *volo.* B.

40 *Me huius quicquid facio, id facere maxime causa mea*] Deest *rei*, aut *est*: vt sit, *Me huius quicquid est quod facio, id facere maxime causa mea.* Hic a persona discessit: et rem non odiosam pro odiosa posuit, id est, parasiticam, pro aemuli amore et commodo. D.

Quicquid facio] V. C. *q. faciam.* L.

Libri omnes cum edd. vett. *Faciam.* B.

41 *Verum idem si vobis prodest*] Multum attulit ad persuadendum: non esse commodum militi admitti, et suum commodum ipsorum esse commodum. *Vos non facere, inscitia est*] Oratorie, et secundum insinuationis praecepta sic dixit. Nam remittendo et dubitando, magis flectit animos, quam si aperte ac pertinaciter asseueret. D.

42 *Militem ego riualem recipiendum censeo*] Artificiose satis, semel intulit omne quod durum dictu ad persuadendum erat. Nam quod *militem* et *riualem* dixit, ad eam rem valet, vt magis admittendus sit, quam excludendus: et simul fiducia dicentis parat animos ad audienda quae dicet. *Militem ego riualem recipiendum censeo*] *Riuales* dicuntur aemuli de mulieribus, facta translatione nominis a feris bestiis: quae sitientes cum ex eodem riuulo haustum petunt, in praelium contra se inuicem concitantur. Sic Cicero pro Caelio (cap. 8.) *Sin erit ex illo fonte riualis*, inquit. *Militem riualem ego*] Considera quo vultu hoc dicendum sit: et intelliges et *militem*, et *riualem*, et *recipiendum*, et *ego censeo*, quanta significent. Non enim dixit *Thrasonem*, sed *militem*: quod nomen ad stultitiam valet. Non *socium*, sed *riualem*: quo ostendit, quandoquidem riualis in meretrice capiendus est, hunc potius eligendum. Nec (dele *nec* Z.) non *Excludendum*, sed *Recipiendum* dixit: vt ostenderet adeo prodesse, vt etiam de industria retinendus sit. Non, *volo* aut *rogo*, sed *censeo*: vt consilia

Recipiendum! GN. cogita modo. tu hercle cum illa, Phaedria,
Et libenter viuis: etenim bene libenter victitas.
Quod des, paululum est: et necesse est multum accipere Thaidem,
Vt tuo amori suppeditare possit sine sumtu tuo.
Ad omnia haec magis opportunus, nec magis ex vsu tuo

Nemo

filiarius, non parasitus, videatur loqui. Nam quod *ego* addidit, eo dicto vsus est, quo vti solent qui plus in negotio vident. Nam sic in Phormione Iurisconsulti, *Ego, quae in rem tuam fuerint, ea velim facias. Ego sedulo hunc dixisse credo. Ego amplius deliberandum censeo. Censeo*] Vide virtutem Poetae. non enim dixit *Peto*, sed *Censeo:* tanquam illis modo consulat, neque pro milite agat. D.

Quid id est, recte codd. quinque cum edd. vett. B.

43 *Cogita modo*] *Modo*, aut tantummodo significat: aut temporis est aduerbium. Et simul incerta distinctio est. D.

Cogita modo, tu hercle] Post sententiae propositionem subnectit ea quae vtilia sunt Phaedriae, vt (excidit, *cum* Z.) libenter capiat victum, ipsum quidem non plurima dare, Thaidem contra plurima velle accipere. E.

Recte Faernus ait, *Recipiundum* tribui debere Chaereae: Et, *Hem*, solum Phaedriae; qui prae indignatione nihil respondeat, sed vultu consilium spernat. B.

44 *Et libenter viuis*] Id est, bonorum ciborum edax es. D.

Leg. et dist. *Vt libenter viuis (et enim bene libenter victitas)*. Nam, *vt*, quod reperitur in cod. Reg. signif. *prout*. Vt tu laute, sumtuose, cum ea viuis quotidie, necesse est vt illa multum accipiat; tibi vero paulum est quod des. cf. Heaut. I, I, 116. B.

45 Tres codd. recte *paulum*, pro *paululum*. B.

46 *Suppeditare possit sine sumtu tuo.* Aut *suppeditare*, pro *suppeditari*: aut deest *se*. Vt (Aen. II, 235.), *Accingunt omnes operi*. D.

47 *Ad omnia haec magis oportunus, nec magis ex vsu tuo nemo est*] Locutio est ex negatiuis tertia: vt, *Agrum in his regionibus meliorem nemo habet*. *Magis ex vsu*] Pro vtilior. et *Magis oportunus*, pro oportunior. *Nemo est*] Hoc est oportunus. D.

Nemo eſt: principio et habet quod det; et dat nemo largius.
Fatuus eſt, inſulſus, tardus, ſtertit nocteſque et dies:

Nec magis ex vſu tuo] Hoc eſt, nec eſt aliquis qui magis ſit ex tua vtilitate, quia *habet quod det*, *et largius nemo dat*. Sed ne incidat quaeſtio, (adde *ſi*, vel, *an* Z.) forte datorem amare incipiat meretrix, ſubiunxit: *Fatuus eſt, inſulſus, tardus, ſtertit noctes et dies*: *Neque iſtum metuas, ne amet mulier*: *facile pellas, vbi velis*. Ad iſta omni genere aptus eſt miles; vel vt dona det, vel vt facile contemni poſſit. E.

Ne ex Trochaico fiat Iambicus, priorem verſum et hunc lege, *Vt tuo amori ſuppeditare poſſint ſine ſumtu tuo Omnia haec; magis* etc. Nam *ſuppeditare* hic eſt ſuppetere. Niſi malis cum duobus codd. legere *ſuppeditari*. B.

48 *Habet quod det*] Vt diues. *Et dat nemo largius*] Vt liberalis. D.

49 *Fatuus*] Inepta loquens. A fando *fatuus* dicitur: inde *Fauni Fatui*: et Nymphae *Fatuae* dictae ſunt. *Fatuus eſt*] Hoc ex vſu tuo. *Inſulſus*] Sine ſale et ſapientia: aut ſine ſaltu et facilitate. *Fatuus eſt, inſulſus*] *Fatui* ſunt, qui verbis et dictis fatui ſunt: *Inſulſi* vero, corde et animo. *Fatuus eſt, inſulſus*] Sunt qui *fatuum*, animo putant: *Inſulſum*, dictis, ſed male. Nam *Fatui* quoque Dii ſunt, qui et *Fauni* dicuntur: et non ſtulti, ſed multum fantes, id eſt, loquentes. *Fatuus eſt, inſulſus*] Haec quae nunc addidit, non ex ſuperioribus pendent: ſed cum ſuperiora valeant plurimum: nam quia diues et liberalis, potuit obeſſe riualibus: haec omnia bona in milite corrumpuntur, quod fatuus, quod inſulſus, et caetera, quae ipſe perſequitur. *Fatuus eſt, inſulſus*] Haec bene adduntur: quia dixit, *Et habet quod det, et dat nemo largius*. Ad rem eam valebat, vt amaretur miles a meretrice, et praeponendus omnibus eſſet: ſed ingrata ſunt mulieribus, maximeque laſciuis, haec omnia quae ſubiicit. *Fatuus eſt, inſulſus*] Hoc pro aceruo vitiorum, cum quadam vultus improbitate prolatum (*pronunciandum* Mſ. B.) eſt, quo magis res in medio poſita eſſe videatur. *Tardus*] In Venerem ſcilicet. *Tardus*] Corpore et membris: quamquam et intellectu *tardos* vocamus, qui ſtulti ſunt. Sed melius eſt ſic intelligi, vt ea vitia videatur dicere, quae inamabilem faciant etiam diuitem, largumque amatorem. Nam aut verba commendant: vt (Aen. IV, 79.), *Pendetque*

Neque istum metuas, ne amet mulier: facile pellas, vbi velis.
PH. Quid agimus? GN. praeterea hoc etiam, quod ego vel primum puto,
Accipit hominem nemo melius prorsus, neque prolixius.

iterum narrantis ab ore. Hic fatuus. Aut sapientia gratum facit: vt (Aen. IV, 3.), *Multa viri virtus animo.* Hic insulsus est. Sed mihi videtur *fatuum* dicere, qui tantum glorietur, et blandiri amicae nesciat. *Insulsum*, qui non sit salax, et cupidus coitus. *Tardum*, qui non facile explicet Venerem: quae res meretricibus odiosa est. *Stertit*] Plus dixit quam *dormit.* *Noctesque et dies*] Plus significat quam si diceret, *diebus et noctibus:* vt hoc ipso nomine consiliarii auctoritas inesse videatur. D.

Noctesque et dies] Ms. R. *Noctes et dies.* L.

Pro *tardus*, quod minoris est contumeliae, quam aut *Fatuus* aut *Insulsus*, repone *bardus*, h. e. secundum Glossas vett. ἀναίσθητος, βραδὺς, ἄφρων, ἀφυὴς, βλάξ. Deinde probati codd. non habent, *que.* B.

50 *Vbi velis*] Quando, vel quum. D.

51 *Quid agimus?*] Initium consensionis, dubitatio est eius qui negauerit. *Hoc etiam*] Deest vel *abest* (*Deest*, ei est, *vel* habet). *Quod ego*] Parasitus scilicet. *Primum puto*] *Primum puto*, quasi parasitus. D.

Praeterea hoc etiam] Post ea, quae supra commoda narrauerat, adiungit quod etiam sibi maxime necessarium est, quod nemo melius accipiat, quam miles. *Accipit* autem pascit. Virgil. (Aen. III, 353.) *Illos porticibus rex accipiebat in amplis.* E.

Verba, *Quid agimus?* sunt Chaereae, quippe qui, cum Thaidis amore non teneretur, prior ad consentiendum erat. B.

52 *Accipit hominem*] *Accipit*, pascit, inuitat: vt (Aen. III, 353.), *Illos porticibus rex accipiebat in amplis.* *Nemo melius prorsus, neque prolixius*] Horum alterum apparatum indicat, alterum copiam. D.

Accipit homo nemo] Seru. Aeneid. III, 353. *Rex accipiebat in amplis.* L.

Lege, *homo nemo*, e fide codd. quorundam. Deinde vt ingratus euitetur sibilus, lege, *prorsum.* B.

Ph. Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opu'st.

Ch. idem ego arbitror.

Gn. Recte facitis. vnum etiam hoc vos oro, vt me in vostrum gregem

Recipiatis: satis diu hoc iam saxum voluo. **Ph.** recipimus.

Ch.

53 *Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est*] Facete dixit adolescens rei parcus, et qui putet amorem sine damno esse oportere, quique fefellerit meretricem: non solum eiiciendum non esse militem, sed etiam quouis modo sustinendum ac perferendum. *Mirum, ni illoc homine*] Obtinuit parasitus iam quod negabatur. Primo deliberatum: vt, *Quid agimus?* post concessum: vt, *Mirum ni illoc homine quoque pacto opus est. Mirum, ni illoc*] Hic, inquit, eiusmodi est, vt etiam cum mala conditione patiendus sit. *Idem ego arbitror*] Sane opus fuit consensione, praecipue Phaedriae, cuius res agitur: nam ita et seruata persona est tarde consentientis amatoris. D.

Mirum, ni illoc homine] Siue quia *nemo melius accipiat, neque prolixius*, id est, abundantius: siue quoniam multa dona meretrici donare potest. Ad quaecunque hic homo necessarius est. E.

Muta personarum vicem, et prius da Chaereae, posterius Phaedriae, qui, vt Thaidis amator, tardior ad consensum esse debet. Haec ipsa videtur esse Donati sententia. B.

54 *Recte facitis*] Gratiarum actio est. *Vnum etiam hoc vos oro*] Subtiliter etiam parasitus hic se adiungit, suasque partes circa hos agit. *Vt me in vestrum gregem*] Iam hos laudat: et nimis parasitus est, si recorderis eundem dixisse, *Facete, lepide, laute, nihil supra.* D.

Vt me in vestrem gregem] Etiam de se persuadere voluit, vt non excludatur, sed pariter cum his possit viuere, etiam horum auxilio. E.

Me in vostrum gregem] Seru. Aeneid. XI, 352. *Vnum etiam donis.* L.

Ab omnibus codd. nostris et edd. vett. recte abest, *hoc.* B.

55 *Satis diu hoc iam saxum voluo*] Vide quemadmodum serpat paulatim etiam in eorum assentationem ex vituperatione militis. *Hoc saxum voluo*] Prouerbium in eos, qui inextricabili labore afflicti sunt. Et bene *Saxum* de stulto milite ait: et se ipsum Sisyphum fecit. *Hoc saxum voluo*] Velut Sisyphus apud inferos. D.

Diu

CH. Ac libenter. GN. at ego pro istoc, Phaedria, et tu, Chaerea,
Hunc comedendum et deridendum vobis propino. CH. placet.
PH. Dignus est. GN. Thraso, vbi vis accede. TH. obsecro te, quid agimus?

Diu hoc iam saxum] Olim cum isto milite laboro: quem silicem ob stultitiam appellauit, vt (Aen. VI, 471.) *Quasi dura silex, aut stet Marpesia cautes.* Vbicunque enim quaedam (forte, *magna* Z.) stupiditas silici comparatur. E.

Concinnior est lectio codd. nostrorum, *satis diu iam hoc;* vt *Diu* in Arsi sit et in mora. B.

56 *At ego pro istoc, Phaedria*] Subaudiamus *et sum hic* (*Subaudi, assum, elixum*): aliter non, vt parasitus ait (*Sic militem nunc, vt paras. ait* Z.). *Phaedria, et tu Chaerea*] Ambos nominat, quasi legibus paciscantur. D.

57 *Hunc comedendum*] Cum caeteris rebus, summus Poeta etiam fidem ostendit amicitiae parasiticae, exemplo Gnathonis de milite loquentis hoc modo. *Propino*] Facete sic dixit, vt parasitus, et vt qui de conuiuio loqueretur. D.

Deridendum vobis propino] MS. R. *praebebo.* Sed *propino* in plerisque libb. Sic Spartian. in Antonino Philos. *Venenatam partem fratri edendam propinans.* Graeci προπίνειν ἀντὶ τοῦ χαρίζεσθαι. Scholiast. Pindari Olymp. Od. VII. Philostr. de vita Apollonii libr. 3. προπίνω σοι, ἴαρχος, ἄνδρα Ἕλληνα. Marcellinus in Hermogen. τοῖς πολεμίοις τὰ κοινὰ προπίνειν προαιρούμενος. L.

Propino recte Bemb. et codd. vett. pro *praebeo.* Deinde pro *deridendum* leg. *ebibendum.* Nam qualis propinatio, vbi nulla potus est mentio? et qualis vtilitas in stulto homine *deridendo*? Vt taceam, *deridere* a vita parasitica esse alienum. Ad nostram correctionem commendandam facit Nonius v. Propinare: *Terentius Eunucho: Hunc vobis comedendum et bibendum et deridendum propino.* B.

58 *Dignus est*] Haec verba vltima longi sermonis, eiusmodi sunt, vt miles haec audiens, laudatum se esse, et approbatum existimet. *Vbi vis*] Honorifice reuocat ablegatum cum iniuria, dicendo *Vbi vis*: quia *accede* imperatiuum erat: et *vbi*, nisi *quando* intellexeris, vitium est. D.

GN. Quid? isti te ignorabant: postquam eis mores ostendi tuos,
Et collaudaui secundum facta et virtutes tuas,
Impetraui. THR. bene fecisti: gratiam habeo maximam.
Nunquam etiam fui vsquam, quin me omnes amarent plurimum.
GN. Dixin' ego in hoc esse vobis Atticam eloquentiam?

PH.

59 *Isti te ignorabant*] Figura ἀκυρωλογία (Διλογία. Ms. B.). Ad vtrumque enim pertinet (forte excidit τε Z.), et ad laudem, et ad mores. Et hoc ambiguum. D.

60 *Secundum facta et virtutes tuas*] Et hoc ἀμφίβολον. Nam *virtutes* εἰρωνικῶς pro vitiis posuit: vt, *Nescis qui vir sies:* et, *Ornatus esses ex tuis virtutibus. Facta et virtutes*] Proprie *facta* militibus adscribuntur. *Facta et virtutes*] Amarior est εἰρωνεία in vitiosos homines, quam veritas. D.

61 Repone, *bene fecistis.* Nam non coram Phaedria et Chaerea potest gratias agere Gnathoni. B.

62 *Nunquam etiam fui vsquam*] *Nunquam* et locum, et tempus significat: *Vsquam*, locum magis. *Nunquam*, pro non. Et *nunquam vsquam*, τῷ ἀρχαϊσμῷ, pro *non vsquam*, id est, nusquam. *Quin me omnes amarent plurimum*] Contrarium superiori. Quid est enim quod bene non fecerit quicquam, si in illo est, vt ametur? D.

Leg. *amarint*, fide codd. B.

63 *Atticam eloquentiam*] Et hoc εἰρωνικῶς, vt illa quae supra. *Atticam* dicit veram atque germanam; quia excultior eloquentia, dicitur *Attica:* et summi oratores, *Attici* appellati sunt. D.

Dixin ego in hoc] Quidam intelligunt hoc versu de Terentio dici, qui et Comoediam scribit, vt is in se habeat *Atticam*, hoc est, Menandri *eloquentiam*, qui fuit Atticus. Quidam de milite, vt per εἰρωνείαν dictum sit, quasi ad praesentem, vt credat se esse laudatum. Dixin ego quod miles habeat in se eloquentiam Atticorum? siquidem modo dixerat, *Nunquam etiam fui vsquam, quin me omnes amarent plurimum.* Ita vsque ad extremum melius seruata est militis gloriosi oratio. E.

Faerni libri vett. recte, *elegantiam*, h. e. leporem sermonis Attici. B.

PH. Nihil praeter promissum est; ite hac. Ω. Vos valete, et plaudite.

CALLIOPIVS RECENSVI.

64 *Praetermissum*] Et hoc anceps est, intellectu gemino ad vtrumque. *Ite hac*] Quo vocat parasitus? an ad meretricem? an ad coenam militis, vt promisit? *Hunc ego comedendum et deridendum vobis propino. Ite hac*] Comessatum ad militem, vel ad Thaidem. Si coenae interfuit meretrix: quomodo post acta sunt omnia, cum mentio noctis non facta sit? Omnia post coenam gesta sunt: et non completa per rixam coena, superfuit plurimum temporis ad agendum. D.

Nihil praetermissum] Omnia quae dixisti inuenimus in milite: an (*aut* Z.) omnia quae promisimus tibi implebuntur, et nihil est, vel erit, praeter id quod diximus. E.

Faernus verborum, *Nihil praeter p. e.* sensum ait esse hunc, qui expressus sit in glossemate libri Victorii, in margine: *Omnia promisso suo respondent, et nihil extra illud est.* B.

AELII DONATI V. C. ORATORIS VRBIS ROMAE COMMENT. IN TERENTI EVNVCHVM EXPLICIT.

FRIDERICI LINDENBROGI

OBSERVATIONES
IN AELII DONATI. V. C.
COMMENT. IN EVNVCHVM.

ACT. I. SC. 2.

4 *Ignis effectum frig.*] Vid. Alexandr. προβλήμ.

87 *Hellanicus auctor*] Laudatur non semel Hellanicus hic ab antiquis. Val. Maxim. lib. 8. cap. 13. Val. Harpocrat. in ἁλόπη, et alibi. Existimem vero hunc locum ex eius historia Persica desumtum esse, in qua et de rebus Babylonicis egit, vt apud Stephanum de vrbib. videmus.

ACT. II. SC. 2.

25 *Romanius Macellus*] Ita Mss. codd. Al. *Nomanius*. Vid. Varron. de Ling. Lat. lib. 4.

Forum cupedinis] Apul. lib. I. Milef.

26 *Bolonas exercent*] Arnob. libr. 2. *Quid bigarios, salinatores, bolonas, vnguentarios.* Gloss. *Bolonae*, μεταπράται, καπηλικάπηλοι. Gloss. Isidori: *Bolonae ipsi cetarii, qui diuersa genera piscium emunt.* Papias: *Bolona, redemtor cetariarum tabernarum, in quibus salsamenta conduntur, quas tabernas vulgo cetarias vocant.*

Qui insitia] *Isicia* ἰσικοί. Alexandr. Trallian. lib. 7. Alex. Aphrod. προβλημάτων lib. I. Macrob. Saturn. 7. cap. 8.

ACT. II. SC. 3.

22 *Antiqui enim Graeci*] Tale quid apud Apollon. Rhodium videre est, lib. IV.

A singulari gracilis] Videtur corrigendum *a singulari gracila*. Sic enim in Terentio legit Val. Probus Institut. libr. 2. idque vt nouum hoc loco Donatum annotare voluisse puto. Ausonius tamen vulgatam lectionem imitatur.

39 *Liquet, verbum iuris*] Vid. Ascon. Pedian. contra Verrem. III. pag. 74.

85 *Ducimur quo volumus*] Vid. supra notata ad II, 2, 35.

87 *Plaustrum perculis*] Festus in voce *Plancae*.

ACT. III. SC. I.

11 *Gadirum habens*] Ms. *Gandirum*. Sed *Gadir* rectum est, atque ita Priscian. libr. V. hunc ipsum Sallustii locum laudat. Festus Auien. in orbis terrae descr. p. 610. *Gadir prima fretum solita supereminet arce, Attollitque caput geminis inserta columnis. Haec Cotinussa prius fuerat sub nomine prisco, Tartessumque dehinc Tyrii dixere coloni. Barbara quin etiam Gades hanc lingua frequentat. Poenus quippe locum Gadir vocat vndique*

que septum Aggere praeducto. Idem in ora maritima: *Hic Gadir vrbs est, dicta Tartessus prius.*

34 *Crissando, vt Lucret.*] Locus Lucretii extat, lib. 4, 1265.

36 *A physicis dicatur*] Aristot. Animal. l. 7. c. 33. Cl. Aelian. de animal. l. 13. c. 11. Philostratus Icon. de Amoribus, οἶσθα γάρ πυ τὸ περὶ τῦ λαγὼ λεγόμενον, ὡς πολὺ τῆς Ἀφροδίτης μέτεστιν αὐτῷ· λέγεται ἦν περὶ μὲν τῦ θήλεος, θηλάζειν τε αὐτὸν ἃ ἔτεκε, καὶ ἀποτίκτειν πάλιν ἐπὶ ταὐτῷ γάλακτι· καὶ ἐπικυΐσκειν δὲ, καὶ ὐδὲ εἷς χρόνος αὐτῷ τῦ τόκυ κενός· τὸ δὲ ἄῤῥεν, σπείρει τε ὡς φύσις ἀῤῥένων, καὶ ἀποκυΐσκει, παρ' ὃ πέφυκεν.

ACT. III. SC. 3.

9 *In duodecim tab.*] l. 1. §. 3. ff. de dolo malo. Vid. Gell. et Fest.

Lucretius poeta] Locus, quem notat, est initio lib. 4, 11. Cui similis alius apud Themist. orat. ζ. et Auson. Epist. 17. ad Symmach. *Absynthium meum resipit; et circumlita melle tuo pocula deprehendo.*

19 *Intendere, est crimen*] Plaut. Mil. 11, 4, 47. *Pergin', scelestae, intendere, atque hanc arguere?* Eodem modo *intrahere*, contumeliam intorquere. Fest.

ACT. III. SC. 5.

18 *Pecuniae spectatores*] *Pecuniae spectatores* non sunt, qni alias III. viri monetales aeris, argenti, auri. l. 2. §. 30. de orig. iur. et Inscript. vett. quorum diligentiae erat inspicere, ne quis pecunias publicas conflaturarum adulterinis artificiis imitaretur: vt ait Iul. Firmic. Astr. l. 6. c. 31. Sed sunt nummularii, ad quos nummi probandi deferebantur. l. 39. ff. de solut. Apul. Miles. l. 10. *Ne forte aliquis istorum, quos offers, aureorum, nequam vel adulter reperiatur; in hoc ipso sacculo conditos eos anulo tuo praenota, donec altera die, nummulario praesente, comprobentur.* Ipsum illud in Graecia fuit obseruatum. vnde Menander: Ἀλλ' ἐπὶ τράπεζαν μὲν φέρειν τὴν προῖχ', ἵνα, Εἴτ' ἀργύριον καλόν ἐστι, δοκιμαστὴς ἴδῃ.

ACT. IV. SC. 2.

12 *Quinque lineae*] Lucianus copiose περὶ ἔρωτος. Ouidius: *Visus et alloquium, tactus, post oscula factum.* Vetus poeta in Anthologia: Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε· τρισόλβιος ὅστις ἀκούει, Ἡμίθεος δ' ὁ φιλῶν, ἀθάνατος δ' ὁ συνών.

ACT. IV. SC. 3.

24 *Impudica fieri vel solo osculo*] Velut Phaedromus ait apud Plaut. Curcul. Act. 1. Sc. 1. Vers. 51. *Tam a me pudica est, quasi soror mea sit; nisi si est osculando quippiam impudicior.* Cui non absimile multum illud Achil. Tatii lib. 4. ἔτι μένει παρθένος, μέχρι μόνων τῶν φιλημάτων ἐστὶ μὴ γυνή. Quod bene animaduertens seuerus ille pudicitiae custos Pub. Maenius tristi exemplo, quod in liberto statuit, puellis omnibus praecepit, non solum virginitatem illibatam, sed etiam oscula ad virum sincera perferenda. Val. Max. lib. 6. cap. 1.

ACT. IV. SC. 4.

20 *Lucillius in Satyra Athymnidis* *] Ita Ms. in Pith. cod. adnotatum erat; *in Satyra Atti. dili-*

diligens ex f. Lucillianorum fragmentorum collectores obseruarunt, in vett. codd. legi, *Atbimudi facci ex facie f.* Vnde tamen nil boni extricarunt.

22 *Adesionem sequor*] Ms. *Edesionium.*

Vt ex gallis] Ammian. Marcelt lib. xv. cap, 22. *Celsioris staturae et candidi pene Galli.* Vid. Petr. Arbit. 102. Adamant. Sophista l. 2. Isidor. xix, 23.

ACT. IV. SC. 5.

6 *Tres μετωνυμίας, Cererem*] Quinctil. lib. 8. cap. 6. *Liberum et Cererem pro vino et pane licentius, quam vt fori seueritas ferat.* Naeuius apud Festum: *Coquus inquit, dedit Neptunum, Venerem, Cererem. significans per Cererem panem, per Neptunum pisces, per Venerem holera.*

ACT. IV. SC. 6.

30 *Violento ciuiliter*] Vlpian. l. 1. §. 2. ff. Quod vi aut clam.

ACT. IV. SC. 7.

2 *Dicitur euocatio*] Duplex *Euocationis*, vel *Euocatorum* genus. De queis hic agitur, ii proprie erant, qui subita aliqua necessitate vrgente euocabantur. vt Donatus docet, et ex eo Seruius tribus locis. l. 2. Aen. 157. ad illum versum —*sacrata resoluere iura.* lib. 7, 614. —*ipse vocat pugnae.* et initio lib. 8. vbi haec dilucide explicantur. Altera Euocatorum notio de iis intelligenda est, qui semel missione impetrata, denuo ad nomen respondere cogebantur. Dio lib. 45. τὸ τῶν Ἠυκάτων ἢ Οὐοκάτων σύστημα (ὡς ἀνακλήτους ἄν τις ἑλληνίσας, ὅτι πεπαυμένοι τῆς στρατείας, ἐπ' αὐτὴν αὖθις ἀνακλήθησαν, ὀνομάσειεν) ἐνομίσθη. Sallust. in Cat. 59. prope finem. *Centuriones omnes lectos, euocatos, &c.* Falluntur ergo qui haec confundunt.

6 *Manipulum furum, coqui*] Coqui pro furibus olim habiti. Plautus Aulular. III, 6, 15. *Mihi omnis angulos Furum impleuisti in aedibus misero mihi: Qui mibi intromisisti in aedes quingentos coquos.* Idem in Pseud. III, 2, 1. *Forum coquinum qui vocant, stulte vocant: Nam non coquinum, verum furinum est forum.*

39 *Alienam rem suam dicere*] Puta si nullam causam vel titulum possessionis suae dixerit. l. 12. l. 13. ff. de heredit. petit.

44 *Memores domorum*] Vnde haec exhortatio apud Nicetam Choniat. p. 170. Ναὶ ἄνδρες, ναὶ συστρατιῶται, ὥστε τέκνα καὶ συλλέκτρους ἴδητε.

ACT. V. SC. 2.

7 *Honesta locutio est*] Sic in Hecyrae Prolog. 9. *Honesta figura.* et in Phorm. Act. II, Sc. 1, 40. *Honesta locutio.* atque ita apud Seruium, et Non. Marcel.

ACT. V. SC. 5.

9 *Licet semel * vn non possit dicere*] Ms. *quidem simul vti possit dicere.*

ACT. V. SC. 8.

27 *Vir fortis optet quod volet*] Saepe hoc apud Senecam in Controuers. Quinct. et Calpurnium in Declamationibus, et Scholiast. Hermogen.

49 *Fatui sunt*] Vid. Martian. Capell.

C. SVL-

C. SVLPITII APOLLIN.
PERIOCHA IN TERENT.
HEAVTONTIMORVMENON.

In militiam proficiſci gnatum Cliniam
Amantem Antiphilam compulit durus pater:
Animique ſeſe angebat, facti poenitens.
Mox vt reuerſus eſt, clam patrem diuortitur
Ad Clitiphonem; is amabat ſcortum Bacchidem.
Cum arceſſeret cupitam Antiphilam Clinia,
Vt eius Bacchis venit amica, ac ſeruolae
Habitum gerens Antiphila, factum id, quo patrem
Suum celaret Clitipho: hic technis Syri,
Decem minas meretriculae aufert a ſene.
Antiphila Clitiphonis reperitur ſoror.
Hanc Clinia, aliam Clitipho vxorem accipit.

IO. CALPVRNII BRIXIENSIS VIRI CLARISSIMI
IN P. SEXTI TERENTII HEAVTONTIMORVMENON PROLEGOMENA.

Haec fabula, Menandri Graeca: quae facta a Terentio Latina, nomen idem obſeruauit, ne Graeci nominis euphoniam perderet: quod Terentius minus laudis exiſtimauit propria ſcribere, quam Graeca transferre. Nomen habet a ſene ſe ipſum excruciante ob filii abſentiam: quem amantem, duritia ſua in militiam proficiſci compulerat: ἑαυτὸν τιμωρούμενος, Latine; ſe ipſum excrucians interpretatur. Illud animaduertendum, omnes Terentianas fabulas ex vtroque genere miſtas, praeter hanc. Nam Comoediae aut *motoriae* ſunt, aut *ſtatariae*, aut *miſtae*. Motoriae, turbulentae: Statariae, quietiores: Miſtae, ex vtroque actu conſiſtentes. In hac, quae plurimum delectat

lectas et actu et stilo, primae partes sunt Menedemi et Chremetis: secundae Cliniae et Clitiphonis: tertiae Syri: et sic deinceps. Haec etiam, vt caeterae, quinque actus habet, Prologum concitatum. Nam et se purgat, et in laedendis aduersariis est occupatus. Argumentum quoque non simplicis negotii habet, nec vnius adolescentis, vt in Hecyra: sed duorum, vt in caeteris fabulis.

ARGVMENTVM EIVSDEM.

CHREMES grauidae vxori olim interminatus, si puellam pareret, nolle tolli. At illa clam anui Corinthiae nutriendam dedit. Hanc adultam Clinia, inuito patre, amare coepit; cuius duritia et assiduis iurgiis in militiam proficisci compulsus est. Postea facti patrem Menedemum adeo poenituit, vt omnia venderet, et agrum emeret, in eoque se exerceret: vt sic filii iniuriam vlcisceretur. Paulo post reuertitur Clinia, et clam patre deuertitur apud Clitiphonem, qui et ipse amabat scortum Bacchidem. Mittit arcessitum cupitam Antiphilam Clinia: cum qua et Bacchis vna venit. Hanc adolescentes Cliniae amicae simulant Syri technis. Antiphila ad matrem deducitur: cuius occasione Syrus decem minas meretriculae aufert a Chremete. Dehinc Antiphila Clitiphonis soror reperitur, et Cliniae in vxorem datur. Chremes Bacchidem a Clitiphone amari animaduertit: irascitur: minitatur: sed, et Menedemo adhortante, filio ignoscit: et aliam illi dat coniugem. In *primo* Actu agitur de coniunctione senum, scilicet Menedemi et Chremetis; simul et de amicitia et familiaritate adolescentium; in qua Clitipho ardentissimus ostenditur. *Secundus* Actus continet, quemadmodum adolescentes amicas receperint; simul et Syri callidum consilium. *Tertius* Actus exprimit Syri fallaciam in Chremem, vt Bacchidem credat Cliniae esse amicam, et Antiphilam arrhaboni Bacchidi relictam esse putet pro argento, quod anum Corinthiam meretrici debere finxit. In *quarto* Actu agitur de recognitione Antiphilae, et de extorsione argenti, quod Bacchidi Clitipho promiserat. *Quintus* Actus continet omnium rerum conuersionem ad iucundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorum: et quemadmodum Antiphilam vxorem Clinia duxerit: Clitipho vero, dimissa Bacchide, aliam acceperit.

FABV-

FABVLAE INTERLOCVTORES.

ANTIPHILA *meretrix.*
BACCHIS *meretrix.*
CHREMES *ſenex.*
CLINIA *adoleſcens.*
CLITIPHO *adoleſcens.*
DROMO *ſeruus.*
MENEDEMVS *ſenex.*
NVTRIX.
PHRYGIA *ancilla.*
SOSTRATA *matrona.*
SYRVS *ſeruus.*

Ex ſententia Daceriae Scena eſt in pago ſuburbano. Quam ſi ſequeris, multa loca lucem aliquam in hac fabula inde accipiunt. Veluti Act. I, Sc. 2, 17. Clitipho dicit Patri ſe ſeruulum miſiſſe in Vrbem: Syrus III, 3, 26. Clitiphoni ait, *Vah, quaſi deſit locus, ubi ſane iſthac, iſtorſum, quo vis*: Et IV, 4, 9. occurrit *villa*, quae dicitur proxima *fundo huic*, vbi Bacchis erat, etc. Z.

P. TERENTII HEAVTONTIMORVMENOS.

ACTA LVDIS MEGALENSIB. L. CORNELIO LENTVLO, L. VALERIO FLACCO AEDILIB. CVRVLIB. EGERE L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATTILIVS PRAENESTINVS. MODOS FECIT FLACCVS CLAVDI. GRAECA EST MENANDRV. ACTA PRIMVM TIBIIS IMPARIBVS, DEINDE DVABVS DEXTRIS. ACTA TERTIA, M. IVVENTIO, M. SEMPRONIO COSS.

PROLOGVS.

NE CVI sit vostrum mirum, cur partis seni

Poeta

1 *Ne cui sit vestrum mirum*] Prologus concitatus: nam et se purgat, et aduersarium acriter terret. Actor quoque, ex commodo suo, cur hanc Comoediae actionem susceperit, caussas affert. *Partes seni*] Bene dixit, *Partes:* nam quum Comoedia quinque Actus habeat, erat, vt inquit Pedianus, persona primarum Partium, erat et secundarum, et sic reliquarum. Cic. in Diuinat. (cap. 15.) *Vt in Actoribus Graecis fieri videmus, saepe illum, qui est secundarum aut tertiarum partium.* Erant igitur partes senum, erant adolescentum. Hinc tractum est, vt dicatur, meae partes sunt, tuae partes sunt. *Seni*] Per *senem* intelligit se ipsum, qui iam senio sit confectus. C.

Omnes hae Comoediae de Graeco translatae sunt, a Menandro quidem quatuor, duae ab Apollodoro. Heautontimorumenos Menandri est; cuius prologus partitionem tenet, in qua docet, quid in quaestione sit, id ipsum ne populus miraretur, dissoluere. *Ne cui sit vestrum mirum, cur partes seni Poeta dederit, quae sunt adolescentium*] Duas partes proponit, vnam quod contra consuetudinem Senex Prologus processit in publicum: solet enim istud officium adolescentibus dari. Ergo quoniam contra consuetudinem in Prologum persona processit senex, idcirco hanc primam populo vult soluere quaestionem. E.

Contra morem hic Terentius Prologi partes Ambiuio ipsi,

Poeta dederit, quae sunt adolescentium,
Id primum dicam: deinde, quod veni, eloquar.
Ex integra Graeca, integram comoediam

5 Ho-

ipsi, totius gregis domino et iam seni dedit. Etenim ex Ad. Prol. 22. et Plaut. Trin. Prol. 76. colligitur, Prologos ab aliis esse pronunciatos, non ab Actoribus, qui primi in Scenam veniant, primasque agant partes. B.

3 *Quod veni*] Deest, propter. C.

Deinde, quod veni, eloquar] Altera haec pars est. Simile autem mihi videtur huic esse principium Diuinationis (cap. 1.). Namque et illic, quod subito mutata voluntate ad accusandum descenderat, mirum dixit videri, vel iudicibus, vel circumstantibus: ac propterea se primum id velle dissoluere. *Si quis vestrum, iudices, aut eorum qui adsunt, forte miratur.* Vides hic verbum *noueris* semper (*mirum ab Cicerone* Z.) apponi: ita enim et hic dixit, *ne cui sit vestrum mirum.* Hanc igitur partitionem soluit, vti dicat, *cur partes seni Poeta dederit, quae sunt adolescentium.* Quod primo proposuerat, primo soluit: *Oratorem me esse voluit, non Prologum. Vestrum iudicium fecit, me actorem dedit.* Quod autem dixit, *quod veni, eloquar*, illud est: *nam quod rumores distulerunt maliuoli, multas contaminasse Graecas, dum facit paucas Latinas, id esse factum hic non negat.* Ergo vt propositio collocata est, ita etiam solutionis est ordo seruatus. Sed nunc ad interpretationem superiorum reuertamur. E.

Errant Palmerius et Guyetus, qui, vt sensui consulatur, ordinem hic inuertunt, *Id dicam deinde; primum quod veni eloquar.* Nam hic Prologus non, vt alias, e Scena abit, sed statim Chremetis partes agit. Itaque sensus est: *Id primum dicam*] sc. cur Poeta mihi, non iuueni actori, partes Prologi commiserit. *Deinde quod veni eloquar*] h. e. Fabulam ipsam, ad quam agendam huc veni, post Prologi recitationem, peragam. B.

4 *Ex integra Graeca*] Terentius Hecyram et Phormionem ab Apollodoro transtulit, reliquas quatuor a Menandro. C.

Ex integra Graeca integram comoediam hodie acturus] Quoniam Andria ex duabus comoediis videtur esse confecta, quippe illic et Perinthia, et Andria continentur; quod quidem criminis loco aduersarius dederat. Ideo hic *ex integra*, inquit, *comoedia integram comoediam acturus sum*; ne videa-

Hodie sum acturus Heautontimorumenon:
Duplex quae ex argumento facta est simplici.
Nouam esse ostendi, et quae esset: nunc qui scripserit,
Et cuia Graeca sit, ni partem maximam

Existi-

deatur ab altero tacta, aut ipse alteram tetigisse, sed vnam comoediam et integram ad Latinum sermonem interpretatione mutasse. Denique ideo adiecit: *Duplex, quae ex argumento facta est simplici:* vt simplex argumentum sit, duplex comoedia: dum et Latina eadem et Graeca est. E.

Ex integra Graeca] Glossar. *Integra, id est, a nullo tractata Latinorum. Heautontimorumenon*] Horat. lib. I. Saty. 2, 18. — — *vix credere possis Quam sibi non sit amicus: ita vt pater ille TerentI, Fabula quem miserum nato vixisse fugato Inducit, non se peius cruciauerit, atque hic.* L.

In libri Bembini margine cum per alias comoedias glossemata e Donato adscripta sunt, tum passim in Heautont. multa visuntur, quae speciem scholiorum Donati prae se ferunt: quorum aliqua ponere non grauabimur; vt ad h. l. EX INTEGRA GRAECA, *a nullo tacta.* FAERNVS.

6 In libro Bemb. a manu prima fuit *duplici*, quod postea mutatum est in *simplici.* Quae lectio quamquam est caeterorum codd. legendum est tamen *Simplex quae ex argumento facta est duplici*, h. e. vna fabula, sed argumentum duplex: senes duo, adolescentes duo, amicae duae: varii prorsus affectus et euentus, qui tamen arte Poetae sic copulantur, vt vna et simplex existat fabula. B.

7 *Et quae esset*] Id est, quo nomine vocaretur. C.

Nouam esse ostendi] Propterea, cum a Graeco tantum dicta est, et Latine nunc acta est. Nunc primum in Scenam procedit, idcirco dicitur *noua*, et, quae esset, supra dixit, *Heautontimorumenon.* E.

Qui scripserit] Sc. latine, Terentius. *Cuia Graeca*] Sc. Menandri. Nam etiam Latini scriptores nomen in Prologo interdum dicebant: quem alioqui pars magna spectatorum ignorauerit. B.

8 *Cuia Graeca sit*] Antique dictum. C.

Et cuia Graeca sit, ni partem maximam existimarem scire vestrum, id dicerem] Duplex hic pronunciatio (*propositio* Z.) est, *qui scripserit, et cuia Graeca sit, ni partem maximam existimarem scire, id:* vt post inferatur, *Nunc quamobrem has partes didicerim paucis dabo.* Il-

lud

Existimarem scire vostrum, id dicerem.
Nunc,quamòbrem has partis didicerim,paucis dabo:
Oratorem esse voluit me, non prologum:
Vostrum iudicium fecit: me actorem dedit.
Sed hic actor tantum poterit a facundia,

Quan-

lud quod supra positum est, videtur adiectum. Nunc redit ad partitionem supra collatam, cur *partes adolescentium senex sumserit.* E.

10 *Has partes didicerim*] Docet Poeta, discit Actor, edunt Magistri. C.

11 *Oratorem voluit esse me, non Prologum*] Officium *Prologi* ante narrationem rei semper est: verum tamen et post principium fabulae inducitur, vt apud Plautum in Milite glorioso, et apud caeteros magnae auctoritatis veteres Poetas. *Oratorem*] Sic in Prologo Hecyrae: *Orator ad vos venis cum ornatu Prologi. Oratorem*] *Oratorem* audire oportere ius gentium est. *Oratorem* non licet iniuriam pati. Ne igitur patiatur iniuriam, non se *Prologum*, sed *Oratorem* nominat. Et *Orator* est qui rogat: *Exorator*, qui impetrat. Alibi Terent. *Orator ad vos venio, finite exorator fiem.* Et *orator* est, cui causa defendenda mandatur. C.

Oratorem me esse voluit, non Prologum] Vt apud vos agerem causam potius, non officio fungerer Prologorum. Prologi enim, sicuti iam dictum, aut argumentum narrant, aut Poetae personam commendant, aut audientiam postulant: nunc autem ego apud vos acturus sum causam, et defendam, si quod fuerit forte in Terentium ab aduersario, loco criminis intentatum. Ideo enim dixit, *vostrum iudicium fecit: me actorem dedit. Sed hic actor tantum poterit a facundia, quantum ille potuit cogitare commode, qui orationem hanc scripsit, quam dicturus sum.* Poeta, inquit, *me actorem* esse voluit, qui tantum in facundia excellit, et praeualet ingenio, quantum et ego qui eandem Comoediam acturus sum, in agendo praeualeo: ita *hic actor*, hoc est, ego, *tantum potero a facundia*, hoc est, non degenerabo ab eo qui cogitauit. E.

13 *Tantum*] Quasi dicat: Actor facundia tantum valebit seu poterit, quantum Poeta inuentione commoda. *A facundia*] Bene *Facundia*, non, *Eloquentia. Facundus* dicitur, qui bene fari potest. *Eloquens*, qui et inuenit, et dicit. C.

Vt vanitas tollatur, quae ab officio Prologi abhorret, pro

Quantum ille potuit cogitare commode,
Qui orationem hanc fcripfit, quam dicturus fum.
Nam quod rumores diftulerunt maleuoli,
Multas contaminaffe Graecas, dum fecit
Paucas Latinas: factum hic effe id non negat,
Neque fe pigere: et deinde facturum autumat.
Habet bonorum exemplum: quo exemplo fibi
Licere

Sed reponendum cenfeo *Si*, vt fit fenfus; Dummodo mea facundia, h. e. vox, pronunciatio, geftus Poetae virtutem et induftriam poffit aequare, quae expreffa eft in oratione Chremetis, quam ego poftea fum recitaturus. B.

16 *Nam quod rumores diftulerunt*] Id quod maleuoli vitio dant fibi, fibi laudi afcribit: feque exemplo praeftantiffimorum Poetarum defendit, qui idem factitauerunt. *Diftulerunt*, diuulgauerunt. C.

Nam quod rumores malivoli] Hic iam incipit caufam dicere cur venerit, ficut fupra diximus, vt purget quaeftiones ipfas, et obiecta ab aduerfariis foluat. *Malivoli* autem, quod dixit, vel numero plurali, vt malivoli rumores ipfi: vel fingulari, vt fit huius malivoli, hoc eft, Lufcii Lanuini. *Diftulerunt*, id eft, in diuerfum diffeminarunt. E.

17 *Multas contaminaffe*] Hoc eft illud quod diximus, quando hic praelocutus eft, vt diceret, *ex integra Graeca integram Comoediam fum acturus hodie:* ita et hic, hoc fibi crimen dicit obiectum, quod Terentius multas Graecas contaminauerit Comoedias, dum paucas Latinas facit. Hoc autem crimen Terentius *non negat factum*, fed *fibi licere* demonftrat, et licere fcilicet per aliorum exempla. Quemadmodum Tullius dixit: (Diuin. cap. 2.) *Adductus fum, iudices, fide, mifericordia, multorum exemplo bonorum.* Et hic, *habet bonorum exemplum.* E.

Senfus videtur commendare lectionem Faerni, quam Bentleius quoque fecutus eft, *facit*, pro *fecit*. Z.

18 *Factum hic effe id*] Mſ. R. *id effe factum hic.* L.

Lege cum omnibus noftris, et edd. vett. *Id effe factum hic non negat.* B.

19 *Autumat*] Opinatur, dicit, cenfet. C.

Facturum autumat] Facturum dicit et profitetur. E.

Pro *facturum*, corrige *factum iri.* B.

20 *Habet bonorum exemplum*] videlicet Plauti, Naeuii, Ennii,
quos

Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.
Tum quod maleuolus vetus Poeta dictitat;
Repente ad studium hunc se applicasse musicum,
Amicum ingenio fretum, haut natura sua:
Arbitrium vestrum, vestra existumatio

Vale-

quos auctores Terentius habebat, vt in Prologo Andriae fatetur: *Qui cum hunc accusant, Naeuium, Plautum, Ennium Accusant: quos hic noster auctores habet.* C.

22 *Tum quod maleuolus vetus Poeta*] A natura, *maleuolus*: a tempore vel inuidia, *vetus*: a signo aemulationis, *Poeta*. *Vetus*, plerumque ad laudem refertur, interdum ad vituperationem. *Vetus*, id est, cariosus, et quasi rancidus. *Maleuolus*, non criminibus, sed maledictis. C.

Nam quod maliuolus vetus dicit] Aliud crimen est, quod obiectum nunc proponit. quoniam Luscius Lanuinus dicit, Terentium non peritum artis musicae, ad Comoedias scribendas accessisse, praesumente potius ingenio amicorum, non suo. E.

23 *Hunc musicum*] Videlicet Poetam elegantem. *Musicus*, Latine dicitur elegans; ἄμουσος vero Graece, inelegans. *Musicum*] Quinctilianus (Instit. Orat. 1, 10.): *Nam quis ignorat, Musicen, vt de hac primum loquar, tantum illis iam antiquis temporibus non studii modo, verum etiam venerationis habuisse, vt iidem Musici et vates et sapientes iudicarentur.* Et ille apud Aristophanem (Ἱππ. 188.) dicit, se *Musicam* nescire, praeter literas. *Musicam* appellat orbem doctrinae, literas, prima elementa. C.

24 *Amicum ingenio fretum*] Hoc idem refellit in Prologo Adelphorum: *Nam quod isti dicunt maleuoli, homines nobiles Eum adiutare, assidueque vna scribere; Quod illi maledictum vehemens esse existimant, Eam laudem hic ducit maximam, quum illis placet, Qui vobis vniuersis et populo placent.* *Amicum*] Pro amicorum, videlicet Laelii et Scipionis, quorum amicitia Terentius familiarissime vsus est. C.

Lege cum omnibus fere nostris, et edd. vett. *Repente ad studium se applicasse hunc musicum.* B.

25 *Arbitrium vestrum*] Bene *Arbitrium*. Nam *arbiter* dicitur iudex, qui totius rei habet arbitrium et facultatem. horum enim arbitrio et iudicio Comoedia commendari poterat. C.

Arbitrium vestrum, vestra exi-

Valebit. quamobrem omnes vos oratos volo,
Ne plus iniquum possit, quam aequum oratio.
Facite aequi sitis: date crescendi copiam,
Nouarum qui spectandi faciunt copiam,
Sine vitiis: ne ille pro se dictum existumet,
Qui nuper fecit seruo currenti in via

Decesse

existimatio valebit] Hoc locutionis genus satis mirum est, cum dicit, de hac re vos iudicare poteritis, an id quod obiicitur nobis, verum sit, vt Terentius non natura sua fretus, neque ingenio, sed amicorum potius, ad scribendas Comoedias accesserit. Est namque rumor, quod (excidit, *quia* Z.) Terentius cum Scipione Africano familiarissimus fuit, semper istas Comoedias cogitarit (*compilarit* Z.): hoc igitur Prologus nititur soluere. Et quoniam non est erubescendum, tali viro fuisse coniunctum, idcirco minus curat hoc crimen dissoluere: dicit tantummodo, *vestrum iudicium est, et vestra existimatio.* E.

26 *Quare vos omnes oratos volo*] Hic iam sequitur officium Prologi, vt beniuolentiam petat: quae beniuolentia et in aduersarios odium concitat. quod adiecit: *Ne plus iniquum possit quam aequum oratio. date crescendi copiam nouarum rerum, qui spectandi faciunt copiam sine vitiis*] Quoniam petitio generaliter fuerat collocata, vti nouis Poetis fauerent auditores: adiecit *nouis*, sed qui sine vitiis Comoedias dant, illis Luscius Lanuinus nouas Comoedias profert, sed cum vitio (*conuicio*) adiecit, *Ne ille pro se dictum existimet*] Et ne Luscius Lanuinus etiam pro se petitum arbitretur. E.

Valebit] Prisc. lib. VII. L.

Pro *Quamobrem*, Bemb. et nostri libri vetustiores recte habent *Quare*. B.

27 *Ne plus iniquum possit*] Iustam rem petit: quae quidem, nisi ab iniustis, conceditur. C.

31 *Qui nuper fecit seruo currenti*] In hoc notatur aduersarius, qui decorum personae non seruauerit. Quid enim magis praeter serui decorum, quam vt illi *populus in via decedat, et insano seruiat*? C.

Qui nuper fecit seruo currenti in via decesse populum] Proponit vitium quod admiserit Poeta Luscius Lanuinus: quippe cum omnis Comoedia aut errorem teneat ex amatoribus, aut iniuriam meretricum, aut suppositionem filiorum, aut aliquid tale, quod ad moralitatem videtur esse coniunctum. Quod

tale

Decesse populum: cur insano seruiat?
De illius peccatis plura dicet, quum dabit
Alias nouas, nisi finem maledictis facit.
Adeste aequo animo: date potestatem mihi
Stata-

tale hic est, cum seruus currit, cum populus decedit, quod domino insano obediat seruus: ne potius aliena a Comoediis sint, aperte ait ac breuiter ea, quae sunt Comoediarum, explicemus. Omnis Comoedia aut amoris habet agnitionem, aut suppositionem amoris (*liberorum* Z.) habet, vt ex Andria, quam quidem in (*vt Andria, in qua quidem* Z.) agnitionem esse cognoscimus: nam cognoscitur Glycerium quia (*cuia*) ciuis sit. Suppositionem habet, vt apud Plautum qui est Truculentus: milii enim supponitur filius, vt exinde in meretricis affectum arctius et strictius colligetur. Ergo cum videamus haec esse necessaria in Comoediis teneri, vehementer errauit Lanuinus, qui extra haec Comoediam instituit: et seruum currere, populum per viam discedere, quod insano seruiat domino. Vnde apertissimum vitium in Comoedia reprehendit Terentius. F.

Seruo currenti in via] Velut Plautus Amphit. III, 4. Idem Curculion. II, 3. Proprie autem seruilis ingenii character, per vias currere. Plautus Poenul. III, 1, 19. *Liberos homines per vrbem modico magis par est gradu Ire: seruile esse duco, festinantem currere.* Alexis apud Athenaeum. Dipnos. l. I. Ἓν γὰρ νομίζω τοῦτο τῶν ἀνελευθέρων εἶναι, τὸ βαδίζειν ἀῤῥύθμως ἐν ταῖς ὁδοῖς. Dio Chrysost. ad Alexandr. pag. 377. ῥᾳδίως ἐγγὺς οὕτως ὑμῶν ζῶντας ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ μετὰ πάσης ἀδείας, ἀλλὰ παρ' ἐκείνοις οὐδὲ τὸ δραμεῖν ἐν τῇ πόλει δοκεῖ μέτριον, ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων ἐπιπλήττουσι τοῖς ἐκεῖ βαδίζουσι. Inde Seueri Imp. dictum: *Ingenuum currere, nisi in sacro certamine, non debere.* Aelius Lamprid. in Seuero. L.

32 Forte pro *Decesse* leg. *Dixisse*, vt hoc Lauinio vitio vertatur, quod Populum in Scenam induxerit, cum seruo loquentem. Etsi enim in Fabulis seruus populum alloquatur, seu actor spectatores: nihil tamen ab illis responsi ferunt. B.

35 *Adeste*] *Adeste*, id est, intenti estote, et auxilium ferte, more aduocati, qui clienti adest. *Date potestatem, mihi statariam agere*] Vt liceat ad exitum vsque fabulae perpetuo stare, ne videlicet aliqua turba fiat: vt fieri solet, aut ludis funambuli, aut gladiatorum. tunc enim necesse est relinquere Co-

Statariam agere vt liceat per silentium;
Ne semper seruos currens, iratus senex,
Edax parasitus, sycophanta autem impudens,
Auarus leno, assidue agendi sint mihi,
Clamore summo, cum labore maxumo.
Mea causa causam hanc iustam esse animum inducite:
Vt

Comoediae actionem. Et bene dixit *Statariam*. *Agi* enim dicitur fabula, cum recitatur. *Stare* cum placet. Est etiam Comoediae quae dicitur *Stataria* aut *motoria*, a statariis actibus vel motoriis. C.

36 *Statariam agere, vt liceat per silentium*] Quidam *statariam* genus esse putant Comoediae: alii, in quibus stantes, vnde hanc *statariam* nominant. Mihi enim (*autem* Z.) videtur, *statariam agere vt liceat per silentium*, ideo dixisse, vt perpetuo et stabiliter agatur haec Comoedia, neque populi aduersis suffragiis foras pellatur. Ideo adiecit, *vt liceat per silentium*, et subiungit: Ne *semper seruus currens, iratus senex*, &c. *assidue agendi sint mihi, Clamore summo, cum labore maximo*. Haec autem, quae nunc nominantur, propria videntur esse personarum. Nam serui officium est *currere*, senis *irasci*: parasitus autem *edax* est, *impudens* sycophanta, leno *auarus* est. ergo sunt haec propria sermonis, quae necesse habeo ex necessitate personarum complere. Debetis mihi potius fauere, quam aduerso suffragio conatus facere. E.

Statariam agere] sc. fabulam, in qua non sunt magni labores, vehementiores commotiones. Nam ratione commotionum, seu τῶν παθῶν, Comoedia, auctore Donato, dicitur vel *stataria*, vbi sedati et leniores dominantur affectus, vel *motoria*, quae vehementioribus assurgit motibus, vel *mixta*, in qua vtrumque illud temperatum est genus. Z.

37 *Ne semper seruus currens*] Exprimit varias personas, quae in Comoediis introducuntur, quibus ars comica valde nobilitatur. Inducitur autem *leno periurus, amator feruidus, seruus callidus, et amica illudens, et vxor inhibens, et mater indulgens, et patruus obiurgator, et sodalis opitulator, et miles praeliator, parasiti edaces, parentes tenaces, et meretrices procaces*. C.

41 *Mea causa causam hanc iustam*] Παρονομασία. C.

Mea causa causam hanc iustam in animum inducite, Vt aliqua pars laboris minuatur mihi] Quantum ad eum, qui Comoe-

Vt aliqua pars laboris minuatur mihi.
Nam nunc nouas qui scribunt, nihil parcunt seni:
Si quae laboriosa est, ad me curritur:
Sin lenis est, ad alium defertur gregem.
In hac est pura oratio. experimini,
In vtramque partem ingenium quid possit meum.
Si nunquam auare pretium statui arti meae,
Et eum esse quaestum in animum induxi maxumum,

moediam scribit, pertinet: potuit enim secundum morem ingenio vniuersa complere. Ergo quia haec pronunciaturus sum, necesse habeo silentium. Ideo, inquit, propter me hanc mihi operam exhibete, vt cum silentio attendatis. E.

44 *Si qua laboriosa'st*] Iustum etenim est seni in re laboriosa fauorem praestare. C.

Si quae, quod est in Bembino, exigitur a versu. Vulgo habent *Si qua*. B.

45 *Ad alium gregem*] Gregem cum contemtu dixit, alios actores parui faciens. *Gregem* appellat scenicorum turbam. Plautus in Prologo Asinariae (versu 2.), *Quae quidem mihi atque vobis res vertat bene, Atque huic gregi.* C.

Si lenis, habent Bembinus et alii. B.

46 *Est pura oratio*] Hoc est, nitida, quae facile assensum auditorum ineat. C.

In hac pura est oratio] Quoniam sicut (*supra* Z.) dixerat, laboriosas potius Comoedias ad se deferri, leues ad alium: ne praeiudicium huic Comoediae fecisse videretur, quod ipse dicit illa aut exinde iam a superiori populo iudicare posset (*dicit laboriosam, et vt exinde iam a superioribus populus diiudicare p.* Z.) adiecit, *in hac pura est oratio: experimini in vtramque partem ingenium quid possit meum.* Non omnia aequalitas, modo vtrumque possunt (*Non omnia aequabiliter; modo vtrumque possum* Z.): et leuia perferre, et grauia complere. Ita ait *in vtramque partem*: quoniam semper in asperioribus comprobastis; nunc quoque leuioribus nosse (*fauere* Z.) debetis. E.

48 *Si nunquam auare pretium statui*] Per haec verba Terentius demonstrat, quam grauis auctor sit, qui suas Comoedias probet. Sic *Horat.* (L. II, epistol. 1, 81.) *Et cum respondere coneris, Quae grauis Aesopus, quae doctus Roscius egit.* C.

49 *Et eum esse quaestum*] Nonnunquam subauditur, *si*, vt sit, *et si eum quaestum.* C.

Quam maxume seruire vestris commodis:
Exemplum statuite in me, vt adolescentuli
Vobis placere studeant potius, quam sibi.

ACTVS PRIMI SCENA PRIMA.

CHREMES, MENEDEMVS.

Qvamqvam haec inter nos nuper notitia admodum'st,

Inde

50 *Seruire vestris commodis*] Plus dixit *commodis*, quam si diceret *voluptatibus*. C.

51 *Vt adolescentuli vobis placere studeant potius quam sibi*] Si mihi nunc honorem per silentium dederitis, facile eos (*eo* Z.) adolescentes compelleris, vt vobis placere potius velint, quam sibi: quoniam officium Prologorum adolescentes sumunt, multa in Comoediis ipsi acturi sunt, ita (*vt*, *ita* Z.) factum cum mihi ex hac actione esse cognouerint, facile ipsi laborem hunc capere possint, vt vobis placeant. E.

52 *Vobis placere studeant potius, quam sibi*] *Sibi placens* αὐθάδης, αὐταίρετος. Vt Petron. cap. 126. *Nolo tibi tam valde placeas.* Martial. v, 57. *Noli tibi, Cinna, placere.* Sic apud Querol. *Sibi sufficiens*, αὐτάρκης. L.

1 *Quamquam haec inter nos*] Bene ex arte comica senex opitulator inducitur, qui et miseria et tristitia alterius valde commoueatur. Simul amborum senum coniunctio et familiaritas, ad id quod secuturum est, non parum accommoda futura est. Simul exprimitur a Poeta mutua miseratio, quae inter senes esse solet, et oratio senilis prolixa. *Quamquam haec inter nos*] Exordium est, et Oratori congruum. Quod enim exigua notitia, aut nuper incepta, vel nulla consuetudo anteactae vitae facere prohibet, id vel virtus, vel propinquitas cogit. C.

Quanquam haec inter nos] Haec Scena continet iniustam accusationem, quod grauis senex de se exigat poenas, defensionemque continet iustam: memorat quippe ita se meritum, vt ipse de se exigat poenas. Quare qualitatis esse intelligimus status; et non tam esse accusationem, quam obiurgationem. Huiusmodi etenim in auctoribus, qui non apud iudicem controuersiam dicunt, vim debemus potius intelligere,

Inde adeo quod agrum in proximo hic mercatus es;
Nec rei fere fane amplius quicquam fuit:
Tamen vel virtus tua me, vel vicinitas,
Quod ego in propinqua parte amicitiae puto,
Facit,

gere, quam controuerfiam: non enim iudices praefunt. Sed quoniam talis eft actio, vt videatur vim controuerfiae continere, idcirco ftatus hic eft, et fecundum iftum cuncta dicuntur. Ergo in hac Scena ftatus qualitatis eft abfolutae, vtrum iufte fecerit, vel faciat, quod de fe fenex exigat poenas. Quam rem docet iufte fieri, ex eo quod fe meritum dicit, propterea quia ipfe filium fuum, amantem adolefcentum more, miferit in militiam duram, faepius accufando; inde fibi iufte imponi has ipfas, quas implet, grauiffimas poenas. *Quamquam haec*] Chremes vicinus, cum confpiceret fenem, eundemque olim diuitem, grauiter laborare, ac tota die in opere confiftere vehementer, accedit interrogans: et, vt oportet apud ignotum, longa vtitur oratione, fimulque fibi etiam quaeftionem facit, et quafi ipfe fibi refpondet. Quo pacto vim oftendit eius qui interrogat, cum fit ignotus. Aliter enim fenem in dolore pofitum, et calamitatibus preffum, ad loc* (*utionem edet fabulas.* Sic ex Mf. lacunam Lindenbrogii fuppleuit Weft. qui recte pro *edet* corrigit, *et ad* Z.) prouocare non poffet, nifi fecum in fe interrogans illud ita loqueretur, vti adiiceret quae ipfe refpondere potuiffet. Ac primo purgat perfonam: quamuis antea familiaritas nulla fuerit, audeat tamen hodie accedere, et eum alloqui; dicit ergo, quod nimius labor, quem ipfe de fe exigat ille qui fenex et diues eft, in fe taciturnitatem effe non permiferit, fed potius compulerit ad interrogandum; etiamfi parua amicitia fuiffet atque notitia, ex hoc quod vicinum agrum non longe ante mercatus eft. E.

3 *Nec rei fane amplius*] Nec aliquid inter nos fuit rei, ex quo facilius iungeremur. E.

4 *Vicinitas*] *Vicinia* non tam homines, qui eundem incolunt vicum, fignificat, quam qui prope domum tuam habitant. *Vicinitas* autem non homines, fed propinquitatem proprie vicinorum. C.

Vel virtus tua me] Quam honefto verbo vfus: laborem et calamitatem virtutem potius nominauit * (adde, *quam miferiam et fordes.* Z.). E.

Vel vicinitas] Seru. Eclog. III, 53. L.

5 *In propinqua parte*] Vicinitas agrorum et domorum, quafi

Facit, vt te audacter moneam et familiariter;
Quod mihi videre praeter aetatem tuam
Facere, et praeterquam res te adhortatur tua.
Nam pro deum atque hominum fidem, quid vis tibi?
Quid quaeris? annos sexaginta natus es,
Aut plus eo, vt coniicio. agrum in his regionibus

Melio-

quasi quaedam pars amicitiae est. E.

Siue *Amicitiae* in genitiuo accipias, siue datiuo, commodum sensum non efficies. Igitur corrigendum puto locum ita: *Quod ego esse in aliqua parte a. p.* Certe Eugraphius videtur *aliqua* legisse. B.

Non putauerim emendatione opus, cum commodus efficiatur sensus, si *Quod* ad vtrumque et virtutem et vicinitatem retuleris, adeo vt hic contineatur causa, cur ob virtutem Menedemi et vicinitatem sustineat facere id, quod alias munus amicitiae ac familiaritatis soleat esse. Itaque *propinqua pars amicitiae* videtur esse res, seu munus, quod proxime accedit ad vim, naturam, et officium amicitiae; res, quae vicem seu locum tenet amicitiae. Sic certe Graeci dicunt ἐν μέρει τιθέναι. Z.

6 *Audacter moneam et familiariter*] *Audacter*, quod quaedam dicturus est, veluti accusans: *Familiariter*, quod ita accedit, quasi ex notitia praeterita. E.

7 *Quod mihi videre, &c.*] Ipse partitionem suam persequitur: nam propter aetatem sic subiungit: *Annos sexaginta natus es, aut plus eo, vt coniicio; agrum in his regionibus meliorem, neque pretii maioris, nemo habet. Meliorem* ad vsum refert: *pretii maioris*, ad opinionem populi de ipso agro. E.

9 *Nam pro Deum atque hominum fidem!*] Exclamatio vehemens est in eum, qui et senex et diues continuo se labore defatiget, et eo magis Chremes admiratur huius laborem, nondum intellecta causa. C.

Coniunctio *aut*, post *fidem*, abest a melioribus libris. B.

11 *Vt coniicio*] Id est, coniecturam capio. Hinc coniectura dicta est a *coniectu*, id est, a directione quadam rationis ad veritatem. Vnde etiam somniorum atque ominum interpretes, *coniectores* vocamus. C.

Agrum in his regionibus] Seruius Aeneid. 2. L.

Deleo, *eo*, et lege, *Aut plus, vt coniicio*. B.

Meliorem, neque preti maioris nemo habet;
Seruos complureis: proinde quasi nemo siet,
Ita tute attente illorum officia fungere.
Nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi
Domum reuertor, quin te in fundo conspicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre: denique
Nul-

12 *Nemo*] Pro quisquam. C.

13 Lege vel cum Guyeto, *Serui complures*, vel *Seruos non plures*, vt adeo particula *non* eodem dicatur modo, quo ante *neque*. Certe vulgaris lectio locum non habet, quia *complures* vim gradus comparatiui non habet, qui a sensu exigitur. B.

14 *Tute illorum officia fungere*] Nunc dicimus *officiis fungeris*. *Fungor* idem est quod officium munusque ago: vt, *Fungor magistratu*, *fungor legatione*. C.

Omnes nostri male, *Ita attente tute.* B.

15 *Nunquam*] Deest Nam. *Tam mane*] Modo aduerbium: alibi nomen videtur: vt (Virg. Georg. III, 325.), *Iam mane nouum*. (Pers. Sat. III, I.) *Iam clarum mane fenestras intrat.* C.

Nunquam tam mane, &c.] Hic est labor ille qui fit plurimus, quo cotidie . . . (*in alio*, addit Ms.) labore constitutus, quod *aut fodere* inuenitur, *aut aliquid facere*. E.

16 *Quin te in fundo conspicer*] *Quin*, pro quod non, hoc in loco: alias pro cur non, pro etiam, pro quare, ponitur. *In fundo*] Superius dixit, *Agrum in proximo hic mercatus es*. *Fundus* enim ab agro continetur. De quo Cicero in quodam ioculari libello, *Fundum vero* (Leg. *Varro*) *vocat, quem possit mittere funda*, *Ni lapis exciderit, qua caua funda patet*. C.

17 *Denique nullum remittis*] *Nullum remittis*, ad illud pertinet quod dicit, *nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi domum reuertor*. E.

Fodere aut arare] Sic Varro de re Rustica lib. I. cap. 31. *Vineas nouellas fodere aut arare.* Tangit autem hunc locum Terentii Cicero de Finib. initio lib. I. *Etenim si delectamur, cum scribimus; quis est tam inuidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est, qui alienae modum statuat industriae? nam, vt Terentianus Chremes non inhumanus, qui nouum vicinum non vult fodere, aut arare, aut aliquid facere denique. Non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis iniucundus labor.* Vid. Priscian. lib. IIX. L.

Etsi

Nullum remittis tempus; neque te respicis.
Haec non voluptati tibi esse, satis certo scio:
At enim dices, quantum hic operis fiat, poenitet.
Quod in opere faciundo operae consumis tuae,

Si

Etsi Bentleius lectionem *aut aliquid facere denique*, quam reperit in vno cod. et vett. edd. et quae a Donato ad Phorm. 1, 2, 71. est expressa, sensus gratia praeferendam putat: vulgaris tamen lectio, cum et Ciceronis auctoritate de Fin. 1, 1. et sensus praestantia comprobetur, haut dubie retineri debet. Nam ferre aliquid, seu gestare laboribus rusticis probe conuenit. Caeterum post *denique* interpungendum est. Nam Terentius hanc particulam solet in fine sententiae ponere, vt Phorm. l. l. et Eun. 1, 2, 78. Z.

18 *Remittis, neque te respicis*] Nihil significantius de eo qui nihil sibi parcit, nec sui miseretur. Nam qui aliis *remittit* aliquid, id est condonat, is est facilis et mitis naturae. C.

Neque te respicis] Ad illud, vel quod senex est, vel quod diues. E.

20 *At enim dices*] Anthypophorae respondet. *Poenitet*] Id est, parum videtur. *Poenitet* enim eum qui parum putat. Alibi Terent. *Nostri nosmet poenitet.* Virgil. in Bucol. (II, 34.) *Nec te poeniteat calamo triuisse labellum.* Cicero ad filium (Off. 1, 1.), *Quoad te, quantum proficias, non poenitebit.* C.

At enim dices] Optima, vt diximus, ratione, ipse sibi quaestionem facit, et vtitur respondentis ratione, vt eum prouocare possit ad loquendum, qui frequenter pressus dolore conticescit. *Sed dices mihi,* inquit, *poenitet me, quantum hic operis fiat:* cui respondet, tanquam hoc sibi propositum sit: *Sed in opere faciendo quod consumis, si id consumas in exercendis seruis, plus agas.* E.

Lege cum Mureto *At enim me, quantum hic operis fiat, poenitet.* Nam praeterquam quod *dices* sensum turbat, et in codd. incertam habet sedem, nec Seruius ad Eclog. II, 34. et Aen. 1, 552, vbi *poenitet* explicatur per *parum videtur,* illud verbum legit. B.

21 *Quod in opere faciundo*] *Opera* est actio, et persona ipsa quae opus peragit. *Opus*, finis est et fructus operae. Nonnunquam *opus* pro *opera* videtur accipi. Virgil. (Aen. VIII, 415.) *Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.* C.

Si sumas in illis exercendis, plus agas.
MEN. Chreme, tantumne est ab re tua otii tibi,
Aliena vt cures; eaque, nihil quae ad te attinent?
CH. Homo sum: humani nihil a me alienum puto.
Vel

22 *In illis exercendis*] Qui aliis praeest, vt paterfamilias, aut imperator, plus efficit sua adhortatione quam opera. C.

23 *Tantumne est ab re tua otii tibi*] *Difficilis*, vt inquit Cicero (Officiis I, 9.), *est cura rerum alienarum. Nam ea magis percipimus atque sentimus, quae nobis ipsis, aut prospera, aut aduersa eueniunt, quam illa, quae caeteris: quae quasi longo interuallo interiecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, iudicamus. Ab re tua*] Id est, a negotiis tuis familiaribus. Dicitur etiam *ab re tua*, contra vtilitatem tuam. sicut *e re tua*, et *e republica*: id est pro re tua, et pro republica. C.

Tantumne est ab re] Bene tanquam alienum alloquitur Menedemus, vt illi et otium esse dicat, et tantum otium a rebus suis, *vt aliena cures, et ea quae ad se nihil attinent*. E.

Tantumne est ab re tua] Augustin. Epist. 51. *Hinc et ille Comicus, (sicut luculentis ingeniis non desit resplendentia veritatis) cum ab vno sene alteri seni dictum componeret: Tantumne ab re tua est otii tibi, aliena vt cures, eaque quae nibil ad se attinent?*] *Responsum ab altero reddidit: Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Cui sententiae ferunt etiam theatra tota, plena stultis indoctisque, applausisse*. L.

Colloca, *ab re tua'st*. Nam sic est non modo apud Cic. lib. XII, ad Atticum, sed et in Bemb. et aliis codd. B.

24 *Eaque nibil quae*] V. C. *Ea quae nibil ad te*. Menander: ἃ μὴ προσήκει, μήτ' ἄκουε, μήτ' ὅρα. L.

Omnes nostri cum edd. vett. habent, *ea quae nibil ad te adtinent*. B.

25 *Homo sum: humani a me nihil alienum puto*] Hoc ex Platonis sententia, qui inquit: *Ortus nostri partem patriam vendicare, partem amicos*. Et vt Stoicis placet, *quae in terris gignuntur, ad vsum hominum omnia creantur*. Homines autem hominum caussa generantur, vt ipsi inter se alii aliis prodesse possint. C.

Homo sum; humani] Cicero lib. I. de Legib. *Quod si quomodo est natura, sic iudicio homines humani, vt ait Poeta, nihil a se alienum putarent*. Idem lib. de Officiis I, 9. *Difficilis cura rerum alienarum: quanquam Terentianus ille Chremes*

Vel me monere hoc, vel percontari puta.
Rectum'st, ego vt faciam: non est, te vt deterream.
MEN. Mihi sic est vsus: tibi vt opus facto'st, face.
CH. An cuiquam est vsus homini, se vt cruciet?
MEN. mihi.

mes humani nihil a se alienum putat. Seneca Epist. 95. *Iste versus et in pectore et in ore sit,* Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Ambrosius de Officiis lib. 3. cap. 7. *Homo nihil alienum a se debet credere, quicquid humanum est.* Pontius Paulin. epist. 31. *Non enim sibi habentes habebant, sed nemo quicquam dicebat suum, et humani nihil a se alienum putabant.* Iohan. Sarisber. Epist. 197. *Amentis est, non amantis, se et sua curare duntaxat, quae aliorum sunt ducere aliena. Humanum, teste Comico, nihil caritas a se reputat alienum.* Idem Epist. 229. L.

Humanum hic non ad errores et peccata esse detorquendum, qui est error vulgaris, sed de sensu, qui vel ex malo vel bono quod alteri euenit, percipiatur, et omnino de cura alienarum rerum, intelligendum, quae est vera Ciceronis interpretatio, dudum ostendit Lindenbrogius. Caeterum Daceria ex loco quodam Augustini commemorat, hunc versum, cum recitaretur, spectatoribus tantopere placuisse, vt vniuersum theatrum plauderet. Z.

26 *Percontari*] Id est interrogare. *Percontari* suapte natura ad finem spectat coarguendi. Interrogamus, noscendi gratia: *Percontamur* vero, arguendi: quamuis tamen vtroque indifferenter vtamur. C.

Vel me monere hoc, vel percontari] *Monere,* si sciam quod faciat (*facias* Z.): *percontari* si nescit (*nesciam* Z.). E.

27 *Rectum'st, ego vt faciam*] Ad superiora pertinet sensus, vt intelligi possit: *vel percontari puta, si rectum est;* ideo quaero vt faciam; si non est rectum, vt te deterream. E.

Per interrogationem pronuncia; *Rectum'st? ego vt faciam. non est? te* etc. Hoc enim est, quod *percontari* dixit. B.

28 *Vsus*] Modo opus significat: alias vtile: vt, opus est facto, pro facere. Sic Sallust. (Bello Catil. 1.) *Nam et priusquam incipias, consulto, et vbi consulueris, mature facto opus est.* Ponitur igitur hic ablatiuus participii praeteriti temporis pro infinitiuo; sicut ibi *consulto;* i. e. consulere, et *facto;* i. e. facere. C.

Mihi est vsus] Mihi sic expedit. E.

29 *Mihi*] Non repugnat sententiae Chremetis, sed se solum meruisse dicit vt crucietur. C.

CH. Si quid laboris eſt, nollem: ſed quid iſtuc mali eſt,
Quaeſo? quid de te tantum meruiſti? MEN. eheu.
CH. Ne lacruma; atque iſtuc, quicquid eſt, fac me vt ſciam:
Ne retice: ne verere: crede, inquam, mihi,
Aut conſolando, aut conſilio, aut re iuuero.
MEN. Scire hoc vis? CH. hac quidem cauſa, qua dixi tibi.

MEN.

30 Etſi verſus, vti in omnibus codd. reperitur, laborat metro: is tamen cum Guyeto non tanquam ſpurius et Terentio indignus eſt expungendus. Sed emenda vel, *Si quid labori eſt*: vel, quod magis placet, *Si quid laboris, nollem* etc. Nam ſequitur, *Quid mali*. B.

31 *De te meruiſti*] Dicimus autem *mereo* et *mereor*. *Mereor de te*, eſt aliquid in te confero vel bonum, vel malum. C.

Vt hianti verſui ſuccurras, pro *eheu* corrige *oiei*. Vide ad Eun. IV, 4, 47. B.

33 *Ne retice*] Bene *retice*: nam *reticemus* dolores: *obticemus* pudenda: *tacemus* ſecreta. vt (Aen. II, 94.), *Nec tacui demens*. In Eunucho, *Virgo conſciſſa veſte lacrumans obticet*. C.

Poſt *crede mihi*, h. e. committe mihi id ſecretum, quod retices, interpunctione maiori eſt opus. B.

34 *Aut conſolando, aut conſilio, aut re iuuero*] His tribus adhibitis, quid amplius in vera amicitia exoptandum? C.

Aut conſolando, aut conſilio, &c.] Apponit cauſas, cur aliena incommoda queri (*quaerere* Z.) videatur. Hoc enim quod interrogo, proderit tibi * (Supple e Mſ. *Aut enim grande malum, et conſolatione te adiuuero, ſi ſubueniri poteſt.* RE ADIVVERO) Ita boni amici ordinem cuſtodiuit, vt crederet ſe aliquo modo prodeſſe. * (Quae hinc ſequuntur vſque ad verſ. 47. hauſta ſunt e cod. quo Weſterh. eſt vſus. Z.). E.

35 *Hac quidem cauſa, qua dixi tibi*] Quum Menedemus tantum illud poſuerat, vti diceret, *Scire hoc vis?* ille continuo repudiaret ad (*repudiauit hanc* Z.) cauſam, vti diceret, Non rem ſcire cupio, ſed hac cauſa ſcire cupio, qua dixi, vt aut conſolari te poſſim, aut conſilio, aut re adiuuare poſſim. E.

MEN. Dicetur. CH. istos rastros interea tamen
Adpone: ne labora. MEN. minime. CH. quam
rem agis?
MEN. Sine, vaciuom tempus ne quod dem mihi
Laboris. CH. non sinam, inquam. MEN. ah,
non aequom facis.
CH. Hui, tam grauis hos, quaeso? MEN. sic
meritum'st meum.

CH.

36 *At istos rastros*] Dicimus *Rastrum* in singulari et *Rastri* in plurali. Dicti autem sunt a *radendo*, quod terram radant. C.

Istos] V. C. et Mſ. R. *at istos*. L.

Omnium Faerni et nostrorum codd. consensu leg. *At istos rastros*. Deinde in versu sequenti meliores codd. habent *adpone*, h. e. *depone*, quod in quibusdam reperitur. B.

37 *Depone*] In tempore. *Ne labora*] Id est, noli te vexare, aut te ita labore conficere. Interdum *ne labora* significat, ne cura, noli curare. C.

Vulgo, inprimis ob verbum *labora*, opinantur, Menedemum rastris opus fecisse in praesentia. Sed valde placet Daceriae sententia, quae ait, illum ex agro redeuntem vesperi hic rastros humeris gestare. Nam praeter picturam, quae in cod. reg. Menedemum gestantem exhibet, sequentia quoque illam sententiam comprobant. Nam Menedemus quamquam negat, se laborem fugere et sibi parcere posse, tamen non pergit *opus facere*, sed *ire*, vt Chremes solus relinquatur. *Laborare*, vt Gr. πονεῖν, sign. sibi non parcere, se non respicere, dolere animo, aut duriter se habere. Certe *labor* in versu 30. non de opere faciendo intelligi debet, sed de aegritudine, seu de causa summae aegritudinis. Denique Chremes in versu 17. dicens *ferre*, videtur hos ipsos rastros significare. Z.

38 *Sine, vaciuom*] Mſ. R. *Sine me, vac*. L.

Leg. *Sine me, vaciuom* etc. Certe *vacuum*, quod vulgo legunt, repugnat versui. B.

39 *Non sinam, inquam*] Haec magis gestu exprimuntur. C.

40 *Hui, tam graues*] Aposiopesis: et admiratio ponderis rastrorum, quibus senex vtitur. *Hui*] Miserantis exclamatio est. C.

CH. Nunc loquere. MEN. filium vnicum adolescentulum
Habeo. ah, quid dixi, habere me? imo habui, Chreme:
Nunc habeam, necne, incertum'st. CH. quid ita istuc? MEN. scies.
Est e Corintho hic aduena anus paupercula:
Eius filiam ille amare coepit perdite,
Prope iam vt pro vxore haberet: haec clam me omnia.
Vbi rem resciui; coepi non humanitus,
Neque vt animum decuit aegrotum adolescentuli,

Tra-

41 *Filium ego adolescentulum habeo*] Hic narratio incipit, cur se senex puniat. E.

44 *Est e Corintho hic aduena anus paupercula*] Et haec narratio est ad personam declarandam eius mulieris, quae puellam tulit illam, quae Chremetis filia est. Quae nunc posita narratio ad illam superiorem coniungitur et adnectitur? E.

45 *Perdite*] Bene *perdite*. Nam *perditus* est, qui in omne scelus est traditus. *Perdite*] Aduerbium, i. e. misere et nimis vehementer, et in perditionem morum suorum. C.

Coepit perdite] Ms. R. *Virginem*. L.

Pro *perdite*, probanda est lectio codd. quorundam, *virginem*. Certe est nomen honestius, et tollit suspicionem vitae meretriciae. B.

47 *Coepi non humanitus*] Hic iam se arguit, quod iuste de se exigat poenas: siquidem, cum animaduertisset filium amare mulierem, non humano modo, neque vti decuit, adolescentuli animum sic tractauit, sed aperte vi et more patrum cotidie accusauit. Subiungit deinde allocutionem, qua vsus est cum accusaret filium: *Ego te meum tantisper dici volo, Dum quod te dignum est facies*. Dici te filium meum tam diu volo, quam diu facis quod te dignum est. Sin autem non feceris, ego inueniam quod in te dignum sit facere. E.

Vbi rem] Ms. R. *vbi id*. *Humanitus*] φιλανθρώπως. Diomed. libr. I. L.

Plerique nostri, *Vbi id resciui*. B.

48 *Animum aegrotum*] Pro *aegro* dixit. Nam animus, *ae-*

 ger e

Tractare: sed vi, et via peruolgata patrum.
Quotidie accusabam; hem, tibine haec diutius
Licere speras facere me viuo patre,
Amicam vt habeas prope iam in vxoris loco?
Erras, si id credis, et me ignoras, Clinia.
Ego te meum esse dici tantisper volo,
Dum, quod te dignum'st, facies: sed si id non facis,
Ego, quod me in te sit facere dignum, inuenero.
Nulla adeo ex re istuc fit, nisi ex nimio otio.
Ego istuc aetatis, non amori operam dabam,

Sed

ger: corpus vero, *aegrotum* dicitur. Non tamen inconuenienter id quod corpori appropriatur, attribuit animo. prouenit enim menti vel animo aegritudo ex carnis lasciuia. C.

49 *Et via peruolgata patrum*] Patres bonis institutis, aliorum exemplis, nonnunquam minis, filios ad virtutem adhortantur. C.

Via hic est monosyllabon, vt Hec. 1, 1, 16. B.

50 *Hem tibine haec*] Interiectio indignantis. C.

54 *Tantisper volo*] *Tantisper* postulat post se *Dum*, pro donec siue quamdiu. Cicero (de Inuent. II, 50.), *In carcere ductus, vt ibi esset tantisper, dum culeus, in quem deiectus deferretur, compararetur.* Sunt qui accipiant *tantisper*, pro tantummodo: sunt qui pro interea. Liuius lib. 1, 3. ab vrb. cond. *Tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolume mansit, tantisper tutela muliebri.* Et *Tantisper* sine *Dum* vsus est. C.

Ego te meum esse] Multa hic efficta ad Plaut. Mercatorem 1, 1, 49. vt illud, — *interdum mihi se colloqui, Abnuere, negitare adeo me natum suum.* Et mox post vers. 62. *Non, vt ego, amori neque desidiae in otio Operam dedisse.* Quod geminum cum illo Terentii, *Ego istuc aetatis* etc. L.

57 *Otio*] Id est, cessatione et requie ab operibus. *Diuturna quies vitiis alimenta ministrat.* C.

Ne *nimio*, quod praecipuam emphasin habere oportet, in Thesi occultetur, repone, *nisi nimio ex otio.* B.

58 *Ego istuc aetatis*] Id est, cum essem ea aetate, qua tu es. Dicit eodem modo Cicero in epistolis, *id aetatis*, pro, ea aetate. *Non amori operam dabam*] Bene senex iuxta Hora-

tii

Sed in Asiam hinc abii propter pauperiem; atque ibi.
Simul rem, et gloriam armis belli repperi.
Postremo adeo res rediit: adolescentulus
Saepe eadem, et grauiter audiendo, victus est.
Putauit me et aetate, et beneuolentia
Plus scire et prouidere, quam se ipsum sibi:
In Asiam ad Regem militatum abiit, Chreme.

CH.

tii praeceptum (Art. Poet. 173.) *laudator temporis acti* inducitur. C.

59 *In Asiam*] Quae est tertia pars orbis, et prouincia in ea parte eiusdem nominis. *Propter pauperiem*] Quia vnusquisque cupit pauperiem fugere, tanquam magnum malum, vt inquit Horatius. *Propter pauperiem*] *Paupertas* est mediocrium, *pauperies* mendicorum. C.

60 *Rem et gloriam*] Haec duo potissimum a militibus strenuis comparantur. *Res* tria notat, imperium siue diuitas, litem, et Venerem. *Armis repperi*] Alii Codices non habent cum armis belli, et tunc armis belli intelligatur, i. e. per praeclara gesta, quae gessi in bello. C.

Simul et rem, et gloriam] Vt vno tempore militiae labore proprio, et fortunas reperirem et dignitates. E.

62 *Audiendo*] Scilicet saepe eadem conuicia et probra. *Victus est*] A proposito malo amoris deflexus. Et ita laudat filium, qui in malo non fuerit pertinax, vt multi sunt. *Victus est*] Non cessit aut paruit, sed, quod est oppressi, victus est. C.

Saepe eadem, et grauiter] His onerat causam suam, quod frequenter dixerit, et grauiter. Tandem adolescens victus discesserit in militiam. E.

63 *Putauit me*] Clementissimus pater filium laudat, quod non pertinax in malis, vt multi, fuerit. C.

Etsi Bembinus videtur habere *sapientia:* tamen et codd. fide, et sensu probatur *beneuolentia*. Nam vt *plus scire* refertur ad *aetatem*, ita *prouidere* ad *beneuolentiam*. B.

65 *In Asiam ad Regem militatum*] Singula in pronunciatione sunt collocanda (eleuanda Z.). Nam *in Asiam*, quod dixit, intelligere debemus in longinquum locum. *Ad Regem* vero hoc est, quasi ad seruitutem. *In militia n*, vbi scilicet durus labor et periculum est. E.

In Asiam ad Regem] Etiamsi Daceriae concedamus, Menan-

CH. Quid ais? MEN. clam me eſt profectus; menſis tris abeſt.
CH. Ambo accuſandi: et ſi illud inceptum, tamen
Animi eſt pudentis ſignum, et non inſtrenui.
MEN. Vbi comperi ex iis, qui ei fuere conſcii,
Domum reuertor moeſtus, atque animo fere
Perturbato, atque incerto prae aegritudine:
Aſſido; accurrunt ſerui; ſoccos detrahunt:

Video

drum vixiſſe temporibus Seleuci Regis: non tamen reprehendi poſſunt, qui ob vſum loquendi, Regem Perſarum intelligunt. Nam ſaepe argumentum fabularum petitur ex hiſtoria antiquiori. Z.

66 *Clam me eſt profectus*] Hic curauit quod facile illi poterat opponi: cur ergo non, cum eum videres proficiſci, * (adde, *retinuiſti?*). *Menſes tres abeſt*] Hic dolorem ſuum exprimit, temporis longinquitate. E.

Magis animus paternus et affectus exprimitur, ſi legeris, *eſt profectus*: quam ſi cum Faerno deleueris *eſt*. B.

67 *Ambo accuſandi*] Nec dum tota expoſita eſt (deeſt, *cauſa* Z.) idcirco aequalem partem accuſationis ſuae poſuit Chremes, quod dixit, *ambo accuſandi*. Quamquam inclinauit vt adoleſcentem defendere videatur, cum inquit, *etſi illud inceptum* videtur eſſe *prudentis animi ſignum*, et non minus obſequentis. Hoc eſt enim quod dixit, *non inſtrenui*. E.

69 *Vbi comperi*] Haec oratio tota pathetica eſt. Et bene *comperi*, compertum eſt mihi, et exploratum; idem eſt quod ſcio per inueſtigationem. C.

Noſtri omnes, *qui fuere ei conſcii*. Recte. Quippe Trochaeus in illa ſede ne Graecis quidem ipſis placet. B.

71 *Atque incerto*] Fracto, vt dicimus. Certo animo, id eſt, forti et firmo. C.

Omnes noſtri, praeter vnum, habent *Conturbato*, quod plus eſt quam *Perturbato*, Deinde cum, *incertus prae aegritudine*, h. e. dubius, quid faciat, vtrum aegritudini ſe dedat, an irae potius indulgeat ac vindictae, non ſatis commodum efficiat ſenſum: forte leg. *inerti*, h. e. omnis conſilii experti, ſtupenti. Praeſertim cum in cod. C. C. C. a manu prima ita legatur, et in vet. cod. Acad. *incerti* inueniatur. B.

72 *Aſſideo*] Id eſt, iuxta aliquid

Video alios festinare, lectos sternere,
Coenam apparare: pro se quisque sedulo
Faciebat, quo illam mihi lenirent miseriam.
Vbi video haec, coepi cogitare: Hem, tot mea
Solius

quid sedeo. Nam componitur ex *ad*, quod est, iuxta, et *sedeo*. Vel compositum pro simplici. *Assideo*] *Sedemus* desidia.. vt (Virg. Aen. XII, 15.), *Sedeant spectentque Latini*. *Residemus* otio. vt (Virg. Aen. I, 722.), *Iam pridem resides animos*. *Praesidemus* rei commissae, vt prouinciae. *Assidemus* in re, quam frequenter agitamus. *Accurrunt serui*] Tale illud in Andria, *Accurrit: mediam mulierem amplectitur*. *Soccos detrahunt*] *Soccus* calcei genus est, dictus, vt aliqui volunt, quasi *saccus*, quia calcationi sit facilis, quas pedithecas vocant. Eo autem calceamento Comoediarum Actores vtebantur, quemadmodum *cothurno* Tragoedi. Vsque adeo, vt pro stilo Comico poni possit, quemadmodum cothurnus pro stilo Tragico. C.

Soccos detrahunt] Dixi iam Comoedias istas esse palliatas, hoc est, ibi (*vbi*) personae sunt Graecae. Ideo ergo dixit, *soccos detrahunt* (Scholia, quae inde vsque ad vers. 89. sequuntur, Westerh. suppleuit ex codd. Z.). E.

Soccos detrahunt] Diomed. libr. I. L.

73 *Lectos sternere*] Ex consuetudine antiqua. lectulis enim stratis antiqui coenitabant. Vnde triclinium a tribus lectis dictum. Horat. (Serm. I, 4.) *Saepe tribus lectis videas coenare quaternos*. Terent. in Adelph. *Lectulos ilignos dedit faciendos in sole, vbi potetis vos*. C.

Si *Videt*, cur versu abhinc tertio narrat, *Vbi video*? Itaque pro *video* reponendum esse censeo *Inde*. B.

74 *Coenam apparare*] Nihil significantius de sene dicere potuit, qui voluptates et commoda, quae aspernatus gratia filii narrat. Nam *apparare* est ad dignitatem quandam ac verius pompam. *Praeparare* vero, est quae vtilia sunt, aut fore creduntur. C.

Pro se quisque] Plautus Amphitr. I, 1, 76. *Pro se quisque, id quod quisque potest ac valet, edit, ferit*. Ouid. Metam. III, 642. *Pro se quisque timet*. quomodo etiam Liuius loqui amat. L.

75 Cum mox sequatur *lenirent*, leges linguae postulant *Faciebant*. B.

76 Distingue, *Vbi video, haec coepi*. B.

Solius solliciti sunt causa, vt me vnum expleant?
Ancillae tot me vestiant? sumtus domi
Tantos ego solus faciam? sed gnatum vnicum,
Quem pariter vti his decuit, aut etiam amplius,
Quod illa aetas magis ad haec vtenda idonea'st,
Eum ego hinc eieci miserum iniustitia mea.
Malo quidem me dignum quouis deputem,
Si id faciam. nam vsque dum ille vitam illam colet
Inopem, carens patria ob meas iniurias,
Interea vsque illi de me supplicium dabo,
Laborans, quaerens, parcens, illi seruiens.
Ita facio prorsus: nihil relinquo in aedibus,

Nec

77 Leg. *solliciti sint*, propterea quod sequitur, *Vestiant*, *Faciam*. B.

79 *Sed gnatum vnicum, quem pariter vti illis decuit, aut etiam amplius, eum ego eieci hinc iniustitia mea*] Quem oportuit his rebus vti, ita vti ego vtor, pari modo, aut vero amplius, quod illa aetas magis ad haec idonea sit. E.

Pro, *sed*, sententia postulat, *qui*, quia praecedit *faciam*, et sequitur *eieci*. B.

82 *Eum ego eieci*] *Eum* abundat. C.

83 *Malo quidem me dignum quouis deputem, si id faciam*] Si hoc faciam, vti vtar solus bonis meis, quouis malo me arbitrer dignum. E.

84 *Nam vsquedum ille vitam illam colet inopem*] Quamdiu ille in militia positus habebit vitam istam sine ope, patria carens propter iniurias meas, tamdiu de me illi dabo supplicium, sic laborans et seruiens. E.

85 Ne, *Patria*, sine vllo accentu transmittatur, forte leg. *Inops, carensque patria*. B.

86 *Illi de me supplicium dabo*] *Dare alicui de se supplicium* significat, punire se ipsum illius vice. C.

87 *Parcens*] Id est, coarctans et constringens solitum victum, et tanquam parcus fortunis parcendo, et eas reseruando. *Illi seruiens*] Deseruiendo, conquirendo et conduplicando vndique illi diuitias more boni serui. Haec sunt illa, quae senex sibi facienda decreuit. C.

88 *Ita facio*] Nunc ostendit, ad rem verba accessisse, seu esse collata. C.

Nec vas, nec vestimentum: corrasi omnia.
Ancillas, seruos, nisi eos, qui opere rustico
Faciundo facile sumtum exercerent suum,
Omnis produxi ac vendidi: inscripsi ilico
Aedis mercede, quasi talenta ad quindecim

Coe-

89 *Corrasi omnia*] Omnia compilaui, vendidi. Huic contrarium est, *abradere:* et est per vim aliquid auferre. Cum autem dicere volumus, aliquem nihil omnino tam paruum reliquisse ex rebus suis, quod non alienauerit, recte dicemus, *omnia corrasit*, quasi etiam raserit parietem etc. Si ex illis radendis aliquid commodi potuerit consequi. Interdum *corradere* significat difficulter comparare. Terent. in Adelph. *Minas decem corradet.* C.

Conrasi omnia] Hoc est, collegi vniuersa quae venderem. E.

Nec vas nec vestimentum] Probus in Catholicis. L.

90 *Opere faciundo facile sumtum*] Seruos vniuersos produxit et vendidit, exceptis his qui suo opere suos sumtus tolerare possent. E.

91 *Sumtum exercent*] Virgil. Aen. VIII, 424. *ferrum exercebant.* L.

Legendum esse, *sumtum exsercirent*, h. e. qui laboris sui fructu alimenta sua compensarent, qui opere suo impensas domini pensarent et resarcirent, recte primus vidit Palmerius. Nam *sumtum exercere* intelligi nequit. Deinde in cod. Colon. apud Palmerium est a manu prima, *exercirent*, et in altero, *exerciunt:* in margine cod. Bemb. est, *exercerent, resarcirent:* et Paulus in Epitoma Festi: *Exercirent*, *sarcirent*, id quod ex Terentii loco sumtum esse videtur. B.

92 *Produxi ac vendidi*] Bene *produxi:* nam *producere*, foras ducere significat. M. T. in Frumentaria, *Nemo tuorum amicorum abs te productus, nemo interrogatus.* Hinc *productores* dicuntur, qui virgines abducunt, et eas ad quaestum exponunt. C.

Inscripsi illico aedes] Hoc est, aedes meas locaui. E.

93 *Talenta ad quindecim coegi*] Congessi, coadunaui. Hinc *coactores* argentariorum dicuntur, qui pecunias cogunt. Talentum Atheniense paruum constat ex LX. minis seu libris. Talentum vero magnum constat ex octoginta tribus, et quatuor vnciis. C.

Verba *inscripsi ilico aedes mercede* Bentleius cum Eugraphio recte accipit de locandis

 aedi-

Coegi: agrum hunc mercatus sum: hic me exerceo.
Decreui tantisper me minus iniuriae,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser:
Nec fas esse, vlla me voluptate hic frui,
Nisi vbi ille huc saluos redierit meus particeps.
CH. Ingenio te esse in liberos leni puto,

aedibus, non vendendis. Nam Cuperus in Obseruatt. I, 17. ostendit, *Mercedem* non esse pretium rerum venditarum, sed quicquid ex agris locatis, pecunia sub vsura credita; et aliis rebus, quarum proprietas ad nos, vsus ad alios pertineat, redigamus. Huc accedere, quod pretium rei vendendae nunquam in tabula propositum fuerit. Cf. locus Digest. XIX, 2. Locati et conducti, quem Bentl. laudat. Z.

94 *Hic me exerceo*] Non hic ad voluptatem positum *exerceo*, sed ad laborem; quemadmodum Virgil. (Aen. III, 182.) —— *nate Iliacis exercite fatis.* E.

Non male Daceria ait, imaginem Menedemi senis se ob absentiam filii cruciantis formatam esse ex Odyss. ά, 189. seqq. vbi Laërtes ruri solus degit, miseram trahens vitam, ob Vlyssem absentem. Z.

95. *Decreui*] Plus est *decernere* quam constituere. Et est proprie *decernere* de rebus magnis certam proferre sententiam. C.

Decreui tantisper me] Hoc enim iudicaui me non tantam iniuriam facere meo filio quem expuli, si et ipse miser sim. E.

Decreui tantisper] Cicero V, 10. de Finib. et Tuscul. III, 27. L.

97 *Voluptate frui*] Si parentes pro filiis elaborant, quis clementior hoc sene, qui omnia commoda absente filio aspernatur? *Frui* proprie est delectationem capere ex vsu. C.

98 *Meus particeps*] Id est, heres meus, quasi nunc partem capiens bonorum meorum, vel etiam *particeps*, cui debeam credere omnia consilia mea. C.

99 *Ingenio te esse leni in liberos puto*] *Liberos* multitudinis numero dixit, cum Menedemus vnicum haberet filium. Constat enim antiquos Oratores, historiaeque, aut carminum Scriptores, etiam vnum filium filiamue, *liberos* multitudinis numero appellasse. In Hecyra *liberos* in significatione vnius filiae dixit, *Qui illum decreuerunt dignum, suos cui liberos committerent.* Sic Cicero, *En cui tuos liberos committas.* C.

Et illum obſequentem, ſi quis recte aut commode
Tractaret: verum nec tu illum ſatis noueras,
Nec te ille. hocque fit, vbi non vere viuitur.
Tu illum nunquam oſtendiſti quanti penderes,
Nec tibi ille'ſt credere auſus, quae eſt aequom patri.
Quod ſi eſſet factum, haec nunquam eueniſſent tibi.
MEN. Ita res eſt, fateor: peccatum a me maximum'ſt.

CH.

100 *Si quis recte aut commode*] Supra accuſauerat vtrumque, cum diceret, *ambo accuſandi:* modo vtrumque defendit, quod hunc *ingenio leui* (*leni*) dicit, et illum *obſequentem*, ſi minus aliquid (*ſi modo aliquis*) recte et commode tractaret. alterum nam hoc factum eſſe dicit, quod neuter ſe nouerit (Weſterh. e cod. addidit, VERVM NEC. Hoc factum eſſe dicit, quod neuter alterum ſatis nouerit. Z.). E.

101 Plerique codd. *Neque tu illum.* Igitur vt *Ille* et *Tu* accentu eleuentur, repone, *Vnum néque illum tú ſatis* etc. B.

102 *Vbi non vere viuitur*] Vbi non integre vita oſtenditur, vbi non nudatur, vt quis qualis ſit, agnoſci queat. E.

Hocque fit, quod et in Bemb. reperitur, efficit verſum claudum. Alii codd. *Hoc qui fit;* quidam, *Hoc ibi fit.* Repone, *Hoc quod fit*, h. e. id quod fieri ſolet, vbi non *vere*, h. e. recte, et ratione viuitur. Cf. Adel. V, 9, 31. B.

103 *Quanti penderes*] Quanti illum faceres. Tractum ab antiquis, qui ante ſignatam pecuniam, aes et argentum *pendebant.* Inde *pendere poenas* dicimus, id eſt, dare ſeu luere poenas. Nam antiquorum poenae erant pecuniariae. Inde *pendere* dicimus aeſtimare ſeu liceri. Inde nihili pendere, id eſt, nihili facere. Inde parui pendere, flocci pendere, magni pendere. C.

Quanti penderes] Quantum diligeres. E.

104 *Nec tibi credere auſus*] Adoleſcentibus glorioſum eſt, ſi modeſtia vtuntur et pietate in parentes, vt nihil dicant aut faciant niſi conſilio parentum. C.

105 *Quod ſi eſſet factum, hoc nunquam*] Si autem tu mores tuos, aut ille tibi qualis eſſet, oſtenderet, facile ad hoc calamitatis genus non perueniretis. E.

106 *Ita res eſt*] Quoniam vtrumque quodammodo accuſauerat Chremes, quod neuter

ſibi

CH. Menedeme, at porro recte spero, et illum tibi
Saluom adfuturum esse hic, confido, propediem.
MEN. Vtinam ita Di faxint. CH. facient: nunc si commodum'st,
Dionysia hic sunt: hodie apud me sis volo.
MEN. Non possum. CH. cur non? quaeso, tandem aliquantulum

Tibi

ibi (*sibi*, aut, *suos*, aut, *alteri* Z) mores ostendisset, omne crimen potius deriuat (addo, *in se* Z.) senex ac dicit, *fateor, peccatum a me maximum est*. E.

Peccatum a me] V. C. *Peccatum meum*. L.

Bemb. Vatic. et omnes fere nostri habent *maxumum*, praeter cod. Victor. vbi, *maxime*, reperitur. B.

107 *Porro recte spero*] *Porro*, eiusdem significationis, cuius *vero* et *autem*: pro quibus *tamen* ponere non possis. Significat etiam apud *Poetas longe, certe, postea, vltro*. *Spero* pro credo, vsitatum est: siue de praesenti loquamur, siue de praeterito. Similiter *confido* pro credo, tum in praeterito, tum in praesenti, tum in futuro. C.

Menedeme] Ad personam. hoc ex illis quae supra promisit, inueniet quid adferat, scilicet consolationem. siquidem dicit: *filium adfuturum hic confido propediem*. *Confido*, hoc est, fiduciam gero. E.

Menedeme, at porro] Rectius videtur, si sic distinguatur: *Menedeme, at porro recte spera; illum tibi Saluum adfuturum esse hic confido propediem*. L.

109 *Vtinam Dii faxint*] *Faxo*, futurum tempus tantum: vel, vt alii, promissiuum modum ostendit. C.

Omnes fere nostri, *Nunc si est commodum*: magis ex more auctoris. B.

110 *Dionysia hic sunt*] Hoc est Bacchanalia. *Dionysii* autem, qui et Bacchus dicitur, sacra, a plerisque Graeciae vrbibus triennio quoque celebrabantur. C.

Dionysia hic sunt] Optume factum, vt post narratam calamitatem, cui quidem praeter consolationem subuenire non poterat; tamen in eo quod ex ipso auxilio esse potuisset, vult eum ad coenam vocare; quia dicit, *hodie Dionysia sunt*, quae sunt sacra Liberi patris apud Athenas (*Atheniens.* Z.). E.

Praua distinctio sic est refingenda, *Dionysia hic sunt hodie: apud* etc. B.

111 *Quaeso*] Primam personam indicatiui habet duntaxat.

Tibi parce: idem abſens facere te hoc volt filius.
MEN. Non conuenit, qui illum ad laborem impulerim,
Nunc me ipſum fugere. CH. ſicine eſt ſententia?
MEN. Sic. CH. bene vale. MEN. et tu. CH. lacrumas excuſſit mihi,
Miſeretque me eius. ſed vt diei tempus eſt,
Monere oportet me hunc vicinum Phaniam,
Ad coenam vt veniat: ibo, viſam ſi domi eſt.

Nihil

xat. Licet *quaeſere* lectum ſit apud Salluſtium. cf. Priſcianus Inſtit. Gram. x. et Tullium ad Fam. xi, 3. *Tandem*] Id eſt, vno verbo, quod tantam vim apud te habere velim, quantam, ſi diu interrogaſſem, et illud foret vltimum. hoc eſt, quod poſtulat Chremes. C.

Ne verſus claudicaret, Faernus edidit *impellerim*. At ne tam deformem admittamus medicinam, reponamus, *qui illum ad laborem hinc pepulerim*. B.

115 *Lacrimas excuſſit*] Id eſt, lacrimas in ſinubus oculorum meorum oboriri fecit, quae ex oculis manarunt, ac ſi forent excuſſae. Nam *excutere* ſignificat commouendo aliquid eiicere. Vt, *excute te puluere*, id eſt, te mouendo vehementer deiice a te puluerem. C.

Daceria, quae fere ſolet nouas exordiri Scenas, vbi vel noua perſona in Scenam prodit, vel quae adhuc fuit, inde abit, a verbis hic, *Lacrumas excuſſit*, ſecundam vult eſſe Scenam. Z.

116 *Vt diei tempus eſt*] *Tempus* ſupra horam ſignificat. *Diei* archaiſmo abundat. C.

117 *Monere oportet*] In omnibus vett. codd. deeſt *oportet*. L.

Cum illud *oportet*, ab omnibus noſtris libris, praeter duo recentiſſimos, et caeteris antiquis, teſte Lindenbrogio, abſit; excidit haut dubie *tempuſt*, adeo vt leg. *Tempu'ſt monere me hunc vicinum Phaniam*. Sic *tempus eſt concedere* occurrit Hec. IV, 2, 21. B.

118 Daceria opinatur, verbis *ibo*, *viſam* etc. indicari, Chremetem accedere ad fores Phaniae vicini, ſed ſtatim, vbi a ſeruo quodam obuio certior fuerit factus, Phaniam iam domi adeſſe, rediiſſe et dixiſſe, *Nil opus fuit monitore*. Non male. Nam ita Scena non deſerta relinquitur. Z.

Nihil opus fuit monitore: iam dudum domi
Praesto apud me esse aiunt: egomet conuiuas moror.
Ibo adeo hinc intro. sed quid crepuerunt fores
Hinc a me? quisnam egreditur? huc concessero.

ACTVS PRIMI SCENA II.

CLITIPHO. CHREMES.

Nihil adhuc est, quod vereare, Clinia: hautquaquam etiam cessant:

Et

119 *Nihil opus fuit monitore*] Hoc est, vocatore. Nam vocatores proprie dicebantur, qui ad coenas vocabant. C.

Nihil opus fuit monitore] Iam in domo inuentus est ille, atque mire: cupiebat illum vocare ad coenam. *monitore* ergo *opus*, inquit, *non fuit*, nuncia (*nunciant*) illum in domo esse. E.

120 *Praesto sum*] Idem est quod adsum; nec alteri fere verbo cohaeret, nisi verbo substantiuo et huic simplici. Nam *praesto adsum*, magis Poeticum est. *Egomet conuiuas moror*] Hoc est, in mora detineo. A quibusdam, *morari* pro exspectare exponitur, sed mea sententia, magis Poetice quam Oratorie. C.

1 *Nihil adhuc est, quod vereare*] Hic Cliniae, qui ex Asia redierat, ingens de amica sollicitudo exprimitur. Accedit et sodalis opitulator Clitipho, qui aduentum amici mira voluptate patri narrat. *Nihil adhuc est, quod vereare*] Clinia miserat arcessitum Antiphilam: discruciabatur quod non rediret. *Hautquaquam etiam cessant*] Id est, nondum differunt aduentum. C.

Nihil adhuc] Haec Scena habet Cliniae adolescentis suspicionem, quod amica sua, se absente, corrupta est. Sumit igitur per coniecturam argumenta, quae suo loco plenius apertiusque narrabimus. Ac primum quasi quoddam argumentum, seruum qui missus sit non redire, cui iam multum temporis videatur assumtum. Vnde efficitur consolatio a Clitiphone amico, cum dicit: *Nihil quod videaris esse solicitus, hautquaquam cessant*, hoc est, non diutissime tardant. Verum cum intus positum Cliniam allocutus esset, Clitipho egreditur, patrem prospicit, ei commen-

Et illam ſimul cum nuncio tibi hic ego adfuturam hodie ſcio.
Proin tu ſollicitudinem iſtam falſam, quae te excruciat, mittas.
CH. Quicum loquitur filius?
CL. Pater adeſt, quem volui: adibo. Pater, oportune aduenis.
CH. Quid id eſt? CL. hunc Menedemum noſtin' noſtrum vicinum? CH. probe.
CL. Huic filium ſcis eſſe? CH. audiui eſſe in Aſia. CL. non eſt, pater:
Apud nos eſt. CH. quid ais? CL. aduenientem, e naui egredientem, ilico

Addu-

mendat officium ſuum, ne videatur neſcio quem adoleſcentulum recepiſſe, vt merito hoc effeciſſe declaret. Sumit igitur exordium, quod commendat adoleſcentem ſibi olim iam fuiſſe cognitum, ac ſe coactum amicitia eum recepiſſe: ideo adiecit, *Nam mihi cum eo magna ex pueritia familiaritas.* E.

Verſus eſt trochaicus tetrameter acatalecticus. B.

2 *Tibi hic ego affuturam*] In V. C. omittuntur iſta, *Hic ego.* L.

Verba, *Hic ego*, cum verſum perturbent, et abſint a cod. Reg. et vetere Lindenbrogii, delenda eſſe cenſeo. B.

3 *Sollicitudinem iſtam*] Bene *ſollicitudinem* dixit: nam *ſollicitudo* eſt quae inhaeret mentibus: *ſollicitatio*, quae ab alio fit. C.

Mittas, pro *omittas*, comprobatur conſenſu codd. et verſus hic ſimilis primo efficitur. B.

4 Verſus trochaicus dimeter catalecticus. B.

6 Verſus et codd. probant *Quid id eſt?* pro *Quid eſt?* B.

7 *Audiui, in Aſia eſſe*] Recta eiuſcemodi eſt oratio per infinitum. Nam non Latine dicitur, *Audiui quod in Aſia eſt.* C.

Diſtingue, *audiui eſſe: in Aſia.* Praeſertim cum in libris vett. Faerni *eſſe*, ponatur poſt *Aſia.* B.

8 *Apud nos eſt*] Recte, et non *penes nos.* Nam *penes nos eſt* quicquid a nobis poſſidetur, et in noſtra poteſtate eſt, vt, *penes Principem ſalus noſtra eſt*, id eſt, in eius poteſtate. *Quid ais?*] Interrogat id quod audiuit admirabundus, neque facile

Adduxi ad coenam: nam mihi magna cum eo iam inde vsque a pueritia
Fuit semper familiaritas. CH. Voluptatem magnam nuncias.
Quam vellem Menedemum inuitatum, vt nobiscum esset hodie amplius;
Vt hanc laetitiam nec opinanti primus ei obiicerem domi!
Atque etiam nunc tempus est. CL. caue faxis; non est opus, pater.

CH.

cile credens. Non est interrogantis, sed admirantis. C.

Quid ais?] V. C. Quid vis? *Aduenientem e naui*] Priscian. lib. VII. L.

9 Leg. *Abduxi*, quod probatur cod. Bemb. et aliis. Tum, vt versui consulatur, dele verbum, *magna*, quod abest a codd. nostris vett. nec a sententia postulatur. B.

10 *Voluptatem magnam nuncias*] Vt Cicero in Epistolis (ad Diu. II, 9.): *Voluptatem habui nimiam.* C.

Voluptatem magnam] Scit enim Chremes vehementer patrem esse sollicitum. Quod audit ergo reuersum adolescentem, dicit sibi natam magnam voluptatem. Denique huius voluptatis causam in animo habens subiunxit: *Quam vellem Menedemum inuitatum amplius, vt hanc laetitiam nec opinanti prius obiicerem domi.* Vti non suspicanti, amplius etiam quam speret, hanc laetitiam domi obiiceret. E.

11 *Hodie* et a melioribus codd. abest, et versum turbat. B.

12 *Nec opinanti*] Insperatum enim gaudium maius esse solet: quemadmodum et dolor acerbior, si non *opinanti* obiicitur. C.

Ordo, *primus obiicerem ei domi*, consensu codd. comprobatur. B.

13 *Atque*] Hoc est, vt aliquando prius diximus, extra Donati sententiam. *Caue faxis*] Volebat Chremes nunciare Menedemo rediisse filium: sed Clitipho prohibuit, quod Cliniae nondum patris voluntas esset perspecta. C.

Caue faxis] Caue facias; nec enim necesse est. Nescit namque a patre filium desiderari, ideo prohibet patrem suum aliquid facere, quo vindicetur adolescens reuersus. E.

Leg.

CH. Quapropter? CL. quia enim incertum'st etiam, quid se faciat: modo venit.

Timet omnia, patris iram, et animum amicae se erga vt fiet suae;

Eam misere amat: propter eam haec turba atque abitio euenit. CH. scio.

CL. Nunc seruolum ad eam in vrbem misit, et ego nostrum vna Syrum.

CH. Quid narrat? CL. quid ille? se miserum esse, CH. miserum? quem minus credere est?

Quid

Leg. *Satis tempori est*, h. e. sat tempestiue, mature: vt Plaut. Captiu. 1, 2, 80 et 88. Nam, *satis tempus est*, significat *satis sero*, vt Hec. IV, 2, 21. Horat. Ep. II, 2, 215. Sensus autem hic poscit *satis cito*. B.

15 *Animum amicae*] Id est, timet, ne amica eum postergauerit, ac ne ex eius animo effluxerit. C.

16 *Scio*] Scilicet, propter eam discessisse et id patri molestum esse. C.

Atque abitio] Hoc est, discessio. E.

18 *Miserum! quem minus credere'st?*] *Minus*, hoc loco pro *non*, ponitur. Non est, inquit, credendum Cliniam esse miserum. Hoc ad sequentia respicit, scilicet, *Quid reliqui est, quin habeat, quae quidem in homine esse dicuntur bona? Minus credere'st?*] Pro, non credendum est. Virg. (Eclog. x, 46.) *Nec sit mihi credere tantum.* Huiusmodi locutio parum Latinis vsui est. C.

Miserum! quem minimum] Quoniam ille dixit, *miserum esse* adolescentem; vel quod ipse se adolescens miserum putet; negat esse hic miserum, si quidem omnia habet, quae quidem in homine dicuntur bona. Et subiungit: *Atque haec perinde sunt, vt illius animus est, qui ea possidet*] Atque haec talia sunt, qualis animus illius est, qui haec tenet. Nam qui scit vti his omnibus, bona sunt; illi vero qui non vtitur recte, vtique mala sunt. Simul et distinctionem collocauimus, et intellectum didicimus, *Ne quid in illum plus satis faxit pater*] Hoc amplius vereor, ne aliquid amplius habeat. Quicquid satis est faciat pater (*vereor, ne quid amplius prae ira, quam quod satis est, faciat p. Z.*), ideo iniustum est patri

Quid reliqui eſt, quin habeat quae quidem in homine dicuntur bona?
Parentis, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, diuitias?
Atque haec perinde ſunt, vt illius animus, qui ea poſſidet:
Qui vti ſcit, ei bona: illi, qui non vtitur recte, mala.
CL. Immo ille fuit ſenex importunus ſemper: et nunc nihil magis
Vereor, quam ne quid in illum iratus plus ſatis faxit, pater.
CH. Illene? ſed reprimam me: nam in metu eſſe hunc, illi eſt vtile.

CL.

oſtendere. Siquidem Poeta negat eſſe contemtum * eacus ad hunc (*contemtum patris, ſed metum*, *quo* Z.) laboret filius. E.

In ſermone lex et mos eſt, vt verbum repetitum eodem, quo ante, accentu proferatur. Recte igitur codd. quos vidi, omnes collocant, *miſerum ſe eſſe.* B.

19 *Quae quidem in homine dicuntur bona?*] Scilicet a vulgo. Quum tantum *animi bona*, ſecundum Philoſophos, appellanda ſint. Et hoc, illud quod ſupra dixit Chremes, affirmat, ſcilicet *Cliniam non eſſe miſerum.* C.

In homine dicuntur] Mſ. R. *Eſſe in homine dicuntur.* L.

Bentleius edidit *Quid reliqüiſt*, Z.

20 *Parentes, patriam*] Priſcian. lib. VII. L.

23 *Senex importunus*] Quod dici ſolet, male generoſus. quaſi non opportunus. C.

Contracto *nihil* in vnam ſyllabam, octonarius optime ſtat. B.

24 *Pater*] Vel hic *pater* eſt nominatiui caſus, et ſic refertur ad Menedemum, vel eſt vocatiui caſus, et refertur ad Chremetem. C.

25 *Ille ne?*] Chremes ſermonem, quem coeperat, repreſſit: vt exemplo Cliniae filius terreretur. *Illene?*] Hoc clara voce pronunciandum. *Illene?*] Id eſt, dicis, te timere, ne ille ſenex faciat aliquid in illum? Deinde Chremes ſe repreſſit per ἀποσιώπησιν, ne confirmaret Cliniam, videns bonum eſſe, vt in timore foueatur.

CL. Quid tute tecum? CH. dicam: vt vt erat, mansum tamen oportuit.
Fortasse aliquantum iniquior erat praeter eius lubidinem:
Pateretur. nam quem ferret, si parentem non ferret suum?
Huncine erat aequom ex illius more, an illum ex huius viuere?
Et quod illum insimulat durum, id non est. nam parentum iniuriae

Vniuf-

tur. *Sed reprimam me*] Scilicet, non ostendendo eius patris teneritudinem in eum. *Sed reprimam me*] Haec submissa voce protulit, ne audiret filius. C.

Illene?] Hoc vtique intelligitur propterea dictum, quia scit Chremes animum Menedemi. Haec ne proderet repressit se, et reliqua verba contexuit, dicens hanc caussam, quod, in metu esse filium, patri vehementer est vtile. E.

26 *Quid tute*] Quia dixerat Chremes *reprimam me*, submissa voce et apud se, interrogat filius. *Vt vt erat*] Quam bene tuetur patrum partes, qui omnino a filiis tolerandi sunt. *Mansum*] *Mansum* pro infinitiuo. Vt, *curabo adductum Pamphilum*, pro adducere, vt prius visum est. C.

Vtut erat, mansum] Qualiscunque, inquit, fuit, tamen oportuit patrem sustinere. E.

27 *Praeter eius libidinem*] Vult caussam Cliniae videri deteriorem: vt ostendat parentes filiis, ob vitia eorum, asperiores esse. C.

Alii legunt *aliquanto*, alii, *aliquando*. Sed recte Bemb. *aliquantum;* quia in huiusmodi formulâ Comparatiuus non auget, sed minuit. Cf. Eun. 1, 2, 51. vbi est, *aliquantum auidior*. B.

28 *Pateretur*] Id est, pati debebat, vel pati debuisset. Vt, Faceres saepe, pro, facere debuisses. Nisi mauis ad patrem referre, q. d. debebat pater eius pati libidinem? Sed superior sententia melior, propter id, quod sequitur, *Nam quem ferret, si. Nam quem ferret, si parentem non ferret suum?*] Tale est illud, *Cuius saluti consulet, qui suam negligit?* C.

29 *Hunc*] Scilicet Cliniam. *Erat aequum*] Ab aequo suscipit paternam defensionem. C.

30 *Quod illum insimulat durum,*

Vniusmodi sunt ferme: paulo qui est homo tolerabilis,
Scortari crebro nolunt; nolunt crebro conuiuarier;
Praebent exigue sumtum; atque haec sunt tamen ad virtutem omnia.
Verum vbi animus semel se cupiditate deuinxit mala,
Necesse est, Clitipho, consilia consequi consimilia. Sci-

rum, id non est] Aliud obiectum refellit: et a statu definitiuo censet patrem non esse appellandum durum, qui filios a vitiis sua seueritate deterret. *Insimulat*] *Insimulare* significat incusare, id est, mores malos reprehendere. Vt, *insimulo illum superbiae*, id est, incuso. C.

Nam parentum iniuriae, &c.] Praeter hunc morem qui est innatus parentibus, hic, *ferme paulo est | tolerabilis, praebent exigue sumtum et modice.* E.

Bembi codex dicitur habuisse *insimulant.* Recte; nempe non solum Clinia, sed et Clitipho. v. 23. B.

31 *Paulo qui est homo tolerabilis*] In libro Bemb. haec interpretatio adscripta est, *Aut* ei *subauditur, aut* eum: *si* ei, *sic intelligimus, vniusmodi sunt ei, qui est homo tolerabilis. aut eum scortari crebro nolunt, vt sit, filium, qui sit tolerabilis. aut singularem numerum pro plurali posuit, id est, qui sunt tolerabiles.* Posteriorem rationem praeferendam puto. B.

32 *Scortari*] Est frequenter scorta ductitare. *Scortari*] Id est, ductitare. *Scortari* enim, vt Varro inquit, est *saepius meretriculam ducere*, quae meretrix a pelle *scortum* appellatur, quod vt pellicula subigatur. *Scortes* enim pelles sunt arietinae; et *scortea*, vt Festus inquit, et similiter Varro, appellantur omnia ex pellibus facta seu coriis. *Conuiuarier*] *Conuiuor* deponens verbum aut significat celebrare conuiuium, aut ad conuiuium inuitare, aut etiam frequentare conuiuia. Nonius etiam dicit inueniri *conuiuo* pro *conuiuor*, pro eo, quod est ad conuiuium inuito. Pomponius Munda: *Si Calendis conuiuant, Idibus coenant foris.* C.

34 *Verum vbi animus*] Demosth. Olynth. III. ὅποι᾽ ἄττα ἂν τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν ἀνθρώπων ᾖ, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ φρόνημα ἔχειν. L.

Multo venustius est, quod codd. multi, *Verum animus vbi.* B.

35 *Consequi consimilia*] Nam cuius animus in re mala semel cor-

Scitum'ſt, periculum ex aliis facere, tibi quod ex vſu ſiet.

CL. Ita credo. CH. ego ibo hinc intro, vt videam nobis quid coenae ſiet.

Tu, vt tempus eſt diei, vide ſis ne quo hinc abeas longius.

ACTVS SECVNDI SCENA I.

CLITIPHO.

QVAM iniqui ſunt patres in omnis adoleſcentis iudices! Qui

corruptus eſt, indies fit peior. C.

Hoc ſcitum eſt] Optima occaſione ſenex, dum aliorum mores et facta demonſtrat, occaſionem filii corrigendi repperit, vt moneret. *Scitum eſt*, inquit, et perelegans *ex aliis periculum facere*, hoc eſt, tentamentum, quod tibi vehementer expediat. E.

Bentleius in fine addidit *Hoc.* Vnde, neſcio. Z.

36 *Periculum ex aliis facere*] Aliquando videtur pro conſilio capio. Cicero ad Trebatium (VII, 8.): *Cornelio nihil audeo dicere, cuius periculo tu ſtultus es.* C.

Verſus cauſa lege, *periclum;* et pro *quod* cum codd. reg. *quid.* Nam *quod* ad ipſum illud periclum modo reſpicit, *quid* ad alia ſimilia, atque etiam contraria. B.

37 *Nobis quid coenae*] Minus dixit, quam ſi dixiſſet, *quae coena.* Sic illud (Eunuch. III, 4, 8.), *Quid hoc hominis eſt?* aliter exprimitur quam ſi diceremus, quis hic homo eſt? C.

Si retines *quid coenae*, eſt genitiuus; ſin cum noſtris libris praefers *nobis coenae quid ſiet*, eſt datiuus. Sic Plaut. Truc. III, 1, 2. *Vt bubus glandem prandio depromerem.* B.

38 *Tu, vt tempus eſt diei*] *Tempus* non ſolum ſummum eſt, ſed et pars partis eſt; ſicuti hic poſuit, *diei tempus*, cum temporis dies eſſe videatur. E.

Quaeritur, cur Chremes non ſtatim ſecum Clitiphonem ad coenam abduxerit, cuius tempus ſub Scenae ſuperioris finem adeſſe, iam dixerat? Daceria haut male coniicit, tum ante coenam hanc fuerint ſacra quaedam facienda, et forte etiam cum conuiuis aequalibus confabulandum, patrem noluiſſe his rebus intereſſe filium. Z.

1 *Quam iniqui ſunt patres*] Solus Clitipho promanſit, qui de

Qui aequom esse censent, nos iam a pueris ilico nasci senes:
Neque illarum affines esse rerum, quas fert adolescentia.
Ex sua libidine moderantur, nunc quae est, non quae olim fuit.
Mihi si vnquam filius erit, nae ille facili me vtetur patre:
Nam et cognoscendi et ignoscendi dabitur peccatis locus;

Non

de patre conqueritur, vt mos est adolescentium, qui paterna praecepta moleste ferunt. C.

Quam iniqui] Remansit solus Clitipho, et secum conqueritur de patris hortatione. Ordo est: Quam iniqui sunt iudices patres in omnes adolescentes! E.

Quam iniqui] Ita in omnibus scriptis codd. hi Actus distinguuntur: quod tamen aliis displicuisse video. *Iniqui sunt patres*] Plutarch in Puer. educatione. L.

2 *Iam a pueris*] Pro aduerbio ponitur, i. e. a pueritia, vel ab ineunte aetate, vel statim vt pueri sumus, aut cum primum pueri euadimus. C.

Nos a pueris ilico] Qui arbitrantur iustum esse in pueritia moribus senum nasci. E.

Etsi *iam* a Bemb. et aliis Faerni libris abest: tamen idem et codd. nostrorum consensu, et sententiae ratione satis comprobatur. B.

3 *Quas fert adolescentia*] Ms. R. *Quas adolescentia finit.* L.

4 *Ex sua libidine*] *Libido* est quaeque voluntas temere suscepta. Apud Sallustium in Catil. (c. 7.) tamen in bonam partem capitur, *Magisque in decoris armis, et militaribus equis, quam in scortis et conuiuiis libidinem habebant. Nunc quae est*] Huic illud contrarium, *Sed nunc ea me exquirere, Iniqui patris est. Nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet. Dum tempus ad eam rem tulit, siui animum vt expleret suum.* C.

Ex sua libidine, &c.] Modum imponunt adolescentibus de moribus suis, quos nunc habent in senectute, non quos in adolescentia habuerunt. E.

5 *Mihi si vnquam filius*] Si aliquando mihi filius contingat. *Facili me vtetur patre*] Id est, valde me vtetur bono et facili patre. E.

6 *Cognoscendi et ignoscendi*] Ex affectu eorum loquitur, qui

Non vt meus, qui mihi per alium ostendit suam sententiam.

Perii! is mihi, vbi adbibit plus paulo, sua quae narrat facinora!

Nunc ait, periculum ex aliis facito, tibi quod ex vsu siet.

Astutus: nae ille haut scit, quam mihi nunc surdo narret fabulam.

Magis nunc me amicae dicta stimulant, Da mihi, atque affer mihi:

Cui quid respondeam, nihil habeo; neque me quisquam est miserior.

Nam

qui cum alicui obnoxii sint, alium habent animum quam haberent, si liberi essent. *Dabitur*] Nam qui alias errauerit, ignoscere errantibus non renuit, et eorum errata excusare. C.

Nam et cognoscendi, &c.] Facile, inquit, filio meo hanc facultatem dabo, vt vniuersa eius facta cognoscam; tamen si peccarit, ignoscam. E.

Pro *peccatis*, leg. *peccati*. Sic Plaut. Amph. 1, 1, 100. *Ignoscamus peccatum suum.* B.

7 *Per alium ostendit suam sententiam*] Superius, *Sed reprimam me: nam in metu esse hunc, illi est vtile.* C.

8 *Vbi adbibit*] Id est, bibit. Nihil plus significat, nisi aliquatenus augeat praepositio, vti dicit Donatus. Quam petulans sit filius in parentem, ostenditur: cuius praecepta contemnit. C.

Vbi adbibit plus paullo] Plutarch. de sui laudat. Ambros. de Ieiunio cap. 13. *Ibi vnusquisque pugnas narrat suas, ibi fortia facta praedicat, narrat trophaca. Vino madidi et somnolenti nesciunt mente, quid lingua proferat.* L.

9 Lege, vt Scena superiori 36. B.

10 *Nae ille*] *Nae* pro certo ponitur. *Fabulam*] Nam Fabulae loco habeo eius sermonem. C.

Surdo narret]. Hieronym. de vitand. suspecto contuber. Aristen. 1, Epist. 28. Παρὰ κωφὸν ᾄδειν. L.

11 *Da mihi atque affer*] Verba sunt amicae, quae magis Clitiphonem stimulant, quam patris praecepta. C.

12 *Cui quod respondeam*] Expressit inopiam; siquidem non solum dixit, cui quidem nihil habeo, verum ad respondendum verba desunt. E.

Nam hic Clinia, etsi is quoque ſuarum rerum ſatagit, attamen
Habet bene ac pudice eductam, ignaram artis meretriciae.
Mea'ſt potens, procax, magnifica, ſumtuoſa, nobilis.
Tum quod dem ei, recte'ſt. nam nihil eſſe mihi, religio'ſt dicere.

Hoc

Nec me quiſquam] Chariſ. lib. II. L.

Pro *quid* leg. cum libris aliquot, *quod*. B.

13 *Satagit*] Genitiuo iungitur. *Satagit*, id eſt, anxius eſt et curioſus ſuarum rerum. C.

Suarum rerum ſatagit] Etſi is quoque de ſuis rebus plurimum cogitat. E.

Pro *ſatagit attamen* olim lectum eſſe *ſat agitat tamen*, patet e Chariſio p. 193. *Satis*, inquit, *pro intente; Cato dierum dictarum de Conſulatu ſuo*: *Iam apud vallum noſtri ſatis agebant. Terentius in Heaut. Etſi ſuarum rerum ſatis agitat, tamen habet bene et pudice eductam.* Rectiſſime. Nam ſic Plaut. Bacch. IV, 3, 23. *Nunc agitas ſat tute tuarum rerum.* Deinde poſt *etſi* nunquam ſequitur *attamen*, ſed *tamen*. B.

14 *Pudice eductam*] Quod nos *educare* dicimus, antiqui *educere* dixerunt. C.

Vix ferre poſſum *Artis* poſteriorem hic acuere, cum prior ſit longa. Quare inducor vt credam ab Auctore eſſe *rei meretriciae*, adeo vt *res* omnes meretricum comprehendat artes. B.

15 *Procax*] Inſtans in petendo. Virg (Aen. I, 536.) *procacibus auſtris*, i. e. improbis et importune flantibus. *Procare*, vt Pompeius inquit, poſcere eſt. Vnde *procaces meretrices*, ab aſſidue poſcendo. Et *Proci*, vxorem poſcentes in matrimonium. Itaque *Procax*, id eſt, petax, diſpoliatrix. *Magnifica*] *Magnifice* inſtructa ſupellectili, *magnifice* induta, *magnifice* epulans, et lauta quaerens conuiuia. Quae omnia magnum auri pondus poſcunt. *Sumtuoſa*] Multa impendens, et propterea multa petens. *Nobilis*] Id eſt, inſignis, in malam partem, id eſt, multis nota, quia videlicet frequentes habeat amatores. C.

Mea eſt potens] Ad hoc poſitum, vt ex nobilitate plurimum audeat poſtulare. *Procax* a petendo dictum eſt; vnde et *proci* dicuntur nuptiarum petitores. *Sumtuoſa*] Vt et neceſſitatem ſibi petendi propter

ſuos

Hoc ego mali non pridem inueni: neque etiam-
dum scit pater.

ACTVS SECVNDI SCENA II.

CLINIA. CLITIPHO.

SI MIHI secundae res de amore meo essent, iam dudum, scio,

Venis-

suos sumtus faciat. *Nobilis*] Ab omnibus nota. E.

Pro *potens* repone *petax*. Nam primum *potens* male a *magnifica* et *nobili* separatur, et procax alienae significationis interuenit. Deinde idem verbum in Atticam meretriculam, quae non est ista Lais Corinthia, non cadit. Denique Donatus ad Hec. 1, 2, 84. ex nostro loco *petax* sumsit, qui ait, *Procax, despoliatrix, et petax.* Fulgentius Mythol. II, 1. *Vita ornatus petax, habendi insatiata*, et 3. *Omnis vita potentiae petax.* B.

16 *Religio*] Metus vel sollicitudo. Terent. in Andria, *Dignus cum tua istac religione es odio.* Inde *dies religiosi*, infames vel infausti dicti: quos ex contraria causa propter hominis diritatem relinquam. C.

Nam nihil esse mihi religio est] Dicere, me hoc non habere, maxima mihi religio est. Vt Virgil. (Aen. II, 715.) *Relligio est patrum multos seruata per annos.* E.

Religio est] A. Gellius IV, 9. L.

Recte est] Haec forma vtuntur studiosi vrbanitatis, si palam negare non audent. Z.

1 *Si mihi*] Hic mira amantis sollicitudo exprimitur, cui exspectanti hora, dies, annus videtur. *Si mihi*] Amor res est suspicionis plena. Torquetur igitur Clinia mora et dilatione amicae Antiphilae. C.

Si mihi secundae] Hic illud est, quod supra diximus, quod per coniecturam Clinia credit, amicam se absente corruptam. Ac primum argumentum fecit ex eo, quod missus seruus nondum redit. Deinde proponit ipsam suspicionem: *Sed vereor ne me absente hic corrupta sit.* Adiungit et opiniones et argumenta a tempore, quod est *occasio*: occasionem autem hic intelligimus, quod absens fuit ipse. Deinde ponit *locum* Athenas, vbi magna hominum multitudo est et ciuium, variis moribus viuentium. Adiungitur *aetas*, hoc est a persona,

Venissent: sed vereor, ne mulier me absente hic corrupta sit.

Concurrunt multae opiniones, quae mihi animum exaugeant:

Occasio, locus, aetas, mater, cuius sub imperio'st, mala:

5 Cui

et a tempore, quod adolescentula; ac propterea varia ingenio. Deinde addidit, *Mater.* Hoc nomen parum est; nam adderetur (*nisi addatur* Z.) *mala.* Sed ne rursus suae voluntatis et iudicii . . (adde, *esset mulier* Z.): ideo adiecit, *Cuius sub imperio est: Cui nihil iam praeter pretium dulce est.* E.

2 *Venissent*] Mulier et seruus. *Sed vereor, ne mulier*] Bene amantis exprimit affectum: qui semper omnia in deterius suspicatur. *Vereor*] *Vereri* dicitur, qui rationabiliter terretur; formidare, qui sine ratione. C.

Pro *venissent* repone *venisset*: vt infra v. 9. *adesset.* B.

3 *Mihi animum exaugeant*] *Augeri* dicitur *animus*, quando multa concurrunt, quibus flectitur in eam partem, in quam inclinatur. C.

In margine Bemb. Faernus hoc scholion reperit: *Quae mihi animum exaugeant, quae me terreant. animum autem dicit, quam illi praesens efficit metus sollicitam cogitationem.* Versum ego ita reponendum esse aestimo: *Concúrrunt multa, opínionem hanc quáe mihi animo exaúgeant.* Cum *exaugere animum*, ἀέξειν, non aegritudini, sed gaudio conueniat, Palmerius et alii dudum emendarunt *exaugeant.* Sed melius est legere *animo.* Nam latine dicitur, augere damno, commodis, honoribus, laetitia etc. Deinde mutatio τοῦ *opiniones* propterea est necessaria, quod quae sequuntur ad opinionis rationem non possunt recte referri. *Augere suspicionem* occurrit Eun. III, 1, 46. B.

4 *Locus, occasio, aetas*] Hi loci ex arte Rhetorica etiam ad maioris rei confirmationem valerent. *Locus, occasio, aetas, mater*] Argumenta deducuntur aut a rebus aut a personis. Haec enim, causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, et caetera rerum accidentia, a personis deducuntur hoc modo. Nam similes parentibus aut maioribus suis filii plerumque creduntur: et nonnunquam ad honeste turpiterque viuendum. Similiter a natione quoque, patria, aetate, educatione et disciplina sumuntur. *Locus, occasio, aetas, mater,*

Cui nil iam praeter pretium dulce'st. CLIT. Clinia. CLIN. ei misero mihi!

CLIT. Etiam caues, ne videat forte hinc te a patre aliquis exiens?

CLIN. Faciam: sed nescio quid profecto mihi animus praesagit mali.

CLIT. Pergin' istuc prius diiudicare, quam scis, quid veri fiet?

CLIN. Si nil mali esset, iam hic adessent. CLIT. iam aderunt. CLIN. quando istuc erit?

ter, cuius sub imperio est, mala] Subdit ea, quae augent animum, ad id credendum, videlicet, *locus*, quia scilicet est in in eo loco, vbi aliae sunt petulantes, et ideo contagione facilis lapsus est. *Occasio*, vt corrumpatur, quia formosa, et multis forte iuuenibus placens ac nota. *Aetas*, quia iuuenilis et flore iuuentutis nitens, quae plerumque lubrica est. *Mater, cuius sub imperio est, mala.* Iuuenal. (Sat. VI, 240.) *Scilicet exspectes, vt tradat mater honestos, Aut alios mores, quam quos habet? vtile porro Filiolam turpi vetulae producere turpem.* C.

5 *Hei mihi*] *Hei*, datiuo iungitur. Vt Virg. (Aen. II, 274.) *Hei mihi, qualis erat. Heu* vero, accusatiuo: vt alibi Terentius, *Heu me miserum.* C.

6 Pro *hinc* omnes codd. et edd. vett. recte habent *hic*. Nam *a patre* non est a meo, sed tuo, Menedemo. B.

7 *Mihi animus praesagit mali*] Sic fieri consueuit, vt, quoties aliquid exspectamus, ea occurrant potius quae mentem nostram ad cogitandum aliquid mali trahant. C.

8 *Pergin' istuc prius*] Perseueras ante hoc quasi certo iudicio tenere, quam scias quid in vero sit. E.

Pro *scis* leg. cum nostris et edd. vett. *sciat*. Hinc, vt versus poscit, *veri* muta in *rei*. Cf. infra IV, 7, 2. B.

9 *Quando istuc erit?*] Non potest credere ex nimia suspicione venturam amicam. C.

Si nihil mali esset] Ad consequentiam argumentum cepit ex eo, quod non redit missus seruus. Certa mihi, inquit, suspicio est, illam esse corruptam: nam hic adessent. *Quando istuc erit?*] Illud enim quod dixit, *Iam aderunt*, hoc amanti tardum est: ideo adiecit, *Quando istuc erit?* E.

CLIT. Non cogitas, hinc longule esse? et nosti mores mulierum:

Dum moliuntur, dum conantur, annus est. CLIN. o Clitipho,

Timeo. CLIT. respira: eccum Dromonem cum Syro, vna adsunt tibi.

ACTVS

Iam hic adessent] MS. R. et V. C. *adesset*. CLIT. *Iam aderit*. L.

Lege ex nostris pene omnibus cum edd. vett. *Adesset, Aderit*. De amica enim sola sollicitus est, non de seruulis. Corrige quoque *Quando istuc iam erit*? B.

10 *Non cogitas hinc longius abesse*?] Clitipho remouet suspicionem ex animo Cliniae, et locorum interuallo, et ex cultu mulierum, quae maiorem temporis partem in se ornando conterunt. C.

Etsi vulgo habent *longius*: tamen Bembini *longule* est praeferendum, h. e. aliquantum longe. B.

11 *Dum molliuntur*] Molles carnes amantur. Quare consuetum mulieribus erat, se ad tactum vnguentis praeparare. *Annus est*] Scilicet integer, et plus exspectanti ex affectu. Vel numerus determinatus pro indeterminato ponitur. *Clitipho timeo*] Vide nulla re arceri posse suspicionem ex pectore amantis. C.

Dum conantur] Ita potissima scriptorum codd. pars: in Regio tamen exemplari *comantur* erat. Sed alterum rectius puto, ad moram mulierum notandum. Alii libri: *Dum moliuntur, dum comuntur annus est*. Vid. Seruius Aeneid. IV. vers. 133. *Reginam thalamo cunctantem*. L.

Alii *comuntur*, pauci *comantur*, Seruius ad Aen. IV, 133. videtur legisse *cunctantur*. Sed Bemb. Basilic. Victor. et optimi quique *conantur*. Satis eleganter: Dum iturae sunt, et non eunt: dum mouent, sed nil promouent. B.

12 *Eccum Dromonem cum Syro*] Δεικτικῶς: et cum gestu nimiae laetitiae pronunciandum est. C.

Distingue ita: *cum Syro vna*: *adsunt tibi*. B.

ACTVS SECVNDI SCENA III.

SYRVS. DROMO. CLITIPHO. CLINIA.

AIN' tu? DR. sic est. SY. verum interea dum sermones caedimus,

Illae

1 *Ain' tu?*] Haec Scena plena est timoris et suspicionis: sed persona seruilis vtrique succurrit. Serui autem in fronte Scenae ex abrupto colloquuntur, tanquam pergentes in incepto colloquio, quod vltro citroque in via conferebant. *Ain' tu?*] Hoc sic lege, vt intelligas multa verba praecessisse. Περιγραφὴ dicitur, quando Poeta significat, sermonem alterius personae praecessisse. Quid autem dixerit Dromo, non est curandum: nam iste est abruptus sermo ex communi viae colloquio. *Sermones caedimus*] *Caedere*, vt vult Nonius, vltra caeteras significationes interdum significat commiscere, allegatque Lucilium dicentem: *Tineae omnia caedunt*, i. e. commiscent, vt ipse interpretatur. Nostro autem hic proposito maxime conuenit. C.

Ain' tu?] Haec Scena exsoluit illam suspicionem, quam Clinia habuit. Et haec coniectura deinde rursus habet aliam causam, quod amicam Clitiphonis adduxerit seruus, ita vt in domo patris esse possit. Quae res an fieri possit, deliberationis vim tenet. Ita prior causa in controuersia est, secunda in deliberatiua. aut controuersia est ex coniectura. Ergo partibus tractabitur, hoc est, vti dicta et affectus, quod πάθος Graece dicunt, suggerant argumenta: sicut suis locis explanabimus. *Dum sermones caedimus*] *Caedere sermones* dicitur, qui frequenter et plurimum loquitur. E.

Dum sermones caedimus] Vel *Serimus*. Vid. Seruius Aeneid. VI. vers. 169. *Multa inter sese vario sermone serebant*. L.

Bentleius verba *Verum — relictae* ipsi quoque Dromoni tribuit. Sane idem mihi videtur. Nam primum alienum est, Syrum interrogantem, *ain' tu?* repente interrumpere respondentis orationem. Deinde Dromo vel taedio narrandi, vel cura amicae herilis melius illa proferre putandus est. Vt taceam sequentem responsionem Syri, *minime mirum* etc. Z.

Illae sunt relictae. CLIT. mulier tibi adest; audin', Clinia?

CLIN. Ego vero audio nunc demum, et video, et valeo, Clitipho.

SY. Minime mirum; adeo impeditae sunt; ancillarum gregem

Ducunt secum. CLIN. perii! vnde illi sunt ancillae? CLIT. men' rogas?

SY.

2 *Mulier*] Non *Antiphila*, aut *amica*: sed sic dixit, quasi illi qui desperauerat redituram. C.

Mulier tibi adest] Quia ita locutio serui fuerat, vt diceret, *relictae mulieres*. E.

3 *Ego vero audio*] Verba sunt respirantis, et ad se redeuntis. *Ego vero audio nunc demum*] Cum prius languerem prae timore, et consternatus essem, mei sensus non recte sua exercebant officia. C.

Pro *video* repone *viuo*. Nam non modo nondum Antiphiiam, pone relictam, viderat, sed et *viuit* et *valet* saepenumero apud Plautum coniunguntur. Cf. nostrum infra III, 1, 21. B.

4 *Minime mirum*] Serui non videntes adolescentes pergunt in sermone incepto. Mulieres a natura tardae in incessu sunt: sed hic additur causa tarditatis, scilicet *ancillarum gregem ducunt secum*, ac si duceretur vnus grex ouium. *Minime mirum*] Scilicet si relictae sunt. C.

Minime mirum: adeo impeditae] Mirandum non est, quod impeditae sunt mulieres, quae et *ancillarum gregem ducunt secum*, et plurima comportant. E.

Ancillarum greges] Sic οἰκέτων ἀγέλας dixit Chrysostom. in Paul. ad Ephes. cap. 5. Hom. 20. Indecorum nimirum iam olim visum matronis, sine comite in publicum prodire. Quae res in tantum luxum excreuit, vt parum esset, nisi (vt loquitur Ammian. Marcell. libr. XIV.) familiarum agmina, tanquam praedatorios globos post terga trahentes, conspicerentur. Vidend. Plautus Mercator. II, 3. l. 1. §. 2. l. 15. ff. de iniur. et famos. Aristenaet. lib. I. Epist. 9. Sed hac de re alibi fusius. L.

5 *Perii*] Cliniae suspicio, quod amica corrupta sit, ab ancillarum grege oritur. Has enim ab aliis amatoribus esse putat. C.

Perii! vnde illae sunt?] Crescit error Cliniae, vt magis credat esse corruptam, quod *ancillas* habeat et *aurum*. Haec

omnia

SY. Non oportuit relictas: portant quid rerum? CLIN. ei mihi!
SY. Aurum, vestem: et vesperascit, et non nouerunt viam.
Factum a nobis stulte est. abi dum tu, Dromo, illis obuiam:
Propera: quid stas? CLIN. vae misero mihi, quanta de spe decidi!
CLIT. Quid istuc? quae res te sollicitat autem? CLIN. rogitas quid siet?
Viden' tu? ancillas, aurum, vestem? quam ego cum vna ancillula
Hic reliqui: vnde esse censes? CLIT. vah! nunc demum intellego.
SY. Di boni, quid turbae'st? aedes nostrae vix capient, scio.

omnia meretricis, non illius mulieris sunt: Sed adhuc ignorat adolescens. E.

6 *Portant quid rerum?*] Ob hoc non est securus Syrus, quod mulieres relictae sint. C.

7 *Et vesperascit, et non nouerunt viam*] Caussa cur non oportuit relictas. Quis enim tutus, si quid portat, et in nocte, et in incerto itinere? C.

Et vesperascit] Hoc est, nox fit: a *vespere* factum verbum est. E.

8 *Abi dum*] *Dum* παρέλκον. C.

9 *Vae misero mihi*] Magis suspicatur Clinia quod a Syro aurum et vestem audierit. C.

Nostri plerique omnes, et Victor. et Faerni aliquot recte habent *Propere*. B.

10 Lege *Qui istuc?* vt Eun. IV, 6, 7. et alibi. B.

12 *Vnde ea esse censes?*] Vnde essent ista, tanquam notum esset, non explicuit. C.

13 *Quid turbae est?*] Persona seruilis, vtpote fidelis heri impensis timet. *Quid turbae est?*] *Turba* primum perturbationem significat; inde *turbo turbas, perturbo, deturbo*. Dehinc multitudinem, quae fere turbatione non vacat. *Capient*] Alias deligent significat. Virgil. (Aen. I, 396.) *Aut capere, aut captas iam despectare videntur.* C.

Quid comedent? quid ebibent? quid fene nostro erit miferius?
Sed video eccos, quos volebam. CLIN. o Iuppiter! vbinam est fides?
Dum ego propter te errans patria careo demens, tu interea loci
Collocupletasti te, Antiphila, et me in his deferuisti malis:
Propter quam in fumma infamia fum, et meo patri minus fum obfequens:
Cuius nunc pudet me et miferet, qui harum mores cantabat mihi,

14 Pro *Seni*, omnes nostri et Faerni habent Sene. Colloca *Quid fene erit nostro miferius?* B.

15 *Eccos quos volebam*] Eceum eccam, eccos eccas, ellum ellam, ellos ellas, ab ecce compofita funt: et per aduerbia refoluuntur, non per nomina. *Eccum*, ecce hic: fubintellige *virum* de quo agebamus. *Eccam*, ecce hic: fubintellige feminam. Ita ellum, intellige, ecce illic virum etc. *O Iupiter!*] Sic exclamat, dum putat ab amica effe fe deceptum. C.

O Iupiter! vbinam est fides?] Nec dum foluta fibi fufpicione, quaerit (*queritur* Z.) adolefcens, fe effe defertum, . . . (excidit, *et Antiphilam*) omiffo amore amatoris fui in meretricios mores effe delapfam. E.

Lege ordine inuerfo, *Sed eccos video quos vol.* ob confuetudinem Terentii. B.

16 *Propter te*] Quia tua caufa a patre fum exclufus verborum increpationibus. *Errans*] Hinc errones dicuntur. C.

Interea loci] In libro Bemb. adfcriptum est: *Loci* παρέλκον: *nam* loci *omni fignificationi addi folet. Ennius:* Flamma loci postquam conclufast turbine faeuo. FAERN.

17 *Collocupletasti*] Diuitem fecisti. E.

Male in prima fyllaba acuitur *Antiphila*. Ergo ex omnibus fere nostris leg. *Collocupletasti, Antiphila, te et me.* B.

18 *In fumma*] In querela amatoria confueuerunt amatores ab amica decepti commemorare, quae aduerfa caufa illius acciderint. C.

Omnes nostri, deleto *fum*, habent *minus obfequens*. Male. B.

19 *Pudet me, et miferet*] Recte: quia post pudorem folet confequi mifericordia. *Pudet,*

Monuisse frustra: neque potuisse eum vnquam ab hac me expellere:
Quod tamen nunc faciam: tum, quum gratum mihi esse potuit, nolui.
Nemo est miserior me. SY. hic de nostris verbis errat videlicet,
Quae hic sumus locuti. Clinia, aliter tuum amorem, atque est, accipis:

Nam

det, verecundiae est. *Piget*, poenitentiae. Terent. in Adelphis, *Fratris me quidem pudet*, *pigetque*. Et bene *pudet*, de filio in patrem. In Andria, *Tum patris pudor*. *Cantabat*] Hoc est, frequenter dicebat. Et significantius dixit *cantabat*. Et antiqui *canere* pro *eloqui* dixerunt. C.

Cuius nunc me pudet] Patris me pudet et miseret, qui frequenter harum mores dixit mihi, et frustra monuit. E.

Mores cantabat mihi] Plautus Trin. II, 2, 10. *Hoc tibi quotidie canto vt caueas*. L.

20 *Ab hac*] Sic dixit, quia nondum appulerat: etsi superius, *Me deseruisti*, dixerit. C.

Monuisse frustra] MS. R. et V. C. *Monuisse frustra*, *dolet*. L.

Recte, ob versum, omnes collocant, *neque eum potuisse vnquam*. Tum *expellere* e loco, domo, vrbe, finibus, quidem recte dicitur; at nunquam, ab amica. Ergo corrige *aspellere*, h. e. abigere, arcere, vt Plaut. Trin. III, 2, 46. Merc. I, 2, 5. et alibi. Glossarium vetus, *Aspellit*, ἀπωθεῖ. B.

21 *Tum*, *cum gratum mihi esse potuit*] Quia tunc fuissem patri obsecutus, et eius morem gessissem voluntati. C.

22 *Hic de nostris verbis*] Superius, *Portant quid rerum*, *et aurum et vestem* dixit. *Videlicet*] *Scilicet* et *videlicet* idem significare videntur ,quod *certe*: sed habent vsum suum per amaritudinem cum derisu permixtam. Virg. (Aen. IV, 379.) *Scilicet his superis labor est*. Quintil. *Hoc videlicet exspectasti*. C.

24 *Nam et vita'st*] Prima propositione volens seruus soluere errorem suspicionis Cliniae dicit, *et vita est eadem amicae*, *et animus ille qui circa te fuit*. Verum meminisse debemus duas res esse propositas, vt et *vita eadem* probetur, et *idem animus*. Potuit enim in eadem muliere castitas perseuerare, vt esset eadem vita, non tamen idem animus:

Nam et vita'ſt eadem, et animus te erga idem ac fuit;
Quantum ex ipſa re coniecturam cepimus.
CLIN. Quid eſt obſecro? nam mihi nunc nihil rerum omnium'ſt,
Quod malim, quam me hoc falſo ſuſpicarier.
SY. Hoc primum, vt ne quid huius rerum ignores; anus
Quae eſt dicta mater eſſe ei antehac, non fuit:
Ea obiit mortem: hoc ipſa in itinere alterae
Dum narrat, forte audiui. CLIT. quaenam'ſt altera?
SY. Mane: hoc quod coepi, primum enarrem, Clitipho:

Poſt,

potuit namque obliuiſci amatoris ſui, et non eum deſiderare. Ideo adiecit: *et animus te erga idem, ac fuit.* E.

25 *Ex ipſa re*] Ex ſignis quae dicturus eſt. C.

Solus Bembinus pro *cepimus* recte legit *fecimus*. Nam *coniecturam facere* ſaepe apud noſtrum et Plautum occurrit. B.

28 *Anus quae dicta eſt mater*] Hoc contra illud eſt quod ſupra dictum a Clinia, *Mater, ſub imperio cuius eſt, mala.* C.

Ne quid huius rerum] Quod nunciet ſeruus anum periiſſe, quae ei mater eſſe dicebatur, ad cauſam minime pertinebat. Ideo adiecit: *Hoc primum tibi dico, ne aliquid harum rerum ignores.* E.

30 *Ea obiit mortem*] Hoc dictum ne ab illa corruptam amicam ſuſpicetur. *Alterae dum narrat*] Antiquum eſt. nos *alteri* dicimus. C.

Alterae dum narrat] Hic iam praemiſſio alterius narrationis effecta eſt. Nata eſt ſuſpicio vt quaereretur, quae ſit altera: cuius narrationem differt. Prior enim eſt de amica Cliniae narratio. E.

Hoc ipſa in itinere] Priſcian. lib. VI. *Haec ipſa in itinere.* L.

Lege, *ex ipſa in itere hoc, alterae.* Nam vulgare *itinere* ab metrum habet in ſecunda accentum: quod eſt contra morem veterum, apud quos quadriſyllaba eaque breuia fere primam acuunt. Igitur hic et Phorm. III, 3, 63. Terentius poſuit *itere*, ab *iter*. Alii veteres a nom. *itiner* dixerunt in gen. *itineris*. B.

31 *Quaenam eſt altera?*] Interrogat: quia nondum intellexerat amicam aduentare. C.

82 *Mane: hoc quod*] V. C. *Sine.* L.

Poſt, iſtuc veniam. CLIT. propera. SY. iam primum omnium,
Vbi ventum ad aedis eſt, Dromo pultat fores:
Anus quaedam prodit: haec vbi aperuit oſtium,
Con-

33 *Propera*] *Properat* qui feſtinanter aliquid ait vel dicit. Virg. (Georg. I, 260.) *Multa, forent quae mox coelo properanda ſereno, Maturare datur.* *Iam primum omnium*] Sic incipit, vt multa pudicitiae ſigna narraturus. Liuius in primo ab Vrbe cond. (c. 1.) *Iam primum omnium ſatis conſtat.* Hic *iam primum omnium* eſt in primis vel in principio. Nam principium eſt primum omnium. Vel ſic intelligas, *iam primum omnium*, i. e. ecce primum omnium, quod ſequitur. C.

34 *Vbi ventum ad aedis*] Hic ergo breuiter omnia argumenta, quae a ſummo ad imum ſunt, colligamus. Ac primum collocetur: Caſta eſt mulier, et eadem quae fuit ante, perſeuerat: quod *anus proceſſit:* quod *oſtium aperuit:* quod *continuo ingreſſus eſt ſeruus:* quod, poſtquam ingreſſus, ſtatim *anus peſſulum* rurſus *foribus obdit:* quod *ad lanam redit:* quod *texentem telam ſtudioſe ipſam inuenerit:* quod *mediocriter veſtitam;* quod *ſine auro:* quod *ita ornatam, quemadmodum ſibi ornatur;* quod *nulla mala re expolitam muliebri:* quod *capillus ab ea reiectus circum caput fuerat negligenter:* quod *cum ancilla ea texebat, pannis ipſa contexta.* Haec ſunt quae vitam probant. Rurſus ſubiungitur, an idem animus circa Cliniam perſeueret. Ideo interrogauit: *Quid ait, vbi me nominas?* Subiungit ille: *Vbi dicimus rediſſe te, &c.* Ergo et hic coniectura eſt, an idem animus perſeueret. Probamus autem quod perſeueret ex eo, quod vbi te nominauimus, *mulier telam deſerit continuo, et lacrumis opplet os totum ſibi, vt facile ſcires, deſiderio id fieri tuo.* Completa igitur omni re, ad alteram narrationem neceſſario cito deuoluitur, vt oſtendat quae illa altera ſit mulier, de qua ante dixerat. E.

35 *Anus quaedam prodit*] In Eunucho de viliſſima perſona, *Prodi foras, male conciliate.* C.

Anus quaedam prodit] Solitae inter reliquum famulitium ancillae quaedam in aetate grauiores eſſe: quarum officium erat, de capillamento dominae in conſilium ire, vt recte diſponeretur, ac de forma eius iudicare. Lucian. in Amoribus, γρᾶες δὲ καὶ θεραπαινίδων ὁ σύμ-
μορ-

Continuo hic se coniecit intro: ego consequor.
Anus foribus obdit pessulum: ad lanam redit.
Hinc sciri potuit, aut nusquam alibi, Clinia,
Quo studio vitam suam te absente exegerit,
Vbi de improuiso est interuentum mulieri:
Nam ea res dedit tum existumandi copiam
Cotidianae vitae consuetudinem;
Quae, cuiusque ingenium vt sit, declarat maxume.
Texentem telam studiose ipsam offendimus;

μορφος ὄχλος ἐν κύκλῳ παρεστᾶσι, ποικίλοις φαρμάκοις καταφαρμακεύσαι τὰ δυστυχῆ πρόσωπα. Iuuenal. Satyr. VI, 497. *Est in consilio matrona, admotaque lanis, Emerita quae cessat acu: sententia prima Huius erit: post hanc aetate atque arte minores.* Ergo in Bacchidis quoque familia anus est, qua illa siue pro cosmeta vtebatur, siue pro scortationum sequestra et internuncia; vel vt illa est, de qua Apuleius Milesf. IX. L.

36 Versus gratia leg. *hic se intro coniicit*, et priori versu leg. *aperit*. B.

37 *Ad lanam redit*] Haec signa sunt pudice vitam agentis. Sic in Andria, *Primum haec pudice vitam, parce, ac duriter agebat, lana et tela victum quaeritans.* C.

38 Pro *Hinc* Bemb. et alii recte *Hic*. Nam sequitur *alibi*. Pro *aut nusquam*, quod vnus tantum e nostris habet, duo *haut nusquam*: caeteri sat multi *haut vsquam*. B.

39 *Vitam exegerit*] Aliter dicitur *exigere vitam*, *exigere fabulam*, *et exigere opus*. significat enim traducere, expellere, et finire. Exemplum primi est hic; secundi vt in Andria, *An exigendae sint vobis prius*; tertium est operis, i. e. finire opus inceptum. C.

41 *Existimandi copiam*] Iudicandi. *Aestimare* enim est considerare, *Existimare* vero, iudicare. Nam prius consideramus ea quae iudicanda sunt. C.

Meliores numeri efficiuntur, si cum cod. Reg. leg. *Nam ea túm res dédit existumandi.* B.

43 *Quae cuiusque ingenium*] In Andria, *Nam qui cum ingeniis conflictatur eiusmodi &c.* C.

44 *Telam*] *Tela* dicitur omnis pannus tam laneus, quam lineus. *Offendimus*] Reperimus. *Offendere* fere idem est quod reperire. C.

Victorius Var. Lect. IX, 15. ex Politiano laudat versum Menandri: *Ἐξ ἱστορίου ἐκρέματο φιλοπόνως πάνυ.* W.

Mediocriter vestitam veste lugubri,
Eius anuis causa, opinor, quae erat mortua:
Sine auro tum ornatam, ita vti quae ornantur sibi:
Nulla mala re esse expolitam muliebri:

Capil-

46 *Eius anuis causa*] M. Varronem, et P. Nigidium viros Romani generis doctissimos constat non aliter locutos esse et scripsisse, quam *senatuis* et *domuis*, qui est primus casus ab eo, quod est senatus et domus. C.

Eius anuis] A. Gellius Noct. Attic. IV, 16. Probus in Catholicis. Charis. lib. I. Priscian. libb. VI. et VII. *Quae erat*] V. C. *Quae tum erat.* L.

47 *Ornantur sibi*] Non vt placeant amatoribus. Honestae enim mulieres reiiciunt vestium sordes, honesteque sibi vestiri cupiunt. C.

Ornantur sibi] V. C. *Formantur.* Hieronym. ad Gaudent. *φιλόκοσμον genus feminarum est, multasque etiam insignis pudicitiae quamuis nulli virorum, tamen sibi scimus libenter ornari.* Ideo nimius mundus et cultus meretrici potius, quam castae conuenit. Marcellinus in Hermogen. τὸ μὲν γὰρ ἁπλῶς καλλωπίζεσθαι, οὕτω σημεῖον πορνείας· ἡ δὲ συνέχεια ποιεῖ τὴν ὑποψίαν. L.

48 *Nulla mala re expolitam*] Hoc est, non fucatam. *Mala* enim a similitudine mali, hoc est, pomi, nomen assumsit Nam id est, quod praeeminet inter nasum, oculos et buccam, quod rotundum est, et in speciem mali. *Muliebri*] *Res muliebris* est fucus, quo mulieres molles vtuntur ad expurgandam cutem, ne rugescat, seu soluatur in rugas, quod senescentibus contingit. C.

Nulla mala re] Plerique omnes, quos vidi, scripti codd. *Nulla malam re* etc. atque explicatur *mala*, id est, *maxilla*. Plaut. Mostel. I, 3, 101. *Quid cerussa opus est?* PH. *nam qui malas oblinam.* Ergo genuina erat Antiphilae, non fucata aut purpurisso lita facies. *Res muliebres* vocat pigmenta et reliquas offucias, quibus mulieres sese vngere consueuerunt, vt pulchriores videantur. Nam vt ait Pomponius IC. l. 21. §. 1. *Etiam quo elegantiores sint et mundiores, vnguntur feminae:* Zeno Veron. Sermone de Continentia, *Colorem de pyxide mutuantur* etc. Ideoque inter mundum muliebrem referuntur vnguenta, vasa vnguentaria, et si quae similia. Vlpian. l. 25. §. 10. ff. de auro, argento. Lucianus in Amoribus, καθάπερ ἐκ φαρμακοπώλου πυξίδων ὄχλον, ἀγγεῖα μετὰ πολλῆς κακοδαιμονίας·

Capillus passus, prolixus, circum caput
Reiectus negligenter, CLIN. Syre mi obsecro.
Ne me in laetitiam frustra coniicias. SY. anus

Sub-

γίας· ἐν οἷς ὀδόντων σμηκτικαὶ δυνάμεις, ἢ βλέφαρα μελαίνουσα τέχνη θησαυρίζεται. Videndus totus locus: nam vnus omnium rectissime hanc muliebris formae interpolationem describit: et Zeno Veronens. Serm. de pudicitia, de Spiritu et corpore. Hieronym. Epist. ad Paulin. pag. 118. L.

Sex ex vetustioribus *Malam:* duo cum edd. vett. omittunt *Esse.* Guyetus delendum vt spurium, versum putabat; nos, corrigendum ita: *Nulla mala re interpolatam muliebri.* Per *malam rem muliebrem* intelliguntur pigmenta, vt cerussa, stibium, purpurissum etc. vid. Ouid. Rem. A. 351. Lucret. IV, 1168. Plaut. Trin. II, 4, 153. *Interpolare* autem, auctore Nonio, est nouam formam e vetere fingere. Hoc verbum apud Plautum de pigmentis adhibetur. Most. I, 3, 105. et 116. Cf. Plaut. Amph. I, I, 161. Vbi est: *Illic homo me interpolabit, meumque os finget denuo.* B.

49 *Capillus*] *Capillum* dicit more suo crinem incultum. *Capillus passus*] Id est, sparsus. Virg. (Aen. I, 484.) *Crinibus Illiades passis.* Sunt quaedam verba, quae a diuerso veniunt praesenti: sed in praeterito confunduntur: sicuti a patior, ita a pando passus descendit. Ideo legendum est in Passione Christi: *Qui expassis manibus,* non *expansis.* C.

Pro *Passus* leg. *sparsus,* quod non modo aliquot codd. habent, sed et auctoritate Ausonii Idyll. XII, firmatur: *Totum opus,* ait, *hoc sparsum, crinis velut Antiphilae: Pax.* Et Propert. II, I. *Seu vidi ad frontem sparsos errare capillos.* Tum pro *Prolixus* rep. *promissus.* Vid. Festus in *Promissus Capillus,* et Nonius v. Promittere. B.

50 *Pax!*] Aduerbium Graecum, vt ait Priscianus. C.

Reiectus negligenter] Priscianus *Reiectus negligenter; pax!* quae vera est lectio: vt hinc scire possimus, cur Ausonius in Technopaegnio dixerit: *Totum opus hoc sparsum, crinis velut Antiphilae; pax!* ad hunc enim Terentii locum omnino respexit. L.

Leg. *Reiectus negligenter, pax.* Dictioni *Pax* in Bemb. margine hoc scholion adscriptum est: *Tranquillantis, admirantis et sollicitudinem admittentis.* Male. Nam pax est silentium imponentis. B.

Subtemen nebat. praeterea vna ancillula
Erat; ea texebat vna, pannis obsita,
Neglecta, immunda illuuie. CLIT. si haec sunt,
Clinia,
Vera, ita vti credo, quis te est fortunatior?
Scin' hanc, quam dicit sordidatam et sordidam?
Magnum hoc quoque signum'st, dominam esse extra noxiam;
Quum eius tam negleguntur internuncii:

52 *Subtegmen*] i. e. filum, quod in tela texenda stamen intercurrit. C.

Pro *Subtegmen* libri antiqui recte habent *Subtemen;* quod in Scholio Bemb. explicatur, *subtemen dictum ab eo quod subeat stamen.* B.

Terentius fere ad verbum expressit hic illud Menandri, quod laudat Victorius V. L. ix, 15. *Καὶ θεραπαινὶς ἦν μία· Αὕτη συνύφαινεν, ῥυπαρῶς διακειμένη.* W.

53 *Pannis obsita*] Sic in Eunucho, *Pannis annisque obsitum.* Ita *pannis obsita* dicitur, vt ager oblitus spinis. C.

54 *Immunda illuuie*] *Proluuies et illuuies* significantiam habent parem, et immunditia est. Virg. (Aen. III, 216.) *Foedissima ventris Illuuies.* C.

55 *Ita vti credo*] V. C. *Ita vt hic dicit.* L.

56 *Sordidatam et sordidam*] *Sordidus* a natura dicitur. *Sordidatus* vero fit vrgente necessitate. Vel habitu *sordidatam* et veste, corpore *sordidam* et illuuie *sordidatam*, refertur ad illud, *pannis obsita. Sordidam,* ad illud, *neglecta, immunda illuuie.* C.

Scin' hanc] Mſ. R. *Scin' tu hanc.* L.

57 *Extra noxam*] Hoc est culpam. *Noxa* etiam significat damnum. Sueton. in Caesare (cap. 81.), *Spurinamque irridens, et vt falsum arguens, quod sine vlla sua noxa Idus Martiae essent.* C.

58 *Internuncii*] *Internuncii*, qui nuncia ferunt ad amatores, et referunt ad amatas. Quos aliqui gymaegogos dicunt a ducendis mulieribus. Vtrum bene, nec ne, ipsi viderint. C.

Scholiastes Bembini, *Internuncios pro seruis posuit, sed sententia haec ita est, qui non negligerentur, si essent internuncii.* Caeterum omnes nostri, praeter vnum, ita verba collocant: *Cum tam negliguntur eius internuncii.* Corrige, *negligitur eius internuncia.* Nam seruos nullos habuit Domina. B.

Nam disciplina est eisdem, munerarier
Ancillas primum, ad dominas qui affectant viam.
CLIN. Perge, obsecro te, et caue ne falsam gratiam
Studeas inire. quid ait, vbi me nominas?
SY. Vbi dicimus rediisse te, et rogare vti
Veniret ad te: mulier telam deserit
Continuo, et lacrumis opplet os totum sibi:
Vt facile scires desiderio id fieri tuo.
CLIN. Prae gaudio, ita me Di ament, vbi sim nescio.
Ita timui. CLIT. at ego nihil esse sciebam, Clinia.

Age-

59 *Nam disciplina est*] Praeceptum in Arte Amandi (I, 351.), vt amatores prius ancillas corrumpant. C.

Dubitant interpretes de *Iisdem.* Forte leg. *Nam disciplina est secta.* Gellius XX, I. *Scies enim me pro disciplina sectae quam colo, inquirere potius, quam decernere.* B.

60 *Affectant*] *Affectare* est pronum animum ad faciendum habere. Vt dicit Festus. Laurentius dicit, *affectare* esse affectu et conatu alterius virtutem aemulari, quam assequi nequeas, refragante natura. Seruius autem hic interpretatur *affectant*, viam praeparant; quemadmodum et illud Virgilianum, Georg. IV, 562. *viamque affectat Olympo*, interpretatur, ille praeparat sibi diuinos honores, seu disponit. C.

Ancillas primum] Hieronym. ad Gaudent. *Solent lasciui comtuli iuuenes blandimentis, affabilitate, munusculis aditum sibi per nutrices ad alumnas quaerere.* Vid. Ouid. de arte amandi. Lysias in Apol. *Qui affectant*] Seruius Aeneid. III, 670. Iunius Philarg. Georg. IV, 562. L.

61 *Falsam gratiam*] Scilicet mentiendo. Nam ipso rescito gratia inita frustaberis. C.

64 Placet cum Bemb. legere *desinit* pro vulgari *deserit.* Nam *deserere telam* est abire, aufugere a tela; sed *desinere* est intermittere. B.

65 *Opplet os*] Nam ex nimio gaudio interdum lacrymae prouenire solent. Apuleius (Metam. I.): *Tunc ego sensi naturaliter quosdam affectus in contrarium prouenire. Nam vt lacrymae saepicule de gaudio prodeunt; ita et in illo nimio pauore risum nequiui continere.* C.

66 Ne syllaba huic versui supersit, corrige *scias*, et pronuncia, vt monosyllabon. B.

68 Verbum *sciebam* Scholiastes Bemb. interpretatur, *Quod timebas.* FAERN.

Agedum viciſſim, Syre, dic quae illa'ſt altera.
SY. Adducimus tuam Bacchidem. CLIT. hem! quid, Bacchidem?
Eho ſceleſte, quo illam ducis? SY. quo ego illam? ad nos ſcilicet.
CLIT. Ad patremne? SY. ad eum ipſum. CLIT. o hominis impudentem audaciam! SY. heus,
Non fit ſine periclo facinus magnum et memorabile.
CLIT.

69 *Agedum*] *Age* ſingularem numerum deſiderat: *Agite* pluralem: *Agedum* vero vtrumque. *Quae eſt illa altera?*] Interrogat non immemor verborum Syri, *O Clitipho: poſt iſtuc veniam.* C.

70 *Hem! quid?*] *Hem* interiectio eſt nouas res nec opine audientis. C.

Adducimus tuam] Quo facilius blandiri adoleſcenti poſſit, adiicit *Tuam.* E.

Etſi Donatus ad Adel. IV, 4, hic legit *Abducimus*: tamen ob conſenſum codd. retinendum putamus *Adducimus.* B

71 *Eho*] Interiectio admonentis attentionem, et vt ſiſtatur gradus, poſcentis. *Quo illam ducis?*] Hoc cum timore pronunciandum. Timet ne pater illius amicam cognoſcat. C.

Quo illam ducis?] V. C. *abducis.* L.

72 *O impudentem audaciam!*] Bene *audaciam:* quae proprie eſt temeritas. C.

Vt verſus quadratus et plenus ſit, leg. cum codd. omnibus noſtris et edd. vett. ſub finem, *Heus tu!* B.

73 *Heus tu! non fit ſine periculo facinus*] Sententia generalis, quae et ſeruis conuenit. C.

Heus! non fit ſine periculo] Quoniam interrogatus ſeruus, quo duceret Bacchidem, reſpondit, *ad patrem.* Quod aegre ferens adoleſcens, cum indignatione audacem ſeruum pronunciauit: continuo ille reſpondit, *Facinus magnum et memorabile fieri nunquam poſſe, ſine aliquo periculo.* Ita in hoc quoque periculum eſt, cum, patre praeſente, in domo futura ſit meretrix. Tamen ſtudet, vt nihilominus celari poſſit. E.

Non fit ſine periculo] Contra Iuuenal. Satyr. XIV, 224, *Nullus enim magni ſceleris labor.* Vbi Scholiaſtes hunc Terentii locum laudat. L.

Pro *memorabile* leg. *commemorabile;* quia in codd. quibuſdam legitur *nec memorabile.* Nam olim *Com* et *Con* vna literula, C nempe inuerſa ſcribeba-

CLIT. Hoc vide; in mea vita tu tibi laudem is quaeſitum, ſcelus:
Vbi ſi paululum modo quid tete fugerit, ego perierim.
Quid illo facias? SY. at enim. CLIT. quid enim? SY. ſi ſinas dicam. CLIN. ſine.
CLIT. Sino. SY. ita res eſt haec nunc, quaſi cum. CLIT. quas, malum, ambages mihi
Nar-

bebatur. Igitur facile potuit excidere. Caeterum huc pertinet illud Menandri apud Gellium II, 23. Μέγα καὶ περιβόητον ἔργον. B.

74 *Hoc vide!*] Sic dicere ſolemus his, qui res maximas aggrediuntur. C.

Hoc vide; in mea vita] Scelus, quam aſtutus ad gloriam. Siquidem meo periculo tu tibi comparare vis laudem! E.

Poſt *ſcelus* ſignum interrogandi figendum eſt. B.

75 *Vbi ſi paululum*] Verba proprie alicuius committentis alteri cum periculo vel res ſuas vel ſalutem. C.

Parum modo fugerit] In quo negotio ſi te fefellerit aliqua conſilii pars, ego continuo perierim. E.

Pro *tete* Bentleius edidit *te*. Z.

76 *At enim*] Aliquid ſupplendum. Syrus dicere volebat, aut in ea re non eſſe periculum: aut ſe eſſecturum quod intendit. Sed illius ſermonem Clitipho interrupit. C.

Quid illo facias?] Quid deinde facturus es? *At enim*] Pendens oratio hac interceſſione efficitur adoleſcentis: qui non patitur eum ambagibus circuire. Ideo enim dicit, *Quid enim?* E.

Lege *Quid illa facias?* h. e. Bacchide, Quid cum meretrice agas in domo patris? Tum leg. *ſi ſinis, dico.* Duo codd. enim habent *Dico.* B.

77 *Ita res eſt haec nunc, quaſi cum*] Haec oratio imperfecta eſt: vtpote a Clitiphone, qui impatiens audiendi eſt, interrupta. Recuſat enim Clitipho pericula: et vult amica ſine his potiri, quod Syrus fieri poſſe negat: quia neceſſe eſt, ſi amare vult, vt admittat pericula. Ergo ſubintelligendum eſt, quod hic velit compos eſſe voti ſui ſine periculo: quemadmodum ſi aliquis ſine belli periculo velit conſequi victoriam, aut aliquid tale: vt ſit prouerbium vſitatum in ignauos, qui ſine labore conſequi volunt quod optant. *Ita res haec*]
Aut

Narrare occipit? CLIN. Syre, verum hic dicit; mitte: ad rem redi.
SY. Enimuero reticere nequeo: multimodis iniurius,
Clitipho, neque ferri potis est. CLIN. audiendum hercle est: tace.
SY. Vis amare: vis potiri: vis, quod des illi, effici:

Tuum

Aut comparationem quandam voluit inducere, et non patitur Clitipho, qui negotium audire et rem solum vult; aut, quia simile quaerebat, et extra rem est, ideo ille ambages dicit; aut quia hoc secus ac contemnens dicit. *Haec*] An Bacchis, an Antiphila, incertum. Est enim hic oratio imperfecta a Clitiphone interrupta. Nunc *quasi* quid velit dicere, nescitur, interruptione impediente. Et ideo liberum est vnicuique subintelligere, quod placeat. *Malum*] Aduerbium est interpositae indignationis. C.

Ita res est] Hic nunc voluit seruus quasi quandam similitudinem dare, vt sic ostenderet, quale sit illud consilium quod ipse dispofuit. Sed quoniam similitudo cum datur, quidam est in oratione circuitus, idcirco adiecit (adde, *Clitipho,* aut, *adolescens* Z.). *Quas, malum, mihi ambages narrare occipit?* Denique et alter adolescens hoc intellexit, vnde adiecit: *Syre, verum hic dicit, mitte ista quaeso.* Scilicet externa et per similitudinem translata. Vnde admonuit eum, quod dixit, *atque ad rem redi.* E.

78 *Mitte; ad rem*] V. C. *Mitte ista: atque ad.* L.

79 *Enimuero reticere nequeo: multimodis iniuriosus, Clitipho, es*] Vnde iam tacere non possum. Bene indignationem suam seruus extulit, quo facilius sibi adolescentem per suam iracundiam praepararet. E.

Scribe *iniuriu's.* B.

80 *Neque ferri potis est*] Pro, non potest. C.

Audiendum hercle est: tace] Mss. R. *audiendum hercle'st, tace.* CLIT. *Quid est, vis.* fors fuat an legendum: *Quid est, vis amare* etc. L.

Post *Tace* nostri omnes addunt. CLIT. *Quid est?* nisi quod vnus id habeat loco τῷ *Tace.* Sed vulgaris lectio est retinenda. Nam Clinia, qui ex vultu videt Clitiphonem esse interpellaturum, silentium praeberi iubet. B.

81 *Vis potiri*] *Potior* a potis descendit: ideo illi in significatione est simillimum. Dicitur enim, sum *compos animi, aut rationis,* quod haec habeo. *Vis, quod des illi, effici*] Pro inuenire positum. C.

Tuum esse in potiundo periculum non vis: haut stulte sapis:
Siquidem id sapere'st, velle te id, quod non potest, contingere.
Aut haec cum illis sunt habenda, aut illa cum his amittenda sunt.
Harum duarum conditionum nunc vtram malis, vide:
Etsi consilium, quod cepi, rectum esse et tutum scio.
Nam

82 *Haut stulte sapis*] Εἰρωνικῶς. Id enim velle sine periculo, quod fieri non potest, est insipientis. C.

Haut stulte sapis] Non stulte, inquit, sapis, et cum ames, et potiri desideres, et pecuniam dari, interea tu nullum periculum velis sustinere. Hoc autem stultitia est protinus *velle id*, *quod non potest*, *contingere*. E.

84 *Aut haec*] Scilicet pericula. *Cum illis*] Inuidiose *illis*, cum in vna sit. Sic in Eunucho, *Non perpeti meretricum contumelias*. C.

Aut haec cum illis sunt] Aut enim debent fructum et potiundi vtilitatem cum periculo sustinere: aut pariter et commoditas omittenda est, si periculum deuitatur. E.

Versus probat lectionem Bembini, *Mittenda* pro vulgari *Amittenda*. B.

85 *Harum duarum conditionum*] Hoc sic infert Syrus, vt tandem velit consilium suum anteferri. *Harum duarum conditionum*] Aut velle pericula cum amica, aut amittere eam vna cum periculis. *Condictio*, est actio in aliquem, vel denunciatio. *condicere* enim prisca lingua, est denunciare. *Conditio* vero sine *c*, vt hic est legendum, est conuentio certam legem in se continens. Alibi Terent. *Accepit conditionem, dehinc quaestum occipit*. Dicitur etiam *bonae conditionis:* ita vt referas ad fortunas, non ad mores, id est, diues est. Est enim *conditio* inter plura eligenda, sortis oblata electio. *Conditionum*, id est, optionum, electionum. C.

Harum duarum nunc] De duabus illis propositis conditionibus aut periculum, aut fructum capiat, aut si periculum fugiat, vtilitatem etiam pariter contemnat. Ex his, inquit, quamlibet conditionem eligat. E.

86 *Scio hoc consilium*] Incitare adolescentem cupit, ne frustra operam perdiderit, quod meretricem adduxit, itaque osten-

Nam apud patrem tua amica tecum fine metu vt fit, copia'ft.
Tum, quod illi argentum es pollicitus, eadem hac inueniam via:
Quod vt efficerem, orando furdas iam auris reddideras mihi.
Quid aliud tibi vis? CLIT. fiquidem hoc fit. SY. fiquidem, experiundo fcies.
CLIT. Age age, cedo iftuc tuum confilium: quid id eft? SY. adfimulabimus,
Tuam amicam huius effe. CLIT. pulchre: cedo quid hic faciet fua?

An

oftendit tutum confilium effe, quod fufcepit: *vt apud patrem amica fit fine metu*, et argentum, quod promiffum eft, inueniri poffit. E.

Noftri, *Etfi hoc confilium.* Sed vt *Confilium* fyllaba vltima cum *Hoc* coalefcat, repone *Etfi confilium hoc, quod* etc. B.

89 *Quod vt efficerem*] Superius, *Vis, quod des illi, effici.* Id *efficimus*, quod cum magno conatu et molimine facimus: vixque per nos finem accipit. C.

90 *Siquidem*] Syrus repetit verbum Clitiphonis quod per id eum dubitare videat. C.

Siquidem hoc fit] Quam cito eft motus adolefcens, quando vtrumque eft (*effe feruus*) dixit praeparatum, et vt amica in domo patris fine metu fit, et argentum ei quod debitum eft, reddi poffit. *Experiundo fcies*] Ipfa actione expertus agnofces. E.

Ne *Siquidem* in repetitione diuerfo accentu proferatur, repone, *Quid alid tibi vis? Siquidem hoc fiet. Siquidem experiundo fcies.* Nam *Alis* pro *Alius* vetufte dictum vett. Grammatici docent omnes: *Alis* in Catullo occurrit: *Alid* pro *Aliud* faepe in Lucretio. Tum *fiet* fenfu ipfo comprobatur. B.

91 *Adfimulabimus tuam amicam*] Callide Clitiphonis amica, Cliniae effe fimulatur, vt Antiphila ad Softratam deducatur, quae poftea agnofcetur filia Chremetis: qua cognita, et altero confilio inuento a Syro, extorquebitur argentum a Chremete, quod Clitipho Bacchidi promiferat. C.

An ea quoque dicetur huius, si vna haec dedecori est parum?
SY. Imo ad tuam matrem abducetur. CLIT. quid eo? SY. longum'st, Clitipho,
Si tibi narrem, quamobrem id faciam: vera causa est. CLIT. fabulae:
Nihil satis firmi video, quamobrem accipere hunc mihi expediat metum.
SY. Mane, habeo aliud, si istud metuis: quod ambo confiteamini
Sine periclo esse. CLIT. huiusmodi, obsecro, aliquid repperi. SY. maxume.
Ibo obuiam hinc: dicam, vt reuortantur domum. CLIT. hem!

93 *Dedecori est parum?*] Turpe est habere vnam amicam, nedum duas. C.

94 *Quid eo?*] Cum interrogatione: quasi dicat, Quid tum, si ad matrem deducetur? C.

Lege cum codd. *deducetur.* B.

95 *Fabulae!*] Recte *fabulae:* quia neque verae sunt, neque verisimiles. C.

96 *Nihil satis firmi*] Nullam rationem video firmitatis in consilio, vt debeam talem metum suscipere, vt apud patrem amica mea sit. E.

97 *Mane. habeo aliud*] Hoc irridens dicit; vult enim obuius ire meretrici, et dicere vt domum reuertatur (*reuertantur.* Ed. Leidensis). Aliter enim incitari adolescentis animus non potest, qui fastidiosus coepit esse per copiam, nisi id quod cupit denegetur. E.

Versus et sententiae gratia repone: *Máne, habeo aliud, si iste est métus, quod a.* B.

98 *Huiusmodi, obsecro, aliquid*] Quam stulte amans inducitur credere Syrum, qui iocatur, iam habere aliquid, quo potiatur amica sine periculo. C.

Huiusmodi obsecro] V. C. *Istiusmodi.* L.

99 Pro *Hinc*, quod est ineptum, rescribe, *Huic*, h. e. Bacchidi. Sic quoque extat in cod. Meadino. Tum lege *Reuortatur.* Nam Antiphila non potest vna intelligi; alioqui Clinia non tacuisset. B.

Quid dixti? SY. ademtum tibi iam faxo omnem metum;
In aurem vtramuis otiose vt dormias.
CLIT. Quid ago nunc? CLIN. tune? quid boni est. CLIT. Syre, dic modo
Verum. SY. age modo: hodie sero, ac nequicquam voles.
CLIN. Datur: fruare dum licet: nam nescias
Eius sit potestas posthac, an nunquam, tibi.
CLIT. Syre, inquam. SY. perge porro, tamen istuc ago.

CLIT.

101 *In aurem vtramuis*] Loco prouerbii, in eos, qui securi et otiosi vitam ducunt. Talis sententia et apud Menandrum, quae Latine sic exprimitur: *In aurem vtramque, quum quidem dotata est, cubet.* Per aurem dextram dextrum latus designat, per sinistram vero latus sinistrum. C.

In aurem vtramuis] Basilius Magnus πρὸς τὰς νέας· ἐπ' ἄμφω καθεύδουσι. Plaut. Pseudol. I, I, 121. *De istbac re in oculum vtrumuis conquiescito.* CA. *Oculum vtrum, anne aurem?* PS. *At hoc peruulgatum est minus.* L.

Menander apud Gellium II, 23. Ἐπ' ἀμφοτέραν ἵν' ἐπίκληρος ᾖ, μέλλων καθευδήσειν. Ita nos locum corruptum emendandum censemus. Z.

102 *Quid ago nunc?*] Dubius et circa pericula, et circa amicam, quaerit consilium. *Quod boni est*] Nam boni est velle abscedere lasciuas mulieres. Et hoc totum dicit ridendo eum. C.

Tune? quid boni] Praecisa haec oratio ordine tali: *Tune? quod boni est, fruare, dum licet.* Rursus alia praecisa: *Nam nescias*] Cuius ordo est; *eius sit potestas, posthac nunquam.* E.

103 *Age modo*] Sic pronunciandum est, vt Syrus discedat, et dicat amicae Clitiphonis, vt domum reuertatur. *Ac nequicquam*] Id est, frustra voles, quoniam statim reuocabis voluntatem, et impedies, quo minus dicam verum, vt prius fecisti. Vel si *ne* et *quicquam* sint duo verba, tunc sic construe, *Ac ne*, i. e. non voles, non permittes, *quicquam* scilicet dici a me. Nam impedies, vt prius. C.

106 *Syre, inquam*] Interea Syrus ad mulieres se conferebat, quem abeuntem Clitipho primo

CLIT. Verum hercle istuc est: Syre, Syre, inquam, heus heus Syre.
SY. Concaluit. quid vis? CLIT. redi, redi. SY. adsum, dic quid est?
Iam hoc quoque negabis tibi placere. CLIT. imo, Syre,
Et me, et meum amorem, et famam permitto tibi.
Tu es iudex: ne quid accusandus sis, vide.

SY.

primo paululum reuocat; deinde ipso calescente magis ac magis amore, et Syro pergente, vehementissime reuocat. *Syre inquam*] Trepide Syrum reuocat iam decedentem. *Tamen istuc ago*] Quod coepi, scilicet vt dicam amicae, vt domum redeat. C.

107 *Verum hercle istuc est*] Verba creduli et trepidi amantis et concedere nolentis Syro, vt quod constituerit peragat. C.

Totus locus sic est constituendus inde a versu 102. *Clit.* Quid ago nunc? *Clin.* tune? quod boni — — *Clit.* Syre, dic modo Verum. *Syr.* Age modo: hodie sero ac nequicquam voles. *Clin.* Di dant, fruare, dum licet: nam nescias — — *Clit.* Syre, inquam. *Syr.* perge porro, tamen istuc ago. *Clin.* Eius sit potestas posthac, an nunquam tibi. *Clit.* Verum hercle istuc est. Syre, Syre, inquam, heus heus Syre. Addidi notam — vt verba Cliniae interrumpi indicarem, totamque eius orationem sic oportere continuari: *Quod boni Di dant, fruare dum licet: nam nescias, eius sit potestas posthac an nunquam tibi.* B.

108 *Concaluit*] Bene de amore *concaluit*. In Eunucho, *Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis. Concaluit*] Id est, amoris igne ardescit, quapropter me sic reuocauit. *Adsum*] Hoc dicit, postquam paululum rediit, ac prope Clitiphonem fuit. C.

Concaluit] Calore subito concitatus est. E.

111 *Ne quid accusandus*] *Ne quid*, deest *ob* vel *propter*. Et est admonitio aliquid alicui trepide committentis. C.

Cum intelligi nequeat, quomodo Syrus sit *iudex*, aut cur *videat, ne accusandus sit;* quis enim accusare solet iudicem suum? pro *iudex* reponendum esse existimo *inlex*, h. e. tu me in hoc periculum illicis; caue ne accusandus sis, neue quid praeter opinionem accidat. Sic Plaut. Asin. 1, 3, 68. *Esca est meretrix, lectus inlex est, amatores aues.* B.

SY. Ridiculum est, te istuc me admonere, Clitipho;
Quasi istic minor mea res agatur, quam tua.
Hic si quid nobis forte aduersi euenerit,
Tibi erunt parata verba: huic homini verbera.
Quapropter haec res neutiquam neglectu'st mihi:
Sed istunc exora, vt suam esse assimulet. CLIN. scilicet
Facturum me esse: in eum iam res rediit locum,
Vt

113 *Quasi istic minor mea res agatur*] Securius committimus his ad quos non minus pertinet quod agendum, quam ad nos. *Quasi*] Quasi dicat, videris ita admonendo me putare, quod minus mihi ex ea re impendeat periculum quam tibi. Vel quod minus ad me spectet, quam ad te, id caute fieri. Nam cum Horatius (ep. l. I, XVIII, 84.) inquit, *Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet*, intelligitur sic, tibi imminet periculum proxime ardente te vicino pariete; vel negotium de incendio parietis vicini ad te pertinet. Nam *res* in eo dicendi genere capitur pro negotio. Praeterea haec particula *quasi* hic capitur ironice, vt saepe, praecipue cum iungitur cum *vero*, etiam sine *vero*. Exemplorum plena sunt omnia. C.

Quasi ista minor] In hoc consilio magis mihi periculum propositum est, quam tibi. *Nam si aliquid aduersi contigerit, tibi verba sunt praeparata, mihi vero verbera.* Vnde hanc rem negligere omnino non possum. E.

Repone, *Quasi istic mea res minor agatur.* B.

115 *Huic homini verbera*] Amabant veteres de proximo similia dicere. Cic. (in Verrem IV, 12.), *Minus carum putauit fore quod de armario, quam quod de sacrario fuisset ablatum.* *Homini huic*] δεικτικῶς haec dixit, se ipsum ostendens. *Homini huic*] Id est, mihi. Nam *hic* dicitur de persona loquentis; *iste* de persona audientis; *ille* de persona remota ab vtroque. C.

116 *Haec res*] Immo est maxime mihi curae; nam res mea agitur, et in ea periculum mihi commune tecum impendet. C.

Neglectu'st mihi] Ms. R. *neglectui*. L.

118 *In eum iam res rediit*] Intelligit Clinia, cum apud illum sit hospes, necessitatem sibi impositam, vti hoc quod ab eo petitur, negare (excidit *non* Z.)

Vt ſit neceſſe. CLIT. merito te amo, Clinia.
CLIN. Verum illa ne quid titubet. SY. Perdoʃta'ſt probe.
CLIT. At hoc demiror, qui tam facile potueris
Perſuadere illi, quae ſolet quos ſpernere!
SY. In tempore ad eam veni, quod rerum omnium'ſt
Primum: nam quendam miſere offendi militem

poſſit, vt aſſimulet amicam ſuam eſſe meretricem. E.

In ordine verborum variant codd. Sed vnus recte habet, *in eum res rediit iam locum.* B.

Menander: *Τρία γάρ ἐςι δέσποτα, δι' ὧν ἅπαντα γίγνεται, Ἢ κατὰ νόμȣς, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἢ γε τρίτον ἔθει τινί.* W.

119 Pro vulgari *Neceſſe*, Bembinus habet *neceſſus*. Igitur, quia in illa ſede ſpondaeus trochaeo eſt potior, repono *Neceſſum*. B.

120 *Ne illa quid titubet*] Subaudi timeo. *Titubare* proprie eſt pedibus non valentis inſiſtere, quales ſunt ebrii. Ad animum quoque transfertur quoties ab animo verba diſſentiunt. Veretur igitur Clitipho, ne quid temere effundat quo ſe indicet. *Perdocta'ſt probe*] Aut *per* poetice abundat, aut *probe.* C.

122 *Quae ſolet quos ſpernere!*] *Quos*, id eſt, quales amatores. Virg. (Aen. IV, 536.) *Quos ego ſum toties iam dedignata maritos.* C.

123 *In tempore ad eam*] In occaſione. Vt (Aen. IV, 423.) *Sola viri molles aditus et tempora noras.* E.

In tempore ad eam] Auſon. in Pittaco: *Romana ſic eſt vox, Venito in tempore: Veſter quoque ille Comicus Terentius Rerum omnium primum eſſe tempus autumat, Ad Antiphilam quo venerat ſeruus Dromo. Nullo impeditam, temporis ſeruans vicem.* Dromoni attribuit partes Auſonius, quae Syri ſunt, memoriae, vt puto, lapſu. L.

124 *Miſerum quendam offendi*] Recte *miſerum* dixit, vt oſtenderet non admiſſum, arte, ſcilicet meretricis. C.

Quendam offendi militem] Haec fuit occaſio, quod voluit miſerum militem de negatione ſua in amorem amplius ſuſcitare. E.

Miſere offendi] Mſ. R. *miſerum offendi ibi militem.* L.

Scholiaſtes Bemb. *Miſere*, explicat, *nimis: quia omne nimium non bonum. Alibi: Eam miſere amat.* FAERN. Equidem legendum puto; *Nam miſerum quendam offendi ibi militem.*

Eius noctem orantem: haec arte tractabat virum,
Vt illius animum cupidum inopia incenderet:
Eademque vt esset apud te hoc quam gratissima.
Sed heus tu, vide sis, ne quid imprudens ruas:
Patrem nouisti, ad has res quam sit perspicax:
Ego te autem noui, quam esse soleas impotens:
Inuersa verba, euersas ceruices tuas,

Gemi-

tem. Nam omnes nostri sic legunt, sed sine *Ibi*, quod tamen reperitur in aliis, vbi *misere* est. Certe *Miserum*, h. e. parcum, tenacem, vt infra III, 2, 15. sensus postulat. Nisi enim parcus esset, cur *arte* tractaret? Si prodigus, meretrix statim noctem dedisset. B.

126 *Inopia*] Scilicet sui. Ouidius (Amor. III, 4, 17.) *Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.* C.

127 Recte Faernus probat Bembini *gratissimum* pro vulgari *gratissima.* Cui *eadem* aduerbialiter sumendum videtur, vti quoque a Scholiaste Bemb. explicetur, *Eademque, antique posuit pro vna.* Sic Scaurus apud Charisium tradit, *eadem* apud veteres sine adiectione τῇ *via* esse adhibitum. B.

128 *Heus!*] Hic *heus* admonentis. C.

130 *Impotens*] *Impotens* est suorum appetituum minime moderator. Nam is *impotens* dicitur, qui suis affectibus ac animi passionibus non potest modum adhibere, ac eas cohibere, sed ab illis victus trahitur quocunque ferant et rapiant eum. C.

131 *Inuersa verba*] Omnia ponit quae ab amante vecorde fieri solent. *Inuersa verba*] Id est verba praepostere et in contrarium pronunciata. Est enim *inuertere*, quasi in contrarium vertere et praepostere verba pronunciare: vt pro lauo vola. *Euersas ceruices*] *Ceruix* seu *ceruices* posterior pars colli, vbi origo est omnibus neruis. vnde homo *durae ceruicis* dicitur, quasi indomabilis, et quasi duri capitis, et durae mentis. *Euersas ceruices*] Contrarium est, *erectas ceruices.* Et significat illum flecti et domari ab amica. *Ceruices* numero multitudinis dixit. Quinctilianus (Instit. Or. VIII, 3.): *Ceruicem videtur Hortensius primus dixisse. Nam veteres pluraliter appellant. Euersas*] Ceruix enim est posterior pars colli. Ponitur pro superbia seu contumacia quadam ac rigore mentis, vt, vir *durae ceruicis*, i. e. indomabilis, et mentis rigorem

Gemitus, screatus, tussis, risus abstine.

CLIT. Laudabis. SY. videsis. CLIT. tutemet mirabere.

SY. Sed quam cito sunt consecutae mulieres!

CLIT. Vbi sunt? cur retines? SY. iam nunc haec non est tua.

CLIT. Scio, apud patrem: at nunc interim. SY. nihilo magis.

CLIT.

gorem prae se ferens, tanquam nemini caput inclinare velit. *Euertere* interdum significat destruere, vt, euertere vrbem, i. e. destruere et eam demoliri ac dissipare, ac etiam subuertere. Interdum euertere significat prosternere, et facere, vt, quod stabat, nunc prostratum iaceat. Et ab hac significatione manauit praecedens; nam euertitur vrbs, cum moenia, quae prius stabant, diruuntur. Item mulier quaerens drachmam euertit totam domum, i. e. inquirendo illam omnia quae in domo sunt, iacit huc et illuc, et a suo ordine dimouet. Item in iure saepe dicitur. C.

Euersas ceruices] Quod iactantis et superbi est penitus. E.

Inuersa Scholiastes Bemb. explicat, *antiqua*, *figurata*. Et *Euersas*, *deiectas*. FAERN.

132 *Screatus*] A screo, as, are, quod significat screatus pectoris et praecordiorum eiicere ex ore. *Tussis*] Id est, tusses, hoc est, contusiones. C.

Gemitus, *screatus*] Haec omnia adolescentuli faciunt, quotiescunque videre, aut videri volunt ab his, quas desiderant; ita sub quodam metu, vt quasi, dum aliud necessitate conficiunt, sic impleant voluntatem (Faernus sic edidit: *Haec adolescentuli faciunt, quotiescunque amicam suam videre et ab ea videri volunt; vt per haec signa, quae res necessitatis sunt, impleant voluntatem*. Z.). E.

133 *Vide sis!*] Vultuose pronunciandum est. C.

135 *Cur retines?*] Impatientia amantis ostenditur. Nam visa amica, Clitipho verba Syri obliuioni tradiderat. C.

136 *Apud patrem*] Obseruabo id quod me admonuisti. *At nunc interim*] Ἀποσιώπησις amantis: vt sit, sine interim paulisper cum amica ludere. *Nihilo magis*] Vult Syrus eum perpetuo modestum, ne si inceperit, non possit se abstinere, etiam patre vidente. C.

CLIT. Sine. SY. non finam, inquam. CLIT. quaeso paulisper. SY. veto.

CLIT. Saltem salutare. SY. abeas, si sapis. CLIT. eo.

139 Quid istic? SY. manebit. CLIT. o hominem felicem! SY. ambula.

ACTVS SECVNDI SCENA IV.

BACCHIS. ANTIPHILA. CLINIA. SYRVS.

AEDEPOL te, mea Antiphila, laudo et fortunatam iudico:

Id

138 In duobus antiquissimis libris Faerni, Bembino et Vaticano est *sapias*, quod versui bene conuenit. Nostri omnes mendose *Sapis*. B.

139 *Quid istic?*] *Istic* pro iste. C.

1 *Aedepol te mea Antiphila*] Non potuit melius conditionem meretriciam exprimere, quam per eam quae meretrix esset: quae tamen nomini meretricio fauet, cum alibi reprehendantur meretrices, nihil aliud ex amore adolescentium quaerere, quam pecuniae extorsionem, hic quoque iocunda amantium congressio signantissime exprimitur. *Aedepol*] Per Castorem, et Pollucem, ornatiua sunt iurandi, apta feminis. C.

Aedepol te, mea] Haec Scena comparationem continet earum mulierum quae amicae sunt, ita vt vni seruiant, et earum quae plurimis sui corporis exhibent potestatem. Et ne videantur meretrices iniustae, defensio est, et quasi forma quaedam hic controuersiae continetur. Res (*reae* Z.) enim fiunt meretricis (*meretrices* Z.) quum iniustae sunt amatoribus suis et aduersae, dum plurimum petant. Quam rem purgans meretrix, dicit se hoc, quod faciunt, facere necessitate, ne, cum aetas abierit, et senectute extincta pulchritudo discesserit, inopia maneat, nisi antea quaesiuerint lucrum, quo possint sustentare decrepitam ac miseram senectutem. *Laudo, et fortunatam iudico*] Vehementer te beatam felicemque iudico, cum id egisti, vt mores tuae formae conuenirent. Vt oportuit, iam defensionem suam videtur meretrix exorsa; siqui-

Id quum studuisti, isti formae vt mores consimiles forent:
Minimeque, ita me Di ament, miror si te sibi quisque expetit.
Nam mihi quale ingenium haberes, fuit indicio oratio.
Et quum egomet nunc mecum in animo vitam tuam considero,

Omnium-

siquidem scit quod oporteat fieri, et laudat eam, quae cum pulchritudine tenet integram castitatem. E.

2 *Formae vt mores consimiles forent*] *Mores* enim pudici, gratiores esse solent in pulchro corpore. Virgil. (Aen. V, 344.), *Gratior et pulchro veniens e corpore virtus.* C.

3 *Sibi quisque expetit*] Recte *expetit;* cum eam a pudicitia commendet. *Expetimus* enim tantum ea, quae honesta sunt, et plane bona. Vnde de rebus *expetendis* a Philosophis scriptum: quae scilicet peti debent. C.

Minimeque, ita me Di] Etenim non valde miror, si, cum his moribus et hac sis pulchritudine, ne (dele, *ne* Z.) non sit aliquis qui te diligat, et te sibi petat. E.

4 *Oratio*] Quod dixeris, tum vno velle aetatem traducere. Antiqui etiam pauca verba orationem dixerunt. C.

Nam mihi, quale] Namque mores tuos mihi sermonibus indicasti. E.

5 *Et cum egomet*] Hic iam reparat accusationis defensionem, quae in se esse possit; dicitque merito, huiusmodi mulieres, quae vni seruiunt, hoc est, quae se separant a vulgo, recte scilicet et bene facere: nec minus mirabile esse, quod meretrices malae sunt. Hoc enim dixit: *Et vos esse istiusmodi, et nos non esse, haut mirabile est.* Vobis enim cum sit voluntas cum vno viro semper esse, debetis seruare bonitatem: nos autem bonas esse non sinunt hi, cum quibus rem habemus. Nam propter pulchritudinem nostram amatores esse volunt, qui continuo mutant voluntatem, si fuerit forma mutata. Ergo, nisi prospectum ante fuerit, *desertae* et cum inopia in senectute *viuimus*. Vnde sic purgatum, quod male audire potuisset, non iuste malas esse meretrices. E.

Omniumque adeo voſtrarum, volgus quae ab ſe
ſegregant:
Et vos eſſe iſtiuſmodi, et nos non eſſe, haut mirabile
eſt.
Nam expedit bonas eſſe vobis: nos, quibuſcum eſt
res, non ſinunt:
Quippe forma impulſi noſtra nos amatores colunt.
Haec vbi imminuta eſt, illi ſuum animum alio conferunt.
Niſi ſi proſpectum interea aliquid eſt, deſertae
viuimus:
Vobis cum vno ſemel vbi aetatem agere decretum'ſt
viro,

Cuius

6 *Volgus quae abs ſe ſegregant*] Hoc eſt, neque promiſcue quoſque recipiunt. C.

8 *Nam expedit bonas eſſe vobis*] Quia cum ſolo viuitis. Nec poteſt eſſe verus amor, niſi inter duos qui ſibi inuicem fidem ſeruent: iuxta illud (Seneca in Agam. v, 259.): *Nec regna nec taedae ſocium pati valent.* Vbi notanda eſt haec ſtructura: *mihi expedit eſſe bonum, et, mihi expedit eſſe bono.* C.

Quamquam omnes libri habent *bonas:* conſuetudo tamen linguae requirit *bonis*, vt Phorm. v, 2, 1. B.

9 *Quippe forma impulſi*] Et hic amor eſt gratia voluptatis tantum. Et bene *impulſi:* Nam haec omnia nox, vinum, amor, adoleſcentia, ab *impulſionis* parte dicuntur, non a ratiocinationis. *Amatores colunt*] Bene *amatores. Amator* fingere poteſt: *Amans* vere amat. *Colunt*] *Colere* eſt inferioris perſonae ad ſuperiorem: nonnunquam ſuperioris ad inferiorem. Virg. (Aen. I, 16.) *Poſthabita coluiſſe Samo.* C.

10 *Imminuta* habet Bemb. Sed omnes noſtri *immutata.* Recte; quia in tali ſede Spondeus Trochaeo eſt melior. B.

11 *Niſi ſi proſpectum*] *Proſpicimus* futura: *Diiudicamus* praeſentia. *Deſertae viuimus*] Ab his, qui ob amorem frequentes erant. C.

Lege, *Niſi proſpectum interea a nobis eſt, deſ. v.* Nam *ſi* abeſt a plurimis: et pro *aliquid,* quod hic plane ineptum eſt, repone *a nobis,* quod reperitur in quibuſdam libris. B.

12 Pro vulgari *ſimul* reſcribe *ſemel.* Tum poſt *viro* inter-

Cuius mos maxume'ſt conſimilis voſtrûm, hi ſe ad vos applicant:
Hoc beneficio vtrique ab vtriſque vero deuincimini,
Vt nunquam vlla amori veſtro incidere poſſit calamitas.
ANT. Neſcio alias: me quidem ſemper ſcio feciſſe ſedulo,
Vt ex illius commodo meum compararem commodum. CL. ah!

Ergo,

terpunge. Nam hic eſt ſenſus; vbi decreuiſtis in matrimonio vos victuras, non in quaeſtu meretricio, hi ſe ad vos applicant, cuius (ſiue quorum) mos eſt conſimilis. Mutatio eſt numeri; vt Eun. Prol. *Si quiſquam eſt — — in his:* notante et ibi hoc laudante Donato. B.

13 *Conſimilis voſtrûm*] Moribus veſtrum, pro, moribus veſtris. Sic enim antiquis loqui placuit, mores veſtrum, pro, mores veſtri, vt recentioribus placet. C.

Cuius mos maxime'ſt] Verum his moribus ſe ſociant vobis, qui habent hunc morem et ſimilem voluntatem. E.

14 *Hoc beneficio vtrique ab vtriſque vero deuincimini*] Quaſi diceret, ſic ambo obligatis vos mutuo beneficio intemeratae fidei ſeruandae. Et hoc dictum eſt illi ſimile: *Vterque vtrique ſunt cordi.* Vbi Laurentius affirmat ab oratoribus potius eſſe dicendum, *vterque alteri eſt cordi.* C.

15 *Incidere poſſit calamitas*] In Eunucho, *Noſtri fundi calamitas.* Proprie *calamitatem* ruſtici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc eſt culmum ac ſegetem. C.

Vt nunquam vlla amori veſtro incidere poſſit calamitas] Vt ſemper inter vos amor valeat, neque ſenectute aut vllo morbo diſcidium poſſit exiſtere. E.

16 *Neſcio alias*] Verba mulieris commendantis ſe a fide in virum. C.

Neſcio alias: me quidem] Quid agam vehementer ignoro: illud certum eſt, nunquam meum me commodum ſine illius commodo comparaſſe. E.

17 *Compararem*] Conſtituerem. Vt alibi: *Quam inique comparatum eſt. Ah!*] Clamoſa interiectio hoc in loco ad gaudium ſpectat. Nec potuit vox accommodatior dari, amatori prae nimio amore fere inſanienti ad primum cum amica congreſſum. C.

Ergo, mea Antiphila, tu nunc sola reducem me in patriam facis.

Nam dum abs te absum, omnes mihi labores fuere, quos coepi, leues:

Praeterquam, tui carendum quod erat. Sy. credo. Cl. Syre, vix suffero.

Hoccine me miserum non licere meo modo ingenium frui?

Sy.

18 *Reducem*] Id est, incolumem, post varia pericula, quae subii eundo in Asiam et redeundo. Nam vt Seruius inquit, *Reduces* dicuntur proprie, qui pericula euadunt. Facis itaque me *reducem*, i. e. defunctum periculis reuertentem in patriam. C.

Ergo, mea Antiphila] Adolescens venientem amicam intuetur, et secum loquitur, quod eius amore factum sit, vt in patriam reuerteretur. E.

19 *Nam dum abs te absum, omnes mihi*] Cum enim abs te discessi, vniuersos labores leues arbitratus sum, excepto hoc, quod te carebam. E.

20 *Credo*] Syrus non se loco mouerat, respondet verbis Clitiphonis, quicum loquebatur, vt eum aliquo ambulatum abire cogeret. *Vix suffero*] *Vix*, difficultatem significat. Et aliquando pro *non* ponitur. Ouid. (Heroid. 1, 4.) *Vix Priamus tanti, totaque Troia, fuit.* Lucilius, *Carcer vix carcere dignus.* *Suffero*] Sustineo, alias suppono. C.

Tan. Faber verba, *Syre — frui?* Clitiphoni, qui in Postscenio scilicet auscultans, introrumpat in Scenam, osculaturus Bacchidem, tribuenda censet. Sed satis absurde. Nam *hoc ingenium*, h. e. puellam tali ingenio praeditam, Clitipho non potest vocare meretricem, cuius forma quidem, sed non ingenio erat percussus. Deinde quod Syrus respondet, *vt vidi patrem tuum esse habitum*, de Menedemo, non Chremete dicitur. B.

21 *Hoccine me miserum non licere meo modo ingenio frui*] Sibi bonum ingenium inquit puellae habere: mihi et (*autem* Z.) non finit pater. Ita hoc ingenio bono amicae meo modo frui non licere, vehementer ingemisco. E.

Ingenium pro *ingenio* antique dicitur. Nec adeo est, quod plurium codd. lectionem *ingenio* sequamur. Caeterum

SY. Immo, vt patrem tuum vidi esse habitum, diu etiam duras dabit.
BAC. Quisnam hic adolescens est, qui intuitur nos? ANT. ah, retine me, obsecro.
BAC. Amabo, quid tibi est? ANT. disperii, perii misera. BAC. quid stupes,
Antiphila? ANT. videon' Cliniam, an non? BAC. quem vides?

CL.

ingenium hic eodem sensu dicitur, quo supra And. I, 5, 40. B.

22 *Immo, vt patrem tuum vidi esse habitum*] Cum non possit per se Syrus Clitiphonem abigere, ad minas patris confugit, quem fingit iratum. *Vidi esse habitum*] Vario modo homines *habiti* atque affecti esse possunt: quibus secundum Academicos aliud atque aliud videtur. *Etiam duras dabit*] Subintelligendum est vel *lites* vel *partes*. In Eunucho, *Duras partes fratris praedicas.* Et *partes duras* μεταφορικῶς ab actoribus scenicis. Vel *Duras dabit*, hoc est, durum se praebebit. Vel absolute *duras*, vt dicimus *bonas* ei dedit, vel dabit poenas. Cic. *Quamprimum aduenients dedit.* C.

Diu etiam duras dabit] Diu etiam durus . . . . . (*adhuc*) existet. E.

In margine Bemb. teste Faerno, ad verba *Duras dabit*, haec adscripta est interpretatio: *Hoc est, durum se praebebit, vel absolute, duras, vt dicitur bonas ei dedit, vel dabit poenas. Cicero: Quam primum aduenients dedisti. et in Verrinis: Verum illa est prae* *. *Habitum*, si locus est sanus, intellige *valentem, corpulentum, diu victurum.* Verum talis habitus Menedemo labore et moerore tamdiu macerato non conueuit. Praeterea quid sit *duras dabit*? aqua omnibus interpretibus haeret. Nos versum non, vti Guyeto visum est, vt spurium delendum putamus, sed corrigendum ita: *Immo, vt patrem tuum vidi, partes diu etiam duras dabit.* B.

23 *Intuitur nos*] Ab eo, quod est intueor, intuetur, et intuor intuitur. *Ah! retine me*] Antiphilae prae nimia laetitia, viso Clinia, animo male esse coepit. Nam et animus vna cum corpore nonnunquam deficit nimio moerore: sic et interdum nimio gaudio. C.

25 *Videon' Cliniam, an non?*] Tanta laetitia erat Antiphilae, vt etsi amatorem agnosceret, de eo tamen dubitaret. C.

CL. Salue, anime mi. ANT. o mi exspectate, salue. CL. vt vales?
ANT. Saluum aduenisse gaudeo. CL. teneone te, Antiphila, maxume animo exoptata meo?
29 SY. Ite intro: nam vos iam dudum exspectat senex.

ACTVS TERTII SCENA I.

CHREMES. MENEDEMVS.

LVCISCIT hoc iam, cesso pultare ostium

Vici-

26 *Anime mi*] Mollis oratio, et feminea, multis implicata blandimentis. *Mi*, vim blandimenti habet, nam significat meus. *Clinia, salue*] Illa ad maiorem gratiam, amantem proprio nomine appellauit. *Salue*, modo admirantis interiectio est. C.

Verba *Salue anime mi* priori versui sunt apponenda. Tum cum omnibus nostris codd. leg. *O mi exspectate Clinia, salue.* B.

27 *Teneone te?*] Prae nimio amicae desiderio, cum dubitatione loquitur. Sunt qui legant, *Teneone te;* vt referatur ad fidem, ita vt dubitet, an a se alienata sit, an in fide persistat. C.

Saluum aduenisse] Mſ. R. *Venisse.* L.

28 *Animo exoptato*] Mſ. R. *exspectata.* L.

Pro *exoptata*, recte *exoptatam* legendum putat Faernus, qui ait, saepe a librariis litteram, syllabam, et verbum prius esse omissum, si idem statim esset secutum. B.

1 *Lucescit*] Veri amici officium pulcherrime a Terentio in hac Scena exprimitur: in qua amicus amico simul, et gaudii insperati, maximo cum affectu, nuncium, et consilium affert. *Cesso*] Aliquis *cessare* dicitur, id est, tardare ad aliquid celeriter peragendum. Virgil. (Aen. VI, 51.) *Cessas in vota precesque, Cessat* desidiosus: Requiescit defessus. C.

Luciscit hoc iam] Notandum ex hac Comoedia, quod in nulla alia licet reperiri, vt biduum tempus in Comoedia sit. Omnes enim vno die actus suos explicant, ex eo ipso quo cuncta effici possunt, vt aut nuptiae celebrentur, aut cognitio fiat expo . . . . (supple, *siti, aut horum* Z.) aliquid. at hic bidui

Vicini? primum e me vt sciat sibi filium
Rediisse; etsi adolescentem hoc nolle intellego.
Verum, quum videam miserum hunc tam cruciarier
Eius abitu, celem tam insperatum gaudium;
Cum illi nihil pericli ex indicio siet?
Haut faciam. nam, quod potero, adiutabo senem.
Ita vt filium meum amico atque aequali suo
Video inseruire, et socium esse in negotiis:
Nos quoque senes est aequom senibus obsequi.

MEN.

dui rationem versari intelligimus. Ergo dixit *Luciscit hoc.* Habet haec Scena allocutionem, in qua ostendit se properare, vti Menedemo nunciet filium redisse: quamquam hoc nolit adolescens, cum patris sui nesciat voluntatem. E.

Hoc, inquit Faernus, absolute ponitur pro coelo. *Luciscit* habet cod. perantiquus; caeteri *lucescit*. B.

Daceria quod contendit hinc reliquam Comoediam actam esse postridie mane, nec exemplis idoneis, nec rei natura potest comprobari. Z.

2 *E me* Bemb. sed omnes nostri *ex me*. Recte. B.

4 *Miserum hunc*] Cum affectu. Nam proprium veri est amici laetari rebus prosperis amici, et dolere aduersis. C.

Pro *cruciarier* Bentleius edidit cum Faerno *excruciarier*. Z.

6 *Cum illi*] Deest, praesertim. *Ex indicio*] *Indicium* proprie est oris et linguae. C.

Cum illi nihil periculi] Vt celem tam insperatum gaudium, cum ipsi adolescenti nihil periculi sit ex eo, quod indicatur. E.

Nostri omnes *Cum illi pericli nihil ex* etc. B.

7 *Nam quod potero*] *Quod* pro Quantum. *Senem*] Plus habet affectus, quam si diceret Menedemum. C.

Quod potero] V. C. *qua potero, adiuuabo senem*. L.

Quod, h. e. quantum, habent optimi libri, pro *quam*, quod in quibusdam reperitur. B.

8 In duobus antiquissimis libris Faernus reperit *Item vt*. Sed nostri omnes *Ita vt*. B.

10 *Nos quoque senes est aequom senibus obsequi*] Iuxta illud prouerbium vsitatissimum, *Pares cum paribus facillime congregantur*. Naturaliter enim adolescentes adolescentibus, senes vero senibus potius inseruiunt et obsequuntur. C.

MEN. Aut ego profecto ingenio egregie ad miserias
Natus sum; aut illud falsum'st, quod volgo audio
Dici, diem adimere aegritudinem hominibus.

Nam

11 *Aut ego profecto*] Id est, ex his duobus necesse est alterum tantum (*tamen*) esse verum. Sed senex ex nimio filii desiderio dubitat de eo quod omnibus approbatissimum est. *Ingenio*] Hoc est, natura. *Ingenium* naturalis est sapientia. Sallust. in Cat. (c. 8.) *Ingenium nemo sine corpore exercebat. Ingenium* quoque veteres dixerunt ex sua sponte vel natura. Virg. (Ge. II, 177.) *Nunc locus aruorum ingeniis: quae robora cuique. Egregie ad miseriam*] *Egregium* dicitur, quod ex grege eligitur. Sed hic *egregie*, valde, nimis. Non est ergo ad laudem positum. C.

Aut ego profecto] Haec Scena persuasionem habet, quemadmodum pater filium suscipiat, et falli se per seruos sinat; neque tanta facilitate vtatur, ne corruptis filius moribus viuat, si semel facilitatem erga se patris agnoscat. Tenebit ergo diuisiones, vt omnis deliberatiua ab vtili et honesto similiter fieri possit. quae omnia suo loco plenius explicabimus, ne tantum ea quae obscura sunt dicamus. E.

In Bemb. est *egregio ad miserias*. Nostri omnes, excepto vno, *Miseriam*. Hoc praeferendum puto, vt intelligatur moeror, aegritudo; sin *Miserias* legeris, vna egestas, morbi et aliae calamitates comprehenduntur. B.

13 *Diem adimere aegritudinem hominibus*] Seruius Sulpicius ad Ciceronem (ad diu. IV, 5.), *Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat atque molliat.* C.

Diem adimere] Diphilus: Λύπης δὲ πάσης γίνεται ἰατρὸς χρόνος. Sulpicius ad Ciceron. lib. IV. Epist. 5. *Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat atque molliat.* Sed in primis scitum Epicteti dictum apud Stobaeum Serm. 240. τοὺς ἄφρονας ὁ χρόνος, τοὺς δὲ φρονίμους ὁ λόγος τῆς λύπης ἀπαλλάττει. Hinc Tullius Epistol. ad Titium lib. v, 16. Familiar. *Quod allatura est ipsa diuturnitas, quae maximos luctus vetustate tollit: id nos praecipere consilio prudentiaque debemus.* Et Seneca ad Lucill. Epist. 67. *Finem dolendi qui consilio suo non fecerit, tempore inueniet.* Symmach. lib. 2. Epist. 6. *Solet quidem aegritudines animi ratio mitigare. Sed fortunae nostrae tantum vulnus est, vt ei ne tua quidem delinifica et suada facundia cicatricem possis obducere. Fors fuat an dies longa quandoque hebetes laxatum dolorem. Si-*

qui-

Nam mihi quidem cotidie augescit magis
De filio aegritudo: et quanto diutius
Abest, magis cupio tanto, et magis desidero.
CH. Sed ipsum foras egressum video: ibo, alloquar.
Menedeme, salue: nuncium apporto tibi,
Cuius maxume te fieri participem cupis.
MEN. Num quidnam de gnato meo audisti, Chreme?
CH. Valet atque viuit. MEN. Vbinam'st, quaeso?
CH. apud me domi.

MEN.

quidem malis omnibus finis de tempore venit. Ouidius ad Gallion. lib. IV, 11, 13. de Ponto: *Finitumque tuum, si non ratione, dolorem Ipsa iam pridem suspicor esse mora.* L.

Vix credibile est, *Diem*, quod in emphasi esse debet, sine accentu quasi mutum transmissum esse a Poeta. Fortasse locus constituendus est ita: *Aut ego profecto ingenio egregio ad miseriam Sum, aut illud falsum'st, vulgo quod dici audio, Diem tandem adimere aegritudinem omnibus.* Certe *ingenio sum* occurrit Phorm. I, 3, 20. B.

17 *Adibo* alii; minus recte; praesertim cum *ad* mox sequatur, vt infra, *Syrus est prendendus, atque adhortandus mihi.* Ad quem locum Bemb. glossema: *Prehendendus, deest ad: sed ideo praetermisit, quia dicturus erat,* adhortandus. FAERN.

18 *Nuncium apporto tibi*] *Nuncius* et res ipsa et *nuncius* dicitur. C.

Nuncium apporto] Bene generaliter in nuncio votum facturum esse promisit, vt animus cupidus probari possit, cum non aliud suspicatur, quam quod in desiderio fuerat collocatum. Deinde subiungit: *Num quidnam de gnato meo audisti, Chreme?* E.

19 *Cuius maxume*] Bene *maxume.* Quis enim nuncius illi gratior esse poterat, quam filii? C.

20 *Num quidnam de gnato meo*] Quia omnis illius sollicitudo circa filium erat, idcirco statim de eo suspicatus est, nondum facta mentione. C.

21 *Valet atque viuit*] Prothysteron in sensu est. Si enim *valet*, necessario *viuit:* non, si viuit, valet. Ergo *viuit et valet* dicendum erat. Et bene vtrumque iunxit. Nam multi viuunt, sed non bene valent. C.

Valet] Temperauit primo nuncium, vt cresceret gaudium. Nam primo *valet atque viuit,* inquit, quod vtique diuersum esse

esse

MEN. Meus gnatus? CH. ſic eſt. MEN. venit? CH. certe. MEN. Clinia
Meus venit? CH. dixi. MEN. eamus, duc me ad eum, obſecro.
CH. Non volt te ſcire ſe rediſſe etiam; et tuum
Conſpectum fugitat propter peccatum: hoc timet,
Ne tua duritia illa antiqua etiam adaucta ſit.

MEN.

eſſe manifeſtum eſt. Nam *valemus* cum integra ſalute ſumus: *viuimus* cum ſpiritum ducimus. *Vbinam eſt*] Parum credit gaudii, quod ſibi ſalus filii nunciatur. Nunc de loco quaeritur. Ipſe quippe qui eius abſentiam dolere videatur * (*Nunc de loco quaerit ipſo: quippe qui ob eius abſentiam dolore cruciatur maxime. Z.*). E.

Apud me domi] V.C. *Apud me domi eſt.* L.

Omnes noſtri, *Hic apud me domi.* Repone: *Apud me hic domi.* B.

22 *Meus gnatus!*] Magis cum admiratione quam cum interrogatione legendum. *Clinia meus venit!*] Addidit et nomen: quod fieri conſueuit in his quos diu optauimus, et nondum veniſſe credimus. C.

Meus gnatus?] Cum iterum quod cupiebat ſenex audiſſet, tanquam parum credat, interrogationem repetit. Denique percuſſis omnibus cum confirmationem nuncii audiſſet, perſeuerat gaudium: ideoque adiecit, *Duc me ad eum, obſecro.* E.

23 *Dixi*] Denunciatio eſt confirmandae ſententiae, nec mutandae, tranſlata de foro et cauſidicis. Cicero (in Verrem II, 30.): *Praeco* DIXISSE *pronunciat.* *Dixi*] Hoc verbum in fine additum, ſuperiora confirmat. Et eſt proprium his qui perorauerunt cauſam. Quinctilianus (Inſtit. I, 5.): DIXERE *quoque, quamquam id Antonius Rufus ex diuerſo ponit exemplum, de pluribus patronis praeco pronunciet.* *Dixi*] Sic dixit, quaſi iam obtunderetur a Menedemo. C.

24 *Et tuum conſpectum fugitat*] Plus eſt quam *fugit.* Et *fugitat* dixit, vt oſtenderet filium vehementer timere. C.

25 Corrige prauam diſtinctionem ita: *Conſpectum fugitat: propter peccatum hoc timet.* B.

26 *Adaucta ſit*] V. C. *ſiet.* L.

Bemb. et Victor. *antiqua illa.* Quae Faerno elegantior videtur collocatio. Noſtri omnes, *illa antiqua.* Neſcias vtrum malis. B.

MEN. Non tu ei dixisti, vt essem? CH. non.
MEN. quamobrem, Chreme?
CH. Quia pessume istuc in te, atque in illum consulis,
Si te tam leni et victo animo esse ostenderis.
MEN. Non possum: satis iam, satis pater durus fui. CH. ah!
Vehemens in vtramque partem, Menedeme, es nimis,
Aut largitate nimia, aut parsimonia.
In eandem fraudem ex hac re, atque ex illa incidés.
Pri-

27 *Non tu ei dixti, vt essem?*] *Vt*, aliquando certam qualitatem significat, et nonnunquam incertam. Alibi, *Vt erat gesta*. C.

Num tu ei dixti, vt essem?]. Num tu ei dixisti, quemadmodum nunc essem? E.

28 *Quia pessume istoc*] Consilium et parentibus omnibus et filiis salubre: patres enim nimia largitate et clementia liberos corrumpunt. Illi vero, nimia licentia deteriores facti, patribus moerori, sibi vero detrimento sunt. C.

Quam pessime in te] Hic iam incipit suasoria illa, quae animum patris componit, vt circa filium temperet lenitatem, aut largitatem nimiam, aut parcitatem. Vtroque genere peccas, dum aut (*nunc* Z.) nimium largus es, vt ante nimium parcus. Ex hoc (excidit *fit* Z.), vt in vnum malum ex diuersis moribus venias. E.

Ex *Illum* eliditur vnum l, vt fit dactylus in quarta sede senarii. B.

29 *Si te tam*] V. C. *Qui te tam*. L.

Recte Faernus collocat, *Et victo esse ánimo*, ne *animo* in Thesi delitescat. B.

30 *Non possum*] Hoc est animi victi, et clementis. Interdum ad nimiam indignationem spectat: vt illud Satyrici (Iuuenal. Sat. III, 60.), *Non possum ferre, Quirites, Graecam vrbem. Satis iam satis*] Haec reduplicatio magnam habet vehementiam. *Ah! vehemens*] Bene dixit, *vehemens*, de eo qui non seruaret modum. *Ve* enim particula, sicuti quaedam aliae, tum intensionem, tum minutionem significat. Ergo *vehemens*, a *mentis vi* atque impetu dicitur. C.

31 Lege, quo meliores fiant numeri, Veheméns vtramque in pártem. B.

33 *In eandém fraudem*] *Fraus* pro dolo et poena ab antiquis accipiebatur. C.

Primum, olim potius, quam paterere filium
Commeare ad mulierculam, quae paululo
Tum erat contenta, cuique erant grata omnia,
Proterruiſti hinc. ea coacta ingratiis
Poſtilla coepit victum volgo quaerere.
Nunc cum ſine magno intertrimento non poteſt

34 *Primum olim potius*] Hoc tibi initium mali fuit, quod non filium permiſiſti ad mulierculam commeare. (Hoc crimen;) quod tunc paulo videbatur eſſe contenta, cum omnia grata eſſe potuerunt, quae filius faceret. At tu iniuſtitia cum adoleſcentem tuis ſermonibus terruiſti, exinde illa coacta neceſſitate, ingratiis coepit victum ſibi quaerere. E.

35 *Mulierculam*] Minus eſt, quam ſi diceret, aut *mulierem*, aut *meretricem*, vtpote quae erat contenta paruo. Et *muliercula* dicitur cum contemtu, quaſi paupercula. C.

Pro *commeare* pone frequentatiuum *commetare* verſus gratia. Hoc obſoletum verbum occurrit Plaut. Capt. 1, 2, 82. et apud Nonium. B.

37 *Coacta ingratiis*] Hoc eſt, inuita. Et bene *coacta* et *ingratiis*. Nam aliquis *ingratiis* dicitur aliquid facere, qui inuitus et coactus praeter voluntatem facit. C.

38 *Poſtilla coepit victum volgo quaerere*] Sic in Andria, *Lana ac tela victum quaeritans*. Et recte *victum*, et non *cibum* protulit. *Cibus* eſt enim, qui delicatis praebetur: *Victus*, in paruis aridiſque alimoniis eſt conſtitutus. Virg. (Aen. III, 649.), *Victum infelicem, baccas lapidoſaque corna*. *Poſtilla*] Antiquum eſt: nos autem dicimus *poſtea*. *Quaerere*] Melius dixiſſet *quaeritare*. *Quaerit* enim, qui ad plenum et perpetuum reponit: *Quaeritat*, qui vix quotidie inquirendo victum inuenit. C.

39 *Sine magno intertrimento*] Id eſt damno. *Detrimentum*, ſecundum Varronem, a detritu dicitur: quod ea quae trita ſunt, minoris pretii ſint. *Intertrimentum* ab eo quod duo quae inter ſe trita et diminuta. A quo etiam *intertrigo* dicta. C.

Nunc cum ſine magno intertrimento] Vnde modo ſine magno damno haberi non poteſt. *Intertrimenta* autem ſunt, quae intus terendo damna perficiunt. E.

Sine magno intertrimento] Gloſſar. *Intertrimentum* ἀχρεῖαι. Scaeuola *intertrituram* dixit. l. 43. §. 1. ff. de pign. act. L.

Intertrimento] Scholiaſtes Bemb. *Inter et De tantundem*

Haberi, quiduis dare cupis. nam, vt tu scias,
Quam ea nunc instructa pulchre ad perniciem siet:
Primum, iam ancillas secum adduxit plus decem,
Oneratas veste atque auro: Satrapes si fiet
Amator, nunquam sufferre eius sumtus queat,
Nedum tu possis. ME. estne ea intus? CH. sit rogas?

Sensi:

significant ad augmentum ostendendum. Hinc dicitur, interfectus. FAERN.

40 *Quiduis dare cupis*] Et hoc est nimiae largitatis. C.

Quiduis dare cupis] Scio enim quodcunque desideras dare. E.

41 *Nunc*] Pro *multo*, alias pro *minimo* est, et sic dixit quod supra *vehemens in vtramque partem.* Ergo accipi potest pro qualitate sententiae. C.

Quam ea nunc instructa] Verum vt possis intelligere, quemadmodum nunc illa meretrix instructa sit aduersus filium tuum, et ad quam perniciem adiecta. E.

42 *Primum, iam ancillas*] Et hoc est signum illam probe instructam ad expilandum amatores. *Plus decem*] Dixit quemadmodum dicimus, *magis decem*, in quibus *magis* et *plus* sunt aduerbia. Solemus tamen saepius apponere *quam*, vt, *adduxit secum plus quam decem.* Verum auctorum vsus semper est sequendus. C.

43 *Satrapes*] *Satrapes* a Graecis prouinciae praefectus dicitur. C.

Oneratas veste atque auro] Parum dixerat, *ancillas decem*, quae res tantum in numero collocata videbatur: adiecit *oneratas veste atque auro*, vt pudori sit ancillas tales ita vestitas leui cibo pascere, aut certe seruili. *Satrapes fiet*] Apud Babylonios satrapae appellantur ditissimi, et satellites regum. E.

Scribe *Satrapa.* Nam primum cod. 900. annorum habet *Satrapas si fiet*, vt Eun. IV, 7, 19. idem, *Armas sapientem decet.* Deinde ob analogiam linguae, v. c. a Ποιητὴς fit lat. *poeta.* Hinc Glossarium vetus Cyrilli: Σατράπης, *Satrapa.* B.

45 *Nedum tu possis*] *Nedum*, hoc loco negatiue ponitur: vt *Non crederem tibi obolum, nedum pro te effunderem sanguinem.* Iam Chremes Bacchidem credit Cliniae esse amicam. Et obserua Terentianam consuetudinem, qui inducit nihil sapere eos qui falluntur. Est argumentum a maiori ad minus, nam si non possit maior, idem nec minor. C.

Senſi: namque ei vnam coenam atque eius comitibus
Dedi: quod ſi iterum mihi ſit danda, actum ſiet.
Nam, vt alia omittam, pytiſſando modo mihi
Quid, quid vini abſumſit! ſic hoc, dicens; Aſperum,
Pater, hoc eſt; aliud lenius ſodes vide.

Reliui

46 *Senſi*] Hoc cum dolore dicere ſolemus in his, in quibus detrimentum ingens paſſi ſumus. C.

Senſi] *Cum gemitu pronuncia.* Schol. Bemb. Caeterum ob conſenſum codd. et verſus rationem leg. *Senſi: nam vnam eii coenam.* B.

47 *Actum ſiet*] *Actum* eſt dicitur de ea re, de qua iam lata ſit ſententia, et eſt verbum deſperantis. C.

48 *Pytiſſando modo*] Bene *pytiſſando*. Nam *pytiſſare* proprie eſt parce vinum guſtare, quaſi tentandi gratia. Tale eſt verbum quo Plautus (Maenech. II, 2, 29.) vtitur, *cyatiſſo*; tale eſt et *graeciſſo*. *Pytiſſando*, id eſt, expreſſis labris expuendo, dum ſaporem vini probat. C.

Pytiſſando modo mihi] Quantum vini abſumſerit vide, dum pytiſſat. Proprie autem *pytiſſare* dicitur, quod guſtare, (excidit *et*) quaſi cum quadam probatione exſpuere. Denique adiecit: *Sic hoc dicens, aſperum pater, hoc eſt, aliud lenius, ſodes, vide.* E.

Pytiſſando] Diomed. lib. II. L.

Pytiſando] Scholiaſtes Bemb. *Expreſſis labris ſpuendo, dum ſaporem vini probat.* Caeterum alii per duplex s ſcribunt: nos vero, ſequendam putamus ſcripturam Bembini et cod. 900. annorum, per vnum s; quoniam verſus certe ita ad Graecorum numeros accedit. B.

49 *Sic hoc dicens, aſperum*] Id eſt auſterum. Secundum Plinium tria vini ſunt genera, *auſterum, dulce* et *tenue*. C.

Pater] Scholiaſt. Bemb. *Et hoc ei diſplicet, quod eum meretrix Patrem appellet.* Caeterum recte Faernus ordinem verborum hunc eſſe ait, *dicens*, ſc. Bacchis, *ſic hoc*, ſc. eſt; quia *ſic hoc eſt* dicere ſoleamus, cum quid vel improbemus vel mediocre eſſe oſtendamus. B.

Pro *Quid, quid*, Bentleius cum Faerno recte non niſi vnum *Quid* edidit. Z.

50 Male pro *aliud* quidam malunt *illud*. Omnia enim dolia relinuntur, dum *aliud* quaeritur: at ſi *Illud*, iam habet, quod placet; nec plura dolia ſollicitantur. Caeterum pro *Vide* Nonius v. Aſperum, *Para* habet. Male. Nam *Vide*, ex tua cella; *Para*, ex taberna pete. B.

Reliui dolia omnia, omnes ſerias.
Omnes ſollicitos habui: atque haec vna nox.
Quid

51 *Releui dolia*] Vt inquit Plinius (H. N. XIV, 20.), *In Italia reſina vino condendo maxime probatur Brutia: circa Alpes ligneis vaſis condunt, circuliſque cingunt. Picantur autem protinus a canis ortu: dehinc perfunduntur marina aqua aut ſalſa, ac leui cinere ſarmenti aſperguntur. Dum igitur vina aperiuntur, dolia relinuntur. Releui*] Id eſt perforaui. quae perforatio fieri non poterat, niſi prius auferreretur aut lutum, aut limus, aut argilla, aut pix, aut reſina, aut gypſus, quibus linebantur dolia, aut picabantur ſeu incruſtabantur. *Linere* eſt picare, id eſt, pice aliquid linere ſeu vngere, ſeu mauis incruſtare, et alicui rei ſuppoſitum aliquid ſuperducere, vt parietem linimus calce aut gypſo, id eſt, incruſtamus; dolium linimus pice etc. Et quemadmodum retegere ſignificat tegmen auferre, ſic *relinere* ſignificat bitumen amouere, quo aliquid prius linitum erat. Et ita *releui dolia omnia* ſignificat, abſterſi lutum vel terram tenacem ab omnibus doliis, vt in ea coena vinum varium apponeretur. Praeter autem praedictam ſignificationem *linere* ſignificat etiam deturpare. Inde *Litura, ae*, id eſt, deturpatio facta atramento ducendo lineam per falſa ſcripta, vt fieri ſolet. *Omnes ſerias*] *Seria*, dolium: et proprie vas fictile de limo oblongum. Perſius (Sat. II, 10.), *Et o ſi Sub raſtro crepet argenti mihi ſeria dextro Hercule!* Inde *Seriola.* Perſius (Sat. IV, 29.), *Seriolae veteris metuens deradere limum.* C.

Reliui dolia omnia] *Linire* eſt contegere et operire: contrarium eſt *relini*, id eſt, aperui. E.

Reliui dolia] Ita Diomedes hunc locum legit lib. II. L.

Bentleius cum Faerno *releuit* edidit. Rectius. Nam niſi certe legas *relini*, forma *reliui* videtur abhorrere ab analogia linguae. Z.

52 *Sollicitos habui*] Variis officiis et miniſteriis diſtractos: nihil ſignificantius dicere potuit. Quid enim aliud eſt *ſollicitare*, quam ſuo loco mouere? Solum autem quin ſignificet locum, quis dubitat? quum exules quoque dicantur ex ſolo patriae ſuae pulſi. *Sollicitos* igitur *habuit* omnes domeſticos, qui hinc et inde adminiſtrandum diſtinabantur. C.

Omnis ſollicitos habui] Hoc eſt, ebrios. Significat enim *ſollicitos*, id eſt, ſolo citatos, quod ebriis contingit, quibus non

Quid te futurum censes, quem assidue exedent?
Sic me Di amabunt, vt me tuarum miseritum'st,
Menedeme, fortunarum. MEN. faciat quod lubet:
Sumat, consumat, perdat. decretum'st pati:
Dum illum modo habeam mecum. C. si certum'st tibi
Sic

non sunt firma vestigia, sed motu corporis citi sunt. E.

Pro *habui*, et sententiae et versus causa repono *habuit*, sc. Bacchis, et me et totam familiam fastidio suo et elegantia sollicitos et exercitos habuit. B.

53 *Quem exedent?*] Plus dixit, quam si, *cuius res*, dixisset. C.

Quem assidue exedent] Quem quotidie comedent, vel certe frequenter. E.

54 *Sic me Di amabunt*] Pro ament. *Vt me tuarum miseritum est*] Bene *miseritum*. Nam secundum nonnullos, *miserari* est flere et lamentari: *misereri* vero, miserationes alienis casibus exhibere. C.

Vt me tuarum fortunarum] In meo damno magis misericordiam pro te passus sum, et pro fortunis tuis. E.

Pro *ita* in omnibus codd. est *sic*. Verbum *amabunt* a Schol. Bemb. explicatur per *ament*. B.

55 *Faciat quod lubet*] Indulgentissimus pater, et qui vehementissime filium desiderabat; licet damna audisset, tamen omnia se dicit filio permittere velle, dummodo ipsum habeat in potestate. E.

56 *Sumat, consumat, perdat*] Quis hoc patre indulgentior? Sed hoc contingere solet dum vnicus est gnatus. *Sumat*] Accipiat. Alias *sumere* est eligere. Sallustius in Iugurth. (cap. 85.) *Sumat aliquem ex populo monitorem officii sui.* *Perdat*] Quod maius est, et quod finem consumendi habet, tertio loco posuit. C.

57 *Si certum'st tibi*] Hic iam persuadet, vt illud quod supra diximus, velit adolescentis animo veluti nesciens dare, cum artibus serui inductam pecuniam dat, et ad luxuriam ministrat. Denique ipsum consilium suum quod sit, proponit: *Falli te sinas techbnis per seruum.* An fieri possit, adiungit: *Subsensi illos hoc quoque agere.* Ex eo enim quod iam agunt et praeparant, fieri potest. Deinde ab vtili adiunxit: *Et tibi perdere talentum hoc pacto satius est, quam illo minam.* Melius est velut insciens (*Melius est, vt insciens vel* Z.) plurimum perdas, quam sciens minimum; cum ex hoc filius quod licentiam agnouerit, iam ei lubebit maiora committere. Dein adiungit ab honesto, *Nunc*

Sic facere, illud permagni referre arbitror,
Vt nescientem sentiat te id sibi dare.
MEN. Quid faciam? CH. quiduis potius, quam
quod cogitas;
Per alium quemuis vt des: falli te sinas
Technis per seruolum: etsi subsensi id quoque,
Illos ibi esse, et id agere inter se clanculum.
Syrus cum illo vestro consusurrat: conferunt
Consilia adolescentes: et tibi perdere
Talen-

de pecunia agitur] Ostendit honestum, et vtile declarauit. Denique perseuerat circa id ipsum, vt dicat: Cum enim intellexerit animum tuum, te prius vitam tuam proditurum, et omnem pecuniam, quam abs te filium dimittas: vide *quam fenestram* ad turpitudinem, ad luxuriam, nequitiamque patefeceris, hoc est, quantam ianuam dederis, peccatorem perire (*quantam ianuam dederis peccatorum, tu rem perire, et*). *Ipsum non poteris pati*] Statim tu interire bona, et filium viuere luxuriose et malis operibus non patieris. E.

58 Pro *id* versus poscit *illud*, quod in probatis reperitur codd. B.

59 Vel leg. cum Palmerio et Guyeto *vt ne scientem sentiat;* vel: *Vt nescientem censeat.* B.

61 *Per alium quemuis vt des*] Quod salubrius praeceptum parentibus dari potest? Nulla enim re adolescentes magis corrumpuntur, quam nimia parentum indulgentia. C.

62 *Technis*] Id est fallaciis. *Subsensi*] Bene *Subsensi.* Nam *sub*, est temperamentum plenae pronunciationis, vt, *subtristis*, *subridet*: non ad plenum tristis, aut ridet. Et quum quinque sint sensus: duo sunt, visus et auditus, quod nos magis sensibiles habemus, quam pecora. Cicero, *Non solum videam, sed etiam audiam.* Dubus ergo rebus scimus, aut ratione, aut sensu: quibus maxime praestamus caeteris animalibus. Ergo senex dicit se sensu sensisse seruulos fraudem parare. C.

63 Coniunctionem *et* codd. optimi et versus et sententia repudiant. B.

64 *Conferunt consilia*] συγκρίνωσι τὰ βουλεύματα Plaut. Rudent. II, 3, 8. *Omnes sapientes conferre decet.* L.

Omnes libri antiqui recte habent *Consusurrant*, i. e. Syrus et ille vester. B.

65 Versus et sensus commendant lectionem cod. Bemb.
Con-

Talentum hoc pacto ſatius eſt, quam illo minam.
Non nunc de pecunia agitur: ſed illud, quomodo
Minimo periculo id demus adoleſcentulo.
Nam ſi ſemel tuum animum ille intellexerit,
Prius proditurum te tuam vitam, et prius
Pecuniam omnem, quam abs te amittas filium: hui!
Quantam feneſtram ad nequitiem patefeceris?
Tibi autem porro vt non ſit ſuaue viuere.
Nam deteriores omnes ſimus licentia.
Quodcunque inciderit in mentem, volet: neque id

Conſilia ad adoleſcentes, h. e. vna ferunt, referunt ad adoleſcentes. B.

70 Ad hunc verſum Schol. Bemb. egregie ita: *Minor eſt pecunia quam vita; ſed in oratione potiora nobis ſunt, de quibus agitur.* FAERN.

71 *Quam abs te amittas filium*] *Amittas* pro *dimittas* dixit. Nam quod nos dicimus *dimittere*, antiqui etiam dicebant *amittere*, vt Virg. (Aen. II, 148.), *Quiſquis es, amiſſos hinc iam obliuiſcere Graios.* Salluſtius (Fragmentum), *Pactione amiſſa, publico conſilio.* C.

72 *Ad nequitiam*] Bene de adoleſcente, *nequitiam* dixit: *nequitia* enim eſt luxus vitae prodigus atque effuſus. Ouidius (Faſt. I, 414.), *Nequitia eſt, quae te non ſinit eſſe ſenem.* C.

Senſus poſtulat pronomen. Igitur leg. *Quantam eii feneſtram.* B.

74 *Nam deteriores omnes ſumus licentia*] Sententia proprie ſeni conueniens. Et *deteriores*, ſignantiſſime protulit. *Deteriores* enim homines licentia a bono ad malum vertuntur. Eſt enim peius a malo, quod in vſu eſt, et creberrime frequentatur: *Deterius* vero, a bono: vt minoris ſit meriti quam quod placet. Virgilius tertio Georg. (e memoria laudauit locum, qui eſt Aen. VIII. 326.) *Deterior donec paulatim ac decolor aetas.* C.

Pro *ſimus* Bentl. edidit *ſumus*. Minus eleganter. Z.

75 *Quodcunque inciderit*] Mſ. R. et V. C. *Quod cuique cunque.* L.

Hunc et ſequentem verſum tanquam ſpurios repudiandos eſſe cenſeo. Nam non modo magna variarum lectionum ſeges in illis eſt, vt ſit in nothis; ſed et a ſerie orationis abhorrent. B.

Putabit prauom, an rectum siet, quod petet.
Tu rem perire, et ipsum non poteris pati.
Dare denegaris: ibit ad illud ilico,
Quo maxume apud te se valere sentiet;
Abiturum se abs te esse ilico minabitur.
MEN. Videre verum, atque ita vti res est, dicere.
CH. Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis,
Dum id quaero, tibi qui filium restituerem.
MEN. Cedo dextram: porro te idem oro vt facias, Chreme.

76 *Putabit*] *Putamus* enim instantia: *Reputamus* praeterita. *Putare* proprie purgare est. Et *arbores* et *vites* dicimur *putare:* hinc *putare* est cogitare: quia cogitando superflua mente recidimus. Est autem *putare* eius, qui simplicitate pectoris aberrauit. Cicero (orat. pr. Ligar. cap. 10.), *Lapsus est: non putauit. Rectum sit*] Nam, vt inquit Cicero ad Herenn. (libr. III, cap. 2.) *Rectum est, quod cum virtute et officio fit.* C.

78 *Ibit illico ad illud*] Sibi veluti remedium suscipiet, et (*vt*) abiturum se esse minitetur, maxime cum scit apud te se plurimum valere. E.

Pro *Denegabis* optimi libri habent *Denegaris.* B.

Quo maxime] Ms. R. *Qui maxime.* L.

80 *Minabitur*] *Minatur* etiam filius parenti, dum se callidum animaduertit, et discessum simulat. C.

Minabitur] Ms. R. et V. C. *minitabitur.* L.

Conuenientius versui nostri omnes *Minitabitur.* B.

81 *Videre verum atque ita*] Videre mihi verum dicere, et ita quemadmodum res est. E.

Liber Bemb. habet *vera;* cui adscriptum est, *Vera, vtilia: Sallustius.* Sed locus Sallustii vetustate detritus est. FAERN.

82 *Somnum oculis non vidi*] Somnum oculis meis non cepi, quaerens quemadmodum filium reddam. E.

83 *Qui*] Quomodo: et est sermo comicus. *Restituerem*] *Redditur* cupientibus, vt domino seruus. *Restituitur* cupiens, vt patriae ciuis. Et *redditur* et *restituitur* cupiens cupientibus: vt patri filius. C.

84 *Cedo dextram*] *Cedo* est verbum defectiuum duas tantum

CH. Paratus sum. MEN. scin', quid nunc facere te volo?
CH. Dic. MEN. quod sensisti illos me incipere fallere,
Id vt maturent facere: cupio illi dare,
Quod volt: cupio iam videre. CH. operam dabo:
Syrus est prehendendus atque adhortandus mihi.
A me nescio quis exit: concede hinc domum,
Ne nos inter nos congruere sentiant.
Paululum negoti mihi obstat: Simus et Crito

tum personas habens secundas in singulari et in plurali, quod significat, *Da* vel *Date*. Probat Nonius, nitens dicto Enniano, cuius haec verba sunt: *Cedite manus vestras, measque accipite, et iunctis manibus confirmetur foedus.* Quod exemplum clarius possit adduci illo: *cedo* igitur *dextram*. Nos enim aut oraturi aut confirmaturi quicquam alicui eius dextram poscere solemus. C.

Nostri libri meliore ordine, *Porro te oro idem vt.* B.

86 *Incipere fallere*] V. C. *Incipere velle fallere.* L.

88 Bentleius edidit *Cupio ipsum iam videre.* Certe sensus egregie commendat illud *ipsum.* Z.

89 *Apprehendendus*] In And. *tuus pater me modo apprehendit. Prehendendus*] Deest *ad.* Sed ideo praetermisit, quia dicturus erat, *Adhortandus.* C.

Illos tres versus, *Syrus est* — — *sentiant*, ad finem huius Scenae apponendos puto. Nam primum non apparet ratio, cur Menedemus in Scena restiterit, iussus domum abire (Verba enim, *operam vt tibi darem* ad Menedemum dicuntur). Deinde nec intelligitur causa, cur Syrus, qui, secundum ordinem vulgarem, exiit priusquam Chremes abiret, tamdiu in Scena otiosus et mutus fuerit. Denique plane contra morem Terentii est, Menedemum statim post verba, *operam vt tibi darem*, iniussum a Chremete, a se nihil causae dicentem, abire domum. B.

91 Pro *congruere*, h. e. concorditer viuere, quod et versus et sensus condemnat, repone *consentire.* B.

92 Leg. ex nostris omnibus et edd. vett. *Paulum hoc negoti.* Nam statim narrat, quid illud *Hoc* sit. B.

Vicini noſtri hic ambigunt de finibus:
Me cepere arbitrum: ibo ac dicam, vt dixeram
Operam daturum me, hodie non poſſe iis dare.
Continuo hic adero. MEN. ita quaeſo. Di voſtram fidem!
Ita comparatam eſſe hominum naturam omnium,
Aliena vt melius videant et diiudicent,

Quam

93 *Vicini noſtri hic ambigunt de finibus*] Litem vicini habent de limitibus. E.

Hic ambigunt] V. C. *Hinc ambigunt.* L.

94 *Me cepere arbitrum*] *Arbiter* dabatur his, qui de finibus regendis ambigerent. Dicitur enim *arbiter* iudex: quod totius rei habeat arbitrium et facultatem. Boethius: *Regendorum finium arbitri eſſe dicuntur, qui finalia litigia diſcernunt. Vt ſi fuerit orta contentio de finibus, eorum dirimatur arbitrio.* *Cepere*] Id eſt, elegerunt. vt Cicero: *aut capiendus auxilio locus.* C.

Me cepere arbitrum] Me iudicem eſſe voluerunt. E.

96 *Ita, quaeſo*] Dictum abeunte Chremete. C.

Cum illud *Adero ita* efficiat verſum proſeleuſmaticum, Noſtro inſolentem, praeſertim cum inter duos colloquentes diuidatur: pro *adero* lege *adſum;* vt alibi, *Poſt continuo huc exeo.* B.

97 *Itan comparatam eſſe &c.*] Senſus hic eſt: Satis miror cur prudentius ſapit Chremes. An ita natura hominum comparata eſt, vt melius videant ea quae aliena ſunt, quam quae ſunt ſua? An hoc ideo fit, quia, dum nos in re noſtra ſumus, aut gaudio impedimur, aut aegritudine animum occupatum ad prehendendas, vel reſpuendas res adhibere non poſſumus? E.

Ita comparatam eſſe hominum] Lactantius Firmian. de falſa ſap. cap. 4. *Nemo poteſt de ſe recte iudicare, quod nobilis Poeta teſtatur:* Ita enim comparatam eſſe hominum naturam omnium, vt aliena melius videant et diiudicent, quam ſua? L.

98 *Aliena melius vt videant, et iudicent quam ſua*] Huic illud Cic. libro primo Officiorum (cap. 9.) contrarium eſt: *Eſt enim difficilis cura rerum alienarum: quamquam Terentianus ille Chremes, humani nihil a ſe alienum putat. Sed tamen, quia magis ea percipimus, atque ſentimus, quae nobis ipſis aut proſpera, aut aduerſa eueniunt, quam illa, quae caeteris:*

quae

Quam ſua? an eo fit, quia in re noſtra, aut gaudio
Sumus praepediti nimio, aut aegritudine?
Hic mihi quanto nunc plus ſapit, quam egomet mihi:
CH. Diſſolui me ocius, operam vt tibi darem.

ACTVS TERTII SCENA II.

SYRVS. CHREMES.

HAC ILLAC circumcurſa, inueniendum'ſt tamen

Argen-

quae quaſi longo interuallo interiecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, iudicamus. C.

Menander: Οὐδεὶς ἐφ' ἀυτῦ τὰ κακὰ συνορᾷ, Πάμφιλε, Σαφῶς, ἑτέρυ δ' ἀσχημονῦντος ὄψεται. W.

99 Colloca *Re in noſtra.* B.

101 Melior accentus fit, vbi cum libris collocas, *Hic mihi nunc quanto plus.* B.

102 *Diſſolui*] Excuſaui. quaſi qui foret promiſſione ligatus ſua. C.

Diſſolui me ocius] Cito reuertens ab eo quo ierat Chremes, dicit ſe ex eo negotio ſolutum, et amico operam traditurum. E.

Pro *ocius* lege cum optimis libris *otioſus*, et diſtingue poſt *me.* B.

Faernus, qui verſus traiectos eſſe non vidit, pro *tibi* correxit *huic.* Z.

1 *Hac illac circumcurſa*] Iucundus error, in quo herus a ſeruo decipitur, quem credit alteri fallaciam intendere, dum ſibi tenditur: et ſic eum aggreditur de fallacia in alterum. *Hac illac*] Hoc dicit ſeruus admonens ſe ipſum. C.

Hac illac circumcurſa]. Seruus argentum deſiderans, quod dare meretrici poſſit, tamen hoc quod loquitur, non videtur domino praeſenti eſſe ſuſpectum. Quoniam enim ſupra dixerat ſeruus, Syrum quaſi in Menedemum dolos tendere, vti argentum meretrici per fallacias quaereretur, ideo in ſenem generaliter dictum. Denique hoc ſuſpicatus Chremes, quod ſi(*quaſi* Z.)in Menedemum ita fiat, dixit: *Num me fefellit hoſce id ſtruere*? fortaſſe *ille Cliniae ſeruus tardus eſt*, ideo noſter Syrus hanc prouinciam ſumſit, hoc eſt, iſtud officium ſuſcepit, vt ipſe quaerat argentum. E.

Argentum ipſum compellat Syrus, vernili facetia. Ergo emeu-

Argentum: intendenda in ſenem eſt fallacia.
CH. Num me fefellit hoſce id ſtruere? videlicet
Ille Cliniae ſeruus tardiuſculus eſt:
Idcirco huic noſtro tradita'ſt prouincia.
SY. Quis hic loquitur? perii! numnam haec audiuit? CH. Syre. SY. hem.
CH. Quid tu iſtic? SY. recte equidem. ſed te miror, Chreme,
Tam mane, qui heri tantum biberis. C. nihil nimis.
SY. Nihil narras? viſa vero'ſt, quod dici ſolet,

emenda, *Hac illac circumcurſa: inueniendum eſt tamen.* Cf. infra IV, 2, I. B.

2 *Intendenda*] Verbum a venatoribus tranſlatum, qui retia *intendunt* ad feras capiendas. Quia ergo parat ſenem fallere, *intendenda* dixit. Vel a ſagittis atque arcu. *In ſenem*] Cum ſtomacho ſeruili *ſenem* dixit. In Andria, *Quantum intellexi modo ſenis ſententiam.* C.

Intendenda in ſenem] Hoc pluribus verbis Plautus extulit, Bacchid. IV, 4, 42. *Compara, fabricare, finge quod lubet, conglutina, Vt ſenem hodie doctum docte fallas, aurumque auferas.* L.

3 *Num me fefellit*] Idem ſuperius. *Etſi ſubſenſi id quoque, illos ibi eſſe.* Et hic eſt error, credi ſenem Menedemum, dum Syrus de Chremete ipſo intelligit. C.

4 Verſus gratia ſcribe, *Ille Cliniaï ſeruos tardiuſculuſt.* Sic alibi, *Hoſpitaï, Phaedriaï.* B.

5 *Prouincia*] Onus dicitur cuiuſlibet rei gerendae. Nam acquiſitae bello longe ab Italia regiones *Prouinciae* dictae ſunt, a *porro*, vel a *procul vincendo*: ad quas Praetores quia cum officio mittebantur, officia quoque *prouinciae* nominantur. C.

7 *Recte*] Ioco vult Syrus deflectere orationem in aliud, et ſubterfugere heri reprehenſionem. C.

Te miror, Chreme] Te valde miror mane vigilare, qui heri tantum biberis. E.

Ex noſtris libris leg. *Recte. equidem te demiror. Recte* eſt hic *nihil.* vt Eun. II, 3, 50. Hec. III, 2, 20. B.

8 *Tam mane*] ἔλλειψις, deeſt, *vigilare*, aut tale quid. C.

Nihil nimis] Non multum. E.

10 Aquilae senectus. CH. heia. SY. mulier commoda et
Faceta haec meretrix. CH. sane. SY. idem visa est tibi?
Et quidem hercle forma luculenta. CH. sic satis. SY.

10 *Aquilae senectus*] Plinius lib. 10. (cap. 3.) Natur. Historiae, de aquilis haec refert, *Oppetunt non senio, nec aegritudine, sed fame, in tantum superiore accrescente rostro, vt aduncita: aperiri non queat.* Igitur aquila, tantum in senectute bibit, vel de praeda sanguinem sugit: ex quo prouerbium in senes, qui plus bibunt, quam comedunt. Plinius (N. H. XIV, 22.), de ebrio inquit: *Hinc pallor et genae pendulae, oculorum vlcera, tremulae manus.* Diuus Hieronymus de aquila inquit: *Aquila cum senuerit, grauantur ipsius pennae et oculi, quaeritque fontem et erigit pennas, et colligit in se calorem, et sic oculi eius sanantur, et in fontem se ter mergit, et ita ad iuuentutem redit.* *Eia!*] *Eia* interdum hortantis est, nunc correctionem significat. *Mulier commoda*] A commendatione meretricis incepit, vt melius persuadeat Cliniam deperire hanc, cum sit amica Clitiphonis. C.

Aquilae senectus] Aiunt aquilam in senectute, quod ei rostri superior pars vetustate et incremento curuata foramen includat, ad cadauera accedere, et sic sanguinem in potum sumere, et quodammodo bibendo viuere. Hoc igitur ait seruus domino, quasi bibendo totum tempus hesterna coena egerit, *visa vero est quasi aquilae senectus.* E.

Aquilae senectus] Κετῦ γῆρας. Zenob. et reliqui adagiographi. L.

11 *Faceta*] Bene de meretrice *faceta* dixit. Nam *facetus* est, qui facit verbis quod vult. Potest etiam referri ad formam corporis, vt significatio vocabuli indicat. C.

Etsi Bemb. legit *tibi*: tamen ob codd. omnes caeteros lego *idem visa est mihi*, et tribue ipsi Chremeti. B.

12 *Forma luculenta*] Non solum *commoda* et *faceta mulier*, et (*sed et* 7.) speciosa forma, *ita non vt olim*, *sed vti nunc, sane bona.* Hic intelligi datur, quod senex sciat eandem ante fuisse castam, ante pauperem, nunc vero meretricio more viuentem. Ideo adiecit seruus, non quemadmodum antea bona, sed vti nunc sibi ipsi compararetur, sane bona. E.

SY. Ita non vt olim, ſed vti nunc, ſane bona:
Minimeque miror, Clinia hanc ſi deperit.
Sed habet patrem quendam auidum, miſerum, atque aridum,
Vicinum hunc: noſtin'? at quaſi is non diuitiis
Abundet, gnatus eius profugit inopia.
Scis eſſe factum, vt dico? CH. quid ego neſciam?
Hominem piſtrino dignum. SY. quem? CH. iſtunc ſeruolum

13 *Ita non vt olim*] Praeterita ſemper praeſentibus praeferuntur, et magis commendantur. C.

Palpatur ſeni, temporis acti laudatori, quaſi illo iuuene formoſiores fuiſſent homines, quam nunc ſunt. B.

14 *Deperit*] Id eſt, ardenter amat. Nam amator eius amore, quam amat, *perire* dicitur. Nam *perditus eſt*, qui inſano eſt captus amore. Inde dicimus, *deperio illam*. C.

15 *Aridum*] Tranſlatio a terra, quae nihil profert. C.

16 *At quaſi is non diuitiis abundet*] Ex more inopiam male meritis adiecit. E.

17 *Profugit*] Superius, *In Aſiam ad Regem militatum abiit*. Hinc *profugus* dictus proprie, qui procul a ſedibus ſuis vagatur. C.

18 *Quid ego neſciam?*] Vt facilius ſeruum dominus incitare poſſet, quod cupiebat ſeruo adiutorem eum eſſe, ad tendendam in Menedemum fallaciam propter argentum, fingit ſe iraſci ſeruo Cliniae, *Hominem*, inquit, *piſtrino dignum:* cui iungitur, *qui paſſus id fieri*. Callide ſeruum, tanquam ignoret quid fieri debuiſſet, incuſat, vt maiorem ſuſcipiat voluntatem. Qui fallendi dominum hunc ipſum cum * (Ex cod. Weſterh. et coniectura locum ita reſtituendum puto, *ab eo fallaciae argumenta collegerit, cupiditate incenſus eſt* Z.) denique ſibi hoc praeparans, ſic poſtea dixit, *Laudas, qui heros fallunt*. E.

Vt ſententia et ſermo ſit ſanus, pro *neſciam* ego cum Palmerio legendum cenſeo, *ni ſciam*? h. e. *Quidni ego ſciam?* Cf. Adel. IV, 5, 28. B.

19 *Hominem piſtrino dignum*] Ambigue, an de Dromone, an de Syro, a quo bene annotarentur ſenum vitia. Et ſecum haec dixit. C.

Dico adolescentis. SY. Syre, tibi timui male.
CH. Qui passus est id fieri. SY. quid faceret? CH. rogas?
Aliquid reperiret, fingeret fallacias:
Vnde esset adolescenti, amicae quod daret,
Atque hunc difficilem inuitum seruaret senem.
SY. Garris. CH. haec facta ab illo oportebat, Syre.
SY. Eho quaeso, laudas qui heros falunt? CH. in loco
Ego vero laudo. SY. recte sane. CH. quippe quia
Magnarum saepe id remedium aegritudinum est:
Iam huic mansisset vnicus gnatus domi.
SY. Iocone an serio illaec dicat, nescio:
Nisi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.
CH.

20 *Syre, tibi*] Et sic secum. Id est, ne quid mali accideret tibi. nam iam mihi nescio quid praesagit animus mali. C.

24 *Difficilem*] Morosum. *Seruaret senem*] Bene *seruaret* dixit de eo qui penitus se perderet, et continuis excruciaret laboribus. C.

26 *Eho! quaeso*] *Eho* modo interiectio est interrogantis; alias admirantis alias ad se vocantis. *In loco*] Opportune. C.

In loco vero laudo] Bene adiecit *in loco*, ne perpetuam malefaciendi licentiam seruis daret. E.

27 *Quippe quia magnarum*] Nam quia fallunt tempore, maximum saepe remedium est, ne grauior aegritudo videatur. E.

In antiquissimis libris est *Quippe qui*. Recte. Schol. Bemb. ait, Παρέλκον: *abundat qui*. B.

28 *Quia magnarum saepe id remedium aegritudinum'st*] Ipsum fallere in tempore, quidam de officiis scribentes, rectum putauerunt. Mam Medici aegrotos saepe fallunt. C.

29 *Iam huic*] V. C. *Nam huic*. L.

Versus causa repone *Huic iam mansisset*. B.

30 *Iocone an serio illa*] An consilio isthaec dicat, an ioco, intelligere non possum: vnum tantummodo intelligo, quod mihi ad hoc, quod dispofui, cumulat voluntatem. E.

Lege cum duobus nostris *Ille haec dicat*. B.

31 *Quo lubeat magis*] Id est, magis

CH. Et nunc quid exspectat, Syre? an dum hinc denuo
Abeat, cum tolerare huius sumtus non queat?
Nonne ad senem aliquam fabricam fingit? SY. stolidus est.
CH. At te adiutare oportet adolescentuli
Causa. SY. facile equidem facere possum, si iubes:
Etenim quo pacto id fieri soleat, calleo.
CH. Tanto hercle melior. SY. non est mentiri meum.
CH. Fac ergo. SY. at heus tu, facitodum eadem haec memineris,

magis placeat heros a seruis decipi, quod vt viderit, saeuiat in me, et me in pistrinum dedat. C.

32 *Et nunc quid exspectat*] Hic iam dum accusat adolescentis seruum, hortatur suum dominus, qui ipse hos dolos tendat. Denique adiecit: *At te adiutare oportet adolescentuli causa.* E.

Pro *At nunc* rectius Bemb. et alii vett. habent *Et nunc.* B.

33 Pro *Abeat* repone *Abigat* sc. herus filium, sententia postulante. Et pro *Huius* nostri omnes, *Illius.* B.

34 *Aliquam fabricam*] Translatio ab his, qui expugnaturi oppida, machinamenta belli ad id praeparant. *Stolidus est*] Superius, *Ille Cliniae seruus tardiusculus est.* Et proprie *stolidus* est, qui proxime accedit ad naturam sensumque pecudum. C.

36 *Facile equidem facere possum, si iubes*] Peritiam suam circa huiusmodi rem declarauit seruus: sed dixit, metuere domini voluntatem, et posse se facile, si ipse voluerit imperare. E.

37 *Calleo*] Id est, callide scio. C.

Calleo] Peritus et doctus sum. E.

38 *Non est mentiri meum*] In promissione dicit, non in fallendo. C.

39 *At heus tu!*] Iam prouidet fallaciae, quam mente conceperat: quo facilius mereatur veniam, si quid struxerit in herum. C.

Facito dum eadem haec] Iam praeparat sibi dominum: monetque vt meminerit, si quando haec omnia euenerint, sicut humana sunt omnia, vti et filius eius possit ista perficere. E.

Si quid huius simile forte aliquando euenerit,
Vt sunt humana, tuus vt faciat filius.
CH. Non vsus veniet, spero. SY. spero hercle ego quoque:
Neque eo nunc dico, quod quicquam illum senserim:
Sed si quid, ne quid. quae sit eius aetas, vides.
Et nae ego te, si vsus veniat, magnifice, Chreme,
Tractare possim. CH. de istoc, quum vsus venerit,
Videbimus quid opus sit: nunc istuc age.
SY. Nunquam commodius vnquam herum audiui loqui,
Nec quum malefacerem, crederem mihi impunius

42 *Non vsus veniet*] Non hoc continget, neque fieri potest. E.

43 *Neque eo nunc dico*] Bene purgat id (*purgauit*) quas immiserat suspiciones, ne vero iam credat adolescentem filium pater talia vel facere vel cogitare. Dixitque se seruum ex suspicione ista metuere, quod eius aetas iam talis, vti si necessitas vt Chremetem ita ducat et tractet, quemadmodum nunc senex videtur hortari. E.

Pro *Quod* vulgari, recte liber Bembinus, *Quo*. B.

44 *Sed si quid, ne quid*] Ἀποσιώπησις. quasi dicat, *Si quid euenerit. Quae sit eius aetas, vides*] Quae amori est obnoxia. C.

45 *Et nae*] Pro *valde*. *Vsu veniat*] *Vsu venire* significat *euenire*, vt saepe licet videre in Epistolis Ciceronis. *Magnifice*] Bene *magnifice* dixit, memor verborum Chremetis, qui supra dixit, *Heros falli a seruis aliquando esse remedium magnorum aegritudinum*. C.

46 *Tractare*] Superius, *Quo pacto id fieri soleat, calleo*. C.

De istoc, cum vsus] Si quid tale contigerit, tunc videbimus, quod necessitas coget facere. E.

47 Pro *Quid* meliores nostri melius, *Quod*. B.

49 *Ne quum malefacerem*] Nisi cum me senex adhortatur. E.

Pro *Malefacerem*, quod reperitur in nostris, probanda est Mureti emendatio *Malefacere*, deleto commate. Caeterum post verba *istuc age* domum abit Chremes; et tres sequentes versus per se Scenam constituunt. Nam dum Syrus solus secum eos pronunciat, Chre-

Licere. quiſnam a nobis egreditur foras?

ACTVS TERTII SCENA III.

CHREMES. CLITIPHO. SYRVS.

Qvid iſtuc, quaeſo? qui iſtic mos eſt, Clitipho? itane fieri, quaeſo?

Cl. Quid ego feci? Ch. vidine ego te modo manum in ſinum huic meretrici

Inſe-

mes interim filium cum Bacchide depreheudit, et iratus in Scenam redit, filio quoque euocato. B.

50 *Quiſnam a nobis egreditur foras?*] Παρασκευὴ alterius Scenae. C.

1 *Quid iſtuc, quaeſo?*] In hac Scena Syrus hero perſuadet, quod multum facit ad extorquendum argentum. *Quid iſtuc?*] Viderat Chremes filium ludentem cum Bacchide, quam Cliniae eſſe credebat. Et bene expreſſit obiurgationem paternam ſaepe repetendo. C.

Quid iſtuc?] Haec Scena locum communem tenet in eum, qui hoſpitis ſui amicam corrumpat. Pater tamen non ſicuti cur tanquam communi * at (*Pater tamen non hic vtitur tanquam communi loco, et* Z.) ita reſpondet filius tanquam negans, vt magis coniecturae cauſa ſit, quam communis locus. Verum patrem tanquam communem locum dicentem accipiamus, hoc primum generaliter cum inuidia: deinde cum interrogatus eſſet, quidnam feciſſet, ille continuo non factum ſed vere factum protulit, dicendo, *Vidine ego?* vt a probatione exordiretur, et poſt oſtenderet crimen, quod manum adoleſcens in ſinum meretricis inſerebat. E.

Bentleius cum Faerno recte edidit *Itane fieri oportet?* Nam repetitum *Quaeſo* minus gratum eſt. Z.

2 *Huic meretrici*] Plus intulit, quam ſi dixiſſet *mulieri*. C.

Manum in ſinum] Plaut. Aſinar. 1, 3, 71. *Papillam pertractare.* Et in Pſeudol. 1, 1, 66. *Papillarum horridularum oppreſſiunculae.* Ariſtenaet. lib. 1. Epiſt. 21. ἅπτεσθαι τῶν μαστῶν. Sic ex eadem diſciplina Venereorum nepotulorum ſunt molles manuum compreſſiones, incitamentum puta interioris voluptatis. Achilles Tatius Amor. lib. 2. τότε δὲ πρόσαγε τὴν δευτέραν μηχανὴν, θίγε χειρὸς, θλίψον

Inſerere? SY. acta haec res eſt. perii! CL. mene? CH. hiſce oculis, ne nega.
Facis adeo indigne iniuriam illi, qui non abſtineas manum.
Nam iſtaec quidem contumelia eſt,
Hominem amicum recipere ad te, atque eius amicam ſubagitare:
Vel heri in conuiuio quam immodeſtus fuiſti! SY. factum. CH. quam moleſtus!

Vt

θλίψον δάκτυλον, θλίβων τένοντον. Hinc apud Plautum in Aſin. IV, I, 32. in lege, quam iuuenis amaſiae ſuae dederat, ita quoque cautum fuit: *Neque cum deſcendat, inde det cuique manum.* Ne amator forſan alius τοῖς ἐκείνης δακτύλοις τοὺς ἑαυτοῦ περιπλέξας, vel ſic ſaltem manu ſalaci libidinaretur. Ariſtenaet. libr. I. Epiſt. 9. Themiſt. Orat. 3. Laudat autem hunc Terentii locum Iulius Rufinianus Rhet. in Epiplexi. L.

3 *Acta baec res*] Verbum deſperantis. Timebat enim Syrus, ne ob hoc fallacia eius detegeretur. *Mene*?] More filiorum, quod commiſerat, patri audacter negat. *Hiſce oculis*] Δεικτικῶς et cum emphaſi. C.

Acta baec res eſt] Syrus ſeruus credit ſenem inueniſſe filium amare meretricem, quae res antea per dolum celabatur: ideo vehementer metuit. E.

Pro *inſerere* Bemb. habet *ingerere*, quod minus placet. Certe Naſo Amor. II, 15, habet, *Et laeuam tunicis inſeruiſſe manum.* B.

4 *Facis adeo indigne iniuriam illi*] Bene pater poſt obiurgationem, ad admonitionem tranſit. C.

5 *Iſtae quidem contumeliae* Supra quidem *iniuria* dixerat, verum adiecit *contumeliae ſunt.* Eſt enim *iniuria*, quaſi cum violentia aliquid in corpus efficitur: *Contumelia* vero, cum praeter violationem corporis eſt. Et violatio opinionis, *eius amicam ſubagitare.* Hoc eſt crimen quod ſupra poſuit. *Subagitare* autem, perfectionem ipſam libidinis intelligimus. E.

6 *Amicam ſubagitare*] V. C. *Subigitare.* Acro in Horat. lib. I. Sat. 2. L.

Veterrimi quique noſtri ſcribunt, *Subigitare*, h. e. laſciuius contrectare. B.

7 *Vel heri*] Ingerit aliud malefactum inter admonitionem, vt ſolent patres. *Factum*]

Vt equidem, ita me Di ament, metui, quid futurum denique esset!
Noui ego amantium animum: aduertunt grauiter, quae non censeas.
CL. At mihi fides apud hunc est, nihil me istius facturum, pater.
CH. Esto: at certe concedas hinc aliquo ab ore eorum aliquantisper.
Multa fert libido: ea prohibet facere tua praesentia.

Ego

ctum] Fatetur seruus, eum fuisse immodestum in vino. Nisi etiam capiatur *factum* sicut *actum est*, vt sit desperantis dictum. C.

Vel heri in vino] Hoc ex antecedentibus argumentum colligens dixit: *Noui ego amantium animos, aduertunt grauiter, quae non censeas.* Ita enim mos est amatoribus (excidit *vt* Z.), ampliora suspicentur, quam tu haut poteris suspicari. E.

In conuiuio] Mſ. R. *in vino.* quod non displicet. L.

Pro *Conuiuio* Bemb. et nostri omnes *Vino*. B.

8 *Vt equidem metui*] *Vt* pro *quantum*, vel pro *qualiter*. Virg. (Ecl. VIII, 41.) *Vt vidi vt perii.* C.

9 *Aduertunt grauiter*] Quia in amore omnia suspecta sunt. C.

Leg. cum Palmerio *Nóui ego amantis : ánimum aduertunt gráuiter, quae* etc. Nam *aduertere* per se apud Nostrum et Plautum non hoc sensu occurrit; at *animum aduertere* passim. B.

10 *Mihi fides*] Arcta familiaritas, cum alter de altero in re Venerea nihil suspicatur. C.

Leg. cum vno e Regiis, vt Trochaicus sit aeque ac caeteri, *At fides mi apud hunc est.* B.

11 *Esto*] Verbum concedentis. *Concedas aliquo*] Et hoc quaerit Syrus, vt abigatur Clitipho ab amica, ne Chremes eius esse animaduertat. C.

Esto: at certe] Hic mandat pater, vt discedat a domo filius: aliter enim negat fieri posse, vt impudentia adolescentis comprimi possit. Dicit enim multa libidinem velle, eamque sub cuiusque praesentia se minus audere complere. E.

Cum *Cóncedás* secundum vulgarem lectionem duplici sit accentu, non satis venuste: leg. *at certe vt hinc concedas áliquo:* praesertim cum tres vett. habeant *Certe vt concedas*. B.

Ego de me facio coniecturam: nemo'st meorum amicorum hodie,
Apud quem expromere omnia mea occulta, Clitipho, audeam:
Apud alium prohibet dignitas; apud alium ipsius facti pudet;
Ne ineptus, ne proteruos videar. quod illum facere credito.
Sed nostrum est intelligere, vtcunque atque vbicunque opus sit, obsequi.
Sy. Quid istic narrat? Cl. perii! Sy. Clitipho, haec ego praecipio tibi? Ho-

13 *Ego de me facio coniecturam*] Patres conantur monere filios aut proprio exemplo, aut aliorum. C.

Ego de me facio] Hoc est, ita ex me suspicor: nam nemo est amicorum, apud quem vniuersa velim exponere, atque narrare ea, quae occulta habeo. quippe aut in summa honestate amicus, et id quodcunque cogito, eius dignitate deterreor, ne indicem: aut ipsa certe res, propter sui turpitudinem, eam narrationem comprimit. Hoc est quod dicit, *ipsius facti pudet; ne ineptus, ne proteruus videar*, si cum eo loquar, qui habet maximam dignitatem. E.

Si recepta lectio admittitur, est Iambicus tetrameter hypercatalectus statuendus. Sed cum nullus eiusmodi alibi extet, nec Musicae rationes id patiantur; repone, *De me ego facio*. B.

15 Vulgo *piget*, sed Bemb. recte *pudet*. B.

16 *Ne ineptus, ne proteruos*] *Ineptus* quoad dignitatem. Cicero in II. de oratore (cap. 4): *Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is* INEPTVS *esse dicitur*. *Proteruus* dicitur importunus, qui alteri est impedimento, vel si per impotentiam mentis obuium cubito feriat, aut contumelia sibi cedere cogat. C.

17 Ne sententia hiet et sit sine cemento, repone, *Sed nóstrum est intellégere; atque útcumque, úbicumque opus est, óbsequi*. B.

18 *Quid istic?*] Syrus secum loquitur, timens suae fallaciae. C.

Hominis frugi et temperantis functu's officium. CL. tace sodes.
SY. Recte sane. CH. Syre, pudet me. SY. credo; neque id iniuria:
Quin mihi molestum'st. CL. pergis hercle? SY. verum, dico quod videtur.
CL. Nonne accedam ad illos? CH. eho, quaeso, vna accedundi via est?
SY. Actum'st: hic prius se indicarit, quam ego argentum effecero.
Chreme, vin' tu homini stulto mihi auscultare? CH. quid faciam? SY. iube hunc
Abire hinc aliquo. CL. quo ego hinc abeam? SY. quo lubet: da illis locum:

Abi

19 *Frugi*] Vtilis et necessarius: a *frugibus*, quae quod his fruantur dictae sunt. Inde *fructus* et *frumentum*. *Frui* autem est vesci: a *frumine*, quae est summa pars gulae. *Sodes*] Est aduerbium blandientis. *Tace sodes*] Ab illo consilio longe alienus Clitipho illum sermonem interrupit, nec audire voluit. C.

21 *Quin mihi molestum'st*] *Quin* pro *etiam*. *Mihi* habet emphasin. *Mihi*, qui non sum pater. *Pergin'*] Irascitur Clitipho seruum aduersus se loqui. C.

Nostri omnes *Pergin'*? Recte; modo *Hercle* Syro tribuas, et *Quin* apponas praecedenti versui. B.

Cuperus Obseruatt. I, 19. contendit ita legendum esse, *Pergin' hercle*. SYR. *Verum*? *dico quod videtur*. Quasi dicat, itane? et tu rogas hoc? Particulam enim *Verum*? elegantissime ita concise initio orationis poni, et idem valere, quod *itane*? vt And. IV, 4, 30. Z.

22 *Eho!*] Hoc loco admonentis est. *Vna via*] Scilicet honesta: nec impudice agas. C.

23 *Actum'st*] Semper desperantibus hoc verbum datur. *Hic prius*] Haec secum loquitur. C.

Vulgo *Effero*; sed Bemb. recte *Effecero*, h. e. confectum reddidero. B.

24 *Vin' tu homini stulto auscultare mihi*?] Quemadmodum in prouerbio est: mihi si vis, stulto homini auscultare licet, hoc est, obaudire. E.

Abi deambulatum. CL. deambulatum! quo? SY. vah! quaſi deſit locus.
Abi ſane iſtac, iſtorſum, quouis. CH. recte dicit: cenſeo.
CL. Di te eradicent, Syre, qui me hinc extrudis. SY. at tu pol tibi iſtas
Poſthac comprimito manus.
Cenſen' vero? quid illum porro credis facturum, Chreme,
Niſi eum, quantum tibi opis Di dant, ſeruas, caſtigas, mones?
CH. Ego iſtuc curabo. SY. atqui nunc, here, hic tibi aſſeruandus eſt.

26 *Deambulatum! quo*] Bene impotentia amantis exprimitur. nec pater, nec Syrus, nec deliberatio ante facta remouere poterant Clitiphonem ab amica. C.

28 *Eradicent*] Funditus ac radicitus te euellant, et te medio tollant. Dum haec cum indignatione proferret, percuſſit Syrum. C.

Iſtas poſthac comprimito] Quoniam pater dixerat, *vidi ego te manus modo meretrici huic in ſinum inſerere:* ideo ſeruus ait, *iſtas ergo manus comprimito tibi.* E.

Hunc et ſequentem verſum ſic conſtitue, *Di te éradicent, qui iſtinc me extrudás, Syre. | At tú tibi iſtas póſthac comprimitó manus.* Ita prior non eſt hypermeter. Illud *Pol* in libris plane non reperi, et vniuerſi habent *Iſtinc.* Et *extrudas* in vno vett. reperi, quod etiam eſt in cod. Palatino Fabricii. B.

29 *At iſtas comprimito manus*] Subticet percuſſionem: ne ſurgat in tragicum cothurnum. C.

30 *Quid illum porro*] Vel indignatus ſeruus haec dicit, vel ſeruili more aſtute tractat ſenem. C.

Cenſen' vero?] Subblanditur domino per obſequium ſeruus, cum de adoleſcente quaſi quendam metum habere ſe dicit. Vide iam, inquit, qualis ſit, qualem futurum putas, *niſi eum, quantum tibi facultatis numina concedunt, ſeruas, mones, atque caſtigas?* E.

32 *Atque nunc, here*] Bene praeſens tempus in metu ponit, vt ille ſciat iam filium, neſcio quid, moliri. E.

CH. Fiet. SY. si sapias: nam mihi iam minus,
minusque obtemperat.
CH. Quid tu? ecquid de illo, quod dudum tecum
egi, egisti, Syre? aut
Reppersti tibi quod placeat, an nondum etiam?
SY. de fallacia
Dicis? st, inueni nuper quandam. CH. frugi es:
cedo quid est?
SY. Dicam: verum, vt aliud ex alio incidit. CH.
quidnam, Syre?
SY. Pessuma haec est meretrix. CH. ita videtur.
SY. immo si scias.

Vah!

33 *Minus minusque*] Et hoc pulchre videtur adiectum, quo si qua in culpa iuuentus fuerit filius, continuo iam videatur seruus esse purgatus, quod eius imperium filius contemnat. E.

34 *Quid tu?*] Bene amato filio de fallacia erga Menedemum exquirit. *De illo*] Sic dicere solent, qui de re aliqua peragenda inter se loquuntur. C.

35 Pro *Repperisti* repone *Aut est*, i. e. habes. Nam seq. est, *Dicis? est*, quod reperitur in codd. bonis. Nam *st*, quod Faernus e coniectura posuit, prorsus ineptum videtur; quia, cum soli sint in Scena, silentio opus non est. B.

37 *Vt aliud ex alio incidit*] Multa esse fingit, vt verisimilius sit quod finxerit. C.

Verum aliud ex alio] Hoc videtur obscurum quidnam sit, sed ex his quae consequuntur, manifestum fiet. Nam interrogatus a domino quid esset, respondit: *pessima haec est meretrix*, ita quod hic pessime de meretrice pronunciatum est, supra contrario dictum, *commodo facta haec est meretrix*. Ergo iure dictum, *aliud ex alio incidit*. E.

38 *Pessuma haec est meretrix*] Contrarium illud quod superius dixit, *Mulier commoda, et faceta, haec est meretrix*. Sed hoc loco *pessumam* appellat: vtpote quae teneat virginem, quam Syrus *illi relictam arrhaboni* fingit; et haec est valens causa ad extorquendum argentum. C.

Immo si scias] Vidit dominum seruus quasi consensum commodasse, non quo verum indicium de meretrice * (*Videns hic Dominum seruus quasi* con-

Vah! vide quod inceptet facinus. Fuit quaedam anus Corinthia

Hic: huic drachmarum argenti haec mille dederat mutuum.

CH. Quid tum? SY. ea mortua'st: reliquit filiam adolescentulam.

Ea relicta huic arraboni est pro illo argento. CH. intelligo.

SY.

consensum commodasse ad Menedemum fallendum, non quo verum indicium de meretrice prodatur Z.) ideo adiecit: *Vide quod inceptet facinus.* E.

39 *Inceptet*] *Incipere* et *inceptare* magnorum est facinorum et audaciae. In Eunucho, *Quid inceptas, Thraso?* C.

Fuit quaedam anus] Hoc consilium dicit se seruus aduersus Menedemum sumsisse, quo possit pecuniam ab eo exprimere, quae meretrici daretur. Verum hoc consilium in hoc prouenit, vt prosit vehementer Clitiphoni. Namque fingit nunc Antiphilam, quae amica sit Cliniae, apud meretricem ac quandam anum Corinthiam arrabonis nomine collocatam: et nunc velle ad Menedemum pergere, vt ab eo pecuniam accipiat, quae data sit pro puella: vt si eandem redimeret, maxima inde lucra possit accipere. Sed hoc displicet domino consilium. Verum prouenit ad aduentum (*euentum* Z.) futurum. Nam cum cognita fuerit, quod filia sit Chremetis, iam fiet necessarium, vti meretrici hoc sine (*ab ipso* Z.) Chremete debeatur argentum. E.

Etsi plerique nostri habent, *Hoc vide:* tamen lectio Petrensis, *Vah! vide* est praeferenda. Caeterum alii, *inceptat*, pro *inceptet.* Vtrumuis probe. B.

40 *Drachmarum*] *Drachma* pondus est, constans, vt vult Priscianus, ex tribus scrupulis, seu decem et octo siliquis. Sumitur etiam pro genere quodam monetae, propterea quod numismata antiquitus ponderabantur. *Mille*] Hic *mille* singularis est numeri et substantiuum, de quo multa Gellius. Iungitur autam semper genitiuo, propterea quia substantiuum est. Sed *mille* adiectiuum et numeri pluralis substantiuo iungitur in similitudine generis, numeri et casus. C.

42 *Arrhaboni*] Pignori, hoc loco intelligas. *Arrhabon* dicitur merces, corollarium: et est quod prius datur, vt reliquum reddatur. C.

Arraboni] Pignori. E.

SY. Hanc secum huc adduxit, ea quae est nunc apud vxorem tuam.
CH. Quid tum? SY. Cliniam orat, sibi vti id nunc det; illam illi tamen
Post daturam mille nummum poscit. CH. et poscit quidem. SY. hui!
Dubium id est? CH. ego sic putaui: quid nunc facere cogitas?
SY. Egone? ad Menedemum ibo: dicam hanc esse captam ex Caria, Ditem

43 *Mille nummum*] Tale et illud, *mille hominum occiditur:* et antiquum est. Cic. in VI. in Antonium (cap. 5.) *Qui* L. *Antonio* mille nummum *ferret expensum. Hui!*] Et caetera huiusmodi generis sane sunt aduersus eos, quibus irascimur. C.

Repone, *eam quae est.* Alii habent *ad vxorem;* alii, *apud;* quod placet. B.

44 Locus *Quid tum?* — — *facere cogitas*, interpretes valde torquet, et torquent ipsum iidem. Faernus quidem *poscit* interpretatur per *pollicetur* aut *offert.* Sed contra vsum loquendi. Equidem legendum esse censeo ita: *Quid tum?* SY. *Cliniam orat, sibi vt id nunc det; illa illi tamen* | *Post datum iri mille nummum praes sit.* CH. *et praes sit quidem?* SY. *hui,* | *Dubium id est? ego sic putaui.* CH. *quid nunc facere cogitas?* Fingit enim Syrus, Antiphilam arraboni Bacchidi relictam esse pro mille drachmis: Bacchidem, quae hic Cliniae amica fingitur, eam summam a Clinia praesente pecunia petere: se, vt a Menedemo hanc summam auferat, porro fictur um esse, captam esse a Caria Antiphilam, ditem in sua patria et nobilem: si Menedemus pro captiua eam mille drachmis emerit, magnum fore mox lucrum, cum a parentibus vel cognatis redimeretur: eas mille drachmas Bacchidi dandas esse: et Antiphilam in domo Menedemi futuram, vbi filius familias Clinia facile et tuto cum ea consuescere posset. Igitur opus erat, vt Bacchis Antiphilam abalienaret, et Menedemo traderet. Ergo *illa*, i. e. Antiphila: *Praes sit*, h. e. arraboni: *illi* sc. Cliniae. Ex *psit*, i. e. praes sit, culpa librariorum factum est *poscit.* Verba *Ego sic putaui* sunt Syri, vt recte cod. Bemb. B.

46 *Dubiumne id est?*] Quod meretrix auara poscat. C.

47 *Ibo: dicam*] Se astutum fin-

Ditem et nobilem: ſi redimat, magnum ineſſe in ea lucrum.
Ch. Erras. Sy. quid ita? Ch. pro Menedemo nunc tibi ego reſpondeo;
Non emo. Sy. quid ais? optata loquere. Ch. atqui non eſt opus.
Sy. Non opus eſt? Ch. non hercle vero. Sy. quid iſtuc, miror. Ch. iam ſcies.
Mane, mane, quid eſt quod tam a nobis grauiter crepuerunt fores?

ACTVS

fingit ad decipiendum Menedemum. Superius, *Etenim quo pacto id fieri ſoleat, calleo.* C.

48 Omnes noſtri, *Magnum in ea eſſe lucrum.* Repono, *Magnum eſſe in ea re lucrum*, h. e. in redemtione, non in ipſa Antiphila. B.

49 *Erras*] In praedictis verbis Syrus fingit ſuam eſſe calliditatem, qua dixerat, ſe decepturum Menedemum. Quam fallaciam confutat Chremes. C.

Menedemo nunc] In Mſ. R. *nunc* deeſt. L.

50 *Non emo*] Hoc eſt, cum ſermonem facies ei de emenda ea, dicet, *Non emo. Quid agis?*] Q. d. dicit tibi Menedemus, cur loqueris mihi de hac re? vel Chremes interrogat Syrum, quid ad eam dicat reſponſionem. *Optata loquere*] Ita loquitur ille, qui cum alio loquitur, et cui is aduerſatur in conſilio de re peragenda. *Optata loquere*] Poteſt dupliciter intelligi. Vel, *loquere* pro *loqueris* dicitur, et eſt ſenſus, dicis quae tu vis, et quae ſunt cordi, vt dici ſaepe ſolet. Vel *loquere* eſt imperatiuum, et tunc eſt ſenſus, Dic ea, quae ego opto, et accommoda tuos ſermones meis optatis. C.

Quid ais? non eſt interrogantis, ſed, vt paſſim, exclamantis et re inopinata perculſi. B.

51 Lege ex aliquot noſtris, *Non eſt opus*? Et pro *Quid* repone *Qui*. B.

52 Totus verſus Syro eſt tribuendus, qui Chremen dicturum interpellat. Et ideo *a nobis*; non, vt dominus aedium, *a me*, dixit. B.

ACTVS QVARTI SCENA I.

SOSTRATA. CHREMES. NVTRIX. SYRVS.

NISI me animus fallit, hic profecto est anulus, quem ego suspicor:
Is, quicum exposita est gnata. CH. quid volt sibi, Syre, haec oratio?
So. Quid est? isne tibi videtur? Nv. dixi equidem, vbi mihi ostendisti, ilico,
Eum esse. So. at vt satis contemplata modo sis, mea nutrix. Nv. satis.

So.

1 *Nisi me animus fallit*] Haec Scena Antiphilae recognitionem continet: ex qua inter virum et coniugem altercatio oritur: demum reconciliatio. Simul Syro offertur alia ratio extorquendi argentum. C.

Nisi me animus] Haec Scena tenet maximam controuersiam; quippe maritus dum grauidam videret vxorem, mandauit vt puellam si peperisset, extingueret. Mater puellam peperit, et exposuit. quae cum exponeretur, anulum dedit. Inuentus est apud quandam puellam anulus, interrogatur vnde sit: illa respondit, ipsum esse cum quo esset exposita. Hoc cum cognouisset senex, agnitam puellam quam extingui iusserat, ream facit vxorem, quod aduersus edictum suum fecisset. Hic primo venialis est status. Feci, sed pietate feci. Ergo primo inter se loquuntur, an ipse anulus sit, cum quo exposita sit filia. E.

2 *Exposita*] *Exponere* est morti tradere et obiicere. *Quid volt*] Chremes non se loco mouerat. *Haec oratio*] Pauca verba veteres *orationem* quoque dixerunt. C.

3 *Dixi equidem*] Haec sic respondet, vt quae nihil in hac re dubitationis habeat. C.

4 *At vt satis*] Sic dicimus in his rebus de quibus addubitamus, et praecipue quas iam diu non vidimus. *Contemplata*] *Contemplari* dictum est a *templo*, id est, loco qui ab omni parte aspici, vel ex quo omnis pars videri potest: quem antiqui *templum* nominabant. *Satis*] *Multum*, infinitum est: *Satis* vero finitum. C.

At vt satis contemplata] Sed vt satis integre pleneque perspexeris, nutrix mea. E.

Repone, *At satis vt contemplata*. B.

SO. Abi iam nunc intro: atque illa si iam lauerit, mihi nuncia.
Hic ego virum interea opperibor. SY. te volt: videas quid velit:
Nescio quid tristis est: nón temere'st: metuo quid fiet. CH. quid fiet!
Nae ista hercle magno iam conatu magnas nugas dixerit.
SO. Ehem mi vir. CH. ehem mea vxor. SO. te ipsum quaero. CH. loquere quid velis.
SO. Primum hoc te oro, ne quid credas me aduersum edictum tuum

Facere

5 Omnes nostri et Faerni libri, *Abi nunc iam.* Sed ne *Abi* sit Pyrrichius, *Iam* resolue in disyllabon. B.

6 *Te volt*] Signantius dictum, quam *quaeris* aut *exspectat.* C.

7 *Nescio, quid*] Deest *ob*, vel *propter.* *Non temere*] Non sine causa. *Quid fit!*] Cum stomacho pronunciandum. C.

Metuo quid fiet] V. C. *timeo.* L.

Lege *metuo quid fit*, ob codd. et versum. B.

8 *Magno cum conatu*] Magno cum impetu vnaquaeque pronunciat. E.

9 *Ehem! mi vir*] A blandimento incipit. *Mi* et *Vir*, plurimum blandimenti habent. Et *vir* maritum significat. *Virum* quoque de animalibus posse dici, Virg. in Bucolicis (VII, 7.) ostendit. *Vir gregis ipse caper. Ehem! mea vxor*] Haec repetitio a simili, indignantis est. C.

Ehem! mi vir] Hinc exordium sumtum, quod ab obsequio cepit, vt beneuolentiam comparare posset. Deinde adiectum, quod purgationis loco ponitur, quae res ad veniam pertinet, quod tamen adhuc principium sit: *Primum hoc te oro, ne quid credas, me aduersus edictum tuum.* Denique sic adiunctum ex persona serui: *Nescio quid peccati portet haec purgatio.* Finit principium: narratio supponitur: *Meministin me esse grauidam, et mihi te maxumopere dicere, Si puellam parerem, nolle tolli?* etc. E.

10 *Primum hoc te oro*] A purgatione incipit, ne mulier con-

Facere esse ausam. CH. vin' me istuc tibi, etsi incredibile'st, credere?
Credo. SY. nescio quid peccati portet haec purgatio.
SO. Meministin' me esse grauidam, et mihi te maxumopere dicere,
Si puellam parerem, nolle tolli? CH. scio quid feceris.
Sustulisti. SY. sic est factum domina. ergo herus damno auctus est.

SO.

contra edictum mariti fecisse videatur. C.

Primum hoc te] Ms. R. *Primum hoc oro*, etc. L.

12 *Haec purgatio*] Seru. Aeneid. III, 595. L.

Faerni et nostri libri habent *portat*. B.

13 Eiecto *Esse*, lege *maxumo opere edicere*, versus gratia. B.

14 *Nolle tolli?*] *Tollere*, nutrire. Iuuenalis (Sat. VI, 38.), *Tollere dulcem Cogitat haeredem*. C.

15 *Sustulisti*] *Educasti.* Hoc in alia significatione nonnunquam ponitur. *Damno auctus*] Propter dotem quae datur. Et recte *damno* dixit. Nam *damnum*, rei est: *Malum* vero, hominis. Dicimus, *Ego sum auctus damno*, et, *Damnum est auctum mihi.* Vt, *Augeo tibi diuitias*, et, *Augeo te diuitiis.* Et per passiuum, *Tu augeris diuitiis*, et, *Diuitiae augentur tibi.* C.

Ergo herus damno auctus] Noue positum *auctus damno*, quod ei coheres puella venerit, quam dedit exponendam. Quia supra dixerat senex, *Sustulisti;* idcirco ait, *exponendam dedi*, quo minus videatur esse delictum. Hic iam immutatus vehementer senex, quod exposita puella esset, et exposita *aduersus edictum.* Ita cum impetum generalis accusationis sumsisset, statim illa ad quaestionem descendit, et statum apertissime collocauit venialem, cum dixit: *Si peccaui, mi Chremes, insciens feci.* Deinde supponitur plenior accusatio: *Id quidem ego, etsi tu neges, certum scio, te imprudentem dicere aut facere omnia.* Deinde post principium accusationis subiunguntur omnia crimina, quae a summo ad imum dicuntur: *Tot peccata in hac re ostendis.* Et proponit sibi quasi quandam quaestionem mulier, quae contra imperium mariti fecisset; et dicit, se hoc pietate et materno egisse animo. E.

Versus sensum esse perturbatum, omnes consentiunt. Aoi-

So. Minime: ſed erat hic Corinthia anus, haut impura: ei dedi
Exponendam. **Ch.** o Iuppiter! tantamne eſſe in animo inſcitiam?
So. Perii! quid ego feci? **Ch.** rogitas? **So.** ſi peccaui, mi Chremes,
Inſciens feci. **Ch.** id equidem ego, ſi tu neges, certo ſcio,
Te inſcientem, atque imprudentem, dicere ac facere omnia:
Tot peccata in hac re oſtendis. nam, iam primum, ſi meum
Imperium exſequi voluiſſes, interemtam oportuit:
Non

Acidalius quidem ad Paterculum corrigebat: *Sic eſt factum*: *Domina ego, herus damno auctus eſt.* Etſi haec coniectura eſt ingenioſa: periclitor tamen nouam aleam, et repono: *Suſtuliſti. S. Sic eſt factum: minor ergo herus damno auctus eſt.* Herus minor eſt Clitipho, qui vtique ſorore inuenta mactabatur dotis eius damno. Sic videtur legiſſe Eugraphius. B.

16 *Haut impura*] Commendatio perſonae cui data exponenda: ne Chremes ab ea impudice filiam educatam ſuſpicetur. *Impurus*, eſt aliquo vitio maculatus: et aliquando dicitur *improbus*. C.

17 *O Iuppiter!*] Terribilis exclamatio ſenis, poſtquam audiuit filiam anui datam exponendam. *Tantam ineſſe*] ἔλλειψις eſt quae datur iratis, ſubauditur *deces*. *Inſcitiam*] *Inſcitia* eſt ignorantia quaedam rerum. Hic, vt proderet ſe ipſam alteri in facinore, quod celatiſſimum eſſe deberet. C.

18 Ch. *Rogitas*] Mſ. R. et vett. codd. Ch. *At rogitas?* L. Cod. plerique, *at rogitas?* quod eſt maioris indignationis. B.

19 *Inſciens feci*] *Prudens* eſt qui intelligentia ſua aliquid ſentit: *ſciens*, qui alicuius indicio rem cognoſcit. *Prudens*, per ſeſe: *Sciens*, per alios. Cuius contrarium *inſciens*, et eſt qui ignorat res. Et *imprudens* qui non delectum habet bonorum et malorum. *Inſciens feci*] Venialis ſtatus. C.

Lege cum ſolo Bembino *Equidem ego*, verſus cauſa. B.

22 *Imperium exſequi*] Primum ponit peccatum, quod contra edictum ſuum fecerit. *Inter-*

Non ſimulare mortem verbis, re ipſa ſpem vitae dare.
At id omitto: miſericordia, animus maternus: ſino.
Quam bene vero abs te proſpectum eſt! quid voluiſti? cogita:
Nempe anui illi prodita abs te filia eſt planiſſume,
Per te vel vti quaeſtum faceret, vel vti veniret palam.
Credo, id cogitaſti; Quiduis ſatis eſt, dum viuat modo.

Quid

teremtam oportuit] Hic ponitur participium praeteriti temporis pro infinitiuo *interimi.* Id enim fit in duobus caſibus, accuſatiuo et ablatiuo. C.

23 *Spem vitae*] Scilicet non oportuit ſimulare re ipſa, ſed verbis. Huic reſpondetur: *Quam bene abs te proſpectum eſt,* etc. Vnde epilogorum loco adiunctum eſt, quantum incommodi conſecutum ſit. E.

24 *Sino*] Concedo: quia animus maternus plurimum veniae meretur. C.

Animus maternus; ſino] Mſ. R. *Animus maternus, ſino, te deuicit.* L.

25 *Proſpectum eſt!*] Hic eſt imperſonale paſſiuae vocis, ante ſe habens ablatiuum, mediante *ab* vel *abs*, et poſt caſum ſui verbi. Eodem modo in Epiſtolis Cicero loquitur. Ait enim (ad Fam. III, 2. Edit. Aſcenſ. *A te prouiſum.* Alii omittunt *A te.* vid. Interpp.) *Quod ſi meis rationibus a te proſpectum eſſe intellexero.* C.

26 *Illi Prodita*] Significantiſſime, *Prodita.* Socii enim *deficere* dicuntur. Salluſt. (in Fragmentis) *Poſt defectionem ſociorum. Prodere* parentes. Virg. (Aen. I, 251.) *Vnius ob iram Prodimur. Deſerere* vero, patroni. Hinc milites *patriae deſertores* dicuntur, qui patriam deſerunt, quam defendere deberent. Virg. (Aen. XII, 15.) *Deſertorem Aſiae. Prodere*, Feſtus dicit, eſt dare et fallere. Et bene hic capi poteſt eo modo. Interdum *prodere* ſignificat differre, ſiue elongare, vt ita dicam. Virgil. (Aen. I, 252.) *Prodimur, atque Italis longe diſiungimur oris.* Interdum ſignificat *indicare*, quod deberet tegi, et per hoc fallere, vt *prodit me voce*, i. e. indicauit, et, quod dicitur, inepte incuſauit me. Propterea *proditores* dicuntur, qui decipiunt indicando, quod celare deberent. Filia ergo abs te *prodita* eſt, quaſi commiſſa eſt illi anui, et per hoc decepta. C.

Lege *Nempe illi anui.* Et verſ. 29. *Quid cum illiſce agas?* non *Illis.* B.

Quid cum illis agas, qui neque ius, neque bonum atque aequom sciunt?
Melius, peius; prosit, obsit: nihil vident, nisi quod lubet.
So. Mi Chreme, peccaui, fateor; vincor. nunc hoc te obsecro;
Quanto tuus est animus natu grauior, ignoscentior,

Vt

29 *Quid cum illis agas*] Amatores designat, qui nihil pensi habent expertes iuris et omnis aequitatis: ea sola recta putant quae illis libuerint C.

Quid cum illis] Sensus hic obscuritatem habet, qui talis est: Exposita tibi est filia, suscepta ab ea quae pudorem filiae tuae venderet: sed tu cogitasti satis esse, dummodo viueret. Ego nunc cogor eam suscipere, sed defendere eius pudorem non possum. *Quid cum illis agam*] Sibi dicit, violata filia, nullam esse posse vindictam. E.

31 *Peccaui, fateor*] Victa mariti argumentis, crimen suum fatetur: et quo magis mereatur veniam, simplicitatis opinionem inire tentat: et hoc per deprecationem. C.

Chreme, peccaui] Hic iam deprecantis venia supponitur, cum dicit: *Obsecro, quanto tuus animus* etc. Quod tuus enim animus aetate maior est pietate et clementia, stultitiae meae debet in tua iustitia esse praesidium: id est, aliquid defensionis et auxilii. E.

32 *Quanto tuus est animus nato grauior*] I. e. peritior propter plures experientias, quas potuisti habere, plus quam ego. Et bene dicit, *grauior natu*, nam maiores natu, i. e. seniores debent esse *grauiores*, i. e. moderatiores et constantiores, atque prudentiores, ob maiorem experientiam. Potest enim hic capi *natu grauior*, q. d. tuus animus potuit plura videre, quam meus, quum me natiuitate praecesserit. Nam fere mariti sunt *natu grauiores* seu maiores vxoribus suis. *Ignoscentior*] In crimine sic confesso, vltimum remedium confugere ad iudicum misericordiam. C.

Ignoscentior] Mſ. R. *Ignoscentior tanto sit*. L.

Cum versus huius sententia quae sit intelligi nequeat: corrige, *Quánto tu me es ánnis grauior, tánto es ignoscéntior.* Posterius *Es* modi imperatiui est. B.

Vt meae ſtultitiae in iuſtitia tua ſit aliquid praeſidi.
C H. Scilicet equidem iſtuc factum ignoſcam: verum, Soſtrata,
Male docet te mea facilitas multa. ſed iſtuc, quicquid eſt,
Qua hoc occeptum'ſt cauſa, loquere. S O. vt ſtultae et miſerae omnes ſumus
Religioſae; quum exponendam do illi, de digito anulum
Detraho; et eum dico vt vna cum puella exponeret;
Si moreretur, ne expers partis eſſet de noſtris bonis.

33 *In* abeſt ab omnibus noſtris. Recte. Nam parit hic ambiguum, vt ab *iniuſtitia* ſono diſtingui non poſſit. B.

34 *Scilicet equidem*] Ambae hae particulae capiuntur affirmatiue ad maiorem comprobationem. C.

Iſtuc factum ignoſcam] Hanc quidem veniam tibi dabo. Verum mea clementia multum ad peccata compelleris. E.

35 *Mea facilitas*] Recte. quia cito vxori veniam dedit. *Facilitas* illius eſt, qui cito iram deponit. *Clementia*, illius, qui nunquam iraſcitur. C.

Sed iſtuc quicquid] Peremta controuerſia, ad originem res ducitur, facto a generali ad ſpeciale argumento. E.

36 *Qua hoc occeptum*] Quaſi de magna re dixit. *Vt ſtultae et miſerae omnes ſumus*] Vituperatio a ſexu: mulieres enim conſueuerunt eſſe imperitiores viris, et multis ſuperſtitionibus detineri. C.

Lege ex cod. Reg. *Eloquere*, h. e. perge quod reſtat loqui. *Miſera* tum erat Soſtrata, quod a duro marito iuſſa erat filiam neci dare: et vulgare dictum eſt, ſtultos omnes et miſeros eſſe ſuperſtitioſos. B.

37 *Religioſae*] Superſtitioſae. *Religioſus* etiam appellabatur is, qui nimia et ſuperſtitioſa ſeſe religione alligauerat: vt hoc loco. C.

Quum exponendam do] Cum dediſſem puellam exponendam, annulum de digito mihi detraho, vt vna cum puella exponeretur. Et ſubiungit cauſam, ſi moreretur ne aliena eſſe a noſtris bonis potuiſſet. Neque enim liberos, etiam mortuos, fas erat fraudari bonis. E.

39 *De noſtris bonis*] Et haec erat ſuperſtitio. C.

Ne expers partis] V. C. *ne expertis*. L.

CH. Istuc recte: conseruasti te atque illam. SO. is, hic est anulus.
CH. Vnde habes? SO. quam Bacchis secum adduxit adolescentulam: SY. hem!
CH. Quid ea narrat? SO. ea, lauatum dum it, seruandum mihi dedit.
Animum non aduorti primum: sed postquam aspexi, ilico
Cognoui: ad te exilui. CH. quid nunc suspicare, aut inuenis
De illa? SO. nescio; nisi ex ipsa quaeras, vnde hunc habuerit,
Si potis est reperiri. SY. interii; plus spei video, quam volo:

Nostra

40 *Istuc recte*] Εἰρωνικῶς dictum. C.

Nostri, *Hic is est*, meliore accentu. B.

41 *Hem!*] Syrus timet, ne sibi praeripiatur auferendi argenti occasio, agnitione filiae. Itaque ingemit. C.

42 *Lauatum*] Secundum antiquos: nos dicimus, *lotum*. Ouidius Fastorum secundo, (Immo Fast. III, 12. Legendum autem: *Sacra lauaturas mane petebat aquas*). *Mane lauaturas sacra petebat aquas.* C.

43 Libri meliores *Animum* habent pro *Annulum*. B.

44 *Exilui*] Ostendit nimiam laetitiam de inuenta filia. Ideo non dixit *accessi*. C.

45 Vulgo *Nisi vt ex ipsa;* sed rectius in Bemb. *vt* abest. Nam *nisi* hic signif. *sed*. B.

46 *Plus spei video*] Nolebat tam cito cognosci filiam: ne occasio praeriperetur auferendi argentum. *Plus spei*] Melius est vt non ad Syrum referas, sed ad Sostratam. C.

Plus spei video] Hoc seruus cum gemitu dicit: siquidem fieri potest, vt cognoscatur haec Antiphila, quod filia domini sit. Quo facto vehementer metuit, ne incipiat Clinia amicam suam confiteri, et cognoscat pater, quod meretrix amica Clitiphonis sit. Denique ideo dicit, cum nomen dictum esset eius, cui data esset puella vt exponeretur, *Mirum ni illa salua est, et ego perii.* E.

Noſtra eſt, ſi ita eſt. CH. viuitne illa, cui tu dederas? SO. neſcio.
CH. Quid renunciauit olim? SO. feciſſe id quod iuſſeram.
CH. Nomen mulieris cedo quod ſit, vt quaeratur. SO. Philtere.
SY. Ipſa eſt. mirum ni illa ſalua eſt, et ego perii. CH. Soſtrata,
Sequere me intro. SO. vt praeter ſpem euenit! quam timui male,
Ne nunc animo ita eſſes duro, vt olim in tollendo, Chreme.
CH. Non licet hominem eſſe ſaepe ita vt volt, ſi res non ſinit:
Nunc ita tempus eſt mihi, vt cupiam filiam: olim nihil minus.

ACTVS

49 Lege *mulieri*. B.

50 *Ipſa eſt*] Fatetur Syrus; et intererat ad quaerendas puellas domum eius (*ad quaerendam puellam nomen eius noſſe*). *Mirum, ni illa ſalua*] Non poteſt credere, periiſſe anum, quod maxime vellet ob recognitionem Antiphilae. *Ego perii*] Quia recognita eſt antequam auferrem argentum. C.

51 Omnes noſtri *intro hac.* Nec aliter ſtabit verſus. B.

53 *Si res non ſinit*] Nam prudentis eſt, ſeruire tempori. C.

Non licet hominem] Non licet nobis perpetuam gerere voluntatem, maxime cum res non permittat: ita mutamus cum tempore voluntatem. E.

Non licet hominem] Homer. Odyſſ. 18. Cicero: *Tales ſunt hominum mentes, quales pater ipſe Iupiter*, &c. L.

54 *Nihil minus*] Pro, *non*, quod auctus diuitiis eſſet. C.

Lege et diſtingue: *Nunc ita tempus fert, mi vt cupiam filiam.* Vid. Adel. v, 3, 5. And. 1, 2, 17. Hec. IV, 2, 18. B.

ACTVS QVARTI SCENA II.

SYRVS.

Nisi me animus fallit, haut multum a me aberit infortunium:
Ita hac re in angustum oppido nunc meae coguntur copiae;
Nisi aliquid video, ne esse amicam hanc gnati resciscat senex.
Nam quod de argento sperem, aut posse postulem me fallere,

Ni-

1 *Nisi me animus fallit*] Recognita Antiphila, Syrus anxius, nouum quaerit consilium de extorquenda pecunia. Et bene deliberantem de re aliqua exprimit. Est enim dialogismus acuti ingenii in multa cogitatione versantis. C.

Nisi me animus] Seruus hic vehementer aestuat, quod animaduertit fieri posse vt puella agnoscatur: et ingemit quod sibi multum infortunium affuturum sit. *Non longe*] Hoc est, haut multum. E.

Ne versui syllaba deficiat, lege *haut permultum*, aut, *haut perlonge;* quam lectionem Eugraphius habuisse videtur. B.

2 *Ita Hercle*] Q. d. Meus exercitus iam pene fusus est, nam coactus est et impulsus in angustias, vbi conteretur facile, h. e. mei conatus adeo repressi sunt hac re, h. e. hac agnitione puellae, vt facile possint contundi ac conteri. Et est translatio sumta a re militari. *Meae copiae*] Translatio sumta est ab Imperatore, qui iam pene fusus ab hostibus, se in aliquem tutissimum locum receperit. *Copiae* numero multitudinis et ἑνικῶς de exercitu dicitur. Sallustius (Catil. 61.), *Ex omni* copia *Catilinae.* Virgil. (Aen. 11, 564.) *Et quae sit me circum* copia *lustro.* Alii Codices habent ita: *Meae copiae coguntur*, i. e. constringuntur, *in angusto oppido*, i. e. in aliqua munitione, in quam me recipere necesse fuit. C.

In angustum oppido] Translatio facta est ab illo cum periclitatur exercitus, in angustum coactus. *Oppido*, valde significat. E.

3 Lege *aliqui video*, vel *aliqua*, h. e. aliqua via, ratione. B.

Nihil est: triumpho, si licet me latere tecto abscedere.
Crucior, bolum tantum mihi ereptum tam desubito e faucibus.
Quid agam? aut quid comminiscar? ratio de integro incunda'st mihi.
Nihil tam difficile est, quin quaerendo inuestigari possiet.
Quid, si hoc nunc sic incipiam? nihil est. quid, si sic? tantundem egero.

5 *Triumpho, si licet me latere*] Verba proprie seruorum, quotiens vident se quod inceperant, perpetrare non posse. Et εἰρωνικῶς legendum. C.

Triumpho, si licet] Summum gaudium est, si tutus sine vulnere discedam: hoc est, *latere tecto* et custodito. Non ergo de argento cogitare debeo, quemadmodum id eripiam: sed quemadmodum tutus ipse discedam. E.

6 *Bolum*] Translatio ab animalibus quibus aufertur *praeda*. *Bolus* apud Graecos si per *o* scribitur, significat *iactum retis;* si per *ω*, *glebam terrae*, vel frustum cuiusque rei. C.

Bolum] Praedam. E.

Tantum mihi erept.] V. C. *esse erept.* L.

Lege ex duobus nostris, *Cruciór bolum mihi tántum*. B.

7 *Comminiscar*] Fingam. Inde *commentum* dicitur. Alibi, *Atque illis hoc commentum placet. Ratio*] Nam innuerat vnam rationem, h. e. modum habendae pecuniae. Quae via vbi non processit, aliam inire, h. e. excogitare necesse fuit. C.

Quid comminiscar?] Quid argumenti capiam? Et est *comminiscor*, inuenio vel recordor, cuius simplex in vsu non est. E.

8 *Nihil tam difficile*] Sententia generalis sine certo auctore, quae seruis etiam conuenit. *Inuestigare* significat, quaerendo inuenire, vt probat Laurentius. Nunc enim incipit Syrus deliberare, et identidem proponit, et proposita refellit. Tandem inuenta bona ratione erumpit in laetitiam. C.

Nihil tam difficile] Menand. ἁλωτὰ γίγνετ' ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ ἅπαντα. Philemo: Πάντ' ἐστὶν ἐξευρεῖν, ἐὰν μὴ τὸν πόνον φεύγῃ τις, ὃς πρόσεστι τοῖς ζητουμένοις. L.

Menander apud Stobaeum Tit. 29. πάντα τὰ ζητούμενα Δεῖσθαι μερίμνης, φασὶν οἱ σοφώτεροι. W.

9 *Quid, si sic?*] Qui aliquid incepturi sunt, multa propone-

At sic opinor. non poteſt. immo optume. euge! habeo optumam.
Retraham hercle, opinor, ad me idem illud fugitiuum argentum tamen.

ACTVS QVARTI SCENA III.

CLINIA. SYRVS.

Nvlla mihi res poſthac poteſt iam interuenire tanta,
Quae mihi aegritudinem afferat: tanta haec laetitia oborta eſt.

Dedo

ponere ſolent: et affirmare, et refellere quod ſit faciendum vel relinquendum. *Tantundem*] h. e. Tantum proficiam in hoc faciendo, quantum in alio praecedenti iamiam confutato. *Tantundem egero*] Haec cônſultatio fit a Syro per ratiocinationem. C.

Quid, ſi hoc?] Cogitantis animo, quaſi dum multa deliberando quaerit, inuenit quaedam, non placita repudiat. Poſt id quod ſit optimum inueniſſe ſe dicit, vt ad ſe illud argumentum reuocare poſſit, quod omiſerat. E.

Verſus cauſa pro *egero* lege *ago*. B.

10 *Sic opinor*] Nam quae *opinamur*, *putamus*: quae *putamus* incerta ſunt. *Immo*] Illa ratione aliquamdiu perſpecta, cognouit eam eſſe bonam, et tunc ſe corrigit. *Euge!*] Vox laetantis eius qui optimum inuenerit conſilium. C.

11 *Fugitiuum argentum*] Facete et ioculariter ſeruili modo de *argento* tanquam de *homine* dixit. C.

1 *Nulla mihi res poſthac*] Nimia Cliniae laetitia exprimitur de recognita Antiphila, qua praepeditus vix poteſt adduci a Syro vt Clitiphoni ſuccurrat. C.

Nulla iam mihi res] Allocutio eſt Cliniae exſultantis gaudio, quod ſua amica ſit cognita. Ita dicit mentem ſuam oneratam gaudio, vt nulla res poſſit intercedere, quae afferat aegritudinem. *Aegritudinem* dixit, pro aegrimonia, id eſt, triſtitia vel infirmitate. E.

2 *Aegritudinem afferat*] Tale et illud, *Deorum vitam adepti ſumus*. C.

Dedo patri me nunc iam, vt frugalior sim, quam volt.
Sʏ. Nihil me fefellit: cognita est, quantum audio huius verba.
Istuc tibi ex sententia tua obtigisse laetor.
Cʟ. O mi Syre, audistin' obsecro? Sʏ. quidni? qui vsque vna affuerim?
Cʟ. Cui aeque audisti commodi quicquam euenisse? Sʏ. nulli.
Cʟ. Atque ita me Di ament, vt ego nunc non tam meapte causa
Laetor, quam illius: quam ego scio esse honore quouis dignam.
Sʏ. Ita credo: sed nunc, Clinia, age, da te mihi vicissim:
Nam

3 *Dedo patri me*] Plus *dedere* hoc loco, quam *obsequi.* *Dedere* se vult *patri*, quemadmodum in hostium potestatem hostes se *dedunt*. In Andria, *Tibi, pater, me dedo.* Quasi qui vellet contraria. Et *deditio* in hoste fieri solet. *Frugalior*] Temperantior. Si *frugalis* non exstat, vnde descendat, vide tu. C.

Dedo patri me] Vti frugalitatem, id est, parcitatem, quam in me voluit, compleam. quippe cum velit eam me habere vxorem, quae sit honestis moribus, scilicet Chremetis filia. Vnde non mea causa laetor, sed potius ipsius puellae, quam diligo. E.

Distingue, *Dedo patri me nunc iam, vt.* B.

6 *O mi Syre*] A blandimento incipit, vt faciunt qui quicquam speratum consecuti sunt. *Quidni?*] Quid nisi audierim? C.

Qui vsque vna] V. C. *qui vsque nunc.* L.

Cum Bemb. lege *audiste*, vt sit Iambus in quarta. B.

7 Bemb. et Victor. *commode*, quod magis placet. Tum ne versus laboret, lege *Cuiquam aeque audisti.* B.

8 *Meapte*] Cum ablatiuo παρέλκον additum, vt *nostrapte* Cato tamen posuit *mihipte*, pro *mihi ipsi*. C.

9 *Honore quouis dignam*] Amica etsi impudica est, dummodo amatori placeat, ab eo commendatur, amore eum impellente. C.

10 *Da te*] Duae partes orationis. Cicero: *Da te homini.*

Nam amici quoque res eſt videnda, in tuto vt collocetur:

Ne quid de amica nunc ſenex. CL. o Iuppiter! SY. quieſce.

CL. Antiphila mea nubet mihi. SY. ſicine mihi interloquere?

CL. Quid faciam, Syre mi? gaudeo: fer me. SY. fero hercle vero.

mini. Dare eſt quo repetas. *Dedere* eſt ad perpetuum. *Damus* eſt amicis. *Dedimus* tantum hoſtibus. C.

Da te mihi viciſſim] Id eſt, quemadmodum nunc ego verba tua audiui, ita viciſſim te mihi da; vti quod neceſſarium eſt facias, ne reſciſcat pater, amicam filii ſui eſſe meretricem. E.

11 *Nam amici*] Iuſta petitio: ſuccurrendum eſt amico, ne quid illi incommodi accidat. *Amici*] Plus gratiae habet, quam ſi dixiſſet *Clitiphonis*. Et *amicus*, animi eſt: *Amator* vero, corporis. Et *Amator* eſt ad tempus: *amicus* qui perpetuo amat. C.

Lege et diſtingue, *Nam amici quoque res, éſt videndum, in.* B.

12 *Ne quid de amica*] Ἀποσιώπησις. *O Iuppiter!*] Exclamatio terribilis pene ex nimio gaudio deſipientis. Tanquam Syrus aliquid dixiſſet, quod videretur deſipienti vergere in nuptiarum impedimentum. C.

O Iupiter!] Per προσφώνησιν omiſſis vocibus ſerui, ſecum Clinia gaudet. Parum credit ſibi contigiſſe, quod efficitur in gaudio repentino, niſi aliquid procreatur. E.

13 *Nubet mihi*] Hinc omnis laetitia dependet. *Interloquere?*] Hoc loco *inter* non auget, quemadmodum in verbo *intercipit*, *interbibit*. Eſt autem *interloqui*, impedire et interpellare loquentem. *Interloquere?*] Quaſi *loqueris inter me*, i. e. inter meum ſermonem, illum interrumpendo et in eius medium te interponendo. C.

Siccine mibi] Al. *ſiccine me.* L.

Plerique libri, *Sicine me.* B.

14 *Fer me*] Id eſt, *tolera.* Tolerandus eſt, qui ex amore deſipit, quia amor Deus eſt, et non voluntas: cogit enim hominem ad id quod vult. *Fer me*] Quia *amor* et *odium*, vt teſtatur A. Gellius (Lib. 1, c. 3.), *duae ſunt ferociſſimae affectiones. Hercle vero*] *Vero*, vt plurimum ironiae conuenit. Virg.

CL. Deorum vitam apti ſumus. SY. fruſtra operam, opinor, ſumo.

CL. Loquere; audio. SY. at iam hoc non ages.
CL. agam. SY. videndum eſt, inquam,
Amici quoque res, Clinia, tui in tuto vt collocetur.
Nam ſi nunc a nobis abis, et Bacchidem hic relinquis,
Senex reſciſcet ilico, eſſe amicam hanc Clitiphonis:

(Aen. IV, 93.) *Egregiam vero laudem, et ſpolia ampla refertis. Sane* et *vero* pronunciandi adiumento in verbis negationem habent, licet confeſſionem afferre credantur. C.

15 *Deorum vitam*] Quae laetitiae plena eſt et felicitatis, nulla admixta triſtitia. Et hyperbolicus ſermo ab affectione procedens. *Fruſtra operam, opinor, ſumo*] Quod vulgo dicitur, *capio poenam*, cum tamen poena duntaxat dicatur de punitione. Nam, vt vult Priſcianus, a *poena*, *oe* diphthongo in *u* mutata, deducitur *punio;* et ideo non eſt dicendum, *ſumſi magnam poenam pro te*, ſed potius *tua cauſa multos cepi* ſeu *ſumſi labores*, aut *plurimum tua cauſa laboraui. Opera* autem dicitur *operatio*, *labor*, *induſtria*. Ideo ſic intellige, *Fruſtra laborabo ſermonem apud te facere, cum tu gaudio deſipiens aures mihi non praebes*. C.

Deorum vitam apti] Πάρισον ſiue παραβολή, quae ſunt ſpecies ὁμοιώσεως. ſe quaſi Deum eſſe aſſerit, vt in Andria: *Deorum vitam propterea eſſe ſempiternam arbitror. Apti* ſignificat adepti. E.

Deorum vitam apti] Euripid. apud Stobaeum, Serm. 254. Θεοῦ βίον ζῆν ἀξιοῖς ἄνθρωπος ὤν. L.

Noſtri perperam *adepti*. Caeterum *apti* eſt a verbo *apiſcor*, h. e. adipiſcor. B.

16 *Hoc non ages*] Id eſt, *audies*. In Andria *Hoccine agis? Inquam*] Verbum hoc vim interdum maximam habet ad adhortationem. Et *videndum eſt*, et *vide*, magna aggreſſuris dicuntur. Et *inquam* vtimur nonnunquam in repetitione ſupra dictorum. C.

Videndum eſt, inquam] Perſuadet ſeruus Cliniae, vti ſecum ducat meretricem ad domum patris, ne, ſi remanſerit in domo, facile ſenex filii amicam poſſit agnoſcere. E.

19 *Noſter*] Cum ſtomacho. C.

Omnes libri, praeter Bembinum, habent recte *Noſter*, pro *Senex*, quod eſt illius interpretamentum. B.

Si abduxeris, celabitur itidem, vt celata adhuc est.
CL. At enim istoc nihil est magis, Syre, meis nuptiis aduorsum:
Nam quo ore appellabo patrem? tenes, quid dicam? SY. quidni?
CL. Quid dicam? quam causam afferam? SY. quin nolo mentiare:
Aperte, ita vt res sese habet, narrato. CL. quid ais? SY. iubeo
Illam te amare, et velle vxorem: hanc esse Clitiphonis.
CL. Bonam atque iustam rem oppido imperas, et factu facilem.

Et

20 *Si abduxeris*] Recte *abduxeris*: nam *abducitur* proprie quod alienum. C.

21 *At enim istoc*] Haec res mihi videtur esse vehementer contraria. Nam quomodo rogabo patrem vt mihi filiam det, si sciat meam amicam esse meretricem? E.

22 *Quo ore*] Sic dicimus, quando aliquid pudendum committimus. *Appellabo?*] Si duxero Bacchidem. C.

23 *Quin*] *Immo*. Cautus seruus ea admonet, quae non eruhnt aduersa nuptiis. C.

Quin nolo mentiare] Hoc ex consilio dicit seruus, vti non mentiatur, sed continuo dicat, illam filiam Chremetis se vxorem velle, et esse hanc amicam Clitiphonis. Sic enim persuasurus est postea domino seruus, tale repperisse se consilium, vti a Menedemo filius petat pecuniam, quo quasi dicat, se velle filiam Chremetis vxorem ducere, vti ad nuptias habeat necessaria: et hoc credat senex propterea adolescentulum petere, quo per fallaciam dari possit; ita vt, cum vtrumque dixerit adolescens, per fallaciam dicere credatur. E.

Concinnius fuerit, *Quid dicam? quid causae afferam?* B.

24 Concinnius est, pro *narrato* reponere *narrare*. Dicturus enim erat Syrus *Iubeo:* sed Clinia admiratione percussus iuterpellauit, dicendo *Quid ais?* B.

25 Ne *Vxor* hic primam corripiat, forte legi debet, *Illanc amare et velle te vxorem: esse hanc Clitiphonis.* B.

26 *Bonam atque iustam*] εἰρωνικῶς legendum. C.

Et scilicet iam me hoc voles patrem exorare, vt celet
Senem vostrum. SY. Immo, vt recta via rem narret ordine omnem. CL. hem!
Satin' sanus es, aut sobrius? tu quidem illum plane prodis.
Nam qui ille poterit esse in tuto? dic mihi.
SY. Huic equidem consilio palmam do: hic me magnifice effero,
Qui vim tantam in me, et potestatem habeam tantae astutiae,
Vera dicendo vt eos ambos fallam: vt quum narret senex

Voster

27 *Scilicet*] Haec particula hic indignanter poni potest, vt si quis dicat, *Et quis est qui de me male loqui possit? Scilicet* hic ponitur ironice, quasi quod dici solet, *Deus sciat.* Vt alibi: *Id populus curat*, scilicet. Et Virg. (Aen. IV, 379.) Scilicet *is superis labor est.* *Vt celet senem vostrum*] Dicimus enim, *celo tibi hanc rem*, et *celo te de hac re.* Intelligendum, *celet* senem de Bacchide. C.

Vt celet senem vostrum] Nesciens adolescens (excidit *cur* Z.) hoc consilium adiecit. Et (*adiecit*, *dicit* Z.) fortasse hoc velis, vt celet patrem Clitiphonis noster senex, quod ipsius amica sit meretrix. E.

29 *Prodis*] *Prodere* proprie ad parentes refertur: sed nonnunquam ad eum cui res alterius demandata est, et cuius consilio alter regitur. Alii legunt *perdis*. C.

Vulgare *Prodis* melius est, quam Bembini *Perdis*. Cf. supra III, 1, 70. Hec. IV, 4, 50. B.

31 *Huic consilio palmam do*] Translatio a victoribus, quibus dabatur *palma*. Contrarium est huic illud: *Do manus.* *Palmam do*] H. e. *assentio*. More paciscentium, qui assentientes *palmam* porrigunt. C.

Consilio palmam do] Id est, maximam victoriam et gloriam mihi concedo, *vt verum dicendo ambos fallam.* Secundum hoc quod supra diximus, vt non credat senex noster amicam filii sui esse meretricem, etiamsi audierit. Quod fit per figuram διασυρμὸν, quae est eleuatio, quando auditorem vera dicendo in errorem inducit. E.

32 Nescio an pro *tantae* auctor scripserit *tantam*. B.

Voſter noſtro, iſtam eſſe amicam gnati, non credat tamen.
CL. At enim ſpem iſtoc pacto rurſum nuptiarum omnem eripis:
Nam dum amicam hanc meam eſſe credet, non committet filiam.
Tu fortaſſe quid me fiat parui pendis, dum illi conſulas.
SY. Quid, malum, me aetatem cenſes velle id aſſimularier?
Vnus eſt dies, dum argentum eripio: pax: nihil amplius.

34 *Non credat tamen*] H. e. reuera ſciat contrarium, q. d. *in quo decipietur?* vel *erit pulcra*, vt dici ſolet, *deceptio!* vbi quis, vt credit, non decipitur. Quod ita erit in tuo patre, quem putas iri falſum. C.

Venuſtior collocatio eſt in Bemb. *eſſe iſtam amicam*, vt *iſtam* ſit in accentu. B.

35 *At enim ſpem*] Si enim crediderit ſenex amicam filii ſui eſſe meretricem, filiam ſuam mihi non dabit. E.

36 *Meam eſſe credet*] Neceſſario ſi Chremes Bacchidem gnati amicam non crediderit, Cliniae eſſe crediderit. *Committet*] Bene de filia *committet* dixit; quia proprie magna *committimus*, et ea, ſecundum Donatum, quae ſalutem in dubio habent. C.

37 *Paruipendis*] In Reg. exempl. *parum curas:* atque ita in aliis vett. codd. L.

Ne ſit verſus hypermeter, emenda, *Tu fors quid me fiat* etc. B.

38 *Quid? malum!*] *Malum*, interiectio eſt iraſcentis. *Me aetatem*] *Aetatem* poſuit pro *diu*. Alibi: *Iam dudum: aetatem lites factae inter eos.* C.

Quid? malum!] Credis hoc me velle ſimulare (excidit, *ſemper*, aut *diu* Z.). *Malum* autem interiectio nihil ſignificat, ſed exclamationis continet locum. Quomodo Cicero pro Scauro: *Quae, malum, eſt iſta ratio?* E.

39 *Vnus eſt dies*] Aſſignat tempus pro ratione. Non vult Chremetem diu credere Bacchidem Cliniae eſſe amicam. *Pax!*] Aduerbium comicum, et ſignificat *tantum*. C.

Argentum eripio. pax!] Plautus Pſeud. v, 1, 33. *Itaque dum enitor, pax! iam pene inquinaui pallium.* Auſon. Idyl. 12

CL. Tantum ſat habes? quid tum quaeſo, ſi hoc pater reſciuerit?

SY. Quid ſi redeo ad illos, qui aiunt, Quid ſi nunc coelum ruat?

CL. Metuo, quid agam. SY. metuis? quaſi non ea poteſtas ſit tua,

Quo velis in tempore vt te exſoluas, rem facias palam.

CL. Age, age, traducatur Bacchis. SY. optume; ipſa exit foras.

ACTVS QVARTI SCENA IV.

BACCHIS. CLINIA. SYRVS. DROMO. PHRYGIA.

SATIS pol proterue me Syri promiſſa huc induxerunt: De-

12. *Totum opus hoc ſparſum, crinis velut Antiphilae: pax!* Priſcian. libr. XIV. *Pax* παντελῶς, *aduerbium comicum, quo vtitur Terentius, quod ſimiliter Graecum eſt.* Erit ergo πάξ. Sed antea, vt Heſych. notat, πάξ ὑπόδημα, ἐνυποδήτον, deſignabat: Latini *baxeas* dixerunt. Plaut. Menaechm. II, 3, 40. *Quis iſte eſt peniculus? qui extergentur baxeae.* Apul. Flor. 2. *Baxeas iſtas de ſutrina praeſtinare.* L.

40 *Pater reſciuerit?*] V. C. *ſenex reſc.* L.

41 *Si nunc coelum ruat?*] Verbum vſitatum in eos qui ſubtimidi in re peragenda, ſemper dicere ſolent, *quid ſi hoc vel illud accideret?* Et oſtendit ſuo reſponſo, talia dicta eſſe ridicula, per hoc quod dicit, *Quid ſi rideo.* C.

Quid ſi nunc coelum ruat?] Stultus metus eſt de coeleſtibus metuere. Ergo ſtulte es in metu, et ſic ponis, quod fieri omnino non poteſt. Vt ſit argumentum ab impoſſibili. E.

42 *Quaſi ea poteſtas non ſit*] Pulchre perſuadet, vt faciat hoc quod monetur, cum dicit in poteſtate eius futurum, quo velit tempore, vt ſe exſoluat. E.

43 *Rem facias*] V. C. *et rem facias.* L.

44 *Age, age*] Vox conſentientis, et qui victus eſt rationibus callidi ſerui. *Optume exit*] Παρασκευὴ eſt alterius Scenae. C.

1 *Satis, pol, proterue*] Reſtat ad fallaciam et ad extorquen-

Decem minas, quas mihi dare pollicitus eſt. quod ſi is nunc
Me deceperit, ſaepe obſecrans me, vt veniam, fruſtra veniet:
Aut quum venturam dixero et conſtituero, quum is certe
Renunciarit, Clitipho cum in ſpe pendebit animi:
Decipiam, ac non veniam: Syrus mihi tergo poenas pendet.

CL.

quendum argentum, vt Bacchis irata a Syro placetur, et ad Menedemum tranſeat. *Satis pol*] Meretricis conqueſtio exprimitur, cuius tota indignatio dependet ex non tradita pecunia. *Promiſſa*] Cicero (in fragmentis), *Promiſſa tua memoria teneas.* Aliter accipitur, cum dicimus *promiſſa barba.* Nam *promittere* eſt polliceri: et ad magnitudinem nutrire. Plautus (Rud. II, 3, 46.), *Capillum promittam.* *Promiſſa*] Dicitur *promiſſum* et *promiſſio.* *Promiſſio* et *pollicitatio* eandem vim habent. ſed *pollicitatio*, maioris aſſeuerationis eſt. *Huc induxerunt*] *Inducitur* aliquis, cum verbis alterius decipitur. In Andria, *Vide quo me inducas.* C.

Satis, pol, proterue] Satis aſpere. E.

Noli poſt *induxerunt* pleniorem ponere diſtinctionem. *Decem minas quas*, h. e. *decem minae quas.* Sic And. Prol. 3. et ſupra IV, I, 41. B.

2 *Pollicitus*] *Pollicemur* magis ſponte: *Promittimus* rogati. C.

Repone ob verſum, *Dare eſt pollicitus.* B.

3 *Vt veniam, fruſtra veniet*] Pulchra permutatio eiuſdem verbi per tempora, quae conuenit iratis. C.

Ratio verſus requirit, vt dictio *me* praecedenti verſui adſcribatur. Vti codd. Faerni omnes habent. B.

4 *Aut cum venturam*] Immo potius vero me eſſe venturam * (forte excidit, *conſtituero* Z.). E.

Lege cum Goueano et Guyeto *certo*, pro *certe.* B.

5 *Spe pendebit animi*] Quod eſt corporis, ad cruciatum animi tranſtulit. Supra viſum eſt, quam torqueantur amantes in amicarum exſpectatione. C.

Lege *Renunciabit*, vt *Pendebit.* B.

6 *Ac non veniam*] Mira meretricis calliditas exprimitur. Iam cogitauit, quemadmodum Syrus videatur apud Clitiphonem

CL. Satis ſcite promittit tibi. SY. atqui tu hanc iocari credis?
Faciet niſi caueo. BAC. dormiunt: ego pol iſtos commouebo.
Mea Phrygia, audiſti, modo iſte homo quam villam demonſtrauit
Charini? PH. audiui. BAC. proxumam eſſe huic fundo ad dextram? PH. memini.

BAC.

nem vanus et mendax, ex quo ab illo verberetur. *Mihi*] In meam vltionem. Virg. (Aen. I, 136.) *Poſt mihi non ſimili poena commiſſa luetis.* *Poenas pendet*] Perſoluet. Virg. (Aen. VI, 20.) *tum pendere poenas Cecropidae iuſſi.* C.

Tergo poenas] *Tergo*, id eſt, dorſo. Siquidem *tergum tergi* dorſum: *Tergus* vero *tergoris*, corium dicitur. E.

7 *Satis ſcite*] Hoc cum riſu pronunciandum. *Scite*] *Pulchre*. In Andria, *Scitus puer.* *Promittit*] Scilicet, *venturam*. *Hanc credis?*] *Hanc*, et ad contemtum et ad odium dixit. Habent enim iſta pronomina quandam emphaſin. C.

Satis ſcite promittit] Id eſt, valde eleganter promiſſa tibi dabit; per vtrique per . . . (*Per riſum id pronunciari, per ſe Z.*) intelligitur. E.

8 *Dormiunt*] Otioſi ſunt et negligentes. *Pol iſtos commouebo*] Bene *iſtos*, quaſi odioſos. In Eunucho, *Cum milite iſto.* Virg. (Aen. IX, 94.) *aut quid petis iſtis?* Haec enim pronomina ſpernentis ſunt, odiumque monſtrantis. C.

Dormiunt: ego pol] Vult excitare eos, qui ſibi pecuniam promiſerunt, nec dederunt: vti fingat ſe euocatam eſſe a neſcio quo, et velle diſcedere. Itaque, conſentiente ancilla, fingit mendacium. E.

9 *Mea Phrygia*] Hoc eſt proprium meretricis, vltro excludere amantem, et alium recipere, vel ſe ad alium conferre. *Phrygia*] Nomen a regione, ſicuti *Leſbia*, *Andria*, *Samia*. *Quam villam*] *Villa*, domus in agris, quo ruſtici res vehunt, et euehunt. Virg. (Ecl. I, 83.) *Et iam ſumma procul villarum culmina fumant.* Vterer Varronis teſtimonio ex primo de Re Ruſtica (I, 2. *Villicus agri colendi cauſa conſtitutus atque appellatus a villa, quod ab eo in eam conuehuntur fructus, et euehuntur, cum veneunt*) ad Fundaniam, niſi notum eſſet. C.

Recte Faerniani et noſtri libri, *audiſtiu*. B.

10 *Ad dextram*] Inducit memorem meretricem, nec obli-

B A C. Curriculo percurre: apud eum miles Dionysia agitat.
S Y. Quid inceptat? **B A C.** dic me hic oppido esse inuitam, atque asseruari:
Verum aliquo pacto verba me his daturam esse, et venturam.
S Y. Perii hercle! Bacchis, mane, mane; quo mittis istanc? quaeso,
Iube maneat. **B A C.** i. **S Y.** quin est paratum argentum. **B A C.** quin ego maneo.

S Y.

oblitam vbi sit, et quid agat amans. Nam huiuscemodi mulieres nil aliud agunt, nil aliud curant, quam quomodo aliquid ab amantibus extorqueant. C.

11 *Curriculo*] Hoc loco aduerbium, alias nomen. *Apud eum miles*] Hic est de quo superius Syrus, *Nam miserum quendam offendi ibi militem, Eius noctem orantem; haec arte tractabat virum. Dionysia agitat*] Aliter *agitat* accipitur, quum dicimus *agitat conuiuia et Dionysia:* et aliter quum dicimus, *agitat vitia.* Iuuenalis (Sat. 1, 52.), *Haec ego non agitem?* C.

Curriculo percurre] Propera et festina. E.

12 *Quid inceptat?*] Tanquam de magno facinore dixit. Nam *inceptare* et *incipere*, magnorum est facinorum. *Seruari*] *Custodiri:* vel melius *suspiciose obseruari:* vt illud Virgilianum (Georg. 1, 335.), *Quod superest, coeli menses et sidera serua.* C.

Quid inceptat] Mſ. R. et vett. libb. *quid haec inceptat.* L.

Omnes nostri, *Quid haec coeptat?* Ita Phorm. IV, 3, 21. B.

13 *Verba his me*] Hoc est, me dicturam aliquid, vnde decipiam illos. E.

Et venturam] V. C. *atque venturam.* L.

14 *Mane, mane*] Haec singula verba, si diligenter notes, Syri magnam trepidationem indicant: ideo statim de argento mentionem fecit, in quo lis omnis pendebat inter Syrum et Bacchidem. C.

15 *Quin*] Pro *immo* hoc loco ponitur. *Quin*] Repetit Bacchis Syri verbum, vt mos est iratorum. C.

Quin est paratum] Intellexit seruus callidus, quod idcirco se arcessiri diceret, quod argentum quaereret. Et hac ratione ei pollicetur. *Quin ego hic*

SY. Atqui dabitur. BAC. vt lubet, num ego in-
sto? SY. at scin' quid, sodes?
BAC. Quid? SY. transeundum nunc tibi ad Me-
nedemum est, et tua pompa
Eo traducenda est. BAC. quam rem agis? scelus.
SY. egone? argentum cudo,
Quod tibi dem. BAC. dignam me putas, quam
illudas? SY. non est temere.

maneo] Qui (*Cui* Z.) argentum dari posset, et nihilominus illud fieri, quod dispositum esset. Itaque et de tempore adiecit, *Atqui iam dabitur*. E.

16 *Nam ego insto?*] Fingit se non magnopere curare, vt habeat argentum: quemadmodum faciunt hi qui defessi sunt diu petendo aliquid. *Sodes*] Blandientis aduerbium. C.

Lege *Atqui iam dabitur*. Post verba *Scin quid sodes* subaudi *facias*, vel *facere te velim*. B.

17 *Tua pompa*] Id est, nobilis comitatus, scilicet ancillae decem, et caeteri comites qui venerunt. E.

18 *Eo*] Ridicule additum: vt sit *Eo*, loci aduerbium. *Quam rem agis? scelus*] In Andria, *Vbi est illic scelus*. Et ad intellectum, non ad verba redigitur. Nam et *scelus*, *scelestus* intelligitur. Et plus dixit quam, *sceleste:* vt, *Tu nihil nisi sapientia es*. Martial. (XI, 92, 2.) *Non vitiosus homo es, Zoile, sed vitium*. *Argentum cudo*] Ioculariter dixit. *Cuditur* enim *pecunia*, dum imprimitur. C.

Egone? argentum cudo.] Quaeris cur te ad Cliniam transire volo? argentum cudo: id est produco quod tibi dem. *Cudo* proprie est compono vel tundo, vnde *Incus*, vbi tunditur ferrum. E.

Bembini *Ego* cum deteriorem efficiat accentum τῶ *Scelús;* cum nostris lege *Egon*. B.

19 *Quam illudas?*] In Andria, *Adeone vobis videmur esse idonei, in quibus sic illudatis?* *Illudo in te*, septimo casu: et *illudo te*, accusatiuo dicimus. Dicitur quoque *illudo tibi*. *Non est temere*] Sic dicitur quando aliquid fit non sine magna ratione. C.

Quam illudas?] Per accusatiuum casum hic dictum est. Virgilius (Aen. II, 64.), — — *Certantque illudere capto*. per datiuum. Item ipse (Aen. IX, 634.) *Virtutem illude superbis*. E.

Non est temere] MS. R. *Non hoc temere est*. L.

Bac. Etiamne tecum hic res mihi eſt? Sy. minime: tuum tibi reddo.
Bac. Eatur. Sy. ſequere hac. heus, Dromo. Dro. quis me volt? Sy. Syrus. Dro. quid eſt rei?
Sy. Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos propere.
Dro. Quamobrem? Sy. ne quaeras: efferant, quae ſecum huc attulerunt.
Sperabit ſumtum ſibi ſenex leuatum eſſe harunc abitu.
Nae ille haut ſcit, paulum lucri, quantum ei damni apportet.
Tu neſcis id, quod ſcis, Dromo, ſi ſapies. Dro. mutum dices.

20 *Hic*] *In bacre*, vt ad Menedemum traducar. Eſt enim cum interrogatione legendum, ita, vt neget, non veniſſe ea gratia. C.

Etiamne eſt adhuc, amplius, diutius. Non igitur aegre fert, quod cum ſeruo ſibi res ſit; ſed quod tam diu et fruſtra; cum eius promiſſae decem minae non appareant. Reſpondet Syrus, *Minime*, diutius: Reddo tibi *tuum*, h. e. quod tibi pollicitus ſum. Cf. Adel. II, 2, 41. B.

21 *Eatur*] Cito flectitur, et quia mulier et meretrix, quae trahitur minimo lucello. Et *eatur* imperſonaliter, q. d. *a me*, vel *a meis ancillis*. C.

Sequere hac] Mſ. R. *ſequere me hac*. L.

23 *Quamobrem*] Dromo vtpote tardiuſculus non intelligit Syri conſilium. De eo ſuperius, *Ille Cliniae ſeruus tardiuſculus eſt*. C.

Et ferant, quod omnes praeter Bembinum habent, a ſenſu repudiatur, et ortum eſt ab antiqua ſcriptura, *ecferant*, i. e. efferant. B.

24 *Sumtum ſibi leuatum*] Cum diſceſſerit tanta ancillarum multitudo, dominus credet ſibi alleuatum ſumtum, id eſt, impenſam. ſed neſcit ex ea re damnum ad ſe eſſe venturum, dum hac re maxime ab eo extorquebitur argentum. E.

25 *Damnum*] *Damnum* rei eſt; *Malum* vero, hominis. Perſoluet Chremes argentum ex fallacia Syri: quod erit maius *damnum*, quam ſi permanſiſſet meretrix. C.

Bentleius ita edidit, *Nae ille haút ſcit*, hoc *paulúm lucrí quantum eíi* etc. Z.

26 *Tu neſcis id, quod ſcis,*

ACTVS QVARTI SCENA V.
CHREMES. SYRVS.

ITA me Di amabunt, vt nunc Menedemi vicem
Miseret me, tantum deueniſſe ad eum mali.
Illancine mulierem alere cum illa familia?
Etſi ſcio, hoſce aliquot dies non ſentiet:
Ita magno deſiderio fuit ei filius.

Verum

Dromo] In Eunucho, *Tu pol, ſi ſapis, quod ſcis neſcis.* Non poſſumus *neſcire* quod *ſcimus*: ſed ita, vt *concordia diſcors.* Virg. (Aen. XI, 695.) *ſequiturque ſequentem. Neſcis id, quod ſcis*] Hoc eſt quod dicitur, *Quod ſcis, neſcis.* Prouerbiale eſt, et multum apud dialecticos tractatum: vt, *facio* et *non facio*, et *amicus ſum* et *non ſum*, et *audio* et *non audio*, et caetera huiuſmodi. C.

Tu neſcis] Id age, vt neſciſſe videaris; et ille per ὑπερβολήν, *mutum me dices.* E.

1 *Ita me Di amabunt*] Hic eſt tranſacta Syri fallacia, et tandem extorquetur argentum: et idem eſt Chremes, qui fuit in prima Comoediae parte. Miſeretur enim Menedemi, et eius vicem dolet, credens Bacchidem amicam Cliniae eſſe. C.

Ita me Di] Diſcedentibus ancillis ſenex ingemiſcit, quod tanta ad Menedemum multitudo ventura ſit: quam et ipſe cum vnam diem ſuſtineret, magno ſe dixit affectum damno. Nam et domina pytiſſando, id eſt, leuiter guſtando et ſpuendo, multum vini abſumit, et reliqua familia. Siquidem per χαρακτηρισμόν, id eſt, futurae rei deſcriptionem, argumentatur quid ſit conſequens: videlicet filii diſceſſio. et eſt ἠθοποιΐα, quae fit, quando loquentem introducimus quamlibet perſonam. E.

2 *Tantum mali*] Proprius dixiſſet *damni:* niſi ad aegritudinem animi referas. C.

3 *Illancine mulierem*] Hoc eſt quod ſupra dixi, iſta pronomina afferre contemtum et odium. *Cum illa familia?*] Cum ſtomacho dixit, id quod ſuperius facete Syrus *pompam* appellauit. C.

Illancine mulierem?] Priſcian. lib. 12. L.

5 *Ita magna deſiderio*] Vix inprimis explebile deſiderium illius rei eſt quam diu optauimus: ſed eius poſtea in dies paulatim nos ſatietas capit. C.

Magno deſiderio fuit] Tantum

Verum vbi videbit tantos sibi sumtus domi
Cotidianos fieri, nec fieri modum,
Optabit rursum vt abeat ab se filius.
Syrum optume eccum. SY. cesso hunc adoriri?
CH. Syre. SY. hem.
CH. Quid est? SY. te mihi ipsum iam dudum exoptabam dari.

CH.

tum desiderium filii absentis pater habuit, vt primis diebus damna a meretrice non sentiat. E.

Versum hunc spurium esse, et ex nota marginali huc irrepsisse puto; quia ab vno cod. abest, et *fuit* ineptum est pro *est*. Nam Cliniae desiderium, quem nondum senex viderat, in horas iam crescit. Adde, quod versu abhinc tertio rursus veniat *Filius*, et in fine itidem: nimis inuenuste. B.

7 *Nec fieri modum*] Quod plus est, et ad prodigalitatem accedit. C.

Pro *Cotidianos* sensus requirit aduerbium *Cotidiano*, h. e. cotidie; quod occurrit Plaut. Capt. III, 5, 66. Cic. Verr. IV, 8. et Charisius in aduerbiis p. 177. *Cotidiano* numerat ex Afranio et Frontone. B.

9 *Eccum!*] In Andria, *Atque eccum, video.* Superius dixi, *eccum, ellum* resolui per aduerbia, non per nomina: sed tamen secundum Donatum (ad And. III, 3, 48.) *eccum*, quasi *ecce eum*, veteres dixerunt. *Eccum, ellum*: quod apertius significat *ecce eum, ecce illum*. *Cesso hunc adorari*] Quasi de improuiso alloqui, aggredi. In Andria: *Hiccine me si imparatum in veris nuptiis Adortus esset? Adoriri* dicitur, qui ex insidiis repente inuadit. Dictum ab eo, quod corpora aggredientium exurgant subito, atque increscant. *Hem!*] Interiectio laeti, alias perturbati. C.

10 *Te mihi ipsum iamdudum*] Laurentius Valla, Vir omnium nostrae aetatis eruditissimus, dicit, *dudum* et *iamdudum*, de paruo tempore dici, vnius horae, aut semihorae, aut duarum horarum, vel ad summum quatuor. Sed Donatus illud Terentianum exponens (Eun. IV, 5, 8.) *Iamdudum: aetatem. Lites inter eos factae:* sic inquit, Quia *iamdudum* infinitae morae est, addit *aetatem* vt ostendat multum abiisse temporis: vt factum est. *Iamdudum: aetatem*, pro longinquo tempore. Lucilius, *Vt multos, mensesque diesque: Non*

CH. Videre egisse iam nescio quid cum sene.
SY. De illo quod dudum? dictum ac factum reddidi.
CH. Bonane fide? SY. bona hercle. CH. non possum pati
Quin tibi caput demulceam: accede huc, Syre:
Faciam boni tibi aliquid pro ista re, ac lubens.
SY. At si scias, quam scite in mentem venerit.
CH. Vah! gloriare euenisse ex sententia?

SY.

tamen aetatem. *Aetatem*, diu, longinquoque tempore, ac prolixo, vt est aetas, et quae sequuntur. C.

Optabam, quod in Bemb. reperitur, ab antiquis Correctoribus est. Lege *Exopto*. Cf. And. 1, 4, 1. B.

Daceria verba *Quid est*? ipsi quoque Syro tribuenda censet. Male. Melius conueniunt Chremeti cupienti audire, quid cum sene egerit. Z.

11 *Videre egisse*] Colligit hoc ex verbis Syri, a quo exoptaretur: credebat enim senex, se a seruo non optari, nisi gratia fallaciae in Menedemum. C.

Videre egisse] De eo quod tecum locutus sum, videris iam aliquid fecisse. Nam supra ait, *Huic nostro tradita est prouincia*. E.

12 *Ac factum reddidi*] Secure et cum magna audacia pronunciat: et plus est, quam si diceret, *feci*. C.

Dictum ac factum] Hoc est, cum dixisses, factum continuo reddidi. E.

13 *Bona hercle*] *Hercle* ornatiua particula. In Andria: *puer hercle'st*. Hoc loco potest esse affirmatiua. C.

Distingue sic; *Bonan fide*? SY. *Bona*. CH. *hercle non possum pati*. B.

14 *Caput demulceam*] Magni blandimenti signum, quod fit, quoties in re optata domino seruus ex sententia obsequitur. C.

Tibi caput demulceam] Quod solet fieri his qui placent, vt manus per caput tractu ducta, quasi quaedam videatur esse laudatio. E.

15 *Boni aliquid*] Non dicit quid: vt eum laetiorem reddat, et in spe magni boni detineat. C.

16 *Scite in mentem*] Ms. R. *Scite mihi in mentem*. L.

17 *Gloriare euenisse?*] Hoc tibi pro voluntate contigisse gloriaris? E.

SY. Non hercle vero, verum dico. CH. dic, quid est?
SY. Tui Clitiphonis esse amicam hanc Bacchidem
Menedemo dixit Clinia; et ea gratia
Secum adduxisse, ne tu id persentisceres.
CH. Probe. SY. dic sodes. CH. nimium, inquam. SY. immo si scias.
Sed porro ausculta, quod superest fallaciae.
Sese ipse dicet tuam vidisse filiam:

18 *Hercle vero*] Aduerbia sunt confirmatiua. *Non hercle vero: verum dico*] Negat se gloriari, et se veridicum fatetur: vt hi, qui re magna peracta, fingunt se non gloriari: vt sint maioris fidei et auctoritatis. C.

19 *Tui Clitiphonis*] Hoc est, quod superius Syrus, *Qui vim tantam in me, et potestatem habeam tantae astutiae, Vera dicendo, vt eos ambos fallam.* Inferius Chremes non credet Menedemo Bacchidem Clitiphonis esse amicam. C.

Tui Clitiphonis] Hoc est, illud consilium, quod supra significatum est, vt veritas dicta nihilominus implicare possit errorem. quippe cum dicit Clinia patri, *Clitiphonis amicam esse hanc:* vt hoc dum indicat seruus, nihilominus dominus filii sui amicam meretricem esse non credat. E.

21 Deest *se;* cum prius non *se*, sed Bacchidem dixerit. Lege *Se eam traduxisse.* vt IV, 3, 44. et IV, 4, 22. B.

22 *Immo sic satis*] *Sic* dixit, vt qui suspicaretur a Chremete dictum, nimium inquam, non serio, sed ioco. C.

Omnes nostri *Immo sic satis.* Recte. Cum enim laudaret fallaciam Chremes *Probe, Nimium*: Syrus ficta modestia respondet, *Sic satis;* mediocriter. B.

23 *Superest fallaciae*] V. C. *Super fallaciae est.* L.

Repone *Quid super fallaciae est.* B.

24 *Tuam vidisse filiam*] Neque hoc Menedemo crediturus est Chremes, dum dicet inferius, *Et illum aiunt velle vxorem.* C.

Lege *Se deinde dicis tuam* etc. Nam *Dicis* est in Regio, et duobus Faerni optimis. *Sese ipse* cum sit insulsum; quis enim alius hoc diceret: repone *deinde.* vt IV, 8, 24. it. Prol. 3. B.

Eius sibi complacitam formam, postquam aspexerit:
Hanc cupere vxorem. CH. modone quae inuenta est? SY. eam.
Et quidem iubebit posci. CH. quamobrem istuc, Syre?
Nam prorsum nihil intelligo. SY. hui, tardus es.
CH. Fortasse. SY. argentum dabitur ei ad nuptias,
Aurum, atque vestem, qui, tenesne? CH. comparet?
SY. Id ipsum. CH. at ego illi neque do, neque despondeo.
SY. Non? quamobrem? CH. quamobrem? me rogas? homini! SY. vt lubet.

Non

27 *Iubebit posci*] Id est, *peti*. *Petimus* aliquid precario: *Poscimus* imperiose: *Postulamus* iure. C.

Et quidem iubebit posci] Et volet vt filiam tuam pater suus postulet. quam rem cum non intellexisset, cum simulata videretur, respondit ille, vti argentum filio dari possit ad nuptias necessarium. E.

28 *Prorsus nihil intelligo*] *Prorsus* pro eo quod est *omnino*. Sunt qui coniunctionem velint. Vel *prorsus*, *certe*, *recte*, *vere*. Et dicitur quasi *porro versus*. Nam *prorsum* est *porro versum*, id est, ante versum. Hinc et *prorsa oratio*, quam non inflexit cantilena. *Hui*] Interiectio mirantis. Et hoc cum gestu seruili, et leuiori personae congrue dictum. C.

Tardus es] Seruius ad Ecl. x, 19. L.

Omnes nostri *Prorsus*: quod est melius. Nam *Prorsus* abiecto *s* trochaeus est, ad Graeci metri morem. B.

29 *Argentum dabitur*] Scilicet a Menedemo. Inferius Chremes non immemor verborum Syri, Menedemo dicet, *Et illum aiunt velle vxorem: vt quum desponderis, Des qui aurum, et vestem, atque alia, quae opus sunt, comparet*. C.

30 *Qui*] Pro *quo*. C.

31 *Nec spondeo*] Proprie dixit. *Spondet* pater puellae: *Despondet* pater adolescentis. In Andria, *Placuit; despondi*. C.

Neque despondeo] Id est, non promitto: vnde *sponsa* dicitur. Nam et sponsio et dos a patre puellae dabatur. E.

32 *Fugitiuo dabo?*] A conditione personae Cliniam vituperat: nam *fugitiui* proprie *serui*. Vnde in edicto Aedilium

Non ego dicebam in perpetuum illam illi vt dares,
Verum vt ſimulares. CH. non mea eſt ſimulatio:
Ita tu iſtaec tua miſceto, ne me admiſceas.
Ego, cui daturus non ſum, vt ei deſpondeam?
SY. Credebam. CH. minime. SY. ſcite poterat fieri:
Et ego hoc, quia dudum tu tantopere iuſſeras,
Eo coepi. CH. credo. SY. caeterum equidem iſtuc, Chreme,
Aequi bonique facio. CH. atqui cum maxume
Volo te dare operam vt fiat, verum alia via.

lium Curulium, titulus eſt ſeruorum fugitiuorum, *Si quis fugitiuus, erroue ſit, noxaue ſolutus non ſit. Homini fugitiuo*] Dicitur *homo fugitiuus* et *ſeruus, fugitiuus*, non *Fugitiuus ſeruus*, quia tunc eſt ſuperfluum, vt teſtatur Quinctilianus (Forte Inſtit. vii, 4.) Ergo dicendum, *ſeruus fugitiuus*, vel *fugitiuus*, ſine additamento. C.

Me rogas? homini] Ita Reg. exempl. ſed mire variant alii ſcripti libb. quidam, *me rogas? fugitiuo dabo filiam*, etc. al. *homini fugitiuo dabo?* L.

Pro *Non? quamobrem?* repone *Nam quamobrem*. Eun. v, 2, 58. *Nam quid ita? Rogitas?* B.

33 *Non ego perpetuo*] Virg. (Aen. i, 73.) *Connubio iungam ſtabili, propriamque dicabo*. Illa datur *perpetuo;* quae omnes annos cum marito exigit. C.

Senſus poſtulat, *Non ego dicebam ſerio, vt illam illi dares.* In noſtris eſt *perpetuo*. Sed in vetere ſcriptura, *pptuo*, *ſerio* ſatis ſunt propinqua. B.

34 *Non mea eſt ſimulatio*] Boni et ſapientis viri hic ſenſus eſt, vt nunquam audeat, quod nunquam ſit facturus, polliceri. E.

Lege *Non meumſt ſimulatio*, h. e. mei moris, ingenii, officii. vt *Non eſt mentiri meum*. B.

35 *Tua miſceto*] Verba probi viri, qui non vult adhaerere conſilio alterius in re non probabili. C.

Ita tu iſtaec] Ita igitur haec efficito, vt ſine mea perſona haec compleas. E.

36 *Cui daturus non ſum*] Argumentum ab aequo. Non aequum, non leges ipſae concedunt, vt quis pater filiam alicui ſpondeat, deinde deneget. C.

39 *Iſtuc Chreme*] In re non probabili vult inire opinionem optimi ſerui, qui domino bona fide morem gerat, et pro viribus obſequatur. C.

Sy. Fiat: quaeratur aliud. ſed illud quod tibi
Dixi de argento, quod iſta debet Bacchidi,
Id nunc reddendum'ſt illi: neque tu ſcilicet
Eo nunc confugies, Quid mea? num mihi datum'ſt?
Num iuſſi? num illa oppignerare filiam
Meam me inuito potuit? verum, illud Chreme,
Dicunt, ius ſummum ſaepe ſumma eſt malitia.

Ch.

42 *Fiat: quaeratur aliud*] Aſtute et callide, in omnibus aſſentitur hero: quia iam lenibus verbis extorquebit argentum. C.

Quod tibi dixi de argento] Quod ſupra nos diximus, vt euentus impleret conſilium, hic nunc conficit: ſiquidem poſtea puella cognita eſt, pro qua iam debitor Chremes factus eſt, cum conſtet eam arrabonis nomine apud meretricem collocatam. E.

45 *Eo nunc confugies*] Id eſt, ad rationes, quas ſtatim callide ſubiicit. Magna vis eſt perſuaſionis: quoniam non prius amouemus ea quae is reſponderet, a quo aliquid petimus. C.

Num mihi datum?] Sane dominus hac reſponſione vti poſſet, vt non redderet argentum. Sed ſeruus callidus occurrit: non potes dicere, iſtud non te accepiſſe, neque iuſſiſſe, neque inuito (excidit *te* Z.) filiam oppignerare potuiſſe. E.

47 *Me inuito, potuit?*] Haec pro Chremete eſſent, et iure non teneretur reddere id argentum. C.

Pro *Verum* repone *Vere.* vt Adel. I, 3. *Profecto hoc vere dicunt.* B.

48 *Summum ius*] Id enim quod datum eſt, vtique reddendum eſt. Sed iure cautum eſt, vt filia quicquid acceperit, vel filiae nomine datum fuerit, quae in familia eſt, non recte datum videatur. Itaque aequitas eſt, vt debitum ſolui debeat; ius eſt vt ſic datum reddatur. Sed ille renititur a cauſa quod non debeat, et fit controuerſia ex negotio. *Summum ius*] Vulgo dicitur, *Qui plus poteſt, peius facit.* E.

Ius ſummum] Columell. prolog. lib. VII. *Nec ſane eſt vindicandum nobis quicquid licet: nam ſummum ius antiqui putabant ſummam crucem.* Hieronym. ad Innocent. de muliere ſepties icta: *Et o vere ius ſummum, ſumma malitia; poſt tanta miracula adhuc ſaeuiunt leges.* Menand. apud Stobaeum, Sermon. 185. ὁ δ' ὁρῶν τοὺς νόμους λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης φαίνεται. L.

CH. Haut faciam. SY. immo, aliis si licet, tibi non licet:
Omnes te in lauta, et bene acta parte putant.
CH. Quin egomet iam ad eam deferam. SY. immo filium
Iube potius. CH. quamobrem? SY. quia enim in hunc suspicio'st
Translata amoris. CH. quid tum? SY. quia videbitur
Magis verisimile id esse, quum hic illi dabit:
Et simul conficiam facilius ego, quod volo.
Ipse adeo adest: abi, effer argentum. CH. effero.

ACTVS QVARTI SCENA VI.

CLITIPHO. SYRVS.

NVLLA est tam facilis res, quin difficilis fiet,
Quam

50 *In lauta*] Non decet eum, qui lautae vitae sit et splendidae, in omnibus iuris rigorem obseruare. Nam qui ad vnguem ius seruant, asperi, difficiles, et tenaces multis videntur. C.

Omnes te in lauta] Hoc a persona persuadet, potius reddere quam negare. E.

Versus causa repone, *Omnés te in lauta esse ét bene aucta ré putant.* Certe $\overline{Ee}$ absorptum est ab *Et*, atque ex *re* factum est $\overline{pte}$. Caeterum *bene aucta re* est, ex paupere aut mediocri diuitem te factum esse. *Aucta* reperitur in vno Regio. B.

51 *Egomet*] Senex gloriae cupidus, adeo flectitur verbis Syri, vt ad meretricem cum argento festinare cupiat. C.

55 *Simul et conficiam*] Hoc loco pro *efficiam* ponitur: quo saepius in hac significatione *Cicero* vtitur. Ab hoc, *Confectum*, proprie verbum conuenit gladiatoribus his, qui grauissimis vulneribus occubuerunt. Cicero in Catilinam (II, II.) *Gladiatori illi* confecto et *saucio*. C.

I *Nulla tam est facilis res*] Hic

Quam inuitus facias. vel me haec deambulatio,
Quam non laboriosa, ad languorem dedit!
Nec quicquam magis nunc metuo, quam ne denuo
Miser aliquo extrudar hinc, ne accedam ad Bacchidem.
Vt te quidem omnes Di, Deaeque, quantum est, Syre,
Cum istoc inuento, cumque incepto perduint:

Huius-

Hic exprimitur amantis constantia, qui ob nimium amorem Syro in re sua irascitur: dehinc paulo momento illum demulcet. *Quin*] Pro, *quod non*. *Difficilis*] Huic illud contrarium, *Nihil difficile homini volenti*. C.

Nulla est tam facilis] Nunc adolescens Clitipho redit, grauiter ferens, quòd ab amica sit exclusus. E.

Nulla est tam facilis] Ambros. Hexaemer. lib. v. cap. 15. *Necessitas enim, quae inuito imponit obsequium, affert plerumque fastidium. Nihil est enim tam facile, quin habeat difficultatem, quod facias inuitus.* Saluian. Massil. de gubern. Dei. lib. 1. *Sicut nihil est tam leue, quod ei non graue sit, qui inuitus facit: sic nihil est tam graue, quod non ei, qui id libenter exsequitur, leue esse videatur.* Vid. Hieron. de cereo pasch. L.

2 *Vel me haec*] *Vel*, modo non est disiunctiua coniunctio, sed pro *etiam* posita. Vt apud Virg. (Aen. xi, 259.) *Vel Priamo miseranda manus.* Haec *deambulatio*] Quae facilis et non laboriosa. Nam *deambulatio* homini potius voluptatem quam laborem affert. C.

Quam inuitus facias] Etiamsi facilis sit, ex animo facientis habet maximam difficultatem. E.

3 *Ad languorem dedit*] Plaut. Asinar. iii, 2, 28. *Vbi saepe ad languorem tua duritia dederis octo validos lictores.* L.

6 *Vt te omnes quidem Di*] Improuidus adolescens non considerat quid a Syro in rem suam peractum sit: sed omnia ad voluptatem suam refert. C.

Illud *que*, cum versum turbet, dele. Vid. ad Eun. ii, 3, 10. B.

7 *Istoc inuento*] Cum contemtu atque odio haec pronunciantur. *Tuo istoc inuento, cumque incepto*] Quasi de magno facinore. Nam *inceptum*, et *inceptare*, et *incipere*, magnorum est facinorum. *Perduint*] Et antiquum est, et Plautinum. C.

Lege

Huiusmodi mihi res semper comminiscere,
Vbi me excarnifices. SY. i tu hinc quo dignus es:
Quam pene tua me perdidit proteruitas!
CL. Vellem hercle factum; ita meritu's. SY. meritus! quomodo?
Ne me istuc ex te prius audiuisse gaudeo,
Quam argentum haberes, quod daturus iam fui.

CL.

Lege ex vetustissimo cod. *Cum tuo isto inuento.* Certe *tuo* magnam hic elegantiae partem facit. vt Adel. IV, 6, I. V, 4, 38. B.

8 *Comminiscere*] Pro *comminisceris*, id est, *fingis*. Hinc *commentum*. Alibi, *Atque ipsis hoc commentum placet.* C.

9 *Excarnifices*] Terribiliter *excarnifices* dixit, hoc est, *excrucies*. *Excarnificare* deductum est a *carnifice*. *Carnifex* est, qui carnes ex homine facit. Nam *caro* dicta est, eo quod careat anima. Et caro proprie dicitur mortuorum. Virg. (Georg. IV, 255.) *Et corpora luce carentum.* Vel *caro* sit dicta quasi *cado*. Virg. (Aen. VI, 481.) *Belloque caduci Dardanidae.* Quod iam scilicet sine anima sit, et cadat. *I tu hinc*] Et hic secure exclamat: quod iam extorserit argentum. C

Vbi me excarnifices] Priscian. lib. 8. L.

Faernus edidit *In hinc quo dignus es.* Sed ne ita versus sit vna syllaba breuior, repone *Ibin hinc quo* etc. B.

10 *Proteruitas!*] Importunitas vel petulantia. *Proteruitas*, leuior est quaedam contumelia. *Procacitas*, maior. *Petulantia* maxima. C.

Proteruitas] Asperitas vel superbia. E.

11 *Ita meritus*] *Meretur* quis et bonum et malum. Et *mereri* et *promereri* est praestare beneficium. Virg. (Aen. VI, 664.) *Quique sui memores alios fecere merendo.* Et idem (Aen. IV, 334.) *Nunquam, regina, negabo Promeritam.* C.

12 *Ex te prius audiuisse gaudeo*] Sic fingimus, quando sumus collaturi beneficium in aliquem, et quicquam audimus, quod non placet, nec tamen nos infensos reddat. C.

Ex te prius audisse] Gaudeo quod istuc ex te prius audiui, vnde (*quod tu* Z.) me laesisti, antequam tibi argentum dedi, quod daturus fui. E.

Vt melior sit constructio, lege cum cod. Petrensi *Ne me istuc prius ex te audiuisse.* B.

Cl. Quid igitur dicam tibi vis? abisti, mihi
Amicam adduxti, quam non liceat tangere.
Sy. Iam non sum iratus: sed scin' vbi nunc sit tibi
Tua Bacchis? Cl. apud nos. Sy. non. Cl. vbi ergo? Sy. apud Cliniam.
Cl. Perii. Sy. bono animo es: iam argentum ad eam deferes,
Quod ei pollicitus. Cl. garris: vnde? Sy. a tuo patre.
Cl. Ludis fortasse me. Sy. ipsa re experibere.

Cl.

14 *Quid igitur dicam*] Quid enim possum tibi dicere, cum mihi amicam adduxeris, quam non liceat tangere. Bene . . . longe factus est adolescens ab iniuria (*Bene cito remissior longe factus est adolescens ab iracundia* Z.), postquam comperit argentum iam paratum. E.

Nostri recte collocant, *Quid igitur tibi vis dicam*? Illud *abisti* cum sit ineptum; Syrus enim nusquam abierat: repone *adisti mihi manum*. Nam *adire manum alicui* est decipere, porrecta manu aliquid, quasi daturus sis, ostentare, et cum alter accepturum se putat, retrahere. Sic occurit Plaut. Cas. v, 2, 45. Aul. II, 8, 8. Poen. II, 1, II. B.

15 *Non liceat tangere*] Nimius est ardor in adolescente cum videat amicam, nec tamen tangendi facultas datur. C.

16 *Iam non sum iratus*] Non potest prae nimia laetitia diutius reticere quod fecerit. *Iratus*] *Iratus* est ex causa: *Iracundus* ex moribus. *Scin' vbi nunc sit*?] Haec interrogatio gaudentis est, et cui omnia ex voto successerint. C.

18 *Perii!* Haec vox est amantis, aliquid mali suspicantis. Quia amantibus omnia sunt suspecta. *Iam argentum*] *Iam* nimiam velocitatem significat. *Deferes*] In alia significatione accipitur illud Olympiadis ad Alexandrum, *Amabo*, inquit, *mi fili, quiescas, neque deferas me*. Hinc *delator*. C.

19 *Garris*] tanquam auis. Vnde *garrulus*. Et *garrire* is dicitur, qui inaniter loquitur. C.

Plerique codd. recte addunt *Es: Quod ei es pollicitus*. B.

20 *Experibere*] Antiquum est: nos dicimus *experiere*. Iuuenalis (Sat. I, 170.), *Experiar, quid concedatur in illos*, etc. C.

Cl. Nae ego fortunatus homo sum: deamo te, Syre.
Sy. Qua causa id fiat, caue quicquam admiratus sies.
Sed pater egreditur, obsecundato in loco:
24 Quod imperabit, facito: loquitor paucula.

ACTVS QVARTI SCENA VII.

CHREMES. CLITIPHO. SYRVS.

Vbi Clitipho nunc est? Sy. eccum me, inque. Cl. eccum hic tibi.
Ch. Quid rei esset, dixti huic? Sy. dixi pleraque omnia.

Ch.

21 *Nae ego*] *Nae*, id est, *valde*. *Deamo te, Syre*] Id est, *valde amo*. *De*, hoc loco auget: alias diminuit. C.

Deamo te] Id est, valde amo. E.

22 *Qua causa id fiat*] Vt argentum habeamus quod ad Bacchidem deferas. *Obsecundato in loco*] *Obsecundare* est omnia ad alterius nutum facere. C.

Qua causa id fiat] Qua causa fiat, noli quaerere, tantum obtempera et obsequere. E.

Cum Mureto transpone versus sententiae causa ita: *Sed pater egreditur. caue quicquam admiratus sis, Qua causa id fiat: obsecundato in loco: Quod imperabit*, etc. B.

23 *Caue quicquam admiratus*] Id vide, ne prae nimio gaudio admireris, id tibi patrem praecipere; sed quasi nescius suspicionem eius a te dolo amoue. E.

24 *Loquitor paucula*] *Paucula* dixit, non *pauca*: et sic maiorem vim admonitio ista habitura est. Nam *paucula* coram patre loquetur Clitipho. C.

Loquitor paucula] Ne ex sermonibus tuis nascatur vlla suspicio. E.

Loquitor paucula] Seru. Georg. I. vers. 187. *Contemplator*. L.

1 *Vbi Clitipho nunc est?*] Egreditur Chremes cum argento. *Eccum me! inque*] Syrus subiicit verba Clitiphoni, quae patri respondeat. *Inque*] Raro alibi praeter *inquam* et *inquit* reperies. *Inque*] Id est, *dic*. C.

Deleatur *Est*. Nam *Clitipho* non potest vltimam corripere. B.

2 *Pleraque omnia*] Hic adiectis

CH. Cape hoc argentum, ac defer. SY. ii, quid ſtas, lapis?
Quin accipis? CH. cedo ſane. SY. ſequere hac me ocius:
Tu hic nos, dum eximus, interea opperibere:
Nam nihil eſt, illic quod moremur diutius.
CH. Minas quidem iam decem habet a me filia,
Quas pro alimentis eſſe nunc duco datas:
Haſce ornamentis conſequentur alterae.

iectio in primo poſita eſt loco. Adiectiones vero, aut in prima parte orationis, aut in vltima adiiciuntur. Hic ergo *pleraque* ex abundantia poſitum eſt. *Omnia* neceſſario additum in vltimo, ſicut *interealoci*, *interibi*. C.

Dixi pleraque omnia] Supra diximus in Andria *omnia* abundare, et *pleraque* ſignificationem ſuam propriam continere. E.

3 *Quid ſtas? lapis!*] Hoc dictum in ignauum. Illa vero, *caudex*, *ſtipes*, *aſinus*, in ſtultum. C.

Pro *ii*, quod eſt in Bemb. alii habent *ei*, alii *bei*. Lege cum Faerno *i*. B.

4 *Quin*] Pro, *cur non*. C.

Sequere me] Poſteaquam argentum traditum eſt, continuo hunc adoleſcentem vocat ſeruus, ne aliquid aut ex admiratione, aut locutione ſuſpicionis pater poſſit accipere. E.

5 *Opperibere*] Antiquum eſt, ſicut *experibere*. C.

6 *Nam nibil eſt illic*] Pulchre adiectum, vt omnino ſuſpicio tolleretur, non eſſe amicam Clitiphonis: ſiquidem non diu illic moraturus eſt. E.

7 *Minas quidem*] Inducitur tenax ſenex circa rem ſollicitus, qui conqueritur de damno, quod illi acciderat de inuenta filia. C.

Minas quidem decem] Conſuetudo patris ſemper eſt, vt de damnis cogitet, tametſi filiis det. E.

8 *Pro alimentis*] Nam crediderat anum illam oppignerasse filiam Bacchidi. C.

Quas pro bortamentis] Hoc eſt, nutrimentis. *Hortatores* enim dicuntur, qui equos nutriunt. Denique alia *bortamentis*, alia *ornamentis* contulit. E.

9 *Alterae*] Id eſt, *totidem*. C.

Recte Chremes opinatur, alteras decem minas pro ornamen-

Porro haec talenta dotis appoſcunt duo.
Quam multa iniuſta ac praua fiunt moribus!
Mihi nunc, relictis rebus, inueniundus eſt
Aliquis, labore inuenta mea cui dem bona.

ACTVS QVARTI SCENA VIII.

CHREMES. MENEDEMVS.

MVLTO omnium nunc me fortunatiſſumum

Factum

mentis ſiue veſtimentis Bacchidi a ſe eſſe ſoluendas. Nam in vendendis mancipiis primum nudi corporis, dein veſtimentorum habebatur ratio. Hinc Paraſitus Plaut. Stich. II, 1, 18. *Nunc ſi ridiculum quaeret hominem quiſpiam, Venalis ego ſum cum ornamentis omnibus.* Cf. Plaut. Curc. II, 3, 65. B.

10 *Porro*] Modo aduerbium ordinis: alias temporis. *Haec adpoſcunt*] *Haec* pluraliter pro *hae*. In Eunucho, *Continuo baec adornant, vt lauet.* In Phormione, *Haec illaec erant itiones. Talenta duo*] In ſequentibus dicet, *Duo talenta pro re noſtra ego decreui eſſe ſatis.* C.

Porro haec talenta] *Talentum* genus eſt ponderis, quod habet in ſe LXII. aut LXX. libras. E.

Pro *adpoſcunt* quod eſt in Bemb. aut *adpoſcent*, quod caeteri habent libri, repone *adpoſcet.* Nam *haec* non eſt pro *hae*, ſc. minae, ſed, mea filia iam reperta. B.

11 *Quam multa iuſta, iniuſta*] Siquidem nunc, relictis omnibus rebus, quaerendus mihi eſt aliquis, cui meo labore inuenta dare poſſim, vt filiam meam ducat vxorem. E.

Cum Eugraphio, et ex coniectura G. Fabricii, probante Guyeto, lege et diſtingue, *Quam multa, iuſta iniuſta, fiunt moribus?* Cf. Adel. V, 9, 33. Senſus eſt, Siue iuſta ſiue iniuſta ſint, moribus fiunt, et in communi vita dominantur. B.

12 *Relictis omnibus*] Poſitis omnibus aliis negotiis. C.

13 *Labore inuenta*] Proprie, *parta.* C.

1 *Multo omnium nunc me*] Hic eſt iucunda expoſitio erroris ſenis de verbis Syri, qui Menedemum credit decipi, dum ipſe decipitur. C.

Multo omnium] Scena haec actio-

Factum puto esse, gnate; quum te intelligo
Resipisse. CH. vt errat! MEN. te ipsum quaerebam, Chreme:
Serua, quod in te est, filium, et me, et familiam.
CH. Cedo, quid vis faciam? MEN. inuenisti hodie filiam.
CH. Quid tum? MEN. hanc sibi vxorem dari volt Clinia.
CH. Quaeso, quid tu hominis es? MEN. quid est? CH. iamne oblitus es,

Inter

actionem tenet: quippe Menedemus gaudet plurimum, quod filium videt et integris moribus, et vxorem eam velle ducere, quae honestissimi viri filia sit, et quod dixit, *quum te intelligo resipisse*, quasi hoc nesciat, quod eadem puella sit quam amauerat, quae nunc filia sit Chremetis: aut dissimulat, quod quasi a meretrice animum filii ad nuptias transtulerit: aut errat ex dolis serui. Credit Chremes interpellatum Menedemum esse a filio, non vere vt vxorem duceret, sed vt nuptiarum gratia argentum a patre susciperet. E.

Omnes nostri cum edd. vett. recte, *Multo omnium me nunc.* In Arsi enim debet esse *nunc*, h. e. cum te mutatum video. B.

3 *Vt errat!*] Virg. (Ecl. VIII, 41.) *Vt vidi, vt perii.* C.

4 *Filium*] *Filium* prius nominauit, in quo omnis cura patris erat. C.

Serua quod in te est] Petens nuptias filio suo, posteritatem respicit totam. E.

Me, et familiam] V. C. *me et familiam meam.* L.

6 Omnes nostri, *Hanc vxorem sibi dari.* B.

7 *Quaeso*] Modo obiurgatorium est. *Quid hominis es?*] In Eunucho, *Quid istuc, inquam, ornati est?* Scire nos conuenit, cum recto casu profertur interrogatio, non esse contumeliosum. Vt si dicas, *Quis hic homo est?* Si autem in obliquo, contemtum significari. Vt, *Quid hoc est hominis? quid mulieris? quid ornatus?* C.

Quaeso quid hominis] Redigere vult in memoriam Chremes Menedemo * (Haut dubie excidit, *quid inter ipsos dictum sit de fallacia* 7.) Arguit igitur quod veluti stultus non intelligat, quod de dolo nunc agatur. E.

Frustra oneratur versus. Nostri

Inter nos quid ſit dictum de fallacia,
Vt ea via abs te argentum auferretur? MEN. ſcio.
CH. Ea res nunc agitur ipſa. MEN. quid dixti, Chreme?
Erraui. res acta. quanta de ſpe decidi!
CH. Immo haec quidem, quae apud me eſt, Clitiphonis eſt
Amica. MEN. ita aiunt. CH. et tu credis? MEN. omnia.
CH. Et illum aiunt velle vxorem, vt, quum deſponderim,

ſtri omnes rotundius: *Quaeſo, quid hominis es?* M. *quid?* C. *iamne* &c. B.

10 *Ea res nunc agitur ipſa*] Et ex hoc credit eos inter ſe finxiſſe, Cliniam amare Antiphilam. C.

Pro *dixti* recte habet Bemb. *narras.* B.

11 *Sic res acta'ſt?*] Vt decipiaris. Et haec quidem, cum contemtu interrogat. Nam et hoc fictum eſſe credit. C.

Hic verſus plane eſt delendus, vti Faerno videtur, qui fictus eſt ex 11, 3, 9. Nam in contextu Vaticani tantum, eſt prima dictio *Erraui;* et in Bemb. plane abeſt. Deinde ſenſus et orationis ſeries repugnat. Nam Menedemus ſuum errorem demum verſu 16. agnoſcit. Igitur quicquid praecedit, pertinet ad diſſenſionem ſenum, vtrius adoleſcentis ſit amica Bacchis. B.

12 *Nempe haec, quae apud te*] Vt facile docere poſſit ſenem, non vere ad nuptias peti filiam ſuam, ſed vti nuptiarum gratia adoleſcenti dari poſſit argentum, commemorat nempe, *Haec quae apud te eſt, Clitiphonis eſt amica:* vti ex his, quae apud eam geſta ſunt, ſciat Menedemus eſſe fallaciam. E.

Immo haec] Mſ. R. *Et quidem.* deinde in vett. lib. ἀντὶ τοῦ *haec*, legitur *iſthaec.* L.

Senſus facile probat, quod Bentleius, praeeunte Faerno, perſonarum rationem ſic ordinat: — — M. *quid narras, Chreme? Immo haec quidem quae apud me eſt, Clitiphonis eſt Amica.* C. *ita aiunt: et tu credis omnia: Et illum aiunt velle vxorem, vt cum deſponderim, Des, qui* etc. Z.

13 *Ita aiunt*] *Ita aiunt*, de re dicimus, quam volumus eſſe falſam. C.

14 Pro *Illum* repone *Illam.* vt ſupra IV, 3, 25. *Illam te amare et velle vxorem.* B.

Des, qui aurum, ac vestem, atque alia, quae opus sunt, comparet.
MEN. Id est profecto: id amicae dabitur. CH. scilicet
Daturum. MEN. vah! frustra sum igitur gauisus miser!
Quiduis tamen iam malo, quam hunc amittere.
Quid nunc renunciem abs te responsum, Chreme?
Ne sentiat me sensisse, atque aegre ferat.
CH. Aegre! nimium illi, Menedeme, indulges! MEN. sine:
Inceptum'st: perfice hoc mihi perpetuo, Chreme.

CH.

16 *Id est profecto*] Fingit se credere amico, quem fidum cognouerat. C.

Id amicae dabitur] Vel confirmantis pronunciatione accipi potest, vel quasi cum affirmatione interrogantis [vt iuste conclusum sit.] Nam interrogatio interdum ad negationem, interdum ad affirmationem dirigitur. E.

Pro *vah* lege *ah*, quod et versus poscit, et dolenti magis conuenit. Deinde pro *Daturum* repone *Datum iri*, vti praecedens *dabitur* postulat. *Scilicet* autem cum Infinitiuo iungi, veteres Magistri docent. B.

17 *Gauisus*] Bene de filio *gauisus* dixit, quia *gaudemus* propriis, *gratulamur* alienis. *Miser*] *Miser* est, cui animae miseria est. C.

Scilicet daturum] Licet daminum intelligat senex, et deceptus de gaudio sit, tamen memor doloris pristini et calamitatis, omnia vult sustinere, quam id quod passus est, rursus pati. E.

18 *Amittere*] Pro *dimittere*, more antiquo. C.

19 *Quid nunc renunciem?*] Quid ergo vis renunciem filio abs te esse responsum, ne intelligat me hoc intellexisse, quod non vere nuptias petit? E.

21 *Aegre!*] Sic distingue, vt Chremes hanc vocem Menedemi subrideat: quippe quod filius non sit vlla in re timendus. *Indulges*] Nullum magis proprium verbum inuenire potuisset de patre, qui omnia filio permittit. C.

22 *Inceptum*] Nam quod semel *inceptum est*, non potest facile omitti. C.

CH. Dic conueniſſe; egiſſe te de nuptiis.
MEN. Dicam. quid deinde? CH. me facturum eſſe omnia:
Generum placere: poſtremo etiam, ſi voles,
Deſponſam quoque eſſe dicito. MEN. em, iſtuc volueram.
CH. Tanto ocius te vt poſcat, et tu id quod cupis,
Quam ociſſume vt des. MEN. cupio. CH. nae tu propediem,
Vt iſtam rem video, iſtius obſaturabere.

23 *Conueniſſe*] *Conuenire* interdum ſignificat *paciſci*: vt *Conueni tecum pro denario diurno*. Interdum ſignificat *alloqui*. Vt, *Te conuenire cupio*, i. e. alloqui. Interdum ſignificat, *caſu inuenire*. Vt Cicero ad Lentulum (Fam. I, 9.) *Quem cum conueniſſes*, i. e. caſu inueniſſet. Quandoque etiam ſignificat, *placere*, *neque in controuerſia eſſe*. Vt, *Hoc conuenit inter nos*, i. e. de hoc nulla inter nos eſt controuerſia. Item dicere ſolemus, *de hoc negotio tandem conuenit*, i. e. placuit deliberantibus, *vt res in craſtinum differatur*. C.

26 *Deſponſam*] Et hoc eſt quod Cliniae magis placiturum eſt. *Hem!*] Modo interiectio laetantis: alias iraſcentis. C.

Deſponſam quoque eſſe] Petitionis vxorum nomina haec ſunt. Nam primum *inuenta* dicitur, deinde *pacta*, tertio *deſponſata*, quarto *vxor*. Ita vt vicinum nomen iam petitionis oſtenderet circa nuptias, dixit, *Poſtremo deſponſam quoque eſſe dicito*, hoc enim vicinum ad vxorem. Nam ſupra *pacta* dicitur. vt eſt apud Virgilium (x, 722.) — *et pactae coniugis oſtro*. Denique primo Menedemus, cum audiſſet Chremetem, *Dic conueniſſe*, *egiſſe te de nuptiis*. Quoniam conuentae nomen dixerat, quod longe eſt poſitum, quaeſiuit, *Quid deinde?* quaſi hoc parum eſt: et peruenit vſque ad appellationem prope vxoris. E.

27 *Tanto ocius*] Quia ſi acceperit filius deſponſatam Antiphilam, quam primum expoſcet argentum ad exornamenta coemenda. C.

28 *Nae*] Pro *valde*. Et hoc proprie Terentianum eſt. *Propediem*] Temporis aduerbium, et ſignificat *cito*. C.

29 *Obſaturabere*] Id eſt nimiam de filio capies ſacietatem.

Sed vtuti istaec sunt, cautim et paulatim dabis,
Si sapies. MEN. faciam. CH. abi intro; vide, quid postulet.
Ego domi ero, si quid me voles. ME. sane volo:
Nam te scientem faciam, quicquid egero.

ACTVS QVINTI SCENA I.

MENEDEMVS. CHREMES.

EGO me non tam astutum, neque ita perspicacem esse, certo scio.

Sed

Quod est corporis, ad animum transtulit. Et sic plus hoc verbo intulit, quam si inuenisset proprium verbum. C. *

Istius obsaturabere] Facile eius fastidium habere poteris. E.

30 *Sed vtuti*] V. C. *Sed haec ista vt sunt.* L.

In Vatic. recte legitur. *Sed haec vt vt sunt.* B.

31 *Postulent*] Tanquam iure: quia iure aliquid *postulamus.* C.

Male vulgo legitur *postulent.* B.

33 *Te scienre*] Recte *sciente.* Nam *sciens* est, qui alicuius iudicio rem cognoscit. *Prudens*, qui intelligentia sua aliquid sentit. Ergo *sciens* est per alios. C.

Nam te sciente faciam] Faciam te sciente, hoc est, non te ignaro. E.

Alii habent *Nam te sciente faciam.* Quod non est praeferendum. B.

1 *Ego, me non tam astutum*] Quia iam ad exitum properat fabula, fallacia detegitur per Menedemum, et Cliniae Antiphila desponsatur. Et est operae pretium, videre senem, qui antea monebat, indigere admonitione. Et senes se multis ludibriis illudunt vltro citroque, eousque donec aperte loquens Menedemus ostendit, Bacchidem esse Clitiphonis amicam, non Cliniae. *Ego me*] Vt insultat senex, dum alterius stultitiam et tarditatem ludibrio habet. *Non tam astutum*] Haec iactationis cuiusdam species est, fingere se non *astutum*, dum videt alterum stultiorem. C.

Ego me non tam] Haec Scena coniecturalem statum continet, quoniam argumentis collectum est, Clitiphonem amicam habere meretricem. Hoc vt probari possit, argumenta dicen-

Sed hic adiutor meus, et monitor, et praemonstrator Chremes
Hoc mihi praestat. In me quiduis harum rerum conuenit,
Quae sunt dicta in stultum, caudex, stipes, asinus, plumbeus:
In illum nihil potest: exsuperat eius stultitia haec omnia.

CH. Ohe, iam desine deos vxor gratulando obtundere.

Tuam

centur. Denique sic sumsit exordium a persona sua et Chremetis: *Ego me non tam astutum*: hoc est acutum et perspectorem rerum. E.

Ita perspicacem esse] V. C. *tam persp.* in eodemque libro *esse* desideratur. L.

Pro *certo* Bentleius edidit *id.* Z.

2 *Adiutor*] Cum risu haec pronuncianda: et *adiutor* proprie in re bona, *impulsor* in re mala. C.

3 *Hoc mihi praestat*] In hoc me antecedit. SET HIC. * ITAPAIT POCAOYETA . . . pohis eum tractat (*Sed hoc παρὰ προσδοκίαν dictum est. Nam praeponit sibi eum, trabit autem.* Cf. vers. 5. Z.) in se multa maledicta. E.

Quiduis barum rerum] V. C. *quod barum rerum vis.* L.

4 *Caudex*, *stipes*] Ista iniuriose dicuntur in stultum et hebetioris ingenii hominem, quemadmodum ignauum, *lapidem* appellamus. Quamuis tamen idem sit: sed non plus est. C.

Caudex, stipes &c.] *Caudex* est truncus arboris, conuersa O in AV, fit pro *codex caudex*, sicut pro *cote cautis*. *Stipes* similiter est truncus cuiuslibet ligni, et declinatur *stipes stipitis*. *Stipes* vero *stipis* est praebenda militum. Haec singula pronuncianda sunt per ἀστεϊσμόν, vt stulti vis exprimi possit. E.

Pro *dicta* repone *dictae*: quae lectio postulatur a praecedente *rerum*, et confirmatur duobus codd. antiquis. B.

5 *In illum nihil*] Hoc est quod supra dixi, contra opinionem dictum: nam adiecit, *Exsuperat stultitia eius haec omnia*. E.

6 *Ohe!*] Interiectio est, satietatem vsque ad fastidium designans. *Obtundere*] *Obtundis*, qui saepe repetendo aliquid

Tuam esse inuentam gnatam: nisi illos ex tuo ingenio iudicas,
Vt nihil credas intelligere, nisi idem dictum est centies.
Sed interim quid illic iam dudum gnatus cessat cum Syro?
ME. Quos ais homines, Chremes, cessare? CH. ehem, Menedeme, aduenis?
Dic mihi, Cliniae, quae dixi, nunciastine? MEN. omnia.
CH. Quid ait? ME. gaudere adeo coepit, quasi qui cupiunt nuptias.
CH. Ha, ha, he. ME. quid risisti? CH. serui venere in mentem Syri
Calliditates. ME. itane? CH. voltus quoque hominum fingit scelus.

quid dicit. *Obtundere*] Est translatio a fabris, qui saepe repetunt tundendo aliquid mallio, et idem *obtundunt* et hebetant. C.

9 *Cessat cum Syro?*] Bene *cessat*, tanquam desidiosus. Nam *Cessant* desidiosi, *Requiescunt* defessi. C.

10 *Quos ais homines*] Hic Menedemus incipit alloqui Chremetem, vt faciem detegat. *Ehem! Menedeme, aduenis?*] Sic tanquam exspectatus: et Aduentus proprie exspectatorum necessariorumque dicitur. Et *hem* est particula ostendens gaudium de aduentu. C.

Ex vno Acad. abest *Chremes:* in altero Regio additum est *per tempus*. Repone, *Quos ais homines cessare? C. ehem, per tempus, Menedeme, aduenis.* And. IV, 4, 44. *per tempus aduenis.* B.

12 *Quasi qui cupiunt*] In Andria, *Ita tum discedo ab eo, vt qui se neget filiam daturum.* C.

Veterrimi ex nostris *Adeo occepi*. B.

13 *Ha, ha, he!*] Vox nimii cachinni, et accommodata Chremeti, qui credebat Menedemum decipi in filio, et assimulare illum petere vxorem. C.

14 *Itane?*] Sic lege, vt quasi eludat Chremetem: qui passus est, se a seruo decipi.

Fin-

ME. Gnatus quod se assimulat laetum, id dicis? CH. id. ME. idem istuc mihi
Venit in mentem. CH. veterator. ME. magis, si magis noris, putes
Ita rem esse. CH. ain' tu? ME. quin tu ausculta. CH. mane, hoc prius scire expeto,
Quid perdideris: nam vbi desponsam nunciasti filio;
Continuo iniecisse verba tibi Dromonem scilicet,
Sponsae vestem, aurum, atque ancillas opus esse; argentum vt dares.

ME.

Fingit] Format: si tristes sunt, laetos reddit. *Fingere* proprie est figuli, qui formas ducit ex luto. C.

Vultus quoque hominem] Adhuc perseuerat Chremes, vt credat a Syro ad Menedemum (vel adde *fallendum*, vel *ad* muta in *aduersus* Z.) compositam esse fallaciam, ita vt et vultus hominem sceleratissimum fingat. E.

15 *Se assimulat*] Refertur ad id, *Voltus hominum fingit*. C.

16 *Venit in mentem*] Sic dicit, quia scit ab illo deceptum Chremetem. *Veterator!*] Vetus est in astutia. C.

Si magis noris, putes] Hic iam aperit veritatem Menedemus. Magis qualis sit Syrus, intelligas, si magis quae fecerit cognoscas. E.

17 *Ita rem esse*] Vultuose pronunciandum. Quod si Chremes sciret se a Syro deceptum, vere illum *veteratorem* appellaret. *Mane*] Deceptus Chremes aliter percipit verba Menedemi, quam ipse loquatur, et ab illo imprudens eluditur. C.

Mane, hoc prius] Cum narrare vellet Menedemus, vt crederet Syrum aduersus Chremetem potius insidias tetendisse, intercedit et dicit, quidnam perdiderit, quod negatum a Menedemo est. Vnde se mirari vehementer dicit, quod haec non fuerit suspicatus. E.

Ne versus claudicet, lege *manedum*, quod saepe apud Plautum occurrit. B.

18 *Desponsam nunciasti*] V. C. *desponsatam*. L.

20 Versus causa repone, *Spònsaë aurum, vèstem, ancillas, òpus esse, argentum* etc. Certe *Atque* abest ab omnibus nostris vett. B.

ME. Non. CH. Quid non? ME. non inquam. CH. neque ipse gnatus? ME. nihil prorsus, Chreme. Magis vnum etiam instare, vt hodie conficerentur nuptiae.

CH. Mira narras: quid Syrus meus? ne is quidem quicquam? ME. nihil.

CH. Quamobrem? ME. nescio; equidem miror, qui alia tam plane scias.

25 Sed ille tuum quoque Syrus idem mire finxit filium, Vt

21 *Non*] Ridicula negatio. Illa vero Virgiliana amara (Ecl. III, 2.), *Non: verum Aegonis. Quid? Non?*] Cum admiratione repetit *non*. C.

Pro *Quid* lege *Qui*. B.

22 *Hodie conficerentur nuptiae*] Incipiet paulatim detegi fallacia. Nam hoc signum est, Cliniam non falso velle Antiphilam. C.

23 *Ne is quidem quicquam?*] Ἀποσιώπησις admirantis. Hoc magis mirum videtur, quod nec Syrus verba iniecerit, ad extorquendum argentum. C.

24 *Alia tam plane scias*] Pulchra ironia in eum, qui deceptus sit. C.

Nisi malis hic omnem sententiae venerem exstingui, verbum *nescio* ipsi Chremeti tribue. B.

25 *Ille tuus quoque Syrus*] Quem tantum *veteratorem* putas. *Finxit filium*] Refertur ad id quod Chremes supra dixit, *Voltus quoque hominum fingit scelus*. C.

Sed ille tuum quoque] Hic iam prorumpit in narrationem. *Ille*, inquit, *Syrus mire tuum finxit filium*, vt amicam eius tu Bacchidem suspicari non possis. Haec argumenta colligit a factis: *mitto iam osculari et amplexari*. Deinde a loco, quod *in vltimis aedibus retro conclaue* positum sit, quo eis *introlatus est lectus:* vtique dicessio haec longe a conspectu multorum posita, ideo sumta conspicitur, vt magis facinus celaret. Deinde quod ingressi sunt *solus Clitipho et sola Bacchis*. Haec dicens a praecedentibus argumentatur, quid consecutum sit, scilicet concubitus. Vnde quia rem coniecturaliter collegerat, addit, *operuere ostium, et, Clinia haec fieri videbat?* Fieri enim non potest, vt si amica Cliniae esset meretrix, ipso praesente cum altero adolescente concluderetur. Qua re probata Chremes vehementer exclamat, memor coenae datae, *Decem dierum vix mihi est familia*. Vt dicat, haut esse, vnde familiam sustentet. E.

Vt ne paululum quidem ſuboleat eſſe amicam hanc Cliniae.
CH. Quid ais? ME. mitto iam oſculari atque amplexari: id nil puto.
CH. Quid eſt, quod amplius ſimuletur? ME. vah! CH. Quid eſt? ME. audi modo:
Eſt mihi in vltimis conclaue in aedibus quoddam retro:
Huc eſt intro latus lectus; veſtimentis ſtratus eſt.
CH. Quid poſtquam hoc eſt factum? ME. dictum factum: huc abiit Clitipho.

CH.

26 *Suboleat*] Tractum a ſenſu odorandi. Et *ſub* ibi minuit, i. e. vt nec etiam pauxillum appareat, vel paululum ſentiatur, id ſcilicet, quod ſequitur. C.

Recte veterrimus noſter *Subolat*, vti Faernus habet. Alter *Subolet*. Caeteri *Suboleat*. B.

27 *Quid ais?*] Nonnunquam perturbati interceſſoris eſt dicere, *quid ais?* ſed hoc loco metuentis eſt, non interrogantis. *Mitto iam oſculari*] Color rhetoricus. *Oſculari*] Haec eſt quarta amoris linea. Nam ſunt quinque: prima *viſus*, ſecunda *colloquii*, tertia *tactus*, quarta *oſculi*, quinta *coitus*. *Id nihil puto*] Sic dicimus quando habemus aliquid maius ad confirmandum. Ita dicit: Nil puto *oſculari* et *amplexari*, in comparatione ad illud quod ſequitur. C.

29 *Conclaue*] In Eunucho, *Virgo in conclaui ſedet*. Eſt autem *conclaue*, ſeparatior locus in interioribus tectis: vel quod intra eum loca multa et cubilia clauſa ſint adhaerentia triclino: Et eſt neutrum. Feſtus autem ait, *conclauia* dici loca, *quae vna claue clauduntur*. Cicero autem in de Oratore (II, 86.) cepit *conclaue* pro *triclinio*, in quo epulabantur conuiuae, loquens de Simonide, qui quum eſſet euocatus a duobus iuuenibus ad ianuam, interea *conclaue*, inquit, *quo epulabatur Scopas*, *ſuper conuiuas corruit*. Valerius (I, 8, 7. in Extern.) autem vocat illum locum *triclinium*, cum de eodem Simonide faceret mentionem, in capite de Miraculis. C.

Verſus cauſa praefer lectionem *Eſt mihi vltimis*. B.

31 *Dictum ac factum*] I. e. aeque cito factum eſt hoc, ac dictum.

CH. Solus? ME. ſolus. CH. timeo! ME. Bacchis conſecuta'ſt ilico.

CH. Sola? ME. ſola. CH. perii! ME. vbi abiere intro, operuere oſtium. CH. hem!

Clinia haec fieri videbat? ME. quidni? mecum vna ſimul.

CH. Fili eſt amica Bacchis, Menedeme: occidi!

ME. Quamobrem? CH. decem dierum vix mihi eſt familia.

ME. Quid? iſtuc times; quod ille operam amico dat ſuo?

CH. Immo quod amicae. ME. ſi dat. CH. an dubium id tibi eſt?

Quem-

dictum. Et hoc ſermone celeritas facti indicatur. Vel intellige quod vulgo dici ſolet, ſtatim dictum, ſtatim factum. Illud autem dicendi genus, *dictum* ac *factum* vim habet cuiuſdam aut aduerbii, aut interiectionis, quod quidem ſumtum eſt a communi loquendi modo; neque adhiberi debet verbum, quoniam eo addito vim ſuam perdere videtur. Melius eſt igitur, vt pro aduerbio aut interiectione ſumatur; vt, *Me miſerum! proh Deum atque hominum fidem! malum!* et alia multa. C.

33 *Sola*] Hoc magnum argumentum quintae lineae, quod *ſola cum ſolo* fuerit. *Operuere oſtium*] Ab obſtando. ſicut *aperio* ſignificat recludo, ſic *operio* interdum ſignificat claudo, vti hic. C.

34 *Quidni?*] *Quid niſi?* *Vna ſimul*] Idem fere ſignant; ſed hic ponitur altera earum particularum ad ornatum, vt ſonorior reddatur oratio. C.

36 *Familia*] Hoc loco pro *re familiari* ponitur. Vnde in iudicium venit de lite familiae Herciſcundae, i. e. hereditatis. Cicero in lib. de Oratore (1, 56.), *Idem Herciſcundae familiae cauſam agere non poſſit.* C.

37 *Operam dat*] Facete dictum a ſene. C.

Quid? iſtuc times] Inſcitia ſe rem probatam habere Menedemus illudit faceta ſatis vrbanitate. E.

38 *Si dat*] Suſpendendum, et eſt ἔλλειψις, quaſi dicat, neſcio. *Dubium id tibi eſt?*] Iam credit Chremes ſe eſſe deceptum. C.

Quemquamne animo tam communi esse, aut leni putas,
Qui se vidente amicam patiatur suam?
ME. Quidni? quo verba facilius dentur mihi.
CH. Derides? merito mihi nunc ego succenseo.
Quot res dedere, vbi possem persentiscere,
Nisi essem lapis? quae vidi! vae misero mihi!
At ne illud haut inultum, si viuo, ferent:
Nam iam. ME. non tu te cohibes? non te respicis?
Non

39 *Communi et leni*] Quod si *comi*, intellige *comi* pro benigno et mansueto; nam *comes* homines dicuntur, qui errantibus viam ostendunt benigne ac non grauati. C.

Animo tam communi] *Communis* vt Graecis κοινός. Theogn. ἔστω κοινὸς ἅπας ὁ βίος, καὶ ὁμόφρονα πάντα. Petrus Chrysol. Serm. 164. *Quia pauper, communis est semper, patet omnibus.* L.

Repone, *Quemquámne tam animo cómi esse et lenî putas.* Faernus recte repudiat *communi*, non modo ob sensum, sed etiam ob quosdam libros: in quibusdam enim *comi* reperiatur, in aliis sit scriptum *cōi*, vt adeo pro *communi* et *comi* possit accipi. Deinde pro *aut* omnes fere nostri, *et*. B.

40 *Amicam patiatur suam*] Subaudi, *subagitari*. Et est honesta ἔλλειψις in re turpi. Virg. (Ecl. III, 8.) *Nouimus et qui te.* C.

41 *Quid ni?*] Pro, *cur non.* Et haec verba proprie sunt deridentis. C.

Vt facilius mihi verba dentur] Haec facta sunt. E.

Ab, ab, ab, quod in libris quibusdam extat, abest recte a melioribus. Nam risus non videtur locum habere. B.

42 *Merito mihi nunc ego succenseo*] Hic iam ab argumentis, quae a Menedemo dicta sunt, alia colligit Chremes de praeterito, quod *illum in sinum meretricis viderit manum inserere.* E.

Lege et distingue, *Derides? merito.* Vt *mihi nunc ego suscénseo.* Sic infra v, 4, 20. B.

44 *Ni essem lapis?*] Superius, *Nam exsuperat eius stultitia haec omnia.* Et plus est quam *caudex, stipes, asinus.* C.

Versus postulat, *Nisi si éssem lápis.* B.

46 *Nam iam!*] Ἀποσιώπησις. H. e. ex hoc tempore exheredabo eum, aut aliquid tale. Virgil. (Aen. I, 135.) *Quos ego!* C.

Nam

Non tibi ego exempli satis sum? C. prae iracundia,
Menedeme, non sum apud me. ME. tene istuc loqui?
Nonne id flagitium'st, te aliis consilium dare,
Foris sapere, tibi non posse auxiliarier?
CH. Quid faciam? ME. id quod me fecisse aiebas parum.
Fac te patrem esse sentiat: fac vt audeat
Tibi credere omnia, abs te petere et poscere;
Ne quam aliam quaerat copiam, ac te deserat.
CH. Immo abeat multo malo quouis gentium,

Quam

Nam iam] Affectio est illa irascentis, de qua saepe diximus. Vt quod ait Virgilius (Aen. I, 139.), *Quos ego?* E.

47 *Non ego tibi exempli*] παράδειγμα est, ad deterrendum dictum. E.

48 *Tene istuc loqui?*] Virgilius (Aen. I, 37.), *Mene incepto desistere victam.* C.

49 *Aliis consilium dare*] Hinc illud Seruii Sulpitii ad Cicer. (Fam. IV, 5.) *Denique noli te obliuisci Ciceronem esse, et eum, qui aliis consueueris praecipere, et dare consilium.* C.

Nonne id flagitium'st] Fr. Pith. *Nonne istud st.* L.

50 *Foris sapere; tibi non*] Menander: Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός. L.

Codd. nostri omnes habent, quod versus postulat, *non posse* te *auxiliarier.* B.

51 Lege, *id quod tu mé fecisse aibás parum.* Certe vnus ex Meadinis habet *tu.* B.

52 *Fac te patrem*] Comoediarum vice versa sunt omnia. Nam ille qui accipiebat ante consilium, nunc dare coepit. Mores enim per Comoediam expressit, et qualis humana hominum vita declaratur. E.

Repone, *Fac té esse pátrem vt séntiat: fac* etc. Ita *pátrem* est in ictu. Certe *essé patrem* est in cod. Acad. et Edd. vett. et, *vt*, habet cod. vet. B.

54 *Copiam*] Facere *copiam* sui quasi se familiarem exhibere, et praesentiam suam non denegare. Interdum significat concedere facultatem. Fac ergo, ne quaerat aliam facultatem. C.

55 *Immo abeat*] Hoc terribiliter pronunciandum: et verba proprie rigidi et asperi patris. *Quouis gentium*] *Gentium*, in fine superflua adiunctio: sicut *interea loci.* Dat tamen quandam αὔξησιν pronuncianti. C.

Alii

Quam hic per flagitium ad inopiam redigat patrem.
Nam si illi pergo suppeditare sumtibus,
Menedeme, mihi illaec vero ad rastros res redit.
Me. Quot incommoditates in hac re accipies, nisi
caues!

Alii codd. pro *multo* habent *potius*, quod praeferendum videtur. B.

56 *Flagitium*] *Facinus*. *Flagitium* more militari dicitur, res *flagitatione*, hoc est, increpatione digna. Nam *flagitare* est personare, inde *flamma* et *flagella*, quod haec non sint sine sonitu et crepitu. C.

Quam hic per flagitium] Glossar. *Flagitium* ἀτόπημα, βία. signate, βία. nimirum vt βιάζεσθαι ἐπ' αἰσχρῷ; quo significatu hic *flagitium* intelligi potest. Inde *flagitare*. Apul. Metam. IX, *Nudatum supinatumque in ventrem execrandis vredinibus flagitabant*. Cato apud Festum, *Intercutibus stupris flagitatus*, et *flagitatores*. Calpurn. Declam. 20. *Improbi flagitatores, qui detrimenta pueritiae suae mutuo dedecore compensant*. Et *Flagitiosus coitus* apud Firmicum. quamuis haec de puerorum amoribus rectius dicantur. L.

57 *Si pergam*] *Perseuerem*. alias *pergere* est ire. Multi Codices habent *sumtibus*, quod non multum placet, nisi sic dicas: *Si pergam suppeditare illi filio*, i. e. inseruire, indulgere illi sumtibus dandis. Vel *sumtibus*, i. e. per sumtus. C.

Duo recte pro *illi* habent *illius*. Sic *eius sumtus*, III, I, 44. B.

58 *Vere ad rastros*] Quasi dicat, *Id quod tu Menedeme absentia filii exercebas*, hoc est, *rem rusticam*, *id ego inopia facere cogar*. C.

Ad rastros res] Ad rastros sum non dolore, sed paupertate rediturus. E.

Cum *res redit* absolute dici soleat, pro *illaec* scribe *illic*, quod in cod. Regio a prima manu fuit. Dein pro *vero* omnes nostri recte, *vere*. B.

59. *Quot incommoditates*] Satis comice dixit: nam hoc nomen, leue quiddam significat: vt in Eunucho, *Immo enim vero infeliciter. Nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno. Capies*] Alibi *inimicitias caperem*. *Capere* proprie dicimus, cum id quod in nobis est, assumimus. Vnde *capere* pro eligere ponitur. C.

Quot incommoditates] Mss. R. et V. C. *Quot incommoda tibi in hac re capies*. L.

Vt metro consulatur, repone, *Quod*

Difficilem oftendes te effe, et ignofces tamen
Poft; et id ingratum. CH. ah nefcis, quam doleam. ME. vt lubet.
Quid hoc, quod volo, vt illa nubat noftro? nifi quid eft
Quod mauis. CH. immo et gener, et affines placent.
ME. Quid dotis dicam te dixiffe filio?
Quid obticuifti? CH. dotis? ME. ita dico. CH. ah! ME. Chreme, Ne

Quod incommodi tibi in hac re etc. Certe *Quod* eft in Bemb. et Meadiano. B.

60 Pro vulgari *Oftendis* recte Bemb. Victor. et vnus e noftris habent *oftendes*. B.

61 *Et id ingratum*] V. C. *et id erit ingratum*. L.

62 *Quid hoc, quod volo*] Conuertit Menedemus fermonem ad coniugium faciendum Cliniae et Antiphilae. *Nifi quid eft*] Honefte petit, quod officium eft probi et honefti viri, q. d. Honefte peto, nolens impedire, quin alteri tradas, fi videas, te melius filiae tuae confulturum. C.

Pro *rogo* noftri codd. *volo*. B.

63 *Et Affines*] Vxoris, *cognati* funt: *Affines*, mariti. Vnde multi gradus funt, et veluti rami propinquitatis, in *affinitate* et *cognatione* difpofiti. C.

Quod mauis] V. C. *quod malis*. L.

64 *Quid dotis dicam te dixiffe*] Proprium iuris eft verbum, cum dicitur dos, quod exprimitur, *quid obticuifti?* Pofteaquam dos petita eft, Chremes diu deliberauit confilium quaerens, non quo fummam quaereret dotis, * (adde, *fed quo filium dotis nomine terreret et corrigeret* Z.) quod intelligi datur ex fequentibus. Compromiffa dote adiungit, *fi me vis faluum:* aliter enim filium corrigi non poffe credit, nifi dotis nomine omnia bona filiae promififfe videatur, vnde crederet filius exheredem fe. Denique *id*, inquit, *mirari te fimulato*, vt ad eius notitiam veniat. Quam quidem rem cum intellexiffet (*quaefiuiffet* Z.) Menedemus, explanat, fe idcirco promififfe, vt *animum* adolefcentis *luxuria et lafciuia diffluentem inopia retunderet*, et ad integram frugem neceffitate reuocaret. E.

In editione Bentleii pro *filio* eft *filiae*, quod operis tribuendum effe cenfeo. Z.

65 *Quid obticuifti?*] Sic dixit, quafi puderet Chremetem dicere,

Ne quid vereare, si minus: nil nos dos mouet.
CH. Duo talenta pro re nostra ego esse decreui satis;
Sed ita dictu opus est, si me vis saluom esse, rem, et filium,
Me mea omnia bona doti dixisse illi. ME. quam rem agis?
CH. Id mirari te simulato, et illum hoc rogitato simul,
Quamobrem id faciam. ME. quin ego vero, quamobrem id facias, nescio.
CH. Egone? vt eius animum, qui nunc luxuria et lasciuia
Diffluit, retundam; redigam, vt quo se vortat, nesciat.
ME. Quid agis? CH. mitte; sine me in hac re gerere mihi morem. ME. sino,
Itane vis? CH. ita. ME. fiat. CH. age iam, vxorem vt arcessat, paret.

Hie

dicere, quod parua dos videretur: nam *tacemus* consilia: *reticemus* dolores: *obticemus* quorum nos pudet. C.

67 *Pro re nostra*] Facite *rem suam* extenuat. C.

68 Lege meliore numero, *Sed ita dictu est opus, si me vis saluom esse et rem et filium.* B.

69 *Quam rem agis?*] Hoc est quasi perturbati intercessoris. C.

70 *Illum rogitato*] Pulchra admonitio, vt perterrefaciat filium. C.

72 *Luxuria*] *Luxuria* a *Luxu*, i. e. superfluitate deriuatur. *Lasciuia* autem designat quandam petulantiam et importunitatem, exsultando et delectando in sua turpitudine. Haec tamen differentia non obseruatur; sed indifferenter illis duobus vtimur pro eodem significatu. C.

73 *Diffluit*] Persius (Sat. III, 20.), *Diffluis amens.* C.

74 *Quid ais?*] *Ais* dicimus de iis, qui vana loquuntur. C.

Omnes nostri, *Mitte ac sine:* quo versus sit numerosior. B.

75 *Fiat*] Concessio irati aduersus pertinacem. C.

Arcessat, paret] V. C. *praeparet.* L.

Bemb. habet recte *Ac iam*, pro vulgari *Age iam.* B.

Hic ita, vt liberos est aequom, dictis confutabitur.
Sed Syrum. ME. quid eum? CH. egone? si viuo, adeo exornatum dabo,
Adeo depexum, vt dum viuat, meminerit semper mei:
Qui sibi me pro ridiculo ac delectamento putat.
Non, ita me Di ament, auderet haec facere viduae mulieri,
Quae in me fecit.

ACTVS QVINTI SCENA II.

CLITIPHO. MENEDEMVS. CHREMES. SYRVS.

ITANE tandem quaeso, Menedeme, vt pater

Tam

76 *Dictis*] Quia liberi *verbis* obiurgandi sunt: serui vero *verberibus* puniendi. C.

Dictis confutabitur] Solis sermonibus male tractabitur. E.

77 *Sed Syrum!*] Ἀποσιώπησις, scilicet *puniam*. *Quid eum?*] Scilicet punies. modus interrogandi. *Si viuo*] Subiungit affirmationem. C.

Sed Syrum!] Cum vtique maiora tormenta seruo minatus sit, irascentis more, quod esset facturus, exprimere non potuit. *Adeo exornatum*] Id est, comtum, per εἰρωνείαν. E.

Versus inprimis gratia repone, *Sed Syrúm*. M. *Quid eum? 'Ego, si viuo, eum ádeo exorn.* etc. B.

78 *Adeo depexum*] Hoc verniliter more senum iratorum lege, et intellige contrarium. C.

Adeo depexum] Hoc est, compositum poenis et tormentis. E.

Adeo depexum] Non. Marcell. cap. I. L.

Lege, *Adeo pexum, vsque vt dum viuat* etc. Tres codd. optimi habent *vsque vt dum*. B.

79 Lege ex veterrimis nostris, *Pro deridiculo:* quod et versus poscit, et Plautus Tacitusque vsurparunt. B.

80 *Viduae mulieri*] Bene personam abiectam delegit, quae ludibrio habetur, et quia *mulier*, et quia viro orbata. C.

Viduae mulieri] Facilis enim illusio est in eam, quae et mulier et vidua est. E.

Facere viduae mulieri] Quinctil. declam. 338. *Imbecilla res est femina, et affert infirmitati naturali non leue pondus, quod vidua est.* L.

Omnes libri rationi trochaici seruiunt, *facere haec viduae*. B.

1 *Itane tandem*] Restat ad tran-

Tam in breui ſpatio omnem de me eiecerit animum patris?
Quodnam ob facinus? quid ego tantum ſceleris admiſi miſer?
Volgo faciunt. ME. ſcio tibi eſſe hoc grauius multo, ac durius
Cui fit: verum ego haut minus aegre patior: id qui neſcio,
Nec rationem capio, niſi quod tibi bene ex animo volo.
CL. Hic patrem adſtare aiebas? ME. eccum. CH. quid me incuſas, Clitipho?

Quic-

tranquillitatem rerum omnium, vt Clitipho verbis patris perterritus, in viam redeat, et vxorem ducat. *Itane*] Sic incipit, vt qui ſe a patre abdicatum putet. *Tandem*] Hic expletiua coniunctio. Cicero (Catil. 1, 1.) *Quouſque tandem abutere, Catilina, patientia noſtra?* Alias ponitur pro *tamen:* vt, *In qua ciuitate tandem arbitrare te viuere?* Nonnunquam pro *ſaltem*. C.

Itane tandem] Ad ſatisfaciendum valet haec Scena, et veniam petit. E.

Omnes noſtri recte, *Quaeſo eſt*. B.

3 *Admiſi*] Αὔξησις eſt. plus eſt *admittere*, quam *facere*. Alibi, *Haec te admittere Indigna*. C.

4 *Vulgo id faciunt*] Ad purgationem peccati, ſi nihil aliud habemus, argumentum ab exemplo aliorum ſumimus, qui idem factitauerunt. Sed multo magis valet, ſi ab exemplo omnium ſumitur. C.

Vulgo faciunt] Quod meretrices omnes amant adoleſcentes. Et argumentatur: quia, quod omnibus licet, vni licet. E.

5 *Cui fit*] Quoniam id te propius tangit, ſiue tua magis refert. *Haut minus aegre*] Verum amicum agit Menedemus, qui aequum ex incommodo amici dolorem capit. C.

Diſtingue, *aegre patior. Id qui, neſcio Nec rationem capio.* Nam *id qui* eſt cur faciat, neſcio. B.

7 *Quid me incuſas*] Bene *incuſas*: quia filio maior eſt pater. C.

Quid me incuſas] Seru. Aen. lib. 1. ad verſum 410. L.

Quicquid ego huius feci, tibi proſpexi et ſtultitiae tuae.
Vbi te vidi animo eſſe omiſſo, et ſuauia in praeſentia
Quae eſſent, prima habere, neque conſulere in longitudinem:
Cepi rationem, vt neque egeres, neque vt haec poſſes perdere.
Vbi cui decuit primo, tibi non licuit per te mihi dare;
Abii ad proxumos, tibi qui erant: eis commiſi et credidi.
Ibi tuae ſtultitiae ſemper erit praeſidium, Clitipho;

8 *Quicquid ego huius feci*] *Huius* abſolute: vt per ἔκλειψιν deſit *rei*. In Hecyra, *Ne quid ſit huius oro*. Alibi, *Nihil me iſtius facturum, pater*. *Ego huius feci*] Semper grauis inceptio orationis, quae exordium ſumit a pronomine. C.

Quicquid ego huius] Quicquid ego tale feci. E.

8 *Quicquid huius feci*] Priſcian. lib. 14. L.

9 *Animo omiſſo*] *Negligenti*. Alibi, *At enim metuas ne ab re ſint omiſſiores paullo*. *Et ſuauia quae eſſent, prima habere*] Salluſtius (Catil. 36.), *Quae prima mortales ducunt*. Et *prima* modo ad laudem, non ad ordinem pertinet. In Eunucho, *Nihil prius, neque fortius*. *Suauia in praeſentia*] Voluptates licet *in praeſentia* ſint ſuaues, ſemper tamen ſecum iunctam habent poenitentiam. C.

Et ſuauia in praeſentia] Vt tantum praeſentia cogitares, neque de futuris curam gereres. E.

11 *Cepi rationem*] H. e. inueni modum. C.

12 *Primo, tibi non licuit per te mihi dare*] H. e. tu non permiſiſti, tuis moribus obſiſtentibus. Vel, Tui mores non poſtulauerunt, me dare tibi bona mea, *cui decuit*, i. e. iuſtum fuit me dare bona mea, quia iure debebas mihi ſuccedere, niſi obſtitiſſent mores. C.

Vbi decuit] Quia primo tibi non licuit dare. Hoc enim optimum eſt parentibus, ſemper filiis bona tradere. Sed hoc cum mihi non licuerit, proximo tibi qui erat tradidi, hoc eſt leuiro, qui ſororem tuam ducit vxorem. E.

13 *Ad proximos*] Bene *ad proximos* ad quos ſpectat poſt filium haereditas. C.

14 *Vbi tuae ſtultitiae ſit praeſidium*] Circa victum atque veſti-

Victus, vestitus, quo in tectum te receptes. CL. ei mihi!

CH. Satius est, quam te ipso herede haec possidere Bacchidem.

SY. Disperii! scelestus quantas turbas conciui insciens!

CL. Emori cupio. CH. prius quaeso disce, quid sit viuere:

Vbi scies, si displicebit vita, tum istoc vtitor.

SY. Here, licetne? CH. loquere. SY. at tuto? CH. loquere. SY. quae ista'st prauitas,

Quacue amentia est, quod peccaui ego, id obesse huic? CH. ilicet.

Ne

vestitum: et tectum habeas quo te recipias. E.

15 *Victus, vestitus*] Ostendit, quid sit illud praesidium stultitiae. *Victus* alimonia ad vitam sustentandam; *vestitus* cultus siue ornatus ad tegendum corpus. *Receptes*] Alibi, *Meum receptas filium.* Et frequentatiuo vsus est, quod non raro, sed frequenter poterit se recipere. C.

18 *Viuere*] Cum virtute et ratione intelligas. C.

Disce quid sit viuere] Lactant. lib. 3. cap. 18. *De vita quereris, quasi vixeris, aut vnquam tibi ratio constiterit, cur omnino sis natus. Nonne igitur tibi verus ille et communis omnium pater Terentianum illud iure increpauerit?* Prius disce quid sit viuere. L.

19 *Vita*] Hoc loco *actus* et *mores.* In Phorm. *Quem ego viderim in vita optimum,* id est, *in actu et moribus.* C.

20 *Quae ista est prauitas?*] Deriuatio criminis in se est. Et bene optimi serui fungitur officio. C.

Quae istaec est] Seruus iram domini in personam suam inclinare cupiens, vt adolescenti possit succurrere, interponit haec verba. E.

Cum sequatur *amentia est,* quod omnium fere codd. fide comprobatur, pro *istast* lege *istaec.* B.

21 *Ilicet*] *Ilicet* semper finem rei significat, vt *actum est.* *Ilicet* per syncopen, quod significat *ire licet.* Sic iudices de concilio dimittebantur, suprema dicta cum praeco pronun-

Ne te admifce. nemo accufat, Syre, te; nec tu aram tibi,

Nec precatorem pararis. SY. quid agis? CH. nil fuccenfeo,

Nec tibi, nec tibi: nec vos eft aequom, quod facio, mihi.

nunciaffet. *Ilicet* ergo increpatio eft, quia interloquendo impedit Chremetem narrantem. C.

22 *Nec tu aram*] Praefidium. Miferi ad *aram*, vt tuti fint, confugere folent. Ouid. (Trift. IV, 5, 2.) *Vnica praefidiis ara reperta meis.* C.

Nec tu aram tibi] Quaecunque de hoc ritu dici poffunt, iam alibi notata. Plutarch. περὶ δεισιδαιμ. Vlpian. lib. 17. §. 12. ff. de aedil. edict. Achill. Tatius libr. 8. καὶ τοῖς μὲν πονηροῖς αἱ τῶν ἱερῶν ἀσφάλειαι διδόασι καταφυγήν· ἐγὼ δὲ μηδὲν ἀδικήσας, ἱκέτης δὲ τῆς Ἀρτέμιδος γενόμενος, τύπτομαι παρ' αὐτῷ τῷ βωμῷ. Cui non abfimilis locus Plauti in Rudent. III, 3. Euripid. in Andromacha: Ἔχει γὰρ καταφυγήν, θὴρ μὲν πέτραν, Δοῦλοι δὲ βωμοὺς Θεῶν. Hinc etiam ἐδρεῖται οἱ οἰκέται, ἀπὸ τοῦ καταφεύγειν εἰς τὸν ἕδραν, Etymol. magnum. L.

23 *Neque precatorem pararis*] Alibi *ad precatorem abeam.* Et *precari* aliquando idem, quod *deprecari*, hoc eft, a fe crimen depellere. Hinc *deprecatio*. *Nihil fuccenfeo*] *Succenfere* is dicitur, qui cum amare debeat, laefus irafcitur. C.

Nec precatorem pararis] Ne, inquit, vt adfolent ferui, velis et tu habere precatorem, qui pro te roget. Vobis enim non irafcor, cum multa feceritis: ita aequum eft et mihi vos ne irafcamini. Poft iracundiam apta fententia eft. E.

Nec precatorem] De precatore Plautus in Afinar. II, 4, 9. *precator affiet, malam rem effugies nunquam.* Idem in Epid. V, 2, 21. *Nil moror mihi precatorem.* Paulus I. C. in l. 43. §. 1. ff. de aedilit. edict. et alibi faepe. L.

24 Noftri habent, *Nec tibi, nec huic.* Sed Erafmi et Faerni *Nec tibi, nec tibi* non videtur repudiandum: nempe vultu et nutu haec aguntur: primo Syrum, dein Filium intuetur; vt Plaut. Capt. II, 3, 87. *Et tua et tua ornatus reueniam ex fententia.* B.

Sy. Abiit; vah, rogasse vellem. Cl. quid? Sy. vnde mihi peterem cibum:
Ita nos alienauit: tibi iam esse ad sororem intelligo.
Cl. Adeon' rem rediisse, vt periculum etiam fame mihi sit, Syre?
Sy. Modo liceat viuere, est spes. Cl. quae? Sy. nos esurituros satis.
Cl. Irrides in re tanta, neque me quicquam consilio adiuuas?
Sy. Immo et ibi nunc sum et vsque id egi dudum, dum loquitur pater:
Et, quantum ego intelligere possum. Cl. quid? Sy. non aberit longius.

Cl.

25 *Abiit*] Quo facilius terreret, senex discessit. E.

Repone *Abiit? rogasse vellem.* C. *quid, Syre?* S. *vnde mi peterem cibum?* B.

26 *Tibi iam esse ad sororem*] Ms. R. *Ita nos alienauit sibi: iam isse ad sororem* etc. L.

Omnes fere nostri habent recte *abalienauit*, vt sint Iambici. B.

27 *Vt periculum etiam fame mibi est, Syre?*] Quod est extremum miseriarum. Etiam *fame fames* apud antiquissimos in quinta declinatione nominum variabatur, ex quo potest esse genitiuus casus: quia C. Caesar in libro de Analogia, *hujus die* et *huius specie* dicendum putat. Sallustius in Iugurtha (cap. 97.), *Vix decima parte die reliqua.* Vel si septimus casus. C.

Adeone rem] Optimum equidem sensum ex necessitate collectum in dolore adolescens collocauit. quippe cum postremum omnium malorum fames sit. Denique (*Etenim* Z.) *obscoenamque famem, quae prima pericula vito?* (Aen. III, 367.). E.

Lege *periculum etiam a fame;* aut *periclum fame*, genitiuo vetusto, vt *periclum mortis.* B.

28 *Esurituros satis*] παρὰ προσδοκίαν quando aliter respondemus, quam exspectamus. C.

30 *Dudum id egi*] Scilicet vt adiutorem te consilio. C.

31 *Quid?*] Interrupit Syri sermonem Clitipho. *Non aberit*] Perficit, quod dicere inceperat, q. d. *pater, qui simulauit se abscedere et relinquere*

CL. Quid id ergo? SY. ſic eſt, non eſſe horum te arbitror. CL. quid iſtuc, Syre?
Satin' ſanus es? SY. ego dicam, quod mihi in mentem eſt: tu diiudica.
Dum iſtis fuiſti ſolus, dum nulla alia delectatio,
Quae propior eſſet, te indulgebant, tibi dabant: nunc filia
Poſtquam eſt inuenta vera, inuenta eſt cauſa, qua te expellerent.

CL.

proximis ſua omnia, non erit abſens diu. Haec enim eſt fictio, vt depellaris a domo paterna. C.

32 *Non eſſe horum te arbitror*] Quaſi cum odio *horum* dixit: et eo magis quod nec te filium dixit. C.

Sic eſt] Diu finxit, ſe neſcio quid cogitare, ſeruus: reperit tamen aſtute. Conſulit vti dicat hunc adoleſcentem (*horum parentum ſe* Z.) filium non eſſe, et quaerit argumenta, quod, antequam puella eſſet inuenta, hunc diligebant: poſtea exheredatur. Adiicit et illud, cum matres ſemper pro filiis interuenire conſueuerint, nunc in iracundia non rogat mater. Compellit igitur adoleſcentem, vti parentes roget. aut enim precibus ad miſericordiam commoturus eſt ambos, aut ſuos parentes facile cognoſcet. Sed conuentum ex poſteriore oratione cognoſcimus, cum dixit *Satis recte.* Cum enim in periculo maiore poſitus fuerit filius, tum facile parentibus poteſt monere pietatem, vel pacem ab iracundo patre ſuſcipere. *Pacem* autem dixit veniam, vt Virgil. (Aen. IV, 56.) *pacemque per aras exquirunt:* id eſt, beneuolentiam ac veniam. E.

Lege *Qui iſtuc*, vt ſaepe alias; *cur, quamobrem iſtuc?* B.

33 Alii, *in mente eſt;* alii omittunt *eſt.* ſed meliores libri *in mentem eſt.* Sic ſaepe Plautus; et Noſter Adel. IV, I, 12. Cf. Gellium I, 7. B.

34 *Dum iſtis fuiſti ſolus*] Satis veriſimilis ratio adoleſcenti imprudenti et parum prouido: ideo ſtatim ſubiicit: *Eſt veriſimile.* C.

35 *Indulgebant*] Faciles erant, tibi permittentes multa, quae volebas. C.

Quae propior] V. C. *quae prior.* L.

36 A duobus noſtris abeſt *Vera;* in aliis ſedem mutat; in vno deeſt *Inuenta.* Cur autem *Filia vera*, cum falſam nunquam ſuſtulerint? Repone,

Poſt-

CL. Eſt veriſimile. SY. an tu ob peccatum hoc, eſſe illum iratum putas?
CL. Non arbitror. SY. nunc aliud ſpecta: matres omnes filiis
In peccato adiutrices, auxilio in paterna iniuria
Solent eſſe: id non fit. CL. verum dicis. quid ergo nunc faciam, Syre?
SY. Suſpicionem iſtanc ex illis quaere: rem profer palam:
Si non eſt verum, ad miſericordiam ambos adduces cito;
Aut ſcibis cuius ſis. CL. recte ſuades; faciam. SY. ſat recte hoc mihi
In mentem venit: namque adoleſcens quam minima in ſpe ſitus erit,

Poſtquam eſt inuenta, inuenta vero eſt cauſa, qua etc. Amat Terentius verba ſic duplicare; ſupra I, 2, 32. et Hec. II, I, 45. B.

37 *Iratum putas?*] Bene *iratum*, ob peccatum. *Iratus* eſt, qui ex aliqua re laceſſitus iraſcitur. *Iracundus*, ex parua vel nulla cauſa. C.

Lege, *peccatum hoc tám eſſe illum iratúm putas?* B.

38 *Matres omnes filiis*] Menander: Ἐςὶ δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός. Apul. Florid. 3. *ſeruulus callidus, et amica illudens, et vxor inhibens, et mater indulgens.* L.

40 *Id non fit*] Mater tibi non eſt adiutrix: et hoc prope veriſimilius. *Verum dicis*] Prius autem dicebat, eum dixiſſe aliquid *veriſimile*. C.

41 *Suſpicionem iſtanc*] Quae turbat tuam mentem, videlicet, an ſis eorum filius, nec ne. C.

Excidit ex fine verſus coniunctio *aut*, vt reſpondeat ſequenti *aut*. B.

42 *Ad miſericordiam*] Quia parentes veri filiis cito ignoſcunt. C.

43 *Aut ſcibis cuius ſis*] H. e. ſi eſt verum. B.

44 *Minima in ſpe ſitus erit*] Nam ſi non ſe eſſe filium crediderit, eo miſerabilior videbitur patri: et citius ad miſericordiam commouebit eum. *Situs*] Hic inflectitur *ſitus, a, um*, i. e. ſituatus, conſtitutus. C.

Faernus edidit, *nam quam*

45 Tam facillime patris pacem in leges conficiet suas.
Etiam haut scio, an vxorem ducat; ac Syro nil gratiae.
Quid hoc autem? senex exit foras: ego fugio. adhuc quod factum'st
Miror, continuo non iussisse abripi me. ad Menedemum hunc pergam.
49 Eum mihi precatorem paro: seni nostro fidei nihil habeo.

ACTVS

adolescens maxime spe situs erit, Tam facillume patris etc. Guyetus correxit *Spe citus*, i. e. motus, depulsus. Ego reponendum puto, *namque adolescens quam in minima spe situs erit, Tam* difficillume *patris pacem in leges conficiet suas.* Callidissimus enim seruus, qui hoc consilio non minus rem suam, quam Clitiphonis agit, *Sat recte*, inquit, excogitaui; spem bonam adolescenti inieci se facile ex hoc malo emersurum; ne si animo plane deiecto sit, quiduis imperatum faciat: ille vxorem interueniat, ego crucem. Sic enim nunc perterrefactus vxorem capit, ille pacem sibi impetrat, ego poenae relinquor. B.

45 *Pacem in leges*] H. e. secundum eas leges et conditiones, quas dare patri voluerit in ea pace ineunda. Nam cum pax inter aliquos conficitur, lex aliqua aut conditio in ea facienda solet allegari, i. e. adhiberi. Sensus ergo illius orationis est: Filius componet pacem cum patre, suo arbitrio, et secundum eas leges et conditiones pacis, quas voluerit. C.

46 *An vxorem ducat*] Chremes discedens et patriam relinquens ducet vxorem scilicet Sostratam. *Ac Syro nil gratiae*] Tu Clitipho ita tibi parentes reconciliabis; ego autem nil sum gratiae apud illos habiturus, h. e. nullo modo potero illis gratus esse. C.

Ac Syro nihil sit gratiae] Certus sum quod ex hoc consilio in gratiam est filius reuersurus, vt fortasse etiam concedat veniam, et vxorem ducere compellat. E.

Pro *an* omnes nostri *anne.* Recte. B.

47 *Quid autem hoc?*] Haec vox est timentis. C.

48 *Ad Menedemum hunc*] Mſ. R. *hinc nunc ad Menedemum pergam.* L.

Lege, *Miror non iusse me abripi hinc: nunc ad Menedemum hunc pergam.* Nostri habent, *Miror non iussisse ilico arripi me: hinc* etc. B.

49 *Seni nostro fidei*] Non credam seni quasi ignoscenti, ita-

ACTVS QVINTI SCENA III.

SOSTRATA. CHREMES.

PROFECTO nisi caues tu homo, aliquid gnato conficies mali:
Idque adeo miror, quomodo
Tam ineptum quicquam tibi in mentem venire, mi vir, potuerit.
CH. Pergin' mulier odiosa esse? nullamne ego rem vnquam in vita mea

5 Vo-

itaque Menedemum precatorem parabo. E.

Lege ex cod. Regio, *seni nostro nil fidei habeo.* B.

1 *Profecto nisi caues*] In hac Scena continetur imago quaedam dissidii inter virum et vxorem, qui natura morosi atque difficiles sunt. *Tu homo*] Cum contemtu et stomacho pronunciandum. Et dicit, *tu homo*, et postea subito mulierum natura redit ad lenitatem, discedente indignatione. C.

Profecto nisi] Coercet hic vxor maritum, quod exheredationem filii velit errore. Ex illo consilio sexus iam continuo notatur, quasi morum vitium est (Post *velim* interpunge, et caetera sic corrige, PERGIN MVLIER. *Illo nomine femineus sexus iam continuo notatur, et quasi morum conuicium est* Z.); vt alibi: *Tu, inquam, mulier, quae me omnino lapidem, non hominem putas.* Aliud tamen est *mulierem* dicere per naturam, aliud per vitium (*conuicium*). E.

3 *Ineptum quicquam*] Bene *ineptum.* Nam *ineptum* est, quod a quouis reprehenditur. *Venire in mentem*] *Venire in mentem* veteres non recordationis causa tantum, sed etiam recogitationis (*cogitationis*) considerationisque posuerunt. C.

Bentleius edidit, *quicquam tibi venire in mentem.* Z.

4 *Pergin' mulier*] Sic solent mariti vxoribus dicere, cum illae aduersantur. Et est energia senilis. Sensus igitur est: Pergin' mulieris partes exercere et officium, quae semper vult loqui et marito repugnare. C.

Repone ex nostris fere omnibus, *Oh, pérgin mulier ésse? nullamne égo rem vnquam in vitá mea Voluí, quin tú in ea re mi aduorsátrix fueris, Sóstrata?* Quanto acerbius est hoc, *Mulier esse*, quam si addas *Odiosa*? B.

Volui, quin tu in ea re mihi fueris aduorsatrix, Sostrata?
At si rogitem iam, quid est quod peccem, aut quamobrem hoc faciam, nescias:
In qua re nunc tam confidenter restas, stulta? So. ego nescio?
Ch. Immo scis, potius quam quidem redeat ad integrum haec eadem oratio.
So. Oh, iniquos es, qui me tacere de re tanta postules.
Ch. Non postulo: iam loquere: nihilo minus ego hoc faciam tamen.
So. Facies? Ch. verum. So. non vides quantum mali ex ea re excites?
Subditum se suspicatur. Ch. subditum! ain' tu? So. certe inquam, mi vir.

Ch.

6 *Quod peccem*] Notat mulierum imprudentiam et imperitiam, quae vt plurimum ignorant quae praua aut recta sunt. C.

At si rogitem] Quam stultus (*stulta* 7.) sis perspice. Quid faciam vides, cur faciam nescis, vnde stulte resistis. E.

Lege *At si iam rogitem*. Praeterea tolle plenam distinctionem post *Nescias:* et noli seq. versum per interrogationem efferre. Deinde pro *Hoc* ex nostris repone *Id*, h. e. mihi in hac re aduerseris. B.

7 *Tam confidenter*] Recte *confidenter*. Nam *confidentia* saepius in malam: *Fiducia* vero in bonam partem accipitur. Alibi, *O ingentem confidentiam!* *Nescio*] Sic lege, vt intelligas contrarium. C.

Confidenter restas] Plaut. *Etiam nunc restas, carnifex?* L.

8 *Haec eadem oratio*] In Reg. exempl. *τὸ haec* deest. L.

Haec in nullo ex nostris est. Repone, *Immo scis potius quam quidem redit ad integrum eadem oratio*. Scias an nescias, perinde est. Ad integrum redit eadem oratio; siue scire te hoc dicam, siue nescire. Vna eademque oratio est in re tua, *Scire* et *Nescire*. B.

9 *De re tanta*] Scilicet in periculo filii. C.

Illud *ob* praecedenti versui appone. B.

12 *Subditum se*] Id est, *sup-*

CH. Confitere tuum non esse? SO. au! obsecro te, istud inimicis siet.
Egon' confitear meum non esse filium, qui sit meus?
CH. Quid? metuis ne non, quum velis, conuincas esse illum tuum?

SO.

suppositum. Iuuenalis (Sat. VI, 601.), *Transeo suppositos.* Mulieres, quae parere non possunt, et vt placeant maritis, se grauidas fingunt, et aliquarum inopum mulierum filios supponunt, et pro suis edunt (*educunt*). *Ain' tu?*] Pro *aisne?* Et est percontatiuum verbum. C.

Subditum se suspicatur] Hic iam intelligendum, venisse adolescentem, et matri, hoc est, mitiori de parentibus, suam suspicionem indicasse: E.

Illud *subditum* in responso Chremetis recte vidit Faernus esse subditium, repugnante versu. Postrema ob codd. auctoritatem lege, *certe sic erit.* Ceterum T. Faber vult legi *suspicetur*, quia Sostrata nondum potuerit rescirscere, Clitiphonem suspicari se esse subditum, cum neque Syrum, qui id consilii dederit, neque filium conuenerit. Merae sunt nugae et naeniae. Nam Clitipho, vbi supra 43. dicit, *Recte suades, faciam*, statim domum abiit, et matri in Gynaeceo narrauit, patre in alia parte aedium agente, dum Syrus solus secum sex sequentes versus loquitur. Igitur Clitipho primum domi matri rem aperuit, quam in seq. Scena 4. repetit. Quare nec Sostrata vt in re noua est consternata, sed lente respondet, *Obsecro, mi gnate.* Deinde si legas *suspicetur;* si nemo indicauerit, efficitur, vt Sostrata vel ipsa dubitauerit, sitne verus filius, quod plane est ridiculum; vel omnium sagarum et diuinarum anuum sit princeps et magistra. B.

13 *Ah!*] Obsecrantis. Modo blandientis et misericordiam mouentis. *Inimicis siet*] Haec imprecatio sic vsurpatur ab Ouidio, vt illius propria sit. C.

Tuum non esse] V. C. *tuum non esse filium.* L.

Verba *tuum non esse* recte absunt a cod. Bemb. Illud quoque *te* recte omittitur a cod. vet. Contra omnes habent *istuc nostris inimicis siet.* B.

15 *Conuinces*] Verbum iudicii est. In iudiciis *conuicti* proprie dicuntur, qui causa ceciderunt. C.

So. Quod filia est inuenta? Ch. non: sed quod magis credendum siet,
Id quod est consimilis moribus,
Conuinces facile ex te natum: nam tui similis est probe:
Nam illi nil vitii est relictum, quin sit et idem tibi.
Tum praeterea talem, nisi tu, nulla pareret filium.
Sed ipse egreditur: quam seuerus! rem, cum videas, censeas.

ACTVS QVINTI SCENA IV.

CLITIPHO. SOSTRATA. CHREMES.

Si vnquam vllum fuit tempus, mater, quum ego voluptati tibi

Fue-

16 *Quod filia est inuenta?*] Exinde putas posse inueniri hunc esse filium meum, quod et inuenta est filia? Hoc est, eodem pacto vt et hic noster, quemadmodum et illa inuenta est, inueniri possit. E.

Sed quod magis] Mſ. R. *Sed quo magis.* L.

Nostri omnes *quo magis.* Recte. Deinde elegantia responsi ne pereat, dele *Id.* B.

18 *Tui similis*] Nam plerumque filii consimiles sunt parentum moribus. Dicimus cum genitiuo, cum morum similitudinem, aut doctrinae ostendimus. sed dicimus, *similes tibi*, cum datiuo, cum qualitatem similem ostendere laboramus. C.

Bentl. post *re* inseruit, *esse.* Z.

19 Nostri omnes recte, *quin itidem sit tibi*, modo post *quin* inseras *id.* Caeterum pro obscuro *Relictum* malo *Innatum.* B.

21 *Quam seuerus!*] Nam facie ipsa videtur quandam probitatem ostendere: reuero, alius est. C.

Rem, cum videas, censeas] Cum videas, ex vultu mores eius agnoscas. E.

Rem cum videas censeas] Cum hominem intus noueris, censeas seuerum esse. Sarcasmus. vt Plaut. Bacc. IV, 6, 14. B.

1 *Si vnquam vllum fuit tempus*] Adhuc filius matrem sollicitam reddit, dum petit, vt parentes commonstret: et ex hoc facilius peruenitur ad tranquillitatem omnium rerum. C.

Si

Fuerim, dictus filius tuus tua voluntate: obſecro,
Eius vt memineris, atque inopis nunc te miſereſcat mei;
Quod peto et volo, parentis meos vt commonſtres mihi.
So. Obſecro, mi gnate, ne iſtuc in animum inducas tuum,
Alienum eſſe te. Cl. ſum. So. miſeram me. hocine quaeſiſti, obſecro?
Ita mihi atque huic ſis ſuperſtes, vt ex me atque hoc natus es.

Et

Si vnquam vllum] Ad commouendam pietatem commemorat praeteritos affectus, cui ſic facilius poſſit ignoſci. Vt (Aen. IV, 317.) *Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam Dulce meum.* — E.

2 *Tua voluntate*] Quaſi innuit illam de induſtria illum voluiſſe appellari filium. C.

3 *Miſereſcat*] Habemus *miſeret*, *miſereat*, et *miſereſcit*, *miſereſcat* in eadem ſignificatione, eiuſdem naturae. Habemus etiam *miſereſco is*. Virgil. (Aen. II, 145.) *His lacrimis vitam damus, et* miſereſcimus *vltro*. C.

4 *Quod peto et volo*] *Peto*, inquit, quaſi *precario*. Nam proprie aliquid *precario petere* dicimur. C.

Quod peto et volo] Priſcian. lib. VII. L.

5 *Obſecro te, mi gnate*] Verba propria matris deſperatae. C.

6 *Sum*] Haec vox ſimplex terribiliter pronunciat. *Miſeram me!*] Per exclamationem prae dolore dicitur, q. d. *dico, verum eſt, me miſeram eſſe*, quod dictum interiectionis vice fungitur. *Quaeſiſti?*] Excogitaſti, ſeu ſomniaſti, vt dici ſolet, vt mihi dolorem incuteres. Vel *Quaeſiſti hoc?* i. e. inueſtigaſti et interrogaſti hoc ab aliquibus, ne eſſes filius proprius, non ſuppoſititius? C.

7 *Huic ſis ſuperſtes*] Mos iurandi antiquus parentum. Et bene inducitur mater mitior patre, et quae *adiutrix ſit in paterna iniuria filio*. C.

Ne verſus claudicet, ex duobus codd. repone *vt éx me atque ex hoc nâtus es*. B.

Et caue posthac, si me amas, vnquam istuc verbum ex te audiam.

CH. At ego, si me metuis, mores caue in te esse istos sentiam.

CL. Quos? CH. si scire vis, ego dicam: gerro, iners, fraus, helluo,

Ganeo,

8 *Si me amas*] Haec verba blandientis matris sunt, et quae valde de filio sollicita sit. C.

9 *Si me metuis*] Matri dat verba suauia, patri vero aspera. Illa inquit, *si me amas:* hic, *si me metuis.* C.

10 *Quos?*] Supple, *Mores dicis esse in me;* seu *me cauere, ne sint in me. Gerro, iners, fraus*] Haec dicuntur in abiectissimum quemque et nullius precii hominem. *Gerro*] *Gerro*, vt *Seruius* dicit, a *gerendo*. vnde *nugigerulus*, qui nugas gerit; vel vt *Nonius* et *Festus*, a *gerris*. Nam *gerrae* sunt nugae et ineptiae, sic dictae, vt *Festus* refert, quod quum Athenienses Syracusas obsiderent, et crebro *gerras* poscerent, irridentes Siculi *gerras* clamitabant, quum *gerrae* prius dicerentur, vt idem *Festus* ait, crates vimineae. Propter illam irrisionem Siculorum factum est, vt *gerrae* pro nugis et contemtu dicantur. Hinc *congerro*. Plaut. in Persa (I, 3, 9.) *Iam pol ille hic aderit, credo, congerro meus. Iners*] I. e. otiosus, ignauus, sine arte et industria viuendi, vt vult *Seruius. Fraus*] Fraudulosus seu fraudulentus, seu culpabilis. Nam, vt inquit *Vlpianus*, *fraus est ipsa noxa*, i. e. culpa, et quasi quaedam praeparatio poenae. Interdum etiam pro *poena* ponitur in iure, vt ait *Seruius*. Item et *fraus* pro periculo poni inuenitur; vt, *Erit illa res fraudi*, id est, periculo. Hoc *Seruius*. Ponitur autem hic *fraus* pro fraudulento, vt alibi scelus pro scelesto. *Helluo*] *Vorax*. Catul. in Caesarem (XXVII, 16.) *An parum helluatus est?* Insatiabilis, inquit *Seruius*, seu immoderate bona sua consumens, inquit *Festus*. Inde *helluor, aris*, i. e. effundere bona sua luxuriose ac immoderate. C.

Gerro, iners] *Gerro* est piscis nullius saporis vel momenti. aut *gerro* (*gerra*. vid. Cuper. Obseru. I, 18. Z.) dicuntur machinamenta, quae aduersus ciuitates fiebant, magno impetu cum * deiicerent (*vt magno impetu muros deiicerent* Z.): eadem *gerras* appellabant. *Helluo*] Est inuasor, et qui plurimum consumit. E.

Fraus, helluo] Mf. R. *belluo, glutto.* L.

Ganeo, damnoſus: crede, et noſtrum te eſſe credito.
C L. Non ſunt haec parentis dicta. C H. non, ſi ex capite ſis meo
Natus, item vt aiunt Mineruam eſſe ex Ioue, ea cauſa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.
S O. Di iſtaec prohibeant. C H. Deos neſcio: ego quod potero, ſedulo.
Quaeris id quod habes, parentis: quod abeſt, non quaeris, patri
Quomodo obſequare: et vt ſerues, quod labore inuenerit.
Non mihi per fallacias adducere ante oculos? pudet Dicere

11 *Ganeo*] Veteres *ganeum*, meretricum tabernam dixerunt, ἀπὸ τῆς γῆς, quod ipſa ſit in terra. Hinc *ganeo* deducitur, qui meretrices ſequitur. *Damnoſus*] Recte hoc poſtremum cum ſuperioribus conuenit. *Damnoſus*] I. e. damni quicquid tuis parentibus afferens. vt iam feciſti, extorquendo a me per ſeruum decem minas Bacchidi. C.

Ganeo] Tabernis operam dans et conuiuiis turpioribus. E.

12 *Parentis*] Scilicet qui filium amet. *Non, ſi ex capite ſis meo*] Haec ingenti clamore pronuncianda: et ſic oſtendit Chremes filium non debere abiicere ſpem patris, etſi ab eo verba aſpera audit. C.

13 *Aiunt*] Bene *aiunt*, de re fabuloſa et ficta. C.

15 *Deos neſcio*] Modus loquendi praeſertim iratorum. *Enitar*] Ne infamis fiam. C.

Omnes libri habent *enitar ſedulo*, praeter Bembinum, vbi enitar abeſt. B.

16 *Quaeris quod habes*] Scilicet parentes. *Quod abeſt non quaeris*] Hoc eſt, quemadmodum patri obſequaris; et eſt compoſitum ex contrariis, quae figura dicitur ἀντίθετον, vel πάρισον, id eſt, aequatio ſententiae. E.

17 *Inuenerit*] Id eſt, *acquiſiuerit*. Alibi, *Labore inuenta mea cui dem bona*. C.

Bentleius omiſit illud *vt*. Recte. Nam corrumpit elegantiam. Z.

18 *Abducere*] ἀποσιώπησις

Dicere hac praesente verbum turpe: at te id nullo modo
Piguit facere. CL. eheu, quam ego nunc totus displiceo mihi:
Quam pudet! neque quod principium inueniam ad placandum, scio.

ACTVS QVINTI SCENA V.

MENEDEMVS. CHREMES. CLITIPHO. SOSTRATA.

ENIMVERO Chremes nimis grauiter cruciat adolescentulum,
Nimisque inhumane. exeo ergo, vt pacem conciliem. optume
Ipsos video. CH. ehem, Menedeme, cur non arcessi iubes

Fili-

honesta. Noluit dicere meretricem, praesente matre. C.

Pro *Non mihi*, quod turbat sensum, repone *Ten mi*. B.

20 *Piguit facere*] V. C. *Puduit facere*. L.

Bemb. et alii aliquot, *Facere puduit*: tres ex nostris *Puduit facere*: caeteri *Piguit facere*. B.

21 *Principium inueniam*] Ms. R. *principium incipiam*. L.

Bemb. *incipiam*. at in Vat. et Basilic. *incapiam*. Forte leg. *captem*: vt captare occasionem, tempus, et alia. B.

1 *Enimuero Chremes*] Interuenit persona, cuius gratia pax concilietur: ita vt omnia tranquilla sint et composita, prout Comoediae finis postulat. *Enimuero*] Hoc loquitur Menedemus solus apud se. *Enimuero*] Nonnunquam principium est aliquid per iram dicturi. C.

Enimuero Chremes] Procedit Menedemus, vt omnis persona in postrema parte praesens sit. Venia datur filio, vt cunctus error possit absolui. Adhuc tamen perseuerans Chremes conuenit Menedemum, vt filiam ducat (adde *filius*, aut, *Clinia*. Z.) E.

3 *Hem*] Interiectio percipientis eum, quem volebat. *Arcessi*] Bene *arcessi*: quia proprie *arcessitur* vxor, dum ad virum ducitur. C.

Filiam, et quod dotis dixi, firmas? So. mi vir,
te obfecro,
Ne facias. Cl. pater, obfecro, vt mihi ignofcas.
Me. da veniam, Chreme:
Sine te exoret. Ch. egone mea bona vt dem Bacchidi dono fciens?
Non faciam. Me. at id nos non finemus. Cl.
fi me viuom vis, pater,
Ignofce. So. age, Chremes mi. Me. age quaefo,
ne tam offirma te, Chreme.
Ch. Quid iftic? video non licere, vt coeperam,
hoc pertendere.
Me. Facis vt te decet. Ch. ea lege hoc adeo
faciam; fi facit

Quod

4 *Mi vir*] Putat Softrata, id quod erat fictum, effe verum, timebatque ne pater penitus exheredaret filium, omnia tribuens filiae. *Obfecro*] Nil fignificantius. Nam *Orare*, eft placidos petere. *Obfecrare* vero, iratos rogare. C.

5 *Ne facias*] Haec timebat ne omnia bona illi traderet. C.

Bentl. omifit *vt*. Z.

6 *Sciens*] Quod peius effet, quam fi nefciret. C.

Recte in Bemb. et in duobus noftris antiquis, *exorens*, vxor fcilicet et filius. Tum ne verfus iufto longior fit, tolle illud *Egone*. B.

7 *Si me viuum vis*] Hoc folo verbo poterat placare patrem. Nam pater filii vitam omnibus rebus anteponit. C.

Tres codd. optime non agnofcunt illud *Id*. B.

8 *Ne tam obfirma te*] I. e. Noli te tam obftinatum oftendere. Ille enim dicitur fe obfirmare in aliquo propofito, qui obftinate ac pertinaciter in illo perfeuerat, tanquam immobilis truncus. Et eft tranflatio fumta a repagulo obfirmando. C.

9 *Pertendere*] In Eunucho: *Si incipies, neque pertendes gnauiter*. Alii legunt *perpendere*. C.

10 *Faciam; fi facit*] Mf. R. *fi id facit*. L.

Omnes noftri, *Si id faciat*. Lege igitur, *Si id facit*. B.

Quod ego hunc aequom censeo. CL. pater, omnia faciam: impera.
CH. Vxorem vt ducas. CL. pater. CH. nihil audio. ME. ad me recipio;
Faciet. CH. nil etiam audio ipsum. CL. perii. SO. an dubitas, Clitipho?
CH. Immo, vtrum volt. ME. faciet omnia. SY. haec dum incipias, grauia sunt,
Dumque ignores: vbi cognoris, facilia. CL. faciam, pater.
SO. Gnate mi, ego pol tibi dabo illam lepidam, quam tu facile ames,
Filiam Phanocratae nostri. CL. rufamne illam virginem,
Caesiam, sparso ore, adunco naso? non possum, pater.

CH.

12 *Pater*] Tantum dicit hoc verbum, non statim volens dare responsum, tanquam prius deliberaturus. *Nibil audio*] Auersus et indignatus Chremes haec dixit. *Ad me recipio*] Hoc dicendi genere saepius *Cicero* vtitur in suis Epistolis, et praecipue commendatitiis. Interdum sumitur pro *Promittere*. C.

Ad me recipio] Id est, ego facio (*faciam*) vt hic promittat. E.

14 *Immo, vtrum volt*] Permissio patris ironica. C.

Haec dum incipias] In exordio habent haec semper difficultatem, vbi aggressus fueris, facilia fiunt. E.

Dum incipias grauia] Lactant. lib. 6. cap. 23. *Omnia grauia sunt, dum ignoras: vbi cognoueris, facilia.* L.

16 *Ego tibi illam*] Hic illudit, vt ioco tristitia soluatur, cum promittit filiam nescio cuius, admodum foedam. E.

Pro *illam*, nostri mendose *Puellam*. B.

17 *Rufam*] *Rufus* color et *ruber* idem est. De Rufo colore A. Gellius in secundo Noctium Atticarum (cap. 26.) multa verba facit. C.

Illam virginem] V. C. *illam puellam*. L.

18 *Caesiam*] Idem Gellius (ibidem) inquit: *Nostris autem Latinis veteribus caesia dicta est, quae a Graecis* γλαυκῶπις *dicitur, vt Nigidius ait, de*

colore

CH. Heia, vt elegans eſt! credas animum ibi eſſe.
SO. aliam dabo.
CL. Quid iſtic? quandoquidem ducenda eſt, egomet habeo propemodum
Quam volo. SO. nunc laudo, gnate. CL. Archonidi huius filiam.
SO. Perplacet. CL. pater, hoc nunc reſtat. CH. quid? CL. Syro ignoſcas volo,

Quae

colore caeli, quaſi caelia. Dantur caeſiii oculi Mineruae, coerulei Neptuno. *Sparſo ore, adunco naſo?*] Haec duo nimiam arguunt deformitatem, et adiuuant Clitiphonem in recuſatione. Indecens naſus vituperatur, ſed magis in muliere. *Sparſo ore*] I. e. Habentem os ſparſum et latum ſeu extentum. *Non poſſum; pater*] Plus patrem commouit, quam ſi dixiſſet, *nolo*. C.

Caeſiam] Id eſt, oculis obtortis (forte *glaucis* Z.), vel caeſuras, id eſt, rugas habentem; aut lenticuloſam. *Sparſo ore*] Id eſt, diſſoluto. aut *ore* dixit vultu, et ſignificat *ſparſo*, aſperſo, quaſi maculis quibuſdam infecto vultu. E.

Caeſiam, ſparſo ore] Gloſſar. φάκοψις, *Lentiginoſus, ſparſo ore.* L.

19 *Elegans eſt!*] Hic ad formam refertur: ſed ſaepius ad orationem et ad verba. *Animum ibi eſſe*] Verba apta ei, qui ſibi multum tribuit. C.

Vt elegans eſt!] Id eſt, prudens in diſcernendis puellis. quia *Ibi*, id eſt, in hac electione totus eſt. Quod verò ſubiunxit *Arconidis filiam;* aut Bacchidem dicit, aut aliam quamlibet, ad quam adoleſcens contumeliis patris appulerat animum. E.

20 Cum *Quid iſtic*, quod conſentientis eſt, hic locum non habeat: amplectimur Bembini *Immo*. B.

21 *Archonidi huius*] Priſcian. lib. 6. L.

Quae mea caufa fecit. CH. fiat. Ω. Vos valete, et plaudite.

CALLIOPIVS RECENSVI.

Prifcianus p. 706. laudat *Archonidi filiam:* fed non habet *huius:* hoc Bembino debemus. Noftri *Arconidis filiam.* B.

22 *Syro vt ignofcas*] Petit veniam etiam Syro, fed non omnium factorum, ne infinitum effet quod petere videtur. Et tranffert in fe crimen ferui, dicens; *quod fecit, mea caufa fecit.* E.

EXPLICIT CALPVRNII BRIXIENSIS COMMENTARIVS IN HEAVTONTIMORVMENON.

GLOS-

GLOSSARIVM VOCVM QVARVNDAM APVD PVB. TERENTIVM.

EX VETERI CODICE.

Heus, Ohe, Ehodum, *vocandi.*
Antehac, Quoad, Posthac, *temporis.*
Vsquam, Vspiam, Nusquam, Quopiam, *loci.*
Amabo, Sodes, Hem, Mea tu, *blandientis.*
Pol, Edepol, Castor, Hercle, *iurandi.*
Eu, Euge, Eia, Age, Agedum, *hortandi.*
Nullus, *pro non.*
Vtut, *qualitercunque.* Vbiubi, *vbicunque.* Cuicui, *cuicunque.*
Heu, Heu, *dolentis.*
Hui, Phy, Papae, *admirantis.*
Vaha, *deridentis vel indignantis.*
Atat, *expauescentis.*
Ha ha he, *deridentis.*
Heu heu, au au *flentis.*
Nequicquam, *frustra.* Neutiquam, *nullo modo.*
Itidem, *similiter.*
Apprime, *Valde.*
Atqui, *Certe.*
Potis est, *potest:* Pote, *potes.*
Etsi, tametsi, *pro quamuis.*
Qui, *quare vel quomodo.*
Quam, *quantum.*
Maxime, *saepe pro libenter.*
Eccum, *ecce eum, vel ipsum.*
Ecca ipsa, *ecce ea ipsa.*
Hicce, *pro hic,* hiccine, *pro hicne:* hiice, *pro his:* istoccine, *pro istone,* huiusce, *pro huius:* hiiscine, *pro hiisne.*
Illicon' *pro illicone.*
Malum, *interiectio.*
Tute, *tu ipse.*
Scelus, *quandoque pro scelesto.*
Periculum, *pro experientia.*
Res, *pro praediis vel vtilitate.*
Facinus, *quandoque factum.*
Mala, *maxilla.*
Dica, *scedula.*
Angiportum, *via arcta.*
Occipio, *incipio.*
Cesso, *tardo.*
Faxo, faxim, *pro faciam vel fecerim.* Faxint, *faciens, fecerint.*
Dedo, *do:* dedim, *dabo:* duint, *dent.*
Sies, *pro sis:* Sient, *pro sint.*
Face, *pro fac.* Adduce, *pro adduc.*
Mitte, *pro dimitte.* Rogo, *pro interrogo.*
Offendi, *pro inueni.*

Mane,

Mane, *pro ausculta.*
Opperior, *exspecto.*
Percontor, *inquiro.*
Maturo, *accelero.*
Obtundo, *eneco, de magna molestia.*
Concedo, *obedio.*
Exigo, *expello et sperno.*
Arcessor, *vocor.*
Vereor, *timeo:* Reuereor, *obseruo.*
Calleo, *callide scio.*
Abnuo, *nego et subtraho.*
Refello, *contradico.*
Gannit, *latrat, inaniter loquitur.*
Disperii, *per deos perii.*
Posterdie, *pro postridie, hoc est, postero die.*
Astu, *astutia vel prouidentia.*
Astu *pro ciuitate.*
Misere, *interdum pro immo derate.*
Praeuiso, *videre desidero.*
Sedulo, *intento.* Vtiliter, *studiose.*
Ex animo, *sine dolo.*
Ambages, *verba frustratoria.*
Phalerae, *insidiosa.*
Clientela, *seruitium, vel multitudo clientum.*
Conclamatum, *satis dictum.*
Facessere, *libenter et cum desiderio facere.*
Id propterea, *propter id.*
Ostentare, *vane se iactare vel ostendere.*
Propediem, *breui vel cito.*
Diem, *breue tempus:* Aetatem, *tempus longum significat, aduerbialiter.*
Debacchari, *furere, a furore non cessare.*
Despicatus, *despectus.*
Aerumna, *molestia vel miseria.*
Flocci facere, *contemnere, despicere.*
Lacessere, *prouocare.*
Suffarcinatus, *succinctus.*
Iurandum, *pro iusiurandum.*
Exemplum facere, *id est, poenam constituere.*
Potesse, potis esse, *posse.*
Quis, *pro qui.* Quiuis, *pro quauis.*
Quisnam, *pro quaenam.*
Sycophanta, *pro comedone.*
Succenturiatus, *sub centuria positus.*

